جماعت اشاعت التوحید والسنہ کے علماء کرام

کی تصانیف کو سکین کر کے PDF فارمیٹ

میں علماء طلباء اور عوام کو پیش کرنا ہمارا مشن

اور محنت ہے۔ مطالعہ کرتے وقت ہمیں

دعاؤں میں یاد رکھیں

نوٹ

کتاب میں لکھے گئے مسائل کے ساتھ متفق ہونا

ضروری نہیں ہمارا کام کتاب کو سکین کرنا ہے

منتظم اعلیٰ

ابو معاذ خٹک

معاونین

مولانا عبدالکریم، مولانا اکرام گل، مفتی ابو عثمان فدا الرحمن عابد

0314_9958550

واٹس ایپ گروپ

مکتبہ اشاعت التوحید والسنہ

زیر انتظام

ابو معاذ خٹک

ابو عتبان مفتی فدا الرحمن عابد

0314_9958550

Scanned with Ca

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبد الکریم صدیقی وقاری امیرنواز

جلد نمبر ۱

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او روانه ترجمه
② د احادیثو تخریج
③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت
④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتاب نوم : تفسیرخیرکثیرترجمه تفسیرابن کثیر
مؤلف: حافظ عمادالدین اسماعیل بن عمربن ابن کثیرالدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری
خورونکی : فیصل کتب خانه محله جنگی
موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاویدو پتې:- د فیصل کتب خانې نه سوا
مکتبه روغانیول جلال آباد
مکتبه رحیمی خوست
نعمت کتب خانه کابل
انتشارات علامه تفتازانی هرات وکابل
صداقت کتب خانه قندهار وکابل
قدرت کتاب فروشی کابل بن ار
علمی کتب خانه ګردیز
مکتبه علمیه اکوړه ختك
دینی کتب خانه تیمرګره ره
فلاح کتب خانه جلال اباد
مکتبه فریدیه خوست
دیوبند کتب خانه خوست
جدید رشیدیه کتب خانه کابل
مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزنی
مکتبه نعمانیه غزنی
مکتبه رحمانیه قندهار
امیرحمزه کتب خانه قندهار

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن ابن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴ هجری

مترجمین: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ①

تسهیلات از شاه فیصل

① د قرآنی آیاتونو ټکی په ټکی او روانه ترجمه
② داحادیثو تخریج
③ د فقهی مسئلو کښې مسلک حنفی وضاحت
④ مناسب عنوانات ورکول

خورونکی

فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

مقدمه د مترجم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيد العرب والعجم وأفضل المرسلين، وعلى آله وصحبه أجمعين.

د تفسیر ابن کثیر د ترجمې کولو سبب:- د کال دوه زره اووم کال خبره ده چه د پېښور اسلامی کتابونو یو دوکاندار راته اووئیل چه تفسیر ابن کثیر زمونږ دپاره پښتو ته ترجمه کړه ماورته غاړه کیخوده او خپلو ملګرو ته مې د ترجمې دپاره حواله کړو تقریبا چې دوه پارې اوشوې نو هغه دوکاندار راته د ترجمې نه کولو وینا اوکړه ما پرې شروع کړې وه د دې وجې خپلو ملګرو ته مې د پښتو ترجمې جاری ساتلو خبر ورکړو او د دې په دوران کښې نورځه تالیفی مشکلات راته پیښ شول د دې وجې دابن کثیر ترجمه ملګرو ختمه کړې وه او تصحیح ئې هم شوې وه خو ماته فرصت نه ملاویدو چه په دې باندې د خپل طرف نه د بعضې اضافاتو کار اوکړم آخر دا چه الله تعالی راته توفیق راکړو او د ملګرو ترجمې ته د ترتیب ورکولو کار مې اوکړل او دغه شان د خپل طرف نه مې په کښې دا څیزونه اضافه کړل

① **هرټکی ته لاندې ترجمه:-** د تفسیر ابن کثیر په اردو او پښتو کښې هم ترجمې شوی دی خو د هغې ترجمه روانه ترجمه ده په تفسیر ابن کثیر کښې چې دوه یا درې یا زیات آیاتونه ذکر شوی وی او بیا د هغې تفسیر وی د اردو او پښتو په ترجمو کښې هم اول دغه آیاتونه ذکر شوی دی او بیا وروسې لاندې د هغې ترجمه ذکر شوې ده د دې نه مجموعی طور دا معلومیږی چه دا د دغه پورتنو آیاتونو ترجمه ده خو دا پته نه لږی چې د کوم ټکی کومه ترجمه ده

په پښتو او اردو کښې بعضې داسې مترجم قران شریفونه چهاپ شوی دی چې هغې ته دوه ترجمې دی ټکی په ټکی او روانه یعنی بامحاوره ترجمه. مسلمانانو: رونړو دا قسمه ترجمې ډیرې خوښې کړی د دې وجې ما هم اراده اوکړه چه تفسیر ابن کثیر کښې د ترجمې دا طریقه اختیار کړم خو دومره ده چه بعضې ځایونو کښې د یوې جملې د ټکی په ټکی ترجمې او روانه ترجمې کښې به معمولی غوندې فرق وی کله چه داسې فرق په نظر راشی نو په دې باندې پوهه شئ چه دلته په دې جملې یا ټکی کښې دوه تفسیره شوی دی نو ځکه یو تفسیر په لفظی ترجمه کښې او بل تفسیر په روانه ترجمه کښې لیکلې شوې دې

② **د ،،قوله تعالی ،،اضافه:-** په اولنو دوو جلدونو کښې کوشش شوې دې چه کله د یوې جملې یا دیو ټکی تفسیرشوی وی نو هلته د ،،قوله تعالی،، په عنوان سره د هغې شروع شوې ده د دې دپاره که یو کس په آیت کښې دخاص جملې تفسیر معلومول غواړی چې هغه ورته په آسانتیا سره ملاویږی د اردو او پښتو په ترجمو کښې دا خصوصیت نشته که تاسو دیو مخصوص ټکی یا آیت یا جملې تفسیر کتل غواړئ نو هله به درته ملاویږی چه د دغه آیاتونو ټول تفسیر باندې نظر واچوئ انشاءالله که الله توفیق راکړو نو په نورو جلدونو کښې به هم د دې اضافه اوکړم.

③ **د عنواناتو اضافه:-** په اولنودوو جلدونو کښې کوشش شوې دې چه هرې خبرې ته مناسب عنوان ورکړې شوې دې ځکه چه په عنوان کتلو سره کتونکی ته په اول نظر معلومیږی چه په لاندینی عبارت کښې څه لیکلی شوی دی او په کومه موضوع بحث کیږی

⑤ **د ایاتونو تخریج:-** په اکثرو ځایونو کښې چه په تفسیر کښې کوم آیاتونه ذکرشوی دی د هغې تخریج شوې دې چه دا دفلانی سورت آیت دې

⑥ **د احادیثو تخریج**:-کوم احادیث چه په تفسیر کښې ذکرشوی دی نو په هغې کښې د اکثرو احادیثو تخریج شوي دي چه داحدیث فلانی کتاب ذکر کړې دي اوپه څه احادیثو باندې د صحت حکم هم لګولې شوي دې چه داحدیث صحیح دې یا حسن دې وغیره البته په کومو احادیثوچې د صحت حکم نه وی لګیدلې نود هغې په سند کښې به کلام وی

⑦ **د مسلک حنفی بیان**:- هغه ځایونه په کوم کښې چه فقهی مسائل دی او حافظ ابن کثیر په کښې د نورو امامانو مذهب ذکر کړې وی نو په داسې ځایونو کښې ما د فقه حنفی د کتابونو نه د هغې مسئلې وضاحت کړې دې چه د حنفیانو په دې مسئله کښې دا مسلک دې دغه شان که حافظ رحمه الله امام ابو حنیفه رحمه الله ته د یوې مسئلې نسبت کړې وی نو ما د هغې تصویب کړې دې که واقعی د امام ابوحنیفه رحمه الله مسلک هم هغه شان وی کوم چې حافظ رحمه الله نقل کړې وی اوکه د هغې خلاف وی نو بیا ما د هغې وضاحت کړې دې چه د امام ابوحنیفه رحمه الله مسلک په دې مسئله کښې دادې هغه نه دې کوم چې ورته حافظ رحمه الله منسوب کړې دې اوکه په یو ځائې کښې حافظ صاحب په امام ابوحنیفه رحمه الله باندې اعتراض کړې وی نو بیا هلته ما ضرور هغه دلیل ذکر کړې دې د کوم په وجه چې امام ابوحنیفه رحمه الله دغه قول اختیار کړې وی

⑧ **دترجمې تقسیم**:- په دې تفسیر کښې د اولنو شپږو پاروداغه شان په اخری پارو کښې د پنځویشتمې نه تراوویشتمې پارې پورې ترجمه قاری امیرنواز صاحب کړې ده خو په دې باندې بیا ما نظرثانی کړې دې اودباقی پارو ترجمه عبدالکریم صدیقی کړې ده دې دواړو حضراتو د نورو ډیروکتابونوترجمې هم کړی دی الله دې ورته مزید توفیق ورکړی

⑨ **د شاه فیصل خدمت**:- البته په تفسیر کښې داکارونه احقرشاه فیصل پخپله کړی دی ټکی په ټکی ترجمه ،روانه ترجمه،عنوانات ورکول د مسلک حنفی وضاحت اود کتاب سیټنګ کول

⑩ **دپښتو ترجمې نوم**:-ددې کتاب اصلی نوم کوم چې ورته مفسر رحمه الله کیخودې دې هغه ،،تفسیرالقران العظیم،، دې خوپه تفسیرابن کثیر سره مشهور شوې دې ما په پښتو کښې د دې نوم کیخودو ،،تفسیر خیرکثیر،،دا نوم مې ولې بدل کړو په دې کښې ډیرمقاصد دی د هغې ذکر کول زه دلته څه ضروری نه ګنړم الله دې ورته قبولیت ورکړی اوزمونږ د ټولو ملګرو د دنیا او آخرت د کامیابۍ ذریعه دې اوګرځوی امین

شکریه:-په آخره کښې زه د خپلو ملګرویعنی دواړه مترجمینو نه علاوه د مولانا جواد صاحب شکریه ادا کوم چې دوی ما سره د کتاب په تکمیل کښې ښه پوره کار کړې دې که د دوی مرسته نه وی نود دې کتاب په چهاپ کیدو کښې به نوره موده هم لګیده

الحمد لله چه نن د خالی په ورځ په یکم تاریخ د جولائی د میاشتې موافق د دیرشم رجب کال څوارلس سوه دوه دیرشتمه هجری د تفسیر ابن کثیر پښتو ترجمه تفسیرخیرکثیر سر ته اورسیدو الله دې دا سعی په خپل دربار کښې قبوله کړی اود دارینو د کامیابۍ ذریعه دې اوګرځوی

احقر شاه فیصل غفرله

د امام حافظ عمادالدین ابن کثیر رحمه الله دژوندحالات

نوم او نسب :- نوم ئې اسماعيل ، كنيت ئې ابوالفداء،لقب ئې عمادالدين او مشهور په ابن كثير دي.
سلسله نسب :- اسماعيل بن عمر بن كثير بن ضوء بن ذرع القيسي البصروى ثم الدمشقي (دحافظ ابوالمحاسن لاندې دا الفاظ ذال سره چاپ شوى دى.اوشذرات الذهب كښې "ز " سره).(دحافظ ابن حجر په ،دررکامنه" كښې اودحافظ سيوطى هم په ،الفيسني،، كښې ذكر دى ، ليكن د حافظ ابن فهد لاندې په سلسله د وفيات چه په كوم ځائې كښې د ابن كثير د دواړوخامنو زين الدين رحمه الله او بدرالدين محمد رحمه الله د وفات ذكر راغلې دې ، په دواړو ځايونوكښې القرشي ليكلې شوې دې اود نواب صديق حسن خان په ابجدالعلوم كښې او دمحمد بن عبدالرزاق حمزه په مقدمه كښې هم دا ليكلې شوې دى) البصروى ثم الدمشقي.ددوى تعلق يو عزت مندې او علمي كورنۍ سره وو.ددوى پلار شيخ ابوحفص شهاب الدين عمردخپل كلى خطيب وو اود دوى مشر رور شيخ عبدالوهاب يو ممتاز عالم دين او فقيه وو.

ولادت:- (دحافظ سيوطى رحمه الله په تذكرة الحفاظ كښې او علامه ابن العماد په شذرات الذهب كښې ددوئ د پيدائش كال ۷۰۰ ليكلې دې او حافظ ابو المحاسن حسيني په تذكرة الحفاظ كښې او قاضي شوكاني رحمه الله په البدر الطالع كښې ۷۰۱ هجرى كال كښې وئيلې دې ،اوحافظ ابن حجر په الدررالكامنه كښې ۷۰۰ يا ددې نه څه پس بيان كړې دې . اوحافظ ذهبي رحمه الله د تذكرة الحفاظ په خاتمه كښې ليكى چه دوئ ۷۰۰ هجرى نه پس يا هم په دې كال كښې پيدا شو). په ۷۰۰ كښې يا ۷۰۱ هجرئ كښې د مجدل په مقام كښې ئې پيدائش اوشو چه دا د شام په مشهور ښاردبصرې په خواوښا كښې يو كلې دې.په هغه وخت كښې ددوى پلار په دې ځائې كښې خطيب وو. دوى لا د دريو څلوروكالو په عمر كښې وو چه ددوى پلار په ۷۰۳ هجرئ كښې وفات شو. او ډير په كم عمر كښې دوى يتيم شو ،

تعليم :-دپلار دا سيورئې چه د سر نه اوچت شو نو خپل مشر رور دوى په خپل تربيت كښې واخستلو. دپلارد وفات نه درې كاله پس يعنى ۷۰۶ هجرئ كښې دوى د خپل محترم رور سره دمشق ته لاړل او بيا هم په دې ځائې كښې ددوى پرورش اوشو. په شروع كښې ئې د خپل رور نه دفقه تعليم حاصل كړو اود دې نه پس ئې ذ شيخ برهان الدين ابراهيم بن عبدالرحمان فزارى رحمه الله (المعروف بابن فركاح شارح تنبيه المتوفى ۷۲۹ هجرى) اوشيخ كمال الدين بن قاضي شهبه نه ددې فن تكميل اوكړو.

د فقه تحصيل:- پدې زمانه كښې دا رواج وو چه طالب علم به كوم يو فن حاصلولو نودډې فن څه مختصر كتاب به ئې زبانى يادولو نودوى هم په فقه كښې ،،التنبيه في فروع الشافعيه ،،(مصنف شيخ ابواسحاق شيرازى المتوفى ۴۷۶ هجرئ) كښې حفظ كړو او په ۷۱۸ هجرئى كښې واورولو او په اصول فقه كښې ئې علامه ابن حاجب مالكى (المتوفى ۶۴۶ هجرى) ئې مختصر ياد كړو. د اصولو كتابونه ئې د علامه شمس الدين محمود بن عبدالرحمان اصفهانى شارح مختصر ابن حاجب (المتوفى ۷۴۹ هجرى) نه اووئيل.

د حديثو تكميل:-دفن حديث تكميل ئې ددې زمانې دمشهورو استاذانو نه اووئيلو.علامه سيوطى رحمه الله په تذكرة الحفاظ كښې ليكى :

د حجار نه علم حاصلول:-(سمع الحجار والطبقة) حجار(ددې زمانې لوئې مشهور محدث تير شوې دى)" مسند الدنيا "(دنيا ته وئيلو والا) او " رحلة الافاق "(چه چا طرف ته آفاق سفر اوكړى هغه ورته وئيلې شى)،دهغوى درس ټوله دنيا كښې مشهور وو.د لرې لرې نه خلقو دوى طرف ته سفر كولو او راتلل او

ددوی نه به ئې د حدیث سند اخستلو او واپس کیدل به ،دهغوی کنیت ابوالعباس او لقب ئې شهاب الدین او نوم ئې احمد وو او ابن الشحنه ئې عرف دی. سلسله نسب ئې داده ، احمد بن ابی طالب بن ابی النعم نعمة بن حسن بن علی بن بیان الدیر مقرنی ثم الصالحی حنفی المذهب وو ، حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله په الدررالکامنه کښې اوحافظ شمس الدین ابن طولون (الغرض العلیه فی ذیل الجواهر المضیه کښې) ددوی ډیر تفصیل ذکرکړی دی.

استاذات او مرویات:-ددوی شیوخ او مرویات ډیر زیات دی ،حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه د دوی زیات عمر وو چه د نیکه نه واخله تر نمسو پورې ته دوئ درس ورکړو. په دمشق وغیره کښې ئې داویا څلو نه زیات صرف د بخاری درس ورکړو او خپل هغه اعزاز واکرام ئې اوخودلو چه ددې نه زیات نشو کیدلې. حفاظوبه ددوی نه حدیثونه آوریدل او د لرې لرې نه به ئې سفرونه کول اوراتلل به او سبق ئې حاصلولو.دوفات نه یوورځ مخکښې محب الدین بن المحب ددوی نه بخاری شریف شروع کړه او تر دوئمې ورځې ماسپخین پورې درس جاری وو. د ماسپخین وخت ته نزدې په ۲۵ صفر ۷۳۰ هجرئ کښې د دوی وفات اوشو او ددې طبقې عالمانو نه دوی د حدیث سماع اوکړه . دحجار هغه عالمان چه دهغوی نه دوی علم حدیث حاصل کړو اوچه دهغوی ذکر په خصوصیت سره ددوی په تذکره کښې عالمانوکړې دې دهغوی نومونه دادی.① عیسی بن المطعم ② بهاوالدین قاسم بن عساکر المتوفی ۷۲۳ هجری.③عفیف الدین اسحاق بن یحیی الامدی المتوفی ۷۲۵ هجری ④ محمد بن زراد ⑤ بدر الدین محمد بن ابراهیم معروف بابن سویدی المتوفی ۷۱۱ هجری ⑥ابن الرضی⑦ حافظ مزی⑧ حافظ ابن تیمیه ⑨حافظ ذهبی رحمه الله ⑩ عمادالدین محمد بن الشیرازی المتوفی ۷۴۹ هجری.

دحافظ مزی نه استفاده:-لیکن په دې ټولو حضراتوکښې چه دوی ته دچا نه زیاته فائده ملاؤ شوه هغه محدث شام حافظ جمال الدین یوسف بن عبد الرحمان مزی شافعی (مصنف تهذیب الکمال المتوفی ۷۴۲ هجری)دی.حافظ مزی دخاص تعلیم په وجه دخپلې لور نکاح دوی سره کړې وه ،دې رشتې سره دا تعلق نور هم زیات ښکلې شو . دې نیک بخته شاګرد دخپل محترم استاد د شفقت نه پوره پوره فائده اوچته کړه،ډیر وخته پورې ددوی په خدمت کښې حاضر وو. اودهغوی نه ئې دهغوی اکثر تصانیف واوریدل چه په هغې کښې تهذیب الکمال هم داخل دې اوددې فن پوره پوره تکمیل ئې ددوی په خدمت کښې اوکړو. سیوطی رحمه الله لیکی چه ﴿وتخرج بالمزي ولازمه وبرع﴾ ، داشان حافظ ابن تیمیه (المتوفی ۷۲۸ هجری) نه هم دوی ډیر علم زده کړې وو او ډیر وخته پورې ددوی په خدمت کښې حاضر وو.

حافظ ابن حجر لیکلی دی چه مصر نه دوئ ته دبوسی رحمه الله ، وانی رحمه الله او ختنی رحمه الله وغیره دحدیث اجازت ورکړې وو. غالبا حافظ امین الدین محمد بن ابراهیم وانی حنفی المتوفی ۷۳۵ هجری مراد دې . حافظ سیوطی رحمه الله په تذکرة الحفاظ کښې ددې ترجمه لیکلې ده اودوی ئې په حفاظ حدیث کښې شمیرلې دې. حافظ عبدالقادر قرشی هم په حدیث کښې د هغوی شاګرد دې. هغوی په طبقات الحنفیه کښې دهغوی ذکر کړې دې. او دوی ئې د الامام المحدث په القابو سره یاد کړیدې اوختنی (دا د مصر مشهور محدث بدرالدین یوسف بن عمر حنفی دی) " مسند البلاد المصریه " وانی. په علوم اسناد کښې ورته یو خانله مقام حاصل وو. په ۷۳۱ هجرئ کښې د څلور اتیا کالوپه عمر کښې ئې وفات اوشو. امام تقی الدین سبکی احمد دمیاطی اوحافظ عبدالقادر قرشی په فن حدیث کښې د دوی استاد دې ، حافظ قرشی په الجواهر المضیه کښې ددوی تذکره لیکلې ده .

د علم مقام:- امام ابن کثیر دعلم حدیث نه علاوه فقه ،تفسیر ، تاریخ او عربیت کښې هم دوی ته کمال حاصل وو. علامه ابن العماد حنبلی د ابن حبیب نه نقل کوی چه ﴿انتهت الیه ریاسة العلم فی التاریخ والحدیث

والتفسیر﴾ ،په دوی باندې تاریخ ، حدیث اوتفسیر کښې ریاست علمي ختم شو.اومشهور مؤرخ علامه ابو العباس جمال الدین وسف سیف الدین حنفی المنهل الصافی والمستوفی بعد الوافی کښې لیکی ﴿وکان له اطلاع عظیم فی الحدیث والتفسیر والفقه والعربیة﴾ حدیث ، تفسیر ،فقه او عربیت کښې دوی ته ډیر لوئې معلومات وو. اوحافظ ابو المحاسن حسینی فرمائی چه ﴿وبرع فی الفقه والتفسیر والنحو وامعن النظر فی الرجال والعلل﴾ فقه،تفسیر اونحو کښې ماهر وو ،او په رجال اوعلل حدیث کښې ئې ډیر ژور نظر پیدا کړې وو.

په علم حدیث کښې مهارت:- خاص طور سره په علم حدیث کښې د هغوی دا خبره ده چه په حفاظ حدیث کښې د دوی شمار کیږی . حافظ المحیسنی او علامه سیوطی رحمه الله د تذکرة الحفاظ لاندې په دې کښې دهغوی تذکره لیکلې ده او په خپله امام ذهبی رحمه الله د تذکرة الحفاظ په خاتمه کښې دخپلو ممتازو شیوخو اود خپلود درس د ملګرو تعارف کړې دې نو د هغوی ذکر ئې هم ورسره کړې دې .

شعراوشاعری:-شعراو شاعرئی سره ئې هم شوق وو. خو د دوی نظم به دمتوسطې درجې وو. دکلام نمونه ئې داده :

تمر بنا الایام تترې وانما نساق الی الاجال والعین تنظر
فلاعائدذاك الشباب الذی مضی ولا زائل هذا المشیب المكدر

یعنی تیریږی مونږ باندې ورځې شپې او بیشکه زمونږ سترګې مرګ طرف ته په برندو دی ،نونه خو او تیره شوې ځوانی واپس راتلې شی او نه دادبیمارو نه ډك بوډا والی ختمیدې شی.

په دونمه مصرعه کښې ﴿ذاك الشباب﴾ په ځائې ﴿ صفوة الشباب﴾ وې نو ډیر بلیغ به وې.

د حافظ عراقی خراج تحسین:- حافظ زین الدین عراقی (المتوفی ۸۰۶ هجری) نه چا تپوس اوکړو چه (مغلطائی (چه دې یومشهور حفاظ حدیث نه دی حنفي وو ،حافظ ابن فهد رحمه الله او حافظ سیوطی رحمه الله په خپلوخپلو کتابونوکښې ددوی تذکره لیکلې ده په ۷۶۲ هجرئی کښې وفات شو) ابن کثیر ابن رافع اوحسینی په دې څلورووارو کښې دټولو نه لوئې مقام دچا وو؟.حافظ عراقی جواب ورکړو چه په دوی کښې د ټولونه زیات ترمعلوماتو والا او د انساب عالم خو مغلطائی دی او د ټولو نه زیات دمتونو او تاریخ حافظ ابن کثیر رحمه الله دې او دټولونه زیات دحدیث په طلب کښې ایساریدو والا او مولف او مختلف عالم ابن رافع دې او دټولو نه زیات د شیوخ معاصرین نه خبرلرونکې او د تخریج نه واقف حسینی دې

دحافظ ذهبی رحمه الله خراج تحسین:-اوحافظ ذهبی رحمه الله په المعجم المختص کښې دابن کثیرذکر په دې الفاظ سره شروع کړې دې﴿الامام المفتی المحدث البارع فقیه متقن ومحدث متقن مفسر﴾ اوتذکرة الحفاظ په خاتمه کښې ئې په دې القابو سره یادوی﴿الفقیه المفتی المحدث ذي الفضائل﴾ او ددې نه پس لیکی ﴿وله عنایة بالرجال والمتون والفقه خرج وناظر وصنف وفسر وتقدم﴾ دوی ته په رجال متون حدیث او فقه کښې اغتناء حاصله ده. دوی داحادیثو تخریج اوکړو ،مناظرې ئې اوکړې،تصنیف ئې اوکړو ،تفسیرئې اولیکلواوپه وړاندې لاړل

د نورو عالمانو خراج تحسین:-① اوحافظ حسینی رحمه الله ددوی باره کښې دا الفاظ لیکی ﴿الشیخ الامام العالم الحافظ المفید البارع﴾ ② اوحافظ سیوطی رحمه الله فرمائی چه ﴿الامام المحدث ذو الفضائل﴾ ③ اوعلامه ابن العماد لیکی﴿الحافظ الکبیر﴾ ④ اوحافظ ابن حجی المتوفی ۸۱۶ هجری چه ددوی مشهور شاګرد دې ، دا رائې ظاهروی﴿احفظ من ادرکناه لمتون الاحادیث واعرفهم بجرحها ورجالها وصحیحها وسقیمها وکان اقرانه وشیوخه یعترفون له بذالك وما اعرف انی اجتمعت به علی کثرة تردي الیه الا واستفدت منه﴾ مونږ چه کوم خلق اولیدل په دې ټولو کښې د متون حدیث دټولونه لوئې حافظ اوجرح او رجال اودصحیح او دضعیف دټولونه ښه پیژندونکې وو ، او په دې باره کښې ددوی هم عصر او ددوی شیوخ هم اعتراف کوی ، او ماته یاد نه دی چه څه کله هم ددوی په خدمت کښې حاضر شوې یم اوما ددوی نه څه استفاده نه وی کړې ⑤ اوحافظ ابن ناصر الدین

الدمشقي په،الردالوافر،کښې ددوی ذکر په داسې طريقه شروع کوی ، ﴿الشيخ الامام العلامة الحافظ عماد الدين ثقة المحدثين عمدالمورخين علم المفسرين﴾

د حافظ عسقلاني رحمه الله تنقيد:- اوحافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله (چه ددوی متعلق صاحب د کشف الظنون ليکلي دي چه ددوی قلم د خلقو باره کښې خراب وو او ژبه ئې ښه وه ، کاش چه دا معامله الټه وې چه ددې ښه والې باقي وې ، اصل عبارت دادې چه ﴿کان قلم ابن حجر رحمه الله سيئاً في مثالب الناس ولسانه حسناً وليته عکس ليبقى الحسن الجواهر والدرر﴾، دوی هم د ابن کثير متعلق دومره تسليموی چه ﴿واشتغل بالحديث مطالة في متونه ورجاله﴾. دحديث د متون اورجال په باره کښې مشغول وو خوبياهم دخپل عادت مطابق ليکلي دی چه ﴿ولم يکن على طريق المحدثين في تحصيل العوالي وتميز العالي من النازل ونحوذالك من فنونهم وانما هو من محدث الفقهاء﴾،دې د عالي اسانيدو په تحصيل اود عالي اونازل په تميز او دا قسمه نور فنونوکښې دمحديثنو په شان نه وو او دا دمحدثينو خاص فنون دي بلکه دوی خو د فقهاء کرامو محدث وو.

د حافظ جلال الدين رحمه الله جواب:- خو حافظ سيوطي رحمه الله ددې يوښه جواب ليکلې دې هغوی فرماني چه ﴿قلت في علم الحديث معرفة صحيح الحديث وسقيمه وعلله واختلاف طرقه ورجاله جرحاً وتعديلا واما العالي والنازل ونحوذالك فهو من الفضلة لا من الاصول المهمة﴾ څه وايم چه اصلي څيز په علم حديث کښې د صحيح اوضعيف پيژندګلو او علل او داختلاف طرق علم او درجال جرح وتعديل نه واقفيت دې. پاتې شو عالي (چه په کوم سند کښې وسائط کم وی هغه عالي دې چه په کوم کښې زيات وی هغه نازل دې ،دا شان نور څيزونه نودا د زياتو څيزونو څنې دی چې د اصول مهمه. د فقهاؤ اصل کاردمسائلو استنباط وويه دې وجه ددوی نظر زيات تر متن حديث باندې وی اوهغوی دا ګوری چه ددې مسئلې نه څه راووتل. دسند نه دوی ته صرف دومره بحث وی چه په دې کښې د دومره خلقو نومونه اخستې شی نو هم هغه معتبر او قابل قبول پاتې شو.باقي دا خبره چه په دې باره کښې زيات دی يا کم دا څيز دهغوی په نظر کښې ډير اهم نه دې،خو ارباب روايت کښې ددوی ډير زيات اهميت دې چه ددوی په نيز صرف په يو واسطه دکمولو دپاره هم سفر ښه دې) اونازل وغيره نودا په زوائدوکښې داخل دی په اصول مهمه کښې نه ،

د علامه کوثري جواب:- اوعلامه محدث زاهد الکوثري ليکی چه حافظ ابن کثير رحمه الله باندې دمتون حديث حفظ کولو زياته غلبه وه ليکن دهغوی حيثيت دومره پريوتې هم نه وو چه هغوی دطبقات رواة اوددوی داحوالو د معرفت په اعتبار سره عالي اونازل کښې هم فرق نشو کولې بلکه دا خبره خو په داسې سرې هم پټه نه شی پاتې کيدې چه په علم رجال کښې ئې ددوی نه ډيره زياته کمه درجه وی . او دا څنګه کيدې شو چه ترکومې پورې هغه ديو اوږدې مودې پورې دمزی رحمه الله په خدمت کښې حاضر وو او د ،التکميل، ، په جمع کولوکښې اخته وو ، اودحافظ ابن حجر رحمه الله پټې خبرې هم ددې خلقو په مينځ کښې ښکاره شی چه په فضل اوکمال کښې مشهور دي.

د حافظ رحمه الله قوت حافظه:- مورخينو دحافظ ابن کثير رحمه الله دحافظې او پوهې خاص طور سره تعريف کړې دې،ابن العماد ليکی چه ﴿کان کثير الاستحضار قليل النسيان جيد الفهم﴾چه ابن کثير رحمه الله يادولو والا ، لږ هيرولووالا او ډير زيات پوهه وو.

درس و افتاء ،دالله ﷻ ذکر :- دحافظ ابن کثير رحمه الله ټول عمر په درس او افتاء اوتصنيف اوتاليف کښې تير شوې وو.دحافظ ذهبي رحمه الله دوفات نه پس دوی په مدرسه ام صالح او مدرسه تنکزيه (چه په هغه زمانه کښې دټولونه مشهورې مدرسې وې) کښې د شيخ الحديث په ګدئی ناست وو. د ذکر سره ئې ډير زيات شغل وو ابن حبيب رحمه الله ددوی متعلق ليکلي دی چه ﴿امام ذي التسبيح والتهليل﴾ ،

ښکلی مزاج:- ددوی طبيعت ډير زيات نرم او ښکلې وو او خوش طبع وو. حافظ ابن حجر رحمه الله ددوی صفتونوکښې د ﴿حسن الفاکهة﴾ الفاظ استعمال کړی دی يعنی ډير لطف مزاج وو.

غالبا داقسمه واقعه داهم ده .کله چې حافظ زین الدین عراقي د شیخ الاسلام تقي الدین سبکي درس کښې حاضر شو نوشیخ الاسلام خپل درس کښې ددهٔ ډیر په عظمت سره ذکر اوکړو اوډیرو لویو لویو عالمانوسره ئې ددهٔ پیژندګلو اوکړه. او ددوئ د معرفت او اتقان ئې ډیر تعریف اوکړو.او دا (حافظ زین الدین عراقي) په فن حدیث کښې د امام حافظ علاء الدین ابن الترکماني حنفي او مصنف الجوهر النقي في الرد علی البیهقي خاص شاګرد وو. حافظ ابن کثیر رحمه الله اوفرمائیل چې ماته په دهٔ باندې دومره بهروسه هم نه شته چې دې به هغه حدیث راوباسي چې کوم د ماء مشمس باره کښې ابن عباس رضي الله عنه نقل دې .(ماء مشمس هغه اوبه دې چې کومې نمر ګرمې شوې وي)

علامه ابن تیمیه رحمه الله سره خصوصي تعلق :- په آخر کښې دا ښکاره کول ضروري دي چه دحافظ ابن کثیر رحمه الله دخپل استاد علامه ابن تیمیه سره خاص تعلق وو. د هغوی ددوی علمي ژوند باندې ډیر ژور نظر وو اوهم ددې نتیجه وه چه دوی په بعضو هغه مسائلو کښې دابن تیمیه رحمه الله نه متاثره وو. په کومو کښې چې هغه دجمهورو سلفونه خانله وو.

تیمیه قاضي شهبه په خپل طبقات کښې لیکي چه ﴿کانت له خصوصیة بابن تیمیة ومناضلة عنه واتباع له في کثیر من ارائه وکان یفتي برایه في مسئلة الطلاق وامتحن بسبب ذالك واوذي﴾ددوی دابن تیمیه سره خاص تعلق وو او ددوی د طرف نه به ئې جګړه کوله او ډیرو رائیو کښې به ئې دهغوی اتباع کوله. د طلاق په مسئله کښې (شیخ د ابن تیمیه رحمه الله رائې کښې اګر چه درې طلاقه په یو وخت کښې ورکړې شي نو هغه به یوشمارلې کیږي) هم دهغوی په رائې باندې فتوی ورکوله چه ددې په وجه په آزمینښت کښې پریوتلو او تکلیف ورته اورسیدو.

وفات :- په آخري عمر کښې ئې نظر لاړو او د زیارت په ورځ دشعبان په شپږیشتم تاریخ ۷۷۴ هجرئي کښې وفات شو او په مقبره صوفیه کښې دخپل محبوب استاد شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله په خوا کښې ښاوروته اوسپارلې شو.ددوی یو شاګرد ددوی په وفات باندې ډیره دردناکه مرثیه لیکلې ده چه د هغې دوه اشعار دادي :

لفقدك طلاب العلوم تأسفوا	وجادوا بدمع لا یبید غزیر
ولو مزجوا ماء المدامع بالدماء	لکان قلیلا فیك یا ابن کثیر

یعني دعلوم طالبان ددوی په وفات ډیر زیات افسوس مند شو. او دومره ئې ژړل چه بالکل نه په قلاریدل اوکه هغوی داوښکو سره وینې هم شاملې کړې نوبیابه هم ائې ابن کثیر رحمه الله ستاسو دپاره لږې دي.

پسمانده ګان :- پسمانده ګانو کښې دوه ځامن چه ډیر مشهور دي او زین الدین عبدالرحمن چه هغوی په ۷۹۲ هجرئي کښې وفات شوې دې او بل بدر الدین ابوالبقاء محمد رحمه الله ډیر لوئې محدث تیر شوې دې،هغوی په ۸۰۴ هجرئي کښې په رمله کښې وفات شو ددې دواړو) ذکر حافظ ابن فهد په سلسله وفیات کښې کړې دې .

د دوی تصنیفاتو د علماؤ داد :- دوی تفسیر ، حدیث ، سیرت اوتاریخ کښې ډیر ستر مقام والا تصانیف پریښودې دې. دا ددوی د اخلاص بدله او ددوی دنیت برکت وو چه دالله ﷻ د بارګانه دوی ته قبول عام اوشهرت ملاؤ شو.مورخینو ددوی دتصانیفو د افادیت او اوددوی دقبولیت ذکر خاص طورسره کړې دې.① ذهبي رحمه الله فرمائي چه﴿وله تصانیفه مفیدة﴾② ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ﴿سندسادت قصانیفه في البلاد في حیاته وانتفع الناس بها بعد وفاته﴾ددوی په ژوند کښې ددوی تصانیف ښارښار ته اورسیدل او ددوی د وفات نه پس خلق ددې نه مستفید کیدل ③ او شوکاني رحمه الله لیکي چه﴿وقد انتفع الناس بتصانیفه لاسیما التفسیر﴾خلقو ددوی دتصانیفو اوخاص کر دتفسیر نه ښه فائده پورته کړه.ددوی د کومو تصانیفو چه مونږ ته اطلاع ملاؤ شوه هغه لاندې ذکر کولې شي.

[۱] **تفسیر القرآن الکریم**:- ①ددې متعلق حافظ سیوطی رحمه الله تصریح فرمائی چه ﴿لم یؤلف علی نمطه مثله﴾ په دې طرز باندې نورتفسیرونه نه دی لیکلې شوی ②او محدث کوثری رحمه الله فرمائی چه ﴿هو من اجد کتب التفسیر بالروایة﴾داتفسیر په بالروایت کښې دټولونه زیات مفید کتاب دې③د تفسیر قرآن الکریم په خصوصیت کښې قاضی شوکانی رحمه الله لیکی:﴿وقد جمع فیه فأوعی ونقل المذاهب والاخبار والاثار وتکلم باحسن الکلام وانفسه﴾په دې کښې ئې جمع کړې ده او ښه ئې محفوظ کړې دې ، مذاهب ئې نقل کړی دی او احادیث ئې لیکلی دی،آثار ئې درج کړی دی او ښه ښکلې اوډیر مزیدار کلام ئې کړې دې،مصنف په دې کتاب کښې دټولو نه مخکښې دتفسیر القرآن باالقرآن أصولوباندې یو آیت تفسیر هم په دې مضمون د بل آیت په رڼړا کښې کړې دې ، بیا دمحدیثنودمشهورو کتابونو نه په دې باره کښې چه کوم احادیث روایت شوی دی هغه ئې نقل کړی دی او ددې په اسانید او رجال اوسیر باندې ئې ښه بحث کړې دې او دې نه پس آثارصحابه رضوان الله علیهم اجمعین اوتابعین وراندې کوی.دحافظ ابن کثیر رحمه الله دا د ټولونه لویه علمی کارنامه ده چه هغوی د تاریخ او تفسیر نه اسرائلیات چانړ کړې اویېل کړی ئې دی او ربښتیا دا دی چه ددې اهم کار دپاره هم دداسې لوئې نظروالا محدث ضرورت وو ، دا دومره لوئې کاردې که دهغوی په علمی خدمتونو کښې د هغوی دایوخدمت وو نو بیا به هم دهغوی د فخر دپاره دا کافی وو. الحمدلله دا کتاب مشهور دې او بیا بیا چهاپ شوې دې .

[۲] **البدایه والنهایه** :- دا فن تاریخ کښې دهغوی یو قیمتی تصنیف دې او دمصر نه چهاپ شوې دې . په دې کښې دکائنات دشروع نه واخله تر دآخرت د احوالو پورې درج دی. دتیر شوؤ نبیانو علیهم السلام اودتیرشوؤ امتونو ذکر دې، بیا دسیرت نبوی ﷺ بیان دې او دې نه پس د خلافت راشده نه واخله تر خپل وخته پورې تفصیلی تاریخ لیکلې شوې دې . بیا د اشراط الساعة او احوال آخرت بیان دې،په دې تاریخ کښې امام موصوف غرائب،مناکیر او اسرائلیات چانړ کړې دې① صاحب کشف الظنون لیکی﴿اعتمد فی نقله علی النص من الکتاب والسنة وفی وقائع الالوف السالفة ومیزبین الصحیح والسقیم والخبر الاسرائیلی وغیره﴾دتیرو زرګونو کالو واقعاتو کښې دکتاب او سنت تصریح باندې اعتماد کړې دې او صحیح ضعیف اواسرائیلی روایات وغیره ئې جدا کړی دی ② مورخ ابن تغری بردی ددې تاریخ متعلق لیکی چه ﴿هو فی غایة الجودة﴾داډیر زیات ښه دې ③امام علامه حافظ بدر الدین محمود عینی حنفی شارح بخاری په خپل تاریخ کښې زیات تر هم په دې کتاب باندې اعتماد کړې دې اوحافظ ابن حجر رحمه الله ددې اختصار هم کړې دې.په کشف الظنون کښې دی چه محمود بن محمدبن دلشاد د البدایه والنهایه په ترکئ زبان کښې ترجمه کړې وه .په دې تاریخ کښې واقعات اووفیات دواړه درج دی . دسیرت نبویه حصه په کښې خاص طور سره دټولونه بهتر ده. خو د ډیرو مشاهیرو علماء تذکره په دې کتاب کښې د درج کیدو نه پاتې شوې ده،په دې کښې د مصنف رحمه الله نه دوه کاله مخکښې پورې حالات راغلې دی ، په پاکستان کښې ددې په اردوکښې ترجمه شوې ده.

[۳] **التکمیل فی معرفة الضعفاء والمجاهیل** :- صاحب کشف الظنون ددې کتاب نوم ﴿التکملة فی اسماء الثقات والضعفاء﴾لیکلې دې.خو پخپله مصنف په البدایه والنهایه اواختارعلوم الحدیث کښې هم دا نوم لیکلې دې.دا کتاب لکه څنګه چه دنوم نه ظاهردی چه په فن اسماء الرجال کښې دې اود تصریح د حافظ حسینی رحمه الله مطابق په پنځو جلدونوکښې دې ،په دې کښې مصنف دحافظ مزی رحمه الله تهذیب الکمال اود حافظ ذهبی رحمه الله میزان الاعتدال جمع کړې دی او ځائې په ځائې ئې دخپل طرف نه په دې کښې فائده مندې اضافې کړې دی.په خپله د مصنف رائې ددې کتاب په باره کښې داده چه﴿هو انفع شئ للفقیه البارع وکذالك للمحدث﴾.داډیرفائده مند څیز دې چه ماهر فقیه اوداشان دیومحدث دپاره ډیر اهم دی

[٤] **الهدى والسنن فى احاديث المسانيد والسنن** :- هم دا كتاب دي چه د "جامع المسانيد په نوم" سره مشهور دي.مصنف رحمه الله په دې كښې مسند امام احمد بن حنبل،مسند بزاز،مسند ابى يعلى،مسند ابن ابى شيبة اوصحاح سته روايات جمع كړى دى 'و دائې په ابواب باندې مرتب كړې دې .محدث كوثرى رحمه الله ليكى (هومن انفع كتبه) دا دهغوى په تصنيفاتوكښې دټولونه زيات فائده مند دې ، ددې كتاب قلمى نسخه په دارالكتب المصريه كښې موجود ده . دا كتاب هم په عربئ كښې چهاپ شوې او ماركيټ ته راغلې.

[٥] **طبقات الشافعيه**:-په دې كښې دفقهاء شافعيه ذكر دې،ددې قلمى نسخه شيخ محمد بن عبدالرزاق حمزه دشيخ حسين باسلامه سره كتلې ده چه په مكه معظمه كښې دمجلس شورى ركن وو ، دا كتاب هم عربئ كښې چهاپ شوې دې.

[٦] **مناقب الشافعى** :- دا رساله دامام شافعى رحمه الله په حالاتوكښې ده. مصنف ددې ذكر البدايه والنهايه كښې د امام شافعى رحمه الله په تذكره كښې كړې دې ، ددې قلمى نسخه هم طبقات الشافعيه سره مجلد ده ، صاحب الظنون ددې رسالې نوم ،،الواضح النفيس فى مناقب الامام ابن ادريس،، ليكلې دې.

[٧] **تخريج احاديث ادلة التنبيه**:-

[٨] **تخريج احاديث**:-مختصر ابن الحاجب،التنبيه اومختصر دواړه هغه كتابونه دى چه دا مصنف د طالب علمئ په زمانه كښې حفظ كړې وو. پدې دواړو كتابونوكښې دكتب حديث تخريج هم ليكلې شوې دې.

[٩] **شرح بخارى**:- ددې تصنيف ئې هم شروع كړې وو. خو نامكمل پاتې شو . كشف الظنون كښې دى چه صرف د ابتدائى حصې شرح ده . مصنف ددې ذكر په اختصار علوم الحديث كښې كړې دې .

[١٠] **الاحكام الكبير**:- داكتاب ئې هم په لويه پيمانه باندې داحاديثو په احكامو كښې ليكل شروع كړې وو خو كتاب الحج پورې ئې اوليكلو او ختم نشو،مصنف رحمه الله په علوم الحديث كښې ددې كتاب ذكر كړې دې.

[١١] **اختصار علوم الحديث** :- نواب صديق حسن خان په منهج الوصول فى اصطلاح احاديث الرسول،، كښې ددې نوم ،،الباعث الحثيث على معرفة علوم الحديث،،،ليكلې دې. دا دعلامه ابن صلاح (المتوفى ۶۴۳ هجرى) مشهور كتاب " علوم الحديث " اختصار دې كوم چه په اصول حديث كښې په مقدمه ابن الصلاح سره مشهور دې د هغې اختصار دې.مصنف په دې كښې ځائې په ځائې مفيدې اضافې كړې دى.حافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله ددې كتاب متعلق ليكى چه (وله فيه فوائد) په دې كتاب كښې حافظ ابن كثير رحمه الله ډيرې فائدې ليكلى دى.

[١٢] **مسند الشيخين** :- په دې كښې دشخينونه يعنى دحضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه چه كوم احاديث مروى دى هغه ئې جمع كړې دې.مصنف رحمه الله په ،،اختصار العلوم الحديث،،كښې په خپل يوتصنيف كښې دمسند عمر رضي الله عنه ذكر كړې دې.دامعلومه نشوه چه آيا هغه يومستقل كتاب دې يا هم د دې كتاب دونمه حصه ده.

[١٣] **السيرة النبوية** ﷺ :- دا په سيرت باندې ډير لوئې كتاب دې .

[١٤] **الفصول فى اختصار سيرة الرسول** ﷺ :- دا په سيرت باندې يو مختصر كتاب دې . مصنف رحمه الله ددې ذكر په خپل تفسير كښې په سورة احزاب كښې د غزوه خندق په بيان كښې كړې دې.ددې كتاب قلمى نسخه په مدينه منوره كښې په كتب خانه د شيخ الاسلام كښې موجود ده.دا د ،،الفصول فى سيرة الرسول،، نوم سره په عربئ او اردو كښې چهاپ شوې دې .

[١٥] **كتاب المقدمات**:- ددې ذكر په اختصار علوم الحديث كښې شته يا كړې شوې دې.

[۱٦] **مختصر کتاب المدخل للبیهقی**:ددې ذکر هم د اختصارعلوم الحدیث،، په مقدمه کښې کړې شوې دې .
[۱۷] **الاجتهاد فی طلب الجهاد**:- کله چه فرنګیانو د اپاس د قلعې محاصره اوکړه نو په هغه وخت کښې دوی دا رساله امیرمنجك دپاره لیکلې وه. دا رساله مصر کښې چهاپ شوې ده اوشائع شوې ده.
[۱۸] **رسالة فی فضائل القران**:- دا رساله هم تفسیر ابن کثیر سره مطبع المنار کښې مصر کښې چهاپ شوې ده.
[۱۹] **مسند امام احمد بن حنبل** رحمه الله :- دا هم دوی په حرفونوباندې مرتب کړې وه او دې سره ئې د طبرانی دمعجم او ابویعلی زوائد هم درج کړې وو. دامام ابن کثیر رحمه الله ټولو تصانیفوکښې دا ښه والې دې چه څه لیکی ډیر په تحقیق او تفصیل سره لیکی .عبارت ئې آسان او طرز بیان ئې زړه ته نزدې وی ﴿ربنا اغفرلنا ولاخواننا الذین سبقونا باالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین امنوربنا انك رؤف الرحیم﴾ .

مقدمه د حافظ ابن کثیر

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

حمد سره خپل کتاب شروع کول:- ټول تعریفونه الله ﷻ لره دی، چه هغه ذات خپل کتاب په حمد سره شروع کړو او وې فرمائیل ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ۙ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ۙ مٰلِكِ يَوۡمِ الدِّيۡنِ ؕ﴾ اوبل ځائې کښې ئې اوفرمائیل ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰى عَبۡدِهِ الۡكِتٰبَ﴾ ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی چه هغه ذات په خپل بنده باندې قرآن پاك نازل کړو . چه په دې کښې هیڅ کوږوالئ نشته. چه همیشه دین لره قائم ساتلو واله دې، دپارهددې چه الله ﷻ دسخت عذاب نه خلقو لره خبردار کړي . او چه کومو خلقو ایمان راوړواو نیك عملونه کوی نوهغوی ته بهترینه اودهمیشگیرې بدلې زیرې ورکړه .اوچه کوم خلق دخپل پلار نیکه په خبرو دالله ﷻ اولاد منی او دوی سره دلیل نشته او نه ددوی پلارانوسره څه دلیل وونوهغوی ته خبرداري ورکړي چه دا ډیره لویه غلطی ده او دروغ خبره ده چه ددوی په ژبو باندراځی. انې نبی ﷺ ! تاسو په دوی مه غمژن کیږئې.

د مخلوق پیدائش په حمد سره:-چه څنګه دې پروردګار خپل کتاب په حمد سره شروع کړو داشان هغه عظیم ذات ﷻ د خپل مخلوق پیدا هم د حمد نه شروع کړو ، ارشاد دې چه ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوۡرَ ؕ ثُمَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُوۡنَ ۝﴾ یعنی ټول تعریفونه الله ﷻ دپاره دی چه هغه عظیم ذات ﷻ آسمان اوزمکه او رڼا اوتیاره پیداکړه . او کفار ددې باجود بیاهم دالله ﷻ سره شریك جوړوی.

د مخلوق خاتمه په حمد سره :-داشان دمخلوق خاتمه ئې هم په حمد و ثنا سره اوکړه . د جنتیانو اود جهنمیانو بیان ئې اوکړو، وې فرمائیل چه﴿ وَتَرَى الۡمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّيۡنَ مِنۡ حَوۡلِ الۡعَرۡشِ يُسَبِّحُوۡنَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ ۚ وَقُضِىَ بَيۡنَهُمۡ بِالۡحَـقِّ وَقِيۡلَ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ۝﴾ ته به اوګورې چه فرښتې دالله ﷻ د عرش نه څلورو وارو طرفو ته وی اودخپل رب حمدوثناء اوتسبیح اوپاکوالئ به بیانوی. فیصلې به دحق سره شوې وی او ونیلې شوی به وی چه ټول تعریفونه دالله ﷻ دپاره دی.هم ددې وجې دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿ وَهُوَ اللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَـهُ الۡحَمۡدُ فِى الۡاُوۡلٰى وَالۡاٰخِرَةِ وَلَـهُ الۡحُكۡمُ وَاِلَيۡهِ تُرۡجَعُوۡنَ ۝﴾ یعنی الله هغه ذات دې چه دهغه نه سوا څوك معبود نشته او هم هغه طرف ته به تګ وی اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الۡاَرۡضِ وَلَـهُ الۡحَمۡدُ فِى الۡاٰخِرَةِ ؕ وَهُوَ الۡحَكِيۡمُ الۡخَبِيۡرُ ۝﴾ ټول تعریفونه الله دپاره دی دآسمان او زمکې ټول څیزونه دهغه په ملکیت کښې دی،آخرت کښې هم حمد دهغه عظیم ذات دپاره دې ، هم هغه حکمت والا اوخبردار دې . اول او آخر کښې هم دهغه تعریف دې،یعنی چه څه هغه ذات پیدا کړي دی اوڅه به پیدا کوی،هغه ذات په دې ټولو کښې تعریف والا دې . لکه څنګه چه مونځګذار ﴿سمع الله﴾ نه پس وائی ﴿اللهم ربنا لك الحمد ملاء السموات وملاء الارض وملاء ماشئت من شئ بعد﴾[1]،انې الله ﷻ انې څمونږ ربه هم ستا دپاره ټول تعریفونه دی . د آسمان او د زمکې د ډکیدو په برابر او ددې نه پس هم چه کوم یو څیز لره ته ډکول غواړې .

جنتیانو ته د حمد الهام کیدل:- هم ددې وجې به جنتیانوته هم دحمد و ثناء الهام کیږی او ددوی د ساه ګانوسره به بغیر د څه تکلیف نه دالله ﷻ تعریف او دهغه تسبیح اداکیږی . [2]ځکه چه دالله ﷻ عظیم الشان نعمتونه او دهغه ذات قدرتونه اودهغه ذات کامل قدرت اودهغه زبردست سلطنت اودهغه پرله پسې رحمتونه اوده همیشه همیشه احسانات به ددوئ پیش نظر وی . دا قرآن پاك بیان فرمائیلې دی ﴿ دَعۡوٰٮهُمۡ فِيۡهَا سُبۡحٰنَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّـتُهُمۡ فِيۡهَا سَلٰمٌ ۚ وَاٰخِرُ دَعۡوٰٮهُمۡ اَنِ الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ۝﴾ دایمان سره دنیك عمل کوونکو

---

[1]) صحیح مسلم ، کتاب الصلوة ،باب اعتدال ارکان الصلوة وتخفیفها : ۴۷۱)-

[2]) صحیح مسلم ، کتاب الجنة ، باب فی صفات الجنة واهلها وتسبیحهم فیها بکرة وعشیا: ۲۸۳۵)-

دپاره به ددوی رب ﷻ ددوی دایمان په ذریعه دوی ته دنعمت والا باغونه ورکړی چه ددې لاندې به نهرونه بهیږی، ددوی آواز ﴿سُبۡحٰنَكَ اللّٰهُمَّ﴾ اوپه خپلوکښې به دسلام تحفه وی .اوآخری غوښتنه به ددوی دا وی چه ټول تعریفونه دالله ﷻ دپاره دې چه دټولوجهان والورب دې .

﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِیۡنَ وَمُنۡذِرِیۡنَ لِئَلَّا یَكُوۡنَ لِلنَّاسِ عَلَی اللّٰهِ حُجَّةٌۢ بَعۡدَ الرُّسُلِ﴾ دالله ﷻ دپاره ټول تعریفونه دی چه هغه خپل رسولان زیری ورکونکی او خبرداری ورکونکی جوړ کړل او وې لیږل چه دې دپاره د رسولانو دراتلو نه پس دخلقو په الله ﷻ باندې څه حجت پاتې نشی . ددې رسولانو سلسله په امی عربی مکی ﷺ باندې ختمه شوه . چه دټولونه زیاتې واضحې لارې هدایت کولو والا دې.

د نبی کریم د رسالت عمومیت:- دحضور ﷺ د زمانې نه واخله تر قیامته پورې چه څومره انسانان او جنات دی هغه ټولو طرف ته د حضرت محمد ﷺ رسالت دې . لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه ﴿ قُلۡ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اِنِّیۡ رَسُوۡلُ اللّٰهِ اِلَیۡكُمۡ جَمِیۡعًا ﴾ اې نبی ﷺ ته اووایه چه اې خلقو ! زه تاسو ټولو خلقو طرف ته دالله ﷻ رسول یم دهغه الله ﷻ چه د آسمان او زمکې مالك دې چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته چه هغه پیدا کوی او وژنی ،نو اې خلقو تاسو ټول ایمان راوړنی په الله ﷻ باندې اودهغه په رسول باندې چه نبی دې امی دې چه هغه ایمان راوړې دې په الله ﷻ اودهغه په خبروباندې . اې خلقو هم دده په نقش قدم تللوکښې ستاسو هدایت دې . بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ لِاُنۡذِرَكُمۡ بِهٖ وَمَنۡۢ بَلَغَ ﴾ چه څه تاسوهم ویروم او هغه (خلق) هم چه هغوی ته دالله کلام اورسی نوچه کوم یو عربی،عجمی ،تور سپین ته دا قرآن پاك اورسی نونبی کریم ﷺ دهغه دپاره ویرونکې دې.دوجې الله ﷻ فرمائیلی دی چه ﴿ وَمَنۡ یَّكۡفُرۡ بِهٖ مِنَ الۡاَحۡزَابِ فَالنَّارُ مَوۡعِدُهٗ ﴾ نو څوك چه کفر کوی په دې قرآن (یعنی ددې نه انکار کوی) هغه په قرآن حکم سره جهنمی دې .بل ځائې کښې ارشاد دې چه﴿ فَذَرۡنِیۡ وَمَنۡ یُّكَذِّبُ بِهٰذَا الۡحَدِیۡثِ ؕ سَنَسۡتَدۡرِجُهُمۡ مِّنۡ حَیۡثُ لَا یَعۡلَمُوۡنَ ﴾یعنی ته ما او دا دروغ ویونکې پرېږده ، څه به دوی په مزه مزه نیسم د هغه د طرفنه چه دوی ته به پته هم اونه لګی.

رسول کریم ﷺ فرمائی چه څما پیغمبری عامه ده هر یو سپین او تور طرف ته څه پیغمبر جوړکړې شوې لیږلې شوې یم (۱) حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ټول جن او انس طرف ته.نو نبی کریم ﷺ ټولوانسانان او جناتو طرف ته دالله ﷻ رسول دې،ټولو ته دالله ﷻ وحی اوقرآن پاك رسوونکې دې چه دهغه کتاب هیڅ یوطرف نه باطل نه ښکاری. چه دحکمتونو اوتعریفونو والا الله ﷻ نازل کړې دې.

په قران کښې دغور وفکر دعوت :-الله ﷻ پدې خپل کلام باندې دپوهیدو تاکید هم کړې دې ، فرمائی چه ﴿ اَفَلَا یَتَدَبَّرُوۡنَ الۡقُرۡاٰنَ ؕ وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِنۡدِ غَیۡرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوۡا فِیۡهِ اخۡتِلَافًا كَثِیۡرًا ﴾تاسو ولې په قرآن پاك کښې غور اوتدبر نه کوئی که دا دالله ﷻ نه سوا د بل چا دطرف نه وې نو تاسو به په دې کښې ډیر زیات اختلاف موندې وې. بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه مونږ دا مبارك کتاب ستا طرف ته نازل کړې دې چه په دې کښې خلق غوروفکر اوکړی اوعقل مند خلق ترینه نصیحت حاصل کړی. اوبل ځائې کښې فرمائي چه دا خلق ولې په قرآن پاك دپوهیدو کوشش نه کوی ولې ددوی زړونو ته تالې لګیدلې دی.

ددنیا غوښتونکو عالمانو مذمت :-نو په عالمانوباندې واجب دی چه دکلام الله مطلب واضحه کړی ، او زده کړی او(خلقو) ته ښائی اودخلقو صحیح راهنمائی اوکړی . الله ﷻ فرمائی چه مونږ دکتاب والو سره وعده اخستې ده چه هغوی دا بیانوی او پټوی ئی نه خودې خلقو داشاته اوغورزولو او ددې په بدله کښې ئې دنیا طلب کړه. ددوی دا سودا ډیره خرابه ده. او بل ځائې کښې فرمائی چه کوم خلق دالله ﷻ وعده او خپل قسمونه د لږ رقم په بدله کښې خرڅ کړی نو ددوی دپاره په آخرت کښې هیڅ حصه نشته

۱) صحیح مسلم ، کتاب المساجد ، باب المساجد ومواضع الصلوة : ۵۲۱)–

. الله ﷻ به دوی سره دقیامت په ورځ خبرې نه کوی اونه به دوی طرف ته درحمت نظر سره ګوری. اونه به دوی لره پاکوی بلکه ددوی دپاره دردناك عذاب دې. نو کومو خلقوته چه مونږ مخکښې کتاب ورکړې وو اوهغوی ددې نه مخ واړولو او ددنیا په حاصلولو او ددې په جمع کولوکښې مشغول شو اوالله ﷻ چه کوم څیزونونه منع فرمائیلې دی په هغې پسې روان شو اودالله ﷻ کتاب ئې پریښودو الله ﷻ ددې مذمت بیان فرمائیلې ده. مسلمانانوته پکار دی چه هغوی دې داسې نه کوی چه دمذمت سبب جوړ شی. بلکه دوی ته پکار دی چه دالله ﷻ په کلام کښې د زړه نه مشغول وی او دقرآن پاك په ازده کولو او خودلو او پوهولو کښې مشغول وی .

قران سره زړونه نرمیږی:- الله ﷻ فرمائی چه آیا تر اوسه پورې هغه وخت نه دې راغلې چه دمسلمانانو زړونه دالله ﷻ دذکر (او چه کوم دوی طرف ته حق راغلې دې دهغې نه) ددوی زړونه اوویریږی اودهغه چا په شان نشی ، چه کومو ته ددې نه مخکښې کتاب ورکړې شوې وو خو چه څه زمانه تیره شوه نودهغوئ زړونه سخت شو اواکثر خلق نافرمانه شو. پوهه شئ مرې زمکې ته نوې ژوند ورکول صرف دالله ﷻ کار دې مونږ خو ستاسو د پوهې دپاره خپل آیتونه بیان کړل.

ددې دواړو آیتونو په ترجمه باندې غور اوکړئی چه په څه لطافت سره بیان شوې دې چه څنګه باران سره خشکه زمکه شنه شی داشان ایمان اوهدایت سره هغه زړونه چه د نافرمانو او ګناهونو په وجه سخت شوی دی نرمیږی ، الله ﷻ چې پاك لوئې اوجواد اوسخی ذات دې د هغه نه مونږ امیدلرو د قبولیت او مونږ دعا کوؤ چه هغه پاك ذات ﷻ زمونږ زړونه هم نرم کړی. آمین.

دتفسیر صحیح طریقه څه ده ؟ :-واورئی ! دتفسیر بهترینه او صحیح طریقه داده چه اول خودقرآن پاك تفسیر هم په قرآن پاك سره وی څکه چه یوبیان په یو ځائې کښې مختصر دې نو په بل ځائې کښې د هغې تفصیل هم شته . ددې نه پس ددینه دقرآن پاك تفسیرپه حدیثو دې. څکه چه حدیث د قرآن پاك تفسیر او شرح ده. بلکه حضرت امام ابوعبدالله بن محمد بن ادریس شافعی رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ ټول احکام هم دقرآن پاك نه ماخوذ دی. دالله ﷻ فرمان دې چه مونږ په تاسو باندې قرآن پاك حق سره نازل اوفرمائیلو چه تاسو دخلقو په مینځ کښې دالله ﷻ د خودلې شوی احکامو مطابق فیصلې اوکړئی .خبردار ! تاسوهغه خلقو سره مه کیږئی چه کوم خیانت کوی. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه مونږ په تاسو باندې دا کتاب نازل کړې دې چه دخلقو د اختلاف فیصله اوکړئی . داکتاب دایماندارو دپاره دهدایت اود رحمت (باعث) دې. په یوبل مقام کښې فرمائی چه مونږ ددې ذکر ستاسو طرف ته په دې وجه نازل کړې دې چه تاسو دا خلقوته ښه په ښکاره ښکاره اورسوئی چه په دې غوراوکړی.

دحدیث اهمیت :-نبی کریم ﷺ فرمائی خبردارچه ماته قرآن پاك هم راکړې شوې دې او داشان ددې په مثال یو بل څیز هم [1]نوددې نه مراد سنت دې .یادساتئ احادیث هم دالله ﷻ وحی ده لکه څنګه چه قرآن پاك د الله ﷻ د وحی په ذریعه نازل شو داشان دنبی کریم ﷺ حدیث هم دالله ﷻ وحی ده. خو قرآن پاك وحی متلو ده او احادیث غیرمتلو. امام شافعی رحمه الله او نور لوئې لوئې امامانو داپه دلائیلو سره ښه ثابت کړه ده خو په دې ځائې کښې ددې دبیان موقع نه ده. مقصد دادې چه دقرآن پاك تفسیر مخکښې پخپله قرآن پاك سره او بیا په حدیث سره کول پکار دی.

نبی کریم ﷺ چه کله معاذ رضی الله عنه یمن طرف ته لیږلو نو (تپوس ئې ترې اوکړو چه که تاته څه مسئله پیښه شی نو ته به دڅه نه فیصله‌کوې) وې فرمائیل چه په قرآن پاك ، که په دې کښې ئې اونه مومې نووې فرمائیل چه سنت رسول ﷺ سره ، وې فرمائیل چه په دې کښې ئې هم اونه مومې نوبیا ، نو وې فرمائیل چه بیا به اجتهادبه کوم په خپله رائې سره . حضور ﷺ چه دا جواب واوریدو نو دهغوی په سینه

---

[1]) ابودارد کتاب السنة ، باب لزوم السنة : ٤٦٠٤، ترمذی : ٢٦٦٤)–

نې لاس کیخودو او وې فرمائیل چه دالله ﷻ شکر دې چه هغه ذات دخپل نبی قاصد ته هغه توفیق ورکړو چه دهغه دنبی ﷺ خوښ دې[1]. داحدیث په مسند کښې هم دې او په سند، کښې هم او سند هم ددې ډیر ښه دې لکه څنګه چه په خپل ځائې ددې ثبوت موجود دې.

د صحابه کرامو ﷺ د اقوالو اهمیت:- په دې بناء باندې چه کله دیو آیت تفسیر په قرآن پاك او حدیث کښې ملاؤ نشی نو صحابه کرامو ﷺ اقوالو طرف ته رجوع کول پکار دی. هغوی تفسیر دقرآن پاك باندې ډیر زیات پوهه وو. ځکه چه په هغه وخت کښې کومې قرینې او احوال وو دهغې علم هم هغوی ته کیدیشی.هغوی ﷺ په هغه وخت کښې موجود وو. ددې نه علاوه هغوی ﷺ ته کامله پوهه ، صحیح علم اونیك عمل حاصل وو. خاص کر هغه بزرګانو ته چه په هغوی ﷺ کښې ډیر اوچت مقام والا او زبردست عالمان وو. لکه څنګه چه څلور واړه خلفاء راشدین دی. چه رشد اوهدایت والا وو. یعنی حضرت ابوبکر صدیق ﷺ،حضرت عمرفاروق ﷺ ،حضرت علی ﷺ اوحضرت عثمان ذی النورین ﷺ د

عبدالله بن مسعود ﷺ فضیلت:- اوڅنګه چه دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه روایت دې فرمائی چه په هغه الله ﷻ قسم چه دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته،دکتاب الله هیڅ یو آیت داسې نشته چه ماته معلوم نه دې چه دا دچا په باره کښې نازل شوې دې او په کوم ځائې نازل شوې دې . که ماته پته وې چه دکتاب الله په علم کښې څما نه څوك زیات دی او څه ترهغه ځائې رسیدلې شوم نو مابه ضرور دهغه کس شاګردی کړې وې[2] دوی ﷺ دا هم فرمائی چه په مونږ کښې به چا لس آیتونه زده کړل او په دې به ئې عمل اونه کړو نو یولسم آیت به ې نه زده کولو .

حضرت ابوعبدالرحمن سلمی تابعی رحمه الله فرمائی چه مونږ د چا نه قرآن پاك زده کړو نوهغوی به مونږ ته فرمائیل چه مونږ د رسول الله ﷺ نه زده کړو چه ترکومې به مونږ د لسو آیتونو علم اوعمل د حضور ﷺ نه زده نه کړو نومخکښې به نه تلو.

د عبدالله بن عباس ﷺ فضیلت:- غرض دا چه دقرآن پاك علم اوپه قرآن پاك باندې عمل دواړه مو زده کړل هم په دې کښې یوحبر البحر حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دې . د رسول کریم ﷺ د تره ځوئې او ترجمان القران دې. نبی کریم ﷺ د دوی دپاره د برکت دعا کړې وه او فرمائیلی ئې وو چه ﴿اللهم فقهه فی الدین وعلمه التأویل﴾[3]ائې الله ﷻ دوی ته ددین پوهه ورکړې او دوی ته د قرآن پاك د تفسیر علم هم ورنصیب کړې [4]،حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ به فرمائیل چه دقرآن پاك بهترین ترجمان حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دې . دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دا قول مخکښې کیدئی او خیال اوکړئی چه ددوی انتقال په ۳۲ هجرئی کښې اوشو او حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دهغوی نه پس شپږدیرش کاله ژوندی وو نو په دې موده کښې به دوی څومره ترقی کړې وی. حضرت ابو وائل فرمائی چه دحضرت علی ﷺ په زمانه کښې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ امیرحج مقرر شوې وو ، دوی په خپله خطبه کښې د سورة بقرة تلاوت اوکړو او په ښه طریقه ئې ددې تفسیر اوکړو ،که کفارو هم آوریدلې وې نو مسلمانان شوی به وو. په بعضو روایاتو کښې دی چه دوی په دې خپله خطبه کښې دسورة نور تفسیر

---

[1]) ابو داود کتاب القضاء ، باب اجتهاد الرای فی القضاء : ۳٦۹۹، ترمذی ابواب الاحکام ، باب ماجاء فی القاضی کیف یقضی: ۱۳۲۷)–

[2]) صحیح بخاری ، کتاب فضائل القرآن ، باب القراء من اصحاب الرسول ﷺ رقم : ۵۰۰۳، وصحیح مسلم : ۲٤٦۳)–

[3]) حمد ۳۱٤/۱، ۷٦٦، ابن حبان : ۷۰۵۵، وبلفظ (ا للهم فقهه فی الدین) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة ، باب فضائل عبدالله بن عبآس : ۲٤۷۷. او صحیح بخاری کښې (اللهم علمه الکتاب) دې . حدیث نمبر: ۷۵، المعجم الکبیر للطبرانی : ۱۰۵۸۷/۱۰.

[4]) حاکم، ۵۳۷/۳ ، اود شیخینو په شرط صحیح دې او امام ذهبی ددوی موافقت کړې دې)–

اوفرمائیلو،همدا وجه ده چه اسماعیل بن عبدالرحمن سدی کبیر به په خپل تفسیر کښې هم ددې دواړو بزرګانو اکثر تفسیر نقل کولو لیکن کله کله اهل کتاب نه دا بزرګ چه کوم روایت اخلی هغه هم بیانوی .

دبنی اسرائیلی روایاتو حیثیت :دبنی اسرائیلو نه روایت اخستل مباح دی. صحیح بخاری کښې حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څما د طرف نه اورسوه اګر چه یو آیت وی.دبنی اسرائیلونه په روایت اخستلوهم څه حرج نشته.ماباندې قصداپه دروغه ویونکې بالکل جهنمی دې (۱).

حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ په جنګ یرموك کښې دوه بورئی دیهودیانو او نصرانیانو دکتابو موندلې وی.د هغوی نه پس ده د دې نه هم روایت کولو ،هغوی به داحدیث مدنظر کیخودو او نقل کول به ئې .

لیکن یاد لرنی چه د بنی اسرائیلو دا روایات صرف د مسئلې د مضبوطیا اوددې دګواهئ دپاره راوړې شی. پخپله ددې نه مسئلې نه ثابتیږی.

د اسرائیلی روایاتو درې قسمونه :-د بنی اسرائیلو روایات په درې قسمه دی. ① چه دهغې تصدیق په خپله مونږ سره موجود دې یعنی دقرآن پاك دڅه آیت یا د حدیث سره مطابق وی اوشهادت کوی ددې په صحت نو داصحیح دی. ②چه دهغې تکذیب پخپله مونږ سره موجود وی یعنی دڅه آیت یا دحدیث خلاف وی،ددې په غلط کیدوکښې څه شك نشته ③چه دهغې مونږ تصدیق نشو کولې ، اونه ئې تکذیب کولې شو څکه چه نه مونږ سره څه داسې روایت شته وی چه دهغې دمطابقت په وجه مونږ هغې ته صحیح اووایو اونه څه داسې روایت وی چه ددې مخالف وی او په دې وجه مونږ دې ته دروغ یا رښتیا اووایو. نودا دریم قسم روایات هغه دی چه د هغې نه خاموش شو، نه ورته غلط وایو او نه صحیح.البته دا ذکرکول جائز دی. اودا روایات دی هم داسې چه په دې کښې زمونږ ددین څه فائده نشته . ددې باوجود په داسې خبرو کښې هم لوئې لوئې اختلافات موجود دی.

په اسرائلی روایاتو کښې اختلافات:- هم په دې وجه چه دداسې روایتونو اخستونکو مفسرینوکښې هم داسې اختلاف راغې.لکه داصحاب کهف نومونه اودهغوی دسپی رنګ ، دهغوی شمیر ، دحضرت موسی ﷺ همسا دکومې ونې وه ؟.حضرت ابراهیم ﷺ چه کوم مارغان حصه حصه کړو وی اوبیا دالله ﷺ په حکم سره چه هغه مارغان ژوندی شو ، هغه مارغان کوم کوم وو؟ او چه کوم مقتول دحضرت موسی ﷺ په زمانه کښې غوا ذبحه کړې شوې وه او ددې د غوښې یوټکړه په دې وهلې شوې وه اوبیا دې سره الله ﷻ هغه ژوندې کړې وی، هغه ټکړه کومه یوه وه اودکوم ځائې وه ؟ اوهغه کومه ونه وه چه په هغې حضرت موسی ﷺ نور لیدلې وو او په دې کښې ئې دالله ﷻ کلام آوریدلې وو. وغیره وغیره. نو دداسې څیزونه دی چه په دې باندې الله ﷻ پرده اچولې ده. اودې پیژندل اونه پیژندل مونږته څه فائده یانقصان نه راکوی. نه ددې په تعین کښې څه دینی فائده شته او نه دنیاوی.البته داخبره ده چه دا اختلاف نقل کول جائز دی.

د اصحاب کهف د تعداد په حق کښې د قران بیان:-لکه څنګه چه پخپله قرآن پاك داصحاب کهف په تعیین کښې اختلاف نقل کړې دې ، فرمائی چه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ دا خلق وائی چه اصحاب کهف درې وو اوڅلورم ددوی سپې وو. او وائی چه دوی پنځه وو او شپږم ددوی سپې وو. دا ټولې هسې تشې خبرې دی ، او دا هم وائی چه دوی اووه وو او اتم ددوی سپې وو . ائې نبی ﷺ ته اووایه چه ددوی شمیر څما رب ته معلوم دې ښه . تاسو ددې په باره کښې سرسری خبرې کوئی او په دې باره کښې پوښتنه مه کوئی.

---

(۱) صحیح بخاری ،کتاب الانبیاء ، باب من بنی اسرائیل ، : ۳۴۶۱، ترمذی : ۲۶۶۹)-

د قرانی ایت نه څه معلومیږی :-دا ایت مونږ ته ښائی چه مونږ ته په دې مقام څه کول پکار دی. الله ﷻ په دې ځائې کښې درې قوله فرمائیلی دی. دوو ته ضعیف اوونیل او دریم ته ئې د ضعف حکم ورنکړو. ددې نه معلوم شو چه دا صحیح دې ځکه که داهم باطل وې نوددې دواړو پشان به دا رد کړې شوې وو. بیائې دې سره دا هم ارشاد اوفرمائیل چه ددوی د شمیر علم تاسو ته هیڅ فائده نه درکوی. بیا تاسو ولې ددې په چاڼ کولوکښې پریشان یئ. تاسودا ولې نه وائې چه ددوی د شمیر حقیقی علم الله ﷻ ته دې. ډیر کم داسې خلق دی چه هغوی ته الله ﷻ صحیح تعداد خودلې دې ، هرکله چه دا معلومه شوه چه دوی اخوا دیخوا خبرې کوی نوبیا دوی پسې ولې انخلئ او ولې تپوسونه کونئ؟
دا شان دې نه دا هم معلومه شوه چه د څه اختلاف د نقل کولو صحیح طریقه داده چه ټول اختلافی اقوال بیان کړې شی،صحیح اوغیرصیح باندې خبردارې ورکړې شی،اوددې اختلاف فائده دې هم بیان کړې شی چه هسې څوك سړې په بیکاره کار کښې اخته نشی او د ښه شغل نه اونه ځی. چه کوم سړې په اختلاف نقل کولوکښې ټول اقوال بیان نه کړی نودا دهغه قصور دې. ممکن دی چه صحیح قول هغه وی چه کوم هغه پریښودې وی.داشان چه کوم سړې اختلاف نقل کړی اوڅه فیصله اونه کړی نو ده هم غلطی اوکړه. که غیر صحیح ته په قصد سره صحیح اووائی نوبیا هم دې دروغژن دې. اوکه په جهالت سره داسې اوکړی نوبیا دې خطاکاردې. داشان چه یو سړې په څه داسې خبره کښې چه په هغې کښې څه لویه فائده نه وی،یا ډیر اختلافی اقوال نقل کړی یا داسې اختلافات نقل کړی چه د هغې الفاظ معناً مختلف وی خود نتیجې په اعتبار سره هغه اختلاف بالکل ختم شی یاهسې معمولی شان پاتې شی . نو ده هم خپل قیمتی وخت هسې ضائع کړو او د نه کولوکار ئې اوکړو . ددې مثال داسې دې لکه څنګه چه څوك سړې دوه وړوکې کپړې واغوندی ،دښه اونیغې خبرې توفیق خو بس دالله تعالی په لاس کښې دې والله الموفق لسداد.

﴿ فصل ﴾ تفسیر او د تابعینو اقوال

کله چه دیوآیت تفسیر قرآن پاك ، حدیث او دصحابه کرامو ﵃ اقوالو کښې ملاؤ نشی نو د دین اکثر امامانو وئیلی دی چه په داسې موقع کښې د تابعینو تفسیر واخستلې شی.
دامام مجاهد ﵀ مقام:- لکه څنګه چه مجاهد بن جبر ﵀ (چه په تفسیر کښې دالله ﷺ یونښه وه) ، هغوی ﵀ فرمائی چه ما د اول نه تر آخره پورې درې ځل د عبدالله بن عباس ﵁ نه قرآن زده کړو او پوهه شوم پرې(١)دیویو آیت باره کښې مې تپوسونه اوکړل او په هغې پوهه شوم. ابن ابی ملیکه ﵀ فرمائی چه ما پخپله حضرت مجاهد ﵀ اولیدو چه کتاب ، قلم او دوات ئې واخستلو او حضرت ابن عباس ﵁ لره ورتللو او دقرآن پاك تفسیر باره کښې به ئې تپوسونه کول او هغه به ئې لیکل. (٢) د پوره قرآن کریم تفسیر ئې په دې طریقه نقل کړو. دحضرت سفیان ثوری ﵀ فرمان وو چه مجاهد ﵀ د یو آیت تفسیر اوکړي نودا بیا چاڼ کول بې فائدې دی. نوددوی تفسیر کافی دې. (٣)
دحضرت مجاهد ﵀ په شان حضرت سعید بن جبیر ﵀ ، حضرت عکرمه ﵀ چه دحضرت عبدالله بن عباس ﵁ آزاد کړې شوې غلام وواوحضرت عطاء بن ابی رباح ﵀ ،حضرت حسن بصری ﵀ ، حضرت مسروق ابن اجدع ﵀ ، حضرت سعید بن مسیب ﵀ ، حضرت ابوالعالیه ﵀ ، حضرت ربیع بن انس ﵀ ، حضرت قتاده ﵀ او حضرت ضحاك بن مزاحم ﵀ وغیره تابعینو تبع تابعینو او ددوی نه پس چې کوم خلق دی د هغوئ تفسیر به معتبر منلې شی.

---

١ (الطبری: ١/٩٠)–
٢ (الطبری: ١/٩٠)–
٣ (الطبری: ١/٩١)–

د تابعینو په اقوال کښې ظاهري اختلاف:- کله داسې هم کیدیشي چه دیو آیت په تفسیر کښې ددې بزرګانو اقوال چه کله ذکر کولې شي اوددوی الفاظوکښې په ظاهر اختلاف په نظر راخې نوبې علمه خلق دې ته معنوی اختلاف وائي او وائي چه ددې آیت په تفسیر کښې اختلاف دې حالانکه په حقیقت کښې داسې نه وو بلکه چا د یوڅیز تفسیر د هغې په لازم سره کړې وی، چا ددې په مثال سره ، چا پخپله دا څیز بیان کړی وی .اګر چه په دې صورتونوکښې په الفاظوکښې اختلاف وی لیکن معنې نې یو وی. عقل مند ته پکار دی چه په داسې ځائې کښې دې غلطی (خوئیدل) اونشي. **(والله الهادي)**

شعبه بن حجاج رحمة الله فرمائی چه کله د تابعین رحمهم الله اقوال په فروعی مسائلوکښې حجت نه دې نو د قرآن پاك په تفسیر کښې به څنګه حجت جوړشي؟ دشعبه رحمة الله قول صحیح دې مراد نې دا دې چه د دوی اقوال حجت نه دې په اختلاف کونکو باندې اوداصحیح ده. خو ددوی اجتماعی اقوال لره حجت کیدلو کښې هیڅ شک نشته او د اختلاف په وخت کښې نه ددوی قول په خپلوکښې په یو بل باندې حجت دی،نه په غیرو باندې ، په دې وخت کښې به د قرآن پاك لغت او حدیث او دعربو عام لغت او دصحابه کرامو رضی الله عنهم اقوالو طرف ته رجوع کولې شي.

دتفسیر بالرائي شرعی حیثیت :- صرف په رائې سره تفسیر کول حرام دی. رسول کریم ﷺ فرمائی چه چا قرآن پاك کښې خپله رائې داخله کړه یا نې جهالت سره څه اووئیل نو ده خپل ځائې په جهنم کښې جوړ کړو .[1] په ابن جریر او ترمذی شریف او ابوداودشر یف کښې دا حدیث دې. اوامام ترمذی رحمة الله دې ته حسن وئیلې دې . هم دا الفاظ دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه نقل دی. حضرت جندب رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ نه روایت نقل کوی چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چا په قرآن پاك کښې د خپلې رائې نه څه اووئیل نو ده خطا اوکړه ابن جریر رحمة الله ،ابوداود ،ترمذی اونسائی کښې هم دا الفاظ موجود دی دحدیث د سهیل بن ابی حزم القطعی نه. امام ترمذی رحمة الله دې ته غریب وئیلی دی او ددې راوی سهیل باندې بعضې اهل علمو کلام هم کړې دې دې حدیث پاك کښې دا الفاظ هم مروی دی چه چا دخپلې رائې نه قران پاك کښې څه صحیح خبره هم اوکړه نو هغه بیا هم خطا کار دې [2] ځکه چه ده ددې څیز تکلف اوکړو چه د هغې ده ته علم نه وو او په داسې لار لاړو چه په هغې باندې ده ته د تګ حکم نه وو. نواګر چه دده د ژبې نه صحیح خبره وتلې وه خوبیا هم دې خطا کاردې.ځکه چه دا کار ده په ښه طریقه باندې اونه کړو.

د تفسیر بالرائی مثال:ددې داسې مثال دې لکه چه یو سړې بې علمه وی او د خلقو فیصلې کوی. ده ته جهنمی وئیلې شوی دی. اګر که نفس الامر کښې دده حکم صحیح هم وی .دا بله خبره ده چه دداسې سړی په صحیح خبره باندې نیول کم وی لیکن خطاکار دې .**(والله اعلم)**

اوګورئې الله ﷻ هغه تهمت لګوونکی ته کاذب وئیلی دې په قرآن پاك چه ﴿فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ هغه ګواه پیش نه کړې. اګر چه په حقیقت کښې هغه رښتونې وی او په چا باندې د تهمت الزام لګوی هغه واقعی زنا کار وی لیکن چونکه ده دا خبر بغیرد شهادت نه خوره کړه او د دې خورول د ده دپاره حلال نه وه نو دې کاذب اوګرزولې شو. **(والله اعلم)**

په تفسیر کښې د اسلافو طریقه کار :-هم دا وجه ده چه دسلفویو لوئې جماعت بغیر دعلم نه دتفسیر کولو نه ویریدل. د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه فرمان دې چه زما بوج به کومه زمکه اوچتوی او کوم آسمان به راته سیورې راکوی که څه په قرآن پاك کښې هغه اووایم چه دڅه ماته پته نشته. [3] دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نه یو ځل دالله ﷻ د فرمان ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾ تفسیر باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائیل

---

[1] ترمذی ، ابواب تفسیر القرآن باب ماجاء ی الذی یفسر القرآن برایه : ۲۸۵۰، السنن الکبری: ۸۰۸۵)-.

[2] السلسلة الصحیحة : ۲۸/۶ تحت رقم: ۲۵۰۷)-

[3] السلسلة الصحیحة : ۲۸/۶ تحت رقم: ۲۵۰۷)-

چه ماته به کوم یو اسمان سیورې راکړی او کومه زمکه به زما بوج اوچت کړی چه څه په قرآن پاك کښې هغه څه اووایم چه ماته پته نشته. دا روایت منقطع دې. یو ځل حضرت عمر فاروق بن خطاب ﷺ په منبر باندې هم ددې آیت تلاوت اوکړو او بیا ئې اوفرمائیل چه ﴿وَفَاكِهَةً﴾خومونږ ته معلوم دی لیکن دا (اب) څه څیز دې ؟ بیائې پخپله اوفرمائیل چه ائې عمر په دې تکلف کښې ولې اختـه شـم ؟[1]
حضرت انس ﷺ فرمائی چه مونږ حضرت عمر بن خطاب سره وو ، ددوی د قمیص په شا څلور پیوندونه لګیدلی وو ،دوی ﷺ ددې آیت ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾ تلاوت اوفرمائیلو او وې فرمائیل چه دا (اب) څه څیز دې؟ بیا ئې اوفرمائیل چه تاته ددې تکلف څه ضرورت دې ؟ ددې په نه معلومیدو کښې څه حرج دې؟ مطلب دادې چه د (اب) معنی خو معلوم ده یعنی ګیاه دزمکې پیداوار لیکن د دوئ کیفیت ښکاره علم نشته ، هم په دې آیت کښې موجود دې﴿فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝ وَعِنَبًا وَقَضْبًا﴾یعنی مونږ په زمکه کښې غلې او انګور زرغون کړل.

د ابن عباس ﷺ د جواب ورکولو نه انکار:ابن جریر کښې په صحیح سند سره روایت دې چه ابن ابی ملیکه رحمه الله فرمائی چه حضرت ابن عباس ﷺ نه یو کس دیوآیت باره کښې تپوس اوکړو نو دوی بیان نه کړو او وې فرمائیل حالانکه که تاسوکښې ددې باره کښې تپوس شوې وې نو فوراً به مو جواب ورکړې وې . په بل روایت کښې دی چه یوسړی ددوی نه تپوس اوکړو چه په قرآن پاك د زرو کالو برابر دیوې ورځې ذکر دې دا څه دی؟ دوی ﷺ اوفرمائیل چه د پنځوسوزرو کالو برابر چه کوم ذکر دې هغه څه دی؟ هغه اووئیل چه څه خو ستاسو نه معلومول غواړم. دوی ﷺ اوفرمائیل چه دا دوه ورځې دی چه ددې ذکر الله ﷺ په خپل کتاب کښې کړې دې ، ددې حقیقی علم الله ﷻ ته دې. خیال اوکړئی دومره لوئې د قرآن مفسرد قرآن په تفسیر کښې څومره د احتیاط نه کار اخلی چه ورته د حقیقت خبرې علم نه وو نوددې د بیانولو نه ئې صفاانکار اوکړو.

دجندب ﷺ په تفسیر القران کښې احتیاط:په تفسیر ابن جریر رحمه الله کښې دی چه حضرت جندب بن عبدالله ﷺ نه یو ځل طلق بن حبیب ﷺ دیو آیت تفسیر اوپوښتلو نو وې فرمائیل چه ته مسلمان ئې نو ستا دې قسم وی که ته ددې ځائې نه لاړې. وې فرمائیل چه په دې ځائې کښې کینه.

سعید بن مسیب رحمه الله او په تفسیر کښې احتیاط:-حضرت سعید بن مسیب ﷺ نه د قرآن پاك دیو آیت د تفسیر متعلق تپوس اوکړې شو نو وې فرمائیل چه مونږ په قرآن پاك کښې هېڅ نه وایو. ددوی ﷺ دا عادت مبارك وو چه څه به ورته معلوم وو نوهغه به ئې د قران پاك په تفسیر کښې وئیل ، یو ځل د یوسړی د سوال په جواب کښې دوی ﷺ اوفرمائیل چه ماته دقرآن پاك د تفسیرسوال مه کوه. دقرآن پاك تفسیر دهغه چا اوپوښته چه هغه وائی چا خما نه د قرآن پاك هیڅ یو آیت پټ نه دې. یعنی حضرت عکرمه ﷺ

د سلفو په تفسیرکښې احتیاط:-بن ابوزید ﷺ وائی چه مونږ حضرت سعید بن مسیب ﷺ نه د حلال اوحرامو مسائلو باره کښې تپوس کړې وو. دوی په دې کښې زیات عالم په نظر راتلل خو چه د قرآن پاك د څه آیت باره کښې به تپوس اوکړې شو نو داسې به خاموش شو چه ګنې هډو دوی آوریدلی نه دی.حضرت عبیدالله بن عمر فرمائی چه ما د مدینې منورې لوئې لوئې عالمان اولیدل چه دوی په تفسیر کښې خبره کول لویه ګنړل. لکه حضرت سالم بن عبدالله رحمه الله ،حضرت قاسم بن محمد رحمه الله ، حضرت سعید بن مسیب ﷺ حضرت نافع ﷺ وغیره. حضرت هشام ﷺ فرمائی چه ما خپل پلار عروه ﷺ نه وو کتلې چه هغوی دقرآن پاك دیو آیت تفسیر کړې وی.

[1]) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب مایکره من کثرة السوال.... ۷۲۹۳ مختصر بلفظ) نُهینا عن التکلف)۔

عبيدالله سلماني رحمه الله نه دقرآن پاك ديو ايت باره كښې تپوس اوكړې شو نو وې فرمائيل چه كومو خلقو دقرآن پاك آيتونه پيژندل چه په څه باره كښې نازل شو نوهغوی نه دا دنيا خالي شوه. اوس تاسو اوويريږئ دالله تعالى نه او صحيح نيغ اوسئ. حضرت مسلم بن يسار رحمه الله فرمائي چه كله تاسو دكتاب الله په تفسير كښې څه وئيل غواړئ نو مخكښې روستو گورئ څكه دا دالله ﷻ نسبت طرف ته خبره كوئ. حضرت ابراهيم رحمه الله فرمائي چه زموږ ټولو ملگرو د قرآن پاك تفسير ډير لوئې څيز گڼرلو. او په دې كښې به ئې سخت احتياط كولو. شعبه رحمه الله فرمائي اگر چه ما دقرآن پاك د يو آيت علم حاصل كړې دې خوددې په وينا كښې داوايم چه د الله ﷻ نه روايت دې. حضرت ابن مسروق رحمه الله قول دې چه په تفسير كښې ډير زيات احتياط كوئ څكه چه تفسير خو دالله ﷻ نه روايت كول دی. دا ټول او ددې پشان نور دا آثارصحيحه دحضرات ائمه سلفو نه نقل دی. ددې دا مطلب دې چه دې علماء كرامو به بالكل دعلم نه بغير دقرآن په تفسير كښې څه نه وئيل. خو چه د لغت لحاظ سره يا د شريعت لحاظ سره كوم تفسير معلوم وی دهغې په بيان كولو كښې هيڅ حرج نشته. ددې وجې د دې بزرگانو پاك اقوال د قرآن پاك په تفسير كښې ډير زيات روايت شوې دې.

يوه شبه او دهغې جواب:- هيڅوك دې دا نه وائي چه كله به دا بزرگان ويريدل او تفسير به ئې نه بيانولو ، بياددوی نه تفسير ولې نقل دې؟ جواب ددې دادې چه چپ به په هغه ځائې كښې وو چه كله به دوی ته كوم معلومات نه وو او وئيل به ئې په هغه ځائې كښې چه كوم ځائې كښې به دوی ته علم وو. اودا دواړه په هر يو باندې واجب دی. د بې علمئ په وخت كښې چپ پاتې كيدل او علم بيانول . قرآن پاك فرمائي چه ﴿لَتُبَيِّنُنَّهٗ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ﴾ يعنی دادخلقو مخكښې بيانوئ او پټوئ ئې مه.حديث شريف كښې دی چه دچا نه د څه مسئلې باره كښې تپوس اوكړې شي او دې هغه پټه كړي اگر چه ده ته ددې باره كښې علم وی نو د قيامت په ورځ به ده ته د اوور واگې اچولې شي.[1]

ابن جرير كښې حديث دې چه رسول كريم ﷺ به دقرآن پاك د هغه آيت تفسير كولو چه دكوم تفسير به حضرت جبريل عليه السلام نبی كريم ﷺ ته خودلې وو.خو دا حديث منكر او غريب دې. اوددې راوی جعفر دې (اودې د محمد بن خالد بن زبير بن عوام قريشي څوئې وو) دده باره كښې امام بخاری رحمه الله فرمائي چه دده په حديث كښې متابعت نشته دې. حافظ ابو الفتح ازدی رحمه الله فرمائي چه دامنكر الحديث دې. كه چرې دا حديث صحيح دې نوبيا هم ددې صحيح مطلب دا كيديشي چه ددې نه مراد هغه آيتونه دی چه دهغې معنی دالله ﷻ د خودنې نه بغير نه شی كيدلې. دداسې آيتونو مطلب چه رسول كريم ﷺ ته به په ذريعه دحضرت جبريل عليه السلام معلومولوشو. امام جعفر صادق رحمه الله چه ددې روايت كومه معنی بيان كړې ده فرمائي چه ددې ما حصل هم دا دې. او هم دا معنې صحيح بنديدې هم شی. ددې وجې قرآن پاك كښې داسې آيتونه هم دی چه د هغې علم صرف الله ﷻ ته دې. اوداسې آيتونه هم شته دې چه د هغې علم علماءكراموته دې. اوداسې آيتونه هم دی چه د معنی او مطلب لحاظ ئې داشان ښكاره اوواضحه دی چه د چا څه عذر باقی نشی پاتې كيدلې.

دتفسير اقسام :-حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمائي چه د تفسير څلور قسمونه دی.① دكلام عرب نه معلوميږي ②چه دهغې په جهالت كښې څه عذر نه وی ③چه دا ذی علمه خلقو ته معلوم وی.④ چه هغه دالله ﷻ نه سوا بل څوك نه پيژنې.

يو مرفوع حديث هم دی چه په دې باره كښې دې ليكن ددې په اسنادو كښې كلام دې. په دې كښې حضور ﷺ فرمائي چه دقرآن پاك نزول په څلورو طريقوباندې شوې دې. ①دحلال او حرام آيتونه كه ددې نه څوك ناخبره وو نو دقيامت په ورځ ددوی هيڅ عذر نشی قبلولې.② چه كوم عرب بيان كړي.

---

[1]) ابوادو كتاب العلم باب كراهية منع العلم : ۳۶۵۸، ترمذی: ۲۶۴۹، ابن ماجه: ۷۶۱)-

③چه کوم ذی علم اوپېژني.④ متشابه آيتونه چه د هغې حقيقي علم د الله ﷻ نه سوا بل چاته حاصل نه دي. چه کوم خلق ددې خبرې دعوی کوی هغه دروغژن دي. په دې حديث کښې محمد بن سائب کلبي دې ، هغه متروك الحديث دې، کيديشي چه هغوی موقوف روايت يعنی دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ قول ته مرفوع حديث ګڼړلې وی ، والله اعلم.

مکی او مدنی سورتونه :- حضرت قتاده ﷺ فرمائي چه سورة بقره ، سورة آل عمران ، سورة نساء ، سورة مائدة ،سورة براة ،سورة رعد ،سورة نحل ،سورة حج ،سورة نور، سورة احزاب ، سورة محمد، سورة فتح ، سورة حجرات ، سورة رحمان ، سورة حديد ، سورة مجادله ، سورة حشر ، سورة ممتحنه ، سورة صف ، سورة جمعه ،سورة منافقون ، سورة تغابن ، سورة طلاق ، سورة تحريم ، سورة زلزال او ، سورة نصر، داټول سورتونه خو په مدينه منوره کښې نازل شو اوباقی ټول سورتونه مکه مکرمه کښې نازل شو.

د اياتونو تعداد:- ①دقرآن کريم آيتونه شپږ زره خودلې شی.دې کښې اختلاف دې ، ②ځينو ددې نه زيات نه دی خودلی③بعضې شپږ زره دوه سوه او څلور ځينې شپږ زره دوه سوه او څوارلس④ځنيې شپږ زره دوه سوه ده نور لس ، ⑤بعضې دوه سوه پنځويشت ، ⑥بعضې دوه سوه شپږويشت.

د قران کريم کلمات:- دقران کريم دکلماتو په نسبت حضرت عطاء بن يسار رحمه الله فرمائي چه اويا زره څلور سوه يو کم څلويښت (۷۰۴۳۹) کلمات دی.

د قران پاک حروف:- د حروفو د شمير په باره کښې حضرت مجاهد رحمه الله نه روايت دې چه د ټول قرآن پاك حروف درې لاکهه يويشت زره او يوسل اتيا(۳۲۱۱۸۰) دی. فضل بن عطاء بن يسار رحمه الله فرمائي چه ټول حروف درې لاکهه درې ديرش زره او پنځلس (۳۳۳۰۱۵) دی.حجاج په خپل وخت کښې قاريان،حافظان او کاتبان جمع کړل او تپوس ئې اوکړو دقران پاك حرفونه اوشمارئی اوماته ئې اووائې، نو ټولو حساب اوکړو او په اتفاق سره ئې اووئيل چه درې لاکهه څلويښت زره او اووه سوه او څلويښت (۳۴۰۷۴۰) دی.

د حروفو په اعتبارسره د قران تقسيم:- بيا حجاج اووئيل چه ښه د حرفونو په لحاظ سره نيم قرآن پاك په کوم ځائې کښې ختميږی؟ نودحساب نه معلوم شو چه سوره کهف کښې دحرف ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾په " ف " باندې نيم قرآن پاك ختميږی. اودسورة برات په سلو آيتونوباندې دقرآن کريم رومبۍ حصه د حروفو په اعتبار سره ختيميږی. اودويمه حصه دسورة شعراء په سلم آيت په سر باندې يا ديوسل يو آيت په سر باندې ختميږی او دريمه تر آخره پورې.

د قران پاك منزلونه:- اوکه دمنزلونو شمار اوکړې شی يعنی که قرآن په اووه منزلونو تقسيم کړې شی نو ①رومبې منزل د ﴿صَدَّ﴾په " د " باندې ختميږی. چه په دې آيت کښې دی﴿فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ﴾ ②او دويم منزل د ﴿حَبِطَتْ﴾په " ت " باندې ختميږی چه داد سورة اعراف آيت ﴿اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ﴾کښې دې ③ اودريم منزل د ﴿اُكُلُهَا﴾په آخری " ا " باندې ختميږی چه دا په سورة رعد کښې دې④او څلورم منزل د ﴿جَعَلْنَا﴾په " ا " باندې ختميږی چه دا په سورة حج کښې په آيت ﴿ جَعَلْنَا مَنْسَكًا﴾ کښې دې. ⑤اوپنځم منزل د ﴿مُؤْمِنَةٍ﴾ په " ه " باندې ختميږی چه دا په سورة احزاب کښې په آيت ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ﴾ کښې دې. ⑥او شپږم منزل د﴿ السَّوْءِ﴾ په " و " باندې ختميږی چه دا په سورة فتح کښې په آيت ﴿ الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ﴾ کښې دی. ⑦او اووم منزل دقرآن کريم په اختتام باندې.

دابومحمد سلام حمانی رحمه الله بيان دې چه مونږ څلور مياشتې متواتر محنت نه پس دا خبرې حجاج ته اووئيلې.دحجاج معمول وو چه هره شپه به ئې د قرآن پاك يو پاؤ تلاوت کولو. دې لحاظ سره دقرآن پاك يو پاؤ په سورة انعام باندې ختميږی. او نيم قرآن د سورة کهف د لفظ ﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ په " ت " باندې.

او پاو کم د سورة زمر په خاتمه باندې او پوره د قران کریم په اختتام باندې. شیخ ابو عمر ودانی په خپل کتاب البیان کښې په دې خبروکښې اختلاف نقل کړې دې. پاتې شو د قرآن پاك دوینا په اعتبار سره سورتونه او جزونه نودا مشهورې دیرش پارې دی. او یو حدیث کښې د صحابه کرام ﷺ د قرآن پاك اووه منزلونه کول او ددې د تلاوت کولو بیاندې.
مسند احمد ، سنن ابوداود اوابن ماجه کښې دی چه دحضورﷺ په ژوند کښې صحابه کرام ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه تاسود قرآن پاك وظیفه څنګه کونی؟ نووې فرمائیل چه رومبی درې سورتونه په اووه منزلونوباندې ، بیا ددې نه پس دپنځو سورتونو په دویم منزل ، بیا ددې نه پس د اووه سورتونو په دریم منزل ، بیا دې نه پس دنهه سورتونو په څلورم منزل ، بیا دې نه پس دیولسو سورتونو په پنځم منزل باندې ، بیا دې نه پس ددیارلسوسورتونو په شپږم منزل او مفصل یعنی د سورة ﴿ ق ﴾ نه واخله تر آخره پورې (یعنی اووم) یومنزل دې (1)

﴿ فصل ﴾

دسورة لفظی معنی① دسورت لفظی بحث کښې بعضې وائی چه ددې معنی خانله والې او اوچتوالې دې. د نابغه په یوشعر کښې د سورت لفظی معنی په اوچتوالی سره راغلې ده.

الم تران الله اعطاك سورة

تري كل ملك دونها يتذبذب

(**ترجمه**) آیا ته نه ګورې چه الله ﷻ درکړې دې تالره پورته والې یا جداوالې چه ته وینې هر یو بادشاه لره ددې نه ریپدونکې.
نوددې معنی به داسې وی چه ګویا د قرآن پاك وئیلو والا یومنزل نه دویم منزل طرف ته روان وی . او دا هم وئیلې شی چه دا د شرافت او اوچتوالی په معنی کښې دی. ددې و جې د ښار دیوال ته په عربئ کښې ﴿سور البلدان﴾ وائی② او بعضې وائی چه په لوښی کښې کومه حصه باقی پاتې شی هغې ته په عربئ کښې اساره وائی. اود سورة لفظ هم ددې نه اخستې شوې دې. چونکه سورة هم د قرآن پاك یو حصه او ټکړه وی، دهمزه تخفیف شوې دې،بیا همزه په واو سره بدل کړې شو③ یو قول دا هم دې چه د سورة لفظی معنی د تمام اوکمال هم ده. پوره اوښې ته په عربئ ژبه کښې ددې وجې سور وائی . ④ اودا هم ممکن دی چه څنګه په عربئ کښې قلعې ته سور په دې وجه وائی چه دې دکورونو احاطه کړې وی اوداکورونه ئې جمع کړی وی .داشان چونکه آیتونو لره سورت جمع کوی اوددې احاطه کوی نودې ته هم سورت وئیلې شی. دسورت جمع سور ده اوکله ﴿سورات﴾او﴿سوارات﴾هم راځی.
د آیت تشریح :- ①آیت ته آیت په دې وجه وئیلې شی چه د آیت لفظی معنی علامت او نښانه ده ،چونکه آیت باندې کلام ختمیږی او اول او آخر جدا کیږی ددې وجې دې ته آیت وائی. قرآن پاك کښې هم آیت د علامې او نشان په معنی کښې دې. ارشاد دې چه ﴿إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ﴾یعنی دده دبادشاه کیدو نښه اوعلامه داده. داشان د نابغه په شعرکښې هم آیت په دې معنی کښې دې :

توهمت ايات لها فعرفتها

لستة اعوام وذا العام سابع

(**ترجمه**):- ما معلومې کړې نښې ددې پس ما دا اوپیژندله چه د شپږوکالو وه دائې اوم کال دې
② اود آیت معنی جماعت او ډله هم راځی.د عربو په شعرونوکښې دا لفظ په دې معنی کښې راغلې

(1) ابوداود کتاب شهر رمضان باب تحزیب القران : ۱۳۹۳، ابن ما جه: ۱۳۴۵)-

دي. چونکه ایت هم د حرفونو یو جماعت او ډله وی ددې رعایت په وجه دې ته هم ایت ونیلې شی. لکه چه وئیلې شی چه (خرج القوم بأیاتهم) اووتلو قوم سره دخپلو ډلو③او د آیت معنی عجیبه هم ده . چونکه دا عجیبه خیز دې،معجزه ده .ټول انسانان داشان خبره نشی کولې . ددې وجې دې ته هم آیت وائی.

د ایت صرفی تحقیق:- ①سیبویه وائی چه په اصل کښې دا ﴿ایية﴾وو لکه ﴿اكمة﴾او ﴿شجرة﴾،یومبی ی د عربئ د قاعدې مطابق الف جوړ شو. اول یا متحرکه ما قبل تر مفتوح یا مو په الف سره بدله کړه نو اية شو.②دکسائی قول دې چه د آیت اصل ﴿ایية﴾وو لکه څنګه چه ﴿امنة﴾ي الف شو اود التباس په وجه پریوتلو. ③ فراء وائی چه دا اصل کښې ﴿ايّة﴾وو بیا د تشدید په وجه الف بدل کړې شو او ﴿اية﴾شو . دآیت جمع ﴿أيٍ آياي آيات ﴾ راځی.

دکلمې تشریح :کلمه وائی یو لفظ ته ،کله خو ددې دوه حروف وی لکه څنګه چه ﴿ما﴾او ﴿لا﴾او ﴿له﴾ وغیره اوکله زیات هم وی. زیات نه زیات لس حروف یوکلمه کښې وی. لکه څنګه چه ﴿لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ﴾او ﴿ أَنُلْزِمُكُمُوهَا﴾او ﴿فاسقيناكموه﴾اوکله په یوکلمه کښې صرف یو آیت وی لکه ﴿والفجر﴾او ﴿والضحى﴾او﴿والعصر﴾ اوداشان ﴿الم﴾او﴿طه﴾او﴿یس﴾او﴿حم﴾،داد کوفیانو قول دې او ﴿حمعسق﴾ددوی په نیز دوه کلمې دی او ددې نه سوا نور خلق وائی چه دا کلمې نه دی بلکه دا د سورتونو فواتح دی. ابوعمر ودانی فرمائی چه ماته نه دې معلوم.دیو کلمې یوآیت په قرآن کریم کښې سواد ﴿مدهامتان﴾چه داپه سورت رحمان کښې دې

﴿ فصل ﴾ (په قرآن کښې عجمي نومونه)

قرطبی رحمه الله وائی چه د عربئ ژبې نه سوا عجمی ترکیب خو په قرآن پاك کښې نشته دې . البته عجمی نومونه په کښې شته دې لکه ابراهیم ، نوح ، لوط ، او اختلاف ئې کړې دې چه آیا قرآن کښې ددې نه سوا هم څه عجمی دې؟ نو باقلانی او طبری خو صفاانکار کړې دې او وائی چه دعجمیت مطابق چه څه دی قران پاک کښې هغه حقیقت کښې عربی ده لیکن موافقت دې.

دسوره فاتحې تفسیر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

دسورة فا تحې نورنومونه①ددې سورة نوم سورة فاتحه دې ، فاتحه وائی شروع کولو ته ، چونکه قرآن پاك کښې د ټولو نه مخکښې هم دا سورت لیکلې شوې دې ددې وجې دې ته سورت فاتحه وائی. اوددې وجې هم چه په مونځ کښې قرات هم ددې نه شروع کیږی ②او ددې نوم﴿أُمُّ الْكِتٰبُ﴾هم دې . جمهور هم داوائی. البته حسن رحمه الله او ابن سیرین رحمه الله ددې قائل نه دی. هغوی وائی چه د لوح محفوظ نوم " ام الکتاب " دې او د حسن رحمه الله قول دې چه محکم آیاتونو ته " ام الکتاب " وائی. د ترمذی په یوحدیث کښې دی چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾ پوره سورت پورې هم دا " ام القران ، ام الکتاب ، سبع مثانی او قران عظیم "([1])دې③ددې سورت نوم "سورة الحمد" او④" اوسورة الصلوة " هم دې. نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ فرمائیلی دی ما صلوة (یعنی سوره فاتحه) خپل او د خپلوبندګانو په مینځ کښې نیمه نیمه تقسیم کړې ده.کله چه بنده وائی ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه خما بنده خما تعریف اوکړو پوره حدیث پورې([2])په دې حدیث کښې معلوم شوچه دسورت فاتحې نوم سورة الصلوة هم دې،ځکه چه ددې سورت په مونځ کښې وئیل شرط دی⑤ددې سورت نوم

[1]) ابوداود کتاب الصلاة ، باب فاتحة الکتاب:۱٤۵۷، ترمذی: ۳۱۲، صحیح بخاری بلفظ (ام القران هی السبع المثانی والقران العظیم) کتا ب التفسیر تفسیر سورة الحجر: ٤۷۰٤ ، صحیح بخاری: ۲٤۹۸)-

[2]) صحیح مسلم ، کتاب الصلاة باب وجوب قراءة الفاتحة : ۳۹۵، ابوداود: ۸۲۱، ترمذی: ۲۹۵۳، نسائی : ۹۱۰، ابن ماجه: ۸۳۸)-

سورة الشفاء هم دي.دارمی کښې حضرت ابوسعید ﷺ نه مرفوعا روایت دې چه سورت فاتحه د هر زهر شفاء ده ⑥او ددې نوم "سورة الرقیه "هم دې[1] حضرت ابو سعید ﷺ چه کله یوسړې دم کړو اوهغه سړې مارچیچلې وو اوهغه ښه شو نو نبی کریم ﷺ هغه ته اوفرمائیل چه تاته څنګه معلومه شوه چه دا رقیه ده یعنی وئیل او پوك وهلو والاسورت دې [2]⑦ حضرت ابن عباس ﷺ دې ته "اساس القران " وائی. یعنی د قرآن پاك جرړه . اوددې سورت بنیاد ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ﴾ دې⑧حضرت سفیان ابن عیینه رحمه الله فرمائی چه ددې نوم " رقیه " دې⑨یحیی بن کثیر رحمه الله فرمائی چه ددې نوم "کافیه " هم دې . ددې وجې چه دا خپل ماسوا نه کفایت کوی. او بل هیڅ یو سورت ددې نه کفایت نه کوی په بعضې مرسلواحادیثوکښې دا مضمون هم راغلې دې چه دې ته سورة الصلوة ⑩او سورة الکنز هم وئیلې شوی دی. دزمحشری رحمه الله په تفسیر کشاف کښې اوګورئی.

د سورة فاتحه مکی او مدنی حیثیت: ①حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت قتاده ﷺ او ابو العالیه رحمه الله فرمائی چه داسورت مکی دې .حضرت ابوهریره ﷺ،حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت عطاء بن یسار رحمه الله ②او حضرت زهری رحمه الله فرمائی چه دا سورت مدنی دې . خو رومبې قول زیات صحیح دې. ددې وجې په بل آیت کښې دی ﴿ وَلَقَدۡ اٰتَیۡنٰكَ سَبۡعًا مِّنَ الۡمَثَانِیۡ ﴾ یعنی مونږ تاته سبع مثانی یعنی اووه بار بار وئیلو والا سورت درکړې دې. والله اعلم.③دابواللیث سمرقندی رحمه الله یو قول قرطبی رحمه الله هم نقل کړې دې چه ددې سورت نصف په مکه مکرمه کښې ا و آخری نصف په مدینه منوره کښې نازل شوې دې. لیکن داقول بالکل غریب دې.

د سورة فاتحې د ایاتونو تعداد:- او دا اووۀ آیاتونه بغیر د خلاف نه دی. لیکن عمرو بن عبید *اته ایاتونه*، او حسین جعفری شپږ هم وئیلی دی او دا دواړه اقوال شاذ دی.

بسم الله د فاتحې مستقل ایت دې که نه؟: ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ ﴾ ددې سورت مستقل آیت دې اوکه نه دې ،په دې کښې ا ختلاف دې①ټول کوفی قاریان او دصحابه کرام ﷺ اود تابعینو یوه ډله او روستنی ډیر بزرګان خو دا د سورت فاتحې یو مستقل آیت ګنړی②بعضې دې ته ددې جز وائی او بعضې دا آیت ددې په شروع کښې هم ومنی نه. لکه څنګه چه دمدینې منورې دقاریانواو فقهاء کرامو دا قول دې. ددې تفصیل به انشاء الله مخکښې راشی.

د سورة فاتحې کلمات او حروف:- ددې سورت کلمات پنځویشت دی او حروف ئې یوسل دیارلس دی.
①امام بخاری رحمه الله دکتاب التفسیر په شروع کښې په صحیح بخاری کښې لیکی چه ددې ام الکتاب نوم په دې وجه دې چه دقرآن کریم کتاب ددې نه شروع کیږی او دمونځ قرات هم ددې سورت نه شروع کیږی ، ②یوقول دا هم دې چه دټول قرآن پاك مضامین اجمالی طور په دې کښې دی . ددې وجې دې ته أم الکتاب وئیلې شی. اودعربو عادت دې چه هر یو جامع کار اودکار جرړه چه دهغې ښاخونه او اجزاء هم ددې تابع وی نو ورته ام وائی . ګورئی ام الراس هغوی جلئ (پرده) ته وائی چه ددماغ جامع دې. او لښکری بیرغونه او نښې هم چه دهغې لاندې خلق جمع وی (هغې ته) ام وائی. دشاعرانو په شعرونوکښې هم ددې ثبوت موندلې شی. مکې ته ام القری وئیلې شی اوددې وجه دا هم ده چه دا د ټولونه مخکښې ده اوجامع ده. زمکه هم ددې ځائی نه خوره شوه . چونکه ددې نه د مونځګزار مونځ شروع کیږی اود قران لیکلو په وخت کښې هم صحابه کرام ﷺ هم دا مخکښې اولیکله. ددې وجې دې ته فاتحه وائی. ددې یو صحیح نوم " سبع مثانی " هم دې. ددې وجې چه دا باربار په مونځ کښې وئیلې

[1] امام درامی دا مسند نه دې بیان کړې ، په دې روایت کښې : ۳۳۷۰ (فاتحة الکتاب شفاء من کل داء)-
[2] صحیح بخاری کتاب الاجارة باب ما یعطی فی الرقیة: ۲۲۸۶، صحیح مسلم: ۲۲۰۱)-

کیږي. په هر رکعت کښې دا وئیلې کیږي. او دمثانی معنې نورې هم دی چه انشاء الله ﷻ په خپل ځائې به بیانیږي. والله اعلم.
مسند احمد کښې حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ د ام القران باره کښې فرمائیلی دی چه دا ام القرآن دی. هم دا سبع مثانی دې. او هم دا قرآن عظیم دې. [1] او په یو بل حدیث کښې دی چه هم دا ام القران دې. هم دا فاتحة الکتاب دې اوهم دا سبع مثانی دې [2]
تفسیر مردویه کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل د ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ اووه آیتونه دی او ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ هم د دې نه یو آیت دې هم د دې نوم سبع مثانی دې. هم دا قرآن عظیم دې. هم دا ام الکتاب دې. هم دا فاتحة الکتاب دې. [3] دارقطنی کښې هم داشان یو حدیث دې او وئیلی ئې دی چه ددې ټول راویان ثقه دی. بیهقی کښې دی چه حضرت علی ﷺ ، حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ابوهریره ﷺ د سبع مثانی تفسیر کښې دا وئیلی دی چه دا سورة فاتحه دې او ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ ددې اووم آیت دې. او د بسم الله په بحث کښې به ددې بیان پوره راشی، انشاء الله.
حضرت ابن مسعود ﷺ ته اووئیلې شو چه تاسو سورة فاتحه په خپل لیکلې شوی قرآن کریم کښې ولې نه ده لیکلې ؟ نو وې فرمائیل که ما لیکلې نو دهر سورة په اول کښې به مې لیکلې. حضرت ابوبکر بن ابوداود رحمه الله فرمائی چه ددې قول مطلب دادې چه په مونځ کښې د وئیلو حیثیت دې. او چونکه ټولو مسلمانانوته حفظ ده ددې وجې څه ضرورت نشته دې د لیکلو.
د فاتحې د نزول درجه: دلائل النبویه کښې امام بیهقی یو حدیث کښې وارد کړې دې په هغې کښې دی چه دا سورت د ټولونه مخکښې نازل شو. باقلانی رحمه الله نه نقل دی چه یو قول دا دې چه سورة فاتحه د ټولو نه مخکښې نازل شو ② دویم قول دادې چه ﴿ یٰۤاَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴾ دټولو نه مخکښې نازل شو او لکه څنګه چه صحیح حدیث کښې د حضرت جابر ﷺ نه روایت دې ③ او دریم قول دادې چه د ټولو نه مخکښې ﴿ اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ ﴾ نازل شو. او هم دا صحیح قول دې. ددې تفصیل به مخکښې راشی، انشاء الله.

دسورت فاتحې فضائل

د ټولو نه لوئې سورت:- مسند احمد کښې د حضرت ابوسعید بن معلی ﷺ نه روایت دې چه ما مونځ کولو او رسول کریم ﷺ څه راوبللم ، ماورته څه جواب ورنکړو ، کله چه مونځ نه فارغ شوم نود رسول کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل اوسه پورې په څه کار کښې وې؟ ما اووئیل اې رسول کریم ﷺ زه په مونځ کښې ووم. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا تا دالله ﷻ قول آوریدلې دې ؟ ﴿ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اسْتَجِیْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا یُحْیِیْكُمْ ﴾
ترجمه :- اې ایمان والو ، دالله ﷻ اودهغه رسول ﷺ چه کله تاسو راوبلی نو تاسوجواب ورکړئې
ښه ده واوره ! څه به تاته د جمات نه د بهر وتلونه مخکښې اووایم چه په قرآن کریم کښې د ټولو نه لوئې سورت کوم یودې؟بیائې څما لاس نیولې وو اودجمات نه بهر راوتلو اراده نبی کریم ﷺ اوفرمائیله نو ما رسول کریم ﷺ ته خپله وعده وریاده کړه.رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه سورت ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴾ دې،هم دا سبع مثانی دې،هم دا قرآن عظیم دې چه ماته راکړې شوې دې [4] داشان دا حدیث په صحیح بخاری ، ابوداود ، نسائی او ابن ماجه کښې هم په نورو سندونو سره روایت دې.

---

[1]) احمد: ۲/٤٤٨، وسنده صحیح ،)-
[2]) الطبری: ۱۳٤)-.
[3]) دارقطنی باب وجوب قراة بسم الله الرحمان الرحیم فی الصلاة: ۱/۳۱۲، وهو صحیح)-
[4])صحیح بخاری کتاب التفسیر،باب ماجاء فی فاتحة الکتاب:٤٤٧٤،ابوداود: ۱٤٥۸،نسائی: ۹۱٤، ابن ماجة: ۳۷۸٥، موطا امام مالک: ۳۷)-

دابی بی کعب ﷺ باره کښې هم داسې واقعه:-واقدی رحمه الله دا واقعه د حضرت ابی بن کعب بیان کړې ده . موطا امام مالك رحمه الله کښې دی چه رسول کریم ﷺ حضرت ابی بن کعب ﷺ ته آواز اوکړو اوهغه مونځ کولو.چه فارغ شو نو نبی کریم ﷺ سره ملاؤ شو. فرمائی چه نبی کریم ﷺ خپل لاس خما په لاس باندې کیخودو . جمات نه بهر راوتل نو وې فرمائیل چه خه غواړم چه د جمات نه د وتلونه اول تاته داسې سورت اوښایم چه تورات اوانجیل او قرآن کښې ددې مثل نشته . نومایه دې باندې خپل چال نرم کړو اودنبی کریم ﷺ نه مې تپوس اوکړو چه هغه سورت کوم یو دې؟حضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه دمونځ په شروع کښې ته څه وائې ؟ما اونیل چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ﴾ پوره سورت پورې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل هم داهغه سورت دې ،داسبع مثانی دې او قرآن عظیم دې چه ماته راکړې شوی دې ،هغه هم داسورت دې. (۱)ددې حدیث آخری راوی حضرت ابوسعید ﷺ دې.

دبعضې عالمانو خطائی:-په دې بناء باندې ابن اثیر رحمه الله اودوی سره د دوی ملگری په دې خائې کښې دهوکه کیږی.دوی هغه ابوسعید بن معلی گنړی. دا ابوسعید ﷺ بل دې . دا مولا خزاعی دې او تابعینو کښې دې او هغه ابوسعید انصاری صحابی ﷺ دې ،د هغه حدیث متصل او صحیح دې. اودا حدیث په ظاهرکښې منقطع معلومیږی.که د ابوسعید تابعی دحضرت ابی نه آوریدل ثابت نه وی، اوکه آوریدلې وی نوداحدیث دمسلم په شرط صحیح دې . والله اعلم.

دابی ﷺ حدیث په بل سند سره:-ددې حدیث نور هم ډیر طرق دی. مسند احمد کښې دی چه رسول کریم ﷺ کله ابی بن کعب ﷺ راوبللو نودوی په مونځ کښې وو. التفتات ئې اوکړو خو جواب ئې ورنکړو حضرت رسول اکرم ﷺ ته مونځ ئې مختصر کړو او زر د حضرت نبی اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو .سلام ئې اوکړ و او عرض ئې اوکړو،نوحضور ﷺ ورته اوفرمائیل چه تا جواب ولې رانکړو ؟ وې فرمائیل چه انې رسول کریم ﷺ څه په مونځ کښې ووم.نو نبی کریم ﷺ هم هغه آیت تلاوت اوفرمانیلو چه آیا تا دا آیت نه دې آوریدلې؟ وې فرمائیل چه یارسول الله ﷺ غلطی رانه اوشوه بیا به داسې نه کوم. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه آیا ته غواړې چه زه تاته یوداسې سورت اوښایم چه په تورات ،انجیل اوپوره قرآن پاك کښې داسې سورت بل نشته دې. ما اوونیل ضررو ارشاد اوفرمائې. نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه ددې خائې نه دتلونه اول به ئې تاته اووایم. بیا نبی کریم ﷺ خمالاس اونیولو او خبرې ئې کولې اوما خپل چال په مزه کړو چه هسې نه هغه خبره پاتې شی او نبی کریم ﷺ بهر لاړ شی. آخر چه کله دروازې ته نزدې شو نو مانبی کریم ﷺ ته وعده وریاده کړه . نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ته په مونځ کښې څه لولې؟ ما ورته ام القران اولوستو،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په الله ﷻ قسم چه د هغه په قبضه کښې خما ساه ده چه تورات ، انجیل ، زبور او قرآن پاك کښې ددې پشان بل سورت نشته دې.داسبع مثانی دې (۲)ترمذی کښې دومره اضافه نوره هم ده چه هم دا لوئې قرآن دې چه ماته راکړې شوې دې. (۳)داحدیث حسن صحیح دې .

د حضرت انس ﷺ نه هم په دې باب کښې یو حدیث روایت کړې شوې .د مسند احمد یو اوږد حدیث کښې هم داشان روایت دې . دنسائی په روایت کښې دا الفاظ هم دی چه دا سورت دالله اودالله ﷻ د بنده ترمینځه تقسیم کړې شوې دې. (۴) ترمذی دې ته حسن غر یب وائی.

---

[۱]) الموطا : ۱۸۳/۱، وهو صحیح)–

[۲]) احمد ۴۱۳/۲، ترمذی: ۲۸۷۵)–.

[۳]) ترمذی ، ابواب فضائل ، باب ماجاء فی فضل فاتحة الکتاب : ۲۸۷۵، وسنده صحیح)–

[۴]) نسائی : کتاب الافتتاح باب تاویل قول الله تعالی (ولقد اتیناک من المثانی والقران العظیم) : ۹۱۵ وسنده صحیح)–

دجابرﷺ په روایت سره د فاتحې عظمت:-مسند احمد کښې حضرت جابرﷺ نه روایت دې چه یو ځل د نبي کريم ﷺ خوا ته ورغلم او نبی کریم ﷺ د اودس نه فارغ شوې وو.ما ورته درې ځل سلام اوکړو خو نبی کريم ﷺ یوځل هم جواب رانکړو.نبی کریم ﷺ کور ته تشریف یوړو.خه ډير د غم په حالت کښې جمات ته راغلم. لږ وخت پس نبی کریم ﷺ طهارت کولو نه پس تشریف راوړو او درې ځل نې ځما د سلام جواب راکړو.بیانې اوفرمائیل چه انې عبدالله بن جابر ﷺ ! واوره ټول قرآن پاك کښې بهترین سورت ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ۝﴾ (ترآخره پورې) دې. ([1])ددې اسناد ډیر بهترین دی. ابن عقیل چه ددې راوی دې اودا هغه دې چه دده حدیث لوئې لوئې علماء کرام روایت کوی. اوحضرت عبدالله بن جابر ﷺ بدری صحابی دې.دابن الجوزی هم دا قول دې والله اعلم.

د قرانی سورتونو په خپل منځ کښې یوبل باندې فضیلت:①دحافظ بن عساکر رحمه الله قول هم دا دې چه عبدالله بن جابر انصاری بیاضی ﷺ دې. دا حدیث او ددې پشان نورو احادیث نه ئې استدلال کړې دې او ابن راهویه،ابوبکربن عبری،ابن الحصاروغیره اکثرو عالمانو وئیلی دی چه بعضې آیتونو او بعضې سورتونوباندې فضیلت لرې ②اویوبله ډله خیال کوی چه دالله ﷻ ټول کلام برابر دې یو ته په بل باندې فضیلت حاصل نه دې. دا به قباحت وی چه نور سورتونه ددې نه کم درجه په نظر راځی.حالانکه کلام الله ټول فضیلت والا دې.قرطبی رحمه الله داشعری رحمه الله اوابوبکر باقلانی رحمه الله اوابوحاتم حبان بستی رحمه الله او ابوحیان اویحیی بن یحیی رحمه الله نه هم داشان نقل دی. امام مالك رحمه الله نه هم په یوروایت کښې دا مذهب نقل دې.

د فاتحې په دم سره بیمار جوړیدل:- دسورت فاتحې فضائل ددې پورتونو احادیثو نه علاوه نور هم دی ،په صحیح بخاری کښې په فضائل قران کښې حضرت ابوسعید خدری ﷺ نه روایت دې چه مونږ یو ځل په سفر کښې وو،یوځائې کښې ایسار وو چه یو وینځه راغله او وې وئیل چه ددې ځائې دقبیلې سردار مار خوړلې دې. زمونږ سړی په دې ځائې کښې موجود نه دی. په تاسوکښې داسې څوك شته دې چه هغه دم کړی؟ زمونږنه یوسړې پاسیدو اوهغې سره لاړو. مونږ ته پته نه وه چه ده له څه دم ورځی اوکه نه. دې چه هغه ځائې ته لاړو نو دم ئې کړو، الله ﷻ په خپل فضل سره هغه بالکل صحیح کړو. هغه ورته دیرش چیلئ ورکړې او زمونږ د ملمستیا دپاره ئې ډیر پئ هم راولیږل. هرکله چه هغه واپس راغلو نومونږ ورته اووئیل چه آیا تاته د دم درود څه علم شته دې څه ؟هغه اووئیل چه ماپرې صرف سورة فاتحه دم کړې ده. مونږ ورته اووئیل چه دا راوړونکې مال لا مه چیړه.مخکښې به درسول کریم ﷺ نه تپوس کوو ددې مسئلې باره کښې. کله چه مدینې ته راغلو نو مونږ نبی کریم ﷺ ته ذکر اوکړو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه ته څنګه معلومه شوه چې داد دم کولوسورت دې؟ ددې مال حصې جوړې کړئ اوماته په کښې هم حصه اوکړئ. صحیح مسلم او ابوداود کښې هم داحدیث شته دې([2])دمسلم بعضې روایاتوکښې دی چه دم کولووالا حضرت ابوسعید خدری ﷺ وو. ([3])

د فاتحې د نزول سره د زیری دپاره فرښته راتلل:- مسلم او نسائی کښې حدیث دې چه رسول کریم ﷺ سره یو ځل حضرت جبریل علیه السلام ناست وو چه د پاس نه دیو زورداره دهماکې آواز راغلو. حضرت جبریل علیه السلام چه پاس اوکتل نو وې فرمائیل چه نن د آسمان هغه دروازه پرانستې ده چه هیڅ کله هم نه ده پرانستې شوې. بیا دهغه ځائې نه یو فرښته نبی کریم ﷺ ته راځی او وائی چه خوشحاله شئ ، تاسو

---

[1]) احمد: ٤/١٧٧،)-

[2]) صحیح بخاری ، کتاب الایمان باب مایعطی فی الرقیة علی احیاء العرب بفاتحة الکتاب : ۲۲۸۶، صحیح مسلم: ۲۲۰۱، ابوداود: ۳٤۱۸، ترمذی: ۲۰۲۲، ابن ماجة: ۲۱۵٦، الیوم اللیلة للنسائی: ۱۰۲۷)-

[3]) صحیح مسلم کښې دا نشته دې چه دم کولو والا ابوسعید خدری وو بلکه دا سنن ترمذی: ۲۰۲۴ کښې دی)-

ﷺ ته داسې دوه نورونه درکړې شو چه ستاسو ﷺ نه مخکښې بل نبي ﷺ ته نه وو ورکړې شوی سورة فاتحه اود سورة بقرې آخرې آيتونه ، يويو حرف دې ته نورورکړې شوې دې. ([1])

فاتحه د الله او بنده په مينځ کښې تقسيم ده:- په صحيح مسلم کښې دی چه حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه حضرت ر سول کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړې په خپل مونځ کښې ام القران اونه وائي نودهغه مونځ ناقص دې ،ناقص دې ، ناقص دې،پوره نه دې. حضرت ابوهريره ﷺ تپوس اوکړچه کله مونږ امام پسې يو؟ نو وې فرمائيل چه په زړه کښې وائي. ما د نبي کريم ﷺ نه آوريدلی دی چه فرمائيل يه ئې چه دالله ﷻ فرمان دې چه ما مونځ (سورة فاتحه) خپل او دخپل بنده مينځ کښې نيمه نيمه تقسيم کړې ده. اوخما بنده چه څما نه څه غواړي هغه څه ورکوم.کله چه بنده وائي ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ نوالله ﷻ فرمائي﴿حمدني عبدي ﴾ څما بنده څما تعريف اوکړو. بيا بنده وائي ﴿الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ نوالله ﷻ فرمائي چه﴿ اثنى على عبدي ﴾ څما بنده څما ثناء بيان کړه . بيا بنده وائي چه ﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾ نوالله ﷻ فرمائي چه﴿مجدني عبدي﴾څمابنده څما بزرگی بيان کړه.بعضې روايتونوکښې دی چه الله ﷻ ددې په جواب کښې فرمائي چه ﴿فوض الى عبدي﴾څما بنده ماته څان حواله کړو.بيا بنده وائي چه ﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾ نوالله ﷻ فرمائي چه دا څما او څما دبنده ترمينځه دی او څما بنده چه څما نه څه غواړي هغه به ورکوم. بيا بنده آخر سورته پورې وائي نوالله ﷻ فرمائي چه دا ټول څما دبنده دپاره دی او څه چه دې غواړي دا ټول دهغه دپاره دی. نسائي کښې روايت دې ([2])چه دبعضو روايتونو په الفاظوکښې څه بدلون هم دې. ترمذی دې حديث ته حسن وئيلې دې.ابوزرعه ﷺ دې ته صحيح وئيلی دی.مسند احمد کښې هم دا حديث مطول موجوددې.ددې راوی حضرت ابی بن کعب دې ([3])اود ابن جرير ؒ په يو بل حديث کښې دا الفاظ هم دی چه الله ﷻ فرمائي چه دا څما دپاره دی او چه څه باقي دی هغه څما دبنده دپاره دی ، دا حديث غريب دې.

دحديث فوائد:- اوس ددې حديث په فائدو باندې نظر واچوني① په دې حديث کښې لفظ دصلوة يعنى دمونځ اطلاق دې. اومراد ددې نه قرات دې.لکه څنګه چه په قرآن پاک کښې په يوبل ځائې کښې دی چه ﴿ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ يعنی خپل مونځ (قرات) نه ډير په اوچت آواز وايه او نه ډير په رواواز سره بلکه په درميانه آوازسره ئې وائې. حضرت ابن عباس ﷺ نه ددې تفسير کښې وضاحت نقل دې چه په دې ځائې کښې د صلوة نه مراد قرات دې ،اوداشان په دې تيرشوی حديث کښې قرات ته ئې صلوة وئيلی دی. په دې سره په مونځ کښې چه کوم عظمت دې هغه معلوميږي او ظاهريږي چه قرات دمونځ اعلی رکن دې ،ددې وجې چې د عبادت مطلق نوم اخستې شوې دې.اوددې نه مراديوجزئ يعنی قرات ذکر کړې شوې دې.دا هم خيال کول پکاردی چه ددې خلاف هم کار شوې دې چې د قرات اطلاق کړې شوې دې اومراد ترې نه مونځ اخستې شوې دی. فرمان دې چه ﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ؕ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوْدًا﴾ يعنی د صبا په مونځ فرښتې نازليږي.په دې ځائې کښې دقران نه مرادمونځ دې.دبخاري اومسلم په حديث کښې دی چه د سحر دمونځ په وخت کښې دشپې اود ورځې فرښتې جمع کيږی ([4])او ددې آيتونو او احاديثو نه هم دا معلوميږي چه په مونځ کښې قرات وئيل ضروری دی ، اودعالمانو هم په دې اتفاق دې.

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الصلاة المسافرين باب فضل الفاتحة وخواتيم سورة البقرة : ٨٠٦، نسائی: ٩١٣، ابن حبان: ٧٧٨)-

[2]) صحيح مسلم كتاب الصلاة باب وجوب قراءةالفاتحة الكتاب ....٣٩٥، نسائی: ٩١٠، ابوداود: ٨٢١، ترمذی: ٢٩٥٣، ابن ماجة: ٧٣٧)-

[3]) احمد: ١١٤/٥، زوائد عبدالله بن احمد وسنده صحيح)-

[4]) صحيح بخاری كتاب الاذان بآب فضل صلاة الفجر فی الجماعة : ٦٤٨، صحيح مسلم: ٦٤٩)-

په مانځه کښې د سورة فاتحې عدم فرضیت:-په دې کښې اختلاف دې چه په مونځ کښې دسورت فاتحې ونیل ضروری دی اوکه د قرآن پاك نه چه څه وائی نو کافی دی. ①امام ابو حنیفه رحمه الله اوددوی ملګری وغیره وائی چه ددې ونیل متعین نه دی بلکه د قران نه چه څه اووائی نوهغه کافی وی. دهغوی دلیل دا آیت ﴿ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ دې یعنی چه په قرآن کښې څه آسان وی نو وائی. دبخاری او مسلم په حدیث کښې دی چه یو سړی زر زر مونځ کولو نو حضور ﷺ ورته اوونیل کله چې ته مونځ ته اودریږې نوتکبیر وایه ،بیا چه څه د قران نه تاته آسان وی نو هغه اووایه [۱]، هغوی فرمائی چه د نبی کریم ﷺ دې سړی ته دا فرمائیل او د سورت فاتحې تعین نه کول ددې نه دا ښکاری چه څه د قرآن نه اووائی نو هغه کافی دی.

په مانځه کښې د سورة فاتحې فرضیت:-②دویم قول دادې چه دسورت فاتحې ونیل ضروری دی. او ددې دوئیلونه بغیر مونځ نه کیږی ددې (امامانو) نه علاوه دنوروتولو امامانو هم دا قول دې. حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعی رحمه الله ،حضرت امام حنبل اوددوی ټول په ټوله شاګردان وغیره او جمهور علماء کرامو هم دا قول دې. دهغوی دلیل د نبی کریم ﷺ دا حدیث مبارك دې چه کوم دالله ﷺ رسول فرمائیلې دې چه کوم سړې مونځ اوکړی که هر یو مونځ وی او په دې کښې ام القران اونه وائی نو د هغه مونځ ناقص دې پوره نه دې [۲]

داشان ددې بزرګانو دا دلیل هم دې چه کوم په بخاری او مسلم کښې دحضرت عباده ابن صامت ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کوم سړې سورة فاتحه اونه وائی نودده مونځ اونشو [۳].

صحیح ابن خزیمه اوصحیح ابن حبان کښې حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه هغه مونځ نه دې چه په هغې کښې ام القران اونه وئیلې شی. [۴]ددوی نه علاوه نور هم ډیراحادیث دی،مونږ ته پدې ځائې کښې مناظرانه طریقه نه دی اختیارول پکار. هغه ډیر اوږد بحثونه دی.مونږ خو مختصر طور سره د بزرګانو دلائل بیان کړی دی. (والله اعلم).

په هر رکعت کښې د فاتحې لوستلو حکم

په هر رکعت کښې د فاتحې لوستلو حکم:-①اوس دا هم واورئی چه امام شافعی رحمه الله وغیره علماء کرامو ﷺ یو لوې ډلې خو دا مذهب دې چه دسورت فاتحې په هر رکعت کښې وینا واجب ده ②اوبعضې خلق وائی چه په اکثرو رکعتونوکښې ونیل واجب دی. ③ اوبعضې وائی چه په مونځونو کښې په یو رکعت کښې ددې ونیل واجب دی ، ددې وجې حدیث کښې دمونځ ذکر مطلق دی.حضرت ابو حنیفه رحمه الله او دده ملګرې ثوری رحمه الله اواوزاعی رحمه الله وائی چه ددې ونیل متعین نه دی بلکه نور هم څه ونیل کافی دی. ځکه چه په قرآن کښې د ﴿مَا تَيَسَّرَ﴾ لفظ دې والله ا علم.

لیکن دا خیال دې وی چه دابن ماجه په حدیث کښې دی چه کوم سړې فرض وغیره دمونځ هر رکعت کښې سورة فاتحه اوسورت اونه وائی نو دده مونځ نه کیږی. [۵]البته ددې حدیث په صحت کښې نظر دې او ددې ټولو خبرو تفصیل داسماء الرجال په کتابونوکښې موجود ده. والله اعلم.

په مانځه کښې د سورت فاتحه لوستلو حکم

---

[۱] صحیح بخاری کتاب الصلاة الاذان باب وجوب القراءة للامام والماموم فی الصلوة کلها....۷۵۷، صحیح مسلم: ۳۹۷)-

[۲] صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب القراة الفاتحة ....۸۷۸، ابوداود: ۸۲۲، ترمذی: ۲۹۵۳، نسائی: ۹۱۰، ابن ماجة: ۸۳۸)-

[۳] صحیح بخاری کتاب الصلاة الاذان باب وجوب القراءة للامام والماموم: ۷۵۶، صحیح مسلم: ۳۹۴)-

[۴] ابن خزیمة : ۴۹۰، وسنده صحیح ابن حبان : ۱۷۸۹)-

[۵] ابن ماجة کتاب اقامة الصلاة باب القراة خلف الامام: ۸۳۹،)-

مسلک حنفی:-دعالمانو ﷭ په دې باره کښې اختلاف دې.چه په مانځه کښې دننه د قران قرات په څومره مقدار فرض او رکن دې.① زمونږ د عالمانو مذهب دا دې.چه مطلقاً د قران قرات فرض دې.که یو آیت نې اووئیل.نو رکن قرات ادا شو.باقي د سورة فاتحه لوستل او ددې سره د سورت ملاوول دا دواړه زمونږ په نیز په واجباتو کښې دی. (تسهیل الهدایه شرح هدایه (۳۲۳/۱)-

په قراءت خلف الامام کښې اختلاف:په مقتدی باندې سورة فاتحه دواجب کیدوپه مسئله کښې د عالمانو درې اقوال دی.①رومبې قول دادې چه د سورت فاتحې وئیل چه څنګه په امام واجب دی دغه شان په مقتدی باندې هم واجب دی . ددې دلیل هغه عام حدیث دې چه اوس د دونمې فائدې په بیان کښې تیرشو ②دویم قول دادې چه د سره د مقتدی په ذمه باندې قرات واجب نه دې . نه د سورت اونه نورڅه اونه په جهری مونځ کښې اونه په سری مونځ کښې.ددوی دلیل دمسند احمد هغه حدیث دې چه په کوم کښې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه د چا امام وی نو دامام قرات دهغه قرات دې. [1]لیکن دا روایت ضعیف دې اودا پخپله دحضرت جابر ﷜ دقول نه روایت دې. اګر چه ددې مرفوع حدیث سندونه هم شته دې لیکن هیڅ یو سندصحیح نه دې . والله اعلم . ③ دریم دادې چه په کومو مونځونو کښې امام په رو قرات کوی په هغې کښې په مقتدی باندې قرات واجب دې ، لیکن چه په کومو مونځونو کښې قرات په زوره وئیلې کیږی په هغې کښې واجب نه دې. ددوی دلیل دصحیح مسلم والا حدیث دې چه امام ددې وجې مقرر شوې دې چه دهغه اقتداء اوکړې شی. دده تکبیر چه واورې نوتکبیر اووائې اوکله چه قرات وائی نوتاسو چپ اوسئ[2]په سنن کښې هم داحدیث دې[3] امام مسلم ﷫ ددې تصحیح کړې ده. دامام شافعی ﷫ رومبې قول هم دا دې . او ا مام احمد نه هم دا یو روایت دې. [4]

د قراءت خلف الامام حکم

مسلک حنفی:- امام قدوری ﷫ د احنافو ﷭ مسلك نقل کوی.اوفرمائی.چه مقتدی به په امام پسې بیخی قرات نه وائی.نه فاتحه او نه سورت،که جهری مونځ وی اوکه سری مونځ وی.(تسهیل الهدایه (۳۷۵/۱)-

د احکامو په اعتبار سره د فاتحې اهمیت:- زمونږ غرض ددې مسائلو دبیانولونه دادې چه دسورة فاتحې سره داحکامو څومره تعلق دې دبل یو سورت سره نشته دې. په مسند بزاز کښې حدیث دې چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه کله تاسو په بستره باندې څملئ اوسورت فاتحه او سورت اخلاص اووائې نو دمرګ نه سوا دهر څیز نه به په امن کښې راشئ . [5]

د (اعوذ بالله) تفسیر او ددې احکام

د بدئ بدله په نیکئ سره ورکړه ①په قران کریم کښې دی چه﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ یعنی تاسود معاف کولو عادت خپل کړئ، دنیکئ حکم کوئ او دجاهلانو نه مخ اړوئ، که شیطان طرف نه څه وسوسه وی نو دالله ﷻ سره پناه اوغواړئ چه اوریدنکې اوعلم والا دې②په یو مقام فرمائی چه﴿ادْفَعْ بِالَّتِي﴾ بدئ په نیکئ سره ختمې کړئ. مونږ ددوی بیانات ښه پیژنو③وائی چه انې پروردګاره د شیطان دوسوسو نه اودده دحاضرئ نه مونږ ستا پناه غواړو④ارشاد کیږی چه ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي﴾ یعنی په ښه طریقه ئې

---

[1]) ابن ماجة کتاب الصلاة باب اذا قراة الامام فانصتوا: ۸۵۰)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب التشهد فی الصلاة : ۹۰۵)-

[3]) روا ه ابوداود : ۶۰۴، نسائی : ۹۲۴، ابن ما جة : ۸۳۴، وهو صحیح)-

[4]) ابوداود کتاب الصلاة من ترک القراة فی صلاته بفاتحة الکتاب : ۸۲۳، ترمذی: ۳۱۱، نسائی: ۹۲۱، صحیح)-

[5]) حافظ هیثمی دادمسند البزار حوالې سره مجمع الزوائد ۱۷۱/۱ کښې نقل کړی دی)-

لرې کړئ. که په تاسو کښې او دبل کس دښمنی وی نوهغه به داسې شی لکه ولی،دوست،دا کار دصبر کوونکو دي او نصیب والو دې .
کله چه شیطانی وسوسه راشی نودالله ﷻ آوریدونکی او علم واله نه پناه غواړئ. په دې دریو آیتونو کښې دالله ﷻ حکم دې چه په انسانانو کښې چه کوم تاسو سره دښمنی کوی نودهغه ددښمنۍ علاج دادې چه دهغه سره نیکی کوئ اواحسان کوئ چه دهغه انصاف والا طبیعت پخپله هغه شرمنده کړی چه هغه نه صرف ستا ددښمنۍ نه منع شی بلکه ستا بهترین دوست جوړ شی.
د دشیطان نه حفاظت وسله: اودشیطانانو د دښمنۍ نه د بچ کیدو دپاره هغه لوئې ذات درته خپله پناه اوخودله.ځکه چه دا پلید دښمن په احسان سره په قبضه کښې نه رازی.ده ته خو د انسان په تباهۍ او بربادۍ کښې خوند حاصلیږی. او دده سره ئې پخوانۍ دښمنی دحضرت آدم ؑ د وخت نه ده. ①قرآن فرمائی چه ائې بنی آدمو ګوري هسې نه چه شیطان تاسو لره دهوکه نه کړی لکه څنګه چه ئې ستاسو پلاردجنت نه راوښکلې وو ② په یومقام فرمائی چه شیطان ستاسو دښمن دې،دې دښمن ګنړئ. دده د دلې خوهم داخواهش دې چې تاسو جهنمیان شئ.③ په یوبل ځائې کښې فرمائی چه تاسو ددې شیطان او دده د اولاد سره دوستی کوئ او ما پریږدئ. هغه ستاسو دښمن دې ، یاد ساتئ دظالمانو دپاره خرابه بدله ده.
د قراءت نه وړاندې تعوذ غوښتل: -هم دا هغه لعین دې چه ده قسم خوړلې دې اوزمونږ پلارحضرت آدم ؑ ته ئیې وئیلی وو چه زه ستا خیرخواه یم. نواوس خیال اوکړئ چه مونږ سره دده څه معامله وی؟ زمونږ دپاره خوهغه قسم کړې دې چه په الله ﷻ رب العزت قسم چه زه به دوی دهوکه کوم. ددې وجې دالله ﷻ فرمان دې چه﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ کله چه قران پاك تلاوت کوی نو دالله ﷻ پناه غواړئ دشیطان رټلۍ شوی نه. په ایمان والو اوپه الله ﷻ باندې توکل کوونکو والوباندې دده هیڅ زورنه رسی.دده زور خو په هغه چا باندې رسی چه ده سره دوستی کوی اودالله ﷻسره شریك جوړوی.
تعوذ د قراءت نه وړاندې نه پس: ①دقاریانو یوه ډله خو وائی چه دقران لوستلو نه پس ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ وئیل پکار دی. په دې کښې دوه فائدې دی. یوخو د قران په طرز باندې عمل. بل دعبادت نه پس دغرور خاتمه .ابوحاتم سجستانی رحمه الله او ابن فلوفا د حمزه مذهب نقل کړې دې .لکه څنګه چه ابوالقاسم یوسف بن علی بن جناده په خپل کتاب العبادت الکامل کښې بیان دې. حضرت ابوهریره ﷺ نه هم دا روایت دې لیکن اسناد ئې غریب دی. رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښې دا نقل کړې دې او فرمائی چه د ابراهیم نخعی رحمه الله اوداداوددظاهری رحمه الله هم دا قول دې. قرطبی رحمه الله دامام مالك رحمه الله مذهب هم دابیان کړې دې.خو ابن العربی رحمه الله فرمائی چه دا غریب دې②یومذهب دا هم دې چه په اول اوآخر دواړو مقاماتو باندې ﴿ أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ دې وائی چه دواړه دلیلونه جمع شی③اودجمهورعلماء کراموشهور مذهب دادې چه دتلاوت نه مخکښې ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ﴾ وئیل پکار دی چه وسوسې لرې شی. نوددې بزرګانو په نیز د آیت معنی داده چه کله وایې نو یعنی چه کله وئیل غواړې نو اوبه شی لکه آیت ﴿ فَإِذَا قُمْتُمْ ﴾ یعنی کله چه تاسو مونځ دپاره اودریږئ نو (اودس کوئ) معنی چه کله تاسو مونځ دپاره د اودریدو اراده اوکړئ. د احادیثوپه رڼا کښې هم دا معنی صحیح معلومیږی .
په مانځه کښې د قراءت نه وړاندې تعوذ: -مسند احمد کښې حدیث دې چه کله به رسول کریم ﷺ د شپې مونځ دپاره اودریدلو نو الله اکبر سره به ئې مونځ شروع کولو ، بیا به ئې ﴿سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك﴾ وئیل درې ځله به ئې﴿لا اله الا الله﴾وئیل بیابه ئې فرمائیل چه ﴿اعوذ بالله السميع

العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه ﴾ (۱)په سنن اربعه کښې هم دا حديث دې . امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه په دې باب کښې دټولو نه مشهور هم دا دی. دهمزه معنی دمرنی خفه کولو او د نفخ تکبر او د نفث معنی شعر وئيل دی. دابن ماجه په يو روايت کښې هم دا معنی بيان شوې ده. اوپه دې کښې دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ مونځ ته داخليدو نو درې ځل به ئې ﴿الله اکبرکبيرا﴾ اودرې ځل به ئې ﴿الحمد لله کثيرا﴾ وئيل. بيا به ئې فرمائيل چه ﴿سُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَّأَصِيلًا﴾ (۲)بيا به ئې فرمائيل چه ﴿اللهم انی اعوذبك من الشيطان من همزه ونفخه ونفثه ﴾په ابن ماجه کښې په بل سند سره دا روايت مختصر راغلی دی (۳). د مسند احمد په حديث کښې دی چه دوی مخکښې درې ځل تکبير فرمائيلو،بيابه ئې درې ځل ﴿سبحان الله وبحمده﴾ آخر پورې فرمائل (۴).

په تعوذ سره غصه ختميدل:-په مسند ابويعلی کښې دی چه د رسول کريم ﷺ مخکښې دوه سړی په جنګ شو.ديو غصه ډيره زياته شوه. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که دې ﴿أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ﴾ اووائی نودده غصه به اوس ختمه شی. په دې کښې دومره اضافه ده نسائی په خپل کتاب کښې هم دا روايت کړې دې.مسند احمد ، ابوداود ، ترمذی کښې هم دا حديث دې (۵).

په يو روايت کښې اضافه:-هم ددې په يو بل روايت کښې دومره زياتوالې نورهم دې چه حضرت معاذ رضی الله عنه دې سړی ته د لوستلو اوفرمائيل. ليکن هغه اونه وئيل اودهغه غصه نوره هم زياته شوه. امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دا اضافې والا روايت مرسل دې،ددې وجې عبدالرحمان بن ابی ليلی رحمه الله چه د حضرت معاذ رضی الله عنه نه دا روايت کوی،دده حضرت معاذ رضی الله عنه سره ملاقات کول ثابت نه دی. بلکه دې شل کاله مخکښې وفات شوې وو.خو دا کيديشی چه عبدالرحمان رحمه الله د حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه نه آوريدلې وی.هغه هم ددې حديث راوی دې.اوهغه ئې حضرت عبدالرحمان ته رسولې وی.ځکه چه ددې واقعې په وخت کښې خوډير صحابه کرام رضی الله عنهم موجود وو.صحيح بخاری،صحيح مسلم،ابوداود ، نسائی کښې هم مختلفوسندونو سره مختلفو الفاظو سره دا حديث روايت شوې دې. (۶) د استعاذې متعلق نورهم ډير احاديث دی خو په دې ځائې دهغې بيانولو سره به بحث اوږد شی. ددې بيان دپاره د اذکارو او فضائل او داعمالودفضائلودبيان کتابونه دی. والله اعلم.

په اوله وحی کښې هم د تعوذ حکم:-په يو روايت کښې دی چه کله حضرت جبريل عليه السلام د ړومبۍ وحی سره حضرت محمد ﷺ ته تشريف راوړو نو ورته ئې د اعوذ بالله وئيلو حکم اوکړو. تفسير ابن جرير کښې د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه نه روايت دې چه په ړومبی ځل کله حضرت جبريل عليه السلام حضرت محمد ﷺ لره وحی راوړه نو وې فرمائيل ﴿اعوذ﴾ اووايه. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ﴿استعيذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ بيا ئې اوفرمائيل چه ﴿اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِیْ خَلَقَ﴾ حضرت عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه د **سورة فاتحې د اولنی نزول روايت**:-دټولونه ړومبې سورت چه الله ﷻ د حضرت جبريل عليه السلام په ذريعه

---

[1]) ابوداود کتاب الصلاة باب من رای الاستفتاح بسبحانک اللهم وبحمدک : ۷۷۵، وسنده حسن . ترمذی : ۲۴۲، نسائی : ۹۰۰، ابن ما جة: ۸۰٤)-

[2]) ابوداود کتاب الصلاة باب مايستفتح به الصلاة من الدعاء: ۷٦٤، وسنده حسن ابن ماجة: ۸۰۷)-

[3]) ابن ماجة : ابواب اقامة الصلوة باب الاستعاذة فی الصلاة: ۸۰۸)-

[4]) احمد: ۲۵۳/۵)-

[5]) ابوداود کتاب الادب باب مايقول عند الغضب: ۵۷۸۰، ترمذی: ۲٤۵، اليوم والليلة للنسائی: ۳۹۳، احمد: ۲٤۰/۵،وهو حديث صحيح بالشواهد)-

[6])صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة ابليس وجنوده: ۲۷۸۲،صحيح مسلم: ۲٦۱۰:ابوداود: ٤۷۸۱، ابن حبان : ۵٦۹۲)

حضرت محمد ﷺ باندې نازل کړو هم دا سورت دې. ليکن دااثر غريب دی اوددې په اسناد کښې ضعف او انقطاع ده ، مونږ دا صرف په دې وجه بيان کړو چه معلوم شی. والله اعلم.

د تعوذ حکم: ①دجمهور عالمانو قول دې چه اعوذبالله وئيل مستحب دی ، واجب نه دی ددې په نه وئيلوکښې دې څه ګناه وی ②دعطاء بن ابی رباح رحمه الله قول دې چه کله هم څوک قرآن پاک لولی د اسعاذې لوستل واجب دی. که په مونځ کښې وی او که غير د مونځ نه وی. امام رازی رحمه الله داقول نقل کړې دې ③ابن سيرين رحمه الله فرمائی چې په ټول عمر کښې يو ځل وئيلو سره وجوب ساقطيږی . د حضرت عطاء دقول دليل دآيت ظاهری الفاظ دی. ځکه چه په دې کښې﴿ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ﴾ امر دې او د عربئ دقواعدو په لحاظ امر دوجوب دپاره وی اودغه شان د حضور نبی کريم صلی الله عليه وسلم په دې باندې هميشوالي کول هم ددې دوجوب دليل دې او دې سره دشيطان شر لرې کيږی. اوددې لرې کيدل واجب دی او چه په کوم څيز سره واجب پوره کيږی نوهغه هم واجب ګرزی. او استعاذه زيات احتياط والا ده. او دوجوب پوره طريقه دا هم ده ④دبعضې عالمانو قول دې چه ﴿ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ﴾ وئيل د نبی کريم ﷺ باندې واجب وو.د نبی کريم ﷺ په امت باندې واجب نه دی⑤دامام مالك رحمه الله نه دا هم روايت دې چه په فرض مونځ کښې دې ﴿اَعُوْذُ﴾ اووائی.اودرمضان شريف داولې شپې مونځ کښې دې [اَعُوْذُ] اووائی.

د قراءت نه وړاندې د تعوذ وئيلو حکم

مسلک حنفی:- داحنافو په نيز هم د قراءت نه وړاندې تعوذ سنت دې واجب نه دې ځکه چه نبی کريم ﷺ بعضې وختونو کښې بغير د تعوذ نه قراءت کړې دې دا د عدم وجوب دليل دې (تفسيرمظهری ۲۲۶،۲۲۷/۵)۔

اعوذبالله به کله او کوم ځائې کښې وائی : حضرت امام شافعی رحمه الله په ،،الام،، کښې ليکی چه اعوذ دې زور سره اووائی. اوکه په پټه ئې اووائی نو بياهم په دې کښې څه حرج نشته دې. او په ،،الام،، کښې ليکی چې په اوچت او رو وئيلوکښې اختيار دې. ځکه چه د حضرت عمر فاروق ﷺ نه په پټه وئيل او د حضرت ابوهريره ﷺ نه په رو وئيل ثابت دی. د ړومبی رکعت نه سوا په نورو رکعتونو کښې ﴿ اَعُوْذُ ﴾ وئيلو کښې د حضرت ا مام شافعی رحمه الله دوه اقوال دی. يودمستحب کيدو او بل د مستحب نه کيدو ، اوترجيح دويم قول ته ده ، والله اعلم.

د تعوذ کلمات: ①صرف ﴿اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ﴾وئيل دحضرت ا مام شافعی رحمه الله اودحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز خو کافی دی② ليکن بعضې وائی چه ﴿ اعوذبالله السميع العليم من الشيطان الرجيم ان الله هوالسميع العليم ﴾ دې اووائی.د حضرت ثوری رحمه الله او دحضرت اوزاعی رحمه الله هم دا مذهب دې. ③ بعضې وائی چه ﴿ اِسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴾ دې اووائی چه دآيت پوره الفاظ ادا شی. اود حضرت ابن عباس ﷺ په حديث باندې هم عمل اوشی، چه مخکښې تير شوې دې. ليکن چه کوم صحيح احاديث مخکښې تير شوی دی هغه د اتباع دپاره بهتر دی. والله اعلم.

په مونځ کښې ﴿اَعُوْذُ بِاللّٰهِ﴾ وئيل د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او حضرت امام محمدرحمه الله په نيز خو د تلاوت دپاره دې اودحضرت امام ابويوسف رحمه الله په نيز دمونځ دپاره دې. نومقتدی لره پکاردی چه وې وائی اګر چه هغه به قرات نه وائی.اود اختر په مونځ کښې د ړومبی تکبير نه پس وئيل پکار دی.

د مانځه په رکعتونو کښې د تعوذ حکم:-

مسلک حنفی: زمونږ په نيز د مونځ په شروع کښې تعوذ مسنون دې.(فتح القدير) باقی پاتې شوه دا خبره.چه تعوذ د قرأت تابع دے که د ثنې.نو په دے باره کښې زمونږ په عالمانو رحمهم الله کښې اختلاف دې.

① د طرفينو ﷫ په نيز تعوذ د قرات تابع دے د ثناء نه دې. ② او د امام ابويوسف رحمه الله په نيز د ثناء تابع دې.نو د طرفينو په نيز چه په كوم كس باندې قرات واجب وي.هغه به تعوذ وائي.نو مسبوق به تعوذ وائي.ځكه چه په ده باندې په فوت شوو ركعتونو كښې قرات كول واجب دي.البته مقتدى به تعوذ نه وائي.ځكه چه په ده باندې قرات واجب نه دې.او د اخترونو په مونځ كښې به تعوذ د اختر د تكبيرونو نه روستو كوى.ځكه چه د اخترونو په اولنى ركعت كښې قرات د تكبيرات العيدين نه پس وى.او دامام ابويوسف رحمه الله په نيز چه څوك ثناء وائي.هغه به تعوذ هم وائي.دامام ابويوسف رحمه الله دليل دا دې.چه تعوذ د ثناء د جنس څخه دې.ځكه چه لكه څنګه ثناء دعا ده.دغه شان تعوذ هم يوه دعا ده.اود څيز تابع د هغه نه پس وى.نو ثابته شوه.چه تعوذ د ثناء تابع دې.د قرات نه دې.اود طرفينو ﷫ دليل د الله تعالى قول دې.﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ﴾ دي.(تسهيل الهدايه (۲۳۰۱۱) -

په مونځ كښې د تعوذ حكم:- دجمهور عالمانو مذهب دې چه داختر تكبيرونه مكمل كيدونه پس دې اعوذبالله اووائى. بيا دې قرات اووائى.

د تعوذ فائدې:- ① په اعوذ كښې عجيبه عجيبه فائدې دى. اخوا ديخوا خبرې دخلې نه اوزى هغه په دې سره پاكيږى. اوخله د كلام الله د تلاوت جوګه شى② داشان په دې كښې دالله ﷻ نه مدد غوښتل دى ③ اودهغه دعظيم الشان قدرتونو اقراركول دى④ اوددې باطنى ښكاره دښمن په مقابله كښې د خپلې كمزورئ او عاجزئى اقرار كول دى.ځكه چه د انسانى دښمن مقابله كيديشى . په احسان او ښيګړې سره دهغه دښمنى لرې كيديشى.لكه څنګه چه دقران كريم پدې دريو آيتونوكښې دى چه كوم مخكښې بيان شو.اويه بل ځائې كښې ارشاددى چه﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ﴾ يعنى خما خاص بندګانوباندې ستا غلبه نشته دې. درب وكالت كافى دې. الله ﷻ د دښمنان اسلام په مقابله كښې خپلې فرښتې اوليږلې او هغه دښمنان ئې تباه كړه.

د كافراو د شيطان په مغلوب كښې فرق: يوه اهمه خبره ياده ساتنى چه كوم مسلمان دكافرودلاسه اووژلې شى هغه شهيد دې. ليكن چه كوم ددې دباطنى دښمن شيطان دلاسه اووژلې شى نوهغه به بنه حالت كښې نه وى.اوچه په چا كفار غالب راشى نوهغه ته به بدله وركړې كيږى ليكن چه په چا باندې شيطان غالب راشى نوهغه به هلاك شى.ځكه شيطان انسان وينى خوانسان شيطان نه وينى. ددې وجې په قران عظيم كښې تعليم دې چه تاسو دده دشر نه دهغه لوئې ذات پناه غوارئى چه ته هغه ګورى او دوى هغه ته نه شى كتلې.

فصل . خلاصه دكلام

د تعوذ حكمت:- اعوذبالله ونيل دالله په حضور كښې زارى كول دى ، او دهرې بدئ والا دبدئى نه دهغه لوئې ذات په لمن كښې دراتلو پناه طلب كول دى . د عياذ معنى خرابى لرې كول دى. او دلياذة معنى ښيګړه حاصلول دى ، دمتبنى شعر دې چه :

يامن الوذبه فى ما اوملة ‏ ‏ ‏ ومن اعوذ مما احاذره
لا يجبر الناس عظما انت كاسره ‏ ‏ ‏ ولا يهيضون عظما انت جابره

ترجمه :- ائې هغه پاك ذاته چه دهغه ذات پورې خماټول اميدونه پيوسته دى او ائې هغه پروردګاره چه زه دهغه سره د ټولو خرابونه پناه غوارم. چه كوم يو هغه مات كړې دې هغه هيڅوك نشى جوړولې. او چه هغه كوم يو جوړ كړى نو بل څوك هغه نشى ماتولې.

د اعوذ معنى:- داعوذ معنى داده چه زه الله ﷻ سره پناه غوارم چه شيطان رجيم په دين او دنيا كښې ماته څه ضرر اونه رسوى. چه د كومو ماته حكم شوې دې هسې نه چه دهغې نه منع شم او چه دكومو كارونو نه منع كړې شوې يم هسې نه چه هغه خراب كارونه خما دلاس نه اوشى.

د انسان او د شیطان د ضرر نه د بچ کیدو دوه مختلفې طریقې:- داظاهره ده چه د شیطان نه د بچ کولو والا سوا دیو رب نه نور هیڅوك نشته دې. ددې وجې پروردګار عالم دانسان دشر نه دمحفوظ پاتې کیدلو دپاره خو دسلوك او احسان طریقه خودلې ده اودشیطان د شر نه دبچ کیدو دپاره ئې دا صورت خودلې دې چه مونږ دهغه پاك ذات نه پناه اوغواړو. ځکه چه هغه ته رشوت ورنه کړې شی اونه د ښیګړې اودسلوك په وجه هغه دخپل شرارت نه منع کیږی ،دده د بدو نه دبچ کیدو والا خوصرف یو الله ﷻ دې. په مخکښې دریو آیتونوکښې دا مضمون تیر شوې دې. په سورة اعراف کښې دی چه ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ الخ او په سورة مومنون کښې دی ﴿ اِدْفَعْ بِالَّتِیْ هِیَ اَحْسَنُ ﴾ او په سورة سجده کښې دی﴿ وَلَا تَسْتَوِی الْحَسَنَةُ ﴾ الخ ، ددې دریو واړو آیتونو مفصل بیان او ترجمه مخکښې تیره شوې ده.

د شیطان لفظی تحقیق:- ① لفظ دشیطان د شطن نه جوړ دې. ددې لفظی معنی دلرې والی ده. چونکه دا مردود هم د انسانی طبیعت نه لرې دې بلکه دهرې ښیګړې نه لرې دې ددې وجې ده ته شیطان وئیلې شی. ②او داهم وئیلې شوی دی چه دا د شاط نه مشتق دې . ځکه چې دې د اور نه پیدا شوې دې. اودشاط معنی هم اور ده. بعضو وئیلی دی چه د معنې په لحاظ سره دا قول صحیح دې لیکن اول زیات صحیح دې. دعربو دشاعرانو په شعرونوکښې هم ددې تصدیق ملاویږی. د امیه بن ابوصلت او نابغه په شعرونو کښې هم دا لفظ دشطن نه مشتق دې او د لرې والی په معنی مستعمل دې. د سیبویه قول دې چه کله یو شیطان کار اوکړی نو عرب وائی چه ﴿ تشیطن فلان ﴾ دا نه وائی چه ﴿ تشیط فلان﴾ ، ددې نه ثابته شوه چه دا لفظ د شاط نه نۀ دې بلکه د شطن نه ماخوذ دې . او ددې صحیح معنی هم دلرې والی ده،چه کوم جنات انسانان او حیوانات سرکشی اوکړی نودوی ته شیطان وئیلې شی. په قران پاك کښې دی چه ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا شَیٰطِیْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ ﴾ الخ ، یعنی داشان مونږ دهر نبی د ښمنان شیاطین دانسانانواو جناتو نه جوړ کړی دی ، چه په خپلوکښې یو بل ته د دهوکې خبرې کوی.

انسی شیطان هم شته:-په مسند احمد کښې د حضرت ابوذر ؓ نه حدیث روایت شوې دې چه نبی کریم ﷺ دوی ته اوفرمائیل انې ابوذر ؓ !دجناتو او انسانانو د شیطان نه دالله ﷻ پناه اوغواړه. ما اووئیل چه آیا په انسانانوکښې هم شیطانان شته دې . حضرت نبی اکرم ﷺ دوی ته اوفرمائیل چه ابوذر ؓ ! آو()

تور سپې کله شیطان هم وی:-صحیح مسلم کښې هم ددوی نه روایت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه مونځ لره ښځه،خر اوتور سپې ماتوی. ما اووئیل چه حضور ! سور، زیړ سپو کښې د تور سپی څه تخصیص دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تور سپې شیطان دې .()

حضرت عمر فاروق ؓ یو ځل په ترکی اس باندې سور شو اوهغۀ ډیر په ناز ونعم باندې تګ کولو. حضرت عمر فاروق ؓ دا اس اووهلو خوبیا به هم ډیر په ناز ونعم سره روان وو. دوی ترې راکوز شول فرمائی چه تاسو خو ځما د سورلۍ دپاره ځوك شیطان راوستې دې. ځما په نفس کښې کبر راتلل شروع شو. نوما ددې نه کوزیدل مناسب اوګڼړل

د رجیم معنی:-د رجیم او فعیل په وزن باندې دمفعول په معنی سره دې. یعنی هغه مرجوم دې یعنی دهرې ښیګړې نه لرې کړې شوې دې. لکه چه الله فرمائی ﴿وَزَیَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْیَا بِمَصَابِیْحَ وَحِفْظًا﴾ الخ ، مونږ ددنیا آسمان په ستورو سره ښائسته کړو او دا مو د شیطانانو دپاره رجم جوړ کړې دې﴿ اِنَّا زَیَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْیَا بِزِیْنَةِ الْكَوَاكِبِ ﴾ الخ مونږ ددنیا آسمان ته زینت ورکړو او دهر سرکشه شیطان نه مو دده حفاظت اوکړو. دوی داعلی فرښتو خبرې نه آوری. اودهر طرف نه وهلې کیږی او تښتولې شی او دا لازمی عذاب

---

[1]) احمد:۵/۱۷۸ ، نسائی کتاب الاستعاذ باب الاستعاذة من شرالشیطان الانس: ۵۵۰۹)-.

[2]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب ما یستر المصلی :۵۱۰، ابوداود: ۷۰۲، نسائی: ۷۵۱. ابن ماجة: ۹۵۷، ابن حبان: ۲۳۸۵)-

ددوی دپاره دي. چه کوم یو په دوی کښې خبره واوري او په منډه شي نو هغه پسې یو چمك داره شعله وروپشتلې شي. یو ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا﴾ الخ یعنی مونږ آسمان کښې برجونه جوړ کړي دي او دې ته دکتونکووالو دپاره مو زینت جوړ کړو. اودهر ړوند شیطان نه مونږ محفوظ کړوخوچه کوم یو څه خبره پټه کړي نودوی پسې یو پړقیدونکې شعله شي،داشان نور آیتونه هم دي.

د رجیم دویمه معنی:-د رجیم یو معنی دراجم هم ده ، چونکه شیطان په وسوسو او ګمراهو سره رجم کوي نوده ته رجیم یعنی راجم وئیلې شي.

د بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ تفسیر

بِسْمِ	اللهِ	الرَّحْمٰنِ	الرَّحِیْمِ
شروع کوم اپه نوم د الله اچې بیحده مهربان ارحم کونکې دې			
دالله ﷻ د بخښنې کوؤنکې او مهربان په نوم شروع کوم ؛			

دبسم الله د جزئیت مسئله:- حضرات صحابه کرام ﷺ کتاب الله په دې سره شروع کړې وو. دعلماء کرامو اتفاق دې چه ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ دسورت نمل یو آیت دې①البته په دې کښې اختلاف دې چه دادهرسورت په شروع کښې یومستقل آیت دې. چه ددې په شروع کښې لیکلې شوې دې②یادهر سورت بعضې آیت دې.③ یا داشان دسورت فاتحې ایت دې او د نورو سورتونو نۀ دې.④ یا صرف یو سورت د بل سورت نه د جدا کولو دپاره لیکلې شوې ده. او آیت نه دې. د عالمانواو سلفو اوخلقو په دې حکمونوکښې اختلاف دې . او په خپل خپل ځائې ددې تفصیل موجود دې.

سنن ابوداود کښې په صحیح سند سره حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ د سورتونو جداوالې نه پیژندو. ترکومې چه نبی کریم ﷺ باندې ﴿بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ نه وه نازل شوې. ([1])
په مستدرك حاکم کښې داپه یومرسل حدیث کښې دحضرت سعید بن جبیر ﷺ نه هم روایت دې
په صحیح ابن خزیمه کښې حضرت ام سلمه ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ ﴿بِسْمِ اللهِ﴾د سورت فاتحې په شروع کښې په مونځ کښې اولوسلته. اودا ئې یو آیت شمیر کړو([2])لیکن ددې یو راوی عمر بن هارون بلخی ضعیف دې. اوداشان یوروایت حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې([3])داشان د حضرت علی ﷺ حضرت ابن عباس ﷺ وغیره نه هم مروی دې حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ، حضرت عبدالله بن عمر ﷺ،حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ،حضرت ابوهریره ﷺ،حضرت علی ﷺ اوحضرت عطاء ﷫ ، حضرت طاؤس ﷫. حضرت سعید بن جبیر ﷫،حضرت مکحول ﷫ اوحضرت زهر ﷫ هم دا مذهب دې چه بسم الله دهر سورت یو مستقل آیت دې. سوا د سورت براءت نه .

ددې صحابه کرامو ﷺ اوتابعینو رحمهم الله نه علاوه حضرت عبدالله بن مبارك ﷫،حضرت امام شافعی رحمة الله علیه،حضرت ا مام احمد ﷫،په یو قول کښې اوحضرت اسحاق بن راهویه ﷫ او حضرت ابوعبیده قاسم بن سلام ﷫ هم دامذهب دې. البته حضرت امام مالك ﷫،حضرت امام ابوحنیفه ﷫ ،اوددوی ملګري وائی چه﴿بِسْمِ اللهِ﴾ الخ نه دسورت فاتحې یو آیت دې او نه د بل یوسورت ،دحضرت امام شافعی ﷫ خو یو قول دا روایت دې چه داد سورت فاتحې یو آیت دې. خو د نورو

---

[1]) ابو داود کتاب الصلاة باب من جهر بها : ۷۸۸، وهو صحیح)-
[2]) ابن خزیمة باب الذکر الدلیل علی ان بسم الله الرحمان الرحیم: اية من الفاتحة الکتاب: ۴۹۳ :)-
[3]) دار قطنی باب وجوب قراءة بسم الله الرحمان الرحیم : فی الصلاة : ۳۱۲/۱) وهو صحیح)-

سورتونو نه نۀ دي. ددوی يو قول دا هم دي چه دا دهر سورت دشروع دايت حصه ده. ليکن دا دواړه اقوال غريب دي.

حضرت داود رحمة الله فرمائي چه دا د هر سورت په شروع کښې يو مستقل آيت دي. په سورت کښې داخل نه دي. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمة الله نه هم دا روايت دي. اود حضرت ابوبكر رازى رحمة الله او حضرت ابوالحسن کرخی رحمة الله هم دا مذهب بيان فرمائيلې دې. چه دوي د حضرت امام ابوحنيفه رحمة الله يو ډير ښه ملګرې هم دي. دا خو وو بحث د بسم الله د سورت فاتحې د آيت دکيدواو ده نه کيدو

په جهري مونځونو کښې د جهر او اخفاء په اعتبار د تسميه وئيلو حکم:- اختلاف دې چه دا دې په اوچت آواز سره اووئيلې شي اوکه په روآواز سره . چه کوم خلق دا د سورت فاتحې آيت نه ګڼړي نوهغوی ددې د اوچت آواز د وئيلو قائل نه دی. داشان چه کوم خلق داسورت فاتحې نه بيل آيت مني هغوی ددې د رو آواز سره د وئيلو قائل دی. پاتې شو هغه خلق . چه هغوی داد هر سورت نه اول شمار کوی ، نو په هغوی کښې اختلاف دې.دحضرت امام شافعي رحمة الله مذهب دې چه دسورت فاتحې اودهر سورت نه مخکښې په اوچت آوازسره وئيل پکاردی.حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم اوتابعينواو دمخکښې مسلمانانو هم دا مذهب دې. په صحابه رضي الله عنهم کښې دا په اوچت آواز سره د وئيلو کښې حضرت ابوهريره رضي الله عنه ، حضرت ابن عمر رضي الله عنه ،حضرت ابن عباس رضي الله عنه او حضرت ا مير معاويه رضي الله عنه دی. حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ، حضرت عمر رضي الله عنه،حضرت عثمان رضي الله عنه اودحضرت علي رضي الله عنه نه هم يو غريب سندسره امام خطيب رحمة الله نقل کړی دی. بيهقي رحمة الله اوابن عبدالبر رحمة الله دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه اوحضرت علي رضي الله عنه نه همدا روايت نقل کړې دې. تابعينو کښې حضرت سعيد بن جبير رحمة الله ، حضرت عکرمه رحمة الله ، حضرت زهری رحمة الله ، حضرت علي بن حسن رحمة الله ،ددوی ځوئې حضرت محمد بن سعيد بن مسيب رحمة الله ، حضرت عطاء رحمة الله ، حضرت طاوس رحمة الله ،حضرت مجاهد رحمة الله ،حضرت ابن سيرين رحمة الله ،حضرت علي بن عبدالله بن عباس رضي الله عنه ددوی ځوئې حضرت محمد نافع رحمة الله ، دحضرت ابن عمر مولى زيد بن اسلم رحمة الله ، حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمة الله ،ازرق بن قيس رحمة الله ،حبيب بن ابی ثابت رحمة الله حضرت ابوشعثاء مکحول رحمة الله ، حضرت عبدالله بن معقل بن مقرن رحمة الله ، اوپه روايت د بيهقي عبدالله بن صفوان رحمة الله ، حضرت محمد بن حنفيه رحمة الله ،او په روايت د حضرت ابن عبد البر عمر وبن دينار ،دوی ټولو به په هغه مونځ کښې ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ په زوره وئيله چه په کومو مونځونو کښې به قرات په زوره وئيلې کيدو .يو دليل خودې دادې چې هرکله دا آيت دسورة فاتحې نه دې نو بيا ديو پوره سورة په شان داهم په اوچت آواز لوستل پکار دی.دې نه علاوه سنن نسائي صحيح بن خزيمه ،صحيح ابن حبان ، مستدرك حاكم کښې روايت دې چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه مونځ ورکړو اوپه قراءت کښې ئې په اوچت آواز سره ئې﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ اووئيله. اوفارغيدو نه پس ئې اوفرمائيل چه زه په تاسو ټولوکښې زيات مشابه يم د نبی کريم صلى الله عليه وسلم سره په مونځ کښې . دې حديث ته دارقطني ، خطيب اوبيهقي وغيره صحيح وئيلی دی.(۱)

ابو داود اوترمذی کښې حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت رسول کريم صلى الله عليه وسلم به مونځ دبسم الله نه شروع کولو. حضرت امام ترمذی رحمة الله ،فرمائي چه دا حديث څه داسې زيات صحيح نه دې (۲)په مستدرك کښې هم ددوی نه روايت دې چه نبی کريم صلى الله عليه وسلم به ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴾ په اوچت آواز سره وئيله . امام حاكم دې ته صحيح وئيلی دی. (۳)

---

[1]) نسائی کتاب الافتتاح باب قراءة بسم الله الرحمان الرحيم: ۹۰۶، ابن خزيمة : ۴۹۹، ابن حبان: ۱۷۹۷، حاکم: ۱/۲۳۷،)-

[2]) ترمذی ابواب الصلاة باب من رای الجهر بسم الله الرحمان الرحيم: ۲۴۵)-.

[3]) حاکم: ۱/۲۰۸،)-

د رسول کریم ﷺ دقراءت انداز:- په صحیح بخاری کښې دی چه د حضرت انس ﷺ نه سوال اوشو چه د رسول کریم ﷺ قراءت څنګه وو؟وې فرمائیل نبی کریم ﷺ به هرولاړ لفظ اوږدولو بیا ئې ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ اووئیل. په بسم الله باندې ئې مد اوکړو په الرحمن ئې مد اوکړو او په رحیم ئې مد اوکړو (۱)
په مسند احمد ،سنن ابوداود ، صحیح ابن خزیمه اومستدرك حاکم کښې د حضرت ام سلمه رضی الله عنها نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ به په هر هر آیت باندې وقف کولو. او د نبی کریم ﷺ قرات به جدا جدا وو. لکه ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾باندې به اودریدل اوبیابه ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾باندې اودریدل بیابه ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾ باندې اودریدل بیا به﴿مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ﴾باندې اودریدل.دارقطنی دې ته صحیح وائی. (۲)
حضرت امام شافعی رحمه الله ،حضرت امام حاکم رحمه الله دحضرت انس ﷺ نه روایت کوی حضرت امیر معاویه ﷺ په مدینه منوره کښې مونځ ورکړو او بسم الله ئې اونه وئیله. نو چه کوم مهاجرین په هغه وخت کښې موجود وو نوهغوی اورټلو. نوبیا چه کله مونځ ته اودریدل نو وې وئیله. (۳) غالباً دومره احادیث اوآثار ددې مذهب د حجت دپاره کافی دی. باقی پاتې شو ددې خلاف آثار ، روایات،ددې سندونه،ددې تعلیل،ددې ضعف اوددې تقریرونه وغیره نوددې تفصیل په بل ځائې کښې دې.
دویم مذهب دادې چه په مونځ کښې ﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ﴾ په اوچت آواز سره وئیل پکار دی ، څلو واړه خلفاء کرام ، عبدالله بن مغفل اوتابعین او ددې نه پس خلقو د نورو ډلو نه دا ثابت دی. حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله حضرت ثوری رحمه الله اود احمد بن حنبل رحمه الله هم دا مذهب دې.
د حضرت ا مام مالك رحمه الله مذهب دادې چه بالکل دې هډو﴿ بِسۡمِ ٱللَّهِ ﴾ ﷺ وائی نه په اوچت آواز او نه په رو.ددوی دلیل خو یو د صحیح مسلم والا دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت دې چه رسول کریم ﷺ به مونځ د تکبیر اود قراءت د﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ﴾نه شروع کولو(۴)بخاری اومسلم کښې دحضرت انس ﷺ نه روایت دې چه ما نبی کریم ﷺ پسې او حضرت ابوبکر صدیق ﷺ پسې اوحضرت عمر ﷺ پسې مونځ کړې دې تولو به د ﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴾ نه شروع کوله. (۵)په مسلم کښې دی چه دبسم الله ذکر به ئې نه فرمائیلو نه د قراءت په شروع کښې او نه دقراءت په آخر کښې (۶)
په سنن کښې حضرت ابن مغفل نه هم روایت داشان روایت دې . (۷)دا دلیل دې د هغه ائمه کرامو د بسم الله په رو وئیلو قائل دی. دا خیال دې وی چه دا څه لوئې اختلاف نه دې. هر یو ډله دیو بل د مونځ د صحت قائله ده .﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ﴾

په جهری مونځ کښې د تسمیه د جهر او اخفاء حکم

مسلك حنفی:-صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی.چه په تسیمه او تعوذ کښې به پټوالے کوی.یعنی په مانځه کښې به دا په پټه وائی.
دلیله:دلیل دابن مسعود ﷺ قول دې.چه څلور څیزونه داسې دی.کوم چه امام پټ وائی.هغه څلور څیزونه دا دی.تعوذ ،تسمیه ،تحمید (ربنالك الحمد)او آمین، صاحب د شرح نقایه د تحمید په ځائې

---

۱) صحیح بخاری کتاب فضائل القران باب مع القراة : ۵۰۴۶)-
۲) ابوداود کتاب الحروف والقراة: ۴۰۰۰، ترمذی:۲۹۷۷،احمد: ۳۰/۶،حاکم: ۲۳۲/۲، صحیح ابن خزیمة: ۴۹۳،دار قطنی :۳۱۲/۱)
۳) مسند الشافعی : ۸۰/۱، رقم الحدیث: ۲۷۳، حاکم: ۲۳۲/۱، وسنده حسن)-
۴) صحیح مسلم ، کتاب الصلاة باب ما یجمع صفة الصلاة وما یفع به.....۴۹۸، ابوداود: ۷۸۳، ابن ماجة: ۸۵۹)-.
۵) صحیح بخاری : کتاب الاذان باب یقول بعد التکبیر: ۷۴۳، صحیح مسلم: ۳۹۹)-
۶) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب حجة من وقال لایجهر بالبسملة: ۳۹۹)-
۷) ترمذی : ابواب الصلاة باب ماجاء فی ترکل الجهر بسم الله الرحمان الرحیم: ۲۴۴، نسائی: ۹۰۹، ابن ماجة: ۲۱۵)-

ثناء ذکرکړې ده.څکه چه امام محمد رحمه الله په اثار کښې روایت کړې دې(عن أبي حنيفة عن حماد عن ابراهيم النخعي أنه قال أربع تخفيهن الإمام التعو وبسم الله الرحمن الرحيم، وسبحانك اللهم وبحمدك وأمين) (شرح نقايه) (تسهيل الهدايه ۱\۳۲۱)-

فصل _ دبسم الله فضائل :-

بِسْمِ اللّٰهِ د الله لويې نوم دې:- تفسير ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت عثمان بن عفان د رسول کريم ﷺ نه د بسم الله متعلق پوښتنه اوکړه. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا دالله ﷻ نوم دې. دا دالله ﷻ دلويو نومونونه ده او په دې کښې دومره نزديکت دې چه لکه د سترګې توروالي او سپين والې. ()

دبِسْمِ اللّٰهِ په حروفو کښې اشارې:- په ابن مردويه کښې هم داشان روايت دې. اودا روايت هم په ابن مردويه کښې دې. چې رسول کريم ﷺ اوفرمائيل کله چې حضرت عيسى عليه السلام لره دده مور بی بی معلم سره کينولو نوهغه اووئيل چه بسم الله . حضرت عيسى عليه السلام اوفرمائيل چه دا بسم الله څه دی؟ استاد ورته اووئيل چه ماته پته نشته .حضرت عيسى عليه السلام ورته اوفرمائيل چه د " ب " نه مراد دالله ﷻ اوچتوالي ، د "س" نه مراد ددې سنا يعنى نور اورڼا ده . اود " م " نه مراد دهغه ذات مملکت يعنى بادشاهی ده. او الله ﷻ وائی دمعبودانو معبود ته او رحمن وائی په دنيا او آخرت کښې رحم کولووالا او رحيم وائی په آخرت کښې رحم اوکرم کولو والا . ابن جرير کښې هم دا روايت دې . ليکن د سند په لحاظ سره بيحد غريب دې. ممکن دی چه د چا صحابی وغيره نه روايت وی. او ممکن دی چه د بنی اسرائيلو د رواياتو نه وی او مرفوع حديث نه وی. والله اعلم.

بِسْمِ اللّٰهِ دې امت خصوصيت دې:- ابن مردويه کښې دی چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل ماباندې يو داسې آيت نازل شو چه په هيڅ يو نبی باندې نه دې نازل شوې سواد حضرت سليمان عليه السلام . هغه آيت ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ ()دې .

دبسم الله د نزول په وخت کښې خارق العادت کارونه:- حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه کله دا آيت نازل شو نو وريځې مشرق طرف ته لاړې او هواګانې اودريدې ،سمندرونه اودريدل ، څناورو غوږونه کيخودل ، شيطانانوباندې دآسمان نه شغلې اوغورزولې شوې ،او پروردګار عالم په عزت اوجلال قسم اوخوړو او وې فرمائيل چه په کوم څيز باندې څما دا نوم واخستلې شی په هغې کښې به ضرور برکت وی.

بسم الله وئيل د جهنم د نورلسو فرشتو نه حفاظت:- حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه څوك غواړی چه هغه دې دجهنم دنورلسو داروغه ګانو نه بچ شی نوهغه دې ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ وائی. ددې هم نورلس حروف يعنی توری دی. هر حرف به دهرې فرښتې نه دبچ کيدو ذريعه جوړه شی. دا ابن عطيه بيان کړې دې. او ددې تائيد به په يو بل حديث سره هم کړې دې په هغې کښې دی چه ماد ديرشو نه زياتې فرښتې اوکتلې چه هغوی تيزی کوله. دا نبی کريم ﷺ په هغه وخت کښې بيان کړی وو چه کله يو سړی﴿ربنا ولك الحمد حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه﴾ ()وئيلی وو.په دې کښې هم د ديرشو نه زيات حروف دی ، هم دومره فرښتې راکوزې شوې. داشان بسم الله کښې هم نورلس حروف دی . او په هغه ځائې کښې دفرښتو تعداد هم نورلس دې وغيره وغيره.

بسم ا لله سره شيطان ذليل کيږی:- مسند احمد کښې دی چه د نبی کريم ﷺ په سورلئ پسې چه کوم صحابی رضی الله عنه سور وو دهغوی بيان دې چه نبی کريم ﷺ اوښه لره شان اوخوزيده نوما اووئيل چه دشيطان

---

[1] الضعفاء للعقيلي : ۱٦۲/۲)-

[2] امام ابن کثير سورة نمبل آيت نمبر ۳۰ لاندې فرمائی چه داحديث پاک غريب دې اوددې سند ضعيف دې داروايت مردود دې)

[3] صحيح بخاری کتاب الاذان باب، رقم: ۱۲٦، رقم الحديث : ۸۹۹)-

دې کور ویران شي.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل دا مه وايه په دې سره شيطان خوشحاليږي او خيال کوي چه ګويا دې نې دخپل قوت نه غوزار کړو. اوبسم الله وئيل سره هغه دمچ په شان ذليل او خواريږي () نسائي په خپل «کتاب اليوم والليلة» کښې او ابن مردويه په خپل تفسير کښې هم داسې بيان کړې دې. او دصحابي ﷺ نوم ئې ابن اسامه بن عمير خودلې دې. او په دې کښې دی چه بسم الله وايه دا د بسم الله برکت دې()

بِسْمِ اللهِ نه وئيل بې برکتي ده:- چه ددې وجې دهر کار اودهرې خبرې په شروع کښې بسم الله وئيل مستحب دی. دخطبې په شروع کښې بسم الله وئيل پکار دی. په حديث مبارك کښې دی چه کوم يو کار په بسم الله سره شروع نه شی نو په هغې کښې برکت نه وی. () بيت الخلاء (ليټرين) ته دتلو په وخت کښې دې بسم الله وائی .()

په اودس کښې بسم الله وئيل:په حديث کښې داهم راغلی دی چې د اودس په وخت کښې دې هم وائی، مسند احمد او سنن کښې د حضرت ابوهريره ﷺ، سعيد بن زيد ﷺ او ابوسعيد نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه کوم سړې په اودس کولو کښې دالله ﷻ نوم وانخلی نودده اودس نه کيږی. اوداحديث حسن دې (). بعضې عالمان داودس په وخت کښې بسم الله وئيل واجب ښانی. بعضې د مطلق وجوب قائل دی.

د اودس په اول کښې د بسم الله حکم

صاحب دقدوری رحمه الله فرمائيلی دی.چه د دواړو لاسونو تر مړوندونو پورې وينځل خويه اودس باندې وړاندې دی.خوچه کله اودس شروع کوی.① نود الله په نوم دے شروع کوی.او د تسميه ادنی درجه دا ده.چه بسم الله اووائی.اوشروع اوکړی. اواعلی درجه ئې دا ده.چه بسم الله الرحمن الرحيم اووائی. ②اوعلامه ابن الهمام رحمه الله فرمائيلی دی.چه امام طحاوی رحمه الله فرمائيلی دی.چه ﴿بسم الله العظيم والحمد لله علی دين الإسلام﴾ دے وائی.هم دادسلفو نه منقول ده.او بعضو فرمائيلی دی.چه دا د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه مرفوعا نقل دی.(تسهيل الهدايه ۱/۵۵).

د ذبحې په وخت کښې بِسْمِ اللهِ وئيل:-د ځناورو د ذبح کولو په وخت کښې هم ددې وئيل مستحب دی. د حضرت امام شافعی رحمه الله اوديوې ډلې هم دا خيال دې.بعضو دذکر په وخت کښې اوبعضو مطلق دې ته واجب وئيلی دی . ددې بيان به نزدې راشی.ان شاء الله تعالی

د متروك التسميه ځاورې حکم

مسلك حنفی:- د احنافو په نيز په کوم ځاروی چې د الله تعالی نوم وانخستې شی نو د دې دوه صورتونه دی يو دا چې د ذبحې په وخت کښې ترې د الله تعالی نوم هير شی نو په دې صورت کښې دغه ذبيحه حلاله ده اودويم صورت دا دې چې په قصد باندې د الله تعالی نوم د ذبحې په وخت کښې وانخلی په دې صورت کښې دغه ذبيحه خوړل ناجائز او حرام دی (احکام القرآن للجصاص ۳/۱۱).

د جماع په وخت کښې بسم الله وئيل:- حضرت امام رازی رحمه الله په خپل کتاب کښې ددې آيت په فضيلت کښې ډير احاديث نقل کړی دی. په يو کښې دی چه کله ته خپلې بی بی لره ورشې او بسم الله اووائې او

---

[1]) احمد: ۵/۵۹)-،

[2]) اليوم والليلة للنسائی : ۵۵۹، وسنده ضعيف وهو صحيح بالشواهد)-

[3]) الطبقات الشافعيه : ۱/۶،)-

[4])ترمذی ابواب الجمعة باب ماذكر تسمية من دخول الخلاء : ۶۰۶، ابن ماجة: ۲۹۷،)-،

[5]) احمد: ۲/۴۱۸، ابوداود: كتاب الطهارة باب فی التسمية علی الوضوء: ۱۰۱، ابن ماجة: ۳۹۸)-

هم ددې نه الله ﷻ تاته څه اولاد درکړي نو ددې اوددې د اولاد دساه ګانو په برابر به ستاپه اعمال نامه کښې نيکئ ليکلې شي. خودا روايت بالکل بې اصل دې. ما خودا روايت چرته نه دې موندلې.
د خوراك وغيره خوړولو په وخت کښې هم بسم الله وئيل مستحب ده. صحيح مسلم کښې دی چه رسول کريم ﷺ حضرت عمربن ابوسلمه رضي الله عنه ته اوفرمائيل (دوئ ستاسو په کور کښې د ام سلمه رضي الله عنها دمخکښې خاوند نه وو) چه بسم الله وايه او په ښی لاس سره خوراك کوه او خپلې مخښې نه نمړئی خوره (١)
بعضې علماء کرامو په دې وخت کښې هم بسم الله وئيل واجب ګرزولې دی.

د خوراك نه وړاندې د بسم الله حکم

مسلك حنفي:-د خوراك نه وړاندې بسم الله وئيل سنت دی (منهاج الصالحين شرح رياض الصالحين).
د بی بی سره دملاويدو په وخت کښې هم بسم الله وئيل پکار دی. په بخاری شريف او صحيح مسلم شريف کښې دابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله تاسو نه څوك خپلې بی بی سره دملاويدو اراده اوکړي نو اودې وائی چه ﴿بسم الله اللهم جنب الشيطان وجنب الشيطان مارزقتنا﴾ يعنی اې الله ﷻ مونږه او چه ته مونږ ته کوم اولاد راکوې هغه د شيطان نه اوساتې. فرمائی که ددې جماع نه حمل شو نو دې بچی ته به شيطان هيڅ کله نقصان نشی رسولې. (٢)
دبسم الله ،،باء، تعلق:-ددې ځائې نه دا هم معلومه شوه چه دبسم الله د "ب" تعلق چاسره دې. په دې کښې دنحويانودوه اقواله دی. اودواړه يو بل سره نزدې نزدې دی ①بعضې وائی چه دا اسم دې ②اوبعضې وائی چه دا فعل دې. د هريو دليل په قرآن پاك کښې ملاويږی چه کوم خلق د اسم متعلق وائی هغوی خو وائی چه ﴿بِسۡمِ اللهِ ابتدائی﴾ يعنی دالله ﷻ دنوم سره ځما شروع ده. په قرآن کښې دی چه ﴿ ارۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ اللّٰهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآ ﴾ په دې کښې اسم مصدر ظاهر شوې دې. اوچه کوم خلق ئې د فعل سره مقدر وائی که هغه امر وی اوکه خبر لکه ﴿ابدأ بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ او ﴿ابتدأت بِسۡمِ اللّٰهِ﴾ ددوی دليل دا آيت ﴿اِقۡرَاۡ بِاسۡمِ﴾ دې اصل کښې دواړه صحيح دی ددې وجهې نه چې دفعل دپاره دمصدرکيدل ضروری دی نواختيار دې چه فعل مقدر اومنلې شی او ددې مصدر مطابق ددې فعل چه ددې نوم مخکښې اخستې شوې دې اودريدل، کښيناستل، خوراك کول، څکل، دقران پاك تلاوت کول يا اودس کول او مونځ وغيره وی نوددې ټولوپه شروع کښې دبرکت حاصلولو دپاره امداد غوښتلو دپاره او دقبوليت دپاره دالله ﷻ نوم اخستل پکار دی. والله اعلم.
نبی کريم ﷺ د بِسۡمِ اللّٰهِ تعليم ورکول:- ابن جرير او ابن ابی حاتم کښې روايت دې چه ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه دټولونه مخکښې حضرت جبريل عليه السلام چه کله حضرت محمد ﷺ ته وحی راوړه نووې فرمائيل ائې محمد ﷺ اوفرمائی چه ﴿استعيذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم﴾ بيا اووايه چه ﴿ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ﴾ مقصد داوو چه پاسيدل، کښناستل، وئيل ټول دې دالله ﷻ په نوم سره شروع کړې شی. (٣)
بې کاره بحث:-هم اسم (يعنی نوم) مسمی (يعنی نوم والا) دې يا څه نور او په دې کښې د عالمانو درې اقوال دی. يو داچه هم اسم مسمی دې. دابوعبيد رحمه الله اوسيبويه رحمه الله هم داقول دې. باقلانی او ابن فورك هم دا خوښوی. ابن خطيب رازی رحمه الله د خپل تفسيرپه مقدماتو کښې ليکی چه حشويه او کراميه او اشعريه خودا وائی چې اسم نفس مسمی دې اود نفس تسمې غير دې. اومعتزله وائی چې اسم د مسمی

---

(١) صحيح بخاری: کتاب الاطعمة بآب التسمية علی الطعام...... ٥٣٧٦ ، صحيح مسلم: ٢٠٢٢)-
(٢) صحيح بخاری : کتاب الوضوء باب التسمية علی کل حال وعند الوقاع: ١٤١، وانظر: ٣٢٧١، صحيح مسلم: ١٤٣٤، ابوداود: ٢١٦١، ترمذی : ١٠٩٧، ابن ماجة: ١٩١٩)-
(٣) الطبری : ١/ ٥٠،٥١)-

غیر دي. اونفس تسمیه دې .زمونږ په نیزاسم مسمی هم غیر دې او د تسمي هم غیر دې . مونږ وایو که ددې نه مراد لفظ وی چه د آوازونو د ټکړو او دحرفونومجموعه ده نوبالبداهت ثابته ده چه دا د مسمی غیر دې.که د اسم نه مراد ذات مسمی وی نو دا وضاحت لره واضحه کوی چه محض بیکاردې. نو ظاهره ده چه په دې بیکاره بحث کښې پریوتل فضول دی.

په اسم او مسمی کښې فرق:-دې نه پس د اسم مسمی په فرق باندې دلائل موراوړی دی چه اسم او کله مسمی وی هډو وی نه لکه معدوم لفظ کله د یومسمی ډیر اسمونه وی لکه مترادف، کله اسم یو وی دمسمی ډیر اسمونه وی لکه مشترك .ددې نه معلومه شوه اسم بل څیز دې او مسمی بل څیز دې. یعنی نوم بیل څیز دې او نوم والا بیل څیز دې.او دلیل واورئی چه اسم خو لفظ دې او هغه عرض اوکله ذات وی،ممکن دی یا واجب .او واورئی که هم اسم مسمی اومنلې شی نوداور نوم آوریدو سره دې ګرم والې محسوس شی او د واورې په آوریدو سره دې یخ والې محسوس شی، حالانکه هیڅ عقل والا داسې نه شی وئیلې.

د اسم او مسمی جدا جدا کیدو دلائل:-او دلیل واورئی دالله ﷻ فرمان دې چه دالله ﷻ ډیر بهترین نومونه دی ،تاسو په دې نومونو سره الله ﷻ لره بلئ. په حدیث شریف کښې دی چه دالله ﷻ یو کم سل نومونه دی نوخیال کوئی چه نومونه څومره زیات دی، حالانکه مسمی هم یو دې. اوهغه الله ﷻ وحده لاشریك له دې داشان ﴿اسماء﴾ دالله ﷻ طرف ته په دې آیت کښې مضاف کول او بل ځائې کښې فرمائی چه﴿فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ﴾ وغیره دا اضافت هم دې دا اضافت ددې تقاضا کوی چې اسم دې بل وی اومسمی دې بل وی،ځکه د اضافت مقتضاء مغائرت دې .دا شان دا حکم فرمائیل چه ﴿فَادْعُوْهُ بِهَا﴾یعنی الله ﷻ لره دهغه په نومونو سره بلئ. دا هم ددې امر دلیل دې چه نو یو دې او نوم والا بل

د اسم او مسمی یو کیدو دلائل:-او اوس دهغه چا دلائل واورئی چه اسم اومسمی ته یو وائی.دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿تَبٰرَكَ اسْمُ رَبِّكَ﴾ یعنی جلال واکرام والا ستا د رب برکت والا نوم دی. نوم یو ته برکتونو والا وئیل حالانکه پخپله اللهﷻ برکتونو والادې ، ددې آسان جواب دادې چه ددې مقدس ذات په وجه دده نوم هم لوئې والا دې. دویم دلیل ددوی دادې چه کله یو سړې اووائی زینب ته طلاق نو طلاق په هغه ښځې د چاچې نوم زینب دې واقع کیږی،که نوم اونوم والا کښې فرق وی نوپه نوم به طلاق پریوتې وې. په نوم والا باندې څنګه پریوزی؟ ددې جواب دادې چې ددې نه مراد هم داوی چه په هغه ذات طلاق چه د هغه نوم زینب دې.دتسمیه داسم نه بیل کیدل ددې دلیل په وجه دی چه تسمیه وائی د چا نوم مقرر کولو او ظاهرولو ته چه دا څیز بیل او نوم بیل څیز دې.دحضرت امام رازی رحمه الله قول هم دادې چه دا ټول هر څه د لفظ باسم متعلق دی.

د الله لفظ اسم ذات دې:اوس لفظ " الله "معنی او اشتقاق متعلق واورئی دا "خاص"نوم دې. د رب تبارك وتعالی ﷻ. وئیلې شی چه اسم عظم هم دادې. ددې وجې چې ټولو ښو صفتونو سره هم دا موصوف وی . لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دې چه ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ﴾یعنی الله ﷻ هغه ذات دې چه دهغه نه سوا بل معبودنشته چه د ټولو پټو ښکاره پیژندونکې دې . چه رحم کوونکې دې. اومهربانه دې. هغه الله ﷻ چه دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته چه بادشاه دې،پاك دې،سلامتیاوالا دې،امن والادې ، محافظ دې ،غلبې والا دې ، زبردست دې،لوئی والادې.هغه دهر شرك نه اودشرك دهر څیز نه پاك دې ،هغه الله ﷻ پیدا کولو والا دې ، جوړولو والادې،صورت بخښلووالا دې،دده دپاره بهترین پاك نومونه دی ،د آسمان او زمکې ټول څیزونه دهغه تسبیح بیانوی ،هغه ذات عزتونو والا او حکمتونو والا دې. په دې آیتونو کښې باقی تمام نومونه صفتی دی ، اودلفظ الله صفات دی،نو اصلی نوم الله ﷻ دې لکه څنګه چه یو ځائې کښې فرمایی چه دالله ﷻ دپاره پاك او ښه نومونه دی نو تاسو هغه په دې نومونو سره

بلې. اوفرمائي چه الله ﷻ بلې: يارحمن بلښي چه كوم نوم سره بلې؛ هم دده ښائسته ښائسته او ښه ښه نومونه دي

دالله د نومونو يادولو فضيلت:- بخاري شريف اومسلم شريف كښې دي د حضرت ابو هريره ﷺ نه روايت دې چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل دالله ﷻ يوكم سل نومونه دي چه څوك دا ياد كړي نوهغه جنتي دې. ()دترمذي شريف اوابن ماجه په روايت كښې دده نومونو تفصيل هم راغلې دې. او په دواړو روايتونو كښې الفاظ څه بدل بدل دي. (٢)

دالله پنځه زره نومونه:رازي ﷫ په خپل تفسيركښې دبعضو خلقونه روايت كړې دې چه د الله ﷻ پنځه زره نومونه دي يو زرخو په قرآن كريم اوصحيح احاديثو كښې دي اويو زر په تورات كښې اويو زر په انجيل كښې او يو زر په زبور كښې اوزر په لوح محفوظ كښې دي.

د ,,الله،، د اشتقاق بحث:-الله ﷻ هغه نوم دې چه سوادالله ﷻ نه د بل چا نشته دې. هم داوجه ده چه تر ننه پورې عربو ته دامعلومه نشوه چه دده اشتقاق څه دې ؟ دده باب څه دې؟ بلكه ديو لوې ډلې دامذهب نقل شوې دې چې دا اسم جامد دې او دده هډو اشتقاق نشته قرطبي رحمة الله دعلماء يو مذهب نقل كړې دې چه په هغې كښې حضرت امام شافعي ﷫،حضرت امام خطابي ﷫،او امام الحرمين ﷫ او امام غزالي ﷫ ،وغيره دي.

خليل اوسيبويه نه روايت دې چه الف لام په دې كښې لازم دې. امام خطابي ﷫ دده يودليل دا هم وركړې دې چه ياالله ﷻ وئيلې خوښې خويا(الرَّحْمٰن)وئيلوباندې موڅوك نه دى ليدلى.كه دالله لفظ كښې الف لام اصل كلمه نه وې نو په دې باندې د ندا لفظ (يا)نشو داخليدلې ځكه د قواعد عربي لحاظ سره حرف د ندا په الف لام والا اسم باندې داخليدل جائز نه دى.

دبعضې خلقو قول دا هم دې چه دامشتق دې اوپه دې باندې د روبه يو شعرددليل په طور راوړې. چه په دې كښې مصدر (تأله) بيان دې چه دده ماضي مضارع (اله يأله) او (تألها)دې لكه حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه هغه ﴿وَيَذَرَكَ وَاِلٰهَتَكَ﴾ وائي ، ددې نه مراد عبادت دې. يعنى دهغه عبادت كولې شى دنور چا عبادت نشى كولې.مجاهد ﷫ وغيره وائى چه بعضو په دې باندې دا ايت دليل نيولې دې چه ﴿وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ﴾ اوآيت كښې ﴿وَهُوَ الَّذِيْ فِي السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَّفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ﴾ يعنى هم هغه الله ﷻ دې چه په آسمانونو او زمكه كښې هم هغه دې چه په آسمان كښې معبود دې او په زمكه كښې معبود دې.

سيبويه خليل نه نقل كوى چه اصل كښې (اله) وو لكه (فعال)بيا همزه به بدله د الف لام كښې راوړې شو لكه (النّاس) چه دده اصل (اناس) دې. بعضو وئيلى دى د لفظ الله اصل (لاه) دې،الف لام حرف د تعظيم په طور راوړې شوې دې.دسيبويه هم داخوښ قول دې،دعربو شاعرانوپه شعرونوكښې هم دا لفظ ملاويږي.كسائي اوفراء وائي چه دده اصل (الاله) وو ،همزه حذف كړې شو اومخكښې لام په دويم كښې مدغم شو لكه (لكناهوالله ربي) كښې (لكن انا) (لكنا) شوې دې.نود حضرت حسن ﷫ په قرات كښې هم (لكن انا) دې او دده اشتقاق (وله) نه دې،او دده معنى (تحير) ده. (وله) عقل تلو ته وئيلې شي ،عربي كښې (رجل واله) او (امراة وهلى) او (مولوهة) په هغه وخت كښې وائي چه كله هغه ځنګل ته ليږلې شي.چونكه دالله ﷻ دصفتونو په تحقيق كښې عقل حيرانيږي دده وجهې دې ذات پاك ته وئيلې شي. په دې بناء باندې اصل كښې دا لفظ (ولاة) وو،واو په همزه سره بدل كړې شو لكه (وشاح)او(وسادة) كښې چې اشاح اواسادة وئيلې شي.

---

[١]) صحيح بخاري : كتاب الشروط باب مايجوز في الاشتراط : ٢٧٣٦، وانظر:٧٣٩٢، صحيح مسلم: ٢٦٧٧)-

[٢]) ترمذي: ابواب الدعوات باب حديث في اسماء الله الحسنى : ٣٥٠٧، ابن ما جة: ٣٨٦١)-

درازی رحمه الله قول دی چه دا لفظ د ﴿الهت الی فلان﴾نه مشتق دی چه په معنی کښې د ﴿سکنت﴾هم هغه دی ، یعنی ما فلانی سره سکونت اوراحت حاصل کړو. چونکه دعقل سکون صرف دالله ﷻ ذات د ذکر طرف ته دی. اود روح حقیقی خوشحالی هم دهغه په معرفت کښې ده. ددې وجهې علی الاطلاق کامل هم دا دی ، ددې نه سوا نور څوک نه دی،هم ددې وجهې ده ته الله ﷻ ونیلې شی.قرآن مجید کښې دی چه﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾یعنی دایمان والو زړونه صرف دالله ﷻ په ذکر سره اطمینان حاصلوی.
یوقول داهم دی چه د﴿لاه یلوه﴾نه ماخوذ دی چه ددې معنی پټیدل اوپرده کول دی،. اودا هم ونیلې شوی دی چه دا ﴿اله الفصیل﴾نه دی، چونکه بندګان دې پاك ذات طرف ته تضرع او زاری سره سجده کوی اوپه هر حال کښې دده درحمت لمن نیسی،ددې وجې دې پاك ذات ته الله ﷻ اوئیلې شو. یو قول داهم دې چه عرب ﴿اله الرجل یأله﴾په هغه وخت کښې وائی کله چې دیو اچانك امر نه څوک اویریږی او بل هغه ته پناه ورکړی او بچ ئې کړی چونکه ټول مخلوق لره دهر مصیبت نه بچ کولو والا صرف سبحانه وتعالی دې ددې وجې پاك ذات ته الله وائی. لکه په قران کریم کښې دی چه﴿وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ﴾یعنی هغه ذات دې بچ کولووالااودهغه نه څوک نشی بچ کیدلې.حقیقی منعم هغه ذات دې.فرمائی چه تاسوسره څومره نعمتونه دی هغه ټول دالله ﷻ دطرف نه درکړې شوی دی. هم هغه ذات ﴿مطعم﴾دې فرمائی چه هغه خوراك ورکوی او هغه ته څوك خوراك نه ورکوی.هم هغه موجد دې اوفرمائی چه دهر څیز وجود دالله ﷻ دطرف نه دې.د رازی رحمه الله مختارمذهب هم دادې لفظ الله مشتق نه دې ،خلیل سیبویه اکثر اصولی او دفقهاء کرام دا قول دې چه ددې ډیر زیات دلیلونه دی،که دا مشتق وې نوددې په معنی کښې به دډیرو سرو شرکت وې حالانکه داسې نه ده.

د ،، **الله،، لفظ موصوف دې**.بیا دا لفظ موصوف جوړولې شی او ددې ډیرزیات صفات رازی. لکه رحمان ، مالک، رحیم،قدوس وغیره.نومعلومه شوه چه دا مشتق نه دې. قرآن پاك کښې یو ځائې کښې ﴿الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ اللَّهِ﴾ چه کوم راغلې دې هغه ځائې دا عطف بیان شوې دې.یو دلیل ددې دمشتق نه کیدو دا هم دې چه ﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ یعنی آیاددهٔ څوک هم نامه هم تاسوپیژنئ ؟بیان کولې شی لیکن داغور طلب خبره ده. والله اعلم بعضې هغې خلقو دا هم وئیلی دی چه دا عبرانی لفظ دې ،

د الله د معرفت نه مخلوق عاجز دې:- رازی رحمه الله فرمائی چه دمخلوق دوه قسمونه دی یو خوهغه چې د معرفت الهی غارې ته رسیدلی دی او دویم هغه چې ددې نه محروم دی. چه دحیرت په تیرو کښې پراته دی. اودجهالت په ازغنو میدانونو کښې پراته دی. هغوی خوعقل ورك کړې دې او روحانی کمالات ئې هیرکړی دی. لیکن چه کوم د معرفت غارې ته رسیدلی دی چه دنورانیت په فراخه باغونو کښې اوسیږی،چه هغوی دجلا ل اودکبریائی وسعت اندازه کړې ده.هغوی هم چې دې ځائې پورې رارسیدل نوحیران ولاړ پاتې شو او د بارګاه فردانیت او دربار صمدیت کښې حیران ولاړ دې.
غرض داچه ټول مخلوق د هغه د پوره معرفت نه عاجزه دی او پریشان اوحیران دی.نو دا ددې معانی په بناء، د هغه ذات نوم الله ﷻ دې ، ټول مخلوق د هغه محتاج دې ، دهغه مخکښې سر بسجود دی او د هغه ذات په تلاش کښې دی.دې معنی کښې ده ته الله ﷻ وئیلې شی لکه څنګه چې د خلیل قول دې ، عرب محاوره کښې هر اوچت ځائې او اوچت څیز ته لاه وائی.نمر چه کله راخیژی نو بیا هم وائی چه ﴿لا هت الشمس﴾ چونکه پروردګار عالم هم د ټولونه اوچت او بالا دې نوددې وجې هغه ذات ته هم الله ﷻ ونیلې شی.اود (اله) معنی دعبادت کولو او د (تاله) معنی په حکم برداریٔ اوقربانیٔ کولوده . اودالله ﷻ د ټول عالم عبادت کوی. اودهغه ذات په نوم قربانی ورکوی ، ددې وجهې هغه ته الله ﷻ وائی . د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په قراءت کښې دی چه ﴿وَيَذَرَكَ وَإِلَهَتَكَ﴾،ددې اصل (الاله) دې،نو(ف) دکلمې په

ځاني چه کوم همزه دي هغه حذف کړې شوي،بيا نفس کلمې لام زائد لام سره چه کوم تعريف دپاره راوړې شوې دې،ددې سره ملاو شو اويو بل کښې مدغم شو نويو لام مشدد پاتې شو او تعظيما (الله) اوونيلې شو.نو دا د الله د لفظ تفسير دې

﴿الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ﴾ دادواړه نومونه د رحمت نه مشتق دی،دواړو کښی مبالغه ده. رحمان کښې د رحيم نه زياته مبالغه ده.د علامه ابن جرير رحمه الله دقول نه معلوميږي چه ګويا په دې اتفاق دې. دبعضې سلفود تفسيرونو نه هم دا معلوميږي .دحضرت عيسی عليه السلام قول هم ددې معنی تير شوی دې چه رحمان نه مراد دنيا او آخرت کښې رحم کولو والا او د رحيم نه مراد آخرت کښې رحم کولو والا دې . بعضې خلق وائی چه رحمان مشتق نه دې ، که داشان وې نو (مرحوم) سره په نه ملاويدو حالانکه په قران کريم کښې ﴿بِالۡمُؤۡمِنِيۡنَ رَحِيۡمًا﴾ راغلې دې. مبرد وائی چه رحمان عبرانی نوم دې عربی نه.ابو اسحاق زجاج معانی القران کښې ليکی چه داحمد بن يحيی قول دې چه رحيم دعربئی لفظ دې او رحمان دعبرانئ دې ،دواړه جمع کړې شوی دی . ليکن ابو اسحاق فرمائی چه دې قول طرف ته زړه نه مائيله کيږی . قرطبی رحمه الله ددې لفظ د مشتق کيدو دا دليل راوړې دې چه د ترمذی صحيح حديث دې . رسول کريم ﷺ فرمائی چه دالله ﷻ فرمان دې چه ځه رحمان يم ما رحم پيدا کړې دې او د خپلو نومونو نه مې ددې نوم اشتقاق کړې دې ددې يو ځانې کولو والابه ځه يو ځانې کړم او ددې ماتولو والا به ځه پرې کړم. ([1])

اوس د صريح حديث په موجودګئ کښې د انکار کولو اومخالفت کولوهيڅ ګنجائش نشته . پاتې شو دکفار عرب ددې نوم نه انکار کول نو دا محض ددوی جهالت وو. قرطبی رحمه الله فرمائی چه رحمان او رحيم په يومعنی کښې دی . لکه ﴿ندمان﴾ او ﴿نديم﴾ دابو عبيد رحمه الله هم داقول دې.يو قول دا هم دې چه دا ﴿فعلان د فعيل﴾ په شان نه دې. فعلان کښې مبالغه ضروری وی ، لکه څنګه چې غضبان هغه سړی ته وائی چه ډير غصه ناك وی او فعيل کله فاعل اوکله مفعول دپاره هم رازی. کوم چې د مبالغې نه خالی وی . ابوعلی فارسی رحمه الله وائی چه رحمان عام اسم دې چه دا هر قسمه رحمتونو ته شامل دې. اوصرف الله ﷻ سره مخصوص دې او رحيم په اعتبار دمومنانو دې.فرمائی چه ﴿وَكَانَ بِالۡمُؤۡمِنِيۡنَ رَحِيۡمًا﴾ مومنانو باندې رحيم دې . حضرت ابن عباس فرمائی دا دواړه نومونه رحمت او رحم والا دی ، په يو کښې د بل نه زيات رحم او رحمت دې .

دحضرت ابن عباس رضی الله عنه په دې روايت کښې لفظ د ﴿ارق﴾دې،ددې معنی خطابی رحمه الله وغيره ﴿ارفق﴾ کوی. لکه څنګه چه په حديث کښې دی چه الله ﷻ رفيق يعنی نرمی کوونکې اومهربانی کوونکې دې. هغه ذات په هر کار کښې نرمی اوآسانی خوښوی. هغه په نرمی اوآسانی سره هغه نعمتونه ور کوی. چه په سختئ باندې ئې نه ورکوی.([2])

ابن المبارك رحمه الله فرمائی چه رحمان هغه ته وائی چه کله دهغه نه څه اوغوښتلې شی نوهغه ورکړی او رحيم هغه ذات دې کله چې دهغه نه اونه غوښتلې شی نوهغه غضبناك شی([3])دبعضې شاعرانوقول دې چه :

الله يغضب ان تركت سؤاله   وبنی ادم حين يسأل يغضب

يعنی الله ﷻ نه که نه غواړنی نوهغه خفه کيږی اوکه دبنی آدم نه غواړنی نوهغوی غصه کيږی : عزرمی رحمه الله فرمائی چه درحمن معنی په ټول مخلوق باندې رحم کولو والا د رحيم په معنی کښې دې. اوګورنې

---

[1] ابوداود كتاب الزكوة باب فی صلة الرحم : ١٦٩٤، ترمذی: ١٩٠٧)۔

[2] صحيح مسلم كتاب البر والصلة باب فضل الرفق:٢٥٩٣)۔

[3] ترمذی كتاب الدعوات باب من لم يسأالله ......٣٣٧٣، ابن ماجة: ٣٨٢٧)۔

د قران پاك دوه آيتونه ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ او ﴿اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى﴾ كښې ﴿اسْتَوٰى﴾ سره د رحمان لفظ ذكر كړې شو. دې دپاره چې ټول مخلوق ته دا لفظ دخپل عام رحم اوكرم په معنى سره شامل شى او دمومنانو سره ئې لفظ د رحيم. فرمائى ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا﴾ نو معلومه شوه چې په رحمان كښې مبالغه په نسبت د رحيم ډيره زياته ده. ليكن دحديث په يو دعا كښې ﴿يارحمان الدنيا والاخرة ورحيمهما﴾ راغلې دى.
[1] رحمان دا نوم هم دالله ﷻ سره مخصوص دې. دده نه سوا د بل چا نوم نه دې لكه دالله تعالى فرمان دې چه الله ﷻ لره بلئ يا رحمن لره چه په كوم نوم سره ئې غواړنى بلئ يئ: دده ډير ښه ښه نومونه دى ، په يو آيت كښې دى چه ﴿وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا﴾ الخ ،يعنى دخپل ځان نه مخكښې رسولانو نه تپوس اوكړئى چه هغوى دپاره څوك بل څوك معبود وو د رحمان نه چه هغوى به دهغه عبادت كولو. كله چه مسيلمه كذاب لوئې لوئې دعوې كول شروع كړې او خپل نوم ئې رحمان اليمامه كيخودو نو الله ﷻ هغه لره ډير زيات رسوا او تباه او برباد كړو. او په دروغه او كذب سره مشهور شو.نن هغه ته مسيلمه كذاب وئيلې شى.اوهر د دروغودعويدار ته ده سره تشبيه وركولې شى.هريو كلى والا اوهر ښاروالا ،هر پوخ او كچه كور والا هغه ډير ښه پيژنى.
بعضې وائى چه په رحيم كښې درحمن نه زياته مبالغه ده ځكه چه په دې لفظ سره د مخكښې لفظ تاكيد شوې دې او تاكيد په نسبت دهغه چه د هغه تاكيد اوكړې شى زيات قوى وى. ددې جواب دادې چه په دې ځائې كښې تاكيد هډوشته دې نه بلكه داخو صفت دې .اوپه صفت كښې دا قاعده نشته دې ، نودالله ﷻ نوم واخستلې شو.چه په دې نوم كښې هم دهغه سره شريك نشته دې. اودده صفت مخكښې د رحمان بيان اوشو چه دا نوم كيخودو دنورودپاره ممنوع دې لكه څنګه چه ئې اوفرمائيل چه الله ﷻ لره په رحمان سره اوبلئ چه په كوم نوم سره غواړئى وې بلئ دده دپاره اسماء حسنى ډير دى. مسيلمه خودابدترين جرات اوكړو اوبربادشو اودده ګمراه ملګرو نه سوادې خبرې په بل چا باندې عمل اونكړو.
رحيم د مخلوق صفت هم كيدې شى:- درحيم وصف سره الله ﷻ نورو لره هم موصوف كړې دې. فرمائى چه ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ﴾ په دې آيت كښې ئې خپل نبى ته رحيم اووئيل. داشان خپلو بعضې نومونو سره ئې نور خلق هم ياد كړى دى،لكه آيت ﴿اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ﴾ الخ كښې انسان ته سميع و بصير وائى. حاصل دادې چه دالله ﷻ بعضې نومونه خو داسې دى چې په نورو باندې نورو معنو كښې ددې اطلاق كيديشى.او بعضې داسې دى چه نه كيږى . لكه الله ﷻ اورحمن اوخالق اورازق وغيره . داشان الله ﷻ خپل رومبې نوم الله واخستلو. بيا د هغه صفت ئې په رحمان سره اوكړو ځكه چې رحمن د رحيم په نسبت زيات خاص دې. او زيات مشهور دې،قاعده ده چه مخكښې دټولو نه زيات بزرګ نوم سره نوم اخستلې شى ځكه دټولو نه مخكښې زيات خاص نوم سره واخستلې شوبيا ددې نه كم ،بيا ددې نه كم ، كه اووئيلې شى چه په رحمان كښې د رحيم نه زياته مبالغه موجود ده نو بيا هم په دې باندې اكتفا ولې نه ده ؟ نوددې په جواب كښې د حضرت عطاء خراسانى رحمه الله داقول پيش كولې شى چه چونكه كافرانو رحمان نوم هم دغيرو دپاره كيخودلې وو ددې وجې ئې د رحيم لفظ هم راوړو چه هډو هيڅ قسمه وهم پاتې نشى. رحمان او رحيم صرف دالله ﷻ نوم دې، ابن جرير رحمه الله نه دا قول نقل كړې دې .
بعضې خلق وائى چه دجاهليت په زمانه كښې عرب درحمان نه هډو واقف نه وو. تردې چه الله ﷻ د قران پاك آيت كښې فرمائى چه ﴿قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ﴾ نازل كړو اوددې ترديد اوكړو. دقريشوكافرو د حديبيې په كال كله چه رسول الله ﷺ حضرت على رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ اوليكه

---

[1]) مستدرک حاکم : ۱/۵۱۵)۔

نوهغوی وئیلی وو چې مونږ رحمان او رحیم نه پیژنو. بخاري شریف کښې روایت موجوددې() بعضې روایتونو کښې دی چه هغوی اووئیل مونږ رحمان د یمامه ته وایو بل رحمان مونږ نه پیژنو، داشان په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ﴾ یعنی کله چه دوی ته اوئیلې شي د رحمان په وړاندې سجدئې اوکړئې نو دوی په ویره کښې شي. او جواب ورکوی چه رحمان څوك دې؟ چه مونږ هغه ته ستادقول په وجه سجده اوکړو. ددې ټولو صحیح مطلب دادې چه بدکاره خلقویه صرف دعناد او تکبر،سرکشئ اودښمنئ په وجه درحمان نه انکار کولو.دا نه چه دوی ددې نوم نه خبر نه وو. خکه چه دجاهلیت په زمانې په زړوشعرونو کښې هم دالله ﷻ نوم رحیم موجود دې چه هم ددې شاعرانو شعرونه دی.

دسلامه شعر اودنورو اشعارو ملاحظه اوکړئی.حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه په تفسیر ابن جریر کښې نقل دی چه رحمان د فعلان په وزن سره د رحمت نه ماخوذ دې.اودعربود کلام ځنی دې. هغه الله ﷻ رفیق ذات دې په چا باندې رحم کول غواړی او چه چا ته غصه شي نودهغه نه ډیر لرې وی او په هغه باندې سخت هم وی

داشان دده ټول نومونه دی. حسن رحمه الله فرمائی چه درحمان نوم دنورو دپاره منع دې. خکه چه پخپله دا د الله ﷻ نوم دې. دخلقو په دې نوم هیڅ حق نشته دې. دام سلمه رضي الله عنها په حدیث کښې دی چې په هر آیت به نبی کریم ﷺ اودریدلو مخکښې تیر شوې دې.() اویوجماعت داشان هم دې چې هغوئ بسم الله باندې ته آیت وائی او دا جدا وائی اوځینې ئې یو ځائې وائی.میم باندې دوه ساکن دی نو په دې وجه ئې ته زیر سره وائی د جمهورو هم دا قول دې. کوفی وائی چې ځینې عرب دا دمیم په زبر سره وائی. د همزه حرکت د میم زبر ته ورکوی.لکه الٓمٓ ۚ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ.ابن عطیه رحمه الله فرمائی چې زما خیال دې چې د زبر والا قرآت د چا نه هم مروی نه دې.

د سورة فاتحه تفسير

الْحَمْدُ	لِلَّهِ	رَبِّ الْعَالَمِينَ ①
ټول تعریفونه	الله لره دی	چه پالونکې دې دټولو مخلوقاتو
ټول تعریفونه الله پاك لره ښائی چې پالونکې دټولو مخلوقاتودې		

قوله تعالی:- الْحَمْدُ

د ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ قراءت:- اووه واړه قاریان ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ د دال په پیښ سره لولی او ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ مبتداء خبر منی دسفیان ابن عیینه او روبه بن عجاج قول دې چې د دال زبر سره دې او فعل په دې ځائې کښې مقدر دې،ابن ابی عبله رحمه الله د ﴿لِلَّهِ الْحَمْدُ﴾ دال اود ﴿لِلَّهِ﴾ مخکښې لام دواړه پیښونوسره لولی. او دا لام مخکښې تابع کوی اګر چه ددې شهادت د عربو د ژبې نه ملاویږی ، لیکن شاذ دی. حسن رحمه الله او زید بن علی رحمه الله دا دواړه حرفونه په زیر سره لولی. او ،،لام،، د دال تابع کوی.

د حمد معنی:- ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ معنی داده چه صرف دالله ﷻ شکر دې دده نه سوا هیڅوك ددې لائق نشته دې که هغه مخلوق نه څوك هم وی. خکه ټول نعمتونه چه کوم لره مونږ نه شو شمیرلې او سوا د هغه مالك نه نور څوك ددې تعداد نشي پیژندې هم د هغه طرف نه دی. هم هغه ذات د خپل اطاعت ټول اسباب مونږته راکړی دی،هم هغه ذات د خپلو فرائضو پوره کولودپاره نعمتونه

---

[1] صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد: ۲۷۳۱)-

[2] ابوداود کتاب الحروف والقراة :٤٠٠١، ترمذی: ۲۹۲۷)-

قوتونه مونږ ته راکړی دی،بیا دنیاوی بې شمیره نعمتونه اود ژوند ټول ضرورتونه زمونږ حق نه بغیر هغه ذات مونږ ته هبه کړل.دده همیشګیرنعمتونه دده تیارشوی پاك مقامات دجنت به مونږڅنګه حاصلوؤ؟ داهم هغه ذات مونږ ته خودلی دی. نومونږ وایو چه اول آخرهم دهغه مالك پاك ذات دهر شان تعریف او حمد اوشکر لائق دی. (¹)

په حمد او شکر کښې فرق:﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ داد ثناء کلمه ده ، الله ﷻ خپله ثناء په خپله کړې ده او هم په دې ضمن کښې ئې دا فرمائیلی دی چه تاسو وائی چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ بعضو وئیلی دی چه ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ وئیل دا دالله ﷻ په پاکو نومونو کښې اودهغه په اوچتو صفتونو سره دهغه ثناء کل دی ی او ﴿الشکرلِلّٰهِ﴾ وئیل دا دالله ﷻ دنعمتونو او دهغه د احسان شکر ادا کول دی. (²)لیکن دا قول صحیح نه دې څکه د عربئ ژبې عالمانو دا اتفاق دې دشکر په ځائې لفظ دحمداودحمدپه ځائې لفظ دشکر وئیلی شی. جعفر صادق رحمه الله او ابن عطاء رحمه الله صوفی هم دا فرمائی.حضرت ابن عباس رحمه الله فرمائی چه هر شکر کولو والا کلمه د﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ ده.قرطبی رحمه الله د ابن جریر رحمه الله قول معتبر کولودپاره دا دلیل هم بیان کړې دې اوکه څوك ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ شکرا﴾ اووائی نودا جائز دی.دراصل د علامه ابن جریر رحمه الله په دې دعوی کښې کلام دې. په مخکښې عالمانو کښې مشهوردی چه ﴿حمد﴾ وائی زبانی تعریف بیانولو ته اګر که د چا حمد کولې شی دهغه په متعدی صفتونوباندې وی اوکه په لازمی صفتونوباندې.اوشکرصرف متعدی صفتونوباندې کیږی اوهغه په زړه ژبه او ټول ارکانو سره کیږی ، دعربو شاعرانو په شعرونو کښې ددې دلیل شته دې.

د حمد یا د شکر عمومیت:-خو په دې کښې اختلاف دې چه دحمد لفظ عام دې یا دشکر.او صحیح خبره داده چه په دې کښې عموم په دې حیثیت سره خصوص دې چه د حمد لفظ چه په دې واقع وی هغه عام طوردشکر په معنی کښې رازی.ددې وجې دا لازم او ملزوم دواړه اوصاف باندې رازی. قدوسیت اوکرم دواړو باندې﴿حمدته﴾ وئیلې شی لیکن په دې حیثیت سره چه داصرف ژبې سره اداکیدلې شی،دا لفظ خاص دې او دشکر لفظ عام دې څکه چه هغه قول وفعل او نیت دریو واړو دپاره وئیلې کیږی او صرف متعدی صفتونو باندې وئیلی کیږی په دې اعتبارسره د شکر لفظ خاص دې.قدوسیت باندې ﴿شکرته﴾ نشو وئیلې البته ﴿شکرته‌علی‌کرمه‌واحسانه‌الی﴾وئیلې شو دا وه خلاصه دمتاخرینودقول ، والله اعلم.

ابونصراسماعیل حماد جوهری رحمه الله حمد مقابل وئیلی دی د ذم ،داسې وائی چه ﴿ حمدت‌الرجل‌احمده‌حمده ومحمد فهو حمید ومحمود ﴾تحمید چه حمد سره هم زیاده مبالغه ده،حمد دشکرنه عام دې.شکروائی دیو محسن ورکړې شوی نعمتونو باندې دهغه ثناء وئیلوته. په عربئ ژبه کښې ﴿شکرته﴾او﴿شکرت‌له﴾ دواړه وئیلې شی لیکن لام سره وئیل زیات فصیح دی ، د مدح لفظ د حمد نه هم زیات عام دې. څکه ژوندې ،مړ ،بلکه جماداتو دپاره هم د مدح لفظ استعمالولې شی.د خوراك او دمکان اوداسې څیزونو مدح کولې شی،د احسان نه مخکښې احسان نه پس لازمی صفتونو باندې متعدی صفتونه باندې ددې اطلاق کیدلې شی،نو ددې عام کیدل ثابت شو. والله اعلم.

دحمد تفسیر کښې دسلفودعالمانو اقوال:-حضرت عمر فاروق یو ځل اوفرمائیل چه﴿سبحان‌الله﴾ او﴿لااله الاالله﴾ اوبعضو روایتونو کښې دی چه ﴿الله‌اکبر﴾ خومونږ ته پته ده لیکن دا د﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴾ څه مطلب دې.حضرت علی رضی الله عنه جواب ورکړو دا کلمه الله ﷻ دخان دپاره خوښه کړې ده. اوبعضو روایتونو کښې

---

[1]) الطبری: ۱/۱۳۵)-
[2]) الطبری: ۱/۱۳۷)-

دی ددې وئیل الله ﷻ دپاره ښه لري.(۱) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا کلمه دشکر ده ، ددې په جواب کښې الله ﷻ فرمائي چه ځما بنده ځما شکر اداکړو. نو په دې کلمه کښې دهغه ذات دشکر نه علاوه دهغه دنعمتونو ،هدايتونو اواحسان وغيره اقرار هم دې.دحضرت کعب بن احبار ﷺ قول دې چه دا کلمه دالله ﷻ ثناء ده ، ضحاك وائي چه دا دالله څادر دې،يو حديث کښې داسې هم دی چه رسول الله ﷺ فرمائي چه کله تاسو﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴾ اووئيل نوتاسودالله شکراداکړو،اوس به الله ﷻ تاسوته برکت درکړي.(۲) حضرت اسود بن سريع يوځل د رسول کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اوعرض ئې اوکړو چه ما دالله ﷻ په حمد کښې اشعار وئيلی دی که اجازت وی نو هغه به واوروم. وې فرمائيل چه الله ﷻ ته ځپل حمد ډير خوښ دې.(۳) (مسند احمد ونسائی)

افضله دعا:- ترمذی نسائی او ابن ماجه کښې هم حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه افضل ذکر ﴿لااله الاالله﴾ دې او افضله دعا ﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ﴾ ده. امام ترمذی ﷫ دې حديث ته غريب وئيلی دی.(۴)دابن ماجه په يوحديث کښې دی چه کوم يو بنده ته الله ﷻ څه نعمت ورکړي او هغه په دې باندې﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ﴾ اووائي نو دا ددې ورکړې شوی نعمت نه افضل دې.(۵)

دنعمت په ملاويدو حمد وئيل:فرمائي چه که ځما په امت کښې الله ﷻ چاته دنيا ورکړی اوهغه ﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ﴾ اووائي نودا کلمه دټولې دنيا نه افضله ده. قرطبی ﷫ فرمائي چه مطلب دادې چه ټول ورکړه دومره لوئې نعمت نه دې چه څومره د﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ ﴾ دوئيلو توفيق دې. ځکه چه دنيا فاني ده او دا کلمه پاتې کيدو والا ده. لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی ﴿اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ﴾ يعنی مال او اولاد ددنيا زينت دې. اونيك اعمال هميشه پاتې کيدونکی اوثواب والا او نيك اميد والا دی.

ابن ماجه کښې دحضرت عمرفاروق ﷺ نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه يوسړی اووئيل چه﴿ يارب لك الحمد كما ينبغى لجلال وجهك وعظيم سلطانك﴾ نوفرښتې اوويريدې چه مونږ ددې اجر څومره اوليکو آخر الله ﷻ ته دوی عرض اوکړو چه ستا بنده دا کلمه وئيلې ده اومونږ نه پوهيږو چه ددې څه اجر اوليکو؟الله ﷻ ورته سره د خبر نه اوفرمائيل هغه څه وئيلی دی ؟ هغوی اووئيل چه ده داکلمه وئيلې ده . الله ﷻ اوفرمائيل داهم داسې اوليکئ زه به ددې اجر ځما سره دملاقات په وخت کښې ورکوم. .(۶)

په کلمه دتوحيد د الحمد فضيلت:-قرطبی ﷫ دعلماء کرامو يوجماعت نه نقل کوی چه ﴿لااله الاالله﴾ نه هم﴿ اَلْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴾ افضل دې. ځکه چه په دې کښې چه توحيد اوحمد دواړه دی. اودعلماء کرامو خيال دې چه ﴿لااله الاالله﴾ افضل ده ځکه چه په ايمان او کفر کښې دا فرق کوی. هم ددې وئيلو دپاره کفارو سره جنګونه اوشول لکه په صحيح بخاری کښې او صحيح مسلم کښې چې په يو حديث کښې هم دی.(۷)او په يو مرفوع حديث کښې دی چه څه ما او ځما نه مخکښې ټولو نبيانو اووئيل په هغې کښې د ټولونه افضل ﴿لااله الاالله وحده لاشريك له﴾ ده(۸).

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۱/۱۵،)-

[2]) الطبری: ۱/۶۰،)-

[3]) السنن الکبر للنسائی: ۷۷۴۵، احمد: ۳/۴۳۵)-

[4]) ترمذی باب الدعوات باب ما جاء ان دعوة المسلم مستجابة رقم: ۳۳۸۳، ابن ماجة: ۳۸۰۰، اليوم والليله؟؟ للنسائی: ۸۳۱، ابن حبان: ۸۴۶)

[5]) ابن ماجة كتاب الادب فضل الحامدين: ۳۸۰۵،)-

[6]) ابن ماجة كتاب الادب فضل الحامدين: ۳۸۰۵،)-

[7]) صحيح بخاری : كتاب الزكوة باب وجوب الزكاة : ۱۳۹۹، صحيح مسلم: ۲۰۴)-

حضرت جابر ﷺ نه په يو مرفوع حديث كښې مخكښې تير شوى دى چه افضل ذكر ﴿لااله‌الاالله﴾ او افضله دعا ﴿اَلْحَمْدُلِلّٰهِ رَبِّ﴾ ده. ترمذى دې حديث ته حسن وئيلى دى.(٢)

د ،،الحمد،، كښې د الف لام تشريح:- الحمد كښې الف لام استغراق دپاره دى يعنى دحمد ټول قسمونه اوجنسيات ټول په ټوله صرف دالله ﷻ دپاره ثابت دى لكه څنګه چه په يوحديث كښې دى اې الله ﷻ هم ستا دپاره ټول تعريفونه دى او ټول ملكونه دى ، هم ستا په اختيار كښې ټولې ښيګړې دى او ټول كارونه هم ستا طرف ته رجوع كوى. (٣)

قوله‌تعالى:- رَبِّ

د رب معنى:- رب وائى مالك اومتصرف ته . لغت كښې ددې اطلاق سردار او اصلاح دپاره هلې ځلې كولو والا باندې هم كيږى او ددې ټولو معنو په اعتبار سره د پاك ذات دپاره دا نوم ښائيږى. درب لفظ هم سوا دالله ﷻ د بل چا دپار ه نشى وئيلې كيدې. خوپه اضافت سره كه وى نو بله خبره ده لكه څنګه ﴿ رب‌الدار﴾ يعنى كور والا وغيره دى. د بعضو قول دې چه دا اسم اعظم دې.

قوله‌تعالى:- اَلْعٰلَمِيْنَ

دعالمين تشريح :- ﴿اَلْعٰلَمِيْنَ ﴾ جمع ده د﴿عالم﴾د الله ﷻ نه سوا ټول مخلوق ته عالم وئيلې شى،لفظ دعالم هم جمع دې اود دې واحد لفظ نشته دې.دآسمانونو مخلوق اود اوچې او لمدې مخلوق ته هم عوالم يعنى ډير عالمونه وئيلې كيږى. دا شان يوې يوې زمانې او يويو وخت ته هم عالم وئيلې كيږى. حضرت ابن عباس ﷺ نه ددې آيت تفسير په باره كښې روايت دې چه ددې نه مراد ټول مخلوق دې كه هغه په آسمانونو يا په زمكو كښې دى يا ددې په مينځ كښې دى،كه د هغې علم مونږ ته وى اوكه نه وى ،داشان ددې نه جنات او انسانان هم مراد اخستلې شوى دى. حضرت سعيد بن جبير رحمه الله ، حضرت مجاهد رحمه الله او ابن جريج رحمه الله نه هم دا روايت دې. حضرت على ﷺ نه هم غير معتبر سند سره دامنقول دى. ددې قول دليل داقرآن پاك په دې آيت كښې هم﴿ لِيَكُوْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا۝﴾ بيانولې شى يعنى ترددې چه هغه﴿ اَلْعٰلَمِيْنَ ﴾ يعنى جن وانس لره ويرولو والا جوړ شى.

دفراء او ابوعبيده قول دې چه پوهه ته عالم وئيلې شې. او انسانان او جنات ،فرښتې او شياطين هغه ته عالم وائى.ځناورو ته به نشى وئيلې. زيد بن اسلم رحمه الله او ابومحيص رحمه الله فرمائى چه په روح والا څيز به عالم وئيلې شى. قتاده رحمه الله فرمائى چه هر قسم ته يو عالم وائى ، مروان بن حكم عرف جعد چه دده لقب حمار وو او په بنو اميه كښې وو او دخپلې زمانې خليفه وو ، وائى چه الله ﷻ اويا زره عالمان پيدا كړې دى. آسمان والا يو عالم، زمكې والا ټول يو عالم ، او باقى الله ﷻ ته ددې پته ده . مخلوق ته ددې پته نشته دې. ابوالعاليه رحمه الله فرمائى چه ټول انسانان يو عالم دې ،دټولو جناتو يو عالم دې او ددې نه سوا اتلس زره يا څوارلس زره عالم دى. او فرښتې په زمكه دى اود زمكې ځلور ګوټونه دى او په هر ګوټ كښې درې نيم زره عالمونه دى. چه دا الله ﷻ صرف دخپل عبادت دپاره پيدا كړې دى. دا قول بالكل غريب دې اوداسې خبرې چه كله څه دصحيح قول نه ثابتې نه وى نو دمنلو قابلې نه وى. حميرى وائى يو زر امتونه دى،شپږ سوه په لمده اوځلور سوه په اوچه كښې،حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله نه هم دا روايت دې ، يو ضعيف روايت كښې دى

[1]) ترمذى ابواب الدعوات باب فى دعاء يوم عرفة: ٣٥٨٥، احمد: ٢١٠/٢، بيهقى : ١١٧/٥، موطا امام مالک: ٢١٤/١، تخريج فتح المجيد لعبد الرازق المهدى: ٤٠،)-

[2]) ترمذى ابواب الدعوات باب ماجاءان دعوة المسلم مستجابة : ٣٣٧٣، وسنده حسن ابن ماجة : ٣٨٠٠)-

[3]) احمد: ٣٤٦/٥،)-

د ملخانو ورکیدل:- د حضرت عمرفاروق ﷺ په خلافت کښې یو کال مولخان اونه لیدلې شول بلکه په تپوس کولو هم پته اونه لګیده. دوی غمژن شول او یمن اوشام طرف ته ئې سواره اولیږل چه په نورو خایونو کښې مولخان شته دې اوکه نه . نو یمن والا کس لږ شان مولخان راوړل او دامیر المومنین په مخکښې ئې پیش کړل. دوی چه کله هغه اوکتل او تکبیر ئې اووئیلواو وې فرمائیل چه ما درسول الله ﷺ نه آوریدلې دی چه فرمائیل ئې چه الله ﷻ یو زر امتونه پیدا کړی دی چه په دې شپږ سو په لمده کښې دی او څلور سوه په اوچه کښې دی. په دې کښې دټولونه مخکښې چه کوم امت به هلاکیږی نو هغه به مولخان وی. نوددې دهلاکت نه پس به پرله پسې نور امتونه هلاکیږی لکه څنګه چه دتسبیح تاراوشلیږی اویوبل نه پس ټولې مرنی ګډې وډې شی. ددې راوی محمد بن عیسی هلالی ضعیف دې. سعید بن مسیب رحمه الله نه هم دا قول روایت دې. (۱)

اویازره مخلوقات:- وهب بن منبه فرمائی چه اتلس زره عالمونه دی ،ټوله دنیا په دې کښې یو عالم دې. حضرت ابوسعید خدری ﷺ فرمائی چه څلویښت زره عالمونه دی ،او ټوله دنیا په دې کښې یو عالم دې. زجاج رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ په دنیا او آخرت کښې څه پیدا کړی دی هغه ټول یوعالم دې. قرطبی رحمه الله دې قول ته صحیح وئیلی دی. څکه چې دا په ټولو عالمینو کښې شامل دې. لکه فرعون چه ددې سوال په جواب کښې وئیلی وو ستا رب څوك دې؟ حضرت موسٰی ﷺ فرمائیلی وو چه دآسمانونو او زمکې ترمینځه څه دی ددې ټولو رب هغه پاك رب دې. دعالم لفظ دعلامت نه مشتق دې څکه چه عالم یعنی مخلوق خپل پیدا کولو والا او جوړولووالا باندې نښه او دده وحدانیت باندې علامت دې. لکه ابن معتز شاعر وائی چه :

فیا عجبه کیف یعصی الاله امرکیف یجحده الجاحد
وفی کل شئ له ایة تدل علی انه واحد

یعنی تعجب دې چه څنګه دالله ﷻ نافرمانی کولې شی او څنګه دهغه نه انکار کولې شی حالاتکه په هرڅیز کښې دهغه دپاره نښه ده او دده په وحدانیت باندې دلالت کوی.

د ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴾ نه پس د ﴿ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ تفسیر اولولئ:

الرَّحْمٰنِ	الرَّحِیْمِ
ډیرمهربان	زیات رحم کونکې دې
بیحده مهربان اوډیررحم کونکې دې	

ددې مکمل تفسیر مخکښې تیرشوې دې او اوس د دوباره تفسیر ضرورت نشته دې. قرطبی رحمه الله فرمائی چه د﴿ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴾ دوصف نه پس د﴿ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾ وصف دترهیب عینی ویرولو نه پس د ترغیب یعنی امید دې لکه فرمائی چه ﴿نَبِّئْ عِبَادِیْ﴾ یعنی خما بندګانو ته خبر اوکړه چه څه بخښونکې اومهربان یم او خما عذاب هم دردناك دې او وې فرمائیل چه ستا رب سزا ورکولو والا او مهربانئ اوبخښلووالا هم دې.(۲)

په رحمن او رحیم کښې امید:- د رب لفظی معنی د ویرولو ده. او درحمان او درحیم په لفظ کښې امید دې. صحیح مسلم چه د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې رسول کریم ﷺ اوفرمائیل که ایمان دار دالله ﷻ د غضب اوغصې او دده دسختو عذابونو نه پوره واقف وې نو په هغه وخت کښې به دده دزړه نه د

---

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی : ۳۲۲/۷)-

(۲) قرطبی : ۱۳۹/۱)-

جنت طمع وتلې وي اوکه کافر دالله ﷻ دنعمتونو او دده درحمتونو نه پوره واقف وي نو کله به نه نااميده کيدو ()

مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ۝
د مالک د ورځې قيامت دې
دانصاف دورځې (تنها) واکدار دې

مالک قراءت: بعضې قاريانو ﴿مٰلِكِ﴾ وئيلي دي او باقي ټولو ﴿مٰلِكِ﴾ او دواړه قراتونه صحيح او متواتر دی. اود اووه واړه قراتونو نه دی. اومالك رحمه الله دلام زير او ددې سکون سره ﴿مَلْكِ﴾او﴿مَلِيْكِ﴾ هم وئيلي دي. مخکښنې دواړه قراء تونه دمعنی په اعتبار سره ترجيح والا اودواړه صحيح دی. او ښه دی. زمحشری رحمه الله ﴿مَلِكِ﴾ ته ترجيح ورکړې ده. ځکه حرمينووالوداقراءت دې اوپه قران هم﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾ او﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ دی.حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله نه روايت دې چه هغوی﴿مَلِكِ﴾ اووئيلو.په دې وجه فعل اوفاعل او مفعول رازی. ليکن دا شاذ دی اوډير غريب دې،ابوبكر بن ابوداود رحمه الله په دې کښې يو غريب روايت نقل کړې دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ او درې واړه خلفاء کرامو ﷺ او حضرت امير معاويه ﷺ او دده ځوئې به هم دا وئيلو. ابن شهاب رحمه الله وائي چه دټولونه مخکښې مروان﴿مَلِكِ﴾ اووئيله،زه وايم چه مروان ته په دې خپل قرات باندې د صحت اطلاع وه چه راوی ابن شهاب ته نه وه ، والله اعلم.

ابن مردويه رحمه الله نه په ډير وسندونو سره دا بيان شوی دی حضرت رسول اکرم ﷺ به مالك لوستل،د مالك لفظ دملك نه ماخوذ دې لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه﴿اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ﴾يعنی د زمكې او ددې دپاسه د ټول مخلوق هم مونږ مالکان يو.اومونږ طرف ته مخلوق ټول رازی. او وې فرمائيل چه ﴿ قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ۝ مَلِكِ النَّاسِ۝﴾ يعنی اووايه چه څه پناه غواړم دخلقو په رب سره او د خلقو په مالك سره. اودملك لفظ دملك نه ماخوذ دې. لکه فرمائی﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ﴾يعنی نن ملك دچا دې؟ صرف دالله ﷻ چه غلبې والا دې. او فرمائی چه ﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ يعنی دهغه حق فرمان اوهم دهغه ټول ملك دې. اوفرمائی چه نن هم درحمن حق دې او نن ورځ په کافرانو باندې ډيره سخته ده. په دې فرمان کښې دقيامت په ورځ سره دملکيت تخصيص کولو سره دې دا دې اونه ګنړلې شی چه دهغه نه سوا انکار دې. ځکه چه مخکښې خپل صفت ﴿رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝﴾کيدل بيان شو. چه دنيا اوآخرت دواړو ته شامل دی. دقيامت په ورځ سره ددې تخصيص وجه داده چه په هغه ورځ به هيڅوك دملکيت دعوی کوونکې نه وی. بلکه بغير ددې حقيقی مالك داجازت نه به څوك ژبه هم نه شی خوزولې.لکه فرمائی چه په کومه ورځ روح او فرښتې په صف کښې ولاړې وی اونور هيڅ کار به نشی کولې تر دې پورې چه رحمان ورته اجازت ورکړی او هغه صحيح خبره ده. يو بل ځائې ارشاد دې چه ټول آوازونه د رحمن وړاندې کمزوری دی او سوا د ګنړاری به هيڅ نه شی آوريدلې. او فرمائی چه کله قيامت راشی نو په هغه ورځ به د رب العالمين د اجازت نه بغير به هيڅ سړې خبرې نشی کولې.بعضې به په دې کښې بدبخته وی او بعضې نيك بخته.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په هغه ورځ به دهغه پاك ذات په بادشاهئ کښې دهغه نه سوا نور څوك نه وی لکه څنګه چه په دنيا کښې مجازی طور وو ﴿ يَوْمِ الدِّيْنِ۝﴾ نه مراد دمخلوق دحساب ورځ يعنی قيامت دې. چه په کومه ورځ به د ټولو ښه اوبد اعمالو بدله به ورکولې شی خو که د بدئ ورته

---

[1] صحيح بخاری:کتاب الرقاق باب الرجاء مع الخوف: ۶۴۶۹، وانظر: ۶۰۰۰، صحيح مسلم: ۲۷۵۵، ترمذی: ۳۵۴۲)

الله ﷻ معافي کوي نو دا د هغه رب اختيار کښې دې. صحابه کرام ﷺ،تابعين اوسلف صالحين رحمهم الله نه هم دا روايت دې،بعضو نه دا قول هم نقل دې چه وائي چه ددې نه مراد دادې چه الله ﷻ د قيامت په قائم کولو باندې قادر دې. ابن جرير ﷫ دې قول ته ضعيف وئيلي دی ليکن په ظاهر کښې په دې دواړو اقوالو کښې څه مخالفت نشته دې.دهر يو قائل قول د بل د قول تصديق کوي،خود رومبی قول مطلب باندې دلالت کوي لکه څنګه چه فرمان دې چه﴿اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ﴾ اوبل قول ددې آيت مشابه دې. چه فرمائي﴿وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ﴾يعنی په کومه ورځ چې به اووائی چه شه نوشي به هم په هغه وخت والله اعلم.

د شهنشاه وئيلو حکم :حقيقي مالك هم الله ﷻ دې لکه فرمائي﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْمَلِكُ﴾بخاري شريف اومسلم شريف کښې دحضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ فرمائيلي دی چه بدترين نوم دالله ﷻ په نيز دهغه سړی دې چه هغه ته شهنشاه اووئيلې شی،حقيقي مالك الله ﷻ نه سوا بل څوك نشته([1])

دالله نه سوا (مالك) بل چاته د وئيلو حکم:-يو حديث شريف کښې دی چه الله ﷻ به زمکه په خپله قبضه کښې واخلي او آسمان به دده ښي لاس کښې راغونډ وی بيا به فرمائي چه څه بادشاه يم ،اوبه وئيلې شي چه دزمکې بادشاهان چرته لاړل؟ تکبر کوونکې چرته لاړل؟([2])په قران عظيم الشان کښې دی نن بادشاهي دچا دې؟ صرف دالله ﷻ غلبې والا ده؟ اونور چا ته دا وئيل صرف مجازا وئيلې شي،په قران عظيم الشان کښې طالوت ته ملك اووئيلې شو اود﴿وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ﴾ لفظ راغلې دې ([3])او په بخاري اومسلم شريف کښې دملوك لفظ راغلې دې اوپه قران عظيم الشان کښې دی چه﴿ اِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ اَنْۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُّلُوْكًا﴾يعنی تاسو کښې ئې نبيان پيدا کړل او بادشاهان مو جوړ کړل .

قوله تعالي:- الدِّيْنِ

د دين معنی :هغه ورځ د بدل جزا اوحساب ده لکه په قران عظيم الشان کښې دی ، په هغه ورځ به الله ﷻ دوی ته پوره پوره بدله ورکړی او دوی به پوهه شي،اوپه بل ځائې کښې دی چه آيا مونږ به بدله ورکوو؛ په يوحديث شريف کښې دی چه هوښيار هغه دې دخپل نفس نه پخپله بدله واخلی اودمرګ نه پس په کار راتلونکی کارونه اوکړی ([4])يعنی خپل نفس سره خپله حساب اوکړی. لکه د حضرت عمر فاروق ﷺ قول دې چه تاسو پخپله دخپلو نفسونو نه حساب واخلئ ددې نه مخکښې چه ستاسو حساب واخستلې شی او دخپلو عملونو پخپله وزن اوکړئ ددې نه مخکښې چه په تله کښې کيخودلې شی. اود هغه لوئې پيشئ دپاره تيار شئ کله چه تاسو د هغه الله ﷻ په مخکښې اودريږئ چه په هغه باندې ستاسو هيڅ عمل پټ نه دې لکه پخپله الله ﷻ اوفرمائيل چه په کومه ورځ تاسو پيش کولې شئ نو هيڅ يوه خبره به درنه پټه نه وی.

نَسْتَعِيْنُ ۝	وَاِيَّاكَ	نَعْبُدُ	اِيَّاكَ
او هم خاص ستا نه مدد غواړو		خاص ستا عبادت کوو	
اے الله مونږ صرف ستا عبادت کوؤ او صرف ستا نه مدد غواړو			

[1]) صحيح مسلم کتاب الادب باب تحريم التسمي بملک الاملاک: ۲۱۷۳، ابوداود: ٤٩٦١، ترمذی: ۸۳۷)–

[2]) صحيح بخاری کتاب التفسير تفسير سورة الزمر : ٤٨١٢، صحيح مسلم: ۲۷۸۷، ابن ماجة: ۱۹۲)–

[3]) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب فضل مايصرع فی سبيل الله فمات فهزموهم رقم: ۲۷۹۹، صحيح مسلم: ۱۹۱۲)–

[4]) ترمذی: ابواب صفة القيامة باب حديث الکيس من دان نفسه : ۲٤٥٨، –

قوله تعالی:- اِيَّاكَ نَعْبُدُ

عبادت څه ځیزدې: اووه واړه قراء حضرات اوجمهوردا ﴿اِيَّاكَ﴾ لوستلې دې، عمر بن فائددا ﴿اِيَاكَ﴾ لوستلې دې ﴿اِيَاكَ﴾ لیکن داقراءت شاذ اومردود دې ځکه چه د ﴿اِيَاكَ﴾ معنی دنمر رڼا ده اوبعضودا ﴿حَيَّاكَ﴾ لوستلې دې اوبعضو ﴿هَيَّاكَ﴾ لوستلې دې. دعربوشاعرانوپه شعر کښې هم ﴿هَيَّاكَ﴾ ونیلې دې ﴿نِسْتَعِيْنُ﴾ هم دا قراءت دټولو قراء حضراتو دې. سوا د یحیی بن وثاب رحمه الله اواعمش رحمه الله نه ، دوی دواړه مخکښې نون په زیر سره وائي. دقبیله بنو اسد ،ربیعه اوبنو تمیم هم دا لغت دې. لغت کښې عبادت ته وئیلې شي اوذلت او کمزورئي ته. طر یق معبد هغه لارې ته وئیلې شي چه ذلیله وي داشان ﴿بعیرمعبد﴾ هغه اوښ ته وائی چه ذلیله وي

دعبادت شرعي تعریف:-او په شریعت کښې دعبادت نوم دې. محبت خشوع خضوع او د وېرې مجموعه ده. لفظ د ﴿اِيَّاكَ﴾ چه مفعول دې مخکښې راوړې شو اوبیا همدا دوباره اولوستلې شو چه ددې اهمیت زیات شي اوعبادت او طلب دمدد دالله ﷻ دپاره مخصوص شي. نو ددې جملې معنی دا شوه چه مونږ ستا نه سوا د بل چا عبادت نه کوو اوستا نه سوادبل چا نه مدد نه غواړو د کامل اطاعت اود پوره دین حاصل هم دا دوه ځیزونه دي.

فاتحه د ټول قران خلاصه:-دبعضو سلفوفرمان دې چه دټول قران پاك راز سورت فاتحه دې. او دپوره سورت راز په دې آیت (اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴿٥﴾) کښې دې. دآیت په رومبۍ حصه کښې دشرك نه دبیزارئي اعلان شوې دې. او په بله جمله کښې دخپلو قوتونو او طاقتونو انکار دې او دالله ﷻ طرف ته خپل ټول کارونه حواله کول دي. ددې مضمون نور هم ډیر آیتونه په قران کریم کښې موجود دي. لکه فرمائی ﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ یعنی دالله ﷻ عبادت کوئي اوهم په هغه ذات بهروسه کوئي. ستارب ستا د عملونو نه غافله نه دې.بل ځائې کښې فرمائی ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ﴾ اووایه چه هم هغه پاك ذات رحمن دې، مونږ په هغه پاك ذات باندې ایمان راوړې دې .او په هغه باندې توکل کوو. اوفرمائی چه ﴿رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيْلًا﴿٩﴾﴾ یعنی مشرق اومغرب دهغه پاك ذات دی،دهغه نه سوا بل څوك دعبادت لائق نشته دې ، نوته هغه پاك ذات لره خپل کار ساز اوګنړه. هم دا مضمون په دې آیت کریمه کښې راغلې دې. ددې نه مخکښې آیتونوکښې خطاب نه وو (بلکه دغائب صیغه استعمال شوې وه)لیکن په دې آیت کریمه کښې الله ﷻ ته خطا اوکړې شو (ایاك اوونلی شو) چه ډیر زیات لطافت او مناسبت لري.

ددې وجې کله چه بنده دالله ﷻ صفتونه اوثناء بیانوی نو ګویا چه ده دالله ﷻ قرب ته حاضر شو.اودالله ﷻ حضور ته اورسیدو اوس هغه مالك ته خطاب کوی اودخپل ذلت او عاجزئي اظهار کوی.او وائی چه ائې الله ﷻ مونږ خوستا ذلیله غلامان یو اوپخپلو ټولوکارونو کښې هم ستامحتاج یو.په دې آیت کریمه کښې ددې خبرې هم دلیل دې چه ددې نه مخکښې ټولو جملو کښې خبر وو.

الله خپله خپل تعریف کول: الله ﷻ پخپلو بهترینو صفاتوخپله ثناء پخپله بیان کړې ده اوخپلو بندګانوته نې هم په دې صفاتو دبیانولو ارشاد فرمائیلې دې. ددې وجې دهغه سړی مونځ صحیح نه دې چه هغه ته داسورت لوستل معلوم وی. او بیا ئې اونه اووائی لکه بخاری شریف او مسلم شریف یوحدیث د حضرت عباده بن صامت ﷺ نه روایت دې چې رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه دهغه سړی مونځ نه کیږی چه هغه په خپل مونځ کښې سورت فاتحه اونه وائی. ([1])

دسورة فاتحې تقسیم:-صحیح مسلم کښې دحضرت ابو هریره ﷺ نه یوحدیث نقل دې چه رسول کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه د الله ﷻ فرمان دې چه ما مونځ په خپل مینځ کښې اود بندګانو په مینځ کښې

---

[1]) صحیح کتاب الاذان باب وجوب القراءة الامام والماموم: ۷۵۶، صحیح مسلم: ۳۹٤)–

نیم نیم تقسیم کړي دي ، ددې نیمه حصه څما ده او نیمه حصه څما دبنده دپاره ده . او څما بنده دپاره هغه دی چه څه هغه طلب کوی. کله چه بنده ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِیۡنَ﴾ اوائی نوالله ﷻ فرمائی چه څمابنده څما حمد بیان کړو. کله چه وائي ﴿الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ﴾ نوالله ﷻ فرمائی چه څما بنده څما ثناء بیان کړه. کله چه ﴿مٰلِكِ یَوۡمِ الدِّیۡنِ﴾ اووائی کله چه هغه﴿ اِیَّاكَ نَعۡبُدُ وَاِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ﴾اووائی نوالله ﷻ فرمائی چه داڅما او څما دبنده په مینځ کښې دی او څما دبنده دپاره هغه دی چه څه هغه غواړی ،بیا آخرسورت پورې وائی نوالله ﷻ فرمائی چه دا څما دبنده دپاره دی او څما بنده چه څما نه څه غواړی نودهغه دپاره دی.[1]

قوله تعالی:- اِیَّاكَ نَعۡبُدُ

دعبادت او مدد غوښتلو لائق څوک دی ؟:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه د ﴿اِیَّاكَ نَعۡبُدُ﴾ معنی دا ده چه ائې الله ﷻ مونږ خاص ستا توحید منو اومونږ هم خاص ستا نه ویریږو اوهم ستا دذات نه امید لرو. ستانه سوادبل چا خونه مونږ عبادت کوؤ اونه د چا نه امید ساتو.اود﴿ وَاِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ﴾نه مراد دادې چه مونږ ستا په اطاعت باندې په خپلو ټولو کارونو کښې هم ستا نه مدد غواړو.قتاده رحمه الله فرمائی چه مطلب دادې چه د الله ﷻ حکم دې چه تاسو ټول خالص دهغه عبادت کوئی اوتاسو ټول په خپلو کارونو کښې دهغه پاك ذات نه مددغواړئی.

د عبادت دتقدیم وجه او﴿اِیَّاكَ نَعۡبُدُ﴾ مخکښې بیانول ددې وجې دی چه اصل مقصود دالله ﷻ عبادت دې اومدد طلب کول دا دعبادت وسیله او اهتمام او ددې پوخ والې دې اودا ظاهره ده چه زیات اهمیت والا څیز مخکښې راوړل او دې نه کم اهمیت والا څیز ددې نه پس راوړلی دی. والله اعلم.

دجمعې د صیغې راوړو وجه:-که اوونیلې شی چه په دې ځائې د جمعې د صیغې دبیانولو یعنی د "مونږ" څه ضرورت وو؟ که دا دجمعې دپاره ده نو ویونکې خو یو دې اوکه د تعظیم دپاره ده نو په دې مقام کښې دا ډیر زیات نامناسب دی ځکه چه په دې ځائې کښې خو عاجزی ظاهرول مقصود دی. ددې جواب دادې چه دیو بنده دطرف نه ټولوبندګانو لره خبردار کوی اوخاص کر چه کله دې عبادت ته اودریدو یا امام جوړ شو،نو ګویا چه دې دخپلو ټولومومنانو رونړو د طرف نه اقرار کوی چه هغه ټول ددې پاك ذات بندګان دی. اوهم دهغه عبادت دپاره پیدا شوی دی. اودې دهغوی د طرف نه دښیګړې دپاره مخکښې شوې دې.

بعضو ونیلی دی چه دا دتعظیم دپاره دی ګویا کله چه بنده عبادت کښې داخلیږی نو هم هغه ته ونیلې شی چه ته شریف ئې او اوستا عزت زمونږ په دربار کښې ډیرزیات دې. نو اوس﴿اِیَّاكَ نَعۡبُدُ وَاِیَّاكَ نَسۡتَعِیۡنُ﴾ اووایه او خپل ځان په عزت سره یاد کړه . که عبادت نه بیل شوې نو په هغه وخت کښې " مونږ " مه وایه اګرکه په زرګونو اولکهونو کښې یې؛ ځکه ټول په ټوله دالله ﷻ محتاج دی او دده په دربار کښې فقیران دی.

دبعضوقول دې چه﴿ اِیَّاكَ نَعۡبُدُوَا ﴾ کښې تواضع اوعاجزی ده اوهغه په﴿اياك عبدنا﴾ کښې نشته دې ددې وجې چه په دې کښې خپل دنفس اونې والې او دخپل عبادت اهلیت موندلې شی. حالانکه هیڅ یوبنده د الله ﷻ په پوره عبادت او چه څنګه غواړی په هغه شان صفت او ثناء باندې د بیانولو قدرت نه لری. دیوشاعر قول دې چه ماته دهغه غلام اووایه ځکه څما د ټولو نه ښه نوم هم دادې.

نبی کریم ته عبد وئیل:- الله ﷻ د خپل رسول ﷺ نوم عبد یعنی غلام په هغه ځایونوکښې اخستې دې. چه په کوم ځائې کښې دخپلو لویو لویو نعمتونو ذکر ئې کړیدې لکه قران پاك نازلول ، مونځ ته اودریدل ،معراج کول وغیره فرمان دې چه ﴿اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلٰی عَبۡدِهِ الۡکِتٰبَ وَلَمۡ یَجۡعَلۡ لَّهٗ عِوَجًا﴾[4] ،بل ځائې

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب وجوب قراة فاتحة الکتاب فی کل رکعة : ۳۹۵)–

کښې فرمائی چه ﴿ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴾ او ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ﴾ او ورسره قران پاك داتعليم ورکړو چه اې نبي ﷺ چه په کوم وخت کښې ستا زړه دمخالفينو په رټلوسره تنګ شی نو ته ځما په عبادت کښې مشغول شه.فرمان دې ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ﴾ یعنی مونږ ته معلومه ده دمخالفو خلقو خبرې ستازړه ته درد ورکوی نو ته په داسې وخت کښې دخپل رب تسبیح بیانوه اوسجده کوه. اودمرګ وخت پورې دخپل رب عبادت کوه .

دعبادت مقام د رسالت نه افضل: رازی رحمه الله پخپل تفسیر کښې دبعضو خلقونه نقل کړی دی چه دعبوديت مقام درسالت دمقام نه افضل دې ځکه چه دعبادت تعلق مخلوق نه خالق طرف ته دې. اود رسالت تعلق د الله نه د مخلوق طرف ته دې. او ددې دلیل نه هم دا ثابتیږی چې د بنده د ټولو اصلاحی کارونومتولی پخپله الله ﷻ دې . او رسول د خپل امت د مصلحتونو والی وی. لیکن دا قول غلط دې او ددې دواړه دلیلونه بوګس او لاحاصل دی،افسوس چه رازی رحمه الله نه دې ته ضعیف اووئیل اونه ئې دا رد کړو،

دعبادت اغراض:-دبعضو صوفیاء کرامو قول دې چه عبادت یا خو دثواب حاصلولو دپاره وی اویا د عذاب لرې کولو دپاره وی، هغوی وائی چه دا څه دفائدې خبره نه ده. ځکه چې په دې وخت کښې مقصد صرف او صرف د خپل مراد حاصلول دی . اوددې مقصد حاصلولو دپاره په تکلیفونو راضی کیدل هم کمزوری ده .د اعلی مرتبې عبادت دادې چه انسان دهغه مقدس ذات چه دټولو کاملو صفاتو سره موصوف دې ،صرف دهغه عبادت اوکړی او مقصود ئې هیڅ نه وی. ددې وجې مونږ صرف دالله ﷻ دپاره ادا کولې شی.که هغه د ثواب موندل او عذاب لرې کولو دپاره وی نو باطل دې. دویم که ددې تردید کوی او وائی چه عبادت د الله ﷻ دپاره کیدل څه ددې خلاف نه دې د ثواب دطلب دپاره او عذاب نه بچ کیدو دپاره مطلوب نه وی. ددې دلیل دا دې چه یو اعرابی د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او وې وئیل چه یارسول الله ﷺ نه څه لوستونکې یم ستا په شان او نه د معاذ په شان څه خو دجنت سوال کوم او دجهنم نه نجات غواړم .حضور ﷺ اوفرمائیل چه مونږ هم ددې نزدې نزدې یو

اِهْدِنَا	الصِّرَاطَ	الْمُسْتَقِيْمَ ۝
اوښايه مونږ ته	لار	نيغه
(اې الله) مونږ په نيغه لار روان کړه		

قوله تعالی:- اِهْدِنَا

دسوال کولو طریقه :-جمهورو ﴿صِرَاطَ﴾ لوستلې دې،بعضو ﴿سِرَاطَ﴾ لوستلې دې او زې هم یوقراءت دې. فراء وائی چه دبنی عذره او بنی کلب هم داقراءت دې. چونکه مخکښې ئې ثناء اوصفت بیان کړونو اوس مناسب وو چه دخپل حاجت طلب کړی لکه څنګه چه مخکښې حدیث کښې تیر شو چه ددې نیمه حصه ځما دپاره ده اونیمه حصه ځما دبنده دپاره او ځما دبنده دپاره هغه دی چه هغه طلب کړی. خیال اوکړئی چه په دې کښې څومره لطافت او ښه والې دې اومخکښې دپروردګارعالم تعریف اوتوصیف ئې اوکړوبیا ئې خپل اودخپلو رورڼرو حاجت بیان کړو،دا هغه لطیفه کرښه ده چه دمقصود حاصلولو دپاره اودمراد موندلو دپاره په نیغه لار روان ده.دې کاملې طریقې خپلولوسره الله ﷻ ددې هدایت کړې دې کله سوال دا شان وی چه سائل خپل حاجت او حالت ظاهروی . لکه حضرت موسی علیه السلام فرمائیلی وو ﴿رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ۝﴾ اې الله ﷻ چه کومې ښیګړې تا ماسره کړی دی څه دهغې محتاج یم. حضرت یونس علیه السلام هم دعا غوښتلې ده چه ﴿ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝﴾ اې الله ﷻ ستا نه سوا هیڅوك دعبادت لائق نشته دې ته پاك ئې اود نقصان اوچتوونکو نه یم. کله سوال داشان هم وی

چه سائل صرف تعریف او بزرگي بیان کړي او چپ شي لکه د شاعر قول دي چه ماته د خپل حاجت دبیانولو هیڅ ضرورت نشته دې ،ستا دمهربانو نه ډك بخشش مالره کافي دې. ماته پته ده چه داد او دهش ستا په پاکو عادتونو کښې داخل دې ، صرف ستا پاکوالي بیانوم ستا حمد اوثناء څما د حاجت پوره کولو دپاره کافي ده. د هدایت معنی په دې ځائې کښې ارشاد او د توفیق ده.

دهدايت نحوى تشريح:كله هدايت بنفسه متعدى وى لكه پدې ځائې چه کښې دى نو معنى(الهمنا ووفقنا ارزقنا) او(اعطنا) یعنی مونږ ته راکړه اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې﴿وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ﴾یعنی مونږ هغه ته دواړه لارې اوخودلې نیکه او بده دواړه .اوکله هدایت (الی)سره متعدی وی لکه فرمائي . ﴿وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾ او فرمائي چه﴿ فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ﴾په دې ځائې کښې هدایت او ارشاد د دلالت په معنی کښې دی.داشان فرمان دې چه ﴿وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْٓ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾یعنی ته خوالبته په نیغه لار ګورې اوکله هدایت لام سره متعدی وی لکه د جنتیانو قول قران کریم کښې دی چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰىنَا لِهٰذَا﴾یعنی دالله ﷻ شکر دې.هغه مونږ ته دنیغې لارې توفیق راکړو اوهدایت والا ئې جوړ کړو.

قوله تعالى:- الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ

د صراط مستقيم معنى:-دصراط مستقیم معنی واورئ①حضرت امام جعفر ابن جریر رحمه الله فرمائي چه دې نه مراد واضحه او صفا لاره ده چه په هیڅ ځائې کښې کږه نه وی. دعربو په لغت کښې او دشاعرانو په شعرونوکښې دا معنی ښکاره موندلې شي. اوپه دې بې شماره شواهد موجود دی. دصراط استعمال د استعارې په طور په قول او فعل باندې هم رازی. اوبیا ددې وصف استقامت او کوږ والی سره رازی.

②سلفو اوخلفو مفسرینو ددې ډیر زیات تفسیرونه نقل کړی دی او دهغه ټولو خلاصه یو ده او هغه دالله ﷻ اوهغه درسول ﷺ په نقش قدم تګ اوتابعداری ده.

③په یومرفوع حدیث کښې دی چه صراط مستقیم کتاب الله دې. ابن ابی جریر رحمه الله او ابن ابی حاتم رحمه الله نه دا روایت دې .فضائل قران مجیدباره کښې مخکښې حدیث تیر شوې دې چه دالله ﷻ مضبوطه رسیٔ،حکمتونو والا ذکر اونیغه لاریعنی صراط مستقیم هم دالله ﷻ کتاب الله قران پاك دې ()(مسند احمد ترمذی)حضرت علی رضی الله عنه نه هم داقول نقل دې. اودیومرفوع حدیث موقوف کیدل هم زیات مشابه دې. والله اعلم. حضرت عبدالله رضی الله عنه نه هم دا روایت دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه قول دې چه حضرت جبریل علیه السلام اوفرمائیل چه ائې محمد ﷺ ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ اووایه یعنی مونږ ته هدایت والا لار اوښایه. او ددین پوهه راکړې چه په هغې کښې څه کوږوالې نه وی.

④ د نبی کریم ﷺ نه دا هم روایت کړې شوې دې چه ددې نه مراد اسلام دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او صحابه کرام رضی الله عنه اجمعین نه هم دا تفسیر نقل دې. حضرت جابر رضی الله عنه فرمائي چه د صراط مستقیم نه مراد اسلام دې چه دهر هغه څیز نه زیات وسعت والا دې چه دآسمانونو او زمکې ترمینځه دې. ابوحنیفه رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد دالله ﷻ هغه دین دې چه ددې نه سوا بل مقبول نشته دې. دعبدالرحمن بن زید بن اسلم قول دې چه صراط مستقیم اسلام دې.

د صراط مستقيم مثال:-دمسند احمدپه یوحدیث روایت کړې شوې دې چه رسول الله ﷺ فرمائي چه الله ﷻ یومثال بیان کړې دې د صراط مستقیم چه ددې دواړه طرفونو ته دوه دیوالونه دی چه په دې کښې ډیرې بیرته دروازې دی اوپه دروازو باندې پردې وی .د صراط مستقیم په درازو باندې یو آواز کونکې مقرر دې چه وائی ائې خلقو تاسو ټول په ټوله په دې نیغه لار روان شئ په کږو وږو لاروباندې مه ځئ ،یو آواز کوونکې په دې لارباندې دې،لکه چه څوك سرې پدې درزاوکښې یودروازه بیرته کوی نووائی

[1]) احمد: ۹۱/۱، ترمذی: ابواب الفضائل: باب ماجاء فی فضل القران : ۲۹۰۶)۔

خبرداردا مه بيرته كوه،كه بيرته دې كړه نو هم ددې لاړې به شي. اوصراط مستقيم نه به واوړې. نو صراط مستقيم خو اسلام شو اوديوالونه دالله ﷺ حدونه دى او بيرته دروازې دالله حرام څيزونه دى ، او دروازوباندې آواز كوونكې قرآن كريم دې او په لاره باندې آواز كوونكې هغه دې چه دهر ايماندار په زړه كښې دالله ﷺ دطرف نه دواعظ په طور وى ()،داحديث ابن ابى حاتم ﷫ ،ابن جرير ﷫ ، ترمذى او نسائى نه نقل دې. اوددې سند هم صحيح دې والله اعلم.

⑤مجاهد ﷫ فرمائى چه ددې نه مراد حق دې. ددوى دا قول د ټولو نه زيات مقبول دې او په دې ټولو قولونو كښې هيڅ مخالفت نشته دې .

⑥ابو العاليه ﷫ فرمائى چه ددې نه مراد نبى كريم ﷺ او د نبى كريم ﷺ نه پس ددوى دواړو خلفاء دى. ابوالعاليه ﷫ ددې قول تصديق اوتحسين كوى،

په اقوالوكښې تطبيق:- په اصل كښې دا ټول قولونه صحيح دى اوپه يو بل تصديق كوى.

نبى كريم ﷺ او ددوى دواړه خلفاء كرام ﷺ ، حضرت صديق او فاروق تابعدار دحق تابع دې. او دحق تابع داسلام تابع دې اوداسلام تابع دقرآن پاك تابع دې او قران پاك دالله ﷺ كتاب اوهغه پاك ذات طرف ته مضبوطه رسئ او نيغه لار ده. بيا دصراط مستقيم په تفسير كښې دا ټول اقوال صحيح دى او ديو بل تصديق كوى. فالحمد لله .

حضرت عبدالله فرمائى چه صراط مستقيم هغه دې چه په هغې باندې مونږ رسول الله ﷺ پرينبودى وو . دامام ابوجعفر ابن جرير فيصله ده چه څما په نيز ددې آيت دټولونه بهترين تفسير دادې چه هغوى اووئيل چه مونږ ته توفيق راكړه دهغه څيز چه كوم دالله ﷺ مرضى وى اوپه هغې باندې دټلو په وجه الله ﷺ دخپلو بندګانو نه راضى كيږى او په هغوى باندې انعام كوى او همداصراط مستقيم دې. څكه چه كوم سړى ته ددې څيز توفيق وركړې شوې وى چه دكومې توفيق دالله ﷺ په نيكو بندګانوباندې وو. او چه په هغوى باندې دالله ﷺ انعام شوې وو او چه كوم نبيان عليهم السلام ا و صدیقين او شهيدان او نيك خلق وو. اوهغوى داسلام اود رسولانو تصديق اوكړو او دالله ﷺ كتاب ئې مضبوط اونيولو او دالله ﷺ احكام ئې پوره كړل او دهغه كارونو نه منع شو چه دكومو نه هغه ذات منع كړې وو او د نبى كريم ﷺ او د څلورو وارو خلفاء راشدينو ﷺ او د نيكو خلقو دلارې توفيق وركړې شوې وى نو هم دا صراط مستقيم دې.

يو اعتراض او د هغې جواب:- كه دا اووئيلې شى چه مومن دالله ﷺ د طرف نه هدايت حاصل كړې دې ، بيا مونځ او مونځ نه بهر د حاجت غوښتلو څه ضرورت دې؟ نوددې جواب دادې چه ددې نه مراد ثابت قدمى ده په هدايت باندې او رسوخ اوبينائى او هميشه دپاره طلب دې. څكه بنده په هر حالت او هر ساعت كښې دالله ﷺ محتاج دې. هغه په خپله د خپل خان د نفع او نقصان مالك نه دې. بلكه شپه ورځ خپل رب ته محتاج دې. ددې وجې الله ﷺ ده ته اوخودل چه هر وخت دالله ﷺ نه هدايت غواړه. او ثابت قدمى او توفيق ترې غواړه. ښه او نيك بخته انسان هغه دې چه كوم لره الله ﷺ دخپل در سوال ګرې جوړكړې. اوهغه الله ﷺ په هر وخت دهر سوال كوونكى اوغوښتونكى كفيل دې. خاصكر دبې قراره محتاج او دده په در كښې دخپلو حاجتونو پيش كوونكى دهر آواز الله ﷺ ضامن دې.

يو داسې قسم بل ايت:- او په بل ځائې كښې ارشاد دې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُ﴾ اې ايمان والو په الله ﷺ باندې اودده په ر سولانو باندې ايمان راوړئ اودده په كتابونو باندې چه دې پاك ذات په خپل رسول ﷺ باندې نازل كړى دى او چه كوم كتابونه ددې نه مخكښې نازل شوى دى په ټولو ايمان راوړئ.

[1] احمد: ۹۱/۱، ترمذى: ابواب الامثال باب ماجاء فى مثل الله عزوجل لعباده: رقم: ۲۸۵۹ وهو الصحيح السنن الكبرى : ۱۱۲۳۳)

د صراط مستقیم د غوښتلو حکم: په دې ایت کریمه کښې ایمان والو ته دایمان راوړو حکم کول داسې دی لکه چه په د ې خائې کښې چه هدایت والو ته د هدایت د غوښتنې حکم ورکول. مراد په دواړه ځایونو کښې ثابت قدمی ده او په داسې عملونو باندې همیش والې کول دې چه دده د مقصد په حاصلولو کښې مدد اوکړی. په دې باندې اعتراض هم نشی وارد کیدلې چه دا د حاصل شوی څیز حاصلول دی. والله اعلم.

اویاد ساتئی الله رب العزت خپلوبندګانوته حکم ورکړې دې چه هغوی دې وائی ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ﴾ یعنی ائې زمونږه ربه زمونږه زړونه هدایت نه پس مه کړوه او مونږ ته دخپل طرف نه رحمت راکړه اوته ډیر لوئې ورکونکې او ورکړې والا ئې. داهم روایت دې حضرت ابوبکر صدیق ﷺ دماښام د مونځ په دریم رکعت کښې دسورت فاتحې نه پس داآیت په پټه لوستلو. د ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ معنی داشوه چه ائې الله ﷻ مونږ صراط مستقیم باندې ثابت قدم اوساته او ددې نه مونږ مه اړوه.

صِرَاطَ	الَّذِينَ	أَنْعَمْتَ
لار	دهغه خلقو	چې نعمت کړې دې تا
دهغه چا په لارچې تاپرې نعمت کړې دې		

عَلَيْهِمْ	غَيْرِ	الْمَغْضُوبِ	عَلَيْهِمْ	وَلَا	الضَّالِّينَ
په هغوی باندې	د نه لار هغه خلقو	چه هغوی غضب شوې	په هغوی	او نه	د هغه خلقو لار چه ګمراه شوی دی
چې غضه شوې پرې نه ئې اونهٔ ګمراهان دی					

قوله تعالی:- صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

د انعام والا څوک دی :-ددې بیان مخکښې تیر شوې دې چه بنده په دې قول باندې الله ﷻ فرمائی چه دا څما دبنده دپاره دې او څما دبنده دپاره هغه څه دی چه څه هغه غواړی. د آیت تفسیر د صراط مستقیم . او دنحویانو په نیز دا دې بدل دې. او عطف بیان هم کیدشی . والله اعلم. او چه په کومو باندې الله ﷻ انعام کړې دې دهغوی بیان په سورت نساء کښې بیان دې . فرمان دې:

﴿وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۞ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا﴾ یعنی دالله ﷻ اودده د رسول منلووالا خلق به دوی سره وی چه په کومو باندې دالله ﷻ انعام دې چه نبیان اوصدیقین او شیهدان او نیکان دی. دا بهترین ملګری دې او نیک خلق دی. داد الله ﷻ فضل دې او د علم په اعتبار سره الله ﷻ کافی دې.حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی مطلب دادې چه یاالله ﷻ ! ته ما د دې فرښتو، نبیانو،صدیقینو ، شهیدانو او دصالحانو په لار باندې روان کړئې چه په هغوی باندې تا دخپل اطاعت اوعبادت په وجه انعام کړې دې. دا آیت بالکل د ﴿ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ ﴾ په شان دې.ربیع بن انس ﷺ وائی چه ددې قول نه مراد نبیان دی. حضرت ابن عباس ﷺ او مجاهد رحمه الله فرمائی حضرت رسول الله ﷺ او د رسول کریم ﷺ صحابه کرام ﷺ مراد دی.د حضرت ابن عباس ﷺ قول زیات قوی دې او معقول دې . والله اعلم.

قوله تعالی:-غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

د غیر د قراءت تحقیق:- دجمهورو په قراءت کښې ﴿غَيْرِ﴾ د " ر "په زیر سره دې او صفت دې.زمخشری رحمه الله فرمائی چه د "ر"په زبر سره لوستلې شوې دی چه ضمیر دې .هغه دده ذوالحال دې او ﴿أَنْعَمْتَ﴾ عامل دی. معنی داشوه چه ائې الله ﷻ مونږ ته نیغه لار اوښایه دهغه خلقو لار چه په هغوی باندې تا

انعام کړې دې چه کوم هدایت او استقامت والا دی او دالله ﷻ اودده د رسول ﷺ تابعدار دی او دده په حکمونو باندې عمل کولو والا ، اودده د منع شوی کارونو نه منع کیدونکی دی.

مغضوب څوك دي :-دهغه لارې نه مو بچ کړه چه په هغوی باندې غضب شوې دې چه دهغوی ارادې فاسدې شوې حق نې پیژندو او ددې نه واوړیدل او د ګمراهانودلارې نه مو اوساتې چه بالکل ورته علم نشته سروهلی بروهلی ګرځی او لاره ترې نه هیره شوې ده اوحیران او سرګردان دی او حق لارې طرف ته نې را هنمائی نه کیږی.

د ،،لا،، کلمې دوباره راوړو وجه:- (لا) ئې دوباره راوړو اودکلام تاکید کول ددې دپاره دې چه په دې ځائې کښې دوه غلطې لارې دی،یو دیهودیانو لاره اوبله د نصارٰی .بعضې نحویان وائی چه د ﴿غَيْرِ﴾ لفظ په دې ځائې کښې داستثناء دپاره دې نو استثناء منقطع کیدلې شی،ځکه چه په چا باندې انعام شوېدې په هغوی کښې دا استثناء ده اودا خلق په انعام والو کښې داخل نه وو. لیکن مونږ چه کوم تفسیر کړې دې هغه ډیرښه دې،دعربو شاعرانو په شعرونو کښې داسې مونډلې شوی دی چه هغوی موصوف حذف کوی اوصرف صفت بیانوی،داشان پدې آیت کښې هم صفت بیان شوې دې.اوموصوف حذف شوېدې. ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ ﴾ نه مراد ﴿ غَيْرِ الصِّرَاطِ الْمَغْضُوْبِ ﴾ دی.دمضاف الیه په ذکرکولوسره کفایت اوشو.اودمضاف بیان اونه کړې شو ځکه چه د عبارت الفاظ په دې باندې دلالت کوی . مخکښې دوه ځل دا لفظ راغلې دې. بعضې وائی چه ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ ﴾کښې ﴿لا﴾ زائددې او ددوی په نیز تقدیر د کلام څه دا شان دې.﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَالضَّآلِّيْنَ ﴾ اوددې شهادت دعربو شاعرانو د شعرونو نه کیږی لیکن صحیح خبره داده چه کومه مونږ بیان کړه مخکښې.

دحضرت عمر فاروق ؓ نه غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرِ الضَّآلِّيْنَ)لوستل په صحیح سندسره روایت دی. اوداشان حضرت ابی بن کعب ؓ نه هم روایت دی اودا محمول دې په دې باندې ددې بزرګانونه دا د تفسیر په طور صادر شو. نوزمونږ دقول تائید اوشو چه لا دنفی د تاکید دپاره ده چه دا وهم نه وی چه په ﴿ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾ باندې عطف دې او ددې وجې هم د دواړو لاروفرق معلوم شی چه هر سړې ددې دواړونه بچ اوسی. دایمان والو طریقه ده چه دحق علم ورته هم وی او په حق روان هم وی. یهودیانو سره علم نشته دې او نصرانیانو سره عمل نشته دې. نوپدې وجه دعلم نه باجودعمل پرینبودل دغضب سبب دې. یعنی دیوڅیز قصد خو کوی لیکن ددې صحیح لار نشی مونډلې،ځکه چه ددوی طریقه کار غلط دې. دوی د حق د اتباع نه اوړیدلی دی. هسې خو غضب او ګمراهی ددې دواړو ډلو په حصه کښې ده لیکن یهودیان دغضب په حصه کښې مخکښې مخکښې دی.لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی چه﴿ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾اونصرانیان په ضلالت کښې مخکښې دی.دالله ﷻ فرمان دې چه﴿قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ﴾ یعنی دوی دمخکښې نه په ګمراهئ کښې دی اوډیرخلق ئې ګمراهان کړی دی اودنیغې لارې نه اوړیدلی دی ددې په تائید کښې ډیرزیات روایات اواحادیث پیش کیدې شی.

دعدی ؓ د ایمان راوړو واقعه:-مسند احمد کښې دی چه حضرت عدی بن حاتم ؓ فرمائی چه د رسول کریم ﷺ لښکرځما ترورااو څه نور خلق ګرفتار کړل اودحضور اکرم ﷺ په خدمت ئې پیش کړل نو ځما ترور اووئیل چه ځما خبر اخستونکې لرې دې او څه بوډئی یم .اودڅه خدمت کولو نه یم. انې حضور ﷺ مابانډې احسان اوکړئی. اوما دبند نه خلاصه کړئی.الله ﷻ به په تاسوباندې هم احسان اوکړی.حضور ﷺ ترې تپوس اوکړو چه ستا خبر اخستونکې څوك دې ؟ هغې اووئیل چه عدی بن حاتم . حضور ﷺ اوفرمائیل چه هغه کس چه دالله ﷻ اود رسول ﷺ نه تښتې.بیا حضور ﷺ هغه دبند نه خلاصه کړه. هرکله چه واپس شوه نو رسول کریم ﷺ سره یو کس وو او غالبًا هغه حضرت علی ؓ وو. هغوی اوفرمائیل چه دده نه سورلی اوغواړئی. ځما ترور دوی ته درخواست اوکړو او منظور شو. اوسورلی ورته ملاؤ شوه.

هغه ددې خاني دبند نه خلاصه شوه اوماته راغله او وې وئيل چه د حضور ﷺ سخاوت خو خما دپلار حاتم سخاوت لره هم پاتې راوستو.حضور ﷺ ته چه څوك راشي نوهغه خالي لاس نه ځي. په دې آوريدو سره خه هم د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم، ما اوکتل چه وړوکی ماشومان او بوډئ ښځې هم دحضور ﷺ په خدمت کښې حاضريږي. اوحضور ﷺ هغوی سره ډير په بې تکلفئ سره خبرې کوی. دې خبرې ماته يقين راکړو چه د قيصر او کسری په شان بادشاهت او وجاهت طلب کولو والا نه دی. حضور ﷺ چه کله څه اوليدم نووې فرمائيل چه عدی ﴿لا اله الا الله﴾ نه ولې تښتې. آيا دالله ﷻ نه سوا نور څوك دعبادت لائق شته دې ؟ د﴿الله اكبر﴾ونيلو نه ولې مخ اړوې. آيا الله ﷻ نه هم څوك لوئې شته دې؟ ما باندې دې کلماتو اود حضور ﷺ سادګئ ډير زيات اثر اوکړو او ما زر کلمه اووئيله او مسلمان شوم او په دې سره نبی ﷺ ډير زيات خوشحاله شو او وې فرمائيل ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ﴾نه مراد هم دا يهود دی او د﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ نه مراد نصرانيان دی ([1]).

په يوبل حديث کښې دی چه د حضرت جعفر عدی ﷺ په سوال باندې حضور ﷺ دا تفسير بيان کړې وو. ددې حديث ډير زيات سندونه دی او مختلف الفاظو سره روايت دې. د بنو قين يو سړی په وادی القری کښې د حضور ﷺ نه دا سوال اوکړو نو حضور ﷺ په جواب کښې هم دا اوفرمائيل . بعضو روايتونو کښې ددوی نوم عبدالله بن عمرو ﷺ راغلې دې. والله اعلم.

ابن مردويه کښې د حضرت ابوذر ﷺ نه هم دا روايت دې.حضرت عبدالله بن عباس ﷺ،حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ اوډير نور صحابه کرامو ﷺ نه هم دا تفسير نقل دې. ربيع بن انس رحمه الله،عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رحمه الله وغيره هم دا فرمائي. بلکه ابن ابی حاتم رحمه الله خو فرمائي چه په مفسرينو کښې په دې باره کښې اختلاف نشته دې. ددې امامانو ددې تفسير دليل خو هغه حديث دې چه کوم مخکښې تير شو .دويم دسورت بقره هغه آيت دې چه په هغې کښې بنی اسرائيلوته خطاب شوې دې﴿ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ﴾په دې آيت کښې دی چه په هغوی باندې غضب نازل شو.او دسورت مائده په آيت ﴿قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ﴾کښې هم دی چه په هغوی باندې غضب نازل شوې وو.يو ځائې ارشاد دې کښې ﴿لُعِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾يعنی بنی اسرائيلو کښې چه کومو خلقو کفر اوکړو په هغوی لعنت اوکړې شو. دحضرت داود ﷺ اود حضرت عيسی بن مريم ﷺ په ژبه دا دهغوی دنافرمانئ او د حدنه دتيريدو په وجه وو. دې خلقو به خپلو کښې يوبل د بدو نه نه منع کول. يقيناً ددې خلقو کارونه ډير خراب وو.

د حق دين په تلاش کښې د څو کسانو کوشش:-او دتاريخ په کتابونو کښې دی چه زيد بن عمرو بن نفيل چه کله خپلو ملګروسره دالله ﷻ دين په تلاش کښې اووتلواوشام ملك ته راغلونودوی ته يهوديانو اووئيل ته زمونږ په دين کښې نشې داخليدې ترکومې پورې چې ته دالله ﷻ د غضب حصه جوړه نشې. هغوی اووئيل چه ددې نه دبچ کيدو دپاره خو دالله ﷻ ددين په تلاش کښې وتلی يو نوبيا به دا څنګه قبول کړو. نصرانيانو سره ملاؤ شو. هغوی اووئيل چه ته ترکومې پورې دالله ﷻ د خفه کيدو حصه جوړه نشې نو تر هغه پورې زمونږ دين کښې نشې داخليدې. هغوی اووئيل چه مونږ خو داسې هم نشوکولې. نوهغوی په خپل فطرت باندې پاتې شو. د بتانو عبادت او دقوم دين نې پريښودو. ليکن يهوديت اونصرانيت نې اختيار نه کړو([2])البته د زيدملګرو عيسائی مذهب قبول کړو ځکه چه دا يهودی مذهب سره يوشان وو. هم په دې کښې حضرت ورقه بن نوفل هم وو. ده ته د نبی کريم ﷺ زمانه ملاؤ شوه اود الله ﷻ هدايت دده راهنمائی اوکړه اوده په رسول کريم ﷺ باندې ايمان راوړو او چه کومه وحی په هغه وخت کښې نازل شوې وه هغه ددې تصديق اوکړو.

---

[1]) احمد: ۳۷۸/٤، ابواب التفسير: باب ومن سورة فاتحة الكتاب : ۲۹۵۳ وسنده حسن)-

[2]) صحيح بخاری : كتاب المناقب الانصار باب حديث زيد بن عمرو بن نفيل: ۳۸۲۷)-

﴿ مسئله ﴾

د ض او دظ فرق:- ضاد او ظاء په قراءت کښې ډير زيات باريکۍ دی او دا فرق دهر يو په وس کښې نه دې، ځکه چه د عالمانو صحيح مذهب دادې چه دا فرق معاف دې. د ضاد صحيح مخرج خودادې چه د ژبې په اولې غاړې اودې سره نزدې داړهې سره، او د ،ظاء، صحيح مخرج دژبې يو طرف او مخامخ پاسنو دوؤ غاښونو غاړه. دويم دا چه دا دواړه حرفونه مجهوره دی او رخوه او مطبقه دی. نو هغه سړی ته دا معاف دی چه په دې کښې فرق نشي کولې چه ضاد دظاء په شان اووائي. په يو حديث کښې دی چه د ټولو نه زيات صحيح وئيلو والا خه يم ليکن داحديث بالکل بې اصل او لاپته دې.

﴿فصل﴾ دسوره فاتحه خلاصه

دا مبارك سورت ډير زيات کارآمد مضمونونو والا مجموعه دې. په دې اووه آيتونو کښې دالله ﷻ حمد وثناء دهغه بزرګی بيان شوې ده.او دهغه دپاکو نومونو اود هغه د اوچتو صفتونو بيان دې. ورسره د قيامت د ورځې ذکر دې. او بندګانو ته ارشاد دې چه دوی دې دهغه مالك نه سوال کوی اودهغه طرف ته دې تضرع کوی او هغه ته دې دخپلې غريبۍ او د بې قرارئی اظهار کوی. او دهغه عبادت دې خلوص سره کوی.اودهغه د توحيد د الوهيت اقرار دې کوی. او هغه پاك ذات دې د شرك او نظير او مثل نه بالکل پاك او غوره اومنی. اودصراط مستقيم او په دې باندې د ثابت قدمئی مدد دې غواړی. اوهم دا هدايت به دوی د قيامت په ورځ د پل صراط نه هم پورې باسی او په جنت کښې به د نبيانو او صديقينواو نيکانواو صالحانوسره دده ګاونډ وی. ورسره په دې سورت کښې دنيکو عملونو ترغيب دې چه دقيامت په ورځ دنيکانو سره يوځائې شی. او باطلو لارو باندې دتلو نه ويرول دی چه د قيامت په ورځ هم د هغوی د ډلونه لرې وی ، دا باطل پرست يهوديان او نصرانيان دی.

دضلالت نسبت الله ته نه دې شوې:- په دې باريکه نکته باندې هم غور اوکړئی چه د انعام اسناد الله ﷻ طرف ته اوشو.او ﴿ أَنْعَمْتَ ﴾ اووئيلې شو اودغضب اسناد اونکړې شو. پدې ځائې کښې فاعل حذف کړې شو او ﴿غَيْرِالْمَغْضُوْبِ﴾ اووئيلې شو نو په دې کښې د پروردګار عالم په حضور کښې ادب اوساتلې شو. په اصل کښې حقيقی فاعل الله دې لکه په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿غَضِبَ اللّٰهُ﴾ او داشان دضلالت اسناد هم دهغوی طرف ته اوشو چه کوم ګمراه دی حالانکه په بل ځائې کښې دی چه ﴿ مَنْ يَّهْدِاللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِیْ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝ ﴾ او چاته چه الله ﷻ لار اوښائی نو هغه لار بيا مونده. او چه څوك ګمراه کړی نو دده ولی اومرشد هيڅوك نشته دې. او په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَاهَادِیَ لَهٗ﴾ يعنی الله ﷻ چه څوك ګمراه کړی نو دده هيڅوك هادی نشته دې نودوی په خپله سرکشۍ کښې دی.داشان نور آيتونه هم دی چه دهغې نه ثابتيږی چه لاره خودونکې اوګمراه کوونکې صرف دالله ﷻ ذات دې.

دقدريه فرقې مذهب:- قدريه فرقه اخواديخوا نه متشابه آيتونه دليل جوړوی او هغه پيش کوی اووائی چه بندګان په خپله مختار دی دا (بندګان) په خپله خوښه روان دی او پخپله يو کار کوی خو دا غلط دی. صريح او صفا صفا آيتونه ددې په ضد کښې موجود دی. ليکن د باطل پرستو فرقو هم دا عقيده دې چه صراحت پريږدی او متشابه پسې روان وی صحيح حديث کښې دی چه کله تاسوهغه خلق اوګورئی چه دمتشابه آيتونو پسې روان وی نو پوهه شئ الله ﷻ هم ددې خلقو نومونه اخستی دی تاسو دوی پريږدئی [1] د نبی کريم ﷺ ارشاره دې آيت مبارك طرف ته ده چه ﴿ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ ﴾ يعنی چه دکومو خلقو زړونه کاږه دی هغوی متشابه پسې روان وی او د فتنواوتاويلونو په تلاش کښې وی. نو

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير: تفسير سورة آل عمران : ۴۵۴۷، صحيح مسلم: ۲۶۶۵)-۰

الحمد لله د بدعتیانو دپاره په دې قران کریم کښې صحیح دلیل هیڅ نشته دې . قران پاك خو حق او باطل او ضلالت او هدایت کښې فرق کولو دپاره راغلې دې. په دې کښې تناقض او اختلاف نشته . دا خو د حکیم اوحمید نازل شوې کتاب دې .

﴿ فصل ﴾

امام پسې اوچت اواز سره امین وئیل :-د سورت فاتحه په خاتمه آمین وئیل مستحب دی. ﴿ آمین ﴾ د یا سین په شان دې. او آمین هم وئیلې شوې دې. او ددې معنی داده چه ائې الله ﷻ ته ئې قبول کړه. د آمین د مستحب کیدو دلیل دا حدیث دې چه کوم په مسند احمد ،ابوداود اوترمذی کښې د وائل بن حجر ﷺ نه روایت دې. هغه وائی چه ماد رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ وئیلو نه پس ئې ﴿آمین﴾ وئیل. امام ترمذی رحمه الله دې حدیث ته حسن وائی(۱)حضرت علی کرم الله وجهه ، حضرت ابن مسعود ﷺ او حضرت ابوهریره ﷺ وغیره نه هم روایت دې چه درسول الله ﷺ آمین به هغه خلقو آوریدو چه کوم به په ړومبی صف کښې حضور ﷺ سره نزدې وو. ابوداود او ابن ماجه کښې هم دا حدیث شته دې. په ابن ماجه کښې هم دی چه دآمین آوازسره کښې جمات ګنګار شو(۲)دار قطنی کښې هم دا حدیث دې اودار قطنی دې ته حسن وائی. بلال ﷺ نه روایت دې چه هغه به رسول الله ﷺ ته وئیل چه څما نه مخکښې آمین مه وایه.(۳)(ابوداود) حسن بصری رحمه الله او جعفر صادق رحمه الله نه آمین وئیل روایت شوېدې. لکه په قران کریم کښې دی ﴿ آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ ﴾ .زمونږ اصحاب وغیره وائی که په مونځ کښې نه وی نو هم آمین وئیل پکار دی. خو که په مونځ کښې وی نو په دې کښې تاکید زیات دې.

امین د هرچا وظیفه ده:-که مونځګزار یوازې وی او که مقتدی اوکه امام وی په هر حالت کښې آمین دې وائی.بخاری شریف او مسلم شریف کښې دحضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه امام آمین اووائی .نوتاسو هم آمین وائې.د چا آمین چه دفرښتو آمین سره یو ځائې شی نو دده مخکښې روستی ګناهونه معاف کیږی (۴).مسلم شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه کله په تاسو کښې څوك په خپل مونځ کښې آمین اووائی نو فرښتې په آسمان کښې آمین وائی او چې د یو آمین دبل د آمین سره مطابقت راشی نو دده ټول مخکښې روستو ګناهونه معاف کیږی (۵). مطلب دادې چه دده دآمین اود فرښتو د آمین وخت یو شی یاموافقت نه مراد قبولیت کښې موافق کیدل دی یا اخلاص کښې. صحیح مسلم کښې د ابوموسیٰ اشعری ﷺ نه مرفوعًا روایت دې چه کله امام ﴿ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾ اووائی نو آمین وائې الله ﷻ به ئې قبلوی. (۶)

د امین معنی:- ①حضرت ابن عباس ﷺ د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چې د آمین څه معنی ده؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې الله ﷻ ته ئې قبول کړه②جوهری رحمه الله فرمائی چه ددې معنی دې " داشان وی "③ ترمذی وائی چه ددې معنی ده " زمونږ امیدونه مات نه کړې"④ اکثر علماء کرام وائی چه ددې معنی ده " ائې الله ﷻ زمونږ دعا قبوله کړه ".

---

۱) احمد ٣١٨/٤، ابوداود کتاب الصلوة باب التامین وراء الامام: ٩٣٢، وهو صحیح، ترمذی : ٢٤٨)۔

۲) ابوداود کتاب الصلاة باب التامین وراء الامام : ٩٣٤)۔

۳) ابوداود کتاب الصلوة باب التامین وراء الامام: ٩٣٧، احمد:١٢/٦، وهو صحیح .)۔

٤) صحیح بخاری : کتاب الاذان باب جهر الامام بالتامین : ٧٨٠، وانظر: ٦٤٠٢، ابوداود: رقم: ٩٣ نسائی: ٩٢٦)۔

٥) صحیح بخاری : کتاب الصلوة باب التسمیع والتامین: رقم: ٤٠٩)۔

٦) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب التشهید فی الصلاة : ٤٠٤، ابوداود: ٩٧٢)۔

مجاهد رحمه الله ، جعفر صادق ، هلال بن سياف، فرمائي چه امين دالله ﷻ په نومونو کښي يونوم دي.حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مرفوعاً هم روايت دي ليکن صحيح نه دی. دحضرت امام مالك رحمه الله د اصحابوهم دامذهب دي چه امام دې آمين نه وائي اومقتدی دې آمين وائي ځکه چه موطا امام مالك رحمه الله په حديث کښي دی چه کله امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائي نو تاسو آمين وائي.(١)
داشان ددوی ددليل په تائيد کښي صحيح مسلم والا د ابو موسٰی اشعری رضي الله عنه دا روايت هم راخي چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل کله چه امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائي نو تاسوآمين وائي (٢). ليکن د بخاری او مسلم حديث مخکښي بيان شو کله چې امام آمين وائي نو تاسو هم آمين وائي اودا حديث هم دې چه کله به حضور ﷺ ﴿ولاالضالين﴾ اونيلو نو بيا به ني آمين ونيلو.

امين د چا وظيفه ده؟

مسلک حنفي:- مسئله دا ده.چه د سورة فاتحې په ختميدو باندې چه کله امام ﴿وَلَا الضَّآلِّيْنَ﴾ اووائي نو امام او مقتدی دواړو لره آمين ونيل پکار دی. (تسهيل الهدايه (١\٣٢۴)-
جهری مونځونو کښي آمين په اوچت آواز سره ، جهری مونځونو کښي مقتدی آمين په اوچت آواز سره وائي که نه به وائي په دې کښي زمونږ دملګرو اختلاف دې. د هغې خلاصه داده که امام نه آمين ونيل هير شو نو مقتدی دې په اوچت آواز سره آمين اووائي . که امام پخپله په اوچت آوازسره آمين اووئيلو نو نوې قول دادې چه مقتدی دې په اوچت آواز سره نه وائي. داد حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله مذهب هم دې. او په يو روايت کښي د امام مالك رحمه الله نه دا هم نقل دی ځکه چه د مونځ او نورو ذکرونو په شان دا هم يو ذکر دې. خو دا په اوچت آواز سره وئيلې کيږي اونه دغه په اوچت آواز سره. ليکن رومبې قول دا دې چه دا آمين دې په اوچت آواز سره اووائي. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دا مذهب دې. او د حضرت امام مالك رحمه الله د بل روايت مطابق هم دا مذهب دې. اوددې دليل هغه دې چه مخکښي کوم بيان شو چه د آمين سره به جمات کښي شور شو(٣)زمونږ يو دريم قول دا هم دې که جمات وړوکې وی نو مقتدی دې په اوچت آواز سره آمين نه وائي ځکه چه دې داامام قرات آوری. او که جمات لوې وی نو په اوچت آوازدې وائي چه د جمات ګوټ ګوټ ته د آمين آواز اورسی. والله اعلم .
د يهودو مسلمانانوسره دحسد وجه:- مسند احمد کښي حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه رسول کريم ﷺ سره ديهودو ذکر اوشو نو رسول کريم ﷺ اوفرمائيل چه زمونږ په دريو څيزونوباندې يهودو ته دير زيات حسد او بغض دې چه په بل څه نه دې . يو خوجمعه ده چه الله ﷻ مونږ ته ددې هدايت کړې دې او دوی اورغړيدل. دوئمه قبله ، دريم امام پسې آمين په اوچت آواز سره وئيل. د ابن ماجه په يو حديث کښي دی چه يهودو ته په سلام او آمين ونيلو باندې څومره حسد دې دومره په بل څه نه دې. (٤)او حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چه يهوديان څومره حسد ستاسوسره په آمين ونيلو کوی دومره په بل څه نه کوی. تاسو هم آمين په کثرت سره وائي. ددې په اسناد کښي طلحه بن عمرو راوی ضعيف دې(٥)ابن مردويه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت کوی چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه آمين دالله ﷻ مهر دې په خپلومومنانو باندې.(٦)دحضرت انس رضي الله عنه والا

---

(١) موطا امام مالک کتاب الصلوة باب ماجاء فی التامين خلف الامام :٤٥، وهو صحيح)-
(٢) صحيح مسلم کتاب الصلاة باب التشهد فی الصلاة: ٤٠٩)-
(٣) ابو داود کتاب الصلاة باب التامين وراء الامام رقم: ٩٣٤، ابن ماجة: ٨٥٣،)-.
(٤) احمد:١٣٤/٦، ابن ماجة: کتاب اقامة الصلاة باب الجهر بآمين: ٨٥٦، وسنده صحيح ابن خزيمة : ١٥٨٥، الترغيب: ٧١٩)-
(٥) ابن ماجة: کتاب اقامة الصلاة باب الجهر بآمين: ٨٥٧،) -
(٦) الدعاء للطبراني : ٢١٩،)-

حديث كښې دی چه په مونځ كښې امين وئيل او په دعا باندې امين وئيل ماته راكړې شوی دی. چه څما نه مخكښې نور چا ته نه وو وركړې شوی. خودومره دی چه د حضرت موسى ﷺ په خاص دعا به حضرت هارون ﷺ آمين وئيلو. تاسو به خپلې دعاګانې په آمين باندې ختموئی. الله ﷻ به دا ستاسو په حق كښې قبولی (1)

امين به په جهر وئيلی شی كه رو ؟

مسلك حنفي:- زمونږ په نيز د امام او مقتدی ټولو دپاره آمين په پټه وئيل مسنون دی. دليل د حضرت ابن مسعود ﷺ حديث دی. كوم چه وړاندې تير شو. يعنی ﴿قال أربع يخفيهن الإمام التعوذ وبسم الله الرحمن الرحيم واللهم ربنا لك الحمد وآمين﴾ او په يو روايت كښې دی. ﴿خمس يخفيهن الإمام﴾ او دذكر شوی څلورو څيزونو نه علاوه ئې ﴿سبحانك اللهم وبحمدك﴾ هم ذكر كړې دی. ددې روايت نه آمين په پټه وئيل ثابت شو (تسهيل الهدايه ۱\۳۲۵)

داحديث مد نظر كيږدئی او دقران پاك هغه الفاظ اوګورئی چه په هغې كښې د حضرت موسى ﷺ دعا ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ﴾ ده يعنی ائې الله ﷻ تا فرعون او فرعونيانوته ددنيا زينت او مال ددنيا په ژوند كښې وركړې دې په دې سره دوی ستا د لارې نه خلق اړوی. ائې ربه ددوی مالونه تباه كړې او د دوی زړونه سخت كړې چې دوی ترهغه وخته پورې ايمان رانوړی ترڅو چه دوی سخت عذاب نه وی ليدلې.

د حضرت موسى ﷺ ددې دعا د قبليدو اعلان په دې الفاظو كښې دې چه ﴿قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا﴾ يعنی ستاسو د دواړو دعا قبوله شوه. تاسو مضبوط اوسئ او دې بې علموته لار مه ښائې. دعابه صرف موسى ﷺ كوله او هارون ﷺ به په دې آمين وئيلو. ليكن قران پاك ددعا نسبت دواړو طرف ته كړې دې. ددې نه بعضې خلقو استدلال كړې دې چه كوم سړې د چا په دعا باندې آمين اووائی نو داداسې شو لكه چه ده په خپله دعا اوكړه. اوس دا استدال مخكښې اړدی او هغوی قياس كوی چه مقتدی دې قراءت نه كوی څكه دده په سورت فاتحه باندې آمين وئيل داسې دی لكه چه ده اووئيله . دا حديث هم دليل كښې راوړلې شی چه د چا امام وی نو دامام قرات دمقتدی دپاره كافی دی(2)(مسند احمد) .

حضرت بلال ﷺ فرمائی چې حضور نبی ﷺ به فرمائيل چې ائې خلقو په آمين كښې څمانه مه وړاندې كيږئی(3) په دې بحث مباحثه كښې په مقتدی باندې په جهری مونځونو كښې سورت فاتحه وئيل ثابت كول دی. والله اعلم

ابوهريره ﷺ فرمائي چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه كله امام ﴿ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ ﴾ اووائی او بيا آمين وائی او دآسمان والو آمين د زمكې والو آمين سره ملاوشی نودالله ﷻ دبندګانو ټول مخكښې ګناهونه معاف فرمائی. (4)

د آمين نه وئيلو مثال داسې دې لكه چه يوسړې يو قوم سره شو او جنګ كښې شريك شو اودوی پرې غالب شو اومال غنيمت ئې جمع كړو، اوس قرعه اندازی كوی او حصې اخلی نوددې سړی د نوم هډو قرعه راو نه وته او ورته څه حصه ملاؤ نشوه ، هغه وائی چه دا ولې؟ نو جواب ملاؤ شی چه ستا دآمين نه وئيلو په وجه.

1) ابن خزيمة: رقم:۱۵۸٦،)-

2) احمد: ۳۳۹/۳، ابن ماجة كتاب اقامة الصلوات باب اذا قراء الامام فانصتوا....: ۸۵۰،)-

3) ابوداود كتاب الصلاة باب التامين وراء الامام : ۹۳۷، دا روايت صحيح دې)-

4) مسند ابى يعلى : ٦٤١١،)-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د سورت بقره تفسير

د سورة بقرې د نزول كيفيت:- حضرت معقل بن يسار ﷺ فرمائي چه رسول كريم ﷺاوفرمائيل چه سورت بقره دقران پاك كوب دې. اوددې اوچتوالې دې څكه چه ددې يويو آيت سره به اتيا زره فرښتې راكوزيدې. اوخاص كر آيت الكرسي خو خاص د عرش دلاندې نه نازله شوې ده. اودې سورت سره يو ځائې شوه. سورت يس د قران پاك زړه دې. چه كوم سړې دا د الله ﷻ درضا او دآخرت د طلب كولو دپاره اولولي نودې به اوبخښي.دا مړو ته وائی (١)(مسنداحمد) ددې حديث په سند كښې يو ځائې "عن رجل"دی نودامعلومه نه شوه چه ددې نه مراد څوك دی؟ ليكن دمسند احمد په يو بل روايت كښې د ده نوم ابوعثمان راغلې دې. دا حديث داشان په ابو داود ،نسائي اوابن ماجه كښې هم دې (٢).

سورة بقره د قران اوچتوالي دې:- دترمذي په يو ضعيف سند والا حديث كښې دی چه دهر څيز دپاره يو اوچتوالې وی او دقران پاك اوچتوالې سورت بقره دې.په دې سورت كښې يو آيت دې چه د ټولو آيتونو سردار دې اوهغه آيت الكرسی ده (٣).

كورونو كښې سورة بقره وئيل:- مسند احمد ،صحيح مسلم ، ترمذي اونسائي كښې حديث دې چه خپل كورونو نه قبرونه مه جوړوئی. چه په كوم كور كښې سورت بقره اولوستلې شی نو هغه ځائې ته شيطان نه داخليږی(٤)حضرت امام ترمذی رحمه الله دې حديث ته حسن وائی. په يو بل حديث كښې دی چه په كوم كور كښې سورت بقره اولوستلې شی نود هغه كور نه شيطان تښتی(٥)ددې حديث راوی يحيی بن معين ته خو ثقه وائی ليكن احمد وغيره دده حديث ته منكر وائی. حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ نه هم داشان قول نقل دې دا نسائي په،عمل اليوم الليلة، كښې اوحاكم په مستدرك كښې روايت كړې دې او ددې سند ته ئې صحيح وئيلی دی.

د سورة په وئيلو د شيطان تختيدل:- ابن مردويه كښې دی چه رسول كريم ﷺ فرمائي چه خه دې زه دې په تاسو كښې داسې كس اونه وينم چه هغه ډير تلاوت كوی ولې سورة بقره اونه وائي. واورئی چه په كوم يوكور كښې دا آيت مبارك لوستلې شی نو دهغه ځائې نه شيطان تښتی. په ټولو كورونو كښې بدترين او ذليل كورهغه دې چه په هغې كښې دالله ﷻ دكتاب تلاوت نه كيږی. امام نسائی دا په ،،عمل اليوم والليلة،، كښې هم نقل كړی دی(٦).

سورة بقره د قران مغز دې - په مسنددارمی كښې دحضرت ابن مسعود ﷺ نه روايت دې چه په كوم يو كور كښې سورت بقره اووئيلې شی نوهغه كور نه شيطان په تيښته ځی. دهر څيز اوچتوالې وی اود قران پاك اوچتوالې سورت بقره ده.دهرڅيز دپاره لباب (مغز) وی او د قران كريم لباب مفصل سورتونه دی(٧).

---

[1]) احمد:٥/٢٦)-
[2]) ابوداود كتاب الجنائز ،باب بقراة عندالميت:٣١٢١)-
[3]) ترمذی ابواب فضائل القران باب ماجاء فی سورة بقرة واية الكرسی :٢٨٧٨)-
[4]) صحيح مسلم : كتاب صلاة المسافرين باب استحباب صلاة النافلة فی بيته: .....٧٨٠، احمد: ٣٧٨/٧، ترمذی : ٢٨٧٧، السنن الكبری للنسائی: ١٠٨١٠)-
[5]) فضائل القران لابی عبيد: ٣٤/٩)-
[6]) السنن الكبری للنسائی : كتاب عمل اليوم والليلة : ٩٦٤)-
[7]) مسند دارمی : ٢٤١٨)-.

د سورة بقرې د لس اياتونو فضيلت:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چه كوم سړې دسورت بقره رومبي څلور آيتونه او آيت الكرسي او دوه آيتونه دې نه پس اودرې آيتونه دتولو نه آخرى چه دا ټول لس آيتونه شو دشپې په وخت كښې اووائي نودې كور ته شيطان ننشى راتلې. او په دې ورځ كښې به دې كور والا ته شيطان يا څه بل څيز تكليف ننشى رسولې. كه دا آيتونه په ليونى باندې دم كړې شى نو دهغه ليونتوب به ختم شى (¹).

د شيطان نه حفاظت:- رسول كريم ﷺ فرمائي چه څنګه دهر څيز دپاره اوچتوالې وى دقران پاك اوچتوالې سورت بقره ده. چه څوك د شپې په وخت كښې دا په خپل كور كښې وائى نو تر دريو ورځو پورې شيطان دې كور ته نه داخليږى (²)(طبرانى . ابن حبان ، ابن مردويه).

سورة بقره د سردارئ سبب:- ترمذى ، نسائى او ابن ماجه كښې دى چه رسول كريم ﷺ يو خائې ته يو وړكې شان لښكر اوليږلو اوددې سردارى رسول كريم ﷺ هغه سړى ته وركړه چه كوم سړى وئيلى وو چه ما ته سورت بقره ياده ده. په هغه وخت كښې يو شريف سړى اووئيل چه څه هم دا يادوم، ليكن څه ويريدم چه هسې نه چه په دې باندې عمل اونكړې شم. نبى كريم ﷺ اوفرمائيل قران پاك زده كړه ، قران وايه، چه څوك دا زده كوى او وائى ئې بيا په دې عمل هم كوى نودهغه مثال داسې دې لكه د مشكو نه ډك لوښې چه دهغې خوشبو هر طرف ته خوره وى. اوكوم سړى چه دا سورت ياد كړې وې اوبيا ئې لولى نه نو دده مثال د هغه لوښى پشان دې چه په هغې كښې خو مشك وى ليكن خوله پرې بنده وى. امام ترمذى رحمه الله دې ته حسن وائى او دا روايت مرسل هم دې والله اعلم (³).

د سورة بقرې دپاره د فرشتو راكوزيدل:- صحيح بخارى كښې دى چه حضرت اسيد بن حضير ﷺ يو شپه د سورت بقره تلاوت شروع كړو نودده آس چه ده سره تړلې وو هغه په ټوپونو شو نو دوى قرات پرينبودو آس قلا ر شو نودوى بيا لوستل شروع كړل نو آس بيا په ټوپونو شو. نودوى بيا وئيل موقوف كړل. آس بيا صحيح شو. په دريم خل بيا داسې اوشول . چونكه دده ځوئې يحيى د آس سره ملاست وو ددې وجې ويريده چه هسې نه بچې نه خلاص شى (يعنى هغه چخنړى كړى) نو قران پاك وئيل ئې بند كړو اودې ئې اوچت كړو. آسمان طرف ته ئې اوكتل چه د خناور د آواز څه وجه ده؟ سحر د حضور اكرم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اوټوله واقعه ئې ورته بيان كړه. حضور ﷺ آورى او فرمائي چه اسيد وايه . حضرت اسيد اووئيل چه حضور ! د يحيى په وجه خو مونږ وئيل بند كړل. اوس چه مې اوكتل نو څه ګورم چه يو نورانى څيز د سيورى كوونكې وريځې پشان دې اوپه دې كښې د چراغونو په شان رڼرا ده نو څما په كتلو سره هغه پورته لاړو. حضور اكرم ﷺ اوفرمائيل چه تاته پته ده چه دا څه څيز وو. دا فرښتې وې چه ستا آواز آوريدو سره نزدې راغلې وې او كه تا تلاوت كول نه وې پرينبودې نو ترصبا پورې به هم داسې وې او هر سړى به دوى كتلې د چا نه به نه پټيدلې (⁴). دا حديث په څو كتابونو كښې چه په څو سندونو سره موجود دې. والله اعلم.

داسې يوه بله واقعه:- ددې نزدې نزدې يو واقعه حضرت ثابت بن قيس بن شماس دې . يو خل حضور ﷺ ته خلقو اووئيل چه مونږ اوكتل چه ټوله شپه د حضرت ثابت كور په نور سره رڼرا كوى او پړقا كوى . حضور ﷺ اوفرمائيل شائد ده دشپې سورت بقره لوستې وى. كله چه ده نه تپوس اوكړې شو نو هغوى

---

¹) دارمى كتاب فضائل القران باب فى فضل سورة البقرة:۳۳۷۵،)–
²) مسند ابى يعلى :۷۵۵، –
³) ترمذى ابواب فضائل القران باب ماجاء فى سورة وايةالكرسى:۲۸۷٦، ابن ماجة : ۲۱۷، ابن حبان : ۷۱۷٦، ابن خزيمة: ۱۵۰۹: وسنده حسن)–
⁴) صحيح بخارى كتاب فضائل القران باب نزول السكينة والملائكة: ۵۰۱۸، تعليقا ، صحيح مسلم: ۷۹٦)–

اوونیل چه رښتیا دی. دشپې څه د سورت بقره په تلاوت کښې مشغول اووم ، ددې اسناد ډیر ښه دی مگر په دې کښې ابهام دی. اودا مرسل هم دی.(۱) والله اعلم.

د سورت بقره اود سورت آل عمران فضیلت :-نبی کریم ﷺ فرمائی چه سوره بقره وایې ځکه چې د دې اخستل برکت دې او ددې پرېښودل تاوان دې ، جادوگر ددې طاقت نه لری. بیا څه وخت پس چپ پاتې کیدو نه پس نې اوفرمائیل چه سورت بقره او سورت آل عمران زده کړئ . دا دواړه نوارنی سورتونه دی ، خپل لوستونکی باندې سیورئ کوئی یا وریځ کوی یا د مارغانو سیل په شان دقیامت په ورځ سیورنی کوی. قران پاك لوستونکې کله چه د قبر نه راوزی نو گوری به چې یو نورانی خوان نورانی مخ سره دې سرې سره ولاړ وې او وائی به آیا ته ما پیژنې؟ دې به اووائی نه ، نو جواب به ورکړی څه قران پاك یم. چه دې ته اوږې تږې کړې وې او دشپو ئې د بسترې نه لرې کړې وې ، هر تاجر دخپل تجارت په سوچ کښې دې.خونن ته په هر تجارت پسې ئې.(یعنی د خلقو یوتجارت وی چې په هغې کښې هغوی گټه کوی اوستا هر یو عمل گټه گټه ده) اوس به ده ته بادشاهی په ښی لاس کښې ورکړې شی او همیشوالې په گس لاس کښې اوده په سر به د وقار او عزت والا تاج کیخودې شی. دده مور پلار ته به داسې دوه قیمتی جوړې واغوندلې شی چه ټوله دنیا به هم ددې قیمت مخکښې هیڅ نه وی ،هغوی به حیران شی او وائی به چه آخر ددې رحم اوکرم اوانعام څه وجه ده ؟ نودوی ته به جواب ملاؤ شی چه ستاسو د بچو د قران پاك د ونیلو په وجه په تاسوباندې انعام شوې دې ، بیا به اوونیلې شی چه لوله او د جنت په درجو ورخیژه. نو هغه به وائی او په درجو به خیژی ، که په ترتیل سره ئې وائی او که بغیر د ترتیل نه. (۲)

دحدیث د سند تحقیق:-ابن ماجه کښې هم ددې حدیث څه روایت شوې دې(۳)ددې اسناد حسن دی. اودا مسلم په شرط دې.ددې راوی بشر بن مهاجر دې.امام مسلم رحمه الله هم روایت کړې دې.اوامام بن معین رحمه الله ده ته ثقه وائی. د نسائی رحمه الله قول دې چه په دې کښې هیڅ حرج نشته ، خو امام احمد رحمه الله ده ته منکر الحدیث وائی. اوفرمائی چه ما تلاش کړل او اومې کتل چه هغه عجیبه عجیبه احادیث راوړی.د حضرت امام بخاری رحمه الله فیصله ده چه دده احادیث لیکلې شی خو دلیل پرې نشی نیولې. د حضرت ابن عدی رحمه الله قول دې چه دده داسې روایتونه هم دی چه ددې متابعت نشته دې. دارقطنی فرمائی چه دا قوی نه دې.

د سورة بقرې د لوستلو حکم:مسند احمد کښې دی چه قرآن پاك وائی چه داخپلو ویونکو دپاره دقیامت په ورځ شفاعت کوی. دوه نورانی سورتونه بقره اوآل عمران وائې.دا دواړه به د قیامت په ورځ دا شان رازی چه گنی دادوه سیوری دی یابه دوه وریځې وی یادواړه دمارغانودوه سیلونه دی.خپلو ویونکو والو دپاره به الله ﷻ ته سفارش کوی.بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چه سوره بقره وائې، ددې ونیل د ویونکو دپاره برکت دې. اوپرېښودل ئې حسرت دې. ددې طاقت باطل کیدو والا نه دې. په صحیح مسلم کښې هم حدیث دې (۴)

د سورة بقرې سفارش:- دمسنداحمد په یوحدیث کښې دی چه قرآن پاك اوددې ویونکې به دقیامت په ورځ راوبللې شی. مخکښې مخکښې به سورت بقره او سورت آل عمران وی اودوی به د وریځو په شان

---

۱) فضائل القران لابی عبید : ۱۲/۳۴،)–

۲) احمد۵/۳۴۸، دارمی کتاب فضائل القران باب سورة البقرة و آل عمران : ۳۳۹٤، وسنده حسن)–

۳) ابن ماجة کتاب الادب باب ثواب قراة القران رقم:۳۷۸۱، وسنده حسن)–

۴) احمد: ۵/۲٤۹، صحیح مسلم: کتاب فضائل القران باب فضل قراة القران وسورة البقرة: ۸۰٤)–

یا دسیوری پشان یا د چترئ په شان یا د مارغانو د سیل په شان وی اودواړه به الله ﷻ ته سفارش کوی مسلم او ترمذی کښې هم دا حدیث دې ()امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وئیلی دی.

په سورة بقره کښې اسم اعظم دې:- یوسړی په خپل مونځ کښې سورت بقره او سورت آل عمران اوئیلو ، ددې د فراغت نه پس حضرت کعب اوفرمائیل په الله ﷻ قسم چه د چا په اختیار کښې څما سا ده ،په دې کښې دالله ﷻ هغه نوم دې چه دې نوم سره کله هم هغه راوبللې شی نوهغه ذات ئې قبلوی.اوس دې سړی حضرت کعب رضی الله عنه ته عرض اوکړو ماته اووائې هغه نوم کوم دې. حضرت کعب رضی الله عنه ددې نه انکار اوکړو او وې فرمائیل چه هسې نه څه ئې اووایم او ته ددې نوم په برکت سره دعا اوکړې اوهغه څما او ستا د هلاکت سبب جوړ شی.

د سورة بقرې ویونکو دپاره عجیبه زیرې:- حضرت ابوامامه فرمائی چه ستا رور ته په خوب کښې اوخودلې شو چه ګویا خلق په اوچتو غرونو باندې خیژی،دغر په څوکه باندې دوه شنې ونې دی او ددې نه آوازونه رازی چه آیا په تاسو کښې څوك سورت بقره والاشته دې ؟ آیا په تاسو کښې څوك سورت آل عمران والاشته دې؟ کله چه څوك اووائی نو هغه ونه دوی طرف ته خپلې میوې رابښکته کړی اودوی دهغې په ښاخونو باندې کښېنی او دوی لره پورته کړی.

سورة بقره ترخپله وسه پورې خپل تالی ملګرتیا کوی:- حضرت ام درداء رضی الله عنها وائی چه یو سړی به قرآن پاك لوستلو او ده خپل ګوانډی مړ کړو اوبیا په قصاص کښې دې هم اوژولې شو نو قران پاك یویو سورت شواو بیل بیل شو تردې چه ده سره صرف سورت آل عمران او سورت بقره پاتې شوه. یو جمعه پس سورت آل عمران هم لاړو . بیا یو جمعه نوره تیره شوه نو آواز راغلو څما خبرې نه بدلیږی او څه په خپلو بندګانو باندې ظلم نه کوم. نودا مبارك سورت یعنی سورت بقره هم دده نه جدا شوه ، مطلب دادې چه دا دواړه سورتونه دده دپاره د عذاب او بلاګانو نه حفاظت کوی. او دده قبر دده دلجوئی کوی او د تپولونه په آخر کښې دده دګناهونو په وجه دده سفارش نه شی کولې.

سحرماښام د سورة بقرې لوستل:- یزید بن اسود جرشی رحمه الله وائی چه د دې دواړو سورتونو لوستونکې تپوله ورخ دې د نفاق نه بری کوی او ددې د شپې لوستونکې تپوله شپه دې د نفاق نه بری کوی. پخپله حضرت یزید رحمه الله دخپل معمول په وظیفه کښې د قران پاك نه علاوه به دا دوه سورتونه سحر ماښام لوستل.حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه کوم سړې دا دواړه سورتونه وائی نودالله ﷻ په نیز دې په فرمانبردارو کښې شمارلې شی. ددې سند منقطع دې. بخاری اومسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ دا دواړه سورتونه په یو رکعت کښې اووئیل . ()

د اوو لوسو سورتونو فضیلت:- رسول کریم ﷺ فرمائی چه ماته اووه لوئې لوئې سورتونه د تورات په ځائې راکړې شوی دی. اود انجیل په ځائې ماته دوه آیتونه راکړې شوی دی. اود زبور په ځائې ماته دوؤ سووؤ نه کم آیتونو والا سورتونه راکړې شوی دی. اوبیا ماته په فضیلت کښې خاص سوره «ق» نه واخله تر آخری پورې سورتونه ملاو شوی دی()داحدیث غریب دې اوددې راوی سعید بن ابوالبشر رحمه الله کښې څه کلام شوې دې ابوعبید رحمه الله دا په بل سند سره روایت کړې دې ، والله اعلم.

یو بل حدیث کښې دی چه کوم سړې دا اووه سورتونه حاصل کړی نو هغه ډیر لوئې عالم دې (). دا روایت هم غریب دې ،

---

[1]) احمد: ۲٤۹/٥، صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب فضل قراة فی صلاة اللیل: ۷۷۲، ترمذی: ۲٦۲)-،

[2]) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین استحباب تطویل قراة فی صلاة اللیل: ۷۷۲)

[3]) فضائل القران لابی عبید: ۳٤/۱،)-

[4]) احمد: ۷۲/٦، مشکل الاثار: ۱٥۳/۲، حاکم: ٥٦٤/۱، وسنده حسن وصححه الحاکم ووافقه الذهبی)-

د سورة بقرې په وجه امارت ملاویدل:-مسند احمد کښې دا روایت دې چه یو ځل حضور ﷺ یو لښکر اولیږلو او ددوی امیر ئې هغه سړې مقرر کړو چه چاته سورت بقره یاده وه. حالانکه هغه په دې ټولو کښې کشر وو[1]

حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه د ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ په تفسیر کښې فرمائی چه ددې نه مراد هم دا اووه سورتونه دی،سوره بقره،سورت نساء،سورت مائده،سورت انعام، سورت اعراف او سورت یونس .حضرت مجاهد مکحول رحمه الله،حضرت عطیه بن قیس رحمه الله،حضرت ابو محمد فارسی رحمه الله،شداد بن اوس رحمه الله،حضرت یحیی بن حارث ذماری رحمه الله نه هم دا نقل دی.

﴿ فصل ﴾ مقام نزول او نور معلومات

سورت بقره ټوله په مدینه منوره کښې نازله شوه. او په شروع شروع کښې چه کوم سورتونه نازل شو په هغې کښې یو دا هم دې البته ددې یو آیت﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ﴾ دټولونه په آخر کښې نازل شوې دې. یعنی قران پاك کښې د ټولو نه آخری آیت دا دې. ممکن دی چه نازل شوې دې نه پس وی خو موجود په دې کښې دې اودا شان د سود د حرمت آیتونه هم په آخر کښې نازل شوی وو. حضرت خالد بن معدان رضی الله عنه سورت بقره ته فسطاط القران وائی یعنی دقران پاك خیمه. دبعضو عالمانو فرمان دې چه په دې کښې یو زر خبرونه دی او یو زر احکام دی او یو زر کارونو نه منع کړې شوې ده . ددې آیتونه دوه سوه اووه اتیا دی.ددې کلمات شپږ زره دو سوه او یویشت دی. ددې حروف پنځوېښت نیم زره دی. والله اعلم.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا سورت مدنی دې. عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اوحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه او ډیر امامان اوعالمان مفسرینو نه بلاخلاف دا روایت شوې دې.

سورة بقرې ته سورة بقره وئیل:- ابن مردویه نه یو حدیث کښې دی چه سوره بقره ، سورت آل عمران اوسورت نساء وغیره وغیره دې ته مه وائې بلکه داسې وائې چه هغه سورت چه په هغې کښې د بقره ذکر دې.اوهغه سورت چه په هغې کښې دعمران ذکر دې. اوداشان د قرآن پاك دټولو سورتونو نومونه وائې[2] لیکن دا حدیث غریب دې بلکه د دې فرمان د رسول علیه السلام نه ثابت کیدل صحیح نه دی.ددې راوی عیسی بن میمون ابوسلمه خواص ضعیف دې دده روایت د سند لحاظ سره صحیح نه وی.ددې خلاف بخاری اومسلم کښې ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی په بطن وادئی کښې په شیطان باندې کانړی ویشتلی وو. دا د بیت الله شریف کس طرف ته وو. او دمنی نه ښی طرف ته او فرمائ چه هم دې ځائې نه به ئې پرې کانړی ویشتل چه په کوم ځائې سورت بقره نازل شوې وو[3]. نوددې حدیث نه صفا ثابت شو چې سورت بقره وغیره وئیل جائز دی.

په جنګ حنین کښې د صحابو راجمع کیدل:- لیکن نور واورئې په چې ابن مردویه کښې دی کله چې نبی کریم ﷺ په خپلو صحابه کرام رضی الله عنهم څه سستی اولیده نو دوی ته ئې﴿یا اصحاب﴾ ﴿سورة البقره﴾ اووئیل.غالبًا دادحنین د ورځې ذکر دې کله چه دلښکر قدمونه خویدلی وو نودنبی کریم ﷺ په حکم سره حضرت عباس رضی الله عنه اېې ونې والو،یعنی ائې بیعت الرضوان والو او ائې سورت بقره والو وئیلی وو چه په دوی کښې بهادری پیدا شی. نو په دې آواز سره صحابه کرام دهر طرف نه راجمع شول.

په جنګ یمامه کښې د صحابو راجمع کیدل:- مسیلمه چه د نبوت دروغژنه دعوی کړې وه دده سره د جنګ په وخت کښې چې کله د قبیله بنوحنیفه تکلیفونو پریشان کړل او قدمونه ئې اوخویدل ، نو

---

[1]) ترمذی ابواب فضائل القران باب ماجاء فی سورة البقرة : ۲۸۷۶، وسنده حسن فقال الترمذی حسن ، وصححه ابن خزیمه : ۱۵۰۹. ابن حبان : ۱۷۸۹، والحاکم علی الشرط الشیخین: ۴۴۳/۱، ووافقه الذهبی)-

[2]) مجمع الزوائد:۱۵۷/۷)-

[3]) صحیح بخاری کتاب الحج باب رمی الجمال من بطن الوادی: ۱۷۴۷، صحیح مسلم: ۱۲۹۶)-

صحابه کرامو دا شان خلقو ته اوئیل چه ﴿یا اصحاب سورة البقره﴾ یعنی دې ائې د سورې بقر والو نې اوونیل .او په دې آواز ټول جمع شو. او په یو مخ نې جنګ اوکړو تر دې چه په دې مرتدانو باندې الله ﷻ خپل لښکر ته فتح ورکړه، الله ﷻ دې دخپل رسول د ټولو صحابه کرامو نه راضي وي.

بِسْمِ	اللهِ	الرَّحْمٰنِ	الرَّحِيْمِ
شروع کوم په نوم	د الله	چه ډیر مهربان	زیات رحم کونکې دی

الٓمّٓ ﴿۱﴾
ا ل م ا
الم

قوله تعالى:- الٓمّٓ

د حروف مقطعات معنی شته که نه؟:- ﴿الٓمّٓ﴾ ددې پشان حروف مقطعات چه د سورتونو په شروع کښې رازي ددې په تفسیر کښې د علماء کرامو اختلاف دې ① څینې وائی چه ددې معنی صرف الله ﷻ ته معلومه ده بل چاته نه ده معلومه ، په دې وجه هغوئ ددې تفسیرنه کوی. قرطبی رحمه الله حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ،حضرت عمرفاروق رضی الله عنه ، حضرت عثمان غني رضی الله عنه ،حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه هم دا نقل کړی دی .عامرشعبی رحمه الله، سفیان ثوری رحمه الله، ربیع بن خثیم رحمه الله هم دا وائی . ابوحاتم رحمه الله ،ابن حبان رحمه الله هم دا خوښوی ② څینې خلق ددې حروفو تفسیر هم کوی خو ددې تفسیر کښې ډیر اختلاف دې

د حروف مقطعاتو معنی کښې اقوال:- ① عبدالرحمان بن زید بن اسلم رحمه الله فرمائی چه دا دسورتونو نومونه دی .علامه ابوالقاسم محمود بن عمرزمحشری رحمه الله خپل تقریر کښې لیکی چه داکثرو خلقوپه دې اتفاق دې . سیبویه هم دا وئیلی دی او ددوی دلیل د بخاری او مسلم هغه حدیث دې په کوم کښې چې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ به د جمعې په ورځ د سحر مونځ کښې ﴿الم السجدة﴾ او ﴿هَلْ اَتٰی عَلَی الْاِنْسَانِ﴾ وئیل (). حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ﴿الم﴾ او ﴿حم﴾ او ﴿المص﴾ او ﴿ص﴾ دا ټول د سورتونو ابتداء ده او ددې نه دا سورتونه شروع کیږی . دا هم منقول دی چه [الم] دقران پاک د نومونو نه یو نوم دې . د د حضرت قتاده رحمه الله او حضرت زید بن اسلم رحمه الله هم دا قول دې اوشاید چه ددې مطلب هم دا وی چه کوم عبدالرحمان بن زید بن اسلم رحمه الله فرمائی چه دا د سورتونو نومونه دی . ځکه چې هر سورة ته قران وئیلی کیدیشی او دا نشی کیدې چې د ټول قرآن پاک نوم [المص] وی ځکه چه کله یو سړې اووائی چه ما سورة ﴿ المص﴾ اولوستو نو په ظاهره دا ګنړلې کیږی چه دهٔ سورة اعراف اووئیلو ،ټول قران پاک نې نه دې وئیلې. والله اعلم

② څینې مفسرین وائی چه دا د الله ﷻ نومونه دی . حضرت شعبی ، سالم بن عبدالله ، اسماعیل بن عبدالرحمن،سدی کبیر هم دا فرمائی .حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه الم دالله لوئې نوم دې . یو روایت کښې دی چه (حم) (طسم) او(الم) دا ټول دالله ﷻ لوئې نومونه دی . حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه دواړو نه دا مروی دی . او یو روایت کښې دی چه دا دالله ﷻ قسم دې اودهغه نوم هم دې حضرت عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه داقسم دې ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا مروی دی چه ددې معنی انا الله اعلم ده ،یعنی څه یم الله ﷻ چه ماته زیات معلومات دی . حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.ابن عباس رضی الله عنه او ابن مسعود رضی الله عنه او نور صحابه کرام رضی الله عنهم فرمائی چه دالله ﷻ بیل بیل نومونه دی ([2])

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب ما یقرا فی صلاة الفجر یوم الجمة: ۸۹۱، صحیح مسلم: ۸۷۹)

[2]) الطبری: ۸۸/۱)۔

③ابوالعالیه فرمائی چه دا دري حروف الف ،لام او میم یو کم دیرشو حرفونو نه دی او دا ټولو ژبو کښې رازی . دې کښې هر یو حرف دالله ﷻ یویو نوم نه شروع کیږی . او دالله ﷻ نعمت او دې کښې د قومونو او د هغه دوختونویان دې . حضرت عیسی عليه السلام تعجب سره وئیلی وو چه هغه خلق به کفر کوی او د هغوئ په خلو به دالله ﷻ نومونه وی دهغه په روزئ خو دوی ژوندی دی.
،الف، نه دالله ﷻ نوم شروع کیږی . او لام نه دهغه ،لطیف، نوم شروع کیږی .او میم نه د هغه نوم مجید شروع کیږی.او،الف، نه مراد ،الاء، یعنی نعمتونه دی اود ،لام، نه مراد د الله ﷻ لطیف نوم دې او میم نه مراد دالله ﷻ ،مجید، یعنی بزرګی ده. د ،الف، نه مراد یو کال دې او ،لام، نه دیرش کاله دی او ،میم، نه څلویښت کاله دی (ابن ابی حاتم) ([1])
په اقوالو کښې تطبیق:-امام جریر رحمه الله دې ټولو اقوالو کښې تطبیق کوی یعنی ثابت کړی ئې دی چه دې کښې داسې اختلاف نشته دې چه هغه د یوبل خلاف وی . کیدیشی چه داد سورتونو نومونه هم وی او د الله ﷻ نومونه هم وی اود سورتونو د شروع الفاظ هم وی او ددې نه د هر هر حرف نه دالله ﷻ د نوم مبارک طرفته اشاره هم وی او دهغه ذات صفت طرفته هم او مودې وغیر ته هم . یویو لفظ څو څو معنو کښې رازی . لکه امة ، ددې یو معنی ده دین
لکه قران پاک کښې دی چه ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ﴾ یعنی مونږ خپل پلار نیکه په دې دین باندې اوموندو. دویمه معنی ئې دالله ﷻ اطاعت والا بنده ده لکه ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً﴾ یعنی حضرت ابراهیم عليه السلام دالله ﷻ مطیع اوفرمانبردار بنده وو. او هغه مشرکانو نه نه وو. دریمه معنی ئې جماعت (ډله) ده لکه فرمائی چه ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً﴾ الخ یعنی هغه(موسی عليه السلام)یوجماعت اولیدوچه ددې کوهی نه ئې اوبه څکلې. څلورمه معنی ئې دمودې او زمانې ده.فرمان دې چه ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا﴾ یعنی مونږ یو جماعت اولیږلو. فرمان دې چه ﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾یومودې نه پس هغه ته وریاد شو. نوځنګه چه دلته ددې مطلب دادې چه یو لفظ سره یو ځائې کښې ددې ډیرې معنې دی اولفظ دامت وغیره چه په ډیرومعنوکښې استعمالیږی اودې ته اصطلاح کښې الفاظ مشترکه وائی اوددې معنی هر ځائې کښې جدا جدا ضرور وی خو هر ځائې کښې ئې یو معنی وی اوهغه د عبارت نه معلومیږی اوټول ځائې کښې ټولې معنې مراد نه وی او ټولو باندې دیو محمول کولو مسئله کښې علماء کرامو داصول لوئې اختلاف کړې دې او زمونږ د تفسیر موضوع نه ددې بیان خارج دې ، والله اعلم.
دویم دا چه دامت وغیره الفاظو چې کومې معانې دی ،نو هغه ډیرې زیاتې دی .اودا الفاظ هم د دې دپاره مقررشوی دی. اود کلام په ترکیب کښې او د الفاظو په وضع سره یو معنی صحیح شی خو د یو حرف دلالت په یو داسې نوم باندې ممکن دې چه هغه داسې بل نوم باندې هم دلالت کوی، او یو ته په بل فضیلت نه وی . نو مقدر منلو سره، نه ضمیر ورکولو سره، نه د وضع اعتبار سره او نه د بل څه اعتبار سره ،خو داسې خبره علمی طور سره په پوهه کښې نشی راتلې البته که منقوله وی نو بله خبره ده . خو دلته اختلاف دې او اجماع نشته دې ، په دې وجه دا فیصله قابل غور ده . اوس د عربو ځینې اشعار چه د دلیل په طور پیش کولې کیږی چه د کلمې بیانولودپاره صرف ددې رومبې حرف وائی ، دا صحیح دی خو داسې اشعارو کښې عبارت داسې وی چه په دې دلالت کوی . یو حرف وئیلو سره پوره جمله په پوهه کښې رازی . خو دلته داسې هم نه دی. والله اعلم.
قرطبی رحمه الله وائی چه یو حدیث مبارک کښې دی چه څوک دیو مسلمان په قتل کولو د نیمې کلیمې هومره هم مدد اوکړی ()، مطلب دادې چه اُقتل پوره اونه وائی بلکه صرف اق ا ووائی.

[1]) طبری: ۸۸/۱ عن ابی العالیة)–

مجاهد رحمة الله علیه وائی چه دسورتونو شروع کښې چه کوم حروف دی لکه (ق ، حم ،طسم ، الر) وغیره ټول حروف هجا دی . ځینې عرب دان وائی چه دا حروف چه بیل بیل اتویشت دی لیکلې کیږي. دې کښې څو ذکر کولو نه پس باقی پریښودې شوی دی لکه چه څوک اووائی چه زما خوئې اب ت لیکلې شی نو ددې مطلب دادې چه دا ټول اتویشت حروف لیکلې کیږي خو د ابتداء څو حروف ذکر کړې شو اوباقی پریخودې شو. د سورتونو شروع کښې داشان څوارلس حروف رازی چه (ال م ص ر ک ه ی ع ط س ح ق ن) ، که دا ټول یو ځائې کړې شی نو ددې نه عبارت جوړیږي چه (**نص حکیم قاطع له سر**) د تعداد لحاظ سره دا څوارلس حروف دی او جمله حروف چونکه اتویشت دی نو په دې وجه دا نیم شو. دا چه کوم حروف بیان کړې شو دا د هغه حروفونه دی چه کوم نه دی راوړې شوی او زیات فضیلت والا دی یعنی مهموسه مجهوره وغیره سبحان الله ! هر څیز کښې د هغه مالک حکمت په نظر رازي . دا خبره یقینی ده چه دالله ﷻ کلام لغو، بیهوده او بې کاره او بې معنی الفاظو نه پاک دې . کوم جاهل خلق چه وائی چه ددې حروفو هډو معنی نشته دې نوهغوئ بالکل په خطا باندې دی ، ددې څه نه څه معنی ضرور شته دې .

که حضرت نبی کریم ﷺ نه ددې څه معنی ثابت وی نو مونږ به ئې هم کوؤ او ګنړو به ئې نو چرته چه حضور نبی کریم ﷺ نه ددې څه بیان نه دې شوې نو مونږ به ئې هم نه کوؤ خو په دې به ایمان راوړو ځکه چه دا دالله ﷻ دطرفنه دی .دحضور ﷺ طرفنه خو په دې کښې مونږ ته ملاؤ نشو. دعلماء کرامو په دې کښې ډیر اختلاف دې ،

د حروف مقطعاتو حکمتونه:-که چاته په دې باندې څه قوی دلیل ملاؤ شی نو خیر هغه دې اومنی ګنی بهتر دادی چه په دې دې ایمان راوړې شی چه داحروف دالله ﷻ کلام دې او دا دې منی چه ددې معنی ضرور شته دې او هغه رب علیم ته معلومې دی او مونږ ته نه دې معلومې.

② اوبل حکمت ددې حروفو په راوړلو کښې دا هم دې چه ددې سورتو نو آغاز معلوم شی . خو دا وجه ضعیفه ده ځکه چه ددې نه بغیر هم د سورتونو جدائی معلومیږي او چه د کومو سورتونو شروع کښې داسې حروف نه وی نو د هغې ابتداء او انتها معلومه نه ده څه ؟ بیا د سورتونو نه اول (بِسْمِ اللهِ) الخ وئیلو او د لیکلو اعتبار سره موجود کیدل ولې دا یو سورت د بل سورت نه جداکوی څهٔ ؟

③ ابن جریر ددې یو حکمت دا بیان کړې دې مشرکانو به کتاب الله هډو آوریدو نه نو دوی ته دآورولو دپاره داسې حروف راوړې شو. چه دوی متوجو شی او بیا ددې تلاوت شر وع کړې شی. خودا وجه هم ناقصه ده . ځکه که داسې وې نو د ټولو سورتونو ابتداء به ددې حروفو نه کیده خوداسې نه ده بلکه اکثر سورتونه ددې نه خالی دی . بیا چه کله مشرکانو سره کلام شروع کول وی نو هم دا حروف ادا کول پکار دی دانه چه صرف د سورتونو شروع کښې هم دا حروف دې وی . بیا په دې غور کول پکار دی چه داسورة یعنی سورة بقره او دې نه پس سورت یعنی سورت آل عمران دا خو مدینه منوره کښې نازل شوی وو او ددې دنازلیدو په وخت کښې مشرکان هلته نه وو ، بیا دې کښې دا حروف ولې راغلل ؟

④ دلته یو بل حکمت بیان شویدې چه ددې حروفو په راوړلو کښې د قران پاک معجزه داده چه ددې نه ټول مخلوق عاجزه دې ، ددې نه باوجود چه دا حروف د روزمره استعمال والا حروفو ترکیب سره ورکړې شوی دی . خود خلقو دکلام نه بالکل یو طرفته دی . دمبرد او محققینو یو جماعت اوفراء او قطرب نه هم دا منقول دی . زمحشری کشاف کښې ددې قول نقل کولو نه پس ددې ډیر تائید کړې دې . زمحشری ، ابن تیمیه او حافظ مزی رحمة الله علیهم نه هم دا حکمت بیان شوې دې . زمحشری رحمه الله فرمائی چه هم دا وجه ده چه داټول حروف یو ځائې نه دی .

[1] ابن ماجة ابواب الدیات باب التعلیظ فی قتل ظلمان : ۲۶۲۰)-

د حروفو مقطعاتو د بار بار راوړلو وجه:- ددې حروفو د بار بار راوړلو وجه داده چه مشرکانو لره عاجزه کړې شي او لاجواب کړې شي او دوی اورتلې شي او دهمکی ورکړې شي . لکه چه قران پاک کښې اکثر قصې څو څوځل بیان شوی دی او بار بار دقران د مثل راوړلو سره ددوی د عاجزئی بیان شوې دې ، څینو خایونو کښې صرف یو حرف راغلې دې . لکه ‹ ص › ‹ن› ‹ق› او څینو خایونو کښې دوه حروف راغلی دی . لکه ‹ حم › او چرته درې حروف راغلی دی . لکه ‹الم › او چرته څلور لکه ‹ المر› او ‹ المص› اوچرته پنځه راغلی دی لکه ‹ کهیعص› او ‹ حم عسق› څکه چه دعربو کلمات هم داشان دی چه هغې کښې خو یا یو حرف وی یا دوه یا درې یا څلور یا پنځه حروف وی او پنځو حروفو نه زیات کلمات نه وی . خو خبره داده چه دا حروف قران پاک کښې په طور دمعجزې راغلی دی نو ضروری وو چه د کومو سورتونو شروع کښې دا حروف راغلی وی نو هلته ذکرهم دقران پاک وی او دقران پاک بزرګی اولونې والې بیان شوې وی نو یو کم دیرش سورتونو کښې هم داشان دی ، دالله فرمان دې چه﴿ الٓمٓ ۚ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ ﴾ دلته هم قران پاک د الله ﷻ کلام کیدو کښې څه شک نشته دې . اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ الٓمٓ ۙ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۙ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾هغه الله ﷻ چه دهغه نه سوابل څوک دعبادت لائق نشته دې او هغه دوام والا دې اوهغه تا باندې حق سره کتاب نازل کړو چه د اولنو کتابونو تصدیق کوی . دلته هم ددې حروفو نه پس دقران عظمت بیان شوې دې .او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿المٓصٓ ۚ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ ﴾ الخ، یعنی دا کتاب ستا طرفته نازل کړې شوې دې او ته خپل زړه مه تنګوه .اوبل ځائې کښې فرمائی چه ﴿الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ ﴾ الخ،موږ دا کتا ستا طرفته نازل کړې دې چه خلق دخپل رب په حکم سره د تیرو نه راوباسې او رڼا ته ئې راولې ارشاد دې چه ﴿الٓمٓ ۚ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۚ﴾ ددې کتاب د رب العالمین دطرفنه نازلیدو کښې هیڅ شک نشته دې . فرمائی چه ﴿ حٰمٓ ۚ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۚ﴾ بخښنو والا او مهربانو والا مالک دا نازل کړو ﴿حٰمٓ ۚ عٓسٓقٓ ۚ كَذٰلِكَ يُوْحِيْٓ اِلَيْكَ ﴾ الخ یعنی داسې وحی کوی چه الله ﷻ غالب حکمتونو والا ستا طرفته اوددې نبیانو طرفته چه ستا نه مخکښې وو. داشان او ددې په پشان نورو سورتونو ته که بغور اوکتلې شی نو معلومیږی چه ددې حروفو نه پس دکلام الله دعظمت ذکر دې . اوددې نه دا خبره قوی معلومیږی چه دا حروف په دې وجه راوړې شوی دی چه خلق ددې د معارضی او مقابلې نه عاجزه شی ‹ والله اعلم ›.

څینې خلقو دا وئیلی دی چه ددې حروفو نه موده معلوم کړې شوې ده اود فتنو او جنګونو او د داسې کارونو اوقات خودلې شوی دی .خودا قول ضعیف معلومیږی .ددې په دلیل کښې هو بل حدیث پاک بیانیږی اول خو هغه ضعیف دې ددې حدیث پاک اوددې قول پوخوالې یو طرفته کړه خوددې باطل کیدل زیات ثابت دی .هغه حدیث پاک محمد بن اسحاق بن یسار نقل کړې دې چه د تاریخ مصنف دې .

دابن اخطب یهودی حاضری:- دې حدیث پاک کښې دی چه ابویاسر بن اخطب یهودی خپلو څو ملګرو سره دحضورنبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضرشو. اوحضور نبی کریم ﷺ هغه وخت کښې دسورة بقرة آیت ﴿الٓمٓ ۚ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ﴾ تلاوت فرمائیلو. ددې آوریدو نه پس هغه خپل رور حیې بن اخطب ته رازی او وائی چه ما حضور نبی کریم ﷺ نه دا آیت مبارک آوریدلې دې ؟ هغه تپوس اوکړو چه تا ترې پخپله واوریدو؟ وې وئیل چه آؤ ما پخپله آوریدلې دی . حیې ‹ دا دیو سړی نوم دې› دا ټول یهود دحضور نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر کړل او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ آیا دا رښتیا دی چه تاسو ددې آیت مبارک تلاوت کولو.؟ حضور نبی کریم ﷺ اوفرمائیلو چه آؤ دا رښتیا دی.هغه اووئیل چه واوره ستا نه مخکښې چه څومره نبیان علیهم السلام راغلی دی هغوئ هیچا ته هم دا نه وو وئیلې شوی چه دهغه ملک او مذهب به تر کومې مودې پورې وی او حضور نبی کریم ﷺ ته وئیلې شوی دی .بیا پورته شو او خلقو ته اووئیل چه دالف عدد شو دیو لام دیرش ،دمیم څلویښت جملې یو اویا شوې .آیا تاسو د نبی کریم

ﷺ اطاعت کول غواړئ چه دهغه ملک او امت به يو اويا کاله وي . بيا حضور نبي کريم ﷺ ته متوجه شو او وې وئيل چه آيا داسې څه بل آيت هم شته دې ؟
حضور نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه آؤ (الٓمّٓصٓ) هغه اووئيل چه دا ډير اوږد ا و دورند دې .د الف يو لام د ديرشو ، دميم څلويښت ، دصاد يو نوی (لس کم سل) ،دا ټول يو سل يوشپيته کاله شو. وې وئيل چه داسې څه بل آيت هم شته دې ؟ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ، (الر) هغه وئيل چه داهم ډير دروند او اوږد دې . د الف يو لام د يرشو، او د راء دوه سوه ، ټول دوه سوه يو اويا کاله شو. آيا دې سره څه بل آيت هم شته دې ؟ حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه آؤ (المر) هغه اووئيل چه دا ډير دروند دې . دالف يو لام د ديرشو ، ميم د څلويښتو او راء د دوه سوؤ، ټول چه يو ځائې شی نو دوه سوه يو اويا کاله شو . اوس خو کار مشکل شواو خبره ګډه وډه شوه ځنې خلقو ا ووئيل چې ځئ . ابوياسر خپل رور او نورو يهودوعالمانو ته اووئيل چې په دې کښې تعجب کيديشی چې ددې حرفونو مجموعه نبی ﷺ ته ملا شوې وی . يو اويا يو،يو سل يو ديرش بل،دوه سوه يو ديرش،دوه سوه يو اويا ،دا ټول چه راجمع کړې نو اووه سوه څلور کاله شو. هغه اووئيل چه اوس کار ګډوډ شو.
دځينې خلقو خيال دې چه دا آيت مبارک دهغه خلقو حق کښې نازل شو ﴿هُوَالَّذِيٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ﴾ الخ . يعني هغه الله چه هغه په تا باندې نازل کړو کتاب چه دې کښې محکم آيتونه دی او دا اصل کتاب دې او نور آيتونه متشابه والا دی .ددې حديث پاک دارومدار په محمد بن سائب کلبی باندې دې . اوچه دکوم حديث پاک راوی يو وی نو محدثين هغه حجت نه نيسی .اوبيا که دا شان اومنلې شی نوهر داسې عددونه راويستلې شی نو چه کوم څوارلس حروف مونږ بيان کړې دی دهغې عددونه به ډير زيات شی او چه کوم حروف دې کښې ډير څل راغلی دی که دهغې عددونه شمير کړې شی نو بيا به هم ډير لونې شمير شی . والله اعلم .

ذٰلِكَ	الْكِتٰبُ	لَا	رَيْبَ	فِيْهِ	هُدًى	لِّلْمُتَّقِيْنَ
دا	کتاب دې	نشته دې	شک	په دې کښې	لاربښودنکې دې	دپاره دپرهيزګارو
دا دالله هغه کتاب دې چې هيڅ شک شبه په کښې نشته هغې پرهيزګارو ته						

قوله تعالى:- ذٰلِكَ
قران مجيد بيشکه د الله کلام دې:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دلته د (ذالك) معنی کښې هذا دپاره ده. مجاهد ، عکرمه ، سعيد بن جبير ، سدی ، مقاتل بن حيان ، زيد بن اسلم او ابن جريج ﷺ نه هم داقول نقل دې . دا دواړه الفاظ د يو بل قائمقام عربې ژبه کښې يو بل دپاره اکثر رازی.امام بخاری رحمه الله حضرت ابوعبيده ﷺ نه هم نقل کړی دی .مطلب دادې چه (ذالك) اصل کښې د لرې اشارې دپاره دې اوددې معنی ده هغه ، خو کله کله دا د نژدې معنی دپاره هم رازی . نو په هغه وخت کښې به ددې معنی وی دا. دلته هم ددې معنی داده . زمحشری وائی چه ددې نه اشاره الم طرفته ده. لکه آيت مبارک کښې دی چه ﴿ فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ﴾ يعنی نه خو هغه غوا بوډنی ده او نه وره څخئ ده بلکه ددې مينځ کښې ده . او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ﴾ او ددې مثال اومواقع مخکښې تير شوی دی . والله اعلم
په ذٰلک سره وعدې ته اشاره ده:- ځينو مفسيرينو ونيلی دی چه ددې نه اشاره ده قران پاک طرفته ده چه ددې د نازليدو وعده حضرت نبی کريم ﷺ سره شوې وه.ځينې وائی چه دا انجيل طرفته اشاره ده او ځينی وائی چه دا تورات طرفته اشاره ده . اودا شان لس اقوال دی. خو دې ته اکثرو مفسرينو ضعيف ونيلی دی . والله اعلم .

قوله تعالی:- الْكِتٰبُ

د کتاب نه مراد:-کتاب نه مراد قران پاک دې .کومو خلقو چه وئیلي دی چه د ﴿ذٰلِكَ الْكِتٰبُ﴾ اشاره انجیل اوتورات طرفته ده نو دوی ډیره لرې لار اختیار کړې ده او ډیر تکلیف ئې پورته کړې دې او هیڅ بې هیڅه ئې خبره کړې ده اوهغوئ ته ددې علم نشته دې چه د (ریب) معنی شک ده .حضرت ابن عباس ﷺ ، حضرت ابن مسعود ﷺ او ډیر صحابه کرام ﷺنه هم دا معنی مروی ده. حضرت ابو درداء ﷺاو حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت مجاهد ﷺ ،حضرت سعید بن جبیر ﷺ ،حضرت ابومالک نافع ﷺ چه د ابن عمر ﷺ مولادې ،عطاء، ابوالعالیه ، ربیع بن انس ،مقاتل بن حیان ، سدی ،قتاده اسماعیل بن ابوخالد رحمة الله علیهم نه هم دا مروی دی.

قوله تعالی:- لَا رَيْبَ ۚ بَعْضُهُمْ فِيهِ ۚ

د ریب معنی :ابن ابی حاتم فرمائی چه د مفسرینو دې کښې اختلاف دې چه د ﴿لَا رَيْبَ﴾ لفظ دعربو شاعرانو شعرونو د تهمت معنی کښې هم راغلي دې او د حاجت معنی کښې هم استعمال شوې دې . ددې جملې معنی داشوه چه دا قران پاک د الله ﷻ طرفنه نازلیدو کښې هیڅ شک نشته دې.لکه څنګه چه سورة سجده کښې دی چه ﴿الٓمٓ ۚ تَنْزِيلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِينَ ۚ﴾ یعنی بیشکه دا قران پاک د ټولو جهانونو پالونکی طرفنه نازل شوې دې . ځینوئیلی دی اګر چه داخبر دې خو په معنی د نهی کښې دې یعنی دې کښې شک مکوئ

ځینې قاری حضرات ﴿لَا رَيْبَ﴾ باندې وقف کوی ﴿فِيهِ ۚ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ جدا وائی خو ﴿لَا رَيْبَ﴾ باندې وقف کول ډیر بهتر دی .ځکه چه هم دا مضمون تیر شوې دې او په هغې کښې په نسبت د ﴿فِيهِ ۚ هُدًى﴾ زیاته مبالغه ده

قوله تعالی:- هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۝

د «هدی» تشریح:-﴿هُدًى﴾ نحوی اعتبارسره صفت کیدو نه پس مرفوع کیدیشی اود حال په بناء هم کیدیشی .دې ځائې کښې هدایت متقینو سره خاص کوی. لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَّشِفَاءٌ ؕ﴾ الخ ،یعنی دا قران پاک هدایت او شفاء ده ایمان والو دپاره اود بې ایمانو د غوږونو دروندوالي دې او سترګې ئې ړندې دی ، دوی ډیر لرې ځائې نه آواز کوی﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ﴾ الخ ،یعنی دا قران ایمان والو دپاره شفاء او رحمت دې او ظالمان خلق خو خپل نقصان کښې مخکې روان دی . ددې مضمون نور آیتونه هم دی . اودهغه ټولو مطلب هم دادې چه قران پاک پخپله هدایت او صرف هدایت دې ا و ټولو دپاره دې . خو ددې هدایت نه نفع اوچتونکی نیک بخت خلق دی . لکه فرمائی چه ﴿يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُمْ مَّوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾ الخ ،ائې خلقو تاسو لره دالله ﷻ نصیحت اود سینې دبیمارو شفاء راغلې ده .اودا مومنانو دپاره شفا او رحمت دې .حضرت ابن عباس او ځینې نورو صحابه کرامو نه مروی دی چه هدایت نه مراد نور دې .

قوله تعالی:- لِّلْمُتَّقِينَ ۝

متقیان څوک دی ؟①حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه متقیان هغه خلق دی چه ایمان راوړلو نه پس د شرک نه لرې اوسیږی اودالله ﷻ احکامو باندې عمل کوی②او یو بل روایت کښې دی چه متقیان هغه خلق دی چه دالله ﷻ عذابونو نه ویریدو نه پس هدایت نه پریږدی . او د هغه رحمت امید ساتلو سره د هغه طرفنه چه څه نازل شوی دی هغه ریښتونی منی③حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه متقیان هغه خلق دی چه حرامو نه ځان بچ اوساتی او فرائض پوره کړی④اعمش دحضرت ابوبکر عیاض رحمه الله نه سوال کوی چه متقیان خلق څوک دی ؟ دوی ورته هم دا جواب ورکوی . بیا دوی فرمائی چې ما د حضرت کلبی نه هم ددې باره کښې تپوس اوکړم ، نو هغوئ اووئیل چه متقیان هغه خلق دی چه د کبیره ګناهونو نه بچ اوسی .

په دې د دوارو اتفاق دې⑤حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه متقيان هغه خلق دي چه دهغوئ صفت الله ﷻ په خپله دې آيت مبارک کښې بيان فرمائي چه ﴿الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ﴾ الخ ،
حضرت ابن جرير فرمائي چه داټول اوصاف متقيانو کښې جمع دی . دترمذی او ابن ماجه روايت کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه بنده ترهغه وخته پورې حقيقی متقی نشی کيدې تر چه هغه څيزونو پرې نږدی چه په هغې کښې ګناه نشته دې ددې ويرې چه هسې نه هغې کښې مبتلا شی.کوم چې حرام دی ترمذی دې ته حسن غريب وائی (¹)
ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت معاذ رضی الله عنه فرمائی چه کله د قيامت په ورځ خلق يو ميدان کښې را ايسار کړې شی نو هغه وخت کښې به يو آواز کوونکې آواز کوی چه متقيـان خلق چرتـه دی ؟دې آواز باندې به هغوئ اودرېږی او الله ﷻ به دوی خپله قبضهٔ قدرت کښې واخلی او دوی سره بـه بغير حجاب نـه ديـدار اوکړی . ابو عفيف تپوس اوکړو چه متقيـان خلق څوک دی ؟ دوی اوفرمائيـل چه کـوم شـرک نـه او بت پرستئ نه ځان بچ اوساتی او خالص دالله ﷻ عبادت اوکړی نو هم دې عزت سره به جنت ته داخل کړې شی
دهدايت وضاحت: ①دهدايت معنی کله زړه کښې پيوست ايمان سره رازی او په دې هدايت خو بغير دالله ﷻ نه نور څوک قدرت نه لری . فرمان دې چه ﴿اِنَّكَ لَا تَهْدِيْ مَنْ اَحْبَبْتَ﴾ يعنی ائې نبی ! ته چه چاته غواړې نو هدايت نه شی ورکولې .فرمائی چه ﴿ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ﴾ الخ، تا باندې ددوی هدايت لازم نـه دې . فرمـائی چه ﴿مَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهٗ﴾ الخ ،چالره چه الله ﷻ ګمراه کړی نوهيڅوک هغه په لار کولې نشی .فرمائی چه ﴿ وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ ﴾ الخ يعنی چاته چه الله ﷻ هدايت ورکړی نو هغه هدايت والادې او چالره چه هغه ذات ګمراه کړی نو دهغه په لار کولو والا به تـه هيڅوک دوست اونـه مومی او نـه مرشد. داسې قسـمه نـور هـم آيتونه دی②او کله د هدايت معنی حق سره او حق لره واضح کوونکې او حق باندې د دلالت کونکی رازی . او حق طرفته لار خودلـو والاهـم رازی . دالله ﷻ فرمـان دې چـه ﴿وَاِنَّكَ لَتَهْدِيْۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ﴾ يعنـی تـه يقينی طور د نيغې لارې رهبری کوې . اوفرمائی چه ﴿اِنَّمَاۤ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَّلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾ يعنـی تـه صرف ويرولـو والا ئې اودهر قوم يو هادی يی . يو بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَاَمَّا ثَمُوْدُ فَهَدَيْنٰهُمْ﴾ الخ،يعنی مـونږ ثموديـانو تـه هدايت اوخودلو خوهغوئ ړوندوالې خوښ کړو. فرمائی چه ﴿ وَهَدَيْنٰهُ النَّجْدَيْنِ ﴾ مونږ هغونـی ته دواړه لارې اوخودلې يعنی ښه اوبده .د تقوی اصل معنی د خراب څيز نه بچ کيدل ده. اصل کښې داد قـوی او وقـايت نه ماخوذ ده. دنابغه وغيره شعرونو کښې هم راغلې ده .
حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه نه حضرت عمرفاروق رضی الله عنه تپوس اوکړو چه تقوی څه څيز دې ؟ هغوئ اوفرمائيـل چه ته کله په ازغی داره لاره تلې ئې ؟ لکه څنګه چه هلته کپړې او بدن بچ کول وی نو داشان د ګناهونو نه د بچ کيدلو نوم هم تقوی دې . ابن المعتز شاعر وائی چه :

خل الذنوب صغيرها وكبيرها ذاك التقى
واصنع كما فوق ارض الشوك يحذرك ما يري
لاتحقرن صغيرة ان الجبال من الحصى

ترجمه :: واړه او لوئې ګناهونه پريږده هم دا تقوی ده . داسې اوسه لکه چه څنګه يو سړې په ازغی داره لاره کښې ځی . واړه ګناهونه هم واړه مه ګڼړه . اوګوره کنه غر وړو وړو کانړو نه جوړ شوې دې .
ابو درداء رضی الله عنه خپلو اشعارو کښې فرمائی چه انسان د خپلو خواهشواتو پوره کولو خواهش مند وی اودالله ﷻ په ارادو ئې نظر نه وی . حالانکه کيږی هغه چه کوم الله ﷻ غواړی . هغه دخپـل دنياوی فائدې او مال پسې انختې وی اود هغه بهترينه فائده او مال تقوی دې .

¹) ترمذی ابواب صفة القيامة ، باب علامة التقوی : ۲۴۵۱، ابن ماجة : ۴۲۱۵، وسنده حسن.

ابن ماجه کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائي چه ټولو نه ښه فائده چه انسان ته حاصليدېشي هغه د الله ﷻ ويره ده. دې نه پس نيکه ښځه ده چه خاوند کله دې طرفته اوګوري نو هغه خوشحاليږي . او چه کوم حکم ورکړي نو هغه پوره کوي . اوکه قسم ورکړ ی نو پوره کوي ئې . او کله چه هغه موجود نه وي نو د هغه مال کښې خيانت نه کوي . ([1])

بِالْغَيْبِ	يُؤْمِنُوْنَ	اَلَّذِيْنَ
په ناليده څيزونو ا .	دي‌اچې ايمان راوړي ا	دا هغه خلق
دالله او(د رسول) لار ښائي چې په ناليده څيزونو ايمان راوړي .		

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ

دايمان معنی اومفهوم: ①حضرت عبدالله ﷺ فرمائي چه ايمان وائي تصديق ته. حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دانقل دي.②زهري رحمه الله فرمائي چه ايمان وائي عمل ته③ربيع بن انس رحمه الله فرمائي چه په دې ځائې کښې دايمان نه مراد ويريدل دي.حضرت ابن جرير رحمه الله فرمائي چه دا ټول اقوال ملاويږي. مطلب دادې چه د ژبې نه او زړه نه او عمل نه په غيبوباندې ايمان راوړل.اودالله ﷻ ويره (په خپلوزړونو)کښې ساتل. دايمان مطلب دې چې په الله ﷻ باندې، دده په کتابونو باندې ، دده په رسولانو باندې ايمان راوړل او ددې اقرارتصديق سره عمل کولو ته(ايمان وائي)خه وايم چه په لغت کښې ايمان وائي صرف رښتيا ګڼړلو ته.قران کريم کښې هم په دې معنی کښې استعمال شوې دې لکه فرمائي چه﴿اَلَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ﴾ يعني الله ﷻ له مني او ايمان والا ريښتوني ګڼړي.دحضرت يوسف ﷺ رونړو خپل پلارته ونيلی وو چه ﴿وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صٰدِقِيْنَ﴾ يعنی ته په مونږ باندې يقين نه کوې اګرچه مونږ ريښتوني يو.داشان ايمان ديقين په معنی کښې رازی.کله چه داعمالو ذکرسره يوځائې شی لکه فرمائی چه﴿اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ﴾ نو په کوم وخت کښې ددې استعمال مطلق وی نو ايمان شرعی چه دالله ﷻ په نيز مقبول دی ، هغه د اعتقاد،قول اودعمل مجموعې ته وائی.داکثرو امامانو هم دامذهب دې.بلکه امام شافعی رحمه الله ،امام احمد رحمه الله او امام ابوعبيده رحمه الله وغيره په دې باندې اجماع نقل کړې ده چه ايمان نوم دې په ژبې سره دوينا او عمل کول او ايمان زياتيږی اوکميږی.اوددې په ثبوت کښې آثار او احاديث هم راغلی دی چه مونږ دبخاری په شرح کښې نقل کړی دی ، فالحمد لله.

بعضې خلقود ايمان معنی دالله ﷻ نه ويره او خوف هم کړې ده. لکه فرمان دې چه﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ﴾چې کوم خپل رب نه پټ په ټه هم وريږی. اوپه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿مَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ﴾ يعنی چې کومو خلق الله ﷻ نه دې ليدلې او په ټيټو زړونو سره راغلی دی﴿اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا﴾. يعنی د رب نه هغه خلق ويريږی چه کوم علم والا دی. بعضې وائی چه هغوی په غيببو باندې هم داسې ايمان لری لکه څنګه چه په حاضر باندې ايمان لری. او ددوی حال دمنافقانو پشان نه دې چه کله ايمان والو ته مخامخ شی نو خپل ځان ايماندار بولی ليکن کله چه خپلو کښې وی نو هغوی ته وائی چه مونږ تاسوسره يو مونږ دوی پورې خنداګانې کووو،ددې منافقانو حال په سورت منافقين کښې داسې راغلې دی چه ﴿اِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ﴾ يعنی منافقان چه کله تاسو ته رازی نو وائی چه مونږ د زړه دکومی شهادت ورکوو چه ته دالله ﷻ رسول ئې او الله ﷻ ته ښه معلوم دی چه ته دهغه رسول ئې ليکن الله ﷻ ګواهی ورکوی چه دا منافقان تاته دروغ وائی ددې معنی اعتبار سره ﴿بِالْغَيْبِ﴾ به حال وی يعنی هغوی ايمان

[1]) ابن ماجة كتاب النكاح ، باب افضل النساء : ۱۸۵۷)،)–

راوړی، حال دادې چه دخلقونه پټ وی دغیب لفظ په دې ځائې کښې دې، ددې معنی کښې هم مفسرینو نه ډیر اقوال ذکر کړی دی او هغه ټول صحیح دی او جمع کیدیشی.
ابوالعالیه رحمة الله علیه فرمائی چه ددې نه مراد په الله جل جلاله باندې ، په فرښتو باندې ، کتابونو باندې ، رسولانو باندې، قیامت باندې ، جنت دوزخ باندې، ملاقات باندې، دمرګ نه پس ژوند باندې، ایمان راوړل دی.
د حضرت قتاده رضی الله عنه هم داقول دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او نورو صحابه کرام رضی الله عنهم نه روایت دې چه ددې نه مراد پټ څیزونه دی چه د نظر نه پټ دی لکه جنت ، دوزخ وغیره ،هغه امور چه په قران پاك کښې ذکردی. عطاء رحمة الله علیه فرمائی چه الله جل جلاله باندې ایمان راوړلو والا په غیبوباندې ایمان راوړلووالا دې. حضرت اسماعیل بن ابو خالد رحمة الله علیه فرمائی چه ددې نه مراد داسلام پټ څیزونه دی .حضرت زید بن اسلم رحمة الله علیه فرمائی چه ددې نه مراد تقدیر باندې ایمان راوړل دی. نودا ټول اقوال دمعنی په لحاظ سره یو دی ځکه چه دا ټول څیزونه پټ دی او دغیب تفسیر ددې ټولودپاره دې او په ټولوباندې ایمان راوړل واجب دی.
د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په یومجلس کښې یو ځل د صحابه کرامو رضی الله عنهم فضائل بیانیدل نو دوی اوفرمائیل چه کومو خلقو نبی کریم صلی الله علیه وسلم لیدلې وو هغوی خو په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړو خو په الله قسم ایمانی حیثیت سره هغه خلق افضل دی چه دلیدو نه ئې بغیر ایمان راوړی. بیا دوی د ﴿الٓمّٓ﴾ نه واخله تر ﴿الْمُفْلِحُوْنَ﴾ پورې آیتونه اولوستل (ابن ابی حاتم ، مردویه)مستدر ك حاکم،امام حاکم رحمة الله علیه دا روایت صحیح ګڼړی .
په مسند احمد کښې هم ددې مضمون یو حدیث دې. ابوجمعه صحابی رضی الله عنه ته ابن محریز رحمة الله علیه اوفرمائیل چه څه حدیث اووایه چه هغه تا د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه آوریدلې وی .وې فرمائیل چه ښه ده څه تا ته یو ډیر ښه حدیث وایم. مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره یو ځل ناشته اوکړه .مونږ سره حضرت ابوعبیده بن جراح رضی الله عنه هم وو. هغوی اوفرمائیل چه یارسول الله صلی الله علیه وسلم آیا زمونږ نه هم څوك بهتر شته دې؟ مونږ تاسو باندې ایمان راوړو او تاسو سره په جهاد کښې شریك شو، نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل آو هغه خلق چه ستاسونه پس رازی اوپه مااباندې به ایمان راوړی. حالانکه هغوی به زه نه یم لیدلې.
تفسیر ابن مردویه کښې دی صالح بن جبیر رحمة الله علیه فرمائی چه ابوجمعه انصاری رضی الله عنه مونږ سره بیت المقدس ته راغلو،رجاءبن حیوه رضی الله عنه هم مونږ سره وو،کله چه واپس کیدو نو مونږ د رخصت اخستلو دپاره ورسره شو.کله چه جدا کیدو نو وې فرمائیل چه ستاسوددې مهربانو بدله اوحق ماته ادا کول پکار دی. واورئی څه تاسو ته یو حدیث وایم چه دا ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه آوریدلې دې .مونږ اووئیل الله جل جلاله دې په تاسو باندې رحم اوکړی ضرور اووائې. هغوی اووئیل چه مونږ نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره وو اومونږ لس کسان وو. په دوی کښې معاذ بن جبل هم وو. مونږ اووئیل یارسول الله صلی الله علیه وسلم آیا مونږ د لویو اجرونو مستحق یو؟مونږ په الله جل جلاله باندې ایمان راوړې دې اوستاسوتابعداری مواوکړه.نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه تاسو به ولې نه کوئی ؟ دالله جل جلاله رسول په تاسو کښې موجود دې ، دالله جل جلاله وحی دآسمان نه نازلیږی. ایمان خو دهغه خلقودې چه ستاسو نه به پس رازی . د دوؤ جلدونو مینځ کښې به قرآن پاك مومی. په دې باندې به ایمان راوړی. او په دې باندې به عمل کوی. داخلق به ستاسونه په اجر کښې دوچندوی.
دې حدیث کښې وجاده دقبولیت دلیل دې اوپه دې کښې دمحدثینو اختلاف دې.ما دامسئله د بخاری شریف په شرح کښې ښه واضحه کړې ده . ځکه چه ددې نه پس دکومو خلقو تعریف کیږی نو هغه ددې وجه کیږی. او دوئ ته چې کوم دا زیات اجر ملاویږی نو دا په دې حیثیت سره دی ګڼی علی الاطلاق هر لحاظ سره بهتر او افضل خو صحابه کرام رضی الله عنهم دی .
یوحدیث کښې دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم یو ځل دصحابه کرامو رضی الله عنهم نه تپوس اوکړو ،ستاسو په نیز په ایمان راوړو کښې څوك زیات افضل دی؟هغوی اووئیل فرښتې،وې فرمائیل چه هغوی به ایمان ولې نه

راوړی هغوی خوخپل رب سره دی.صحابه کرامو ﷺ اوفرمائیل چه بیا نبیان علیهم السلام نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چې هغوئ به ایمان ولې نه راوړی په هغوی خو وحی نازلیږی. وې فرمائیل بیا مونږ ، وې فرمائیل چه تاسوبه ایمان ولې نه قبولئ ،حالانکه خه په تاسو کښې موجود یم. واورئی ا خما په نیز دټولو نه زیات افضل ایمان والا به هغه خلق وی چه ستاسونه پس به ایمان راوړی. په صحیفو کښې به لیکلې شوی مومی او په دې باندې به ایمان راوړی.ددې سند کښې مغیره بن قیس دې.ابوحاتم رازی رحمه الله دوی ته منکر الحدیث وئیلی دی.لیکن هم ددې مضمون یو حدیث ضعیف سند سره مسند ابویعلی،تفسیر ابن مردویه ، مستدرك حاکم کښې روایت دې. حضرت انس بن مالك ﷺ نه هم داشان یو مرفوعًا روایت دې . والله اعلم.

په غیبو باندې د ایمان راوړو مصداق خلق:- ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت بدیله بنت اسلم فرمائی چه دبنو حارثه په جمات کښې مونږ د ماسپخین مونځ کښې وو. او بیت الله شریف طرف ته مو مخ وو. دوه رکعته مو اداکړی وو. چا خبر راوړو چې نبی کریم ﷺ بیت المقدس طرف ته مخ کړې دې. مونږ په دې آوریدوسره واوریدو. ښځې د سړو ځائې کښې شوې. او د سړو په ځائې ښځې شوې. اوباقی دوه رکعته مونږ بیت الله شریف ته ادا کړل. کله چه نبی کریم ﷺ ته داخبر اورسیدو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا هغه خلق دی چه په غیبوباندې ایمان راوړی. دا حدیث داسناد لحاظ سره غریب دی.

وَمِمَّا	الصَّلٰوةَ	وَيُقِيمُونَ
اودهغه مالونو نه	مونځ	اوقایئموی
او صحیح مونځونه ادا کوی اوکوم مالونه		
	يُنْفِقُونَ	رَزَقْنٰهُمْ
	خرچ کوی	چی ورکړی دې مونږ هغوی ته
چې مونږ دوی ته ورکړی دی دهغې نه (حقداروته) ورکړی		

قوله تعالی:- وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ

د مونځ قائمولو نه مراد ① حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه د مونځ فرائض ادا کوی ، رکوع کوی، تلاوت کوی،خشوع اوخضوع او توجه قائمه ساتی ② قتاده رحمه الله وائی چه دوختونو خیال ساتل،اودښه طریقې سره کول،رکوع پوره کول اقامت صلوة دی ③ مقاتل رحمه الله وائی چه دوخت خیال ساتل ، کامل طهارت،رکوع سجده پوره کول،تلاوت په ښه طریقه کول ، التحیات اودرود شریف وئیل اقامت صلوة دی.

قوله تعالی:- وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُونَ

د زکاة ادا کول: ① حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ﴿وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ معنی زکوة ادا کول دی. حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ اوبعضې صحابه کرامو ﷺ فرمائیلی دی چه ددې نه مراد د سړی خپلو بچو ته خوراك ورکول دی. دا د زکوة د حکم نه مخکښې آیت دی ② حضرت ضحاك رحمه الله فرمائی چه دزکوة اووه آیتونه چه په سورت براة کښې دی ، ددې دنازلیدو نه مخکښې دا حکم شوې وو چه د خپل طاقت مطابق چه څه درسره وی لږلږ خرچ کوئی ③ حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دا مال تاسو سره دالله ﷻ امانت دې. نزدې ده چه ستاسو نه به دا جدا شی. په خپل ژوند کښې دا د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړئی ④ حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دا آیت عام دې د زکوة دپاره، داهل وعیال خرچ دپاره،او چه کوموخلقو ته ورکړه ضروری ده دهغوی ټولو دپاره.څکه چې الله ﷻ یو عام وصف بیان

کړې دي او عام تعریف ئې کړې دې. نوهر شان خرچ ته به شامل وی⑤ څه (حافظ ابن کثیر) وایم چه په قرآن پاك کښې اکثرو ځاینو کښې دمال او دمونځ ذکر یو ځائې راغلې دې ځکه چه مونځ دالله ﷻ حق اودهغه عبادت دې چه څوك دهغه توحید اودهغه ثناء اودهغه بزرګی او دهغه طرف ته تیتیږی ، په هغه ذات باندې توکل کوی نوپه دې سره ددعا کولو نوم دی. اوخرچ کول دمخلوق سره احسان کول دی. چه په هغې سره هغوی ته فائده اورسی. ددې زیات حقدار اهل وعیال او غلامان وی ، بیا لرې خلق ، اجنبی ، نو ټول واجب خرچ او اخراجات او فرض زکوة په دې کښې شامل دی ،

داسلام پنځه ارکان:- بخاری اومسلم کښې ابن عمر نه روایت دې چه حضرت رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د اسلام بنیادونه پنځه دی① دالله ﷻ توحید د رسول کریم ﷺ د رسالت ګواهی ② مونځ قائمول ③ زکوة ورکول④ درمضان روژې نیول⑤اودبیت الله شریف حج کول[1]ددې په باره کښې نوردېر احادیث دی. دعربئ لغت کښې د صلوة معنی دعا ده. دعربو د شاعرانو شعرونه په دې باندې ګواه دی. بیا په شریعت کښې ددې استعمال په مونځ باندې دې چه درکوع او سجدې او دنورو خاصو افعالو نوم دې چه په مخصوص وختونو چه کښې د جمله شرائطو او صفاتو اواقسام سره ادا کولې شی.

د صلاة وجه تسمیه:- ① حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه مونځ ته صلوة په دې وجه وائی ځکه چه په مونځ کښې دالله ﷻ نه دخپل عمل ثواب طلب کوی . او خپل حاجتونه غواړی② بعضو وئیلی دی چه کوم دوه رګونه د ملا نه د ملا د تیر هډوکی دواړو طرفونوته رازی ، هغې ته په عربئ کښې صلوین وائی. چونکه په مونځ کښې داخوزی ددې وجې مونځ ته صلاة اووئیلې شو. لیکن داقول صحیح نه دې.③ بعضو وئیلی دی چه دا ماخوذ دې د «صلی» نه چه ددې معنی انختل او لازم کیدل دی لکه قران پاك کښې دی چه ﴿لَا يَصْلٰىهَا﴾ یعنی په جهنم کښې به همیشه دپاره نه اوسیږی مګر بدبخته خلق. ④ د بعضې عالمانوقول دې چه کله لرګې دصحیح کولودپاره په اورکیخودې کیږی نو عرب ورته ﴿تَصْلِيَةٌ﴾ وائی. چونکه مونځګذار هم دخپل نفس کوږوالې صحیح کوی نو ددې وجې دې ته صلوة وائی . لکه قران پاك کښې دی چه ﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ یعنی مونځ دهرې بې حیائی نه منع کوی. لیکن ددې د دعا په معنی کښې استعمال زیات صحیح اوزیات مشهور دی. والله اعلم . لفظ دزکوة بحث به انشاء الله په بل ځائې کښې راشی.

وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ

| اوهغه خلق دی | اچی یقین ساتی | په هغه کتاب

چې مونږ دوی ته ورکړی دی دهغې نه (حقداروته) ورکړی اوکوم کتاب چه په تاباندې نازل شوې

اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ

چی نازل شوې دی| تاته |اوپه هغه کتابونو |چی نازل شوی وو مخکښې ستاته | اوپه اخرت باند هغوئ

هغه هم منی اوهغه ټول کتابونه هم منی چې ستا نه مخکښې (نبیانوباندې) نازل شوي وو اودقیامت په

يُوْقِنُوْنَ ۝ؕ

یقین ساتی |

ورځ پوخ یقین لری

---

[1] صحیح بخاری : کتاب الایمان باب دعاؤکم ایمانکم : ۸، صحیح مسلم: ۱۱)-

قوله تعالى:- وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

د مومنانو څو نور صفات:- حضرت ابن عباس ﷛ فرمائي ددې مطلب دادې چه څه د الله ﷻ د طرف نه په تاسو باندې نازل شو اوستاسونه مخکښې نبيانو باندې نازل شو هغوی ددې ټولوتصديق کوی. دا نه ده چه څه مني او څه نه منئ بلکه د خپل رب ټولې خبرې مني او په آخرت باندې هم ايمان لري. يعنی بعث او قيامت ،جنت او دوزخ ، حساب اوميزان ټول مني. قيامت به چونکه ددنيا د فنا کيدو نه پس راځی نو ددې وجې ده ته آخرت اووئيلې شو. بعضې مفسرين وائي چه دکومو کسانو مخکښې په ايمان بالغيب سره صفات بيان شوی دی هم دهغوی دوباره صفات بيان کړې شو. يعنی ايماندار که عرب مومن وی اوکه اهل کتاب وغيره. حضرت مجاهد ﷬ ،حضرت ابوالعاليه ﷬ ، حضرت ربيع بن انس ﷬ او حضرت قتاده ﷬ نه هم دا قول نقل دې. بعضو وئيلی دی چه دا دواړه خو يو دی مگر مراد ددې نه صرف هم اهل کتاب دی. په دې دواړو صورتونو کښې به واؤ عطف دپاره وی او د صفتونو عطف به په صفتونوباندې وی. لکه ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى﴾ کښې د صفتونو عطف په صفتونو باندې دې. اود شاعرانو په شعرونو کښې هم دا راغلی دی. دريم قول دادې چې ړومبی درې صفتونه دهغه مومنانو دی چې کوم عرب دی او ﴿وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ﴾ نه د اهل کتابو د مومنانو صفات مراد دی.دا سدی ﷬ دحضرت ابن عباس ﷛ اوبعضې نورو صحابه کرامو ﷛ نه نقل کړې دې او ابن جرير ﷬ هم دا خوښ کړې دې. اوددې شهادت کښې دا آيت راوړی﴿وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ﴾يعنی اهل کتابو کښې داسې خلق هم دی چه الله ﷻ باندې او په هغه وحی باندې چه په تاسو نازله شوې ده او په هغه وحی باندې چه ستاسونه مخکښې نازله شوې وه ايمان راوړی. اودالله ﷻ نه ويريږی .اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ﴾يعنی چه چا ته ددې نه مخکښې کتاب ورکړې شوې وو او دې سره ايمان لری او کله چه په دوی باندې قران پاك لوستلې شی نو وائی چه مونږ په دې باندې ايمان راوړې دې او دا مود خپل رب طرف نه حق اومنلو. مونږ خوددې نه مخکښې مسلمانان وو . دوی ته به د صبرکولو اود بدئی په بدله کښې د نيکئ او دالله ﷻ په لار کښې د خرچ کولو په وجه دوچند اجر ملاويږی.

درې کسانو ته دوچنده اجر ملاويدل:- بخاری شريف او مسلم شريف کښې دی چه رسول کريم ﷺ فرمائی چه دريو سړو ته به دوچند اجر ملاويږی①يو اهل کتاب چه په خپل نبی نې ايمان راوړې وو اوبيا په ماباندې ايمان راوړی②دويم هغه غلام چه د الله ﷻ حق ادا کړی اود خپل مالك هم③دريم هغه سړې چه خپلې وينځې ته ښه آدب اوښائی بيا دا آزاده کړی اودې سره نکاح اوکړی. ([1])

دحضرت ابن جرير ﷬ ددې قول مناسبت سره ددې نه هم معلوميږی چه د دې سورت په شروع کښې د مومنانو اودکافرانو بيان شوې دې نو څنګه چه د کافرانودوه قسمونه دی کافر او منافق، داشان د مومنانو هم دوه قسمونه شو ،عربی مومن او کتابی مومن. څه وايم چه دا ظاهره ده چه د مجاهد ﷬ داقول صحيح دې چه دسورت بقره ړومبی څلور آيتونه د مومنانو دصفاتو په باره کښې دی. اوددې نه پس ديارلس آيتونه دمنافقانو په حق کښې دی. عربی وی که عجمی ، کتابی وی که غيرکتابی ، انسانانو نه وی اوکه جناتونه څکه چه په دوی کښې هر يووصف دبل دپاره لازم او شرط دې ، يو بغير د بل نشی کيدلې.

غيب باندې ايمان راوړل ، مونځ کول اوزکوة ورکول صحيح نه دی تر کومې چه رسول کريم ﷺ باندې اوپه مخکښونبيانو باندې ايمان چه کوم کتابونه نازل شوی ووپه هغې ايمان راونړی اودې سره په

[1] صحيح بخاری : کتاب العلم باب تعليم الرجل امته واهله : ۹۷. صحيح مسلم: ۱۵٤)-

اخرت باندې ایمان راوړي. چه څنګه ړومبی درې څیزونه بغیر د مخکښو دريو څیزونو نه غیر معتبر دی داشان مخکښې درې څیزونه د درې روستنو نه صحیح نه دی. ددې وجې ایمان والو ته دالله ﷻ حکم دې چه ﴿یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَالْكِتٰبِ﴾ یعنی ائې ایمان والویه الله ﷻ اودده په رسول ﷺ باندې اوچه کوم کتاب په ده نازل شوې دې او چه کوم کتابونه ددې نه مخکښې نازل شوی دی په هغې ایمان راوړنی.اوبل ځائې کښې فرمانی چه :﴿وَلَا تُجَادِلُوْٓا اَهْلَ الْكِتٰبِ﴾

یعنی اهل کتابو سره په جنګ کولو کښې ښه طریقه اختیار کړئی او وائی چه مونږایمان راوړې په هغه څه چه مونږ ته نازل شوې دې او چه کوم تاسو طرف ته نازل شوې دې. څمونږ معبود یو دې .او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ائې اهل کتابو چه څه مونږ نازل کړی دی په هغې ایمان راوړئی دا د هغې تصدیق کوونکې دې چه کوم تاسوسره دې. اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ائې اهل کتابو تاسو په هیڅ څیز باندې نه یئ ترکومې پورې چه تورات او انجیل او څه چه ستاسو طرف ته ستاسو د رب د طرف نه نازل شوی دی قائم اونه ساتئ. اویو بل ځائې کښې دټولو ایمان والو دطرف نه خبر ورکوی او قران پاك کښې وائی چه: ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ﴾ الخ یعنی رسول ایمان راوړو په هغه باندې چه دوی طرف ته نازل شوې ددوی درب دطرف نه اوټول ایماندار هم .هر یو ایمان راوړو په الله ﷻ باندې او دده په فرښتو باندې او دده په کتابونوباندې او دده په رسولانوباندې او مونږ په رسولانو کښې فرق اوجدائی نه کوؤ . داشان ارشاددې چه کوم خلق په الله ﷻ باندې اودده په رسولانو باندې ایمان راوړی او په رسولانو کښې فرق نه کوی . دا مضمون په نورو آیتونو کښې هم دې. چه په هغې کښې ټولو ایمان والوته په الله ﷻ باندې او دده په ټولو رسولانو باندې او په ټولو کتابونو باندې دایمان راوړو ذکر شوې دې.

دا بله خبره ده چه داهل کتابوپه ایماندارو کښې یوخاص خصوصیت دې. ځکه چه ددوی ایمان په خپلو کتابونو باندې تفصیل سره وی اوبیا کله چه د نبی کریم ﷺ په لاس ئې ایمان راوړو نو په قران پاك باندې هم تفصیل سره ایمان راوړی. ددې وجې دوی ته دوچند اجر ملاویږی. اوددې امت خلق هم مخکښې کتابونو باندې ایمان راوړی. لیکن ددوی ایمان اجمالی طور سره وی لکه څنګه چه په صحیح حدیث کښې دی چه کله تاسوته اهل کتاب څه بیان اوکړی نوتاسو نه ئې دروغ ګنړی او نه رښتیا بلکه اووائې چه مونږ ته څه نازل شوی دی مونږ هغه منو. او څه چه په تاسو باندې نازل شوی دی په هغې هم ایمان لرو. (۱)

په بعضوموقعو باندې داسې هم کیږی چه کومو خلقو په نبی کریم ﷺ باندې ایمان راوړې دې دهغوی ایمان د اهل کتابو په نسبت زیات پوره اوزیات کمال والا اوزیات راسخ اوزیات مضبوط وی، په دې حیثیت سره ممکن دی چه دوی ته اهل کتابونه هم زیات اجر ملاؤ شی. آګر چه هغوی په خپل پیغمبر او په نبی کریم ﷺ باندې د دوچنده اجر حقدار شوی دی خو داخلق دکمال په وجه په ایمان او اجر کښې هم زیات مخکښې دی. والله اعلم

اُولٰٓئِكَ	عَلٰی هُدًی	مِّنْ رَّبِّهِمْ	وَاُولٰٓئِكَ
داسې خلق	په صحیح لار قائم دی	دطرفه درب خپل نه	اودا خلق چې دی
دغه کسان دخپل پروردګارپه په توفیق سره په سمه لار(روان) دی اوهم دوئ			

---

(۱) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة : ٤٤٨٥، بلفظ (لا تصدقوا الکتاب ولاتکذبوهم(وقولو امنا باالله) ابوداود: ٣٦٤٤، بلفظ (ماحدثکم اهل الکتاب فلا تصدقوهم ولاتکذبوهم) سنن ابی داود والی روایت غلة)۔

هُمُ	الْمُفْلِحُوْنَ۝
هم دوی	کامیاب دی

په دنیا او آخرت کښې کامیاب دی

قوله تعالى:- أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ

هدایت موندونکی څوک دی:- یعنی هغه خلق چه د کومو صفتونه مخکښې بیان شو لکه په غیبو باندې ایمان راوړل ، مونځ قائمول ، دالله ﷻ په ورکړې شوی مال کښې خرچ کول، په نبی کریم ﷺ باندې چه څه نازل شوی دی په هغې ایمان راوړل ، د نبی کریم ﷺ نه مخکښې چه کوم کتابونه نازل شو په هغې باندې ایمان راوړل ، په آخرت باندې ایمان راوړل او د هغه ځائې دپاره نیك عملونه کول ، د بدو او حرامو کارونو نه بچ کیدل،هم دا خلق هدایت والا دی کوموته چه دالله ﷻ د طرف نه نورملاؤ شوې دې. او بیان اوبصیرت ورته حاصل شوې دې. اوهم ددې خلقو دپاره په دنیا او آخرت کښې کامیابی ده. حضرت ابن عباس ﷛ د هدایت تفسیر نوراو استقامت کړې دې. اود فلاح تفسیر ئې خپله خوښه موندل او دبدو نه بچ کیدل کړې دې. حضرت ابن جریر ﷬ فرمائی چه دا خلق د خپل رب د طرف نه په نور او دلیل اوثابت قدمئی او رښتیا او دحق په توفیق باندې دی. اوهم دا خلق د خپلو پاکو اعمالوپه وجه د نجات او د ثواب او همیشه د جنت موندلو مستحق دی. اود عذابونونه لرې دی.

ابن جریر ﷬ دا هم فرمائی چه نور خلق د ﴿أُولَٰئِكَ﴾ اشاره اهل کتابو ته کوی چه د هغوی صفت ددې نه مخکښې بیان شو. لکه مخکښې تیر شو په دې اعتبار سره ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ مخکښې آیت ته به جدا وی. اومبتدا به جوړه شی او مرفوع به وی او ددې خبر به ﴿ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ۝﴾ وی. خو ښه قول دادې چه ددې اشاره دمخکښنو صفتونو والو طرف ته ده. اهل کتاب وی اوکه عرب. حضرت ابن عباس ﷛ اوابن مسعود ﷛ او بعضې نورو صحابه کرامو ﷛ نه روایت دې چه د ﴿يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾ نه مراد عرب ایماندار دی.

قوله تعالى:- وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

کامیاب خلق:- اودې نه پس جمله نه مراد اهل کتاب ایماندار دی. بیا دواړو دپاره زیرې دې چه دا خلق په هدایت باندې دی او فلاح والا دی. او مخکښې بیان شوی دی چه دا آیتونه عام دی اودا اشاره هم عامه ده .والله اعلم. حضرت مجاهد ابوالعالیه ﷬ ، حضرت ربیع بن انس ﷬ او حضرت قتاده ﷬ نه هم دا روایت دې.

یو ځل رسول کریم ﷺ نه سوال کیږی چه دقران پاک ځینې آیتونه مونږ ته تسلی راکوی او امید راکوی او ځینې آیتونه زمونږ ملا ماتوی او نږدې وی چه ناامیده شو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څه به تاسو د جنتی او جهنمی پیژندګلو اوښایم صفا صفا ،بیا نبی کریم ﷺ ﴿الٓمٓ﴾ نه تر ﴿الْمُفْلِحُونَ۝﴾ پورې تلاوت اوکړو او وې فرمائیل چه دا جنتان دی،حضرات صحابه کرام ﷛ ډیر خوشحاله شو او وې فرمائیل چه الحمد لله مونږ ته امید دې چه مونږدوی نه یو. بیا نبی کریم ﷺ د ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه تر ﴿ عَظِيمٌ۝﴾ پورې تلاوت اوکړو او وې فرمائیل دا جهنمیان دی، صحابه کرام ﷛ اوفرمائیل چه مونږ داسې نه یو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو. (ابن ابی حاتم).

إِنَّ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	سَوَاءٌ	عَلَيْهِمْ
بیشکه	هغه خلق	اچې انکار ئې کړې دې	برابر دی	په هغوی باندې

بیشکه چاچې(ستا ددې خبرو دمنلونه)انکار کړې دې (انې رسوله) د هغوی په

ءَاَنْذَرْتَهُمْ	اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ	لَا يُؤْمِنُوْنَ۝
که ته ويروې هغوئ	يانه ويروې هغوئ	خونه راوړي ايمان هغوئ
حق كښې ستا ويرول اونه ويرول دواړه برابر دي		هغوئ ايمان نه راوړي

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ

بدنصيبه خلق :يعنى كوم خلق چې حق لره پټوى او د پټولو عادي دى او ددوى په قسمت كښې هم دادى نوستا دپاره ددوى ويرول اونه ويرول برابر دى، دوى بۀ هيڅ كله داللهﷻ د وحي تصديق اونه كړى چه كومه په نبى كريم ﷺ باندې نازله شوې ده. او په بل ځائې كښې فرمائى چه﴿اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ يعنى چه كومو خلقو باندې دالله ﷻ خبره ثابته شوې ده هغوى به ايمان نه راوړى. اگر چه ټول آيتونه اوگورى تردې چه دردناك عذاب هم اوگورى.

ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ

اودا شان د سركشه اهل كتابو په باره كښې فرمائى چه﴿وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ﴾ يعنى دې اهل كتابو ته اگر چه ټول دليلونه راوړې نو دوى به ستا قبله اونه منى. يعنى دې بدنصيبو ته دا نيك بختى نه ده حاصله ، نودې گمراهانو ته هدايت دكومه اړخه ؟ نوائې نبى تاسو په دوى باندې افسوس مه كوئى ستا كار صرف د رسالت حق ادا كول دى او رسول دى ، منلو والا كه نصيب والا وى نو فائده به واخلى. اوكه څوك نه منى نو نه دې منى ستا فرض ادا شو ،مونږ به پخپله ددوى نه حساب اخلو. ته صرف ويرولو والا ئې او دهر څيز هم الله ﷻ وكيل دې.

ابن عباس فرمائى چه نبى كريم ﷺ ته ددې خبرې ډير حرص وو چه ټول ايماندار شى او هدايت قبول كړى، ليكن الله ﷻ ورته اوفرمائيل چه دا سعادت دهر چا په حصه كښې نشته دې دا نعمت تقسيم شوې دې چه د چا په حصه كښې راغلې دې هغوى به ستا منى او چه كوم بدقسمته دى هغوى به هيڅ كله ستا اطاعت طرف نه رانشى. نو مطلب دادې چه څوك دقران پاك نه انكارى دى او وائى چه مونږ مخكښې كتابونه منو نوددوى ويرولو هيڅ فائده نشته دې ځكه هغوى خو پخپله په حقيقت كښې خپل كتاب نه منى ځكه په دې كښې ستا دمنلو وعده ده . نوهركله چه دوى دخپل نبى نصيحت او كتاب نه منى نو ائې نبى ﷺ ستا خبره به څه اومنى؟

ابوالعاليه ﷫ فرمائى چه دا آيت د جنگ احزاب د سردارانو په باره كښې نازل شوې وو. چه ددې په باره كښې الله فرمائى﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ ﴾ . ليكن چه كومه معنى مونږ مخكښې بيان كړې ده هغه زياته ظاهره ده. او د بل آيت مطابق ده . والله اعلم. په دې حديث باندې چه كوم ابن ابى حاتم ﷫ حوالې سره نن بيان شو په هغې دوباره نظر واچونى﴿لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ دمخكښې جملې تاكيد دې. ددوى كفر به مات نشى. دا هم ممكن دى چه ﴿ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ خبر وى ځكه چه تقدير كلام د﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ۝﴾ دې او﴿سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ﴾ جمله معترضه به شى ، والله اعلم.

خَتَمَ اللّٰهُ	عَلٰى قُلُوْبِهِمْ	وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ	وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ
مهرلگولې دې الله	دهغوئ په زړونوباندې	اودهغوئ په غوږونوباندې	اودهغوئ په سترگوباندې
الله تعالى د هغوى په زړونو او غوږونو باندې مهر لگولې دې		اود دوى په سترگو ئې پرده غوړولې ده	

غِشَاوَةٌ ز	وَّلَهُمْ	عَذَابٌ	عَظِيْمٌ۝ ع
پرده ده	اودې هغوئ دپاره	عذاب	لوئ
اوهغوئ لره لويه سزا مقرره ده			

قوله تعالى:- خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ

په زړونو او غوږونو مهرلګول:-حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه د ختم نه مراد طبع ده یعنی مهر لګول دی. قتاده رحمه الله فرمائی چه په دوی شیطان غالب شو اودوی دده په ماتحتئ کښې اولګیدو.تر دې پورې چه مهر الهی ددوی په زړونواو ددوی په غوږونوباندې اولګیدو. اوپه سترګو ئې پردې شوې او دوی هدایت نشی کتلې او نه پرې پوهیږی.

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی ګناه دخلقو په زړونو باندې راوړی او دوی د هر طرف نه ګیروی ، بس هم دا طبع او ختم یعنی مهر دې. اود غوږونو دپاره محاوره کښې مهر رازی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی په قران کښې د(ران) لفظ دې د«طبع» لفظ دې. اود (اقفال) لفظ دې او«ران» د«طبع» نه کم دې. او (طبع) د (اقفال) نه کم دې. (اقفال) د ټولو نه زیات دې. حضرت مجاهد رحمه الله خپل لاس اوخودلو او وې فرمائیل زړه د لاس د تلی په شان دې او دبنده دګناهونو په وجه راټولیږی او بندیږی. داشان چه یوګناه اوکړې شوه نو ګویا چه کچه ګوته بنده شو او بیا ئې ګناه اوکړه نوګویا چه بله ګوته بنده شوه تر دې پورې چه ټولې ګوتې بندې شی او اوس موټې بند شو چه په دې کښې هیڅ نشی داخلیدې. داشان د ګناهونو په وجه په زړه باندې پردې راشی اومهر پرې اولګی. بیا په دې باندې هیڅ اثر نه کیږی ، دې ته «رین» هم وائی. مطلب دا شو چه د دوی تکبر اود دوی د حق نه مخ اړول بیانیږی. لکه وئیلې شی چه فلانې سړې ددې خبرې په آوریدوسره کونړ شو. مطلب دا وی چه تکبر او بې پرواهئ کولو سره دوی دې خبرې طرف ته غوږ نه کیخودو.حضرت امام ابن جریر رحمه الله فرمائی لیکن دا مطلب صحیح نه دې ځکه چه په دې ځائې کښې خو الله ﷻ پخپله فرمائی هغه پاك ذات ﷻ ددوی په زړونو باندې مهر اولګولو.

زمحشری رحمه الله ددې تردید کړې دې او پنځه تاویلونه ئې کړی دی . لیکن ټول په ټوله بالکل فضول او بکواس دی او صرف د خپل معتزله کیدو په وجه ده دا ټول تکلفات کړی دی. ځکه چه ددوی په نیز دا خبره ډیر خرابه ده چه دچا په زړه باندې الله ﷻ مهر اولګوی. لیکن افسوس چه هغوی په نورو صفا او واضحه آیتونوباندې غور اونکړو.دالله ﷻ ارشاد دې چه﴿فَلَمَّا زَاغُوْٓا اَزَاغَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ ؕ﴾ یعنی کله چه دوی کاږه شو نو الله ﷻ به ددوی زړونه کاږه کړی.اوفرمائی چه﴿وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ﴾ یعنی مونږ به ددوی زړونه او ددوی نظرونه الټه کړو ګویا چه دوی هډو ایمان نه وو راوړې اوفرمائی مونږ دوی ددوی په سرکشئ کښې سروهلی پریږدو.داقسمه آیتونه هم دی چه الله ﷻ ددوی په زړونو باندې مهر اولګولو او هدایت ئې ددوی نه لرې کړو ،ددوی حق ئې لرې کولو او په باطل باندې د ټینګیدو په وجه.اودا سراسر عدل و انصاف دې او عدل ښه څیز دې . دا نه چه خراب. که زمحشری هم په دې آیتونو باندې نظر کړې وې نو تاویل به ئې نه کولو. والله اعلم.

قرطبی رحمه الله فرمائی چه دامت اجماع ده چه الله ﷻ خپل یو صفت مهر لګول هم بیان کړې دې چه د کفارودکفر بدله ده. فرمائی﴿بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾ یعنی بلکه ددوی دکفر په وجه الله ﷻ په دوی مهر لګولې دې.حدیث شریف هم دی چه الله ﷻ زړونه اړوی راوړوی،په دعا کښې دی چه﴿یامقلب القلوب ثبت قلوبنا علی دینك﴾ یعنی انې د زړونو اړوونکیه زمونږ زړونه په خپل دین باندې قائم اوساته.

د حضرت حذیفه رضی الله عنه په حدیث کښې دی چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه په زړونو باندې فتنې داشان پیش کیږی لکه دشلیدلې بورئې یو ټکړه،چه کوم زړه داقبلوی نو په دې کښې یوتوره نقطه لګی او چه په کوم زړه کښې د فتنې اثر نه کوی نو په هغې یو سپین داغ لګی. چه ددې سپین والې زیاتیږی اوبالکل صفا شی اومنور شی.اوبیا دې (زړه) ته هیڅ فتنه نقصان نشی رسولې. اوددې بل زړه توروالې هم خوریږی تر دې پورې چه ټول تور شی او اوس دا دالټه کوزې په شان شی. نه په دې ښه خبره لګی او نه ورته ګناه خرابه معلومیږی .

ابن جرير رحمه الله فيصله كړې ده چه په حديث كښې راغلى دى چه كله مومن ګناه كوى نو دده په زړه باندې يو تور داغ لګى كه دې منع شى اوتوبه اوكړى نو هغه داغ ختم شى او دده زړه صفاشى . اوكه هغه ګناه زياته شى نو هغه تورواليې خوريږى تر دې پورې چه په زړه خوره شى، هم دا هغه ران دې چه د هغې ذكر په آيت كښې دې چه﴿ كَلَّا بَلْ ۜ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴾ يعنى مونږ ددوى په زړونو باندې " ران"لګولې دې ددوى د بدعملونو په وجه. (ترمذى ، نسائى ، ابن جرير).امام ترمذى رحمه الله دې حديث ته حسن وئيلې دې. نومعلومه شوه چه دګناهونوزياتوالې په زړه باندې غلاف راولى او ددې نه پس مهر الهى پرې لګى چه دې ته ختم يا طبع وئيلې شى ، اوس په زړه كښې د ايمان د تلو او د كفر د پاتې كيدو هيڅ لار پاتې نشى.

قوله تعالى:- وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ

په ستركو پردې :-هم ددې مهر ذكر د دې آيت په (خَتَمَ اللّٰهُ)كښې دې. دامثال دې زمونږ د ستر ګود ليدلو څيزونو كله چه مونږ ددې خله بنده كړو اوبه دې مهر اولګوؤ نو تركومې پورې چې هغه مهر مات نشى نو په دې كښې نه څيز داخليدې شى اونه ددې نه څه څيز راوتلې شى. داشان چه دكومو كفارو په زړونو باندې اوغوږونوباندې دالله ﷻ مهر لګيدلې دې په هغې كښې هم ددې د ماتيدو او لرې كيدو نه بغيرهدايت نشى داخليدې اونه ترې كفر وتلې شى .

په ﴿سَمْعِهِمْ ؕ﴾باندې پوره وقف دې. او﴿سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ﴾ بيله پوره جمله ده ختم او طبع په زړونواوغوږونوباندې وى. اوغشاوه يعنى پردۀ په ستركو باندې رازى لكه حضرت ابن عباس ؓ ، حضرت ابن مسعود ؓ، او نورو صحابه كرامو ؓ نه روايت دى.په قران پاك كښې دى چه﴿ فَاِنْ يَّشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ ؕ﴾ او په بل ځاى كښې دى چه ﴿ وَّخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهٖ وَقَلْبِهٖ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهٖ غِشٰوَةً ؕ﴾. په دې آيتونو كښې زړه اوغوږ باندې د (مهر) ذكر دې او په ستركو باندې دپردې .

بعضو په دې ځاى كښې د﴿غِشٰوَةً ؕ﴾زبر وئيلې دې، نوممكن دى چه ددوى په نيز فعل ﴿جعل﴾ مقدر وى اوممكن دى چه نصب دمحل اتباع وى.لكه په﴿وَحُوْرٌ عِيْنٌ ۙ﴾كښې دسورت دشروع څلورآيتونو كښې د مومنانو اوصاف بيان شوى دى بيا دوه آيتونو كښې دكافرو حال بيان شوې دې، اوس دمنافقانو ذكر كيږى ، چه څوك په ظاهره ايماندار جوړيږى ليكن په حقيقت كښې كافر دى.چونكه ددې خلقو چالاكۍ عام طور پټې پاتې كيږى څكه چه ددوى بيان لږ په تفصيل سره اوشو اوډيرې نښې ددوى بيان شوې. هم ددوى باره كښې سورت براءت نازل شو. او هم ددوى ذكر په سورت نور وغيره كښې كړې شوې دې چه ددوى نه پوره بچ كيدل اوشى او ددوى دمذمومو خصلتونونه مسلمانان لرې شى ، نو فرمائى:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا

اوځينى دخلقو نه | هغه څوك دى | چى وائى | ايمان راوړى دې مونږ

اوځينې خلق داسې دى چې(په خولې)وائى چې مونږ په الله او په ورځ

بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۘ يُخٰدِعُوْنَ

په الله | اوپه ورځ | دخرت باندې | اوحال داچى نۀ دى | هغوئ | مومنان | دهوكه كوى هغوئ

داخرت ايمان راوړلئ دې | خودوئ (په رښتيانه) مسلمانان نه دى | دوئ(پخپل ګمان كښې)

اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ

الله سره | اوهغه كسانو سره | چى ايمان ئې راوړې دې | خو نۀ كوى دهوكه | مګر | اخانونوخپلوسره

د الله پاک او مسلمانانو سره تګى كوى | خو په اصل كښې خپلو ځانونو ته دهوكه وركوى

وَمَا	يَشْعُرُونَ ⑨
او نه لري	هغوئ پوهه
او پوهيږي پرې نه	

قوله تعالى:- وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ

دنفاق دوه قسمونه: دراصل نفاق وانى نيكئ لره ظاهرولواوبدئ لره پټولوته.د نفاق دوه قسمونه دي ①اعتقادي ②عملي. ړومبى قسم منافق خوابدى جهنمي وى اودويم قسم بدترين مجرم دې. ددې بيان به په تفصيل سره انشاء الله په څه مناسب ځائې كښې راشي.

ابن جريج رحمه الله فرمائي چه د منافق قول دده د فعل خلاف وى دده باطن دده د ظاهر خلاف وى.دده تګ د راتګ خلاف وى، دده موجودګى دده د عدم موجودګئ نه خلاف وى. نفاق خوهډوپه مكه كښې وو نه بلكه ددې خلاف وو. بعضي خلق داسې وو چه په زبردستئ په ظاهره دكافرو سره وو خو په زړه كښې به مسلمانان وو، كله چه نبى كريم ﷺ هجرت اوكړو او مكه معظمه ئې پرېښوده اومديني منورې ته ئې تشريف يوړو او په دې ځائې كښې د اوس او خزرج قبيلې انصار جوړ شواو ددوى ملګرتيا ئې اوكړه او د جاهليت مشركانه بت پرستي ئې پرېښوده او په دواړو قبيلو كښې خوش نصيبه مسلمانان شو ، ليكن يهوديان تر اوسه پورې دالله ﷻ ددې نعمت نه محروم وو. په هغوى كښې صرف حضرت عبدالله بن سلام رضي الله عنه دارښتونې دين قبول كړې وو. تردې وخته پورې دمنافقانو دا خبيثه ډله نه وه قائمه شوې او نبى كريم ﷺ دې يهودو او دعربو نورو قبيلو سره صلحه كړې وه.

د نفاق ابتداء: ددې ډلې د قيام ابتداء څه په دا ډول اوشو چه دمديني ديهودو درې ډلې قبيلې وې. ① بنو قينقاع ② بنو نضير③ بنو قريظه. بنو قينقاع خود بنو خزرج رونړه اوحليف وو. اوباقي ددوؤ قبيلو رورولي اوس سره وه. كله چه جنګ بدر اوشو او په دې كښې الله ﷻ خپل دين والو ته غلبه وركړه اود اسلام شان اوشوكت ظاهر شو ، دمسلمانانو غلبه شوه او دكفر زور مات شو نو په هغه وخت كښې دا ناپاكه ډله قائمه شوه. عبدالله بن ابى سلول خو وو دخزرج قبيلې نه ليكن اوس اوخزرج دواړو دې خپل مشر منلو. بلكه دده دبادشاهت او دده دسردارئ باقاعده داعلان اراده كولو والا وو چه ددې دواړو قبيلو رخ اسلام طرف ته شو او دده سردارى همداشان پاتې شوه. [1]دا ازغې خو دده په زړه كښې وو ، بل طرف ته د اسلام ورځ په ورځ پرمختګ او په جنګ كښې كاميابئ دې ډير زيات هواس باخته كړې وو. اوس ده اوكتل چه داسې به كار اونه چليږى . زر په ظاهره مسلمان شو اوپه باطن كښې ئې دكافر پاتې كيدو اراده اوتړله. اوځومره ډله چه ده سره وه ټولو ته ئې هم دا هدايت اوكړو اوداشان د منافقانو يوه ډله (جماعت) په مدينه منوره كښې اوددې په چاپير چل كښې قائمه شوه. په دې منافقانو كښې بحمدالله يومكى مهاجر هم نه وو. بلكه دې بزرګانو خو خپل ځانونه او خپل اهل وعيال او مالونه د الله ﷻ په نوم قربان كړى وو او د الله ﷻ رسول ﷺ سره راغلى وو. (فرضى الله عنهم اجمعين) حضرت عباس رضي الله عنه فرمائي چه دا منافقان د اوس او خزرج قبيلو كښې وو. او يهوديان هم چه ددوى په طريقو باندې وو.په دې آيتونو كښې دقبيله اوس اود قبيله خزرج بيان دې ابوالعاليه رحمه الله ، قتاده رحمه الله او سدى رحمه الله هم دابيان كړې دې.

قوله تعالى:- يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا

منافقان په خپل ګمان كښې الله او مومنانو ته دهوكه وركوى:-په دې ځائې كښې الله ﷻ د منافقانو دډيرو خصلتونوذكركړې دې چه مسلمانان ددوى دظاهر نه دهوكه كښې پريوتزى. اوهسې نه چه دوى

[1]) صحيح بخارى : كتاب التفسير تفسير سورة بقرة آل عمران باب لقسمعن من الذين....٤٥٦٦، صحيح مسلم: ١٧٩٨)-

مسلمانان اوګنړي او خپل ئې کړي. اوددې په وجه څه لوئې فساد اوشي. دا یاد ساتئ چې بد کاره خلق
نیک ګنړل ډیر خراب عمل دې اګر چې دا (بد کول) پخپله هم ډیر خراب عمل دې. لکه څنګه چه په دې
آیت کښې بیان شوی دی چه داخلق زبانی اقرار خو ضرور کوي خو په زړه کښې ددوی ایمان نشته دې.
داشان په سورة منافقون کښې هم وئیلې شوی دی چه: ﴿ إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللّٰهِ ﴾ یعنی
دامنافقان تاله راځي او وائي چې مونږ ګواهي ورکوو چه ته دالله ﷺ رسول ئې او الله ﷻ ته پته ده چه ته
دهغه پاك ذات رسول ئې. خو په حقیقت کښې د منافقانو داقول ددوی د عقیدې مطابق نه وو ځکه چه
ددې خلقو دشاندارو الفاظو او دتاکید نه باوجود الله ﷻ دوی ته دروغژن اوونیل
او وې فرمائیل چه﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ﴾ یعنی الله ﷻ ګواهي ورکوی چه په یقین سره دا منافقان
دروغژن دی. او په دې ځائې کښې هم فرمائی چه﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ﴾یعنی دراصل دوی ایمان نه دې راوړې
دوی خپل ایمان ظاهروی او خپل کفر لره پټوی او په خپل جهالت سره الله ﷻ ته دهوکه ورکوی. او دا
فائده ورکونکې او الله ﷻ ته دهوکه ورکونکې کاریګري ګنړي لکه څنګه چه په بعضو مومنانوباندې
ددوی مکر چلیږي . په قران پاك کښې دی چه : ﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهٗ﴾ یعنی د قیامت په ورځ چه
کله الله ﷻ دوی ټولو لره اودروی لکه څنګه چه دوی په دې ځائې دایمان والو په مخکښې قسمونه
خوری ،دالله ﷻ په مخکښې به هم قسمونه خوری اودا به ګنړي چه دوی هم څه دی. خبردار ! یقیناً دوی
دروغژن دی.په دې ځائې کښې ئې هم ددوی د غلطې عقیدې مقابله کښې اوفرمائیل چه په اصل کښې
دوی ته ددوی دخپل کار خرابی نه ده معلومه. دوی دا دهوکه خپلوځانونو ته ورکوی لکه په بل ځائې
کښې ارشاددې چه﴿إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾یعنی منافقان الله ﷻ ته دهوکه ورکوی اوهغه ذات
دوی ته (دهوکه) ورکوی .

بعضو قاریانو دا﴿يُخٰدِعُوْنَ﴾ لوستلې دې. اوبعضو﴿يَخْدَعُوْنَ﴾اود دواړو قراءتونومعنی اومطلب یو دې.
اوکه څوك اووائی چه الله ﷻ ته اوایمان والو ته به دهوکه څنګه ورکوی؟ دوی دخپل زړه خلاف ظاهروی
او دا خو صرف دبچ کیدو دپاره وی. نو په جواب کښې به وئیلې شی چه داشان خبره کولو والو ته هم
چه د ویرې نه بچ کیدل غواړي،په عربئ کښې﴿مُخَادِع﴾ وائې چونکه منافقان هم قتل ، قید او د دنیاوی
عذابونو نه دمحفوظ کیدو دپاره چال چلولو او د باطن خلاف الفاظ ئې ظاهرول ځکه دوی ته دهوکه
بازاووئیلې شو.

قوله تعالى:- ﴿وَمَا يَخْدَعُوْنَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ﴾

د منافقانو خپل ځان ته دهوکه ورکول:- ددوی دا کار اګر چه چا ته په دنیا کښې دهوکه هم ورکړي لیکن
په حقیقت کښې هغوی خپل ځان ته پخپله دهوکه ورکوی. ځکه چه هغوی په دې کښې کامیابی ګنړي.
اوپه اصل کښې به دا ددوی د عذاب الهی سبب وی چه په دوی کښې به د هغې د برداشت کولو طاقت
نه وی. نو په حقیقت به دا دهوکه ددوی دپاره عذاب شی. هغوی چه د کوم کار انجام ښه ګنړي هغه
(کار) به ددوی په حق کښې خراب او ډیر خراب وی. ددوی د کفر او ددوی دتکذیب په وجه به د دوی
رب ددوی نه سخت خفه وی. خو افسوس په دې چه په دوی کښې شعور نشته دې او دوی په خپل
ړوندتوب کښې مست دی. ابن جریج رحمه الله ددې په تفسیر کښې فرمائی چه د ﴿لا اله الا الله﴾اظهار کوی
او خپل ځان بچ کوی ، داکلمه به ددوی په زړونو کښې ځائې اونکړي. قتاده رحمه الله فرمائی چه دمنافقانو
هم داحالت دې چه په ژبه ئې څه او په زړه کښې بل څه ، عمل یو څه وی او عقیده بل څه ، سحر یو او
ماښام بل څه. دکشتئ په شان چه دهوا په وجه کله یو خوا شی او کله بل خوا.

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَ هُمُ اللّٰهُ
| په زړونو دهغوئ کښې| مرض دې | نو زيات کړل| هغوئ لره | الله |
|ددوئ په زړونو کښې (د نفاق)مرض دې نو الله (دقانون قدرت مطابق) ددوئ مرض
مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ بِمَا كَانُوْا
د حيثيت د مرض نه | اودې دهغوئ دپاره | عذاب | دردناك | په سبب دهغې| چې ووهغوئ
زيات کړو| اودوئ دپاره د دوی د دروغو ونيلو په وجه دردناکه سزا مقررشوې ده
يَكْذِبُوْنَ ۝
چې دروغ ئې ونيل |

قوله تعالى:- فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

د نفاق مرض :- دبيمارئی نه مراد په دې خائې کښې شك او شبه ده. حضرت ابن عباس ؓ ، حضرت ابن مسعود ؓ اوڅو صحابه کرامو ؓ نه هم دا روايت دې. حضرت مجاهد ؒ ، عکرمه ؒ ، حسن بصري ؒ ، ابوالعاليه ؒ ، ربيع بن انس ؒ اوقتاده ؒ نه دا قول روايت شوې دې. عکرمه ؒ او طاؤس ددې تفسير په ريا سره کړې دې. اوحضرت ابن عباس ؓ نه ددې تفسير نفاق هم روايت شوې دې. زيدبن اسلم ؒ فرمائی چه په دې خائې ترې دينی بيماری مراد ده جسمانی نه ده ، دوی ته په اسلام کښې دشك بيماری وه او الله تعالى د دوی په ناپاکئ کښې نور زيات والې اوکړو.

د قرانی ايتونونه شواهد:- لکه په قران پاك کښې په يو بل خائې کښې دی چه﴿فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَزَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّهُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ۝﴾ يعنی د ايمان والو په ايمان کښې زياتې کوی او دوی خوشحاله کوی، ليکن د بيماری والو په ناپاکئ کښې او پليتئ کښې نور هم زياتی کوئ (يعنی ددوی ابدی ګمراهی نوره هم زياتيږی) دا بدله ده ددوی د عملونو مشابه ده. دا ښه تفسير دې،هم ددې په مثل يو فرمان هم دې چه﴿وَالَّذِيْنَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَّاٰتٰىهُمْ تَقْوٰىهُمْ ۝﴾ دهدايت والوهدايت کښې زياتوالې کوی اوداقوی کوی.﴿يَكْذِبُوْنَ﴾قاريانو﴿يُكَذِّبُوْنَ﴾هم ونيلې دې.دادواړه خراب خصلتونه دی چه په دوی کښې وو دابه ئې په دروغه هم ګڼړل او دوی دروغژن هم وو.

دمنافقانو نه قتلولووجه:- رسول الله ﷺ بعضې منافقان پيژندلو نه باوجود هم دوی نه قتلول اوددې وجه هغه ده چه کومه د بخاری اومسلم په روايت کښې ده چه نبی کريم ﷺ حضرت عمر فاروق ؓ ته اوفرمائيل چه څه دا خبره نه خوښوم چه په خلقو کښې دامشهوره شی چه حضرت محمد ﷺ خپل ملګری قتل کوی.(۱)

مطلب دادې چه کوم اعرابيان چاپير چل کښې دی هغوی ته به دا معلوم نه شی چه دا کافران ددوی پټ کفر په وجه قتل کړې شوی دی ، ددوی نظرونه خو صرف په ظاهر باندې وی. کله چه په دوی کښې دا خبره مشهوره شی چه نبی کريم ﷺ خپل ملګری قتل کوی نو ويره ده چه هسې نه دوی داسلام قبلولو نه منع شي. حضرت قرطبی ؒ فرمائی چه زمونږ د عالمانو هم دا قول دې دا صحيح دې دا شان نبی کريم ﷺ مولفة القلوب چه دکومو زړونه اسلام طرف ته مائل کړی نو هغوی ته به ئې مال ورکولو حالانکه نبی کريم ﷺ ته معلومه وه د دوی عقيدې خرابې دی. حضرت امام مالك ؒ هم د منافقانو د

---

(۱) صحيح بخاري : كتاب المناقب ،باب ماينهى من دعوى الجاهلية: ۳۵۱۸، صحيح مسلم: ۲۵۸۴)–

نه قتل کولو هم دا وجه فرمائي ، لکه څنګه چه محمد بن جهم ، قاضي اسماعيل او ابهري نه نقل شوي دي. حضرت امام مالك رحمه الله نه په قول د ابن ماجشون يو وجه داهم نقل شوې ده چه دا په دې وجه وو چه د حضرت محمد ﷺ امت ته معلومه شي چې حاکم په خپل علم باندې فيصله نشي کولې. امام قرطبي رحمه الله فرمائي اګر چه په ټولومسئلو کښې د عالمانو اختلاف دې ليکن په دې مسئله کښې د ټولو اتفاق دې چه قاضي صرف د ذاتي معلوماتو په وجه يو کس نشي قتل کولې. حضرت امام شافعي رحمه الله يو وجه دا هم بيان کړې ده، دوی فرمائي د نبی کريم ﷺ دمنافقانو نه قتل کولو وجه ددوی ايمان په خپله ژبه باندې ظاهرول وو اګر چه ددې ورته علم وو چه ددوی زړونه ددوی خلاف دي. خو ظاهري کلمه دا رومبۍ خبره لرې کوی.

ددې په تائيد کښې د بخاري شريف او مسلم شريف دا حديث هم پيش کولې شی چه په هغې کښې دی چه ماته حکم راکړې شوی دې چه څه خلقوسره جنګ اوکړم تر دې چه هغوی ﴿لااله‌الاالله﴾ اووائی. هرکله چه دوی ته داکلمه اووئيلې شوه نو هغوی څما نه خپل ځانونه اومالونه بچ کړل او ددوی حساب په الله ﷻ باندې دې ()مطلب دادې چه ددې کلمې وئيلو سره داسلام ظاهري احکام په دوی باندې جاري شي ، اوس که ددوی عقيده هم ددې مطابق وی نو په آخرت کښې به دنجات سبب جوړ شی ګنی په هغه ځائې کښې به دوی ته هيڅ نفع نه ورکوی. ليکن په دنيا کښې خو به دمسلمانانو احکام په دوی باندې جاري وی . اګر چه داخلق به دوی په دې ځائې کښې دمسلمانانو په صفونو کښې او ددوی په فهرست کښې په نظر راځي ليکن آخرت کښې په پل صراط باندې به دوی بيل شي اوبه تيرو کښې به حيران اوپريشان وی او په اوچت آوازسره به مسلمانانو تـه آوازونـه کوی چه آيا مونږ تاسو سره نـه وو؟ ليکن دهغه ځائې نه به ورته جواب ملاؤ شی چه وئ خو صحيح مګر تاسو په فتنو کښې پريوتئ او په انتظار کښې پاتې شوئی او خپل کړه مو کول او خپلو خواهشواتو پسې شوی وئی تر دې پورې چه دالله ﷻ حکم راغلو.

غرض دا چه په آخرت کښې به هم مسلمانانوپسې لګيدلی وی خو آخردوی به بيـل کړې شـی، او ددوی په اميدونوباندې به اوبه توئی شی. هغوی به غواړی چه مسلمانانو سره پـه سجده کښې پريوزی ليکن سجده به نشی کولې (). لکه څنګه چه په احاديثو کښې تفصيل سره بيان راغلې دې .بعضو محققينو وئيلی دی چه ددوی د نه قتل کولو وجه دا وه چه د الله ﷻ رسول پـه موجودګئ کښې ددوی شرارتونه نشی ملاويدلې. الله ﷻ به مسلمانان دخپلې وحی په ذريعه ددوی د بدو نه محفوظ کړې وی. ليکن نبی کريم ﷺ نه پس الله ﷻ دې نـه کړی که داسې خلق وی ددوی نفاق ښکاره شی او مسلمانان ترې ښـه واقف شی نو هغوی بـه قتلوی .د حضرت امام مالك رحمه الله فتـوی ده چه نفاق د نبی کريم ﷺ په زمانه کښې وو ليکن نن خو دا بې دينی او زنديقيت دې.

داهم ياد ساتل پکار دی چه د زنديق په باره هم د عالمانو اختلاف دې چه کله هغه کفر ښکاره کړی نودده د قتل کولو نه مخکښې دې ده ته دتوبې کولو پيشکش اوکړی يا نه ؟ او هغه زنديق چه خلقو ته هم ددې تعليم ورکوی اوهغه زنديق چه معلم نه وی ، په دې دواړو کښې به فرق کولې شی يا نه ؟ او که دا ارتداد څو خل شوې وی نوبياددې څه حکم دې يا صرف په يو خل کولو باندې هم ؟ بيا په دې کښې هم اختلاف دې چه دا اسلام راوړل او رجوع کول دده دخپل طرف نه وی او په ده باندې د زور کولو نه پس هم دا حکم ؟ غرض په دې ټولو خبرو کښې اختلاف دې. ليکن ددې دبيان ځائې داحکامو کتابونه دی تفسيرونه نه دی.

[1]) صحيح بخاری : کتاب الايمان باب (فان تابوا...) :۲۵، صحيح مسلم: ...۲۱)-.

[2]) صحيح بخاری:کتاب الاذان فصل ل السجود: ۸۰۶،کتاب التوحيد باب قول الله تعالی (وجوه يومئذ ناظرة): ۷۴۳۹،صحيح مسلم: ۱۸۲)

نبی کریم ته د بعضې کسانو د نفاق علم:- د څوارلسو کسانو د نفاق علم خو نبی کریم ﷺ ته وو (). دا هغه بدظن خلق وو چه هغوی په غزوه تبوك کښې مشورې کړې وې اودا ئې فیصله کړې وه چه نبی کریم ﷺ سره دهوکه اوکړي. دوی د نبی کریم ﷺ دقتل کولو پوره سازش کړې وو چه د شپې په تیاره کښې چه کله رسول کریم ﷺ فلانی غر ته نزدې شی نو د رسول کریم ﷺ اوښه اویرونی ،هغه به اویریږی او په منډه به شی او رسول کریم ﷺ به په غر کښې پریوزی ، الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته په هغه وخت کښې وحی اوکړه اوددوی ناپاك سازش نه ئې خبر کړل . نبی کریم ﷺ حضرت حذیفه ﷜ راوبللو اوددې واقعې خبرې ئې ورکړو. او ددې غدارو نومونه ئې هم ورته اوخودل. بیا هم رسول کریم ﷺ ددوی د قتل کولو حکم اونه فرمائیلو(۲)ددې نه سوا رسول کریم ﷺ ته د نورو منافقانو علم نه وو. قران پاك فرمائی چه ﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ﴾یعنی ستاسوچاپیر چل کښې بعضې اعرابیان منافق دی اوبعضې سرکشه په مدینه کښې هم دی تاسو ته د هغوی معلومات نشته دې.خو مونږته معلوم دی. اوپه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ﴾یعنی که دامنافقان ګنده ژرونو والا اوفساد کولووالا او تکبر کولودخپلو شرارتونو نه منع نه شو نومونږبه هم دوی نه پریږدو. اوپه مدینه کښې ډیرکم باقی پاتې شی بلکه په دوی به لعنت اوکړې شی چه په کوم ځائې موندلې شی تونیولې به شی او ټکړې ټکړې کولې به شی.

ددې آیتونو نه معلومه شوه چې نبی کریم ﷺ ته ددې منافقانو علم وو چه څوك څوك دی؟ خو ددوی مذموم خصلتونه چه بیان شو ، دا چه په چا کښې وی نو په هغه به نفاق صادق رازی. لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَلَوْ نَشَآءُ لَاَرَيْنٰكَهُمْ﴾ یعنی که مونږ اوغواړو نودوی به ښکاره کړو تاسو به دوی د دوی د انداز ګفتګو نه اوپیژنئ. په دې منافقانو کښې د ټولونه زیات مشهور عبدالله ابی ابن سلول وو ، حضرت زید بن ارقم دده د منافقانه خصلتونو د حضور اکرم ﷺ په مخکښې ګواهی ورکړې وه . (۳)دې چه کله مړ کیږی نو حضور اکرم ﷺ دده دجنازې مونځ کوی او دده په دفن کولوکښې شریکیږی (۴)لکه څنګه چه ئې دعامو صحابه کرامو ﷜ په جنازه کښې شرکت کولو. بلکه عمر فاروق ﷜ چه کله حضور اکرم ﷺ ته لږ په زور سره وریاد کړل نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه څه نه غواړم چه خلقو کښې دا خبرې مشهورې شی چه حضرت محمد ﷺ خپل صحابه کرام وژنی (۵). یو صحیح حدیث کښې روایت دې چه ماته اختیار راکړې شو داستغفار کولو اونه کولو نو ما کول خوښ کړل(۶)په یو روایت کښې دی که اویا خلو نه زیات استغفار کولو کښې هم ما ته دده بخشش معلوم شوې وې نوما به ددې نه هم زیات استغفار غوستې وې (۷)

فِي الْاَرْضِ	لَاتُفْسِدُوْا	لَهُمْ	قِيْلَ	وَاِذَا
په زمکه کښې	چي مه کوئ فساد	هغوئ ته	چي اوونیلي شو	اوهر کله

اوهر کله چې دوئ ته (داصلاح دپاره) اوونیلې شی چې د زمکې په مخ فسادمه کوئی (اونفاق پریږدئ)

---

۱) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین واحکامهم باب صفات المنافقین:۲۷۷۹)-
۲) صحیح مسلم: کتاب صفات المنافقین واحکامهم باب صفات المنافقین:۲۷۷۹)-
۳) صحیح بخاری : کتاب التفسیر، سورة المنافقون: ٤۹۰۰)-
٤) صحیح بخاری : کتاب الجنائز باب الکفن القمیص: ۱۲۶۹، صحیح مسلم: ۲۷۷۳)-
۵) صحیح بخاری : کتاب المناقب باب ماینهی من دعوی الجاهلیة:۳۵۱۸، صحیح مسلم: ۲۵۸٤)-
۶) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب مایکره من الصلاة علی المنافقین: ۱۳۶۶)-.
۷) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب مایکره من الصلاة علی المنافقین: ۱۳۶۶)-.

قَالُوْٓا	اِنَّمَا	نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ۝	اَلَآ	اِنَّهُمْ	هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ
نووې وئیل	بیشکه مونږ	اصلاح کونکي یو	خبردار	بیشکه هم دوئ	فساد کونکي دي

نودوئ وائي مونږ خو (خپله) لګیا یو (د خلقو) اصلاحو کوؤ | بلکه هم دوئ ښکاره فسادیان دي

وَلٰكِنْ	لَّا يَشْعُرُوْنَ۝
خو	نه لري دوی پوهه

خو (پخپلو ځانونو) نه پوهیږي|

قوله تعالی:- وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ

فسادیان منافقان:- حضرت ابن عباس ، حضرت ابن مسعود اود رسول کریم ﷺ بعضي صحابه کرامو نه روایت دي چه دا بیان هم دمنافقانو دي ددوی فساد کفر او معصیت الهي دي[1] مطلب دادې چه په زمکه کښې دالله ﷻ نافرماني کول یا د نافرمانئ کولو حکم ورکول په زمکه کښې فساد پیداکول دی او دزمکې او آسمان اصلاح دالله ﷻ اطاعت دي[2] حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه کله دوی د الله ﷻ دنافرمانئ نه منع کولې شي نو وائي چه مونږ خو په هدایت اواصلاح باندې یو.

حضرت سلمان فارسی فرمائي چه ددې خصلت خلق اوسه پورې نه دي راغلي. مطلب دادې چه د حضور اکرم ﷺ په زمانه کښې دبدخصلت دا خلق موجود وو. خواوس چه څوک رازي نوهغوی به ددوی نه هم بدترین وی. دا نه دي ګڼړل پکار چه دوی دا وائي چه ددې وصف د حضور ﷺ په زمانه کښې هډو وو نه. حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائي چه ددې منافقانو فساد پیدا کول دا وو چه د الله ﷻ نافرمانئ به ئې کولې. چه دکوم کار نه الله ﷻ دوی منع کول هغه (کارونه) به ئې کول. او دالله ﷻ فرائض به ئې ضائع کول. دالله ﷻ په ربښتونی دین کښې به ئې شك کولو ، ددې په حقیقت اوصداقت باندې ئې یقین نه کولو. مومنانوته چه به کله راغلل نو لاپې به ئې ویشتلې. حالانکه په زړونو کښې ئې رنګ په رنګ وسوسې وې. موقع به ئې کتله اودالله ﷻ ددښمنانو امداد او مدد به ئې کولو او د الله ﷻ دنیکو بندګانو په مقابله کښې به ئې دهغوی مدد کولو اوددې مکر او فسا د نه پس به ئې خپل ځان ته مصلح وئیل او مصلح ګڼړلو [3].

کافرو سره دوستی هم فساد دې:- قران پاك دکافرو سره دوستی او تعلق نه هم په زمکه کښې د فساد کولوسره تعبیر کړې دي. ارشاد فرمائي چه﴿وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ﴾ یعنی کفار پخپلو کښې دیو بل دوستان دی که تاسو داسې اوکړل (دې کافرو سره مو دوستی اوکړه) نو په زمکه کښې به غټ فساد او فتنه پیدا شي. په دې آیت کښې ئې دمسلمانانو اوکفارو د دوستانې اوتعلقاتو کټ کولو حکم کړې دې او بل ځاې کښې فرمائي چه اې ایمان والو مومنان مه پریږدئی او کافران خپل دوستان مه جوړوئی ، آیا تاسوداغواړئی چه د الله ﷻ په تاسوباندې ښکاره حجت شي یعنی ستاسودنجات دلیل پریکړې. بیا فرمائي چه منافق خلق به د جهنم په لاندې حصه کښې وی او تاسو به ددوی دپاره بالکل مددګار نشئ. چونکه دمنافقانو ظاهر ښه وی ددې وجې په مسلمانانو باندې حقیقت پټ وی. دوی مومنانو ته په خپلو خوندوروخبرو دهوکه ورکوی. او ددوی د بې حقیقته کلماتونه او دکافرو د پټې دوستانې نه مسلمانانو ته ډیر زیات مصیبتونه برداشت کول دی. دامنافقان دفساد کولو مشران دی. که دوی پخپل کفر باندې

[1] الطبری: ۲۸۸/۱)-.
[2] ابن ابي حاتم : ۱ / ۵۰)-
[3] الطبری: ۲۸۹/۱)-

اوسی نو د دوی خوفناکوسازشونو او غتو چالونو به مسلمانانوته دومره نقصان بالکل نه رسیدو او پوره به مسلمانان شوی وي. او خپل ظاهر او باطن به ئې ښه کړي وي. نوبیا به دوی د دنیا د امن سره د آخرت نجات به هم حاصل کړي وي. ددې خطرناکې پالیسئ باوجود کله چه دوی ته نصیحت کولې شی نو دوی وائی چه مونږ خوصلح کوونکی یو او دوی دروغ وائی ، مونږ د چا څه ویرانول نه غواړو مونږ فریقینو سره اتفاق کوؤ.

قوله تعالی:- قَالُوْٓا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ

خپل ځانته مصلح وئیل:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه هغوی به وئیل چه مونږ د دواړو ډلو یعنی مومنانو او اهل کتابو مینځ کښې صلح کوونکی یو. لیکن الله ﷻ اوفرمائیل چه دا د دوی سراسر جهالت دې کوم ته چه دوی صلح وائی دا عین فساد دې خودوی ته هیڅ پته نشته دې (۱)

كَمَآ	اٰمِنُوْا	قِيْلَ لَهُمْ	وَاِذَا
لکه څنګه	چې ایمان راوړئ	چې اووئیلې شوهغوئ ته	اوهرکله
لکه	ایمان راوړنی	چې دوئ ته اووئیلې شي چې داسې (ښتینې)	اوهرکله

اٰمَنَ	كَمَآ	اَنُؤْمِنُ	قَالُوْٓا	النَّاسُ	اٰمَنَ
چې ایمان راوړې دي	لکه څنګه چې	ایمان راوړو	آیا مونږ	وئیل	انو روخلقو	چې ایمان راوړې دي
داسې ایمان ایمان راوړو (ښه)				نو وائی	خلقو راوړنی دي	چې نورومسلمانو)

وَلٰكِنْ	السُّفَهَآءُ	هُمُ	اِنَّهُمْ	اَلَآ	السُّفَهَآءُ ط
او	خو	پخپله بیوقوفان دی	دوئ چی دی	په حقیقت کښې	خبردار	بیوقوفانو
(پخپلې بې عقلۍ هم)	خو	دوئ پخپله بې عقله دي	واؤرئی چې هم		چې راوړنی دي	لکه دې کم عقلوخلقو

لَا يَعْلَمُوْنَ ۝
نه پوهیږی دوئ
نه پوهیږی (ځکه دوئ نورو خلقو ته بې عقله وائی)

قوله تعالی:- اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ لَّا يَعْلَمُوْنَ

حقیقی بیوقوفان:- مطلب دادې کله دې منافقانو ته دصحابه کرامو ﷺ پشان په الله ﷻ دایمان راوړو ، په فرښتوباندې دایمان راوړو، په رسولانو باندې دایمان راوړو، مرګ نه پس ددوباره ژوند ،د دوزخ اود جنت حقانیت دتسلیمولو ،دالله ﷻ تابعدارئ کولو ،د نیک عملونو کولو او د بدونه دمنع کیدلو اووئیلې شی نودامعلونه ډله داسې ایمان ته بیوقوفه ایمان وائی.ابن مسعود ﷺ اوبعضې نورصحابه کرام ﷺ او ربیع بن انس ﷺ ،عبدالرحمان بن زید ﷺ وغیره نه هم دا تفسیر نقل شوې دې (۲)

د سفیه معنی:- ﴿السُّفَهَآءُ﴾ د ﴿سفیه﴾ جمع ده لکه حکماء اوحکیم او حلماء اوحلیم، جاهل کم عقل او نفع نقصان لره پوره نه پیژندلووالا ته ﴿سفیه﴾ وئیلې شی. قران پاك کښې په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ﴾ بیوقوفوته مال مه ورکوئی کوم چه ستاسودقیام سبب جوړیږی. دعامو مفسرینو دا قول دې چه په دې آیت کښې ﴿السُّفَهَآءُ﴾ نه مراد ښځې اوبچی دی،ددې منافقانو په جواب کښې پخپله په دې

(۱) ابن ابی حاتم : ۱ / ۵۲)۔
(۲) الطبری: ۱/۲۹۳)۔

خائي کښې پروردګار عالم ﷻ جواب ورکړو اوتاکید ئې اوفرمائیل چه بیوقوف خو دوی دی او ورسره جاهلان هم دی داسې چه خپله بیوقوفی ورته معلومه هم نه ده. نه ورته خپل جهالت اوګمراهی معلومه ده . ددې نه زیات به ددوی خرابی او ړوندتوب او ـهدایت نه لرې کیدا، نور څه وی؟

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا

| اوکله چې | ملاویږی دوئ | دهغه خلقو سره | چې ا... ان ئې راوړې دي

اوهرکله چې دوئ مسلمانانو سره ملاو شي

قَالُوا آمَنَّا ۚ وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ لا قَالُوا

نو وایئ | چې ایمان راوړې دې مونږ | اوکله چې | ځانله شي | دشیطانانو ملګرو خپلو سره | نو وائي

نو (مسلمانانو ته) وائي چې مونږ (هم) ایمان راوړئي دې اوهرکله چې خپلوشیطانانو (یارانو) سره یوازې شي نو وائي

إِنَّا مَعَكُمْ لا إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ۝ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ

په حقیقت کښې مونږ | تاسو سره یو | بیشکه مونږ | توقې کونکی یو | الله | بدله د ټوقو ورکوی

چې مونږ خو ستاسو ملګری یو مونږ خو په مسلمانانو پورې توقې کوؤ | الله دوئ ته ددې ټوقوسزاورکوی

بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝

دوئ ته | اومهلت ورکوی | دوئ ته | اودوئ په سرکشئ خپله کښې | سرګردان دی |

او دوئ ته مهلت ورکوی | چې پخپله سرتیزئی کښې سروهلی بروهلی ګرځي.

قوله تعالی:- وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا ۚ

منافقانه رویه::مطلب دادې چه دا بدظن مسلمانانو لره رازی او خپل ایمان اودوستی او خیرخواهی ظاهروی اودوی په دهوکه کښې اچوی. چه دمال او ځان بچ کیده اوشی او نیکی او د غنیمت مال کښې هم ددوی حصه اورسی، اوکله چه خپلې ډلې (شیطانانو) ته لاړ شی نو دهغوی حق کښې خبرې کوی.

قوله تعالی:- وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ لا

دخلو معنی:-د ﴿خَلَوْا﴾ معنی په دې ځائې کښې د ﴿اِنْصَرِفُوْا﴾ او ﴿ذَهَبُوْا﴾ او ﴿خَلَصُوْا﴾ او د ﴿مَضَوْا﴾ ده یعنی واپس کیږی او رسی اوپه ځانله والی کښې وی او ځی.چه د «الی» سره متعدی ده دا په معنی د واپس کیدو ده. په فعل مضمر او ملفوظ دواړو باندې دلالت کوی ، بعضې وائی چه ﴿الی﴾ پـه معنی د مـع دې . مګر ړومبئ معنی صحیح ده.

د شیطانانو نه مراد:-دابن جریر رحمه الله دکلام خلاصه داده چه دشیاطین نه مراد مشران او لوئې لوئې سرداران دی لکه د یهودو عالمان او د قریشو اومنافقینوسرداران.

حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او نور صحابه کرام رضی الله عنهم قول دې چه دا شیاطین ددوی مالداره مشران او دکفر سرداران وو. او ددوی په عقیده کښې شامل خلق وو. د یهودو دې شیطانانو به دوی ته د پغمبرنی دروغ ګڼړلواو دقران پاك د تکذیب کولو مشورې ورکولې. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه د شیاطین نه مراد دهغوی هغه ملګری دی چه یا خومشرکان وو او یا منافقان وو. حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد هغه خلق دی چه پـه خرابو او شرك کښې ددوی سرداران وو. ابو العالیه رحمه الله سدی رحمه الله ، ربیع بن انس رحمه الله هم دا تفسیر کړې دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه هر دهوکه ورکونکی او سرکشی کونکی ته شیطان وئیلې شی که هغه د جناتونه وی او که د انسانانو نه . په قران

پاك كښې هم دى چه ﴿شَيٰطِيْنَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ﴾ يعنى د انسانانو او پيريانو شيطانان. په حديث كښې دى چه مونږ د جناتو اود انسانانود شيطانانونه دالله ﷻ پناه غواړو. ابو ذر ﷺ د رسول كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ ! آيا په انسانانو كښې هم شيطانان وى ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه آو. ()

قوله تعالى:- ﴿قَالُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُوْنَ﴾

د منافقانو دوه پړيقتوب:- كله چه دامنافقان مسلمانانو سره ملاوېږى نو وائى چه مونږ تاسوسره يو يعنى څنګه چه تاسو يئ داشان مونږ هم يو.مونږ خو هغوى سره هسې ټوقې كوو. حضرت ابن عباس ﷺ، ربيع بن انس ﷫ او قتاده ﷫ نه هم دا تفسير شوې دې. الله ﷻ دوى ته جواب وركوى اوددوى ددې مكر او فريب د فعل باره كښې فرمائى چه الله ﷻ به هم دوى سره ټوقې اوكړى او دوى به په سركشئ كښې نور هم زيات كړى لكه څنګه چه بل ځائې كښې فرمائى چه د قيامت په ورځ به منافقان سړى او ښځې ا يمان والو ته وائى چه لږ شان اودريږئ چه مونږ هم ستاسو دنور نه فائده اوچته كړو. ورته به اووئيلې شى چه روستو لاړشئ او نورتلاش كړئ.ددوى په روستو كيدو به ددوى په مينځ كښې يو ديوال قائم كړې شى. په دې كښې به دروازه وى. ددې يو طرف ته به رحمت وى او بل طرف ته عذاب. اوپه بل ځائې كښې ارشاد فرمائى چه كافر دې زمونږ صبر (ډهيل) ته ښه نه وائى په دې تاخير كښې دوى په خپل بدكردارونو كښې نورهم زياتيږى.نو قران پاك كښې چه په كوم ځائې كښې استهزاء، مسخريت يعنى ټوقې،مكر،خديعت يعنى ددهوكې الفاظ راځى نوپه هغه ځائې كښې به هم دامراد وى

قوله تعالى:- ﴿اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾

د الله په دوى پورې د ټوقو كولو معنى:- يو ډله وائى چه داالفاظ صرف د زورنې او خبردارنى دپاره استعمال كړې شوى دى ، ددوى دبدوكردارونو اود دوى كفر اوشرك باندې دوى ملامته كړې شوى دى. مفسرين ليكى چه دا الفاظ صرف په جواب كښې راوړې شوى دى. لكه څنګه چه يو نيك سړې : يو مكار سړى د دهوكې نه بچ شى او په دوى باندې غالب شى او وائى چه اووايه ما څنګه فساد اوكړو، حالانكه دده دطرف نه فريب نشى كولې.داشان دادالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ﴾ او ﴿اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ﴾ ګنى دالله ﷻ ذات دمكر او فريب نه پاك دې. مطلب دادې چه ددوى فن به هم دوى لره بربادكړى. ددې الفاظو مطلب دا هم بيان شوې دې چه الله ﷻ به ددوى دتمسخر او ددوى د دهوكې او ددوى دهيرې بدله وركړى .نوپه بدله باندې هم د دې الفاظو اطلاق شوې شو، معنى د دواړو لفظونو په دواړو ځايونو كښې جداجداده.اوګورئ قرآن پاك كښې دې چه ﴿جَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا﴾ يعنى د بدئ بدله بدى ده. ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ﴾ چه څوك په تاسو باندې ظلم اوكړى نوتاسوهغه سره زياتې كوئ،نوظاهره ده چه د بدئ بدله په بدئ سره خرابه نه ده. دزياتئ په بدله كښې دزياتئ بدله اخستل زياتى نه ده. ليكن لفظ په دواړو ځايونو كښې هم يو دې. حالانكه اوله بدى اوزياتى ظلم دې. او بله بدى او زياتى عدل دې. ليكن لفظ په دواړو ځايونو كښې يو دې. داشان چه په كوم ځائې كښې دالله ﷻ په كلام كښې داسې عبارتونه دى په هغه ځائې كښې هم دا مطلب دې، او يو مطلب بل هم واورئ . په دنيا كښې دا منافق د خپلې دې پليتې پاليسئ سره دمسلمانانوسره مذاق كولو،الله ﷻ هم دوى سره هم داسې اوكړل چه په دنيا كښې دوى ته امن وامان ملاؤ شو او اوس دوى مست شول . حالانكه دا عارضى امن دې.د قيامت په ورځ به دوى ته هيڅ امن نه وى. په دې ځائې كښې اګر چه ددوى مالونه او ددوى خانونه بچ شو ليكن الله ﷻ سره به دوى ته درد ناك عذاب ملاويږى؟. ابن جرير ﷫ هم دې قول ته ترجيح وركړې ده. او ددې ئې ډير تائيد كړې دې. ځكه چه مكر دهوكه او مذاق چه بغير د څه وجې

---

[۱] احمد:۵/۱۷۸، كتاب الاستعاذه باب الاستعاذه من شر شياطين الانس: ۵۵۰۹)-

نه وی ددې نه خو دالله ﷻ ذات پاك دې. خود ا نتقال او بدلې اودمقابلې په طور دا الفاظ دالله ﷻ په حق کښې د وئیلو څه حرج نشته. حضرت ابن عباس ؓ هم دا فرمائی چه دا ددوی بدله ده اوددوی سزا ده.

قوله‌تعالی:- وَيَمُدُّهُمْ

منافقانو ته مهلت ورکول:- د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ مطلب ډهیل ورکول او زیاتول کړې شوې ده. لکه فرمائی ﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ﴾ یعنی آیا دوی دا ګنړی چه ددوی مالونه او ددوی اولاد زیاتیدل ددوی دپاره ښه څیز دې نه دوی ته بالکل صحیح شعور نشته دې. او فرمائی چه ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنی داشان به مونږ دوی په مزه مزه نیسو چه دوی ته به معلومه هم نشی. نو مطلب داشوچه یو خوا دوی دا ګناه کوی او بل طرف ته ددوی دنیاوی نعمتونه زیاتیږی اودوی خوشحالیږی حالانکه په اصل کښې دا عذاب دې. قرآن پاك کښې په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ یعنی کله چه دې خلقونصیحت هیر کړو نو مونږ په دوی باندې دټولو څیزونو دروازې پرانیستې تردې پورې چه دوی په خپلو څیزونوباندې نازیدل نو مونږ دوی لره راونیول نو اوس اوویریدل اود ظالمانو بربادی اوشوه او اووئیلې شو چه تعریفونه دالله ﷻ دپاره دی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه دوی د مهلت ورکولواو دوی ته په خپلې سرکشئ او بغاوت کښې دزیاتیدو دپاره نوره زیاتی اوکړې شوه. بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ﴾ مونږ د دوی زړونه اړوو راړوو

قوله‌تعالی:- فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

د طغیان معنی:- ﴿طُغْيَانِهِمْ﴾ وائی په یو څیز کښې داخلیدو ته. لکه چې فرمائی ﴿إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ﴾ ابن عباس ؓ فرمائی چې دوئ خپل کفر کښې ډیر وربوختیږی. عَمَه ګمراهئ ته وائی، نو ددې جملې مطلب داشو چه ضلالت او کفر کښې ډوب شول. او دې ناپاکئ دوی لره راګیرکړل. او اوس دوی په دې دلدل کښې راکوزیږی. او هم په دې ناپاکئ کښې انخلی. او د خلاصی ټولې لارې په دوی باندې بندې شوی دی. نو په داسې دلدل کښې چه وی او بیاړوندوالې، او کونړتوب اوبیوقوفتیا وی، هغوی به څنګه نجات بیامومی. د سترګو ړندو دپاره په عربئ کښې دعمی لفظ رازی. او د زړه د ړوند دپاره دعمه لیکن کله د زړه د ړونددپاره دعمی لفظ رازی لکه په قران پاك کښې دی چه ﴿وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ لیکن زړونه ئې ړانده دی کوم چه په سینو کښې دی.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت
داهغه خلق دی | چی اغستلی ئې ده ګمراهی | په بدله دهدایت کښې | خو اونۀ کړه | ګټه
داهغه کسان دې چې د هدایت په بدل کښې ئې ګمراهی په بیعه اخستې ده خو ددوی سوداګرئ څه
تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ⑯
سوداګرئ ددوئ | اونۀ دی دوئ | صحیح لارموندونکی |
ګټه او نکړه | اونه دوی (دحق) لار موندونکی دی |

قوله‌تعالی:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ

دهدایت په بدله کښې ګمراهی اخستل:- حضرت ابن عباس ؓ، حضرت ابن مسعود ؓ او بعضې نورو صحابه کرامو ؓ نه روایت دې چه هغوی هدایت پریښودو او ګمراهی ئې واخستله. حضرت عبدالله فرمائی چه دوی دایمان په بدله کښې ګمراهی خوښه کړه. لکه څنګه چه د ثمودیانو باره کښې ارشاد دې چه ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ یعنی ددې باوجود چه مونږ ثمودیانو ته لار اوښائیله مګر بیاهم هغوی ددې رهنمائی په بدله کښې ړوندتوب خوښ کړو. مطلب دا شو چه منافقان د هدایت نه

واوړيدل او ګمراهۍ طرف ته راغلل. اودهدايت په بدله کښې ئې ګمراهي واخستله يعنې هدايت ئې خرڅ کړو او ګمراهي ئې واخستله. که اوس ئې ايمان راوړې وى او بيا کافر شوى وى يا ورته هډو ايمان راوړل نه وى نصيب شوى. او په دې منافقانو کښې دوه قسمه خلق وو. چنانچه په قران پاك کښې دى چه (ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ) يعنې دا په دې وجه چه دوى ايمان راوړو او بيا کافران شو نوددوى په زړونو باندې مهر اولګولې شو.اوداسې منافقان هم دى چه هغوى ته ايمان نصيب نشو.

قوله تعالى:- فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ

په تجارت کښې تاوان:- نو نه خودوى ته په دې سودا کښې څه فائده ملاؤ شوه او نه ورته لار ملاؤ شوه. بلکه دهدايت د چمن نه اووتل او په ازغو کښې داخل شو او د جماعت د مضبوطې قلعه نه اووتل او په تنګو جيلونو کښې داخل شو اود امن نه اووتل او په ويرو اوتيارو کښې داخل شو اود سنت د پاکو باغونو نه اووتل او د بدعت په ويرانو ځنګلونو کښې داخل شو(۱)

	مَثَلُهُمْ	كَمَثَلِ	الَّذِى
	مثال ددوئ	إيشان دمثال	دهغه کس دې
		ددې درغلوخلقو مثال	دهغه چا پشان دې

اسْتَوْقَدَ	نَارًا	فَلَمَّآ	اَضَآءَتْ	مَا	حَوْلَهٗ	ذَهَبَ اللّٰهُ
چې بل کړې ئې وى	اور	نو هرکله	چې روښانه کړو	ادې وور	خو اوشاپول خائې	دهغه نو واخستلو الله
چې اور ئې په تيارهٔ کښې بل کړو		نو هرکله	چې ګيرچاپيره خائې ئې رنړا کړو			نو الله پاك د دوى

بِنُوْرِهِمْ	وَتَرَكَهُمْ	فِىْ ظُلُمٰتٍ	لَّا يُبْصِرُوْنَ
طاقت دليدلو دهغوئ	اوپريښودل ئې هغوئ	په تيرو کښې	چې نه وينې هيڅ څيز
(د سترګو) رنړا ختمه کړه	اوپه تورو تيرو کښې ئې پريښودل		چې هيڅ نه وينى (دوى)

صُمٌّۢ	بُكْمٌ	عُمْىٌ	فَهُمْ	لَا يَرْجِعُوْنَ
کانړه دى	چاړګان دى	ړانده دى	اوس دوئ	نهٔ واپس ګيرېږى
کانړه ،ګونګيان اوړانده دى			نو د (خپلې ګمراهۍ نه)	بيرته نه راګرځى

قوله تعالى:- مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا

دمنافقانو مثال:- مثال ته په عربئ کښې مثيل هم وائى. ددې جمع امثال راځى. لکه په قران پاك کښې دى چه ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ﴾ يعنى دامثالونه مونږ خلقو دپاره بيانوؤ اوپه دې باندې صرف عالمان پوهيږى. دآيت مطلب دادې چه منافق ګمراهى دهدايت په بدله کښې او ړوند والې دبينائى په بدله کښې اخلى.

قوله تعالى:- فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِىْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ

په تيارهٔ کښې اور بلول:- ددوى مثال دهغه سړى په شان دې چه په تياره کښې اور بل کړى اوده ته ښى طرف ته او ګس طرفته څيزونه په نظر راغلل او پريشانى ترې لرې شى او د فائدې اميد ورته اوشى چه په دې کښې اورمړ شى اويو دم تياره شى،چه نه نظر کار کوى او نه لار معلوميږى او دې سره سره هغه سړې پخپله کوڼ وى، نه د چا خبره آوريدې شى،ګونګې وى د چا نه تپوس نشى کولې، ړوند وى چه

(۱) الطبرى: ۱/۳۱۶)-

په رڼاسره هم کار نشی کولې. اوس به دې څنګه لار اومومی. هم داشان دامنافقان هم دی چه هدایت لره ئې پریخودې دې او لاره ترې هیره شوې ده او نیکی ئې پریخودې ده او بدی غواړی. ددې مثال نه معلومه شوه چه دې خلقو ایمان قبول کړې وو خوکفر ئې کړې وو. لکه څنګه چه په قران پاك کښې په ډیرو ځایونو کښې په صراحت سره موجود دی. والله اعلم.

حضرت امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښې د سدی رحمه الله نه دانقل کړی دی ،بیا وائی چه دا تشبیه ډیره ښه ده او صحیح ده ځکه چه مخکښې دې منافقانوته دایمان نور حاصل شو او بیا ددوی دنفاق په وجه هغه (نور)مړ شو. اودوی په حیرت کښې پریوتل. او د دین د حیرت نه به زیات حیرت بل څه وی؟

حضرت ابن جریر رحمه الله فرمائی چه د چا دپاره دامثال بیان شوې دې هغوی ته هیڅ وخت هم ایمان نه وو نصیب شوې ځکه چه مخکښې دالله ﷻ فرمان تیر شوې دې چه ﴿وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ﴾ یعنی اګر چه دوی په ژبه باندې په الله ﷻ اوپه ورځ دقیامت باندې د ایمان راوړلو وائی خو په حقیقت کښې دوی ایماندار نه دی. لیکن صحیح خبره داده چه په آیت مبارك کښې ددوی دکفر او د نفاق دوخت خبر ورکړې شوې دې . ددې نه ددې انکار نشی کولې چه ددې حالت کفر او نفاق نه مخکښې دوی ته ایمان نصیب شوې وو. ممکن دی چه ایمان ئې راوړې وی ، بیا ددې نه روستو شو او اوس ددوی په زړونو باندې مهر لګیدلې دې. اوګورئی دقران پاك په بل ځائې کښې څه وائی ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا﴾ دا په دې وجه دوی دایمان نه پس کفر کړې وو. بیا ددوی په زړونو باندې مهر اولګولې شو او اوس دوی هیڅ نه پیژنی. هم دا وجه ده په دې مثال کښې د رڼا اوتیارې ذکر دې. یعنی کلمه دایمان د ظاهرولو په وجه په دنیا کښې پرې څه نور اوشو لیکن دکفر دپټولو په وجه بیا په آخرت کښې په تیارو کښې راګیر شو.

دجماعت نه په یو فرد سره تعبیر:- دیوجماعت مثال اکثر په یوسړی سره ذکر کولې شی قران پاك فرمائی چه ﴿رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ تَدُوْرُ اَعْيُنُهُمْ﴾ یعنی ته به اوګورې چه دوی به ستا طرف ته سترګې نیولې ګوری د هغه سړی پشان د مرګ په سلګو کښې وی. اوپه دې آیت کښې هم اوګورئی ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ﴾ یعنی ستاسو دټولو پیداکول او دوژلو نه پس بیا ژوندی کول داسی دی لکه څنګه چه دیو ځیز نفس دوباره ژوندی کیدل . په دریم ځائې کښې دی چه تورات زده کړی او عمل اوعقیده ئې ددې مطابق نه وی نو ددوی مثال. بیانوی ﴿كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا﴾ چې د دوی مثال د خر په شان دې چه کتابونه پرې بار شوی وی. په دې ټولوآیتونو کښې دیو ډلې مثال ورکړې شوې دې ، داشان په ذکر شوی پورتنو آیتونو کښې د منافقانو دیوډلې مثال په یو سړی سره ورکړې شوې دې ،

تقدیردکلام:- بعضې وائی چه تقدیر کلام څه داسې دې چه ﴿مثل قصتهم كمثل قصة الذين استوقدوا نارا﴾ یعنی ددوی د واقعې مثال دهغه خلقو د واقعې پشان دې چه اوور بل کړی،بعضې وائی اووربلوونکې یو دې لیکن بلوې ئې دیو جماعت دپاره چه ده سره دې. اوځه خلق وائی چه ﴿اَلَّذِیْ﴾ په دې ځائې کښې په معنی د ﴿اَلَّذِيْنَ﴾ دې لکه چه دشاعرانو په شعرونو کښې راځی. څه وایم چه پخپله په مثال کښې د واحد صیغې نه پس د جمعې صیغه هم ده. ﴿بِنُوْرِهِمْ﴾ او ﴿وَتَرَكَهُمْ﴾ او ﴿لَا يَرْجِعُوْنَ﴾ اوګورئی او داشان په کلام کښې أعلی فصاحت او بهترین ښه والې راغلو. الله ﷻ ددوی رڼا بوتله. ددې مطلب دادې چه کوم نور نفع ورکونکې هغه خودوی نه لرې کړې شو اولکه څنګه چه اوور نه پس ددې د ګرموالی لوګې اوتیاره پاتې کیږی داشان دوی سره نقصان رسولو والا ځیز یعنی شك ،کفر اونفاق پاتې شو نه خو دوی صحیح لار کتلې شی اونه دنورو ښه خبره آوریدلې شی اونه د چا نه دښیګړې سوال کولې شی ، اوس بیا واپس کیدل او په هدایت باندې راتلل محال شو ، ددې تائید کښې د مفسرینو اقوال واورئی.

دابن کثیرد رائې تائید:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او بعضې صحابه کرام رضی الله عنهم فرمائی چه دحضور ﷺ مدینې ته د راتلونه پس څه خلقو اسلام قبول کړو خو بیا منافقان جوړ شو ،

ددوی مثال دهغه سړي پشان دې چه په تياره کښې وي ، بيا اور بل کړي او رڼړا شي او چاپير چل کښې ښه اوبد اوګوري اوورته معلوم شي چه په کومه لار باندې دې ؟ چه په دې کښې يو دم اوور مړ شي او رڼړا ختمه شي. اوس ورته معلومه نه ده چه په کومه کومه لار څه څه دي ؟ دآشان منافقان د شرك او کفر په تيارو کښې وو ، بيا ئې اسلام راوړو او ښه او بد يعنې حلال حرام وغيره ئې اوکتل خو بيا هم کافر شو اوحرام اوحلال خير او شر کښې څه فرق پاتې نشو.

دنور اوظلمت نه مراد:- حضرت ابن عباس ﵁ فرمائي چه د نور نه مراد ايمان اود ظلمت نه مراد ضلالت اوکفر دې. دا خلق په هدايت باندې وو. ليکن بيا ئې سرکشي اوکړه او اوخوئيدل. حضرت مجاهد ﵀ فرمائي چه دايماندارئي او د هدايت طرف ته د رخ کولو نه د چاپير چل ځيزونو په رڼړا کولو سره تعبير کړې شو. د عطاء خراساني ﵀ قول دې چه منافق کله کله نيکي ګوري او دا پيژني هم خوبيا دده د زړه روندتوب په ده باندې غالب شي . حضرت عکرمه ﵀،حضرت عبدالرحمن ، حضرت حسن ﵀ ،حضرت سدي ﵀ او ربيع ﵀ نه دا نقل شوي دي .عبدالرحمن بن زيد ﵀ فرمائي چه د منافقانوهم دا حالت دې چه ايمان راوړي او ددې پاکې رڼړا سره ددوی زړونه ګويا پړقيږي ، لکه څنګه چه په اوور بلولو سره د چاپير چل ځيزونه روښانه کيږي. خوکفر بيا دا رڼړا مړه کوي . لکه څنګه چه اوور مړه کيدل بيا تياره کوي ،داټول اقوال خو زمونږ د تفسير په تائيد کښې وو چه دکومو منافقانو دا مثال بيان شوې دې هغوی ايمان راوړې وو ، بيا ئې کفر اختيار کړو .

دابن جرير تائيد:- اوس د ابن جرير ﵀ په تائيد چه کوم تفسير دې هغه واورئي. حضرت ابن عباس ﵁ فرمائي چه دا مثال د منافقانو دې چه هغوی داسلام په وجه عزت حاصلوی. په مسلمانانو کښې نکاح ، وراثت او مال غنيمت تقسيميږي . ليکن مړکيدو سره ترې دا عزت لاړشي. لکه څنګه چه د اور رڼړا د اورمړ کيدو سره لاړه شي. ابوالعاليه ﵀ فرمائي کله منافق ﴿لا اله الا الله﴾ وائي نو په زړه کښې ئې نور پيدا کيږي،بيا چه په کوم ځائې ئې شك اوکړو نو نور لاړو،لکه څنګه چه لرګی بل شي او رڼړا شروع کړي اوچه کله مړ شي نو ددې رڼړا ختمه شي. ضحاك ﵀ فرمائي نور نه مراد په دې ځائې کښې ايمان دې چه ددوی ژبو باندې وو. قتاده ﵀ فرمائي چه ﴿لا اله الا الله﴾ ددوی دپاره رڼړا کوی. امن و امان او خوراك څکاك او ښځه بچې ټول ملاؤ شي ، خود شك او نفاق په وجه ددوی نه دا راحتونه واخستلې شي. لکه څنګه چه د اور مړ کيدو سره رڼړا لاړه شي. قتاده ﵀ فرمائي چه ﴿لا اله الا الله﴾ونيلو سره منافق ته ديني فائده لکه په مسلمانانو کښې د هلك اوجيني لين دين ، وراثت ، دمال تقسيم اوحفاظت وغيره ملاؤ شي ليکن چونکه ددوی په زړه کښې د ايمان جرړه او دده په کارونو کښې حقيقت نه وی څکه دمرګ په وخت کښې هغه ټولې فائدې دده نه واخستلې شي لکه د اور رڼړا چه کله مړه شي.

حضرت ابن عباس ﵁ فرمائي چه په تيارو کښې پريښودل دمرګ نه پس عذاب دې. دا خلق حق ګوري ،په ژبه ئې وائي اوکفر اوظلمت نه اوزی ، ليکن بيا دکفر او نفاق په وجه دهدايت کتل او حق باندې قائم پاتې کيدل د دوی نه واخستلې شي.د سدی ﵀ قول دې چه د تيارو نه مراد د دوی نفاق دې. حضرت حسن بصري ﵀ فرمائي چه دمرګ په وخت کښې دمنافق بدعملونه دتيارو په شان په ده باندې راشي او هيڅ د ښيګړې رڼړا ده سره پاتې نشي چه په دې سره دده دتوحيد تصديق اوکړې شي.

قوله تعالى:- صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ

دنفاق نه نۀ واپس کيدل:- دوی د حق اوريدو نه ګونګيان دي،او د حق د لارې ليدو نه اوپه دې د پوهيدلو نهړانده دی .اوهدايت طرف ته واپس نشي راتلې.او دوی ته دا نه نصيب کيږي او نه نصيحت حاصلولې شي.

اَوْ كَصَيِّبٍ
یائي مثال اېشان دشيبو باران دي
یاددوئ مثال دهغه چادې چې د آسمان نه په شيبو شيبو
مِّنَ السَّمَآءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُوْنَ
چې وریږي داسمان نه اچې په هغې کښې اتیرې ا اوتندر ااوبریښناوی اردی هغوئ
باران وریږي اچې په کښې ځوځو تيرې وي اوګړزهاراوبريښنا وي انو دوئ خپلې ګوتې په غوږونو
اَصَابِعَهُمْ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ؕ وَاللّٰهُ
ګوتې خپلې ا په غوږونو خپلو ا دوجې د ګړزارې نه ا د وجې د يرې د مرګه ا الله
کښې ټومبی ادتندر دګړزهار دلاسه اد هلاکت د ويرې نه ا اوالله پاک (پخپل قدرت سره)
مُحِيْطٌ بِالْكٰفِرِيْنَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ؕ
په ګیره کښې اغستونکې دي احق منکرو خلقو لره ا نزدې ده اچې دابریښنا ا ويسې نظر دسترګو دهغوئ
دکافرانونه راتاؤشوې دې انزدې ده چه بریښنا دسترګو نظر اوتختوی (اونظرئې کار پریږدی)
كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْا ؕ
کله چې ارڼراشی اهغوئ ته انوروان شی اپه هغې کښې ااوکله چې اتیاره شی اپه هغوئ باندې انو ودریږی
هرکله چې لره رڼا شی نو دوئ په کښې روان شی ا او چې پرې تیاره شی نو بیا په ټپواودریږی
وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ؕ
اوکه چرې ا غوښتلې ا الله انو اغستلې به ئې وې ا قوت داوریدو دهغوئ ا اودلیدودهغوئ ا
ا وکه الله تعالی رضاشوې وه ا نو (سره دهرقسم حفاظت نه) بخ ئې ددوئ غوږونه کانړهٔ سترګې ړندې کړې وې
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٠﴾
بې شکه چې الله ا په هر څیز باندې ا قادردې ا
بیشکه الله تعالی په هرڅیز پوره پوره قدرت لری ا

قوله تعالى: اَوْكَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ

دمنافقانودويم مثال:- دا دويم مثال د بل قسم منافقانو دپاره بيان شوې دې . دا هغه قوم دې چه په هغوی باندې کله حق ظاهريږی اوکله په شك کښې پريوزی .نودشك په وخت ددوی مثال لکه د باران په شان دې. د (صَيِّبٍ) معنی باران دی . بعضو د وريځو معنی هم کړې ده. ليکن زيات مشهور باران دې چه په تيارو کښې وريږی. د(ظُلُمٰتٌ) نه مراد شك ، کفر اونفاق دې او(رَعْدٌ) يعنی تندر چه خپل خوفناك آواز سره زړه ويروی. هم دا حال د منافقانو دې چه دوی سره هر وخت ويره وی او پريشانی وی لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی ﴿يَحْسَبُوْنَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ؕ﴾ هر آواز په خپل ځان ګنړی. او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه دا منافقان دالله ﷻ په نوم قسمونه خوری او وائی چه هغوی ستاسونه دی ليکن په اصل کښې دوی ويريدونکی خلق دی او که دوی ځه پناه يا لار بيا مومی نو يقينًا دوی به هغې ته ورشی.چې کوم ايمان په يو وخت کښې په زړه کښې يو رڼرا جوړوی نودهغې مثال ئې بجلئ سره ورکړې دې.

قوله تعالی:- يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِيْ آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ

په غوږونو کښې ګوتې ورکول:- نو دوی په هغه وخت کښې دوی خپلې ګوتې دمرګ د ویرې د وجې په خپلو غوږونو کښې ورکوی، لیکن دا دوی ته هیڅ فائده نه ورکوی. دا د الله ﷻ دقدرتونو اود هغه دارادو لاندې دی. دوی بچ کیدلې نشی. لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه ﴿هَلْ أَتٰىكَ حَدِيْثُ الْجُنُوْدِ ۝ فِرْعَوْنَ وَثَمُوْدَ ۝﴾ یعنی آیا تاته د لښکر اوفرعون او دثمود واقعات نه دی راغلې. که راغلی هم وی خو دا کافران هغه دروغ ګڼړی او الله ﷻ دوی راګیروی.

قوله تعالی:- يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ ۖ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ ۙ

د نظرونو سوزول:- دبجلئ د سترګو بریښول او (ددې د برښیدو په وخت کښې) ددې د قوت او سختئ بیان دې او دې سره سره) ددې منافقانو د بینائی دکمزورئ اود دوی د ضعف ایمان بیان دې. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه مطلب دادې چه دقران پاك مضبوط آیتونه به ددوی رازونه ښکاره کړی او ددوی پټ عیبونه به ښکاره کړی. او دوی به په خپل نورانیت سره چپ کړی (۱)

قوله تعالی:- وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۚ

په تیاروکښې اودریدل:- کله چه په دوی باندې تیاره شی نو اودریږی یعنی کله چه په دوی باندې دایمان رڼا ظاهره شی نو ددوی زړونه روښانه شی او په (حق) پسې روان شی خو بیا چه کله دوی ته څه شك او شبه راشی نو په زړونو کښې ئې نفرت او ظلمت پیدا شو او تش اودریږی. ددې مطلب دادې چه اسلام ته لړ شان عروج ملاؤ شی نو ددوی زړونه لږ شان په اطمینان کښې شی خو کله چه اسلام د دې خلاف په نظر راغلو نودوی الټه شول او واپس شو(۲) لکه دالله ﷻ ارشاد دې چه ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ بعضې د خلقونه هغه هم دی چه په غاړه باندې ولاړ وی او دالله ﷻ عبادت کوی نو که ورته لږه شان ښیګړه ملاؤ شوه نو مطمئن شو او که ورته لږ بد ملاؤ شو نو بیا واپس اورغړی. حضرت ابن عباس ﷺ دا هم فرمائی چه ددوی په رڼا کښې تګ دأسلام کلمه وئیل دی او په تیاره کښې تګ کفر طرف ته تګ دې. او نورو مفسرینو نه هم دا قول نقل دې. اوزیات صحیح هم داقول دې (۳). والله اعلم.

د قیامت په ورځ د ایمان رڼا:- دقیامت په ورځ به ددوی داحال وی چه خلقو ته به ددوی دایمان د اندازې مطابق نور ملاویږی. بعضوته به د څو څو میلو پورې او بعضو ته به ددې نه هم زیات او چاته به ددې نه هم کم تر دې چه بعضو ته به دومره نور ملاؤ شی چه کله به روښانه کیږی اوکله به پرې تیاره کیږی بعضې خلق به داسې هم وی لږ شان مزل به کوی اوبیا به اودریږی، بیا به لږ شان مزل کوی او بیا به اودریږی. بیا به ورته لږ شان نور ملاؤ شی اوبیا به مړ شی. اوبعضې بې نصیبه به هغه خلق وی چه د هغوی نور به بالکل مړشوې وی. دا (خلق) به منافق وی چه ددوی په باره کښې الله ﷻ فرمائی ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا﴾ یعنی په کومه ورځ چه به منافقان سړی اومنافقانې ښځې ایماندارو ته آوازونه کوی او وائی به لږ شان اودریږئی مونږ هم ځان سره بوزئی چه مونږ هم ستاسو دنور نه فائده اوچته کړو. نوورته به اووئیلې شی واپس لاړ شئ او رڼا تلاش کړئی. ددې مومنانو په باره کښې الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُمْ﴾ یعنی په هغه ورځ به ته اوګورې چه دمومنانوسړو اومومنانې ښځو نه به مخکښې مخکښې اوښی طرف ته نور وی اوورته به وئیلې شی چه تاسو ته دې نن ورځ د جنتونو زیری وی چه ددې لاندې به نهرونه بهیږی.

---

(۱) الطبری: (۳۴۹/۱)-

(۲) الطبری: (۳۴۹/۱)-.

(۳) ابن ابی حاتم: (۱ / ۷۵)-

اوفرمائی چه په کومه ورځ به نه رسوا کوی الله ﷻ نبی ﷺ لره اوهغه خلقو لره چه په دوی باندې ئې ایمان راوړې وی. د دوی نور به ددوی نه وړاندې طرف ته وی او ښئ طرفته به وی او هغوی به وائی چه ائې زمونږ ربه مونږلره زمونږ نور پوره کړه او مونږ اوبښه او یقینا ته په هر څیزباندې قادر یې. ددې آیتونو نه پس ددې مضمون نور احادیث هم واورئې.

احادیث مبارکه:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه بعضو مومنانو ته به دمدینې نه واخله تر عدن پورې نور ملاؤ شی ،بعضو ته به ددې نه کم تر دې چه بعضو ته به دومره کم ملاؤ شی چې صرف د پښې کیخودو ځائې به پرې روښانه کیږی (ابن جریر رحمة الله علیه)

حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی ایمان والو ته به ددوی د اعمالو مطابق نور ملاویږی. بعضوته به دفجورې د ونې برابر او چاته به د قدم برابر اوچاته به صرف دومره نور ملاویږی چه دده ګوته به روښانه وی اوکله به مړ کیږی او کله به روښانه کیږی. (ابن ابی حاتم رحمة الله علیه)

حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دوی ته به نور ملاویږی ددوی داعمالو مطابق چه ددې رڼا کښې به دوی په پل صراط باندې تیریږی. دبعضو نور به دغر برابر وی ، دبعضو دقجورې برابر او دټولو نه کم نور والا به هغه څوک وی چه دهغه نور به دهغه په ګوته باندې وی ،کله به روښانه کیږی او کله مړ کیږی. (ابن ابی حاتم رحمة الله علیه)

دمومنانو رڼا:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ټولو توحیدو والوته به دقیامت په ورځ نور ملاویږی کله چه د منافقانو نور مړشي او موحد به ویریږی او وائی به ﴿رَبَّنَآ أَتۡمِمۡ لَنَا نُورَنَا﴾ یعنی ائې الله ﷻ زمونږ نور لره پوره کړه (ابن ابی حاتم رحمة الله علیه) دضحاک رحمة الله علیه هم داقول دې .

ددې احادیثو نه معلومه شوه چه خالص مومنان هغه دی چه دهغوی بیان په تیرو شوؤ څلورو آیتونو کښې بیان شو.خالص کفار چه د هغوی ذکر ددې نه پس دوؤ آیتونوکښې راغلې دې اومنافق چه د هغوی دوه قسمونه دی یوخالص منافقان دی چه دهغوی مثال د اور رڼا سره ورکړې شو ، نورمنافقان هغه دی چه په شك کښې دی کله خو ئې ایمان رڼا کوی او کله مړشی. ددوی مثال د باران سره ورکړې شوې دې دا د ړومبی قسم منافقانو نه لږکم دی.

داشان په سورت نور کښې هم الله ﷻ دمومنانو اوددوی د زړه د نور مثال د هغه روښانه چراغ سره ورکړې دې چه په روښانه فانوس کښې وی او پخپله فانوس ورسره هم د ستوری پشان پړق کوی نود ایماندار خو یو طرفته زړه روښانه وی او بل دده (نبی کریم ﷺ) خالص شریعت سره امداد شوې دې ، نو دا نورعلی نور دې .داشان په بل ځائې کښې د کافرو مثال هم ورکوی د خپلې بې وقوفتیا په وجه خپل خانونه څه ګڼړی خو په حقیقت کښې دوی هیڅ نه دی،فرمائی دکافرو دعملونو مثال دشګې د پړقیدونکو ډیرکو پشان دې چه تږې پرې د اوبه ګمان کوی تردې چه نزدې ورته راشی او اوګوری نو هیڅ نه وی. بیا په بله موقع باندې ددې جاهلانو او کافرو مثال بیانوی چې په سخت جهالت کښې ګرفتار دی.ددوی په مثال کښې فرمائی دسختو تیارو په شان دی چه په ژورسمندر کښې وی چه په چپو باندې چپې وی،بیا د وریځو نه ډك وی اوپه تیارو باندې تیارې وی،که لا س راوباسی نوهغه ورته هم نه ښکاری. حقیقت دادې چه د چا دپاره دالله ﷻ نور نه وی نوده سره به نوردکومه راشی ؟

دکافرانو دوه قسمونه:- نو دکافرو هم دوه قسمونه دی.① یو خو نورو خلقو لره کفر طرف ته رابلونکی② بلدنورو تقلید کونکی لکه د سورت حج په شروع کښې دی چه ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيۡطَٰنٖ مَّرِيدٖ﴾ یعنی بعضې خلق هغه دی چې دالله ﷻ په باره کښې دعلم نه بغیرجګړې کوی اوهر سرکشه شیطان پسې روان دی. او بل ځائې کښې الله ﷻ فرمائی چه ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَلَا هُدٗى وَلَا كِتَٰبٖ مُّنِيرٖ﴾ یعنی بعضې خلق د علم او کتاب او هدایت نه بغیر د الله ﷻ په باره کښې جګړې کوی

دسورت واقعه په شروع کښې او په اخر دسورت نساء کښې د مومنانو دوه قسمونه بیان شوی دی .سابقین او اصحاب یمین یعنی د الله ﷻ په درګاه کښې مقرب او پرهیزګاره اونیك خلق ، نو ددې آیتونونه معلومه شوه چه دمومنانو دوه ډلې دی ① مقرب او② ابرار. اودکافرو هم دوه قسمونه دی ①کفر طرفته بلونکی ②او ددوی تقلید کونکې اود منافقانو هم دوه قسمونه دی.① خالص پاخه منافقان ②اوهغه منافقان چه په هغوی کښې د نفاق یونیم ښاخ شته وی.

د منافق درې خویونه:- بخاری او مسلم شریف کښې حدیث دې .چې حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمانی نبی کریم ﷺ فرمانی چه درې خصلتونه دی په چا کښې چه درې واړه وی هغه پوخ منافق دې. او چه په چا کښې یو وی په هغه کښې یوخصلت دنفاق موجود دې.تر کومې پورې چه دا پرې نږدی①په خبرو کښې دروغ ونیل ② وعده خلافی کول ③ په امانت کښې خیانت کول ()ددې نه ثابته شوه چه په انسان کښې هم کله څه حصه د نفاق وی خواه که هغه عملی نفاق وی اویا اعتقادی لکه چه د آیت او حدیث نه معلومیږی. دسلفو اود عالمانو د یوې ډلې هم دامذهب دې .ددې بیان مخکښې هم تیر شوې دې. اوبیابه هم رازی انشاءالله .

د زړه څلور قسمونه:- مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه زړه په څلور قسمه دې. ① یو خو صفا زړه دې چه د روښانه چراغ په شان پرقیږی.② دونم هغه زړه چې غلاف کښې وی ③ دریم هغه زړه دی چه الټه دې④ هغه زړه چه مخلوط وی. رومبې زړه د مومن دې چه پوره شان سره نورانی دې دویم دکافر زړه دې په دې پردې پرتې دی. دریم خالص دمنافق زړه دې چه ده ته معلومه وی خو بیا هم انکار کوی. څلورم زړه د هغه منافق دې په هغې کښې ایمان او نفاق دواړه وی. دایمان مثال دهغه شینکی پشان دې چه پاکو اوبه سره وده کوی او دمنافق مثال دهغه دانې په شان دې چه په هغې پیپ او وینه زیاتیږی ، اوس چه کومه ماده زیاته شی هغه به غالبه رازی (). ددې حدیث اسناد هم عمده دی.

دغوږونو او سترګو هلاکت:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه که الله ﷻ غواړی نوددوی غوږونه او ددوی سترګې به بربادې کړی. مطلب دادې چه کله دوی ته حق معلوم شو اودوی هغه پریښودو نو الله ﷻ په هرڅیز باندې قادر دې یعنی الله ﷻ که غواړی نو دوی ته به عذاب ورکړی. اوکه غواړی نو معاف به ئې کړی ().

په ایت کښې د ،،او، کلمې تحقیق:- په دې ځانې کښې دقدرت بیان دې. څکه مخکښې ئې منافقان دخپل عذاب اوجبروت نه ویرولی دی اوفرمانی چه هغه پاك ذات ددوی په راګیرولو باندې قادر دې. د قدیرمعنی قادر ده().لکه څنګه چه دعلیم معنی عالم ده .ابن جریر رحمه الله فرمانی چه دا دوه مثالونه دیو قسم دی. اومعنی کښې د"و"دی. لکه بل ځانې کښې چې فرمانی [وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا] یا لفظ "او" د اختیاردپاره دې یعنی که دامثال بیانوئ اوکه هغه مثال بیانوې دواړوکښې اختیار دې. قرطبی رحمه الله فرمانی او په دې ځانې کښې تساوی یعنی برابرئ دپاره دې لکه دعربئ محاوره ده ﴿جالس الحسن اوابن سیرین ﴾زمحشری رحمه الله هم دا توجیه کوی نو مطلب داشو چه په دې دواړو مثالونو کښې چه کوم مثال غواړې بیانوه ، دواړه ددوی دحال مطابق دی.

[1] صحیح بخاری: کتاب الایمان باب علامات المنافق : ۳۴، صحیح مسلم: ۵۷)-

[2] احمد: حضرت/۱۷ ،)-

[3] ابن ابی حاتم : ۱ / ۷۶)-

[4] الطبری: ۳۶۱/۱)-

خه وایم داپه اعتبارد منافقانو اود دوی داحوالو اود صفاتو په اعتبارسره دي.لکه په سورت براءت کښي ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ﴾ بیانوی او هم د دوی ئي ډیرقسمونه اوډیر اقوال بیان کړي دی. نو دا دوه مثالونه د دوه قسمه منافقانو دی چه د هغوی اقوالو او صفاتو سره بالکل مشابه وو. والله اعلم.

سورت نورکښي دوه قسمونه د کفارومثالونه بیان شوی دی① یوکفرطرفته بلونکی او②مقلد فرمائی ﴿وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيْعَةٍ﴾بیا فرمائی ﴿اَوْكَظُلُمٰتٍ﴾ نوړومبي مثال یعنی د شګي ډیری دکفر طرفته بللو والادی چه په جهل مرکب کښي انختي دی.دویم دمقلد دي چه سخت جهالت کښي اخته دي والله اعلم.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ
اے | خلقو | عبادت کوئ |درب خپل| هغه رب
اے خلقو دهغي پروردګارعبادت کوئ
خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۙ﴿۲۱﴾
چي پیدائي کړئ تاسو|اوهغه خلق |چي ووړاندي ستاسو نه| د دپاره چه تاسو| پرهیزګارجو شئ
چي تاسو اوستاسو نه پخوانی ئي پیدا کړی دی | چي په دي طریقه تاسو خان د عذاب نه بچ کړئ
الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً ۠ وَّاَنْزَلَ
هغه (رب) چي |جوړه کړئ ئي ده تاسو دپاره|زمکه | فرش | اوآسمان | چت | اووي ورولي
الله تعالی هغه لوئي ذات دي چي زمکه ئي تاسودپاره بستره ګرځولي ده|او آسمان ئي درباندي ګنبدښکاره کړېدي|اودآسمان
مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا
د آسمان نه | اوبهٔ | او راوی ویستی|په دي سره| هر قسم میوي | دپاره د خوراک | ستاسو| نو مهٔ
(دطرفه) اوبه رالیږي | نوپه هغي سره ئي ستاسو د خوراک دپاره رنګ رنګ میوي پیداکړي دی نواوس مه
تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾
جوړوئ الله سره| مقابل | اوحال داچي تاسو| پوهیږئ |
پیداکوئ د الله تعالی سره شریکان| حا دا چه تاسو پوهیږئ|

قوله تعالی:- يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ

د الله د حدانیت دلائل:- ددي ځائي نه دالله ﷻ توحید او دهغه د ذات الوهیت بیان شروع کیږی او هم هغه ذات خپلو بندګانو لره بدعدم نه وجود ته راوستلو او هم هغه ذات هر شان ظاهری او باطنی نعمتونه ورکړي دی.

قوله تعالی:- الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً

دزمکي او اسمان نعمت:- هم هغه ذات دزمکي فرش جوړ کړو او په دي کښي ئي مضبوط غرونه میخونه جوړ کړل اوآسمان لره چت جوړکړو.لکه بل ځائي کښي فرمائی چه﴿وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوْظًا﴾ یعنی آسمان ئي محفوظ چت جوړ کړو ددي باوجود چه دوی د نښو نه مخ اړوی.

قوله تعالی:- وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ

دباران نازول:- اوبه د آسمان نه د نازلو مطلب د وریځو نه نازل فرمائیل دی. په هغه وخت کښي چه کله خلق ددي پوره محتاج وی، بیا په دي اوبو سره رنګ په رنګ میوي پیدا کول دی چه دي نه خلق فائده اوچتوی. او ددوی ځناور هم .لکه په قران پاك کښي ځائي په ځائي ددي بیان راغلي دي،یو ځائي کښي

ارشاد دې چه ﴿اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا﴾ یعنی الله تعالی ستاسو دپاره زمکه فرش اوآسمان چت گرزولې دې اوتاسوته ئې ښکلې ښکلې صورتونه درکړي دي.او پاکه روزي ئې درکړه. هم دا الله ﷻ دې چه برکتونو والا اود ټول عالم پالونکې دې . نودټولو خالق ، دټولو رازق ، دټولو مالك هم الله ﷻ دی ، اوهم دا وجه ده چه د هر قسمه عبادت مستحق دې او د دې چې څوک ورسره شریک نکړې شی څکه نې اوفرمائیل چه الله ﷻ سره شريك مه جوړوئی حالانکه تاسوته پته ده.

قوله تعالی:-فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا

دالله ﷻ په بندگانو باندې حق:-بخاری شریف اومسلم شریف کښې حدیث دې،ابن مسعود ؓ تپوس کوی انې نبی کریم دټولو نه لویه گناه کومه یوه ده ؟ فرمائی دالله ﷻ سره شريك جوړول (۱)، کوم ذات چه پیدا کړی یئ ،هغه پاك ذات خالق دې. حضرت معاذ ؓ والا حدیث کښې دی تاته څه پته ده چه دالله ﷻ حق په بندگانو باندې څه دې؟ دا چه دهغه عبادت کوی او هېڅوك هغه سره په عبادت کښې نه شریکوی (۲)دویم حدیث کښې دی چه په تاسو کښې دې هیڅوك دا نه وائی چه څه الله ﷻ غواړی او فلانې غواړی بلکه داسې دې وائې څه چې صرف یو الله غواړی (۳)

چه څه الله ﷻ او رسول ﷺ غواړی دا وئیل شرک دې:- طفیل بن سخره ؓ (چه دې دحضرت عائشه ؓ ناسکه رورد ې) فرمائی چه ما خوب کښې څو یهودیان اوکتل،ما ددوی نه تپوس اوکړو چه تاسو څوك یئ ؟وې وئیل مونږ یهود یو. ما اووئیل افسوس چه تاسوپه لویه خرابئ کښې یئ چه تاسو حضرت عزیر ؑ ته دالله ﷻ ځوئې وئیلې دې. هغوی اوئیل چه تاسو هم ښه خلق یئ مگر افسوس چه تاسو وائې چه څه الله ﷻ غواړی او څه حضرت محمد ﷺ غواړی.بیا د نصرانیانو ډلې لره ورغلم اوددوی نه مې نه هم دا تپوس اوکړو.هغوی هم داجواب راکړو.ما اووئیل چه تاسومسیح ؑ ته دالله ﷻ ځوئې اووئیلو، هغوی هم داجواب راکړو.ما سحر ددې خوب ذکر څه خلقو ته اوکړو،بیا د نبی کریم ﷺ په دربار کښې حاضر شوم او نبی کریم ﷺ ته مې ټوله واقعه بیان کړه. نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه تا خو ددې ذکر بل چاته نه دې کړې. ما ورته اووئیل چه کړې مې دې. نبی کریم ﷺ اوس اودریدو او دالله ﷻ حمدو ثناء ئې بیان کړه او وې فرمائیل طفیل یو خوب کتلې دې او تاسو کښې ئې بعضو خلقو ته دا بیان کړې هم دې ،ما غوښتل چه تاسو دیو کلمې نه منع کړم خود فلانې فلانې کارپه وجه ما درته اونه وئیلې شو. یاد لرئی چه بالکل دا اونه وائې چه " الله ﷻ غواړی او دهغه رسول ﷺ " . بلکه داسې وائې چه صرف الله ﷻ څه غواړی (۴)(ابن مردویه)

یو سړی نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه څه الله ﷻ غواړی او څه ته غواړې . نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته ما دالله ﷻ سره شريك جوړوې.داسې وایة چه څه صرف الله ﷻ غواړی(۵) (ابن مردویه)داټول کلمات سراسر دتوحید خلاف دی. د الله ﷻ د توحید بچ کولو دپاره دا ټول احادیث بیان شوی دی. والله اعلم.

دالله د عبادت حکم:-ټول کافرانو اومنافقانوته الله ﷻ د عبادت حکم ورکړو او وې فرمائیل چه د الله ﷻ عبادت کوئی یعنی د هغه دتوحید پابنداوسئ؛ دهغه سره شر یك مه جوړوئی چه نه تاسو ته نفع درکوی اونه نقصان. او تاسوته معلومه ده چه دهغه ذات نه سوا بل هیڅوك رب نشته دې چه تاسو ته روزی درکوی.اوتاسو ته معلومه ده چه دالله ﷻ رسول ﷺ تاسوهغه توحید طرف ته رابلی.چه د هغې په حق

---

۱) صحیح بخاری : کتاب الادب باب قتل الولد خشية ان ياكل معه: ۶۰۰۱، صحیح مسلم: ۸۶)-

۲) صحیح بخاری : کتاب الجهاد باب اسم الفرس والحمار: ۲۸۵۶، صحیح مسلم: ۳۰)-

۳) ابو داود کتاب الادب باب لايقال خبث نفسی : ۴۹۸۰، وسنده صحيح ،اليوم والليلة للنسائی : ۹۸۵)-

۴) احمد:۷۲/۱، ابن ماجة کتاب الكفارات باب النهی عن يقال ماشاء الله وشئت : ۲۱۱۸ ، دارمی: ۲۶۹۹)-

۵) احمد: ۲۱۴/۱)-

کیدو او ربنتیا والی کښې هیڅ شك نشته دې. شرك ددې نه هم زیات پټ دې. لکه میږې چه د شپې په تیاره کښې په صفا کاڼړي باندې روان وی.

بعضې شرکیه کلمات: -دانسان داویناچه قسم دې دالله ﷻ اوقسم دې ستا دژوند ،دا هم شرك دې. دانسان دا وینا که د شپې داسپې نه وې نو غل به زمونږ کور ته راغلې وې،داهم شرك دې. د سړی داقول که په کور کښې بطخ نه وی نو غلا به شوې وې. دا هم دشرك کلمه ده. دیو کس دا وینا څه چې الله ﷻ غواړي او تاسو غواړئ،نو دا هم شرك دې.د یو کس دا وینا که الله ﷻ نه وې او فلانې نه وې ،دا ټول کلمات شرکیه دی.

صحیح حدیث کښې دی چه یوکس نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه څه الله ﷻ غواړی اوڅه چه تاسو غواړئ. نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل آیاته ما دالله ﷻ سره شریك جوړوې. ؟ په بل حدیث کښې دی چه تاسو به خلق یئ که تاسو شرك اونه کړئ.تاسو وائې چه څه الله ﷻ غواړی اوڅه فلانې غواړی() ابو العالیه ؒ فرمائی چه د ﴿أَندَادًا﴾ معنی شریك او برابر ده . مجاهد ؒ فرمائی تاسو تورات وائې او درته معلوم دی چه الله ﷻ یو او لاشریك دې ، بیا تاسوته پته ده ولې دالله ﷻ سره شریك جوړوئ ؟

یحیی ؑ. ته د پنځو خبرو حکم :مسند احمد کښې دی نبی کریم ﷺ فرمائی الله ﷻ حضرت یحیی ؑ ته دپنځو احکامو حکم ورکړې وو. چه په دې باندې عمل کوه او بنی اسرائیلو ته هم په دې باندې دعمل کولو حکم وو. نزدې وه چه هغوی په دې کښې سستی کړې وې نوحضرت عیسی ؑ دوی ته ورياد کړل دوی ته د پروردګار عالم دا حکم وو چه په دې پنځوؤ څیزونو باندې پخپله مضبوط اوسئ او نورو ته هم حکم کوئ.

① یوداچه دالله ﷻ عبادت کوئ اوده سره هیڅوك شریك مه جوړوئ. ددې مثال داسې دې لکه چه یوسړې خاص په خپل مال سره یو غلام واخلی ، غلام کار کوی او چه څه مومی هغه بل چاته ورکوی ، آیا تاسو کښې څوك دا خبره خوښوی چه دهغه غلام دې داسې وی؟ هم داشان ستاسو پیداکولووالا ، تاسوته روزی درکولو والا ستاسو حقیقی مالك الله ﷻ وحده لاشریك دې،نو تاسو دهغه پاك ذات عبادت کوئ اوهغه سره هیڅوك شریك مه جوړوئ.

② دویم دا چه مونځ کوئ ، دالله ﷻ مخ دبنده مخ طرفته وی څو پورې چه دې په مونځ کښې یوخوا بل خوا نه ګوری ، کله چه تاسوپه مونځ کښې یئ نو یو خوابل خوا توجه مه کوئ.

③ دریم دا چه روژې نیسئ .ددې مثال داسې دې لکه یو سړی سره دمشکو تهیلئ ده که وی چه په دې سره دده دټولوملګرودماغ معطر وی اویادساتئ دروژه داردخلې بدبوئی الله ﷻ ته دمشکود خوشبوئی نه هم زیاته خوښه ده.

④ څلورم داچه صدقه ورکوئ،ددې مثال داسې دې لکه یو سړې دښمنانو قید کړې وی او دده لاسونه ئې دده څټ سره تړلی وی او دده د څټ وهلو دپاره ئې دې بوتلی وی. نوهغه وائی چه تاسو څما نه فدیه واخلئ اوما پریږدئ نو ده سره چه څه وی کم یا زیات هغه ټول ئې راوړل او خپل ځان ئې بچ کړو.

⑤ پنځم داحکم دې چه د هغه ذات د نوم مبارك ورد په کثرت سره کوئ. ددې مثال دهغه سړی په شان دې چې ده پسې په تیزئ دښمن روان وی او هغه یوې مضبوطې قلعې ته داخل شی او په امن سره شی. داشان دې دالله ﷻ دذکر په وخت کښې د شیطان نه په امن کښې وی.

دې فرمانیلوسره نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس څه تاسو ته دپنځو خبرو حکم کوم ، چه ددې حکم الله ﷻ ماته راکړې دې① دمسلمانانو ډله لازمی نیسئ (دالله ﷻ دهغه د رسول ﷺ او د حاکم وخت احکام)

[1] ابن ماجة كتاب الكفارات باب النهي عن يقال ماشاء الله وشئت : ۲۱۱۸ وسنده ضعيف)-

آوریدل اومنل ⑦هجرت کول ⑧اوجهاد کول.چه کوم سړی د ډلې نه یو لیشت هم لرې شو نو ده داسلام رسۍ دخپلې مرئی نه اوویستله .دا بیله خبره ده چه دې واپس شی. چه کوم سړی د جاهلیت خبرې کوی نودې دجهنم خشاك دې. خلقو اووئیل یا رسول الله ﷺ اګر چه دې روژې نیسی او مونځګذار وی ، وې فرمائیل اګر چه مونځګذار وی او روژې نیسی ،او خپل ځان مسلمان بولی. مسلمانان په هغه نومونو سره بلې چه پخپله الله ﷻ اینبودی دی،مسلمین ، مومنین اوعبادالله ، دا حدیث حسن دې (۳).

په دې آیت مبارك کښې هم دابیان دې چه الله ﷻ تاسو پیدا کړی یئ،هغه تاسوته روزی درکوی ، نو تاسو هم دهغه ذات عبادت کوئی،دهغه سره شریك مه جوړوئی . ددې آیت نه ثابته شوه چه په عبادت کښې دتوحید پوره خیال ساتل پکار دی - ...ل چا عبادت نه دی کول پکار.دهرقسمه عبادتونو لائق صرف هغه پاك ذات دې.

حضرت امام رازی رحمه الله وغیره دالله ﷻ په وجود باندې ددې آیت نه دلائل اخستی دی. او فی الواقع دا آیت ډیرغټ دلیل دې دالله ﷻ په وجود باندې.دزمکې اوآسمان مختلف شکل وصورت مختلف رنګونه ، مختلف مزاج او مختلفې فائدې موجودات ، په دې کښې دهر یو نفعې والا کیدل او خاص حکمت سره ثابتیدل دی .ددوئ د خالق وجود ،د هغه عظیم الشان قدرت او حکمت، زبرست سطوت او سلطنت ثابتیږی.

دالله په وحدانیت د یو بانډیچی استدلال:- دیو بانډیچی نه تپوس اوکړې شو چه دالله ﷻ په ذات اقدس باندې څه دلیل دې؟ نوهغه اووئیل چه: ﴿یاسبحان الله ان البعر لیدل علی البعیروان اثر الاقدام لتدل علی المسیر فسماء ذات ابراج وارض ذات فجاج وبحار ذات امواج الا یدل ذالك علی وجود اللطیف الخبیر﴾ یعنی د غوشی (څپیاکې) نه اوښ معلوم شی اودپښو نښې په زمکه باندې کتلو سره معلوم شی چه سړې تلې دې نو آیا دا برجونووالا آسمان ، دا لارو والازمکه، او موجونووالا سمندر دالله ﷻ دباریکئ اوخبردارئ دالله ﷻ په وجود باندې دلیل نشی جوړیدلې؟ (۲)

دالله په وجود د امام مالك رحمه الله استدلال:- د حضرت امام مالك رحمه الله نه هارون الرشید تپوس اوکړو چه دالله ﷻ په وجودباندې څه دلیل دې. نودوی اوفرمائیل دژبو مختلف کیدل ،د آوازونو مختلف کیدل ، دنغمو بیل کیدل دا ټول ثابتوی چه الله ﷻ شته دې.

دالله په وجود د امام ابوحنیفه رحمه الله استدلال:- حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله نه هم دا سوال اوکړې شو نو دوی په جواب کښې فرمائی پریږده څه په بل سوچ کښې یم ، خلقو ماته وئیلی دی چه یو ډیره لویه کشتی چه په هغې رنګ په رنګ تجارتی څیزونه دی ، نه ئې څوك نګهبان شته دې او نه ددې مانړکې او ددې باوجود هغه روانه وی. او لوئې لوئې چپو نه تیریږی. داودریډو په ځائې اودریږی او د روانیدپه ځائې روانیږی. او نه دده څوك مانړکې شته دې او نه څوك منتظم . سوال کولو دهریانو اووئیل تاسو څنګه سوال کوئی څوك داسې خبرې کولې شی ، چه دومره لویه کشتئ دومره سامانونو سره د نظام سره بنه په طریقه روانه وی په سمندر کښې اوهیڅوك ددې دچلولووالا نه وی؟ دوی اوفرمائیل افسوس ستاسو په عقلونو باندې،چه یوکشتئ بغیر دمانړکی نه نشی تلې لیکن دا دومره لویه دنیا او آسمان او زمکه اوپه دې کښې ټول څیزونه په خپل خپل ځائې صحیح کار کوی او ددې مالك او حاکم او خالق دې څوك نه وی؟ دې جواب آوریډو سره هغه خلق لاجوابه شو او حق معلومیدو سره مسلمانان شو.

---

[۳]) احمد: ۱۳۰/٤، ترمذی ابواب الامثال ، باب ماجاء فی مثل الصلوة والصوم والصدقة : ۲۸۶۳، وسنده صحیح. مسند ابی یعلی : ۱۵۷۱، ومسند طیالسی: ۱۱۶۱، ابن خزیمة: ۱۸۹۵، ابن حبان: ۶۲۰۰، حاکم: ۱۱۷/۱)-

[۲]) الرازی :۹۱/۲)-

دالله په وجود د امام شافعي رحمه الله استدلال:-دحضرت امام شافعي هم داسوال اوشو نودوی په جواب کښې اوفرمائيل چه د توت پانړې يو دی په يوذائقه کښې دی ، چينجی او دشهدو مچۍ او غواګانې اوچيلۍ او اوسۍ وغيره ټول دا خوری او په دې کښې څرېږی ،ددې په خوراك د چينجو نه ريښم راوزی. دشهدو مچۍ شهد ورکوی . اوسۍ مشك پيدا کوی. اوغوا ميخې سوټې کوی. آيا دا ددې امر صفا دليل نه دې چه په يو پانړه کښې مختلف خصلتونه پيدا کولو والا څوك شته دې؟ هم د دې وجې مونږ الله ﷻ منو او هم هغه ذات موجد اوصانع دې.

د الله په وجود د امام احمد بن حنبل رحمه الله استدلال:- امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم يو ځل دالله ﷻ په وجود باندې دليل طلب شو نو دوی اوفرمائيل واورئې يو ډيره مضبوطه قلعه ده ، چه په دې کښې يو دروازه هم نشته دې ،اونه په کښې څه لار شته ، بلکه سورې هم نشته دې ، دبهر نه د چاندئې په شان خليږی او دننه دسرو پشان ځليږی اوپاس اولاندې په کښې هيڅ دروازه نشته دې د څلورواړو طرفونو نه بالکل بنددې پدې هواهم نه ورځی.يکدم يوديوال راپريوزی اويوژوندې سترګووالا ،غوږونووالا ، ګرځيدونکې ښکلې صورت او ښکلې خبروکولو والا راوزی . تواووائې چه په دې بند محفوظ مکان کښې دده څوك پيداکونکې شته دې اوکه نشته دې اوهغه هستی د انسانانودهستۍ نه بالاتر،دهغه ذات قدرت غير محدود ده که نه ده ، مطلب ددوی دا وو چه انډې (آګې) ته اوګورئې چه د څلورواړو طرفونو نه بنده ، بيا صرف هغه واحد ذات دې چه په دې کښې ژوندې بچې پيدا کوی. هم دا دليل دې د الله ﷻ په وجود باندې او د هغه د ذات په توحيدباندې.

د الله په وجود د ابونواس رحمه الله استدلال:-ابونواس نه چه کله دا مسئله اوپوښتلې شوه ، د آسمان نه دباران وريدل او ددې نه دونو پيداکيدل اوپه شنو شنو ښاخونو باندې ښکلې ميوې کيدل دالله ﷻ په وجود باندې دوحدانيت دليل دې.

دالله د توحيد باره کښې د ابن المعتز قول:-دابن المعتز قول دې،افسوس دالله ﷻ په نافرمانۍ اود هغه ذات دروغ ګڼړلو باندې خومره بهادری خودلې شی حالانکه هريوڅيز دالله ﷻ په هستۍ باندې او لاشريك کيدو باندې ګواه دې.

دالله په وحدانيت د کائناتو نه استدلال:- اودنورو بزرګانو قول دې چه آسمان ته اوګورئې ددې اوچتوالې ، ددې واړه لونې او ځليدونکې او روښانه ستورو باندې نظر واچوئې. ددې د ځليدو او تګ راتګ او داودريدو اود ظاهريدو او دپټيدو مطالعه اوکړئې. بيا سمندرونوته اوګورئې چه چپې وهی او زمکه ئې ګيره کړې ده . بيا اوچت اوچت غرونو ته اوګورئې چه په زمکه کښې ښخ دی او دا خوزيدلو ته نه پريږدی ، چه ددې په رنګ کښې ددې صورتونه مختلف دی. بيا په قسم قسم مخلوقاتو باندې نظر واچوئې او چاپير چل کښې پټی اوباغونو ته او شنه کوونکی ښکلی نهرونو ته اوګورئې اودباغونو شنه کيدوته او ددې رنګ رنګ ميووته اوددې په ښکلو ښکلو ميوؤ باندې غور اوکړئې. زمکه يو ، اوبه يو ، ليکن ددې شکلونه ، صورتونه ،خوشبويانې ، ذائقې ، اوفائدې جدا جدا دی. آيا دا ټول مصنوعات تاسوته دا نه ښائی چه ددې څوك صانع (جوړونکې) شته دې؟ آيا دا ټول موجودات په اوچت آوازدا نه وائی چه ددې موجد څوك شته دې .آيا دا ټول مخلوق دخپل خالق په هستۍ باندې اودده په توحيد باندې دلالت نه کوی؟ دا دی هغه مضبوط دلائل چه د الله ﷻ د خپل ذات منلو دپاره هر يو نظر کونکی ته وړاندې کړی دی آياداټول د هغه ذات په زبردست قدرتونو،دهغه په زبردست حکمتونو اودهغه ذات په لاثانی رحمتونو،دهغه ذات په بې نظيره انعامونو،دهغه ذات په لازواله احسانونوباندې دلالت دپاره کافی نه دی.

زمونږاقراردې چې د هغه ذات نه سوا هيڅوك پالونکې نشته ، دهغه ذات نه سوا بل هيڅ څوک پيدا کونکې او حفاظت کونکې نشته دهغه ذات نه سوا بل هيڅوك معبود برحق نشته .د هغه ذات نه سوا

بل هیڅوك مسجود نشته،نوددنیا خلقو واورئی،څما بهروسه په هغه ذات باندې ده،څما انابت اوالتجا هغه طرفته ده ،څما تیتیدل او پست کیدل د هغه په وړاندې دي. څما د خواهشاتو مرکز څما د امیدونو آسرا ،څما ماویٰ او څما ملجا هغه یو ذات دې هم د هغه دست رحمت ته ګورم ،اوهر وخت هم د هغه نوم اخلم.

وَاِنْ	كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ					
اوكه چرې | بیٰ تاسوا په شك كښي						
اوكه ستاسو د هغه كتاب په حقله						
مِّمَّا	نَزَّلْنَا	عَلٰى عَبْدِنَا	فَاْتُوْا	بِسُوْرَةٍ	مِّنْ مِّثْلِهٖ	
په هغه كتاب كښې | چې نازل كړې دې مونږ | په بنده خپل باندې | نوراوړئ | يو سورة | پشان ددې						
څه شك شبه پاتې وى | چې مونږ خپل بنده (محمد ﷺ) باندې نازل كړيدې | نوتاسوهم ددې پشان يوور كې سورة راوړئ						
وَادْعُوْا	شُهَدَآءَكُمْ	مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ	اِنْ	كُنْتُمْ	صٰدِقِيْنَ ﴿۲۳﴾	
او رااوغواړئ | ملګرى مددګاران خپل | ماسوا دالله نه | كه چرې | ئ تاسو | رښتينى |						
او د يو وركوټى سورت پشان جوړولو كښې، بې دالله نه نور ټول خپل مددګاران راوبلئ كه تاسورښتونى يئ						
فَاِنْ	لَّمْ تَفْعَلُوْا	وَلَنْ تَفْعَلُوْا	فَاتَّقُوْا	النَّارَ	الَّتِيْ	وَقُوْدُهَا
خوكه | اونۀ كړو تاسو داكار | اوهرګز ئې نشئ كولې | نو اوبريږئ | دوورنه | هغه | چې خشاك دهغې						
اوكه تاسوداكاراونكړې شو | او بالكل به ئې اونه كړې شئ | نوخان دهغه اور نه بچ اوساتئ | چې دهغې خشاك						
النَّاسُ	وَالْحِجَارَةُ	اُعِدَّتْ	لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۴﴾			
خلق دى | اوكاڼړى | چې تيار شوې دې | دپاره دكافرانو |						
(كافر) خلق اوكاڼړى (بتان) دى | دغه اور د كافرانو دپاره تيار شوې دې |						

قوله تعالى:- وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ

د محمد ﷺ دنبوت تصديق :-دتوحيد دبيان نه پس اوس دنبوت تصديق كيږى. كافرو ته خطاب كوى او فرمائى مونږ چې كوم قران پاك په خپل بنده (حضرت محمد ﷺ)باندې نازل كړې دې، كه دا تاسو دالله ﷺ كلام نه منئ اوستاسو ټول مددګار يوځائې شى نوپوره قران خولاڅه چې يو سورت هم ددې پشان نشئ جوړولې.هركله چه تاسو دا نشئ كولى اوددې نه عاجزه يئ نو بيا د دې قران پاك په كلام الله كيدوكښې ولې شك كوئى ؟

قوله تعالى:- وَادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ

د شهداء نه څوك مراد دى؟:-د**(شهداء)** نه مراد مددګار او ملګرى دى ()چه ددوى مدد به ئې كولو نو مطلب داشوڅوك چې تاسو خپل معبودان جوړكړى دى نوهغوى هم راوبلئ اودهغوى نه مددحاصل كړئى.بيا ددې په شان يوسورت جوړكړئى. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائى چه تاسو خپلو حاكمانو او خپل زباندان ،فصيح او بليغ خلق راوبلئ او دهغوى نه هم مدد اوغواړئى. (۲)

[1] الطبرى: (۳۷۶/۲۱)-

[2] ابن ابى حاتم : (۸۵/۱)-

دقران پاک اعجاز :-د قران پاك ددې معجزې اظهار اودا طرزكلام په څو ځايونوكښې دې.په سورت قصص كښې دی چه﴿ قُلْ فَأْتُوا بِكِتٰبٍ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ۝ ﴾ يعنى كه تاسوريښتونى يئ نو ددې دواړو نه(يعنى قران پاك اوتورات نه) زيات هدايت والا بل د الله ﷻ كتاب راوړئ نو څه به دهغې تابعدارى اوكړم. په سوره سبحان كښې فرمائى چه ﴿قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا۝ ﴾يعنى كه ټول جنات او انسانان جمع شى اوهر يو د يو بل مدد كول غواړى چه ددې پشان قران جوړ كړى نو بيا هم ددې هيڅ امكان نشته دې. په سورت هودكښې دى﴿اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ؕ قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ۝ ﴾يعنى آيا داخلق داسې وائى چې دا قران ده (نبى كريم ﷺ) پخپله جوړكړې دې .تاسو اووائئ كه چرې تاسو ريښتونى يئ نو ټول يو ځائې شئ اودالله ﷻ نه سوا چه تاسو څوك رابلئ راوبلئ اوددې پشان لس سورتونه جوړكړئ. په سورت يونس كښې دى ﴿وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝ ﴾ يعنى دا قران پاك دالله ﷻ نه سوا دبل چا دطرفه نۀ دې. بلكه دا د ړومبوكتابونو تصديق كولو والا اودكتاب تفصيل دې پدې كښې هېڅ شك نشه دې چه دالله ﷻ كلام دې اوچه داد رب العالمين د طرفنه دې. آيا دا خلق دې ته پخپله جوړشوې (كتاب) وائى؟ دوى ته اووايه ذالله ﷻ نه سوا هرسړې راوبلئ(اوددې قران پاك د سيكړو سورتونو نه) .يو وړوكې شان سورت جوړ كړئى چه ستاسو رښتيا ظاهر شى.

دا ټول آيتونه خوپه مكه مكرمه كښې نازل شو او اهل مكه خلق ددې د پيش كولو نه عاجزه شو د دې نه پس په مدينه منوره كښې هم دا مضمون پيش كړې شو. لكه څنګه چه په پورتنى آيت كښې د مثله ضمير بعضو دا قران پاك طرف ته راجع كړې دې يعنى ددې پشان څه سورت راوړئى.اوبعضو دا ضمير حضرت محمد ﷺ طرف ته راجع كړې دې. يعنى دحضرت محمد ﷺ پشان هېڅوك نشى كيدلې حالانكه دوى څه ليك لوست والا نه دې او د دې باوجود هغه كلام وائى چه ددې مثل هيڅوك نشى جوړولې. ليكن صحيح قول ړومبې دې. عمر ﷺ ،حضرت ابن مسعود ﷺ ،حضرت ابن عباس ﷺ ، مجاهد رحمه الله ، قتاده رحمه الله ،او حسن بصرى رحمه الله او اكثرو محققينو نه هم دا قول نقل دې. ابن جرير رحمه الله ، طبرى رحمه الله ، زمحشرى رازى رحمه الله هم دا خوښ كړې دې.

دا ولنى تفسير وجوه ترجيح:- ددې د ترجيح ډير زيات وجوهات دى. ①يو دا چه په دې كښې اجتماعى او انفرادى طور سره ټولو ته زورنه ده. كه هغه امى وى يا ليك لوست والا نه وى ، كه اهل كتاب وى اوكه ليك لوست والا خلق وى.② بيا په دې كښې دمعجزې كمال دې .اوددې (ليک لوست) خلقو په نسبت غيرليک لوست والا عاجزه كړې شى او په دې كښې زياته مبالغه ده.③ بيا د لسو سورتونو مطالبه كول ، ددې دمثال نه راوړو پيشن ګوئى كول هم دا ثابتوى چه ددې نه مراد قران پاك دى . د رسول الله ﷺ ذات مبارک نه دې . نو ددې عام اعلان چه بار بار اوشو او ورسره پيشن ګوئى هم اوكړې شوه چه دا خلق په دې باندې قادر نه دى ،مكه معظمه او مدينه منوره كښې، دد ځل ددې اعاده اوكړې شوه. او هغه خلق چه دهغوى مورنئ ژبه عربى وه ، خپل فصاحت او بلاغت باندې هغوى فخر كولو. چه كومو خلقو ددوى اوددوى دين سره دښمنى كوله،هغوى په حقيقت كښې ددې نه عاجزه وو. نه صرف دپوره قران پاك نه چه جواب ئې وركړى او نه دلسو سورتونو او نه ديو سورت.

نويو معجزه خو داشوه چه ددې پشان يو وړوكې سورت هم هغوى جوړ نه كړې شو.دوئمه معجزه دا شوه چه دا پيشن ګوئى هم رښتيا ثابته شوه چه دوى بالكل ددې پشان نه شى جوړولې اګر كه ټول جمع شى اوترقيامته پورې كوشش اوكړى اوداسې هرګز نه دى شوې نه په دې زمانه كښې او نه چاته ددې دكولو جرات اوشو اونه ددې نه پس تر ننه پورې اونه ترقيامته به څوك داسې اوكړې شى. او څنګه به اوكړې

شي ؟ لکه څنګه چه د الله ﷻ ذات بې مثاله دې نوداشان دهغه کلام هم بې مثله دې، حقیقت هم دادې چه دقران پاك په کټلوسره ددې ظاهري باطني ، لفظي او معنوي ، هغه کمالات ظاهرېږي چه د مخلوق په وس کښې نه دی. پخپله الله ﷻ فرمائي چه ﴿الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ﴾ يعنی د کتاب آیتونه چه د حکمت والا، د خبرداره الله ﷻ دطرف نه نازل شوی ددی محکم اومضبوط او مفصل بیل بیل دی. نوالفاظ ئې محکم او معانې ئې مفصل یا الفاظ ئې مفصل او معانې ئې محکمې دی ، نو قران پاك دخپلو الفاظو اوخپلومضمونونو لحاظ سره يو داسې کتاب دې چې ددې مثال بالکل نتشه اوددې د مقابلې او معارضې نه دنیا عاجزه او بې بسه ده.

دې پاك كلام کښې مخکښې خبرونه چه د نیا نه پټ وو، هغه هوبهو بیان شو.د راتلونکو امورو ذکر اوشو ، چه کوم لفظ په لفظ پوره نازل شو، دټولو نیکو احکام په دې کښې دی اود ټولو بدو نه ممانعت هم په دې کښې دې. رښتیا دی چه ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ﴾ يعنې اوستا د رب د كلام صداقت او عدالت پوره دې. دا ټول قران پاك ټول په ټوله حق ، دصداقت او عدالت نه ډك دې. نه په دې کښې واهيات شته دې اونه په کښې د تباهئ خبرې شته ، نه په دې کښې دمذاق خبرې شته اونه په کښې افتراء شته کومه چه دشاعرانو په کلام کښې عام طور موندلې شي. بلکه ددوی داشعارو قدر اوقیمت هم په دې باندې دې .مقوله مشهوره ده چه ﴿اعذبه اكذبه﴾ چې څومره دروغ زيات وی دومره مزه زياته وی تاسو ګورئې چه اوږدې اوږدې پرزوره قصیدې به وی او دې کښې به ټول دروغ وی او مبالغې نه په کښې اخستې شوې وی. یا به په کښې د يو انسان په حق کښې لوئې لوئې تعریفونو شوی وی ، یا داوښانو په ښائست یا بهادرئی باندې دمبالغې سره ستدرې یا د جنګونو چالونه ،یا دویرې خیالی منظرونه بیانولو کښې وی ، چه په هغې کښې نه د دین څه فائده وی اونه ددنیا. صرف د شاعر په ژبه دهغه د کلام قدرت نه دهغه کمال ظاهرېږي. او نه په اخلاقو باندې ددې څه اثر شته اونه په اعمالو باندې ، بيا نفس مضمون کښې هم پوره قصيدو کښې هم په مشکله سره دوه شعرونه وی. باقی د يوخوا بل خوا او فضول بکواس وی.

دقران پاك اعجاز:- ددې مقابله کښې قران پاك باندې نظر واچوئی نوتاسو به ګورئی چه ددې يويو لفظ دفصاحت او بلاغت ،د دین او دنیا د نفعې اوخیر اوبرکت باندې مشتمل دې. بيا دکلام ترتیب او تهذیب ، دالفاظو بندش ،دعبارت روانی ، دمعنو نورانیت ،دمضمون پاکوالې نورعلی نور دې. د دې دخبرو حلاوت ، ددې بیان شوی واقعات اوسلاست ، دمړ شوؤ زړونو ژوندی کيدل دې. ددې اختصار داعلی کمال نمونه ده اوددې تفصیل معجزه ده.ددې يو څيز دوباره کول دقندو مزه ورکوی.دا معلومېږي چه ګویا د حقیقی غمو باران ورېږي. دا بار بار وایه او زړه ترې نه مړېږي. مزې اخله او هر وخت نوې نوې مزې اخله ،مضامينو باندې ئې پوهيږه او ختميږی به نه ، دا د قران پاك خاصه ده ، ددې خوند ، ددې خوږوالی مزه ، ددې تپوس د هغه چا نه اوکړه چې هغوئ ته الله ﷻ د عقل او حواس ، علم و فضل څه حصه قدرې ورکړې ده. ددوی دعذابونونه ويرول ،او دنيولو رانيولو بيان چه مضبوط غرونه خوزوی ،انسانی زړه څه څيز دې . ددې وعدې او زيری ، نعمتونه اورحمتونو سره د زړه غوټئ پرانيستې کيږی ،اود شوق اود خواهش پټ جذباتو لره راپاروونکې دې ،د جنتونواو راحتونو خواږه خواږه منظرونه د سترګو مخکښې رازی. دې سره زړه پرانيستې کيږی. غوږونه دې طرف ته لګی او سترګې پرانيستې کيږی.

د قران ترغیب:- الله تعالی رغبت ورکوی او فرمائی ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِيَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ﴾ چاته څه پته ده چې د ده د نیکو اعمالو بدله ،دده د سترګو یخوالې دپاره څه څه سامان پټ په پټه تیار شوې دې

اوفرمائی﴿ وَأَكْوَابٍ ۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ﴾ اوددې همیشه جنتونو کښې هرهغه څیز دې چې زړه ته ښه معلومیږی او په سترګوباندې اثر غورزوی .

د قران ترهیب:- اوزورنه ورکوی فرمائی﴿أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ﴾ ،او﴿ءَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ آیا تاسودخپلو ښخولویا دآسمان نه کانړو ورولو نه بې ویرې شوئ. آیا دآسمان والا په دې باندې قادرنه دې. داصرف دهمکی مه ګنړئی بلکه ددې حقیقت به تاسوباندې نزدې ده چه واضحه شی.

د پخوانو قومونو انجام:- زورنه او ویره ورکوی او ارشاد فرمائی چه ﴿ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ ﴾ مونږ یویو کس د هغوی په کردارونو باندې اونیول. بیا په طرز د نصیحت فرمائی چه﴿أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ﴾ ګوره که مونږ څو کاله دوی ته فائده ورکړې وه نو څه اوشو؟ آخر د وعدې د پورا کولو وخت راغلو او دې مال و متاع ورته هیڅ فائده او نه رسوله. مقصد دا چې څه ئې ترکومې پورې بیانوی.اوچې کوم مضمون شروع کړی هغه کمال ته رسوی او رنګ په رنګ فصاحت اوبلاغت ، حلاوت او حکمت نه ډک دې.

دقران پاک احکام:- داحکامو روك ټوك اوګورئی،هرحکم ښه یا بد،دنفع او پاکوالی جامع ، هر ممانعت ، قباحت ، رزالت ،دنائت اودخباثت قاطع دې. د حضرت ابن مسعود ﷺ وغیره اسلافو قول دې چه کله قران پاك کښې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ اووینئ نو واورئی چه یا به دادنیکئ حکم وی یا به د بدئی نه منع وی . پخپله پروردګار عالم فرمائی﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ﴾یعنی دنیکوحکم کوی اودبدونه منع کوی،پاك څیزونه لره حلالوی او پلیت څیزونه حراموی،هغه بیړئی چه ددوی په پښو کښې وې،هغه سخت طوق چه ددوی په څټونو کښې وو هغه پرانیزی.

قران او د قیامت بیان:- دقیامت دبیان آیتونه ،دهغه ځائې هولناك منظرونه ، د جنت اود دوزخ بیان ، د رحمتونواوزحمتونو پوره پوره وصف،داولیاءالله دپاره رنګ په رنګ نعمتونه، دالله ﷻ د دښمنانودپاره رنګ په رنګ عذابونه ، چرته بشارت دې ،او چرته ویرول دی، چرته نیکو طرف ته رغبت دې او چرته دبدو نه منع کول دی، چرته ددنیا دزهد طرفته اوچرته د آخرت طرف ته د رغبت تعلیم دې. هم دا هغه ټول آیتونه دی چه نیغه لار ښائی ، بهترینه رهنمائی کوی ، او دالله ﷻ خوښ شریعت طرف ته راوستل کوی او زړونو ته خوشحالی ورکوی اوشیطانی دروازې بندوی او خراب اثرات ختموی.

قران پاك ټولونه لویه معجزه ده:- په صحیح بخاری او مسلم کښې د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائی هرنبی ته داسې معجزې ورکړې شوی دی چه دهغې په کتلو سره خلقو ایمان راوړو او ځما معجزه د الله ﷻ وحی ده یعنی قران پاك دې. ددې وجې ځما امیددې چه ځما تابعدار خلق به د نورو نبیانو په نسبت ډیر زیات وی ()[1]ځکه چه دنورو نبیانومعجزې دهغوی سره ختمې شوې خو د نبی کریم ﷺ دا معجزه به تر قیامت پورې باقی وی . خلق به دې ته ګوری او په اسلام کښې به داخلیږی. د نبی کریم ﷺ دافرمان چه ځما معجزه وحی ده چه ماته راکړې شوې ده ، مطلب دادې چه څه دې سره خاص شوې یم .اودا قران پاك ماته ملاؤ شوې دې. چه دا دخپلې معارضې او مقابلې سره ټولې دنیا لره عاجزه کوونکې دې. په خلاف د نوروآسمانی کتابونو چه هغه د اکثرو عالمانوپه نیز ددې وصف نه خالی دی. والله اعلم.

د نبی کریم د نبوت په صداقت اود دین اسلام په حقانیت باندې ددې معجزې نه علاوه نور هم دومره دلائل موجود دی چه د شمیر نه بهر دی. ولله الحمد والمنه.

[1] صحیح بخاری : کتاب فضائل القران ، باب کیف نزل الوحی واول مانزل: ٤٩٨١، صحیح مسلم: ١٥٢)-

بعضو متکلمینو دقران پاك معجزې په داسې طريقه بيان کړې دی چه داهل سنت او معتزله په قول کښې مشترك دی. هغوی وائی ① چه یا خو دا قران پاك فی نفسه معجزه ده ، انسان دپاره ممکن نه دی چه ددې په شان جوړ کړی. په ده کښې ددې دمعارضې کولو طاقت او قوت نشته.② یا دا اګر چې ددې معارضه ممکن ده او د انسانی طاقت نه بهر نه ده ، لیکن ددې باوجود د معارضې چلینج ورکولې شی. هغوی په عداوت او دبشمنئ کښې د حد نه تیر شوی دی ، هغوی دحق دین ختمولو دپاره هر وخت هرطاقت سره د هرڅیز تباه کولو دپاره تیار دی . لیکن دقران پاك معارضه اومقابله دوی نشی کولې. دا دلیل په دې خبره باندې دې چه دا قرآن پاك دالله ﷻ د طرف نه دې او قدرت او طاقت نه باوجود هغه دوی لره منع کوی اود قرآن پاك مثل پیش کولو نه عاجزه کیږی. نودا بله وجه دومره ښه نه ده خوکه دا هم اومنلې شی نو دې نه هم د قران پاك معجزه ثابتیږی چه په طریقه دتنزل حمایت حق او دمناظرې دخاطره صلاحیت لری.حضرت امام رازی رحمه الله هم د وړو وړو سورتونو په سوال و جواب کښې هم دا طريقه اختيار کړې ده.

قوله تعالى:- ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾

د جهنم خشاك :- د﴿وَقُودُ﴾ معنى خشاك ده ، چه په دې سره اور بلولې شی. لکه لرګی وغیره. په قران پاك کښې یوځائې کښې ارشاد دې چه﴿وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا﴾یعنی ظالمان خلق به د جهنم خشاك وی .او په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ تاسو اوستامعبودان چه دالله ﷻ نه سوا دی د دوزخ خشاك دی،تاسو ټول به په دې کښې داخلیږئ که چرې هغوی رینښتونی معبودان وې نودې ځائې ته به نه داخلیدې.قرطبی رحمه الله او رازی دې قول ته ترجیح ورکړې ده او وائی چه دګندهک کانړی باندې اور لګیدل څه نوې خبره نه ده په دې وجه مراد ترې هم دا اصنام او بتان دی چه دهغوئ عبادت کولې شی د الله ﷻ د عبادت نه بغیر.خو دا وجه څه وجه نه ده ځکه که اور ګندهک سره بل کړې شی نو ظاهر ده چه ددې اوور ډیر تیز وی. الله ﷻ دې مونږ ددې نه محفوظ اوساتی. آمین .

دجهنم خشاك د رنړرو کانړې:-حضرت ابن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دا کانړی د آسمان اوزمکې پیداکیدو سره په اول آسمان کښې پیدا شوی دی (¹). (ابن جریر،ابن ابی حاتم مستد)ابن عباس رضی الله عنه ، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ، او نورو څو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه سدی نقل کړی دی چه په جهنم کښې دا تورخاورئ (کومه چې تروه وی) کانړی هم دی ، چه په دې سره به سختو کافرانو ته عذاب ورکولې شی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چې ددې کانړ و بدبو دمردارې د بو نه هم زیاته وی. محمد بن علی او ابن جریج هم وائی چه ددې نه مراد دګندهك غټ غټ او سخت کانړی دی. بعضو وئیلی دی چه ددې نه مراد هغه کانړی دی چه هغې نه تصویرونه وغیره جوړولو او بیابه ئې د هغې عبادت کولو. لکه په بل ځائې کښې فرمائی (إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ) تاسواوستاسوهغه معبودان چه دالله ﷻ نه سوا دی ، داوور لرګی دی .

حضرت امام قرطبي رحمه الله او امام رازی رحمه الله هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده او فرمائی چه (کومه چې تروه وی) کانړو باندې اوور لګیدل څه نوې خبره ده. ددې وجې مراد ترې هم دا اصنام او بتان دی دکومو کانړو چې د الله تعالى نه سوا عبادت دالله شوې دې

د حافظ ابن کثیر رحمه الله رائې:- لیکن دا وجه څه قوی وجه نه ده ځکه چه کله اور د (کومه چې تروه وی) په کانړو سره بل کړې شی نوظاهره ده چه ددې تیزی او حرارت به د معمولی اور نه هم زیات وی ،ددې شغلې وهل او بلیدل به هم ډیرې زیاتې وی. ددې نه علاوه بیا د سلفو نه هم ددې تفسیر هم دا روایت شوې دې. دا شان په دې کانړو باندې اور لګیدل هم ظاهر دی او په آیت کښې مقصود د اور تیزی او

¹) المستدرك ۲/۲٦۱، وسنده صحیح وصححه الحاکم)-

ددې د سوزولو بيانول دی او ددې دبيانولودپاره هم په دې ځائې کښې ددې کانړو نه مراد دګندهك کانړی اخستل زيات مناسب دی.ځکه چه ددې اورتيز وی او اوېدې سره په عذاب کښې سختی هم وی.په قران پاك کښې دی چه (كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا) کله چې شغلې کمې شوې نوموږ به نورې هم زياتې کړو.
په يوحديث شريف کښې دی چه هر موذی (ضرری څيز) په اور کښې دې ليکن دا حديث محفوظ او معروف نه دې.
امام رازی رحمه الله فرمائي چه ددې دوه معنانې دی. ① هغه سړې چه نورو ته تکليف ورکوی جهنمی دې. ② دويم دا چه هر تکليف ورکونکې څيز به د جهنم په اوور کښې موجود وی چه دا به جهنميانوته عذاب ورکوی.
قوله تعالى:- أُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ۝
د جهنم تياری:- (أُعِدَّتْ) يعنی تيار کړې شوې دې ، دې نه مراد په ظاهر هم دامعلوميږی چه دا اوور د کافرو دپاره تيارکړې شوې دې اودا هم کيدې شی چه ددې نه مراد کانړی وی يعنی هغه کانړی چه تيار شوی دی دکافرو دپاره. دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه هم دا قول نقل دې. او په حقيقت کښې په دواړو معنو کښې هيڅ اختلاف نشته دې ځکه چه دکانړو تيارول داوور بلولو دپاره دی اوداوور کانړی تيارول ضرورۍ دی نو يوبل سره لازم او ملزوم شو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم فرمائی هر هغه سړې چه په کفر باندې وی دهغه دپاره اوور تيار کړې شوې دې .په دې آيت باندې استدلال کړې شوې دې چه جهنم اوس موجود او پيدا شوې دې ځکه چه د (أُعِدَّتْ) لفظ دې او ددې دليل کښې ډير احاديث هم دی.
جهنم اوس هم موجود دې:-يو اوږد حديث کښې دی چه دجنت او دوزخ مينځ کښې جګړه اوشوه ([1]). په بل حديث کښې دی چه جهنم دالله تعالى نه ددوه ساه ګانواخستلو اجازت اوغوښتلو او ده ته په يخنۍ کښې ديو ساه اوپه ګرمنی کښې دبلې ساه د اخستلو اجازت ورکړې شو ([2])په دريم حديث کښې دی صحابه کرام رضی الله عنهم فرمائی چه موږ يو ځل ډير زوردار آواز واوريدو .د نبی کريم صلی الله عليه وسلم نه مو تپوس اوکړو چه دا د څه څيز آواز وو؟ نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل اوياکاله مخکښې يو کانړۍ په جهنم ته غورزولې شوې وو نن هغه (ويخ) ته اورسيدو ([3])په څلورم حديث کښې دی چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم د نمر د تندر په وخت مونځ اداکولو په وخت جهنم اوليدو ([4])په پنځم حديث کښې دی چه نبی کريم صلی الله عليه وسلم د معراج په شپه جهنم اوليدو اوددې عذابونه ئې اوکتل. داشان نور صحيح اومتواتر احاديث هم روايت شوی دی.
د معتزلو جهالت:- معتزله دخپل جهالت په وجه دا نه منی او ددې نه خلاف وائی او قاضی اندلس منذر بن سعيد بلوطی هم ددوی سره موافقت کړې دې.
د سورت جوړولو اعلان:- يادساتل پکار دی چه په دې ځائې او په سورت يونس کښې وئيلې شوی دی چه هم يو سورت ددې پشان راوړئی شامل دی. وړوکې او لوئې هر سورت ته ددې وجې چه دعربئ قواعدو مطابق چه کوم اسم نکره وی او دشرط په طور راوړې شوې وی نوهغه دعموميت فائده ورکوی لکه څنګه چه نکره دنفی لاندې داستغراق فائده ورکوی. نو په لوئې او وړوکې هر سورت کښې اعجاز دی. او په دې خبره باندې د سلفواو خلفو اتفاق دې.
امام رازی رحمه الله په خپل تفسير کښې ليکی که څوك اووائی چه دسورة لفظ کښې سورة کوثر او سورة العصر او سورةالکافرون واړه واړه سورتونه هم شامل دی ،اودا بالکل يقين سره معلوم دی چه ددې په

---

[1]) صحيح بخاری : کتاب التفسير باب قوله تعالى (وتقول هل من مزيد) : ۴۸۵۰، صحيح مسلم: ۲۸۴۶)-
[2]) صحيح بخاری : کتاب المواقيت الصلاة باب البراد بالظهر فی شدة الحجر: ۵۳۸، صحيح مسلم: ۶۲۱)-
[3]) صحيح المعلم کتاب الجنة باب جهنم اعاذنا الله منها: ۲۸۴۴)-.
[4]) صحيح بخاری : کتاب الکسوف باب صلاة الکسوف جماعة : ۱۰۵۲، صحيح مسلم: ۹۰۷)-.

شان یا دې ته نزدې نزدې څه سورت جوړول ممکن دی،دې ته د انساني طاقت نه بهر وئیل یو وړوه شان هټ دهرمي او بې ځایه طرفداري ده. نوموړ به جواب ورکوؤ چه موږ ددې د معجزې دوه طریقې بیان کړي دي او دویمه طریقه مو خوښه کړې ده. موږ وایو چه واړه سورتونه هم په فصاحت اوبلاغت کښې ددې برابر دي چه دې ته هم معجزه وئیلې شي اوددې تعارض ممکن نه دې نو مقصودحاصل شو ځکه چه باوجود پداسې سورتونو باندې د انسان د جوړولو طاقت کیدل او بیا هم د ډیرو سختو کوششونو اوسختې دښمنۍ نه باوجود ددې نه جوړل نو داددې قرآن پاک دپاره صفا دلیل دې چې دا قران پاك ا و دې واړه واړه سورتونه معجزه دې.

دا خو دامام رازي رحمه الله کلام دې. خو صحیح قول دادې چه د قرآن پاك هر وړوکې اولوئې سورت في الواقع معجزه دی. او انسان ددې نظیر جوړولو نه محض عاجزه اوبالکل بې طاقت دې. حضرت ا مام شافعي رحمه الله فرمائي که خلق غور اوتدبر او عقل سره صرف سورت العصر باندې پوهه شي نو د ټولو دپاره داکافي دې.

دعمربن العاص رضی الله عنه د کفر په حالت کښې د سورة کوثر د اعجاز اقرار:- حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنه چه کله په وفد کښې مسیلمه کذاب لره ورغلو اوتر اوسه پورې دې لا پخپله هم مسلمان شوې نه وو نودهغه نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو د مکې نه تشریف راوړئې ،نن سبا په مکه معظمه کښې څه نوې وحي نازله شوې ده ؟ هغه اووئیل چه اوس اوس یو مختصر نوې سورت نازل شوې دې چه ډیر زیات فصیح ، بلیغ او جامع اومانع دې. بیائې ورته سورت العصر تلاوت کړو نومسیلمه څه وخت سوچ اوکړو او ددې په مقابله کښې ئې اووئیل چه په مابانديې اوس اوس یو سورت داشان نازل شوې دې . هغه اووئیل چه ته هم اووایه نوهغه اووئیل چه ﴿یاوبر یاوبر انما انت اذنان وصدر وسائرك حقرفقر﴾ یعنی انې ځنګلي مږه انې ځنګلي مږه ستا وجود د دوؤ غوږونواو سینو نه سوا هیڅ نه دې. باقي سراسر ته ناچیزئې. بیا ئې په فخر سره اووئیل چه اووایه انې عمرو څنګه مې اووئیلو؟ هغه اووئیل خمانه څه له تپوس کوې دا خو تاته پخپله معلوم دی سراسر کذب اوبهتان دې. چرته دا فضول کلام او چرته هغه حکمتونو والا کلام.

وَبَشِّرِ		الَّذِيْنَ
اوزیرې ورکړه		هغه خلقو ته

او ایمان راوړې دې هغوئ ته

اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا	الصّٰلِحٰتِ	اَنَّ	لَهُمْ	جَنّٰتٍ
چې ایمان ئې راوړې	او عمل ئې	نیك	بیشکه چې	دی دهغوئ دپاره	باغونه

زیرئ ورکړه چاچې اودنیکئ کارونه کوی هغوی لره داسې باغونه تیار کړې شوی دی

تَجْرِيْ	مِنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ ؕ	كُلَّمَا	رُزِقُوْا	مِنْهَا	مِنْ ثَمَرَةٍ
بهیږی به	لاندد هغې نه	نهرونه	هر کله چې	ورکړې شی هغوئ ته	ددغه باغونو نه	څۀ میوه

چې دهغې د ونو او مانړو لاندې همیشه ولې بهیږی هرځلې چې دوئ ته د خوراک دپاره ددې باغونونه څه میوه دانه

رِّزْقًا ۙ	قَالُوْا	هٰذَا	الَّذِيْ	رُزِقْنَا	مِنْ قَبْلُ ۙ
دپاره دخوراك	نو اوبه وایئ	چې دا	هغسې میوې دی	چې راکړې شوې وې موږ ته	وړاندې د دې نه

ورکړې شی نودوی به وائ چې داخو هغه (رنګ) میوه ده چې موږ ته پخوا (په دنیا کښې) راکولې شوه

وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ۭ وَلَهُمْ فِيْهَآ

اوورکولی به شی هغوئ ته |دغه میوې | دیوبل پشان | اووی به دهغوئ دپاره| په هغې کښې

اودامیوې به ورته هم شکل ورکولې شی| اودوی ته به په دغه باغونو کښې پاکدامنې جوړې ورکولې شی

اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ڷ وَّهُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵﴾

بیبیانې| پاکې |اووی به هغوئ| په هغې کښې| همیشه |

(یعنی بیبیانې اود جنت حورې)اودوی به همیشه دپاره په هغې کښې وی|

قوله تعالی:- وَبَشِّرِالَّذِيْنَ اٰمَنُوْاوَعَمِلُواالصّٰلِحٰتِ

ایمان دارو ته د جنت زیرې:- مخکښې دکافرانواو ددین ددښمنانو سزا او عذاب اودهغوی درسوائی ذکر وو ددې وجې په دې مقام کښې د ایمان دارو او نیک صالحو خلقو داجر اوثواب اوکامیابئ بیان کیږی د قران پاك مثانی کیدو یو معنی دا هم ده او صحیح قول هم دا دې چه په دې کښې هر مضمون تقابلی جانزې سره بیان کړې شوې دې. ددې تفصیلی بیان به هم څه خاص موقعه باندې راشی. مطلب دادې چه دایمان سره کفر او دکفر سره دایمان ، دنیکو سره دبدو او بدو سره دنیکو ذکر راتلل ضروری دی. چه کوم څیز بیان کیږی دې سره دهغې دمقابلې دڅیز ذکر رازی. دیو څیز ذکر کولو سره دهغې مثال هم بیان کړې شوې دې. دامعنې د ﴿مُتَشَابِهًا ۭ﴾ کیدو او دا دواړه لفظونه دقران پاك په اوصافو کښې راغلی دی ، دې ته مثانی هم ونیلې شوی دی اومتشابه هم ونیلې شوی دی.

قوله تعالی:- اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۭ

دجنتو لاندې د نهرونو بهیدلو مطلب:- د جنتونولاندې نهرونه بهیدل ،ددې د ونو او بالاخانو لاندې بهیدل دی. حدیث مبارك کښې دی چه نهرونه بهیږی خو ددې کنده نشته دې . حدیث مبارك کښې دی چه دکوثرنهردواړو طرفونوته د غموپشان دې ، ددې بناوره خالص مشك دی او ددې کانړی ملغلرې او جواهردی()الله ﷻ دې په خپل فضل وکرم سره مونږته دانعمتونه راکړی اوهغه احسان کولووالا او لونې رحیم دې. حدیث مبارك کښې دی چه دجنت نهرونه دمشکی غرونو لاندې بهیږی (ابن ابی حاتم)

قوله تعالی:- وَاُتُوْا بِهٖ مُتَشَابِهًا ۭ

د میوو یوبل سره مشابه کیدل:- حضرت عبدالله رضی الله عنه نه هم دا روایت دې. دجنتیانو دا قول چه دا مونږ ته مخکښې راکړې شوی وو ،دې نه مراد دادې چه په دنیا کښې هم دا میوې ملاؤ شوې وې. صحابه کرام او ابن جریر رحمه الله هم ددې قول تائید کوی. بعضې وائی چه مطلب دادې چه مونږ ته ددې نه مخکښې یعنی پرون هم دا راکړې شوې وې. دا په دې وجه چه په ظاهری شکل وصورت کښې به دا بالکل مشابه وی، یحیی بن کثیر رحمه الله وائی چه یو پیاله به راشی هغه به اوڅکی ، بیا به بله پیاله راشی نو وائی به چه دا خو مو اوس اوڅکله .فرښتې به ورته وائی اگر چه داپه شکل وصورت کښې یوشان دی لیکن مزه نې بدله ده.

فرمائی چه دجنت واښه زعفران دی اوددې ډیرئی مشك دی . واړه واړه ښکلی غلمان د یو خوا بل خوا نه به میوې راوړی او پیش کوی به نې اودوی به نې خوری ،بیا به دوی ته پیش کولې شی نووائی به چه دا خو مو اوس اوخوړلې. هغوی به جواب کښې فرمائی حضرت رنگ او شکل خو نې یو دی لیکن خوند نې نور دې،دا تاسواوڅکئ اواوگورئی نو خوند به درکړی. هم دا معنی ده چه هم شکل به راوړی ددنیا میوؤ سره به صرف نوم او شکل وصورت کښې یو شان وی خوددې نه به ئې خوند بیل وی.

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الرقاق: باب : فی الحوض: (۶۵۷۱)-

دابن عباس رضي الله عنه قول دې چه صرف نوم کښې مشابهت دې ګنې چرته ددنيا څيز اوچرته د جنت د نعمتونو خوانچه ؟ په دې مقام صرف نوم دې. دعبدالرحمان رحمه الله قول دې چه ددنيا دميوو په شان ميوې چه اوګورى نو وائى به چه دا خومونږ په دنيا کښې خوړلې دى خوکله چه ئې اوخورى نو خوند به ئې څه نور وى.

قوله تعالى:- وَلَهُمۡ فِيهَآ أَزۡوَٰجٞ مُّطَهَّرَةٞۖ

دجنت بيبيانې:-په هغه ځائې کښې به چه دوى ته کومې بيبيانې ملاويږى هغوى به دګندګنى،ناپاکنى ،حيض ، نفاس ، ميتازو ، توکانړو ، خړينګ اومنئ وغيره نه بالکل پاکې وى .يو قول دې چه حضرت حواعليها السلام هم مخکښې دحيض نه پاکه وه ، ليکن د نافرمانئ په وجه ورته دا بلا ورپيښه شوه. خوداقول دسند لحاظ سره غريب دې([1]).

په يو غريب او مرفوع حديث کښې دى چه حيض ، غټ اودس ماتنى او خړينګ نه به پاکې وى. حاکم دې حديث ته صحيح او د شيخينو په شرط باندې ئې وائى. ليکن دا دعوى صحيح نه ده ،ددې يو راوى عبدالرازق بن عمربزينى دې چه دې ابو حاتم د احتجاج قابل نه دې ګنړلې. په ظاهره دا معلوميږى چه دا مرفوع حديث نه دې بلکه د حضرت قتاده رحمه الله قول دې . والله اعلم.

قوله تعالى:- وَهُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ

ددې ټولونعمتونو سره دې زبردست نعمت ته اوګورئې چه نه به نعمتونه فنا شى او نه به دنعمتونو والا اونه به نعمتونه د دوى نه اخستلې شى او نه به دوى د نعمتونو نه جدا کولې شى. نه به په مرګ سره خاتمه وى او نه آخرشته. نه ماتيدل او نه کميدل شته. دالله رب العالمين جواد الکريم او براو رحيم نه درخواست دې چه هغه پاک مالك دې مونږ داهل جنت په زمره کښې شامل کړى او هم هغوى سره دې زمونږ حشر اوکړى . آمين.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَسۡتَحۡيِۦٓ

| بيشکه الله | شرم نۀ کوى |

| بيشکه الله پدې نه شرميږى

أَن يَضۡرِبَ مَثَلٗا مَّا بَعُوضَةٗ فَمَا فَوۡقَهَاۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ

چې بيان کړى| مثال | ديو ماشى | يازيات سبك دهغه نه| نو هغه خلق | چې ايمان ئې راوړې دې

چې يومتل بيان کړى| که هغه دماشى وى اوکه د ماشى نه هم کم وړوکې څيز وى| نومؤمنانو خو په دې

فَيَعۡلَمُونَ أَنَّهُ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّهِمۡۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ

پوهيږى هغوى| چې دامثال |حق دې | دطرفه درب دهغوئ نه| اوکوم خلق چې | نۀ منونکى دى

ډيرښه پوهيږى چې دامتل په ربښتيادالله دطرفنه دې (چې مونږ پرې پوهوى) | پاتې شوکافران

فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلٗاۘ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرٗا

نو هغوئ وائى | چې څه اراده کړى ده|الله| په دې | مثالونو سره|ګمراه کوى| په دې سره| ډير خلق

نوهغوئ وائى چې په داسې متل وئيلو کښې دالله څه مطلب دې| په داسې متلونوسره الله ډيرګمراه کوى

---

[1]) داسرائيليات نه دي ، عبدالرحمان بن زيد بن اسلم)-.

وَّيَهۡدِيۡ بِهٖ كَثِيۡرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهٖۤ اِلَّا الۡفٰسِقِيۡنَ ۙ﴿۲۶﴾

اوصحیح لاربنائی| په دې سره| ډیروته | اونۀ ګمراه کوی| په دې سره| مګر فاسقان خلق

اوډیروته پرې سمه لار ښائی| اوپه داسې متلونو باندې صرف هغه فاسقان ګمراه کوی |

الَّذِيۡنَ يَنۡقُضُوۡنَ عَهۡدَ اللّٰهِ مِنۡۢ بَعۡدِ مِيۡثَاقِهٖ وَيَقۡطَعُوۡنَ مَآ

هغه فاسقان|چې ماتوی| وعده دالله| روستو |دمضبوطوالی دهغې نه| اوپریکوی | هغه |

چې دالله سره په ښه شان سره پخه کړې وعده بیابیا ماتوی| اوهغه تعلقات (خپلولی) پریکوی دکوموچه

اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۤ اَنۡ يُّوۡصَلَ وَيُفۡسِدُوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ ؕ

چې حکم کړې دې الله|په هغې سره| چې پیوند دې کړې شی| اوفساد کوی | په زمکه کښې

الله تعالی د ساتلو حکم کړیدې | اوپه ملک کښې فسادونه جوړوې

اُولٰٓئِكَ هُمُ الۡخٰسِرُوۡنَ ﴿۲۷﴾

هم داخلق| په حقیقت کښې تاوانیان دی|

همدا خلق زیات کاران دی (ښه ئې اوپیژنئ) |

دایت شان نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه ،حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او نور صحابه کرامو رضي الله عنهم نه روایت دې چه کله په پورتنی آیت کښې دوه مثالونه دمنافقانو بیان شو یعنی د اوراو داوبو نوهغوی اوونیل چه داسې واړه مثالونه الله ﷻ هیڅ کله نه بیانوی. په دې باندې دا دوه آیتونه نازل شو[1] حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه کله قران پاك کښې د جولا اودمچئ مثال بیان شو نو مشرکانواوونیل چه دداسې حقیر څیز دبیانولو په قران پاك کښې څه ضرورت وو؟ نو په جواب کښې داآیت نازل شو[2]
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسۡتَحۡىٖۤ اَنۡ يَّضۡرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوۡضَةً فَمَا فَوۡقَهَا ؕ
اواوونیلې شو چه دحق بیان نه الله ﷻ ته شرم نه ورزی که هغه کم وی اوکه زیات وی ، لیکن ددې نه څه داسې معلومیږی چه ګویا دا آیت په مکه معظمه کښې نازل شو حالانکه دا سې نه وو. والله اعلم.
اودبزرګانو نه دا رنګ شان نزول هم روایت دې. ربیع فرمائی چه دا خپله یو مستقل مثال دې کوم چې ددنیا بیان شوې دې ماشئ چه کله اوږې وی نو ژوندې وی کله چه موړ شو نو مړ شی، داشان دا خلق هم دی کله چه دنیاوی نعمتونه ورته حاصلیږی نو الله ﷻ دوی راونیسی لکه بل ځائې کښې فرمائی ﴿فَلَمَّا نَسُوۡا مَا ذُكِّرُوۡا بِهٖ﴾ یعنی کله چه دوی زمونږ نصیحت هیرکړو نومونږ په دوی باندې دټولو څیزونو دروازې پرانیستې. تردې پورې چه دوی ښه په مزو کښې شو. او اوس یکدم مونږ دوی راونیول (ابن جریر رحمة الله علیه، ابن ابی حاتم رحمه الله). ابن جریر رحمة الله علیه[3] رومبې قول خوښ کړې دې. او مناسبت هم ددې زیات ښه معلومیږی، والله اعلم. نومطلب داشو چه دهیڅ وړوکی نه وړکی مثال او د لوئې نه لوئې مثال نه الله ﷻ نه منع کیږی اونه ورته د هغې د بیانولو نه شرم ورځی. .
د ،،ما،، او ،،بعوضة،، اعرابی تحقیق:- لفظ د "ما "په دې مقام د کمی په معنی کښې دې او د ﴿بَعُوۡضَةً﴾ د زبرد بدلیت په بناء باندې دعربئ دقاعدې مطابق دې. چه په ادنی څیز باندې صادق راتلې شی. یا

---

[1]) الطبری: ۱/۳۹۸)–
[2]) الطبری: ۱/۳۹۹)–
[3]) الطبری: ۱/۳۹۸)–

نکره موصوفه ده او ﴿بَعُوضَةً﴾ صفت دې. ابن جرير رحمه الله دا خوښوي چې "ما"ماصوله ده او د ﴿بَعُوضَةً﴾ هم ددې په اعراب سره معرب دې اودعربو په کلام کښې دا په کثرت سره شائع دى چه هغوى " ما " او د «من» په بدله کښې دواړوته اعراب ورکوى ځکه کله دا نکره وى اوکله معرفه، لکه د حضرت حسان بن ثابت ﷺ په شعرونو کښې دى چه:

يكفي بنا فضلا على من غيرنا حب النبي محمد ايانا

يعنى مونږ ته په غيرو باندې صرف دا فضيلت دې چه زمونږ زړونه دنبى ﷺ د محبت نه ډك دى.

اودا هم كيديشى چه ﴿بَعُوضَةً﴾منصوب وى او دحرف جار په وجه اوددې نه مخكښې د ﴿بين﴾ لفظ مقدر اومنلې شى.كسائى او فراء هم دا خوښوى. ضحاك رحمه الله او ابراهيم بن عبله رحمه الله ﴿بَعُوضَةٌ﴾ وائى. ابن جنى رحمه الله فرمائى چه دا به د "ما" صله وى او عائد به حذف منلې شى لكه ﴿ تَمَامًا عَلَى الَّذِيَ أَحْسَنَ ﴾ كښې ﴿ فَمَا فَوْقَهَا ﴾ دوه معنې بيان شوى دى.① يودا چه ددې هم سپك او ردى څيز لكه ديوسړى د بخيلتوب وغيره ذكر اوشى اوبل اووائى چه هغه ددې نه هم زيات دې نو مراد ترې داوى چه هغه ددې نه هم زيات پريوتې دې.

كسائى رحمه الله اوابوعبيده رحمه الله فرمائى چه يو حديث كښې راغلى دى كه د دنيا قدر او وقعت دالله ﷻ په نيزد ماشى د يو وزر برابر هم وې نو كافر ته به ئې يو ګوټ اوبه هم نه وې وركړې ()② بله معنى دا ده چه ددې نه زيات لوئې ځكه چه ماشئ نه به وړوكې اوسپك څيز بل څه وى؟ د حضرت قتاده رحمه الله هم دا قول دې. ابن جرير رحمه الله هم دا قول خوښ كړې دې.

په صحيح مسلم كښې حديث دې چه كله ديو مسلمان (بدن) كښې يو ازغې ننوځى يا ددې نه زيات نوپه دې سره هم دده درجې اوچتيږى اوګناهونه ئې رژيږى ()په دې حديث كښې هم دا لفظ ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ دې. نومطلب داشو چه څنګه الله ﷻ ددې لويووړو څيزونو پيدا كولو كښې شرم نه كوى اونه ئې منع كوى نو داشان دا دمثال په توګه بيانولو نه هم هغه ته څه شرم نه ورځى. يو ځائې كښې په قران پاك كښې ارشاد دې چه ائې خلقو ! يو مثال بيانولې شى اودې ته ښه غوږ اونيسئ ،چه كوم تاسو دالله تعالى نه سوا بلئ هغه ټول كه جمع شى نو يو ماشئ هم نشى جوړولې بلكه كه ددوى نه ماشئ څه اوتښتوى نو هغه ترينه هم نشى واپس كولې ،عابد اومعبود ددواړه بې حده كمزورى دى. په بل ځائې كښې ارشاددې چه ددې خلقو مثال چه دالله ﷻ نه سوا نورو لره خپل مددګار بولى د جولا دجالې پشان دى. چه دهغه كور دټولو كورونو نه زيات كمزورې دې. اوپه مقام كښې الله ﷻ دكلمه طيبه مثال وركړې دې د پاكې ونې سره چه دهغې جرړه مضبوطه او دهغې ښاخونه په آسمان كښې وى او دالله تعالى په حكم سره هروخت ميوې وركوى. دامثالونه الله ﷻ دخلقو دعبرت دپاره بيانوى. او دناپاكې كلمې مثال د ناپاكې ونې پشان دې. چه په زمكه باندې وى او ددې جرړې مضبوطې نه وى او الله ﷻ آيماندار په دنيا اوآخرت كښې په مضبوطې خبرې سره برقرار ساتى. اوظالمان ګمراه كوى الله ﷻ چه څه غواړى هغه كوى. اوپه بل مقام كښې الله ﷻ ددې مملوك غلام مثال پيش كوى چې هغه ته په څه څيز باندې اختيار نه وى. او په بل ځائې كښې د دوؤ سړو مثال الله ﷻ بيان فرمائى چه په دې كښې يو ګونګې او بالكل پريوتې بې طاقته وى چه په خپل مالك باندې بوج وى چه چرته ځى نو دځان سره خرابى اوړى او بل هغه چه د عدل اوحق حكم كوى آيا دا دواړه برابريديشى ؟ په بل مقام كښې دى چه الله ﷻ ستاسو دپاره پخپله مثال بيان فرمائى ، آيا تاسو په خپلو څيزونو كښې خپل غلامان هم شريك او برابر حصه دار ګڼرئى؟ اوپه بل مقام كښې ارشاد فرمائى چه دهغه سړى مثال الله ﷻ بيان فرمائى چه دهغه ډير

---

[1]) ترمذى: ابواب الزهد باب ماجاء فى هوان الدنيا....٢٣٢، وهو حسن .، ابن ماجه: ٤١١٠)۔

[2]) صحيح بخارى : كتاب المرضى باب، ماجاء فى كفارة المرض: ٥٦٤٠، صحيح مسلم: ٦٥٦١، ترمذى : ٩٦٥)۔

شریکان وی . او په بل ځای کښې الله ﷻ ارشاد فرمائی چه دا مثالونه مونږ دخلقو دپاره بیانوو او په دې باندې صرف (په ښه شان) پوره علم والا پوهیږی.

ددې نه علاوه نور هم ډیر مثالونه په قران پاك کښې بیان شوی دی .بعضې سلف صالحین فرمائی کله چه څه په قران پاك کښې څه مثال آورم او په دې نه پوهیږم نو ماته ژړا راشی ځکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی چه دې مثالونو باندې صرف عالمان پوهیږی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی مثالونه که واړه وی او که لوئې ایماندار په دې باندې ا یمان راوړی او داحق ګنړی اوددې نه هدایت مومی.د حضرت قتاده رحمه الله قول دې چه هغه دا مثال د الله ﷻ کلام ګنړی.د﴿أَنَّهُ﴾ ضمیر مرجع مثال دې. یعنی مومن دامثال دالله ﷻ د طرفه حق ګنړی اوکافر په دې پسې خبری جوړوی لکه په سورت مدثر کښې دی ﴿وَمَا جَعَلْنَا أَصْحٰبَ النَّارِ﴾یعنی مونږ د اورد فرښتو شمیر د کافرانو د آزمیښت دپاره مقرر کړې دې د دې دپاره چې اهل کتاب پرې یقین اوکړی ، ایماندار په ایمان کښې زیات کړی. دې دواړو ډلو ته څه شك نشته دې. لیکن د بیمار زړه خاوندان او کافران وائی چه ددې مثال نه څه مراد دې ؟ دا شان الله ﷻ چه چالره غواړی نو هغه ګمراه کوی اوچا لره چه غواړی نو هدایت ورته کوی. ستا درب لښکرو لره دهغه ذات نه سوا نور هیڅوك نه پیژنی ، په دې مقام کښې هم ددې هدایت او ضلالت بیان اوشو.

الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ

د الله ﷻ وعدې څوک ماتوی؟: صحابه کرامو رضی الله عنهم نه روایت دې چه په دې سره ګمراه کیږی منافق او لار مومی مومن اودا اقرارکوی اودې سره هدایت اوایمان زیاتیږی.(الْفٰسِقِيْنَ) نه مرادمنافقان دی.بعضو وئیلی دی چه دې نه کافران مراد دی چه دوی ته پته ده اوبیا هم انکار کوی. حضرت سعد رضی الله عنه فرمائی چه مراد ترې نه خوارج دی . که ددې قول سند حضرت سعد بن ابی وقاص پورې صحیح وی نو مطلب به دا وی چې دا تفسیر معنوی دې ، دا نه چه خوارج دی بلکه دا چه دا فرقه هم فاسقانو کښې داخله ده. چه هغوی نهروان کښې علی کرم الله وجهه باندې حمله کړې وه،دا خلق ددې آیت د نازلیدوپه وخت کښې موجود نه وو.لیکن د خپل بدترین وصف په وجه معنوی طور سره دوی هم فاسقانو کښې داخل دی. دوی ته خوارج په دې وجه اووئیلې شو چه د امام برحق د اطاعت نه وتلی وو او داسلامی شریعت د پابندئی نه آزاد شوی وو.

په لغت کښې فسق وائی د اطاعت او فرمانبردارئی نه وتلوته ، کله چه پوستکې اخوا کړې شی او په دې کښې دننه غوښه راوښکلې شی نوعرب وائی چه ﴿فسقت﴾مږی ته هم ﴿فویسقه ﴾ وائی. ځکه چه دا خپلې سوړې نه راوزی نو فساد کوی . د بخاری او مسلم شریف په یو حدیث کښې دی چه نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه پنځه ځناورفاسقان دی،په حرم کښې اود حرم نه دې بهرقتل کړې شی①کارغه ②باخه ③ لړم ④ منږك ⑤ تور سپې(¹). نو لفظ د فسق کافر دپاره او هر نافرمان دپاره دې. لیکن دکافر فسق زیات سخت او زیات خراب دې. په آیت کښې فاسق نه مراد کافر دی. والله اعلم.

ددې لوئې دلیل دادې چه دې نه پس ددوی وصف بیان شوې دې چه دوی دالله ﷻ وعده ماتوی،دهغه پاك ذات فرمان ماتوی ،اوپه زمکه کښې فساد پیدا کوی او دا ټول صفتونه د کافرانو دی. دمومنانو صفتونه خو ددې خلاف وی لکه په سورة رعد کښې بیان دې چه ﴿أَفَمَنْ يَّعْلَمُ﴾ آیا هغه سړې چه هغه ته پته ده چه څه ستا د رب طرف نه په تاباندې نازل شوی دی دا حق دی آیا دهغه سړی په شان کیدې شی چه کوم ړوند وی؟ نصیحت خو صرف عقلمند خلق حاصلوی چه کوم دالله ﷻ وعدې پوره کوی. او میثاق نه ماتوی او الله ﷻ چه دکومو کارونو د جوړولو حکم کړېدې هغه جوړوی یعنی یو ځاې کوی اودخپل رب نه ویریږی او د حساب د خرابوالی نه ویریږی .

---

¹) صحیح بخاری : کتاب بدء الخلق: باب اذا وقع الذباب فی شراب احدکم:۳۳۱٤ صحیح مسلم: ۱۱۹۸)–

مخکښې ارشاد فرمائی چه کوم خلق دالله ﷻ وعدو لره ددې دمضبوطیا نه پس ماتوی او چه دکومو ځیزونو د جوړښت حکم الله ﷻ ورکړې دې هغه نه جوړوی او په زمکه کښې فساد پیدا کوی نو د دوی دپاره لعنتونه دی او ددوی دپاره ډیر خراب کوردې. په دې مقام کښې د عهد نه مراد هغه وصیت دې چه کوم الله ﷻ خپلو بندګانوته کړې وو چه په دې کښې د هغه پاك ذات ټول احکامو باندې عمل او د ټولو نافرمانونه بچ کیدل شامل دی. ددې ماتول په دې عمل نه کول دی.بعضې وائی چه ماتوونکی اهل کتاب کافران اومنافقان دی. اوعهد هغه دې چه ددوی نه په تورات کښې اخستلې شوې وو چه دوی به ددې په ټولوعملونو باندې عمل کوی اودحضرت محمد ﷺ اتباع به کوی کله چه حضرت محمد ﷺ تشریف راوړی. نود محمد ﷺ دنبوت اقرار دې اوکړی او څه چې د نبی اکرم ﷺ په ذریعه د الله ﷻ د طرفنه راغلی دی د هغې تصدیق دې اوکړی اوعهد ماتول دا دی چه دوی د حضرت نبی اکرم ﷺ د نبوت او اطاعت نه انکار کړې وو او د عهد د علم باوجود ئې دا پټ کړو او د دنیا مصلحتونو په وجه ئې ددې خلاف اوکړل. امام ابن جریر رحمه الله دا قول خوښ کړې دې. اود مقاتل رحمه الله هم دا قول دې.

قوله تعالی:- وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ

د قطع نه مراد:- بعضې وائی چه ددې نه مراد خاص ډله نه ده بلکه شرك ،کفر او نفاق والا ټول په ټوله مراد دی. دعهد نه مراد د خپل توحید اود خپل نبی ﷺ د نبوت اقرار دې چه په دې باندې ښکاره ښښې او لوې لوئې معجزې موجود دی او ددې ماتول د توحید اوسنت نه مخ اړول دی ، دا قول ښه دې. زمخشری هم دا قول خوښ کړې دې. هغه وائی چه دعهد نه مراد د الله ﷻ د توحید دمنلو اقرار دې چه په انسانی فطرت کښې د داخلیدونه علاوه په ورځ د میثاق کښې هم منلې شوی دی . فرمائیلې شوی وو چه :﴿ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ﴾ یعنی آیا څه ستاسو رب نه یم ؟ نوټولو جواب ورکړې وو چه بیشکه ته څمونږ رب ئې. بیا چه کوم کتابونه ورکړې شوی وو ، په هغې کښې هم اقرار اخستې شوې وو لکه فرمائی ﴿وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِىٓ ﴾ځما وعده پوره کړئی څه به هم خپله وعده پوره کړم. بعضې وائی چه ددې نه مراد هغه وعده ده چه د روحونو نه اخستې شوې وه کله چه دوی د حضرت آدم عليه السلام د ملا نه راوویستی شو . لکه فرمائی﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ ﴾ کله چه ستا رب د آدم اولاد سره وعده اوکړه چه څه ستاسو رب یم او دوی ټولو اقرار کړې وو او ددې ماتول ددې پریښودل دی. دا ټول اقوال تفسیر ابن جریر کښې منقول دی.

د منافقانو شپږ خصلتونه:- ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه دالله ﷻ عهد ماتول چه دا دمنافقانو کار وو هغه شپږ خصلتونه دی ①په خبرو کښې دروغ وئیل ② وعده خلافی کول③ په امانت کښې خیانت کول ④ د الله ﷻ عهد د هغې د مضبوطیا نه پس ماتول ⑤ الله ﷻ چه دکومو کارونو د یوځائې کولو حکم کړې دې هغه یو ځائې کول ⑥ په زمکه کښې فساد پیدا کول. دا شپږ خصلتونه دهغوی په هغه وخت کښې ظاهریږی کله چه د هغوی غلبه وی او کله چه مغلوب شی نو مخکښې درې کارونه پریږدی او دې نه پس درې کارونه کوی. امام سدی رحمه الله فرمائی چه دقران پاك احکام لوستل ، په دې پوهیدل ، رښتیا وئیل ، بیا نه منل هم دعهد ماتول دی . الله ﷻ چه د کومو کارونو د یو ځائې کولو حکم کړې دې دهغې نه مراد صله رحمی ساتل او د رشته دارئ حقوق ادا کول وغیره دی لکه په بل مقام کښې قران پاك کښې دی چه ﴿ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا۟ أَرْحَامَكُمْ ﴾ یعنی نزدې ده که تاسو زمکې ته واپس شئ نو په زمکه کښې به فساد پیدا کړئی او رشتې به پریکړئی.

قوله تعالی:- أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ

دکافرانو تاوان:- ابن جریر رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده اودا هم وائی چه دا آیت عام دې. چه ددې د

يوخائي كولو او ادا كولو حكم ګران وو،هغوی دا مات كړو او وي نه كړو ﴿الْخَسِرُوْنَ﴾ نه مراد آخرت كښې نقصان اوچتول دی لكه د الله ﷻ فرمان دې()چه﴿أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾ په دې خلقو باندې لعنت دې اوددوی دپاره خراب كور دې. د حضرت ابن عباس ﷺ فرمان دې چه د اهل اسلام نه علاوه نورو ته چه په كوم مقام كښې قرآن پاك ﴿خَاسِرٌ﴾ وئيلی دی په هغه مقام ترې مراد كافر دی او داهل اسلام دپاره په كوم خائې كښې دا لفظ راغلې دې په هغه خائې كښې ترې مراد ګناهګار دی (٢)

﴿خَاسِرُوْنَ﴾ جمع ده د﴿ خَاسِرٌ﴾چونكه دا خلق په نفساني خواهشاتواو دنياوی لذتونو كښې اخته وو او خپل خانونه ئې د الله ﷻ د رحمت نه لرې كړی وو نو دوی ته نقصان والا اووئيلې شو . لكه هغه سړې چه هغه ته په خپل تجارت كښې نقصان اوشی،دا شان دا كافر اومنافقان هم دی چه كله د رحم اوكرم زيات ضرورت وی يعنی د قيامت په ورځ نو په هغه ورځ په د الله ﷻ د رحمت نه محروم وی.

كَيْفَ	تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ	وَكُنْتُمْ
څرنګې	تاسو انكار كوئ د الله نه	او دا حال دا چې وئ تاسو
تاسو د الله (د وجود نه) څنګه انكار كولی شئ ته نه ګورئ چې تاسو		

اَمْوَاتًا	فَاَحْيَاكُمْ	ثُمَّ	يُمِيْتُكُمْ	ثُمَّ	يُحْيِيْكُمْ
مړه	نو به ژوندی كړی تاسو	بيا	به مړه كړی تاسو	بيابه	(دوباره) ژوندی كړی تاسو
مړی وې نوهغه ژوندی كړئ اوس يوځل بيابه تاسومړه كړی اوبيا به مودوباره ژوندی كړی					

ثُمَّ	اِلَيْهِ	تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٨﴾
بيا به	هغه ته	واپس كيږئ تاسو
اوبيابه هغه ته واپس شئ		

قوله تعالى:-كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ

د عدم نه وجود كښې راوستولو والا څوک دې ؟ ددې خبرې ثبوت وركوی چه الله ﷻ موجود دې اوهغه قدرتونو والا دې هم هغه ذات پيدا كونكې دې او اختيار والادې ، په دې آيت كښې فرمائی چه تاسو د الله ﷻ د وجود نه څنګه انكار كولې شئ يا هغه پاک ذات سره دبل عبادت څنګه كولې شئ؟ حالانكه تاسو د عدم نه وجود ته راوستولو والا يو ذات دی لكه فرمائی چه آيا دوی بغير دڅه څيزنه پيدا شوی دی ؟ يا دوی په خپله پيد اشوی دی ؟ يا دوی زمكه آسمان هم پيدا كړې دې ؟ بالكل نه بلكه دا بې يقينه خلق دی .او په بل خائې كښې ارشاد دې چه ﴿ هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾ يقينًا په انسان باندې هغه زمانه هم راغلی وه چه هغه وخت كښې دې قابل ذكر څيزنه وو او نور هم دا شان آيتونه دی.

حضرت ابومسعود ﷺ فرمائی چه كافران به وائی چه ﴿قَالُوْا رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ﴾ ائې الله ﷻ دوه ځل تا مونږ مړه كړو او دوه ځل دې راژوندې كړو ، مونږ دخپلو ګناهونواقرار كوو ،ددې نه مراد هم دادی چه په آيت ﴿ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا﴾ كښې كوم مطلب دې. مطلب دادې چه تاسو دخپلو پلارانو په ملاګانو كښې مړه وئ يعنی څه هم نه وې ،هغه پاک ذات تاسو ژوندی كړئ بيا به تاسو مړه كړی يعنی مرګ به يو ورځ ضرور رازی بيا به هغه ذات تاسو د قبرونو نه راپاسوی. نو دېو حالت مړه كيدو نه دنيا كښې د راتلو نه مخكښې بيا بلې دنيا كښې د مړكيدو اود قبرونو طرف ته ،بيا دقيامت په ورځ دپاسيدو ، دوه ژونده

---

١) ابن ابي حاتم : ١ /١٠١)-

٢) الطبري:١/٤١٧)-

او دوه مرګونه. ابو صالح رحمه الله فرمائي په قبر کښې انسان ژوندې کولې شي. دعبدالرحمن بن زيد رحمه الله بيان دې چه حضرت آدم عليه السلام په ملا کښې ئې دوی لره پيدا کړل ، بيا ئې د دوی نه وعده واخستله او په دوی کښې ئې ساه واچوله ، بيا ئې دوی د مور په خېټه کښې پيدا کړل ،بيا ددنيا مرګ په دوی باندې راغلو،بيا دقيامت په ورځ به دوی لره راپاسوی. ليکن دا قول غريب دې. ړومبې قول صحيح دې.

قوله تعالى:- ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

الله ته واپس کيدل:-ابن مسعود رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه او دتابعين رحمهم الله يوډلې نه هم دا قول نقل دې. په قران پاك کښې يو بل ځائې کښې دی چه ﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ﴾ اووايه چه الله تعالى تاسو پيدا کړئى بيا ئې تاسو مړهٔ کړنى اوبيا به تاسو دقيامت په ورځ راژو ندى کوی.ددې کاڼواو تصويرونويه چه مشرکانو سجدې کولې،قرآن پاك دوی ته مرده اووئيل،فرمائي ﴿ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ﴾ داټول مړه دی ژوندی نه دی. دزمکې باره کښې فرمائي چه ﴿وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ﴾ ددوی دپاره په مرده زمکه کښې هم زمونږ دصداقت نښې دی چه دا مونږ ژوندۍ کړې ده او ددې نه دانې راوزی چه دوی ئې خوری.

هُوَ الَّذِیْ	خَلَقَ	لَكُمْ	مَّا
هم هغه دې	چې بيدا کړے ئې دی	ستاسو دپاره	هغه څيزونه
الله هغه ذات دې چې ستاسو دفائدې دپاره ئې د زمکې ټول نعمتونه			

فِي الْأَرْضِ	جَمِيعًا ق	ثُمَّ	اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ	فَسَوَّاهُنَّ	سَبْعَ	سَمَاوَاتٍ ط
چې په زمکه کښې دی	ټول	بيائې	توجه اوکړه پورته طرفته	نو برابرئې کړل	اووه	آسمانونه
پيدا کړل	بيا ئې د آسمان پيدا کولو اراده اوکړه نو اووهٔ آسمانونه ئې پيدا کړل					

وَهُوَ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيمٌ ۲۹ ع	
او هغه	په هر څيز	عالم دې	
او هغه په هرڅه باندې ښه پوهه دې			

قوله تعالى:- ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ط

د کائناتو تخليق:-په تير شوی دی آيت کښې دقدرت ددې دلائلو بيان وو يا څه چه په انسان کښې دننه دی.خکه په دې آيت مبارك کښې دهغه دلائلو بيان کيږی چه کوم د روزمره سترګو په مخکښې دې.﴿اسْتَوَىٰ﴾ پدې مقام کښې د قصد کولواومتوجه کيدو په معنى دې ځکه چه ددې بدله ﴿إِلَىٰ﴾ ده .د ﴿فَسَوَّاهُنَّ﴾ معنى صحيح کول او د اووه واړو آسمانونو جوړول ده. ﴿السَّمَاءِ﴾ اسم جنس دې. بيا فرمائي چه دهغه ذات علم په هر څيزمحيط دې لکه په بل مقام فرمائي چه ﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ﴾ خبردارهغه څوك چه بې علمه کيديشي چې هغه خالق وی؟دسورت حٰم سجده ﴿قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ﴾لکه چه ددې آيت تفصيل دې. په هغې کښې فرمائي چه آيا تاسو د الله ﷻ نه انکار کوئی ؟ چه هغه پاك ذات زمکه صرف په دوؤ ورځو کښې پيدا کړه،تاسوهغه پاك ذات سره شريك جوړوئی ؟ چه رب العالمين دې . چه هغه پاك ذات په زمکه کښې مضبوط غرونو د پاسه نه ښخ کړل. هغه ذات په دې زمکه کښې برکتونه او روزنې پيدا کړې او په څلورو ورځو کښې ئې ټول څيزونه د زمکې صحيح کړل. چه په دې کښې د تپوس کونکو دپاره تشفى ده. بيا آسمان طرف ته متوجه شو چه دلوړی په شکل کښې وو ، فرمائي چه انې زمکې او آسمانه! په خوشحالۍ يا خفګان سره راشئ ، نو دواړو اووئيل چه انې الله ﷻ مونږ خو په خوشحالۍ سره

راغلی یو. په دوؤ ورخو کښې ئې دا اووۀ اسمانونه جوړ کړل او په هر اسمان کښې ئې دهغه کار تقسیم کړو اود دنیا آسمان ئې په ستورو سره ښکلې کړو او دوی ئې د (شیطانانو) نه بچ کړو.
مونږ ګورو چې د هر عمارت هم دا قاعده ده مخکښې ئې لاندې حصه جوړولې شی اوبیاددې پاسنۍ حصه. مفسیرین حضراتوهم ددې تشریح کوی چه دهغې بیان مخکښې رازی انشاء الله .خو داګنړل پکاردی چه په قران پاك کښې په یو بل مقام کښې فرمائی ﴿ءَاَنۡتُمۡ اَشَدُّ خَلۡقًا اَمِ السَّمَآءُ ۚ بَنٰهَا﴾ ستاسو پیدائش مشکل دې یا دآسمانونو ؟ الله ﷻ ددې غتوالې اوچت کړو اوداني صحیح کړو او په دې کښې ئې شپه ورځ پیدا کړه ، بیا ددې نه پس ئې په زمکه کښې ددې نه اوبه او خوراك راوویستلو او غرونه ئې په کښې ښخ کړل چه ستاسو او ستاسو د څناورو دکار څیزونه دی ، په دې آیت کښې فرمائی چه د زمکې پیدائش دآسمان نه پس دی. نو بعضې بزرګانو خو فرمائیلی دی چه په تیر شوی آیت کښې ﴿ثُمَّ﴾ صرف عطف د خبر دپاره دی ،عطف د فعل دپاره نه دې. یعنی دا مطلب نه دې چه د زمکې نه پس د آسمان پیدائش شروع شو بلکه صرف خبر ورکول مقصود دی چه آسمانونه ئې هم پیدا کړل او زمکې هم. د عربوشاعرانو په شعرونو کښې هم دا موجود دی چه دې آیت ﴿ءَاَنۡتُمۡ﴾ کښې د آسمانونو پیدا کولو نه پس د زمکې خورولو او غوړولو بیان شوې دې نوصحیح ده چه مخکښې ئې زمکه پیدا کړه بیا ئې آسمان پیدا کړو بیا ئې زمکه صحیح کړه نو دواړه آیتونه د یوبل نه خلاف نه دی ددې عیب نه دالله ﷻ کلام بالکل پاك دې : حضرت ابن عباس ؓ نه هم دا معنی بیان کړې شوې ده. فرمائی (یعنی مخکښې د زمکې پیدائش ،بیا دآسمانونو ، البته دزمکې صحیح والئ وغیره دا د دې نه پس شوې دې) حضرت ابن مسعود ؓ او نور صحابه کرامو ؓ نه روایت دې چه دالله ﷻ عرش په اوبوباندې وو او هیڅ څیز ئې نه وو پیدا کړې ، کله چه ئې نور مخلوق لره پیدا کول اوغوښتل نو اوبو نه ئې لوړې اوچت کړو اوهغه اوچت شو او ددې نه آسمان جوړ شو بیااوبه اوچې شوې او ددې نه ئې زمکه جوړه کړه. بیا ئې دا بیله بیله کړه او اووۀ زمکې ئې جوړې کړې. د اتواراوګل دوؤ ورځو کښې دا ټولې اووۀ زمکې جوړې شوې. زمکه په مهی (کب) باندې ده ، مهې هغه دې چه دهغې ذکر د قرآن پاك په دې آیت کښې راغلې دې ﴿نٓ وَالۡقَلَمِ﴾ مهې په اوبوکښې دې او اوبه په صفاة باندې دی او صفاة فرشتو باندې او فرښته په کاڼړی باندې اودا کاڼړئ هغه دې چه دهغې ذکر لقمان کړې دې. دا کاڼړی په هوا کښې دې . دمهی خوزیدلو سره زمکه خوزیدله نو الله تعالی په دې زمکه باندې غرونه ښخ کړل او زمکه اودریدله . هم دا معنی ده دالله ﷻ دفرمان ﴿وَجَعَلۡنَا فِی الۡاَرۡضِ رَوَاسِیَ اَنۡ تَمِیۡدَ بِهِمۡ﴾ چه زمکه او نه خوزی مونږ په دې باندې غرونه ښخ کړل ، غرونه د زمکې پیداوار او ونې وغیره دزمکې ټول څیزونه ئې د نهې او چارشنبې په ورځ پیدا کړل هم ددې بیان ﴿قُلۡ اَئِنَّكُمۡ لَتَكۡفُرُوۡنَ﴾ والا آیت کښې دې بیا آسمان طرفته متوجه شو چه لوړې وو اودې نه ئې آسمان جوړ کړو ،بیا ددې نه ئې اووۀ آسمانونه جوړ کړل دزیارت (جمعرات) او جمعې په دواړو ورخو کښې ، بیا جمعې ته په دې وجه جمعه وئیلې شی چه په دې کښې د زمکې او آسمان پیدائش جمع شو. په هر آسمان کښې هغه پاك ذات فرښتې پیدا کړې اوهغه څیزونو لره چه دهغې علم دهغه پاك ذات نه سوا بل چاته نشته دی. د دنیا آسمان ئې په ستورو سره ښکلې کړو او دا ئې د شیطان نه دبچ کیدو سبب جوړ کړو او دا ټول څیزونه ئې پیدا کړل او پروردګار عالم په عرش باندې قرار اونیولو. لکه فرمائی ﴿خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَیۡنَهُمَا فِیۡ سِتَّةِ اَیَّامٍ﴾ یعنی شپږو ورخو کښې ئې آسمان او زمکه پیدا کړل او بیا په عرش باندې برابر شو. بل مقام کښې فرمائی ﴿کَانَتَا رَتۡقًا﴾ یعنی دا دواړه د لوړی نه وو مونږ دا اوشلول او دې سره مو اوبوباندې هر څیز ته ژوند ورکړو. (تفسیر سدی)

ابن جریر رحمه الله فرمائي چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه داتوار نه دمخلوق پیدائش شروع شو. په دوؤ ورځو کښې زمکې پیدا شوې. اوپه دوؤ ورځو کښې ددې ټول څيزونه پیداشو. په دوؤ ورځو کښې آسمان پیدا شو ،د جمعې په ورځ آخرى وخت وو نوددې پیدائش ختم شو اوهم په دې وخت حضرت آدم علیه السلام پیدا شو. او هم په دې وخت به قیامت قائمیږی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ زمکه دآسمان نه مخکښې پیدا کړې وه ، ددې نه چه کوم لوږې پاس اوختلو نودهغې نه آسمان جوړ کړې شو چه داشان يو باندې اووۀ آسمانونه دی. او زمکې د يو بل لاندې داشان اووۀ دی. ددې آیت نه صفا معلومیږی چه د زمکې پیدائش دآسمانونونه مخکښې شوې دې. لکه سوره حم سجده په آیت کښې چه دی(١)عالمان هم په دې باندې متفق دی.صرف حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه آسمان دزمکې نه مخکښې پیدا شوې دې . قرطبی رحمه الله په دې کښې توقف کړې دې .د﴿وَالنّٰزِعٰتِ﴾د آیت په وجه دا خلق وائی چه په دې ځائې کښې د آسمان د پیدا کیدو ذکر د زمکې نه مخکښې دې . په صحیح بخاری کښې دی چه کله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه سوال اوشو نو هغوی جواب اوفرمائیل چه زمکه خو دآسمان نه مخکښې پیدا شوې وه لیکن دې نه پس خوره شوې وه . هم دا جواب مخکښې روستی ټول عالمان ورکوی. د سورت نازعات په تفسیر کښې به ددې بیان راشی انشاء الله . حاصل امر دا دې چه د زمکې خورول او غوړول روستودی. او د﴿ دَحٰىهَا ﴾ لفظ په قران پاك کښې دې.اوددې نه پس چه د اوبو اوخوراك وغیره ذکر دې نودا ددې لفظ تشریح ده. چه دکومو کومو د نشوونما قوت په دې زمکه کښې ایښودې شوې وو نوهغه ټول ئې ښکاره کړل. او دزمکې پیداوار او رنګ په رنګ مختلفو شکلونو اومختلفو قسمونو کښې راوختل. داشان په آسمان کښې هم اوسیدونکی او تلونکی ستوری وغیره ئې جوړ کړل والله سبحانه وتعالی اعلم.

صحیح مسلم او نسائی کښې حدیث دې چه حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ ځما لاس اونیولو او وې فرمائیل خاوره الله ﷻ د خالی په ورځ پیدا کړه او غرونه ئې داتوار په ورځ او ونې ئې د پیر په ورځ او بدئ ئې د نهې په ورځ او نور د چارشنبې په ورځ او ځناور د جمعرات په ورځ او حضرت آدم علیه السلام د جمعې په ورځ د مازیګر نه پس په آخری وخت کښې د مازیګرنه واخله تر شپې پورې (٢)دا حدیث په غرائب مسلم کښې دې او امام ابن مدینی رحمه الله او امام بخاری رحمه الله وغیره په دې کښې کلام کړې دې او فرمائیلی ئې دی چه دا د کعب رضي الله عنه خپل قول دې او حضرت ابوهریره رضي الله عنه کعب رضي الله عنه نه دا کلام آوریدلې دې اوبعضو روایت کوونکو دې ته غلطۍ سره مرفوع حدیث وئیلې دې ، امام بیهقی رحمه الله هم دا فرمائی.

وَاِذْ	قَالَ	رَبُّكَ	لِلْمَلٰٓئِكَةِ	اِنِّىْ	
او یادکړه کله	چې اووئیل	ستارب	فریښتوته	چې زۀ	
او(هغه خبره یاده کړه)چې ستارب فرښتوته اووئیل چې خه					
جَاعِلٌ	فِى الْاَرْضِ	خَلِيْفَةً ط	قَالُوْٓا	اَتَجْعَلُ	فِيْهَا	مَنْ
جوړونکې یم	په زمکه کښې	یوخلیفه	هغوئ اووئیل	آیا تۀ جوړوې	په زمکه کښې	هغه څوك
په زمکه کښې یو نائب جوړوم| هغوئ اووئیل چې(زمونږ ناقص فکروائی چې)اسې مخلوق پرې آبادوې						

---

(١) صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة حم السجدة)–

(٢) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین: باب ابتداء الخق وخلق آدم علیه السلام :٢٧٨٩)–.

يُّفۡسِدُ	فِيۡهَا	وَيَسۡفِكُ	الدِّمَآءَ ۚ	وَنَحۡنُ	نُسَبِّحُ	بِحَمۡدِكَ
چي فساد به کوي	په دې کښې	او تويوي به	وينې	او مونږ	تسبيح بيانوو	سره د ثنا ستا
چې په زمکه کښې به فسادونه کوي او (ديوبل) وينې به تويوي (او بل خوا) مونږ هروخت ستا ثنا ءوايو						

وَنُقَدِّسُ	لَكَ ۖ	قَالَ	اِنِّيۡۤ	اَعۡلَمُ	مَا	لَا تَعۡلَمُوۡنَ ۝
او پاکي بيانوو	تالره	او ونيل الله	بيشکه زهٔ	پوهيږم	په هغه څيزونو	چې نهٔ پوهيږئ پرې تاسو
او ستا پاکي بيانوو الله ورته په جواب کښې او ونيل چې څه په هغه کارونو ښه پوهيږم چې تاسو پرې نه پوهيږئ						

قوله تعالى:- وَاِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيۡ جَاعِلٌ فِي الۡاَرۡضِ خَلِيۡفَةً ؕ

دخليفه معنى او مقاصد:- دالله ﷻ دې احسان ته اوګورئې چه هغه ذات د حضرت آدم ﷺ د پيدا کولو نه وړاندې فرښتو ته د هغوی ذکر اوفرمائيلو ددې بيان په دې آيت مبارك کښې دې چه ائې بنی آدم! تاسو يادکړئې او خپل امت ته ددې خبروركړه .حضرت ابوعبيده ﷺ خو وائي چه لفظ د (اذ) په دې مقام کښې زياتې دې. ليکن ابن جرير ؒ وغيره مفسرين ددې رد کوي،د(خَلِيۡفَةً) نه مراد دا دې چه دده په بعضې د بعضو جانشين وی پرله پسې او ديو دور نه پس به بل دور وې او داشان به ترزمانو پورې دا سلسله روانه وی لکه په بل ځائې کښې ارشاد فرمائي﴿وَهُوَ الَّذِيۡ جَعَلَكُمۡ خَلٰٓئِفَ الۡاَرۡضِ﴾ او فرمائي ﴿وَيَجۡعَلُكُمۡ خُلَفَآءَ الۡاَرۡضِ ؕ﴾يعنی تاسو ئې ددې زمکې خليفاګان جوړکړئې.او په بل مقام کښې فرمائي که مونږ غوښتلې نوفرښتې به مونږ خليفه جوړې کړې وې. اوپه بل ځائې کښې ارشاددې چه ددوی نه پس ددوی خليفه يعنی جانشين خراب خلق شو ، په يو شاذ قرات کښې(خَلِيۡقَةً)هم دی. بعضې مفسرين وائي دخليفه نه مراد صرف حضرت آدم ﷺ دې ليکن په دې کښې تامل دې. تفسير رازی وغيره کښې دااختلاف ذکر شوې دې،په ظاهره دا معلوميږی چه دا مطلب نه دې ،ددې يودليل خو دا فرښتو داقول دې چه دوی به په زمکه کښې فساد پيدا کوی او وينې په تويوی نو ظاهره ده چه هغوی د آدم ﷺ داولاد باره کښې دا فرمائيلي وو خاص د حضرت آدم ﷺ په باره کښې نه وو.

قوله تعالى:- قَالُوۡۤا اَتَجۡعَلُ فِيۡهَا مَنۡ يُّفۡسِدُ فِيۡهَا وَيَسۡفِكُ الدِّمَآءَ ۚ

فرشتو ته د ادم ﷺ د اولاد په زمکه د فساد کولو علم:- اودا خبره ده چه ددې علم فرشتو ته څنګه اوشو؟ يا خو په څه خاصه وجه هغوی ته معلوم شوی وی ياد بشری طبيعت د تقاضې په کتلو سره به ئې دا فيصله کړې وه. ځکه دا فرمائيلې شوی وو چه دده پيدائش به دخاورې نه وی. اود دې يو وجه دا هم کيدېشی چه لفظ خليفه مفهوم نه به هغوی پوهه شوی وی چه هغه به فيصله کوونکې او مظالمو نه منع کولووالا اودحرامو اودګناه خبرو کولو نه منع کولو والا وی. او دويمه وجه دا چه هغوی د زمکې مخلوق په ړومبنی ځل کتلې وو او قياس به ئې کړی وی.(ځکه چه وړاندې په زمکه جنات اباد وو او هغوی هم فساد کړې وو)

د فرشتو خبره د اعتراض په وجه نه وه:- دا خبره ياد ساتل پکار ده چه د خبرو داغرض د اعتراض په طور نه وو اونه بنی آدم سره د حسد په طور وو دکومو خلقو چې دا خيال دې هغوی بالکل غلطی کوی. د فرښتو په شان کښې قران عظيم الشان فرمائي چه ﴿لَا يَسۡبِقُوۡنَهٗ بِالۡقَوۡلِ﴾ يعنی د کومو خبرو د معلومولوچې دوی ته اجازت نه وی هغوی په کښې شوندې هم نه خوزوی. (او داهم ظاهره ده چې د فرښتو طبيعت د حسد نه پاك دې)

قوله تعالى:- وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

بلکه صحيح مطلب دا دې چه داسوال صرف ددې حکمت د معلومولو او د راز ښکاره کولو دپاره وو چه دا د هغوی دپوهې نه بالاتر وو. دا خو ورته معلوم وو چه په دې مخلوق کښې به فساديان خلق هم

وی نو ډیر په ادب سره ئې سوال اوکړو چې ائې الله ﷻ دداسې مخلوق په پیدا کولو کښې څه حکمت دې؟ که عبادت مقصد وی نو مونږ ئې کوؤ، که تسبیح او تقدیس اوتحمید مقصد وی نوهر وخت زمونږ په ژبه باندې دا جاری وی. بیا دفساد وغیره نه پاك یو نوې مخلوق چه په دوی کښې به فساد کوونکی اووینه تویونکی هم وی په څه مصلحت سره پیدا کوې؟ نوالله ﷻ دوی ته په جواب کښې فرمائی چه ددې فساد اوخونی کیدونه باوجود دکومو مصلحتونو اوحکمتونو د وجې چه څه دوی پیدا کوم نو هغه څما په علم کښې دی. ستاسو علم هغې ته نشی رسیدلې. ماته معلوم دی چه په دوی کښې به نبیان علیهم السلام اورسولان علیهم السلام وی،په دوی کښې به صدیقین او شهیدان وی ، په دوی کښې به عابدان، زاهدان ، اولیاء کر ام ،ابرار،نیکان ،دالله په دربار کښې مقرب بنګان،عالمان، صالحان،پرهیزګار،دالله ﷻ نه ویریدونکی دالله ﷻ سره محبت ساتلونکی،دالله د احکاموسرپه سترګو سره منولو والا، څما د نبیانوعلیهم السلام په ارشاداتو باندې لبیك ویونکی وی. بخاری او مسلم کښې په یو حدیث کښې دی چه د ورځې فرښتې د صبا صادق په وخت کښې رازی اود مازیګر په وخت کښې واپس ځی ،اوپه دې وخت کښې د شپې فرښتې رازی او د صبا فرښتې واپس ځی .راتلونکې چه کله رازی په دې وخت کښې او کله چه ځی نو د سحر اومازیګر په مونځ کښې خلق وینی اودالله ﷻ په دربار کښې دواړه ډلې په سوال اوجواب کښې دا وائی چه تلو نو په مونځ کښې مو اوموندل او چه راتلو نو په مونځ کښې مو اوموندل.()

قوله تعالی:-قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ

هم دا هغه مصلحت دې چه دا فرښتوته فرمائیلې شوی وو چه هغه ماته معلوم دې تاسو ته نه دې معلوم .دا فرښتې ددې ځیز دکتلو دپاره لیږلې شی او د ورځې عملونه د شپې نه مخکښې اود شپې د ورځې نه مخکښې الله ﷻ ته پیش کولې شی(٢)غرض تفصیلی حکمت چه د انسان په پیدا کولو کښې وو د هغې باره کښې فرمائی چه داڅما په مخصوص علم کښې دی. تاسو ته ددې پته نشته دې. بعضې وائی چه دا جواب د هغوی د قول چه مونږ ستا تسبیح وغیره بیانوؤ کښې وو.نو دوی ته ئې اوفرمائیل چې ماته پته ده یعنی تاسو چه څنګه ګنړئی اوټول یو تله کښې تلئ؛ داشان نه ده بلکه تاسو کښې یوابلیس هم دې. یودریم قو ل داهم دې چه د فرښتودا هر څه وئیل په اصل کښې ددې مطلب دا وو چه مونږ دې زمکې اولیږلې شو نو په جواب کښې اووئیلې شو چه ستاسو په آسمانونو کښې د اوسیدو مصلحت هم ماته معلوم دی اوماته علم دې چه ستاسو لائق ځائې هم دا دې. والله اعلم. حسن رحمه الله اوقتاده رحمه الله وغیره وائی چه الله ﷻ فرښتو ته خبر ورکړو. سدی رحمه الله فرمائی چه مشوره ئې واخسته. خو ددې معنی خبر ورکول هم کیدیشی. او که دا معنی ئې نه وی نو بیا دا خبره بې وزنه کیږی

ابن ابی حاتم رحمه الله فرمائی چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله دمکې نه زمکه خوره شوه او اوغوړولې شوه نو دبیت الله طواف تړولو نه مخکښې فرښتو اوکړو. او زمکه کښې دخلیفه جوړولو نه مراد مکه کښې خلیفه جوړول دی (٣). داحدیث مرسل دې بیا په دې کښې ضعف دې او مدرج دې یعنی د زمکې نه مراد مکه اخستل د راوی خپل خیال دې .والله اعلم.

په ظاهر خو دامعلومیږی د زمکې نه مراد عام ، ټوله زمکه مراد ده. فرښتو چه کله واوریدل نو تپوس ئې کړې وو چه هغه خلیفه به څوك وی؟ نو په جواب کښې وئیلې شوی وو چه ددوی په اولاد کښې به داسې خلق هم موجود وی چه په زمکه کښې به فساد کوی ،حسد ،بغض او وینه به تویوی. هغه خلیفه

۱) صحیح بخاری : کتاب مواقیت الصلاة باب فضل صلاة العصر : ٥٥٥، صحیح مسلم: ١٣٢)-
۲) صحیح مسلم ، کتاب الایمان باب فی قوله ﷺ ان الله لاینام:١٧٩)-.
۳) الطبری: ١٩٩/١، عن عطاء السائب عن ابن سابط مرسلا)-

به په دوی کښې عدل وانصاف کوی او ځما احکام به جاری کوی. نوددې نه مراد آدم ﷺ دې چه دده قائمقام دې. دالله ﷻ اطاعت او مخلوق کښې عدل او انصاف کولو کښې،لیکن فساد کولو او وینه تویولو والا خلیفه نه دې.
خویاد لرئی چه په دې ځائې کښې مراد خلافت دې. یوې زمانې د خلقو نه پس د بلې زمانې خلق راتلل. خلیفه د فعیله په وزن باندې دې، کله چه د یو نه پس بل د هغه قائمقام جوړ شی. عرب وائی ﴿خلف فلان فلانا﴾ (فلانې سړې د فلانې سړی خلیفه جوړ شو). لکه چه په قران پاك کښې دی چه مونږ د دوی نه پس تاسو په زمکه کښې خلیفګان جوړ کړئ چه تاسو څنګه عمل کوئی. او ددې وجې سلطان اعظم ته خلیفه وائی. ځکه چه هغه دمخکښې بادشاه خلیفه وی. ابن اسحاق وائی چه مراد دا دې چه د زمکې ساکن یعنی د آبادولو والا.
حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه مخکښې په زمکه کښې جنات اوسیدل . هغوی په دې کښې فساد اوکړو او وینې ئې توئې کړې او قتلونه ئې اوکړل. بیا ابلیس اولیږلې شو نوده اودده ملګرو هغوی په وهلو وهلو سره جزیرو ته اوشړل او غرونو ته ئې اوشړل. بیا حضرت آدم ﷺ ئې پیدا کړو او په زمکه ئې د هغه د اوسیدو قابله کړه. نودوی د مخکښنو خلقو جانشین اوخلیفګان شو. نو د فرښتو د قول نه مراد دحضرت آدم ﷺ اولاد دې.کله چه دوی ته اووئیلې شو چه زه په زمکه کښې د دې اوسیدونکې مخلوق پیدا کوم. په هغه وخت کښې زمکه وه لیکن په دې کښې آبادی نه وه .دبعضې صحابه کرامو ؓ نه روایت دې چه چونکه الله ﷻ دوی ته معلومه کړې وه چه د حضرت آدم ﷺ اولاد به په دې کښې داسې داسې کارونه کوی نو هغوی ددې باره کښې تپوس اوکړو. اودا هم روایت دې چه دجناتو په فساد کولو هغوی د بنی آدم فساد قیاس کړو اودا سوال ئې اوکړو. حضرت عبدالله بن عمرو ؓ نه روایت دې چه د حضرت آدم ﷺ نه دوه زره کاله مخکښې جنات په زمکه کښې موجود وو. ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه فرښتې د چارشنبې په ورځ پیداکړې شوې او جنات د زیات په ورځ پیدا کړې شو او دجمعې په ورځ حضرت آدم ﷺ پیدا شو.دحسن رحمه الله او قتاده رحمه الله قول دې چه الله ﷻ دوی ته خبر ورکړې وو چه ابن آدم ﷺ به داسې داسې کوی نوپه دې بناء باندې هغوی وئیلی وو.
ابوجعفر محمد بن علی رحمه الله فرمائی سجل نومې یو فرښته ده چه دې سره هاروت او ماروت وو. دې نه هره ورځ درې ځل لوح محفوظ باندې دنظر اچولو اجازت وو. یو ځل دې دحضرت آدم ﷺ د پیدائش د امورو په غور مطالعه اوکړه نو پټ ئې خپلو دواړو ملګرو ته هم ددې خبر ورکړو. اوس کله چه الله ﷻ د خپلې ارادې د ښکاره کول بیان اوفرمائیل نو دې دواړو داسوا ل اوکړو.خو داروایت غریب دې او صحیح منل ئې هم ممکن دی چه ابو جعفر رحمه الله دا د اهل کتاب یهود اونصاری نه اخستې وی. بهر حال دایو فضول روایت دې. او قابل تردید دې. والله اعلم.
بیا په دې کښې دی چه دوؤ فرښتو دا سوال اوکړو.دا د قران روانی عبارت نه هم خلاف دی. دا روایت هم روایت شوې دې چه دا ویونکې فرښتې لس زره وې او هغه تولې اوسیزلې شوې. دا هم اسرائیلی روایت دې او ډیر زیات غریب دې. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه ددې سوال هغوی ته اجازت ورکړې شوې وو اودا هم وئیلې شوی وو چه دا مخلوق به نافرمان هم وی نو هغوی تعجب سره د مصلحت الهی معلومولو دپاره دا سوال اوکړو نه دا چه مشوره ئې واخستله. انکار ئې اوکړو یا ئې اعتراض اوکړو.
حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چه کله د حضرت آدم ﷺ پیدائش شروع شو نو فرښتو اووئیل ناممکن ده. چې یو مخلوق زمونږ نه زیات بزرګان او عالمان شی. نو په دوی باندې داامتحان راغلو او هیڅوك د امتحان نه بچ نشو. د زمکې او آسمان هم امتحان اخستې شوې وو. او هغوی سرتیټ کړو او دالله ﷻ اطاعت ته ئې غاړه اېښودې وه. د فرښتو د تقدیس او تسبیح نه مراد دالله ﷻ پاکی بیانول او مونځ کول ، بې ادبئ نه بچ کیدل،لوئی عظمت وغیره کول،نافرمانی نه کول﴿سبوح قدوس﴾ وغیره وئیل دی. د

قدوس معنی پاك ده ، پاکې زمکې ته مقدس ونیلې شي.د نبي کریم ﷺ نه سوال کیږي چه کوم یو کلام افضل دې؟نبي کریم ﷺ جواب کښې فرمائي چه هغه چه کوم الله ﷻ دخپلو فرښتو دپاره خوښ فرمائیلي دې ﴿سبحان الله وبحمده﴾ ()[1] (صحیح مسلم) نبي کریم ﷺ دمعراج په شپه په آسمانونو کښې د فرښتو دا تسبیح واوریدلو ﴿سبحان الاعلی سبحانه وتعالی﴾()[2]

دخلیفه انتخاب او ددې دوجوب شرعي حیثیت :- قرطبي وغیره ددې آیت نه استدلال کوي چه دخلیفه مقرر کول واجب دي چه هغه د خلقو د اختلاف فیصله کوي ، ددوی جنګونه ختموي ، دمظلوم نه بدله واخلي ، حدود قائم کړي د بدو نه خلق منع کړي او دوی ته زورنه ورکړي، هغه لوئې لوئې کارونه چه بغیر د امام د انجام نه نشي کیدلی. چونکه دا کارورنه واجب دي او دا بغیر دامام نه نشي پوره کولې . او چه کوم څیز بغیر د واجب نه نه پوره کیږي نوهغه هم واجب وي ددې وجې خلیفه مقرر کول ثابت شو. امامت خو به د قران پاك د ظاهري لفظونو نه ملاویږي لکه څنګه چه د ا هل سنت والجماعت د یوې ډلې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په باره کښې هم دا خیال دې چه دهغوی نوم نبي کریم ﷺ د خلافت دپاره اخستې وو. یا قران اوحدیث کښې دې طرف ته اشاره ده. لکه د اهل سنت والجماعت د خلیفه اول په حقله دا خیال کوي. چه اشارتًا د هغوی ذکر نبي کریم ﷺ دخلافت دپاره کړې وو یا یو خلیفه خپل خان نه پس بل څوك نامزد کړي. لکه څنګه چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لره خپل جانشین مقرر کړې وو. یائې د صالحانو کمیټي جوړه کړې وي اود انتخاب کار ئې د هغوی په ذمه اچولې وي. لکه څنګه چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه کړي وو. یا اهل حل و عقد (یعني بااثره سرداران علماء،صلحاء وغیره)د دوی په بیعت باندې اجماع اوکړي.یا په دوی کښې څوك بیعت واخلي نود جمهوروپه نیز دده لازم نیول به واجب شي،امام الحرمین رحمه الله په دې باندې اجماع کړې ده. والله اعلم. یا څوك سړې په زور او جبر سره خلقو لره خپل ماتحت جوړ کړي. نوبیاهم واجب کیږي چه دده په لاس باندې بیعت اوکړي چه اختلاف او فساد نه وي. امام شافعي رحمه الله په صفا لفظونو کښې ددې فیصله کړې ده ، په دې وخت د ګواهانو د موجودکیدو په وجوب کښې اختلاف دې. بعضې خو وائي چه دا شرط نه دې،اوبعضې وائي چه شرط دې.اودوه ګواهان کافي دي. د جبائي رحمه الله قول دې چه بیعت کولو والا او چه دچا په لاس باندې بیعت شوې وي د دې دواړونه علاوه څلور ګواهان پکار دي لکه څنګه چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه کړي وو چه دشوری شپږ ارکان ئې مقررکړي وو. بیا هغوی عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه ته اختیار ورکړو اوهغوی د حضرت عثمان رضی الله عنه په لاس باندې د باقي څلورو په موجودګئ کښې بیعت اوکړو. په دې استدلال کښې کلام دې. والله اعلم.

دامامت کبری شرطونه:-امام به سړې وي،آزاد به وي ، بالغ به وي ، عقل والا به وي ، مسلمان به وي ، عادل به وي ، مجتهد به وي، بینا به وي ، صحیح سالم به وي په اندامونوباندې، د جنګ د فنونو اود رائې نه به خبر وي، قریشي کیدل به واجب وي. اوهم دا صحیح قول دې. خو هاشمي کیدل او د خطا نه پاکیدل شرط نه دې. دا دوه شرطونه کلك رافضي مقرر کوي.

د فاسق امام د معزوله کولو حکم:- امام که فاسق شي نو هغه معزول کول پکار دي که نه ، په دې کښې اختلاف دې. او صحیح خبره داده چه معزول دې نه کړې شي. ځکه چه په حدیث کښې راغلي دي چه تر کومې پورې په کښې ښکاره کفر نه وي کتلې شوې ، چه دهغه د کفر کیدو ستا سره څه ظاهري دلیل وي ()[3]داشان امام پخپله خپل خان معزوله کولې شي یا نه ؟په دې کښې هم اختلاف دې. حضرت حسن

---

[1]) صحیح مسلم: کتاب الذکر والدعاء باب فضل سبحان الله وبحمده: ۲۷۳۱)-
[2]) مجمع الزوائد : ۱/۸۷،)-.
[3]) صحیح بخاری : کتاب الفتن باب قول النبي ﷺ سترون بعدی امور تنکرونها: ۷۰۵۶، صحیح مسلم: ۱۷۰۹)-

بن علی ﷺ خان پخپله معزوله کړې وو. او امامت ئې حضرت امیر معاویه ﷺ ته ورکړې وو، لیکن دا دعذر په وجه وو چه په دې باندې دهغه تعریف اوکړې شو.

په یو وخت کښې یو امام جوړیدې شی:-په مخ دزمکې یو نه زیات امامان په یو وخت کښې نشی کیدلې.نبی کریم ﷺ فرمائی کله چه ستاسو کارجمع شی اوس یو کس راشی اوستاسو مینځ کښې جدائی راوستل غواړی نوهغه قتل کړئی که هرڅوك وی ().

د جمهورو هم دا مذهب دې او ډیرو بزرګانو نه په دې باندې اجماع شوې ده. چه په هغوی کښې یو امام الحرمین رحمه الله دې. دکرامیه (شیعه) قول دې چه په یو وخت کښې دوه او زیات امامان کیدیشی. لکه څنګه چه حضرت علی ﷺ او حضرت امیر معاویه ﷺ دواړه د اطاعت لائق وو. دا ډله وائی چه کله په یو وخت کښې دوه یا دزیاتو نبیانوراتلل جائزدی نود امامانو جائز کیده ولې نه دی؟ د نبوت مرتبه خو یقینًا دامام دمرتبې نه زیاته ده.(لیکن په صحیح مسلم حدیث کښې دی اوداتاسو مخکښې هم لوستلې دې چه نورو لره قتل کړئی خکه صحیح مذهب هم دادې چه کوم مخکښې بیان شو) امام الحرمین استاد ابواسحاق نه هم حکایت کړې دې چه هغه د دوؤ یا د زیاتو امامانو مقرر کول په هغه وخت کښې جائز ګنړی چه کله دمسلمانانو سلطنت ډیر وسیع وی او څلورو واړو طرفونوته خور شوې وې او ددوؤ امامانوپه مینځ کښې د ډیروملکونو فاصله وی. امام الحرمین په دې کښې په تردد کښې وو،د خلفاء بنی عباس په عراق کښې اودخلفاء بنی فاطمه په مصر کښې،اود خاندان بنی امیه په مغرب کښې حکومتونه وو.خما په خیال دهغوی هم دا حال وو.ددې بسط اوتفصیل به انشاء الله په کتاب الاحکام کښې په مناسب مقام کښې رازی.

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ

اوښودل (الله) |آدم ته علیه السلام| نومونه | دټولو څیزونو| بیائې| وړاندې کړل هغه| فرشتوته

اوالله آدم علیه السلام ته ټول نومونه (دهغه څیزونو) اوخودل (چه ورته ضرورت وو)بیا ئې هغه څیزونه فرښتوته وړاندې کړل

فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِىْ بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝

اوورته ئې اوونیل| اوښایئ ماته| نومونه | ددې څیزونو| که چرې ایئ تاسو| رینښتنی |

اووې ونیل چې اوس ماته ددې څیزونونومونه اوښائې| که تاسو(پخپله دعوی) کښې رینښتونی یئ

قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ

اووئیل هغوی|پاکی ده تالره| نشته دې علم|مونږ لره|مګر|هغو مره|چې راکړې دې تامونږ ته| بیشکه ته ئې

فرښتواووئیل ائې الله ته پاک ئې مونږ په هیڅ خبر نه یو بغیردهغې خبرونه چې تامونږته خودلې دي |بیشکه ته

الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝ قَالَ يٰٓاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۚ

په هر څیز پوهه|دحکمت خاوندئې|اوونیل (الله) | اے ادمه| خبر ورکړه دوئ ته| د نومونوددې څیزونو

په هرڅۀ پوهه اودحکمتونومالک ئې |الله اوفرمائیل ائې ادم ته دوئ ته ددې څیزونونومونه اوښایه

فَلَمَّآ اَنْۢبَاَهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ

نوکله چې|هغه خبرورکړوهغوی ته | د نومونودهغه څیزونو|اوونیل (الله) |ایانه وؤ ونیلی ما|تاسوته

نوهرکله چې هغه فرښتو ته د ټولونومونواوخودل| نو الله ورته اوفرمائیل ولې ماتاسوته نه ووئیلی

---

[۱] صحیح مسلم: کتاب الامارة باب حکم من فرق المسلمین: ۱۸۵۲، ابوداود: ۴۷۶۲، نسائی: ۴۱۹۶)-

اِنِّیْٓ اَعْلَمُ	غَیْبَ	السَّمٰوٰتِ	وَالْاَرْضِ	وَاَعْلَمُ	مَا	تُبْدُوْنَ
چې زۀ پوهیږم	په پټو	دآسمانونو	او دزمکې	اوپوهیږم	په هغه څۀ	چې تاسو ئې ښکاره کوئ

چې څۀ دآسمانونو اوزمکې په پټورازونو ډیرښۀ پوهیږم اوستاسو په سرګنده خبرو اوپه پټوخیالاتو

وَمَا	كُنْتُمْ	تَكْتُمُوْنَ ﴿۳۳﴾
اوپه هغه څۀ	چې تاسو ئې	پټوئ

هم پوهه یم (نوما چه د آدم د پیدائش کومه اراده کړې ده هغه صحیح ده

په فرښتو باندې د حضرت ادم ﷺ دفضیلت وجه:- په دې ځائې ددې خبرې بیان کیږی چه الله ﷻ په یو خاص علم کښې حضرت آدم ﷺ ته په فرښتو باندې فضیلت ورکړې دې. داواقعه د فرښتود سجدې کولونه پس ده لیکن دالله ﷻ حکمت چه د حضرت آدم ﷺ په پیدا کولو کښې وو او چه ددې علم فرښتو ته نه وو اودهغې اجمالی بیان په تیر شوی آیت کښې اوشو، ددې مناسبت په وجه ئې داواقعه مخکښې بیان کړه اود فرښتو سجده چه ددې نه مخکښې وه هغه ئې روستو بیان کړه. چه دخلیفه د پیدا کولو مصلحت او حکمت ظاهر شی او دا معلوم شی چه دا شرافت او فضیلت حضرت آدم ﷺ ته ملاؤ شو دا هغه علم چې فرښتې ددې نه عاجزه وې.

قوله تعالی:- وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ

فرمائی چه حضرت آدم ﷺ ته مو ټول نومونه اوخودل یعنی دده دټول اولاد ،دټولو ځناورو، دزمکې او آسمان،اوچې او لمدې ، آسونه ، خرۀ لوښې،چرندو پرند ،فرښتې ستورې ر وغیره دټولو څیزونو نومونه [1]امام ابن جریر ﷫ فرمائی چه د فرښتو او انسانانو نومونه ورته معلوم کړې شوی وو. ځکه چه ددې نه پس لفظ د ﴿عَرَضَهُمْ﴾ رازی. او عقل مندو خلقو دپاره رازی. خودا داسې معقول وجه نه ده چه په کوم ځائې کښې ذی عقل او غیر ذی عقل جمع کیږی. په هغه ځائې کښې چه کوم لفظ راوړې شی نو هغه د هوښیارو او عقل مندو خلقو دپاره راوړې شی. لکه قران پاك کښې دی چه ﴿اَنَّهٗ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ﴾ الله ﷻ ټول ځناور د اوبونه پیدا کړې دی چه په دوی کښې بعضې په خیټه باندې کشیږی او بعضې په دوؤ پښو اوبعضې په څلورو پښو، الله ﷻ چه څۀ غواړی نو پیدا کوی اوپه هر څیز باندې هغه ذات قادر دې. نو ددې آیت نه ظاهره ده چه غیر ذی عقل هم په دې کښې داخل دی خو صیغې ټولې د ذی عقل دی.

ددې نه علاوه ﴿عَرَضَهُنَّ﴾ هم د حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ په قرات کښې دی. اود حضرت ابی بن کعب ﷛ په قرات کښې ﴿عرضها﴾ هم دی. صحیح قول دادې چه د ټولو څیزونو نومونه ورته خودلې شوی وؤ ، ذاتی نومونه هم او صفاتی نومونه هم اودکارونو نومونه هم لکه د حضرت ابن عباس ﷛ قول دې چه د ګورنر نوم ورته خودلې شوې وو.

دقیامت په ورځ شفاعت کبری:- په صحیح بخاری په کتاب التفسیر کښې ددې آیت په تفسیر کښې حضرت امام بخاری ﷫ حدیث راوړې دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ایماندار به د قیامت په ورځ جمع شی او وائی به څه ښه به وې که مونږ څوك سفارشی جوړ کړې وې او الله ﷻ ته مو لیږلې وې. نو دوی ټول به حضرت آدم ﷺ ته ورشی،اوهغوی ته به اووائی چه ته زمونږ د ټولو پلار ئې ، الله ﷻ ته په خپل لاس پیدا کړې،دخپلو فرښتو سجده ئې درته اوکړه ، تاسوته ئې دټولو څیزونو نومونه اوخودل، ته دالله ﷻ په وړاندې زمونږ سفارش اوکړه چه مونږ ددې تکلیف نه راحت بیامومو. حضرت آدم ﷺ به ددې په آوریدوسره جواب ورکړی څه ددې قابل نه یم. حضرت آدم ﷺ ته به خپله ګناه یاده شی. تاسو

[1] الطبری: ۱/۴۵۸)-.

حضرت نوح ﷺ ته ورشي: هغه ړومبي رسول دي چه هغه الله ﷻ د زمکې خلقو ته لیږلې وو. په دې آوریدوسره به ټول حضرت نوح ﷺ ته ورشي هغه به هم دا جواب ورکړي اود الله ﷻ د مرضۍ خلاف دخپل خوښې دپاره به ورته خپله دعا یاده شي او اوبه شرمیږي. او اوبه فرمائي چه تاسو خلیل الرحمن (حضرت ابراهیم ﷺ) ته ورشئ . دا ټول به دوی ته ورشي خو ددې ځائې نه به ورته هم دا جواب ملاؤ شي. هغوی به ورته اوفرمائي چه تاسو حضرت موسیٰ ﷺ ته ورشئ چه هغه سره الله ﷻ کلام کړې دې. اوهغه ته ئې تورات ورکړې وو. په دې آوریدو سره به ټول حضرت موسیٰ ﷺ ته ورشي او دوی ته به دا درخواست اوکړي. خو ددې ځائې نه به ورته هم جواب ملاؤ شي. دوی ته به هم یو سړې بغیر د قصاص وژل یاد شي. او شرمنده به شي او فرمائي به چه تاسو حضرت عیسیٰ ﷺ ته ورشئ هغه دالله ﷻ بنده دې اود هغه رسول دې اوکلمة الله او روح الله دې. دا ټول به جمع شي او حضرت عیسیٰ ﷺ ته به ورشي خو هغوی به هم دا جواب ورکړي چه څه ددې لائق نه یم. تاسو حضرت محمد ﷺ ته ورشئ چه دهغه ټول مخکښې روستي ګناهونه معاف دي. نوداً ټول به ما ته راشي او څه به د خپل رب نه اجازت اوغواړم اوماته به اجازت ملاؤ شي. څه به دخپل رب په کتلو سره په سجده کښې پریوزم . ترکومې پورې چه الله ﷻ ته منظور وی نو په سجده کښې به پروت یم. بیا به آواز اوشي سر اوچت کړه سوال کوه هغه به پوره کولې شي ، وایه آوریدلې به شي ، شفاعت کوه هغه به قبلولې شي. خما دپاره به حد مقرر کړې شي څه به هغوی جنت ته رسوم اوبیا به راځم. بیا به خپل رب ته ګورم اوداشان سجده به کوم ،بیا به شفاعت کوم ،بیا به حد مقرر کولې شي. هغوی به جنت ته رسوم او په دریم ځل به بیا راځم. بیا په څلورم ځل به حاضر شم تر دې چه په جهنم کښې هغه خلق به پاتې شي چه کوم قران منع کړي وی او چه دهغوی دپاره همیشه دپاره جهنم واجب شوې وی (¹)(یعني شرك اوكفر کولو والا) صحیح مسلم شریف نسائی ، اوابن ماجه وغیره کښې هم د شفاعت دا حدیث موجود دې. په دې حدیث کښې دا جمله هم ده چه خلق به حضرت آدم ﷺ ته اووائي چه الله ﷻ تاسو ته دټولو څیزونو نومونه خودلي دی .

قوله تعالیٰ:- قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ؕ

د فرښتو د خپلې لاعلمۍ اقرار :-بیا ئې دا څیزونه فرښتوته پیش کړل او هغوی ته ئې اوفرمائیل که تاسو په خپل قول کښې رښتونی یئ چه دټول مخلوق نه زیات علم والا تاسو یئ نویا په دې قول کښې چه الله ﷻ دې په زمکه خلیفه نه جوړوی رښتونی یئ نو ددې څیزونو نومونه اوښائی. دا هم روایت دی که په دې خبره کښې رښتونی یئ چه بنی آدم به په دې زمکه کښې فساد کوی او وینه به تویوی. نوددې نومونه اوښائی. لیکن بهتر قول ړومبې دې. ګویا دوی ته ئې اورتل چه اووائې که تاسو د زمکې دخلافت لائق یئ اوانسانان نه دې نو ، هم تاسو خما تسبیح خوان یئ او اطاعت ګزار یئ او انسان نه دې،که دا رښتیا وی نو ددې څیزونو نومونه چه کوم ستاسو مخکښې دی اوښائی. اوکه تاسوئې نه شئ خودلې نو پوهه شئ چه تاسو ته ددې موجوده څیزونو نومونه هم معلوم نه دی نو بیا دپاره د نورو څیزونو په باره کښې به تاسو ته څه علم وی.

فرښتو چه دا واوریدل نو دالله ﷻ پاکي او لوئي ئې بیان کړه اود خپل علم د کمۍ اقرار ئې شروع کړه او وې وئیل چه الله ﷻ تا چې څومره علم مونږ ته خودلې دې هغه هومره علم مونږ ته شته. انې الله ﷻ ته دټولو څیزونواحاطه کوونکې صرف ستا علم دې ، ته دهر څیز پیژندو والا او خپلو ټولو احکامو کښې حکمت والا چې چاته خودنه اوکړې نو هغه هم حکمت نه خالي نه وی. او چه چاته اونکړې نو هغه هم حکمت نه خالي نه وی نو حکمتونو والا او عدل والا ئې.

¹) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة: ٤٤٧٦، صحیح مسلم: ۱۹۳، السنن الکبری للنسائی: ابن ما جه: ٤٣١٧)

د تسبیح فضیلت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دسبحان الله معنی دالله ﷻ پاکی ده چه هغه پاك ذات دهرې برائی نه پاك دې. حضرت عمر فاروق ﷺ ، حضرت علي ﷺ او نور صحابه کرامو ﷺ نه یو خل سوال اوکړې شو چه د ﴿لااله الاالله﴾ خو مونږ ته پته ده لیکن د ﴿سبحان الله﴾ څه معنی ؟ نو حضرت علي ﷺ جواب ورکړو چه دا کلمه الله ﷻ دخپل ځان دپاره خوښه کړې ده . اوپه دې سره هغه پاك ذات خوشحالیږی اوددې وئیل هغه پاك ذات ته خوښ دی. حضرت میمون رحمه الله فرمائي چه په دې کښې دالله ﷻ تعظیم دې او دټولو بدو نه دپاکوالی بیان دې.

کله چه ددوی نه تپوس اوکړې شو نو هغوی اوخودل. چه ستا نوم حضرت جبریل ﷺ دې او ستا نوم حضرت میکائیل ﷺ دې او ستا نوم حضرت اسرافیل ﷺ دې ،تر دې چه د کارغه ، باز وغیره ټول نومونه. کله چه د حضرت آدم ﷺ دا فضیلت فرښتوته معلوم شو نو الله ﷻ اوفرمائیل گورئی ما تاسوته مخکښې نه وو وئیلی چه هم څه د ټولو پټو او ښکاره څیزونو پیژندونکې یم او په بل مقام فرمائي ﴿وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهٗ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى﴾ که ته په اوچت آواز اووائې (که نه وائې) الله ﷻ د هر پټ او ښکاره څیزونو پیژندونکې دې او په بل ځائې کښې فرمائي ﴿اَلَّا يَسْجُدُوْا﴾ دا خلق ولې هغه الله ﷻ ته سجده نه کوی چه هغه ته د آسمانونواود زمکې ټولو څیزونه ښکاره کوونکې دې اوستاسو هر پټ او ښکاره څیزونه پیژنی. الله ﷻ یوازې یو معبود دې اوهم هغه دعرش عظیم رب دې چه څه تاسو ظاهروئی اوتاسو پټوئی ، هغه ماته معلوم دی. مقصود د فرښتو دا قول چه دې چې په زمکه کښې ادم ولې پیدا کوې ،دوی به په زمکه کښې فساد کوی او وینه به تویوی. دا خو هغه قول وو چه هغوی ظاهر کړې وو. حضرت ابن عباس ﷺ ،حضرت ابن مسعود ﷺ او نور صحابه کرام ﷺ او سعید بن جبیر رحمه الله ، مجاهد رحمه الله ،سدی رحمه الله ، ضحاك رحمه الله او ثوری رحمه الله نه هم داقول نقل دې. ابن جریر رحمه الله هم دا قول خوښ کړې دې. اود ابوالعالیه رحمة الله علیه، ربیع بن انس رحمه الله ، حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله قول دې چه د دوی پټه خبره ددوی دا خبره وه چه کوم مخلوق هم پیدا کوې مونږ د هغوی نه زیات عالمان او زیات بزرگان یو ، خو دې نه پس ثابته شوه او پخپله هغوی ته هم معلومه شوه چه حضرت آدم ﷺ ته په علم او کرم دواړو کښې فرښتو باندې فوقیت حاصل دې. عبدالرحمن بن زید رحمه الله فرمائي چه الله ﷻ فرښتوته اوفرمائیل چه څنگه تاسو ددې څیزونو دنومونونه بې خبره یئ نوداشان تاسو ته ددې هم پته نشته چه په دوی کښې به ښه او خراب هر رنگه خلق وی ، فرمانبردار به هم او نافرمانه به هم وی ، اوما مخکښې هم لیکلی دی چه زه جنت او دوزخ دواړه ډکوم. لیکن تاسوته ما ددې خبر درنکړو. اوس کله چه فرښتو آدم ﷺ ته ورکړې شوې دا علم اوکتلو نو دده دبزرګۍ اقرار ئې اوکړو.

ابن جریر رحمه الله فرمائي چه دټولو نه اعلی قول د حضرت ابن عباس ﷺ دې چه د آسمان او زمکې د غیبو علم ،ستاسو د ظاهراوباطن علم ، ددوی د ظاهر اوباطن قول او د ابلیس باطنی مکر اوغرور الله ﷻ ته معلوم وو. په دې کښې د پټولووالا صرف یو ابلیس وو خو صیغه ئې د جمعې راوړه. ځکه چه په عربو کښې دا دستور دې اوددوی په کلام کښې هم دا خبره موندې شی چه دیو یا د بعضو کسانو کار نسبت هم یو ته کوی ،هغوی وائی چه لښکر اووهلې شو یا دوی ته شکست اوشو حالاتکه شکست او قتل د یویادبعضو کیږی او صیغه د جمعې راوړې شی. دبنو تمیم یو سړی نبی کریم ﷺ ته د نبی کریم ﷺ د حجرې دشانه آواز کړې وو[1] نوپه قران پاك کښې دهغه بیان په دې لفظونو سره دې چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يُنَادُوْنَكَ مِنْ وَّرَآءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ﴾ چه کوم خلق تاسو ته د حجرې دشانه آوازونه کوی. نو اوگورئی آواز کوونکې یو وو او صیغه د جمعې راوړې شوه . دا شان ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ﴾ کښې هم په خپل زړه کښې بدی پټوونکې صرف یو کس ابلیس وو لیکن صیغه د جمعې راوړې شوه.

---

[1])احمد:۴۸۸/۳،(-

وَاِذْ	قُلْنَا	لِلْمَلٰٓئِكَةِ
او یاده کړه کله چې	اووئیل مونږ	فرښتو ته
او (بیا) مونږ فرښتو ته اووئیل		

اسْجُدُوْا	لِاٰدَمَ	فَسَجَدُوْٓا	اِلَّآ اِبْلِيْسَ	اَبٰى	وَاسْتَكْبَرَ
چې سجده اوکړئ	آدم ته	نو هغوئ سجده اوکړه	خو شیطان اونکړه	انکار اوکړو	هغه اولوئی ئې اوکړه
چې آدم ته (دمشرئ) سجده اوکړئ	نو بغیر د ابلیس نه نورو ټولو سجده اوکړه	هغه انکار اوکړو او لوئی ئې اوکړه			

وَكَانَ	مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝
اوشو	د نافرمانونه
اود کافرانو په ټولګی کښې شمیر شو	

قوله تعالی:- وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ

د فرښتو حضرت ادم علیه السلام ته سجده :- دحضرت آدم ﷺ ډیره لویه بزرګی ذکر کوی او الله ﷻ په انسانانو باندې خپل احسان ظاهره وی او خبر ورکوی چه هغه ذات فرښتو ته حکم اوکړو چه هغوی حضرت آدم ﷺ ته سجده اوکړی. ددې په دلالت کښې ډیر زیات احادیث دی، یو د شفاعت حدیث اوس بیان شو. په دویم حدیث کښې دی چه حضرت موسی ﷺ الله ﷻ ته درخواست اوکړو چه ائې الله ﷻ څما ملاقات حضرت آدم ﷺ سره ا وکړه ، هغه په خپله هم دجنت نه راووتلو اومونږ ئې هم د جنت نه راوویستلو. هر کله چه دواړه پغمبران جمع شو نو حضرت موسی ﷺ اوفرمائیل ته هغه آدم ﷺ ئې چه الله ﷻ تاسو په خپل لاس سره پیداکړئ او خپل روح ئې پوك وهلو او خپلو فرښتو باندې ئې تاسو ته سجده اوکړه. ()(آخره پورې) پوره حدیث به نزدې ذکر کړې شی. انشاء الله .

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ابلیس دفرښتو د یوې قبیلې نه وو. چه د اور د شغلونه پیدا شوې وو. د ابلیس نوم حارث وو او دجنت خازن وو او ددې قبیلې نه سوا باقی ټولې فرښتې دنور وې. قران پاك هم دجناتو د پیدائش ذکر کړې دې. اوفرمائی چه (مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ) د اور شغلې چه په تیزئ سره اوچتیږی دې ته (مَارِجٍ) وائی. چه ددې نه جنات پیداکړې شوی وو. او انسان د خاورې نه پیدا کړې شوې وو. په مخ دزمکې دټولونه مخکښې جنات اوسیدل ،هغوی فساد او وینه تویول شروع کړل نوالله ﷻ ابلیس ته دفرښتو لښکر ورکړو ور وې لیږلو ،دې ته جنات وئیلې شی. ابلیس دوی سره جنګونه اوکړل او دوی ئې سمندرونواو جزیرواو غرونوته اوشړل. اودابلیس په زړه کښې دا تکبر پیدا شو چه ماداکار کړې دې. چه بل چا اونه کړې شو. د زړه ددې بدنی علم صرف الله ﷻ ته وو ،کله چه پروردګار عالم اوفرمائیل چه څه په زمکه کښې یو خلیفه جوړوم نو دې فرښتو عرض اوکړو چه بیا داسې خلق ولې پیدا کوې چه د مخکښنو خلقو په شان به فساد کوی او وینې په تویوی. نو دوی ته ئې جواب ورکړو چه ما د هغه څه پته ده چه تاسو ته د هغې پته نشته دې. یعنی د ابلیس په زړه کښې چه کوم غرور او تکبردې دهغې علم ماته دې تاسوته ددې خبر نشته .بیا دحضرت آدم ﷺ خاوره اوچته کړې شوه چه ډیره مزیداره اوښکلې وه. کله چه دده خمبیره اوچته کړې شوه نو ددې نه الله تعالی حضرت آدم ﷺ پخپله پیدا کړو. او تر څلویښتو ورځو پورې هم داشان ډهانچه پرته وه. ابلیس به راتلو او دې ته به ئې لتې ورکولې او کتل به ئې چه دا څه مره خاوره ده لکه روست خیز وی ،بیا به په دې (ډهانچه) کښې د خلې دسورې نه داخل

---

(۱) صحیح مسلم :کتاب القدر باب حجاج آدم وموسی ﷺ : ۲۶۵۲ ، ابوداود: ۴۷۰۲)-

شو او د روستو سورې په لار به اووتلو اوبيا به ددې په خلاف ورننوتلو. او ونيل به ئې چه په حقيقت کښې دا څه څيز نه دې اوکه څه په ده مسلط شم نو دې به برباد کړم او که دې په ماباندې مسلط کړې شى نو څه به بالکل دا نه منم.

په حضرت ادم ﷺ باندې دالله ﷻ احسانات :- بياکله چه الله ﷻ په دې کښې روح پوك وهلو او هغه د سرد طرفنه لاندې طرفته راغلو نوچه کوم کوم ځائې ته اورسيدو نو هغه ځايونه غوښه او وينه شو . کله چه نامه پورې روح راورسيدو نو حضرت آدم ﷺ خپل جسم اوکتلو او ډير خوشحاله شو او زر پاسيدو ليکن لاندې حصې ته ئې روح نه وو رسيدلې ، ددې وجې پانه سيدو. هم ددې تيزئى بيان په دې آيت کښې دې ﴿وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا﴾ يعنى انسان بې صبره او جلدباز دې. نه خوپه خوشحالئ باندې صبر کولې شى اونه په غم. هرکله چه روح ئې جسم ته اورسيدو نو انتوشې ورته راغلو نو وې فرمائيل چه ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴾ نوالله ﷻ ورته جواب ورکړو چه ﴿ يرحمك الله ﴾ بيا صرف د ابليس ملګرو او فرښتو ته اووئيلې شو چه آدم ﷺ ته سجده اوکړئې نو هغه ټولو سجده اوکړه خو ابليس اونکړه ، هغه نه غرور اوتکبر ظاهر شو.ده او نه منلو او دسجدې نه ئې انکار اوکړو او وې ونيل چه څه دده نه بهتر يم ، دده نه په عمر کښې زيات يم اودده نه قوى يم اومضبوط يم ، دې دخاورې نه پيدا شوې دې او څه د اور نه جوړ کړې شوې يم. او اوردخاورې نه قوى دې اوپه دې انکار باندې الله ﷻ دې دخپل رحمت نه نا اميده کړو او هم ددې وجې ده ته ابليس اووئيلې شو. دده د نافرمانئ په سزا کښې دې ئې شيطان جوړ کړو. بيا ئې حضرت آدم ﷺ ته دانسانانو،څناورو،زمکې،سمندر،غرونو وغيره نومونه اوخودل او دا ئې فرښتوته وړاندې کړل چه کومې ابليس سره وې او د اورنه پيدا کړې شوې وې.

قوله تعالى:- فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَٰؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

دفرشتو نه تپوس کول:-اوهغوى ته ئې اوفرمائيل چه که تاسو په دې خبره کښې رښتونى يئ چه څه به په دې زمکه کښې خليفه جوړوم . نوماته ددې څيزونو نومونه اوښايې . کله چه دې فرښتو اوکتل چه زمونږ په مخکنئ خبره الله ﷻ ناراض شوې دې نو وې ونيل چه انې الله ﷻ ته ددې خبرې نه پاك ئې چه ستانه سوابل څوك غيب پيژنى. خمونږ توبه ده او اقرار دې چه مونږ غيب نه پيژنو. مونږ ته خو صرف د هغه څيزونو علم شته دې چه ته راته اوښائې لکه تا ﷻ د ددوى نومونه صرف حضرت آدم ﷺ ته خودلى دى.اوس الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته اوفرمائيل چه ته ددې ټولو څيزونو نومونه اوښائې. نوهغوى اوخودل. نو وې فرمائيل انې فرښتو ! آيا ماتاسوته نه وو ونيلى چه هم زه صرف په آسمانونواو زمکه کښې دټولو څيزونو خبر لرونکې يم بل څوك نشته دې. څه پټ څيزونه داسې پيژنم لکه څنګه چه ښکاره څيزونه پيژنم. يعنى د ابليس کبراو غرور هم پيژنم حالانکه تاسوددې ټولو نه بې خبره يې. ليکن دا قول غريب دې او په دې کښې ډيرې خامئ دى . که مونږ د بيل بيل بيان اوکړو نومضمون به ډير اوږد شى.اوحضرت ابن عباس ﷺ پورې ددې سند هم هغه دې چه دچا نه دهغه مشهورتفسير روايت شوې دې. يو بل اثر هم داشان روايت شوې دې په هغې کښې څه کمې زياتې شته دې. او په هغې کښې دا هم دى چه د زمکې خاورې اخستلو دپاره حضرت جبريل ﷺ لاړو نو زمکې اووئيل چه څه دالله ﷻ پناه غواړم چې هسې نه ته خما نه څه کم کړې. هغه واپس لاړو بيا ملك ا لموت راغلو ،هغه هم دا اووئيل خوهغه ورته دا هم اووئيل چه څه هم دالله ﷻ پناه غواړم چه زه د الله ﷻ حکم پوره کولونه بغير لاړشم. نوهغوى دټولې زمکې نه يويو موټې خاوره واخستله،دخاورې رنګ په بعض ځايونو کښې سور او په بعضو ځايونو کښې سپين وو اوپه څه ځائې کښې تور وو،نو هم په دې وجه د انسانانو رنګونه هم رنګ په رنګ دى. ليکن دا روايت هم د بنى اسرائيلو نه دې،غالبًا په دې کښې ډيرې خبرې د روستو خلقو ملاؤ شوى دى. دصحابى بيان نه دې او که دصحابى قول هم وى نو بياهم هغوى به دبعضو روستو کتابونو نه احستې وى. والله اعلم.

ابلیس په خطاب کښې شامل وو:-امام حاکم په خپل مستدرك کښې ډير داسې روايات ليکلي دی او ددې سند ئې په شرط بخاری باندې وئيلې دې (۱)مطلب دادې کله چه الله ﷻ فرښتو ته حکم اوکړو چه تاسو حضرت آدم ﷺ ته سجده اوکړئ نو په دې خطاب کښې ابليس هم داخل وو. اګر چه ددوی نه نه وو نو ددوی پشان وو او ددوی په شان کارونه ئې کول. ددې وجې په دې خطاب کښې داخل وو. اوبيا ئې دنافرمانئي سزا اوموندله. ددې تفسير به انشاء الله په كان من الجن کښې راشي.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه د نافرمانئ نه مخکښې هغه دفرښتونه وو. دده نوم عزازيل وو ، دده استوګنه په زمکه باندې وه او دده اجتهاد اوعمل ډير زيات وو نو ددې په وجه دده په دماغو کښې غرور وو. او دده دجماعت اودده تعلق د جناتوسره وو (۲)دده څلور وزرې وې. دجنت خازن وو. د زمکې اوآسمان سلطان وو. حضرت حسن ﷺ فرمائی چه ابليس فرښته نه وه ، دده اصل دجناتو نه دې ، لکه د حضرت آدم ﷺ اصل انس دې ،ددې اسناد صحيح دی .دعبدالرحمن بن زيد بن اسلم ﷫ او شهر بن حوشب ﷫ هم دا قول دې .

سعدبن مسعود ﷫ فرمائی چه فرښتو کله جنات اووهل نو بيا ئې دا جنات قيد کړی او آسمان ته ئې بوتلې وو اوبه هغه ځائې د عبادت په وجه پاتې شو ، حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه مخکښې الله ﷻ يو مخلوق پيدا کړو،اوهغوی ته ئې اووئيل چه حضرت آدم ﷺ ته سجده اوکړې خو هغوی انکار اوکړو نو په دې وجه هغوی اوسيزلې شو ، بيا بل مخلوق ئې پيدا کړو اودهغوی هم دا حشر وو ، بيا دريم مخلوق ئې پيدا کړو او هغوی د حکم تعميل اوکړو ليکن دا اثر هم غريب دې. اوددې اسناد هم تقريباً صحيح نه دی. په دې کښې يو راوی مبهم دې ، په دې وجه دا روايت قابل حجت نه دې.د ﴿كٰفِرِيْنَ﴾ نه مراد نافرمان دی.د ابليس شروع هم په کفر او ضلالت باندې وه ،څو ورځې صحيح وو خوبيا په خپل اصليت راغلو.دسجدې کولو حکم پوره کول دالله ﷻ حکم منل او دالله ﷻ اطاعت کول او د حضرت آدم ﷺ اکرام وو.

ادم ته د سجدې نوعيت:- بعضې خلق وائی چه دا سجده د سلام اوعزت او اکرام وه. لکه څنګه چه د حضرت يوسف ﷺ باره کښې ارشاد دې چه هغوی خپل پلار په تخت باندې کينولو او هغوی ټول په سجده پريوتل. اوحضرت يوسف ﷺ اوفرمائيل چه ائې پلاره هم دا څما دهغه خوب تعبير دې چه څما رب دارښتيا کړو.په مخکښوامتونو کښې سجده کول جائز وو. خو څمونږ په دين کښې دا منسوخ شوه.

دمعاذﷺ نبی کريم ته د سجدې کولو درخواست:-حضرت معاذ ﷺ فرمائی چه ما دشام خلق اوليدل چه هغوی به خپلو سردارانو اوعالمانو ته سجده کوله نو نبی کريم ﷺ ته ئې درخواست اوکړو چه تاسو ددې زيات حقدارئ چه مونږ تاسوته سجده اوکړو.نونبی کريم ﷺ اوفرمائيل که ما اجازت کولې چه يو انسان دې بل انسان ته سجده اوکړی نو ښځو ته به مې حکم کړې وې چه خپلو خاوندانوته دې سجده کوی. ځکه هغوی په دوی باندې ډير زيات حق دار دې.امام رازی دې ته ترجيح ورکړې ده (۳)

بعضې وائی چه سجده دالله ﷻ دپاره وه حضرت آدم ﷺ ورته دقبلې په طور سره وو لکه څنګه چه په قران پاك کښې ارشاد دې چه﴿أَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوْكِ الشَّمْسِ﴾ خو په دې کښې نظر دې او د ړومبی قول زيات ظاهر کيدل صحيح دی ځکه چه دهغه د ذات حکم وو. امام رازی ﷫ هم دې قول ته قوی وئيلی دی او فرمائی چه ددې نه سوا دواړه اقوال ضعيف دی.يو خو دحضرت آدم ﷺ په طور د قبلې چه په دې کښې

---

۱) حاکم : ۲۶۱/۲، وسنده صحيح وصححه الحاكم ووافقه الذهبی)-

۲) الطبری:۵۰۲/۱)-

۳) ابن ما جه کتاب النكاح ، باب حق الزوج على المراة : ۱۸۵۳، وسنده حسن وصححه ابن حبان (الموارد: ۱۲۹۰) والحاكم (۱۷۲/٤) ووافقه الذهبی)-

دوی ته څه لوئي شرف نه حاصلیږی. دویم تاویل دا دې چې د سجدې نه مراد عاجزه کیدل دی ددې نه د تندې په زمکه لګول اوحقیقی سجده کول مراد نه دی خو دا دواړه تأویلونه ضعیف دی.
حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دټولو نه مخکښې هم دا تکبر د ابلیس نه شوې وو. په صحیح حدیث کښې دی چه د چا په زړه کښې دغوښت ددانې هومره هم کبر وی نوهغه به جنت ته نه داخلیږی ، هم د دې تکبر په وجه دابلیس په غاړه د لعنت هار واچولې شو او درحمت نه مایوسه شو دالله ﷻ دغضب لاندې راغلو (۱)په دې ځائې کښې د ﴿كَانَ﴾ معنی (صار) هم اوخودلې شوه لکه څنګه چه په ﴿ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ۝ ﴾ او په ﴿ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ۝ ﴾ کښې دی. دشاعرانو په شعرونو کښې هم ددې ثبوت شته دې نو معنی هم داشوه چه هغه کافرشو.ابن فورك رحمه الله وائی چه هغه دالله ﷻ په علم کښې دکافرو نه وو. قرطبی رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده.او په دې ځائې کښې یومسئله بیان فرمائی چه دیوکس دلاس نه څه کرامتونه ښکاره شی نودده دولی کیدو ثبوت نه دې اګر چه بعضې صوفیان او رافضیان ددې خلاف دی. ځکه چه مونږ دیو خبرې د چا دپاره فیصله نشو کولې چه هغه دایمان په حالت کښې الله ﷻ ته ملاو شو.دې شیطان ته اوګورئی ،ولی ئې جوړ کړې وو او فرښته جوړه شوې وه ، لیکن آخر د کفر او کفارو سردار شو ،
خارق عادت د نبوت خاصه نه ده:- ددې نه علاوه داسې خلاف عادت او عقل نه خلاف خبرې چه په ظاهره کرامات په نظر راځی ،اولیاء الله نه سوا د نورو خلقونه هم کیږی بلکه دفاسق ، فاجر،مشرك او کافر نه هم دا ظاهریږی.نبی کریم ﷺ په خپل زړه کښې﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُّبِيْنٍ۝ ﴾ دا آیت مبارك پټ کړواوکله چه ئې دابن صیاد نه تپوس اوکړوچه اووایه ما څه پټ کړی دی؟نوهغه وئیلی وو چه دخان (۲) بعضې حدیثونو کښې دی چه دغصې په وخت کښې به دده بدن دومره پلن شو چه دده په و جه به ټوله لاره بنده شوه. حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه دې اوژولو(۳)د دجال داسې ډیرې خبرې هم په احادیثو کښې واردشوی دی لکه دده دآسمان نه باران ورول،د زمکې نه پیداوار زرغونول، د زمکې د خزانو پسې لګیدل،یو نوجوان وژل اوبیا هغه ژوندی کول وغیره (۴)حضرت لیث بن سعد رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی که تاسو څوك اووینئ چه په اوبو باندې روان دې او په هواګانو کښې الوزی نو دې ولی مه ګنړئ تر کومې پورې چه دده ټول اعمال او افعال دحدیث مطابق اونه ګورئی. ددې سجدې حکم دزمکې او آسمان ټولو فرښتو ته وو. اګر چه دیو ډلې قول دې چه صرف د زمکې فرښتو ته دا حکم وو. لیکن دا صحیح نه دی. په قران پاك کښې دی چه ﴿فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ۝ ﴾یعنی دابلیس نه سوا ټولوفرښتوسجده اوکړه .نواول خودجمعې صیغه راوړل اوبیا ﴿ كُلُّهُمْ ﴾ نه تاکید کول اوبیا﴿اَجْمَعُوْنَ۝ ﴾ بیا صرف ابلیس استثناء کول ، د دې څلورو واړو وجوهاتو په وجه صفا ظاهره ده چه دا حکم عام وو. والله اعلم.

وَقُلْنَا	يٰآدَمُ اسْكُنْ	اَنْتَ	وَزَوْجُكَ
بیا اوونیل مونږ	اے آدمه وسیږه	ته	اوبی بی ستا
(د دې نه پس) اوموږ حضرت آدم ته اوونیل چې ته اوستا جوړه			

[1] صحیح مسلم : کتاب الایمان باب تحریم الکبر وبیانه: ۹۱)–
[2] صحیح بخاری : کتاب الجنائز باب اذا سلم الصبی فمات.... ۱۳۵۴، صحیح مسلم: ۲۹۳۰)–
[3] صحیح بخاری : کتاب الفتن، باب ذکر ابن صیاد: ۲۹۳۲)–
[4] صحیح بخاری : کتاب الفتن باب الذکر الدجال : ۷۱۲۲، صحیح مسلم، کتاب الفتن باب الذکر الدجال: ۲۹۳۷)–

الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ص وَلَا تَقْرَبَا

په جنت کښې |اوخورئ دواړه|ددې جنت نه| پريمانه| هرچرته چې مو خوښه وي| اومهٔ | نزدې کيږئ

په جنت کښې اوسيږئ |او چې دکوم خائې نه موخوښه وی خوراکونه کوئ| اوفلانئ ونې ته مه ورنږدې

هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝ فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ

دې ونی ته| ګنی شئ به تاسو دواړه | د ظالمانو نه|آخر ولمسول دواړه| شيطان

کيږئ| ګنی (که ميوه مواوخوړله نو) په خان به زياتې اوکړئ| نوشيطان دوی دواړو ته د هغې ونې لغزش ورکړو

عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ ص وَقُلْنَا اهْبِطُوْا

دغه ونی ته| اوراوې ويستل دواړه| دهغه حالت نه| چې وو|په هغې کښې|اواووئيل مونږ| کوز شئ تول

اودوی ئې د هغه نعمتونو نه راويستل چه دوی په کښې وو| اومونږورته اوونيل چې(لاندې زمکې ته)کوز شئ

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ج وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ

ځينې ستاسو به |دپاره دنورودپاره|دشمنان وی| اودې ستاسو دپاره| په زمکه کښې |ځائې داستوګنې|اوفائده

(چه کله کوز شئ نو) تاسوبه ديوبل دښمانان يئ |اوستاسودپاره د يو مقرر وخته پورې په زمکه باندې

اِلٰى حِيْنٍ ۝

دخاص وخته پورې |

اوسيدل دی|

قوله تعالىٰ:- وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

د حضرت ادم ﷺ اوبی بی حواء جنت ته داخلول:- دحضرت آدم ﷺ دايو بله بزرګی بيانيږی چه په فرښتو سره د سجده کولو نه پس ئې هغه جنت کښې اوساتلو اودهر ځيز ئې رخصت ورکړو. د ابن مردويه حديث کښې دی چه حضرت ابوذر ﷺ يوځل د نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ آيا حضرت آدم ﷺ نبی وو؟ نبی کريم ﷺ فرمائی چه آو نبی هم اورسول هم بلکه الله ﷻ دوی سره مخامخ په مخامخ خبرې اوکړې او دوی ته ئې اوفرمائيل چه ته اوستا ښځه په جنت کښې اوسيږئی ()دعامو مفسرينو خيال دې چه په آسمانی جنت ئې دوی اوسول. ليکن معتزله او قدريه وائی چه دا جنت په زمکه باندې وو. ددې بيان به په سورة اعراف کښې انشاء الله راشی.

ددې قرآنی عبارت نه هم معلومه شوه چه په جنت کښې داوسيدونه مخکښې حضرت حوا پيدا کړې شوې وه. محمد بن اسحاق ﷫ فرمائی چه داهل کتابو وغيره عالمانو نه د حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت شوې دې چه په ابليس باندې د غصې او لعنت کولو نه پس ئې د حضرت آدم ﷺ علم ښکاره کړو او بيا ئې په دوی باندې پرکالې راوستلې شوه اودده د ګسې پوښتئ نه ئې حوا پيدا کړه. هرکله چه دوی سترګې پرانيستې او حضرت آدم ﷺ هغه اوکتلو نو د خپلې وينې اوغوښې په وجه ئې هغې سره محبت پيدا شو،بيا الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته دايه نکاح کښې ورکړه.او دوی ته ئې په جنت کښې دپاتې کيدو حکم ورکړو.بعضې وائی چه حضرت آدم ﷺ جنت ته داخليدو نه پس حضرت حواپيدا شوه.دحضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ا بن مسعود وغيره صحابه کرامونه نقل دی چه د ابليس د جنت

[1]) صحيح ابن حبان (الاحسان : ٦١٥٧، دوېمه نسخه: ٦١٩٠) وسنده صحيح)–

نه دوتلو نه پس حضرت ادم ﷺ ته په جنت کښې ځانې ورکړې شو خو يوازې وو. نو په دې وجه په خوب کښې د دوی د ګسې پوښتۍ نه حضرت حوا پيدا کړې شوه. کله چې بيدار او داني اوکتله نو تپوس نې اوکړو ته څوك نې ؟ او ولې پيدا کړې شوې نې ؟ حوا اوفرمائيل چه ځه يوښځه يم.اوستاسو دتسکين او ستاسوسره اوسيدو دپاره پيدا کړې شوې يم. نو زر ترې فرښتوتپوس اوکړو چه ددې نوم څه دې؟آدم ﷺ اوفرمائيل حوا. نوهغوی تپوس اوکړو چه ددې نوم څه وجه ده؟ وې فرمائيل ځکه چه داديو ژوندی نه پيدا شوې ده. نو هم په دې وخت کښې دالله ﷻ آواز راغلو.چه ائې آدم ﷺ اوس ته اوستابی بی دې په جنت کښې په آرام او اطمينان سره اوسيږئی اوچه څه غواړئی نوهغه خورئی اوڅکئ:

قوله تعالى:- وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ

دوونې د نزديکت نه ممانعت:-يو خاص ونې نه منع کول دا د امتحان په طور وو.بعضې وائی چه داد انګوروخيلې وه.څوك وائی چه دا د غنمو ونه وه ، څوك وائی چه د سنبله وه. څوك وائی چه دا دقجورې ونه وه. څوك وائی چه دا انځر وو. څوك وائی د دې ونې په خوراك سره انسانی حاجت پيدا کيدو او دا په جنت کښې نه وو. څوك وائی چه ددې ونې خوراك سره ژوند هميشه کيدو. ابن جرير رحمه الله فرمائی چه يو ونه وه چه دهغې نه الله ﷻ منع فرمائيلې وه. نه دقران پاك نه ددې تعين ثابت دې اونه په څه صحيح حديث کښې دی. اويه مفسرينو حضراتو کښې اختلاف دې.اوددې په معلومولو کښې څه فائده نشته اويه نه معلومولوکښې څه نقصان نشته دې. نويدې کښې مونږ ته دمحنت کولو څه ضرورت دې. الله ﷻ ته ددې ښه علم دې.امام رازی رحمه الله وغيره هم دافيصله کړې ده اوهم داخبره نې صحيح هم معلوميږی

قوله تعالى:- فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ

د (عَنْهَا) د ضمير مرجع:-د﴿ عَنْهَا﴾ ضمير مرجع بعضو جنت ونيلې او بعضو شجره،يو قرات د﴿ فَاَزَلَّهُمَا﴾ هم دې. نو معنی نې داشوه چه ددې جنت نه دوی دواړه بيل شو او دويمه معنی دا شوه چه هم ددې ونې په وجه شيطان دوی لره دهوکه کړل.

قوله تعالى:- وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

زمکه باندې د انسانی ژوند اعاز:-لفظ د(عن) د سبب معنی کښې هم راغلې دې . دده د نافرمانۍ په وجه د ده نه جنتی لباس،هغه پاك کور،هغه پاکه روزی وغيره ټول هر څه واخستلې شو.اودنيا ته راکوز کړې شو. اوورته اووئيلې شو چه اوس به ستاسو رزق وغيره په زمکه کښې وی او تر قيامته پورې به هم په دې کښې يئ: او ددې ځائې نه به فائدې حاصلوئی.د مار اوابليس قصه،ابليس څنګه جنت ته اورسيدو او وسوسې وغيره نې واچولې ،وړې اوږدې قصې په دې مقام کښې مفسرينو نقل کړې دی. ليکن هغه ټول اسرائيلی روايات دی. خومونږ به دا په سورة اعراف کښې بيانوؤ. ځکه چې ددې واقعې پوره بيان به هغه ځائې کښې ښه په تفصيل سره وی.

ابن ابی حاتم نه په يو حديث کښې نقل شوی دی چه د ونې خوړولو سره ترې جنتی لباس اووتلو. خپل ځان نې پخپله بربنډ اوليدلو. يو طرف ته بل طرف ته نې منډې وهلې. ليکن ددوی قد اوږد وو او دسر ويښته نې اوږده وو نو دوی يو ونې کښې انخښته. الله ﷻ اوفرمائيل چه ائې آدم ﷺ آيا ځما نه تيښته کوې؟ عرض نې اوکړو نه ، ائې الله ﷻ څه دشرم په وجه مخ پټوم ()او په يو روايت کښې دی چه الله ﷻ اوفرمائيل چه ائې آدم ! ځما نه لاړ شه ، ځما دې په خپل عزت قسم وی ځما سره ځما نافرمان نشی اوسيدلې. که زمکه ډکه شی اويه هغوی کښې ستاسوپشان نافرمانه پيداشی اوبياهغوی ځما نافرمانی اوکړی نو يقيناً څه به هغوی لره دنافرمانو کور ته اورسوم. دا روايت غريب دې ، او ورسره په دې کښې انقطاع ده بلکه معضل هم دې.

[1] ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۳۹ ، دې روايت کښې قتاده او حسن مدلس راوی دی ، نودا ضعيف دې)-

د آدم عليه السلام په جنت کښې وخت تيرول:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت ادم عليه السلام د مازيگر نه واخله تر نمر پريوتلو پورې په جنت کښې يو ساعت دپاره وو([1]). حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه يو ساعت ديرش کاله وو. ربيع بن انس رحمه الله فرمائی چه په نهم لسم ساعت کښې د حضرت آدم عليه السلام اخراج اوشو اودوی سره دجنت يوښاخ وو او دجنت دونې يو تاج ددوی په سر وو.د سدی رحمه الله قول دې چه حضرت آدم عليه السلام په هند کښې راکوز شوې وو او دوی سره حجر اسود وو. او ورسره جنتی ونې او پاڼې وې چه په هند کښې خواره شو. اوددې نه خوشبو داره ونې پيداشوې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه دهند په ښار وحنا کښې راکوز شوې وو. يو روايت کښې دی چه د مکې او د طائف په مينځ کښې راکوز شوې وو([2])حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه حضرت آدم عليه السلام په هند کښې او مور (حوا) په جده کښې راکوزه شوې وه.او ابليس دبصرې نه څوميله لرې په دست ميسان کښې اوغورزولې شو. اومار اصبهان کښې([3])دحضرت ابن عمر رضي الله عنه قول دې چه حضرت آدم عليه السلام په صفا باندې اوحضرت حواپه مروه باندې راکوز شوی وو.دراکوزيدو په وخت ددوی لاسونه ددوی په ځنگونونوباندې وو او سرونه ئې ټيټ وو او ابليس گوتې په گوتو کښې ورکړې وې او دآسمان نه راکوز کړې شو و آسمان ته ئې کتل. حضرت ابوموسیٰ رضي الله عنه فرمائی چه الله جل جلاله دوی ته ټولې طريقې خودلې وې. او دسبزيانو توښه ئې ورکړې وه ([4])يو حديث کښې دی چه په ټولو ورځو کښې بهترينه دجمعې ورځ ده ، هم په دې ورځ حضرت آدم عليه السلام پيدا شوې وو ،هم په دې ورځ جنت ته داخل شوی وو اوهم په دې ورځ راويستلې شوی وو،اوگورئی صحيح مسلم اونسائی ([5]).

دامام رازی تحقيق:- امام رازی رحمه الله فرمائی چه په دې آيت کښې په څو وجو غصه او زورنه ده. اول سوچ کول پکار دی په لږه شان غلطئ باندې حضرت آدم عليه السلام ته څومره سزا ملاؤ شوه ، يو شاعر څه ښه وئيلی دی که ته په گناه پسې گناه کوې اود جنت طالب ئې نو آيا ستانه هير شو چه ستا پلار په وړه شان گناه باندې دجنت نه راويستلې شوې وو ، مونږ په دې ځائې کښې ددښمن په قيد کښې يو چه کله به صحيح سلامت خپل وطن ته واپس شو. فتح موصلی رحمه الله وائی چه مونږ جنتيان وو. دابليس په قيد دنياته راغلو. اوس په دې ځائې سوا دغم او خفگان نه څه پاتې دی . دا تکاليف به هله ختم شی چې کله مونږ هغه ځائې ته اورسو چه دکوم ځائې نه راويستلې شوې وو.

يواعتراض:- که معترض اعتراض اوکړی چه کله حضرت آدم عليه السلام دآسمانی جنت نه راکوز کړې شو. او ابليس د خپله دره ويشتلې شو نو بيا هغه ځائې ته څنگه اورسيدو؟

جواب:- نوددې يو جواب خو دادې چه يو قول داهم دې چه هغه جنت په زمکه باندې وو ،ليکن دې نه علاوه نور هم ډير جوابونه دی چه دده داخليدل په طور د اکرام منع وو داهانت او غلا په طور نه وو منع. نوپه تورات کښې دی چه هغه دمار په خله کښې ناست وواو جنت ته لاړو اودا هم جواب دې چه هغه جنت ته نه وو تلې. بلکه دبهرنه ده وسوسه اچولی وه. اوبعضو وئيلی دی چه د زمکې نه ئې وسوسه اچولی وه. امام قرطبی رحمه الله په دې مقام کښې دمار په باره کښې اودده دوژلو په باره کښې يوحديث هم نقل کړې دې چه ډير مفيد او باموقع دې.

---

[1]) حاکم:۲/٥٤۲، وسنده حسن صححه الحاکم: ۲/٥٤۳، واتحاف المهرة: ۱۱۱/۱۰، وسنده حسن وصححه الحاکم ووافقه الذهبی)–

[2]) ابن ابي حاتم : ۱ /۱۳۱)–

[3]) ابن ابي حاتم : ۱ / ۱۳۱)–

[4]) حديث ابي موسی رضي الله عنه حاکم : ٥٤۳/۲، واتحاف المهرة: ۱۱۱/۱۰)

[5]) صحيح مسلم ، کتاب الجمعة باب فضل يوم الجمعة : ۸٥٤، ترمذی: ٤۸۸، نسائی: ۱۳۷۳)–

فَتَلَقّٰۤى	اٰدَمُ	مِنْ رَّبِّهٖ	كَلِمٰتٍ	فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ
انو زده کړې	آدم	درب خپل نه	يو څو کلمې	اورجوع اوکړه الله په هغه باندې

بيا آدم ﷺ خپل رب د نه (د معافۍ) يو څو کلمې زده کړې انو الله دده توبه قبوله کړه

اِنَّهٗ	هُوَ	التَّوَّابُ	الرَّحِيْمُ ۝
بيشکه چې	هغه	ډير توبه قبلونکې	اورحم کونکې دې

بيشکه الله معاف کوونکۍ مهربان دې

قوله تعالى:- فَتَلَقّٰۤى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ

د معافۍ کلمات :- چه کوم کلمات حضرت آدم ﷺ زده کړی وو دهغې بيان پخپله قران پاك کښې موجود دې. ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَاۤ اَنْفُسَنَا ٚ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝﴾ يعنې دې دواړو اووئيل چه ائې زمونږه ربه مونږ په خپلو ځانونوباندې ظلم اوکړو ، که ته مونږ اونه بښې او په مونږ باندې رحم اونکړې نومونږ به نقصان کوونکو نه شو.

داکثرو بزرګانو همدا قول دې . حضرت ابن عباس ﷺ نه احکام د حج زده کول هم مروی دی عبيد بن عمير رحمه الله وائی چه هغه کلمات دا وو چه هغوی اووئيل چه ائې الله ﷻ ! چه کومه خطا مو اوکړه هغه ځما د پيدائش نه مخکښې ځما په تقدير کښې ليکلې شوې وه يا مادا خپله ايجاد کړه؟ جواب ملاؤشو چه ايجاد دې نه کړه بلکه مخکښې نه ليکلې شوې وه . په دې آوريدو سره حضرت آدم ﷺ اووئيل ائې الله ﷻ ! نوبيا ما معاف کړه. حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه حضرت آدم ﷺ اوفرمائيل ائې الله ﷻ آيا تا څه په خپل لاس پيدا نکړم ؟ او په ما کښې دې خپل روح وانه چولو څه ؟ او ځما په انتوشې دې ﴿يرحمك الله﴾ اونه وئيلو ؟ آياستا رحمت ستا په غضب باندې غالب شوې نه دې ؟ آيا ځما د پيدائش نه وړاندې ځما په تقدير کښې دا ګناه نه وه ليکلې شوې څه ؟ جواب ملاؤ شو چه آو داټول ماکړی دی. نووې فرمائيل ائې الله ﷻ ! چه ځما توبه قبليديشی او بيا ماته جنت ملاويدې شی که نه ؟ جواب ملاؤ شو آو[1]. همدا هغه کلمات يعنې څو خبرې وې چی دوی ﷺ دالله ﷻ نه زده کړې.

ابن ابی حاتم رحمه الله يو بل مرفوع حديث روايت کوی چې حضرت آدم ﷺ اوفرمائيل چه ائې الله ﷻ که څه توبه اوباسم اورجوع اوکړم نو آيا ماته جنت بيا ملاويديشی ؟ جواب ملاو شو آو،هم دا معنى ده دالله ﷻ دکلمو تلقين حاصلول. ليکن داحديث د غريب کيدلو نه علاوه منقطع هم دې.بعضو بزرګانو نه روايت دې چه داکلمات تفسير کښې ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَاۤ الخ﴾ اوهغه ټولې خبرې شاملې دی کومې چه حضرت مجاهد رحمه الله نه روايت شوی دی،هغه کلمات دادی ﴿اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فاغفرلى انك خير الغافرين، اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فارحمنى انك خير الراحمين، اللهم لا اله الا انت سبحانك وبحمدك رب انى ظلمت نفسى فتب على انك انت التواب الرحيم﴾ قران پاك کښې په بل کښې فرمائی چه آيادې خلقو ته پته نشته دې چه الله ﷻ دخپلوبندګانو توبه قبلوی. اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه څوك خراب کار اوکړی يا په خپل ځان باندې ظلم اوکړی نو توبه استغفار دې کوی نوهغه به اوګوری چه الله ﷻ دده توبه قبلوی او دې په خپل رحمت اوکرم کښې داخلوی.اوپه يو بل مقام کښې فرمائی ﴿اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ پدې ټولو آيتونو کښې بيان دې چه الله ﷻ دبندګانو توبه قبلوی.داشان په دې مقام کښې هم فرمان دې چه هغه الله ﷻ توبه قبلونکې اوډير زيات رحم او کرم والا دې .د الله ﷻ دې لطف اوکرم او دهغه ذات فضل او رحم ته اوګوره چه هغه په خپل ګناهنګاربندګان هم دخپل در نه نه محرومه کوی

[1] الطبرى: ۵۴۳/۱-

رښتيا دي چه دهغه نه سوا هيڅوك معبود نشته دې ، نه دهغه نه څوك زيات مهربان اوكرم والا ، شته نه د هغه نه زيات څوك خطا ښنونكې او رحم كونكې شته دې.

قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا
اووئيل مونږ اكوز شئ ادې خائې نه ټول
مونږ ورته اووئيل چې ددې خائې نه ټول په يوخائې كوز شئ
فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ
بياكه چرې راغلو تاسو ته دطرفه زمانه څه هدايت نوكوموخلقو چې تابعدارى اوكړه دهدايت زما
بيا چې تاسوته خمادطرفنه هدايت درشي نوچاچې خماد (كتاب) هدايت پيروى اوكړه (اوپه هغې ئې عمل اوكړو)
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
نونه به وى ويره په هغوئ باندې اونه به هغوئ غمژن شي اوهغه كسان چې انكار ئې كړې
نو په هغوئ باندې هيڅ قسمه ويره نشته اونه به په راروان ژوند كښې غمژن شي اوچاچې انكاراوكړو
وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝
اودروغ ئې اووئيل آيتونو زمونږ هغوئ ملګرى د وورډى هغوئ به په هغې كښې هميشه وى
اوخماآيتونه ئې دروغ اوګڼړل هغوئ دوزخيان دى اوپه دوزخ كښې به ترتله پراته وى

قوله تعالى:- قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا

دنبيانو په تابعدارئ به جنت ملاويږي :- دجنت نه دويستلوپه وخت كښې چه كوم خبر حضرت آدم ﷺاو حضرت حوا او ابليس ته وركړې شوې وو دهغې بيان په دې ځائې كيږى چه كتابونه ، نبيان اورسولان مو اوليږل،معجزې مو ښكاره كړې،دلائل مو بيان كړل،حق لارمو ښكاره كړه.حضرت محمد ﷺ به هم راځي.اوپه حضرت محمد ﷺ باندې به قران پاك نازليږي.او څوك چه دخپلې زمانې كتابونو او نبيانو تابعدارى كوى،هغو ى باندې به په آخرت كښې هيڅ ويره نه وى.اوددنيا په مال ومتاع به ئې هم څه غم نه وى. په سورة طه كښې هم دا فرمائيلي شوى دى چه خما دهدايت مونډونكى به نه ګمراه كيږى اونه به بدبخت وى اونه به بې نصيبه وى او څوك چې خما دياد لو نه مخ اړوى نو هغه به په آخرت او دنيا كښې تنګ وى او ړوند به وى،په دې مقام كښې ئې اوفرمائيل چه انكاراوتكذيب كوونكى به هميشه په جهنم كښې وى ،

ابن جرير رحمه الله يو حديث نقل كوى چه رسول الله ﷺ فرمائى چه كوم اصلي جهنميان دى هغوى ته به نه په جهنم كښې مرګ راځي او نه به ورته ژوند ملاويږى ،خو چه كوم خلق موحد وى اودسنتو تابع وى نودوى به د دوى دبعضو ګناهونو په وجه په جهنم كښې وى دوى به سوزلې شي او ايره به شي اوبيابه په شفاعت سره راوښكلې شي.په صحيح مسلم كښې هم يو حديث كښې دى[1] چه په دويم ځل د جنت نه دوتلو د كوم حكم ذكر شوې وو نوځينى وائى چه دا په دې وجه وو چه په دې ځائې كښې نود احكام بيانول وو.اوبعضې وائى چه په ړومبى ځل دجنت نه ړومبى آسمان كښې كوز كړې شوې وو ،دوباره د اول آسمان نه زمكې طرف ته راكوز كړې شوې وو ليكن صحيح قول ړومبې دې ، والله اعلم.

[1]) صحيح مسلم: كتاب الايمان باب اثبات الشفاعة : ۱۸۵ ، ابن ماجة: ٤۳۰۹)۔

يٰبَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوْا بِعَهْدِيٓ

اے بني اسراءيلو | ياد كړئ | نعمت زما | هغه | چې ماكړې وو| په تاسو | اوپوره كړئ| وعده زما

انې د يعقوب اولاده! خماهغه نعمت يادكړئ چې په تاسو مې كړې وو| او خما (سره كړې) وعده پوره كړئ| نو زه به هم

اُوْفِ بِعَهْدِكُمْ ۚ وَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ۝ وَاٰمِنُوْا بِمَآ

پوره به كړم زۀ|وعده ستاسو| اوخاص زما نه| اويريږئ | اوايمان راوړئ|په هغه كتاب|

تاسوسره كړې وعده پوره كړم| اوخاص خما (د رانيولو) نه ويريږئ| او په هغه كتاب ايمان راوړئ

اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُوْنُوْٓا

چې نازل كړې دې ما|چې تصديق كونكې دې|دهغه كتاب| چې تاسو سره دې| او مۀ كيږئ تاسو

چه مادرليږلې دې | چې ستاسو دمذهبي كتاب (توراة) سره (په اصولو كښې) موافقت لري| او په قران باندې

اَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهٖ ۖ وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۡ وَّاِيَّايَ فَاتَّقُوْنِ ۝

اول | انكاركونكي| د دې نه| او مۀ خرخوئ ايتونه زما| په قيمت | لږ | اوخاص زما نه| اويريږئ

د ټولو نه وړاندې كفر مكوئ| اوخما ايتونو په بدل كښې (د دنيا) لږ قيمت مه اخلئ| اوخما (دعذاب نه) اوويريږئ

قوله تعالى:- يٰبَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

بنى اسرائيلو ته خطاب: پدې آيتونو كښې بنى اسرائيلوته داسلام قبلولواودحضرت محمد ﷺ د تابعدارئى حكم كولې شي. اوپه يو اشارې سره دوى پوهولې شي چه تاسو ديو پيغمبر اولاد يئ. او ستاسو په لاسونو كښې كتاب الله موجود دې. اود قران پاك تصديق كيږى ، نوبيا تاسو ته نه دى پكار دى چه مخكښې انكار تاسو شروع كړئى . اسرائيل نوم وو د حضرت يعقوب ﷺ نو دوى ته اوئيلې شو چه تاسو خما د فرمانبردار او صالح بنده اولاد يئ نوتاسو ته پكار دى چه د جد امجد په شان دحق تابعدارى اوكړئى لكه څنګه چه وئيلې شى چه تاسو دسخى اولاد يئ او مخكښې شئ ، تاسو دپهلوان اولاد يئ د شجاعت داد وركړئى ، تاسو د عالم بچى يئ په علم كښې كمال پيدا كړئى . په بل مقام كښې فرمائى چه ﴿ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوْحٍ ۭ اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا ۝﴾

تاسودهغه چا اولاد ئې چه مونږ دنوح ﷺ سره سوارۀ كړې وئ هغه زمونږ شكرګذاربنده وو په يو حديث كښې دى چه د يهودو د يوې ډلې نه نبى كريم ﷺ تپوس اوكړو چه آيا تاسو ته پته نشته دې چه اسرائيل دحضرت يعقوب نوم وو هغوى ټولو قسم اوخوړو چه والله دا رښتيا دى. نو نبى كريم اوفرمائيل چه ائې الله ﷻ ته ګواه اوسه (١).

داسرائيل معنى:-د اسرائيل لفظى معنى عبدالله ده(٢)دلته دوى ته هغه نعمتونه وريادولې شى چه د كامل قدرت عظيمې نښې دى. لكه دكاڼړى نه نهرونه جارى كيدل ،من سلوى نازليدل، دفرعونيانو نه نجات(٣)هم په دوى كښې نبيان اورسولان مبعوث كول،په دوى كښې سلطنت او بادشاهان ليږل وغيره.

قوله تعالى:- وَاَوْفُوْا بِعَهْدِيٓ اُوْفِ بِعَهْدِكُمْ ۚ

خما وعدې پوره كړئى يعنى چه كومه وعده ما ستاسو نه اخستې وه چه محمد ﷺ راشى او په نبى كريم باندې خما كتاب نازل شى نو تاسو به په هغه باندې ايمان راوړئى نوهغه به ستاسو بوج كم كړى. او

---

[1]) مسند الطيالسى: ٢٧٣١، دوېمه نسخه: ٢٧٥٤، وسنده حسن)-

[2]) الطبرى: ١/٥٥٣)-

[3]) الطبرى: ١/٥٥٦)-

ستاسو زنځيرونه به مات کړي او ستاسو طوقونه به اوباسي او ځما وعده به هم پوره شي چه څه ددې دين دسختو احکامو په بدله کښې تاسو ته د نبي آخرالزمان ﷺ بانديې د ايمان راوړو په بدله کښې تاسو ته يو آسان دين درکړم .په بل مقام کښې فرمائي چه ﴿وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مَعَكُمْ ۭ لَىِٕنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ﴾ که تاسو مونځونه قائموئی،زکوة ورکوئی،ماته خپل قرض راکوئی،نوستاسو بدئی به لرې کړم اوتاسو به هغه جنتونوته داخل کړم چه په هغې کښې نهرونه بهيږي . دا مطلب هم بيان شوي دې چه په تورات کښې وعده کړې شوې وه چه د حضرت اسماعيلؑ په اولاد کښې به يو عظيم الشان پيغمبر پيدا کوم د هغه تابعداری به په ټول مخلوق بانديې فرض کوم اوودده تابعدار به بنيم. اوهغوی به جنت ته داخلوم او لوئې اجر به ورکوم. امام رازیؒ په خپل تفسير کښې د لويو لويو نبيانو عليهم السلام نه د نبي کريم ﷺ باره کښې پيښشن ګوئی نقل کړې دی. داهم روايت شوې دې چه دبندګانو عهد اسلام قبلول او په دې بانديې عمل کول دی (۱)دالله ﷻ د خپلې وعدې پوره کول دادی چې دوی به خوشحاله کړي او دوی ته به جنت ورکړي (۲).

قوله تعالى:- وَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ

دالله نه د ويرې حکم:-او ځما نه ويريږئی هسې نه چه کوم عذاب په مخکښې خلقو بانديې نازل شوې وو په تاسو هم نازل شی.اودې لطيفې اشارې ته اوګورئ چه د ترغيب د بيان نه پس د ترهيب بيان طرفته واپس شو. ترغيب او ترهيب دواړه جمع کوی او دحق د اتباع او د حضرت محمد ﷺ د نبوت دعوت ورکوی . قرآن پاك سره نصيحت حاصلول او د هغه د خودلې شوی احکامو منلواو د ده د منع شوو کارونو نه منع کولو هدايت ورکوی. هم په دې وجه ددې نه پس فرمائي چه تاسو په دې قرآن بانديې ايمان راوړئی چه دا ستاسو دخپل کتاب تصديق هم کوی اوتائيد هم . دا يو نبي راوړې دې چه امی دې،چه عربی دې،چه نذير دې،چه بشير دې ، سراج منير دې، چه دهغه اسم مبارك محمد ﷺ دې . چه ستاسو د انجيل تصديق کوونکې او دحق خورونکې دې. چونکه په تورات او انجيل کښې هم د حضرت محمد ﷺ ذکر وو. نو د نبي کريم ﷺ تشريف راوړل د تورات دربښتينوالی دليل وو ، ځکه چه ونيلې شوی دی چه هغه ستاسودلاسونو دځيزونو تصديق کوی ، ددې باوجود چه تاسو ته علم دې ، بيا تاسوددې رومبی منکرجوړيږئی.بعضې وائي چه د ﴿بِهٖ﴾ضمير مرجع قران دې او مخکښې راغلی هم دی﴿بِمَآ اَنْزَلْتُ﴾ اودواړه قولونه حقيقت او ريښتونی هم دی. قران پاك لره منل رسول ﷺ لره منل دی اود رسول تصديق دقرآن پاك تصديق کول دی.

قوله تعالى:-وَلَا تَكُوْنُوْٓا اَوَّلَ كَافِرٍۢ بِهٖ

د اول کافر کيدو نه منع کول:-اول کافر نه مراد د بنی اسرائيلو اول کافر دی،ځکه چه د قريشوکفارو هم انکارکړې وونو اوس د بنی اسرائيلو انکار داهل کتابو د رومبی جماعت انکار وو. ځکه چه هغوی نه کافراووئيلې شو،هغوی سره هغه علم وو چه دنورو سره نه وو. ځما دآيتونو په بدله کښې لږ شان عوض مه اخلئ يعني د دنيا په بدله کښې چه لږه او فانی ده ، ځما په آيتونوبانديې ايمان راوړل او ځما درسول تصديق کول ئې پرې نښودل. اګر چه ټول په ټوله دنيا ورته هم ملاؤ شی،بيا هم هغه د آخرت په مقابله کښې لږه او ډيره لږه ده او دا پخپله په هغه کتابونو کښې موجود وو.

---

[1] الطبری: ۱/۵۵۸)-.

[2] ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۴۳)-

قوله تعالى:- وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا

دینی تعلیم باندې اجرت اخستل څنګه دی ؟:- په سنن ابوداود کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې داعلم چه په دې علم سره دالله ﷻ رضامندی حاصلیږی ، ددې دپاره زده کړی چه په دې سره دنیا اوګټی هغه به دقیامت په ورځ دجنت خوشبو اونه مومی ([1])د علم خودلواجر بغیر دمقرر کولو جائز دی. داشان علم خودلو والا عالمانو ته دبیت المال نه ورکړه هم جائز ده. چه هغه ښه فرسوده حال وی او خپل ضروریات پوره کړې شی. که دبیت المال نه څه ملاؤ نشی اود علم خودولو په وجه څه کار وغیره هم نشی کولې نو بیا اجرت مقرر کول اواخستل جائزدی. حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام احمد رحمه الله او دجمهورو علماء هم دا مذهب دې ، ددې دلیل هغه حدیث هم دې چه په صحیح بخاری کښې دې . حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دې چه هغه اجرت مقرر کړو او ده یو سړې دم کړو چه هغه مار چیچلې وو ، کله چه نبی کریم ﷺ ته داقصه بیان کړې شوه نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿ان احق ما اخذتم علیه اجرا کتاب الله﴾ یعنی چه په کومو څیزونو تاسو اجرت واخلئ نو د ټولو نه زیات حقدار څیز کتاب الله دې ([2])په بل طویل حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ دیو سړی نکاح یوښځې سره کوی او فرمائی چه ﴿زوجتکها بما معك من القران﴾ ما دا ستا په زوجیت کښې درکړه په دې مهر باندې چه تاته قران پاك یاد دې نو دا هغې ته یاد کړه([3])دابوداود یو حدیث کښې دی چه یوسړی اهل صفه ته دقران پاك څه حصه اوخودله.ده هغه ته یوکمان د هدیه په طور ورکړو. ده د نبی کریم ﷺ نه دمسئلې تپوس اوکړو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که ته داورکمان اخستل غواړې نودا واخله. نو هغه پرېښودلو([4])حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه نه هم داسې مرفوع روایت دې ([5]). ددې دواړو احادیثو مطلب دادې چه کله ده خالص دالله ﷻ د پاره اوخودلو ، بیا ئې په دې باندې تحفه هدیه واخستله اوخپل ثواب ئې ختم کړو نو ددې څه ضرورت وو؟ او کله چه دشروع نه د اجرت تعلیم ئې ورکړو نو بیا بیشکه جائز دی لکه څنګه چه په مخکښنو دوؤ حدیثونو کښې دی. والله اعلم.

قوله تعالى:- وَإِيَّايَ فَاتَّقُوْنِ۝

صرف دالله ﷻ د ویرې څه مقصد دې:- صرف الله ﷻ نه د ویرې معنی داده چه دالله ﷻ د رحمت په امید دهغه ذات باری تعالی عبادت کولو کښې مشغول اوسیدل. او دده دعذابونو نه ویریدل ، دده نافرمانی پریخودل او په دواړو حالتونو کښې دخپل رب نه رسئ لاس نه پریخودل. غرض دا چه دې جملې سره هغوی ته ویره ورکړې شوه چه هغوی ددنیا په لالچ کښې راشی او د نبی کریم ﷺ دنبوت هغه تصدیق پټ نه کړی چه کوم ددوی کتابونو کښې دې. اوددنیا ریاستونو په مقابله کښې د نبی کریم مخالفت اونه کړی بلکه دالله ﷻ دویرې حق دې ادا کړی.

وَلَا تَلْبِسُوا	الْحَقَّ	بِالْبَاطِلِ	وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ	وَأَنْتُمْ	تَعْلَمُوْنَ۝
اومهٔ ګډوډ کوئ	حق	دباطل سره	او (مهٔ) پټوئ حق	اوحال داچې تاسوا	پوهیږئ
اوحق (چه دنبی کریم صفتونه دی) د باطل سره مه ګډوډ کوئ او سره دپوهې حق مه پټوئ					

[1]) ابوداود کتاب العلم با بماق طلب العلم لغیر الله: ۳٦٦٤، ابن ماجة:۲۵۲، وسنده حسن وصححه ابن حبان : ۸۹، والحاکم: ۸۵/۱) والذهبی)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب الطب با بالشروط فی الرقیة بفاتحة الکتاب : ۵۷۳۷)-

[3]) صحیح بخاری : کتاب النکاح با ب الصدق وجواز کونه تعلیم القران : ۵۱٤۹، صحیح مسلم: ۱٤۲۵)-

[4]) ابو دارد کتاب البیوع باب فی کسب المعلم : ۳٤۱٦، وسنده حسن بیهقی : ۱۷۵/٦. حاکم: ٤۱/۲)-

[5]) ابن ماجة : ۲۱۵۸،)-

وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰكِعِيْنَ	وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ	وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ
او ورکوئ | دتیټیدونکو خلقو سره |	او تیت شئ | زکاة |	اوقائیموئ | مونځ |
اومسلمانان شئ بیا مونځونه کوئ اوزکاة ورکوئ اوعاجزی کوؤنکوسره (په شریکه) عاجزی کوئ		

قوله تعالی:- وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ

حق پټول دیهودیانو خصلت دې:- دیهودیانو په دې بد خصلت باندې دوی لره متنبه کولې شی چه دوی ته ښه معلوم وو خو بیابه ئې هم کله حق اوباطل سره ګډوډ کول او کله به ئې پټولو، کله به ئې باطل ظاهرول نو دوی ته پکار دی چه دا ناپاك عادتونه پریږدی او حق ظاهر کړی او داسې ښه په ښکاره دحق دبیانولو هدایت ورته کیږی چه حق او باطل په خپلو کښې یو بل سره مه یو ځائې کوئی. دالله ﷻ د بنده ګانو خیرخواهی غواړئی. دیهودیانو اونصرانیانو بدعات داسلام په تعلیم کښې مه ګډوډ کوئی. د خلقو نه د نبی کریم ﷺ د پیشن ګوئی چه تاسو په خپلو کتابونو کښې وائی هغه مه پټوئی.

﴿تَكْتُمُوا﴾ مجزوم هم کیدیشی اومنصوب هم، یعنی دا اوهغه مه جمع کوئی. د حضرت ابن مسعود ﷛ په قرات کښې ﴿وَتَكْتُمُوْنَ﴾ هم دی. دا به حال وی اودې نه پس جمله هم د حال ده. معنی ئې داشوه چې حق حق منئ او بې حیائی مه کوئی. اودا معنی هم کیدیشی چه د علم باوجود دا (حق) مه پټوئ او دا ګډوډ کوئی مه اوتاسو ته معلومه چې ددې وبال به څه وی خو بیاهم په تاسو افسوس دې چه تاسو په دې بې حیائی کښې اخته ښکارئی.

قوله تعالی:- وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

د مونځ او زکاة حکم:- بیا دوی ته حکم ورکولې شی چه د نبی کریم ﷺ سره مونځونه کوئی، او نبی کریم ﷺ ته زکوة هم ورکوئی او دنبی کریم ﷺ سره سجده او رکوع کښې شامل اوسئ، هم په دې کښې یو ځائې شئ او پخپله هم د نبی کریم ﷺ امتیان جوړشئ[1] اطاعت اواخلاص ته هم زکوة وائی. حضرت ابن عباس ﷛ ددې آیت په تفسیر کښې هم دا فرمائی. زکوة دوه سوه درهمه یا ددې نه په زیاته باندې واجب کیږی. مونځ او زکوة فرض او واجب دی. ددې نه بغیر عملونه خراب دی. د زکوة نه بعضې خلقو فطرانه هم مراد اخستې ده.

قوله تعالی:- وَارْكَعُوْا مَعَ الرّٰكِعِيْنَ

د رکوع حکم:- د رکوع کونکوسره رکوع کوئی، مراد دادې په ښه اعمالو کښې دایماندارو سره شئ او په دې کښې بهترین څیز مونځ دې، ددې آیت نه اکثر عالمان د جمعې مونځ مراد اخلی او په دې ځائې کښې امام قرطبی رحمه الله دجمعې مسائل په وضاحت سره بیان فرمائیلی دی.

اَتَاْمُرُوْنَ
آیا تاسوحکم کوئ
آیا تاسو نورو

الْكِتٰبَ	تَتْلُوْنَ	وَاَنْتُمْ	وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ	النَّاسَ بِالْبِرِّ
کتاب |	لولئ |	او حال داچې تاسو |	او هیروئ ځانونه خپل |	خلقو ته د نیکئ |
خلقوته دنیکئ حکم کوئ |اوخپل ځانونه مو هیرکړی دی | سره ددې چې سحرماښام کتاب (توراة) لولئ				

[1] الکشاف: ۱۳۳/۱)-

اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ﴿۴۴﴾
آیا نه اخلئ: تاسو دعقل نه کارا
آیاتاسو دعقل نه کار نه اخلئ؛ا

قوله تعالی:- اَتَاۡمُرُوۡنَ النَّاسَ بِالۡبِرِّ وَتَنۡسَوۡنَ اَنۡفُسَكُمۡ

بل ته وئیل او خپل ځان هیرول مکوئ:- یعني اهل کتاب دعلم باوجود چه څه وائي هغه نه کوی،په دې باندې څومره عذاب دې.بیاتاسو پخپله داسې ولې کوئي؟ لکه څنګه چه نورو ته تقوی او پرهیزګاری او طهارت ښائی نوددې پخپله هم عمل کوونکی جوړ شی .خلقو ته د روژې حکم کول اوپخپله ددې پابند نه کیدل داخو ډیره دشرم خبره ده.نورو ته دوینا نه مخکښې انسان ته پخپله عمل کول پکاردی. دا معنی هم ده چه تاسو خو نورخلق د خپل کتاب دکفر نه منع کوئی خو دالله ﷺ دا نبی دروغ ګنړئ اودا تاسوپخپل کتاب کفر ولې کوئی ؟دا مطلب هم دې چه تاسونوروته ددې دین د قبلولو وائی اود دنیاوی ویرې په وجه دا پخپله نه قبلوئی.

د واعظینواومبلغینو دپاره هدایات :حضرت ابوالدرداء ﷺ فرمائی چه انسان پوره پوهې والا نشی جوړیدې ترڅو چې د هغه خلقو دښمن جوړ نشی چه کوم د الله ﷺ خلاف دی او خپل نفس د ټولو نه زیات دشمن دې. دې خلقو ته به چه رشوت وغیره نه ملاویدو نو حق به نې وئیل خو پخپله به نې په دې عمل نه کولو په دې وجه الله ﷺ ددوی مذمت اوکړو او په دې مقام کښې یوه خبره یاد ساتل پکار س دی چه د ښه څیز حکم کولو سره د هغې برائی اونشوه بلکه پخپله د نه کولوپه وجه برائی بیان شوې ده. ښه خبره کول خو پخپله ښه والې دې بلکه دې سره سره انسان ته پخپله هم په دې عمل کول پکار دی لکه څنګه چه حضرت شعیب ﷺ فرمائیلی وو چه ﴿ وَمَآ اُرِيۡدُ اَنۡ اُخَالِفَكُمۡ﴾ یعنی څه داسې نه یم چه تاسو دهغه څه نه منع کړم چې زه ئې پخپله کوم زه د خپل وس مطابق د اراده لرم.څما توفیق د الله ﷺ په مدد دې او څما بهروسه هم په هغه ذات ده او څما رغبت هم د هغه طرف ته دې. نود نیکو کارونو حکم کول هم واجب دی او پخپله کول هم واجب دی. د یو واجب کیدو په وجه بل واجب نه دی پریښودل پکار. دسلفواوخلفو عالمانو هم دا قول دې اګر چه د بعضو خلقو دا قول هم چې کوم کس پخپله بدئی او ګناهونه کوی نو هغه دې نورو ته د نیکئ حکم نه ورکوی،لیکن صحیح قول دا نه دې بیا ددې حضراتو ددې دلیل نیول بالکل صحیح نه دی بلکه صحیح دادی چه د نیکئ حکم دې کوی او د بدئی نه دې منع کوی او پخپله دې هم کوی او منع دې هم کوی،که دواړه پریږدی نو ګناهګار به وی او دیو په پریښودلوهم ګناهګاریږی .دطبرانی په معجم کبیر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم عالم خلقو ته دنیکئ حکم ورکوی اوپخپله پرې عمل نه کوی نوددې مثال د چراغ پشان دې چه خلق ددې نه فائده اخلی. خو پخپله هغه (چراغ) بلیږی. ([1])داحدیث غریب دې.

د بی عمله واضحه سزا:- د مسند احمد په روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه دمعراج په شپه ما اوکتل چه دځه خلقو شونډې د اور په قینچیانو سره پرې کولې شوې ماتپوس اوکړو دا کوم خلق دی؟ نواوونیلی شو چه دا د نبی کریم ﷺ دامت خطیبان او واعظان اوعالمان دی چه خلقو ته به نې د نیکو حکم کولو او پخپله به نې نه کول ، د علم باوجود به نې پوهه نه لرله. په دویم حدیث کښې دی چه ددوی ژبې اوشونډې پرې کولې شوې ([2])دا حدیث صحیح دې،ابن حبان،ابن ابی حاتم ، ابن مردویه وغیره کښې هم دا حدیث موجود دې.

---

[1] المعجم الکبیر للطبرانی : ۱۶۶/۱، مجمع الزوائد: ۱۸۴/۱، الترغیب: ۱۰۳/۱)–

[2] احمد: ۱۲۰/۵، وسنده ضعیف وللحدیث شواهد)–

ابو وائل رحمه الله فرمائی چه یوځل حضرت اسامه رضي الله عنه ته اوونیلې شو چه ته حضرت عثمان ته څه نه وائې، دوی جواب ورکړو چه آیا څه ددې خلقو په مخکښې علی الاعلان اووایم نو بیا به وئیل وی څه خو پټ په پټه هر وخت وایم ، خو څه یوکار لره خورول نه غواړم ،په الله جل جلاله قسم څه یو سړی ته د ټولو نه افضل نه وایم ځکه چه ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه یو سړې به د قیامت په ورځ راوستلې شی او دې به جهنم ته داخل کړې شی ، دده کولمې به راوزی او هغه به دده نه ګیرچاپیره چکرلګوی او جهنمیان به راجمع شی او تپوس به ترې کوی چه حضرت تاسوخومونږ ته د ښو خبرو حکم کولو اوبدونه به مومنع کولو ، دا ستاسوڅه حالت دې ؟ هغه به اووائی چه افسوس مابه تاسوته وئیل خو ما به پرې پخپله عمل نه کولو،تاسو به مې منع کولئ لیکن خپله به نه منع کیدم. مسند احمد ()بخاری او مسلم شریف کښې هم دا روایت دې. ()

دمسند په یو بل حدیث کښې دی چه الله جل جلاله به ان پړهه خلقو ته دومره معافئ کوی چه دومره به علم والوته نه کوی() بعضې آثارو کښې دا هم روایت دې چه عالم په یو ځل ښښلې شی او عامی به اویا ځله ښښلې شی عالم اوجاهل یوشان نشی کیدلې.په قران کریم کښې دی چه ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ لوستونکی اوغیر لوستونکی یوشان نه دی. نصیحت صرف عقل والا حاصلولې شی.په ابن عساکر کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه جنتیان خلق به د جهنم خلقو ته ګوری او وائی به ستاسود نصیحتونو په آوریدو آوریدو خو مونږ جنتیان شوی یو، تاسو ولې جهنمیان شوئی؟ هغوی به اووائی چه افسوس مونږ به تاسو ته وئیل خو پخپله به مو نه کول. ()

حضرت ابن عباس ته یو سړی اووئیل څه خلقوته د نیکئ حکم اود بدئی نه منع کول غواړم. دوی اووئیل چه آیا ته دې درجې ته رسیدلې ئې ؟ هغه اووئیل آو.دوی اوفرمائیل که ته ددې دریو آیتونو د رسوائی نه په امن شوې یې نو صحیح ده وعظ شروع کړه. هغه تپوس اوکړو چه هغه درې آیتونه کوم کوم دی؟ دوی ورته اوفرمائیل چه یو خو﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ ﴾دې یعنی آیا تاسو خلقو ته د نیکئ حکم کوئی اوپخپله خپل ځانونه هیروئی.دویم آیت ﴿لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝﴾ یعنی ولې تاسو هغه وائی چه پخپله ئې نه کوئی،دالله جل جلاله په نیز دا لویه ناخوښی ده چه تاسو هغه وائې چه پخپله ئې نه کوئی. دریم آیت د حضرت شیعب عليه السلام فرمان دې چه ﴿ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ﴾یعنی د کومو کارونونه چه څه تاسو لره منع کوم په هغې کښې څه ستاسو مخالفت کول نه غواړم ، ځما اراده صرف ستاسو اصلاح کول دی. اووایه ته ددې دریو آیتونونه بې ویرې ئې ؟ هغه اووئیل چه نه . وې فرمائیل چه ته دخپل نفس نه شروع اوکړه. (تفسیر ابن مرویه)

په یو ضعیف حدیث د طبرانی کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوک څه قول او فعل طرف ته خلق رابلی او پخپله هغه نه کوی نو هغه د الله جل جلاله په غضب کښې وی. تر دې پورې چه هغه پخپله عمل اونکړی. ()ابراهیم نخعی رحمه الله هم د حضرت ابن عباس رضي الله عنه والا درې آیاتونه پیش کړی دی او فرمائیلی ئې دی چه څه ددې په وجه قصه ګو نه خوښوم.

---

[1]) احمد: ۲۰۵/۵،وهو صحیح)–

[2]) صحیح بخاری : کتاب بدء الخلق باب صفة الصلوة وا نها مخلوقة : ۳۲۶۷، صحیح مسلم: ۲۹۸۹)–

[3]) حلیة الاولیاء :۲۲۲/۹، والسند ظاهره الصحة ولکنه منکرقال الامام احمد)–

[4]) طبرانی: ۱۵۰/۲۲،)–

[5]) مجمع الزوائد: ۲۷۶/۷، –

وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ وَاِنَّهَا

| او مدد غواړئ | په صبر | او په مانځه سره | اوبیشکه دا مونځ

| په صبر اومونځ کولو سره د الله نه مدداوغواړئ | بیشکه دا مونځ

لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ۙ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ

خامخا ګران عمل دی | مګرنه دی ګران | په ویریدونکو (دالله نه) | ویریدونکی هغه دی | چې یقین لری |

(دعاموخلقودپاره) ګران کار دی | مګر هغه چاته (آسان دی) چې دالله نه ویریږی | اودا یقین کوی

اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ؏

چې آخر هغوی | ملاویدونکي دی | دخپل رب سره | اوچې بیشکه هغوی | هغه ته | واپس ورتلونکی دی

چې دوی به خپل پروردګار سره به ملاقات کوی | اوبیشکه هغه ته به دوی ټول واپس (پیش) کیږی

قوله تعالی:- وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ

صبر څه څیز دی ؟ :- په دې آیت کښې فرمائی چه تاسو د دنیا اود آخرت په کارونو کښې په مونځ او صبر سره مدد غواړئ، فرض پوره کوئی او مونځ ادا کوئی. روژه نیول هم په صبر کولو کښې داخل دی. او هم ددې وجې رمضان ته د صبر میاشت ونیلې شوې ده. نبی کریم ﷺ فرمائی چه روژه نیم صبر دې.([1]) صبر نه مراد دګناهونونه منع کیدل هم دی. په آیت مبارك کښې که صبر نه مراد دا واخستلې شی نود بدو نه منع کول او نیکۍ کول دواړه بیان شو.، په نیکو کښې دټولو نه اعلی څیز مونځ دې.

حضرت عمر فاروق فرمائی چه د صبر دوه قسمونه دی. ① دمصیبت په وخت کښې ② اودګناهونونه صبرکول. اودا صبرد مخکښې نه زیات ښه دې. سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چه د انسان دا اقرار کول چه هر څیز دالله ﷻ د طرفه کیږی ، او په باندې ثواب طلب کول، او د الله ﷻ سره د مصیبتونو د اجر ذخیره ګنړل دا صبردې. دالله ﷻ دمرضۍ په کار باندې صبر کوئی او دا هم د الله ﷻ اطاعت اوګنړئ.

د نیکو په کارونو هم په مونځ سره صبرملاویږی. پخپله په قران پاك کښې دی چه ﴿ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ؕ﴾ مونځ قائم کړنې دا د ټولو بدو نه منع کوی او یقیناً دالله ﷻ ذکر ډیر لوئې څیز دې.

حضرت حذیفه رضی الله عنه فرمائی چه کله به نبی کریم ﷺ ته څه مشکل کار او غم پیښ شو نو زر به نبی کریم ﷺ مونځ طرفته متوجه شو([2]) هم داشان د خندق په موقع باندې د شپې په وخت کښې حذیفه رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی کریم ﷺ مونځ کولو. حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه د غزوه بدر په شپه ما اوکتل چه مونږ ټول اوده وو. خو دالله ﷻ رسول ﷺ ټوله شپه په مونځ کښې مشغول وو. او تر صبا پورې نې مونځ کولو او دعاګانې نې غوښتلې([3]) تفسیر ابن جریر رحمه الله کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت ابوهریره رضی الله عنه اولیدو چه داولږې په وجه نې په خیټه مبارکه درد دې ، نبی کریم ﷺ دهغوی نه په فارسۍ ژبه کښې تپوس اوکړو چه " درد شکم داری " آیا ستا په خیټه کښې درد دې څه ؟ هغوی اوفرمائیل چه آو. نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه پاسه مونځ اوکړه په دې کښې شفا ده. ([4])

---

[1]) ترمذی: کتاب الدعوات باب التسبیح نصف المیزان: ۳۵۱۹، احمد ۴/ ۲۶۰، ابن ماجه: ۲/ ۴۱۳،

[2]) ابوداود کتاب الصلاة ، باب وقت قیام النبی ﷺ من الیل :۱۳۱۹)۔

[3]) احمد: ۱/ ۱۲۵، وسنده صحیح ،:۱۳۸، ابن حبان: ۱۴۰۸، ابن خزیمه: ۸۹۹)۔

[4]) احمد: ۲/ ۴۰۳، ابن ماجة: ۳۴۵۸)۔

حضرت ابن عباس ﷺ ته په سفر کښې دخپل رورقشم د انتقال خبر ورکړې شو. نو دوی (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ) اوونيل اويوطرفته شو او اوښ نې کينولو او مونځ ئې شروع کړو او ډير اوږد مونځ نې اوکړو. بيا په خپلې سورلۍ طرفته لاړل او دا آيت ئې اووئيل غرض په دې دواړو څيزونو صبر او صلوة سره دالله ﷻ مدد حاصليږي.

قوله تعالى:- وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ

دضمير وضاحت:- د ﴿اِنَّهَا﴾ دضمير مرجع ،بعضو خلقو خو صلوة يعنى مونځ خودلې دې.بعضې وائى مدلول كلام يعنى وصيت ددې مرجع دې. لكه د قارون په قصه كښې د ﴿وَلَا يُلَقّٰهَآ﴾ ضمير او د بدئ بدله كښې د نيكئ كولو حكم كښې ﴿وَمَا يُلَقّٰهَآ﴾ ضمير . مطلب دادې چه دا كار يعنى صبر اوصلوة د هر سړى د وس كار نه دې. دا كار د ويرې والا ډلې دې. يعنى څوک چې قران پاك منى نو دغه ربنتونى مؤمنان دى او (دغه شان) ويريدونكى او عاجزه خلق، اطاعت طرف ته راتلونكى خلق ، د وعدې پوره كوونكى خلق، وعيد لره منوونكى خلق ، په دې صف كښې شامل دى. لكه په يو حديث كښې دى چه د يو سړى په سوال باندې نبى كريم ﷺ فرمائيلى وو چه دا ډير لوې څيز دې ليكن په چا چه الله ﷻ مهربان وى آسان دى (¹)

ابن جرير رحمه الله ددې آيت مبارک معنى كوى او فرمائى چې دا هم ديهوديانو په خطاب كښې شامل دې.ليكن ظاهرى خبره داده چه دا د هغوى په بيان كښې ده خو د حكم اعتبار سره عام دى. والله اعلم.

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ

د خپل رب د پيشئ يقين كول:- مخكښې د ﴿خٰشِعِيْنَ﴾ صفت دې. په دې كښې د ظن معنى يقين ده اگرچه ظن په معنى د شك هم رازى. لكه څنگه چه (سدفة) د تيارې په معنى كښې رازى. او د رڼا په معنى كښې هم راځى.اود صارخ لفظ د فرياد كولو او فرياد آوريدونكى دواړو دپاره راځى. اودا شان ډير نومونه دى. د هغې معنى د دوۀ مختلفو څيزونو دپاره استعماليږى. ظن د يقين په معنى د عربو شاعرانو په معنى هم راغلى دى. پخپله په قران پاك كښې په بل مقام كښې دى چه ﴿وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا﴾ يعنى گناهگار چه جهنم اووينى نو يقين به اوكړى چه اوس به مونږ دې ته داخل كړې شو .
په دې ځائې كښې هم ظن ديقين په معنى كښې دې. بلكه حضرت مجاهد فرمائى چه په قران پاك كښې هر ځائې كښې دا لفظ د ظن په معنى د يقين او علم راځى. ابوالعاليه رحمه الله هم په دې ځائې كښې ظن په معنى د يقين كولو اخلى. حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت سدى رحمه الله ،حضرت ربيع بن انس رحمه الله حضرت قتاده رحمه الله او ابن جريج رحمه الله نه هم دا قول نقل دې. په قران پاك كښې په بل ځائې كښې دى چه ﴿ اِنِّىْ ظَنَنْتُ اَنِّىْ مُلٰقٍ حِسَابِيَهْ﴾ يعنى ماته يقين وو چه ماسره به حساب كتاب كيږى.
يوصحيح حديث كښې دى چه د قيامت په ورځ به يو گنهگار بنده ته الله ﷻ اوفرمائى چه آياما تاته ښځه اوبچى نه وو دركړى ؟ آيا په تاباندې مې رنگ په رنگ احسانات نه وو كړى ؟ آيا ستا دپاره مې آسونه او اوښان نه وو ښانسته كړى ؟ آيا تاته مې د آرام او راحت والا خوراك نه وو دركړى ؟ دې به اووائى چه آو (راكړى دې وو)ائې الله ﷻ دا ټول هر څه وو.بيا به الله ﷻ اوفرمائى چه آيا ستا علم او يقين په دې خبره نه وو چه ته به خما سره ملاويږې ؟ دې به اووائى آو ائې الله ﷻ ما دامنل الله ﷻ به اوفرمائى څنگه تا څه هير كړې وم نن به څه تا هير كړم(²)په دې حديث كښې هم د ظن لفظ دې اومعنى ئې يقين ده. ددې مزيد تحقيق او تفصيل به ا نشاء الله په ﴿ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰهُمْ اَنْفُسَهُمْ﴾(سورة حشر) كښې راشى.

¹) ترمذى ابواب الايمان ماجاء فى حرمة الصلاة :٢٦١٦، ابن ماجة: ٣٨٧٣، وهو حسن وقال الترمذى حسن صحيح)-

²) صحيح مسلم ، كتاب الزهد باب الدنيا سجن المومن .....٧٤٣٨)-

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ	ٱذۡكُرُواْ	نِعۡمَتِيَ	ٱلَّتِيٓ	أَنۡعَمۡتُ	عَلَيۡكُمۡ	وَأَنِّي
اې بني اسراءيلو	ياد کړئ	نعمت زما	هغه	چې ما کړې وو	په تاسو	او بله خبره دا چې ما

انې د يعقوب اولاده! څما هغه نعمت ياد کړئ چې په تاسو مې کړې وو او تاسو مې د (په خپله زمانه کښې)

فَضَّلۡتُكُمۡ	عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝
په د دنيا په ټولو قومونو غوره کړي وئ!	
په ټولو خلقو باندې افضل کړي وې	

قوله تعالى:- يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ

دبنى اسرائيلو په پلار نيكه باندې انعامات:- دبنى اسرائيلو پلار نيكه ته چه كوم نعمتونه وركړې شوى وو ،دهغې ذكر كولې شى چه په دوى كښې مونږ رسولان جوړ كړل او په هغوى باندې مو كتابونه نازل كړل اودهغوى په زمانه كښې مو دوى ته په نورو خلقو مرتبه وركړه لكه فرمائى چه ﴿وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝﴾ يعنى دوى ته مو ددوى په زمانه كښې په نورو خلقو په علم كښې فضيلت وركړو. [1]بل ځائې كښې فرمائى ﴿ وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝﴾يعنى موسى ﷺ اوفرمائيل انې زما قومه تاسو دالله ﷻ هغه نعمت يادكړئ چه په تاسو باندې شوې دې هغه ذات په تاسو كښې پيغمبران راوليږل ،تاسو ئې بادشاهان جوړ كړئ ، اوهغه څه ئې دركړل چه نورو ته ئې نه وو وركړې.

د امت محمدى ﷺ فضيلت(اول قول): په ټولو باندې تاسو ټولو ته دفضيلت وركولو نه مراد دهغوى دزمانې نور خلق دى. ځكه امت دمحمد ﷺ دهغوى نه يقينى افضل دې. ددې امت په باره كښې فرمائيلى شوى دى چه ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾تاسو بهتر امت يئ چه خلقو دپاره جوړشوى يئ.تاسو د نيكئ حكم كوئى اود بدئى نه منع كوئى او تاسو په الله ﷻ باندې يقين لرئى. كه اهل كتابو هم ايمان راوړې وې نو دا به دهغوى دپاره بهتر وې.په مسانيد او سنن كښې هم روايت دې چه نبى كريم ﷺ فرمائى چه تاسو اويايم امت يئ اودټولونه بهتر ئې اوبزرګ يئ. [2]داسې نور ډير احاديث به انشاء الله په ﴿ كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ آيت كښې راشى.

دويم قول: او وئيلې شوى دى چه په ټولو خلقو باندې د فضيلت نه مراد دادې چه په دې سره هر قسمه فضيلت نه لازميږى. رازى رحمه الله نه هم دا نقل دى. خو د غور خبره ده.

دريم قول: او داهم وئيلې شوى دى چه دهغوى فضيلت په نورو ټولو امتونوباندې دې ځكه نبيان هم ددوى نه وو. ليكن په دې هم دغور كولو ضرورت دې ځكه داشان عموم ددوى نه په مخكښې خلقو كښې هم شامل وو. او په حقيقت كښې مخكښې نبيان ددوى نه وو لكه چه ابراهيم خليل الله ﷺ ، حضرت محمد ﷺ مصطفى ﷺ چه ددوى نه پس راغلى وو چه په ټول مخلوق كښې افضل وو او چه دټول اولادآدم ﷺ سردار دى په دنيا كښې هم او په آخرت كښې هم.صلاة الله وسلامه عليه.

وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا	لَّا تَجۡزِي
او د هغه ورځې (د راتلو نه) اوويريږئ	چې نه به څوک د بل
اوځان دهغې ورځې (دعذاب نه)	چې هيڅ په كارنه راځى

[1]) ابن ابى حاتم : ۱ / ۱۵۸)-

[2])احمد: ٤٤٧/٤ ، ابواب التفسير،باب ومن سورة آل عمران: ۳۰۰۱. ابن ماجة: ٤٢٨٨ ، وهو حديث حسن وحسنه الترمذى)

وَّلَا	شَفَاعَةٌ	مِنْهَا	وَّلَا يُقْبَلُ	شَيْـًٔا	عَنْ نَّفْسٍ	نَفْسٌ
اونهٔ شی به	سفارش	دطرفه ددغه نفس نه	اونهٔ به شی قبلولې	څه څيز	دپاره دبل نفس	يونفس
چا نه عذاب لرې کولې شي| او نه به د ده نه د چا په حق کښې سفارش قبليدې شي |اونه به						

يَنْصَرُوْنَ ۝	هُمْ	وَّلَا	عَدْلٌ	مِنْهَا	يُؤْخَذُ
اوياد	مدد اوکړې شي	دهغوئ سره	اونهٔ به	فديه	ددغه نفس نه	اخستې
دچانه بدله اخستې شي| اونه به دهغوئ څه قسم مدد کولې شي |				

قوله تعالى:- وَاتَّقُوْا يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا

په حشر کښې به هيڅ سفارش اوفديه وغيره نه وي :-دنعمتونو بيان اوشو.او اوس نې د عذابونونه ويروی چه هيڅوك به چاته څه فائده ورنكړی لكه فرمائي چه ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى﴾ يعني د هيچابوج به په بل چاباندې نه پريوزی. په يو مقا کښې دی چه﴿ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُّغْنِيْهِ ۝﴾ يعني په هغه ورځ هر سړې به په خپل سوچ کښې وی. فرمائی ائې خلقو دخپل رب نه اوويريږئې اودهغه ورځې نه چه په کومه ورځ به پلار دخپل ځوئې نه او ځوئې به دخپل پلار نه هيڅ فائده اوچته نه کړی﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾يعني كافر به څوك سفارش نه کوی اونه دده سفارش قبول دې دې

كافروته به دسفارش کولوسفارش هيڅ فائده ورنكړی.او په بل ځائې د اهل جهنم دا قول نقل شوې دې چه افسوس نن زمونږ څوك سفارش کولو والا نشته دې اونه مو څوك دوست. اوپه يو بل مقام باندې فرمائی چه فديه به هم نشي اخستلې .

قوله تعالى:- وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ

دفديه نه قبليدل:: په يوبل مقام کښې فرمائی چه کوم خلق په كفر باندې مړه شی كه هغوی سروزورونه ډكه دادنيا ورکړی اود عذابونونه بچ كيدل غواړی نوبيا هم نشی اخستلې.په يو بل مقام کښې فرمائی كه كافرو سره كه دټولې زمکې ټول څيزونه اوددې په شان نور هم وی او دقيامت په ورځ هغه فديه ورکړی اود عذاب نه بچ كيدل غواړی نوبيا به هم قبول نه وی. اوپه دردناك عذاب کښې به اخته وی. اوپه بل ځائې کښې دی اګرچه هغوی زبردسته فديه هم ورکړی نوبيا به هم قبول نه وی او په يو بل مقام کښې دی چه نن به نه ستاسونه فديه اخستې شي او نه به د كافرونه.ستاسو ځائې دوزخ دې او هم په دې اوور کښې ستاسو مولا دې.مطلب دادې چه ايمان نه بغير صرف دسفارش او شفاعت آسره بې كاره ده. په قران پاك کښې دی چه دهغه ورځې نه مخکښې مخکښې خپلې نيکئ اوکړئی چه په كومه ورځ اخستل خرخول نه وی او نه به شفاعت وی او په بل ځائې کښې دی چه ﴿ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ۝﴾ په هغه ورځ به نه بيعه وی او نه به دوستانه وی.

دعدل معنی په دې ځائې کښې د بدلې ده. اوبدل او فديه يو ده. د حضرت علی ﷺ والا روايت کښې دشفاعت معنی نفل اودعدل معنی فريضه روايت ده. ليكن دا قول په دې ځائې کښې غريب دې. او صحيح قول ړومبې دې. په يو بل روايت کښې دی چه نبی كريم ﷺ نه تپوس اوکړې شو دعدل څه معنی ده؟نو نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه فديه . (١)

قوله تعالى:- وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ

مدد به نشی کولې:-دهغوی مدد به هم نشی کولې.يعنی ددوی به هيڅوك حمايت كولو والا نه وی. رشته دارئی به ختمې شی. مرتبې به ختمې شی. د هيچا په زړه کښې به ددوی دپاره څه رحم نه وی. نه

---

(١) الطبري: ١/٧٦٩،

به دوی کښې په خپلوکښې څه رحم وی اونه به څه قوت وی .په یو بل مقام کښې فرمانی چه ﴿وَهُوَيُجِيْرُوَلَا يُجَارُعَلَيْهِ﴾ هغه پناه ورکوی اودهغه دنیولو نه هېڅوك نجات ورکولو والانشته دې. اوپه بل مقام کښې فرمانی چه نن ورځ د الله تعالی پشان نه څوک عذاب ورکوونکې شته اونه دهغه پشان څوک قیدوونکی او بندونکې. په بل مقام کښې دی چه ﴿مَالَكُمْ لَا تَنَاصَرُوْنَ۝ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُوْنَ۝﴾ تاسو نن ولې دیوبل مدد نه کونی؟ بلکه هغوی به ټول په ټولو سرونه ټیټ کړی وی او فرمانبردار به ولاړ وی. په بل آیت کښې دی چه ﴿فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً﴾ هغوی چه به دالله ﷻ نه سوا دالله تعالی دنزدیکت دپاره د نورومعبودانو عبادت کولو نن هغه معبودان ددوی مدد ولې نه کوی. بلکه هغوی ورك شو.
مطلب دادې چه محبتونه فنا شو ، رشوتونه کټ شو ، شفاعتونه ختم شول، په خپلو کښې مدد کول او نصرت کول لرې شول. معامله هغه حاکم عادل او قهار او جبارذات سره ده چه هغه ذات ته به څوك شفاعت کولو والا نه وی او نه به څوک مددکولو والا وی. بلکه دوی به دټولو بدو بدله مومی.داد هغه په بندګانو کامل رحم او هغویٔ باندې انعام او اکرام دې چه دګناه بدله یوشان ورکوی اودنیکئ بدله کم ازکم لس چنده زیاته وی. په قران کریم کښې یومقام کښې ارشاد فرمانی چه دوی لره شان ایسار کړنی چه ددوی نه یو سوال اوکړې شی چه نن دوی دیوبل سره دمدد کولو نه دی او په خپل فکر کښې ولې اخته ولې دی ؟ بلکه زمونږ په وړاندې ئې سرونه ټیټ کړی اوتابع فرمان ولاړ دی. [1]

وَاِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ

اویادکړئ هغه وخت| کله چې مونږ نجات درکړو تاسوته |دفرعونیانو نه|چې رسول به ئې تاسو ته|سختئ| د عذاب

اوهغه وخت(یادکړئ)چې مونږ تاسو دآل فرعون نه نجات درکړو|چې تاسوته به ئې سخت عذاب رسولو(هغه عذاب دا)

يُذَبِّحُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ۭ وَفِيْ ذٰلِكُمْ

چې ذبح کول به ئې| خامن ستاسو|اوژوندئ به ئې پرېښودلې|جینکئ ستاسو|اوپه دې حالت ستاسو کښې

چې ستاسو خامن به ئې حلالول اوستاسوجینکئ به ئې(دوینځ توب دپاره) ژوندئ ساتلې| اوپدې کښې ستاسو

بَلَاۗءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ۝ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ

آزمیت وو |دطرفه درب ستاسو نه| لوئ | اویادکړئ کله چې|جدا کړو مونږ|ستاسو دپاره دریاب

دپروردګار دطرفه ډیرلوئې آزمیښت وو| اوهغه وخت (یادکړئ) چې مونږ ستاسو دپاره سمندراوشلولو|

فَاَنْجَيْنٰكُمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ۝

نو نجات درکړو مونږ تاسو ته| او غرق کړل مونږ| فرعونیان | اوتاسو ورته کتل|

نوتاسوموخلاص کړئ اوآل فرعون موستاسوپه وړاندې ډوب کړل |

قوله تعالى:- وَاِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ

په بنی اسرائیلو باندې دالله ﷻ انعامات:- په دې آیتونو کښې دالله ﷻ فرمان دې چه ائې دیعقوب عليه السلام اولاده زما هغه مهربانی هم یاده کړئ چه ما تاسو دفرعون دبدترین عذاب نه بچ کړنی.فرعون یوخوب لیدلې وو چه دبیت المقدس طرفنه یو اوور راوچت شو چه دمصر دهر قبطی په کور کښې داخل شو او دبنی اسرائیلو کورونو ته داخل نشوچه دهغې تعبیر داوو چه بنی اسرائیلو کښې به یو سړې پیدا کیږی چه دهغه دلاسه به دفرعون غرور ختم شی. اوهغه ته به دخدائی د دعوې بدترینه سزا ملاوشی. ددې

[1]) الطبری: ۱/۳۵)–

وجې دې ملعون څلورو واړو طرفونوته احکام جاري کړل چه په بنی اسرائیلو کښې کوم بچې پیدا
کیږي نو سرکاري طور به ددې خبرې خیال ساتلې شي که هغه ماشوم نر وي نوهغه به زر تر زره قتل
کولې شي. اوکه ښځه وي نو هغه دې پرېښودې شي او دبني اسرائیلو نه دې سخت بیګار واخستلې
شي اودمشقت د کارونو بوج دې په هغوی واچولې شي.

قوله تعالی:- يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

د هلاکانو ذبح کول:- په دې ځائې کښې دعذاب تفسیر دهلکانو دوژلوسره اوکړې شو.او په سورت
ابراهیم علیه السلام کښې دیوعطف ئې په بل باندې واچولو چه ددې پوره تشریح به انشاء الله ﷻ په سورت "ق"
" کښې بیانیږي. الله ﷻ دې مضبوطي راکړي او څمونږ مدد دې اوکړي او تائید دې اوکړي آمین.

د ﴿يَسُومُونَكُمْ﴾ معنی لګول اوهمیشه کول دي.یعنی هغوی به برابرایښودل.چونکه پدې آیت کښې
مخکښې دا فرمائیلي شوي وو چه زما نعمتونه یاد کړئی څکه ئې دفرعونیانو عذاب کښې د تفسیر
په طور هلکانووژلو سره بیان اوفرمائیلو. اوسورت ابراهیم په شروع کښې فرمائیلې شوي دي چه تاسو
دالله ﷻ نعمتونه یادکړئی څکه چه په هغه ځائې کښې ئې عطف سره بیان کړې دې چه دنعمتونو تعداد
نور هم زیات شي. یعنی دمختلفو عذابونونه او دبچو قتل کولو نه موتاسو بچ کړئی د حضرت موسیٰ
علیه السلام په لاس سره.

دمصر چه څومره بادشاهان عمالیق وغیره په کفارو کښې وو هغه ټولوته به ئې فرعون وئیلو. لکه
څنګه چه د روم بادشاه ته قیصر او دفارس بادشاه ته کسری اود یمن بادشاه ته تبع او د حبشي بادشاه
ته نجاشي اودهند بادشاه ته بطلیموس وئیلې شو.ددې فرعون نوم ولید بن مصعب بن ریان وو. بعضو
مصعب بن ریان هم وئیلي دي. دا د عملیق بن اود بن أرم بن سام بن نوح په اولاد کښې وو.دده کنیت
ابومره وو. په اصل کښې داصطخر فارسیبانونه وو ، دالله ﷻ غصه او لعنت په ده باندې نازل شو.

قوله تعالی:- وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ

په نجات کښې امتحان وو:- بیا ئې اوفرمائیل چه په دې نجات ورکولو کښې څمونږ د طرف نه یو ډیر
لوئې نعمت وو.د ﴿بَلَاءٌ﴾ اصل معنی آزمیښت ده.لیکن په دې ځائې کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه،
حضرت مجاهد رحمه الله ، ابوالعالیه رحمه الله اوسدی وغیره نه دنعمت معنی نقل ده. (۱) امتحان ښیګړه ،
بدی دواړه سره راځي. لیکن دبلاء لفظ عام طور د آزمښیت دپاره (۲) او ﴿ابلیه ابلاء وبلاء﴾ لفظ دښیګړې
سره دآزمښیت په طور رازي. دا وئیلې شوي دي چه په دې کښې ستاسو آزمیښت وو یعنی په دې
عذاب کښې او ددې بچو په قتل کولو کښې .قرطبی رحمه الله دې دویم مطلب ته د جمهورو قول وائي نو دې
کښې اشاره ده د ذبح وغیره طرفته او د (بلاء) معنی به د بدئی وي .

قوله تعالی:- وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ

دفرعونیانو نه نجات:- بیا فرمائي چه مونږ فرعونیانو نه بچ کړئی . تاسو حضرت موسی علیه السلام سره روان
شوئی او فرعون ستاسو نیولو پسې در اووتلو. او تاسو دپاره اوبه اودرولې او تاسو مو دې کښې پورې
ویستئ اوستاسو مخکښې مو دفرعون سره د لښکره ډوب کړو. ددې پوراتفصیل به انشاء الله سورة
شعراء کښې رشي.

د بنی اسرائیلو موسی علیه السلام سره روانیدل:- عمرو بن میمون اودی رحمه الله فرمائي چه کله حضرت موسیٰ علیه السلام
بني اسرائیل ځان سره واخستل او اووتلو او فرعون ته ددې خبر اوشو نو هغه اووئیل کله چه چرګ اذان
اوکړي نوبیا اوزئی او هغه اونیسئ او وې وژنئ. خو په هغه شپه چرګ هډو تر سحره پورې اذان اونکړو

(۱) الطبری : ۱ / ۴۸)-
(۲) الطبری : ۱ / ۴۸)-

دالله ﷻ په حکم سره ، د چرګ اواز اوریدو سره فرعون یوچیلۍ ذبحه کړه او وې ونیل چه ددې نه مخکښې چه ددې د کلیجۍ نه څه فارغ شم ددې نه مخکښې دشپږ لاکهو قبطیانو لښکرزما په وړاندې حاضریدل پکار دي.نوحاضر کړې شو. اودې ملعون دومره غټ تعداد سره ډله واخستله اودبني اسرائیلو د هلاکت دپاره ډېر په شان وشوکت سره اووتلو اودسمندرپه غاړه ئي اوموندلو.اوس په بني اسرائیلوباندې دنیا تنګه شوه. که روستو کیږي نو دفرعونیانو دتورو لاندې راځي اوکه مخکښې ځي نو د مهیانو خوراك کیږي . په دغه وخت کښې حضرت یوشع ﷺ اوفرمائیل چه اې دالله ﷻ نبي اوس به څه کیږي ؟ دوی اوفرمائیل چه اوس امر د رب مخکښې دې ، په دې آوریدو سره هغوی خپل آس اوبوته داخل کړو خوکله چه ئې په ژورو اوبو غوپې اووهلې نو واپس غاړې ته راغلو او تپوس ئې اوکړو انې موسٰی ﷺ دالله ﷻ مدد چرته دې ؟ نه خو مونږ تا په دروغه ګڼړو او نه الله ﷻ لره. درې ځل داشان ئې اوونیل. بیا حضرت موسٰی ﷺ طرفته وحي راغله چه خپله همساباندې سمندراووهه، دهمسا وهلو سره اوبو لار جوړه کړه اوبه دغرونو پشان سختې شوې .حضرت موسٰی ﷺ او ددوی منلووالا په دې لارو باندې تیر شول ، کله چه فرعون اودهغه لښکر ددوی دا داسې پورې کیدل اولیدل نو هغوی هم خپل آسونه دریاب کښې داخل کړل ، هرکله چه دفرعون ټول لښکر سمندر ته داخل شو نواوبو ته دیوځائې کیدو حکم اوشو اود څلورو وارو طرفونونه یو حال جوړ شو اوټول په ټوله ډوب شو. بني اسرائیلو چه دالله ﷻ دقدرت دانظاره اوکتله په خپلوسترګو سره اوکتله نو پدې سره هغوی ډېر زیات خوشحاله شو او خپله آزادي او دفرعون بربادي ددوی دپاره دخوشحالۍ سبب جوړ شو. دا هم روایت دې چه دا د عاشورې ورځ او دمحرم لسمه نیټه وه.

دیهودیانو روژه نیول:- په مسند احمد کښې یو حدیث دې چه کله حضرت محمد ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړو نو وې کتل چه یهودیان دعاشورې دورځې روژه نیسي نو تپوس ئې اوکړو چه تاسو ددې ورځې روژه ولې نیسئ ؟ هغوی اونیل څکه چه په دې مبارکه ورځ بني اسرائیل دفرعون د لاس نه آزاد شوي وو او دهغوی دښمن غرق شو. نودهغې په شکر کښې حضرت موسٰی ﷺ دا روژه اونیوله. نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه په تاسو کښې زیات حقدار دحضرت موسٰی ﷺ څه یم . نو نبي کریم ﷺ پخپله هم ددې ورځې روژه اونیوله. او خلقو ته ئې هم ددې ورځې د روژې نیولو حکم اوکړو. (۱)بخاري ،مسلم،نسائي اوابن ماجه کښې هم دا حدیث موجود دې(۲)یو بل ضعیف حدیث کښې دي چه نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه په دې ورځ باندې الله ﷻ دبني اسرائیلو دپاره اوبه اودرولې وې . ددې حدیث راوي زید العمی دې او دده شیخ یزید رقاشی دده نه هم زیات ضعیف دې.

وَاِذْ وٰعَدْنَا	مُوْسٰى	اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً	ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ
اویاد کړئ کله چې وعده کړې وه مونږ	دموسی سره	څلویښت شپې	بیا اونیولئ تاسوا سخې روستو دتلو دهغهٔ نه
اوبیا مونږ موسی سره (دتوراة ورکولو دپاره)	دڅلویښتوشپووعده اوکړه		نوتاسو دهغه (دکوه طور دتلو) نه پس

وَاَنْتُمْ ظٰلِمُوْنَ ۝	ثُمَّ	عَفَوْنَا	عَنْكُمْ
دغه وخت وئ تاسوازیاتې کونکي په نفسونو خپلو	بیا	معافي اوکړه مونږ	تاسو ته
(دسامري په وینا)څخې(په خدائې)اونیولو اوپخپل ځان موزیاتې اوکړو	بیامونږ	تاسو	دې جرم نه

---

(۱) احمد: ۲۹۱/۱.

(۲) صحیح بخاری: کتاب الصوم صوم یوم عاشوراء: ۲۰۰۴، صحیح مسلم: ۱۱۳۰، ابوداود: ۲۴۴۴، ابن ماجة: ۱۷۳۴)-

مِّنۡۢ بَعۡدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝ وَاِذۡ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى

روستو ددغه نه | شايد چې تاسو | شکر گزار شئ | اوياد کړئ کله چې اور کړو مونږ | موسی ته

پس معاف کړئ | چې تاسو (زما د دې نعمت) شکر اوباسئ | او (ياد کړئ) کله چې مونږ موسی ته

الۡكِتٰبَ وَالۡفُرۡقَانَ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُوۡنَ۝

کتاب | اوفرق کونکې | دپاره ددې | چې تاسو نيغه لاربيا مومئ | اوياد کړ

کتاب (تورات) ورکړو | چې دحق اوباطل بيلونکې وو | چې تاسو سمه لار اومومئ |

قوله تعالى:- وَاِذۡ وٰعَدۡنَا مُوۡسٰۤى اَرۡبَعِيۡنَ لَيۡلَةً

دڅلويښتو ورځووعده او دسخی عبادت:- په دې ځائې کښې هم الله ﷻ خپل احسانات وريادوی چه کله ستاسونبی حضرت موسیٰ ؑ دڅلويښتو ورځو په وعده ستاسونه لاړو اودده دتلو نه پس تاسود سخی عبادت شروع کړو اوبيا دهغه په راتګ باندې تاسو ددې شرك نه توبه اوويستله نومونږ ستاسوددې دومره کفرنه باوجود تاسواوبخښلئ. او په بل ځائې کښې ارشاددې چه ﴿وَوٰعَدۡنَا مُوۡسٰى ثَلٰثِيۡنَ لَيۡلَةً وَّاَتۡمَمۡنٰهَا بِعَشۡرٍ﴾ يعنی مونږ دحضرت موسیٰ ؑ نه د ديرشوشپو وعده واخستله اولس (ورځې) مويرې زياتې کړې او څلويښت شپې مو کړې.وئيلې شی چه دوعدې دا زمانه پوره د ذی القعده مياشت وه او لس ورځې د ذی الحجې وې. دا واقعه دفرعونيانو نه دنجات او دسمندر نه د راوتلو نه پس راپيښه شوې وه.

قوله تعالى:- وَاِذۡ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ وَالۡفُرۡقَانَ لَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُوۡنَ

دکتاب ملاويدل:- دکتاب نه مراد تورات دې او فرقان هر هغه څيز ته وئيلې شی چه په حق او باطل اوهدايت او ضلالت کښې فرق اوکړی.داکتاب هم ددې واقعې نه پس ملاؤ شو لکه څنګه چه سورت اعراف ددې واقعې په طرز بيان شوې دې. په بل ځائې کښې ﴿مِنۡۢ بَعۡدِ مَاۤ اَهۡلَكۡنَا الۡقُرُوۡنَ الۡاُوۡلٰى﴾ هم راغلی دی. يعنی مونږ دمخکښنو خلقو د هلاکت نه پس حضرت موسیٰ ؑ ته مونږ هغه کتاب ورکړو چه دټولو خلقودپاره بصيرت ورکوونکې اوهدايت او رحمت دې چه خلق ددې نه نصيحت حاصل کړی.دا هم وئيلې شوی دی چه واؤ زائد دې او پخپله کتاب ته فرقان وئيلې شوی دی. ليکن دا غريب دې. بعضو وئيلی دی چه په کتاب باندې د فرقان عطف دې يعنی کتاب مو هم ورکړو اومعجزه هم. په اصل کښې دمعنې اعتبار سره د دواړو مفهوم هم يو دې. او دداسې يو څيز دوه نومونونه بطور عطف کلام عرب کښې راځی. دعربو شاعرانو ډير شعرونه ددې شاهد دی.

وَاِذۡ قَالَ

اوياد کړئ کله چې | اووئيل

اوکله چې موسی ؑ

مُوۡسٰى لِقَوۡمِهٖ يٰقَوۡمِ اِنَّكُمۡ ظَلَمۡتُمۡ اَنۡفُسَكُمۡ

موسی | قوم خپل ته | اے قومه زما | ايشکه تاسو | ظلم کړې دې | په نفسونو خپلو باندې

خپل قوم ته اووئيل | چې انې قومه تاسو په خان ډير زياتې کړيدې

بِاتِّخَاذِكُمُ الۡعِجۡلَ فَتُوۡبُوۡۤا اِلٰى بَارِئِكُمۡ فَاقۡتُلُوۡۤا اَنۡفُسَكُمۡ ط

په سبب دنيولو ستاسو | سخی لره | نوتو به اوباسئ | خالق | خپل ته | اواووژنئ | خانونه خپل

چې څخې مو په خدائې سره نيولې دې | نوخپل پيدا کونکی ته توبه اوباسئ (داسې) چې خپل خانونه اووژنئ

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ؕ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ؕ

داخان وژل ستاسو|بهتر دی|ستاسو دپاره|په نزد د خالق ستاسو| نو قبوله ئې کړه توبه| ستاسو

داکار(چه قتل دې) ستاسودپاره دالله په نزد غوره دې| (نو الله) ستاسوتوبه قبوله کړه

اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۵۴﴾

بیشکه هغه دې| ډیر توبه قبلونکې| رحم کونکې|

بیشکه هغه معاف کوونکې ،مهربان دې|

قوله تعالی:- وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ

توبه قبلیدل:- په دې ځاني دهغوی دتوبې طریقه بیانیږی.هغوی د سخی عبادت اوکړواودهغې محبت ددې خلقوپه زړونو کښې پریوتو.بیا دحضرت موسیٰ ﷺ په پوهولو دوی په هوش کښې شو اوبخپلو کړو باندې شرمنده شو. اودوی ته دخپلې ګمراهئ یقین اوشو او توبه ئې ویستله نوبیا دوی ته حکم اوشو چه تاسو په خپلو کښې یو بل قتل کړئ. هغوی دا اوکړل اوالله ﷻ دهغوی توبه قبوله کړه. او قاتل مقتول دواړه ئې اوبخښل. ددې پوره بیان به دسورت طه په تفسیر کښې راشی انشاء الله.د حضرت موسیٰ ﷺ دا فرمان چه خپل خالق ته توبه ګار شئ ،دا ښائی چه ددې نه به زیات بل کوم ظلم وی چه تاسودې الله ﷻ پیدا کړی او بیاتاسو دبل چا عبادت کوئی.په یو روایت کښې دی چه هغوی ته ئې حکم دالله ﷻ واورولو او چه کومو خلقو د سخی عبادت کړې وو هغوی ئې کینول او نور خلق ئې اودرول او قتل کول ئې شروع کړل. قدرتی طور تیاره شوې وه ، هرکله چه تیاره لاړه نو دوی منع کړې شو. په شمار کولو سره معلوم شو چه اویازره کسان قتل کړې شوی وو. اود ټول قوم توبه قبوله کړې شوه. دا یوسخت حکم وو چه خلقو پوره کړو. او خپل پردنی ئې ټول قتل کړل تر دې پورې چه الله ﷻ دوی اوبخښل او حضرت موسیٰ ﷺ اوفرمائیل چه اوس بس کړئ. مقتول ته ئې دشهید اجر ورکړو اود قاتل او دباقی خلقو توبه ئې قبوله کړه. او هغوی ته ئې د جهاد ثواب ورکړو. حضرت موسیٰ ﷺ او حضرت هارون ﷺ چه کله خپل قوم قتل کول اولیدل نو دعا ئې شروع کړه چه اې الله ﷻ دې سره خو به بنی اسرائیل ختم شی نودوی ئې معاف کړل. اوالله ﷻ اوفرمائیل چه زما پیغمبره د مقتولینو غم مه کوه دهغوی درجه څمونږ په نیز دشهیدانو ده هغوی مونږ سره ژوندی دی. او رزق به ورته ملاویږی. اوس حضرت موسیٰ ﷺ اودوی قوم ته صبر راغلو او دښځو او ماشومانو فریاد کول ختم شو ، تورې بندې شوې،نیزې اوچړې بندې شوې. په خپلو کښې په پلاراو خونې کښې قتل ختم شو او الله ﷻ ددوی توبه قبوله کړه. (1)

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى

| اویاد کړئ کله چې اوئیلی وو تاسو| اے موسی

|او (بیا) کله چې تاسو موسی ﷺ ته اووئیل

لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً

هر ګز | مونږ یقین نه کوو | په خبره ستا | ترهغه پورې| چې اووینو مونږ| الله | ښکاره

مونږ ستاپه خبره هیڅکله یقین نه کوو| تردې چې الله ﷻ پخپله سرګند اووینو (نو هله به باور اوکړو)

(1) ابن ابی حاتم : ۱ / ۱۲۷ ،الطبری: ۱۸/ ۳۰۶)–

فَاَخَذَتۡكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنۡتُمۡ تَنۡظُرُوۡنَ۝ ثُمَّ بَعَثۡنٰكُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ

پس اونیولې تاسو | یو تندر | اوحال دا چې | تاسو کتل | بیا | ژوندی کړي مونږ تاسو | روستو

نو په تاسو تندر راغلو | او (د تندر راتلو په وخت کښې) تاسو ښکاره کتل | بیا د دې مرګ نه پس دوباره

مَوۡتِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝

دمرګ ستاسو نه | دې د پاره چې تاسو | شکر ګزار شئ |

مونږ راژوندی کړئ | چې (ددې احسان) شکر ادا کړئ |

قوله تعالى:- وَاِذۡ قُلۡتُمۡ يٰمُوۡسٰى لَنۡ نُّؤۡمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهۡرَةً

دالله د لیدو مطالبه:- حضرت موسیٰ ﷺ چه کله دبنی اسرائیلو اویا کسانو سره کوه طور ته دالله ﷻ دوعدې مطابق لاړو اوهغه کسانو دالله ﷻ کلام واوریدو نو حضرت موسیٰ ﷺ ته ئې اووئیل چه مونږ به هله اومنو چه کله الله ﷻ خمونږ مخامخ راشي. په دې ګستاخانه سوال باندې په دوی باندې د آسمان نه تندر راپریوتلو اویو سخت آواز راوچت شو په دې سره ټول په ټوله مړه شو. حضرت موسیٰ ﷺ چه کله دا اوکتل نو الله ﷻ ته په زارو شو اودالله تعالى په دربار کښې ئې عرض اوکړو چه زه به بنی اسرائیلو ته څه جواب ورکوم داډله دهغوی سرداران او دهغوی بهترین خلق وو. ائې الله ﷻ که ستا دا خوښه وه نو څه او دا خلق به دې ددې نه مخکښې مړه کړې وې. ائې الله تعالى! ددې بې وقوفانو په بې وقوفئ باندې مونږ مه نیسئ. دا دعا قبوله شوه او حضرت موسیٰ ﷺ ته اووئیلې شو چه په اصل کښې دوی د سخې عبادت کوونکو کښې وو. دوی ته هم سزاملاؤ شوه. بیائې هغوی ژوندی کړل او یونه پس بل ژوندی کړې شو. [1] دیو بل ژوندی کیدل ئې اولیدل.

محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائي چه کله حضرت موسیٰ ﷺ خپل قوم ته ئې راغلو اودوی ئې د سخې په عبادت کولو اوکتل نو خپل رور اوسامری ته ئې خبرداري ورکړو او سخی ئې اوسیزلو اوددې ایره ئې په سمندر کښې واچوله اوددې نه پس ئې په دوی کښې بهترین خلق منتخب کړل اوځان سره ئې واخستل ددې خلقو تعداد اویا وو او کوه طور ته دتوبې د پاره لاړل. دوی ته ئې اووئیل چه تاسو توبه اوکړئ او روژه اونیسئ او پاکې کپړې واغوندئ او پاك شئ. هرکله چه کوه طور ته دالله د حکم مطابق اورسیدل نو دې خلقو حضرت موسیٰ ﷺ ته اووئیل چه ائې دالله ﷻ پیغمبره الله ﷻ ته دعا اوکړه چه هغه ذات مونږ ته خپل کلام واوروی. هرکله چه حضرت موسیٰ ﷺ غره لره ورغلو نو یو وریځ راغله او ټول غر ئې په خپل ګیره کښې واخستلو او هم په دې کښې دننه دننه حضرت موسیٰ ﷺ الله ﷻ ته نزدې شو. هرکله چه دالله کلام شروع شو نو د حضرت موسیٰ ﷺ تندې نور په ځلیدو شو. نوداشان دوی یو هم هغه طرفته نظر نشو کولې. وریځې ختمې شوې او ټول سجده کښې پریوتل. حضرت موسیٰ ﷺ دعاسره خلقوهم دالله ﷻ کلام واوریدو چه هغوئ ته د احکامو حکم بیان کیدو. هرکله چه دالله ﷻ کلام ختم شو نو وریځې ختمې شوې او حضرت موسیٰ ﷺ دې خلقو ته راغلو نودې خلقو اووئیل چه ائې موسیٰ ﷺ مونږ به تر هغه وخته پورې ایمان نه راوړو ترکومې پورې چه خپل رب مونږ پخپله مخامخ اونه ګورو. ددې ګستاخئ په وجه باندې په هغوی زلزله راغله او ټول په ټوله هلاك شو.

دموسیٰ ﷺ دعا:- پس حضرت موسیٰ ﷺ دزړه په اخلاص سره دعاشروع کړه او وې وئیل چه ددې نه خو دا ښه وه چه مونږ مخکښې ددې نه هلاك شوې وې، دبې وقوفانو په کارونو باندې مونږ هلاك نه کړې دا خلق خو د هغوئ خاص خاص او خوښ خلق وو کله چه څه یوازې بنی اسرائیلو ته لاړشم نوهغوی ته به څه جواب ورکوم ، څوك به زما دا خبره رښتیا ګڼړی او ددې نه پس به څوك په ما باندې

[1]) ابن ابي حاتم : ۱ / ۱۷۳)-

ایمان راوړی. اتې الله ﷻ ځمونږ توبه دلته قبوله کړه اوپه مونږ باندې رحم او فضل اوکړه. حضرت موسیٰ ﷺ همداشان په خشوع او خضوع کښې دعا غوښتله تردې پورې چه الله ﷻ دده دا دعا قبوله کړه اوهغه مړی ئې ژوندی کړل. ددې نه پس ټولو یو خله سره دبنی اسرائیلو د طرف نه توبه غوښتل شروع کړل ، دوی ته اووئیلې شو چه تر کومې پورې دوی خپل ځانونه هلاك نه کړی او یو بل لره قتل نه کړی نو ددوی توبه به نه قبلوم. سدی رحمه الله وغیره وائی چه دا واقعه د بنی اسرائیلو په خپلو کښې دجنګ جګړې نه پس ده ،ددې نه دا هم معلوم شوچه داخطاب عام دې لیکن حقیقت کښې ددې نه مراد هم دا اویا کسان دی.

دامام رازی یوضعیف روایت:-رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښې ددې اویا کسانو قصه لیکلې ده چه هغوی دخپل ژوندی کیدو نه پس اووئیل اتې د الله ﷻ نبی ! دالله ﷻ نه دعا اوکړه چه الله مونږ نبیان کړی . دوی دعا اوکړه او هغه قبوله شوه خو دا غریب قول دې.د حضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې سوا د حضرت هارون ﷺ نه اودده نه پس حضرت یوشع بن نون ﷺ او دنورو نبوت ثابت نه دې. اهل کتاب دا هم عوی کوی چه دې خلقو دخپلې دعا مطابق الله ﷻ لره په خپلو سترګو هم په دې ځائې کښې اولیدو ، دا هم غلط دی ځکه چه پخپله حضرت موسیٰ ﷺ چه کله دالله ﷻ د دیدار دپاره سوال اوکړو نو دې منع کړې شو. نودا اویا کسان به څنګه دالله ﷻ دیدار اوکړې ؟ ددې آیت په تفسیر کښې یو بل قول هم دې حضرت موسیٰ ﷺ تورات راوړو او په دې کښې داحکامو مجموعه وه او دوی ته ئې اووئیل چه دا دالله ﷻ کتاب دې ، په دې باندې عمل اوکړئی او مضبوطیا سره په دې باندې پابند اوسئی نو هغوی اووئیل چه اتې حضرت موسیٰ ﷺ مونږ ته څه خبردې الله ﷻ دې مونږ ته په خپله راښکاره شی او مونږ ته پخپله ولې نه وائی؟ څه وجه ده چه هغه تاسو سره خبرې کوی اومونږ سره نه کوی؟ ترکومې پورې چه الله ﷻ مونږ پخپله اونه ګورو تر هغه پورې به ایمان راونړو. ددې قول په وجه په هغوی باندې دالله ﷻ غضب نازل شو اوهغوی هلاك شو. بیا ژوندی کړې شو ،بیا حضرت موسیٰ ﷺ هغوی ته اووئیل چه اوس تاسو دا تورات اونیسئ ،هغوی بیا انکار اوکړو ، دې ځل فرښتو غر اوچت کړو اوددوی په سرونو ئې زوړند کړو که چرې نه منئ نودا غر به ستاسو په سرونو راغوزار کړې شی او تاسو ټول به مړه شئ ،[۱] ددې نه داهم معلوم شو چه مرګ نه پس به دوی ژوندی شو اوبیاهم دوی مکلف وو. یعنی دالله ﷻ احکام بیاهم په دوی باندې جاری وو.

دامام ماوردی قول:- ماوردی رحمه الله وئیلی دی چه بعضې خلق وائی چه کله هغوی د الله ﷻ دا زبردسته نښه اوکتله او دمرګ نه پس بیا ژوندی شو نو بیا ددوی نه شرعی تکلیف لرې شو. ځکه چه اوس دوی مجبور وو چه ټول هر څه اومنی او پخپله دوی سره دا واقعه پیښه شوه نو اوس تصدیق یو بې اختیار امر جوړ شو. دوئمه ډله وائی چه نه بلکه باوجود ددې نه هغوی په شرعی احکامو باندې مکلف وو ځکه چه هر عاقل مکلف دې.

دامام قرطبی قول:- قرطبی رحمه الله وائی چه صحیح قول هم دادې. دا امور په هغوی باندې قدرتی طور سره راغلی وو دوی د شریعت د پابندئی نه نشو آزادیدلې. پخپله بنی اسرائیلو هم لوئې لوئې معجزې اوکتلې ، دوی سره داسې داسې کارونه اوشول چه بالکل عجیبه او خلاف قیاس او زبردستې معجزې وې. ددې نه باوجود هغوی هم مکلف وو ،داشان دوی هم. صحیح هم دا قول دې او واضح امر هم دا دې ، والله اعلم.

[۱]) الطبری:۲/۸۸)۔

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

| اوسوري كړې وه مونږ | په تاسو باندې | وريځ |

| اوپه تاسوباندې مې د وريځې سورې جوړ كړې وو

وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا

اونازل كړل مونږ | په تاسو باندې | من | مرزان | خورئ | د پاكو ځيزونونه | هغه

اومن وسلوى (ترنجبين اومرزان)مو درته اوليږل | اواجازت مودركړو چې مونږ درته كوم پاك ځيزونه

رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

چې دركړي دي مونږ تاسو ته | اوظلم نه ووكړې هغوئ په مونږ باندې | بلكه | ووهغوئ | په ځانونوځپلو باندې

دركړي دى هغې نه خورئ | اوپه مونږ په هغوى هيڅ زياتې نه ووكړې | بلكه هغوى په خپله پخپلوځانونو

يَظْلِمُوْنَ ۝

چې ظلم به ئې كولو |

زياتې كولو |

قوله تعالى:- وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

په بنى اسرائيلو باندې دوريځو سورې :- مخكښې بيان شوى وومونږ ستاسونه فلانى تكليفونه لرې كړل اوس بيان كيږى چه مونږ تاسو ته فلانى فلانى نعمتونه دركړل. غمام د غمامة جمع ده ، چونكه دا آسمان پټوى نوددې وجې دې ته غمامه وائى.دايوسپين رنګ والاوريځ وه.چه په وادى تيه كښې د دوى په سرونو باندې سيورئى(سورې) شوې وو.نسانى وغيره كښې دحضرت ابن عباس ﷺ نه يواوږد حديث روايت شوې دې. ابن ابى حاتم وائى چه حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ربيع بن انس رحمه الله،حضرت ابومجلز رحمه الله ،ضحاك رحمه الله،او سدى رحمه الله وغيره كښې ددې تائيد كړې دى. بعضې خلق وائى چه دا وريځې دعامو ورځو د وريځو نه هم زياتې يخې وې او ښه وې. مجاهد رحمه الله فرمائى چه دا هم هغه وريځ وه چه په دې به الله تعالى د قيامت په وريځ رازى.د حضرت ابوحذيفه ﷺ قول هم دادې.
﴿هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الخ په دې آيت كښې ددې ذكر دې چه دې خلقو ته ددې انتظاردې چه الله ﷻ په وريځ كښې راشى او دهغه ذات فرښتې هم.همدا هغه وريځې دى چه په دې كښې دبدر په ورځ فرښتې راغلې وې.

قوله تعالى:- وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ

دالله ﷻ خاص نعمت من اوسلوى :- چه كوم من په هغوى باندې نازل شو هغه په ونو باندې نازل شوې وو. دوى به سحرتلل او هغه به ئې راغونډولو او خوړلو به ئې.دا دګوند په شان وو. ځوك وائى چه دپرخې په شان وو. حضرت قتاده رحمه الله فرمائى چه رېلې په شان من او سلوى به ددوى كورنو ته نازليده چه د پئو نه زيات سپين اودشهدونه زياته خواږه وو. دصباصادق نه واخله تر نمر ختلوپورې به نازليده . هر سړى به دخپل كور دپاره دومره اوړه چه څومره به ددوى دپاره ددې ورځې دپاره كافى وو. كه چا به زياته واخستله نوهغه به خرابيده. دجمعې په ورځ به هغوى د دوؤ ورځو اخستله.دجمعې او هفتې ورځ په دې وجه چه هفته دهغوى لويه ورځ وه. ربيع بن انس رحمه الله فرمائى چه من دشهدو په شان وو او په دې كښې به ئې اوبه يو ځائې كولې او څكل به ئې.شعبى رحمه الله فرمائى چه ستاسودا شهد دهغه من سلوى اويايمه حصه ده.په شعرونو كښې هم من دشهدو په معنى رازى. دا ټول قولونه نزدې نزدې دى.غرض دا چه

دایوځیز وو چه هغوی ته به بغیر د څه تکلیف نه ملاویدو. که دا ځانله خوری نوداد خوړلو ځیز وو او که په اوبو کښې ګډ کړی نو دڅکلو ځیز وو او که نورو ځیزونوسره ګډ کړې شی نو بل ځیز ترې جوړیږی خو په دې ځائې کښې دمن نه مراد هم دا مشهور من نه دې.

صحیح بخاری کښې په یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمانی چه خریړی د من پشان دی او ددې اوبه دسترګې دپاره شفاده[1] دې حدیث ته ترمذی حسن وائی. په ترمذی کښې دی چه عجوه چه داد مدینې دکهجورونه یوقسم دې ،هغه جنتی ځیز دې او په دې کښې دزهرو تریاق دې او خریړې دمن پشان دې اوددې اوبه دسترګې د درد دپاره دوائی ده[2] دا حدیث حسن غریب دې. په نورو مفیدو طریقو سره هم روایت شوې دې. دابن مردویه په یو حدیث کښې دی چه صحابه کرامو ؓ ددې ونې په باره کښې اختلاف کړې دې چه دزمکې دپاسه وی چه ددې جرړې مضبوطې نه وی ،بعضې وائی چه د خریړی ونه ده. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خریړې من دې اوددې اوبه دسترګې دپاره مفید دې. ([3])

سلوی یو قسم مارغه دې چه دچڼچڼې نه لږ شان غټ وی. سره بخنه وی. د جنوب د طرف نه به هواګانې چلیدې او دا مارغان به ئې هغه ځائې کښې جمع کول . بنی اسرائیلو به دخپل ضرورت مطابق دا نیول او ذبح کول به ئې او دبلې ورځې دپاره به ئې ایښودل نوخرابیدل به اودجمعې په ورځ به ئې د دوو ورځو دپاره ایښودل ځکه دهفتې ورځ به دهغوی دپاره د اختر ورځ وه. په دې ورځ باندې به په عباداتو کښې مشغول اوسیدل او دښکار وغیره نه ورته دبچ کیدو حکم وو. بعضو خلقو وئیلی دی چه دا مارغان د کونترو پشان وو. دیو میل په فاصله کښې به دیو نیزې برابر یو اوچت ډیرې ددې مارغانو وو. دا دواړه ځیزونه په هغوی باندې په وادی تیه کښې نازل شوې وو. چه په هغه ځائې کښې دوی خپل پیغمبر ؑ ته وئیلی وو چه په دې ځنګل به زمونږ دخوراك انتظام څنګه کیږی. نو دوی باندې من وسلوی نازله شوه.

داوبو انتظام:-اوکله چه حضرت موسیٰؑ ته داوبو دپاره درخواست اوکړې شونو الله ﷻ ورته اوفرمائیل چه دا کاڼی په خپله همسا باندې اووهه ، همسا وهل وو چه ددې کاڼی نه دولس چینې روانې شوې او دبنی اسرائیلو دولس قبیلې وې. هرې یوې قبیلې ځان دپاره یویو چینه اونیوله. بیا ئې دسیوری دپاره سوال اوکړو چه په دې خوشې میدان کښې دسیوری نه بغیر اوسیدل مشکل دی نوالله ﷻ په دوی باندې دطورغر سیورنی کړو.پاتې شو لباس نودالله ﷻ قدرت سره به چه هغوی کوم لباس اغوستلو نو هغه به ددوی قد سره سره اوږدیدو. دیو کال بچې چه به کوم لباس وو هغه به دده قد سره سره اوږدیدو اوبه نه هغه شلیدو اونه خرابیدو اونه به خیرنیدو. ددې ټولو نعمتونو ذکر په قران پاك کښې په مختلفو ځایونو کښې موجود دې لکه د ﴿وَاِذِاسۡتَسۡقٰی﴾ والا آیت چه دې. وغیره.

هذلی ؒ فرمانی چه سلوی شهدو ته وئیلې شی. ددوی داقول غلط دې. مؤرخ او جوهری ؒ هم دا قول وئیلې دې او ددې په شهادت کښې ئې دعربو شاعرانو شعرونه او بعضې لغوی محاورې پیش کړې دی .بعضونیلی دی چه دیو دوائې نوم دې. نسائی یاکسائی وائی چه سلوی واحدلفظ دې. او د دې جمع سلاوی رازی.اوبعضې وائی چه په جمع او مفرد کښې هم دا صیغه رازی. یعنی لفظ سلوی. الغرض دالله ﷻ دوه نعمتونه وو چه دهغې خوراك ددوی دپاره مباح کړې شوې وو خو دې خلقو دالله ﷻ ددې نعمتونو ناشکری اوکړه. اوهم ددوی په خپلو ځانونوباندې ظلم وو ددې باوجود چه په دوی باندې د الله ﷻ ډیر نعمتونه نازل شوی وو.

---

[1]) صحیح بخاری: کتاب التفسیر باب(وظلنا علیکم الغمام..): ٤٤٧٨، وانظر: ٥٧٨، صحیح مسلم: ٢٠٤٩، ترمذی:)–

[2]) ترمذی کتاب الطب: باب ماجاء فی الکماء.....٢٠٦٦، سنده حسن)–

[3]) ددې سن بالشواهد حسن دې)–

صحابه کرام ﷺ او بنی اسرائیل :- چه دبنی اسرائیلو دحالت دانقشه مخکښې کیږدو او بیا د رسول الله ﷺ دصحابه کرامو ﷺ حالت باندې یو نظر واچوؤ چه باوجود د سختو مصیبتونو برداشت کولو اوډیروزیاتو تکلفیونو برداشت کولو نه پس هم هغوی ﷺ دالله ﷻ په عبادت او د نبی کریم ﷺ په اطاعت باندې کلك ولاړوو. نه ئې معجزې اوغوښتلې اونه ددنیا راحتونه ئې اوغوښتل اونه ئې دخپل عیش دپاره څه دنیوی څیز دپیدا کولو خواهش اوکړو. په جنګ تبوك کښې چه کله د صحابه کرامو ﷺ د اولږې نه په بدحال وواودمرګ مزه ورته راغله نو صحابه کرام ﷺ نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ دعا اوکړئی چه الله ﷻ په دې خوراك کښې برکت واچوی اوالله ﷻ ئې دعا قبوله کړه او الله ﷻ په دې کښې برکت واچولو. هغوی ښه خوراك اوکړو اوټول لوښی ئې هم ډك کړل. هرکله چه داوبودیرو کوټ دپاره فریادیان شول نو دالله ﷻ درسول په دعا سره وریخ راغله او (اوبه) ډیرې زیاتې شوې او دوی پخپله هم څکلې او په نوروئې هم اوڅکولې. او مشکونه ئې ترې ډك کړل ، نوصحابه کرام ﷺ ددې ثابت قدمئ ، اولولعزمی ، کاملې اتباع او د رښتونی توحید د (نبی کریم ﷺ) صحابه کرام ﷺ د حضرت موسیٰ ﷺ په ملګرو باندې ښکاره فضیلت ثابت کړو.

وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ

|اویادکړئ کله چې|اووئیل مونږ| چې ننوځئ| ادې (مخامخ) | کلی ته |

|او(هغه وخت یاد کړه هغه د یادولو لائق دې ،کله چې مونږ اووئیل| چې دې ښار ته ننوځئ

فَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَّادْخُلُوا الْبَابَ

اوخورئ| دهغې دبیداوار نه|چې څنګه |خوښه وی ستاسو| پریمانه| اوننوځئ | په دروازه

اودخپلې خوښې خوراکونه په کښې کوئی |اود ښاردروازې ته سرټیټې (په عاجزئ سره) ننوځئ

سُجَّدًا وَّقُوْلُوْا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ ط

سر ټیټې | اووایئ| زمونږ ګناه معاف کړه | مونږ به معاف کړو| تاسو ته| ګناهونه ستاسو

اولفظ حطة حطة (یعنی توبه توبه) وائې | (په دې طریقه کولوبه) مونږبه ستاسو ګناهونه معاف کړو

وَسَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۸﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا

اوپه زیات فضل به اوکړومونږ|په نیکانوخلقو باندې| نو بدله کړه|هغه کسانو| چې ظلم ئې کړې وؤ

او نیکانو ته به زیات اجر ورکړو | نو ظالمانو هغه خودلې شوې لفظ بدل کړل

قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِيْنَ

خبره چې نۀ وه| هغه |ونیلې شوې | هغوئ ته | آخر نازل کړو مونږ| په هغه کسانو باندې

(اواستغفارنه ئې ټوقې جوړې کړې) نومونږ په هغه کسانو د آسمان د طرفه عذاب راولیږلو

ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿۵۹﴾ ع

چې ظلم ئې کړې وؤ| عذاب | د آسمان نه| په سبب د دې | چې نافرمانی به ئې کوله

څکه چه هغوی بۀ ظلم کولو (او د ظلم سزا هم دا وی) څکه چې دوی بدعمله شوی وو

قوله تعالی:- وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا

مقدسې زمکې ته دداخلیدو حکم:- کله چه حضرت موسیٰ ﷺ د مصر نه بنی اسرائیلو سره راغلو اودوی ته ارض مقدس دتلو حکم اوشو ، چه کومه زمکه ددوی موروثی وه ،هغوی ته اوونیلې شو چه په دې خائې کښې چه کوم عمالیق دی هغوی سره جهاد اوکړئی. نودې خلقوبزدلی اوکړه چه ددې په سزا دوی دوادی تیه میدان ته اولیږلې شو. لکه څنګه چه په سورت مائده کښې ذکر دې.

دا کوم کلی وو؟:- دقریه نه مراد بیت المقدس دې.([1]) حضرت سدی رحمه الله ،حضرت ربیع رحمه الله ،حضرت قتاده رحمه الله اوابومسلم وغیره هم دا وئیلی دی. په قران پاك کښې دی چه موسیٰ ﷺ خپل قوم ته اوونیل چه اے زما قومه ! دې پاکې زمکې ته لاړشئ چه دا ستاسو دپاره لیکلې شوې ده. بعضو وئیلی دی چه ددې نه مراد اریحاء دې. بعضې وائی چه ددې نه مراد مصر دې. لیکن صحیح قول رومبې دې چه ددې نه مراد بیت المقدس دې. دا واقعه دتیه نه دوتلو نه پس ده. دجمعې په ورځ دمابنام په وخت کښې الله ﷻ دوی ته فتح ورکړه بلکه نمر ئې ددوی دپاره لږ شان اودرولو چه فتح اوشی دفتحې نه پس دوی ته حکم اوشو چه دې ښار کښې سجده کوونکې ور داخل شئ ، دابه ددې فتحې دشکر دپاره وی.

قوله تعالی:- وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

دسجدې حالت کښې داخلیدلو مطلب:- حضرت ابن عباس ﷺ دسجدې نه مراد رکوع اخستې ده.([2]) راوی وائی چه دسجدې نه په دې خائې کښې مراد خشوع او خضوع ده. ځکه چه په حقیقت باندې ئې محمول کول ناممکن وو. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا دروازه دقبلې طرف ته وه اوددې نوم باب الحطه وو . امام رازی رحمه الله دا هم وئیلی دی چه د دروازې نه مراد د قبلې طرف دې. دسجدې په ځائې دې قوم په څنګونو ټګ شروع کړو ،اوپه شاباندې داخل شو اودسرونو د ټیټولو په ځائې ئې اوچت کړی وو.([3])

قوله تعالی:- وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ

د حطة معنی:- د ﴿حِطَّةٌ﴾ معنی بخښش ده([4]) بعضو وئیلی دی چه دا امر حق دې.عکرمه رحمه الله وائی چه ددې نه مراد لااله الا الله وئیل دی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه په دې کښې دګناهونو اقرار وو. حسن رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمائی چه ددې معنی ده اے الله ﷻ ازمونږ ګناهونه زمونږ نه لرې کړه([5]) بیادوی سره وعده کیږی که تاسو داسې وائې اوښار ته داخل شئ او د فتح په وخت تاسو دخپلې کمزورتیا اودالله ﷻ دنعمتونو او دخپلو ګناهونو اقرار اوکړو او ځمانه مو بخښش اوغوښتلو نو چونکه داڅیزونه ماته ډیر خوښ دی نو زه به هم ستاسوګناهونه معاف کړم.

دفتحې په موقع عاجزی کول:- دفتح مکه په موقع باندې دالله ﷻ فرمان په سورت اذاجاء الخ کښې نازل شوې وو اوپه دې کښې هم داحکم وو چه کله دالله ﷻ مدد راشی او خلق دالله ﷻ دین کښې داخلیږی نو اے نبی ﷺ ته دخپل رب تسبیح اوحمد وثناء وایه اودهغه نه بخښنه غواړئی،بیشکه هغه توبه قبلوونکې دې.په دې سورت کښې چه په کوم ځائې کښې د استغفار ذکر دې نو بل طرفته د نبی کریم ﷺ دآخری وخت خبر هم دې. حضرت ابن عباس ﷺ د حضرت عمر فاروق ﷺ په مخکښې ددې سورت یومطلب داهم بیان کړې وو چه هغوئ خوښ کړې وو([6]) کله چه دمکې د فتح نه پس نبی کریم ﷺ ښار

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ /۱۸۱)-
[2]) الطبری:۲/۱۱۳)-
[3]) ابن ابی حاتم: ۱۸۳/۱)-
[4]) ابن ابی حاتم: ۱۸۳/۱)-
[5]) ابن ابی حاتم: ۱۸۳/۱)-
[6]) صحیح بخاری : کتاب المغازی ، باب : ۵۱، حدیث رقم: ۴۲۹۴، وا نظر: ٤٩٨٠)-

ته داخل شو نو ډير په عاجزئ او انکسارنی سره وو. تر دې پورې چه سرمبارك ئې ټيټ وو چه د اوښې کوب سره ئې سرمبارك لګيدلې وو. ښار ته د داخليدو په وخت کښې ئې غسل اوکړو او ضحی يعنی د چاشت په وخت کښې ئې اته رکعته نفل اوکړل [1] چه هغه د ضحی مونځ هم وو او دمکې دفتح دشکر هم. او دواړه قسمه اقوال دمحدثينو دی. حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ چه کله دايران ملك فتح کړو او دکسری شاهی محلونوته اورسيدو نوهم ددې سنت مطابق اته رکعته مونځ ئې اوکړو. دوه دوه رکعته په يو سلام سره د ادا کولو مذهب دبعضو دې. اوبعضې دا هم وئيلی دی چې اته په يوځائې او يوسلام سره ئې ادا کړل. والله اعلم.

قوله تعالى:- فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِىْ قِيْلَ لَهُمْ.

په الفاظو کښې تبديلی کول- صحيح بخاری کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه بنی اسرائيلو ته حکم ورکړې شوې وو هغوی دسجدې په حالت کښې او ﴿حِطَّةٌ﴾ وئيلوسره دی په دروازه باندې داخل شی، ليکن هغوی دا بدل کړو او په خپلو ځنګونونو باندې او(حِطَّةٌ)په ځائې (حبة فى شعرة)ئې وئيل او داخل شو[2] نسائی رحمه الله، عبدالرزاق رحمه الله، ابوداود رحمه الله، مسلم او ترمذی کښې هم دا حديث دالفاظو په اختلاف سره موجود دې، او سند ئې صحيح دې.[3] حضرت ابوسعيد خدری ﷺ فرمائی چه مونږ نبی کريم ﷺ سره روان وو، ذات الحنظل نومې غر ته نزدې اورسيدلو نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ددې غر مثال دبنی اسرائيلو د دروازې پشان دې چه په کوم ځائې کښې هغوی ته دسجدې کولو حکم شوې وو او﴿حِطَّةٌ﴾وينا سره داخليدو دپاره وئيلې شوې وو، او ددوی دګناهونودمعافئ کولو وعده کړې شوې وه.

حضرت براء ﷺ فرمائی چه په ﴿سَيَقُوْلُ السُّفَهَآءُ﴾ کښې ﴿ سفهاء﴾ يعنی بې وقوفو نه مراد يهود دی چه هغوی دالله ﷻ خبره بدله کړې وه.

حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه د ﴿حِطَّةٌ﴾ په بدله کښې هغوی ﴿حنطة حبة حمراء فيها شعيرة﴾ وئيلی وو. دهغوی په خپله ژبه کښې د هغوی الفاظ دا وو چه ﴿ هطاسمعاناازب مزيا﴾ . حضرت ابن عباس ﷺ هم د هغوی بدلون بيانوی او فرمائی چه درکوع کولوپه بدله کښې هغوی په دواړو ځنګونونو تلل اود﴿حِطَّةٌ﴾ په بدله کښې ئې ﴿حنطة﴾ وئيل اوداخل شو. حضرت عطاء رحمه الله، حضرت مجاهد رحمه الله، ضحاك رحمه الله، حضرت حسن رحمه الله، حضرت قتاده رحمه الله، حضرت ربيع رحمه الله او حضرت يحيی رحمه الله هم دابيان کړې دې. مطلب دادې چه دکوم قول او فعل هغوی ته حکم شوې وو هغوی هغې پسې خند ګانې کولې او ښکاره مخالفت ئې اوکړو او دښمنی ئې اوکړه ، هم په دې وجه الله ﷻ په هغوی باندې عذاب نازل کړو.

قوله تعالى:- فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ

دعذاب نازلول:- فرمائی چه مونږ په ظالمانو دهغوی دفسق په وجه آسمانی عذاب نازل کړو. درجز نه مراد عذاب دې ، څوك وائی غضب دې او څوك ورته طاعون وئيلی دی. يو مرفوع حديث کښې دی چه طاعون رجزدې او دا عذاب ستاسو نه په مخکښې خلقو باندې نازل کړې شوې وو[4] بخاری اومسلم کښې هم د نبی کريم ﷺ حديث مبارك دې چه کله تاسو واورئی چه په فلانی ځائې کښې طاعون دې نو هغه ځائې ته مه ځئ. الخ[5] ابن جرير کښې هم دی چه دا تکليف او بيماری رجز چه دې سره ستاسونه مخکښې خلق عذابولې شوی وو.

---

[1]) صحيح بخاری : کتاب التقصير، باب من تطوع فى السفر:۱۱۰۳. صحيح مسلم: ۷۱۹)۔

[2]) صحيح بخاری : کتاب التفسير ، باب سورة البقرة: باب رقم: ۵، حديث رقم: ٤٤٨۹)۔

[3]) صحيح بخاری : کتاب التفسير ، باب فى آيات متفرقات: ۳۰۱۵، ترمذی: ۲۹۵٦، السنن الکبری للنسائی: ۱۰۹۸۹)۔

[4]) صحيح مسلم : کتاب السلام باب الطاعات والطيرة: ۲۲۱۸، السنن الکبری للنسائی: ۲۵۲۳، احمد: ۲۱۳/۵)۔

[5]) صحيح بخاری : کتاب الطب باب مايذکر فى الطاعون : ۵۷۲۸، وانظر: ۳٤۷۳ ، صحيح مسلم: ۲۲۱۸)۔

وَاِذِ | اسْتَسْقٰى | مُوْسٰى | لِقَوْمِهٖ | فَقُلْنَا | اضْرِبْ

او یاد کړئ کله چې | اوبه اوغوښتې | موسی | دپاره دقوم خپل | نو اووئیل مونږ | چې اووهه

او (یاد کړئ) کله چې موسی ﷺ دخپل قوم دپاره دڅکلو اوبه اوغوښتې | نو مونږورته اووئیل چې

بِّعَصَاكَ | الْحَجَرَ ؕ | فَانْفَجَرَتْ | مِنْهُ | اثْنَتَا عَشْرَةَ | عَيْنًا ؕ | قَدْ عَلِمَ

په همسا خپله | دغه ګټ | نو روانې شوې | دهغې نه | دولس | چینې | پيژندل

په خپله همسا باندې دغه ګټه اووهه | نو دهغې نه دولس چینې راوخوټ کیدې | اهرې قبیلې خپل خپل

كُلُّ اُنَاسٍ | مَّشْرَبَهُمْ ؕ | كُلُوْا | وَاشْرَبُوْا | مِنْ رِّزْقِ | اللّٰهِ | وَلَا تَعْثَوْا

هرې قبیلې | ځائی داوبو څکلو خپلوا | خورئ | او څکئ | د رزق د | الله نه | او مه ګرځئ |

ګودر (داوبو ځائې) پيژندل | (او ورته مواووئیل) چې د الله رزق خورئ او څکئ او په زمکه کښې د فساد

فِي الْاَرْضِ | مُفْسِدِيْنَ۝

په زمکه کښې | فساد کونکی |

(چه شرک او ګناهونه دی) کوشش مکوئ |

قوله تعالى:- وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ

دولس چینې راویستل: دا یوبل نعمت ورته یادولې شی چه کله ستاسو نبی ستاسو دپاره اوبه اوغوښتلې نومونږ د هغه کانړی نه اوبه جاری کړې چه ستاسو سره به وو. اوستاسو دهرې یوې قبیلې دپاره مو په دې کښې یو یو چینه جاری کړه او مونږ اووئیل من او سلوی خورئی اوددې چینو اوبه څکئ او بې محنته روزی خورئی اوپه عبادت کښې اخته اوسئ، نافرمانئ کولوسره په زمکه کښې فسادمه خوروئی ګنی دا نعمتونه په درنه هم واخستلې شی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا یو څلورکونجه کانړې وو چه هم دوی سره وو. حضرت موسی ﷺ دالله ﷻ په حکم دا کانړئی په همسا باندې اووهلو اود څلوروواړو طرفونونه ددې نه چینې روانې شوې. دا کانړئی د غوئی دسر هومره وو چه په غوئی به ئې بارولوچه کوم ځائې کښې به کوزیدل نودا به ئې ایښودو او همسا وهلو سره به ددې نه چینې روانیدې . کله چه به ئې کوچ کولو نو دا به ئې رااوچت کړو چینې به ترې بندې شوې او دا به ئې دخان سره واخستلو. دا کانړئی دطور دغروو. دا یو ګز اوږد او یو ګز پلن وو.

جنتی کانړې:- بعضې وائی چه دا جنتی کانړئی وو. لس لس ګزه اوږد او پلن او دوه ښاخونه ووپکښې چه دابه پرقیدل. یوبل قول کښې دی چه داکانړئی حضرت آدم ﷺ سره دجنت نه راغلې وو او همداشان دیو بل ته حواله کولو سره تر دې وخته راورسیدو. حضرت شعیب ﷺ ته ملاؤ شوې وواوهغه دا کانړئی او لرګې حضرت موسی ﷺ ته ورکړی وو. بعضې وائی چه دا هغه کانړې دې چه حضرت موسی ﷺ په دې خپلې جامې ایښودې وې اولامبلی ئې وو. او دې کانړې دالله ﷻ په حکم دحضرت موسی ﷺ جامې تښتولې وې. او دا حضرت موسی ﷺ د حضرت جبریل ﷺ په مشوره اوچت کړې وو. چه ددې نه دا معجزه ښکاره شوه.

د زمخشری تحقیق:- زمحشری فرمائی چه حجر باندې الف لام دجنس دپاره دې ، دوعدې دپاره نه دې یعنی یو کانړئ په لرګې اووهئ دانه چه فلانې کانړئی دې په لرګې اووهئ. دحسن رحمه الله هم دا روایت دې. اوهم دادمعجزې اود قدرت پوره کمال دې. حضرت موسی ﷺ په لرګی وهلوسره دهغې نه چینې روانیدې اوبیا په لرګی وهلو سره هغه (چینې)اوچیتدی، بنی اسر ائیلوپخپلو کښې اووئیل که دا

کانړنې ورك شو نو مونږ به تندې نه مړه شو نوالله ﷻ اوفرمائيل چه ته دا په لرګی مه وهه بلکه صرف په ژبه اووايه چه دوې ته يقين راشي. والله اعلم.

قوله تعالى:- قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ

دهرې قبيلې خپله چينه:- هره يوه قبيله خپل خپل نهر داشان پيژنی چه دهرې قبيلې يو يو سړې کانړې سره ولاړ وی اوپه لرګی وهلو سره ددې نه چينې راوزی. چه کوم سړی طرفته کومه چينه زی نوهغه خپله قبيله رابلي او وائي چه داچينه ستاسوده.دا واقعه دميدان تيه ده. په سوره اعراف کښې هم ددې واقعې بيان دې ليکن چونکه هغه مکی سورت دې ددې وجې نه دهغې بيان په غائب ضمير سره شوې دې. او الله ﷻ چه کوم احسانات په هغوی باندې نازل کړی وو هغه نې خپل رسول ﷺ ته دوباره بيان کړل. او داسورت اعراف مدنی دی ځکه چه په دې کښې دوی ته پخپله خطاب شوې دې.

﴿ فَانْبَجَسَتْ ﴾ونيلې شوی دی او دې ځائې کښې﴿ فَانْفَجَرَتْ ﴾ونيلې شوی دی ځکه چه په هغه ځائې کښې اول اول دجاری کيدو معنی کښې دې اوپه دې ځائې کښې د آخری حال بيان دې. والله اعلم.او ددې دواړو مقاماتو بيان کښې په لسو وجوهاتو فرق دې چه دا فرق لفظی هم دې اومعنوی هم. زمخشری رحمه الله په خپل طورباندې داټول وجوهات بيان کړی دی او په دې کښې حقيقت نزدې دې. والله اعلم.

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ

او ياد کړئ کله چې | اووئيل تاسو | اے موسی | هرګز نشو کوو

(او(مونږ به تاسو ته تيار خوراک درکولونو) تاسو اووئيل اې موسی

نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا

مونږ صبر | په خوراك | يو باندې | نو اوغواړه مونږ دپاره | د رب خپل نه | چې راوباسئ | دپاره زمونږ

مونږ په يوقسم خوراک (چه من وسلوی دی) بيخی صبرنشو کولې | نوخپل رب ته سوال اوکړه چې زمونږ دپاره داسې

مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ مِنْۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا

خينې هغه پيداوار | چې زرغونوی نې | زمکه | لکه ساګ د دې | اوبادرنګ د دې |

څيزونه پيداکړی چې د زمکې نه رازرغونيږی | لکه ساګ ، بادرنګ

وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ؕ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ الَّذِىْ هُوَ

اوغنم ددې | اودال ددې | اوپياز ددې | اووئيل الله | آيا تاسو بدلول غواړئ | هغه څيزا چې هغه

غنم ، دال او پياز شول | هغه (موسی) په جواب کښې اووئيل | چې آيا تاسو هغه معمولی څې

اَدْنٰى بِالَّذِىْ هُوَ خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ

د ادنی درجې دې | په ځائې دهغه څيز | چې هغه | بهتر دې | کوزشئ | يو ښار ته | بيشکه (ملاؤبه شی)

(چه په مشقت به پيدا کيږی) دبهتر(چه د آسمان نه تيار راځی) په بدله کښې بدلوئ | (ښه ده نو) (دشام يو) ښار ته کوز شئ

لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ق

تاسو ته | هغه څيزا چې غواړئ نې تاسو | آخر دا چې مقرر شو | د هغوئ دپاره | ذلت | اومحتاجی

تاسو چې څه غواړنی هلته به درته ملاؤ شی | (نوآخردې حدته راوغورزيدل چه) دوئ دپاره خواری اوعاجزی مقررشوه

وَبَآءُوْ	بِغَضَبٍ	مِّنَ اللّٰهِ ؕ	ذٰلِكَ	بِاَنَّهُمْ	كَانُوْا	يَكْفُرُوْنَ
او گير شوا	په غضب كښې	دطرفه دالله نه	دا په دې وجه	چې هغوئ	اوو چه	انكار ئې كولو
اودالله ﷻ په غضب اخته شول|دا (رسوائی او ذلت دغه شان په غضب كښې اخته كيدل) خكه چې دوئ د الله تعالى						

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	وَيَقْتُلُوْنَ	النَّبِيّٖنَ	بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ	ذٰلِكَ	بِمَا	عَصَوْا
دآيتونو دالله نه	اووژل ئې	پيغمبران	په نا حقه	دا	په دې وجه	چه نافرمانى ئې كړې وه
آيتونه منل|او د الله تعالى پيغمبران به ئې په ناحقه وژل|دا (لويې گناهونه دوى كول) خكه چې دوئ سركشه شوى						

وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿٦١﴾
اودشريعت دحدونونه بهرته وتل |
اود الله حدود به ئې ماتول |

قوله تعالى:- وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ

د زمكې پيداوار كيدو مطالبه:-په دې خائې كښې دبنى اسرائيلوبې صبرى اودالله ﷻ دنعمت بې قدرى بيانيږى چه هغوى دمن اوسلوى پشان پاك نعمتونو باندې هم صبر اونكړې شو او بې كاره څيزونه ئې غوښتل،ديو طعام نه مراد يو قسم طعام دې، يعنى من و سلوى.د **﴿فُوْمُ﴾** معنى كښې اختلاف دې.د حضرت ابن مسعود ﷺ په قرات كښې **﴿ثُوْمُ﴾** دې. حضرت مجاهد رحمة الله عليه د**﴿فُوْمُ﴾** تفسير په ثوم سره كړې دې. يعنى اوږه.ابن عباس ﷺ نه داروايت دې.دمخكښې لغت په مخكښنو كتابونو كښې **﴿ فُوْمُوْالَنَا﴾**په معنى د**﴿اختبزوا﴾** سره دې. يعنى زمونږ روټئ پخه كړې سره ده.ابن جرير رحمة الله عليه فرمائى كه دا صحيح وى نودا حروف مبدله دې.لكه **﴿عاثورشر،عافورشر،اثاف ى،اثاث ى،مغافير،مغاثير﴾**وغيره چه په دې كښې ف په ث او ث په ف سره بدله كړې شوې ده. خكه چه دا دواړه دمخرج په اعتبار سره ډير نزدې دى. والله اعلم.

اوخلق وائى چه د**﴿فوم﴾**معنى د غنمو ده.حضرت ابن عباس ﷺ نه هم دا نقل دى. او داحيجه په شعرونو كښې هم **﴿ فوم ﴾**دغنمو په معنى سره راغلې دې.دبنو هاشم په ژبه كښې فوم دغنمو په معنى كښې استعمال شوى دې.دفوم معنى روټئ هم ده.بعضو ئې معنى سنبله كړې ده.حضرت قتاده رحمة الله عليه او حضرت عطاء رحمة الله عليه فرمائى چه دكومې غلې نه روټئ پخيږى هغې ته فوم وئيلې شى. اوبعضې وائى چه فوم دهرقسمه غلې دپاره استعماليږى. حضرت موسى عليه السلام خپل قوم اوريلو چه تاسو ولې دښو څيزونو په بدل كښې خراب څيزونه غواړئ.

قوله تعالى:-اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ

د يوښار ته د كوزيدو حكم:-بيانې اوفرمائيل چه خى تاسو به په ښار كښې داټول څيزونه اوموميئ. د جمهوروپه قرات كښې **﴿مصرا﴾**دې. اوپه ټولو قرائتونو كښې هم دا ليكلې شوى دى. حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دى چه دښارونونه يو ښارته لاړشئ.حضرت ابى ابن كعب ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ نه د **﴿مصر﴾** قرائت هم دې.اوددې تفسير مصرښارسره كړې شوې دې. اوداهم كيديشى چه د**﴿مصرا﴾** نه مراد خاص ښارمصر واخستلې شى اودا الف د**﴿مصرا﴾**داشان دې لكه **﴿قواريرا قواريرا﴾** كښې چه دې مصر نه مرادعام ښار اخستل بهتر دى.نو مطلب داشوچه تاسو كوم څيز غواړئ هغه خوډيرآسان څيزدې او تاسوچه كوم ښار ته خئ هغه به تاسو ته ملاويږى (هغې دپاره) زماددعا هډو ضرورت نشته .خكه چه دهغوئ داقول صرف تكبر ،سركشئ او لوئى په طوروو خكه هغوى ته څه جواب ورنكړې شو.والله اعلم

قوله تعالى:- وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ[5]

د اعمالو شامت: -مطلب دادې چه ذلت او مسکینی په دوی مسلط کړې شوه. ذلت او پستی په دوی باندې واچولې شوه. ددوی نه جزیه وصول کولې شوه. دمسلمانانو پښو ته راغلل. دوی ته اولړه او خیر غوښتلو نوبت راغلو. په دوی باندې دالله ﷻ غضب او غصه راغله .دباء ومعنی واپس شو او رجوع ئې اوکړه.د باء دښیګړې بدلې سره او کله دبدئ بدلې سره راځی.پدې ځائې کښې دبدئی بدلې سره راغلې ده. داټول عذاب دهغوی د تکبردښمنئ په وجه اودحق دقبولیت نه دانکار په وجه اودالله ﷻ دآیتونو نه دکفراودنبیانو علیهم السلام او دهغوی نه پس د هغوئ دتابعدارو اهانت او دهغوی دقتل په وجه وو. ددې نه به زیات کفر څه وی دالله ﷻ دآیتونو نه انکار کوی او دهغه نبیان علیهم السلام بغیر د څه وجې قتل کول دی،حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائی چه دتکبرمعنی حق پټول او خلقو لره ذلیله کول دی() مالك بن مراره رهاوی ﷺ یوه ورځ د حضرت نبی اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضرشو او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه ښکلې سړې یم زما زړه نه غواړی چه دچا د پیزار تسمه هم زما نه ښه وی نو آیا داتکبر او سرکشي ده؟ حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه سرکشی خو حق پټول او خلقو لره سپک ګنړل دی. ([2])

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ[6]

کفر د نبیانو قتلول:- چونکه دبنی اسرائیلوتکبر اوکفردنبیانو قتل کولو ته اورسیدل.څکه په دوی باندې دالله ﷻ غضب په دنیا او آخرت کښې لازم شو. حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چه بنی اسرائیلو یویو ورځ کښې به درې درې سوه نبیان قتل کول ،بیا به بازارونو ته تلل او په خپلو کاروبارونو کښې به مشغول وو. (ابوداود طیالسی).([3])حضرت نبی اکرم ﷺ فرمائی چه دټولو نه زیات سخت عذاب به د قیامت په ورځ دهغه سړی وی چه هغه نبی قتل کړې وی یا دې یو نبی قتل کړې وې اودګمراهئ امام او تصویر جوړولووالا وی.دا بدله وه دهغوی دنافرمانئ او دظلم او د زیاتئ ، دا دویم سبب دې چه هغوی به هغه کارونه کول چه دکومو نه منع شوی وو اودحد نه به تیر شو. والله اعلم. ([4])

إِنَّ الَّذِينَ	آمَنُوا					
بشکه چې کوموکسانو	ایمان راوړې دې (په نبي)					
بیشکه چاچې په ظاهره ایمان راوړنی دې (اوکلمه د توحید او رسالت ئې وئیلی ده						
وَالَّذِينَ	هَادُوا	وَالنَّصَارَىٰ	وَالصَّابِئِينَ	مَنْ	آمَنَ	
اوچې کوم کسان	یهودیان شوی دی	او که عیسایان دی	اوکه صابیان دی	اچا چې هم	ایمان راوړو	
یا یهودیان یا نصاری یا صابئین دی (نو زمونږ چا سره ضد نشته بلکه) هر هغه څوک چه په الله						
بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَعَمِلَ	صَالِحًا	فَلَهُمْ	أَجْرُهُمْ	عِنْدَ
په الله	اوپه ورځ دآخرت	اوعمل ئې اوکړو	نیک	نوده دهغوئ دپاره	بدله دهغوئ	په نزد
اوپه ورځ دآخرت باندې ایمان راوړی	اوښه کارونه کوی	نوهغوی د رب په نیز د هغوی دپاره اجر				

---

[1]) صحیح مسلم : کتاب الایمان باب تحریم الکبر وبیانه: ۹۱ ،)-

[2]) احمد: ۳۸۵/۱، حاکم: ۱۸۲/٤،)-

[3]) ابن جریر: ۱٤٤/۳ ، تفسیر ابن ابی حاتم:۱۲٦/۱،

[4]) احمد: ٤۰۷/۱، وسنده حسن مسندالبزار: ۱٦۰۳، الطبرانی: ۱۰۱۵۱۵، الترغیب : ۱۳٦/۳)-

رَبِّهِمْ	وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ	وَلَا هُمْ	يَحْزَنُونَ
د رب دهغوئ	اونه به وي يره په هغوئ باندې	اونه به هغوئ	غمژن شي

مقرر دې | اونه به په هغوی (په آخرت کښې) څه قسمه ویره وی | اونه به په پرې څه خفګان وی |

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِیْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰی وَالصّٰبِئِیْنَ

په الله او اخرت ايمان راوړل:- مخکښې دفرعونيانو د عذاب ذکر وو نو په دې ځائې کښې چه کوم خلق نيکان وو دهغوی ثواب بيانيږي. د نبی کريم ﷺ تابعدارو دپاره دا زيرې د قيامته پورې دې چه نه به ورته دمستقبل ويره وی او نه به ورته د فوت شوؤ څيزونو څه افسوس او حسرت وی او په بل ځائې کښې دی چه : ﴿ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴾ يعنی دالله ﷻ په دوستانوباندې به هيڅ ويره او غم نه وی.اوهغه فرښتې چه دمسلمانانو د روح اخستلو دپاره راځي هغوی هم داوائي چه : ﴿ اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِیْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴾ تاسومه ويريږئ اوتاسومه خفه کيږئ مونږ تاسو ته دهغه جنت زيرې درکوؤ چه دکوم تاسو سره وعده شوې وه.

حضرت سلمان فارسی ﷺ فرمائی چه زه د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضريدو نه مخکښې دکومو ديندارو سره ملاؤشوې وم دهغوی دعبادت او روژو او مونځ وغيره ذکر اوشو نو دا آيت نازل شو (ابن ابی حاتم) . په يو بل روايت کښې دی چه حضرت سلمان دهغوی ذکر اوکړو او وې فرمائيل چه هغوی مونځګزاراو روژه دار او ايماندار وو اوودې خبرې معتقد وو چه محمد ﷺ معبوث کيدونکې دې. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه هغوی جهنميان دی.حضرت سلمان فارسی ﷺ په دې سره سخت خفه شو. نودا آيت نازل شو.خو دا دې واضحه وی چه په يهوديانو کښې ايماندار هغه څوك دی چه تورات لره منی او دحضرت موسیٰ ﷺ دسنتو عامل وی او دحضرت موسیٰ ﷺ په سنتو باندې ولاړ وی اوکه دحضرت موسیٰ ﷺ نه ئې انکار اوکړو او تابعدارئی ئې اونکړه نو بيا بې دينه شو.

داشان په نصرانيانو کښې ايماندار هغه څوك دی چه انجيل لره کلام الله منی،اودحضرت عيسی ﷺ په شريعت باندې عمل کوی او په چه خپله زمانه کښې نبی کريم ﷺ اووينی نود نبی کريم ﷺ تابعداری او د نبوت تصديق اوکړی. او که بيا هم هغه انجيل او اتباع دعيسی ﷺ پرې نښنوده او دنبی کريم ﷺ په طريقه ئې عمل اونکړو نو هلاك به شی(ابن ابی حاتم)سدی ﷫ او سعيد بن جبير ﷫ هم دا فرمائی. مطلب دادې چه دهر نبی تابعدار اودده منلووالا ايمانداراو صالح دې او الله ﷻ سره نجات موندونکې دې.خو کله چه بل نبی راغلو او ده دهغه نه انکار اوکړو نوکافر به شی. دقران پاك يو خودا آيت چه مخامخ دې او بل دا آيت چه په هغې کښې بيان دې چه ﴿ وَمَنْ یَّبْتَغِ غَیْرَ الْاِسْلَامِ دِیْنًا فَلَنْ یُّقْبَلَ مِنْهُ ﴾ يعنی چه کوم سړې داسلام نه سوا بل دين تلاش کړی نو هغه دين به دده نه قبول نه وی او په آخرت کښې به هغه دنقصان والو نه وی.

په دې دواړوآيتونو کښې هم دا تطبيق دې . چه ديوسړی هيڅ يو عمل او هيڅ يو طريقه به قبوله نه وی چه هغه د شريعت محمدی ﷺ مطابق نه وی خو دا په هغه وخت کښې دی چه کله دوی مبعوث شو اودنيا ته راغلل. د نبی کريم ﷺ نه مخکښې چه دکوم نبی زمانه وه او چه کوم خلق په هغه زمانه کښې وو دهغوی دپاره دهغه زمانې د نبی تابعداری اودهغه د شريعت مطابق عمل کول شرط وو.

يهوديان څوك دی ؟لفظ يهود د هواده نه ماخوذ دې چه ددې معنی مودة او دوستی ده يا دا ماخوذ دې د تهود نه چه ددې معنی توبه ده. لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی چه ﴿ اِنَّا هُدْنَآ اِلَیْكَ ﴾ حضرت موسیٰ ﷺ فرمائی چه اې الله ﷻ مونږ تاته توبه کوؤ . نو هغوی ته هم ددې دوؤ وجوهاتو په وجه يهود ونيلې شوی دی.يودتوبې په وجه اوبل خپلو کښې د دوستئ په وجه،اوبعضې وائی چه دوی ديهودا د اولاد نه

وو نو په دې وجه دوی ته یهود اوونیلې شو. یهود اد حضرت یعقوب علیه السلام د مشرځوئي نوم وو. یو قول دا هم دې چه دوی دتورات د لوستلو په وخت کښې به خوزیدل نو په دې وجه دوی ته یهود یعنی حرکت والا اوونیلې شو.
کله چه د حضرت عیسی علیه السلام دنبوت زمانه راغله نو په بنی اسرائیلو باندې دهغوی د نبوت تصدیق اوددوی د فرمان اتباع واجب شوه او دهغوی نوم نصاری شو ځکه چه هغوی په خپلو کښې دیو بل نصرت یعنی تائید او مدد کړې وو. اودوی ته انصار هم وئیلې شوی دی. ځکه چه د حضرت عیسی علیه السلام قول دې چه : ﴿ مَنْ أَنصَارِيٓ إِلَى اللّٰهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللّٰهِ ﴾ دالله ﷻ په دین کښې زما مددګار څوك دې ؟ حواریانو اووئیل چه مونږ یودالله ددین دپاره مددګونکی. بعضې وائی چه دا خلق په کوم ځائې کښې کوز شوی وو دهغې زمکې نوم ناصره وو نو په دې وجه دوی ته نصاری اوونیلې شو. حضرت قتاده رحمة الله او حضرت ابن جریج رحمة الله نه همدا قول نقل دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا روایت نقل شوې دې والله اعلم.
دنصاراو پیژندګلو:- نصاری د **﴿نصران﴾** جمع ده لکه دنشوان جمع نشاوی او سکر جمع سکاری ، ددې مونث **﴿نصرانة﴾** راځی. اوس چونکه د نبی کریم ﷺ زمانه راغله او نبی کریم ﷺ ټولې دنیا طرفته رسول اولیږلې شو نو په هغوی باندې او په ټولو باندې د نبی کریم ﷺ اتباع واجب شوه. او دنبی کریم ﷺ دامت نوم مومن کیخودلې شو ددوی دایمان او د یقین دپوخوالی په وجه او په دې وجه هم چه ددوی ایمان دټولو مخکښو نبیانو علیهم السلام باندې هم دې او په راتلونکو خبرو باندې هم .
دصابی په تعریف کښې اقوال:- ① دصابی معنې یو خو بې دینه او بې مذهبه شوې ده اود اهل کتابو یوې ډلې نوم هم وو چه هغوئ زبور لوستلو او هم په دې وجه د ابوحنیفه رحمة الله او اسحاق رحمة الله مذهب دې چه ددوی دلاس ذبح زمونږ دپاره حلاله ده. او ددوی ښځو سره نکاح کول هم جائز دی. حضرت حسن رحمة الله اوحضرت حکم رحمة الله فرمائی چه دا ډله په شان د مجوسیانو ده ، دا هم روایت دې چه دې خلقو به د فرښتو عبادت کولو ، زیاد چه کله دا واوریدل چه دا خلق پنځه وخت مونځ قبلې طرف ته کوی نواراده ئې اوکړه چه ددوی جزیه معاف کړی لیکن ورسره دا هم معلومه شوه چه هغوی مشرکان دی نوزیاد دخپلې ارادې نه منع شو.
② ابوالزناد رحمة الله فرمائی چه دا خلق عراقیان وو اودبکوثی اوسیدونکی وو ، ټول نبیان علیهم السلام ئې منل، هر کال کښې به ئې دیرش روژې نیولې اویمن طرفته به ئې مخ کولو او ورځ کښې به ئې پنځه مونځونه کول .وهب بن منبه وائی دا خلق الله ﷻ پیژنې. دوی په هیڅ شریعت باندې نه دی اوکفار هم نه دی. دعبدالرحمان بن زید رحمة الله قول دې چه داهم یومسلك دې چه دا خلق په جزیره موصل کښې وو **﴿لااله الاالله﴾** به ئې وئیل او هیڅ یوکتاب یا نبی به ئې نه منلو اونه به ئې څه خاص شریعت باندې عمل کولو. مشرکانو به هم په دې بناء باندې نبی کریم ﷺ اود نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته صابی وئیل. د **﴿لااله الاالله﴾** وئیلو په وجه ددوی دین نصرانیانو سره ملاویږی. دهغوی قبله جنوب طرف ته وه. دې خلقو به وئیل چه مونږ دحضرت نوح علیه السلام په دین باندې یو. یو قول دا هم دې چه دا دیهودو اود مجوسیانو ګډوډ شوې دین وو. ددوی ذبح خوړل اوددوی ښځو سره نکاح کول منع دی. حضرت مجاهد رحمة الله ، حضرت حسن رحمة الله او د ابن ابی نجیح رحمة الله هم دا فتوی ده. قرطبی رحمة الله فرمائی چه ماته ترکومې پورې معلوم شوی دی چه دا خلق موحد وو لیکن د ستورود تاثیر او د نجوم معتقد وو. ابو سعید اصطخری رحمة الله په دوی باندې دکفر فتوی ورکړې ده.
③ رازی رحمة الله فرمائی چه دا خلق ستوری پرست وو. اودوی طرف ته حضرت ابراهیم علیه السلام لیږلې شوې وو. دحقیقت حال علم خو ئې صرف الله ﷻ ته دې خو په ظاهر دا قول ښه معلومیږی چه دا خلق نه یهودیان

وو اونه نصرانیان او نه مجوسیان او نه مشرکان وو بلکه دا خلق فطرت باندې وو. د يو خاص مذهب پابند نه وو. او هم په دې وجه به مشرکانو نبی ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته صابی وئیل. یعنی دې خلقو ټول مذهبونه ترك کړي وو. دبعضو عالمانو قول دې چه هغوی صابیان وو چه دوی ته هیڅ یونبی دعوت نه وی رسیدلې. والله اعلم.

د صابی د ذبیحې حکم

مسلک حنفی:- په هدایه کښې دی وَيَجُوزُ تَزْوِيجُ الصَّابِئَاتِ إِنْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِدِينِ نَبِيٍّ وَيُقِرُّونَ بِكِتَابٍ لِأَنَّهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ او جائز دې نکاح کول د صابیه ښځو سره که هغوی ایمان لرلو د چا نبی په دین او منلو ئې ځه کتاب لره. په دې عبارت کښې د صابیه تعریف شوې دې او د دې سره د نکاح جواز خودلې شوې دې نو هرکله چه د دې سره نکاح جائز شوه دغه شان به د دې ذبیحه هم حلاله وی لکه څنګه چه د اهل کتابو ذبیحه حلاله ده او نکاح ورسره هم جائز ده از شاه فیصل (تسهیل الهدایه ۲۰۱۳).

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا

او یادکړئ کله چې | واخسته مونږ | پخه وعده ستاسو نه | او پورته کړه مونږ | د پاسه ستاسو | کوه طور | اونیسئ

او کله چې مونږ ستاسو نه وعده واخسته (چې د تورات حکمونه اومنئ) او کوه طور مو درباندې اوچت کړو

مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ

هغه کتاب | چې درکوونې مونږ تاسو ته | په مضبوطیا سره | او یادکړئ | هغه احکام | چې په دې کښې دی

او در ته مو او وئیل چه په دې حکمونو په کوشش سره او عمل اوکړئ او په دې کښې چه څه دی هغه یاد کړئ

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ

دې د پاره چې تاسو | د تقوی په لار روان شئ | خو بیا | واپس شوئ تاسو | روستو د دغه وعدې نه |

د دې د پاهر چه ځان د ګناه نه او ساتئ | اخو د دغې پخې (وعدې) نه پس هم تاسو د خپلو ژونونه او ګرځیدلئ

فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ

نو که چرې نه وې | فضل د الله | په تاسو باندې | او رحمت د هغه | نو خامخا به شوې وئ تاسو

نو که د الله مهربانی او رحمت درباندې نه وې (او نرمی نې درسره نه وې کړې) نو تاسو به (د خپل دې عمل په وجه)

مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

د نقصان موندونکونه |

د تاوانیانو ځنې وئ (او هلاک شوې به وئ)

قوله تعالی:- وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ

د کوه طور د سرونو دپاسه کول:- په دې آیتونو کښې الله ﷻ بنی اسرائیلو ته وعده وریادوی چه تاسو ته ما د خپل عبادت او خمادنبی د تابعدارئی وعده اخستې ده او د دې وعدې پوره کولو د پاره او منلو د پاره ما ستاسو په سرونو باندې کوه طور غر راټیټ کړې وو. او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ الخ. کله چه مونږ د هغوی په سرونو باندې سیورئ کړو غر لره او دوی یقین او کړو چه دا به اوس دوی لره تباه او چخنړی کړی نو په هغه وخت دوی زمونږ ورکړې شوی ځیزونه کلك اونیول او په دې کښې چه څه دی دا یادکړئی نو بچ به شئ. د طور نه مراد غر دې لکه چه د سورت اعراف آیت کښې دې

اولکه ښکه چه دصحابه کرامو ﷺ او تابعینونه ددې تفسیر شوې دې (۱)اوهم دا ظاهر دی. طور هغه غر ته وئیلې شی چه په هغې باندې ځه زرغونیږی(۲)په حدیث فتون کښې د حضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه کله هغوی د اطاعت نه انکار اوکړو نوپه هغه وخت غر دهغوی دسرونو دپاسه راتیټ شو چه اوس واورئی. سدی رحمه الله وائی چه ددوی دسجدې کولو دانکار په وجه ددوی په سرونو باندې غر راتیټ کړې شو لیکن په دغه وخت کښې دوی ټول په سجده کښې پریوتل او دویرې دوجې نې پاس کتل،الله ﷻ په دوی باندې خپل فضل اوکړو او غر ئې ترې اخوا کړو. هم په دې وجه هغوی داسې سجده خوښوی چه نیمه تنه ئې په سجده کښې وی او بل طرفته هغوی پاس ګوری .

دکوم څیز د نیولو حکم شوې وو؟:- چه کوم مونږ درکړل ددې نه مراد تورات دې. دقوت نه مراد اطاعت دې یعنی تورات باندې مضبوطیا سره دعمل کولو وعده اوکړئ ګنی تاسو باندې به غر راوغورزولې شی. او په دې کښې چه څه دی هغه یادکړئ یعنی تورات لره لولئ (۳) خو دې خلقو ددې دومره پوخ میثاق او د اعلی وعدې هم لحاظ اونه ساتلواووعده خلافی ئې اوکړه ، اوس دالله ﷻ رحمت او کرم نه وې او هغه توبه قبلونکې نه وی. اود نبیانو سلسله ئې جاری نه وې ساتلې نو یقیناً تاسو ته به زبردست نقصان رسیدلې وې ددې وعدې د ماتولو په وجه او په آخرت کښې تاسو بربادشوی وې.

وَلَقَدْ	عَلِمْتُمُ	الَّذِيْنَ	اعْتَدَوْا
اوخامخا	معلومه ده تاسو ته قیصه	دهغه کسانو	چې تجاوز ئې کړې وو
اوتاسوهغه کسان ښه پیژنئ چې د خالی په ورځ ئې نافرمانی			

مِنْكُمْ	فِي السَّبْتِ	فَقُلْنَا	لَهُمْ	كُوْنُوْا	قِرَدَةً	خَاسِئِيْنَ ﴿۶۵﴾
ستاسو نه	په په ورځ د خالی کښې	نواووئیل مونږ	هغوئ ته	شئ	شادوګان	ذلیلان
(چه دمهیانونیولو) کړې وه	نومونږورته اووئیل چې خوار اوذلیله د شادوګانو شکلونه اختیار کړئ					

فَجَعَلْنٰهَا	نَكَالًا	لِّمَا	بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا
پس اوګرځوله مونږ دا واقعه	یوعبرت	دهغه وخت خلقو دپاره	اودروستو راتلونکی نسل دپاره
نومونږ دغه واقعه دهغه زمانې (دخلقو دپاره) او د راتلونکو خلقو دپاره عبرت اوګرزوله (اودغه شان)			

وَمَوْعِظَةً	لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۶۶﴾
اونصیحت	دپاره دپرهیزګارانو
د پرهیزګارو خلقودپاره مو نصیحت اوګرځولو	

قوله تعالى:-وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِيْنَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْا قِرَدَةً خَاسِئِيْنَ

دخالی په ورځ د ښکار کولو واقعه :- ددې واقعې پوره تفصیل په سورت اعراف کښې دې چه په هغه ځائې کښې فرمائیلې شوی دی چه ﴿وَاسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِىْ﴾ الخ.هم هغه ځائې کښې به ددې پوره تفسیر بیان کړې شی،انشاء الله .دا دایله کلی اوسیدنکی وو. په دوی باندې د هفتې (خالی)دورځې تعظیم لازم کړې شوې وو ،په دې ورځ ښکارهم منع کړې شوې وو او دالله ﷻ په حکم سره به په دې ورځ مهیان

---

۱) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳)-

۲) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳)-

۳) ابن ابی حاتم : ۱ / ۲۰۳)-

زیات وو نوهغوی حیله جوړه کړه اوکندې ئې اوکنستلې،رسۍ او کونډې به ئې واچولې اودهفتې په
ورځ هغه (مهیان) راغلل او په دې (کونډو او کندو) کښې به انختل او داتوار په ورځ دوی هغه اونیول.
په دې جرم باندې الله ﷻ دهغوی شکلونه بدل کړل.

د مجاهد یوغریب قول:- مجاهد ؒ فرمائي چه شکلونه ئې نه وو بدل شوی بلکه زړونه ئې مسخ کړې
شوی وو ، داصرف دمثال په طور دی لکه څنګه چه د عمل نه کولو والا علماء دخرو سره مثال
ورکړې شوې دې. لیکن داغریب قول دې او د قران پاك واضحه الفاظو نه هم خلاف دی. په دې آیت
باندې بیا سورت اعراف آیت ﴿وَاسْئَلْ﴾ الخ او﴿ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ﴾ الخ باندې نظر واچوئی. حضرت ابن
عباس ؓ فرمائي چه ددوی ځوانانونه شادوګان جوړ شو او بوډاګانو نه ئې خنزیران جوړ شو. (۱) قتاده
ؒ فرمائي چه د ټولو ښځواوسړو نه ئې لکۍ والا شادوګان جوړ شوی وو.آسمانی آواز راغلو﴿كُونُوا قِرَدَةً﴾
چه تاسو شادوګان جوړ شئ. نو ټول په ټوله شادوګان شو. (۲)چه کومو خلقو دوی لره ددې مکرو و
فریب نه منع کول اوس هغوی راغلل او وې وئیل چه آیا مونږ مخکښې تاسو نه منع کولئ څه ؟ نو
هغوی سر خوزولو یعنی آو.

د مسخ شوو خلقو هلاکت:- حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه په لږ وخت کښې هغوی ټول هلاك شو
اودهغوی نسل هډوپاتې نشو(۳)،دریو ورځو نه زیات هیڅ یومسخ شوی قوم نه پاتې کیږی.دا ټول په
دریو ورځو کښې راښکلو سره هلاك شو په پوزه پوزه راښکلو سره. خوراك څښاك او نسل ئې ټول
منقطع شو.دا خو ځناور دی چه داشان پیدا شوی وو ،الله ﷻ چه څه غواړی او څنګه ئې غواړی پیدا
کوی او چا لره څنګه غواړی نوهغه شان تر جوړوی(۴) (الله ﷻ دې مونږ دخپل غضب اوغصې او دخپلو
نیولونه او دخپل دنیاوی او اخروی عذاب نه دې مونږ ته نجات راکړی آمین) د ﴿خَاسِئِينَ﴾ معنی ذلیل
او کمینه ده. ددوی تفصیلی واقعه حضرت ابن عباس ؓ وغیره چه کومه بیان کړې ده هغه واورئی. په
دوی باندې دجمعې احترام او ادب فرض کړې شوې وو لیکن هغوی دجمعې ورځ خوښه نه کړه اود
هفتې ورځ ئې مقرر کړه او په دې ورځ دعزت په طور په دوی باندې ښکارکول وغیره په دې ورځ حرام
کړې شو. بل طرفته د آزمیښت په وجه دهفتې په ورځ به ټول مهیان پاس راتلل او ټوپونه به ئې وهل ،
په باقی ورځو کښې به په نظر نه راتلل،ترڅه وخته پورې دوی خوخاموش وو اودښکار کولو نه منع وو.

دښکار دپاره حیله لټول:- دې نه پس په دوی کښې یو سړی داحیله راویستله چه دهفتې په ورځ ئې
مهیان اونیول او کونډه ئې واچوله او یو غاړې ته ئې تار په څه ځیز پورې اوتړلو. او د اتوار په ورځ
لاړواو هغه ئې راواخستل او پاخه ئې کړل او ددې خوشبو په خلقو باندې اولګیدله نو خلقو تړې نه
تپوس اوکړو نو ده اووئیل چه ما خو نن داتوار په ورځ باندې ښکار کړې دې ، آخر دا راز ښکاره شو او
خلقو داحیله خوښه کړه اوداشان هغوئ ټولو دماهیانو ښکار شروع کړو ،بیا بعضو د دریاب سره نزدې
کندې ویستلې.دهفتې په ورځ چه به کله مهیان په دې کښې راتلل نو دابه ئې بندوله او داتوار په ورځ
به ئې دا نیول ،

نیکان خلق:- څه خلق چه په دوی کښې نیکان وو او ریښتونی مسلمانان وو هغوی به دوی منع کول
لیکن ددوی جواب به داوو چه مونږ دهفتې په ورځ ښکار نه کوؤ ، مونږ خو د اتوار په ورځ ښکار کوؤ
ددې ښکار کولو والو او ددې نه منع کولو والونه سوا یوه بله ډله راووتله چه دمصلحت وخت تیرولو.

---

(۱) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۱۰)–
(۲) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۰۹)–
(۳) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۰۹)–
(۴) الطبری: ۱۶۷/۲)–

او دواړو ډلو لره راضي کولو والا وو . هغوی خو نه ددوی سره ملګرتیا کوله او نه به ئې ښکار کولو
اونه به ئې ښکار نه خلق منع کول. بلکه منع کوونکي ته ئې وئيل چه دې قوم ته ولې نصيحت کوئ
،دوی به الله ﷻ هلاك کړي يا به ورته سخت عذاب ورکړي او تاسو خپل فرض ادا کړو دوی مو منع
کړه. هرکله چه نه مني نو اوس دوی پريږدئ ، منع کوونکو به جواب ورکولو چه يو طرفته خو دالله
تعالى په نيز مونږ چه معذور شو ددې په وجه او بل په دې وجه چه شائد نن نه نو سبا اوکه سبا نه وی
نوبله ورځ به دوی اومني اودالله ﷻ دعذاب نه به بچ شي. بالاخر دې مسلم جماعت ددې حيله کوونکو
ډلې سره بائيکاټ اوکړو اوددوی نه بالکل جدا شو. دکلي په مينځ کښې ئې يو ديوال اووهلو او يو
دروازه ئې دتګ راتګ دپاره پريښودله.په دې حيله کوونکې نافرمانوباندې هم داشان څه موده تيره
شوه. يو ورځ چه کله دامسلمانان دخوب نه راپيدار شو دخوب نه او ورځ راوختله نوتر هغه وخته پورې
دې خلقو خپله دروازه بيرته نه کړه او نه ددوی آوازونه راتلل ، دا خلق حيران وو چه نن څه خبره ده؟

دعجيبه منظر ليدل:- آخر چه کله وخت زيات تير شو نو خلقو په ديوال باندې اوکتل نو په هغه ځائې
کښې عجيبه منظر ورته په نظر راغلو،وې کتل چه ټول خلق ښځو او ماشومانو سره شادوګان شوی دی
اودهغوی کورونه څنګه چه دشپې نه بند وو هم هغه شان بند وو او دننه ټول خلق د شادوګانو پشان وو
او ددوی لکئ شوې وې. بچي د وړوکو شادوګانو په شان ، سړي د لويو شادوګانو په شان او ښځو نه
ماده شادوګانې جوړې شوې وې. اوهر سړي به پيژندې کيدو چه دا فلانې کس دې اودا فلانئ ښځه ده
اودا فلانې بچې دې. وغيره وغيره. اودا هم ياد ساتل پکار دی چه کله داعذاب راغلو نو نه صرف دا
خلق هلاك شو چه کومو ښکار کولو بلکه هغه خلق هم هلاك شو چه مصلحت پسند وواو دوی ئې نه
منع کول او خاموشه ناست وو اوددوی سره ئې تګ راتګ نه وو پريښودې. بلکه صرف هغه خلق باقي
پاتې شو چه کومو منع کول او ددوی نه جدا شوی وو. دا ټول اقوال اودقران پاك ډير آيتونه وغيره په
دې ګواه دی صحيح خبره داده چه دهغوی شکلونه بدل شوی وو او په رښتياؤ ترينه شادوګان جوړ
شوی وو. نه صرف دا چه معنوی مسخ وه يعنی ددوی زړونه دشادوګانو په شان وو لکه څنګه چه د
حضرت مجاهد رحمه الله قول دې،صحيح تفسير هم دا دې چه الله ﷻ دوی نه خنزيران او شادوګان جوړ کړی
وو او ظاهری شکلونه ئې هم ددوی دبدو ځناورو په شان وو،والله اعلم.

په واقعه کښې عبرت:- ﴿فَجَعَلْنٰهَا﴾ کښې د ﴿ها﴾ ضمير مرجع د ﴿قِرَدَةً﴾ دې يعنی مونږ دې شادوګانو لره د
عبرت سامان جوړ کړل .ددې مرجع ﴿حيتان﴾ دې يعنی مهيانو لره يا ددې مرجع ﴿عقوبة﴾ دې يعنی دا
سزااودا هم وئيلې شوی دی چه ددې مرجع ﴿قرية﴾ دې يعنی دا کلئ مونږ دمخکښو اوروستوخلقو دپاره
عبرتناك جوړکړو او صحيح خبره دا معلوميږی چه قريه ترې مراد ده او قريه نه مراد اهل قريه دی.
﴿ نَكَالًا ﴾ وانی عذاب او سزا ته لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه ﴿ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُوْلٰى ﴾
دامو دعبرت سبب جوړ کړل د مخکښو روستو والو کلو دپاره لکه څنګه چه په بل ځائې کښې دی چه
﴿ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى الخ ﴾ مونږ ستاسو چاپيرچل کلی هلاك کړل او نښې مو جوړ کړل چه داخلق
واپس راشی اوارشاد دې چه ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ ﴾

بل مطلب:- اودا هم مطلب بيان شوې دې چه دهغه وخت موجوده خلقو دپاره اودهغوی نه پس راتلونکو
خلقو دپاره دعبرت واقعه او دليل جوړ شی. اګر چه بعضې خلق وانی چه دمخکښو روستو دپاره دا
يوسبق دې. ليکن ظاهر دی تير شوی خلق د راتلونکو خلقو دپاره . واقعه که هر څومره زبردسته او
عبرتناکه وی دليل نشی جوړيدلې ځکه چه هغوی خو تير شو. نو قول صحيح هم دادې چه په دې ځائې
کښې مراد مکان او ځائې دې يعنی دهغوی نه ګير چاپيره کلی او هم دا تفسيردې د حضرت ابن عباس
رضی الله عنه اوسعيدبن جبير رحمه الله. والله اعلم. او دا معنی هم بيان شوې ده چه دهغوی مخکښې ګناهونه اودوی
نه پس دراتلونکو خلقو داسې ګناهونو دپاره مونږ د داسې سزا سبب جوړ کړل ليکن صحيح هم هغه

دې چه دکومې صحت مونږ بیان کړو د چاپیرچل کلی. قران پاك فرمانی چه ﴿ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى الخ﴾ او فرمان دې چه ﴿ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا الخ ﴾ اوفرمان دې چه ﴿ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ الخ﴾ .

امت محمدیه دپاره تنبیه:- غرض دا چه عذاب دراتلونکو خلقو دپاره او ددوی نه پس خلقو دپاره یو سبق دې. او هم ددې وجې نه ﴿وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ﴾ یعنی دا روستو راتلوونکو پرهیزګارانو دپاره دعبرت سامان دې. تر دې پورې چه د حضرت محمد ﷺ د امت دپاره چه دا خلق ویره کښې وی چه کوم عذاب اوسزا په هغوی باندې دهغوی دحیلو او مکر او فریب په وجه ، او حرام لره حلال ګنړلو په وجه نازل شو نو اوس چه څوك داسې کوی هسې نه چه هم هغه سزا په هغوی باندې راشی. یو صحیح حدیث امام ابوعبدالله بن بطه رحمه الله وارد کړې دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿**لاترتکبوا ماارتکبت الیهود فتستحلوا محارم الله بادنی الحیل**﴾ یعنی تاسو هغه مه کوئی چه کوم یهودو اوکړل په حیلوحوالو سره ئې دالله ﷻ حرام حلال وې. یعنی په شرعی احکامو کښې حیلې کولو نه بچ اوسئ ، داحدیث بالکل صحیح دې او ددې ټول راویان ثقه دی. والله اعلم.

وَاِذْ | قَالَ | مُوْسٰى | لِقَوْمِهٖٓ | اِنَّ اللّٰهَ | يَاْمُرُكُمْ

یاده کړه هغه واقعه کله چې | اووئیل | موسی | اقوم خپل ته چې بیشکه الله | حکم کوی تاسو ته

او (یاد کړئ) هغه وخت چې موسی خپل قوم ته اووئیل دالله حکم دې چې تاسو (دقاتل معلومولو دپاره)

اَنْ تَذْبَحُوْا | بَقَرَةً ؕ | قَالُوْٓا | اَتَتَّخِذُنَا | هُزُوًا ؕ

چې ذبحه کړئ تاسو | یوه غوا | اووئیل هغوئ | آیا ته نیسې مونږ لره | په ټوقو سره

یوه غوا حلاله کړئی | هغوئ ورته اووئیل آیاته مونږ پورې ټوقې کوې هغه (موسی علیه السلام ورته)

قَالَ | اَعُوْذُ | بِاللّٰهِ | اَنْ اَكُوْنَ | مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ۝

اووئیل موسی | زهٔ پناه غوارم | په الله سره | چې زهٔ شم | دجاهلانو نه

اووئیل چې زه په الله د دې خبرې نه پناه غوارم (د الله د حکم په بیانولو کښې) د ټوقو کونکو نه شم

د خپل ترهٔ قتل کول :- ددې پوره واقعه داده چه په بنی اسرائیلو کښې یو سړې وو چه ډیر مالدار وو. دده نارینه اولاد نه وو. صرف یوه لور ئې وه او یو وراره ئې وو. کله چه ئې دې وراره اوکتل چه دا بوډها هډومړ کیږی نه نو د وراثت په باره کښې ورته خیال راغلوچه څه دې ولې قتل نه کړم؟ چه دده لور سره نکاح اوکړم او دقتل تهمت په نوروباندې اولګوم اودیت هم وصول کړم او دمقتول مالك هم جوړشم . په دې شیطانی خیال کښې هغه باحوصله شو او یوورځ ئې موقع بیا مونده اوخپل تره ئې قتل کړو. دبنی اسرائیلو ښه خلق ددوی دجنګ جګړو نه تنګ شو او جدا شو ترې اوپه بل ښار کښې اوسیدل. دماښام به ئې دخپلې قلعې دروازه بندوله سحر به ئې بیرته کوله. هیڅ یو مجرم به ئې نه پریښودلو. دې هلك (وراره) د خپل لاش واخستلو او د قلعې پاټك سره ئې واچولو. واپس راغلو او خپل تره ئې تلاش کولو. بیائې هله ګله جوړه کړه چه زما تره چا قتل کړې دې او په دې قلعې والو باندې ئې تهمت اولګولو. اوده د دیت درقم مطالبه اوکړه. هغوی ددې قتل اود دیت نه انکارا وکړو او وې وئیل مونږ ترینه نه یو خبر. خو دې په ضد شو تردې پورې چه خپل ملګری ئې واخستل او جنګ ئې جوړ کړو.

موسی علیه السلام ته تلل:- داخلق عاجزه شو او حضرت موسی علیه السلام ته راغلل او واقعه ئې ورته عرض کړه چه ائې دالله ﷻ رسوله هیڅ بې هیڅ په مونږ باندې دقتل تهمت لګوی حالانکه مونږ بری الذمه یو. حضرت موسی علیه السلام دالله ﷻ نه دعا اوکړه او د هغه ذات د طرفنه نه وحی نازله شوه یو غوا ذبحه کړئ. هغوی اووئیل چه ائې دالله ﷻ رسوله چرته د قاتل معلومول اوچرته د غوا ذبح کولو حکم؟ آیا ته مونږ سره ټوقې

کوې څه ؟ حضرت موسیٰ ﷺ ورته اوونیل اعوذبالله (دشریعت دمسئلو په وخت کښې) د ټوقې کول د جاهلانوکار دې. دالله ﷻ حکم هم دادې.

عبث تپوسونه کول:اوس که دا خلق تلې وې اوغوانې ذبح کړې وې نو کافی به وه لیکن هغوی سوالونه شروع کړل او وې وئیل چه هغه غوا څنګه پکار ده؟

د غوا صفتونه:- په دې باندې حکم نازل شو چه نه ډیره بوډئی ده اونه ډیره وړه ده (بلکه) خوانه ده. هغوی اوونیل چه داسې غواګانې خو ډیرې دی دا اوفرمانې چه دهغې رنګ څنګه دې؟ وحی راغله چه دهغې رنګ بالکل صفا زیړه ده. او هر کتونکی ته ډیره ښکلې ښکاری. بیانې اوونیل چه حضرت داسې غواګانې خوډیرې دی. څه بل خاص صفت ئې بیان کړئی. وحی راغله چه هغې باندې هېڅ کله هم ییوه نه ده شوې،پټو ته پرې اوبه نه دی ورکړې شوی دهر عیب نه بالکل پاکه ده.یو رنګ ئې دې ، هېڅ داغ پرې نشته دې ،چه څومره به دوی سوالونه کول دومره په حکم کښې سختی راتله.

د پلار تابعداری:- اوس دداسې غوا په تلاش کښې اووتل اوهغه صرف یو هلك سره ملاؤ شوه. دا ماشوم دخپل پلار ډیر زیات فرمانبردار وو. یو ځل دده پلار اوده وو اودنقدو د پیټیئ چابی دده سر ته پرته وه ، یو سوداګر یو قیمتی هیرا خرڅوله . هغه اوونیل چه څه دا خرڅول غواړم ،هلك ورته اوونیل چه څه به ئې درنه واخلم. اوددې قیمت اویا زره مقرر شو. هلك ورته اوونیل چه لږ صبر اوکړه چه کله زما پلار پاسی نو څه به دهغه نه چابی واخلم او تاته به قیمت درکړم. هغه اوونیل که اوس رقم راکوې نو څه به ستا نه لس زره کمې واخلم. هلك اوونیل چه نه څه خپل پلار نه پاسوم. که ته لږ شان ایسار شې نو څه به تاته د اویازروپه ځائې اتیا زره درکړم. همداشان یوطرفنه او بل طرفنه کمې زیاتې شروع شو تر دې پورې چه تاجر ورته دیرش زره قیمت مقرر کړو. که ته اوس پلار پاسوې اوماته رقم راکړې نو څه ستا نه دیرش زره واخلم. هلك ورته اوونیل که ته لږ ایسار شې چه زما پلار پاسی نو څه به تاته یو لاکهه درکړم. آخر هغه خفه شو او خپله هیره ئې واپس واخستله او لاړو. د پلار ددې بزرګئ او دهغه د راحت او دهغه دادب خیال ساتلو په احترام کښې الله ﷻ ددې هلك نه ډیر خوشحاله شو او ده ته ئې دا غوا ورکړه.°

دهلک نه دغوا مطالبه کول:- هرکله چه بنی اسرائیلوداقسمه غوابیا مونده اوددې هلك نه بغیر بل چا سره داسې نه وه ، نو ده ته وانی چه ددې غوا په بدله کښې دوه غواګانې واخله خو هغه هلك انکار کوی. بیا وائی چه درې غواګانې واخله خو هغه هلك نه راضی کیږی . هغوی تر لسو (غواګانو) پورې شمیر اورسو خو دې نه منی اودا خلق حضرت موسیٰ ﷺ ته شکایت کوی. حضرت موسیٰ ﷺ ورته اوونیل: چه څه دې غواړې هغه ورکړئی او غوا ترې واخلئ. آخر د غوا د وزن برابر ورته سره زر ورکړې شو نو بیا دې هلك خپله غوا خرڅه کړه. دا برکت الله ﷻ دې هلك ته مور پلار دخدمت په بدله کښې ورکړو. او دې ډیر زیات محتاج وو او دده پلار وفات شوې وو. اودده کونډه مور ډیره غریبه وه.

د غوا اخستل:-غرض دا چه غوا ئې ترې واخستله او دائې ذبح کړه او ددې دبدن یو حصه ئې دمقتول په جسم باندې اووهله نو دالله ﷻ په قدرت سره هغه مړې ژوندې شو اودهغه نه تپوس اوکړې شو چه ته چا قتل کړې ئې ؟ هغه اوونیل زما وراره ځکه چه هغه زما مال واخلی او زما لور سره نکاح اوکړی ، بس دومره ویناوه او هغه دوباره مړ شو اودقاتل معلومات اوشو. او په بنی اسرانیلو کښې جنګ چه کیدونکې وو ختم شو.اودا فتنه ختمه شوه. دهغه مړده دا وراره خلقو اونیولو اودهغه دا مکار توب ښکاره شو اوهغه ددې په بدله کښې قتل کړې شو. داواقعه مختلفو الفاظو سره روایت کړې شوې ده. په ظاهره دا معلومیږی چه دا واقعه دبنی اسرائیلو ده چه ددې تکذیب یا تصدیق مونږ نشو کولې. خو روایت جائزدې. او په دې آیت کښې هم بیانیږی چه ائې بنی‌اسرائیلو زما هغه نعمت هم مه هیرونی چه

مادعادت خلاف د معجزې په طور دیو غوا (دغوښې ټکړې) په لګولو سره هغه مرده ژوندي کړو او دهغه مقتول اود قاتل معلومات اوشو. او یو خوریدونکي فتنه ختمه شوه.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا

| اوونیل هغوئ | اوغواړه | دپاره زمونږ درب خپل نه | چې بیان کړي | مونږته | چې څنګه ده

| هغوئ اوونیل زمونږ دپاره د خپل رب نه تپوس اوکړه

هِيَ ؕ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ

هغه | اوونیل موسی | چې بیشکه | الله فرمائی | چې وی دې هغه | داسې غوا | چې نۀ بوډئ وی |

چه دا غوا به څنګه وی | هغه (موسی) اووئیل چې الله وائی دایوه داسې غواده چې نه ډیره زړه ده

وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ

اونۀ بچئ | بلکه میانه حاله وی | په مېنځ ددې کښې | پس اوکړئ | هغه | چې دکومې درته حکم کیږي

اونۀ ډیره وړه ده | بلکه ددې په مینځ کښې درمیانه ده | نوتاسوته چه کوم حکم کولې شی په هغې عمل اوکړئ

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ؕ

اوونیل هغوئ | اوغواړه | دپاره زمونږ | درب خپل نه | چې بیان کړي | مونږ ته | چې څه دې | رنګ دهغې

هغوئ اوونیل چې دخپل رب نه زمونږ دپاره بیا تپوس اوکړه چې مونږته دهغې رنګ اوښائی

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ ۙ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ

اوونیل موسی | چې بیشکه | الله وائی | چې وی دې هغه غوا | زیړه | شوخ دې وی | رنګ دهغې | چې خوشحالوی

هغه (موسی) اووئیل چې الله پاک وائی دایوه تکه زیړه غوا ده | چې (په کتلو سره) د زړونه خوشحالوی

النّٰظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا

کتونکولره | اوونیل هغوئ | اوغواړه | دپاره زمونږ | د رب خپل نه | چې بیان کړي مونږ ته

هغوئ اوونیل چې ته زمونږ دپاره د خپل رب نه یوځل بیا تپوس اوکړه چې مونږ ته (د کار کولو په اعتبار سره)

مَا هِيَ ۙ إِنَّ الْبَقَرَ تَشٰبَهَ عَلَيْنَا ؕ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ

چې څه قسم ده هغه | بیشکه غواګانې | ګډې وډې شوې | په مونږ باندې | او مونږ | اکه اوغواړي | الله |

اوښائی، چې داڅنګه غوا ده | ځکه چې غواګانې په مونږ باندې ګډې وډې شوې | او که الله اوغواړي

لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ

خامخالارموندونکي یو | اوونیل موسی | بیشکه | الله وائی | چې هغه | داسې غوا ده | چې نۀ ده کار کونکې

نومونږبه نې خامخابیاموندې شو | هغه (موسی) اوونیل الله فرمائی چې دایوه داسې غوا ده چې جوتی نه ده

تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ؕ

چې اړوی | زمکه | اونۀ اوبۀ کوی | پټې (فصل) | صحیح سالمه ده | نښته داغ | په هغې کښې

چه یوې کوی یا اوبۀ خورکوی بالکل سالمه ده | (د کار نه کولو په وجه) هیڅ داغ پرې نشته

يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾	كَادُوا	وَمَا	فَذَبَحُوهَا	جِئْتَ بِالْحَقِّ ط	الْئٰنَ	قَالُوا
چې کړي ئې وي دا کار	اوئه وو نزدې	هغه	بيا ذبحه کړه هغوئ	حق خبرې ته	اوس راغلې ته	اوونيل هغوئ

هغوئ اوونيل چې هيله اوس دې پوره تفصيلي خبره اوکړه نوغوا ئې پيدا کړه او غوائې حلاله کړه

اونزدې وو چه دا کار ئې نه وو کړې

د غوا باره کښې تپوسونه:- دبنې اسرائيلو دسرکشئ او د نافرمانئ او دالله ﷻ په حکم کښې خبرې کولو بيان په دې ځائې کښې کيږی چه حکم آوريدو سره په دې باندې ئې عمل اونکړو بلکه په دې کښې ئې مچختې لټول اوبار بار به ئې سوالونه کول .ابن جريج فرمائي چه هغوی حکم ملاويدو سره هره يوه غوا ذبح کړې وې نو دابه کافي وه. خو هغوی پرله پسې سوالونه کول اوپه کار کښې سختي زياتيده. آخر کښې که هغوی انشاء الله نه وې وئيلې نو نوره به هم دا سختي هيڅکله نه وه لرې شوې اوپه دوی باندې به اظهار نه وو شوې([1])

د رومبی سوال په جواب کښې اوونيلې شو چه نه هغه بوډئی ده اونه بالکل کم عمر والا ده بلکه د درميانه عمر ده. بيا د دويم سوال په جواب کښې ددې رنګ بيان شو چه هغه دزيړ رنګ والا ده او چمکداره ده چه کتونکو باندې ښه لګی.د حضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه څوك زيړ پيزار اچوی هغه به هر وخت خوشحاله وی اوددې جملې نه استدلال دې چه ﴿تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ﴾([2])بعضو وئيلی دی چه ددې نه مراد سخت تور رنګ دې ليکن اول قول صحيح دې اودابله خبره ده چه مونږداسې اووايو چه ددې د شوخئ اود چمك په وجه تور رنګې معلوميده. وهب بن منبه وائی چه دومره شوخه وه چه داسې معلوميده چه ددې نه دنمر شغلې راخيژی .په تورات کښې چه ددې رنګ سور بيان کړې شوې دې خو شاند دا عربئ والو غلطی ده .والله اعلم.

د غوا د کار نوعيت:- چونکه دې رنګ اوددې عمر غواګانې دوی ته ډيرې په نظر راغلې نوهغوی بيااووئيل چه انې د الله ﷻ نبی څه بله نښه اوښايه چه شك ختم شی،انشاء الله اوس به لار ملاؤ شی. که هغوی انشاء الله نه وې وئيلې نوهغوی ته به تر قيامته پورې پته نه لګيده اوکه هغوی داسوالونه نه کولې نوپه هغوی باندې به دومره سختی نه وې بلکه چه کومه غوائې هم ذبحه کړې وې نو هغه به کافی وې. ددې مضمون په يو مرفوع حديث کښې هم راغلې دې ليکن دهغې سند غريب دې . صحيح خبره دا معلوميږی چه دا د حضرت ابو هريره ﷺ خپل کلام دې والله اعلم.دې ځل ددې صفتونه بيان شو چه هغې باندې يوۀ نه ده شوې ، اوبه پرې نه دی راويستلې شوې ددې په چمړه باندې څه داغ نشته دې ، يو رنګ ې دې ، په ټول بدن کښې ئې يو ځائې کښې هم بل رنګ نشته دې.ددې لاسونه مخکښې او روستو پښې او د ټول بدن اندامونه بالکل صحيح دی او مضبوط دی.

بعضې وائی چه هغه غوا کار کولو والا نه ده خو د پټو کار کوی. اوبه راوباسی خو دا قول غلط دې. نه په دې کښې څه داغونه شته دې . اوس ددومره کوششونو نه پس دوی ددې قربانئی طرفته متوجه شو ، هم ددې وجې ئې اوفرمائيل چه ذبح کولو ته نزدې نه وو او د نه ذبح کولو په بهانه کښې وو ، چا وئيلی دی چه هغوی ته خپلې رسوائی خيال وو چه پته نشته چه قاتل څوك دې. بعضې وائی. ددې

[1] الطبری: ۳۴۸/۱ ،

[2] ابن ابی حاتم : ۱۳۸/۱)-

قیمت په اوریدو سره هغوی ویریدلی وو، خو په بعضوروایتونو کښې راغلی دی چه ټول ددې قیمت درې دیناره مقرر شوې وو. خو دا درېو دینارو والا اود غوا د وزن برابر سرو زرو والا روایتونو کښې اسرائیلی روایتونه دی. صحیح خبره داده چه ددوی اراده د حکم پوره کولو نه وه خو اوس ددومره وضاحت نه پس اودقتل مقدمې په وجه دوی دا حکم اومنلو. والله اعلم.

یوه فقهی مسئلهٔ:- ددې آیت نه په دې مسئله هم استدلال کیدیشي چه ځناور بغیر دکتلو نه قرض اخستل جائز دی. ځکه چه صفات ښکاره کړې شوی دی اوصفتونه ټول بیان کړې شو. لکه څنګه چه حضرت امام مالك رحمه الله ،امام اوزاعی رحمه الله ، امام لیث رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله اود جمهور عالمانو مذهب دې ، دمتقدمینو او متاخرینو مذهب دې. اوددې دلیل د بخاری او مسلم دا حدیث هم دې چه هېڅ یو ښځه دې دبلې ښځې صفات دخپل خاوند په وړاندې داسې نه بیانوی لکه چه هغه ئې وینی. ([1])اوپه حدیث مبارك کښې نبی کریم ﷺ د دیت داوښانو صفتونه هم بیان کړی دی . قتل

خطا کښې او هغه قتل چه قصدسره مشابه وی ([2])، خوامام ابوحنیفه رحمه الله او او نور کوفی عالمان او امام ثوری رحمه الله وغیره دبیع سلم قائل نه دی. هغوی وائی چه د ځناورو په صفتونو اواحوالوباندې پوره ضبط نشی کیدلې ،داشان حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ، حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه او عبدالرحمان بن سمره رضی الله عنه وغیره نه منقول دی .

بغیر د لیدو نه د ځناورخرڅولو حکم

مسلک حنفی:- علامه عثمانی رحمه الله فرمائی چه امام صاحب په ځناورو کښې د وصف بیانول کافی نه ګڼړی نو دا خبره صحیح ده اودا ایت د امام رحمه الله خلاف حجت نشی جوړیدې ځکه چه په دې کښې الله تعالی د غوا وصف بیان کړې دې او امام ابوحنیفه رحمه الله دا نه فرمائی چه د الله تعالی په وصف بیانولو سره تعین نه راځی هغوی چه انکار کړې دې نود خلقو د وصف په بیانولو سره ئې د تعین نه انکار کړې دې (احکام القران للعثمانی (۱۱۱/۳۱)-

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيْهَا ؕ
اوکله چې مړکړو تاسو یوسړې نو په یوبل موالزامونه لګول په باره دمړی کښې
او (یادکړئی کله) چې تاسو یوسړې دوژلوبیا (دقاتل په حقله) پخپلو
وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ۚ فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ
اوالله ښکاره کونکې وو دهغه څه چې تاسووئ چه پټول مو نو اووئیل مونږ اووهئ دامړې
کښې په جګړه شوې اوالله هغه څیز ښکاره کولو کوم چې تاسوپټولو نومونږ اووئیل چې دامقتول دغوا په یوه حصه
بِبَعْضِهَا ؕ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى ۙ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ
په یوه حصه ددې غوا درانګې ژوندی کوی الله مړی اوښائی تاسو ته نښې خپلې دپاره ددې
اووهئ (نوژوندې اوګویابه شی) دغه شان به الله (دقیامت په ورځ) مړی ژوندی کوی اوتاسوته دخپلو قدرتونونښې ښائی
تَعْقِلُوْنَ ۝
چې تاسو پوهه شئ

[1]) صحیح بخاری : کتاب النکاح باب لاتباشر المراة المراة: ۵۲۴۰، صحیح مسلم: ۳۳۸، بحصرا)-

[2]) ابو داود ، کتاب الدیات ، باب فی دیة الخطا شبه العمد: ۴۵۴۷، وهو صحیح نسائی : ۴۸۹۵، ابن ماجه: ۲۶۲۷)-

چې تاسو د عقل نه کار واخلئ!

الله دپټو څیزونو ښکاره کونکې دې:- په صحیح بخاري کښې ﴿ادارئتم﴾ معنی ده چه تاسو اختلاف کړې دې[1] مجاهد رحمه الله وغیره نه هم دا روایت دې[2] مسیب بن رافع رحمه الله وائي چه کوم سړې په اوو کوټونو کښې پټ شي او نیك عملونه کوي نو الله ﷻ به دده نیکئ ظاهرې کړي. داشان که څوك په اوو کوټونو کښې پټ شي او دبدئ کار کوي نو الله ﷻ به دده دا بدي ښکاره کړي. بیانې دا آیت تلاوت کړو چه ﴿وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ﴾

قوله تعالى:- ﴿فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ﴾

دغوا په څه حصه د مړي وهل:- په دې ځائې کښې هم هغه د تره او وراره واقعه بیانیږي چه ددې په وجه هغوی ته دغوا د ذبح حکم شوې وو او ونیلې شوي وو چه ددې یو ټکړه واخلئ او په دې باندې د مقتول بدن اووهئ، هغه ټکړه د کوم ځائې وه ؟ ددې بیان خو نه قرانپاك کښې شته دې اونه په څه صحیح حدیث کښې او نه مونږ ته ددې په معلومیدو سره څه فائده ملاویږي .د نه دمعلومیدوسره هیڅ نقصان نشته . ښه خبره داده چه دکوم څیزبیان نه وي نو چه مونږ هم په هغې پسې لټون نه کوو . اګر چه بعضو ونیلي دي چه هغه دغضروف نرم هډوکئ وو. څوك وائي چه هډوکئ نه وو بلکه داد پټون غوښه وه. څوك وائي چه د دواړو اوږو په مینځ کښې غوښه وه. څوك وائي چه دژبې غوښه وه. څوك وائي چه دلکئ غوښه وه وغیره .لیکن زمونږ بهتري په دې کښې ده چه څنګه الله ﷻ پټ ساتلې دې مونږ ئې هم پټ اوساتو. ددې ټکړې په لګیدوسره هغه مرده ژوندې شو. او الله ﷻ د هغوی د جګړو فیصله اوکړه اودقیامت په ورځ ئې هم دا دلیل جوړ کړو.

پنځه ځایه د مرګ ذکر:- په دې سورت کښې پنځه ځائې کښې دمرګ نه پس ژوندي کیدل بیان شوي دي. یوخودې آیت﴿ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ﴾ کښې دي او بل په دې قصه کښې او دریم د هغوی په قصه کښې چه د زرګونو په شمیر وتلي وو او په یو ویران کلي باندې تیر شوي وو. څلورم د ابراهیم علیه السلام دڅلورو مارغانو وژلو نه پس په ژوندي کیدو کښې . او پنځم دزمکې دمړکیدو نه پس ددې دپاره ژوندي کیدو ته په مرګ او ژوند سره تشبیه ورکول دي.

په بیا ژوند یو دلیل:- د ابو داود طیالسي رحمه الله یو حدیث دې چه ابو رزین عقیلي رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ مړي الله ﷻ څنګه ژوندي کوي ؟ وې فرمائیل چه کله ته په ویرانه زمکه باندې تیر شوې ې. وې فرمائیل چه آو ، بیا ئې اوفرمائیل چه بیادې دا شنه کتلې ده ؟ وې فرمائیل چه آو .نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داشان دمرګ نه پس ژوندي کیدل دي[3] په قرآن پاك کښې یو بل ځائې کښې دي چه ﴿ وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ﴾ یعنی ددې منکرانو دپاره د امره زمکه هم یو نښه ده. چه دامونږ ژوندئې کوو.اوددې نه دانې راوباسو او دادوئ خوري اومونږ په دې کښې د انګورو او کهجورو باغونه پیداکوو اوددې څلور واړه طرفونو ته نهرونه بهیږي او دوئ ددې میوې ښه په خوند خوند خوري. حالانکه دا دهغوی دلاسو جوړ شوي یا پیدا شوي نه دي.

دویمه فقهي مسئله:- آیا بیا به هم دوی شکر نه ادا کوي ؟ یو زخمي سړې که اووائي چه فلانی سړي د غصې په وجه قتل کړې یم نوددې دا قول به ثبوت ګنړلې شي. په دې مسئله باندې ددې آیت نه دلیل اخیستې شوې دې. د امام مالك رحمه الله په مذهب کښې دې ته تقویت ورکړې شوې دې. ځکه چه د مقتول

[1]) صحیح بخاري : کتاب احادیث الانبیاء باب قوله تعالی (واذ قال موسی لقومه.....)-

[2]) ابن ابي حاتم : ۲۲۹/۱)-

[3]) مسند الطیالسي : ۱۰۸۹، وسنده حسن

بیان ژوندی کیدو نه پس اودهغه د تپوس کولو نه پس چه کوم قاتل هغه خودلې ووهغه قتل کړې شو او دمقتول په قول باندې باور اوکړې شو. ظاهره ده چه په داسې حالت کښې انسان رښتیا وائی او په دې دروغژن نه شی ګڼړلې.

د نبی کریم (ص) د مړی ژوندی کولو یوه معجزه:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه یو یهودی دیوې وینځې سر په کاڼړی باندې کیخودلو . سرئې ورله مات کړو اوددې کړې (بنګړی) ئې ویستل . هرکله چه ددې پته نبی کریم ﷺ ته اولګیدله نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ددې وینځې نه تپوس اوکړئی چه دا چا قتل کړې ده. خلقو تپوس کول شروع کړو چه آیا ته فلانی قتل کړې ئې ، فلانی قتل کړې ئې ؟ هغې به دخپل سر په اشارې سره انکار کولو تر دې پورې چه ددې یهودی نوم راغلو نو دې دسر په اشارې سره اووئیل چه آو. نو دایهودی ګرفتار کړې شو اودهغه نه باربار تپوس کولو سره هغه اقرار اوکړو نو نبی کریم ﷺ حکم ورکړو چه دده سر هم دهغې وینځې پشان د دوو کاڼړو په مینځ کښې مات کړئی. (۱)

دریمه مسئله- اود امام مالک رحمه الله په نیز کله چه دې د غصې په وجه وی نو دمقتول وارثانو ته به قسم ورکولې شی په طور د قسامت لیکن جمهور ددې مخالف دی او د مقتول دې قول باره کښې ثبوت نشته دې.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ

| بیا | سخت شو | زړونه ستاسو | روستو |ددې نه |نو دغه | دی پشان دکاڼړو

|بیا ددې واقعې نه پس(هم)ستاسوزړونه سخت شو|نوداړزونه داسې(سخت)دی لکه

اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ؕ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ

بلکه زیات دی په سختوالی کښې| اوبیشکه | خینې دکاڼړو نه | هغه دی | چې بهیږی |

کاڼړی یادکاڼړونه هم زیات سخت دی| (ځکه چې) خینې کاڼړی داسې دی چې د هغې نه ولې بهیږی

مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ

دهغې نه| چینې |اوبیشکه خینی کاڼړی| هغه دی| چې چوی| نو راوځی | دهغې نه

اوخینې کاڼړی داسې دی چه اوچوی نواوبه (چینې) ترینه روانې شی

الْمَآءُ ؕ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ

اوبۀ | اوبیشکه خینی کاڼړی| هغه دی| چې رارغړی| دیرې دالله نه|اونۀ دې الله| ناخبره

اوخینې دالله دویرې نه راورغړیږی| اودغر دسوکو نه د زمکې تل ته راځی|اوالله ستاسو د کارونو

عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ۝

دهغه کارونو نه| چې تاسو ئې کوئ|

نه بې خبره نه دې |

قوله تعالی:- ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ

د قساوت په لحاظ سره د زړونو قسمونه :- په دې آیت کښې بنی اسرائیلو ته زورنه ورکړې شوی ده چه دداشان زبردستې معجزې او دقدرت دنښو په کتلو نه پس بیا ستاسو زړونه سخت شو لکه دکاڼړی په

(۱) صحیح بخاری : کتاب الخصومات باب مایذکره فی الاشخاص والخصومة بین المسلم والیهود : ۲٤۱۲، صحیح مسلم (۱٦۷۲)-

شان شو. نو په دې وجه ايماندار داشان سختئ سره منع كړې شو او وئيلې شوي دي چه ﴿ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴾ يعنى آيا تراوسه پورې هغه وخت مومنانو ته نه دې راغلې چه كله د ايماندارو زړونه په ويريدو شو دالله ﷻ د ذكر نه اودالله ﷻ د نازل شوي حق نه درزيږي ؟ او دمخكښو اهل كتابو په شان دې نه شى چه دهغوى زړونه دزمانې دتيريدو نه پس سخت شو او په دوى كښې اكثر فاسقان وو.

د قاتل وارهٔ د قتل كولو نه انكار:- حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه ددې مقتول وراره هم دځپل تره دوباره مړ كيدو نه پس دهغه تكذيب اوكړو او وې وئيل چه ده دروغ اووئيل او بيا څه وخت پس د بنى اسرائيلو زړونه هم دكاڼړى پشان سخت شو بلكه ددې نه هم زيات سخت. ځكه چه دكاڼړو نه خو نهرونه راوزى او اوبه ترې بهيږى ، بعضې كاڼړى اوشليږى اوددې نه اوبه روانې شى اگر چه هغه د بهيدو قابلې نه وى ، بعضې دالله ﷻ دويرې نه راپريوزى ،ليكن ددوى زړونه په څه وعظ او نصيحت سره نه نرميږى.ددې ځايه داهم معلوم شو چه په كاڼړو كښې پوهه او ادراك شته دې او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴾ يعنى اووه واړه آسمانونه او اووهٔ واړه زمكې او ددې ټول مخلوق او هر څيزدالله ﷻ تسبيح بيانوى خوتاسو دهغه پاك ذات تسبيح نه كوئى ، الله ﷻ حليم او بخښونكې دې.

يو غلط تاويل:- ابو على جبائى د كاڼړى دويرې نه دپريوتلوتاويل په رړلئ سره وركړې دې. خو دا صحيح نه دې. رازى رحمه الله هم دې ته صحيح نه وائى او حقيقت كښې دا تاويل صحيح نه دې ځكه چه ددې دليل نه بغير لفظى معنى پريښودل لازم رازى ، والله اعلم.نهرونه بهيدل زيات ژړيدل دى. او شليدل او داوبو راوتل ددې نه كم ژړيدل دى. راپريوتل د زړه ويريدل دى، بعضې وائى چه دا دمجاز په طور وئيلې شوي دى. لكه په بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ ﴾ ديوال غورزيدل ئې غوښتل . ظاهر دى چه دامجاز دى او په حقيقت كښې دديوال هډو اراده نه وى.رازى رحمه الله او قرطبى رحمه الله وائى چه دداسې تاويلونو هيڅ ضرورت نشته دې. الله ﷻ چه دكوم څيز نه كوم صفت پيدا كول غواړى نو پيدا كولې شى.

جمادات هم خاص قسم ژوند لرى:- اوگورئى دهغه فرمان دې چه ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ الخ ﴾ (مونږ امانت په زمكه اوآسمانو او په غرونو باندې پيش كړو،اوهغوى ددې د اوچتولو نه مجبورى ظاهره كړه او اوويريدل).مخكښې آيت تيرشو چه ټول څيزونه دالله ﷻ تسبيح وائى،او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ (ستورى او ونې الله ﷻ ته سجده كوى)او فرمائى چه ﴿ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ الخ ﴾او فرمائى چه ﴿ قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴾(زمكې او آسمان اووئيل چه مونږ په خوشحالئ خوشحالئ حاضر يو) .او په بل ځائې كښې ارشاد دې چه غرونه هم د قران پاك نه متاثره شو او د ويرې له كبلې اوشليدل او په بل ځائې ارشاد دې چه ﴿وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ﴾(گناهنگار خلق به خپلو بدنونو ته اووائى چه تاسو زمونږ خلاف ولې شهادت وركړو ؟ هغوى به جواب وركړى چه مونږ ته هغه الله ﷻ د ويناطاقت راكړو چه هغه پاك ذات هرڅيز ته د وينا طاقت وركوى).

د احد د غر واقعه:- يوصحيح حديث كښې دى چه نبى كريم ﷺ د احدغر په باره كښې اووئيل چه دا غر مونږ سره محبت كوى او مونږ هم دې سره محبت كوو، (۱)په يوبل حديث كښې دى چه دكهجورې كومې ونې ته به نبى كريم ﷺ اډانړه لگوله او دجمعې خطبه به ئې وركوله.نو كله چه منبر جوړ شو او

۱) صحيح بخارى : كتاب الجهاد باب فضل الخدمة فى الغزو : ۲۸۸۹، صحيح مسلم: ۱۳۹۲)-

هغه ته پريخودلي شوه نوهغه تني په چغو چغو اوژړل[۱] دصحيح مسلم په يو حديث كښي دي چه رسول الله ﷺ فرمائي چه زه دمكي هغه كاڼړي پيژنم چه دنبوت نه به ني مخكښي ماته سلام كولو. [۲] دحجر اسود په باره كښي دي چه چا دا په حق سره ښكل كړو نودا به دهغه دايمان گواهي د قيامت په ورځ وركوي[۳] اوداشان ډير احاديثو كښي دي چه دهغي نه صفا معلوميږي چه پدې څيزونو كښي پوهه او حس شته اودا ټول په حقيقت باندې محمول دي نه په مجاز باندې.

قوله تعالى:- أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً

د ,,او,,د لفظ تحقيق:- په دې آيت كښي لفظ " او " په باره كښي قرطبي رحمه الله او رازي رحمه الله وائي چه دا دتخبير دپاره دي. يعني ددوى زړونه د كاڼړي په شان سخت اوگڼړئي او يا ددې نه هم زيات. رازي رحمه الله يو وجه دا هم بيان كړې ده چه داټول د ابهام دپاره دي اگر چه دمخاطب په مخكښي باوجود ديو څيز نه دوه څيزونه پيش كولې شي په طور دابهام. دبعضو قول دې چه مطلب دادې دبعضوزړونه دكاڼړي په شان او دبعضو دې نه هم زيات سخت ، والله اعلم.

ددې لفظ چه كومه معنى په دې خائې كښي ده هغه هم واورئي. په دې باندې خو اجماع ده چه او شك دپاره نه دې ، يا خوداد واو په معنى كښي ده يعنى ددوى زړونه كاڼړي پشان يا ددې نه هم زيات سخت شو. لكه په (لَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا) كښي او (عُذْرًا أَوْ نُذْرًا) كښي . دشاعراتو په شعرونو كښي هم " او " دواو په معنى كښي دجمعي دپاره راغلي دي. يا " او "په دې خائې كښي د بل يعنى بلكه ده لكه (كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً) كښي او (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ) كښي او (وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ) او كښي اودبعضو قول دې چه مطلب دادې چه هغه لكه د كاڼړي پشان دي يا په سختئ كښي ستاسو په نيز ددې نه هم سخت دي. بعضې وائي چه صرف په مخاطب باندې ابهام اچولې شوې دې اودادشاعرانو په شعرونو كښي هم موندې شي د پوخ علم او يقين نه باوجود صرف مخاطب باندې دابهام اچولو دپاره داسې كلام كوي.په قران پاك كښي په بل خائې كښي دي چه (وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) يعني مونږ ياتاسو په صفا هدايت ياگمراهئ باندې يو،نو ظاهر ده چه دمسلمانانو په هدايت باندې كيدل اوكفارو په گمراهئ باندې كيدل يقيني څيز دې .ليكن دمخاطب ابهام دپاره دهغه په مخكښي كلام مبهم وئيلې شوې دې.

د ايت بل مطلب:- داهم مطلب كيديشي چه ستاسو زړونه د دې دواړو نه خارج نه دي يا هغه د كاڼړي پشان دي يا ددې نه هم زيات سخت يعنى بعضې داسې اوبعضې هغه سې. ددې قول مطابق دا قول هم دې چه(كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا) بيا فرمائي چه(أَوْ كَصَيِّبٍ الخ) او فرمان دې چه (كَسَرَابٍ) او بيافرمائي چه (أَوْ كَظُلُمَاتٍ الخ) مطلب هم دا دې چه بعضې داسې او بعضې هغه سې دي. والله اعلم.

د زړه د سختوالي مذمت:- تفسير ابن مردويه كښي دي چه نبي كريم ﷺ فرمائي چه دالله ﷻ دذكر نه سوا زياتې خبرې مه كوئي،داسې خبرې زړه سختوي اوسخت زړه والا دالله ﷻ نه لرې كيږي[۴]امام ترمذي رحمه الله هم دا حديث بيان فرمائيلې دې او ددې يو طريقې ته ني غريب وئيلى دى،بزار كښي حضرت انس ﷺ نه مرفوع روايت دې چه څلور څيزونه د بدبختئ دي ① دالله ﷻ دويرې نه دسترگي نه اوښكي نه تلل ② دزړه سختيدل ③ داميدونو زياتوالئ ④ لا لچى جوړيدل. [۵]

---

[۱]) صحيح بخاري : كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر:۹۱۸)-

[۲]) صحيح بخاري : كتاب الفضائل ، باب نسب النبي : ۲۲۷۷، ترمذى : ۳۶۲۴)-

[۳]) ترمذى كتاب الحج باب ماجاء في الحجر الاسود: ۹۶۱، ابن ماجة : ۲۹۴۴، وهو حسن)-

[۴]) ترمذى : كتاب الزهد باب رقم: ۶۱:۲۴۱۱،

[۵]) مسند البزار كشف الاستاد: ۳۲۳۰،

أَفَتَطْمَعُونَ	أَنْ يُّؤْمِنُوْا	لَكُمْ

آیا تاسو امید لرئ | چي ایمان به راوړي دوئ | په وینا ستاسو

| نو آیا تاسودا امید کوئی چي دا (یهودیان) به ستاسو په دین باندي ایمان راوړي

وَقَدْ كَانَ	فَرِيْقٌ	مِّنْهُمْ	يَسْمَعُوْنَ	كَلٰمَ اللّٰهِ	ثُمَّ	يُحَرِّفُوْنَهٗ

اوحال دا چي وه | يوه ډله | ددوئ نه | اچي اوريدوبه ئي | كلام دالله | ابيابه ئي | بدلولو هغه كلام |

(حال دا) چي ددوئ یوي ډلي به دالله خبري اوریدلي او په هغي باندي د پوهولو نه پس به ئي په کښي کمي زیاتي کولو

مِنْ بَعْدِ مَا	عَقَلُوْهُ	وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝	وَاِذَا	لَقُوا	الَّذِيْنَ

روستو دهغي نه | چي پوهه به شول په هغي | اوهغوئ پوهيدل | اوكله چي | ملاويږي | دهغه كسانو سره

او دوئ پوهیدل (چه د الله تعالی په کتاب کښي بدلون گناه ده) او کله چي دوئ مسلمانانو سره مخامخ شي

اٰمَنُوْا	قَالُوْا	اٰمَنَّا ۚ	وَاِذَا	خَلَا

| چي ایمان ئي راوړي دي | نو وايئ | اچي ايمان راوړي دي مونږ | اوكله چي | خالي شي

نو (دوی ته) وائی (تاسو چه څنګه ایمان راوړي دي دغه شان) مونږ هم ایمان راوړني دي او چي کله شي

بَعْضُهُمْ	اِلٰى بَعْضٍ	قَالُوْٓا	اَتُحَدِّثُوْنَهُمْ	بِمَا	فَتَحَ اللّٰهُ

ځيني دهغوئ | دځينو نورسره | نو وائي | آيا تاسوخبروئ هغوئ | په هغه خبرو | چي ښودلي دی الله |

په خپل مینځ کښي یو بل سره یوځائي شي | نو وائی چي آیاتاسومسلمانانوته هغه خبري ښائي کومي چي

عَلَيْكُمْ	لِيُحَآجُّوْكُمْ	بِهٖ	عِنْدَ رَبِّكُمْ ط

تاسو ته | دپاره ددي چي جګړه اوکړي تاسو سره | په ذريعه دهغي | په نزد د رب ستاسو

الله تعالی تاسو ته خودلی دی | (د دي نه نقصان دا دي) چه (مسلمانان به) تاسوسره دالله په مخکښي جګړه کوی

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ۝	اَوَلَا يَعْلَمُوْنَ	اَنَّ اللّٰهَ	يَعْلَمُ	مَا

آیا نه پوهیږئ (په دي) | اوولي معلومه نه ده دوئ ته | چي بيشكه الله ته | معلوم دی | هغه څه

نوتاسوولي نه پوهيږئ | او آيا دا يهوديان نه (په دي خبره نه) پوهيږی چي الله ته د دوی هغه خبري کومي

يُسِرُّوْنَ	وَمَا	يُعْلِنُوْنَ ۝

چي دوئ ئي پټوي | اوهغه څه | چي ښكاره كوئ ئي دوئ |

چه دوئ پټوی او کومي چه ښکاره کوی ټولي معلومي دی |

قوله تعالی:- اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ يُّؤْمِنُوْا لَكُمْ

د یهودیانو د ایمان امید مه ساتئ:- ددي ګمراه قوم یهود دایمان نه الله ﷻ خپل نبي او د نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ؓ ته ناامیدی ورکوی چه ددي خلقو لوئي لوئي پریشانئ اوکتلي او خپل زړونه ئي د کانړي په شان سخت کړل ، دالله ﷻ کلام ئي واوریدو اوبیا هم ددي تحریف کوی او په دي کښي تبدیلي راولي نوتاسو ددي نه څه امیدساتئ؟ هم ددي آیت پشان بل ځائي فرمائی چه ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِمْ

مِّيثَاقَهُمْ الخ ﴾ يعنى ددوى د وعده خلافئ په وجه مونږ په دوى باندې لعنت اوكړو او ددوى زړونه مو سخت كړل. خكه چه دوى به دالله ﷻ كلام كښې تبديلى كوله.

قوله تعالى:- وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ

دالله د كلام اوريدلو مطلب:-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى چه په دې ځاى كښې دكلام الله آوريدل اوفرمائيل.ددې نه مراد د حضرت موسى ﷺ د ملګرو هغه ډله ده چه هغوى دحضرت موسى نه دالله ﷻ كلام په خپلو غوږونود آوريدلو درخواست كړې وو. او كله چه هغوى پاك شو او روژه ئې اونيوله او حضرت موسى ﷺ سره كوه طور ته لاړل او په سجده پريوتل نوالله ﷻ دوى ته خپل كلام واورولو. كله چه دوى واپس راغلل او حضرت موسى ﷺ دالله ﷻ دا كلام بنى اسرائيلو ته بيانول شروع كړل نو دې خلقو په هغې كښې تحريف او بدلون كول شروع كړل.

قوله تعالى:- ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

په تورات كښې تحريف كول:-سدى ﷺ فرمائى چه دې خلقو په تورات كښې تحريف كړې وو ، هم دا عام معنى صحيح ده. چه په دې كښې به هغه خلق هم شامل شى اودا بدخصلت والا نور يهود هم وو. په قران پاك كښې په بل ځاى كښې دى چه ﴿فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾ يعنى په مشرانو كښې كه څوك ستاسو نه پناه اوغواړى نو هغه ته پناه وركړه تر دې پورې چه هغوى كلام الله واورى نو ددې نه مراد دا نه دې چه دالله ﷻ كلام په خپلو غوږونو واورى بلكه قران واورى ، نو په دې ځاى كښې هم دكلام الله نه مراد تورات دې. داتحريف كوونكى او پټوونكى دهغوى عالمان وو . ([1])

قوله تعالى:- وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ

ديهودو عالمانو بد خصلتونه:-د نبى كريم ﷺ صفتونه دهغوى په كتابونو كښې وو،هغوى په دې ټولو كښې تاويلونه اوكړل داصل مطلب نه ئې لرې كړى وو.داشان حلال به ئې حرام ، حق به ئې باطل كول. رشوتونه به ئې اخستل اوغلطو مسائلو وئيلو عادت په كښې وو.خو كله كله چه به ورته درشوت اخستلو امكان نه وو،درياست د تللو ويره به ورته نه وه ، دمريدانو نه به جدا شو نو حق خبره ئې هم كوله. مسلمانانو سره به ملاويدل نو وئيل به ئې ستاسو نبى رښتونې دې،دا په حقه پيغمبر دې([2]) خو بيا چه به خپلو كښې كيناستل نو وئيل به ئې چه ولې عربو ته داخبرې كوئى بيا خو به دوى په تاسو باندې غالب شى اودالله ﷻ په نيز به هم تاسو لره لاجوابه كړى. نوددې په جواب كښې الله ﷻ اوفرمائيل چه آيا دې بې وقوفوته دومره علم نشته دې چه مونږ ته پټ او ښكاره هر څه معلوم دى.

د يهوديانو منافقت:- يوروايت كښې دى چه رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه په مدينه كښې زمونږ سره دايمان والو نه سوا بل څوك نه وو. نودې كافرو او يهودو اووئيل ورشئ او وائي چه مونږ هم ايمان راوړو او دلته راغلل نو بيا هم هغه شان زوړ حالت كښې پاتې شو چه څنګه وو. نودا خلق به سحر راغلل او دايمان دعوى به ئې كوله او مابنام چه به كافرو ته ورغلل نو هغوى سره به شامل شو. په قران پاك كښې دى چه ﴿ وَقَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي الخ ﴾ (د اهل كتابو يو ډلې اووئيل چه په ايمان والو باندې څه نازل شوى دى نو په هغې باندې دورځې په يو حصه كښې ايمان راوړئى بيا په (دويمه حصه) كښې كافر شئ چه پخپله ايمان والا هم دخپل دين نه واوړى) دې خلقو په دهوكه ددې ځانې رازونه معلومول او دائې خپلې ډلې ته بيانول غوښتل او مسلمانان ئې هم ګمراه كول غوښتل. خو د هغوى دا چالاكى اونه چليده. او الله ﷻ دا راز ښكاره كړو. كله چه به په دې ځانې كښې وو نو خپل ايمان او اسلام به ئې ظاهرولو نو صحابه كرامو ﷺ به ددوى نه تپوس كولو چه آيا ستاسو په كتاب

---

[1]) الطبرى: ۱/ ۲٤٥)-

[2]) الطبرى: ۱/ ۲٤٥)-

کښې دنبی کریم ﷺ بشارت وغیره نشته دي؟نو هغوی به اقرارکولو. کله چه به خپلو مشرانو ته ورغلل نو هغوی به دوی رټل او وئیل به ئې چه تاسو خپلې خبرې ولې هغوی ته کوئی او وسله هغوی له په لاس کښې ورکوئی.(۱)

قوله‌تعالی:- أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

د یهودیانو پټې خبرې نبی کریم ته معلومیدل:- مجاهد رحمه الله فرمائی چه نبی کریم ﷺ د قریظه په ورځ دیهودیانو په قلعه کښې اودریدلو او وې فرمائیل چه ائې د شادوګانو او خنزیرانو او دطاغوت د عبادت کوونکو رونړو(۲) نو دوی په خپلو کښې اووئیل چه زمونږ دکور داخبره دوی ته چا اوکړه؟ خبردارخپلې خبرې دوی ته مه کوئې ګنی هغه به دالله ﷻ په مخکښې حجت جوړشي.اوس الله ﷻ اوفرمائیل اګر چه تاسو پټوئی لیکن زما نه هیڅ یو څیز نشي پټیدلې ، تاسو دا پټ په پټه ولې خپلې ډلې ته وائې چه خپلې خبرې هغوی ته مه رسوئی او دا چه تاسو دخپل کتاب خبرې پټوئی.نو ستاسو ددې خراب کار نه څه ښه خبر یم اودا تاسو چه خپل ایمان ښکاره کوئی نوستاسو ددې اعلام حقیقت هم ماته پته ده.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ

اوځینی ددوئ نه|امیان دی|چې نهٔ پوهیږی

اوپه دوئ کښې ځینې خلق امیان دی چې بیخی

الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ۝ فَوَيْلٌ

په کتاب| مګر |صرف آرزوګانو دی | اونهٔ دی دوئ| مګر ګمانونه چلوی| نو هلاکت دې

په کتاب (چه توراة دې) نه پوهیږی | تش د زړه ارمانونه اوخپل ګمانونه کوی| نوافسوس دې

لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ

دپاره دهغه کسانو| چې لیکی | کتاب |په لاسونو خپلو|بیا | وائی |چې دا| دطرفه دالله نه دې

دهغه چاپه حال چې اول پخپلو لاسونویو کتاب اولیکی| بیا وائی چې داکتاب دالله دطرفنه دې

لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَت

دپاره ددې چې واخلی|په هغې |قیمت | لږ |نو تباهی ده دپاره دهغوئ |په سبب دهغې|چې لیکلی دی

چې ددې (دهوکې) په ذریعه (د دنیا) لږ مال واخلی |نو ددوی په دې لیکلو باندې افسوس دې

أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ ۝

لاسونو دهغوئ|اوتباهی ده |دپاره دهغوئ | په سبب دهغې| چې ګټی ئې هغوئ| |

او ددوئ په دې کار کسب بیا افسوس دې (چه دکتاب ناشکره دی اوبل ئې دا ظلم اوکوړ چه)

قوله‌تعالی:- وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ

دامی دلفظ وضاحت :-دامی معنی ده چه هغه سړې چه په ښه شان لیکل نشی کولې ددې جمع (أُمِّيُّونَ) ده.دنبی کریم ﷺ په صفتونو کښې یو صفت دامی هم راغلې دې ځکه چه نبی کریم ﷺ هم لیك لوست

(۱) الطبری: ۱۳۵۲)-

(۲) الطبری: ۱۳۴۸

والا نه وو. قران پاك كښې فرمائي چه ﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتٰبٍ الخ ﴾ (اې نبي ﷺ تا ددې نه مخکښې نه لوست کولې شو او نه ليکل، که داسې وې نو دې باطل پرستو ته به دشك کولو گنجائش باقي پاتې وې)نبي کريم ﷺ فرمائي چه مونږ امي او ان پړهه خلق يو ، نه ليکل کولې شو او نه وتيل ،نه حساب کولې شو ، مياشت کله دومره وي اوکله دومره دومره . په رومبي ځل خو نبي کريم ﷺ دخپلودوارولاسونو ټولې گوتې درې ځل لاندې طرفته مائلې کړې يعني ديرش ورځې او دوباره بيا ئې هم داسې اوکړل. خو په دريم ځل ئې د کښې گوتې نه حلقه جوړه کړه يعني يو کم ديرش ورځې (¹)، مطلب دا دې چه څمونږ عبادتونه دهغوی دوختونو حساب باندې موقوف نه دی. قران پاك په بل ځائې کښې فرمائي چه الله ﷻ به ناپوهانو کښې يو رسول اوليږلو چه هم ددوی نه دې. ابن جرير رحمه الله فرمائي چه په دې لفظ کښې ان پړهه سړې مور طرفته منسوب کړې شوې دې. حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه يو روايت دې چه په دې ځائې کښې امي هغه چاته اووئيلې شو چه هغوی نه ديو رسول تصديق اوکړو اونه ئې چرته يو کتاب اومنلو اوخپل ليکلې شوی کتابونه ئې دکتاب الله ﷻ پشان په خلقو منل غوښتل.خو اول دا قول عربو د محاورو نه خلاف دې ، دويم دا چه ددې قول سند صحيح نه دې.

قوله تعالى:- اِلَّآ اَمَانِيَّ

د اماني تشريح:-د "اَمَانِيَّ" معنى خبرې او اقوال .حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه کذب خواهشات او د دروغو پورې کولو معنى هم کړې شوې ده، دتلاوت او د ظاهرى الفاظو معنى هم روايت شوې ده. لکه په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهٖ ﴾ په دې ځائې کښې دتلاوت معنى صفا ده. دشاعرانو په شعرونو کښې هم دا لفظ دتلاوت په معنى کښې دې. او هغه صرف په گمان باندې ده. يعني حقيقت لره نه پيژني او ناحق گمان کوی او فضول خبرې کوی. بيا ديهودو ديوبل قسم په دې ځائې کښې بيان کيږی چه ښه ليك لوست والا خلق وو. او په الله ﷻ پورې به ئې دروغ پورې کول (نعوذبالله) او دمريدانو مال به ئې خوړلو.

قوله تعالى:-فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ

د ويل څه معنى ده :-د ﴿وَيْلٌ﴾ معنى هلاکت او بربادی ده او دجهنم د يوکندې نوم هم دې. چه دهغې اوورتيز دې ، که په هغې کښې غرونه هم واچولې شي نو ويلې به شي ، ابن ابى حاتم کښې يو حديث دې چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه دجهنم ديو وادی نوم ﴿وَيْلٌ﴾ دې چه په هغې کښې به کافران اچولې شي،ددې ژوروالئي دومره دې چه متواتر څلويښت کاله په لاندې تگ اوشي نو ويخ ته به ئې اورسي. (²)خو دسند اعتبار سره دا حديث غريب هم دې ، منکر او ضعيف هم. يو بل غريب حديث کښې دی چه دجهنم د غر نوم ﴿ وَيْلٌ﴾ دې .يهوديانو د تورات تحريف اوکړو اوپه دې کښې ئې کمې اوکړو. د نبي کريم ﷺ نوم مبارك ئې ترې اوويستلو ، نو په دې وجه دالله ﷻ غضب په هغوی باندې نازل شو، تورات پورته کړې شو او الله ﷻ اوفرمائيل چه ددوی دلاسونو ليکلو او ددوی گټې لره هلاکت دې(³)د ﴿وَيْلٌ﴾ معنى سخت عذاب،ډير بد ، هلاکت،افسوس ، درد ، غم ، او ملامتيا وغيره هم رازی﴿ وَيْلٌ وَيح ، وَيش ،ويه،ويك،ويب ﴾ دټولو يو معنى ده. اگر چه بعضو ددې الفاظو بيله بيله معنى کړيده. لفظ د ويل نکره دې . او نکره مبتدا نشي جوړيدلې چونکه دا په معنى کښې د بددعا ده ، ځکه دا مبتدا جوړه کړې شوه. بعضې خلقو ددې معنى نصب کښې کول هم جائز ليکلې ده. ليکن د ويل قرات نشته . په دې

---

¹) صحيح بخاری : کتاب الصوم باب قول النبی ﷺ لانکتب ولا نحسب: ۱۹۱۳صحيح مسلم: ۱۰۸۰، ابوداود: ۲۳۱۹، نسائی : ۲۱٤۲)-

²) ترمذی: کتاب التفسير القران با ب ومن سورة الانبياء: ۳۱٦٤)،-

³) الطبری: ۱۳۸۹)،-

خاني کښې د يهودو دعالمانو غندنه کيږي چه هغوی به خپلو خبرو ته دالله ﷻ کلام وئيلو، او خپله ډله به ئې خوشحالوله او دنيابه ئې ګټله. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه تاسو داهل کتابو هم تپوس کوئ؟ دالله ﷻ تازه ليکل ستاسو په وړاندې دې ستاسو لاسونو کښې دې. اهل کتاب خويه کلام الله ﷻ کښې تحريف اوکړو، دخپل لاس ليکلو ئې الله ﷻ طرفته منسوب کړل او خواره ئې کړل، نوبيا تاسوته ددې څه ضرورت وو چه تاسو خپل محفوظ کتاب پرېښودو ؟ اود هغوئ د تحريف شده کتاب ضرورت نه وو. افسوس چه هغوی ستاسو نه تپوس کوی او تاسو هغوئ نه معلومات نه کوئ. (۱)

قوله تعالى:- لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

لږ قيمت څه وو:- دلږ قيمت نه مراد چه ددنيا ټول مال ملاؤ شي خو بيا هم دآخرت په مقابله کښې ددې هيڅ قدر وقيمت نشته دې. خو د جنت په مقابله کښې دا ډير زيات حقير څيز دې. بيائې اوفرمائيل چه دهغوئ ددې فعل په وجه چه هغوی خپلو خبرو لره دالله ﷻ د خبرو پشان په خلقومنی او په دې باندې دنيا ګټي. او دا هلاکت او بربادی ده.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۚ قُلْ أَتَّخَذْتُمْ

اووائی هغوئ | هرګز به ونۀ رسيږی مونږ ته | وور | مګرڅوورځې | شمارلي شوی | ورته اوويه | آيا تاسو اخستي ده

وائی چې مونږ ته د شمير د څو ورځې نه سوا ددوزخ اور نه رارسی | ورته اووايه آيا تاسو(په دې باره کښې) د

عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا

دالله نه | څه وعده | چې نشی کولې خلاف الله | دوعدې خپلې | يا وايئ تاسو | په الله باندې | هغه

الله تعالى نه څه لوظ اخستې دې | چې هغه به ګنې دخپل لوظ خلاف نه کوی | اوکنه تاسو دخانه په الله باندې

لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

چې نۀ ده معلومه تاسو ته |

هيڅ بې هيڅه دروغ جوړوئی |

قوله تعالى:- وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً

دجهنم عذاب څوورځې دې:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه يهوديانو به وئيل چه ددنيا ټوله موده اووه زره کاله ده. دهرو زرو کالو بدله کښې به مونږ ته يو ورځ سزا راکولې شي نودا به صرف اووه ورځې په جهنم کښې اوسيدل وی. ددې قول ترديد کښې دا آيت نازل شو. بعضې خلق وائی چه دې خلقو به دا منل چه مونږ به څلويښت ورځې په اوور کښې يو. ځکه دا خلق په دې دهوکه شوی وو چه دوی به وئيل چه په تورات کښې دی چه دجهنم دواړو طرفونو ته د زقوم ونو پورې دڅلويښتو کالو لاره ده، نوهغوی به وئيل چه ددې مودې نه پس به عذاب لرې شي. په يو روايت کښې دی چه نبی کريم ﷺ لره راغلل او وې وئيل چه مونږ به څلويښت ورځې په جهنم کښې يو، بيا به زمونږ په ځاني نور خلق راشي يعنې د نبي کريم ﷺ امت، نبی کريم ﷺ د هغوی په سرونو لاس کيخودلو او وې فرمائيل نه، بلکه تاسو به هميشه هميشه په جهنم کښې پراته يئ، په دې باندې دا آيت نازل شو.

د يهوديانو نه څو تپوسونه کول:- حضرت ابوهريره ﷺ فرمائي چه دفتح خيبر نه پس د نبی کريم ﷺ په وړاندې د هدئې په طور د چيلئ پخه غوښه پيش کړې شوه او په دې کښې زهر ګډ شوی وو. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل ددې ځاني يهود جمع کړئ، بيائې دهغوی نه تپوس اوکړو، ستاسو پلار څوک دې؟

(۱) صحيح بخاري : کتاب الشهادات باب لا يسئل اهل الشرک عن الشهادة: (۲۶۷۵)-

هغوی اوونیل چه فلانې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دروغ وائې،ستاسو پلا رخو فلانې دې. هغوی اوونیل چه تاسو صحیح اوفرمائیل هم هغه زمونږ پلار دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ګورئي اوس څه څه بله پوښتنه کوم. تاسو به رښتیا رښتیا وائې. هغوی اوونیل چه انې ابو القاسم ﷺ که مونږ دروغ اووایونو ستا په وړاندې هغه نه چلیږی مونږ په دې آزمښیت اوکړو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اووائې کوم خلق جهنمیان دی؟ هغوی اوونیل چه څو ورځې خو مونږ یو، بیا ستاسو امت. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل لرې شئ بالکل نه، بیائې اوفرمائیل چه اووائې تاسو په دې غوښه کښې زهر ګډ کړی دی که نه . هغوی اوونیل چه آو .نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ولې ؟ وې وئیل که تاسو رښتونی یئ نو دا زهر تاسوته نقصان نشی درسولې. اوکه تاسو په دروغه یئ نو مونږ به ستاسونه نجات حاصل کړو. (مسند احمد ، بخاری ، نسائی). ([1])

بَلٰى	مَنْ	كَسَبَ	سَيِّئَةً	وَّاَحَاطَتْ	بِهٖ	خَطِيْٓئَتُهٗ
ولې نه	چاچې	وکړه	بدی	اوچاپیره شوه	دهغهٔ نه	ګناه دهغه

بلکه خبره داده چې څوک ګناه اوکړی اوخپل ګناهونه ترینه راچاپیره شي

فَاُولٰٓئِكَ	اَصْحٰبُ	النَّارِ	هُمْ	فِيْهَا	خٰلِدُوْنَ	وَالَّذِيْنَ
نو هغوئ	خاوندان	دووردی	هغوئ به	په هغې کښې	همیشه وی	اوهغه کسان

نوهم دغه کسان دوزخیان دی او ترتله به په اور کښې پراته وی اوکومو کسانو چه ایمان راوړې دې

اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا	الصّٰلِحٰتِ	اُولٰٓئِكَ	اَصْحٰبُ	الْجَنَّةِ	هُمْ
چې ایمان ئې راوړو	او وې کړو عمل	نیك	هغوئ	خاوندان دی	دجنت	هغوئ به

او (دایمان راوړلو نه پس صرف په ایمان بسوالې نه کوی بلکه) نیک کارونه کوی نوهغوئ جنتیان دی

فِيْهَا	خٰلِدُوْنَ
په هغې کښې	همیشه وی

تول عمر به جنت کښې عیش وعشرت کوی

قوله تعالى:- بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓئَتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ

په ګناهونو کښې راګیر خلق:- مطلب دادې چه دچا عملونه سراسر بد دی، چه کوم دنیکو نه خالی لاس دی، هغه جهنمیان دی.او چه کوم سړې په الله ﷻ او دهغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړی او دسنتو مطابق عمل کوی هغه جنتی دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿ لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ الخ﴾ (نه خوستاسو منصوبې چلیدې شی اونه د اهل کتابو، هره بدئ کولو والا به دخپلې بدئی سزا بیا مومی او هرې نیکئ کولو والا به د خپلې نیکئ، دبدو به هیڅوك مددګار نه وی اود نیك به هیڅ یو عمل نه بربادیږی نه دسړ ی او نه دښځې).

د بدئ نه مراد:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه په دې ځائې کښې چه دبدئی نه مطلب کفر دې . او په یوروایت کښې دی چه ددې نه مراد شرك دې([2])ابو وائل رحمه الله ، ابوالعالیه رحمه الله ، مجاهد رحمه الله ، حسن رحمه الله ، قتاده رحمه الله ، ربیع بن انس رحمه الله وغیره نه هم دا روایت شوی دی. سدی رحمه الله فرمائی چه ددې نه

[1]) صحیح بخاری : کتاب الجزیة باب اذا غدر المشرکون بالمسلمین: (۳۱٦۹)-
[2]) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۵۲)-

مراد کبیره ګناهونه دی چه داپرله پسې وی نوددې سره زړه ګنده کیږی[1] حضرت ابو هریره ﷺ وغیره فرمائی چه مرادترې شرك دې چه د چا په زړه باندې قابض شی. د ربیع بن خثیم رحمه الله قول دې چه څوك په ګناهونوباندې مړ شی او توبه ورته نصیب نه شی.په مسند احمد کښې یو حدیث دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ګناهونه سپك مه ګڼرئی،دا جمع کیږی اودانسان د هلاکت سبب جوړیږی . ګورئی نه چه د ډیرو همساګانونه یو ګیډې جوړیږی بیا که په دې کښې اوور اولګولې شی نو ډیر غټ غټ څیزونه لره ایره کوی ،[2]

قوله تعالی:- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

د ایمان دارو د نیکو عملونوبدله:- بیا دایمان والو حال بیانوی فرمائی چه څوك ستاسو پشان عمل نه کوی بلکه ستاسو دکفر په مقابله کښې دهغوی ایمان دې اوستاسو دبدعملونو په مقابله کښې دهغوی پاك عملونه دی،دوی ته به ابدی راحتونه او همیشه جنتونه ملاویږی، دالله ﷻ عذاب اوثواب دواړه پائیدار دی.

وَإِذْ	أَخَذْنَا	مِيثَاقَ	بَنِي إِسْرَائِيلَ			
اویاد کړئ کله چې	واغسته مونږ	پخه وعده	داولاد داسراءیل نه			
تر: او(یاد کړئ کله) چې مونږبنی اسرائیلونه پوخ لوظ واخستل						
لَا تَعْبُدُونَ	إِلَّا اللَّهَ	وَبِالْوَالِدَيْنِ	إِحْسَانًا	وَذِي الْقُرْبَىٰ	وَالْيَتَامَىٰ	
چې مهٔ کوئ عبادت	مګر دالله	اودمورا وپلار سره	اکوئ احسان	اوخپلوانو سره	اویتیمانو سره	
چې بغیر دالله پاك نه به دبل چا عبادت نه کوئی اومورلارسره به نیکی کوئی اوخپلوخپلوانویتیمانو						
وَالْمَسَاكِينِ	وَقُولُوا	لِلنَّاسِ	حُسْنًا	وَأَقِيمُوا	الصَّلَاةَ	وَآتُوا الزَّكَاةَ
اودمسکینانو سره	اوکوئ	خلقو سره	ښې خبرې	اوقائیموئ	مونځ	اوورکوئ زکاة
مسکینانوسره به هم نیکی کوئی اوخلقوسره به په خوږه خوله خبره کوئی اومونځونه به کوئی اوزکاة به ورکوئی						
ثُمَّ	تَوَلَّيْتُمْ	إِلَّا قَلِيلًا	مِنْكُمْ	وَأَنْتُمْ	مُعْرِضُونَ	
خو بیا	اواپس شوئ تاسو	بغیرد لږو کسانو	ستاسو نه	اوحال داچې تاسو	مخ اړونکی یئ	
نوبیا لږکسانو نه بغیرتاسولوظ نامې ته شاکړه اوتاسوهمیشه (دالله دحکمونونه)مخ ګرزولې دې						

قوله تعالی:- وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

صرف الله ﷻ دعبادت لائق دې:- بنی اسرائیلو ته چه کوم احکام ورکړې شوی وو اودهغوی نه چه په کومو څیزونوباندې وعده اخستلې شوې وه ، دهغې بیان کیږی. او دهغوی د وعده خلافئ ذکر کیږی. هغوی ته حکم ورکړې شوې وو چه هغوی دې توحید اومنی اودالله ﷻ نه سوا دې د نورو عبادت نه کوی. نه صرف بنی اسرائیلو ته بلکه ټول مخلوق ته هم دا حکم شوې دې فرمان دې چه ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾ او مونږ چې ستا نه وړاندې کوم پیغمبر هم لیږلې وو نو هغه ته مو وحی کړې وه چې دعبادت لائق زما نه سوا نور څوك نشته دې ، ټول خلق دې هم زما عبادت کوی.

[1]) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۵۳)-

[2]) احمد: ۱/ ۴۰۲ ،،

او فرمائي چه ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ يعنى مونږ هر امت ته رسول اولیږلو چه هم دالله ﷻ عبادت کوئي او دهغه نه سوا د نورومعبودانو باطلو نه بچ شئ.دټولو نه زيات حق دالله ﷻ دي اودهغه په ټولو حقونو کښې لوئې حق دادې چه دهغه عبادت اوکړې شی او دبل هیڅا عبادت دې اونکړېشی ، بیا د حقوق الله نه پس د حقوق العباد ذکر کیږي.

قوله تعالى:- وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

مور پلارسره ښه سلوک:- دبندګانو په حقونو کښې دمور پلار حق چونکه زيات دې نوددې وجې مخکښې دا بیانوی.او ارشاد فرمائي چه﴿ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ (زما شکرادا کړئي او دخپل مورپلارهم احسان اومنې) اوبل ځائې کښې فرمائي چه ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ الخ﴾(ستاسودرب فيصله داده چه دهغه نه سوا دنورو عبادت مه کوئي او دمور پلار سره احسان کوئي) . په بخاری او مسلم شريف کښې دی چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ کوم یو عمل دټولو نه افضل دې ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل مونځ په وخت باندې ادا کول. بیا تپوس کوی چه ددې نه پس . نبی کریم ﷺ فرمائي چه مور پلار سره ښه سلوك اواحسان کول. بیا تپوس کوی چه ددې نه پس کوم یو دې ؟ فرمائي چه دالله ﷺ په لار کښې جهاد کول . (١) په یوصحیح حدیث کښې دی چه چاتپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه دچا سره ښه سلوك اوکړم او ښیګړه اوکړم ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دخپلې مور سره. بیا تپوس کوی دچا سره ؟ نبی کریم ﷺ فرمائي چه دخپلې مور سره. بیا تپوس کوی دچا سره ؟ نبی کریم ﷺ فرمائي چه دخپل پلار سره ، بیا نزدې (رشته دار) سره او بیا نزدې (رشته دار) سره. (٢)

په آیت کښې ﴿لَا تَعْبُدُونَ﴾فرمائي ځکه چه په دې کښې په نسبت د ﴿لَا تَعْبُدُوا﴾زیاته مبالغه ده .داخبر دې په معنی دطلب دې.بعضې خلقو دا﴿ أَنْ لَا تَعْبُدُوا ﴾ هم وئیلې دې.ابی او ابن مسعود ﷺ نه دارواېت دې هغوی به﴿ لَا تَعْبُدُوا﴾ ونیل .

قوله تعالى:-وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

یتیم چاته وائي؟:- یتیمان هغه وړو بچو ته وائی چه دهغوی سرپرست پلار نه وی. مسکین هغه خلقو ته وئیلې شی چه هغه دخپل اود خپلو بچو پرورش او نور ضروریات پوره نشی ادا کولې. ددې نوره تشریح به انشاء الله په سورت نساء کښې هم ددې پشان آیت کښې راشی.

قوله تعالى:- وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

د ښه سلوک حکم:- بیا فرمائي چه خلقو ته ښه خبرې کوئي يعنى دهغوی سره نرمې خبرې او په فراخه تندی سره ملاویږئي.دښو خبرو حکم کوئي،د بدئي نه منع کوئي. حضرت حسن رحمه الله فرمائي چه دنیکئ حکم کوئي،د بدئي نه منع کوئي ، بردباری درګزر اوخطاګانې معاف کول خپله لار جوړه کړئي. هم دا ښه اخلاق دی اودا اختیارول پکار دی.حضرت رسول الله ﷺ فرمائي چه ښه څیز لره حقیر مه ګنړئي که ستاسو نه نور څه نشی کیدې نو خپل رور سره په رونړتندی ملاقات کوئي (مسند احمد) (٣)قران پاك کښې دالله ﷻ دعبادت حکم دې ، بیا خلقو سره دښیګړې کولو ، بیا ښه خبرې کول ،بیا د څه نورو اهمو څیزونو حکم هم راغلی دې چه مونځ کوئي اوزکوة ورکوئي.

بیاخبر ورکوی چه دې خلقو وعده خلافی اوکړه او عام طور سره نافرمان جوړ شو خو لږ خلق په خپله وعده باندې قائم پاتې شو، دې امت ته هم دا حکم ورکړې شوې دې . فرمائي چه ﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا الخ ﴾(دالله ﷻ عبادت کوئي اودهغه ذات سره شریك مه جوړوئي،موریلار سره ،

(١) صحيح بخاري : كتاب الادب باب البر والصلة: ٥٩٧٠،صحيح مسلم:٢٥٢، ترمذي: ١٨٩٨، نسائي: ٢١١)-

(٢) صحيح بخاري : كتاب الادب من احق الناس بحسن الصحبة :١٧٣)-

(٣) احمد: ٢١٠٠٨، صحيح مسلم:كتاب البروالصلة، باب استحباب طلاقة الوجه عنداللقاء :٢٦٢٦، ترمذي: ١٨٣٣)-

رشته دارو سره، یتیمانو سره اومسکینانو سره او نزدې ګوانډیانو سره، اجنبي ګوانډیانوسره، دپیژندګلو سره، مسافرو سره ، وینځو او غلامانو سره ښه سلوك او احسان کوئي، یاد ساتئي تکبر او فخر کوونکی الله ﷻ ته خوښ نه دی. الحمدلله دا امت په نسبت دنوروامتونو ددې احکامو په منلو کښې او په دې باندې عمل کولو کښې زیات مضبوط ثابت شو. اسدبن وداعه رحمه الله نه روایت دې چه هغه به یهودیانو او نصرانیانوته سلام کولو او دلیل به نې ورکولو چه دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ﴾ لیکن دااثر غریب دې. او دحدیث خلاف دې ، په حدیث کښې صفا موجود دی چه یهودیانو او نصرانیانو سره شروع په السلام علیکم باندې مه کوئی. والله اعلم. [1]

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ

او یادکړئ کله چې | واغسته مونږ | محکمه وعده ستاسو نه | چې مه تویوئ | | وینې خپلې |

او (یادکړئ) هغه وخت چې مونږ ستاسومشرانونه پوخ لوظ اخستې ووچې خپلې وینې مه تویوئ

وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ

اومه اوباسئ | ځانونه خپل | د کورونو خپلو نه | بیا اقرار وکړو تاسو | اوتاسو

خپل خپلوان دکورکلی نه مه شړئی نو (هغه وخت) تاسو په دې لوظ کلک اقرار اوکړو اوپه دې خبره

تَشْهَدُونَ ۝ ثُمَّ أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ

ګواهان یئ | بیا هم تاسو | هغه کسان یئ | چې وژنئ | ځانونه خپل | اواوباسئ تاسو |

(اوس هم) ګوایان یئ بیاهم دغه تاسویئ چې خپل خپلوان بې دریغه وژنئ او اوباسئ

فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ

څه خلق | د روروالي خپلې | د کورونو دهغوئ نه | مرسته کوئ یو بل سره | دهغوئ خلاف | په ګناه

خپنې (کمزوری) خلق دکورونونه شړی یئ اودهغوئ خلاف (دهغوی دشمنانوسره) په ګناه

وَالْعُدْوَانِ ۚ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ

اوپه زیاتئ سره | اوکه چرې | راشی هغوئ تاسو ته | په حیثیت دقیدیانو | نوپه فدیه ورکولوسره تاسو آزادوئ هغوئ

اوزیاتی کولو کښې مدد کوی او (عجیبه خبره داده) چې دغه خلق قیدیان شی اوتاسوته دمدد دپاره راشی

وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ

حالانکه حرام کړې شوی وو | په تاسو باندې | اویستل دهغوئ | آیا تاسو ایمان راوړئ | په یوه حصه

نوتاسودهغوئ دخلاصولودپاره فدیه ورکوئی حال دا چه د دوی (دکورونونه) ویستل ناروا وو نو آیا تاسو

الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ

د کتاب | اوکفر کوئ | په بله حصه | نو څه ده | بدله | دهغه چا | چې کوی | داسې کار

ایمان لرئی په بعضې حصه د کتاب اود بعضې نه انکارکوئی نوپه تاسو کښې څوک چې داسې کارونه کوی

[1] صحیح بخاری : کتاب السلام باب النهی عن ابتداء اهل الکتاب بالسلام: ۲۱٦۷)-

مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّوْنَ

ستاسو نه | ماسوا | د رسوايۍ | نه به ژوند | د دنيا کښې | او په ورځ | د قيامت | به واپس کړې شي

هغوی لره فقط دومره سزا بس ده چې په دنيا کښې به د رسوائۍ ژوند تيروي او د قيامت په ورځ به

اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ ۭ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ۝ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ

سخت عذاب ته | او نه دې الله | ناخبره | د هغه کارونو نه | چې تاسو ئې کوئ | دا هغه خلق دي

ډير سخت عذاب کښې واچولې شي او الله پاک د ستاسو کارونو نه بې خبره نه دې دا هغه کسان دي چې

اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۡ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ

چې اغستې ئې دي | ژوند د دنيا | په مقابله د آخرت | نو سپک به نه کړې شي | د دوئ نه | عذاب | او نه به د دوئ سره

د آخرت په بدل کښې ئې د دنيا ژوند غوره کړې دې نو د دوی نه به نه خو عذاب سپکولې شي او نه به ئې

يُنْصَرُوْنَ ۝

امداد اوکړې شي |

هيڅ مدد اوکړې شي

د يهوديانو خپل مينځ کښې جګړې کول :- اوس او خزرج د مدينې د انصارو دوه قبيلې وې. د اسلام نه مخکښې د دې قبيلو په خپلو کښې څه اتفاق نه راتلو. هيشه به ئې خپلو کښې جنګونه کول. د مدينې د يهودو درې قبيلې وې. ① بنو قينقاع ② بنو نضير ③ بنو قريظه. بنو قينقاع او بنو نضير خو د خزرج طرفدار او د دوی سره ئې رورولی وه. او د بنو قريظه رورولی د بنواوس سره وه. کله چې به د خزرج او د اوس جنګ وو نو د يهودو د دې دريوارو قبيلو به هم د خپل حليف ملګرتيا کوله. او د دوی سره يو ځائې شو او د دوی د دښمنانو سره به جنګيدل. د دواړو طرفونو نه به يهود د يهوديانو د لاسه مړه کيدل او موقعې ته به ئې کتل او د يوبل کورونه به ئې هم ورانول. او د وطن نه به ئې بې دخله کول هم. او د هغوی به مال او دولت باندې به ئې هم قبضه کوله. کله چې به جنګ ختم شو نو مغلوبې ډلې به څه فديه ورکړه او خپل قيديان به ئې راخلاصول. او وئيل به ئې چې مونږ ته د الله ﷻ حکم دې چې په مونږ تولو کښې څوک قيد شي نو مونږ دې فديه ورکړو او هغه دې راخلاص کړو. په دې موقعه باندې الله ﷻ فرمائي چې د دې څه وجه ده چې تاسو زما دا حکم اومنلو. او ما خو دا هم وئيلي دي چې په خپلو کښې يوبل لره مه قتل کوئ. او د کورونو نه ئې هم مه اوباسئ، ولې نه منئ؛ په يو حکم باندې ايمان راوړل او بل حکم نه انکار کول دا د کومه خايه ايمانداري ده ؟ په دې آيت کښې اوفرمائيلې شو چې خپلې وينې مه تويوئ او خپل ځانونه د کورنو نه مه اوباسئ؛ دا په دې وجه چې يو مذهب والا د يو ځان په شان وي. دا په حديث کښې هم دي چې ټول ايماندار په دوستئ کښې ، صله رحمئ کښې او رحم وکرم کښې د يو بدن په شان دي. د يو اندام په درد سره ټول جسم لړزيږي، تبه ئې اونيسي او د شپې خوب ئې خراب شي[1] دا شان په يوادنی مسلمان باندې د ټول جهان مسلمانان لړزيدل پکار دي.

د عبدالله بن سلام ؓ يوه واقعه:- عبد خير رحمه الله وائي چې مونږ د سلمان بن ربيعه رحمه الله په نګرانئ کښې په بلخبر کښې جهاد کولو ، د محاصرې نه پس مونږ دا ښار فتح کړو او په دې کښې ډير قيديان ملاؤ شو. حضرت عبدالله بن سلام ؓ په هغوی کښې يو وينځه په اووه سوه واخستله. مونږ چې کله راس الجالوت

---

[1] صحيح بخاري : کتاب الادب رحمة الناس والبهائم : ۶۰۱۱، صحيح مسلم: ۲۵۸۶)-

ته اورسيدو نو عبدالله بن سلام ﷺ هغې لره ورغلو او وې فرمائيل چه دا وينځه خو ستا مذهب والا ده ما دا په اووه سوه اخستې ده ، اوس تاسو دا زما نه واخلئ او آزاده ئې کړئی . هغه اووئيل چه ډيره ښه ده خه دا په څوارلس سوه اخلم . دوی اوفرمائيل چه خه ئې د څلورو زرو نه کمه نه خرڅوم . هغه اووئيل چه خه ئې بيا نه اخلم. دوی اووئيل چه يا خو ته دا واخله گنی ستا دين به لاړشی. په تورات کښې ليکلی دی چه د بنی اسرائيلو څوك بنده گرفتار شی نو هغه واخلئ اوآزاد ئې کړئی. اوکه قيد شی او تاسو لره راشی نو فديه ئې ورکړئی اوهغه راخلاص کړئی او دهغوی دخپلو کورونو نه مه بې دخله کوئی.اوس خو ته يا تورات لره اومنه اودا واخله او يا دتورات نه منکر شه. هغه پوهه شو او وې وئيل چه داسې معلوميږی چه ته شائد عبدالله بن سلام ئې؟ دوی اوفرمائيل چه آو. هغه څلور زره راوړې او دوی ترې دوه زره واخستلې او دوه زره ئې واپس کړې.بعضو روايتونو کښې دی چه راس الجالوت په کوفه کښې وو. دوی به دهغه وينځو فديه نه ورکوله چه عربو نه بچ شوې نه وی. نو په دې باندې عبدالله ﷺ هغوی ته دتورات آيت واورولو. غرض په دې آيت کښې ديهوديانومذمت شوې دې چه هغوی دالله ﷻ احکام پيژنی او بيا هم هغه شاته غورزوی. امانتداری او ايماندای اوچته شوې وه. د نبی کريم ﷺ صفات ، د نبی کريم ﷺ نښې ، د نبی کريم ﷺ دنبوت تصديق ، د نبی کريم ﷺ دپيدائش مقام مبارك ، د هجرت ځائې وغيره ټول څيزونه دهغوی په کتاب کښې موجود وو. خو دوی هغه پټ کړی وو او دومره هم نه بلکه دوی به د نبی کريم ﷺ مخالفت کولو ، هم په دې وجه په هغوی باندې ددنيا رسوائی راغله او په نه کميدونکی او اُخروی عذاب کښې هم اخته شو.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا

| اويقينی خبره ده | چې ورکړې وو مونږ | موسی ته | کتاب | اوپرله پسې ليږلې وومونږ

اوبيشکه مونږ موسی ؑ ته کتاب(تورات) ورکړې وو اوهغه پسې

مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ

روستودهغه نه | رسولان | اوورکړې وې مونږ | عيسی ځوئ دمريم ته | ښکاره نښې

موپرله پسې نورپيغمبران اوليږل اوعيسی ؑ دمريم ځوئې ته موښکاره معجزې ورکړې

وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ

اوامداد کړې وو مونږهغه | په روح پاك سره | آيانو هر کله چې | راغې تاسوته | يو رسول

اوپه روح القدس(جبريل)سره مودهغه مدد کړې ووکله چه راوړی تاسو ته يو پيغمبر

بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ

دهغه حکمونوسره | چې نه به خوښول نفسونو ستاسو | لوئی اوکړه تاسو | نوځه خلق | دروغ اوګڼل تاسو

داسې حکمونه چې هغه ستاسو دخوښې مطابق نه وی نو تاسوبه کبرشروع کړئی چاته به دروغژن وائې

وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

اوځه خلق | او وژل تاسو

اوڅوک به وژنئ

بنی اسرائيلو کښې پرله پسې پيغمبران واليږل:- دبنی اسرائيلو دعناد تکبر او دهغوی د خواهش پرستئ بيان کيږی چه په تورات کښې تحريف او تبديلی اوکړه.حضرت موسی ؑ نه پس هم دده په شريعت

باندې راتلونکي نبیان علیهم السلام راغلل او دهغوی ئې هم مخالفت اوکړو. چنانچه فرمائی چه ﴿إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ﴾ الخ (مونږ تورات نازل کړو چه په دې کښې هدایت وو او نور وو چه په دې باندې به نبیانو علیهم السلام به ټولو هم عمل کولو او یهودیانوته به ئې حکم کولو او دهغوی علماء اودرویشانو به هم ددې د منلو حکم کولو.) غرض دا چه پرله پسې نور نبیان علیهم السلام هم راتلل تر دې پورې چه دا سلسله په حضرت عیسی ؑ باندې ختمه شوه. حضرت عیسی ؑ ته انجیل ملاؤ شو چه په هغې کښې بعضې احکام د تورات خلاف وو ، نو ددې وجې نه هغه ته نوی معجزې هم ملاؤ شوې. لکه دالله ﷻ په حکم سره ژوندی کیدل ، د بناورې نه مارغان جوړول اوبه دې کښې پوك وهل اودالله ﷻ په حکم سره الوزول ، بیماران دالله ﷻ په حکم سره روغول ، دبعضو غیبو خبرونه بیانول وغیره. بیا ددوی په تائید باندې روح القدس یعنی جبریل ؑ ئې مقرر کړو.

دبنی اسرائیلو تکبر:- لیکن بنی اسرائیل په خپل تکذیب و تکبر کښې زیات شو او حسدئې کولو. اودې ټولو نبیانو علیهم السلام سره ډیر په بدسلوک پیش شول. څوك به ئې په دروغه ګڼړل او څوك به ئې قتل کول ، صرف په دې وجه چه نبیانو علیهم السلام تعلیم به ددوی دطبیعت نه خلاف وو. ددوی د رائې اوددوی دقیاساتو او ددوی دجوړ شوی اصولواو احکامو د قبولیت نه منع کوونکی وو. ددې وجې نه دښمنئ ئې شروع کړه.

د روح القدس نه مراد:- ① حضرت عبدالله بن مسعود ؓ ، حضرت عبدالله بن عباس ؓ ، محمد بن کعب ؒ ، اسماعیل بن خالد ؒ ، ربیع بن انس ؒ ، عطیه عوفی ؒ اوقتاده ؒ وغیره نه هم دا قول نقل دې چه روح القدس نه مراد حضرت جبریل ؑ دې لکه قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ﴾ الخ﴾ (دا روح الامین راوړی دې.

حسان بن ثابت ؓ سره د روح القدس مدد کول:- صحیح بخاری کښې تعلیقًا روایت دې چه نبی کریم ﷺ د حسان بن ثابت شاعر دپاره په جمات کښې یو منبر کیخودو هغوی به د مشرکانو د هجوې جوابونه ئې ورکول او نبی کریم ﷺ به دده دپاره دعا کوله چه ائې الله ﷻ د حسان مدد په روح القدس سره اوکړې لکه څنګه چه دې ستا دنبی دطرف نه جواب ورکوی.([1]) دصحیح بخاری په یو بل حدیث کښې دی چه حضرت حسان ؓ یو ځل دعمرفاروق ؓ په دور کښې په مسجد نبوی کښې څه اشعار وئیل ، حضرت عمر ؓ ورته په کوږ نظر اوکتل نو هغه (حسان بن ثابت ؓ) اوفرمائیل چه ما خو په دې ځائې کښې هغه وخت دااشعار وئیل چه ستانه مخکښې په دې ځائې یو بهترین سړې موجود وو. بیا حضرت ابوهریره ؓ طرف ته ئې اوکتل او وې فرمائیل چه ائې ابوهریره ؓ ستادې په الله قسم وی آیا تا د نبی کریم ﷺ نه دا آوریدلی دی چه ائې حسان ته دمشرکانو د اشعارو جواب ورکړه ، ائې الله ﷻ ته دحسان تائید په روح القدس سره اوکړه. حضرت ابوهریره ؓ اوفرمائیل چه په الله ﷻ قسم ما د نبی کریم ﷺ نه دا آوریدلی دی.([2])

په بعضې روایاتو کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې حسان ته ددې مشرکانو هجوه اوکړه حضرت جبریل ؑ تاسره دې.([3]) د حضرت حسان په شعر کښې هم حضرت جبریل ؑ ته روح القدس وئیلې شوې دې. یو بل حدیث کښې دی چه کله یهودیانو د حضرت محمد ﷺ نه د روح په حقله تپوس اوکړو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی دالله ﷻ نعمتونه یادکړئی او اووائې چه آیا تاسو ته پخپله دا معلومه نه ده څه چه هغه حضرت جبریل ؑ دې او هم هغه مالره هم وحی راوړی،

---

[1] ابوداود کتاب الادب باب ماجاء فی الشعر: ۵۰۱۵، وسنده حسن)-

[2] صحیح بخاری : کتاب بدء الخلق ذکر الملائکة صلوات الله علیهم :۳۲۱۲، وانظر: ۴۵۳، صحیح مسلم: ۲۴۸۵)-

[3] صحیح بخاری : کتاب بدء الخلق ذکر الملائکة صلوات الله علیهم :۳۲۱۲، وانظر: ۴۵۳، صحیح مسلم: ۲۴۸۲)-

هغوئ تولو اوونیل او بیشکه [۱] (ابن اسحاق) په ابن حبان کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت جبریل ﷺ زما په زړه کښې چه اوونیل چه هیڅ یو سړې ددې نه مخکښې نه مری چه هغه خپله روزی او خپل ژوند پوره نه کړی. دالله ﷻ نه اویریږه او ددنیا په ګټلو کښې ددین خیال ساته. [۲] بعضو دروح القدس نه مراد اسم اعظم اخستې دې. بعضو وئیلی دی چه دا دفرښتو یو سرداره فرښته ده.

د روح القدس په تعریف کښې نور اقوال: ② بعضې وائی چه دقدس نه مراد الله ﷻ او د روح نه مراد اسم اعظم دې ③ چا وئیلی دی چه قدس یعنی برکت ④ چا وئیلی دی پاك ، چا وئیلی دی دروح نه مراد انجیل دې لکه فرمائی چه ﴿وَكَذٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ (داشان مونږ ستا طرف ته دروح وحی په خپل حکم سره اوکړه). امام ابن جریر رحمه الله هم دا فیصله کوی چه په دې ځائې کښې د روح نه مراد روح القدس حضرت جبریل ﷺ دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ الخ﴾ په دې آیت کښې روح القدس دتائید ذکر کوی او ورسره د کتاب او حکمت ،تورات اود انجیل خودلو بیان هم دې. معلوم شو دا بل ځیز دې اوهغه بل ځیز او د روانی عبارت هم ددې تائید کوی ، دقدس نه مراد مقدس دې لکه فرمائی چه ﴿حاتم جود﴾ او ﴿رجل صدق﴾ کښې. روح القدس وئیلو کښې او ﴿روح منه﴾ وئیلو کښې قربت او بزرګی یو خصوصیت موندې شی. دا په دې وجه هم اووئیلې شو. بعضو مفسرینو ددې نه مراد د حضرت عیسی ﷺ روح اخستې دې. ځکه چه دهغه روح دانسانی شا وغیره نه پاك او بیل وو. بیا فرمائی چه یو ډله تاسو دروغ اوګڼړله او یو ډله مو قتل کړه. په دروغ وئیلو کښې د ماضی صیغه نې راوړه خو په قتل کښې دمستقبل. ځکه چه دهغه خلقو حالت ددې آیت دنازلیدو نه پس هم هغه شان وو. چنانچه نبی کریم ﷺ په خپل مرض الموت کښې اوفرمائیل ددې زهرو نمړئی (لقمې) اثر په ما باندې کیدو چه کوم ما په خیبر کښې خوړلې وو او په هغه وخت خوهغوی رګ وهلې وو. [۳]

بَلْ	غُلْفٌ ط	قُلُوبُنَا	وَقَالُوا		
نه ده داسې بلکه	پرده بندی	زړونه زمونږ	او وائی هغوئ		
او (یهودیان) وائی چې زمونږ زړونه انغختی دی (داسلام آواز نه ورسی) نه بلکه					
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾	مَّا	فَقَلِيلًا	بِكُفْرِهِمْ	اللَّهُ	لَعَنَهُمُ
چې ایمان راوړی	هغه	نو ډیر لږ دی	په سبب دکفر دهغوئ	الله	لعنت کړې دې په هغوئ باندې
دوئ دکفر په وجه الله ﷻ رټلی دی (هم دا وجه ده) نو ډیر لږ کسان په کښې ایمان راوړی					

دغلف معنی او مفهوم:- دیهودیانو یو قول دا هم دې چه خمونږ په زړونو باندې غلافونه دی یعنی دا دعلم نه ډك دی، اوس مونږ ته دنوی علم هیڅ ضرورت نشته دې. [۴] ددې وجې جواب ملاؤ شو چه نه داسې نه ده بلکه د الله ﷻ دلعنت مهر پرې لګیدلې دې. دوی ته ایمان نه نصیب کیږی. ﴿غُلْفٌ﴾ ﴿غُلُفٌ﴾ هم وئیلې شوې دې. یعنی دوی دعلم لوښی دی. اوپه بل ځائې کښې قران پاك کښې فرمائیلی دی چه ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ الخ﴾ (چه کوم ځیز طرفته تاسو مونږ بلې دهغه ځیز نه زمونږ زړونه پردو کښې دی او په دې باندې مهرلګیدلې دې. هغوی په دې باندې نه پوهیږی اونه دې طرف ته مائله کیږی اونه دا یاد ساتی).

---

[۱]) الطبری: ۱۴۹۲)،-

[۲]) ابن ماجه: ۲۱۴۴، وصحیح ابن حبان (الموارد : ۸۴) وهو صحیح)-

[۳]) صحیح بخاری : ۴۲۲۸ تعلیقا)-

[۴]) قرطبی: ۲/۲۵)-

يوحديث کښې دی چه بعضې زړه والا وی چه په هغوی باندې دالله ﷻ غضب وی دا زړونه دکفارو وی.
په سورت نساء کښې هم يو آيت هم ددې معنې دې ﴿ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفٌ الخ﴾ دلږ ايمان راوړو يو معنی
خوداده چه په دوی کښې ډير کم خلق ايماندار دی او بله معنی ئې دا هم ده چه ددوی ايمان ډير کم دې
يعنی د قيامت ، ثواب ، عذاب وغيره قائل، په حضرت موسیٰ ؑ باندې ايمان راوړنکی ، تورات لره
کتاب الله منی خو دا پغمبر آخرالزمان نه منی چه خپل ايمان لره پوره کړی ، بلکه د نبی کريم ﷺ په
انکار سره خپل هغه لږ ايمان هم تباه کوی. دريمه معنی ئې داده چه دا بالکل بې ايمانه دی خکه عربئ
ژبه کښې په داسې موقعو باندې بالکل نشت په صورت کښې داسې الفاظ وئيلې کيږی ، لکه ددې
پښان مې ډير کم اوکتل ددې مطلب دادې چه بالکل مې کتلی نه دی ، والله اعلم.

وَلَمَّا جَآءَهُمۡ كِتَٰبٌ مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمۡ

اوهركله چې| راغې دوئ ته | كتاب | دطرفه د الله نه | چې تصديق كونكې دې | دهغه كتاب | چې ددوئ سره دې

اوهر كله چې دوئ ته دالله ﷻ دطرفنه داسې كتاب راغلوچې ددوی دمذهبی كتابوسره(په اصولو كښې موافق) وو

وَكَانُواْ مِن قَبۡلُ يَسۡتَفۡتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ

اوحال دا چې وودوی| مخكښې دراتلوددې كتاب نه | چې فتحه به ئې غوښتله| په مقابله دهغه كسانوكښې

احال دادې چې ددې كتاب نه د راتلونه وړاندې دوئ فتحه غوښتله دهغه كسانو په مقابله كښې

كَفَرُواْ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُواْ كَفَرُواْ

چې كافران وو |خو كله چې | راغې دوئ ته | هغه پيغمبر | چې اوپيژندو دوئ | نو انكار ئې اوكړو |

چې كافر وو خوهر كله چې هغه كتاب دوی ته راغلواودوئ په ښه شان اوپيژندو نوانكار ئې اوكړو

بِهِۦ فَلَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٨٩

دمنلو دهغې نه | نو لعنت دالله دې| په دې انكار كونكو| بدد

ددې نه نوپه داسې انكار كوونكو باندې دالله لعنت ووريږی.

ديهودوانكار د حسد په وجه دې :- كله چه به ديهوديانواو دعربو مشركانو په مينځ كښې جنګ كيدو نو يهودو به وئيل نزدې ده چه دالله ﷻ يو كتاب سره يو عظيم نبی تشريف راوړلو والا دې. مونږ به هغه سره شو اوستاسو سره به داسې جنګ اوكړو چه ستاسو به هډو نوم پاتی نشی. دالله ﷻ نه به ئې دعا كوله چه اې الله ﷻ ته دا نبی زر راوليږه چه د هغه صفات مونږ په تورات كښې وئيلی دی چه مونږ په هغه باندې ايمان راوړو او هغه سره شو او خپلې متې مضبوطې كړو اوستاد دښمنانو نه بدله واخلو. مشركانو ته به ئې وئيل چه اوس دهغه نبی زمانه نزدې ده ، ليكن چه كله نبی كريم ﷺ مبعوث شو او ټولې نښې دوی اوكتلې او وې پيژندو ، او په زړه سره قائل شو خو چونكه نبی كريم ﷺ دعربونه وو ، ددې وجې نه به ئې حسد كولو او د نبی كريم ﷺ دنبوت انكار به ئې كولو او دالله ﷻ په لعنت كښې راغلل. بلكه دمدينې هغه مشركان چه ددوی نه به ئې دا آوريدل ، هغوئ ته ايمان نصيب شو او بالاخر نبی كريم ﷺ سره شواو په يهودو باندې غالب شو.[1]

يهوديانو سره خبرې كول:- يو ځل حضرت معاذ بن جبل ؓ ، حضرت بشر بن جراء ؓ او دمعاذ ؓ حضرت داود بن سلمه ؓ دمدينې يهودو ته اووئيل چه تاسو به زمونږ دشرك په حالت كښې خمونږ په

[1]) صحيح ابن حبان المورد: ۲۱۰۷، وسنده حسن)-

مخکښې د نبی کریم ﷺ دنبوت ذکر کولو بلکه مونږ به مووېرولو او چه کوم اوصاف به تاسو بیانول هغه ټول اوصاف په نبی کریم ﷺ کښې موجود دی ،بیا تاسو پخپله ولې ایمان نه راوړئې ؟ د نبی کریم ﷺ سره ملګرتیا ولې نه کوئې. نوسلام بن مشکم جواب ورکړو چه مونږ به دده په باره کښې نه وئیل (۱)هم ددې ذکر په دې آیت کښې دې چه مخکښې به ئې منل او منتظر وو خو د راتلو نه پس ئې حسد او تکبر اوکړو چه هسې نه زمونږ نه ریاست لاړ نشی .

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا

| بددې هغه څیز | چې خرچ ئې کړل |

ډیر بددې هغه څیزچې دوی پرې خرڅ کړی دی

بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا

په هغې سره | ځانونه خپل چې | انکارکوی دوئ | دهغه کتاب نه | چې نازل کړو الله | صرف ددې ضدپه وجه |

خپل ځانونه (هغه دا) چې دالله ﷻ دکتاب نه د بغض په وجه انکار کوی (اومسلمانانوسره حسد ساتی) چې (ولې)

اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ

چې نازلوی | الله | فضل خپل | په هغه چا | چې خوښه ئې وی | دبندګانو خپلونه | نو مستحق شوی دی

الله خپل فضل په هغه چاکوی چې پخپلو بندګانو کښې دهغه خوښ شی (اوپیغمبر مونږ کښې ولې نه راليږی)

بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝

دیو غضب | دپاسه دبل غضب | اودې دپاره دکافرانو | عذاب | سپکونکی |

خکه خودوئ په لاندې باندې غضب کښې اخته شو اوکافرو دپاره سپکونکی سزا مقرر ده

دیهودیانود تکبر اوحسد سزا :-مطلب دادې چه دې یهودیانو چه د نبی کریم ﷺ دتصدیق په بدله کښې تکذیب اوکړو او په نبی کریم ﷺ ئې دایمان دراوړو په بدله کښې کفر اوکړو او د نبی کریم ﷺ د مدد کولوپه ځائې ئې ددوی مخالفت اوکړو اودښمنی ئې اوکړه او په دې سره ئې خپل ځان د الله ﷻ دغضب اوسزا قابل جوړ کړو. دابدترین څیز دې چه دبهترین څیز په مقابله کښې دې خلقو خپل کړو. او ددې وجه سوا دحسد او بغض او تکبر اوعناد نه نور هیڅ نه ده. چونکه نبی کریم ﷺ ددوی نه نه وو بلکه دعربو نه وو ، په دې وجه ددوی په خیټو کښې درد وو .حالانکه په الله ﷻ باندې څوك حاکم نه وو. هغه د رسالت حقدار ښه پیژندو او هغه خپل فضل او کرم چه کوم بنده ته ورکول غواړی نو ورکوی ئې . نو یو خو د تورات د احکامو نه منلو په وجه په دوی باندې غضب وو او اوس بل د نبی کریم ﷺ نه د انکار په وجه نازل شو. داسې اوګنړئی چه ړومبې غضب د حضرت عیسی ﷺ د پغمبرئی نه منلو (۲)او دویم دحضرت محمد ﷺ دپیغمبرئی نه منلو.یا ړومبې غضب هغه وو چه دسخی د عبادت په وجه وو او دویم غضب د نبی کریم ﷺ دمخالفت په وجه وو.

چونکه دوی دحسداو بغض په وجه د نبی کریم ﷺ د نبوت نه انکاری شوی وو او ددې حسد اصلی وجه دهغوی تکبر وو ، خکه هغوی په ذلیله عذابونو کښې اخته کړې شو چه دګناهونو بدله پوره شی. لکه قران پاك کښې فرمان دې چه ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دٰخِرِيْنَ ۝﴾ (زما د عبادت نه چه څوك هم تکبر کوی هغه به ذلیل وی او جهنم ته به داخلیږی). نبی کریم ﷺ فرمائی چه دکبر کوونکو

(۱) الطبری: ۲/۳۳۳-

(۲) ابن ابی حاتم : ۱ /۲۷۶)-

خلقو حشر به د قیامت په ورځ په انسانی صورت کښې دميږو په شان وی. چه دوی لره به تول ځيزونه چخړه کوی او روان به وی اود جهنم بوس نومې قيدخانه کښې به اچولې شی ، چه په هغه ځائې کښې اوور دنورو تولو قسمونو اوور نه زيات تيز وی او دوی باندې به د جهنميانو وينې زوې څکولې شی.

وَإِذَا قِيلَ	لَهُمْ	آمِنُوا	بِمَا	أَنْزَلَ اللَّهُ	قَالُوا	نُؤْمِنُ
اوكله چې اووئيلې شی	دوئ ته	چې ايمان راوړئ	په هغه	چې نازل كړې دې الله	نو وائي	مونږ ايمان راوړو

اوكله چې چې دوئ ته اووئيلې شی چې دالله په كتاب ايمان راوړنی نووائی چې مونږخوپه هغه كتاب ايمان ساتو

بِمَا	أُنْزِلَ	عَلَيْنَا	وَيَكْفُرُونَ	بِمَا	وَرَاءَهُ
په هغه	چې نازل كړې شوې دې	په مونږ	او انكار كوی	دمنلودهغې نه	چې ماسوا دی دهغې نه

چې مونږ ته(اوزمونږكورنئ ته) راليږلې شوې دې اودهغې نه بغيردنوروكتابونونه انكار كوی

وَهُوَ	الْحَقُّ	مُصَدِّقًا	لِمَا	مَعَهُمْ	قُلْ	فَلِمَ	تَقْتُلُونَ
حالانكه هغه	حق دې	تصديق كونكې دې	د هغه كتاب	چې ددوئ سره دې	اووايه	نو ولې	وژل تاسو

دا كتاب (قران پاک) حق دې اود دوئ دكتاب (توراة) تصديق كوی ورته اووايه چې ولې مو اووژل

أَنْبِيَاءَ	اللَّهِ	مِنْ قَبْلُ	إِنْ	كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ ⑨١	وَلَقَدْ	جَاءَكُمْ
پيغمبران	دالله	مخكښې ددې نه	كه چرې	يئ تاسو	مؤمنان	اوپه تحقيق سره	راغلې ووتاسو ته

رومبی پيغمبران دالله ﷺ كه تاسو ربښتونی مؤمنان يئ اوراغلې وو تاسو ته

مُوسَىٰ	بِالْبَيِّنَاتِ	ثُمَّ	اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ	مِنْ بَعْدِهِ	وَأَنْتُمْ
موسی	په ښكاره معجزو سره	بيا	اونيووتاسوؤ سخې	روستو دهغه نه	او وئ تاسو

موسی په معجزو څرګندو (د دې باوجود) تاسوځخې معبود جوړكړلودهغه (كوه طور ته دتلونه) پس

ظَالِمُونَ ⑨٢
ظلم كونكی

اوپه ځان مو زياتې كوؤ

دخواهش بندګان د نفس غلامان دی :-يعنی كله چه دوی ته په قران باندې او نبی كريم ﷺ باندې د ايمان راوړلو دپاره اووئيلې شی نو دوئ اووئيل چه مونږ لره په تورات باندې ايمان راوړل كافی دی. الله ﷻ فرمائی چه دوی په دې كښې هم دروغژن دی. قران پاك خودهغه كتابونو تصديق كوونكې دې او پخپله دهغوی په كتابونو كښې هم د نبی كريم ﷺ تصديق موجود دې.لكه فرمائی چه ﴿اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ﴾ (اهل كتاب نبی كريم ﷺ داشان پيژنی لكه څنګه چه څوك خپل اولاد پيژنی) . نو د نبی كريم ﷺ انكارسره ددوی په تورات باندې او انجيل باندې هم ايمان پاتې نشو. او اوس بل حجت قائموی چه ښه په تورات او انجيل باندې خو ستاسو ايمان دې ، بيا مخكښې نبيان چه ددې تصديق كوونكی او تابعداری ئې كوله او دنوی شريعت او نوی كتاب بلكه تاسو صرف دخواهش بندګان او د نفس غلامان دخپل رائې او قياس ماتحت يئ. بيا فرمائی چه ښه ده تاسو حضرت موسی ﷺ نه ډيرې غټې غټې معجزې كتلې وې ، طوفان ، مولخان ، سپږې ، چيندخان ، وينه وغيره د حضرت موسی ﷺ په بددعا سره داټول د معجزې په طور ظاهر شو ، دلګی نه مارجوړيدل ، دلاس روښانه كيدل ،

دریاب شلیدل ، او اوبه د کاڼري پشان کیدل ، دوریځو سیورنی ، من و سلوی نازلیدل ، دکاڼري نه نهرونه جاري کیدل ، وغیره ټول غټې غټې معجزې وې چه د حضرت موسی ﷺ دنبوت اود الله ﷻ دتوحید روښانه معجزې وې. ټولې مو په خپلو سترګو اوکتلې خو کله چه حضرت موسی ﷺ کوه طور ته لاړو نو تاسو دسخی عبادت شروع کړو ،اوس اووائې چه پخپله په تورات او په حضرت موسی ﷺ باندې ستاسو ایمان چرته پاتې شو؟ آیا ددې بدکارونو په وجه تاسو دظالمان ونیلو قابل نه ئې ؟ (مِنۢ بَعۡدِهِۦ) نه مراد حضرت موسیٰ ﷺ کوه طورته دتلو نه پس ده . لکه په بل ځائې حضرت فرمائي چه ﴿وَاتَّخَذَ قَوۡمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعۡدِهِۦ الخ﴾ (موسی ﷺ چه کوه طور ته لاړو نو تاسو سخی خپل معبود جوړ کړو اوپه خپلو ځانونو مو ددې سخی دعبادت په وجه ډیر ظلم اوکړو). چه ددې احساس ددې نه پس هغوی ته هم اوشو. لکه فرمائي چه ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ الخ﴾ (کله چه هغوی ته هوش راغلو نو شرمنده شو او خپله ګمراهي ئې محسوس کړه) په هغه وخت کښې ئې اووئیل اې الله ﷻ که مونږ باندې ته رحم اونکړې او ځمونږ خطاګانې معاف نه کړې نو مونږ به دنقصان کوونکو نه شو).

وَإِذۡ	أَخَذۡنَا	مِيثَٰقَكُمۡ	وَرَفَعۡنَا	فَوۡقَكُمُ	
اوياد کړئ کله چې	اواغستله مونږ	پخه وعده ستاسو نه	اوبورته کړو مونږ	دپاسه ستاسو	
او(یاد کړئ)چې مونږ ستاسونه پوخ لوظ واخستو اومونږ ستاسودپاسه کوه طور					
ٱلطُّورَ	خُذُواْ	مَآ	ءَاتَيۡنَٰكُم	بِقُوَّةٖ	وَٱسۡمَعُواْ
طور غر	چې اونیسئ	هغه	چې درکوو مونږ تاسو ته	په سختئ سره	اوپه غوږونوئې واورئ
اوچت کړو چې مونږ کوم کتاب درکړې دې هغه مضبوط اونیسئ (زمونږ دخبرې آورید و پشان) واورئ					
قَالُواْ	سَمِعۡنَا	وَعَصَيۡنَا	وَأُشۡرِبُواْ	فِي قُلُوبِهِمُ	
اووئیل هغوئ	اواوریدل مونږ	اوونه منل مونږ	او اخکلې شوی وو	په زړونو دهغوئ کښې	
نودوئ اووئیل چې مونږ واوریدلې خو منلې ئې نه شو ځکه چې ددوئ زړونه دځخې په مینه کښې					
ٱلۡعِجۡلَ	بِكُفۡرِهِمۡ	قُلۡ	بِئۡسَمَا	يَأۡمُرُكُم	بِهِۦٓ
محبت دسخی	په سبب دکفر دهغوئ	ورته اووایه	بددې هغه څیز	چې حکم کوی تاسو ته	په هغې سره
دکفر په وجه ډوب شوی وو	ورته اووایه چې ډیر خراب تعلیم درکوی تاسو ته				
إِيمَٰنُكُمۡ	إِن كُنتُم	مُّؤۡمِنِينَ			
ایمان ستاسو	که چرې یئ تاسو	مؤمنان	دو		
دا ایمان ستاسو که چرې تاسو مؤمنان یئ (نودا خوڅه عجیبه غوندې ایمان دې)					

دیهودیانو دټولو نه لوئې کفر :- الله ﷻ د بنی اسرائیلو خطاګانې ، سرکشی ، مخالفتونه اودحق نه مخ اړول بیانوی . چه کله هغوی کوه طور غر په سرونو باندې اوکتلونو اقرار ئې اوکړو خو کله چه هغه لرې شو نو بیا منکر شو ، ددې تفسیر مخکښې تیر شوې دې .د سخی محبت دهغوی په زړونو کښې پوخ شوې وو. لکه څنګه چه حدیث کښې دی چه دیو څیز محبت انسان ړوند کوڼر کوی.[۱] حضرت موسی ﷺ دا سخی ټکړې ټکړې او وې سیزلو او ددې ایره ئې په هوا کښې والوزوله او په دریاب کښې ئې

[۱] م ابوداود کتاب الادب باب مالی الهوی : ۵۱۳۰)–

واچوله چه ددې اوبه بنی اسرائیلو اوڅکلې. اوددې اثر په هغوی باندې ظاهر شو. سخې تباه کړې شو خو ددې سخی تعلق دهغوی په زړونو کښې وو. ددې آیت مطلب دادې چه تاسو دایمان دعوی څنګه کونی؟ په خپل ایمان باندې نظر نه اچوئی او باربار وعده خلافی کوی، ډیر خل مو کفر اوکړو، آیا تاسو هغه ټول هر څه هیر کړل؟ تاسو د حضرت موسیٰ ﷺ نه انکار اوکړو اودهغوی نه پس تاسو پغمبرانو سره سرکشی اوکړه تر دې پورې چه دافضل الانبیاء علیهم السلام، د خاتم المرسلین حضرت محمد ﷺ نبوت نه هم انکاری شوئې او دا ټولو نه لوئې کفردې.

قُلْ	اِنْ كَانَتْ	لَكُمُ
	دوئ ته اووایه | که چرې وی	ستاسو دپاره
ورته اووایه که (د) آخرت		

اَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ	عِنْدَ اللّٰهِ	خَالِصَةً	مِّنْ دُوْنِ النَّاسِ	فَتَمَنَّوُا
کور د آخرت	په نزد الله	خالص	ماسوا دنورو خلقو نه	نو آرزو اوکړئ
(نعمتونه) خالص تاسو دپاره مقرر وی اودنورو چاپه کښې څه برخه نه وی نوراځئ د مرګ خواهش اوکړئ				

الْمَوْتَ	اِنْ كُنْتُمْ	صٰدِقِيْنَ ﴿۹۴﴾	وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ	اَبَدًا	بِمَا
دمرګ	که چرې یئ تاسو	رښتینی	اوهرګزبه آرزو اونکړی	همیشه دپاره	په سبب دهغه
که تاسو په رښخپله دعوی کښې) رښتونی یئ اودوی به دمرګ خواهش هیڅ کله اونکړی					

قَدَّمَتْ	اَيْدِيْهِمْ ؕ	وَاللّٰهُ	عَلِيْمٌ	بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿۹۵﴾	وَلَتَجِدَنَّهُمْ
چې مخکښې لیږلې دې	لاسونه ددوئ	اوالله	ښهٔ خبردې	په حال ددې ظالمانو	اوخامخابه ته بیا مومې دوئ
دخپلو(بدو)عملونو په وجه | اوالله ﷻ ظالمان خلق ډیر ښهٔ پیژنی | اوته بهٔ دوئ اوبومې					

اَحْرَصَ النَّاسِ	عَلٰى حَيٰوةٍ ۚ	وَمِنَ الَّذِيْنَ	اَشْرَكُوْا ۚ	يَوَدُّ اَحَدُهُمْ
زیات حرص کونکې دخلقو نه	په ژوند باندې	اودهغه خلقو نه	چې شرک ئې کړې دی	غواړی هریو سړې ددوئ
ډیرزیات حرصناک دټولو خلقونه په ژوندن پسې | دمشرکانونه هم زیات حرصناک | په دوئ کښې هریو داغواړی				

لَوْ يُعَمَّرُ	اَلْفَ سَنَةٍ ۚ	وَمَا	هُوَ	بِمُزَحْزِحِهٖ	مِنَ الْعَذَابِ
که عمر ورکړې شی	زر کاله	اوحال دا چې نهٔ دې	هغه	خلاصونکې ده لره	د عذاب نه
که ورته زر کاله عمر ورکړې شی نوښه به وی اخو نشی خلاصولې دوئ دعذاب (دالله نه)					

اَنْ يُّعَمَّرَ ؕ	وَاللّٰهُ	بَصِيْرٌ	بِمَا	يَعْمَلُوْنَ ﴿۹۶﴾
چې ورکړې شی عمر	اوالله	الیدونکې دې	دهغه عمل	چې کوی ئې دوئ
دعمر زیاتوالې | اوالله ددوئ کارونه ډیرښه وینی ګوری |			

یهودیانو ته دمباهلې دعوت :- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه دې یهودیانو ته د نبی کریم ﷺ په خله باندې پیغام ورکړې شوکه تاسو رښتونی یئ نو مقابلې دپاره راشئ، تاسو ټول یو ځائې شئ

اودالله ﷻ نه دعا اوکړئی چه په مونږ کښې دروغژن خلق هلاك کړه. او دې سره دا پیشنګوئی هم اوکړې شوه چه دا خلق بالکل داسې کولو باندې نه راضی کیږی. نو داسې اوشو چه دا خلق مقابلې دپاره رانغلل. ځکه چه دې خلقو نبی کریم ﷺ او قران کریم رښتیا منلو . که داخلق په دې اعلان سره راوتلې وې نو ټول په ټوله به هلاك شوی وو. په مخ دزمکې به یو یهودی هم بچ نه وو پاتې شوې. یو مرفوع حدیث کښې دی که یهودیان دمقابلې دپاره راوتلی وې او د دروغو دپاره ئې د مرګ دعا کړې وې نو ټول په ټوله به مړه شوی وې او خپل ځائې به ئې جهنم کښې جوړ کړې وو. داشان چه کوم نصرانیان به نبی کریم ﷺ لره راتلل که هغوی هم دمقابلې دپاره تیار شوی وې نوهغوی به تباه شوی وو اودهغوی د اهل وعیال به هډو نوم ونشان نه ووپاتې شوې. (مسند احمد).([1])

په سورت جمعه کښې هم داشان دعوت دوی ته ورکړې شوې دې . آیت ﴿ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓاْ ﴾ تر آخره پورې اولولئ، دهغوی دعوه وه چه ﴿ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾ مونږ خودالله ﷻ اولاد او دهغه خوږ یو،دا به ئې وئیل ﴿ وَقَالُواْ لَن يَدۡخُلَ ٱلۡجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوۡ نَصَٰرَىٰ ﴾ جنت ته به صرف یهودا و نصرانیان داخلیږی ، ځکه دوی ته اوونیلې شو چه راځئی چه ددې فیصله داشان اوکړو چه دواړه ډلې دې میدان ته راوزی اودالله ﷻ نه دې دعا اوکړی چه الله ﷻ دې په مونږ کښې دروغژن هلاك کړی. چونکه دې ډلې ته دا علم وو چه دوی دروغژن دی.ځکه دوی تیار نشو اوددوی کذب په ټولو باندې ښکاره شو. داشان چه کله دنجران نصرانیان نبی کریم ﷺ ته راغلل ، بحث او مباحثه اوشوه نو هغوی ته هم اوونیلې شو چه ﴿ فَقُلۡ تَعَالَوۡاْ نَدۡعُ أَبۡنَآءَنَا وَأَبۡنَآءَكُمۡ الخ ﴾ (راځئی چه مونږ اوتاسو خپل خپل اولاد او ښځې واخلو او اوخو اود الله ﷻ نه دعا اوکړو چه هغه ذات دې په دروغژنو باندې لعنت اوکړی). خو هغوی ټولو په خپلو کښې اوونیل چه بالکل نه ، نبی کریم ﷺ سره مباهله مه کوئی ګنی برباد به شئ. نودمباهلې نه ئې انکار اوکړو او سرونه ئې ټیټ کړل او صلح ئې اوکړه او جزیه ورکول ئې منظور کړل. نبی کریم ﷺ حضرت ابوعبیده بن جراح ﷺ دوی سره په طور د امین اولیږلو.

داشان مشرکان دعربو ته هم اوونیلې شو چه ﴿ قُلۡ مَن كَانَ فِي ٱلضَّلَٰلَةِ فَلۡيَمۡدُدۡ لَهُ ٱلرَّحۡمَٰنُ مَدًّاۚ ﴾ (مونږ کښې چه څوك ګمراه شي نوالله ﷻ دې د هغه ګمراهی زیاته کړی) . ددې پوره تفصیل ددې آیت لاندې به بیانیږی. انشاء الله . ددې پورتنی ایت په تفسیر کښې یو مرجوح قول دا هم دې چه تاسو دخپلو ځانونو دپاره مرګ اوغواړئی ځکه په قول دستاسو د آخرت ښیګړې صرف ستاسو دپاره دی. خوهغوی انکار اوکړو اودا قول څه زړه ته نزدې نه دې. ځکه چه ډیرو نیکو کسانو هم ژوند غوښتلو. بلکه په حدیث کښې دی چه په تاسوکښې بهتر هغه څوك دی چه دهغه عمر زیات وی او اعمال ئې ښه وی([2]) ددې نه علاوه دا قول یهودو هم وئیلې شو نو خبره به فیصله نه وی ، صحیح تفسیر هم هغه دې چه کوم مخکښې تیر شو چه دواړه ډلې دې د دروغژنود هلاکت او دهغه دمرګ دعا اوکړی. ددې اعلان آوریدو سره یهودیانو باندې یخې اوبه تونې شوې او ټول خلقو ته ددوی دروغ معلوم شو او پیشنګوئی هم صحیح ثابت شوه چه دا خلق بالکل دمرګ طلب نه کوی.ددې مباهلې په اصطلاح کښې ﴿تمنی﴾ کیخودلې شوه ځکه چه هرې ډلې به د باطلو دمرګ خواهش کولو.

د مشرکانو نه زیات د عمر سره محبت ساتل:- بیا فرمانی چه د دوی د مشرکانو هم د زیات عمر غوښتلو خواهشمند دی. ځکه چه ددې کافرو دپاره دنیا جنت ده. او ددوی خواهش اوکوشش دې چه په دې دنیا کښې زیات پاتې شی.حضرت حسن بصری رحمه الله فرمانی چه دمنافق د دنیا ژوند دکافر د حرص نه هم زیات وی. یهودو خو په یوخل زرکاله عمر غوښتلو حالانکه دا زیات عمر هم دوی ته د

---

[1]) مسند احمد: ۲٤۸/۱)-

[2]) ترمذی : کتاب الزهد باب ماجاء فی طول العمر اللمومن: ۲۳۲۹)-

عذابونو نه نجات ورکولې نشي ، چونکه کفار په اخرت باندې يقين نه ساتي او يهودت يقين ساتي د آخرت، بيا ددوی دهوکې هم ښکاره شوې نوددې وجې دمرګ نه زيات ويريدل. خوکه د ابليس برابر عمر ورته هم ملاؤ شي نودعذاب نه نشي بچ کيدې. (۱)الله ﷻ ددوی دبدو عملونونه بې خبره نه دې ، دټولو بندګانو ټول نيک عملونو نه هغه ښه خبر دې او داشان بدله به ورکوی. (۲)

قُلْ مَنْ كَانَ

اووايه |هغه څوك چې وی

ورته اووايه هرڅوك چې |

عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ

دښمن |دجبريل | نوبيشکه هغه| نازل کړې دې دا(قرآن) | په زړهٔ ستا | په حکم دالله |

دښمن دې دجبريل (نوتکړه دې شي)بيشکه داقران هم هغه دالله په حکم سره ستاپه زړهٔ نازل کړې دې

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ

تصديق کونکې دې| دهغه کتابونواچې مخکښې ددهٔ دی| اوهدايت دې | اوزيرې دې |

چې د مخکښنو کتابونو تصديق کوی| اودالله لار خودونکې او زيرور کوؤنکې دې

لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ

دپاره دموٴمنانو | هرڅوك چې وی | دشمن دالله |اودفريښتو دهغه | اودرسولانو دهغه| اودجبريل

مومنانو ته | څوك چې دښمن وی دالله اودهغه دفرښتو او دهغه درسولانو اود جبريل عليه السلام

وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

اودميکائيل| نو بې شکه، چې الله| دشمن دې| دکافرانو | اوپه تحقيق سره|

اود ميکائيل| نوبيشکه الله تعالی دکافرانو دښمن دې |

قوله تعالی:- قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ

ديهوديانو حضرت جبريل عليه السلام سره دښمنی :-امام طبری رحمه الله فرمائی چه په دې خود مفسرينو اتفاق دې چه کله يهوديانو حضرت جبريل عليه السلام لره خپل دښمن او حضرت ميکائيل عليه السلام لره دخپل دوست جوړولو وئيلی وو نو په هغه وخت دهغوی په جواب کښې دا آيت نازل شو(۳)خو بعضې وائی د نبوت باره کښې چه کومې خبرې اترې دهغوی نبی کريم ﷺ سره شوې وې نوهغوی دا وئيلی وو. بعضې وائی چه حضرت عمرفاروق رضی الله عنه سره چه کومه مناظره دهغوی نبی کريم ﷺ دنبوت باره کښې کړې وه نو دا ئې وئيلی وو..

د يهوديانو د نبی کريم ﷺ نه سوالونه :- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ديهوديانو يو ډله نبی کريم ﷺ ته راغله او وې وئيل چه مونږ ستاسو نبی ﷺ نه څه سوالونه کوؤ چه دهغې صحيح جوابونه د ستاسو نبی ﷺ نه سوا بل ته نه دی معلوم. که تاسو په رښتيا نبی يئ نو ددې سوالونو جوابونه ورکړئ. نبی

(۱) الطبری: ۲/۳۷۶-
(۲) الطبری: ۲/۳۷۷-
(۳) الطبری: ۲/۳۷۷-

کریم ﷺ اوفرمائیل تپوس کوئی. خودا وعده اوکړئی که ما جوابونه صحیح درکړل نو تاسو به زما دنبوت تصدیق کوئی او زما فرمانبردار به جوړیږئی. هغوی د نبی کریم ﷺ سره وعده اوکړه. نبی کریم ﷺ هم دحضرت یعقوب ؈ پشان دالله ﷻ دشهادت پخه وعده واخستله اوهغوی ته ئې دسوال کولو اجازت ورکړو(دهغوی سوال وجواب څه په دې ډول وو مترجم).

یهود :- هغوی اوونیل چه مخکښې خو دا اووائې چه د تورات نازلیدونه مخکښې حضرت اسرائیل ؈ په خپل نفس باندې کوم یو څیز حرام کړې وو؟

حضرت محمد ﷺ :- نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه واورئی کله چه حضرت یعقوب ؈ به دعرق النساء په بیمارئی کښې سخت بیمار شو نو نذر ئې اومنلو که الله ﷻ ماته ددې مرض نه شفا را کړی نو څه به خوراك کښې خپل محبوب (خوښ) څیز او په څکاك کښې خپل محبوب څیز پریږدم. کله چه صحت مند شو نود اوښ غوښه خوړل او داوښ پئ څکل ئې پریښودل چه دا دواړه حضرت یعقوب ؈ ته ډیر زیات خوښ وو. ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه هغه پاك ذات په حضرت موسیٰ ؈ باندې تورات نازل کړو دارښتیادی که نه.دې ټولو قسم اوخوړو او وې وئیل آو دارښتیا دی،تاسو صحیح اوفرمائیل.

یهود :- یهودو اوونیل چه زمونږ سوال دادې چه د ښځې اودسړی داوبو څه کیفیت دې ؟او ولې کله هلك پیدا کیږی او کله جینئ؟

حضرت محمد ﷺ:- نبی کریم ﷺ اوفرمائیل واورئی د سړی اوبه ټینګې اوسپینې وی او د ښځې اوبه نرئی او زیړختې وی. په دې کښې چه کومې هم غالبې شی نو دهغې مطابق پیدائش کیږی او په شکل کښې هم ددې مطابق وی ، کله چه دسړی اوبه د ښځې په اوبوباندې غالبې شی نو دالله ﷻ په حکم سره نر اولادپیدا کیږی او کله چه د ښځې اوبه دسړی په اوبو غالبې راشی نودالله ﷻ په حکم جینئ پیدا کیږی. ستاسو دې په الله ﷻ قسم وی چه دهغه نه سوابل معبودنشته دې،رښتیا اووائې زما جواب صحیح دې که نه؟ ټولو قسم اوخوړلو او اقرار ئې اوکړو بیشکه تاسو رښتیا اوفرمائیل ، دوی په دې دواړو خبرو باندې الله ﷻ ګواه کړو.

یهود:- هغوی اوونیل چه ښه ده اوس اووائې چه په تورات کښې د کوم یونبی اُمی خبر دې دهغه نبی خاص نښې کومې کومې دی؟ اوده لره کومه فرښته وحی راوړی؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دهغه خاص نښې دادی چه کله ئې سترګې اودې وی نو دده زړه به ویښ وی ، ستاسو دې په هغه رب قسم وی چه هغه حضرت موسیٰ ؈ ته تورات ورکړو ،اووائې ما رښتیا اوونیل که نه ، ټولوقسم اوخوړو او وې وئیل چه تارښتیا اوونیل. تاسو زمونږدسوال دبلې حصې جواب راکړئی. چه په دې باندې دبحث خاتمه اوشی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه زما ولی حضرت جبریل ؈ دې ، هغه ماته وحی راوړی او هغه دالله ﷻ د طرفنه مالره پیغام راوړی. رښتیا اووائې اوقسم اوخورئی چه زما جواب صحیح دې ؟ هغوی ټولو قسم اوخوړو او جواب ئې ورکړو جواب خو صحیح دې خو چونکه حضرت جبریل ؈ خمونږ دښمن دې هغه سختې او خونریزی وغیره راوړی ، څکه مونږ دهغه نه منو. اونه ستاسومنو، خوکه تاسو لره خمونږدوست دې نو مونږ به ستا سو نبی ﷺ تابعداری اوکړو او تصدیق به ئې اوکړو ، په دې باندې داآیت نازل شو. (۱)

بعضې وائی چه هغوی دا سوال هم کړې وو چه " رعد " څه څیز دې؟ نبی کریم ﷺ فرمائیلی وو چه هغه یو فرښته ده په وریځوباندې مقرر ده چه هغه دالله ﷻ په حکم سره دا (وریځې) یو طرفته اوبل طرفته

---

۱) مسندالطیالسی : ۲۷۳۱، وسنده حسن احمد: ۲۷۳/۱)-

اروی راوړي. هغوی اوونیل دا تندر څه څیز دي ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا ددې فرښتې اواز دې .
اوګورئ مسند احمد وغیره. [1]

دعبدالله بن سلام اسلام قبلول :-د صحیح بخاری په یو حدیث کښې دی چه کله نبی کریم ﷺ مدینې منورې ته تشریف راوړو نو په هغه وخت کښې عبدالله بن سلام ﷺ په خپل باغ کښې وو او په یهودیت باندې وو. هغه چه کله دا واوریدل نو نبی کریم ﷺ لره راغلو او وې وئیل انې نبی کریم ﷺ څه ستاسو نه د دریو خبرو تپوس کوم چه دهغې جواب د نبیانونه سوا بل چاسره نشته دې. ① دا اووائې چه دقیامت رومبی شرط کوم دې ؟ ② او دجنتیانو رومبې خوراك کوم یو دې ؟ ③ او کوم یو څیز بچی لره کله مور طرفته راکاږی اوکله پلار طرفته ؟

نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ددې دریوواړو سوالونو جوابونه اوس ماته حضرت جبریل ﷺ راوړه . حضرت عبدالله بن سلام اوونیل چه هغه خو زمونږ دښمن دې . نو حضرت محمد ﷺ دا آیت تلاوت کړو ، بیانې اوفرمائیل ① رومبۍ نښه دقیامت یواوور دې چه خلقو پسې به شی اوهغوی به دمشرق نه مغرب طرفته جمع کوی . ② د جنتیانو رومبې خوراك دمهیانو کلیجی ده③ کله چه دسړی اوبه دښځې په اوبوباندې سبقت واخلی نو هلك پیدا کیږی او کله چه د ښځې اوبه سړی باندې غالبې شی نو جینۍ پیدا کیږی. په دې جواب آوریدو سره حضرت عبدالله بن سلام مسلمان شو او وې وئیل ﴿اشهد ان لااله الاالله وانك رسول الله﴾ بیا ئې اوونیل چه انې نبی کریم ﷺ یهودیان ډیر بیوقوف خلق دی که هغوی ته زما اسلام راوړل معلوم شی نوما ته به بدرد وائی.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مخکښې هغوی لره قائل کړه. نبی کریم ﷺ لره چه کله یهود راغلل نو نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو په تاسو کښې عبدالله بن سلام څنګه سړې دې ؟ هغوی اوونیل چه ډیر بزرګ او باخبره سړې دې او دبزرګانو داولاد نه دې. هغه خو زمونږ سردار دې.اود سردارانوداولاد نه دې. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که هغه مسلمان شی نو بیا خو به ستاسو په اسلام راوړلو کښې څه رکاوټ نه وی که نه ؟ هغوی اوونیل ﴿اعوذبالله اعوذبالله﴾ ، هغه به ولې مسلمانیږی.حضرت عبدالله بن سلام چه تراوسه پورې پټ وو بهر راغلو او په زوره ئې کلمه اوونیله ، بیا یهودیانوشور جوړ کړو چه دې پخپله هم خراب دې او دده پلار نیکه هم خراب وو. دا ډیر د لاندې درجې سړې دې او خاندانی کمینه دې. حضرت عبدالله بن سلام اوفرمائیل چه انې نبی کریم ﷺ ماته ددې خبرې ویره وه [2] .

د لفظ جبریل وغیره معنی :- په صحیح بخاری کښې دی چه عکرمه ﷺ فرمائی چه د ﴿جبر،میك،اسراف﴾ معنی عبد یعنی بنده ده [3] او دایل معنی الله ده نو د جبریل وغیره معنی عبدالله شوه. بعضې خلقو ددې خلاف معنی هم کړې ده، هغوی وائی چه د ایل معنی عبد ده او ددې نه دمخکښې لفظ معنی دالله ﷻ دنوم ده. لکه په عربی کښې عبدالله ، عبدالرحمان ، عبدالمالك ، عبدالقدوس ، عبدالسلام ، عبدالکافی،عبدالجلیل وغیره،لفظ دعبد هرځانې کښې باقی دې اودالله ﷻ نوم بدلیږی،داشان ایل په هرځانې کښې باقی دې او دالله ﷻ اسماء بدلیږی. په غیر عربۍ ژبه کښې مضاف الیه مخکښې راځی او مضاف بعد کښې هم ددې قاعدې مطابق په دې نومونو کښې هم دې. لکه جبریل ، میکایل ، اسرافیل ، عزرایل وغیره.

دخلقو کانړې سره مونځ کول او دحضرت عمر فاروق ﷺ خفګان :- اوس دمفسرینو د بلې دلې دلیل واورئ چه لیکی چه دا خبرې اترې حضرت عمر فاروق ﷺ سره شوې وې. شعبی رحمه الله وائی حضرت

---

[1] احمد ۲۷٤/۱ ، ترمذی ، کتاب تفسیر القران ، باب و من سورة الرعد: ۳۱۱۷، وهو حسن)-
[2] صحیح بخاری : کتاب احادیث الانبیاء ،باب خلق آدم و ذریته: ۳۳۲۹)-
[3] صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة البقرة باب من کان عدوا لجبریل قبل حدیث: ٤٤٨٠)-

عمر فاروق ؓ روحاء ته راغلو او وې کتل خلق منډې وهي اويو کانړي سره مونځ اداکوي. تپوس ئې اوکړو چه دا خبره څه ده؟ جواب ملاؤ شو چه په دې ځائې کښې نبي کريم ﷺ مونځ ادا کړې وو. حضرت عمر فاروق ؓ ډير خفه شو او وې فرمائيل چه نبي کريم ﷺ ته به کله هم د مونځ وخت ملاويدو نو مونځ به ئې کولو. بيابه ئې تشريف اوړو. اوس دا مقامات متبرك ګنړل او په هغه ځائې خامخا مونځ کول چا وئيلي دي؟ بيا دوی په نورو خبرو کښې اخته شول.

د حضرت عمرفاروق ؓ ديهودو سره مکالمه :- حضرت عمر فاروق ؓ فرماني چه څه به کله ديهودو ځلې ته تلم او کتل به مې چه څنګه قران پاك د ثورات او ثورات دقران پاك تصديق کوي. يهوديانو هم ماسره محبت کولو. او اکثر به خبرې اترې کيدې. يو ورځ ئې دوی سره خبرې اترې کولې چه په لار کښې نبي کريم ﷺ راووتلو. هغوی (يهوديانو) ماته اووئيل هغه دې ستا نبي روان دې. ما اووئيل څه خو څم خو دا اووائې ستاسو دې په يو الله ﷻ باندې قسم وی ، درب حق ياد کړئې او د رب نعمتونو باندې نظر واچوئې،دالله ﷻ کتاب په تاسو کښې موجود دې ددې خيال اوساتئې،په هغه رب قسم اوخرئ آيا تاسو نبي کريم ﷺ لره نه منئې . ټول خاموش شو ،دهغوی لوئې عالم چه په هغوی ټولو کښې په علم کښې زيات وو اودټولو سردار هم وو ، هغوی ته ئې اووئيل چه ده دومره سخت قسم درکړو تاسو صفا اوريښتيا جواب ولې نه ورکوئې ؟ هغوی ټولو اووئيل حضرت تاسو زمونږ مشر يې،تاسو جواب ورکړئې . په دې باندې پادری اووئيل چه واورئې ده زبردست قسم درکړې دې ، ريښتيا دادی مونږ دزړه نه وايو چه نبي کريم ﷺ دالله ﷻ ريښتونې پيغمبر دې.

ما اووئيل چه تاسو ته پته ده نو ولې ئې نه منئ؛ وې وئيل صرف په دې وجه چه دوی لره آسماني وحي حضرت جبريل ؑ راوړی ، هغه ډيره زياته سخته ، تنګني ، شدت ، عذاب او تکليف والا فرشته ده. مونږ دهغه اوهغه زمونږ دښمن دې. که وحي حضرت ميکائيل ؑ راوړه چه ډيره درحمت ، تخفيف اوراحت والا فرښته ده نو مونږ به په منلو کښې هيڅ صبر نه وې کړې . ما اووئيل چه ښه ده دا اووائې چه ددې دواړو دالله ﷻ په نيز څه قدر او احترام شته دې ؟ هغوی اووئيل چه يو خودالله ﷻ ښې لاس دې اوبل دالله ﷻ ګس لاس دې . ما اووئيل دالله ﷻ قسم چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته دې چه څوك په دوی کښې دچا دښمن وی نودهغه دښمن الله ﷻ دې اودويمه فرښته هم ، د حضرت جبريل ؑ دښمنانو سره حضرت ميکائيل ؑ دوست کيدې نشي او د حضرت ميکائيل ؑ دښمن د حضرت جبريل ؑ دوست نه شي کيدې. اونه ددې دواړو دښمن دالله ﷻ دوست کيدېشي. اونه دا دواړه دالله ﷻ د حکم نه بغير زمکې ته راتلې شي اونه څه کار کولې شي. والله ﷻ نه ماته ستاسو نه څه لالچ شته دې اونه څه ويره، واورئې چه کوم سړې دالله ﷻ دښمن وی دهغه دفرښتو ، دهغه د رسولانو ، اود حضرت جبريل ؑ دښمن وی نودداسې کافر الله تعالی دښمن دې ، دومره وينا سره څه لاړم.حضرت نبي ﷺ لره چه راغلم نو زما په کتلو سره ئې اوفرمائيل چه ائې ابن خطاب په ما باندې اوس اوس وحي راغله. ما اووئيل چه ائې نبي کريم ﷺ اوفرمائې. نبي کريم ﷺ هم دا آيت تلاوت اوفرمائيلو. ما اووئيل چه ائې نبي کريم ﷺ په تاسو دې زما مورپلار قربان وی هم دا خبرې خواوس اوس ما ديهودو سره اوکړې . ما خو دا غوښتل او همددې دپاره ستاسو په خدمت کښې حاضر شوم چه تاسو ته ددې خبر درکړم خو زما دراتلونه مخکښې هغه لطيف اوخبير بصير او سميع ذات الله ﷻ تاسو ته دا خبردرکړو. اوګورئې دابن ابی حاتم [1] وغيره. مګر دا روايت منقطع دې، سند ئې متصل نه دې ، شعبي رحمه الله د حضرت عمر فاروق ؓ په زمانه کښې موجود نه وو.

---

(۱) ابن ابي حاتم : ۲۹۰)-

فرشتو کښې هم رسولان شته :-د ایت مطلب دې چه حضرت جبریل ﷺ دالله ﷻ امین فرښته ده ، دالله ﷻ په حکم سره نبی کریم ﷺ ته دالله ﷻ وحی رسولو باندې مقرر ده. هغه په فرښتو کښې دالله تعالی رسول دې. دیو رسول سره دښمنې کولو والا دټولو رسولانو سره دښمنې کولو والا دی.لکه په یورسول باندې ایمان راوړل په ټولو رسولانو باندې ایمان راوړل دی ، اویو رسول سره کفر کول دټولو نبیانو سره کفر کول دی. پخپله الله ﷻ دبعضو رسولانو منلووالو ته کافر وائی فرمائی چه ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيْدُوْنَ ﴾ (چه کوم خلق دالله تعالی سره اودهغه رسولانو سره کفر کوی،اوالله ﷻ او دهغه رسولانو په مینځ کښې تفرقه اچوی او وائی چه مونږ بعضې منو او بعضې نه منو ، د دویم آیت آخر پورې). نو په دې آیتونوکښې په وضاحت سره دې خلقو ته کافر اووئیلې شو چه یو رسول نه منی.داشان د حضرت جبریل ﷺ دښمن دالله ﷻ دښمن دې . ځکه چه هغه (جبریل ﷺ) په خپله مرضۍ نه رازی. قرآن پاك فرمائی چه ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ﴾ اوفرمائی چه﴿ وَاِنَّهٗ لَتَنْزِيْلُ﴾ (مونږ دالله ﷻ د حکم نه بغیر نه راکوزیږو دا نازل شوی دالله ﷻ دطرفه دی چه دا جبریل ﷺ راوړی اوستا په زړه کښې ئې اچوی چه خلقو لره هوښیار کړی.په صحیح بخاری کښې یو حدیث قدسی کښې دی چه زما دوستانو سره دښمنۍ کولو والا ماسره د جنګ اعلان کولو. ([1])

قوله تعالی:- فَاِنَّهٗ نَزَّلَهٗ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

قران د اسمانی کتابو مصدق دې:- دقران پاك دا یو صفت هم چه دې دا دمخکښې نبیانو علیهم السلام تصدیق کوی اودایماندارو زړونوته هدایت اوددوی دپاره دجنت زیرې ورکوونکې دې.لکه فرمائی﴿ قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ وَالَّذِيْنَ ﴾ (دا قران پاك د ایمان والو دپاره هدایت اوشفا دې).بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴾. په رسولانو کښې انسانی رسولان او آسمانی رسولان هم شامل دی.لکه فرمائی چه﴿ اَللّٰهُ يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ ﴾ (الله ﷻ په فرښتو کښې انسانانو کښې خپل رسولان منتخب کوی) . حضرت جبریل ﷺ او حضرت میکائیل ﷺ هم د فرښتونه دی. خو ددی خاص طور سره نوم واخستلې شو چه مسئله بالکل صفا شی او یهودیانو ته پته اولږی چه په دوی کښې دیو دښمن دبل هم دښمن دې بلکه دالله ﷻ دښمن دې.

حضرت میکائیل ﷺ هم کله کله نبیانو علیهم السلام لره راتلو لکه نبی کریم ﷺ سره به په اول اول کښې وو. خو په دې کار باندې مقرر حضرت جبریل ﷺ دې. لکه حضرت میکائیل زرغونیدو او باران وغیره باندې او حضرت اسرافیل ﷺ په صور (شپیلۍ) وهلو باندې مقرر دې ، په یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ به کله دشپې پاسیدونو دا دعا به ئې کوله **(اللهم رب جبرائیل ومیکائیل واسرافیل فاطر السموات والارض عالم الغیب والشهادة انت تحکم بین عبادك فیما کانوا فیه یختلفون، اهدنی لما اختلف فیه من الحق بأذنك انك تهدی من تشاء الی صراط مستقیم)** (ترجمه . ائې الله ﷻ ،ائې د جبریل ﷺ ، اسرافیل ﷺ ، میکائیل ﷺ ربه ، ائې دزمکې او آسمان پیدا کولو والا ، ائې دپټو او ښکاره پیژندو والا دخپلو بندګانو داختلاف فیصله هم ته کوې ، ائې الله ﷻ په اختلافی کارونو کښې حق طرفته زما رهبری اوکړه ته چه چاته غواړې نونیغه لار ورته ښائې) ([2])د لفظ جبریل وغیره تحقیق اوددې معنی بیان شوی دی.

په فرشتو کښې دجبریل نوم :- حضرت عبدالعزیز بن عمیر رحمه الله فرمائی چه په فرښتو کښې د حضرت جبریل ﷺ نوم خادم الله دې .ابو سلیمان دارانی رحمه الله چه دا واوریدل نو ډیر زیات خوشحاله شو او وې فرمائیل چه دا روایت ماته د روایتونو د یو دفتر نه هم زیات محبوب دې .د حضرت جبریل او حضرت میکائیل په الفاظو کښې ډیر زیات لغات او قراتونه دی چه دهغې تفصیل د لغت په کتابونو کښې

---

[1] صحیح بخاری : کتاب الرقاق باب التواضع : ۶۵۰۲)-

[2] صحیح بخاری : کتاب صلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل وقیامه: ۷۷۰)-

موجود دي. مونږ دهغې په بيانولو سره دزياتو پاڼرو زياتول نه غواړو ، ځکه چه ديوې معنی يا پوهه يا حکم په دې باندې موقوف نه دې. الله ﷻ دې ځمونږ مدد اوکړی ، ځمونږ بهروسه اوتوکل په هغه پاك ذات باندې دې.

قوله تعالى:- فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَٰفِرِينَ

الله د کافرانو دشمن دي:- د آيت په خاتمه کښې ئې دا نه دی فرمائلي چه الله ﷻ هم ددې خلقو دښمن دې بلکه فرمائی چه الله ﷻ دکافرو دښمن دې. په دې کښې دداسې خلقو حکم هم شامل شو. دې ته په عربئ کښې د «مضمر» په ځائې «مظهر» وئيلې شی او په کلام عرب کښې اکثر ددې مثالونه په شعرونو کښې موندې شی. ګويا داسې وئيلې شی چه چا دالله ﷻ دوست سره دښمنی اوکړه نو هغه دالله ﷻ سره دښمنی اوکړه او چه څوك دالله ﷻ دښمن شو الله ﷻ دهغه دښمن دې او چه دچا دښمن الله ﷻ شی پخپله نو دهغه په کفر او تباهئ کښې بيا څه شك دې؟ په صحيح بخاری کښې يو حديث مخکښې تير شوې دې چه الله ﷻ فرمائی چه زما دوستانو سره دښمنئ کولو والا ته څه د جنګ اعلان کوم[1] يو حديث کښې دی چه څه دخپلو دوستانوبدله اخلم[2] يو حديث کښې دی چه د چا دښمن څه شم نو هغه برباد شو[3]

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ
اوپه تحقيق سره | نازل کړی دی مونږ |
اوړائي پيغمبر) مونږ درليږلی دی

إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
تاته | داسې ايتونه | چې ښکاره دی | اونهٔ کوی انکار | دهغې نه | مګر | فاسقان خلق
تاته ښکاره ايتونه | اودهغې نه بل څوک نه صرف فاسقان (نافران) انکار کوی

أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ
اياداسې نهٔ ده چې هرکله | اوکړه هغوئ | وعده | نوهيره کړه هغه | يوې ډلې | دهغوئ نه | بلکه
ايا هرچرې چې دوی يو لوظ نامه اوکړې | نو (خواه مخواه) يوډله به هغه لوظ نامه ماتوی بلکه

أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
زيات خلق دهغوئ | نهٔ راوړی ايمان | اوهرکله چې | راغې | دوئ ته | يو رسول | دطرفه دالله نه
دوئ زيات (خو په توراة هم) ايمان نه راوړی | اوهرکله چې دوئ ته دالله دطرفه رسول راغلو

مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ
چې تصديق کونکې دی | دهغه کتاب | چې ددوئ سره دې | نو اوغورزول | يوې ډلې | دهغه کسانو نه
چې ددوئ سره دموجوده کتاب تصديق اوتائيد کوی نو ددغې

أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ
چې ورکړې شوې وۀ | ورته کتاب | کتاب دالله | روستو | دشاګانو خپلو نه | لکه چې دوئ
اهل کتابو خلقونه يوې ډلې دالله کتاب داسې شاته اوغورزولو لکه چې دوئ

[1]) صحيح بخاری : کتاب الرقاق باب التواضع: ۲ ۰ ۶۵)-
[2]) شرح السنة للبغوی : ۱۲۴۹، بلفظ اخر)-
[3]) ابن ماجة کتاب الدهن ، باب اجرالاجراء: ۲۴۴۷، وسنده حسن وصحيح بخاری : ۴۱۲۲۷)-

لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۱﴾ وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ

نه پوهیږي په هیڅ څیز| او وریسې شوا په هغه څیز پسې| چې پیش کوؤ به| شیطانانو | په زمانه د بادشاهۍ

هډو د سره نه پیژندو| او په هغو خبرو (منترجادو) پسې روان شول چې شیطانانو به په زمانه د بادشاهۍ

سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا

د سلیمان | حلانکه نهٔ دې کفر کړې | سلیمان هیڅرې | لیکن | شیطانانو به | کفرکولو|

دسلیمان کښې کولې| اوسلیمان ﷺ هیڅ کله کفر نه وو اختیارکړې کفرخوبه شیطانانوکولو

يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ

چې ښودوبه ئې| خلقو ته | جادو | او په هغه څیز پسې|چې نازل شوې ووا په دوؤ فرښتو

چې ناپوهه اوساده خلقو ته به ئې جادو خودلو|اوپه هغې پسې روان شو چې نازل شوې وو په دوؤفرښتو

بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى

په بابل کښې|چه هاروت او ماروت وه | اونهٔ به |ښودلوهغوئ دواړوا هیچا ته | تردې پورې|

هاروت اوماروت باندې په بابل ښارکښې |اوهغې دواړوبه ترهغې هیچاته تعلیم نه ورکولو

يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ فَيَتَعَلَّمُوْنَ

چې اوبهٔ وئیل دواړو | چې مونږ | آزمینبت یو| نومهٔ کوه تهٔ کفر| نو زده کولو به هغوئ

چې اول به ئې ورته اونه وئیل چې ګوره مونږ آزمینبت (له راغلي) یوانوکفر مه کوه| خوبیاهم زده کول به

مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ

ددې دواړونه | هغه څیز|چې جدائي راولي | په هغې سره | په منځ دسړي | اودښځې دهغه کښې |

دوئ هغه (تعویزونه)چې په هغې سره به ئې د خاوند او ښځې ترمینځه جدائي راوسته

وَمَا هُمْ بِضَاۗرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ

اونهٔ وؤ | هغوئ | ضرررسونکي | په هغه جادو سره| هیچا ته | مګر | په حکم ذالله|

اوپه دې (جادو) سره به ئې بې دالله دحکم نه هیچاته ضرر نشو رسولې

وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۭ

اوزده کوؤ به هغوئ|هغه څیز| چې ضرر به ئې رسولو هغوئ ته| اونهٔ به ئې ورکوله| فائده هغوئ ته

خو (دومره څیز بهٔ ئې دهغې نه) زده کولوچې پخپله ددوئ په حقله به زیان وو|اوسودمند به نه وو

وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ

اویقینا|چې ښهٔ معلومه ده هغوئ ته داخبره|چې خامخا هغه څوک| چې وائې غستودا| نشته| هغه لره

اودوئ ښه پوهیدل چې چا دغه (جادو) اختیارکړوا هغه دپاره هیڅ حصه نشته دې

فِي الْاٰخِرَةِ	مِنْ خَلَاقٍ	وَلَبِئْسَ	مَا	شَرَوْا	بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ	لَوْ
په آخرت کښې	څه برخه	او ډېر بد دي	هغه څيز	چې خرج کړل هغوی	په هغې سره ځانونه خپل	افسوس چې

د نيکۍ په آخرت کښې | اودوی خپل ځانونه دخراب څيز په بدل کښې خرڅ کړی دی | که چرې

كَانُوْا	يَعْلَمُوْنَ	وَلَوْ	اَنَّهُمْ	اٰمَنُوْا	وَاتَّقَوْا
وې هغوی	چې پوهيدلې	او که چرې	هغوی	ايمان راوړې وې	او تقوی ئې اختيار کړې وې

دوی پوهيږی (نوداسې به ئې نه ووکړې) او (کاش) که دوی ايمان راوړې وې او ځان ئې (دجادونه) بچ ساتلی وې

لَمَثُوْبَةٌ	مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ	خَيْرٌ	لَوْ	كَانُوْا	يَعْلَمُوْنَ
نو خامخا هغه ثواب	چې دطرفه دالله نه دې	هغه ډېر بهتر وو	افسوس که چرې	وې هغوی	چې خبروې

نو الله دطرفنه به لږ ثواب هم (ددې هرڅۀ) نه بهتر وو | کاش که دوی پوهيدلې (نو داسې به ئې نه وو کړې)

قوله تعالى:- وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا الْفٰسِقُوْنَ

د قران اياتونه واضح دی:- يعنی ائې حضرت محمد ﷺ مونږ داسې پټې نښې چه هغه ستادنبوت ښکاره دليل جوړ شی نازلې کړې دی . ديهوديانو دمخصوص معلومات ذخيره ، دهغوی د کتاب پټې خبرې ، دهغوی تحريف او تبديل احکام وغيره ټول مونږ په خپل معجزنما کتاب قران پاک کښې بيان فرمائيلې دی. چه ددې په آوريدو سره هر ژوندی ضمير ستا نبوت طرفته مجبوريږی. آودا بيله خبره ده چه يهودو لره دهغوی سخت حسد او بغض منع کړی. ګنې هر سړی ته معلوميدېشی چه ديو امی سړی نه داسې پاکيزه صفات او حکمتونو والا کلام نشی جوړيدې.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه ابن صوريا قطوينی رسول کريم ﷺ ته ونيلی وو چه تاسوڅه داسې څيز راوړی چه مونږ دهغې نه تااوپيژنو. تاسوسره داسې څه ښکاره دليلونه نشته دې. په دې باندې دا آيت نازل شو. چونکه يهوديانو ددې خبرې نه انکار کړې وو چه مونږ نه د رسول کريم ﷺ په باره کښې وعده اخستې شوې ده نو په دې باندې الله ﷻ دا آيت نازل کړو. چه دا خو ددوی عادت دې چه وعده ئې اوکړه او بيائې هغه ماته کړه. بلکه ددوی اکثريت خو دايمان نه بالکل خالی دې.

د نبذ معنی:- د " نبذ " معنی غوزرول دی ، چونکه دې خلقو دالله ﷻ وعده يعنی قران پاک داسې پريخودې وو ګويا چه غورزولې ئې وو ،ددې وجې دهغوی په غندنه کښې دا الفاظ بيان کړې شو.

په بل ځائې کښې صفا بيان دې چه ددوی په کتابونو کښې د رسول کريم ﷺ ذکر موجود وو. فرمائی چه (يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ) (داخلق په تورات او انجيل کښې د رسول کريم ﷺ ذکر مومی)

قوله تعالى:- وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ

د جادو تابعداری کول:- په دې ځائې کښې ئې هم فرمائيلې دی چه ددې کتاب تصديق کولو والا څمونږ پېغمبران دوی لره راغلل نوددوی يوې ډلې دکتاب الله نه بې پرواهی اوکړه او دائې داشان پريخودو چه ګنې هډو دوی ته علم نشته دې بلکه جادو پسې شو او په رسول کريم ﷺ ئې جادو اوکړو چه ددې اطلاع نبی ﷺ ته الله ﷻ ورکړه او ددې اثر ختم شو او رسول کريم ﷺ ته شفا ملاؤ شوه. په تورات سره ئې د رسول کريم ﷺ مقابله نشوه کولې. څکه هغه ددې تصديق کوونکې وو ، نو دائې پريخودواو نور کتابونه ئې واخستل او په هغې پسې شو. او دالله ﷻ کتاب ئې داسې پريخودو ګويا چه ګنې هډو ورته پته نشته ، نفسانی خواهشات ئې مخکښې کيخودل او کتاب الله ئې روستو اوغورزولو اودا هم ونيلې شوی دی چه ډول سرناګانې ټولې دالله ﷻ دذکر نه منع کوونکی څيز په (مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ) کښې داخل دی.

قوله تعالى:- وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ

ديهوديانو سليمان ﷺ ته د جادوګر نسبت کول:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه حضرت سليمان ﷺ سره يو ګوته وه، کله چه به دوی اودس ماتی له تلل نو دا ګوته به ئې خپلې بي بي حضرت جراده ته حواله کوله. هر کله چه د حضرت سليمان ﷺ د آزميښت وخت راغلو نو په هغه وخت کښې يو شيطان جن ددوی په شکل کښې ددوی بي بي لره راغلو او ګوته ئې ترې اوغوښتله اوهغې ورته حواله کړه. هغه دا ګوته واچوله او په تخت سليمانی باندې کيناستو، ټول جنات وغيره دده په خدمت کښې حاضر شو او ده پرې حکومت کولو. بل طرفته چه حضرت سليمان ﷺ واپس راغلو او دبي بي نه ګوته ئې طلب کړه نو هغې ورته په جواب کښې اووئيل چه ته دروژغن ئې ګوته خوما سليمان ته حواله کړې ده. حضرت سليمان ﷺ ته معلومه شوه چه دا دالله ﷻ د طرفنه يو آزميښت دې. په دې ورځو کښې شيطانانو د جادو، نجوم، کهانت شعر وادب او دغيبو د دروغو خبرونو کتابونه اوليکل او د حضرت سليمان ﷺ د کرسئ لاندې ئې ښخول شروع کړل. ددوی د آزميښت دا زمانه تيره شوه. حضرت سليمان ﷺ بيا د تاج و تخت مالك شو. هر کله چه طبعي عمر ته اورسيدو او ددې دنيا نه ئې رحلت اوکړو نو شيطانانو انسانانو ته وئيل شروع کړل چه د حضرت سليمان ﷺ هغه خزانه او کتابونه چه د هغې په ذريعه به هغه په هواګانو اوجناتو حکومت کولو دده دکرسئ لاندې ښخ شوی دی. چونکه جنات به ددې کرسئ لاندې نه شو ورتلې نو په دې وجه انسانانو دا اوکنستلو نوهغه کتابونه برآمدشو. نودا مشهور شو او دهر سړی په ژبه باندې هم دا وينا وه چه د حضرت سليمان ﷺ د حکومت راز هم دا وو. بلکه خلق د حضرت سليمان ﷺ د نبوت نه ا نکاری شول او دوی ته ئې جادوګر وئيل شروع کړل. حضرت نبی اکرم ﷺ دا خبره ښکاره کړه چه د جادوګرئې دا کفر شيطانانو خو رکړې دې. حضرت سليمان ﷺ ددې نه بری الذمه دې.

دعلی ﷺ د نه وفات کيدو عقيده:- حضرت ابن عباس ﷺ لره يو سړې راغلو . دوی ترې تپوس اوکړو دکومه خايه راغلې ئې ؟ هغه اووئيل عراق نه . دوی ترې تپوس اوکړو چه عراق کښې دکوم ښار نه ؟ هغه اووئيل کوفې نه . تپوس ئې ترې اوکړو څه خبر دې ؟ هغه اووئيل چه په هغه خائې کښې خبرې کيږی چه حضرت علی ﷺ وفات شوې نه دې بلکه غائب شوې دې. او نزدې ده چه هغه به راشی. دوی په لړزيدو شو او وې فرمائيل که داسې وې نو مونږ به دهغه ميراث نه وو تقسيم کړې. او نه به دهغه ښځو نورې نکاح کولې. واوره شيطانانو آسمانی خبرې راپټولې او په دې کښې به ئې خپلې خبرې شاملولې. او دا به ئې بيا خوروله. حضرت سليمان ﷺ داکتابونه دخپلې کرسئ لاندې جمع کړی اوښخ کړی ئې وو. ددوی د انتقال نه پس جناتو هغه راوويستل، هم هغه کتابونه په عراقيانو کښې خواره شوی دی. اوهم ددې کتابونو خبرې هغوی بيانوی اوخوروی ئې. هم ددې ذکر په آيت ﴿وَاتَّبَعُوْا﴾ کښې دې. [1]

شيطانانوته د غيبو علم نشته:- هم په هغه زمانه کښې دا مشهور شوی وو چه شيطانانو ته دعلم غيب پته ده. حضرت سليمان ﷺ ددې کتابونو نه صندقونه ډك کړل او ددې دښخولو حکم ئې اوکړو اودا حکم ئې جاری کړو چه څوك دا وائی نو هغه به قتل کولې شی. بعضو روايتونو کښې دی چه جناتو د حضرت سليمان ﷺ د انتقال نه پس هغه کتابونه ددوی دکرسئ لاندې دفن کړی وو. اوددې د شروع په صفحه باندې ليکلې شوی وو چه دا علمی خزانه د آصف بن برخيا جمع کړې شوې ده. اودې د حضرت سليمان ﷺ وزيراعظم وو. مشيرخاص او ولی اودوست وو. يهوديانو مشهوره کړې وه چه حضرت سليمان ﷺ نبی نه وو بلکه جادوګر وو. په دې وجه دا آيت نازل شو اودالله ﷻ يو رښتونی نبی ديو رښتونی نبی دبرائت اعلان اوکړو. او ديهوديانو دا عقيده ئې باطله کړه. چه کله ئې د حضرت

---

[1]) اخرجه الحاكم في كتاب التفسير: ۲۶۵/۲، وسنده حسن)

سلیمان ﷺ نوم ئې د نبیانو په زمره کښې واوریدو نو ډیر به ئې غېل په دې وجه دا واقعه مو په تفصیل سره بیان کړه. یو وجه دا هم ده چه حضرت سلیمان ﷺ د ټولو موذی خناورو نه وعده اخستې وه اوددوی ته چه هغه وعده وریادولې شي‌نو دوی ستومانه کیدل به نه او بیا خلقو دخپل طرفنه عبارتونه جوړکړل اود جادو پشان منترونه به ئې جوړول او ټول به ئې حضرت سلیمان ﷺ ته منسوب کول. دا یادساتل پکار دی چه (علی) په دې ځائې کښې د (فی) په معنی کښې دې. یا ﴿تَتْلُوا﴾ متضمن دې د (تکذیب) . اوهم دا اولی او احسن دې والله اعلم.

جادو د سلیمان ﷺ نه وړاندې شروع وو:- د حسن بصری رحمه الله قول دې چه جادو د حضرت سلیمان ﷺ نه مخکښې هم وو. او دا بالکل رښتیا دی. حضرت سلیمان ﷺ د حضرت موسیٰ ﷺ نه پس راغلی دی. اود حضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې دجادوګرو موجودګی د قران پاك نه ثابت ده. اود حضرت سلیمان ﷺ دحضرت موسیٰ ﷺ نه پس راتلل هم د قران پاك نه ثابت دی. د داود ﷺ اود جالوت په قصه کښې دی چه ﴿مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى﴾ بلکه د حضرت ابراهیم ﷺ نه هم مخکښې حضرت صالح ﷺ ته خپل قوم وئیلی وو چه ﴿اِنَّمَآ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ﴾ یعنی ته دجادوګرو نه ئې. بیا فرمائی چه ﴿وَمَآ اُنْزِلَ الخ﴾. بعضې خلق وائی چه په دې ځائې کښې "ما" نافیه ده.یعنی دانکارپه معنی کښې ده.اوددې عطف ﴿وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ﴾ باندې دې.

د یهودیانو د عقیدې تردید:- دیهودیانو دویمه عقیده چه جادو په فرښتو باندې نازل شوې دې ، په دې آیت کښې ددې تردید دې.

دهاروت اوماروت لفظ دشیطانانو بدل دې ، په تثنیه باندې هم د جمعې اطلاق کیږی لکه ﴿فَاِنْ كَانَ لَهٗٓ اِخْوَةٌ﴾ کښې [1] یا په دې وجه جمع اووئیلې شوه چه دده منلو والا هم شامل کړې شی. اوددوی نومونه ددوی دسرکشۍ په وجه ښکاره کړې شوی دی. قرطبی رحمه الله خو وائی چه ددې آیت هم دا مطلب صحیح دې ، ددې نه سوا نورو مفتیانو طرفته توجه نه ده پکار. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه جادو دالله ﷻ د طرفنه نه دې نازل شوې[2] ربیع بن انس رحمه الله فرمائی چه په دوی باندې هیڅ جادو نه وو نازل شوې[3] نو په دې بناء به ددې آیت ترجمه څه په دې ډول وی چه دې یهودیانو ددې څیز تابعداری اوکړه چه دحضرت سلیمان ﷺ په زمانه کښې به شیطانانو لوستل. حضرت سلیمان ﷺ کفر نه وو کړې اونه الله ﷻ جادو په دې دوؤ فرښتو باندې نازل کړې وو (لکه ائې یهودیانو ستاسو خیال حضرت جبریل ﷺ اوحضرت میکائل ﷺ طرفته دې)بلکه دا کفر د شیطانانو دې چه په بابل کښې به ئې خلقو ته جادو خودلو. او ددوی سرداران دوه سړی وو. اوددوی نومونه هاروت اوماروت وو. حضرت عبدالرحمان بن ابزی رحمه الله به دا داسې وئیل چه ﴿وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلِكَيْنِ داود وسليمان﴾ (داود او سیلمان دواړه بادشاهانو باندې جادو نه وو نازل شوې) یا دا چه هغوی به ددې نه منع کوله ځکه چه دا کفر دې. امام ابن جریر رحمه الله ددې زبردست رد کړې دې ، هغه فرمائی چه (ما) په معنی کښې د (الذي) دې او هاروت او ماروت دوه فرښتې دی. چه هغوی الله ﷻ زمکې طرفته لیږلی وې. او خپلو بندګانو د آزمیښت او امتحان دپاره ئې دوی ته د جادو د تعلیم اجازت ورکړې وو ، نو هاروت اوماروت دالله ﷻ د فرمان پوره کولو والا فرښتې وې. یوغریب قول دا هم دې چه دجناتو دوه قبیلې دی ﴿الْمَلِكَيْنِ﴾ یعنی د بادشاهانو په قرات باندې د (انزال خلق) په معنی کښې به وی لکه فرمائی چه وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ

---

[1] القرطبی: ۲/ ۵۰-
[2] الطبری: ۲/ ٤۱۹-
[3] الطبری: ۲/ ٤۱۹-

أَزْوَاجٍ(مونږ ستاسو دپاره اته قسمه چارپایان پیدا کړي دي) (۱)او فرمائي ﴿ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ ﴾ (او اوسپنه موجوره کړه) او فرمائي ﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً ﴾ (او د آسمان نه موتاسو دپاره رزق نازل کړو). په حديث شريف کښې دي چه ﴿ ما انزل الله داء ﴾ (يعنې الله ﷻ چه څومره بيمارئې پيدا کړي دي هغې دپاره علاجونه ئې هم پيدا کړي دي)مثال مشهو ردې چه نيکئ او بدئئ لره پيدا کولو والا الله ﷻ دې. په دې ټولوخايونو کښې انزال خلق يعنې دپيدائش په معنی کښې دې. ايجاء يعنې د راوړنکی او نازلوونکی په معنی کښې نه دې. داشان په دې آيت کښې هم داکثرو سلفو مذهب دې چه دا دواړه فرښتې وې. په يو مرفوع حديث کښې هم دا مضمون په تفصيل سره راغلې دې چه اوس بيان شو ، خکه چه دا دواړه به هم په عامو فرښتو خاص شی لکه چه د ابليس په حقله تاسو ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ﴾ په تفسير کښې تاسو لوستی دی. حضرت علی ﷺ ، حضرت ابن مسعود ﷺ ، حضرت ابن عباس ﷺ ، حضرت ابن عمر ﷺ ، حضرت کعب بن احبار ﷺ اوحضرت کلبی رحمه الله هم داسې فرمائي ، اوس دا حديث واورئې.

دهاروت ماروت واقعه :- نبی کريم ﷺ فرمائي چه کله حضرت آدم ﷺ لره الله ﷻ زمکې ته راوليږلو اودده اولاد خور شو او په زمکه کښې دالله ﷻ نافرمانئي شروع شوې نو فرښتو اووئيل دا اوګورئي څومره بد خلق دي،څومره نافرمانه او سرکشه دي ، که مونږ ددوی په ځائې وې نو هيڅکله به مو نافرمانی نه وه کړې. الله ﷻ اوفرمائيل چه ښه تاسو په خپلو کښې د دوؤ فرښتو انتخاب اوکړئي . څه په هغوی کښې انسانی خواهشات پيدا کوم او هغوی لره ليږم اوبيا ګورم چه هغوی څه کوي؟ نو هغوی هاروت اوماروت پيش کړل. الله ﷻ په هغوی کښې انسانی طبيعت پيدا کړو او دوی ته ئې اووئيل چه ګورئي بنی آدمو ته څه دپيغمبرانوپه ذريعه خپل احکام رسوم ،ليکن تاسو ته بلاواسطه وايم چه زما سره هېڅوك شريك مه جوړوئي ، زنا مه کوئي ، شراب مه څکئي . اوس دا دواړه زمکې ته راکوزې شوې اوزهره ئې ددوی د آزميښت دپاره ديو ښکلې ښځې په صورت کښې دوی لره اوليږله چه ددې په کتلو سره دوی سم ليونې شو. اودې سره ئې زنا کول غوښتل. دې ورته اووئيل که تاسوشرك اوکړو نو څه به ستاسو خواهش پوره کړم. دوی هغه هم اومنل. بيا راغله اودوی ته ئې اووئيل چه دا شراب اوڅکئ. هغوی دا هم اوکړل اودائې يو معمولی ګناه اوګڼړله . اوس نشه کښې مست وو او دوی زنا هم اوکړه. اوهغه بچې ئې هم قتل کړو.هرکله چه هوش کښې راغلل نو هغه ښځې ورته اووئيل چه تاسودکومو کومو کارونونه مخکښې انکار کولو هغه ټول تاسو اوکړل .دوی شرمنده شو. بيا دوی ته اختيار ورکړې شو چه يا ددنيا عذاب لره اومنئ او يا دآخرت عذاب. دوی ددنيا عذاب خوښ کړو. په صحيح ابن حبان ، مسند احمد .ابن مردويه ، ابن جرير ،عبدالرزاق کښې دا حديث په مختلفو الفاظو سره راغلې دې (۲)دمسند احمد روايت غريب دې په دې کښې يو راوی موسی بن جبير انصاری سلمی حذاء لره حاتم مستورالحال ليکلې دې.

ابن مردويه کښې يو روايت دا هم دې چه يو شپه دسفر په دروان کښې حضرت عبدالله بن عمر ﷺ د حضرت نافع ﷺ نه تپوس اوکړو چه آيا زهره ستورې راختلې دې ؟ هغه اووئيل چه نه . د دوه درې ځله سوالونو کولو نه پس زهره راوختله نو وې فرمائيل چه دا دې نه خوشحاله وی اونه دې ورسره نيکی اوشی. حضرت نافع ﷺ اوفرمائيل چه يو ستورې دالله ﷻ په حکم سره راخيژی او پريوزی ،تاسو هغې ته بد ولې وائې ؟ وې فرمائيل چه واوره څه چه وايم چه څه ما د نبی کريم ﷺ نه آوريدلی دی. بيا ئې ددې نه پس پورتنې حديث (دالفاظو په اختلاف سره) واورولو. خو داهم غريب دې. د حضرت کعب ﷺ والا حديث د مرفوع نه زيات صحيح موقوف دې . اوممکن دی چه هغه اسرائيلی روايت وی. والله اعلم

۱) صحيح بخاری : کتاب الطب باب ماانزل الله داء ......:۵۶۷۸، ابن ماجة: ۳۴۳۸)-

۲) احمد : ۱۳۴/۲، مسند البزار:۲۹۳۸، ابن حبان : ۶۱۸۶)-

دصحابه کرامو ﷺ او تابعینو نه هم داقسمه ډیرروایات نقل شوی دی. په بعضو کښې دی چه زهره یو ښځه وه چه هغې فرښتو سره دا شرط لګولې وو چه تاسو ماته هغه دعا اوښائې چه تاسو هغه وائې او آسمان ته خیژئې. هغوی ورته اوخودله. اودا پورته اوختله. او په هغه ځائې ددې نه دستوری شکل جوړشو.([1]) په بعضو مرفوع روایاتو کښې داهم شته دې خو هغه منکر او غیر صحیح دی. په یو بل روایت کښې دی چه ددې واقعې نه مخکښې فرښتو به صرف دایمان والو دپاره دعا دمغفرت کوله خوددې نه پس ئې دټولې زمکې والو دپاره دعا شروع کړه. په بعضو روایتونو کښې دی چه کله ددې دواړو فرښتونه دا غلطئ اوشوې نوبیا نورو فرښتو اقرار اوکړو بنی آدم چه دالله ﷻ نه لرې دی او دالله تعالی ذات ئې لیدلې نه دې اوپه ده باندې ا یمان راوړی ، ددوی نه د ګناهونو کیدل څه داسې عجیبه څیز نه دې. دې دواړو فرښتوته اووئیلې شو چه اوس یا خو ددنیا عذاب خوښ کړئی یا د آخرت عذاب دپاره تیارې شئ. دواړو په خپلو کښې مشوره اوکړه او ددنیا عذاب ئې اختیار کړو ځکه دافناکیدووالا او د آخرت عذاب دائمی دې. په یو روایت کښې دی چه هغوی ته الله ﷻ کوم احکام ورکړی وو په هغې کښې دقتل او حرام مال نه منع شوې وه. اودا هم وو چه فیصله انصاف سره کوئې. دا هم وارد شوی دی چه دا درې فرښتې وې خو یود آزمیښت نه انکار اوکړو او واپس شوه ، بیا د دوؤ آزمینیت اوشو.

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا واقعه د حضرت سلیمان ﷺ د زمانې ده. په دې ځائې کښې د بابل نه مراد بابل دنیاوند دې. ددې ښځې نوم په عربئ کښې زهر ه وو او په نبطی ژبه کښې ددې نوم بیدخت وو او په فارسئ کښې ناهید وو. دې ښځې دخپل خاوند خلاف یو مقدمه راوړې وه . هرکله چه هغوی ددې سره د بدئی کولو اراده اوکړه نو دې ورته اووئیل چه مخکښې زما دخاوند خلاف فیصله اوکړئی نوبیا څه تیاره یم. هغوی هم داسې اوکړل. بیا ورته هغې اووئیل چه تاسو څه وائې چه آسمان ته پرې خیژئې ؟ هغوی ورته داهم اوخودل. نو دې هغه اووئیل او آسمان طرفته اوختله. خو دراکوزیدو وظیفه ترې هیره شوه. اوهم په هغه ځائې دستوری په شکل کښې مسخ کړې شوه. عبدالله بن عمر ﷺ چه به کله ستوری ته کتل نو لعنت به ئې پرې وئیلو. اوس چه دې فرښتو کله پورته ختل اوغوښتل نو نه ئې شو وئیلې. پوهه شو چه اوس مونږ هلاك شو.

حضرت مجاهد ﷫ فرمائی چه اول اول خو دا فرښتې ترخو ورخو پورې ثابت قدم وې ، دسحر نه ماښام پورې ئې په عدل سره فیصلې کولې . ماښام به آسمان ته ختلې او بیا د زهره په کتلو سره ئې په خپلو نفسونو قابو اونه موندلو. زهره ستوری لره دیو ښکلې ښځې په صورت کښې اولیږلې شوه. الغرض د هاروت او ماروت قصه په تابعینو کښې ا کثرو خلقو بیان کړې ده. لکه مجاهد سدی ﷫ ، حسن بصری رحمة الله علیه، قتاده ﷫ ، ابوالعالیه . زهری ﷫ ، ربیع بن انس ﷫ ، مقاتل بن حیان ﷫ وغیره او متقدمینو او متاخرینو مفسرینو په خپلو خپلو تفسیرونو کښې دا نقل کړی ده. خوددې زیات نه زیات دارومدار دبنی اسرائیلوپه کتابونو باندې دې. څه مرفوع متصل حدیث په دې باب کښې د نبی کریم ﷺ نه نه دې ثابت شوې او نه په قران پاك کښې دا دومره په وضاحت سره شته دې ، نو زمونږ ایمان دې چه څومره په قران پاك کښې دی صحیح او درست دی. او حقیقت علم الله ﷻ ته دې دقران پاك ظاهری الفاظ دمسند احمد ، ا بن حبان ، بیهقی وغیره مرفوع حدیث ، د حضرت علی ﷺ اوحضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ وغیره موقوف روایات او دتابعینو وغیره تفسیرونه وغیره یو ځائې کولو سره دې واقعې ته څه تقویت ملاویږی. نه په دې کښې څه محال عقلی دې اونه په دې کښې څه داسلامی اصولو خلاف شته دې. بیا د ظاهر نه یوطرفته کیدل او دبې ځایه تکلفاتو هیڅ ضرورت نشته دې والله اعلم ، فتح البیان).

---

[1]) حاکم : ۲۶۵/۲، الطبری: ۴۷۸/۲، والعجاب فی بیان الاسباب لابن حجر: ۱ /۳۲۲)۔

یوه عجیبه واقعه:- ابن جریر رحمه الله کښې یو غریب اثر او یو عجیبه واقعه ده هغه هم واورئ. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي چه د دومة الجندل یو ښځه د نبی کریم ﷺ د وفات نه لږ وخت پس د نبی کریم ﷺ په تلاش کښې راغله او د نبی کریم ﷺ دوفات دخبر په آوریدو سره هغه ډیره خفه شوه او ژړل ئې شروع کړل. ما دهغې نه تپوس اوکړو چه دا څه خبره ده ؟ نوهغې اووئیل چه زما او څماد خاوند په مینځ کښې به همیشه جګړه وه ، یو ځل هغه څه پریښودم او چرته لاړو. ما یو بوډهئ ښځې ته ددې ذکر اوکړو. هغې اووئیل چه څه څه وایم هغه کوه. هغه به تالره ضرور راشی . څه تیاره شوم. هغې دوه سپې دشپې مالره راوستل ، په یو باندې هغه پخپله سوره شوه او په بل باندې څه سوره شوم. لږ وخت پس مونږ بابل ته اورسیدو. ما اوکتل چه دوه سړی هغه ځائې کښې زوړند دی او په اوسپنه کښې تړلې شوی دی. دې ښځې ماته اووئیل ،دوی لره ورشه او دوی ته اووایه چه څه دجادو زده کولو دپاره راغلې یم . ما هغوی ته اووئیل. هغوی اووئیل واوره مونږ خو په آزمیښت کښې یو ته جادو مه زده کوه ، د دې زده کول کفر دې.

ما اووئیل زه خو به ئې زده کوم. هغوی اووئیل ښه بیا لاړه شه او په دې تنور کښې متیازې اوکړه اوراشه. ما اراده اوکړه خو په ماباندې څه ویره راغله . څه واپس شوم او ورته مې اووئیل چه څه فارغه شوم. هغوی اووئیل څه دې اوکتل ما اووئیل هیڅ هم نه. هغوی‌اووئیل چه ته غلط وائې. تر اوسه پورې هیڅ نه دی شوی ستاایمان لا صحیح دې اوس هم واپس شه او کفر مه کوه. ما ورته اووئیل چه څه خو جادو زده کوم .هغوی بیا اووئیل چه لاړه شه او په دې تنور کښې متیازې اوکړه اوبیا راشه. څه بیا لاړم خو دې ځل هم زما زړه اونه منل او واپس راغلم. بیا مې داشان سوال وجواب اوشو. څه په دریم ځل بیا تنور لره ورغلم او زړه مې کلك کړو او متیازو کولو دپاره کیناستم اوما اوکتل چه یو په آس سور چه دده په مخ باندې نقاب وو آسمان طرفته پورته لاړو. څه واپس راغلم او دوی ته مې ذکر اوکړو. هغوی اووئیل چه ته دې ځل ربښتیا وائې. هغه ستاایمان وو چه ستانه لاړو اوس لاړه شه. څه راغلم او دې بوډهئ ته مې اووئیلې چه هغوی خوماته هیڅ زده نه کړل. هغې اووئیل چه اوس ستا هر څه زده شو. اوس چه ته څه وائې هغه به کیږی. ما دآزمیښت په طور یو دانه دغنمو واخستله او دامې په زمکه باندې غوزاره کړه اوورته مې اووئیل چه زرغونه شه نو هغه زر زرغونه شوه. ماورته اووئیل چه په تا کښې دې وږی زرغون شی. نو هغه اوشو. ما اووئیل اوچ شی نو هغه اوچ شو. ما اووئیل بیلې بیلې دانې شی نو هغه شوې. بیا مااووئیل اوچې شی نوهغه اوچې شوې ، بیا ما اووئیل اوړه شی نوهغې نه اوړه جوړ شو. ما اووئیل روټئ شی پخې نو هغه پخې شوې. په دې کتلو سره څمازړه شرمنده شو او ماته په خپل بې ایمانه کیدو ډیر زیات خفګان اوشو. ائې ام المومنین رضی الله عنها! ماددې جادو نه هیڅ کار نه دې اخستې اونه مې په چا جادو کړې دې . څه خوداشان په ژړا د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوې یم چه نبی کریم ﷺ ته اووایم ، خوافسوس بدقسمتئ سره ما نبی کریم ﷺ هم اونه لیدو ، اوس څه څه اوکړم. دې وینا سره هغې ژړه انګولا شروع کړه اودومره ئې اوژړل چه هر چاته په دې باندې ترس راغلو. صحابه کرام رضی الله عنهم هم حیران وو چه دې ته څه فتوی ورکړی. آخر بعضو صحابه کرامو رضی الله عنهم اوفرمائیل چه اوس سوا ددې نه څه کیدیشی چه ته دا کار مه کوه اوتوبه اوباسه او د خپل مور پلار په خدمت کښې اوسه.

ددې اسناد بالکل صحیح دی. خودلته دا خیال ساتل هم پکار دی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم به په فتوی ورکولو کښې ډیر زیات احتیاط کولو چه په وړه خبره کښې به هم دوی تامل کولو. نن مونږ د لوئې نه لوې خبره هم په خپلې رائې او قیاس سره کوو. ددې اسنادبالکل صحیح دی. بعضې خلق وائی چه نظر دجادو په زورسره بدل شی او بعضې وائی چه نه کتوونکو ته دا خیال رازی ، اصلی څیز پښان وی چه څنګه هغه وی لکه څنګه چه په قرآن پاك کښې دی چه ﴿سَحَرُوٓا اَعۡيُنَ النَّاسِ﴾ (دوی دخلقو په سترګو باندې

جادو اوکړو) اوفرمائی چه ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾ حضرت موسی ﷺ طرفته به خیال کیدلې شو چه ګویا هغه ماران وغیره دده د جادو په زور سره روان دی. دې واقعې نه داهم معلوم شو چه په دې آیت کښې د بابل لفظ نه مراد دعراق بابل دنیاوند نه دې. د ابن ابی حاتم په یو روایت کښې دی چه حضرت علی ﷺ د بابل په زمکه باندې روان وو ، د مازیګر د مونځ وخت شو خو دوی په هغه ځائې کښې مونځ ادا اونه فرمائیلو بلکه ددې زمکې دحد نه دوتلونه پس ئې مونځ ادا اوفرمائیلو. او وې فرمائیل چه زما حبیب ﷺ خه منع کړې یم چه په قبرستان کښې مونځ اوکړم او دبابل په زمکه ئې دمونځ کولونه منع کړې یم. دا زمکه ملعونه ده. (۱) په ابوداود کښې هم داحدیث روایت شوې دې او ابوداود رحمه الله په دې کښې هیڅ کلام نه دې کړې او چه کوم یو حدیث ابوداود په خپل کتاب کښې راوړې دې اوددې په سند باندې خاموش پاتې شوې دې نودهغه حدیث ددوی په نزد حسن وی. دې نه معلوم شو چه دبابل په زمکه باندې مونځ کول مکروه دی لکه د ثمودیانو دزمکې په حقله د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه ددې خلقو منزلونو ته مه ځئی که دتلو اتفاق اوشی نو دالله ﷻ دویرې نه ژاړئی (۲). د هیئت دانو خلقو قول دې چه د بابل لرې والې د بحر غربی اوقیانوس نه اویا درجې او وسط دزمکې نه جنوب طرفته بخط استواء درې دیرش درجې دې ،والله اعلم چونکه هاروت اوماروت ته الله ﷻ دخیر او شر ، کفر او ایمان علم ورکړې دې ، ددې وجې دهر یو کفر طرفته ورتلونکی ته نصیحت کوی او په هره طریقه ئې منع کوی، کله چه دا نه منی نو دا کلمات دهغه نه ادا شی او دده د ایمان نور لاړشی. او دایمان نه لاس اووینځی. او ده سره جادو راشی. شیطان دده دوست جوړ شی. د ا یمان دتلو نه پس په ده باندې دالله ﷻ غضب راشی. ابن جریر رحمه الله فرمائی چه سوا د کافر نه دې هیڅوک د جادو زده کولو کوشش نه کوی.

دفتنه نه مراد:- دفتنه معنی په دې ځائې کښې ، مصیبت ،آزمیښت اوامتحان دې .دحضرت موسی ﷺ قول په قران پاك کښې ذکردې چه﴿ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ﴾ ددې آیت نه داهم معلوم شو چه جادوزده کول کفر دې. په حدیث کښې هم دی چه کوم سړې کاهن یا جادوګر لره ورشی او دهغه خبرې ته رښتیا اووائی نوده په هغه وحی باندې کفر اوکړو چه کومه په حضرت محمد ﷺ باندې نازله شوېده (بزاز). دا حدیث صحیح دې اوددې تائید په نورو احادیثو کښې هم شته دې.

بیا فرمائی چه خلق د هاروت او ماروت نه جادوزده کوی چه ددې په ذریعه غلط کارونه کوی. د ښځې سړی محبت او موافقت په بغض او مخالفت سره بدلوی. په صحیح مسلم کښې حدیث دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه شیطان خپل تحت په اوبو باندې ایږدی ، بیا خپلې لښکرې د خلقو د غولولودپاره لیږی او دهولو نه زیات مرتبې والا دهغه په نیزد هغه دې چه هغه په فتنه کښې دټولو نه لوئې وی. کله چه دوی واپس راځی نو دخپلوبدترینو کارونو ذکر کوی. څوك وائی ما فلانې داشان بې لارې کړو ، څوك وائی ما فلانې داشان بې لارې کړو. څوك وائی ما دفلانی سړی نه دا ګناه سرګنده کړه . شیطان دوی ته وائی چه هیڅ مو نه دی کړی دا خود معمول کارونه دی. تر دې پورې چه یو راشی او وائی چه مادفلانی سړی او دهغه دښځې په مینځ کښې جنګ تود کړو تردې پورې چه دهغوئ په مینځ کښې بیلتون راغلو. شیطان دې راغاړه باسی او ورته وائی چه تا دټولو نه لوئې کار اوکړو. اودې خان سره کینوی اودهغه رتبه اوچتوی (۳) نوجادوګر هم په خپل جادو سره داسې کار کوی چه په هغې سره ښځه او خاوند جدا شی، لکه په شکل وصورت کښې دې ښه اونه لګی یادهغه دعاتونو د طریقو نه دده نفرت

---

(۱) ابوداود: کتاب الصلاة باب فی المواضع التی لا تجوز فیها الصلاة : ۴۹۰)-

(۲) صحیح بخاری : کتاب الصلوة باب الصلاة مواضع الخسف والعذاب: ۴۳۳، صحیح مسلم: ۲۹۸۰)-

(۳) صحیح بخاری : کتاب صفات المنافق ، باب تحریش الشیطان: ۲۸۱۳)-

پیدا کړي اګر چه دا دشریعت خلاف نه وي یانې په زړه کښې عداوت پیدا شي وغیره وغیره. په مزه مزه دا خبرې زیاتیږي د ښځې خاوند په مینځ کښې جدائي راشي. " مرء " وائي سړي ته ، ددې مذکر مونث او تثنیه خو شته دي خوددې جمع نه جوړیږي. بیافرمائي چه هیچاته هم دالله ﷻ دمرضئ نه بغیر تکلیف نشي ورکولي. یعنې دا ددوی دوس خبره نه ده. دالله ﷻ د قضاو قدرت او دهغه د ارادې نه نقصان هم نشي ورکولې که الله ﷻ اونه غواړي. ددوی جادو بې اثره او بې فائدې دې. دا مطلب هم کیدیشي چه دا جادو هغه سړي ته نقصان ورکوي چه څوك دا حاصل کړي او په دې کښې داخل شي. بیا ارشاد فرمائي چه دوی دا زده اودا ددوی دپاره بالکل نقصاني دی. چه په دې کښې هیڅ فائده نشته دې. او یهودیانو ته دا معلوم دی چه د نبی کریم ﷺ تابعدارئ په پرینبودو او جادو پسې لګیدلو والو په آخرت کښې هیڅ حصه نشته دې اونه ددوی څه قدر او وقعت دالله ﷻ سره شته دې اونه دوی ته دیندار وئیلي کیږي.

قوله تعالی:- وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ

ایمان راوړل او تقوی اختیارول ښه وو:- بیا فرمائي که دوی ددې کار بدی محسوس کړي او ایمان اوتقوی اختیار کړي نو یقیناً ددوی دپاره ډیره بهتری ده خودا خلق بې علمه دی. او فرمائي که علم والو اوونیل نوپه هغوی باندې افسوس دې. دالله ﷻ ورکړې شوې ثواب دایماندارو او نیك عملونووالو دپاره ډیر بهتر دې. خودا صبر کوونکو ته ملاویدیشي. د دین بزرګانو په دې آیت هم استدلال کړې دې چه جادوګر کافر دې. ځکه چه په آیت کښې ئې ﴿ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ ﴾ فرمائیلي دی. حضرت امام احمد رحمه الله اود سلفو یو ډله هم جادو زده کونکي ته کافر وائي. بعضې ورته کافر نه وائي خو فرمائي چه جادوګر حد دادې چه دې دې قتل کړې شي. بجاله بن عبید رحمه الله فرمائي چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په خپل یو فرمان کښې لیکلي وو چه هر یو جادوګر ښځه سړې دې قتل کړې شي. نومونږ دریوجادوګرانو څټونه جدا کړل . ([1])په صحیح بخاری کښې دی چه ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها باندې ددې یو وینځې جادوکړې وو چه په دې وجه هغه (وینځه) قتل کړې شوه. ([2])حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائي چه د دریو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د جادوګر د قتل کولو فتوی ثابت ده. په ترمذی کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائي چه دجادوګر حد په توره قتلول دی([3])ددې حدیث راوی اسماعیل بن مسلم ضعیف دې. صحیح خبره دامعلومیږي چه غالباً داحدیث موقوف دې ، خو طبراني کښې یو بل سند سره هم دا حدیث مرفوع روایت شوې دې . والله اعلم.

ولیدبن عقبه سره یوجادوګروو چه هغه به خپل کړه وړه خودل .چه په ظاهره به دیوسړی سر قلم کړې شو اوبیابه ئې آواز ورکولو نو سر به په خپل ځائې باندې شو هغه به موجود شو. په مهاجرینو رضی الله عنهم کښې یو بزرګ صحابی دا اوکتل او بله ورځ توره تړلې راغلو ، هر کله چه ساحر خپل کهیل شروع کړو نو ده په خپلې تورې سره دهغه سړي څټ پریکړو نو ورته ئې اوفرمائیل که ته رښتونې یې نو دا ژوندې کړه . بیا ئې دقرآن پاك دا آیت خلقو ته واورولو ﴿ اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ﴾ (آیا تاسو جادولره ورځئ ؟). چونکه دې بزرګ صحابی ددې سړي دقتل کولو اجازت دولید نه نه وو ا خستې نوددې وجې هغه دې اونیولو او ډیر خفه شو او بیائې دې پرینبودو.([4]) حضرت امام شافعي رحمه الله ،د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه

---

[1]) احمد: ۱/۱۹۰، وهو صحيح ، ددې اصل صحيح بخاری کتاب الذمة باب الجزية والمواد مع اهل والحرب: ۳۱۵۶، کښې موجود دې ، خو په هغې کښې د قتل او سحر ذکر نشته دې)-

[2]) موطا امام مالک ، کتاب العقول باب ماجاء في الغيلة والسحر: ۲/۸۷۱، وهو صحيح بالشواهد)-

[3]) ترمذی کتاب الحدود باب ما جاء في حد السحر: ۱٤٦۰)-

[4]) سنن دارقطني: ۳/۱۱٤، وسنده صحيح)-

فرمان او د حضرت حفصه رضي الله عنها دواقعې متعلق دا ونيلى دى چه دا حکم په هغه وخت کښې دې چه کله جادو په شرکيه لفظونو سره وى.

دجادو وجود:- معتزله دجادو دوجود منکر دى ، هغوى وائى چه جادوهيڅ څيزنه دې ، بلکه بعضې خلق خو بعضې وخت دومره پورې وائى چه څوك دجادو وجود منى هغه کافر دې. ليکن اهل سنت والجماعت دجادو دوجود قائل دى او دامنى چه جادو ګر دخپل جادو په زور سره په هوا باندې قابومونديې شى. اوانسان په ظاهره خر او خر په ظاهر انسان جوړوى. خو دکلماتو اومنتر وغيره په وخت کښې ددې پيدا کولووالا الله تعالى دې. آسمان او ستورو لره تاثير پيدا کولو والا اهل سنت نه منى. دفلسفې او نجوم والا او بې دينه خلق خو ستورو او آسمان اثرپيدا کولو والا منى. داهل سنت يودليل دا آيت دې چه ﴿ وَمَا هُمْ بِضَآرِّيْنَ ﴾او دويم دليل پخپله په نبى کريم ﷺ باندې جادوکيدل دى او په نبى کريم ﷺ باندې ددې اثر کيدل دى ، دريم دهغه ښځې واقعه چه کومه حضرت عائشه رضي الله عنها بيان کړې ده. چه دهغې ذکر شوې دې او هم دا شان نور په سوونوواقعات وغيره دى.

آيا دجادو علم زده کول جائز دى :- ؟ رازى رحمه الله په خپل تفسير کښې ليکلى دى چه دجادو زده کول بد نه دى. دمحقيقينو هم دا قول دې . ځکه چه دا هم يو علم دې اوالله ﷻ فرمانى چه قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴾ (علم والا او بې علمه برابر نه دى) او ددې نه وجې هم چه دا معلوم شى چه په دې سره معجزې او دجادو فرق واضح شى. اود معجزې علم واجب دې. او هغه موقوف دې په جادو زده کولو باندې چه په دې سره فرق معلوم شى نو جادو زده کول هم واجب شو. د رازى رحمه الله دا قول بالکل غلط دې ، که هغه عقلى لحاظ سره دې ته بد نه وائى نو معتزله موجود دى چه عقلى لحاظ سره ددې قائل دى. اوکه هغه شرعى لحاظ سره دې ته بدنه وائى نو دقران پاك دشرعى بدو دپاره کافى دې. په صحيح حديث کښې دى چه يوکس يو جادوګر يا کاهن لره ورشى نوهغه کافر شو. [1]په سنن کښې حديث دې چه چا غوټه جوړه کړه او بيا ئې په دې چف اوکړو نو ده جادو اوکړو. نو درازى رحمه الله دا قول غلط دې ، [2]دهغوى دا وينا چه دا دمحقيقينو قول دې ،دا هم صحيح نه دى ، آخر دداسې محقيقينودپاره داسې اقوال چرته دى ؟ په آئمه اسلام کښې چا داسې هم ونيلى دى چه بيا ﴿هَلْ يَسْتَوِي ﴾ آيت پيش کول هم سوا دجرات نه نور څه نه دى ليکن په آيت کښې دعلم نه مراد دينى علم دې. آيت کښې دشرعى علم والو عالمانو فضيلت بيان شوې دې. بيا دهغوى داقول چه په دې سره دمعجزې علم حاصليږى نودا خو بالکل فضول او غلطه اوفاسده خبره ده ، ځکه چه د نبى کريم ﷺ دټولو نه لويه معجزه قرآن پاك دې. چه دا د باطل نه بالکل محفوظ دې. خوددې معجزې منلو دپاره دجادو علم زده کولو باندې موقوف نه دى. هغه خلق چه هغوى د جادو نه ډير لرې دى هغوى هم دامعجزه منلې ده. صحابه کرام ﷺ ،تابعين رحمهم الله، آئمة المسلمين بلکه عام مسلمان هم دا معجزه منى. حالانکه په دې ټولو کښې نه چا جادو زده کړو اونه جادو لره ورغلو او نه ئې جادو اوخودلو بلکه دې ټولو کارونو ته کفروائى. بيا دا دعوى کول چه دمعجزې پيژندل واجب او دجادو اومعجزې فرق په جادو زده پيژندو باندې موقوف دى ، لهذا دجادو زده کول واجب دا څومره مهمله دعوى ده.

دجادو قسمونه:- اوس دجادو قسمونه واورئى چه دا ابوعبدالله رازى بيان کړى دى .

① يو جادو دستاره پرست ډلې دې. هغوى د اووه ستورو متعلق دا عقيده لرى چه نيکى بدى ددې اووه ستورو په وجه دى. ددې وجې دې (ستورو) طرفته خطاب کوى او مقرر شوى الفاظ لولى او ددې عبادت کوى. په دې قوم کښې حضرت ابراهيم عليه السلام راغلو او دوى ته ئې هدايت اوکړو. رازى رحمه الله په

---

[1]) البزار:٤٠٦٧)-

[2]) نسائى كتاب المحاربة باب الحكم فى السحرة: ٤٠٨٤)-

دې فن کښې يو خاص کتاب تصنيف کړې دې چه د هغې نوم " السرالمکتوم فی مخاطبة الشمس و النجوم "دې. اوګورئی ا بن خلکان وغيره. بعضې وائی چه بيائې ددې نه توبه اوويستله. اوبعضې وائی چه صرف معلومولو دپاره او دخپل دې علم ظاهرولو دپاره ئې دا کتاب ليکلې وو او نه دده داعقيده وه چه سراسر کفر دې. په دې کتاب کښې ئې دهغه خلقو طريقې بيان کړې دی.

② دوئمه ډله د قوی نفس او قوت واهمه والوخلقو ده. ، دوی وهم او خيال ډير اثر ګنړی. ګورئی که په يوتنګ پل په زمکه باندې کيخودې شی نو په دې باندې به انسان په آسانئ سره لاړشی. خو که دا پل په يو درياب باندې وی نو نه شی پرې تيريدې. ځکه چه په هغه وخت کښې خيال وی چه دادې اوس پريوتم ، دادې اوس پريوتم. نودا واهمه دکمزورئی په وجه چه څومره ځائې باندې په زمکه باندې تلې شو نو په هغه هومره ځائې باندې د ويرې په وجه نشی تلې. حکيمانواو طبيبانو هغه سړي دسور څيز دکتلو نه منع کړې دې چه دچا نکسير وی. او مرګی والا ئې دزياتې تيزې رڼړا او دتيزحرکت څيزونو کتلو نه منع کړی دی چه ددې نه ظاهر دی چه د قوت واهمه يوخاص اثر په طبيعت باندې وی. عقل مندو خلقو په دې باندې هم اتفاق دې چه نظر لګی ،([1]) اوپه صحيح حديث کښې هم راغلی دی د نظر لګيدل حق دی. که يو څيز په تقدير باندې سبقت والا وې نو نظر به وو. اوس چه کله نفس قوی دې نوظاهر اړانړو اوظاهری کارونو هيڅ ضرورت نشته دې. اوکه دومره قوی نه وی نو بيا ددې آلاتو هم ضرورت پيښيږی. چه څومره دنفس قوت زياتيږی نوهغه به په روحانياتو کښې پرمختګ کوی. او په تاثير کښې به هم پرمختګ کوی. او چه څومره دا قوت کميږی نودومره به کميږی. داکيفيت د غذا دکمی او دخلقو سره د ملاويدو په پرينبودو سره هم کيږی. کله کله خو انسان دا حاصل کړی او انسان خپل کارونه دشريعت مطابق اخلی ددې نه. دې حال ته دشريعت په اصطلاح کښې کرامت وائی. دې ته جادو نه وائی. اوکله کله ددې حال نه دباطلوکارونو په کولو کښې مدد اخلی اود دين نه لرې کيږی. داسې خلقونه که څه خلاف شرع کار اوشی نو په دې دهوکه کښې هغوی ته ولی ونيل نه دی پکار. ځکه دشريعت نه خلاف تلو والا ولی الله نشی کيدې. تاسو ګورئی نه چه په صحيح احاديثو کښې ددجال باره کښې څه راغلی دی ؟ هغه به څنګه څنګه خلاف عادت کارونه کوی اوددې په وجه هغه دالله ﷻ ولی نه دې بلکه هغه ملعون اومردود دې.

③ دريم قسم دجادودجناتو په ذريعه دزمکې والو روحونو نه ا مدادطلب کول دی. معتزله او فلاسفه ددې قائل نه دی. دې روحونو سره بعضې مخصوص الفاظ او اعمالوسره تعلق پيدا کيږی ، دې ته سحر بالعزائم او عمل تسخير وائی.

④ څلورم قسم د خيالاتو بدلول ، په سترګوباندې تياره راتلل اودهوکه ورکول. چه په هغې سر ه د حقيقت نه خلاف څه نه څه ښکاره شی. تاسو به کتلی وی دهوکه ورکول ږومبې يو کار شروع کوی ، هرکله چه خلق دې طرفته متوجه شی او ټول په ټوله دده خبرو کښې مشغول شی نو دې چالاقئ سره يو بل کار اوکړی چه دخلقو د نظرونو نه پټ وی او دې ته خلق اوګوری او حيران شی . دبعضو مفسرينوقول دې چه د فرعون د جادوګرو جادو هم داسې وو. هم ددې وجې نه په قران پاک کښې دی چه ﴿سَحَرُوٓا۟ أَعۡيُنَ ٱلنَّاسِ وَٱسۡتَرۡهَبُوهُمۡ﴾ (دخلقو په سترګو ئې جادو اوکړو اوددوی په زړونو کښې ئې ويره پيدا کړه) په بل مقام باندې دی چه﴿ يُخَيَّلُ إِلَيۡهِ﴾ د حضرت موسیٰ ﷺ په خيال کښې هغه ټول لرګی اورسو نه ماران جوړ شوی وو او منډې به ئې وهلې ، حالانکه په حقيقت کښې داسې نه وو. والله اعلم.

⑤ بعضو څيزونو ته څه ترکيب ورکول اوددې نه څه عجيبه کار اخستل ، لکه د خر شکل ئې جوړ کړو اوپه دې باندې يو سور جوړول او دده په لاس کښې ناقوس دې او کله چه يو ساعت تير شو نو ددې

---

[1]) صحيح بخاری : کتاب السلام باب الطب والمرض والرقی: ۲۱۸۸، ترمذی: ۲۰۹۲)

ناقوس نه یواوازراووتلو حالانکه هیڅا دې لره نه وو چیړلې. داشان ئې انسانی شکل په دې کاریګرئی سره جوړکړو لکه چه اصلی انسان خاندی یا ژاړی. دفرعون دجادوګرو جادو هم داشان وو ، چه هغوی به ماران وغیره جوړ کړل او د رئبق په وجه دا په حرکت کښې ښکاریدل. ګهړئی او ګنهټې او واړه واړه څیزونه چه په دې سره به وزنی څیزونه راتلل ټول په دې قسم کښې داخل دی. حقیقت کښې دې ته جادو نه دی وئیل پکار. ځکه چه دا خویو ترکیب او کاریګری ده. چه ددې اسباب بالکل ظاهر دی چالره دا کار ورځی نو هغه ددې فنونو نه کار اخستې شی. داشان هغه حیله هم ده چه د بیت المقدس نصرانیانو به کوله چه پراسرار طور سره به ئې د ګرجې قندیلونه اوسیزل اودا به ئې مشهور کړل چه دا ددې ګرجې کرامت دې. او خلق به ئې خپل دین طرفته راماتل کول. دبعضو کرامیه صوفیاء هم داخیال دې که دترغیب او ترهیب حدیثونه بیان کړې شی او خلق غبادث طرفته متوجه کړې شی نو هیڅ حرج نشته دې ، خودالویه غلطی ده . نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې په ماباندې دقصده دروغ پورې کړی نوهغه دې خپل خائې په جهنم کښې مقرر کړی. (۱)او فرمائی چه زما حدیثونه بیانوئی خو په ماباندې دروغ مه تړئی ، په ماباندې دروغ تړلووالا بالکل جهنمی دې. (۲)

یونصرانی پادری یو ځل اوکتل چه د مرغۍ یو وړوکې بچې په ژاله کښې ناست دې اودې الوتې او تللې نشی. هرکله چه هغه خپل ضعیف آواز راوباسی نو مارغان په دې باندې رحم کوئی او د زیتون میوه راوړی او دده په خله کښې ئې ورکوی. دې پادری هم په دې شکل کښې یومرغۍ جوړه کړه اوهغه ئې دلاندې نه ډډه کړه اوددې په مخوکه کښې ئې یو سورې پرېښودو چه په دې سره به هوا دې کښې دننه ورتله او چه ددې نه به په مخوکه هوا وتله نوددې نه به یوآوازپیدا کیدو اودائې راوړه او په خپله ګرجه کښې ئې کیخوده دهوا په طرف. په چت کښې ئې یو وړوکې شان سورې اوکړو چه په دې سره هوا رازی، اوس چه کله به هوا راتله اوددې نه به آواز راوتلو نوداقسمه مارغان به جمع کیدل اودزیتونو میوې به ئې راوړې او ایښودې به ئې. ددې په خلقو کښې یو شهرت جوړشو چه په دې ګرجا کښې دا کرامت دې.تر دې پورې چه دیو بزرګ مزار دې اودا دهغه کرامت دې. خلقو چه دا په سترګو سره اوکتل نو عقیده ئې په دې پیدا شوه. او په دې قبر باندې ئې نذرونه او منختې اچول شروع کړل اودا کرامت تر لر ې لرې پورې مشهور شو. حالانکه نه دا څه کرامت وو او نه څه معجزه. صرف یو پټ فن وو چه دا هغه ملعون سړی د خپتو دکولو دپاره په پټه ایښودې وو اوهغه لعنتی فرقه په دې باندې معتقد شوی وه.

⑥دبعضې دوایانو پټ خواص معلومول اوهغه په کارراوستل. اودا ظاهردی چه په دوایانوکښې عجیبه عجیبه خاصیتونه وی. مقناطیس ته اوګورئی چه ده طرفته اوسپنه څنګه رازی،اکثر صوفی اوفقیر او درویش هم په داسې حیله بهانوسره دکرامت په طور خلقو ته ښائی او هغوی سره خپل مریدان جوړوی.

⑦ په زړه باندې یو خاص قسمه اثر اچول او چه څه غواړی نو په ده ئې منی. لکه هغه ته وائی چه ماته اسم اعظم یاد دې یا جنات زما په قبضه کښې دی. اوس که آوریدو والا دکچه زړه والا او کمزورد غوږونووالا او خرابې عقیدې والا دې نو هغه به دا رښتیا ګنړی ، دې ته یو قسم لره ویره او هیبت او رعب به دده په زړه کښې کینی چه دې سره به دې ضعیف شی. اوس چه څه دې غواړی نو هغه به کولې شی اودده کمزورې زړه به ده ته عجیبه عجیبه خبرې ښائی. دې ته تنبله وائی اودا اکثر کم عقلو خلقوته کیږی. او په علم فراست کامل عقل والا او کم عقل والا انسان معلومولې شی. اوددې حرکت کولو والا په خپل فعل قیافه سره کم عقل والا پیژنی.

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب العلم باب اثم من کذب علی النبی ﷺ : ۱۱۰، صحیح مسلم: ٤)-

[2]) احمد:۳/۳۹، العلم باب اثم من کذب علی النبی ﷺ : ۱۱۰، صحیح مسلم: ٤)-

⑧ اتم قسم چغلي كول دروغ ربنتيا يو ځائې كول اود چا په زړه كښې خپل ځائې پيدا كول او په پټو چالونو سره هغه خپل مريد جوړول. دا چغل خوری كه دخلقو دلمسولو او دهغه دراپاراكولو دپاره او دهغوی په مينځ دښمنۍ پيدا كولو دپاره وی نو دا شرعی طورسره حرامه ده. هركله چه داصلاح په طور وی اويه خپلو كښې يو بل لره يو ځائې كولو دپاره څه داسې ظاهری خبره اووانی چه په هغې باندې په خپلو كښې صلح اوشی يا مسلمانانو نه څه راتلونكې مصيبت لرې شی يا دكافرو قوت ختم شی ، په هغوی د زړه بدوالۍ پيدا شی او په هغوی كښې مخالفت راشی نو دا جائز دی. په حديث كښې دی چه هغه سړې دروغژن نه دې چه دښيګړې دپاره خلق يو خوا بل خوا بوزی([1])اولكه څنګه چه په حديث كښې دی چه جنګ كول دمكر نوم دې ([2])او لكه څنګه چه حضرت نعيم بن مسعود ﷺ دجنګ احزاب په موقعه باندې دعربو كافرو او يهودو ترمينځه ځه ديو خوا بل خوا لاندې باندې خبرې كړې وې او په هغوی كښې ئې بيلتون راوستې وو. اوهغوی ته دمسلمانانويه مقابله كښې شكست اوشو، داكار ډير د اعلی دماغو والا او زيرك او معامله فهم سړی وی.

ياد ساتئ: امام رازی رحمه الله چه دجادو كوم اته قسمونه بيان كړی دی دا په اعتبار د لفظ دی. ځكه چه په عربۍ ژبه كښې سحر يعنی جادو هر هغه څيز ته وائی چه ډير لطيف او باريك وی او په ظاهر كښې دانسان په نظر كښې دهغې اسباب پټ پاتې شی. هم ددې وجې نه يو حديث مبارك كښې دی چه بعضې بيان هم جادو وی ([3])او هم ددې وجې دسحر اول وخت ته سحور وائی ځكه چه دا پټ وی او هغه رګ ته هم سحر وائی چه د خوراك نالۍ ده . ابو جهل د بدر په ورځ دا وئيلی وو چه دده سحر يعنی د خوراك نالۍ پولۍ شوه . حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه ځماد سحر اونحر په مينځ كښې نبی كريم ﷺ وفات شو([4])نودنحرنه مراد سينه اود سحرنه مراد رګ د خوراك. په قرآن پاك كښې هم دی چه ﴿ سَحَرُوٓا أَعۡيُنَ ٱلنَّاسِ﴾ (دخلقو د نظرونو نه ئې پټ خپل كار اوويستلو).

ابوعبدالله قرطبی رحمه الله وائی چه مونږ وايو جادو دې او منو چه كله الله تعالی ته منظور وی اوهغه ذات دجادو په وخت كښې چه څه غواړی نوهغه كوی ، اګر چه معتزله اوابو اسحاق اسفرائنی شافعی رحمه الله ددې قائل نه دې. اوكله جادو دلاس په صفائی سره هم كيږی. او كله په غوټو وغيره هم. كله دالله ﷻ دنوم په دم كولو سره چه په دې كښې هم يو خاص اثر دې ، كله دشيطان په نوم اخستلو سره دشيطانی كارونودپاره ئې هم خلق كوی. كله د دوايانووغيره په ذريعه سره. د نبی كريم ﷺ ددې فرمان چه " بعضې بيان جادو دې " دوه مطلبونه كيديشی. يوخودا چه نبی كريم ﷺ دا د تعريف په طور اووئيل او ممكن دی چه په طور دغندنې ئې دا ارشاد فرمائيلې وی چه هغه خپله غلطه خبره داسې بيانوی چه ربنتيا معلوميږی. لكه څنګه چه په يوبل حديث كښې دی چه كله تاسو مالره څه مقدمه راوړئی او يو سړې په خپلې چالاكۍ سره خپله غلطه دعوی صحيح ثابتوی ([5])وزير ابوالمظفر يحيی بن محمد بن هبيره رحمه الله په خپل كتاب الاشراف علی مذاهب الاشراف كښې دسحر په باب كښې وئيلی دی چه اجماع ده چه جادو حقيقت دې. خو امام ابوحنيفه رحمه الله ددې قول قائل نه دې . دجادو زده كوونكې او ددې استعمالونكی ته حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله ، حضرت امام مالك رحمه الله ؛ حضرت امام احمد رحمه الله

---

[1]) صحيح بخاری : كتاب الصلح باب ليس الكاذب يصلح بين الناس: ۲۶۹۲، صحيح مسلم: ۲۶۰۵، ابوداود: ۴۹۲۹، ترمذی: ۱۹۳۸)-

[2]) صحيح بخاری : كتاب الجهاد، باب الحرب خدع: ۳۰۳۰، صحيح مسلم ۱۷۳۹،)-

[3]) صحيح بخاری : كتاب النكاح ، باب الخطبة: ۵۱۴۵)-

[4]) صحيح بخاری : كتاب المغاذی باب مرالنبی ووفاته: ۴۴۴۹)-

[5]) صحيح بخاری : كتاب المظالم باب اثم من خاصم فی باطل وهو يعلمه: ۲۴۵۸، صحيح مسلم: ۱۷۱۲)-

کافر وائی. دامام ابوحنیفه دبعضو شاګردانو قول دې که جادو دخپل بچاؤ دپاره زده کړی نو کافر نه دی ، خو چه څوك ددې عقیده ساتی او دا فائده رسونکې ګنړی نو هغه کافر دې. اوداشان چه څوك دا خیال کوی چه شیطانان ذا کارکوی او دومره قدرت لری هغه هم کافر دې. حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دجادوګر نه دې تپوس اوکړې شی که هغه د بابل والو پشان عقیده لری اواوؤ ستورو لره دتاثیر والا ګنړی ، نو کافر دې . اوکه نه وی اوجادو لره جائز ګنړی نوبیا هم کافردې. د حضرت امام مالك رحمه الله اوحضرت امام احمد رحمه الله هم داقول دې چه جادوګر کله جادو کوی اوجادو په استعمال کښې راولی نو هغه دې په هغه ځائې کښې قتل کړې شی. حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه تر کومې پورې بار بار اونکړی یا د چامعین کس په باره کښې پخپله اقرار اونکړی نوهغې پورې دې نه قتل کوی. درې واړه امامان رحمهم الله فرمائی چه دده قتل کول د حد په وجه دی. خو امام شافعی رحمه الله بیان دې چه دا په وجه دقصاص دی.د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله او یو مشهور قول کښې د حضرت امام احمد رحمه الله فرمان دې چه په جادوګر دې توبه هم نه اوباسی خکه چه دده توبه دې دحد نه شی بچ کولې.دحضرت امام شافعی رحمه الله قول دې چه دده توبه به قبوله وی. په یو روایت کښې دامام احمد رحمه الله هم دا قول دې. د اهل کتابو جادوګر به هم د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقتل کولې شی. خو د حضرت امام مالك رحمه الله ، حضرت امام شافعی رحمه الله او د حضرت ا مام احمدبن حنبل رحمه الله مذهب ددې نه خلاف دې. لبید بن اعصم یهودی په حضرت محمد ﷺ باندې جادو کړې وو او نبی کریم ﷺ دهغه دقتل کولو حکم نه وو فرمائیلې. (¹)که څوك مسلمانه جادوګره وی نودهغې باره کښې حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه هغه دې قید کړې شی او حضرت امام ا حمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه هغه دې هم دسړی پشان قتل کړې شی.والله اعلم.

د حضرت زهری رحمه الله قول دې چه مسلمان جادوګر دې قتل کړې شی او مشرك دې قتل نه کړې شی. حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که د ذمی په جادو سره څوك مړ شی نو ذمی هم قتل کول پکار دی. دا هم ددوی نه روایت دې چه مخکښې دې هغه ته اووئیلې شی چه توبه اوباسه که هغه توبه اوباسی او اسلام قبول کړی نو خیر دې ګنی قتل دې کړېشی. اودا هم ددوی نه روایت دې چه که اسلام قبول کړی نوبیا دې هم قتل کړې شی. هغه جادوګر لره چه دهغه په جادو کښې شرکیه الفاظ وی ، آئمه اربعه وغیره هغه ته کافر وائی. خکه چه په قران پاك کښې دی ﴿ فَلَا تَكْفُرْ ﴾.

حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که په ده باندې غلبه اوموندې شی اوبیا دې توبه اوباسی نوتوبه نې قبوله نه ده لکه زندیق .خوکه ددې نه مخکښې توبه اوباسی نو قبوله به وی. که دده په جادو سره څوك مړه شو نوبیا به دې په هر صورت کښې قتل کړې شی. امام شافعی رحمه الله فرمائی که چرې هغه اووائی چه ما دده دوژلو دپاره په ده جادونه دې کړې نو دقتل خطا دیت (جرمانه) دې واخستلې شی.

جادوګرنه دهغه جادو لرې کولو دپاره حضرت سعید بن مسیب رحمه الله اجازت ورکړې دې. لکه څنګه چه په صحیح بخاری کښې دی. (²)عامر شعبی رحمه الله هم په دې کښې څه حرج نه ښائی. خو حضرت حسن بصری رحمه الله دې ته مکروه وائی. حضرت عائشه رضي الله عنها د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې عرض کړې وو چه تاسو ولې جادو لرې کوئی نه ؟ نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل ماته الله ﷻ شفا راکړه او خه په خلقو باندې بدنی لرې کولو نه ویریږم. (³)حضرت وهب رحمه الله فرمائی چه د بیرې اووه پتې دې واخستې شی او په چټو دې میده کړې شی او په اوبو کښې دې ګډ کړې شی ،بیا دې په دې باندې آیت الکرسی اووائی او

[1]) صحیح بخاری : کتاب الطب باب السحر: ۵۷٦۳، صحیح مسلم: ۲۱۸۹)-
[2]) صحیح بخاری : کتاب الطب ، باب هل یستخرج السحرتعلیقا)-
[3]) صحیح بخاری : کتاب الطب باب السحر: ۵۷٦٦، صحیح مسلم: ۲۱۸۹)-

چه په چا باندې جادو شوې وی هغه ته دې درې کوټه ورکړېشي او په باقي اوبودې غسل اوکړی نوانشاء الله دده به دجادو اثر لرې شي. داعمل دهغه سرې دپاره ډیر ښه دې چه د خپلې بي بي نه منع (بند) کړې شوې وی. دجادو لرې کولو اوددې ختمولودپاره دټولونه ښه څیز سورت الفلق اوسورت الناس دې سورتونه دی. په حدیث مبارك کښې دی چه ددې په شان هیڅ تعویذ نشته دې [1] داشان آیت الکرسی هم دشیطان لرې کولو دپاره ډیر داعلی درجې څیزدې. [2]

د جادو حکم

مسلک حنفی:- دسحر په باره کښې پوره تفصیل زه دلته کښې نشم کولې خکه چه د سحر مختلف قسمونه دی او دهریو خپل خپل حکم دې که تفصیل غواړئ نو احکام القران للعثمانی رحمه الله ته رجوع اوکړئ(احکام القران (۱۱۱ ا ۴۰ تا ۵۳)-

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لَا تَقُوْلُوْا	رَاعِنَا	وَقُوْلُوا	انْظُرْنَا
اے هغه کسانوچې	ایمان موراوړې دې	مه وایئ	راعنا تکې	اووایئ	انظرنا
ائې مسلمانانو تاسو هیچرې لفظ د راعنا مه وائې	اوددې په ځائې(انظرنا وائې)				
وَاسْمَعُوْا	وَلِلْكٰفِرِيْنَ	عَذَابٌ اَلِيْمٌ	مَا يَوَدُّ	الَّذِيْنَ	
اواورئ خبره په توجه سره	اودې دپاره دکافرانو	عذاب دردناك	نهٔ خوښوی	هغه کسان	
اوخبرې ته ښه غوږ اوونیسئ اوکافرو دپاره دردناك عذاب مقرر دې	نوخوښوی هغه کسان				
كَفَرُوْا	مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ	وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ	اَنْ	يُّنَزَّلَ	
چې دحق نه ئې انکارکړې دې	د اهل کتابونه	اونهٔ د مشرکانونه	دا خبره چې	نازل شی	
چه کفرئې کړې دې د اهل کتابو نه	اونه بت پرست مشرکان	چې په تاسو نازل شی			
عَلَيْكُمْ	مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ	وَاللّٰهُ	يَخْتَصُّ	بِرَحْمَتِهٖ	مَنْ
په تاسو باند څه	خیرد طرفه درب ستاسو نه	اوالله	خاص کوی	په رحمت خپل سره	هغه څوك چې
په تاسوباندې دخپل پروردگار دطرفنه لږ ډیرخیر(وحی)	اوالله خپل رحمتونه خاص هغه چاته ورکوی				
يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ	ذُو الْفَضْلِ	الْعَظِيْمِ		
خوښ ئې شی	اوالله	خاوند دفضل	لوئ دې		
چې چاته ئې رضا شی(هغه دچانه مشورې نه اخلی)					

دمشتبه الفاظو د نه استعمال حکم:- په دې ایت کښې الله ﷻ خپلو مومنانو بندګانوته دکافرو په پشان بول چال او دهغوی دکارونومشابهت نه منع کوی. یهودو به بعضې الفاظ په پټه ژبه کښې وئیل. او دهغې مطلب به ئې بد اخستو. هرکله چه به هغوی دا وئیل چه زمونږ واوره نو وئیل به ئې "راعنا" او ددې نه مراد به ئې رعونت او سرکشی اخسته لکه په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا الخ﴾ (په یهودو کښې داسې خلق هم دی چه هغوی خبرې داصلیت نه اړوی او وائی چه مونږ اورو خو منو ئې نه)خپلې ژبې به ئې کږې وږې کړې او په دین کښې د طعنې دپاره به ئې ﴿رَاعِنَا﴾ وئیل.او که اوونیلې شی

[1] نسائی کتاب الاستعاذه باب ماجاء فی سورتی المعوذتین : ۵۴۴۰، وهو حسن)-
[2] صحیح بخاری : کتاب فضائل القران باب فضل فی سورة البقرة : ۵۰۱۰)-

چه مونږ واوریدل او مونږ اومنل اوزمونږ خبره واوره او مونږ طرفته متوجه شه نو ددوی دپاره به دا بهتر وي اومناسب به وي خو ددوی دکفر په وجه الله ﷻ دوی لره دخپل رحمت نه لرې کړې دی په دوی کښې ایمان ډیر کم دي.

په احادیثو مبارکو کښې دي چه کله خلق سلام کوی نو ﴿السام علیکم﴾ وائی او د ﴿سام﴾ معنی مرګ دې نو تاسو ددوی په جواب کښې ﴿وعلیکم﴾ وائې ، زمونږ دعا به ددوی په حق کښې قبوله شی اوددوی بددعا به زمونږ په حق کښې قبوله نه وی. (۱) غرض دا چه په قول او فعل کښې ددوی مشابهت منع دې. په مسند احمد کښې یو حدیث دې چه " څه قیامت ته نزدې دتورې سره لیږلې شوې یم ، زما رزق الله ﷻ دتورو او نیزو لاندې ایښودې دې ، ذلت اورسوائی دهغه خلقو دپاره ده چه څوک زما احکامو خلاف کوی. اوچه دکوم سړي یو غیر مسلم قوم سره مشابهت اوکړې هغه دهغوی نه دې (۲) په ابو داود کښې هم دامشابهت والا حصه روایت شوې ده (۳) ددې آیت او حدیث نه ثابت شو چه کافرواقوال ،لباس ، اختر اوعبادت کښې دهغوی مشابهت کول زمونږ دپاره مشروع او مقرر نه دی ،سخت منع دی او په دې باندې شریعت کښې دعذاب زورنه اوسخته ویره او حرمت دی.

مسلمانانو ته د خطاب نه پس:- حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه کله تاسو په قران کریم کښې واورئی چه ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نو غوږ ورته کیږدئی اودزړه په توجه سره ئې آورئی نود څه بدئی نه به ممانعت وی یا به دنیکئ حکم وی. حضرت خیثمه ﷺ فرمائی چه په تورات کښې الله ﷻ بنی اسرائیلو ته خطاب کوی او فرمائی چه ﴿یاایها المساکین﴾ خو د محمد ﷺ امت ته ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ په معززو الفاظو سره خطاب کوی.د ﴿رَاعِنَا﴾ معنی ده زمونږ طرفته غوږ اونیسه. لکه ﴿عاطنا﴾ (۴) حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ددې معنی دمخالفت ده (۵) یعنی خلاف مه وایه . ددوی نه دا هم روایت دې چه مطلب دادې چه ته زمونږ واوره او مونږ به ستا. انصارو هم دا لفظ نبی کریم ﷺ ته وئیل شروع کړې وو ، خو قران پاک ددې نه دوی منع کړل (۶) حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه راعن وائی دخندا خبرې ته یعنی تاسو د نبی کریم ﷺ خبرو او اسلام سره خندا مه کوئی. ابوصخر رحمه الله وائی چه کله به نبی کریم ﷺ تلو او دوی به ورته څه خبره کوله نودوی به وئیل خپل غوږ دې خوا کړه. الله ﷻ دوی ددې بې ادبئ نه منع کړل. او دخپل نبی دعزت کولو تعلیم ئې ورکړو. حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه رفاعه بن زید یهودی نبی کریم ﷺ سره خبرې کولې اودا الفاظ ئې وئیل. مسلمانانو هم دا خیال اوکړو چه دا د ادب لفظ دې نودوی هم لفظ وئیل شروع کړو. چه ددې نه دوی منع کړې شو. لکه څنګه چه په سورت نساء کښې دی . مقصد دادې چه داکلمه الله ﷻ ته بنه او نه لګیده او ددې د استعمال نه ئې مسلمانان منع کړل. لکه څنګه چه په حدیث مبارك کښې دی چه انګور ته کرم او غلام ته عبد مه وائې (۷) وغیره . او الله ﷻ ددې بدظنو خلقو حسد او بغض بیانوی چه انې مسلمانانو ! چه تاسو ته ددې کامل نبی ﷺ په ذریعه کامل شریعت ملاؤ شوې دې ، ددې نه دوی سوزی ، دوی ته اووایه چه دا خودالله ﷻ فضل دې چه چاته ئې ورکول غواړی نو ورکوی ئې . هغه ډیر لوئې فضل والا او کرم والا دې.

---

(۱) صحیح بخاری : کتاب الاستئذان ، باب کیف الراد علی اهل الذمة بالاسلام: ۶۲۵۷، صحیح مسلم : ۲۱۶۴)-

(۲) احمد ۲/۵۰)-

(۳) ابو داود: کتاب للباس: باب فی لبس الشهرة: ۴۰۳۱، وهو حسن مشکل الاثار للطحاوی: ۸۸/۱)_

(۴) الطبری: ۴۶۱/۲)-

(۵) ابن ابی حاتم: ۱/۳۱۸)-

(۶) ابن ابی حاتم : ۱ /۳۱۸)-

(۷) صحیح مسلم : کتاب الالفاظ من الادب ، باب کراهیة العنب کرما: ۲۲۴۸، صحیح بخاری: ۲۵۵۲)-

مَا نَنۡسَخۡ مِنۡ اٰيَةٍ

هغه چې منسوخ کوؤ مونږ | يو آيت

مونږ چې کوم حکم منسوخ کړو

اَوۡ نُنۡسِهَا نَاۡتِ بِخَيۡرٍ مِّنۡهَاۤ اَوۡ مِثۡلِهَا ؕ اَلَمۡ تَعۡلَمۡ

ياني هير کړو | نو راوړو مونږ | بهتر | د هغه ايت نه | يا په مثل دهغې | آيانشته | علم تاته

ياني ستا زړه نه هيروؤ | نو دهغې نه غوره يا دهغې پشان (بل حکم) راليږو اولې ته نه پوهيږې

اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ۞ اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلۡكُ

چې بيشکه الله | په هرځيز باندې | قادر دې | آيا نشته | پته تاته | چې بيشکه الله | لره ده | بادشاهي

چې الله په هرڅه قدرت لرى | آيا ته نه پوهيږې (بلکه ښه پوهيږې) چې بادشاهي

السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ وَمَا لَكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيۡرٍ ۞

دآسمانونو | اودزمکې | اونشته | ستاسو دپاره | ماسوا د الله نه | ځوك دوست | اونهٔ مددګار |

دآسمانونو اودزمکې يوازې دالله ده | او بې دالله نه ستاسو ځوک دوست نشته | اونه ځوک مددګارشته |

دناسخ اومنسوخ بحث :-حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دننسخ معنى دبدلون ده. حضرت مجاهد رحمة الله فرمائي چه د ختمولو په معنى کښې دې. چه هيڅ کله په ليکلو کښې باقي پاتې نشي. او حکم بدليږي. د حضرت ابن مسعود ﷺ شاګرد او ابوالعاليه رحمة الله او محمد بن کعب قرظي رحمة الله نه هم دا شان روايت دې.ضحاك رحمة الله فرمائي چه دهيرولو په معنى کښې دې. عطاء رحمة الله فرمائي چه د پريښودلو په معنى کښې رازي.سدي رحمة الله فرمائي چه داوچتولو په معنى دې. لکه آيت ﴿الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما البتة﴾ يعنى زاني سړې او زانيه ښځه دې سنګسار کړې شي ، او لکه څنګه چه په آيت ﴿ لوكان لابن ادم وادیان من ذهب لابتغى لهما ثالثا﴾ يعنى ابن آدم ته که دوه ځنګلونه ملاو شي نو بيا به هم دې د دريم په تلاش کښې وى. ابن جرير رحمة الله فرمائي چه په احکامو کښې بدلون ته مونږ کوؤ. حلال لره حرام ، حرام لره حلال،جائز لره ناجائز او ناجائز لره جائز وغيره. حکم کول ، منع کول او رخصت او اجازت او په ممنوعه کارونو کښې تنسيخ وى. خو چه کوم خبر ورکړې شوې دې ، واقعات بيان شوى دى په هغې کښې ردوبدل او ناسخ اومنسوخ نه کيږى.

دنسخې لفظي معنى:- د نسخ لفظي معنى نقل کول دى. لکه دکتاب ديو نسخې نه بله نسخه نقل کول. داشان ديو حکم په بدله کښې بل حکم بدلول. دې وجې نه دې ته نسخ وائي. که د حکم بدلون وى اوکه د الفاظو بدلون وى.

د نسخ اصطلاحي معنى:- د علماء اصول عبارتونه اګر چه په دې کښې مختلف دى خو د معنې په لحاظ سره ټول نزدې نزدې دى. دنسخ معنى په شرعي حکم کښې ددې دروستو والا دليل په وجه لرې کول دى. کله د آسان څيز په بدله کښې ګران وى او کله د ګران په بدله کښې آسان. اوکله هډو څه بدلولې نشى،پاتې شو دنسخ احکام ، ددې قسمونه او ددې شرائط وغيره د فن په کتابونو کښې کتل پکار دى. په تفسير کښې ددې احکامو دبيانولو ځائې نشته دې.

په طبراني کښې يو حديث دې چه دوه کسانو د حضرت نبى اکرم ﷺ نه يوسورت ياد کړې وو ، او دوى به هغه لوستلو. يوځل نې دشپې په مونځ کښې ډير ګوشش اوکړو چه دا اووائي خو قوت حافظې ورسره ملګرتيا اونکړه. په دې اوويريدل او د حضرت نبى اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او حضرت

نبی اکرم ﷺ ته ئې ددې ذکر اوکړو. حضرت نبی اکرم ﷺ ورته اوفرمائیل دا منسوخ شوې دې او هېر کړې شوې دې، دزړونو نه اوښکلې شوې دې ،تاسو هیڅ غم او فکرمه کونی.

زهري به د نون خفیفه پیش سره ونیلو(نُنۡسِهَا) ددې یو راوی سلیمان بن ارقم دې او هغه ضعیف دې. ابوبکر انباری رحمه الله نه هم په بل سند سره دا مرفوع روایت نقل کړې دې. لکه د قرطبی رحمه الله بیان دې چه ﴿ننسها﴾ لره ﴿ننساها﴾ هم وئیلې شوې دې.د ﴿ننساها﴾ معنی روستوکول اوموخر کول دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه ددې په تفسیر کښې فرمائی چه یعنی مونږ دا پریږدو ، منسوخ کوؤ نه . د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه شاګرد وائي یعنی مونږ ددې الفاظو لره باقی ساتو او حکم ئې بدلوؤ. عبد بن عمیر رحمه الله ، مجاهد رحمه الله اوعطاء رحمه الله نه روایت دې چه مونږ دا موخر کوؤ او روستو کوؤ ئې. عطیه عوفی رحمه الله ، سدی رحمه الله او ربیع رحمه الله وائی یعنی منسوخ کوؤ ئې نه،ضحاك رحمه الله وائی چه ناسخ منسوخ لره روستو کوی. ابوالعالیه رحمه الله وائی چه دا خپل ځان سره ساتو. حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په خطبه کښې ﴿ننساها﴾ اووئیل اوددې معنی موخر کول ئې بیان کړې ده. ﴿ننساها﴾ چه کله اووائی نو مطلب به ئې داوی چه مونږ دا هیروؤ. الله ﷻ چه کوم حکم لره اوچتول غوښتل نوهغه به ئې د حضرت نبی اکرم ﷺ نه هیرولو. داشان هغه آیت به پورته شو. سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه به دا ﴿ ننسها﴾ وئیلو. نوده ته قاسم بن ربیعه اووئیل چه سعید بن مسیب رحمه الله خو دا ﴿ننساها﴾ وائی.نوهغوی اوفرمائیل چه په سعید یا د سعید په خاندان خو قران پاك نه دې نازل شوې. الله ﷻ فرمائی چه ﴿ سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنۡسٰٓىۙ ﴾ (مونږ به تاته زده کوؤ چه هغه به ته نه هیروې). او فرمائی چه ﴿ وَاذۡكُرۡ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيۡتَ ﴾ (هرکله چه هیر کړې نو خپل رب لره یاد کړه). حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه حضرت علی رضی الله عنه دټولونه ښه فیصله کولو والا دې. او ابی رضی الله عنه دټولونه زیات قاری دقران پاك دې او مونږ د ابی رضی الله عنه قول پریږدو ځکه چه ابی رضی الله عنه وائی چه ما څه درسول الله ﷺ نه آوریدلی دی هغه به نه پریږدم .اوالله ﷻ فرمائی چه ﴿مَا نَنۡسَخۡ﴾ یعنی مونږ چه څه منسوخ کړل یا هیرکړو نوهغې نه بهتر راوړو. یا ددې پشان یا ددې نه بهتر وی. (بخاری و مسند احمد)یعنی د بندګانودسهولت یا ددوی دآرام لحاظ سره یا ددې په شان وی خو دالله ﷻ مصلحت په دې روستی څیز کښې وی.

دنسخې جواز:- الله ﷻ حاکم مطلق او مختار کل دې. په مخلوق کښې هیر پهیر کولووالا ، دپیدائش او د حکم اختیار لرلو والایوالله ﷻ دې. چه څنګه غواړی نو جوړوی او چه چاته اوغواړی نو نیك بختی ورکوی او چه چالره اوغواړی نو بدبختی ورکوی ، چالره چه اوغواړی نو صحت ورکوی او چالره چه اوغواړی بیماری ورکوی. چالره چه اوغواړی نو توفیق ورکوی او چالره چه اوغواړی نو بدنصیبه ئې کړی. په بندګانو چه کوم حکم غواړی نوجاری کونی ئې ، چه څه اوغواړی نو حلالوی او چه څه اوغواړی نوحراموی،چالره چه اوغواړی نو رخصت ورکړی او چالره چه اوغواړی نو منع ئې کړی ، هغه حاکم مطلق دې چه څه احکام جاری کول غواړی نو هغه جاری کړی او ،هیڅوك دهغه حکم نشی ردکولې . چه څه غواړی هغه کوی دهغه نه څوك تپوس کولو والا نشته دې.هغه پاك ذات بندګانو لره آزمائی اوګوری چه هغوی دنبیانواو د رسولانو څنګه تابعداری کوی ، دیو څیز دمصلحت په وجه ئې د هغې حکم ورکړو او بیا د څه مصلحت په وجه ئې هغه ختم کړو. اوس آزمښت کیږی دنیکو خلقو نو په هغه وخت هم هغوی لاس په نامه ولاړ وو او اوس هم دی. خوبد باطن خلق خبرې جوړوی او پوزې نچونړه وی.حالانکه ټول مخلوق لره پکار دی چه دخپل خالق ټولې خبرې اومنی.اوپه هر حال کښې د رسول ﷺ په نقش قدم باندې تلل پکار دی او چه څه اووائی هغه په زړه سره منل پکار دی ، او چه څه حکم ورکوی هغه منل پکار دی او چه دکومو نه منع اوکړی نو دهغې نه دې منع اوکړی.

د یهودیانودعدم نسخ تردید:- په دې ځائې کښې هم دیهودیانو زبردست رد دې. اودهغوی دکفر بیان دې چه هغوی د تنسیخ قائل نه وو. بعضې خووائی چه په دې کښې محال عقلی لازم رازی او بعضې به

محال نقلی منلو. په دې ایت کښې اګر چه خطاب رسول کریم ﷺ ته دې مګر دراصل دا کلام یهودیانو ته آورول دی. چه هغوی انجیل اوقران په دې وجه نه منلو چه په دې کښې بعضې احکام د تورات منسوخ شوی وو. او هم په دې وجه هغوی ددې نبیانو د نبوت نه هم دعناد او تکبر په وجه منکر وو. ګنی عقلاً نسخ محال نه ده ځکه چه څنګه هغه په خپلو کارونو کښې بااختیار دې داشان په حکمونوکښې هم بااختیار دې چه څه غواړی اوکله غواړی ، څنګه غواړی او څنګه ئې غواړی او چه په څه وخت کښې ئې غواړی،داشان چه څه غواړی او په څه وخت کښې ئې غواړی حکم ورکوی ، ددې حاکمانوحاکم څوك دې؟داشان نقلاً داهم ثابت شوې امردې چه کوم په ړومبنی کتابونوکښې او په ړومبنی شریعتونو کښې موجود دې.

فرعی احکامو کښې تبدیلئ: ①د حضرت آدم ﷺ ځامن او لونړه په خپلو کښې رونړه خوئندې وې لیکن نکاح ئې جائز وه. بیا ئې دا حرام کړل②حضرت نوح ﷺ چه کله په کشتئ کښې سور شو نو په دې وخت کښې دټولوحیواناتو خوراك حلال وو. خو بیا دبعضو حلت منسوخ شو③د دوؤ خوئندو نکاح په بنی اسرائیلو اوددوی په اولاد حلاله وه لیکن بیا ددې نه پس په تورات کښې حرام شو④حضرت ابراهیم ﷺ ته د ځوئې د قربانی کولو حکم اوشو بیا د قربانئ کولو نه مخکښې مخکښې دا منسوخ کړې شو⑤بنی اسرائیلو ته حکم شوې وو چه څوك د سخی په عبادت کولو کښې شامل وو ټول دې خپل ځانونه قتل کړی خو اوسه پورې لا ډیر باقی وو چه دا منسوخ کړې شو. داشان نور ډیر واقعات موجود دی ، او پخپله یهودیان هم ددې اقرار کوی ، لیکن بیا هم قران پاك او نبی آخر الزمان ﷺ لره دوی نه منی اودا وائی چه په دې سره دالله تعالی په کلام کښې نسخ لازمیږی او هغه محال ده.

بعضې خلق ددې په جواب کښې په لفظی بحثونو کښې پریوزی ، هغوی دې یادساتی چه په دې سره دلالت نه بدلیږی او مقصودترې هغه دې. د رسول کریم ﷺ بشارت به دې خلقو په خپلو کتابونو کښې موندلو ، د رسول کریم ﷺ د تابعدارئی حکم به ئې کولو ، اودا ورته هم معلوم وو د رسول کریم ﷺ شریعت مطابق کوم یو عمل نه وی هغه مقبول نه دې.دا بیله خبره ده چه څوك اووائی چه هغه مخکښې شریعتونه صرف د رسول کریم ﷺ تر راتلو پورې وو،ددې وجې دهغوی دا شریعت ناسخ نشو ، یا اووائی چه ناسخ دې. بهر حال د رسول کریم ﷺ دتابعدارئی نه بغیر هیڅ چاره نشته دې. ځکه چه رسول کریم ﷺ د الله ﷻ د طرفنه خپل آخری کتاب راوړی دې ، نو په دې آیت کښې الله ﷻ دنسخ جواز بیان کړې دې او ددې ملعونې ډلې یعنی یهودو رد ئې کړې دې.په سورت آل عمران کښې هم بنی اسرائیلو ته خطاب شوې دې ، دنسخ دواقع کیدو ذکر موجود دې. فرمان دې چه ﴿ كُلُّ الطَّعَامِ ﴾ یعنی ټول خوراکونه په بنی اسرائیلوباندې حلال وو خو چه کوم یو څیز حضرت اسرائیل ﷺ په خپل ځان باندې حرام کړې وو ، دهغې نور تفصیل به مخکښې په هغه مقام باندې راشی انشاء الله . دټولو مسلمانانو په دې باندې اتفاق دې چه دالله ﷻ په احکامو کښې نسخ کول جائز دی بلکه واقع شوې هم دې. اوهم په دې باندې دالله ﷻ حکمت بالغه دې.

دابومسلم اصبهانی نظریه د عدم نسخ :- ابو مسلم اصبهانی مفسر لیکی چه په قران پاك کښې نسخ نه واقع کیږی خودده دا قول ضعیف دې اومردود دې او صرف غلط او دروغ دې. چه په کوم کوم ځائې کښې د قرانپاك نسخ موجود ده ددې په جواب کښې اګر چه ابو مسلم ډیر محنت کړې دې خو بې سوده دې. چه د کومې ښځې خاوند مړ شی . مخکښې دهغې عدت یو کال وو ، بیا څلور میاشتې لس ورځې شو. او دواړه آیتونه په قران پاك کښې موجود دی. قبله مخکښې بیت المقدس وه او بیا کعبه شوه. دویم آیت بالکل صفا او ړومبی حکم ضمناً ذکر شوې دې. مخکښې مسلمانانو ته حکم وو یو یو مسلمان دې لسولسو کافرو سره جنګ کوی اوددوی دمقابلې نه دې مخ نه اړوی. خوبیا دا منسوخ شو او د دوؤ په مقابله کښې دصبر کولو حکم اوشو او دواړه آیتونه په کلام الله کښې موجود دی. مخکښې

حکم وو چه نبي ﷺ سره دپټو خبرو نه مخکښې صدقه ورکوئی خوبیا دا حکم منسوخ شو او دواړه آیتونه په قران پاك کښې موجود دی ، وغیره وغیره ، والله اعلم.

اَمْ تُرِيْدُوْنَ	اَنْ تَسْـَٔلُوْا	رَسُوْلَكُمْ	كَمَا	سُئِلَ
نوآیا تاسو غواړئ	چې تپوسونه اوکړئ	د رسول خپل نه	لکه څنګه چې	تپوسونه شوی وو

آیا تاسودخپل پیغبرنه هغه شان تپوسونه کول غواړئی لکه څنګه چې به د دې نه وړاندې د موسی

مُوْسٰى	مِنْ قَبْلُ ؕ	وَمَنْ يَّتَبَدَّلِ	الْكُفْرَ	بِالْاِيْمَانِ	فَقَدْ
دموسی ﷺ نه	مخکښې ددې نه	حالانکه څوك چې بدلوی	کفر	په ایمان باندې	نو یقینا چې

نه ددې نه تپوسونه کولې شوا اوچاچې کفرپه ایمان بدل کړو نوبیشکه

ضَلَّ	سَوَآءَ السَّبِيْلِ ﴿۱۰۸﴾
بې لاره شوا	دصحیح لارې نه | غواړې

هغه دسمې لارې نه واوړیدو شو(اوپه غلطه لار روان شو)

د بې فائدې سوالونو نه ممانعت:- په دې ایت کریمه کښې الله ﷻ ایماندار منع کوی چه د څه واقعې د کیدو نه مخکښې زما دنبی نه فضول سوالونه مه کوئی. د ډیرو سوالونو عادت ډیر خراب دې. لکه دالله ﷻ ارشاد دې چه﴿ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ ﴾ (ائې ایماندارو دهغه څیزونو سوال مه کوئی که هغه ښکاره کړې شي نو ستاسو به خوښ نه شي اوکه د قران پاك د نازلیدو په زمانه کښې داسې خبرې اترې کوئی نو دا څیزونه به ښکاره کړې شي. هسې نه چه د یو څیز باره کښې دسوال کولو نه مخکښې هغه څیز حرام نشی).

بې مطلبه تپوس کول:- په صحیح حدیث مبارك کښې دی چه په مسلمانانو کښې دټولونه غټ مجرم هغه دې چه دیو څیز باره کښې سوال اوکړی چه هغه حرام نه وو او دده په سوال کولو سره هغه څیز حرام شو (۱)یوځل د رسول کریم ﷺ نه تپوس اوشو که یو سړې خپلې ښځې سره پردې سړې اووینی نو څه به کوی ؟ که خلقو ته ددې خبر کوی نو دا هم ډیره دبې شرمئ خبره ده او که نه کوی نو دا هم ډیره دبې غیرتئ خبره ده. رسول کریم ﷺ ته داسوال ډیر خراب معلوم شو. آخر هم په دې سړی باندې داقسمه واقعه راغله اود لعان حکم نازل شو. (۲)

دبخاری او مسلم په یوحدیث کښې دی چه رسول کریم ﷺ د بکواس کولو نه او مال ضائع کولو او زیاتوتپوسونو کولو نه منع فرمائیلې ده.(۳) په صحیح مسلم کښې دی چه ترکومې پورې څه څه اونه وایم تر هغه وخته پورې تاسو هم څه تپوس مه کوئی. ستاسو نه مخکښې خلق هم داشان خصلتونو هلاك کړی دی چه هغوی به ډیرزیات سوالونه کول. او خپلو نبیانو سره به ئې اختلاف کولو. هرکله چه څه تاسو ته څه حکم اوکړم نودخپل طاقت مطابق هغه پوره کوئی اوکه تاسو له منع کوم نو منع کیږئی. دا رسول کریم ﷺ په هغه وخت کښې فرمائیلی وو چه کله ئې خلقو ته خبر ورکړوچه الله ﷻ په تاسو باندې حج فرض دې،، نو چا رسول کریم ﷺ ته اووئیل چه هر کال؟نو رسول کریم ﷺ خاموش شو.هغه بیاتپوس اوکړو.رسول کریم ﷺ هیڅ جواب ورنکړو. هغه په دریم ځل سوال اوکړو.رسول کریم ﷺ

---

۱) صحیح بخاری : کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب ما یکره من کثرة السوال: ۷۲۸۹، صحیح مسلم: ۲۳۵۸)-

۲) صحیح بخاری : کتاب التفسیرباب سورة النور:۴۷۴۵)-

۳) صحیح بخاری کتاب الاستقراض ، باب ما ینهی عن اضاعة المال : ۲۴۰۸، صحیح مسلم: ۱۷۱۵)-

ليكن كه ما اوئيلي وي نو هر كال به فرض شوي وو اوبيا به تاسو دا حكم اوفرمائيل هر كال نه . هيڅكله نشو پوره كولي. (۱)بيا رسول كريم ﷺ دا مخكښې آيت مبارك اولوستلو. حضرت انس ﷺ فرمائي چه كله مونږ د رسول كريم ﷺ نه دسوال كولو نه منع كړې شو نو مونږ د رسول كريم ﷺ نه به تپوس كولو كښې ويره كيده او مونږ به غوښتل چه يو ناواقفه سړې راشي او هغه تپوس اوكړي او مونږ ئې واورو. (۲)حضرت براء بن عازب فرمائي چه كله به ما د رسول كريم ﷺ نه څه سوال كول غوښتل نوكلونه كلونه به تيرشو نودهيبت په وجه به ما جرات نشو كولې. مونږ خو خواهش ساتلو چه څوك اعرابي راشي او د رسول كريم ﷺ نه سوال اوكړي اومونږ ئې هم واورو(۳)ابن عباس ﷺ فرمائي چه د حضرت محمد ﷺ د اصحابونه بهتر جماعت بل نه وو ، هغوی رسول كريم ﷺ صرف دولس كاله مسائل اوپوښتل چه ټول په ټوله په قران پاك كښې سوال وجواب سره ذكر دی لكه دشرابو سوال ، دحرمت والامياشتې په باره كښې سوال ، ديتيمانو په باره كښې سوال وغيره وغيره. (۴)

په دې ځائې كښې "ام" يا خو د بل په معنی كښې دی يا په خپله اصلي معنی كښې دی. يعنی دسوال په باره كښې چه په دې ځائې كښې ا نكاری دې. دا حكم دمومن كافر ټولو دپاره دې. ځكه چه د رسول كريم ﷺ رسالت دټولو دپاره وو. په قرآن پاك كښې په بل ځائې كښې دی چه ﴿يَسۡـَٔلُكَ أَهۡلُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ (اهل كتاب ستاسونه سوال كوی چه ته په هغوی باندې څه آسمانی كتاب نازل كړې هغوی داسې سوال د حضرت موسی ؑ نه هم كړې ووچه الله ﷻ مونږ په خپلو سترګوسره كتل غواړو چه دهغوی د ظلم په وجه هغوی د تيز آواز په وجه هلاك كړې شو). رافع بن حريمله او وهب بن زيد وئيلي وو چه ائې حضرت محمد ﷺ په مونږ باندې څه آسمانی كتاب نازل كړه چه هغه مونږ وايو او زمونږ په ښارونو كښې هغه دريابونه جاری كړې. نو بيا به مونږ تاسو رسول كريم ﷺ لره اومنو ، نو په دې باندې دا آيت نازل شو.

ابوالعاليه وائې چه يوسړی رسول كريم ﷺ ته اووئيل يارسول الله ﷺ چه كاش زمونږ دګناهونو كفاره هم هغه وې لكه څنګه چه دبنی اسرائيلو دګناهونو وه. ددې په آوريدو رسول كريم ﷺ درې ځل دالله ﷻ په درګاه عاليه كښې عرض اوكړو چه ائې الله ﷻ مونږداسې نه غواړو مونږ دا سې نه غواړو. بيائې عرض اوكړو چه واورئې په بنی اسرائيلو كښې به چه چا څه ګناه كوله نو دهغه په دروازه باندې به ليكلې كيدل او ورسره به ددې كفاره هم ليكلې كيدله. اوس خو يادنياوی رسوائی منظوره كړئې اوكفاره ادا كړئې او خپل پټ ګناهونه ښكاره كړئې يا كفاره مه وركوئې اود آخرت رسوائی منظوره كړئې. خوتاسو ته الله ﷻ فرمائيلي دی چه ﴿وَمَن يَعۡمَلۡ سُوٓءًا أَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهُۥ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ (چه دچا نه څه خراب كاراوشي يا هغه په خپل ځان باندې ظلم اوكړی،بيا بخښنه غواړی نو دې به الله ﷻ لره ډيربخښنې والا اومهربانه ذات بيامومی). داشان يومونځ تر بل مونځ پورې دګناهونوكفاره ګرزی. بيا يوه جمعه تر بلې جمعې پورې دګناهونو كفاره ګرزی. واورئې چه كوم سړې د بدئ اراده اوكړی او بدی اونكړی نودده په حق كښې بدی نه ليكلې كيږی ، اوكه د نيكئ اراده اوكړی او هغه نيكی اونه كړی نو بياهم دده دپاره نيكی ليكلې كيږی. او كه نيكی اوكړی نو بيا دده دپاره لس نيكئی ليكلې كيږی. اوس تاسو اووائې تاسوښه شوئې او كه بنی اسرائيل ؟ نه تاسو د بنی اسرائيلو نه ډير ښه يئ . باوجود ددې دومره كرم او رحم نه بيا هم كه څوك هلاك شی نو پوهه شئ چه هغه پخپله هلاك شو. نوپه دې باندې داآيت نازل شو.

---

(۱) صحيح بخاری : كتاب الاعتصام ، باب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ : ۷۳۸۸، صحيح مسلم :۱۷۱۵)–

(۲) صحيح بخاری : كتاب الاعتصام با ب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ : ۷۳۸۸، بدون قصة ومسلم: ۱۳۳۷)–

(۳) ددې سند دشرط مسلم مطابق دې)–

(۴) مجمع الزوائد: ۱۵۹/۱، ۱

قریشو رسول کریم ﷺ ته اوویل که د صفا غر دسرو زرو شي نو مونږ به تاسو باندې ایمان راوړو رسول کریم ﷺ اوفرمائیل ښه د مانده (آسماني دسترخوان) والو چه څه انجام وو هغه به ستاسو هم شي. نو په دې باندې هغوی انکاری شو او خپل سوال ئې پریښودو. مراد دا دې چه په سرکشئ او عنادسره دنبیانو نه سوال کول ډیر دغندنې حرکت دې . چه کفر لره دایمان په بدله کښې اخلي او آساني دسختئ په بدله کښې اخلي نوهغوی دنیغې لارې نه اړوی او جهالت او ګمراهئ کښې پریوزي. داشان دغیرضروری سوالونو کولو نه هم .لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا﴾ آیا نه هغه کسانوته نه ګورې چه دالله تعالی نعمتونو لره په کفر سره بدلوی او خپل قوم لره په هلاکت کښې اچوی ، دوی به جهنم ته داخلیږی اوهغه ډیر خراب ځائې دې.

وَدَّ	كَثِيْرٌ	مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ	لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ
غواړي	اکثر خلق	د اهل کتابونه	چې واپس کړی تاسو
ډیر اهل کتاب (کافر) داغواړی چې			

مِّنْۢ بَعْدِ	اِيْمَانِكُمْ	كُفَّارًا ۚ	حَسَدًا	مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ	مِّنْۢ بَعْدِ مَا
روستو	دایمان ستاسونه	اوشئ تاسو کافران	دوجې دحسدنه	دطرفه دخپلونفسونو	اوروستو دهغې نه
چې تاسودایمان راوړلونه پس بیادوباره کافران کړی | خکه چې په زړونو کښې ئې حسدشته دې سره دې نه چه					

تَبَيَّنَ	لَهُمُ الْحَقُّ ۚ	فَاعْفُوْا	وَاصْفَحُوْا	حَتّٰى	يَاْتِيَ اللّٰهُ
چې ښکاره شو	هغوئ ته حق	نو معافی کوئ	اومخ اړوئ	تر هغې پورې چې	راولیږی الله
په ښه شان سرګنده شوې ده چې دادین (اسلام) حق دې نوتاسو (فی الحال) دوئ معاف کړئ اومخ ترې واړوئ تردې					

بِاَمْرِهٖ ۭ	اِنَّ اللّٰهَ	عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيْرٌ ۝	وَاَقِيْمُوا	الصَّلٰوةَ	وَاٰتُوا
فیصله خپله	بیشکه چې الله	په هر څیز باندې	قادر دې	اوقائیموئ	مونځ	اوورکوئ
چې الله خپل حکم راولیږی | بیشکه الله په هرڅه پوره پوره قدرت لری | اومونځونه کوئ او زکاة						

الزَّكٰوةَ ۭ	وَمَا	تُقَدِّمُوْا	لِاَنْفُسِكُمْ	مِّنْ خَيْرٍ	تَجِدُوْهُ
زکاة	اوهغه	چې مخکښې لیږئ تاسو	دپاره دځانونو خپلو	څه نیکی	اوبه مومئ هغه
ورکوئ | اوتاسو چې ځان نه مخکښې هر څه نیکی اولیږله نویقین اوکړئ چې بیا مومئ					

عِنْدَ اللّٰهِ ۭ	اِنَّ اللّٰهَ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	بَصِيْرٌ ۝
دالله سره	بیشکه چې الله	د هغه څه	چې کوئ ئې تاسو	لیدونکې دې
هغه دالله څخه بیشکه چې الله ستاسو کارونه وینې ګوری اودوئ وائ				

دایت شان نزول:- دحضرت ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه حي بن اخطب او ابو یاسر بن اخطب دا دواړه یهودیان مسلمانانوسره دډېرلو نه زیات حسد کوونکی وو. خلق به ئې داسلام نه منع کول. اوعربو باندې به سوزیدل. ددوی په باره کښې دا آیت نازل شو .دکعب بن اشرف هم دا قول وو. زهری رحمه الله وائي ددوی په باره کښې داآیت نازل شوې دې. دا هم یهودی وو او په خپلو شعرونو کښې به ئې د رسول

کریم ﷺ هجوه کوله(۱)اګر چه د هغوی په کتابونو کښې د رسول کریم ﷺ تصدیلق موجود وو. او دوی د رسول کریم ﷺ دصفاتونه ښه خبر وو. او رسول کریم ﷺ ئې ښه پیژندو ، اودوی دا هم کتل چه قرآن پاك ددوی دکتاب تصدیق کوی. یو امی او ان پړهه دا کتاب وائی نو دا سراسر معجزه ده. خوصرف د حسد په وجه چه رسول کریم ﷺ ولې په عربو کښې مبعوث شو دوی کفر اوانکار باندې کلك شو. بلکه نوروخلق ئې هم لمسول شروع کړل. نوالله ﷻ مومنانوته حکم ورکړو چې تاسو معافی کوئی او دالله ﷻ دحکم اودهغه دفیصلې انتظار کوئی . لکه څنګه چه په بل ځائې کښې فرمائی چه تاسو به د مشرکانو اواهل کتابو نه ترخې خبرې آورئی. آخردا چې حکم نازل شو چه تاسو اوس ددې مشرکانو نه مه ویرېږئی تاسو ته ددوی د جنګ کولو اجازت دې.

قوله تعالی:-فَاعْفُوْاوَاصْفَحُوْا

د عفو او درګذرحکم:- حضرت اسامه بن زید ﷺ وائی چه رسول کریم ﷺ او د رسول کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ به مشرکانو اواهل کتابو ته معافی کوله. او دهغوی تکلیفونه به ئې برداشت کولو(۲)او په دې آیت باندې به ئې عمل کول. تر دې پورې چه بل آیت نازل شو اوداحکم منسوخ شو.اوس ددوی نه بدله اخستل اود خپل بچاؤ کولو حکم اوشو. اوړومبې جنګ چه د بدر په میدان باندې شوې وو په هغې کښې کفاروته شکست اوشو اودهغوی د لویولویو سردارنو لاشونه په میدان دجنګ کښې پراته وو.

قوله تعالی:-وَاَقِیْمُواالصَّلٰوةَ

د مونځ او زکاة حکم:- بیا مومنانو ته رغبت ورکولې شی چه تاسود مونځ اود زکوة وغیره حفاظت کوئی دابه تاسو دآخرت دعذاب نه بچ کړی او په دنیا کښې به هم په دې سره ستاسو غلبه او نصرت وی.

قوله تعالی:-وَمَاتُقَدِّمُوْالِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَیْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَاللّٰهِ

په نیک عمر د ثواب وعده:- بیا فرمائی چه الله ﷻ به ستاسو دهر نیک اوبد عمل بدله درکوی په دواړو جهانونو کښې ، دهغه پاك ذات نه هیڅ څه وړوکې غټ ، پټ ، ښکاره ، ښه او خراب عمل پټ نه دې. دا ئې په دې وجه اوفرمائیل چه دا خلق اطاعت طرفته متوجه شی اودنافرمانۍ نه بچ شی.

د بصیرمعنی:- ﴿مبصر﴾ ئې په بدله د ﴿بصیر﴾ کښې اووئیل لکه څنګه چه ﴿مبدع﴾ په دبدله کښې ﴿بدیع﴾ او د ﴿مولم﴾ په بدله کښې ﴿الیم﴾ دې. ابن ابی حاتم کښې یو حدیث دې چه رسول کریم ﷺ به په دې آیت کښې ﴿سَمِیْعٌ بَصِیْرٌ﴾ ونیلو او فرمائیل به ئې الله ﷻ هرڅیز وینی

وَقَالُوْا	لَنْ يَّدْخُلَ	الْجَنَّةَ	اِلَّا	مَنْ	كَانَ	هُوْدًا	اَوْنَصٰرٰى ؕ	تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ ؕ
اووائی دوی	هر ګز به داخل نشی	جنت ته	مګر	هغه څوك	چې وی	یهودی	یا عیسائی	دا آرزوګانی ددوی دی

چې جنت ته به بل څوک نه ننوځی مګر(یهودوائی چې)یهودیان او(نصاری وائی) نصاری دا ددوی هسې آرزوګانې دی

قُلْ	هَاتُوْا	بُرْهَانَكُمْ	اِنْ كُنْتُمْ	صٰدِقِيْنَ ﴿۱۱۱﴾	بَلٰى ۚ مَنْ	اَسْلَمَ
ورته اوویه	راوړئ	دلیل	خپل اکه چرې یئ تاسو	ریښتنی	احق دادې چاچې	اوتابعدار کړل

ورته اووایه چې خپل دلیل پیش کړئی که تاسو ریشتونی یئ؛ بلکه هرڅوک چه خپل ځان الله ته اوسپاری

وَجْهَهٗ	لِلّٰهِ	وَهُوَ	مُحْسِنٌ	فَلَهٗٓ	اَجْرُهٗ	عِنْدَرَبِّهٖ ص
ځان خپل	دالله	اوهغه	په نیك لارتلونکې وؤ	نودې هغه لره	اجر دهغه	درب خپل سره

............اونیک کارونه کوی | نو دهغه ثواب د خپل رب سره موجود دې؛چه هغه ته به ثواب ورکوی

---

۱) ابن ابی حاتم :۱/۳۳۳)-

۲) صحیح بخاری: کتاب التفسیر،باب ولتسمعن من الذین.......۴۵۶۶، صحیح مسلم: ۱۷۹۸)-

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ لَيْسَتِ

اونهٔ به وی یره په هغوئ | اونهٔ به هغوئ | غمژن شی | اووائی | یهودیان | نهٔ دی |

اوپه داسې خلقوبه هیڅ قسم ویره نه راځي | اونه به غمژن کیږی | او یهودیان وائی | چې عیسایان

النَّصٰرٰى عَلٰى شَيْءٍ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰى لَيْسَتِ الْيَهُوْدُ عَلٰى شَيْءٍ

عیسایان | په هیڅ څیز (حق دین) | او وائی عیسایان | نهٔ دی یهودیان | په هیڅ څیز (حق دین)

په هیڅ دین نه دی .... | اونصاری وائی چې دیهودو مذهب هیڅ مذهب نه دې

وَّهُمْ يَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ

حال دا چې دوئ دواړه | لولی کتاب | هم دغه شان | وائی | اهغه کسان | چې علم نهٔ لری

(اوعجیبه داده) چې دا دواړه د الله کتابونه لولی | داشان نورونا پوهه خلقو (مشرکانواومجوسیانو)

مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا

پشان د وینا ددوئ | نوالله | به فیصله کوی | په منځ ددوئ کښې | په ورځ | دقیامت | په هغه کارونوکښې

هم ددوی پشان خبرې اترې کړی دی | نوالله به دقیامت په ورځ په هغه خبرو کښې د دوی په مینځ کښې

كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿١١٣﴾

چې وۀ دوئ | چې په هغې کښې به ئې | اختلاف کولو | اوڅوك دې |

پخپله فیصله کوی په کومو کښې چه دوی اختلاف کوی |

قوله تعالى:- بَلٰى ۚ مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ

دهر عمل د قبولیت دپاره دسنتو اتباع شرط ده :- په دې ځائې کښې د یهودیانو او نصرانیانو د غرور بیان دې چه هغوی دخپل ځان نه سوا نور خلق څه نه ګڼړی اوصفا وائی چه زمونږ نه سوا به جنت ته هیڅوك نه ځی. په سورت مائده کښې ددوئ بیان شوې دې چه مونږ دالله ﷻ اولاد اودهغه محبوب یو.نو ددې په جواب کښې قرآن پاك وائی چه بیا تاسو ته په ګناه ولې عذاب درکوی ؟ داشان مخکښې تیر شو چه ددوی دعوی دا هم وه چې مونږ به یو څو ورځې به په جهنم کښې یو.نو ددې په جواب کښې دالله ﷻ ارشاد دې چه دا دعوی هم بې دلیله ده. داشان په دې مقام کښې د دوی د دعوې تردید کوی او وائی چه راوړنی پیش کړنی دلیل ، دوی عاجزه ثابتوی او وائی چه څوك هم دالله ﷻ فرمانبردار شی او خلوص او توحید سره نیك عمل اوکړی نوهغه ته به پوره بدله ملاویږی . لکه په بل مقام باندې فرمائی که دوی جګړه کوی نو دوی ته اووایه چه ما او ځما منلو والو خپل مخونه رب طرفته کړل ، الغرض د قبولیت دپاره اخلاص اود سنت مطابق هر عمل کول شرط دې نو د ﴿ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ ﴾ نه مراد خلوص [1] او د ﴿ وَهُوَ مُحْسِنٌ ﴾ نه مراد اتباع دسنت ده ، ستاسو اخلاص هم عمل لره مقبول نشی کولې ترڅو پورې چه دسنت تابعداری اونکړئ. په حدیث مبارکه کښې دی چه کوم یوکس دا عمل اوکړی چه زمونږ په طریقه کښې نه وی نو هغه مردود دې. (مسلم). [2]

---

[1]) ابن ابی حاتم : ١ / ٣٣٧١)-

[2]) صحیح بخاری : کتاب الا قضیة باب نقض الاحکام الباطلة ، ١٧١٨، صحیح بخاری : ٢٦٩٧، ابوداود: ٤٦٠٦، ابن ماجة: ١٤)-

دسنت نه خلاف عمل نتیجه:- نود رهبانیت عمل اګر چه په اخلاص سره وی خو د اتباع سنت مطابق نه کیدو په وجه هغه مردود دې. هم دداسې اعمالو په باره کښې قرآن عظیم الشان فرمائی چه ﴿وَقَدِمْنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا۟ مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَٰهُ هَبَآءً مَّنثُورًا﴾ (هغوی چه کوم اعمال کړی وو مونږ به ټول رد کړو اوبه خائې د کافرو داعمالو مثال دشګې پړقیدونکو ډیرو پشان دې چه تږې به دې باندې د اوبو خیال اوکړی خو کله چه دې ته ورشي نو هیڅ به نه مومي). او په بل مقام باندې دی چه د قیامت په ورځ به په ډیرو مخونو باندې ذلت خور وی هغه خلق به عمل کوونکی تکلیف اوچتونکی وی او په لمبه شوی اور کښې به داخل کړې شی اودوی ته به ګرمې اوبه ورکولې شی دڅکلو دپاره. حضرت امیر المومنین ددې آیت مبارك نه دیهودو اونصرانیانو علماء او عابدان مراداخستی دی.

د اخلاص نه بغیر عمل:- دا هم یاد ساتل پکاردی که یو عمل د سنت مطابق هم وی خوپه دې کښې اخلاص نه وی ، ددې مقصد د الله ﷻ رضا نه وی ، نوهغه عمل هم مردود دې. د ریاکارو او منافقو خلقود اعمالو هم دا حال دې. لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائی چه دوی رب لره دهوکه ورکول غواړی او ر به دوی ته دهوکه ورکوی اوچې مونځ کوی نو سستی په کښې کوی او صرف خلقو ته دخودنې دپاره عمل کوی اودالله ﷻ ذکر ډیر کم کوی. او فرمائی چه ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ﴾ د هغه مونځګذارو دپاره ویل دې چه خپلو مونځونو نه غافل دی چه څوك ریاکاری کوی او واړه واړه د استعمال څیزونه هم منع کوی. او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَفَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ﴾ چه کوم سړې دخپل رب دملاقات خواهش مند وی نوهغه له پکار دی چه نیك عملونه کوی او دخپل رب په عبادت کښې هیڅوك نه شریکوی.

قوله تعالیٰ:- وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

بیا فرمائی چه دوی ته به ددوی رب اجر ورکوی. او د ویرې او خوف نه به نې بچ کړی. په آخرت کښې به په دوی باندې ویره نه وی او ددنیا د پریښودو هیڅ غم به نه وی.

قوله تعالیٰ:- وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ

د اهل کتابو په خپل مینځ کښې اختلاف:- بیا دیهودیانو او نصرانیانو په خپلو کښې د بغض او دښمنۍ ذکر فرمائی.

دنجران د نصرانیانو وفد د رسول کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو رسول کریم ﷺ سره دیهودو عالمان هم ناست وو. په هغه وخت کښې دې (وفد) هغه خلقو ته اوهغوی دوی ته ګمراهان اوونیل. حالانکه دواړه اهل کتاب وو. په تورات کښې دانجیل تصدیق او په انجیل کښې دتورات تصدیق موجود دې.نوبیا ددوی داقول څومره لغوه دې([1])مخکښې یهودیان او نصرانیان په حق دین باندې قائم وو.خوبیا د بدعتونو اوفتنو په وجه دین ددوی نه لاړو.اوس نه یهود په هدایت وو اونه نه نصرانیان.

قوله تعالیٰ:- كَذَٰلِكَ قَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ

د زړونو مشابهت:- بیا فرمائی چه کومو خلقو ته معلوم نه وو هغوی هم داسې اوونیل. په دې کښې هم اشاره هغوی طرفته ده.اوبعضو ونیلی دی چه ددې نه مراد دیهودیانو او نصرانیانو نه مخکښې خلق وو.بعضې وائی چه دې نه دعربو خلق مراد دی. امام ابن جریر رحمه الله ددې نه مراد عام خلق اخلی چه په دې کښې ټول شامل دی. او هم دا صحیح دی. والله أعلم.

قوله تعالیٰ:- فَٱللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

د قیامت په ورځ فیصله:- بیا فرمائی چه ددوی داختلاف فیصله به دقیامت په ورځ پخپله الله ﷻ کوی. چه په هغه ورځ به هیڅ څه ظلم او زور نه وی. او په بل مقام ځائې کښې هم دا مضمون راغلې دې . په سورت حج کښې ارشاد دې چه ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلْمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْصِلُ

[1]) الطبری : ۱۸۱۳)،-

بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيْدٌ۝﴾ (دمومنانو او يهوديانو او صابيانو او نصرانيانو اومجوسيانو اومشركانو په مينځ كښې به الله ﷻ دقيامت په ورځ فيصله كوى. الله تعالى په هر څيز باندې قادر اوګواه دې). او په بل مقام باندې فرمائى چه ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا﴾ (ا ووايه زمونږ رب به مونږ لره جمع كوى بيا به حق سره فيصله كوى او هغه باخبره بهترين فيصله كوونكې دې).

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ

| اوخوك دې | زيات ظالم | دهغه چانه |

|اوهغه چانه بل لوئې ظالم څوك كيديشى

مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى

چې منع كوى|عبادت خانې دالله|ددې نه چې |يادكړې شى |په هغې كښې|نوم دهغه|اوكوشش كوى

چې جماتونه ددې خبرې نه بندوى چې په هغې كښې دالله نوم واخستې شى |اود هغې په شاړولو

فِىْ خَرَابِهَا ؕ اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا

په ورانولو دهغې كښې|داسې خلق |نهٔ دى لائق هغوئ له |چې داخل شى دغه عبادت خانوته |مګر

كښې كوشش كوى (هغه وخت نزدې دې چې) هم دوئ به دغې جماتونو ته په ويره ويره ورځى

خَآئِفِيْنَ ؕ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَّلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ

يريدونكى |دپاره ددوئ | په دنيا كښې | شرمندګى ده|اودپاره ددوئ | په آخرت كښې | عذاب |

.... هم دوئ لره په دنيا كښې خوارى او(رسوائى) ده | اودوى دپاره په آخرت كښې لوئې عذاب

عَظِيْمٌ ۝

لوئ دې |

دې | ......

دجماتونو نه منع كونكې:- ددې آيت په تفسير كښې دوه قولونه دى. ①يو خو دا چه ددې نه مراد نصرانيان دى. ②دويم دا چه ددې نه مراد مشركان دى.

دنصاراو سركشى:- نصرانيانو به دبيت المقدس په جمات كښې پليتى اچوله او خلق به ئې په دې كښې دمونځ كولونه منع كول. بخت نصر چه كله دبيت المقدس دبربادولو دپاره حمله كړې وه نو دې نصرانيانودهغه ملګرتيا كړې وه اوهغه سره ئې مددكړې وو. بخت نصر دبابل اوسيدونكې وو او مجوسى وو. ديهوديانو په مدد كولو دې نصرانيانو هم هغه سره ملګرتيا كړې وه. او په دې وجه هم چه بنى اسرائيلو حضرت يحيى عليه السلام قتل كړې وو. اومشركانو هم د حديبيه په كال د كعبة الله نه منع كړې وه. تر دې پورې چه رسول كريم ﷺ په ذى طوى كښې قربانى اوكړه اومشركانو سره ئې صلح اوكړه. رسول كريم ﷺ هم دغه خانې نه واپس شو حالانكه دا د امن خانې وو. د رور او پلار قاتل ته هم چا په دې خانې كښې څه نشو وئيلې. اوددې د شاړولو كوشش هم دا وو چه دذكر الله او حج او عمرې كولو نه دمسلمانانو جماعت منع كړو[1] دحضرت ابن عباس رضى الله عنه هم دا قول دې. ابن جرير رحمه الله مخكښې قول خوښ كړې دې. او وئيلې ئې دى چه مشركانو د كعبة الله ويرانولو كوشش نه كولو داكوشش د

[1] الطبرى: ۲/۵۲۱)-

نصرانیانو وو چه هغوي دبیت المقدس ویرانولو پسې راخستې وه. خو په حقیقت کښې دویم قول زیات صحیح دې. د ابن زید رحمه الله او حضرت ابن عباس رضی الله عنه هم دا قول دې.

دیهودیانو دمغلوبیت وجه:- یاد دې وی چه کله نصرانیانو یهودیان دبیت المقدس نه منع کړی وو نو په هغه وخت کښې یهود هم بالکل بې دینه شوی وو. په هغوی باندې خود حضرت داود علیه السلام او حضرت عیسی بن مریم علیه السلام په زبان لعنتونه نازل شوی وو، هغوی نافرمان او دحد نه تیر شوی وو. اونصرانیان دحضرت مسیح علیه السلام په دین باندې وو. ددې نه معلومه شوه چه ددې آیت نه مراد مشرکان دمکې دی اویو وجه دا هم ده چه مخکښې دیهودیانو اونصرانیانو مذمت بیان شوې وو او په دې ځائې کښې د عربو دمشرکانو دابد خصلت بیانوی چه هغوی رسول کریم صلی الله علیه وسلم او د رسول کریم صلی الله علیه وسلم ملګری رضی الله عنهم دمسجد حرام نه منع کړی وو او مکې نه ئې ویستل او د حج کولو او عمرې کولو نه ئې منع کړل.

د ابن جریر قول:- د ا بن جریر رحمه الله وینا ده چه دمکې والا خلق دبیت المقدس په ویرانولو کښې هلو خلو والا نه وو. ددې جواب دادې چه رسول کریم صلی الله علیه وسلم او صحابه کرام رضی الله عنهم ئې د هغه ځائې نه اوویستل او منع کول او په بیت الله شریف کښې بتان ایښودلو نه به زیاته لویه ویرانی څه وی. پخپله په قرآن پاک کښې موجود دی چه ﴿ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ (داخلق دمسجد حرام نه منع کوی ، مشرکان دالله جل جلاله کور لره نشی آبادولې ، په خپل کفر باندې خپله ګواه دی ، ددوی اعمال تباه دی ، او دوی دهمیشه دپاره جهنمیان دی. دجماتونو آبادی دهغه خلقو ده چه څوك په الله جل جلاله باندې او ورخ دقیامت باندې ایمان لری او مونځ کوی او زکوة پابندئی سره ورکوی اوصرف دالله جل جلاله نه ویریږی اوهم دا خلق په نیغه لار باندې دی)او په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ (دا هغه خلق دی چې کفر ئې هم اوکړو او تاسو ئې د جمات نه هم اوویستلې او تاسو دقربانئی ذبح کولو ځائې ته هم اونه رسیدئی، که مونږ ته ددې مومنانو سړاو ښځو خیال نه وې چه دخپلې کمزورئی او بې وسئ په وجه د مکې نه بهر نه شی وتلې چه هغوی لره تاسو پیژنئی نو مونږ به دوی سره جنګ کړې وې او ددوی د تباه کولوحکم به مو ورکړې وې خوهسې نه چه دا مسلمان بې ګناه خراب شی نو په دې وجه مونږ دا حکم اونه فرمائیلو. خو که دا کفار دخپلو شرارتونو نه منع نشو نوهغه وخت لرې نه دې چه په دوی باندې به دردناك عذاب نازل شی). نو هغه مسلمانې هستئ چه په هغوی سره دجماتونو آبادی په حقیقی معنو کښې ده نو هم هغه خلق منع کړې شو نو دجماتونو په ویجاړولو کښې بل کوم کار پاتې شو؟ د جماتونوآبادی صرف په ظاهری زیب وزینت او رنګ روغن سره نه ده بلکه په دې کښې دالله تعالی ذکر کیدل ، دشریعت قائمول ، دا دشرك او ظاهری پلیتئ نه پاك ساتل ، دا ددې آبادی ده.

قوله تعالی:- أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ

بیا فرمائی چه دوی لره نه دی لائق چه بې ویرې شی او جمات ته راشی . مطلب دادې چه ائې مسلمانانو دوی لره په بې خوفئ او بې باکئ سره بیت الله ته مه پریږدئی ، هرکله چه مونږ تاسو لره غالب کړو نو تاسو په هغه وخت کښې هم داسې کوئی. نومکه فتح شوه او رسول کریم صلی الله علیه وسلم راتلونکی کال په نهمه هجرئی کښې اعلان اوکړو چه دې کال نه پس دې هیڅ یو مشرك حج ته نه رازی. او هیڅوك دې د بیت الله شریف طواف په بربنډه نه کوی. دکومو خلقویه مینځ کښې چې د صلح موده مقرر ده هغه قائمه ده [1]، دا حکم په اصل کښې تصدیق او عمل دې په دې آیت باندې چه ﴿فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا﴾ (مشرکان خلق نجس دی ددې کال نه پس دې دوی مسجد حرام ته نه نزدې کیږی ②اودا معنی هم بیان شوې ده چه پکار خودا وو چه دا مشرکان په ویرې سره جمات ته راغلې وې خوددې خلاف دوی مسلمانانو لره منع کوی. ③دا مطلب هم کیدیشی چه په دې آیت کښې الله جل جلاله

---

[1] صحیح بخاری، کتاب صلاة باب ما یستر من العورة:۳۶۹، صحیح مسلم: ۱۳۴۷، مختصرا نسائی: (۲۹۶۱)–

ایماندارو ته زیرې ورکوی چه نزدې ده چې زه تاسو غالب کړم اودا مشرکان به دې جمات طرفته په رخ کولو هم ویریږی،نو هم داسې اوشو او رسول کریم ﷺ وصیت اوکړو چه په جزیره عرب کښې دې دوه دینونه باقي پاتې نشی (۱)او یهود اونصرانیان دې ددې خائې اوویستلې شی. (۲)الحمد لله چه حضرت محمد ﷺ دامت بزرګانو د رسول کریم ﷺ په دې وصیت باندې عمل کول هم اوخودل. ددې نه دجماتونو فضیلت او بزرګی هم ثابته شوه. خاص کر ددې خائې او ددې جمات چه دې ته د ټول جن وانس رسول حضرت محمد ﷺ لیږلې شوې وو ، په دې ګناهنګاروباندې د دنیا رسوائی هم راغلـه او څنګه چه دوی مسلمانان منع کړل او جلاوطن ئې کړل ، داشان دوی ته ددې پوره بدله داهم ملاؤ شوه چه دوی هم منع کړې شو او جلاوطن کړې شو. اودوی لره اُخروی عذاب هم باقی دی. څکه چه دوی دبیت الله حرمت مات کړو ، په دې خائې کښې ئې بتان کیخودل ، دغیرالله نه ئې دعاګانې اوکړې او مناجات ئې شروع کړل ، په برینډه ئې دبیت الله شریف طوافونه کول وغیره.

اوکه ددې نه مراد نصرانیان واخستلې شی نو بیا هم ظاهره ده چه هغوی هم بیت المقدس ته په ویرې سره څی. هغوی هم دبیت المقدس بې حرمتی کړې وه او خاص کـرد دې صخره (کاڼړی) چه دې طرفته به یهودومونځ کولو ،داشان هرکله چه یهودیانو بې حرمتی اوکړه او دنصرانیانو نـه هم زیات شو نویه هغوی باندې په دې وجه داذلت هم نازل شو. ددنیا درسوائی نه مراد دامام مهدی علیه السلام دزمانې رسوائی ده او دجزیه ادا کول هم. په حدیث کښې یو دعا راغلې ده ﴿اللهم احسن عاقبتنا فی الامور کلها واجرنا من خزي الدنیا وعذاب الاخرة﴾ (ائې الله ﷻ ! ته زمونږ دکارونو انجام لره ښه کړه اوددنیارسوائی او د آخرت دعذاب نه مونږ ته نجات راکړه). دا حدیث حسن دې ، مسند احمد کښې موجود دې. په صحاح سته کښې نشته دې. ددې راوی بشر بن ارطاة صحابی ﷺ دې ، دهغوی نـه څوداحدیث روایت شوې دې اویـل حدیث هغه روایت شوې دې چه په هغې کښې دی چه دغزوه او دجنګ په موقع دې هغه څائې کښې لاس پرې نکړې شی.(۳)

وَلِلّٰهِ	الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ	فَاَيْنَمَا	تُوَلُّوْا	فَثَمَّ
اودپاره دالله دې	طرف دمشرق اودمغرب	نوهرطرفته	چې تاسو مخ ګرزوئ	نو هم هغه طرفته
...... اومشرق دې که مغرب ، ټول اړخونه دالله پاک دی نو چې کوم اړخ ته مخ اوګورزئی هغې اړخ ته				
وَجْهُ اللّٰهِ ۭ	اِنَّ اللّٰهَ	وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ ۝	
مخ دالله دې	بیشکه الله	دیرفراښئ والا دې	په هرڅه عالم دې اووائی دوئ	
الله ﷻ شته الله د فراخوخاوند او ښه پوهه دې				

دبیت المقدس په څائې کعبه قبله جوړول :- په دې آیت کښې رسول کریم ﷺ اود رسول کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته تسلی ورکول کیږی چه د مکې نه ویستلې شوی وو او دخپل جمات نه منع کړې شوی وو. رسول کریم ﷺ به په مکه معظمه کښې په مونځ کښې بیت المقدس طرفته مخ کولو نو کعبة الله به ئې هم مخامخ وه. هرکله چه مدینې منورې ته تشریف راوړو نو شپاړس یا اوولس میاشتو پورې خو به ئې (بیت المقدس) طرفته مونځ کولو خوبیا ورته الله ﷻ کعبة الله طرفته د مخ کولو حکم اوکړو. (۴)

---

۱) احمد:۲۷۵/۶، موطا امام مالک کتاب الجامع با ماجاء فی اجلاء الیهود من المدینة، ۱۷، ۱۸، مرسلا)-

۲) صحیح مسلم : کتاب الجهاد: باب اخراج الیهود والنصاری من جزیرة العرب: ۱۷۶۷)-

۳) ابوداود کتاب الحدود باب السارق یسرق فی الغرور ایقطع ......۴۴۰۸، ترمذی : ۱۴۵۰، نسائی : ۴۹۴۲)-

۴) صحیح بخاری : کتاب صلاة باب التوجه نحو القبلة حیث کان: ۳۹۹، صحیح مسلم: ۵۲۵)-

د ټولو نه رومبې منسوخ حکم:- ابوعبیده قاسم بن سلام رحمه الله پخپل کتاب ناسخ او منسوخ کښې دابن عباس رضي الله عنه نه روایت نقل کړی دی چه قرآن پاك کښې دټولو نه مخکښې منسوخ حکم د قبلې دې.د ﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ﴾ والا آیت نازل شو او رسول کریم ﷺ بیت المقدس طرفته مونځ کولو ،بیا ﴿وَمِنْ حَیْثُ خَرَجْتَ الخ﴾ آیت نازل شو او رسول کریم ﷺ بیت الله شریف ته مخ کړو او مونځ کول ئې شروع کړو.([1])
په مدینه منوره کښې چه کله رسول کریم ﷺ بیت المقدس طرفته مونځ کولو ، نو یهودیان به ډیر خوشحاله وو خو کله چه دا حکم څو میاشتې پس منسوخ شو او رسول کریم ﷺ ته دخپلې خوښې او دعا او دانتظار مطابق کعبة الله طرفته دمونځ کولو حکم اوشو نودې یهودو ورته طعنې ورکول شروع کړل چه ته ولې ددې قبلې نه واوړیدلې. نوالله ﷻ دا آیت نازل کړو چه مشرق اومغرب دالله ﷻ دی الخ بیادا اعتراض څنګه دې؟ چه کوم طرفته دهغه ذات حکم وی هغه طرفته مخ کول پکار دی.([2]) حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم روایت دې چه په مشرق او مغرب کښې تاسو چرته هم یئ نو مخ کعبې طرفته کوئی ([3])، دبعضې بزرګانوبیان دې چه دا آیت کعبې طرفته د مخ کولو نه مخکښې نازل شوې وو او مطلب دادې چې مشرق اومغرب کښې تاسو کوم طرفته هم مخ کوئی نو کوئی ځکه چه ټول طرفونه دالله ﷻ دی اوهر طرفته الله ﷻ موجود دې. دهغه پاك ذات نه هیڅ یوځائې خالی نه دې. لکه فرمائی﴿ وَلَآ اَدْنٰی مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ مَعَهُمْ اَیْنَ مَا كَانُوْا ﴾ (نه د دې نه کم او نه زیات دوی چې کوم ځائې کښې هم وی الله به دوی سره وی).بیا دا حکم منسوخ شو اوکعبة الله طرفته مخ کول فرض شو،
په هر ځائې کښې د الله د وجود مطلب:- په دې قول کښې دا لفظ دې چه دالله ﷻ نه هیڅ یوځائې خالی نه دې ، که ددې نه مراد د الله ﷻ علم واخستلې شی نو صحیح دی ، هیڅوك دالله تعالی د علم نه خالی نه دی. اوکه دالله ﷻ پاك ذات ترې مراد و ی نو صحیح نه ده. دالله ﷻ پاك ذات ددې نه ډیر زیات اوچت او بالادې چه ګڼی هغه دې دخپل مخلوق په یو څیز کښې حاضر شی. هم داشان دآیت مطلب دا هم بیان شوې دې چه دا آیت دسفر او راه روئی او دویرې دوخت دپاره نازل شوې دې چه په دې وختونو کښې نفل مونځ کښې کوم طرفته مخ کوئی نو کوئی.([4])
په سورلئ دمونځ کولوحکم:- د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه دهغه داوښې مخ به کوم طرفته وو هغه طرفته به ئې مونځ کولو. او فرمائیل به ئې چه د رسول کریم ﷺ به هم دا طریقه وه. او ددې آیت مطلب هم دادې. د آیت دذکر نه بغیر دا حدیث په مسلم شریف ، ترمذی ، نسائی ، ابن ابی حاتم او ابن مردویه وغیره کښې هم روایت شوې دې. اوددې اصل په صحیح بخاری ، صحیح مسلم کښې هم موجود دې([5])په صحیح بخاری کښې دی چه د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه د ویرې دمونځ په باره کښې تپوس اوشو نو دویرې مونځ به ئې بیان فرمائیلو او فرمائیل به ئې که ددې نه هم زیاته ویره وی نو پیدل یا سور یا په ولاړه یا ناسته مونځ کوئی که مخ مو قبلې طرفته وی اوکه نه وی.
د حضرت نافع رحمه الله بیان دې فرمائی چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه خما په خیال سره دا مرفوع کړې دې([6])د امام شافعی رحمه الله مشهور فرمان دې او دامام ابوحنیفه رحمه الله قول دې که سفرکه څوک په امن

---

[1]) حاکم: ۲۶۷/۲)-
[2]) الطبری: ۵۲۷/۲)-
[3]) ابن ابي حاتم : ۳٤۷/۱)-
[4]) الطبری: ۵۳۰/۲)-
[5]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر، باب صلاة علی الدواب: ۱۰۹۵، صحیح مسلم: ۷۰۰)-
[6]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورةالبقرة ، باب فی قوله تعالی (فان خفتم فرجالا اورکبانا) ٤۵٤۵. وصحیح مسلم: ۸۳۹)-

کښې سفر کوي اودجنګ د ويرې وی نوپه سورلۍ باندې نفل مونځ ادا کول جائزدي. امام مالك رحمه الله او دووی ډله ددې خلاف کوی. امام ابویوسف رحمه الله اوابوسعيد اصطخری رحمه الله بغير دسفر نه هم دا جائز ګڼړی. حضرت انس رضي الله عنه نه دا هم روايت دې چه امام ابوجعفر طبری رحمه الله هم دا خوښوی او تردې پورې چه هغه پيدل تلونکو ته هم اجازت ورکوی.

په سورلۍ باندې د نفل مونځ ګولو حکم

مسلک حنفي:- په سورلۍ باندې نفل مونځ جائز دې که سفر وی اوکه حضر البته د صبا د سنتو دپاره د سورلۍ نه راکوزيدل پکار دی دا د امام ابوحنيفه رحمه الله نه روايت دې (مفتاح الفلاح شرح نورالايضاح تاليف احقر العباد شاه فيصل) صفحه ۵۲۰.

د ايت شان نزول:- دبعضې نورو مفسرينوپه نيز دا آيت دهغه خلقو په باره کښې نازل شوې دې چه هغوی ته قبله معلومه نشوه. او هغوی په اندازې سره مختلفو طرفونو ته مخ کړو اومونځ ئې ادا کړو نوپدې باندې دا آيت نازل شو اوددوی مونځ ته ادا شوې اووئيلې شو. حضرت ربيعه رضي الله عنه فرمائی چه مونږ نبی کريم ﷺ سره په يوسفرکښې وو، يو ځائې مو پړاؤ اوکړو،شپه تياره وه ، خلقو کاڼړی واخستل او دنشان په طور ئې قبلې طرفته کيخودل اومونځ کول ئې شروع کړل ، صبا چه کله دوی په رڼړا کښې اوکتل نو مونځ ئې قبلې طرفته نه وو ادا کړې . مونږ د رسول کريم ﷺ نه پوښتنه اوکړه نو په دې باندې دا آيت نازل شو. داحديث په ترمذی کښې موجود دې[1]) امام صاحب رحمه الله دې ته حسن وئيلې دې. ددې دوه راويان ضعيف دی ،يو بل روايت کښې دی چه په هغه وخت کښې ډيره تياره خوره وه او مونږ مونځ اوکړو او خپلو مخو ته مو نښې اولګولې چه صباپه رڼړا کښې معلوم کړو چې مونځ مو قبلې طرفته ادا کړې دې که نه ؟ سحر معلومه شوه چه قبلې معلومولو کښې مونږ غلطی کړې وه. خو رسول کريم ﷺ مونږ ته ددې مونځ د دوباره کولو حکم اونه فرمائيلو او دا آيت نازل شو. ددې روايت هم دوه راويان دی اودواړه ضعيف دی ، دا روايت دارقطنی وغيره کښې موجود دې . ([2])په يو روايت کښې دی چه دوی سره رسول کريم ﷺ نه وو. دا سند هم ضعيف دې. ددآسې مونځ دا راګرزولو باره کښې د عالمانو دوه قولونه دی. صحيح قول هم دا دې چې دا دې راونه ګرزولې شی او هم ددې قول تائيد کولو والا حديث مخکښې بيان شو.

غيرقبلې ته د مشتبه عليه القبله د مونځ حکم

مسلک حنفي:- اوچه کوم سړی ته په قبله کښې شك شی (يعنی دقبلې صحيح طرف ور ته معلوم نه وی) او هغه سره څوك خبر ورکونکے هم نه وی اونه محراب وی نوهغه دے غور اوکړی.اودے به دوباره مونځ نه کوی.که خطا شوے وو. اوکه ده غلطی اوکړه او خپله غلطی ورته په مانځه کښے معلومه شوه نو مخ دے واړه وی او بنا دے اوکړی (يعنی خپل مخکنی مونځ سره دے باقی مونځ ملاوکړی)اودوباره دے نيت نه کوی) .اوکه بغير دځه غور نه ئے مونځ شروع کړےوو او دفراغت نه پس ورته معلومه شوه چه ده صحيح طرف ته مونځ کړے دے نو دده مونځ اوشو.اوکه خپله غلطی ورته په مانځه کښے ورپه ياد شوه نو مونځ ئے مات شولکه څنګه چه ده ته خپله غلطی نه وی معلومه (نو په هغه وخت کښے هم مونځ ماتيږی.) . اوکه يو قوم دسوچ کولو نه پس مختلفو طرفونو ته مونځ اوکړو (اوهرکس يودخپل خپل خيال مطابق مخ کړےوو) اودخپل امام دحالت نه ناخبره وو نودټولو مونځ اوشو (پدے شرط چه دچا ملا دامام مخے ته نه وی) کذا في نورالايضاح).

---

[1]) ترمذی : کتاب الصلوة باب ماجاء فی الرجل يصلی لغير القبلة فی الغيم : ٣٤٥، ابن ما جة: ١٠٢٠)-

[2]) دار قطنی ٢٧١/١، حاکم : ٢٥٦/١)-

دجنازې مونځ غائبانه کولو بیان:- بعضې مفسرین وائي چه ددې نازلیدو وجه نجاشی دې. هرکله چې رسول کریم ﷺ دهغه د مرګ خبر ورکړو او وې فرمائیل چه دهغه غائبانه دجنازې مونځ اوکړئ نوبعضو اووئیل چه هغه خو مسلمان نه وو نصراني وو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ﴾(بعضې اهل کتاب په کتاب الله باندې او په هغه څیز باندې چه کوم ائې مسلمانانو ستاسو طرفته نازل شو اوپه هغه څیز باندې چه دوی طرفته نازل شوی دې ایمان راوړي او دالله ﷻ نه ویریږي)هغوی اووئیل یارسول الله ﷺ هغه خو به قبلې طرفته مونځ نه کولو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو. خودا روایت غریب دې. [1]والله اعلم.ددې معنی دا هم شوې ده هغوی بیت المقدس طرفته په دې وجه مونځ کولو چه هغوی ته ددې دمنسوخ کیدو علم نه وو. قرطبي رحمه الله فرمائي چه دهغه دجنازې مونځ رسول کریم ﷺ په خپله کړې وو. او دا دلیل دې چه غائبانه نماز جنازه ادا کول پکار دي.

د غائبانه جنازې عدم جواز د قائلینو درې تاویلونه:- اوددې نه منلو والا دا مخصوص ګنړي اوددې درې تاویلونه کوي ، ①یوخوداچې رسول کریم ﷺ دهغه جنازه کتلې وه ، رسول کریم ﷺ دپاره زمکه راغونډه کړې شوه ، ②دویم دا چه په هغه ځائې هغه سره دهغه دجنازې مونځ کولو والا څوك نه وو نوپه دې وجه رسول کریم ﷺ د هغه دجنازې مونځ غائبانه اوکړو. ابن عربي هم دا جواب خوښوي. قرطبي رحمه الله وائي چه دا ناممکن دی چه یو بادشاه دې مسلمان وي اودده دقوم یو سړی دې هم ده سره مسلمان نه وي،ابن عربي ددې په جواب کښې وائي چه شائد دهغه په نیز دجنازې مونځ نه وي د هغوی دشریعت مطابق. دا جواب ډیر ښه دې ③دریم دا چه رسول کریم ﷺ دجنازې مونځ غائبانه ادا کړو چه خلقو ته ترغیب اوشي اودده په شان نور بادشاهان اسلام طرفته مائل شي.

دغائبانه جنازې حکم

مسلک حنفي:- داحنافواودمالکیانوپه نزدغائبانه جنازه جائزنۀ ده .اوترکومې چه دنجاشي دواقعې تعلق دې.نودا ددوی خصوصیت ووځکه چه هغه مسلمان بادشاه وو.اودمسلمانانودوی خاص امدادکړې وو.اوپه دوی چامونځ نه ووکړې.دې وجه نه حضورﷺ په دوی په مدینه کښې مونځ اوکړو.اونجاشي وفات په خپل مل کښې شوې وو.ددینه علاوه درواياتونه معلومیږي چه دنبي کریمﷺ اودنجاشي په مینځ کښې چه څومره حجابات وو هغه ټول لرې کړې شوی وو.تردې چه دنجاشي جنازه ددوی وړاندې په نظرغلله لکه واحدی رحمه الله په خپل " اسباب النزول کښې دحضرت ابن عباس نه بغیردسندنه نقل کړې دې. (درس ترمذي (۲ ۱۱۳)-

ابن مردویه کښې یو حدیث دې چه رسول کریم ﷺ فرمائي چه د اهل مدینه ، اهل شام ، اهل عراق قبله دمشرق او مغرب ترمینځه ده [2]دا روایت په ترمذي کښې هم په نورو الفاظو سره روایت دې اوددې یو راوی ابومعشر په حافظه باندې دبعضو اهل علمو کلام دې. امام ترمذي رحمه الله دا په یوسند سره هم نقل کړې دې اودې ته ئې حسن وئیلی دی،[3] حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه ،حضرت علي کرم الله وجهه رضي الله عنه ، حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه هم دا نقل شوی دی . حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي چه کله ته مغرب خپل ښی طرفته او مشرق خپل ګس طرفته کړئ نو مخامخ به تاته قبله وي. حضرت ابن عمر نه هم د اپورتني حدیث روایت شوې دې د مشرق او مغرب ترمینځه قبله ده [4]اوګورئ دارقطني ، بیهقي وغیره.

---

[1]) الطبري:۱۸۴۶، عن قتاده مرسلا–

[2]) ترمذي: کتاب صلاة باب ماجاء بين المشرق والمغرب قبلة: ۳۴۶، ابن ماجة : ۱۰۱۱، نسائي: ۲۲۴۵، تعليقا وهو صحيح)

[3]) ترمذي: کتاب صلاة باب ماجاء بين المشرق والمغرب قبلة : ۳۴۴)،

[4]) ايضا)–.

امام جرير فرمائي چه دا مطلب ددې ايت کيد يشي چه تاسو په دعا غوښتلو کښې کوم طرفته مخ کړئي نو ځما مخ به هم هغه طرفته مومئ او ځه ستاسو دعاګانې قبلوم. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه کله دا آيت ﴿ادۡعُونِيٓ أَسۡتَجِبۡ لَكُمۡ﴾ (ځما نه دعا غواړئ ځه قبلوم) نازل شو نو خلقو اووئيل کوم طرفته دعا کوو. ددې په جواب کښې دا آيت ﴿فَأَيۡنَمَا تُوَلُّواْ﴾ نازل شو.

قوله تعالى:-إِنَّ ٱللَّهَ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ

بيا فرمائي چه الله ﷻ په ټولو وسعتونو باندې غالب دې او ګنجائش والا اوعلم والا دې. د هغه کفايت سخاوت او فضل وکرم ټول مخلوق باندې احاطه کړې ده . هغه ټول څيزونه پيژني، دوړوکی نه وړوکې څيز هم دهغه پاک ذات د علم نه بهر نه دې بلکه هغه دټولو څيزونو عالم دې.

			وَقَالُواْ	ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ	وَلَدٗاۗ
			اووائي دوئ	اچې نيولې دې الله	خوني
			اويهوداونصارى وائي چې الله ځوئي لرى		
سُبۡحَٰنَهُۥۖ	بَل	لَّهُۥ مَا	فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ	وَٱلۡأَرۡضِۖ	كُلّٞ لَّهُۥ
پاکي ده هغه لره	بلکه	هغه لره دی هرهغه څه	چې په آسمانونو کښې دي	او په زمکه کښې دي	ټول هغه لره
هغه پاک دې (دهغه ځوئي ته حاجت نشته ځکه چې) دآسمانونو اوزمکې مالک ټول څيزونه (هسې هم)					
قَٰنِتُونَ	بَدِيعُ	ٱلسَّمَٰوَٰتِ	وَٱلۡأَرۡضِۖ	وَإِذَا	قَضَىٰٓ أَمۡرٗا
تابعدار دی	هغه پيداکونکې دې	دآسمانونو	اودزمکې	اوهرکله چې	فيصله کوی ديوکار
فرمان منونکي دی	الله دآسمانونو اوزمکې پيداکونکې دې	اوهغه چې ديوکارفيصله اوکړی			
فَإِنَّمَا	يَقُولُ	لَهُۥ	كُن	فَيَكُونُ	
نوبيشکه	وائي	هغه کار ته	شه	نو هغه موجود شی	
نووائي چې اوشه (نوهغه کار هم هغه شان) اوشي					

الله ﷻ مقتدر اعلى او بې نياز دې:- دا او ددې سره ايت دمشرکانوپه رد کښې دې. اوددوی په شان نصرانيانو او يهودو په رد کښې هم دې چه وائي چه دالله تعالى لره اولادشته دې . دوی ته وئيلې کيږی چه د زمکو اوآسمانونو وغيره ټولو څيزونو مالک الله ﷻ دې ، ددوی پيدا کولو والا، رزق ورکولو والا ، ددوی اندازې مقرر کولو والا، دوی ته قبضه کښې ساتلو والا، په دوی کښې بدلون کولو والا هم الله تعالى دې. نوبيا په دې مخلوق کښې د هغه اولاد څنګه کيد يشي . نه عزير عليه السلام اونه عيسى عليه السلام دالله ﷻ ځامن کيد يشي لکه څنګه چه يهوديانو او نصرانيانو خيال کولو ، نه فرښتې دهغه لونړه کيد يشی لکه څنګه چه دعربو دمشرکانو خيال وو ځکه چې دوه برابر څيزونه چې خپلو کښې هم جنس وی دهغې نه اولاد پيدا کيږی ، نوهغه پاک ذات اولاد به څنګه اوشي ؟ دهغه څوک ښځه نشته دې هغه پاک ذات دهر څيز خالق او دهر څيز عالم دې. الله تعالى په بل ځائې کښې فرمائي تاسو رحمان لره اولاد جوړوئ دا تاسو څومره بې هوده خبره کوئ ، دا دومره خرابه خبره تاسو په خپلو ژبو راولئ چه په دې سره د آسمان شليدل، دزمکې شليدل اود غرونو ريزه ريزه کيدل ممکن دی. ستاسو دعوی ده چه الله ﷻ اولاد والا دې. دالله ﷻ اولاد څو هډو کيدې نشی دهغه نه سوا چه څوک دی دهغه په ملکيت کښې دی ، دزمکې او آسمان ټولې هستئ دهغه په غلامئ کښې دی چه هغه پاک ذات دا ټول په خپله قبضه کښې ګير کړی دی او شمير کړی دی او په دوی کښې به هر يو کس هغه ته د قيامت په ورځ ځانله ځانله پيش

کیږي نو غلام اولاد نشي کیدلي ، ملکیت او ولدیت دوه مختلف ځیزونه او متضاد ځیزونه دي. او په سورت اخلاص کښې هم ددې نفي شوې ده ﴿قُلۡ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۚ لَمۡ یَلِدۡ ۚ وَلَمۡ یُوۡلَدۡ ۙ وَلَمۡ یَکُنۡ لَّہٗ کُفُوًا اَحَدٌ ﴾ (اووایه چه الله تعالی یو دې ، الله ﷻ بې نیازه دې ، دده ځوك اولاد نشته دې ، نه ئې مور پلار شته دې ، دده ځوك هم جنس نشته دې.) په دې آیتونو کښې او ددې په شان نورو آیتونو کښې هغه خالق کائنات خپله تسبیح بیان کړې ده ، خپل بې نظیری ، بې مثله کیدل او شریك نه لرل ئې ثابت کړی دی او دمشرکانو ددې ګنده عقیدې دباطل کیدو اعلان ئې کړې دې اوفرمائیلي یې دی چه هغه ذات خو دټول کائنات رب اوخالق دې نو بیا د هغه ذات اولاد او لونړه چرته نه راغلل ؟.

حدیث قدسی :- دسورت بقرې ددې آیت تفسیر په بخاری کښې په یو حدیث قدسی کښې دې چه الله ﷻ فرمائی چه ابن آدم زما تکذیب کوی اوده دپاره دا لائق نه دی ، هغه ماته کنځل کوی ده دپاره دا نه دی پکار . دده په دروغه ګنړل خو دادی چه هغه دا خیال کوی چه ځه دده دمرګ نه پس دده په بیا ژوندی کولوباندې قادر نه یم .اود ده کنځل کول دادی چه هغه زما دپاره اولاد ښائي حالانکه ځه پاك یم او اعلی ذات یم اوددې نه پاك یم چه ځما دې اولاد وی او ځما دې ښځه وی[1]) هم دا حدیث په نوروسندونو سره په کتابونو کښې هم په اختلاف دالفاظو راغلي دې. بخاري اومسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه بدوخبرو آوریدل او په دې باندې صبر کولو کښې دالله تعالی نه ځوك زیات (صابر) نشته دې ، خلق دهغه ذات اولاد ښائی او هغه پاك ذات دوی ته رزق او معافی کوی. ([2])

قوله تعالی:- كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ

هرځیز دالله تابع دې:- بیافرمائی چه هر ځیز دده اطاعت والا دې ، دده دغلامۍ اقرار کوی ، دده دپاره اخلاص کولو والا دې ، دده په دربار کښې دقیامت په ورځ لاس په نامه ولاړ په دنیا دده غلامان دی. چه چاته اووائی نو وائی چه داشان جوړ شه نو هغه هم هغه شان جوړ شی .داشان هر یو د هغه په وړاندې تابعدار او سرټیټې دې .اګر چه کافران نه غواړی خوبیاهم ددوی سیوری دالله ﷻ په وړاندې ټیټیږی . قران پاك کښې په بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَلِلّٰهِ یَسۡجُدُ﴾ (د زمکې آسمان ټول ځیزونه خوشحاله اوخفه دالله تعالی په وړاندې سجده کوی ، ددوی سیني سحرماښام ټیټیږی) یو حدیث پاك کښې دی چه چرته قران پاك کښې دقنوت لفظ دې نو دهغې نه مراد اطاعت دې . ([3])خو ددې مرفوع کیدل صحیح نه دی. ممکن دی چه د صحابی یا دبل چاکلام وی. دې سندسره دنورو آیتونو تفسیر هم مرفوع مروی دې. خو یاد ساتل پکاردی چه دا ضعیف دی. ځوک دې هم په دې نه دهوکه کیږی. والله اعلم.

قوله تعالی:- بَدِیۡعُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ

د زمکې اواسمانونو پیدا کونکې:- بیا فرمائی چه هغه پاك ذات زمکې اوآسمان پیدا کولو والا دې بغیر د ځه مخکښنی نقشې کتلو نه. په لغت کښې دبدعت معنی خو پیدا کولو والا اونوې جوړولو والا ده. په حدیث شریف کښې دی چه هر بدعت ګمراهی ده. ([4])دا خو شو شرعی بدعت ، کله کله د بدعت اطلاق صرف په لغت باندې وی ، شرعی طور مراد نه وی. لکه حضرت عمر فاروق ﷜ خلق په تراویح باندې جمع کړل ، بیا دا شان ئې جاری اوساتل او وې فرمائیل چه دا ښه بدعت دې. ([5])

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر باب (وقالوااتخذالله ولد سبحانه) ۴۸۲)–

[2]) صحیح بخاری : کتاب الادب باب الصبر فی الاذی:۶۰۹۹، وصحیح مسلم: ۲۸۰۴)–

[3]) احمد: ۷۵/۳)–

[4]) ابوداود: کتاب السنة باب فی لزوم السنة:۴۶۰۷، وسنده صحیح ، ترمذی : ۲۶۷۶)–

[5]) صحیح بخاری: کتاب صلاة التراویح باب فضل من قام رمضان : ۲۰۱۰)–

دبديع تشريح:- (بديع دمبدع) نه راخستې شوېدې لکه د (مولم) نه (اليم) او د (مسمع) نه (سميع). د (مبدع) معنى انشاء او نوى پيدا کولو والا ده ، بغير دمثال او نمونې نه او بغير د رومبى خل دپيدائش نه پيدا کولو والا ده. بدعتى ته په دې وجه بدعتى وئيلې شي چه هغه هم دالله ﷻ په دين کښې هغه کار يا هغه طريقه ايجاد کوى چه دده نه مخکښې په شريعت کښې نه وى ، داشان څه نوې کار پيدا کولو والا ته په عربئ ژبه کښې مبتدع وائى. ابن جرير رحمه الله فرمائى چه مطلب دا شوچې الله ﷻ د اولاد نه پاك دې ، هغه پاك ذات دزمکې او آسمان او دټولو څيزونو مالك دې. هر يو څيز دهغه د وحدانيت دليل دې. هر څيز دهغه اطاعت کولووالا دې. دټولو پيدا کولووالا ، جوړولو والا ، موجود کولو والا ، بغير داصلى او مثال نه هغه په وجود کښې راوستلو والا هم هغه يو رب العالمين دې. دهغه پاك ذات ګواهي هر يو څيز ورکوى. پخپله مسيح عليه السلام هم دهغه ګواه او بيانولو والا دې. چه کوم يو رب دا ټول څيزونه بغير دنمونې او بغير دمادې او اصل نه پيدا کړه ،هغه پاك ذات حضرت عيسى عليه السلام بغير د پلار نه پيدا کړو بيا هيڅ وجه نشته دې چه تاسو هغه (حضرت عيسى عليه السلام) لره دالله ﷻ خونې اومنئ.

قوله تعالى:- وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ

دکائناتو هر څيز کول هغه ته اسان دى:- بيا فرمائى چه دهغه الله ﷻ قدرت او سلطنت او شوکت داسې دې چه کوم يو څيز لره څنګه جوړوى او پيدا کوى نوهغه ته وائى چه داشان شه نوهغه هم هغه شان شي . لکه فرمائى چه (اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝) په بل ځاى کښې فرمائى چه (اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنٰهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝) او ارشاد دې چه وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍۢ بِالْبَصَرِ ۝) . شاعر وائى چه :

اذا ما اراد الله فانما يقول له کن فيکون

مطلب دټولو دادې چه دالله ﷻ اراده ديو څيز وى او هغه پاك ذات اووائى چه شه نوهغه موجود شي. دهغه پاك ذات د ارادې نه ؟؟ د هغه پاك ذات د ارادې نه مراد جدا کيدل نه دې. نو ددې پورتنو آيتونو په ذريعه عيسايان ډير په نازك انداز سره پوهولې شي چه حضرت عيسى عليه السلام هم ددې کن په وينا سره پيد اشوې دې. په بل ځاى کښې صفاصفا فرمائى چه (اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ۭ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝) (د حضرت عيسى عليه السلام مثال دالله ﷻ په نيز د حضرت آدم عليه السلام په شان دې چه هغه د خاورې نه پيدا شوې وو ، بيانې اوفرمائيل چه شه نو هغه شو).

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ

| اووائى | هغه کسان | چې نۀ لرى پوهه |

اوناپوهه کسان وائى

لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَآ اٰيَةٌ ۭ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ

ولې نۀ کوى خبرى زمونږ سره الله | يا ولې نۀ راځى مونږته | يوه نښه | هم دارنګ | په وئيل | هغه کسانو

چې الله پاك مونږ سره ولې پخپله خبرې نه کوى | ياولې مونږته (سناد صداقت) نښې نه راليږى ادغسې خبرې کړې

مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۭ تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ۭ قَدْ بَيَّنَّا

چې مخکښې ددوئ نه وو | په شان دوينادددوئ | يوشان شوى دى | زړونه ددوئ | بيشکه بيان کړى دى مونږ

پخوانوخلقوهم کړې وې | اددوئ اودهغوئ زړونه (په کفر کښې) يود بل پشان دى | مونږ بيان کړى دى

الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ۝

اياتونه | دپاره دهغې خلقواچې يقين لرى |

نښې نښانې ديقين لرونکودپاره |

دالله د خبرو مطالبه کول:- رافع بن حریمله رسول کریم ﷺ ته ونیلی ووکه ته رښتوني نبي نو الله ﷻ مونږ ته پخپله ولې نه وائي؟چه مونږپخپله هم دهغه ذات کلام واورو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو (۱) مجاهد رحمه الله فرمائي چه دا خبره نصرانیانو کړې وه. ابن جریر رحمه الله فرمائي چه هم دا صحیح معلومیږي ځکه چې دا آیت دهغوی دبیان په دوران کښې دې.خو په دې قول د سوچ کولوضرورت دې.قرطبي رحمه الله فرمائي چه هغوی ونیلي وو چه درسول کریم ﷺ دنبوت خبرمونږ ته الله ﷻ پخپله ولې نه راکوي. اوهمدا خبره صحیح ده. والله اعلم بعضې مفسرین وائي چه دا قول دعربو د کفارو وو

قوله تعالی:- كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ؕ

اوبیا چې دا فرمائي چه داشان بې علمه خلقو هم ونیلي وو ، ددې نه مراد یهود او نصرانیان دي. (۲)

ددې مطلب تائیدي ایاتونه:- قرآن پاك کښې په بل ځائې کښې دي ﴿وَاِذَا جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَآ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ﴾ (دوی ته چه کله څه نښه راشي نو وائي چه مونږ به ترهغه وخته پورې نه منو چه تر کومې پورې هغه رانکړې شي کوم چه رسولانو ته ورکولې شي) او په بل مقام باندې فرمائي چه ﴿قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ﴾ (او هغوی وائي چه مونږ په رسول کریم ﷺ باندې هیڅ کله ایمان راونه وړو تر کومې پورې چه زمونږ دپاره په دې زمکه کښې چینې جاري نه کړې) او په بل ځائې کښې فرمائي چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا﴾ (زمونږ دملاقات نه منکر وائي چه په مونږ باندې فرشتې ولې نه نازلیږي ، الله ﷻ مونږ ته ولې نه مخامخ کیږي ؟ الخ. او په بل مقام کښې فرمائي چه ﴿بَلْ يُرِيْدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا مُّنَشَّرَةً﴾ په دوی کښې هر سړې دا غواړي چه هغه ته دې پخپله یو کتاب ورکړې شي ، وغیره وغیره.

دعناد په وجه د معجزاتو مطالبه کول:- دا آیت صفا وائي چه د عربو مشرکانو د رسول کریم ﷺ نه صرف دعناد او تکبر په وجه د داسې داسې څیزونو مطالبه کړې وه، داشان دا مطالبه هم ددې مشرکانو وه او ددوی نه مخکښې اهل کتابو هم داسې فضول سوالات کړي وو.ارشاد دې چه ﴿يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ الخ﴾ (اهل کتاب ستاسو نه دا غواړي چه تاسو په دوی باندې څه کتاب نازل کړئې او د حضرت عیسی علیه السلام نه هم دوی ددې نه زیات غټ سوال کړې وو. هغوی ته نې ونیلي وو چه مونږ ته الله ﷻ مخامخ اوښایه). او په بل ځائې کښې (اهل کتابو ته) فرمان دې چه کله تاسو اوونیل چه اې موسی علیه السلام مونږ په تاسو باندې بالکل ایمان نه راوړو تر کومې چه رب مونږته مخامخ ځان اونه ښائې.

قوله تعالی:- تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ؕ

د کافرو په زړونو کښې مشابهت:- بیا فرمائي چه ددوی اودهغوی زړونه یوشان او مشابه دي یعنی ددې مشرکانو زړونه د نوروکافرو پشان دي. او په بل مقام باندې فرمائي چه خلقو هم خپلو نبیانو ته جادوګر او لیوني ونیلي وو، دوی هم دهغوی موافقت اوکړو.

قوله تعالی:- قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ

اهل یقین دپاره د ایاتونو کفایت:- بیا فرمائي چه مونږ یقین والو ته خپل آیتونه بیان کړل ددې نه درسول تصدیق ښکاره دې. دڅه بل څیز طلب کولو حاجت باقي نشته دې ، هم دا نښې دایمان والو دپاره کافي دي. خو چه دچا په زړونوباندې مهر لګیدلې دې نو هغوی ته دهیڅ یو آیت نه څه فائده نه وي لکه فرمائي چه ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ الخ ﴾ (چه په دوی باندې ستا درب خبره ښکاره شوې ده هغوی ایمان نه راوړي اګر چه دوی ته ټول آیاتونه راشي تر کومې پورې چه دوی دردناك عذاب اونه ګوري).

---

۱) ابن ابي حاتم : ۱ /۳۵۲)-

۲) ابن ابي حاتم : ۱ /۳۵۲)-

إِنَّا أَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا لا
بیشکه لیږلي ئې مونږ ته | په حق سره | زیرې ورکونکې |
(اوددې نه لویه نښه به څۀ وی چې) مونږ ته په حقه سره (دجنت) زیرې ورکونکې
وَّنَذِيرًا وَّلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحٰبِ الْجَحِيمِ ﴿۱۱۹﴾
اویرونکې | اونۀ به کیږی ستانه تپوس | په باره دخاوندانو د دوزخ کښې |
او (دعذاب نه) ویرونکې لیږلي ئې | اوستانه به ددوزخیانوباره کښې تپوس نه کیږی |

په پیغمبرصرف تبلیغ دي:- حدیث پاک کښې د جنت خوشخبری او د جهنم نه ویرل دی. د ﴿لَا تُسْئَلُ﴾ دویم قرات ﴿مَا تُسْئَلُ﴾ هم دې .اود حضرت ابن مسعود ﷺ په قرات کښې ﴿لَنْ تُسْئَلُ﴾ دې. یعنی ستانه به دکافرو په حقله سوال نشی کولې. لکه فرمائی چه ﴿فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ﴾ (ستا کار صرف رسول دی ، حساب خو زمونږ په ذمه دې) او فرمائی چه ﴿وَفَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۞ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ﴾ (ته نصیحت کوه ته صرف نصیحت کولووالا ئې ته په دوی باندې داروغه نه ئې).او په بل مقام کښې فرمائی چه ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾ (مونږ ته ددوی خبرې ښه معلومې دی ته په دوی باندې زور کونکې نه یې ته دقران پاك په ذریعه دوی ته نصیحت اوکړه چه دقیامت نه اوویریږی). هم ددې مضمون نور آیتونه هم ډیردی.په یو قرات کښې ﴿ولاتسئلنی﴾ هم دې.یعنی ائې نبی ﷺ ددې جهنمیاتو په باره کښې ځما نه تپوس مه کوه.

عبدالرزاق کښې دی چه رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه کاش ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې ، کاش چه ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې ، کاش چه ماته دخپل مور پلار حال معلوم وې. نوپه دې باندې دا فرمان نازل شو ، بیا تر آخره پورې رسول کریم ﷺ د خپل مور پلار باره کښې ذکر اونکړو[1] ابن جریر رحمه الله هم په روایت د موسی بن عبیده رحمه الله وارد کړی دی خو په راوی باندې کلام دې. قرطبی رحمه الله وائی چه مطلب دادې چه جهنمیانو حال دومره خراب او بد دې چه ته هیڅ تپوس مه کوه.

درسول کریم ﷺ د والدینودکفر او ایمان بیان:- قرطبی رحمه الله په تذکره کښې یو روایت نقل کړې دې چه د رسول کریم ﷺ والدین ژوندی کړې شو او هغوی ایمان راوړو. او په صحیح مسلم کښې یو حدیث دې چه په هغې کښې رسول کریم ﷺ دچا په سوال باندې اوفرمائیل ځما پلار اوستا پلار په اور کښې دی. ددې جواب هم په هغه ځائې کښې دې[2] خو یادساتل پکار دی چه د رسول کریم ﷺ مور پلار دژوندی کیدو حدیث په صحاح سته وغیره کښې نشته دې اوددې اسناد ضعیف دی والله اعلم.

ابن جریر رحمه الله یو مرسل حدیث کښې فرمائی چه رسول کریم ﷺ یو ورځ تپوس اوکړو چه ځما مور پلارچرته دې ؟ نو په دې باندې دا آیت نازل شو. ابن جریر رحمه الله ددې تردید کړې دې او فرمائی چه دا محال دی چه رسول کریم ﷺ دخپل مور پلار باره کښې شك اوکړی. رومبې قرات صحیح دې. خو مونږ ته په امام همام باندې تعجب دې چه هغه دې ته محال څنګه اووئیل ؟ ممکن دی چه دا واقعه دهغه وخت وی چه کله رسول کریم ﷺ دخپل مورپلار دپاره استغفار کولو. اوانجام ورته معلوم نه وو. بیا چه کله ورته ددې دواړو حالت معلوم شو نو رسول کریم ﷺ دا پرینښودل او بیزارئی ئې ظاهره کړه او صفا ئې اوفرمائیل هغه دواړه جهنمیان دی لکه څنګه چه دصحیح حدیث نه ثابت شوی دی او ددې نور هم ډیر مثالونه دی.

---

[1] اخرجه عبدالرزاق فی تفسیر: ۱۲۶، الطبری: ۱۸۷۷،)-

[2] صحیح مسلم ، کتاب الایمان باب بیان ان من مات علی الکفر.....۲۰۳)-

په تورات کښې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم صفتونه:- مسند احمد کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ نه حضرت عطاء بن یسار ﷫ تپوس اوکړو چه د رسول کریم ﷺ صفت او ثناء په تورات کښې څنګه ده ؟ نو دوی اوفرمائیل چه آو په الله ﷻ قسم چه کوم صفتونه د رسول کریم ﷺ په قران پاك کښې دی هم هغه په تورات کښې دی . په تورات کښې دی چه ائې نبی ﷺ مونږ ته ګواه او زیری ورکوونکی او ویرولو والا او دان پړهو بچ کولو والا لیږلې ئې ته خما بنده او خما رسول ئې ، ما ستا نوم متوکل ایښودې دې. نو نه خو بدزبانه ئې نه سخت زړه ، نه بداخلاقه ، نه په بازارونو کښې شور کولو والا ، نه دبدئی په بدله کښې بدئی کولو والا ئې. بلکه ته خو معاف کولو والا ئې، الله ﷻ به هغه تر هغه وخته پورې ددنیا نه اوچتوی تر څو چه دهغه په وجه دین صحیح نه کړی او درست ئې نکړی او خلق د ﴿لااله الاالله﴾ اقرار اونکړی. اوددوی ړندې سترګې غړې نشی . اوددوی کاڼه غوږونه آوریدونکی نشی . او ددوی زنګ شوی زړونه صفا نشی. دبخاری په کتاب البیوع کښې هم دا حدیث دې چه او په کتاب التفسیر کښې هم [1] ابن مردویه کښې ددې روایت نه پس دی چه عطاء وائی چه څه بیا لاړم اود حضرت کعب ﷺ نه مې دا سوال اوکړو نو هغوی هم دا جواب راکړو.

وَلَنْ تَرْضٰى

| اوهیڅکله به راضی نشی

|اوستا نه یهود او

عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ؕ قُلْ

ستانه| یهودیان| اونهٔ عیسایان| ترهغې پورې| چې تهٔ روان شې|په طریقې دهغوئ| ورته اووایه

نصاری هیڅکله نه راضی کیږی | ترڅو چې ته ددوئ د مذهب تابعداری اونکړې | ورته اووایه

اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ

چې بیشکه لاربنودنه دالله | بس هغه حقیقی لاربنودنه ده| اوکه چرې تابعداری اوکړه تا | دخواهشاتو دهغوئ

چې الله ماته کومه لار خودلې ده| هم هغه سمه لار ده| اوکه ته ددوی خواهشاتو پسې روان شوې

بَعْدَ الَّذِیْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۱۲۰﴾

روستو دهغې نه| چې راغلې دې تاته|علم |نو نشته ستا دپاره|دالله نه سوا|څوك دوست|اونهٔ مددګار

دپوره علم نه پس نوالله (د عذاب) نه دبچ ساتلو به ستا هیڅ دوست او مددګار پیدانشی

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَتْلُوْنَهٗ حَقَّ

هغه کسان | چې ورکړې دې مونږ هغوئ ته|کتاب | هغوئ لولی هغه کتاب |الکه څنګه چې حق دې

هغه خلق چاته چې مونږ کتاب (توارت) ورکړې دې اوهغوی په حقه د هغې کتاب تلاوت کوی

تِلَاوَتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ یُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ یَّكْفُرْ بِهٖ

دوینا دهغې| هغوئ | ایمان راوړی | په هغې باندې| اوچاچې انکاراوکړه | دهغې نه

هغوی په دې کتاب (قران) هم ایمان راوړی (اوقران دچا منت کونکې نه دې) |اوڅوک چې ترې انکار اوکړی

[1] صحیح بخاری : کتاب البیوع ، باب کراهیة السخب فی السوق: ۲۱۲۵، کتاب التفسیر ، باب (انا ارسلناک شاهدا و مبشرا ونذیرا) ۴۸۳۸)-

فَأُولَٰٓئِكَ	هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾
نو هغوئ	په اصل کښې نقصان موندونکی دی
نوهغوئ يوازې خپل تاوان کوی	

قوله تعالى:- وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ
ددې پورتنی آيت مطلب دا دې چه خلق هيڅ کله ستانه نهٔ راضی کيږی. ته دوی پريږده او د رب په رضا پسې روان شه. دوی ته د رسالت دعوت اورسوه. حق دين هغه دې چه کوم الله ﷻ تاته درکړې دې. ته په دې باندې قائم اوسه. په حديث کښې دی چه خما دامت يو جماعت به په حق قائم وی او دنورو مقابله به کوی او غلبې سره به وی. تر دې پورې چې قيامت راشی. (١)

د باطل پرستو د تابعدارئ ممانعت:- بيا خپل نبی ته خطاب کوی او خبرداری ورکوی چې بالکل ددوی د رضا او د صلحې دپاره په خپل دين کښې سستی مه کوه. دوی طرفته مه تيټيږه. اونه ددوی خبره منه. فقهاء کرامو ددې آيت نه استدلال کړې دې چه کفر يو مذهب دې که هغه يهودی وی او که نصرانی وی يا بل يو وی، ځکه چه ملت لفظ په دې ځائې کښې مفرد راغلې دې لکه څنګه چه په بل مقام باندې دی چه ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴾ (ستاسودپاره ستاسو دين او زما دپاره خما دين دې) . په دې استدلال باندې ددې مسئلې بنياد ايښودې شوې دې مسلمان او کافر په خپلو کښې وارثان نشی کيدلې اوکافران په خپلو کښې ديو بل وارثان کيديشی . که هغوی د يو قسم کافران وی او که دبيل بيل کفر کافر وی.د امام شافعی رحمه الله او امام ابوحنيفه رحمه الله هم دامذهب دې. او امام احمد رحمه الله نه هم په يو روايت کښې دا نقل دی. او په بل روايت کښې دی چه امام احمد رحمه الله او امام مالك رحمه الله نه دا قول روايت دې چه دوه مختلف مذهبونو والا خپلو کښې ديو بل وارثان نشی جوړيدې ، يو صحيح حديث کښې هم دا مضمون راغلې دې. (٢)والله اعلم.

مختلف دين والا يو بل نه ميراث نشی اوړې

مسلک حنفی:- هرکله چې دينونه مختلف وی مثلا يو مسلمان وی او بل کافر وی نو اګرچې په نسب کښې ډير نزدې وی بيا هم د يو بل ميراث نشی اوړې (سراجی فصل في الموانع صفحه ٦)-

قوله تعالى:- ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَتْلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ

دتلاوت حق څه دې:- بيا فرمائی چه مونږ چاته کتاب ورکړې دې هغوی دتلاوت حق ادا کوی او لولی ئې. قتاده رحمه الله وائی چه ددې نه مراد يهود اونصرانيان دی. او په بل روايت کښې دی چه ددې نه اصحاب درسول الله ﷺ مراد دی ①حضرت عمر فاروق فرمائی چه دتلاوت حق دا دې چه دجنت د ذکر په وخت کښې دجنت سوال وی او دجهنم دذکر په وخت کښې ددې نه پناه غوښتل وی(٣)②حضرت ابن مسعود ﷺ فرمائی چه دحرام اوحلال پيژندل ، کلمات په خپل ځاې ادا کول کمې زياتې نه کول وغيره هم دا دتلاوت حق ادا کول دی(٤)③حسن بصری رحمه الله فرمائی چه واضح آيتونو باندې عمل کول ، متشابه آيتونو باندې ايمان راوړل ، مشکلات دعالمانو په وړاندې پيش کول دتلاوت حق سره ونيل دی④حضرت ابن عباس ﷺ نه ددې مطلب د اتباع حق ادا کول هم روايت شوې دې. نو تلاوت په معنی داتباع دې. لکه څنګه چه ﴿وَٱلْقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ﴾ کښې دی. يو مرفوع حديث کښې ددې هم دا معنی روايت

---

(١) صحيح مسلم : ١٩٢٢)-
(٢) ابن ماجة کتاب الفرائض باب ميراث اهل الاسلام من اهل الشرک: ٢٧٣١، وهو صحيح)-
(٣) القرطبی : ٩٥/٢)-
(٤) الطبری:٥٦٧/٢)-

شوې ده. خو ددې بعضې راویان مجهول دي اګر چه معنی صحیح ده. حضرت موسی اشعري ﷺ فرمائي چه د قران پاك اتباع كولو والا دجنت په باغیچو كښې كوزیدو والا دې. د حضرت عمر فاروق ﷺ د تفسیر مطابق دا هم روایت دې چه رسول كريم ﷺ چه به كله د رحمت دذكر آیت لوستلو نو ادریدلو به اودالله ﷻ نه به ئې د رحمت طلب كولو اوكله چه به ئې دعذاب آیت تلاوت كولو نو اودریدلو به اوالله ﷻ نه به ئې پناه غوښتله. [1]

قوله تعالى:- أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

د بعضې اهل كتابو په قران ایمان راوړل:-بیا فرمائي چه په دې باندې ایمان هم دا خلق ساتي. یعنی چه كوم اهل كتاب خپل كتاب لره ښه په سوچ او پوهې سره تلاوت كوي ، دغه خلق د قران عظیم الشان نه متاثره شي او په دې خامخا ایمان راوړي. لكه یو ځائې كښې ارشاد دې چه ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ ﴾ (كه دوی په تورات او انجیل باندې او دالله ﷻ دطرفنه په نازل شوی ځیزباندې قائم پاتې وې نو دوی ته به د پورته نه او دلاندې نه خوراك ملاویدو الخ) او فرمائي چه ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ﴾ ائې اهل كتابو تركومې پورې چه تاسو په تورات او انجیل او هغه ځیز چه ستاسو طرفته نازل شوې دې په هغې قائم پاتې نشئ نو تر هغه پورې تاسو په هیڅ ځیزباندې نه یئ ددې قائم ساتل لازم دی چه په دې كښې څه دی هغه رښتیا اومنئ او په دې كښې د رسول كريم ﷺ ذكر او د رسول كريم ﷺ صفات اود رسول كريم ﷺ دتابعدارئی حكم دې ، ددوی همركابی ټول هر څه موجود دی. او په بل مقام باندې فرمائي چه كوم خلق د اُمي نبي تابعداری كوي ، چه دكوم رسول ذكر او تصدیق په خپل كتاب تورات اوانجیل كښې هم دوی لیكلې شوی ګوري . او په بل مقام باندې فرمائي چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ﴾ (تاسو كه ایمان راوړئی اوكه راونړئی چه چاته ددې نه مخكښې علم وركړې شوې دې په هغوی باندې چه كله دالله ﷻ دكتاب تلاوت كیږي نودوی په سجده كښې پریوزی اووائي چه زمونږ رب پاك دې اوزمونږ درب وعده بالكل رښتونې او صحیح ده. او په بل ځائې كښې دی چه كومو خلقو ته مونږددې نه مخكښې كتاب وركړې وو هغوی هم په دې باندې ایمان راوړی او كله چه په هغوی ته دا لوستلې شي نوهغوی دخپل ایمان اقرار كوي او وائي چه مونږ خودا د مخكښې نه منو، دوی ته به ددوی دصبر دوچند اجر وركولې شي. دا خلق بدئې لره په نیكئ سره لرې كوي. زمونږ په وركړه كښې خیرات كوي . په بل مقام باندې فرمائي چه﴿وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ﴾ (دې لوستونكو او نه لوستونكی ته اووایه چه آیا تاسو اسلام قبلوئی ؟ كه دوی اومنی نو په لار دی اوكه نه منی نو په تاباندې صرف تبلیغ دې ، الله ﷻ خپلوبندګان ښه وینی.

قوله تعالى:- فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

ایمان نه راوړونكی تاوانیان دی:- هم په دې وجه فرمائي چه په هغه ذات باندې كفر كونكې په نقصان كښې دی. لكه فرمائي چه ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ﴾ چه څوك هم دهغه سره كفر كوي نو هغوی په نقصان كښې دی. په صحیح حدیث كښې دی چه دهغه ذات قسم چه دهغه لاسو كښې خما ساه ده په دې امت كښې څوك خما واوري كه هغه یهودی وی اوكه نصرانی او بیا هم په ما باندې ایمان راونړی نو هغه جهنمي دې. [2]

---

[1]) ابن ماجه: ۱۳۵۱، صحیح مسلم : كتاب صلاة المسافرين ، باب استحباب تطويل القراءة في صلاة الليل : ۱۸۱٤)–

[2]) صحیح مسلم : كتاب الايمان ، باب وجوب الايمان برسالة نبينا: ......۱۵۳)–

يٰبَنِيْٓ اِسْرَاۤءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِيَ الَّتِيْٓ

| اے بني اسرائيلو | ياد کړئ | نعمت زما | هغه

اې دحضرت يعقوب(عليه السلام) اولاده خما هغه نعمت ياد کړئ

اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّيْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۷﴾ وَاتَّقُوْا

چې ماکړې وو | په تاسو باندې | اوبل دا چې ما | غوره کړي وئ تاسو | په خلقو | اواويرېږئ

چې په تاسومې کړې وو | اوتاسومې (دخپلې زمانې) په ټولو خلقو غوره کړې وئ | او ويرېږئ

يَوْمًا لَّا تَجْزِيْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا

دهغه ورځې نه | چې نۀ به شي ورکولې | په بدله کښې يو نفس | دبل يونفس نه | هيڅ څيز

دهغې ورځې (دنيولونه) چې هيڅوک به د هيچا په کار رانشي (که پلار وي اوکه اولاد اوکه ياران)

وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا

اونۀ به شي قبلولې | ددغه نفس نه | فديه | اونۀ به ورکوي فائده دغه نفس ته | سفارش | اونۀ به

اونه بۀ دچانه نه فديه قبوله کړې شي | اونه به چاته سفارش فائده اورسوي | اونه به (دکافرانو)

هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿۴۸﴾

دهغوئ سره | مدداوکړې شي |

هيڅ قسمه مدداوکړې شي |

تاکيدي خطاب:- مخکښې خو تقريبًا په دې موضوع باندې ايت تير شوې دې اودهغې مفصل تفسير هم بيان شوې دې. په دې ځائې کښې صرف دتاکيد په طور ذکر کړې شوې دې او دوی ته دأمی نبی دتابعدارئ رغبت ورکړې شوې دې. چه دهغه صفتونه به دوی په خپلو کتابونو کښې لوستل. چه دهغه کار او نوم مبارك هم ليکلې شوې وو. د رسول کريم ﷺ د امت ذکر هم په دې کښې موجود دې. نو دوی لره ددې دپېژولو او دالله ﷻ دنورو نعمتونو دپټ ساتلو په وجه ويرولې شي. او ددنياوی او دينی نعمتونو ذکر کولې شي. اوپه عربو کښې چه ددوی دتره (اسماعيل عليه السلام) خامن دی. دالله ﷻ چه کوم نعمت راغلې دې ، په هغې کښې خاتم النبين الله ﷻ راوليږلو هغه سره حسد نه کوی او دنبی په مخالفت او ددوی په تکذيب باندې د نه راضی کيدو هدايت ورکولې شي.

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ

| اوياد کړئ کله چې | ازآمايو | ابراهيم لره | رب د هغه | په څوخبرو |

| اوياد کړه هغه وخت چې (دابراهيم رب په يو څوخبرو کښې دهغه آزمېښت اوکړو

فَاَتَمَّهُنَّ ۭ قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۭ

نو هغه پوره کړې هغه خبرې | اوونيل الله | چې زۀ | جوړونکې يم تالره | دپاره دخلقو | پيشوا |

نوهغه ټول حکمونه په ځائې کړل | الله ورته اوفرمانيل چې زه تا د خلقو دپاره پيشوا کرځوم هغه اوونيل چې

قَالَ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ	قَالَ	لَا يَنَالُ	عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ
اووئیل ابراهیم	اوداولادزما نه هم اوګرځوی	اووئیل الله	نه شاملیږی	وعده زما ظالمانو ته

زما په اولاد کښي هم (داسلسله قائمه اوساته)الله ورته اووئیل چي(ښۀ ده خو) زما وعده د ظالمانو په حق کښي نه ده

په توحید کښي ددنیا امام :- په دې ایت کښي دخلیل الله حضرت ابراهیم ﷺ د بزرګۍ بیان دې چه په توحید کښي ددنیا امام دې.چه هغه په تکلیفونو باندې صبر اوکړو اودالله ﷻ داحکامو پوره کولو کښې ثابت قدم پاتې شو . فرمائی چه ائې نبی ﷺ ! چه ته دا مشرکان او اهل کتاب چه د ملت ابراهیمی دعویدار دی ، لږ خو دوی ته ابراهیم ﷺ د فرمانبردارئی اود اطاعت واقعات واوروه چه دوی ته معلومه شی چه په دین حنیف باندې اوپه اسوه ابراهیم باندې څوك قائم دی ؟ هغه خوته ﷺ او ستا اصحاب ﷺ دی .

د دې معنی تائیدی ایاتونه: ①اوپه قران پاك کښي په بل ځائې کښي ارشاد دې چه ﴿وَاِبْرٰهِيْمَ الَّذِيْ وَفّٰٓى﴾ (او ابراهیم ﷺ هغه دې چه هغه پوره وفاداری اوخودله)②او په بل مقام باندې فرمائی چه ﴿ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا ﴾(ابراهیم ﷺ دخلقو پیشوا دالله ﷻ فرمانبردار ، مخلص او د نعمت شکرګزار وو). هغه الله ﷻ خوښ کړې وو او په نیغه لار ې راوستلو. هغه ته مونږ په دنیا کښي نیکی ورکړې وه او په آخرت کښي به د نیکانو په ډله کښي وی بیا مونږ ائې نبی ﷺ ستا طرفته وحی نازله کړه ، ته د حضرت ابراهیم ﷺ د ملت په نقش قدم باندې روان شه او هغه دمشرکانو نه نه وو③او په بل مقام باندې ارشاددې چه حضرت ابراهیم ﷺ نه یهودی وو ، نه نصرانی وو،اونه مشرك وو. بلکه خالص مسلمان وو اوهغه قربت اونزدیکت کښي هغه سړې دې چه د هغه دتعلیم تابع وی او ادا نبی ابتلاء او ایمان والا ، ددې ایمان والو الله ﷻ پخپله دوست دې. دابتلاء معنی امتحان او آزمیښت ده.

کلمات کوم کوم دی ؟:①دکلماتو نه مراددشریعت حکم او ممانعت وغیره دې.②کلماتو نه مراد کلمات دتقدیر هم وی.لکه دحضرت مریم علیها السلام په باره کښي ارشاد دې چه﴿وَصَدَّقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا﴾ (هغې دخپل درب کلماتو تصدیق اوکړو اودهغه دلیك شوی هم ، هغه ډیره فرمانبرداره وه)③اودکلمات نه مراد کلمات شرعیه هم وی﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا ﴾ (دالله ﷻ شرعی کلمات صداقت او عدل سره پوره شوی)،داکلمات یا خو ربتیا خبرې دی یا طلب دعدل دې. غرض ددې کلماتو دپورا کیدو په بدله کښي دوی ته دامامت درجه ملاؤشوه.

دکلماتو باره کښي اقوال:-ددې کلماتو په باره کښي ډیر اقوال دی،لکه احکام دحج ، بریت کمول ، خوله کښي اوبه اچولو،پوره صفا کول ،مسواك کول،دسر ویښته خرئیل یا ساتل اوپه دې کښي لاره ویستل ، نوکونه پریکول،دنامه نه لاندې ویښته خرئیل،سنت (ختنه) کول ، دترخ ویښته خرئیل،د متیازو نه پس استنجاء کول،دجمعې په ورځ غسل کول،طواف کول،د صفااو مروه په مینځ کښي سعی کول ، رمی جمار کول،طواف افاضه کول وغیره.

لس خصلتونه د سورة توبه :حضرت عبدالله بن مسعود فرمائی چه ددې نه پوره اسلام مراد دې چه ددې درې حصې دی،دلسو بیان په سورت براءت کښي دې.د ﴿اَلتَّآئِبُوْنَ﴾ نه تر ﴿الْمُؤْمِنِيْنَ ﴾ پورې یعنی ①توبه کول② عبادت کول③حمدبیانول ④دالله تعالی په لار کښي تلل⑤رکوع کول⑥سجده کول ⑦دنیکئ حکم کول ⑧دبدئی نه منع کول ،دالله ﷻ حفاظت کول ، ⑩ایمان راوړل

لس خصلتونه د سورة مومنون اومعارج :-دلسو بیان د سوره مومنون په شروع کښي او په سورت معارج کښي ﴿ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴾ یعنی ①مونځ په خشوع او خضوع سره کول ②لغو اوفضول خبرو او کارونونه مخ اړول ③زکوة ورکول ④دشرمګاه حفاظت کول⑤امانتداری کول ⑥دوعدې پوره کول ⑦په مونځ

باندې همیشوالې کول ⑧قیامت رښتونې ګڼړل ⑨د عذابونو نه ویریدل ⑩رښتونې شهادت باندې قائم پاتې کېدل.

لس خصلتونه د سورة احزاب: -دباقی لسو بیان په سورت احزاب کښې د ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ﴾ نه تر﴿عَظِيمًا﴾ پورې دې. یعنی ①اسلام راوړل ②ایمان راوړل ③قران پاك وئیل ④رښتیا وئیل ⑤صبر کول ⑥عاجزی کول ⑦خیرات ورکول ⑧ روژه نیول ⑨، دبدکارئی نه بچ کیدل ⑩دالله ﷻ ذکر هر وخت کثرت سره کول، ددې دیرشو احکامو عامل (عمل کوونکې) وی نوهغه دپوره اسلام پابند دې. او دالله ﷻ د عذابونو نه بری دې.

دکلمات ابراهیمی مزید وضاحت: - ①په کلمات ابراهیمی کښې دخپل قوم نه جدا کیدل ②د وخت د بادشاه نه نه ویریدل ③او هغه ته تبلیغ کول ④بیا دالله ﷻ په لار کښې چه کوم مصیبت راشی په هغې باندې صبر کول ⑤بیا وطن او کور وغیره پریښودل او هجرت کول ⑥میلمستوب ⑦جانی اومالی مصیبتونه دالله ﷻ په لار کښې برداشت کول ⑧، تردې پورې چه بچې دالله ﷻ په لار کښې قربانول او هغه هم په خپل لاس سره، داټول احکام خلیل الله حضرت ابراهیم ﷺ پوره کړل.

دامتحان نور اجزاء: - ①په نمر ②سپوږمۍ او ③ستورو سره هم ددوی آزمیښت اوشو ④امامت سره، ⑤د بیت الله جوړولو حکم سره ⑥احکام حج سره ⑦مقام ابراهیم سره ⑧دبیت الله شریف داوسیدونکو په روزئ سره ⑨حضرت محمد ﷺ لره ددوی په دین باندې دلیل لو سره هم آزمیښت اوشو. الله ﷻ اوفرمائیل چه انې خلیل الله ! ځه په تا آزمیښت کوم ، ګورم چه څه کوې ؟ نو حضرت ابراهیم ﷺ اوفرمائیل مالره دخلقو امام جوړ کړه .کعبه دخلقو د ثواب او د اجتماع مرکز جوړ کړه. ددې ځائې خلقو ته امن ورکړه .موږ لره فرمانبردار مسلمانان جوړ کړه. زموږ په اولاد کښې یو فرمانبرداره ډله جوړه کړه. ددې ځائې خلقو ته د میوې روزی ورکړه .داټولې خبرې الله ﷻ پوره کړې . اوداټول نعمتونه دوی ته ورکړې شو. صرف یو خواهش پوره نه شو ، فرمائیلی ئې وو چه څما اولاد ته امامت ملاؤ شی ، نو جواب ملاؤ شو چه څما وعده ظالمانو دپاره نه ده. دکلماتو نه مراد آیتونه دی.

سنت دابراهیمی ﷺ: - په مؤطا وغیره کښې دی چه دټولو نه مخکښې سنت (ختنه)کونکې د ،دټولو نه مخکښې میلمستیا کونکې،دټولو نه مخکښې نوکونو کټ کولووالا ،دټولو نه مخکښې بریتو لره کټ کوونکې،دټولو نه مخکښې سپین ویښتو کتونکې صرف حضرت ابراهیم ﷺ دې. دسپینو ویښتو په کتوسره حضرت ابراهیم ﷺ تپوس اوکړو چه یا الله ﷻ دا څه دی ؟ جواب ملاؤ شو چه دا وقار او عزت دې. وې وئیل چه انې الله ﷻ بیا خو دا زیات کړه. ([1])دټولو نه مخکښې په منبر باندې خطبه ورکونکې ، دټولو نه مخکښې قاصد لیږونکې،دټولو نه مخکښې توره چلونکې،دټولونه مخکښې مسواك کونکې،دټولو نه مخکښې په اوبو سره استنجا کونکې،دټولو نه مخکښې پائجامه اغوستونکې حضرت ابراهیم خلیل الله وو.

په یو غیر ثابت حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل که څه منبر جوړ کړم نو څما پلار حضرت ابراهیم ﷺ هم جوړکړې وو. اوکه لرګې (همسا) په لاس کښې واخلم نو داهم څما دپلار سنت دی.([2]) دمختلفو صحابه کرامو ﷺ او تابعینو وغیره چه د کلماتو په تفسیر کښې څه وئیلی وو هغه موږ بیان کړل. او صحیح هم دادی چه دا ټولې خبرې په دې کلماتو کښې وې . د څه خاص تخصیص څه قوی وجه ملاؤ نشوه ، والله اعلم.

---

[1]) الموطا : ۹۲۲/۲، عن سعید المسیب وسنده صحیح)-

[2]) البزار: ۶۳۳)-

لس دفطرت خبري:- په صحيح مسلم کښې د حضرت عائشه ﵂ نه روايت دې نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه لس خبرې د فطرت دی او اصل دين دې. ① بريت کمول ② ږيره لويول ③ مسواک کول ④ په پوزه کښې اوبه اچول ⑤ نوکونه پريکول ⑥ دګوتو سرونه وينځل ⑦ د ترخ ويښته ويستل ⑧ دنامه نه لاندې ويښته خرئيل ⑨ استنجا کول . راوی وائی خما نه لسمه خبره هيره شوېده. [1]شائد چه په خوله کښې اوبه اچول وو.

په بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه پنځه خبرې دفطرت دی ① ختنه (سنت) کول ② دشرم ګاه ويښته اخستل ③ بريت کمول ④ نوکونه پريکول ⑤ [2]دترخ ويښته خرئيل . په يو حديث کښې دی چه حضرت ابراهيم خليل الله ﵇ ته وفا کولو والا په دې وجه اوونيلې شو چه هغوی به دهر سحر په وخت کښې ﴿ فَسُبۡحٰنَ اللّٰهِ حِيۡنَ تُمۡسُوۡنَ وَحِيۡنَ تُصۡبِحُوۡنَ۝ وَلَهُ الۡحَمۡدُ فِى السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَعَشِيًّا وَّحِيۡنَ تُظۡهِرُوۡنَ۝ يُخۡرِجُ الۡحَىَّ مِنَ الۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ الۡمَيِّتَ مِنَ الۡحَىِّ وَيُحۡىِ الۡاَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ؕ وَكَذٰلِكَ تُخۡرَجُوۡنَ۝﴾ ونيل.[3] په يو روايت کښې دی چه په هره ورځ کښې به ئې څلور رکعته کول ، خودا دواړه احاديث ضعيف دی. اوپه دې کښې ډير راويان ضعيف دی. اود ضعف ډير وجوهات دی. بلکه دهغه روايت ذکر د ضعف دذکر نه بغير بيانول جائز نه دی. متن هم په ضعف باندې دلالت کوی.

قوله تعالى:- قَالَ وَمِنۡ ذُرِّيَّتِىۡ ؕ

حضرت ابراهيم خليل الله ﵇ چه دخپل امامت زيرې واوريدو نو دخپل اولاد دپاره ئې هم دا دعا کوله. اودا قبوله شوه خو دې سره دا هم اوونيلې شو چه ستاسو په اولاد کښې به ظالمان هم وی هغوی دپاره دا وعده نه ده. هغوی به اماماں نشی جوړولې. سورت عنکبوت دا مطلب واضح کوی چه دخليل الله دا دعا هم قبوله شوه ،په هغه مقام باندې فرمائی چه ﴿ وَجَعَلۡنَا فِىۡ ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالۡكِتٰبَ ﴾ (مونږ ددوی په اولاد کښې نبوت اوکتاب کيخودو). د حضرت ابراهيم ﵇ نه پس چه څومره نبيان عليهم السلام او رسولان عليهم السلام راغلل نوهغه ټول د حضرت ابراهيم خليل الله ﵇ په اولاد کښې وو. او چه څومره کتابونه نازل شو هغه ټول د حضرت ابراهيم خليل ا لله ﵇ په اولاد کښې نازل شو (صلوت الله وسلامه عليهم اجمعين) .

د ظالم اوعهد وضاحت:- په دې ځائې کښې دا خبر ورکړې شوې دې چه د حضرت ابراهيم ﵇ په اولاد کښې به ظلم کونکی هم وی. حضرت مجاهد ﵀ فرمائی چه ددې مطلب دادې چه څه به ظالم لره امام نه جوړوم. دظالم نه مراد بعضو مشرک اخستې دې. دعهد نه مراد امر دې. حضرت ابن عباس ﵄ فرمائی چه ظالم لره دې د څه څيز ولی او مشر جوړ نه کړې شی. اګر چه هغه د حضرت ابراهيم ﵇ د اولاد نه وی. د حضرت ابراهيم خليل الله ﵇ دعا دهغوی په اولاد کښې د نيکانوپه حق کښې شوې ده. دا معنی هم شوې ده چه د ظالم هيڅ عهد نشته دې چه دهغه دې اطاعت اوکړې شی. دهغه عهد دې مات کړې شی او پوره دې نکړې شی. اودا هم مطلب دې چه دقيامت په ورځ دالله ﷻ وعده دوی سره هيڅ نشته دې. په دنيا کښې خو دوی خوراک څکاک کوی او عيش و عشرت کوی. دعهد نه مراد دين هم دې. يعنی ستا اولاد ټول ايماندار نه دی لکه څنګه چه فرمائی چه﴿وَمِنۡ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحۡسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ مُبِيۡنٌ۝﴾(دهغوی په اولاد کښې نيک هم او خراب هم شته) اود اطاعت معنی هم کړې شوې ده يعنی

---

[1] صحيح مسلم : کتاب الطهارة باب خصالة الفطر: ۲۶۱، ابوداود: ۵۳، ترمذی : ۲۷۵۸، نسائی : ۵۰۴۳)–

[2] صحيح مسلم : کتاب اللباس باب قص الشوارب : ۵۸۸۹، صحيح مسلم: ۲۵۷)–

[3]) الطبری : ۱۹۴۰،)

اطاعت صرف نیکی او ښیگړه ده. اودعهد معنی نبوت هم ده.ابن خویز مندا مالکی رحمه الله فرمائی چه ظالم سړی نه خلیفه جوېدې نشی نه حاکم ،نه مفتی او نه گواه او نه راوی.

وَاِذْ	جَعَلْنَا	الْبَيْتَ	مَثَابَةً	لِّلنَّاسِ	وَاَمْنًا
اویاد کړئ کله چې	مقرر کړو مونږ	دا کور	ځائ دثواب (مرکز)	دپاره دخلقو	اوځائی دامن
او(یاد کړه)هغه وخت چې مونږ بیت الله (خانه کعبه)دخلقو دپاره دثواب اودامن ځائې مقرر کړو					

وَاتَّخِذُوْا	مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ	مُصَلًّى
اوحکم مواوکړو چې جوړ کړئ	دځائ داودریدودابراهیم نه	ځائی دمونځ
اوخلقوته موحکم اوکړو چې تاسو په مقام ابراهیم کښې مونځونه کوئی		

قوله تعالی:- وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاَمْنًا

بیت الله دامن او امان ځائې :- د ﴿مَثَابَةً﴾ نه مراد باربار راتلل ،حج به کوی او واپس به ځی. خودتولو په زړه کښې به یو شوق وی. دهر هر ځائې نه به خلق رازی دې طرفته ډلې ډلې . دا دجمع کیدو ځائې دې ، هم دا دامن مقام دې. چه په دې کښې وسله نشی اوچتولې .دجاهلیت په زمانه کښې هم ددې چاپیر چل کښې لوټ مار کیدو خو په دې ځائې کښې به امن وو. چا به بل ته کنځل نه کول ، دا ځائې همیشه متبرك اوشریف وو، نیك روحونه به دې طرفته په شوق وو چه هر کال ددې زیارت اوکړی.خو خیال به نې دې طرفته وو. دا د حضرت ابراهیم خلیل الله علیه السلام ددعا اثر دې ،حضرت ابراهیم علیه السلام دعاکړې وه چه ﴿فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِیْۤ اِلَیْهِمْ﴾ (ته دخلقو زړونه دې طرفته مائل کړه)په دې ځائې کښې که څوك د پلاراو رور قاتل هم اووینی نو خاموش شی .په سورت مائده کښې دی چه ﴿ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾(دادخلقو دقیام ځائې دې).حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه که خلق حج کول پریږدی نو په زمکه به آسمان راپریوزی. ددې کور دشرف په کتلو ددې د اول بانی حضرت ابراهیم خلیل الله علیه السلام شرف ته خیال اوکړئی. الله جل جلاله فرمائی چه ﴿ وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِیْمَ﴾(مونږ دبیت الله ځائې ابراهیم ته ورکړو او ورته مو اووئیل چه مونږ سره څوك شریك مه جوړوه) او په بل مقام باندې دی چه ﴿ اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ﴾ (دالله جل جلاله رومبې کور مکه دې چه د برکت اود هدایت نه ښنبو دې).

قوله تعالی:- وَاتَّخِذُوْا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى

مقام ابراهیم علیه السلام څه دې ؟ :- مقام ابراهیم نه مراد ټول حرم دې ،امن وامان والا .او خاص مقام ابراهیم هم دې .او پوره حج هم دې. لکه عرفات ، مشعر الحرام،منی،رمی وجمار،د صفا مروه طواف .مقام ابراهیم په اصل کښې هغه کاڼړې دې چه هغه د حضرت ابراهیم علیه السلام بی بی د اسماعیل علیه السلام د لمبلو دپاره ددوی د پښو لاندې ایښودې وو.([1])خو حضرت سعید بن جبیر رحمه الله وائی دا غلط دی، اصل کښې دا هغه کاڼړې دې چه په دې باندې اودریدو او حضرت ابراهیم علیه السلام به کعبه تعمیر کوله.

مقام ابراهیم دمونځ ځائې کرځول:- د حضرت جابر یو اوږد حدیث دې چه هرکله نبی علیه السلام طواف اوکړو نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مقام ابراهیم طرفته اشاره اوکړه او وې فرمائیل چه آیا هم دا زمونږ دپلار حضرت ابراهیم علیه السلام مقام دې ؟ حضرت نبی کریم علیه السلام اوفرمائیل چه آو. بیائې اوفرمائیل چه مونږ دې دا ولې قبله جوړه نکړو ؟ نو په دې باندې دا آیت نازل شو. په یو بل حدیث کښې دی چه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په سوال باندې لږ وخت تیر شوې وو چه دا حکم نازل شو. په یوبل حدیث کښې دی چه دمکې

---

[1]) الطبری : ۳۵/۳-

دفتحي په ورخ حضرت عمر فاروق ﷺ مقام ابراهیم طرفته اشاره کړې وه اوتپوس ئې کړې وو چه ایا هم دا مقام ابراهیم دې چه مونږ ددې دقبلې جوړولو حکم راکړې شوې دې. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه آو هم دا دې. (¹)

د حضرت عمر فاروق ﷺ فضیلت :- په صحیح بخاري کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ به فرمائیل چه ما دخپل رب سره په دریو خبرو کښې موافقت اوکړو، چه الله ﷻ ته منظور وو هغه ښا دزښې نه اووتل.① ما اووئیل ائې رسول کریم ﷺ کاش چې مونږ مقام ابراهیم لره د مانځه ځائې جوړه کړې وې نو حکم راغلو چه ﴿وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ ② ما اووئیل چه یارسول الله ﷺ امهات المومنین ته دپردې حکم ورکړه ، نو په دې باندې دپردې آیت نازل شو.③ هر کله چه ما ته معلومه شوه چه رسول کریم ﷺ د خپلو بیبیانو نه خفه دی نو ځه لاړم او هغوی ته مې اووئیل که تاسو منع نه شوئې نو الله ﷻ به ستاسونه ښې بیبیانې ستاسوپه بدله کښې خپل نبی ته ورکړي . نوپه دې باندې الله تعالی نازل اوفرمائیل چه ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ﴾ (²) د دې حدیث ډېر سندونه دی او په ډېرو کتابونو کښې روایت شوې دې. په یو روایت کښې دی چه دبدر د قیدیانو په باره کښې هم د حضرت عمر فاروق ﷺ موافقت نقل شوې دې. دوی فرمائیلی وو چه ددوی نه فدیه مه اخلئ بلکه دوی دې قتل کړې شي. اوالله ﷻ ته هم دامنظور وو(³) عبدالله بن ابی سلول چه هرکله مړ شو او رسول کریم ﷺ دهغې جنازه کله ادا کولو دپاره تیار شو نو ما وئیلي وو چه تاسو ﷺ به ددې منافق جنازه کوئې ؟ رسول کریم ﷺ ځه په دې اوریلم. نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم﴾ او رسول کریم ﷺ دداسې جنازو نه منع کړې شو.

دمقام ابراهیم نور تفصیل :- دابن جریج په روایت کښې دی چه رسول کریم ﷺ په رومبنی طواف کښې درې ځل رمی کړې وه یعنی په پهلوانئ سره تلل او ځلور ځکرې ئې اولګولو. بیا دمقام ابراهیم شاته راغلل او دوه رکعته مونځ ئې اوکړو او دا آیت مبارك ئې تلاوت کړو چه ﴿ وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ . حضرت جابر ﷺ نه یو حدیث نقل دې چه مقام ابراهیم او دبیت الله شریف په مینځ کښې ولاړوو(⁴) ددې احادیثو نه معلومه شوه چه دمقام ابراهیم نه مراد هغه کاڼې دې چه په هغې باندې حضرت ابراهیم ﷺ دکعبې تعمیر کولو.حضرت اسماعیل ﷺ به دوی ته کاڼې ورکول اوکعبه ئې تعمیر کوله او په دې کاڼې به اودریدل ، ځومره چه به دیوال اوچتیدو نوهغه ځائې ته به ئې اوړو ، اوداشان دکعبې دیوالونه پوره شو. ددې پوره بیان به دحضرت ابراهیم ﷺ په واقعه کښې راشی انشاء الله. په دې کاڼې باندې ددوی د دواړو پښو نښې ښکاره وې چه عربو د جاهلیت دزمانې خلقو هم کتلی وو ، ابو طالب په خپله مشهوره قصیده کښې وئیلي دی چه :

وموطئ ابراهیم فی الصخر رطبة علی قدمیه حافیا غیر ناعل

(په دې کاڼې کښې د حضرت ابراهیم ﷺ د دواړو پښو نښې تازه دی ، چه په هغې کښې پیزار نشته). بلکه مسلمانانو هم دا کتلي وو.حضرت انس فرمائي چه په مقام ابراهیم کښې ما د حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ د پښو د ګوتو نښې کتلې وې. بیاخلقو هغه په چونې سره ختم کړل.حضرت قتاده رحمه الله فرمائي چه دې ته دمونځ کولو حکم دې. دتبرك په طور د لاس لګولو دپاره نه دې. دې امت هم د مخکښنو امتونو په شان دالله ﷻ د حکم نه بغیر بعضې کارونه په خپل ځان لازم کړل ، او دا نقصانی دی. هغه نښې د خلقو دلاس لګولو په وجه وراڼې شوې. دا مقام ابراهیم مخکښې دیوال سره نزدې وو ،

---

¹) ابن ابی حاتم : ۱ / ۳۷۱ ، السنن االکبری للنسائی : ۱۰۹۹۸)-

²) صحیح بخاری : کتاب التفسیر: سورة البقرة باب (واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی) ۴۴۷۳، ترمذی: ۲۹۵۹)-

³) صحیح مسلم : کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عمر ﷺ : ۲۳۹۹)-

⁴) صحیح مسلم : کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ۱۲۱۸)_

د کعبې د دروازې طرفته ، دحجر اسود سره د دروازې ښی طرفته په یو مستقل ځائې باندې وو چه نن هم خلقوته معلوم دې. خلیل الله ﷺ خو یا داپه دې ځائې اینښودې وو یا دبیت الله د جوړولو په وخت آخری حصه ئې هم دا جوړه کړې وه. او هم په دې ځائې ئې هغه کاڼړی کیخودو.

امیر المومنین حضرت عمر فاروق ﷺ دخپل خلافت په زمانه کښې دا روستوکړې وو. ددې په ثبوت کښې ډیر روایات دی. بیا ؟؟یوځل په دې خانه کعبه کښې اوبه راغلې وی او اوبو سره دا کاڼړې یعنی حجر اسود هم دخپل ځائې نه اخوا شوې وو.. خلیفه ثانی دا بیاپه خپل ځائې باندې کیخودو. حضرت عثمان فرمائي چه ماته نه دی معلوم چه کله دا دخپل ځائې نه بې ځایه کړې شو نو ددې نه مخکښې دا ددې دیوال نه څومره لرې وو، یو روایت کښې دی چه پخپله رسول کریم ﷺ دا دهغه ځائې نه اخوا کړې وو او په هغه ځائې کښې ئې اینښودې وو چه په کوم ځائې کښې چه اوس دې. خو دا روایت مرسل دې. صحیح خبره داده چه حضرت عمر ﷺ دا روستو اینښودې وو ، والله اعلم.

وَعَهِدْنَآ

| اوتاکیدی حکم کړې وؤ مونږ

اوپیغام مو ورکړو

اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّآىِٕفِيْنَ

ابراهیم او اسماعیل ته| چې پاك ساتئ تاسودواړه| کورزما | دپاره دطواف کونکو

ابراهیم(اودهغه نومړنی ځونې)اسماعیل ته چې زماکور(کعبه د هرڅه نه) پاکه کړئ د طواف کونکو

وَالْعٰكِفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ۝ وَاِذْ قَالَ

اودپاره داعتکاف کونکو|اودپاره د رکوع کونکو|دپاره دسجده کونکو| اویادکړئ کله چې| اووئیل|

داعتکاف کونکو، رکوع کونکو اوسجده کونکو دپاره | او(یادکړئ هغه وخت) چې اووئیل

اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّارْزُقْ اَهْلَهٗ

ابراهیم |اے ربه زما| جوړ کړه دا| ښار د امن |او ورکړه | اوسیدونکو ددې ته|

حضرت ابراهیم ائې زما ربَ دا ښار د امن ځائې اوګرزوه| اوددې ځائې خلقوته

مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ

هرقسم میوې |هغه چاته| چې ایمان ئې راوړې دې| ددوئ نه| په الله باندې|اوپه ورځ داخرت باندې| اووئیل الله

رنګ رنګ میوې نصیب کړې | هغه چاته چې په الله او په ورځ دقیامت یقین لری(الله په جواب کښې)الله اووئیل

وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَبِئْسَ

اوچاچې کفراوکړو| نوفائده به ورکړو هغه له هم| لږه ابیا به راکاږم هغه |عذاب د وورته | اوبد ځائې

اوڅوک چې خمادحکم منلونه انکار اوکړی| هغه ته به هم لږه فائده ورکړم| بیابه دې په ذلت سره ددوزخ عذاب ته اوسپارم

الْمَصِيْرُ۝ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ؕ

دورتلودې هغه |اویادکړئ کله چې | اوچتول | ابراهیم | بنیادونه | ددې کور | اواسماعیل |

کوم چه داستوګنې په لحاظ ډیرخراب ځائې دې او(یادکړه)کله چې ابراهیم او اسماعیل د دیوالونو

رَبَّنَا	تَقَبَّلْ	مِنَّا	اِنَّكَ	اَنْتَ	السَّمِيْعُ
نو دعا به ئې كوله اے ربه زمونږ	قبول كړې	زمونږنه	بيشكه ته	هم خاص ته	دهرڅه اوريدونكې
دبيت الله بنيادونه خيژول (اودعائي غوښتله) ائې زمونږ ربه زمونږ (داخدمت) قبول كړه بشكه ته آوريدنكې					

الْعَلِيْمُ	رَبَّنَا	وَاجْعَلْنَا	مُسْلِمَيْنِ	لَكَ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا
اوپه هرڅه پوهه ئې	اے ربه زمونږ	جوړ كړې مونږ	تابعدار	ستا	اوراپورته كړې داولاد زمونږنه
اوپه هرڅۀ پوهه ئې ا ائې زمونږ ربه مونږ دواړه خپل تابعدار اوفرمانبرداراوگرزوه ا اوزمونږ په اولاد كښې هم					

اُمَّةً	مُّسْلِمَةً لَّكَ	وَاَرِنَا	مَنَاسِكَنَا	وَتُبْ عَلَيْنَا
يوقوم	حكم منونكې ستا	او اوښايه مونږته	طريقې دعبادت زمونږ	اوقبولوالې د توبې اوكړې په مونږ
يوډله خپل فرمانبرداركړه اومونږته دحج طريقې اوښايه اوزمونږ توبه قبوله				

اِنَّكَ	اَنْتَ	التَّوَّابُ	الرَّحِيْمُ
بيشكه ته	خاص هم ته	ډيرمعاف كونكې	اورحم كونكې ئې
بيشكه ته توبه قبلونكې مهربان ئې			

احكام د بيت الله او مساجد :- په دې خائې كښې دعهد نه مراد حكم دې. پاك ساتل، د گندگۍ نه، او پليتۍ نه اود خرابو څيزونو نه[1] دعهد تعديه په "الى" سره اوشوه نومعنى داشوه مونږ هم وحې اوكړه او مخكښې نه موده ته اووئيل، دپاك ساتلو مطلب دبتانو نه بچ كول دى، په هغه خائې كښې دغيرالله ﷻ عبادت نه كول، په دې كښې د لغوه كارونو ، فضول بكواس ، دروغو خبرو ، شرك او كفر او ټوقو نه هغه بچ ساتل هم شامل دى.

قوله تعالى:- لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْعٰكِفِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ

د (طائف) يو معنى طواف كونكى دى. په دې تقدير باندې د ﴿ وَالْعٰكِفِيْنَ ﴾ معنى دمكې اوسيدونكى شوه. يوځل خلقو اووئيل امير وخت ته وئيل پكاردى چه خلق د بيت الله كښې دځملاستو نه منع كړې. ځكه چه ممكن دى چه جنب شى، ممكن دى چه په خپلو كښې څه فضول خبرې اوكړې ، نومونږ واوريدل چه هغه منع كول نه دى پكار. ابن عمر ﷺ به هغوى ته هم ﴿ وَالْعٰكِفِيْنَ ﴾ وئيل. يو صحيح حديث كښې دى چه په مسجد نبوى ﷺ كښې به د حضرت عمر فاروق ﷺ ځوئې عبدالله ځملاستلو ، هغه ځوان او ځلمې وو[2] د ﴿ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴾ نه مراد مونځ گزاردى [3] ددې دپاك ساتلو حكم په دې وجه وركړې شو چه په هغه وخت كښې هم بت پرستى قائم وه. بله خبره دا وه چې ددې بزرگانو ذهن كښې دا خبره وى. په بل خائې كښې ارشاد دې چه ﴿ وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ ﴾ په دې آيت كښې هم دا حكم دې چه ځما سره شريك مه جوړوئې، او ځما كور لره پاك ساتئ، دفقهاء كرامو په دې كښې اختلاف دې چه د بيت الله مونځ افضل دې او كه طواف. حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه دبهر والو دپاره طواف افضل دې ، دجمهورو قول دې چه دهر يو دپاره مونځ افضل دې ، ددې د تفصيل مقام دا نه دې.

---

[1]) ابن ابي حاتم : ۳۸٦/۱)-

[2]) صحيح بخاري : كتاب الصلاة باب نوم الرجل في المسجد. ٤٤٠، صحيح مسلم : ۲۷۷۹)-

[3]) ابن ابي حاتم : ۳۷٦/۱)-

طواف افضل دي كه مونځ

مسلک حنفي:- کوم کسان چه اهل حرم نهٔ وي نو د هغوي دپاره طواف د نفلي مونځ نه افضل دي اوکوم کسان چي اهل حرم وي نو د هغوي دپاره نفلي مونځ افضل دي (احکام القران للعثماني ۱۱۱/۷۲).

په ايت کښې په اهل کتابو رد :- مقصد ددې نه مشرکانو ته تنبيه او ترديد دې چه بيت الله خو خاص د الله ﷻ دعبادت دپاره جوړ شوې دې ، په دې کښې دنورو عبادت کول او خالص دالله ﷻ عبادت کوونکې ددې نه منع کول څومره زياته ناانصافي ده. ددې وجې په بل ځائې کښې فرمائي چه داسې ظالمانو ته به مونږ دردناکه سزا ورکوو. د مشرکانو ددې ښکاره ترديد سره سره د يهودو او نصرانيانو هم ښکاره ترديد اوشو چه هغوي د حضرت ابراهيم عليه السلام او حضرت اسماعيل عليه السلام دبزرګئ قائل دي. هرکله چه دوی ته پته ده چه دا شريف کور هم ددې متبرکو لاسونوجوړ شوې دې ، او دوی ددې هم قائل دی چه داصرف دمونځ او طواف او د رب د عبادت دپاره جوړ شوې دې ، حج او عمرې وغيره دپاره مخصوص کړې شوې دې نوباوجود ددې نبيانو دتابعدارئ دعوې نه ولې (خلق) دحج اوعمرې نه منع کوی ، ولې بيت الله شريف ته حاضرى نه کوی. بلکه پخپله حضرت موسی عليه السلام ددې بيت الله شريف حج اوکړو لکه څنګه چه په حديث کښې صفا موجود دی. (۱)

د دې آيت کريمه نه دا هم ثابته شوه چه جمات لره پاك صاف ساتل پکار دی. او په بل مقام باندې دی چه ﴿ فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴾ الله ﷻ د جماتونود اوچتولو اجازت ورکړې دې ، په دې کښې دې دهغه پاك ذات دنوم ذکر اوکړې شی ، په دې کښې دې سحر مابنام دهغه پاك ذات تسبيح اوکړې شی اودا دهغه پاك ذات نيك بندګان کوی. په حديث کښې هم دی چه جمات دکوم کار دپاره دې هم دهغې دپاره دی (۲) او په احاديثو کښې ډير زيات تاکيد سره دجماتونو دپاکوالی حکم راغلې دې. (امام ابن کثير رحمه الله په دې باره کښې يوخاص رساله ليکلې ده).

د بيت الله د تعمير تاريخ:- ①بعضې خلق خو وائي چه دټولو نه مخکښې کعبة الله فرښتو جوړه کړې وه . خو دا سند غريب دې. ②بعضې وائي چه حضرت آدم عليه السلام دټولونه مخکښې جوړه کړې وه. حرا ، طور سيناء ،طور زيتا ، جبل لبنان او جودی ، ددې پنځو غرونو نه جوړه کړې شوې وه. خو دا سند هم غريب دې(۳) ③بعضې وائی چه حضرت شيث عليه السلام دټولو نه مخکښې دا جوړه کړې وه. خودا هم د اهل کتابو خبره ده. په حديث مبارك کښې دی چه حضرت ابراهيم عليه السلام مکې لره حرم جوړکړو ، څه مدينې لره حرم جوړوم ، په دې ځائې کښې دې ښکار اونکړې شی ، ددې ونې دې اونه وهلې شی ، په دې ځائې کښې دې وسله وانخستلې شی(۴) دصحيح مسلم په يو حديث کښې دی چه خلقوبه نوې ميوې واخستلې او د رسول کريم ﷺ په خدمت کښې به حاضريدل ، رسول کريم ﷺ به هغه واخستلې او دعابه ئې کوله چه ائې الله ﷻ زمونږ په ميوو کښې ، زمونږ په ښار کښې ، زمونږ په ناپ تول کښې برکت واچوې،ائې الله ﷻ ! حضرت ابراهيم عليه السلام ستا بنده ، ستا خليل اوستا رسول وو ،څه هم ستابنده ستا رسول يم ، هغه عليه السلام ستا نه دمکې دپاره دعا کړې وه ، څه هم ستا نه دمدينې دپاره دعا کوم. لکه څنګه چه هغه دمکې دپاره دعا کړې وه دغه شان څه دمدينې دپاره هم کوم ، بيا به رسول کريم ﷺ څوك ماشوم راوستلو او هغه ميوې به ئې هغه ته ورکړې. (۵)

---

[۱] صحيح مسلم ، کتاب الايمان ، باب الاسراء برسول ﷺ :۱۶۶)-

[۲] صحيح مسلم ، کتاب المساجد ، باب النهى عن نشد الضالة فى المسجد: ۵۶۹)-

[۳] ثابت نه دی (ضعيف الترغيب والترهيب: ۶۹۵)-

[۴] صحيح مسلم : کتاب الحج ، باب فضل المدينة: ۱۳۶۳)-

[۵] صحيح مسلم : کتاب الحج ،فضل المدينة: ۱۳۷۳ : الترمذی: ۲۴۵۴، ابن ماجه: ۳۳۲۹)-

د مدينې منورې حرمت :- حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائي چه رسول كريم ﷺ يو ځل ابوطلحه ﷺ ته اوفرمائيل چه لاړشه او د خپلو بچونه يو بچې مالره ځما د خدمت دپاره راوله ،نو حضرت ابوطلحه ﷺ ځه راوستلم ، ځه په سفر اوحضر كښې د رسول كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر ووم . يو ځل رسول كريم ﷺ د بهر نه راتللو ،كله چه ا حد غر باندې د رسول كريم ﷺ نظر پريوتلو نو رسول كريم ﷺ اوفرمائيل چه دا غر ماسره او ځه ده سره محبت كوم. هركله چه مدينې منورې باندې ئې نظر اولګيدونو وې فرمائيل چه يا الله ﷻ ځه ددې د دوو غارو په مينځ ځائې حرم مقرركوم لكه څنګه چه حضرت ابراهيم ﷺ مكه حرم جوړ كړې وو.اې الله ﷻ ددوى په مد او صاع كښې اوناپ تول كښې بركت واچوې(۱)اويه بل حديث كښې دى چه يا الله ﷻ څومره بركت چه تا مكې ته وركړې دې ددې نه دوچند بركت مدينې منورې ته وركړه(۲)په يو بل روايت كښې دى چه په مدينه منوره كښې قتل اونكړې شى.اود ګيا نه سوا دې ددې ځائې د ونو پانړې هم اونه څنډلې شى(۳)ددې مضمون نور هم ډير احاديث دى چه دهغې نه ثابتيږى چه په مدينه كښې هم دمكې پشان حرم دې.

د مكې حرمت د اولې ورځې نه دې:- په دې مقام باندې ددې احاديثو د ليكلو نه زمونږ غرض دمكې مكرمې حرمت اوددې امن بيانول دى.بعضې خو وائى چه دا د شروع نه حرم اوامن دې،بعضې وائى چه د خليل الله ﷺ د زمانې نه دې. خو رومې قول زيات ظاهر دې. د بخارى او مسلم حديث كښې دى چه رسول الله ﷺ دمكې دفتحې په ورځ اوفرمائيل هركله چه الله ﷻ آسمانونه او زمكې پيدا كړې د هغه وخت نه دا ښار حرمت او عزت والا جوړ كړې شوې دې.اوس به دا تر قيامته پورې حرمت او عزت والا وى. په دې كښې جنګ جګړې دهچا دپاره حلال نه دى. ځما دپاره هم صرف په نن ورځ ، دلږ وخت دپاره حلال كړې شوى وو اوس دا حرام دې. واورئى ! په دې كښې دې ښكار اونكړې شى ، ددې وانبه دې پرې نكړې شى. په بل روايت كښې دى چه دا حديث رسول كريم ﷺ دخطبې په دوران كښې بيان اوفرمائيلو.اود حضرت ابن عباس ﷺ په سوال باندې رسول كريم ﷺ د ،اذخر، نومې وښو پرې كولو اجازت وركړې وو. (۴)

د مكې حرمت دائمى دې:- حضرت ابن شريح عدوى ﷺ عمرو بن سعيد ته په هغه وخت كښې اووئيل چه كله هغه مكې طرفته لښكر ليږلو چه اې امير واوره دمكې دفتحې په ورځ رسول كريم ﷺ په خپله خطبه كښې سحر سحر فرمائيلې وو چه هغه ځما غوږونو واوريدل اوياددې اوساتل اوما په خپلو ستركو رسول كريم ﷺ په هغه وخت كښې اوكتلو،رسول كريم ﷺ حمدوثناء اووئيله او دې نه پس ئې اوفرمائيل چه مكې لره الله ﷻ حرم كړې دې خلقو نه دې كړې. په دې كښې يو ايماندار لره وينه تويول ، وونه كټ كول حلال نه دى.كه څوك ځما دا جنګ دليل جوړوى نوورته اووائې چه صرف په نن ورځ ځما دپاره په دې ځائې كښې داحلال كړې شوى وو،بيا ددې ښار حرمت راغلو لكه څنګه چه پرون وو ، خبردار حاضر دې غائبو ته اورسوى. خوعمرو چه دا حديث واوريدو نو صفا ئې اووئيل چه ماته ستا نه زيات ددې حديث پته ده.حرم نافرمانه ، خونى او بربادئ كولو والا نه بچ كوى. (۵)

تطبيق:-هيڅوك دې په دې دواړو احاديثو كښې تعارض اونه كنړى،تطبيق ئې دادې چه مكه د اولې ورځې نه حرمت والا وه ليكن ددې حرمت تبليغ حضرت خليل الله ﷺ اوكړو،څنګه چه رسول كريم ﷺ د

---

۱) صحيح بخارى : كتاب الجهاد: باب من غز بصبى للخدمة: ۲۸۹۳، صحيح مسلم: ۱۳۶۵)-

۲) صحيح بخارى : كتاب فضائل المدينة: ۱۸۸۵، صحيح مسلم: ۱۳۶۹)-

۳) صحيح مسلم : كتاب الحج ، باب الترغيب والترهيب فى سكنى المدينة......۱۳۷٤)-

٤) صحيح بخارى : كتاب الجنائز باب الاذخرو الحشيش فى القبر، ۱۳٤۹، صحيح مسلم : ۱۳۵۳)-

۵) صحيح بخارى : كتاب العلم ، باب ليبلغ الشاهد الغائب: ۱۰٤، صحيح مسلم: ۱۳۵٤)-

هغه وخت نه نبي وو کله چه د حضرت ادم ﷺ خمبیر اخکلي شوې وو. بلکه دوی ته په هغه وخت کښې هم خاتم النبین وئیلي شوی وو(۱)خوحضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ د رسول کریم ﷺ نبوت دعا اوکړې چه﴿وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ﴾(هم په دوی کښې یورسول اولیږه)او دا الله ﷻ قبول کړل او دتقدیر لیکلې شوې خبره ظاهره اوښکاره شوه .

د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د نبوت ابتداء:-په یو حدیث کښې دی چه خلقو رسول کریم ﷺ ته اووئیل چه تاسودخپل نبوت دابتدا خو لږ ذکر اوفرمائې. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل زه د خپل پلارحضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دعایم اود عیسی بن مریم بشارت یم او خپلې مور خوب یم، هغه خوب ګوری چه دهغې نه یونور پیدا شوچه په دې سره د شام ټول محلات روښانه شول او هغه په نظر راغلل.(۲)

د مکې او مدینې په خپل مینځ کښې افضیلت:-ددې خبرې بیان چه آیامکه د مدینې نه افضله ده لکه څنګه چه دجمهورو قول دې،یا مدینه دمکې نه افضله ده لکه څنګه چه امام مالك رحمه الله او ددوی د تابعینو مذهب دې،دا به مونږ ددواړو طرفونوپه دلائلوسره نزدې بیانوؤ انشاء الله .حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دعا کوی چه یاالله ﷻ دا ښار امن والا یعنې ددې ځائې اوسیدونکی بهادر او نه ویریدونکی جوړکړه. الله ﷻ دا قبلوی لکه فرمائی چه ﴿وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ (په دې کښې چه څوك داخل شو هغه امن والا شو)او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ (آیا هغوی نه ګوری چه مونږ حرم ځائې د امن جوړ کړې دې ، خلق دې طرفته په منډه راځی او په دې ځائې کښې هغوی په امن سره وی).
داقسمه نور آیتونه هم دی اوددې مضمون نور ډیر احادیث هم پورته تیر شوی دی چه مکه معظمه کښې قتل کول حرام دی. حضرت جابر ﷺ فرمائی چه ما درسول الله ﷺ نه واوریدل چه رسول کریم ﷺ به فرمائیل چه هیچا لره حلال نه دی چه په مکه معظمه کښې وسله پورته کړی. (صحیح مسلم). (۳)د ابراهیم ﷺ دا دعا دمکې دحرمت دپاره مخکښې نه وه په هغې کښې ئې دا فرمائیلی وو چه ائې الله ﷻ دا ښاردامن والا جوړکړه. په سورت ابراهیم کښې هم دادعاپه دې الفاظوسره ده چه﴿ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾کیدې شی چه دادعا دوباره وه. هرکله چه بیت الله تیار شو او ښار جوړ شو او حضرت اسحاق ﷺ چه دحضرت اسماعیل ﷺ نه دړې کاله کشر وو پیدا شو،نو ددې وجې ددعا په آخر کښې د هغوی دپیدائش شکریه هم ده.

قوله تعالى:- قَالَ وَمَن كَفَرَ

دکافرو دپاره صرف دنیاوی فائده ده:- ﴿وَمَن كَفَرَ﴾ نه ترآخره پورې دالله ﷻ کلام دې. بعضو دا هم په دعا کښې شامل کړی دی.نوپه دې تقدیر به مطلب دا وی چه کفارو ته هم څه لره شان فائده ورکړه،بیا هغوی عذاب طرفته بې بس کړه.په دې کښې هم دحضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ الله تعالی سره خالصه دوستانه ظاهرېږی چه هغه دخپل اولادهم مخالف وو. اوکه دا د الله کلام اومنلې شی نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی چه چونکه د امامت سوال نې چه کله دخپل اولاد دپاره اوکړو او دظالمانو دمحرومۍ اعلان ئې واوریدو اومعلوم شو چه د دوی نه پس راتلونکی به هم دالله ﷻ نافرمان وی نو اوس ئې دویرې نه ادب سره دروستو راتلونکو والو د روزئی طلب هم صرف ایماندار اولاد دپاره اوکړو خو دالله ﷻ ارشاد اوشو چه دنیاوی فائده خوبه کافرو ته هم وی.لکه څنګه چه فرمائی ﴿كُلًّا نُّمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا﴾ الخ (مونږ دوی ته اوهغوی ته فائده ورکوو ،ستا درب ورکړه بنده نه

---

(۱) احمد : ۱۲۷/۴)-
(۲) احمد: ۱۲۸/٤)-
(۳) صحیح مسلم : کتاب الحج ، باب النهي عن حمل السلاح بمكة.... ۱۳۵٦)-

ده).او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه کوم خلق په الله ﷻ باندې دروغ پورې کوی هغوی به فلاح نه مومي اګر چه ددنیا څه فائده ورته وی خوزمونږ طرفته په راتلو به دوی ته سخت عذاب ورکولې شی.
اوپه بل مقام باندې ارشاد دې چه دکافرو کفر دې تاله غمګین نه کړی دوی مونږ طرفته واپس کیږی اومونږ به ددوی په اعمالو دوی ته تنبیه کوو،الله ﷻ ته دسینو پټې خبرې ښه معلوم دی،مونږ به دوی ته لږه فائده ورکړو او بیابه ئې سخت عذاب کښې بې قرار کړو.اوپه بل مقام باندې دی چه﴿لَوْلَآ اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً﴾که داخطره نه وې چه خلق به یو امت شی نومونږ به دکافرانو چتونه او پوړهئ دسپینو زرو جوړې کړې وې اوددوی دکورونو دروازې اوتختونه چه په هغې دوی تکیه لګوی اوکینی پرې اوسره به مو هم ورکول خو داټولې دنیاوی فائدې دی.دآخرت نیك کور خو صرف د پرهیز ګارو دپاره دې.
هم دا(ددوئ دانجام باره کښې) په دې آیت دی چه ددوی انجام خراب دې. په دې دنیا کښې دې عیش اوکړی بیا به مونږ. لکه فرمائی چه﴿فَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ الخ﴾ (مونږ ډیر وظالمانو کلوته مهلت ورکړو بیا مو راونیول اوددوی انجام ډیر خراب وو دوی به مونږ ته واپس کیږی) بخاری او مسلم کښې یو حدیث کښې دی چه دخرابو خبرو آوریدو باندې صبر کولو کښې دالله ﷻ نه زیات څوك نشته. خلق وائی چه دهغه پاك ذات اولاد شته دې ، خوبیاهم الله ﷻ هغوی ته رزق ورکوی.([1]) اوپه یو حدیث کښې دی چه الله ﷻ ظالمانوته صبرکوی بیا دوی زر راونیسی([2]) بیا نبی کریم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو چه ﴿ وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ الخ﴾دا جمله دحضرت ابراهیم ﷺ په دعا کښې شاملول یو شاذ قرات دې. چه اوؤ قراتونو د قرات نه خلاف دی. اوترکیب او سیاق اوسباق په ظاهره ددې انکار کوی. والله اعلم. څکه چه دې صورت کښې دقال ضمیر مرجع چې الله ﷻ شی نوددې شاذقرات په وجه ده که ددې فاعل او مفعول هم حضرت ابراهیم ﷺ وی اودا خبره دنظم کلام نه په ظاهره مخالف ده.
قوله تعالی:- وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيْمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيْلُ ؕ
د خانه کعبې تعمیر:-قواعد جمع ده د قاعدة.الله ﷻ فرمائی چه ائې د الله نبی ﷺ خپل امت ته دبناء ابراهیمي خبر ورکړه،په یو قرات کښې د(واسماعیل)نه پس(ویقولان) هم دی ، هم ددې دلالت مخکښې لفظ ﴿مُسْلِمَيْنِ﴾ هم دې([3])دواړه نبیان علیهم السلام په نیك کار کښې هم مصروف وو او د نه قبلیدو ورته ویره هم ده نوالله ﷻ نه د قبولیت دپاره دعا کوی . ﷺ حضرت وهیب رحمه الله چه به کله دا آیت تلاوت کولو نوډیر به ئې ژړل او فرمانیل به ئې چه د خلیل الله ﷺ پشان مقبول پغمبر دالله تعالی په حکم سره کار کوی ، دهغه پا ك ذات کور دهغه پاك ذات په حکم سره جوړوی.او ورته ویره ده چه هسې نه داقبول نه شی. رښتیا دادی چه دمخلصو مومنانو هم دا حال دې.[وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ اٰتَوْا وَّقُلُوْبُهُمْ الخ](هغوی نیك کار کوی،صدقې او خیراتونه ورکوی خوبیا هم ورته ویره وی دالله ﷻ نه او رپیږی (چه هسې نه قبول نشي).
د حضرت عائشه رضی الله عنها په سوال باندې ددې آیت مطلب د نبی کریم ﷺ په ژبه هم دا بیان شوې دې. ([4])
بعضې مفسرینو وئیلی دی چه بنیادونه به حضرت ابراهیم ﷺ اوچتول او دعا به حضرت اسماعیل ﷺ کوله ، خو صحیح دادی چه دواړه په هر کار کښې شریك وو. د صحیح بخاری یو روایت او بعضې آثار ددې واقعې متعلق په دې ځائې کښې دذکر قابل دی.
حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ملا بند ښځو د حضرت اسماعیل ﷺ دمور بی بی نه زدکړه کړې ده. هغوی دا تړلې وو چه حضرت ساره رضی الله عنها ته دهغوی نقش قدم ملاؤ نشی.دا اوددې د زړه سر اوخپل آکی

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب االادب ، باب الصبر فی الاذی : ۶۰۹۹، صحیح مسلم : ۲۸۰۳)-
[2]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر : سورة هود باب قوله تعالی (وکذالک اخذ ربک...) ۴۶۸۶، صحیح مسلم : ۲۵۸۳)-
[3]) القرطبی : ۱۲۶/۲)-
[4]) ترمذی کتاب التفسیر القران باب : ومن سورة المومنون : ۳۱۷۵، ابن ماجه: ۴۱۹۸ وهو حسن)-

يو خوني حضرت اسماعيل ﷺ ني بوتلو او حضرت ابراهيم ﷺ په سفر اووتلو اودا ښکلې بچې لا بې رودونکې وو.

د بى بى هاجرې د مکې خوشې ميدان ته بوتلل:- اوس چه په کوم ځائې باندې بيت الله جوړ شوې دې په دې ځائې باندې يو غونډئى وه او خوشې خوشيا ميدان ووا او په دې ځائې داوسيدو والا څوك نه وو. حضرت هاجره ورته آواز اوکړو چه ائې خليل الله ﷺ چه موږ په خوشې ميدان کښې يوازې پريږدې چه په دې ځائې کښې زموږ څوك نشته دې. تاسو چرته تشريف اوړئى ؟ ليکن حضرت ابراهيم ﷺ ورته هيڅ جواب ورنکړو بلکه دې طرف ته ئې هډو توجه اونکړه.اونه ئې هډوروستو اوکتل.دحضرت هاجره په باربار وينا سره هم هيڅ توجه ورنکړه اووې فرمائيل چه دالله ﷻ خليل ﷺ اموږ چاته حواله کوې؟حضرت ابراهيم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ ته. وې فرمائيل چه آيا تاته دالله ﷻ حکم دې ؟ نو حضرت ابراهيم اوفرمائيل چه ماته دالله ﷻ حکم دې.

بى بى هاجره پريخودل اود ابراهيم ﷺ دعا :- په دې آوريدو سره حضرت هاجرى ته لږ تسکين اوشو او وې فرمائيل چه بياتاسو تشريف يوسئ هغه الله ﷻ به موږ بالکل نه ضائع کوى،هم د هغه سهارا او هم دهغه بهروسه ده. حضرت هاجره واپس شوه اود خپل زړه سر ، دخپلو سترګونور ،د الله ﷻ دنبى خوني نې په غيږې کښې واخستو اوپه دې خوشى او بيابان ميدان کښې کيناستله. ابراهيم ﷺ چه کله ثنيه ته اورسيدو او دا ورته معلومه شوه چه اوس حضرت هاجره دوى پسې نه ده اوتردې پورې دهغوى نظر هم کار نشى کولې نو بيت الله طرفته متوجه شو اولاسو نه ئې اوچت کړل او دعا ئې اوکړه چه ﴿رَبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ﴾ الخ ﴾ (ياالله ﷻ ماخپل بال بچ په يو غير آباد ځنګل کښې ستا دښکلى کور سره پريښودل چه هغوى مونځ قائم کړى،نو دخلقو زړونه دې طرفته راواړوه او هغوى ته د ميوې روزى ورکړه ، دې دپاره چه دوى شکر ګزار شى) حضرت ابراهيم ﷺ خو دا دعا اووئيله او دالله ﷻ حکم ئې اومنلو او خپل بچى ئې الله ﷻ ته حواله کړو او لاړو.

د بى بى هاجرې صبر:-بل طرفته حضرت هاجره بى بى شکراوصبر سره خپل بچى سره مشغوله وه، هغې سره لږې شان کهجورې او اوبه وې هغه ختمې شوې ،او ورسره نه د څکلو څه وو اونه د خوړلو دپاره،پخپله هم تږې او ددې بچې هم د تندې نه بيتاب وو.تردې چه دې ته د معصوم نبى زاد ښکلي مخ غمګين شو اود تکليف په وچه ئې ژړل. دمينې نه ډکه مورکله خو دتنهائى اود بې کسئ خيال کوى،اوکله دخپل معصوم بچى حال ته ګورى اودا برداشت کوى. معلومه ده چه په دې خوفناك ځنګل کښې هيڅ انسان نشى تيريدې. دميلونو ميلونو پورې د آبادئى هيڅ نښه پته نه وه. خوراك لا څه کوې د اوبويو څاڅکې هم نه وو.

دصفا او مروه دسعى شروع :- آخر کښې کله چې ددې ورو کى شان ماشوم تکليف ترې برداشت نشو نو پاسى او ځى.اوصفا مروه چه ورسره نزدې وه په هغې باندې خيژى. او ميدان طرفته ګورى چه څوك ځى راځى که نه.خوددې مبارکونظرونه د ځلورو واړو طرفونو نه مايوسه واپس کيږى.نو بيا لاندې راکوزيږى اودميدان مينځ ته راشى او بيا په منډه شى او په مروه غر باندې اوخيژى . په دې باندې دختلو نه پس ځلورو واړو طرفونو ته مبارك نظرونه واړوى خو هيڅوك نه ګورى او بيا دهغه ځائې نه هم واپس شى.اوداشان ددې دواړو غرونو ترمينځه لږه شان حصه کښې په منډه منډه ځى او باقى حصه کښې په تيزئى سره ځى اوبيا صفا باندې خيژى. داشان اووه ځل کوى .دهر چکر نه پس راځى او بچې ګورى چه دده حالت وخت په وخت خرابيږى.(نبى کريم ﷺ فرمائى چه د صفا او مروه سعى چه کوم حاجيان کوى ددې شروع دې هم ددې ځائې نه کوى)په اووم ځل چه کله دا مروه ته راځى نو څه آوازونه ئې غوږونوته رازى نودا خاموشه شى او په احتياط سره دې طرفته متوجه کيږى چه دا آواز څنګه دې؟

اوازبیاراخی او دې خل ورته صفا اوریدلې کیږی نو دا اواز ظرفته په منډه ورخی(او اوس چه په کوم خائې کښې زمزم دې) په دې خائې حضرت جبریل ﷺ وینی.

د زم زم چینه راوتل:- حضرت جبریل ﷺ تری تپوس کوی چه ته څوك ئې ؟ دا جواب ورکوی چه ځه هاجره یم ،څه د حضرت ابراهیم ﷺ د زوئې مور یم. حضرت ابراهیم ﷺ ته په دې خوشې بیابیان کښې څنګه پرینبودې ؟حضرت هاجره فرمائی چه الله ﷻ ته ئې پریخودو.وې فرمائیل چه بیا الله کافی دې .
حضرت هاجره ورته فرمائی چه ائې غیبې سړیه ، واز خوما واوریدو آیا خما به هم څه اوشی که نه ؟
حضرت جبریل ﷺ خپلې پوندې په زمکه باندې مخې اوددې نه یوچینه راوزی.حضرت هاجره ددې اوبه په خپلو لاسونو مبارکوسره په خپل مشك کښې اچول شروع کوی ، مشك چې کله ډك کړی نو ددې اوبونه ګیر چاپیره یو دیوال جوړوی چه هسې نه اوبه یو خوابل خوا اونه بهیږی.(نبی کریم ﷺ فرمائی چه الله ﷻ دې دحضرت اسماعیل ﷺ په مور بی بی باندې رحم اوکړی که هغې اوبه نه وې رامنع کړې نو زمزم به د یو کوهی په شکل کښې نه وې بلکه دیو نهر په شکل کښې به وې. (حضرت هاجرې اوبه اوڅکلې او بچی ته ئې هم ورکړې اوبیائې بچی ته پی: ورکړل. فرښتې ورته اووئیل چه ا وس ته بی فکر اوسه الله ﷻ به تالره نه ضائع کوی. چه په کوم خائې چه ته ناسته ئې په دې خائې دالله تعالی یوکوریـه ددې بچی اوددې بچی د پلاریـه لاسو جوړیږی.حضرت هاجره په دې خائې کښې اوسیدل شروع کړل.دزمزم اوبه به ئې څکلې او خپل بچی سره به مشغولیده.دباران په موسم کښې به د سیلاب اوبه دځلورو واړو طرفونونه راتلې خودا خائې لړ په لوړه باندې وو ، ددې خائې نه به تیرې شوې او په دې خائې کښې به امن وو.

د جرهم قبیله راتلل:- څه موده پس د جرهم قبیله دکداء دلارې د طرفنه اتفاقی طور تیره اومکې مکرمې سره ئې نزدې پړاؤ اوکړو. دوی یو د اوبو مارغه اولیدو.نودوی په خپلو کښې اووئیل چې دامارغه خو د اوبودې،او په دې خائې کښې خو هډو اوبه نه وې. مونږ خو په دې خائې ډیر ځل تیر شو،داخویو اوچ څنګل او خوشې میدان دې. په دې خائې کښې اوبه دچرته راغلې ؟نودوی خپل څه کسان د معلوماتو دپاره اولیږل. هغوی چه واپس راغلل نو وې وئیل چه په هغه خائې کښې خو ډیرې بهترینې او ډیرې اوبه دی. هغوی ټول راغلل او د حضرت اسماعیل ﷺ مور بی بی نه ئې تپوس اوکړو چه ائې مور بی بی آیامونږ په دې، خائې کښې اوسیدې شوځکه په دې خائې کښې اوبه دی. حضرت هاجره ورته اووئیل چه اوسیږئې په شوق سره خو په دې اوبو به خما قبضه وی. نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت هاجرې خودا غوښتل چه څوك هم جنس ملاؤ شی نودې قافلې په دې خائې کښې پړاؤ اوکړو.

دحضرت اسماعیل ﷺ ړومبئ نکاح :- حضرت اسماعیل ﷺ هم لوئې شو اوددغه ټولو خلقو حضرت اسماعیل ﷺ سره محبت وو. تردې پورې چه دوی بالغ شو نوپه دغه خلقو کښې ئې نکاح هم اوکړه. او هم ددې خلقو نه ئې عربی هم زده کړه. د حضرت هاجره انتقال هم په دې خائې کښې اوشو. هرکله چه حضرت ابراهیم ﷺ ته دالله ﷻ د طرفنه اجازت ملاؤ شو نو حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دخپل خوئې ملاقات دپاره تشریف راوړو. په بعضو روایاتو کښې دی چه د حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ داتګ راتګ به په براق وو.

دابراهیم ﷺ تلل راتلل:- حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ به د شام دملك نه راتلو او بیا به واپس تلو. په دې خل خو دوی ته حضرت اسماعیل ﷺ په کور کښې ملاؤ نشو ، دخپلې انګور نه ئې تپوس اوکړو چه حضرت اسماعیل ﷺ چرته دې ؟نو وې وئیل چه د خوراك څکاك په تلاش کښې دې یعنی ځنګل ته تلې دې.حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ ترې تپوس اوکړو ستاسوڅه حال دې ؟وې وئیل ډیر خراب حال مو دې. ډیره تنګی او سختی ده. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ ورته اوفرمائیل چه ښه چه کله ستا خاوند راشی نو ورته اووایه چه دخپلې دروازې درشل بدله کړه.

داسماعیل ﷺ د ښکار نه واپس راتلل:- حضرت ذبیح الله ﷺ واپس راغلونو دوی ته څه محبت معلوم شو . تپوس ئې ترې اوکړو چه څوك راغلی وو څه ؟نو بی بی ورته اووئیل چه یو سړی په داسې داسې شکل وصورت کښې راغلی وو او ډیر عمر والا وو.ستاسو باره کښې ئې تپوس اوکړو نو ما ورته اووئیل چه هغه دښکار په تلاش کښې وتلې دې .بیا ئې تپوس اوکړو چه وخت مو څنګه تیریږی ؟ما ورته اووئیل چه ډیره سختئ او تنګی ده. وې فرمائیل چه مادپاره ئې هم څه وئیلی دی ؟ بی بی ورته اووئیل چه آو ،هغه (ﷺ) اووئیل چه کله هغه راشی نو هغه ته خما سلام وایه او ورته اووایه چه دخپلې دروازې درشل بدله کړه. دوی ورته اووئیل چه ښځې واوره دا خما پلار وو ، اودا چه څه ئې وئیلی دی ددې مطلب دادې چه څه تالره جدا کړم (چونکه تا ناشکری کړې ده) نوماتا طلاق درکړو.

دابراهیم ﷺ دوباره راتلل:- څه موده پس بیا دالله ﷻ په حکم سره حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ راغلو ،دې خل هم ذبیح الله ﷺ سره ئې ملاقات اونشو. اِنګور نه ئې تپوس اوکړو نو جواب کښې ئې اووئیل چه زمونږ دروزئ په تلاش کښې وتلې دې. تاسو راخئ تشریف راوړئ چه څه حاضر دی هغه اوخورئ. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه اووایه وخت مو څنګه تیریږی ؟ څه حال مو دی ؟ جواب ملاؤ شو چه الحمد لله مونږ بالکل خیریت سره یو ، اودالله ﷻ په فضل سره ښه خوشحاله او راحت سره یو. دالله ﷻ ډیر شکر دې. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اووئیل چه ستاسو څه خوراك دې ؟ وې وئیل غوښه. حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ تپوس اوکړو چه څکئ څه ؟ جواب ملاؤ شو اوبه. نو حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ دعا اوکړه چه یاالله ﷻ دوی ته غوښه او اوبه ښه ډیرې ورکړې. (نبی کریم ﷺ فرمائی چه که هغوی سره غله وې او هغې وئیلې وې نو حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ به دهغوی دپاره د غلې دعا هم کړې وې ، اوس ددې دعا په برکت سره مکې والوته صرف په غوښه او اوبو باندې ګزاره پکار ده ، نور خلق نشی کولې). حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه ښه څه خم ته خپل خاوند محترم ته خما سلام وایه او ورته اووایه چه خپله درشل ثابته اوساته او آباده ئې ساته . دې نه پس حضرت اسماعیل ﷺ راغلو او ټوله واقعه ورته معلومه شوه. نو دوی اوفرمائیل چه دا خما والد محترم وو،ماته ئې حکم کړې دې چه څه دې تالره جدا نه کړم (ته شکر کوونکې ئې).

د بیت الله د تعمیردپاره د ابراهیم ﷺ راتلل :- بیا څه موده پس حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ ته اجازت ملاؤ شو او حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ راغلو اوحضرت اسماعیل ﷺ ئې زمزم سره اولیدو چه غشئ نیغولو. حضرت اسماعیل ﷺ چه کله خپل پلار اولیدو نو دادب په وجه پاسیدو. هرکله چه پلار خوئې یو بل سره ملاقات نه فارغ شو نو حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه ائې اسماعیل ﷺ ماته د الله ﷻ حکم شوې دې حضرت اسماعیل ﷺ اوفرمائیل چه څه حکم شوې دې ائې اباجانه هغه پوره کړئ.حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه ائې خویه ته به هم ماسره ملګرتیا کوې. عرض ئې اوکړو څه حاضریم .حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ اوفرمائیل چه په دې ځائې کښې دالله ﷻ یوکور جوړول دی.

حضرت اسماعیل ﷺ اوفرمائیل ډیره ښه ده . دواړو پلار خوئې دبیت الله بنیاد کیخودو او دیوالونه ئې اوچتول شروع کړل.حضرت اسماعیل ﷺ به کانړی راوړل او حضرت ابراهیم خلیل الله ﷺ به کیخودل. هرکله چه دیوالونه اوچت شو نو حضرت اسماعیل ﷺ داکانړئې یعنی د مقام ابراهیم والاکانړئ راوړو ،په دې اوچت کانړی باندې به اودریدلو دبیت الله ﷻ دیوالونه به ئې وهل. اودواړو پلارخوئې دا دعا غوښتله چه ائې الله ﷻ ته زمونږ دا خدمت قبول کړې.بیشکه ته آوریدونکې او پیژندونکې ئې[1]دا روایت د احادیثو په نورو کتابونو کښې هم موجود دې. چرته مختصر او چرته

---

[1]) صحیح بخاری ، کتاب احادیث الانبیاء باب یزفون النسلان فی المشی:۳۳٦٤)۔

تفصيل سره دې ، يو صحيح حديث كښې دي چه د حضرت ذبيح الله ﷺ په بدله كښې كوم يو ګډ ذبح شوې وو دهغې ښكرې هم په بيت الله كښې وې. (۱)
دا پورته اورد روايت دحضرت علي ﷺ نه روايت شوې دې. په دې كښې دا هم دي چه كله حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ بيت الله ته نزدې ورغلو نو په خپل سر ئې يو سيورئى اوليدو ، ددې نه آواز راغلو چه تر كوم ځائې پورې ددې وريځې سيورې دې تر هغه پورې دبيت الله زمكه واخله، كمې زياتې په كښې مه كوه. په دې روايت كښې داهم دي چه حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ بيت الله جوړ كړو او په دې ځائې كښې ئې حضرت هاجره او حضرت اسماعيل ﷺ پريښودو او تشريف ئې يوړو.(يعنې چې د بيت الله د تعمير په وخت كښې بى بى هاجره ژوندئ وه) خو ړومبې روايت صحيح دې. اوداشان تطبيق هم كيديشي چې بنياد ئې مخكښې ايښودې وې او دې نه پس ئې جوړه كړې وى. او په جوړولو كښې پلار خوئې دواړه شامل وو لكه څنګه چه د قران پاك الفاظ دى.
دحجر اسود لګول:- په يو روايت كښې دى چه خلقو د حضرت علي ﷺ نه د بيت الله شريف د بنياد د كيخودو تپوس اوكړو . نو هغوى اوفرمائيل چه الله ﷻ حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ته اوفرمائيل چه ځما كور جوړ كړه.حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوويريدو چه ماته خو جوړول نه رازى. ځومره او څنګه پكار دې. وغيره.په دې باندې سكينه نازله شوه او حكم اوشو چه په كوم ځائې كښې دا ايساره شى نو هغه ځائې كښې ځما كور جوړكړه. حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ جوړول شروع كړل. هركله چه دحجر اسود ځائې راغلو نوحضرت اسماعيل ﷺ ته ئې اووئيل ځويه څه ښه شان كاڼړى راوړه. حضرت اسماعيل ﷺ كاڼړى راوړو نو وې كتل چه پلار محترم ئې په هغه ځائې كاڼړى لګولې وو. تپوس ئې اوكړو چه دا چاراوړې دې ؟ حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اوفرمائيل چه دالله ﷻ په حكم سره دا كاڼړې حضرت جبريل ﷺ دآسمان نه راوړې دې. (۲)
دكعب بن احبار روايت:- حضرت كعب بن احبار ﷺ فرمائى چه اوس په كوم ځائې كښې بيت الله شريف دې،ددې زمكې دپيدائش نه مخكښې په دې ځائې باندې بړبړقو سره ځګ وو. هم دې نه زمكه خوره كړې شوه. حضرت علي ﷺ فرمائى چه دكعبة الله جوړولو دپاره حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ د آرمينيه نه تشريف راوړې وو.حضرت سدى ﷺ فرمائى چه حجر اسود حضرت جبريل ﷺ د هند نه راوړې وو،په هغه وخت دا سپين چمكدار ياقوت وو او دا دحضرت آدم ﷺ سره دجنت نه راغلې وو. دخلقو د ګناهونو له كبلې دا كاڼړى تور شو. په دې روايت كښې هم دى چه بنيادونه مخكښې نه موجود وو.هم په هغې باندې حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ تعمير شروع كړو. عبدالرزاق كښې دى چه حضرت آدم ﷺ په هند كښې كوز شوې وو.په هغه وخت كښې دهغوى قد اوږد وو.زمكې ته راتلو نه پس به ئې دفرښتو تسبيح او مونځ وغيره آوريدو .هركله چه (قد) ئې وړوكې شو نو هغه آوازونه راتلل بند شو.نو ويريدو نو حكم اوشو چه مكې طرفته لاړشه .حضرت آدم ﷺ تشريف يوړو.په كوم ځائې باندې چه د حضرت آدم ﷺ قدم مبارك ايښودې شوې وو په هغه ځائې كښې آبادى اوشوه. الله تعالى د جنت نه يو ياقوت نازل كړو او دبيت الله په ځائې باندې يې كيخودو اودا ئې خپل كور اوګرزولو. حضرت آدم ﷺ په دې ځائې طواف كول شروع كړه او دې سره مانوس شو ، ويره ترينه لاړه.د حضرت نوح ﷺ دطوفان په زمانه كښې دا كاڼړې اوچت شو او د ابراهيم ﷺ په زمانه كښې بيا الله ﷻ راوليږلو . حضرت آدم ﷺ دا كور دحرا ، طورزيتا ، طور سينا ، جودى ، دې پنځو غرونونه جوړ كړې وو. خو په دې ټولو روايتونو كښې تضاد دې. والله اعلم.

---

۱) مسند احمد : ٦٨/٤، والفظ له : سنن ابى داود : ٢٠٣٠. وهو حديث حسن)-
۲) حاكم: ٢٩٤/٢، ٢٩٣، وابن جرير فى تفسيره و سنده حسن)-

د ذوالقرنين د ابراهيم ؏ سره ملاقات:-په بعضو روایاتو کښې دی چه دزمکې پیدائش نه دوه زره کاله مخکښې بیت الله شریف جوړ شوې وو. حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ سره دبیت الله شریف نښو اچولودپاره حضرت جبریل ؏ راغلې وو. په هغه وخت کښې په دې ځائې د ځنګلونو نه سوا نور څه نه وو. لرې ترې نه د عمالیقو آبادي وه . په دې ځائې کښې حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ خپله بی بی هاجره او خپل خوئې حضرت اسماعیل ؏ پریښودو د یو چپر لاندې. په یو بل روایت کښې دی چه بیت الله څلور ارکان دی او تر اوومې زمکې پورې لاندې تلې دی. او په یو روایت کښې دی چه کله ذو القرنین دې ځائې ته راورسیدو او وې کتل حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ بیت الله جوړوی نو تپوس ئې اوکړو دا څه کوئې ؟ حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ اوفرمائیل چه مونږ دالله تعالی په حکم سره دهغه کور جوړوو. تپوس ئې ترې اوکړو څه دلیل دې ؟ حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ اوفرمائیل دا شرمخان به ګواهی ورکړی. پنځو شرمخانو اووئیل چه مونږ ګواهی ورکوؤ دا دواړه دالله ﷻ مامور دی. ذو القرنین ډیر خوشحاله شو او وې فرمائیل ما اومنل.د ارزقی په تاریخ مکه کښې دی چه ذو القرنین د حضرت ابراهیم خلیل الله ؏ او ذبیح الله ؏ سره د بیت الله شریف طواف اوکړو. والله اعلم.په صحیح بخاری کښې دی چه قواعد بنیادونوته وئیلې شی ، دا د قاعدة جمع دې. په قران پاك کښې په بل ځائې کښې دی چه ﴿ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ ﴾ ، ددې مفرد هم قاعده دې.

حضرت عائشه ؓ فرمائی چه رسول کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه تاته معلوم نه دی چه ستا قوم چه کله بیت الله جوړکړو نو دقواعد ابراهیم نه ئې کم کړو. ما ورته اووئیل چه تاسو دا زیات او په خپل اصل حالت کښې ئې کړئی. حضرت محمد ﷺ اوفرمائیل که ستا دقوم اسلام تازه نه وې او ددوی دکفر زمانه نزدې نه وې نو مابه داسې کړی وې.حضرت ابن عمر ؓ ته چه کله داحدیث راورسیدو نو وې فرمائیل چه کیدې شی هم دا وجه ده چه رسول کریم ﷺ به حجراسود سره نزدې دوه ستنې نه ښکلولې. (۱)په صحیح مسلم کښې دی چه رسول کریم ﷺ فرمائی چه ائې عائشه ؓ اکه ستا دقوم دجاهلت زمانه نزدې نه وې نوما به د کعبې خزانې دالله ﷻ په لار کښې خیرات کړې وې او دروازې به مې راغورزولې وې (۲) اوحطیم به مې په بیت الله شریف کښې داخل کړې وې.دصحیح بخاری په یو حدیث کښې دی چه ما به ددې دونمه دروازه هم جوړه کړې وې. یود راتلو دپاره او بله د تلو دپاره. نو ابن زبیر ؓ د خپل خلافت په زمانه کښې هم داسې اوکړل(۳)اوپه یو روایت کښې دی چه ما به دوباره د ابراهیم ؏ په بنیادونو باندې جوړکړې وې(۴)اوپه یو بل روایت کښې دی چه یو دروازبه مشرق طرفته وې اوبله به مغرب طرفته او شپږ ګزه حطیم به مې په دې کښې شامل کړې وې ځکه چه قریشو دا بهر کړې دې. (۵)

په عهد قریشی کښې د بیت الله تعمیر:-د رسول کریم ﷺ د نبوت نه پنځه کاله مخکښې قریشو بیت الله نوې جوړ کړې وو. ددې تفصیل بیان اوګورئ په دې جوړولو کښې رسول کریم ﷺ پخپله هم شریك وو. د رسول کریم ﷺ عمر پنځه دیرش کاله وو. او رسول کریم ﷺ به هم پخپله کاڼړی اوچتول. ابن اسحاق ؒ فرمائی چه هرکله د رسول کریم ﷺ عمر مبارك پنځه دیرش کاله شو نو قریشو دبیت الله شریف دنوی جوړولو اراده اوکړه. ځکه چه ددې دیوالونه ډیر واړه وو. چت ئې نه وو.

---

۱) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة: (واذ یرفع ابراهیم القواعد) ٤٤٨٤، صحیح مسلم: ۱۳۳۳)-
۲) صحیح مسلم : کتاب الحج باب نقض الکعبة ......: ۱۳۳۳)-
۳) صحیح بخاری : کتاب الحج، باب من ترک بعض الاختیار مخافة: ۱۲٦، ر صحیح مسلم: ۱۳۳۳)-
٤) صحیح بخاری : کتاب الحج باب فضل مکة وبنیانها: ۱٥۸٥، وصحیح مسلم: ۱۳۳۳)-
٥) صحیح بخاری : کتاب الحج باب نقض الکعبة: ۱۳۳۳)-

په بیت الله کښې خزانه:- دویم په دې وجه هم چه دبیت الله خزانه پټه شوې وه چه دا دبیت الله شریف په مینځ کښې یو ژوره کنده کښې ښخه شوې وه. دامال د "دویك" نومې سړی نه برآمد شوې وو. اودې د خزاعه قبیلې د بنو ملیح بن عمرو مولی وو. ممکن دی چه غلو په دې خانې کښې ایښودی وی اودده لاسونه دده دغلا په وجه پریکړې شوی وی. ددې د جوړولو دپاره یو بل قدرتی سهولت هم شوې وو چه دروم دتاجرانو یو کشتی؛ چه په هغې ډیر اعلی لرګی وو، هغه دطوفان په وجه دجدې غاړې ته راغلی وو. دا لرګی په چت کښې استمالیدیشو نو په دې وجه قریشو دا واخستل. او دمکې ترکانړ ته نې د چت د کار اوونیل او دهغه تعلق د قبطی خاندان سره وو.

د مار لرې کولو غیبی انتظام:- دا ټولې تیارنې کیدلې خود بیت الله شریف د ویرانولو په چا کښې همت نه وو. ددې قدرتی اسباب هم مهیا کړې شو. دبیت الله په خزانه کښې یو ډیره غټه اژدها وه. هرکله چه به خلق نزدې ورتلل نو هغه اژدها به خله وازه کړه او دوی طرفته به نې رامنډه کړه. دامار به هره ورځ ددې کوهی نه راوتلو او دبیت الله شریف په دیوالونو به کیناستلو. یوه ورځ ناست وو چه الله ﷻ یو غټ مارغه راولیږلو ، هغه مارغه دامار واخستلو او والوتلو. قریشو اوونیل چه زمونږ اراده دمولی دمرضئ مطابق ده. لرګی هم مونږ ته ملاؤ شو ، ترکانړ زمونږ سره موجود دی. مار هم الله ﷻ لرې کړو. اوس دوی پخه اراده اوکړه چه بیت الله ویران کړی او دا دوباره جوړ کړی. دټولو نه مخکښې وهب اودریدو او یو کانړنی د کعبة الله نه اونړولو اوهغه دده د لاس نه لاړو بیا په خانې باندې نصب شو. ده ټولو قریشو ته اوونیل چه واورنی، هرسړې دې خپل پاك مال دبیت الله شریف په جوړولو کښې خرچ کړی. په دې د زنا کارنی پیسه، دسودی کاروبار پیسه او دظلم پیسه مه لګوئی. بعضې خلق وائی چه دامشوره ولید بن مغیره ورکړې وه. (۱)

دبیت الله د جوړولو تقسیم:- اوس دبیت الله شریف حصې تقسیم کړې شوې. د دروازې حصه به بنو عبد مناف اوبنوزهره جوړوی، حجر اسود او رکن یمانی والا حصه دې بنو مخزوم جوړه کړی، قریش او قبائل دې هم دوی سره مدد اوکړی. دکعبې مخکښې؛ حصه دې بنو جمح او بنو سهم جوړه کړی ، دحطیم سره حصه دې بنو عبدالدار بن قصی او بنو اسد بن عبدالعزی او بنو عدی بن کعب جوړه کړی

د ولیدبن مغیره په نړولو شروع کول:- د دې معامله د حل کیدو نه پس دبیت الله شریف ړومبی عمارت د غورزولو مسئله راپیښه شوه چه دا جداکړی. خو د هیچا همت نه کیدو چه ددې نړول شروع کړی.آخر ولید بن مغیره اوونیل څه شروع کوم. کودالۍ نې واخستله او پورته اوختلو او وې ونیل ائې الله ﷻ ! تاته ښه علم دې زمونږ اراده غلطه نه ده، مونږ ستا کور نړو نه غواړو، بلکه ددې د آبادولو په فکر کښې یو. په دې وینا سره نې د دواړو رکن غاړې اونړولې. قریشو اوونیل چه اوس نې پریږدئی او ټوله شپه انتظار اوکړنی. که په دې سړی باندې څه وبال راغلو نو دا کانړنی به په خپل خانې باندې اولګونی اوخاموشه شئ. اوکه څه عذاب رانغلو نو پوهه شئ چه ددې نړول الله ﷻ ته خوښ دی. بیا صباله په خپل خپل کار کښې اخته شئ؛ کله چه صبا شو نو بالکل خیریت وو. نو اوس ټول په ټوله راغلل او دبیت الله شریف نور عمارت اونړولې شو. تردې پورې اصلی بنیادونو یعنی بناء ابراهیمی ته اورسیدل. په دې خانې دشین رنګ کانړی وو. اویو بل سره پیوست وو. یو سړی دوه کانړی بیلول اوغوښتل، په دې کښې نې کودالـه واچولـه او زور نې اوکړو نـود کانړی خوزیدو سره ټوله زمکه اوخوزیدله. نو هغوی پوهه شو چې ددې کانړو لرې کول او د دې په خائې نور کانړی الله ﷻ ته منظور نه دی. ددې وجې دا زمونږ دوس کار نه دې. ددې ارادې نه منع شو او داکانړنی همداشان پریښودل. (۲)

---

۱) ابن هشام : ۲۰۳/۱)-

۲) ابن هشام : ۲۰۷/۱)-

د حجر اسود لګولو واقعه :-بیا هرې قبیلې د خپلې خپلې خصې مطابق بیل بیل کانړي جمع کړل او عمارت جوړیدل شروع شو. تر دې پورې د حجراسود د ایښودو وخت راغلو. اوس هرې قبیلې دا غوښتل چه داشرف هغوی حاصل کړي. په خپلو کښې په جنګ شو. تر دې پورې د باقاعده جنګ نوبت راغلو. قبیلې په خپلو کښې تقسیم شوې. او د جنګ په تیارو کښې اخته شو. بنو عبدالدار او بنو عدي یولوښې کښې وینه واخستله او په دې کښې ئې لاسونه کیخودل اوحلف ئې اوکړو ټول به مړه شي خو هیڅوك به حجر اسود کینخودې شي. داشان څلور پنځه ورځې تیرې شوې .بیا قریش مسجد حرام کښې جمع شو چه په خپلو کښې مشوره او انصاف اوکړي ، نو ابوامیه بن مغیره چه قریشی وو ، زیات دعمر والا اوعقل مند وو،وې وئیل که تاسو خپل څوك منصف جوړکړئی چه هغه فیصله اوکړي چه ټولو ته منظور وی ، خو بیا به په منصف جوړولو کښې اختلاف وی ، ددې وجې داسې اوکړئی چه څوك دټولو نه مخکښې دې مسجد حرام ته راشی نو هغه به زمونږ منصف وی. په دې رائې باندې اتفاق اوشو.اوس منتظر دی څوك به دټولونه مخکښې راځی ؟.

د نبی کریم ﷺ په نصیب کښې د حجراسودکیخودل راتلل:- نودټولو نه مخکښې حضرت محمد ﷺ تشریف راړو.د رسول کریم ﷺ په کتلو سره دا ټول خلق خوشحاله شو او وې وئیل مونږ ته ستا فیصله منظور ده.مونږ ستا په حکم راضی یو.دا خو امین دې دا خو محمد (ﷺ) دې. بیا ټول ددوی په خدمت کښې حاضر شو. اوټوله واقعه ئې رسول کریم ﷺ ته بیان کړه. رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه لاړ شئ اویو غټ شان څادر راوړئی. هغوی راوړو. رسول کریم ﷺ حجر اسود واخستلو او په خپلو لاسونو مبارکو ئې په دې څادر کښې کیخودو. بیا ئې اوفرمائیل چه دهرې قبیلې سردار دې راشی اوددې کپړې یو ګوټ دې اونیسی اوداشان دې دحجر اسود داوچتولو حصه دار جوړ شی. په دې باندې ټول خلق ډیر خوشحاله شواو ټولو سردارانو دا څادر اونیولواو اوچت ئې کړو. هرکله چه ددې دکیخود ځائې راغلو نود الله ﷺ نبی ﷺ دا کانړئی واخستلو او په خپل ځائې باندې ئې کیخودو. او داشان هغه اختلاف اوجنګ بالکل ختم شو.او داشان الله ﷻ د خپل نبی ﷺ په لاسونو مبارکو سره په خپل کور کښې کانړې نصب کړو.(دوحی نازلیدو نه مخکښې به قریشو رسول کریم ﷺ ته امین وئیلو). اوس پورتنۍ حصه جوړه شوه.او د کعبة الله تعمیر پوره شو.

په خلافت د ابن زبیر ﷺ کښې د کعبې تعمیر:- ابن اسحاق فرمائی چه د رسول کریم ﷺ په زمانه کښې کعبه اتلس ګزه وه ، په دې باندې به دقباطی پرده اچولې شوه. بیا پرې د څادر پرده اچولې شوه. ریښمی کپړه پرې دټولونه مخکښې حجاج بن یوسف اچولې وه. (۱)

دکعبې مبارکې هم دا عمارت وو تردې پورې چه د حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ دور خلافت په ابتداء زمانه کښې شپیته کاله پس په دې ځائې کښې اور اولګیدو او کعبه مبارکه اوسوزیده. دا د یزید بن معاویه د ولایت آخری زمانه وه. او هغه ابن زبیر ﷺ په مکه مکرمه کښې ګیر کړې وو. په دې ورځو کښې خلیفه په مکه مکرمه کښې حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ خپلې ترور حضرت عائشه ﷺ نه چه کوم حدیث آوریدلی وو،هم دهغې مطابق ئې د رسول کریم ﷺ په خواهش باندې بیت الله شهید کړو او په دابراهیم ﷺ په بنیادونو باندې ئې جوړ کړو ، حطیم په کښې دننه شامل کړې شو.مشرق او مغرب طرفته دروازې کیخودې شوې یود ننوتلواو بله دراتلو. او دروازې ئې زمکې سره یو شان کیخودې . ددوی دامارت دزمانې پورې کعبة الله همداسې وه. تردې پورې چه د ظالم حجاج دلاسه بیت الله شهید شو ، اوس حجاج بیاد عبدا الملک بن مروان په حکم سره بیت الله شهید کړو او دمخکښې پشان ئې جوړ کړو.

---

(۱) ابن هشام : ۲۱۱/۱)-

د تعمیر نه وړاندې استخاره کول:- په صحیح مسلم کښې دي چه د یزید بن معاویه په زمانه کښې ، چه شام والو په مکه باندې حمله کړې وه او چه څه کیدل هغه اوشو. حضرت عبدالله ﷺ بیت الله شریف هم داسې پریښودو. دحج په موقعه خلق جمع شو او هغوی دا ټول هر څه اوکتل اوددې نه پس خلقو مشوره اوکړه چې ټوله کعبه دې شهیده کړې شی او بیا دې نوې جوړه کړې شی یا چه کومه نړیدلې ده هغه صحیح کړنی ؟ نو عبدالله بن عباس ﷺ اوفرمائیل چه څما رائې داده چه اوس کومه نړیدلې ده هغه جوړه کړنی اوباقی نوره پخوانۍ پریږدئ. دوی اوفرمائیل چه تاسو کښې که دچا کوراوسوزی نو دهغه به دا خواهش نه وی چه هغه دې نوې جوړ کړی. بیا تاسو دالله ﷻ کور متعلق داسې کمزورې رائې ولې ساتئی. نبه ده څه درې ورځو پورې دخپل رب سره استخاره کوم او بیا چه څه څما په زړه کښې وو هغه به کوم. درې ورځې پس ددوی هم دا رائې وه چه باقی دیوالونه دې هم غوزار کړې شی اوکعبه دې دوباره تعمیر کړې شی. نودا حکم ورکړې شو. خودکعبې شهیدکولو په چا کښې همت نه وو. ویره وه چه څوك هم مخکښې د شهید کولو دپاره مخکښې شو په هغه به عذاب رازی. خو یو همت والا سړې پورته اوختلو او هغه یو کانړې اونړولو ، هرکله چه خلقو اوکتل چه هغه ته هیڅ تکلیف اونه رسیدو نو بیا ټولو نړول شروع کړل. او زمکې پورې ئې ټوله صفا کړه. په هغه وخت کښې څلور واړو طرفونو ته ستنې اودرولې شوې اویو کپړه پرې زوړنده کړې شوه. (١)

په تعمیر باندې شروع کول:- اوس د بیت الله شریف تعمیر شروع شو. حضرت عبدالله ﷺ فرمائی چه ما د حضرت عائشه ﵂ نه واوریدل ، هغې به فرمائیل چه رسول کریم ﷺ فرمائیلی دی که دخلقود کفر زمانه نزدې نه وې اوماسره دخرج کولو څه هم وې چه په دې سره مې جوړ کړې وې نو د حطیم نه به مې پنځه گزه بیت الله شریف کښې شامل کړې وې او دکعبې به مې دوه دروازې جوړې کړې وې ، یو دراتلو او بله دتلو. حضرت عبدالله ﷺ داروایت بیان کړو او وې فرمائیل چه اوس دخلقو د کفر زمانه لرې ده،اوس ویره ختمه شوه ، او خزانه هم ډکه ده ، څماسره کافی روپۍ دی ، بیا هیڅ وجه نشته دې چه څه د نبی کریم ﷺ خواهش پوره نکړم . نو پنځه لاسه ئې حطیم کښې دننه واخستل او اوس ئې کنستل اوکړل نو ابراهیمی بنیاد په نظر راغلو اوخلقو داپخپلو سترگو اولیدو اوهم په دې دیوال باندې دبیت الله شریف اوړدوالې اتلس گزه وو. اوس په دې کښې پنځه گزه نور هم زیات شو نو پلن والې ئې کم شو نو ددې وجې په پلن والی کښې لس گزه نور هم زیات کړې شو او دوه دروازې جوړې کړې شوې یو دننه طرفته او بله بهر طرفته ،

د حجاج بن یوسف تعمیر:- د ابن زبیر ﷺ دشهادت نه پس حجاج عبدالملك ته اولیکل اوهغه سره ئې مشوره اوکړه چه اوس څه اوکړې شی ، دائې هم ورته اولیکل چه دمکې مکرمې عادلانو ددې متعلق معلومه ده. او بالکل د حضرت ابراهیم ﷺ په بنیادونو باندې کعبه تیاره کړې شوې ده. خو عبدالملك جواب ورکړو پلن والې باقی پریږده ، او حطیم بهر کړه او دویمه دروازه بنده کړه . حجاج ددې حکم مطابق کعبه شهیده کړه اوبیائې دعبدالملك په وینا باندې جوړه کړه. خو سنت طریقه هم دا وه چه د حضرت عبدالله بن زبیر بنیاد باقی ساتلې شوې وې. څکه چه دا د نبی کریم ﷺ خوښه وه. خو په هغه وخت کښې نبی کریم ﷺ ته داویره وه چه خلق بدگمانی اونکړی څکه چه اوس اوس نوی نوی اسلام کښې داخل شوی دی.

دعبدالملك بن مروان افسوس :- خوداحدیث عبدالملك بن مروان ته نه وو رسیدلې. څکه هغه کعبه شهیده کړه. هرکله چه هغه ته داحدیث اورسیدو نو ډیر خفگان به ئې کولو او وئیل به ئې چه کاش مونږ هغه داشان پریښودې وې او شهیده کړې مو نه وې. د صحیح مسلم په یو بل روایت کښې دی چه

---

(١) صحیح مسلم : کتاب الحج: باب نقض الکعبة: ۱۳۳۳)-

حارث بن عبدالله کله دیو وفد په شکل کښې عبدالملک بن مروان ته راغلو نو عبدالملک بن مروان اووئیل ځما خیال دې چه ابوحبیب یعنی حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه به دا حدیث دخپلې ترور حضرت عائشه رضی الله عنها نه آوریدلې وی حارث اووئیل ضرور ئې آوریدلې دې. ما پخپله هم دا دمور بی بی نه آوریدلې دې. تپوس ترې اوکړو تاترې نه څه آوریدلی دی؟ وې وئیل ماترې آوریدلی دی چه هغې به فرمائیل نبی کریم ﷺ یو ځل ماته اوفرمائیل ائې عائشې رضی الله عنها! ستا قوم بیت الله شریف تنګ کړو. که ستا دقوم دشرك زمانه نزدې نه وې نو ما به دوباره ددې (بیت الله) کمې پوره کړې وې. خو رازه چه څه تاته نوی بنیادونه اوښایم که ستاقوم دا بیاتعمیر کوی نو چه په اصلی صورت ئې جوړه کړی. نو نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها ته په حطیم کښې اووه ګزه دننه داخلولو اووئیل او وې فرمائیل چه مابه ددې دوه دروازې کړې وې، یو دراتلو اوبله دتلو. اودواړه دروازې به مې زمکې ته نزدې جوړې کړې وې، یو مشرق طرفته اوبله مغرب طرفته. تاته پته ده چه ستا قوم دروازې دومره اوچتې ولې کړې دی، دې رضی الله عنها اوفرمائیل چه حضور ﷺ ماته نه دی معلوم. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه صرف دخپل اوچتوالی او لوئې والی په خاطر چه چالره اوغواړی نو چه دننه ئې پریږدی او چالره چه اوغواړی نو منع ئې کړی. عبدالملک اووئیل ائې حارث! تا پخپله دا حدیث د حضرت عائشه رضی الله عنها نه آوریدلی دی. هغه اووئیل آوماپخپله آوریدلې دې. نو لږ وخت عبدالملک خپله همسا ټکوله سوچ ئې کولو، بیائې اووئیل چه کاش ما هغه هم دهغه پشان پریښودې وې. (۱)

د صحیح مسلم په یرحدیث کښې دی عبدالملک بن مروان یو ځل طواف کولو او حضرت عبدالله رضی الله عنه ئې اورتلو او وې وئیل چه ددې حدیث په وجه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې الزام لګولو نو حضرت حارث رضی الله عنه هغه منع کړو اوګواهی ئې ورکړه چه هغه رښتونې ووما هم د حضرت عائشه رضی الله عنها نه دا حدیث آوریدلې دې. اوعبدالملک افسوس اوکړو او وې وئیل که ماته دمخکښې نه معلوم وې نو ما به هغه نه وه شهیده کړې. (۲)

د هارون الرشید اراده:- قاضی عیاض رحمه الله او امام نووی رحمة الله علیه لیکلی دی چه خلیفه هارون رشید د حضرت امام مالك رحمة الله علیه نه تپوس کړې وو که اجازت وی نو زه به دوباره کعبه هغه شان جوړه کړم څنګه چه حضرت زبیر جوړه کړې وه. امام مالك رحمة الله علیه اووئیل تاسو داسې مه کوئی. هسې نه کعبه هم دبادشاهانو دپاره لوبې توقې شی چه هر څوك ئې دخپلې خوښې مطابق جوړوی او ورانوی. نو خلیفه دخپلې ارادې نه منع شو هم دا خبره صحیح معلومیږی چه کعبه باربار چیړل صحیح نه دی. دبخاری او مسلم په یو حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دا (کعبه به) دوه پنډو والا حبشی بیا نړوی(۳) نبی کریم ﷺ فرمائی لکه چه څه هغه وینم. هغه تور سړې به یو یو کاڼې بیلوی. (۴) ددې غلاف به اخلی او ددې خزانه به هم، دهغه لاسونه به کاږه وی اوپښې هم او ګنجې به وی. څه وینم چه هغه کودالئه ټنګوی او ټکرې کوی ئې(۵) غالبًا دا بدنصیبه واقعه به د یاجوج او ماجوج راوتلونه پس وی(ددې دکتلونه دې مونږ الله ﷻ محفوظ اوساتی) په صحیح بخاری کښې یو حدیث دې چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه تاسو به د یاجوج اوماجوج راوتلو نه پس (۶) هم د بیت الله حج اوعمره کوئی.

---

(۱) صحیح مسلم : کتاب الحج باب نقض الکعبة: ۱۳۳۳–

(۲) ایضا–

(۳) صحیح بخاری : کتاب الحج با ب هدم الکعبة : ۱۵۹۵)–

(۴) صحیح بخاری : کتاب الحج: باب هدم الکعبة ۱۵۹۵)–

(۵) احمد: ۲/ ۲۲۰)–

(۶) صحیح بخاری کتاب الحج : باب قول الله تعالی (جعل الله الکعبة البیت ......) ۱۵۹۳)–

قوله تعالى:- رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ

د حضرت خليل الله او حضرت ذبيح الله دعاگانې:- حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ او حضرت اسماعيل ذبيح الله ﷺ په خپلو دعاگانو كښې وائي چه مونږ لره مسلمانان جوړ كړه يعنى مخلص مو جوړ كړه ، مطيع مو جوړ كړه ، موحد مو جوړ كړه ، دشرك نه مو بچ كړه اوريا كارئى نه مو بچ اوساته ، خشوع او خضوع راكړه. حضرت سلام بن ابى مطيع فرمائى چه مسلمانان خو وو خود اسلام ثابت قدمى ئې طلب كوله. چه ددې په جواب كښې الله ﷻ ارشاد فرمائى چه ﴿قد فعلت﴾ (ماستاسو دا دعا قبوله كړه) بيا دخپل اولاد دپاره هم دادعا كوى چه قبليږى. بنى اسرائيل هم حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په اولاد كښې دې او عرب هم ،په قران پاك كښې دى چه﴿ وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ (دموسى ﷺ په قوم كښې يو ډله پيه حق اوعدل باندې وه) خو دعبارت روانئى نه معلوميږى چه دعربو دپاره دا دعا ده. اګر چه نورو لره هم شامله وى. ځكه چه ددې نه پس بله دعاده چه په دوى كښې يو رسول اوليږه او د رسول نه مراد حضرت محمدمصطفى ﷺ دې، نودا دعا هم پوره شوه لكه فرمائى چه ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ﴾ خوددې نه ددوى رسالت خاص نه دې

د نبى كريم ﷺ د رسالت عموميت:- بلكه د نبى كريم ﷺ رسالت عام دې. دعربو عجمو ټولو دپاره ، لكه فرمائى چه ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ﴾ (اووايه چه اې خلقو ځه تاسو ټولو ته يو رسول راليږلې شوې يم).

ځنګه چه ددې دواړو نبيانو دعاده داسې دې دهر متقي هم وى ، لكه ځنګه چه په قران پاك كښې تعليم دې چه مسلمانان دا دعا كوى﴿ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾ (اې زمونږه ربه ! مونږ لره زمونږ بيبيانې او اولاد زمونږ د سترګو يخوالې جوړ كړې. او مونږ دپرهيزګارونه اوګرزوې). دا هم دالله ﷻ دمحبت دليل دې چه انسان غواړى چه ځما اولاد ځما نه پس هم دالله تعالى عابدان وى، او په بل ځائې كښې ددې دعا الفاظ دادى چه﴿ وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾ (اې الله ﷻ !ما اوځما اولاد لره د بت پرستئ نه بچ اوساتې).

دانسان په مرګ د اعمالو خاتمه خو:- نبى كريم ﷺ فرمائى چه دانسان مړ كيدو سره دده اعمال ختم شى خو درې كارونه به باقي پاتې شى① صدقه جاريه ② علم چه دهغه نه فائده واخستلې شى او③ نيك اولاد چه دعا كوى. (مسلم) . ([1])

قوله تعالى:- وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ

د حج احكام كول:- بيا دعا كوى چه مونږ ته مناسك اوښايه يعنى احكام د حج او د ذبح وغيره اوښايه. دكعبې دعمارت پوره كيدو نه پس حضرت جبريل ﷺ دوى لره صفا ته راولى،اوبيا مروه ته ئې او فرمائى چه دا دالله ﷻ شعائر دى. بيا منى طرفته لاړل.عقبه سره شيطان يوونې سره ولاړ وو ، ملاؤ شو نووې فرمائيل تكبير اووايه اودې په كاڼړى اووله. ابليس ددې ځائې نه اوتښتيدو او جمره وسطى سره اودريدو ، دې ځائې كښې هم دې په كاڼړو اوويشتلې شو نو خبيث نااميده شو او لاړو. دده اراده وه چه دحج په احكامو كښې څه مداخلت اوكړى خو موقعه ورته ملاؤ نشوه اومايوسه شو. ددې ځائې نه دوى مشعر ا لحرام ته راوستلو. بيا ئې عرفات ته بوتلو ،بيائې ترې درې ځل تپوس اوكړو اووايه پوهه شوې. او هر دوى اوفرمائيل آو.([2]) په دويم روايت كښې درې ځائې كښې شيطان په كاڼړو ويشتلې شوې دې. او شيطان ئې په اووه اووه كاڼړوويشتلې دې.

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الوصية باب مايلحق الانسان من الثوب......) (١٦٣١)-

[2]) ابن ابي حاتم : ١/٣٩٠)-

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ

| اې ربه زمونږ | راولېږه | په دوئ کښې

انې ربه په دوئ کښې د دوئ د نسب نه يو رسول راولېږه

رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ

يو پيغمبر | ددوئ نه | چې اوروي | هغوئ ته | ايتونه ستا | اوښائي هغوئ ته | كتاب |

چې ستا آيتونه ورته لولي | او د كتاب (قرآن) تعليم ورکوی (دخپل احاديثو په ذريعه)

وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

او حكمت | اوپاكوی هغوئ لره | بيشكه خاص هم ته | غالب | صاحب د حكمت ئې |

او (تعليم ورکوی) دهوښيارتيا | او د گناهونو نه ئې پاکوی | بيشكه ته غالب او صاحب د حكمت ئې

د دعاء ابراهيمی ظهور :- دحرم والو دپاره دابله دعاده چه ددوی په اولاد کښې يو پيغمبر پيدا شی نودا هم پوره شوه. مسند احمد کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی خه د الله ﷻ په نيز خاتم النبين ﷺ دهغه وخت نه يم چه کله حضرت آدم ؑ لا دښاورې په صورت کښې وو. خه تاسو ته ابتدائی امر اوښايم ، خه دخپل پلار حضرت ابراهيم ؑ دعا يم او د حضرت عيسی ؑ بشارت يم اودخپلې مور خوب يم. د نبيانو مياندې هم داسې خوبونه وينی (۱) ابو امامه ؓ يوځل سوال اوکړو مونږ ته خپل ابتدائی حالات بيان اوفرمائې. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل خه دخپل پلار حضرت ابراهيم ؑ دعا او د حضرت عيسی ؑ زيرې يم او ځما مور اوکتل چه ددې نه يو نور روان شو چه دې سره دشام محلونه په رڼا شو. مطلب دادې چه په دنيا کښې دشهرت دا ځيزونه شو. د نبي کريم ﷺ دمور خوب هم په عربو کښې مخکښې نه مشهور شوې وو. اوهغوی به وئيل چه د حضرت آمنه درحم نه به يو لوئې سړې پيدا کيږی. د بنی اسرائيلو نبی خاتم حضرت روح الله ؑ چه به کله خطبه وئيله نو د ددوی (نبی کريم ﷺ) نوم به نې هم اخستلو او فرمائيل به نې انې خلقو ! خه دالله تعالی د طرفنه تاسو ته رسول يم. ځما نه مخکښې کتاب تورات دې دهغې هم خه تصديق کوونکې يم، او ځما نه پس د راتلونکی نبی تاسو ته بشارت درکوم چه دهغه نوم احمد (ﷺ) دې. هم دې طرفته په دې حديث کښې اشاره ده ، په خوب کښې نور نه دشام محلونه پرقيدلو کښې دې طرف ته اشاره ده ، چه دين به په هغه ځائې قائم شی.

بلکه درواېتونونه ثابت دی چه په آخره زمانه کښې به شام داسلام او داهل اسلام مرکز جوړ شی. دشام په مشهور ښاردمشق کښې به حضرت عيسی ؑ په شرقی سپينه مناره باندې راکوزيږی. په بخاری اومسلم کښې دی چه ځمادامت يو ډله به په حق باندې قائم وی. ددوی مخالفين به دوی ته نقصان نه شی رسولې تر دې پورې چه دالله ﷻ حکم راشی (۲) په صحيح بخاری کښې دومره اضافه ده چه هغوی به شام کښې وی (۳) دابوالعاليه نه روايت دې چه ددې دعا په جواب کښې اووئيلې شو چه دا هم قبول شوې ده او داپيغمبر به په آخری زمانه کښې مبعوث کيږی.

قوله تعالی:- وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ

د کتاب اوحکمت نه مراد:- دکتاب نه مراد قران او حکمت نه مراد سنت اوحديث دی. حسن رحمه الله ، قتاده رحمه الله ، مقاتل رحمه الله ، بن حيان رحمه الله اوابومالك رحمه الله وغيره هم دا فرمان دې. او دحکمت نه مراد ددين پوهه

---

[1] مسند احمد: ۱۲۷/٤)-

[2] صحيح مسلم كتاب الامارة باب قوله ﷺ (لاتزال طائفة من امتی....) ۱۹۲۰)-

[3] صحيح بخاری : كتاب التوحيد ،باب قول تعالی (انما قولنا لشئ...) ۷٤٦۰)-

هم ده. پاکول یعنی اطاعت او اخلاص خودل ، نیکۍ کول ، دبدو نه منع کول ، دالله ﷻ اطاعت کول او دالله ﷻ رضا حاصلول، الله ﷻ عزیز دې ، هغه پاك ذات هیڅوك نشي عاجز کولې ، په هر څیزباندې غالب دې ، حکیم دې یعني دهغه پاك ذات هیڅ یو قول او فعل دحکمت نه خالي نه دې ، هغه هر څیز له پخپل محل باندې حکمت او عدل سره کوي.

وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَقَدِ

اوڅوك دي|چې نفرت اوکړی | دطریقې دابراهیم نه| مګر| هغه څوك | چې بیوقوف کړې ئې وی ځان خپل |اوحقیقت دادې

اوڅوک دي(یعني نشته)چې مخ واړوی دملت ابراهیمي نه بغیر دهغه چانه چې خپل ځان ئې کم عقل کړې وی

اصْطَفَيْنٰهُ فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝

چې غوره کړې وو مونږ هغه لره| په دنیا کښې| او بیشکه وی به هغه| په آخرت کښې|داوچتونیکانو نه

اومونږ هغه(ابراهیم)په دنیا کښې هم غوره کړخولې ووا اوپه آخرت کښې به هم دنیکانو په ډله کښې شمیر وی

اِذْ قَالَ لَهٗ رَبُّهٗٓ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ

کله چې|اووئیل| هغه ته| رب خپل | چې تابعدار شه |نو اووئیل هغه | چې زهٔ تابعدار شوم

(داحال وو)چې الله ورته اوفرمائیل چې(خما حکم ته)غاړه کیږده هغه (زر)اووئیل چې ما غاړه ایښودې ده

لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ

دمالك دكائناتو | او وصیت کړې وو | په دې سره | ابراهیم ؑ | اولاد خپل ته| او یعقوب هم

هغه چاته د ټول جهان مالک دې | اوبیا ددې خبرې وصیت ابراهیم اود(هغه نمسي)یعقوب خپل اولاد ته هم کړې وو

يٰبَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ

چې اے بچو زما| بیشکه چې الله | غوره کړې دې| ستاسودپاره | دادین | نومهٔ مرئ تاسو|

چې انې خماخامنو الله تعالی ستاسو دپاره دین (اسلام) غوره کړې دې نو(خبردار)تاسو مه مرئ

اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ؕ ۝

مګر په داسې حال کښې| چې یئ تاسو | مسلمانان | آیا وئ تاسو |

مګرهله چې مسلمان یئ (هروخت مسلمانان اوسیږئ) |

ددین ابراهیمي دعویدار دمشرکینو ذکر :- په دې آیتونو کښې هم دمشرکانو رد دې چه هغوی به خپل ځان په دین ابراهیمي باندې ګڼرلو.حالانکه هغوی مکمل طور سره مشرکان وو. اوحضرت ابراهیم خلیل الله ؑ خودموحدینو امام وو. توحید لره دشرك نه ممتاز کولو والا وو. په ټول عمر کښې ئې د سترګې درپ هومره هم دالله ﷻ سره شرك نه وو کړې . بلکه دهر مشرك او دهرقسمه شرك او ددې نه بیزاره وو،هم په دې دقوم نه بیل شو. وطن ئې پریښودو. تردې پورې چه دپلارئې هم مخالفت اوکړو اوددې ئې هیڅ پرواه اونکړه.او صفائې اووئیل﴿ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۝ الخ ﴾ (خه بیزاره یم ددې څیزنه چه کوم تاسو شرك کوئی ، خه یو خواته شوم اوخپله ټوله توجه مې هغه پاك ذات طرفته کړه. چه هغه پاك ذات زمکې اوآسمانونه پیدا کړی دی.خه دشرك کوونکو نه نهٔ یم.)په بل ځائې کښې دی چه حضرت ابراهیم خلیل الله ؑ خپل پلار اوخپل قوم ته صفا اووئیل چه خه ستاسو دمعبودانونه بری یم. خه خود خپل حقیقي الله ﷻ سره محبت لرم ، هغه پاك ذات به ماته نیغه لار ښائي. اوپه بل ځائې کښې دی چه

﴿ وَمَاكَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيْمَ الخ﴾ حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ به صرف ديو وعدې په وجه دخپل پلار دپاره استغفار كولو.خو كله چه هغه ته معلومه شوه چه هغه دالله ﷻ دښمن دې نو دهغه نه بيزاره شو.

دابراهيم ﷺ صفات:-حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ډير رجوع كوونكې او بردبار وو. او په بل ځائې كښې دي چه حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ مخلص او مطيع وو اومشرك بالكل نه وو.دالله تعالى دنعمتونوشكر كوونكې وو.دالله ﷻ خوښ وو.او په نيغه لار باندې روان وو. ددنيا دښو خلقو نه وو اوپه آخرت كښې هم د صالحانو ځنې وى.ددې آيتونو په شان په دې ځائې كښې هم فرمائى چه په خپلو ځانونوباندې ظلم كوونكى بې تدبير او ګمراه خلق هم دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ ملت پريږدى ځكه چه حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ الله دهدايت دپاره منتخب كړې وو. او وړوكوالى نه ئې ورته توفيق هم وركړې وو. دخليل پشان ښكلې خطاب ئې وركړې وو.په آخرت كښې به هم د نيك بختو خلقو ځنى وى. دحضرت ابراهيم خليل الله ﷺ مسلك او ملت لره پرېښودونكى او ګمراهئ كښې اخته كيدونكى نه به زيات بې وقوف او ظالم څوك وى ؟په دې آيت مبارك كښې ديهوديانو هم رد دې. لكه فرمائى چه ﴿مَاكَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا الخ ﴾ (ابراهيم ﷺ نه يهودى وو او نه نصرانى اونه مشرك بلكه موحد او مسلمان او مخلص وو،اوهغه ته نزدې هغه خلق دى چه دهغه تابعدار دى او دا نبى او چې ايماندار دى.الله تعالى دمومنانو ولى دې.كله ورته الله ﷻ فرمائى چه دا اومنئ نو هغوى جواب وركړى چه ائې رب العالمين ما اومنل. هم ددې ملت وحدانيت وصيت حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ او حضرت يعقوب ﷺ خپل اولاد ته كړې وو.د "ها" مرجع يا خو ملت دې يا كلمه.

دملت نه مراد اسلام او كلمې نه مراد ﴿اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ۝﴾دې.اوګورئې ددوى زړونو كښې داسلام څومره محبت اوعزت وو چه په دې باندې تر عمره پورې عمل كوونكې ووا او خپل اولادته ئې هم ددې وصيت اوكړو.لكه فرمائى چه ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً﴾(مونږ هغه كلمه دده په اولاد كښې هم باقى اوساتله).

بعضې سلفو﴿يَعْقُوْبُ﴾ هم وئيلې دې خوبيا به په "بنيه" باندې عطف وى.اومطلب به داوى حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ خپل اولاد او داولاد اولاد نه حضرت يعقوب ﷺ ته چه په هغه وخت كښې موجود وو،دهغه ددين داستقامت په وجه وصيت اوكړو. قشيرى ﷫ فرمائى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم ﷺ د وفات نه پس پيدا شوې وو. خودا صرف دعوى ده. په دې باندې هيڅ دليل نشته. والله اعلم.

يعقوب ﷺ د ابراهيم ﷺ په ژوند كښې پيدا شوې وو:- بلكه په ظاهره دامعلوميږى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت اسحاق ﷺ كره د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند كښې پيدا شوې وو.ځكه چه دقران پاك آيت دې چه﴿ فَبَشَّرْنٰهَا بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ۝﴾(مونږ هغه ته داسحاق اوداسحاق نه پس د يعقوب زيرې وركړو).اوددې نصب د خفض په لرې كولوسره هم لوستلې شوې دې.نوكه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند مبارك كښې ژوندې نه وې نو بيا د هغه دنوم په اخستلو كښې څه غټه فائده باقى نه پاتې كيږى. په سورت عنكبوت كښې هم دى چه مونږ حضرت ابراهيم ﷺ ته حضرت اسحاق ﷺ وركړو او حضرت يعقوب مو وركړو اومونږ دهغه په اولاد كښې نبوت اوكتاب جارى كړو.اوپه آيت كښې دى چه مونږ هغه ته اسحاق ﷺ ا. يعقوب ﷺ زياتى وركړو.نو ددې نه معلوميږى چه حضرت يعقوب ﷺ د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په ژوند كښې وو. په مخكښنو كتابونوكښې هم دى چه هغه به بيت المقدس ته رازى.

په بيت الله او بيت المقدس كښې فاصله:-حضرت ابوذر ﷛ يو ځل دنبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو يارسول الله ﷺ ! كوم يو جمات مخكښې جوړكړې شوې دې ؟ نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل مسجد حرام. تپوس كوى بيا ؟نبى كريم ﷺ اوفرمائيل بيت المقدس .ما اووئيل د دواړو په مينځ كښې څومره موده

وه ؟وي فرمانيل خلوينبست كاله الخ.([1])ابن حبان ونيلي دي چه د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ اود حضرت سليمان ﷺ په مينځ كښې د فاصلې دا بيان دې حالانكه داقول بالكل مخالف دې ، ددې دوارو نبيانو په مينځ كښې خو د زرګونو كلونو موده وه. بلكه مطلب د حديث څه بل څه دې. اوشاه زمان سليمان ﷺ خو ددې مرمت كړې وو.داشان يعقوب ﷺ هم وصيت كړې وو چه د هغې ذكر هم رازي.وصيت ددې امر شوې وو چه په ژوند كښې مسلمان اوسئ چه مرګ هم درته په دې كښې راشي.

چه څه كړې هغه به ريبې :-عام طور انسان چه په ژوند كښې په كوم څيز باندې اوسيږي،په هغې باندې ورته مرګ هم راځي. او چه په كوم مرې په هغې به پاسي. دالله ﷻ عادت داشان دې چه دنيكۍ ارادې كولو والا ته دنيكۍ توفيق وركوي. نيكي دده دپاره آسانولې هم شي.او ده لره ثابت قدم ساتلې شي. هيڅ شك نشته دې چه دا حديث هم راغلې وي چه انسان دجنتيانو عمل كولوسره جنت ته يو ليشت نزدې شي اودده تقدير غالب شي،اودجهنميانو كار كولو سره جهنمي شي([2]) اوكله ددې خلاف هم وي.ددې مطلب دادې چه دا ښه او خرابو كارونه ظاهري طور سره كيږي حقيقي طور سره نه .نو بعضو رواياتو كښې هم دا لفظ هم دې.([3])قران پاك وائي سخاوت ، تقوى او ﴿لااله الاالله﴾ تصديق كولو والا دپاره مونږ دآسانۍ لارپيداكوو او بخل او بې پرواهۍ او دنيكو خبروتكذيب كوونكو دپاره مونږ دسختۍ لار آسانوو.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ

| آيا وئ تاسو | حاضر | په هغه وخت كښې

| ايا تاسوحاضروئ څه وخت چې

حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ

چې راغې | يعقوب ته | مرګ | كله چې اووئيل هغهٔ | خامنو خپلو ته | دچا عبادت به كوئ تاسو

يعقوب ﷺ ته (د) مرګ (نبي) ښكاره شوې | او هغه خپلوخامنو ته اووئيل | چې د څه عبادت به كوئ

مِنۢ بَعْدِى ۖ قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَـٰهَكَ وَإِلَـٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ

روستو زمانه | انواووئيل هغوئ|مونږ به عبادتكوو|دمعبودستا|اودمعبوددپلارونوستا|چې ابراهيم اواسماعيل

خما(دمرګ)نه پس | هغوئ ورته اووئيل چې ستادمعبود اوستاد پلار نيكه د معبود دابراهيم ،اسماعيل

وَإِسْحَـٰقَ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

او اسحاق دې|چې معبود يو دې | او مونږ دهغه حكم منونكي يو| هغه څه خلق ووُ | چې تير شو

اوداسحاق چه يوالله معبود دې | اومونږ دهغه احكامو ته غاړه ايخودې ده| دغه يوه ډله په چې لاړه تيره شوه

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ

دهغوئ دپاره دې| هغه څه| چې كړي وو هغوئ | اوستاسو دپاره دې| هغه څه | چې كړي دي تاسو

هغوئ ته به دخپل عمل بدله وركولې شي | اوتاسوته به ستاسود كارونو بدله دركولې شي

[1] صحيح بخارى ، كتاب احاديث الانبياء ، باب رقم: ۳۳٦٦/۱۰، صحيح مسلم : ۵۲۰، نسائى : ٦۸۱، ابن ماجه: ۷۵۳)-

[2] صحيح بخارى كتاب القدر باب رقم :آ،ح/ ، ٦۵۹٤ ، صحيح مسلم : ۲٦٤۳)-

[3] صحيح بخارى ، كتاب الجهاد، باب لا يقال فلان شهيد ، ۲۸۹۸، صحيح مسلم، ۱۱۲)-

وَلَا تُسْـَٔلُوْنَ	عَمَّا	كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۱﴾
اوتاسو به کیږی تپوس ستاسو نه	دهغه څه	چې کول به هغوئ
اوتاسونه به دهغوئ دعملونوپحقله هیڅ تپوس نه کیږی		

دتوحيد الوهيت ثبوت:- دعربو مشرکان چه د حضرت اسماعيل ﷺ اولاد وو ، او کفار بنی اسرائيل چه د حضرت يعقوب ﷺ اولاد وو هغوئ (دواړو باندې) دليل راوړی او الله ﷻ فرمائی چه حضرت يعقوب ﷺ خو اولاد ته په خپل آخری وخت هم دالله ﷻ وحده لاشريك لـه دعبادت وصيت کړې وو. دوی نـه ئې مخکښې تپوس اوکړو چه تاسو به د چا عبادت کوئی ؟ تولو جواب ورکړو چه ستا او ستا د (اله) او د بزرګانو حق د معبود.

حضرت يعقوب ﷺ د حضرت اسحاق ﷺ خوئې وو او حضرت اسحاق د حضرت ابراهيم ﷺ خوئې وو، د حضرت اسماعيل ﷺ نوم دپلار نيکه په ذکر کښې دتغليب په طور راغلې دې. ځکه دوی د حضرت يعقوب ﷺ تره دې اودادې هم ښکاره وی چه عربو کښې تره ته هم پلار وائی. ([1])

د ايت نه يو استدلال:- په دې آيت باندې استدلال کولې شی چې تره هم د پلار په زمره کښې ذکر دې نودنيکه په موجودګئ کښې به رورر خور د وراثت نه محروم وی.د حضرت صديق اکبر ﷺ فيصله هم داده لکه څنګه چه په صحيح بخاری کښې موجوددی. ([2])د ام المومنين حضرت عائشه ﷺ مذهب هم دادې. حضرت حسن بصری ﷫ ، حضرت عطاء ﷫ او حضرت طاؤس ﷫ هم دا وائی. د امام ابوحنيفه ﷫ او ډير و سلفو او خلفو هم دا مذهب دې. امام مالك ﷫ ، امام شافعی ﷫ او يو مشهور روايت کښې امام احمد ﷫ نه هم منقول دی چه دوئ رونړو خويندوته هم وارث ونيلې شی. حضرت عمر فاروق ﷺ ، حضرت عثمان ﷺ ، حضرت علی ﷺ ، حضرت ابن مسعود ﷺ ، حضرت زيد ﷺ او سلفو خلفو هم دا مذهب دې. قاضی ابويوسف ﷫ ، اودمحمد بن حسن عنهم دا مذهب دې. اودا دواړه د امام ابوحنيفه شاګردان دی.ددې مسئلې د صفايې دامقام نه دې. اونه دتفسير موضوع ده.

دنيکی په موجودګئ کښې د نمسی حصه

مسلک حنفی:- دنيکه په موجودګئ کښې دروڼرو او خويندو حصه نشته لکه څنګه چه په سراجی کښې دی (وبنوالاعيان والعلات کلهم يسقطون بالابن وابن الابن وان سفل وبالاب بالاتفاق وبالجد عند ابی حنيفه الصفحة ۱۱ وقال فی بحث اولاد الام... ويسقطون بالولد وولد الابن وبالاب والجد بالاتفاق الصفحة ۷ وقال فی باب مقاسمة الجد قال ابوبکر الصديق رضی الله عنه ومن تابعه من الصحابة رضی الله بنوالاعيان وبنوالعلات لايرثون مع الجد وهذا قول ابی حنيفة رحمه الله وبه يفتی الصفحة ۲۹)سراجی)-

قوله تعالی:- قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ الخ

بچی دالله د الوهيت اقرار کوی:- دې تولو بچو اقرار اوکړو چه مونږ به ديو معبود عبادت کوؤ يعنی دالله ﷻ اودهغه ذات په الوهيت کښې به څوك نه شريک کوؤ. اومونږ به دهغه پاك ذات اطاعت کوؤ، فرمانبرداری به کوؤ ، خشوع اوخضوع کښې به مشغول اوسو. او په بل ځائې کښې دی چه ﴿ لَهٗٓ اَسْلَمَ الخ ﴾ دزمکې اوآسمان هر څيز خوشحالئ او زور سره د هغه پاك ذات تابع دی هغه طرفته به تاسو واپس کيږئی.دتولونبيانو دين هم دا اسلام وو.اګر چه په احکامو کښې جدائی شته دې لکه فرمائی چه ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ (ستا نه چه مخکښې څومره رسولان مونږ ليږلی وو تولوطرفته مووحی کړې وه چه ځما نه سوابل څوك دعبادت لائق نشته دې تاسوتول ځما عبادت

[1] القرطبی:۲/۱۳۸)-

[2] (صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء قول الله تعالی (واذکر فی الکتاب مريم) ۳۴۴۳،صحيح مسلم: ۲۳۶۵)-

کوئي) او نوردا مضمون په نورو ډيرو اياتونو کښې دي. او په احاديثو کښې هم دا مضمون په کثرت سره وارد شوې دې.نبي کريم ﷺ فرمائي چه مونږ علاتي رونړه يو ، زمونږ يو دين دې (١).

قوله تعالى:- تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

هرچاته به د خپل بدله ملاويږي:- بيا فرمائي چه دا يو امت وو چه تير شو ستاسو دپاره خپل عملونه دي او دوی دپاره خپل عملونه دي. هغوی چه څه اوکړل هغوی ته به د هغې جزاء ملاويږي او ستاسو چې څه کوئ تاسو ته به د هغې بدله ملاويږي .ستاسونه به دهغوی دکارونو تپوس نه کيږي . په حديث مبارک کښې دي چه څوک چې په عمل کښې کمزورې وی نو دهغه نسب به هغه په عمل کښې تيز نکړي (٢)

وَقَالُوا	كُونُوا	هُودًا	أَوْ نَصَارَىٰ	تَهْتَدُوا	قُلْ	بَلْ	
اووائی(يهوديان)	چې شئ	يهوديان	ياعيسايان	انو صحيح لاربه بيا مومئ	ورته اووايه	نا بلکه	
اويهوديان اوعيسايان وائي چې شئ يهوديان يانصاري نوسمه لار به بيامومئ	ورته اووايه چې(نه)بلکه						
مِلَّةَ	إِبْرَاهِيمَ	حَنِيفًا	وَمَا كَانَ	مِنَ الْمُشْرِكِينَ			
طريقه	دابرهيم	يو مخيزی	اونۀ ووهغه	دمشر کانونه			
مونږ دابراهيم په ملت قائم يو چې (ټول عمر) دباطل نه روګردان اودحق پيروکار وواودمشرکانوملګري نه وو							

داهل کتاب ترديد:- عبدالله بن صوريا اعور نبي کريم ﷺ ته ونيلي وو چه په هدايت خو مونږ يو که ته زمونږ منې نوتاسوته به هم هدايت درکړو.نصرانيانو هم دا ونيلي وو،په دې باندې دا آيت نازل شو چه مونږ خود ابراهيم د دين حنيف تابع يو،اوهغه استقامت والا،اخلاص والا،حج والا،بيت الله طرفته مخ کولو والا،داستطاعت په وخت کښې دحج فرض پيژندلو والا،دالله ﷻ فرمانبرداری کولووالا،په ټولو رسولانو باندې ايمان راوړلو والا،د لا اله الا الله شهادت کولو والا،مور،ترور،اودپلار خور لره حرام کولو والا،اوټولوحراموکارونونه بچ کيدو والا وو.دټولې معنې دحنيف مختلفو حضراتوبيان کړي دی.

قُولُوا	آمَنَّا	بِاللَّهِ	وَمَا			
اووايئ اے مسلمانانو	چې ايمان راوړي دي موا	په الله	او په هغه هدايت باندې			
تاسوورته بنۀ په ډاګه اووائې	چې مونږ په الله ايمان راوړئي دي اوپه هغه کتاب					
أُنْزِلَ	إِلَيْنَا	وَمَا	أُنْزِلَ	إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ	وَإِسْمَاعِيلَ	وَإِسْحَاقَ
چې نازل شوې دې	مونږته	او په هغه	چې نازل شوې وۀ	ابراهيم ته	او اسماعيل	او اسحاق
کوم چې مونږ ته راليږلې شوې دې	اوپه هغه کتابونو چې ابراهيم عليه السلام اسماعيل عليه السلام او اسحاق عليه السلام					
وَيَعْقُوبَ	وَالْأَسْبَاطِ	وَمَا	أُوتِيَ	مُوسَىٰ	وَعِيسَىٰ	وَمَا
او يعقوب	او اولاد (ديعقوب) ته	اوپه هغه	چې ورکړې شوې وو	موسی	او عيسی ته	او په هغه
اويعقوب ته اوددوئ نمسوته راليږلې شوی دی	اوپه هغه کتابونو چې په موسی او عيسی نازل شوی اوپه هغه					
أُوتِيَ	النَّبِيُّونَ	مِنْ رَبِّهِمْ	لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ	أَحَدٍ مِنْهُمْ		
چې ورکړې شوې وۀ	پيغمبرانوته	دطرفه درب خپل نه	نۀ کوومونږ فرق په مينځ	ديودهغوئ کښې		
کتابونو چې نورپيغمبرانو ته دخپل رب دطرفه ورکړې شوی وو	مونږ ددوئ ترمينځ په منلو اونه منلو					

١) صحيح مسلم : كتاب الذكر والدعاء ، باب فضل الاجتماع على تلاوة القرآن الكريم: ٢٦٩٩)-
٢) ابن ابى حاتم :١/٣٩٧)-

وَنَحۡنُ لَهُۥ	مُسۡلِمُونَ۝
اومونږ هغه لره	تابعداران یو

کښې)هیڅ فرق نه کوؤ اوداللہ حکمونوته موغاړه ایخوذې ده|

په ټولو پیغمبرانو ایمان راوړل:- اللہ ﷻ خپل ایماندارو بندګانو ته فرمائي چه څه په حضرت محمد ﷺ باندې نازل شوی دی په هغې باندې په تفصیل سره ایمان راوړئی،اوچه څه په مخکښې نبیانو باندې نازل شوی وو په هغې باندې هم اجمالي طور ایمان راوړئی. په هغه مخکښې نبیانو کښې ئې دبعضو نومونه هم واخستل او دباقي نبیانوئې مجمل ذکراوکړو. ورسره ئې اوفرمائیل چه دوی دې د هیڅ یونبي په مینځ کښې فرق نه کوی. چه یو منی او بل نه منی،چه کوم عادت دنورو وو چه هغوی به دنبیانو په مینځ کښې فرق کولو او څوك به ئې منل او څوك به ئې نه منل. یهودیان حضرت عیسی ؑ لره،نصرانیان حضرت محمد ﷺ لره ، حجازی عرب حضرت موسی ؑ لره،حضرت عیسی ؑ لره او حضرت محمد ﷺ لره یعنی دریواړو لره نه منی. دې ټولو ته فتوی ملاؤ شوه چه ﴿ أُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗا ﴾ (داخلق په یقین سره کافران دی). حضرت ابوهریره ؓ فرمائي چه اهل کتابو به تورات په عبراني (ژبه) کښې لوستلو. او ددې تفسیر به ئې په عربي (ژبه) کښې کولو او اسلام والو ته به ئې وئیلو. نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه داهل کتابو منل یا تکذیب مه کوئی ، وائې چه په اللہ ﷻ باندې اودهغه په نازل کړې شوؤ کتابونوباندې زمونږ ایمان دې. (١)

دسحر په سنتوکښې قراءت:-نبي کریم ﷺ به دسحر په دوؤ سنتوکښې په رومبي رکعت کښې آیت ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا ﴾ پوره آیت اوپه دویم رکعت کښې به ئې دآل عمران آیت ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ۝ ﴾ لوستلو. (٢)

داسباط تشریح : ① اسباط د حضرت یعقوب ؑ خامنوته وائی ، چه دولس وو. چه ددوی په هر یو نسل کښې ډیر انسانان وو. بني اسماعیل ته ئې قبائل وئیل. اوبني اسرائیلو ته به ئې اسباط وئیل (٣)

② زمحشري رحمه الله په کشاف کښې لیکلي دی چه دا د یعقوب ؑ نمسې وو چه دهغوی د دولسو خامنو اولاد وو.په بخاری شریف کښې دی چه د قبائل نه مراد بني اسرائیل دی،په دوی کښې هم نبیان وو.چه په هغوی باندې وحی نازله شوې وه.لکه حضرت موسی ؑ فرمائي ﴿ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ ﴾ داللہ ﷻ نعمتونولره یادکړئی چه هغه ذات په تاسوکښې نبیان راولیږل.اوپه بل مقام باندې فرمائي چه﴿ وَقَطَّعۡنَٰهُمُ ٱثۡنَتَيۡ عَشۡرَةَ أَسۡبَاطًا أُمَمٗا ﴾ (مونږ ددوی دولس قبیلې جوړې کړې).

د "سبط " وائي تتابع ته ، دا هم یو بل پسې وو. بعضې وائی .دا ماخوذ دې د "سبط "نه ،سبط وائی ونې ته یعنی دوی په مثال دونې دی. چه ددې ښاخونه خواره شوی دی. حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه ټول نبیان علیهم السلام په بني اسرائیلو کښې دی سوا دلسو نه. حضرت نوح ؑ ، حضرت صالح ؑ ،حضرت شعیب ؑ ، حضرت ابراهیم ؑ ، حضرت یعقوب ؑ ، حضرت اسماعیل ؑ ، حضرت هود ؑ ، حضرت اسحاق ؑ او حضرت محمد ﷺ ، سبط وائي هغه ډلې اوقبیلې ته چه د هغوی مورث اعلی پورته په سلسله نسب کښې یو وی. (٤)

---

(١) صحیح بخاری ، کتاب التفسیر ،سوررة البقرة ، باب قول الله (قولو امنا بالله) ٤٤٨٥-
(٢) صحیح مسلم کتاب الصلوة المسافرین ،باب استحباب رکعتی سنة الفجر: ٧٢٧-
(٣) ابن ابي حاتم : ٣٩٩/١-
(٤) ...طی : ٤١/٣ -

ایمان په ټولو خو عمل په قران:- مونږ ته په تورات او انجیل باندې ایمان راوړل ضروري دي. لیکن عمل کول صرف په قران پاك باندې دي ، ابن ابی حاتم کښې دي چه نبي کریم ﷺ فرمائي چه تورات ، انجیل ، زبور باندې ایمان ساتئ لیکن عمل دپاره صرف قران پاك کافي دې.[1]

فَإِنْ	ءَامَنُوا	بِمِثْلِ	مَآ	ءَامَنتُم	
نو که چرې	ایمان راوړو هغوئ	په شان	د هغې	چې ایمان راوړې دې تاسو	
				که دوئ هم ستاسو په شان په نورو کتابونو ایمان راوړو	
بِهِ	فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟	وَإِن	تَوَلَّوْا۟	فَإِنَّمَا هُمْ	فِى شِقَاقٍ
په هغې	نو په هدایت دي هغوئ	او که چرې	مخ ئې واړوو	نو بې شکه هغوئ	په ضد کښې پراته دي
نوسمه لار ئې	بیاموندله	او که	دې ته ئې شاکړه	نو دوئ	پخپلو اختلافونو کښې (بوخت) پراته دي
فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ	وَهُوَ	ٱلسَّمِيعُ	ٱلْعَلِيمُ		
نو زر ده چې کافي به شي تالره په مقابله د هغوئ کښې الله	او هغه	هر څه اوریدونکې	او په هر څه پوهه دې		
ائې پیغمبره د دوئ د شرنه د بچ کیدو دپاره تالره الله کافي دې	او هغه ښه آوریدونکې	او ډیر پوهه دې په (مونږ)			
صِبْغَةَ ٱللَّهِ	وَمَنْ أَحْسَنُ	مِنَ ٱللَّهِ	صِبْغَةً	وَنَحْنُ	لَهُۥ
او وایه چې رنګ د الله	او بل څوك زیات ښه دې	د الله نه	په لحاظ د رنګ سره	او مونږ	هغه لره
د الله رنګ دې	او د الله پاك نه د بل چا رنګ ښائسته کیدې شي	او مونږ یوازې د هغه			
عَـٰبِدُونَ					
عبادت کونکي یو					
عبادت کوونکي یو					

دنجات موندو دپاره شرط:- یعني ائې ایماندارو صحابه کرامو ﷺ اکه دا کفار هم ستاسو په شان ایمان راوړې یعنی په ټولو کتابونو باندې، او ټولو رسولانو باندې نو حق او رشدوهدایت سره به نجات اومومي. اوکه د حجت د قائمیدو نه پس بیا هم دوی نه منع کیږي نو یقینا د حق خلاف دی. الله ﷻ به تاسو ته په دوی باندې غلبه درکړي. او ستاسو دپاره به کافي شي. هغه آوریدونکې او عالم دې.

دعثمان ﷺ د شهادت په وخت کښې تلاوت:- نافع ابن ابی نعیم وائی چه یو خلیفه ته د حضرت عثمان ﷺ د تلاوت والا قران پاك اولیږلې شو. زیاد چه دا واوریدل نو وې وئیل چه په خلقو کښې مشهور دې چه حضرت عثمان خلقو کله شهید کړو ، په هغه وخت کښې دا کلام د هغه په غیږ کښې وو او د هغوی وینه بالکل په دې لفظونو باندې وه چه ﴿ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴾ آیا دا صحیح دی؟ حضرت نافع ﷫ اووئیل بالکل صحیح دی. ما پخپله په دې آیت باندې د حضرت عثمان ﷺ وینه کتلې ده (۱)

د صبغة نحوی تحقیق:- د رنګ نه مراد دین دې[2] او د دې زبر په طور د اغراء دې لکه فطرة الله کښې ، مطلب دادې چه د الله ﷻ دین لازم اونیسئ او په دین باندې ورپریوزئ. بعضې وائی چه دا بدل دې د ﴿ مِّلَّةَ إِبْرَٰهِـۧمَ ﴾ نه. چه د دې نه مخکښې موجود دې. سیبویه وائی د امصدر موکد دې. د ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ﴾ وجې

[1]) ابن ابی حاتم: ۱/۴۰۲)۔
[2]) ابن ابی حاتم : ۱/۴۰۲)۔

سره منصوب ده.لکه (وَعْدَاللّٰهِ حَقًّا) په یو مرفوع حدیث کښې دی چه بنی اسرائیلو اوونیل ائې دالله ﷺ رسوله ﷺ ! آیا زمونږ رب هم رنګ کوی. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل دالله ﷺ نه ویریږئی. آواز را غلو چه دوی ته اووایه چه ټول رنګونه خوزه پیدا کوم. هم دا مطلب ددې آیت هم دې. لیکن ددې روایت موقوف کیدل صحیح دی. اوداهم په هغه وخت کښې چه کله ددې اسناد صحیح وی.

قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِى اللّٰهِ

اووایه (دوئ ته) | چې ایا جګړې کوئ تاسو زمونږ سره | په باره دالله کښې

ورته اووایه چې آیا تاسو مونږ سره دالله په حق کښې جګړې کوی

وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ

حال داچې هغه رب زمونږ دې | اورب ستاسوهم دې | اومونږ لره دی | عملونه زمونږ | اوتاسولره دی

حال دا چې هغه ستاسواوزمونږ (په شریکه) پالونکې دې | اوزمونږ خپل عملونه دی اوستاسو

اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ۝ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ

عملونه ستاسو | اومونږ | هغه لره | خاص بندګی کونکی یو | ایاوایئ تاسو | چې بیشکه

خپل عملونه دی | اومونږ خالص دهغه عبادت کوو | آیاتاسو دا وائې چې ګنی

اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى

ابراهیم | اواسماعیل | اوسحاق او دیعقوب اولاد | وو | یهودیان | یاعیسایان

ابراهیم ﷺ ، اسماعیل ﷺ اواسحاق ﷺ اویعقوب ﷺ اودهغوئ نمسی ټول یهودیان یا عیسایان وو

قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ

ورته اووایه | ایا تاسو | ښه پوهیږئ | که الله | اوڅوك دې | زیات ظالم | دهغه چانه | چې پټه کړې ئې وی

ورته اووایه چې تاسو ښه پوهیږئ اوکه الله | اودهغه چانه لوئې ظالم څوک کیدې شی چې پټ

شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا

ګواهی | چې وه په ذمه دهغه | دطرفه دالله نه | او نه دې | الله | نا خبره | دهغه کارونونه

کړې ئې وی شهادت دالله چې ورسره وی | اوالله ستاسو د عملونو نه ناخبره نه دې

تَعْمَلُوْنَ ۝ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ

چې تاسو ئې کوئ | هغه څه خلق وو | چې تیرشو | دهغوئ دپاره وو | هغه څه | چې هغوئ کړی وو |

(دکومو پیغمبرانو نومونه چه ذکرشول) دغه یوه ډله وه چې لاړه تیره شوه دهغوئ خپل عمل وو

وَلَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْئَلُوْنَ عَمَّا

او ستاسو دپاره دی | هغه څه | چې تاسو ئې کوئ | اونه به کیږی ستاسو نه تپوس | دهغه عملونو

اوستاسو خپل عملونه دی | اوستاسو نه به د هغوی د عملونو په باره کښې هیڅ تپوس نشی کولې

کَانُوۡا	یَعۡمَلُوۡنَ
چي وو هغوئ	چي کول به ئې

بلکه د هغوی دپاره خپل اعمال دی او ستاسو دپاره ستاسو عملونه دی

حقیقي دین اسلام دی:- دمشرکانو جنګونه ختمولو دپاره الله ﷻ خپل نبی ته حکم فرمائي چه ته دوی ته اووایه مونږ سره دالله ﷻ توحید ، اخلاص،اطاعت وغیره باره کښې ولې جنګ کوئې؟ هغه پاك ذات خوصرف زمونږ نه بلکه ستاسو هم رب دې. مونږاوتاسو باندې قابض اومتصرف هم هغه یوازې دې ، زمونږ عملونه مونږ سره دی او ستاسو عملونه ستاسوسره .اومونږ ستاسو د شرك نه بیزاره یو. او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿فَإِنۡ كَذَّبُوكَ الخ﴾(که تا په دروغه ګنړې نواووایه چه څما دپاره څما عمل دې او ستاسو دپاره ستاسوعمل دې. تاسو څما دنیك کار نه او زه ستاسو د اعمالونه بیزاره یم. او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه﴿فَإِنۡ حَآجُّوكَ فَقُلۡ أَسۡلَمۡتُ﴾ دوی تا سره جنګ کوی نو اووایه ما او څما منلووالا خپل مخونه الله ﷻ طرفته کړل.

حضرت ابرا هیم ﷺ هم خپل قوم ته هم دا وئیلی وو ﴿ أَتُحَآجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ﴾ (تاسو دالله ﷻ په حق کښې ماسره جنګ کوئې. اوپه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِي حَآجَّ إِبۡرَٰهِـۧمَ فِي رَبِّهِۦٓ﴾ (تا هغه هم اوکتلو چه ابراهیم ﷺ سره ئې دهغه در ب په حق کښې جنګ کولو) نو په دې ځائې کښې دې جګړه کونکو خلقو ته اووئیلې شو چې زمونږ عملونه څمونږ دپاره اوستاسو عملونه ستاسو دپاره.مونږ ستاسو نه بیزاریو اوتاسو څمونږ نه بیل .مونږ خو په عبادت اوتوجه کښې اخلاص او یکسوئی کولو والا خلق یو.

قوله تعالی:- مَا كَانَ إِبۡرَٰهِيمُ يَهُودِيّٗا وَلَا نَصۡرَانِيّٗا الخ

ابراهیم مسلمان وو:- بیا ددې خلقو د دعوې تردید کیږی چه حضرت ابراهیم ﷺ نه خو یهودی وو اونه نصراني،تاسو ائې یهودو او ائې نصرانیانو ولې داخبرې جوړوئې ؟ آیا ستاسو علم دالله ﷻ نه زیات دې څه ؟ الله ﷻ خو صفا وائې چه ﴿ مَا كَانَ إِبۡرَٰهِيمُ يَهُودِيّٗا وَلَا نَصۡرَانِيّٗا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفٗا مُّسۡلِمٗا وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾ (حضرت ابراهیم ﷺ خو نه یهودی وو اونه نصرانی اونه مشرك بلکه خالص مسلمان وو) دهغوی د الله ﷻ شهادت لره پټول ډیر لوئې ظلم کول دا وو چه دالله ﷻ کتاب کوم چه دوی سره وو ، په هغې کښې دوی اولوستل چه حقیقي دین اسلام دې، محمد ﷺ دالله ﷻ رینښتوني رسول دې . حضرت ابراهیم ﷺ، حضرت اسماعیل ﷺ او حضرت یعقوب ﷺ وغیره دیهودیت او نصرانیت نه بیل وو. لیکن دائې اونه منل او دومره نه بلکه داخبره ئې پټه کړه.

قوله تعالی:- وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُونَ

بیا فرمائي ستاسو اعمال دالله ﷻ نه پټ نه دی. دهغه محیط علم ټول څیزونه ګیر کړی دی. هغه به دهرې نیکۍ او هرې بدئې پوره پوره بدله ورکوی.

قوله تعالی:- تِلۡكَ أُمَّةٞ قَدۡ خَلَتۡ

هرچا دپاره د هغه عمل دې:- دا ددې تنبیه ورکولو نه پس فرمائي دا پاکباز جماعت خو الله تعالی ته اورسیدو ، تاسو چه ترکومې پورې د دوی په نقش قدم باندې روان نه شئ ، صرف ددوی په اولاد کښې کیدل تاسوته دالله ﷻ سره هیڅ فائده او عزت نشی درکولې. ددوی په نیکو عملونو کښې ستاسو هیڅ حصه نشته دی.اوستاسو دبدو عملونو په دوی باندې هیڅ بوج نشته . چه څه کرئی هغه به ریبئ. تاسو چه دیو نبی تکذیب اوکړو نو لکه چه دټولونبیانو تکذیب مو اوکړو. او ائې خلقو خاص کر چه تاسو د نبی آخرالزمان په زمانه کښې یئ. نو تاسو باندې ډیر وبال راغلو. تاسو دا نبی ﷺ په دروغه اوګڼړلو چه سید الانبیاء دې. چه رسول رب العالمین دې. چه دهغه رسالت ټولو انسانانو او جناتو طرفته دې. چه دده درسالت هر یو منلو والا او هر سړې مکلف دې.دالله تعالی بیشمیره درود اوسلام دې وی په حضرت محمد ﷺ باندې ،اود نبی کریم ﷺ نه علاوه په ټولونبیانو باندې

الحمد لله دتفسیر ابن کثیر پښتو ترجمه اوله پاره ختمه شوه .

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِيْ كَانُوْا

اوبه وائی | ناپوهان | دخلقو نه | چې څه څيز اوګرزول دوئ | دقبلې خپلې نه | هغه قبله | چې وو دوئ

ناپوهه خلق به ضرر وائی چې په دوئ څه اوشو چې دهغې خپلې هغې قبلې نه اوګرزيدل چې تراوسه

عَلَيْهَا ۭ قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۭ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ

هغې طرفته | ورته اووايه | چې الله لره دی | مشرق | اومغرب | هدايت کوی | هغه چاته | چې خوښه ئې شی

پورې به ئې ورته مونځونه کول | ته ورته اووايه چې مشرق اومغرب ټول دالله دی | چې دچا په باره کښې ئې

اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۝ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا

د لارې نيغې | اودارنګې | جوړکړئ مونږ تاسو | امت درميانه | دپاره ددې چې شئ

خوښه شی نوهغه په سمه لار روان کړی | او په دې خبره مو تاسو غوره ټولې اوګرولې | چې تاسو به (دقيامت

شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ۭ وَمَا جَعَلْنَا

تاسو ګواهان | په خلقو | اوچې شی | رسول په تاسو | ګواه | اونۀ وه ګرزولې مونږ

په ورځ) په نوروخلقو باندې ګواهان شئ | او پيغمبر په تاسوباندې ګواه شی | اومونږ هغه

الْقِبْلَةَ الَّتِيْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ

قبله | هغه | چې وې ته | هغې ته | مګر | دپاره ددې چې معلوم کړومونږ | اچې څوک | تابعداری کوی

قبله چې تابه ورته (په مکه کښې) مونځ کولو په دې غرض بيا مقرر کړه | چې ښکاره کړو چې څوک د پيغمبر تابعداری

الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ۭ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا

د رسول | دهغه چانه | چې واپس ځی | په پوندو خپلو | او بيشکه | وۀ ډير ګران | مګر

کوی او څوک په اړولو پوند بيرته (کفرته) ګرځی | اودا خبره (د قبلې بدليدو) اګرچې ډيره ګرانه ده مګر

عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ ۭ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ۭ اِنَّ

په هغه چاباند | چې هدايت کړې وۀ هغه ته الله | او نۀ دې الله | اچې ضائع کوی | ايمان ستاسو | ابيشکه

چې الله چاته هدايت اوکړی هغوئ ته ګرانه نه ده | اوالله ستاسوايمان اوعمل هيڅرې نه ضائع کوی

اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝

چې الله | په خلقو باند | ډيرمهربان | رحم کونکې دی |

هغه په خلقو باندې ډير مهربان رحم کونکې دی |

قوله تعالی:- سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ

په دې بې وقوفانو کښې د عالمانو اقوال:- ① وئيلې شی چه ددې بې وقوفو خلقو نه دعربو مشرکان مراد دی.② بو قول دادې چه د يهودوعلماء ترې مراد دی.② اوداهم وئيلې شوی دی چه منافقين ترې مراد دی.

د قبلې بدليدو حکم راتلل:- په صحيح بخاری کښې دحضرت براء ﷺ نه روايت دې چه نبی کريم ﷺ شپاړس يا اوولس مياشتوپورې بيت المقدس طرفته مونځ اوکړو، خو پخپله د نبی کريم ﷺ دا خواهش وو چه د دوی قبله دې خانه کعبه وی.نو دحکم ملاويدونه پس نبی کريم ﷺ دې طرفته مخ کړو او

رومبۍ رکعت نې دمازیگر ادا کړو.چه کومو خلقو نبی کریم ﷺ سره مونځ ادا کړو په هغوی کښې یو کس جماعت سره تیر شو هلته خلق په رکوع کښې وو.دې سړی اوونیل چه په الله ﷻ مې دې قسم وی چه ما نبی کریم ﷺ پسې مکې طرفته مونځ ادا کړو.په دې آوریدوسره هغه خلق هم په هغه حالت کښې کعبې طرفته واوریدل.

قوله تعالی:- وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ

د تحویل قبلې نه وړاندې وفات شوو خلقو د مونځونوحکم:- او داسې خلق چه دقبلې د بدلیدونه مخکښې وفات شو او ډیر شهیدان شو.خلقو ته معلوم نه وو چه دهغوی د مونځونو باره کښې څه اووائی ؟ نویه دې باره کښې دا آیت ﴿ وَمَا كَانَ ﴾ نازل شو.یعنی الله ﷻ به ستاسودخلقوایمان (مونځونه)ضائع نه کړی.

د ایت شان نزول:- په صحیح مسلم کښې دا روایت بل شان دې (۱).یو ځل نبی کریم ﷺ بیت المقدس طرفته مونځ کولو،او اکثر به ئې آسمان طرفته ته کتل او دالله تعالی د حکم انتظار به ئې کولو.تر دې پورې چه دا آیت نازل شو.﴿ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ الخ ﴾ اوکعبة قبله مقرر شوه.په دې موقع په مسلمانانوکښې څه خلقو اوونیل چه کاش مونږ ته دهغه خلقو حال معلوم وې چه د قبلې د بدلیدو نه مخکښې وفات شوی دی.په دې باندې الله ﷻ دا آیت کریمه نازل کړو ﴿ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ ﴾.(۲)

داهل کتابو په تحویل کعبه اعتراض :- په اهل کتابو کښې بعضې بې وقوفو په دې بدلون باندې اعتراض اوکړو.نوالله ﷻ آیت ﴿ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ﴾ نازل اوفرمائیلو .کله چه نبی کریم ﷺ مدینې ته هجرت اوکړو نو دبیت المقدس قبله جوړولو حکم شوې وو.پدې باندې یهود ډیر خوشحاله شو.خو نبی کریم ﷺ قبله ابراهیمی خوښوله.نو کله چه دبدلون حکم راغلو نو یهودو د حسدپه وجه اعتراضونه اوکړل.په دې باندې الله ﷻ دا آیت نازل اوفرمائیلو چه مشرق او مغرب ټول دالله ﷻ دی الخ (۳)

خلاصه دکلام :- دې باره کښې نور ډیر احادیث روایت شوی دی.خلاصه د کلام دا شوه چه نبی کریم ﷺ به په مکه مکرمه کښې د دوؤ رکنونو ترمینځه بیت المقدس طرفته مونځ ادا کولو.کله چه دوی مدینې طرف ته هجرت اوکړو نو ددې دواړو جمع کول ناممکن شو.(ځکه چه په مکه کښې به نبی کریم ﷺ په داسې طریقه مونځ کولو چه خانه کعبه او بیت المقدس دواړه به ئې مخې ته راتلل اوچه کله مدینې منورې ته لاړلو نو هلته بیا دا صورت ممکن نه وو ځکه چه د مدینې نه به یا کعبې ته مخ کیدو او یا بیت المقدس ته دواړو ته په یو وخت کښې مخ کیدل ممکن نه وو) ددې وجې الله ﷻ بیت المقدس طرفته دموخ کولو حکم اوفرمائیلو.

نبی کریم ﷺ ته بیت المقدس ته د مخ کولو حکم په کومه ذریعه اوشو؟په دې باره کښې اختلاف دې چه نبی کریم ﷺ ته ددې خبرې حکم دقرآن پاک په ذریعه ورکړې شو یا څه په بله ذریعه.① بعضې وائی چه دا د نبی کریم ﷺ اجتهادی امر وو.او مدینې ته راتلو نه پس نبی کریم ﷺ په دې باندې عمل کولو.او دالله تعالی نه د تبدیلۍ خواستگار وو.بالآخر دعا قبوله شوه او بیت المقدس طرفته ئې رومبې دمازیگر مونځ اداکړو.په بعضو روایتونوکښې دی چه هغه د ماسپخین مونځ وو.

په مسجد القبلیتین کښې د تحویل قبلې حکم راتلل:- حضرت ابوسعید ابن المعلی وئیلی دی چه ما او زما رور چه کوم مونځ کعبې طرفته مخ کولو سره ادا کړو هغه د ماسپخین مونځ وو.دبعضو مفسرینو

(۱) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقره باب : ۱۷ ح:۴۴۸۶،صحیح مسلم: ۵۲۵)-

(۲) ابن ا سحاق بسنده)-

(۳) الطبری: ۱۳۸/۳)-

وغیره بیان دي چه نبی کریم ﷺ باندې چه کله دقبلې دبدلون ایت نازل شو نو په هغه وخت کښې نبی کریم ﷺ په مسجد بنوسلمه کښې دماسپخین مونځ کولو او دوه رکعته ئې ادا کړی وو.بیا باقی دوه رکعته نبی کریم ﷺ بیت الله شریف طرفته ته ادا کړل.هم په دې وجه ددې جماعت نوم مسجدالقبلتین یعنی د دوؤ قبلو والا جماعت دې.

د تحویل قبلې حکم په کوم مونځ کښې راغلې وو:- حضرت نویله بنت مسلم ﵂ فرمائی چه مونږ دماسپخین په مونځ کښې وو چه مونږ ته خبر ملاؤ شو او مونږ په مونځ کښې واوریدلو.سړی د ښځو په ځائې شول او ښځې د سړو ځائې ته راغلې وې.خو قبا والو ته په دویمه ورځ دا خبر اورسیدو.

په بخاری او مسلم کښې دحضرت عبدالله بن عمر نه روایت دې چه خلقو د سحر په وخت کښې په مسجد قبا کښې مونځ کولو.چه ناڅاپه یو کس راغلو او وې وئیل چه نبی کریم ﷺ باندې دشپې د قرآن پاك حکم نازل شو او کعبې طرفته دمونځ ادا کولو حکم ورته اوشو.نومونږ خلقوهم دشام طرف نه مخ واړولو او کعبې طرفته مو اوګرځولو([1]).

یواستدلال:- د دې حدیث نه هم معلومه شوه چه دناسخ حکم لازم کیدل په هغه وخت کښې وی چه کله ددې علم اوشی.اګر دا حکم مخکښې نازل شوې وو ځکه چه دې حضراتو ته د مازیګر او ماښام او ماسپخین د مونځ د دوباره ادا کولو حکم اونه شو.والله اعلم.

دخلقو اعتراضونه او د هغې جواب:- اوس باطل پرست کمزورې عقیدې والو خبرې شروع کړې چه دا څه وجه ده.کله دې ته قبله وائی او کله هغې ته.هغوی ته جواب ورکړې شو چه حکم او تصرف او امر دالله ﷻ دې.چه تاسو کوم طرفته مخ کړنی هغه طرفته هغه موجود دې.ښه والې څه په دې کښې رانغلو بلکه اصلیت خو دایمان مضبوطیا ده.چه دهر حکم په منلو باندې مجبوره وی.او په دې کښې ګویا مومنانو ته ادب خودلې شوې دې.چه ددوی کار صرف د حکم منل دی.چه کوم طرفته دوی ته دمتوجه کیدلو حکم اوشی نو هغه طرفته به دوی متوجه کیږی.د اطاعت معنی دهغه لوئې ذات حکم منل دی. که په یو ورځ کښې سل خله مونږ ته د اوریدو یا تاویدو حکم اوشی نو مونږ به خوشحالئ سره داسې کوؤ ،مونږ دهغه پاك ذات غلامان یو،مونږ دهغه ماتحت یو،دهغه فرمانبردار یو،اودهغه پاك ذات خادمان یو.چه کوم طرفته هغه مونږ ته حکم راکوی مونږ به هغه طرفته مخ اړوؤ.په امت محمدی ﷺ باندې هم دالله ﷻ دا کرم دې چه دوی ته د خلیل الرحمان قبلې طرفته د مخ کولو حکم ا وشو.چه هغه هم دهغه پاك ذات په نوم باندې جوړه شوې ده او کومې ته ټول فضیلتونه حاصل دی.

دیهودو د مسلمانانو سره د حسد وجه:- دمسند احمد په یو مرفوع حدیث کښې دی چه یهودیانو ز مونږ سره په دې خبره ډیر زیات حسد دې ①چه مونږ ته الله ﷻ د جمعې د ورځې توفیق راکړو او دوی ددې نه واوریدل ②او په دې باندې چه خمونږ قبله دا ده اوهغوی ددې نه ګمراه شو.③ او دوی ته غټ حسد ځمونږ په آمین وئیلو دې چه کوم امام پسې وئیلې کیږی.([2])

قوله تعالی:- لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ

دامت محمدی فضیلت:- بیانې اوفرمائیل چه تاسو لره دې ښکلې قبلې طرفته متوجه کول ددې وجې نه دی چه تاسو پخپله هم ښکلې امت یئ او په نورو امتونو باندې د قیامت په ورځ ګواه هم ئې ځکه چه هغوی ټول ستاسو فضیلت منی.

---

[1] صحیح بخاری : کتاب الصلوة باب ماجاء فی القبلة...۴۰۳،صحیح مسلم: ۵۲۶،ترمذی: ۳۴۱،نسائی: ۷۴۳)-

[2] احمد: ۱۳۵/۱،)-

د وسط وضاحت:- د ﴿وَسَطًا﴾ معنی دلته بهتر او ښکلې ده لکه څنګه چه ونیلې کیږی چه قریش دنسب په اعتبار سره وسط عرب دی.او ونیلې شوی دی چه نبی کریم ﷺ په خپل قوم کښې وسط وو یعنی اشرف نسب والا وو.او صلوة وسطی یعنی افضل ترین مونځ چه دمازیګر دې لکه څنګه چه په صحیح حدیث سره ثابت دی.او په ټولو امتونوکښې دا امت افضل او اعلی دې ځکه چه په شریعت کښې هم کامل دی او دوی ته لار هم بالکل صحیح ملاؤ شوه او دین ورته هم ښه واضحه ملاؤ شو.لکه څنګه چه فرمان دې چه﴿هُوَ اجْتَبٰىكُمْ الخ﴾ الله ﷻ تاسو منتخب کړئی اوستاسو په دین کښې هېڅ تنګی نشته دې.ستاسو دپلار دحضرت ابراهیم ﷺ په دین باندې تاسو یئ؛ اوهم هغه ستاسو نوم مسلمانان اینبودی دی. او ددې نه مخکښې هم او په دې کښې هم چه نبی کریم ﷺ په تاسوباندې ګواه وی.

د امت محمدی د ګواهئ کیفیت:- په مسند احمد کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه حضرت نوح ﷺ به دقیامت په ورځ رابللو شی اودهغوی نه به تپوس اوشی چه آیاتازما پیغام خلقوته رسولې وو . حضرت نوح ﷺ به اووائی چه آو اې الله ﷻ مارسولې وو.هغوی به صفا انکاراوکړی او وائی به چه مونږ ته هیڅوك ویرونکې نه وو راغلې.حضرت نوح ﷺ ته به اوونیلې شی چه ستا امت انکار کوی ته ګواه پیش کړه.حضرت نوح ﷺ به اووائی چه آو نبی کریم ﷺ امت زما ګواهان دی.هم دا مطلب ددې ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا﴾ دې.

د﴿وسط﴾ معنی عدل ده.اوس به تاسوراوبلې اوتاسوبه ګواهی ورکوئی(بخاری،ترمذی،نسائی ابن ماجه (۱)

دقیامت په ورځ د امت محمدی ګواهی:- دمسند احمد په یو بل روایت کښې دی چه دقیامت په ورځ به نبیان علیهم السلام راشی او د هغوی سره به دهغوی دامت صرف دوه کسان وی اوددې نه زیات هم. د هغوی امت به راوبللې شی او هغوی ته به اوونیلې شی چه آیا دې نبی ﷺ تاسو ته تبلیغ کړې وو؟.هغوی به انکار کوی.نبی به ئې راوغوښتلې شی او تپوس به تري اوکړې شی چه تاسو دوی ته تبلیغ کړې وو ،هغوی به اووائی چه آو.اوبه ونیلې شی چه ستا څوك ګواه شته دې،هغه به اووائی چه حضرت محمد ﷺ اود حضرت محمد ﷺ امت.نو حضرت محمد ﷺ او د حضرت محمد ﷺ امت به راوغوښتلې شی اود هغوی نه به دا سوال اوکړې شی چه آیا دې پیغمبر ﷺ تبیلغ کړې وو؟ دوی به اووائی چه آو.دوی ته به اوونیلې شی چه تاسو ته څنګه معلومه ده ؟.دوی به جواب ورکړی چه مونږ ته خمونږنبی ﷺ راغلو اوراته ئې ﷺ خبر راکړې وو.چه انبیاء علیهم السلام تاسو پیغام خپلوخپلو امتونو ته رسولې دې.هم دا مطلب دې دالله ﷻ د فرمان ﴿ وَكَذٰلِكَ ﴾.(۲)

د امت محمدی ګواهی:- دمسنداحمد په یو بل روایت کښې د﴿وسط﴾ معنی ﴿عدل﴾ راغلې ده (۳)،ابن مردویه اوابن ابی حاتم کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه زه او زما امت به دقیامت په ورځ به اوچته غونډئی باندې یو.په ټول مخلوق کښې به ښکاره یو او ټول به راته ښکاری.په هغه ورځ به ټوله دنیا تمنا کوی چه کاش هغوی دې په خمونږ کښې وې.چه دکوم کوم نبی قوم هغه لره په دروغه ګڼړلې وو مونږ به د الله ﷻ په لوئې دربار کښې ګواهی ورکوؤ چه دې ټولو نبیانو علیهم السلام د رسالت حق ادا کړې وو.

څه واجب شو: په مستدرك حاکم کښې یو حدیث دې چه دبنی سلمه د قبیلې دیوسړی په جنازه کښې مونږنبی کریم ﷺ سره وو.خلقو اوونیل چه داډیرنیك متقی اوپارسامسلمان وو.او نور ئې هم ډیر

---

(۱) صحیح بخاری :کتاب التفسیر.سورة البقره باب : ۱۳،ح: ٤٤٨٧،والظر: ۳۳۳۹،ترمذی: ۲۹٦۱،ابن ماجة: ٤۲۸٤)-

(۲) صحیح احمد: ۵۸/۳،ابن ماجة: کتاب الزهد باب صفة امة محمد ﷺ : ٤۲۸٤،صحیح بخاری: ۳۳۳۹ بلفظ آخر)-

(۳) احمد: ۹/۳،ترمذی: کتاب التفسیر باب ومن سورة البقره: ۲۹٦۱،وصحیح بخاری: ۷۳٤۹)-

تعریفونه اوکړل.نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو دا څنګه وائئ ؟ دې سړی اوونیل چه یارسول الله ﷺ د پټ علم خو الله ﷻ ته دې لیکن په ظاهره ددې سړی دا حالت وو.نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده دپاره واجب شو.بیا دبنو حارثه دیو سړی په جنازه کښې مونږ وو.خلقو اوونیل چه یارسول الله ﷺ دا ډیر خراب سړی وو.ډیر ژبه ور وو.اوبد اخلاقه وو.نبي کریم ﷺ چه ددې سړی خرابئ واوریدلې نو وې فرمائیل چه تاسو دا څنګه وائئ ؟.دې سړی هم دا اوونیل.نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه واجب شو.محمد بن کعب رحمه الله چه دا حدیث واوریدو نو وې فرمائیل چه رسول الله ﷺ رښتونې دې.اوګورئ قرآن پاک هم فرمائی چه ﴿وَكَذٰلِكَ الخ﴾ ([1]).

د مرده د نیکئ ګواهی ورکولو نتیجه:په مسند احمد کښې ابوالاسودفرمائی چه څه مدینې منورې ته راغلم نودلته بیماری وه.خلق زیات مړه کیدل.څه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه سره ناست ووم چه دې کښې یو جنازه راووتله.اوخلقو دمرحوم نیکئ شمیرل شروع کړل.دوی اوونیل چه دده دپاره واجب شو ،په دې کښې دوئمه جنازه راووتله خلقوددې سړی بدئی شمیرل شروع کړل.دوی اوفرمائیل چه دده دپاره واجب شو.ما اوونیل چه یاامیرالمومنین رضی الله عنه څه واجب شو ؟.دوی اوفرمائیل چه ما هغه اوونیل چه څه نبي کریم ﷺ فرمائیلی ووچه د کوم مسلمان د نیکئ شهادت څلورو کسانو ورکړو نو الله ﷻ به دې جنت ته داخل کړی.مونږ اوونیل چه یارسول الله ﷺ که درې سړی ورکړی؟.نونبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه درې هم.مونږ اوونیل چه دوه سړی وی ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه دوه هم.مونږ دیو باره کښې سوال اونکړو ([2]).

ښه او بد پیژندل:- ابن مردویه کښې یو حدیث کښې دې چه نزدې ده چه تاسو به ښه اوبد لره اوپیژنئ. خلقو اوونیل چه یارسول الله څنګه ؟ نبي کریم ﷺ اوفرمائیل چه په ښه تعریف او خراب شهادت سره، تاسو په زمکه باندې دالله ﷻ ګواه یئ ([3])

قوله تعالی:- ﴿وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ﴾

د قبلې بدلون امتحان دپاره وو:: بیا فرمائی چه رومبئ قبله صرف د امتحان په طور وه.یعنی مخکښې بیت المقدس قبله مقرر شوه او بیا کعبة الله طرف ته د مخ اړولو حکم صرف ددې وجې وو چه معلومه شی چه رښتونې او تابعدار څوک دې ؟ او چرته چه ته توجو اوکړې نو هلته توجو کولو والا څوک دی؟ او څوک دې چه شا کوی او مرتدکیږی.دا کار په حقیقت کښې ډیر ګران دې لیکن چه په کومو زړونوکښې ایمان اویقین دې او چه کوم کسان د نبي کریم ﷺ رښتونې پیروکار دی چه کومو ته معلومه ده چه نبي کریم ﷺ څه فرمائی نودارښتیا دی.اوچه دکومو کسانو عقیده ده چه څه الله ﷻ غواړی نوهغه کوی، خپلو بندګانو ته چه څه غواړی نوهغه حکم ورکوی او چه څوک ختمول غواړی نو هغوی ختموی،او چه څوک باقی پاتې کول غواړی نو هغوی پاتې کوی،د هغه پاک ذات په هر یو کار کښې حکمت دې او په هغوی باندې دده حکم منل هم مشکل نه دی.

اودا خوده چه بیمارو زړونووالو ته چه کوم حکم راغلو نو ددوی سره یو نوې درد پیدا شو.په قرآن پاک کښې یو بل ځائې کښې دې چه ﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ﴾ کله چه څه سورت نازلیږی نو ددې باره کښې بعضې تپوس کوی چه دې سره دچا ایمان زیات شو؟.اوبل ځائې کښې دی چه ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ ۖ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾ یعنی دایمان والو دپاره دا هدایت اوشفاء ده او بې ایمانه خلقو د

---

[1] حاکم: ۲۶۸/۲،)-

[2] صحیح بخاری : کتاب الجنائز باب ثناء الناس علی المیت: ۱۳۶۸،ترمذی: ۱۰۵۹،نسائی: ۱۹۳۶،احمد: ۴۵۲۱)-

[3] ابن ماجة کتاب الزهد باب الثناء الحسن: ۴۲۲۱،وسنده حسن وصححه ابن حبان : ۲۰۵۹،والحاکم: ۱۲۰/۱،والذهبی)-

غوړونو دپاره بوج دي او د سترګو پتوالي دي.او په بل ځاني کښې فرمائي چه ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا﴾ يعنې خمونږ نازل شوې قران پاك د مومنانو دپاره سراسر شفاء او رحمت دي.او د ظالمان په تاوان کښې زياتوي.

د صحابه کرامو کاميابي:- په دې واقعه کښې ټول بزرګان صحابه کرام ثابت قدم وو،اول سبقت کوونکي مهاجرين او انصار دواړو قبلو طرفته مونځ کوونکي وو.په پورته حديث کښې بيان شو چه هغوی څنګه مونځ کولو او ددې خبر آوريدو سره واوريدل.(۱).په صحيح مسلم کښې روايت دې چه درکوع په حالت کښې وو،پدې کښې کعبې طرفته ته واوريدل.چه ددې نه ددوی کمال اطاعت او اعلی درجه تابعداری ثابته شوه.

قوله تعالى:- وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ؕ

الله بيت المقدس ته شوی مونځونه نه ضائع کوی:- بيا ارشاد دې چه الله ﷻ به ستاسو ايمان ضائع نه کړي.يعنی تاسو چه کوم مونځونه بيت المقدس طرفته کړی دی هغه به نه ضائع کيږي.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د دوی اعلی ايمانداری ثابت شوه.دوی ته به دواړو قبلو طرفته د مونځ کولو ثواب ملاويږي.دا مطلب هم بيان شوې دې چه الله ﷻ به د نبی کريم ﷺ او د دوی رضی الله عنهم د ملګرو اوريدل ضائع نه کړي،

دالله د مهربانۍ مثال:- بيا ارشاد دې چه الله ﷻ رؤف رحيم دې (۲).په صحيح حديث کښې دی چه نبی کريم ﷺ يو قيدی ښځه اوليده چه ددې نه ددې بچې ورک شوې وو.او هغې خپل بچې دليونو په شان تلاش کولو.او ترکومې پورې چه ورته هغه ملاؤ شوې نه وو نو په قيد کښې چې به دې کوم بچې ليدو هغه به ئې راغاړې ويستلو.تر دې پورې چه ددې بچې پيدا شو.په خوشحالۍ خوشحالۍ دې اوچت کړو او سينې سره ئې اولګولو.او ده ته ئې يئ ورکړل.په دې کتلو سره نبی کريم ﷺ صحابه کرام ته اوفرمائيل چه اووائې چه آيا دا به دا بچې اور ته واچوی.خلقو اووئيل چه يارسول الله ﷺ بالکل نه.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل په الله ﷻ قسم چه څومره دا مور په بچی باندې مهربانه ده ددې نه زيات الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې رؤف و رحيم دي.

قَدْ | نَرٰى | تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
| په تحقيق سره | وينو مونږ | بار بار ګرزولو مخ ستا
|مونږ وينو چې ته (د وحی د راتلو په انتظار) بيا بيا آسمان

فِى السَّمَآءِ ۚ | فَلَنُوَلِّيَنَّكَ | قِبْلَةً | تَرْضٰىهَا ۠ | فَوَلِّ
طرف د آسمان ته | نو خامخا به مونږ اوګرزوو تا | هغې قبلې ته | چې ته خوښوې هغه | نو اوګرزوه
طرف ته ګورې | (مونږ ستا خواهش پوره کوو) هغې قبلې ته دې ګرزو چې کومه ستا خوښه ده | نو خپل مخ

وَجْهَكَ | شَطْرَ | الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ | وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ | فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ
مخ خپل | طرف | د مسجد حرام ته | او س چې په کوم ځائې کښې يئ تاسو | نو ګرزوئ مخونه خپل
مسجد حرام (کعبې) طرفته اوګرځوه | او (ددې نه پس) هر ځائې کښې چې يئ نو مسجد حرام ته مخ کوئې

---

(۱) صحيح مسلم كتاب المساجد: باب تحويل القبلة: ۵۲۷)-

(۲) صحيح بخاری : كتاب الادب باب رحمة الولد: وتقبيله ومعانقته : ۵۹۹۹،صحيح مسلم: ۲۷۵۴)-

شَطْرَهٗ ؕ	وَاِنَّ	الَّذِيْنَ	اُوْتُوا الْكِتٰبَ	لَيَعْلَمُوْنَ	اَنَّهُ
طرف دهغې نه	او بیشکه	هغه کسان	چې ورکړې شوې دې ورته کتاب	خامخا پوهیږي	چې داحکم
اودا خلق چې دوی ته کتاب ورکړې شوې دې			په دې ډیر پوهیږي چې (دقبلې بدلولو) دا حکم		

الْحَقُّ	مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ	وَمَا	اللّٰهُ	بِغَافِلٍ	عَمَّا	يَعْمَلُوْنَ ۝
حق دې	دطرفه درب دهغوی نه	اونه دې	الله	ناخبره	دهغه کارونونه	چې هغوی ئې کوی
دالله دطرفنه بالکل حق دې		او کوم (دفساد) کارونه چې دوی کوی الله دهغې نه غافل نه دې				

قوله تعالى:-قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ

ابراهیمي قبله د رسول الله ﷺ خوښه وه::دحضرت ابن عباس رضی الله عنه بیان دې چه په قرآن پاك کښې دټولو نه اوله نسخه حکم دقبلې دې.نبی اکرم ﷺ مدینې منورې طرفته هجرت اوکړو اوددې خائې اوسیدونکې یهودیان وو.الله ﷻ نبی اکرم ﷺ ته بیت المقدس طرفته د مونځ کولو حکم اوکړو.یهودیان په دې ډیر خوشحاله شو.نبی اکرم ﷺ ډیرې میاشتې دې طرفته مونځ کولو.خو پخپله د نبی اکرم ﷺ خوښه قبله ابراهیمي وه.نبی اکرم ﷺ به د الله ﷻ نه دعا کوله او نظرونه به ئې آسمان طرفته اوچتول.بالاخر آیت ﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ نه تر وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ؕ﴾ نازل شو.په دې باندې یهودیانو اووئیل چه ددې قبلې نه ولې واوړیدو ؟ نو ددې په جواب کښې اووئیلې شو چه مشرق او مغرب دالله ﷻ دی او وې فرمائیل چه کوم طرفته ستاسومخ وی نوهغه طرفته ته دالله ﷻ مخ (ذات) دې اووې فرمائیل چه رومبئ قبله د امتحان په طوروه([1])اوپه یو بل روایت کښې دی چه نبی اکرم ﷺ دمونځ نه پس به ئې خپل سرمبارك اسمان طرف ته اوچت کړونو پدې باندې داآیت نازل شواوحکم اوشوچه مسجدحرام طرفته ته کعبه کښې میزاب طرفته ته مخ کړه.جبریل علیه السلام امامت اوکړو.عبدالله بن عمر رضی الله عنه مسجد حرام کښې د میزاب مخکښې ناست وو اوداآیت مبارك ئې تلاوت اوفرمائیل چه میزاب کعبه طرفته دمخ کولو حکم دې ([2])

د قبلې په حد کښې د امامانو مذاهب:- د امام شافعي رحمه الله هم یوقول دې چه عین کعبې طرفته ته توجه کول مقصود دی.او دویم قول د دوی دا دې چه مخ کعبې طرفته کول کافی دی.او هم دا مذهب داکثرو ائمه کرامودې.حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه مراد دې طرفته مخ کول دی د ابوالعالیه رحمه الله،مجاهد رحمه الله، عکرمه رحمه الله،سعید بن جبیر رحمه الله،قتاده رحمه الله،ربیع بن انس رحمه الله وغیره هم دا قول دې ([3])،یو حدیث کښې دا هم دی چه د مشرق اومغرب په مینځ کښې قبله ده.([4]) په ابن جریج کښې حدیث دې چه نبی اکرم ﷺ فرمائی بیت الله قبله ده.دمسجد حرام والو او مسجد قبله ده اهل حرم والو لره او حرم قبله ده ټولې زمکې والو دپاره که هغوی په مشرق کښې وی اوکه هغوی په مغرب کښې وی د ټولو امتونو هم دا قبله ده.([5])

د قبلې حدود کوم دی؟

مسلك حنفي:قبلې ته مخ کول هم دمونځ په شرطونو کښې یوشرط دې.دلیل دالله ﷻ ارشاد دې﴿فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ؕ﴾وجه د استدلال داده.چه الله ﷻفرمائیلی دی.﴿فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪﴾مونږ به تا،ستا خوښې

[1] ابن ابی حاتم: ۱۰۳/۱-.
[2] حاکم: ۲۶۹/۲-.
[3] ابن ابی حاتم: ۱ / ۱۰۸-
[4] ترمذی: کتاب الصلوة : باب ماجاء ان بین المشرق والمغرب قبلة: ۳۴۴،وهو صحیح ابن ماجة: ۱۰۱۱،نسائی: ۲۲۴۵-
[5] قرطبی: ۱۵۹/۲،البیهقی: ۹/۲-.

قبلې طرف ته واړوو.او بيا ئے مسجد حرام ته د مخ اړولو حکم اوکړلو.
بيا دمانځه دوه صورتونه دي.يا خو به دا په مکه مکرمه کښې ادا کوي.اويا به د مکې نه بهر په بل ځائې کښې ادا کوي.نو په اول صورت کښې عين کعبې ته مخ کول ضروري دي.ځکه چه نبي ﷺ به په مسجد حرام کښې مونځ کولو.نو عين کعبې ته به ئې مخ کولو.اوهم دا معمول د صحابه کرامو ﷺ او تابعينو ﷺ هم پاتې شوې دے.لکه چه په دے باندې اجماع ده.او په دويم صورت کښې قبلې طرف ته مخ کول فرض دي.
دليل ئې دا دې.چه نبي ﷺ او مسلمانان په مدينه منوره کښے وو.نو الله ﷻ هغوی ته مسجد حرام طرف ته د مخ کولو حکم کړې وو.کعبې طرف ته دمخ کولوحکم ئې نه وو کړې.نومعلومه شوه.چه کوم سړې د مکې نه بهر وي.دهغه دپاره عين کعبې ته مخ کول فرض نه دي.ځکه چه الله ﷻ بندګان د هغوی د طاقت مطابق مکلف کوي.د الله ﷻ ارشاد دے﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ (تسهيل الهدايه (۱۱۰۳۸)-
په ابونعيم کښې دبراء نه روايت دې چه نبي اکرم ﷺ شپاړس اوولس مياشتې بيت المقدس طرفته مونځ اوکړوخو نبي اکرم ﷺ ته خوښ دا امر ووچې بيت الله شريف ته مونځ اوکړي.نو دالله ﷻ په حکم نبي اکرم ﷺ بيت الله شريف ته متوجه شو او د مازيګر مونځ ئې ادا کړو.بيا په مونځګذارو کښې يو سړې مسجد والو ته ورغلو اوهغوی په رکوع کښې وو،او وې وئيل چه زه حلفيه ګواهي کوم چه ما نبي اکرم ﷺ سره مکې طرفته مونځ اوکړو.په دې آوريدو سره هغوی چه په کوم حالت کښې وو هم په هغه حالت کښې بيت الله شريف طرفته اوګرزيدل.([1]) عبدالرزاق کښې هم دا روايت څه قدر کمې زياتې سره مروي دې.([2])
نسائي کښې دحضرت ابوسعيد معلى نه روايت دې چه مونږ د صبا په وخت کښې مسجد نبوي ﷺ ته د نبي اکرم ﷺ په زمانه کښې تلو.او هلته به مو څه نفلونه کول.يو ورځ مونږ لاړو نو اومو کتل چه نبي اکرم ﷺ په منبر باندې ناست دي.ما اووئيل چه نن څه نوې خبره ضرور شوې ده.څه کښيناستم نو نبي اکرم ﷺ دا آيت مبارك اولوستلوچه﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا﴾.ما خپل ملګرى ته اووئيل چه رازه چه د نبي کريم ﷺ د فارغيدو نه پس ددې نوي حکم تعميل اوکړو.او اول فرمانبردار جوړشو.نومونږ يو طرفته لاړو.اودټولو نه مو مخکښې بيت الله شريف طرفته مونځ ادا کړو.بيا نبي اکرم ﷺ هم دمنبر نه راکوز شول او دې قبلې طرفته ئې اول مونځ دماسپخين ادا کړو.([3])
ړومبې مونځ بيت الله طرف ته ادا کول:- په ابن مردويه کښې د ابن عمر ﷺ نه روايت دې چه ړومبې مونځ چه کوم نبي اکرم ﷺ کعبې مبارکې طرفته اداکړو هغه دماسپخين مونځ وو.او هم دا مونځ صلوة وسطى دې.ليکن مشهور دي چه ړومبې مونځ ئې کعبې طرفته د مازيګر ادا کړې وو او هم په دې وجه قبا والو ته په دويمه ورځ اطلاع اورسيده.
په ابن مردويه کښې په روايت د نويله بنت مسلم ﷺ موجود دي چه مونږ په مسجد بنوحارثه کښې بيت المقدس طرف ته دماسپخين يا مازيګر مونځ کولو او دوه رکعته مو ادا کړي ووچه په دې کښې څوك راغلل او دقبلې دبدلون خبر ئې راکړو.نو مونږ په مونځ کښې بيت الله شريف طرفته شو.اوباقي مونځ مودې طرفته ادا کړو.په دې مخ اړولو کښې سړي د ښځوو او ښځې د سړوپه ځائې کښې شوې.نبي اکرم ﷺ ته چه دا خبر اورسيدو نو خوشحاله شو او وې فرمائيل چه دوی ايمان بالغيب والا دي.([4])

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير.سورة البقرة باب: ۱۲،ح: ٤٤٨٦)-
[2]) عبدالرزاق فی التفسير: ۱۱۲،صحيح بخاری: ۳۹۹)-
[3]) السنن الکبری للنسائی: ۱۱۰۰٤،مجمع الزوائد : ۱۲/۲،)-
[4]) طبرانی : ۵۳۰/۲۴،)-

د رکوع په حالت کښې د قبلې بدلیدو خبر ملاویدل:-په ابن مردویه کښې دعماره بن اوس ﷺ نه روایت دې چه درکوع په حالت کښې مونږ ته اطلاع ملاؤ شوه اومونږ ټول ښځې سړی اوبچی هم په دې حالت کښې قبلې طرفته واوړیدل.(۱)

قوله تعالی:- وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

دمسافر،او دمیدان جنګ دسپاهی مونځ: بیا ارشاد کیږی چه تاسو په کوم ځائې کښې هم یئ په مشرق یا مغرب کښې نو مخ قبلې طرفته کوئی.البته په سفر کښې په سورلئ باندې نفل کولو والا چه کوم طرفته مخ کوی نو هغه طرفته دې نفل اداکړی.دده دزړه توجه دې کعبې طرفته وی.همدارنګه په میدان جنګ کښې د مونځ کولووالا چه څنګه او کوم طرفته وی مونځ دې ادا کړی او داشان هغه سړې چه هغه ته د قبلې معلومات نه وی نوهغه دې په اندازې سره چه کوم طرفته د هغه غالب ګمان وی نومونځ دې اداکړی بیاکه دې خلقوقبلې طرفته مونځ نه وی کړې نوهم ددې خلقو مونځ اداشو.اوداﷲ ﷻ په نیزدا معاف دې.

د ویریدونکی دپاره د استقبال حکم

مسلک حنفي:- مسئله دا ده.که یوکس د ویرے د وجې قبلې ته په مخ کولو قادر نه وی.نو کوم طرف ته چه قادر وی.هغه طرف ته دے مخ کوی.ویره که مالي وی یا جاني وی.که د دشمن وی اوکه د ځناور وی.اوکه د ډاکو وی.مثلاً چه یو کس سره دا ویره وی.که زه اوخوزیدم.او قبلې ته مے مخ کړلو.نو دشمن ته به پته اولګی.نو دهغه دپاره په ناسته یا په ملاسته چه څنګه ممکنه وی.هغې طرف ته مخ کول جائزدی.مونځ دے اوکړی.

دغه شان دا حکم د هغه بیمارهم دې.چه قبلې طرف ته په اوړیدو باندې قادر نه وی.او داسې څوك هم نه وی.چه دے قبلې ته واړوی.دغه شان که یو کس په کشتئ کښې ناست وی.اوکشتئ ماته شوه.اوهغه په یوه تخته پاتې شو.اوهغه سره ویره وی.که قبلې ته مخ کوی.نو ډوبیږی.نودده دپاره جائز دی.چه کوم طرف ته ممکن وی.هغه طرف ته دے مونځ کوی.

دغه شان که په یوکس باندې د قبلې طرف مشتبه شی.او ورسره داسې څوك هم نه وی.چه هغه د قبلې دجهت نه خبر وی.اودهغه نه تپوس اوکړی.نوددے سړی دپاره تحری (اجتهاد) کول پکار(واجب) دی.نوچه کوم طرف ته ئې غالب ګمان راغلو.هغه طرف ته دے مونځ اوکړی.

که یو کس د قبلې خودونکې موجود وی.نودهغه نه دے تپوس اوکړی.په دے صورت کښې به تحری جائز نه وی.

اول خو دا ضروری ده.چه د چانه تپوس اوکړی.اودا تپوس کول ځکه ضروری دی.) چه تپوس کول د تحری نه قوی دی.نو چه ترکومے پورې تپوس کول ممکن وی.ترهغه وخته پورې تحری کول ناجائز ده.او که خبرورکونکې څوك موجود نه وی.اوتپوس کول د تحری نه اوچت دی.نو تر څو پورې چه تپوس کول ممکن وی.نوترهغه وخته پورې تحری کول جائزنه ده.

که یوکس باندې د قبلې اشتباه راغلے وه.او هغه د قبلې د طرف معلومولو دپاره تحری اوکړه.اومونځ ئې اوکړلو.د مانځه نه پس ورته معلومه شوه.چه د قبلې طرف ترے خطا شوې وو.یعنی د قبلې نه علاوه بل طرف ته ئې مونځ کړې وو.(تسهیل الهدایه (۱۱/ ۲۸۲)).

دمونځ په حالت کښې دې نظر چرته لری ؟:مالکیانو ددې آیت نه استدلال کړې دې چه مونځګذار دې په حالت د مونځ کښې خپل نظرونه خپلې مخې ته ساتی د سجدې په ځائې نه لکه څنګه چه د حضرت

---

(۱) مسند ابی یعلی: ۱۵۰۹،مجمع الزوائد: ۱۳/۲).

امام شافعي رحمه الله اوحضرت امام احمد رحمه الله اوحضرت امام ابوحنيفيه رحمة الله عليه مذهب دې، ځکه چه دآيت لفظونه دادي چه مخ مسجد حرام طرفته کوني، اوچي د سجدې په ځاني نظرونه ساتل غواړني نو په دې کښې لږ شان تيتيدل دي اوداتكلف د كمال خشوع خلاف دې. دبعض مالكيانو دا قول هم دې چه دقيام په حالت کښې دې خپلې سينې طرفته ته نظرونه ساتي.

قاضي شريح وائي چه د قيام په وخت کښې دې سجدې په ځاني نظرونه ساتي. لكه څنګه چه د جمهورو علماء كرامو قول دې، ځکه چه دا پوره پوره خشوع اوخضوع ده، او يو حديث مبارك کښې هم دا مضمون راغلي دې. او د ركوع په حالت کښې دې د خپلو قدمونو په ځاني خپل نظرساتي، اود سجدې په حالت کښې دې پوزې ته نظر ساتي او دالتحيات په حالت کښې دې خپلې غيږې طرفته.

په مانځه کښې د نظرساتلو مقام

مسلک حنفي:- د قيام په حالت کښے د سجدے ځائے ته کتل ددے دپاره مستحب دی. چه نظر په بل څه نه لږی. نوپه دل جمعيۀ سره به مونځ کوی. اوكه د سجدے ځائے ته نه ګوری. نودا احتمال شته. چه ګير چاپيره څيزونو کښے مشغول شی. او دمانځه خضوع ترے فوت شی. په متن کښے نے ددے استثناء نه ده کړے. كه خانه كعبے ته مخامخ وی. نودسجدے ځائے ته به نه ګوری. بلكه هغے ته به ګوری. ددے نه دا معلومه شوه. كه خانه كعبے ته مخامخ وی. هم به په قيام کښے د سجدے ځائے ته ګوری. ځکه چه د سجدے ځائے ته کتل د خضوع دپاره دی. چه يوخوا بل خوا ته ئے نظر نه لګی. اودا علت خانه كعبے ته په کتلوکښے هم شته. چه خانه كعبے ته ګوری. نوګيرچاپيره څيزونه به ورته ښکاری. او توجه به ئے هغه طرف ته خی. په ركوع کښے قدمونو ته او په سجده کښے د پوزے سر ته اوپه قعده کښے غيږے ته او په سلام کښے اوږو ته په کتلوکښے هم دا حكمت دے چه دده توجه يو ځائے ته وی. اوپه نورو څيزونوئے نظر نه لګی. (مفتاح الفلاح شرح نور الايضاح فصل آداب الصلاة تاليف شاه فيصل)-

قوله تعالى:- وَاِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ

د تحويل قبلې يهوديانو ته علم وو:- بيا ارشاد کيږي چه يهوديان څه خبرې جوړول غواړي نو هغه دې جوړې کړي ليکن ددوی په زړونوکښې دا خبره ده چه د قبلې تبديلي دالله ﷻ د طرفنه ده. اوبرحق ده. ځکه چه دا پخپله ددوی په کتابونوکښې موجود دی. ليکن دا خلق دکفر اوعناد اوتكبر اوحسد په وجه دا پټوی. مګر الله ﷻ ددوی د کړو وړو نه بې خبره نه دې.

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا

اوکه چرې راوړې ته | هغه کسانوته | چې ورکړي شوي دې ورته کتاب | هر قسم نښه | اوبه نۀ کړي تابعداری

اوکه دې اهل کتابو ته هرځومره دليلونه پيش کړې اخودوئ (د دې هرڅه باوجود) ستا د قبلې تابعداری

قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ

دقبلې ستا | اونۀ | ته | تابعداری کونکې نې | دقبلې دهغوئ | اونۀ | بعضې دهغوئ | تابعداری کونکی دی | دقبلې

تابعداری نه کوی | اونه ته ددوي قبله قبلولې شې | اوبه دوئ کښې هم يوه ډله دبلې ډلې قبلې ته نه مخ کوی

بَعْضٍ ؕ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ

دبعضو | اوکه چرې | تابعداری اوکړه تا | دخواهشاتو دهغوئ | وروستو دهغې نه | چې راغلي دې تاته | دعلم نه

اوکه چرې ته ددې واضح علم (وحی) راتلونه پس هم ددوئ په خواهشاتو پسې لاړې (اود دوی قبلې ته مه کوې)

إِنَّكَ	إِذًا	لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۘ
نو بیشکه چې ته به	په دغه وخت کښې	شې دظالمانونه
نو په دغه وخت کښې به ته په ظالمانو کښې شمیر شې		

قوله تعالی:- وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَّا تَبِعُوْا قِبْلَتَكَ ۚ

حق پرینښودل او باطل پسې تلل ظلم دې:- دیهودیانو دکفر، عناد اودمخالفت اودسرکشۍ بیان کیږی چه ددې باوجود چه دوی ته دالله ﷻ درسول ﷺ علم دې لیکن بیا هم دا حالت دې چه د هر قسمه دلیلونو پیش کیدونه پس هم حق طرفته نه رازی لکه یو بل ځائې کښې الله ﷻ فرمائی چه ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۙ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴾ یعنی چه په کوموخلقو ستا درب خبره ثابته شوې ده هغوی ایمان نه راوړی. که دوی ته ټول دلائل هم راشی تردې چه دردناك عذاب اووینی

قوله تعالی:- وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ

د نبی کریم ﷺ د هودیانو د تابعدارئ نه کولو خبر:- بیا دخپل نبی ﷺ استقامت بیان فرمائی چه څنګه دوی په ناحقه باندې ولاړ دی او هغه ځائې نه اخوا کیدل نه غواړی نودوی دې هم په دې پوهه شی چه څمونږ نبی داسې نه دې چه ددوی په خبروکښې به راشی، او ددوی په لار به روان شی، هغه څمونږ تابع دې او څمونږ په مرضئ عامل دې، هغه به ددوی د باطلو خواهشونو تابعداری بالکل اونه کړی. او نه دده نه دا کیدیشی چه څمونږه د حکم راتلو نه پس به ددوی قبلې طرفته متوجه شی. بیا خپل نبی ﷺ ته خطاب کوی او په اصل کښې عالمانو ته زورنه ورکوی چه د حق واضح کیدو نه پس چا پسې تګ او دخپل یا دنورو خواهش پوره کول سراسر ظلم دې

اَلَّذِيْنَ	اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ
هغه کسان اچې ورکړې دې مونږ هغوی ته کتاب	
چاته	چې مونږ کتاب ورکړې دې

يَعْرِفُوْنَهٗ	كَمَا	يَعْرِفُوْنَ	اَبْنَآءَهُمْ ۭ	وَاِنَّ	فَرِيْقًا مِّنْهُمْ
هغوی پیژنی قبله	لکه څنګه چې	پیژنی هغوی	ځامن خپل	او بیشکه	یوه ډله) دهغوی نه
هغوی دا (قبله) داسې پیژنی لکه څنګه چې خپل ځامن په ښه شان پیژنی اخو په دوی کښې یو ډله ده					

لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ	وَهُمْ	يَعْلَمُوْنَ ؁	اَلْحَقُّ	مِنْ رَّبِّكَ	فَلَا تَكُوْنَنَّ
خامخا پټوی حق	حالانکه هغوی	پوهیږی	دا حق امردې	دطرف درب ستانه	نومهٔ کیږه ته
چې سره دپوهې حق پټوی	(دادقبلې بدلیدل) دالله دطرفنه حق حکم دې نو (اې مخاطبه) ته په دې باره				

مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ؁
د شک کونکونه
د شک کونکو ځنې مه کیږه

قوله تعالی:- اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ۭ

حق اود یهودو عالمانو کردار:- ارشاد دې چه د اهل کتابو عالمان په رسول الله ﷺ باندې نازل شوې د حق خبرو حقانیت داسې پیژنی لکه څنګه چې دوی خپل ځامن پیژنی. دایو مثال ووچه دیقین کامل په وخت کښې به عربو ونیلو.

يو حديث کښې دي چه يوسړي سره يو وړوکې بچې وو،نبي کريم ﷺ دهغه نه تپوس اوکړو چه دا ستا بچې دې؟ هغه اوونيل چه آوائې نبي کريم ﷺ تاسو هم ګواه اوسئ.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه نه دې په تا باندې پټ دې اونه ته په ده باندې.(يعني تاسو دواړه يو بل ښه پيژنئ) (١)

د عبدالله بن سلام ﷺ قول:-قرطبي رحمه الله وائي چه يو ځل حضرعمر فاروق ﷺ دحضرت عبدالله بن سلام ﷺ نه تپوس اوکړو او عبدالله بن سلام د يهودو زبردست عالم وو،آيا ته نبي کريم داسې پيژنې لکه څنګه چه ته خپل اولاد پيژنې؟ جواب نې ورکړو چه آو بلکه د دې نه هم زيات،ځکه چه د آسمانونو آمين فرښته دزمکې په امين بنده باندې نازله شوه،اوهغې دنبي اکرم ﷺ صحيح تعريف اوخودلو، يعني حضرت جبريل ﷺ حضرت عيسى ﷺ ته راغلو او بيا پروردګار عالم د دوی صفتونه بيان کړل چه هغه ټول په ټوله په نبي اکرم ﷺ کښې موجود دي.بيامونږ ته د نبي اکرم ﷺ په نبي برحق کيدو کښې څه شك دې؟مونږ دې ده لره په يونظر ولې اونه پيژنو؟ بلکه مونږته څمونږ د اولاد باره کښې شك کيدې شي اودنبي اکرم ﷺ دنبوت په باره کښې هيڅ شك نشته دې.(٢)غرض دا چه څنګه يو سړې د خلقو په يو لويه ډله کښې خپل بچې پيژني داشان د نبي اکرم ﷺ صفات دومره ښکاره دي چه کوم د اهل کتابو په آسماني کتابونوکښې دي هغه ټول صفات په حضور نبي کريم ﷺ کښې داسې ښکاره دي چه هر سړې نبي اکرم ﷺ په يو نظر سره پيژني.

قوله تعالى:-اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ

نبي کريم ﷺ ته د ثابت قدمئ حکم:- بيا فرمائي چه ددې علم برحق باوجود بيا هم دا خلق هغه پټوی.بيا خپل نبي او مسلمانانو ته د ثابت قدمئ حکم ورکوی چه خبردار تاسو هرګز په حق کښې شك مه کوئ

وَلِكُلٍّ	وِّجْهَةٌ	هُوَ	مُوَلِّيْهَا
او دپاره دهرچا	يو طرف دې	چې هغه	مخ ګرزونکې دې هغې ته
دهر چا (امت د عبادت کولو) يو طرف وی چې مخ کونکې وی			

فَاسْتَبِقُوا	الْخَيْرٰتِ	اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا	يَأْتِ	بِكُمُ اللّٰهُ	جَمِيْعًا
نو وړاندشئ ديو بل نه	نيکو ته	هرچرته چې يئ تاسو	رابه ولی	تاسو الله	ټول
نو تاسو دنيکوپه کارونو کښې د يوبل نه وړاندوالئ کوئ	هرځائې کښې چې تاسويئ الله پاک به مويوځائې کړی				

اِنَّ اللّٰهَ	عَلٰى كُلِّ	شَيْءٍ	قَدِيْرٌ (١٤٨)
بيشکه الله	په هر	څيز باند	قادردې
بيشکه الله پاک په هرکار باندې قدرت لری			

قوله تعالى:-وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا

دهرچا دپاره قبله ده: ابن عباس ﷺ فرمائي چه مطلب دا دې چه هر مذهب والو دپاره يو قبله وی،ليکن رينښتونې قبله هغه ده چه په هغې باندې مسلمانان دی(٣)دابوالعاليه رحمه الله قول دې چه ديهوديانو هم

(١) ابوداود كتاب الترجل باب في الخضاب : ٤٢٠٨،نسائي : ٤٨٣٦،مسند الحميد بتحقيقي: ٨٦٨،وسنده صحي)-

(٢) قرطبي : ١٦٣/٢)-

(٣) الطبري: ١٩٣/٣)-

قبله شته د نصرانیانو هم قبله شته او ستاسو هم قبله شته،لیکن هدایت والا قبله هغه ده چه په کومه باندې مسلمانانو دی.(۱) حضرت مجاهد رحمه الله نه هم مروی دی چه هر هغه قوم چه قبله مني،هغه دې په نیکو کښې سبقت اوکړی.د ﴿مُوَلِّيهَا﴾ دویم قرات ﴿مولاها﴾ دې لکه څنګه چه ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ یعنی هر سړی سره دخپلې خپلې قبلې فکر دې.هر سړې په خپله خپله لار روان دې فرمائي که ستاسو بدنونه او جسمونه مختلف شي،او تاسو اخوا دیخوا شئ؛لیکن الله ﷻ به تاسو په خپل قدرت کامله سره هم په دې زمکه کښې جمع کوی.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ

| اودکوم ځائي نه| چې تیریږې تهٔ| نوهم دهغه ځائي نه| اوګرزوه

|اوکوم ځائي نه چې ته په سفر وتلی یې؛ دهغه ځائي نه

وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ

مخ خپل | طرف | د مسجدحرام ته | ځکه چې دا| حقه فیصله ده| دطرفه درب ستا نه|

مسجد حرام طرفته(په مونځ کښې) مخ کوه| ځکه چې داستاسو د پاک رب دطرفه حقه فیصله ده

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ

اونهٔ دې ے الله | ناخبره | دهغه کارونو نه| چې تاسو ئې کوئ| اودهرځائي نه| چې تیریږې تهٔ

اوالله پاک ستاسودعملونو نه بې خبره نه دې | اوهر ځائي نه چې ته روان شوې دهغه ځائي نه (مونځ کښې)

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

نوګرزوه| مخ خپل| طرف | دمسجد حرام ته|او هر چرته چې یئ؛ تاسو| نو ګرزوئ | مخونه خپل

مسجد حرام ته مخ کوه | او(اې مسلمانانو)هرځائي کښې چې تاسویئ؛ نو دغې اړخ ته برابر مخونه ګرځوئ

شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ

طرفه دهغه ته | دپاره ددې چې نهٔ وی|خلقو ته | په تاسو باندې| څه اعتراض |سوا | دهغه کسانو نه

چې (عامو) خلقو ته ستاسو خلاف هیڅ حجت(اودلیل)په ګوتو ورنشی |خو څوک چې ظالمان دی

ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ

چې ظلم ئې کړې دې | دهغوئ نه | خو مهٔ یریږئ دهغوئ نه|اواویریږئ زمانه | او دپاره ددې چې پوره کړم زهٔ

(نو دهغوئ خولې څوک بندولې نشی) |نوتاسو دهغوئ نه مه ویریږئ اوزمانه اوویریږئ |اودې دپاره چه زهٔ په تاسو

نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

نعمت خپل|په تاسو باند|اوپه دې امید چې تاسو| لاربیا مومئ |

باندې خپل نعمتونه ددې چې پوره کړم| اوشاید چې تاسودکامیابئ لار بیامومئ|

---

(۱) ابن ابی حاتم: ۱/۱۲۱)-

قوله تعالى:- وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ

دیهودو د بې ځایه اعتراضونو پرواه مه کوئی:- دا په دریم ځل باندې حکم کیږی چه په مخ د زمکې تولو مسلمانانو لره د مسجد حرام طرفته په مونځ کښې مخ کول پکاردی. درې ځله تاکید په دې وجه اوشو چه دا دتبدیلئ حکم په ړومبی ځل واقع شوې وو.

د تکرار وجه:- ① فخرالدین رازی ددې وجه بیان کړې ده چه ړومبی حکم خود هغه چا دپاره دې چه کوم کعبې ته ګوری. دویم حکم دهغه چا دپاره دې کوم چه په مکه مکرمه کښې وی. لیکن کعبه دهغوی په مخکښې نه ده. په دریم ځل نې هغه چاته حکم ورکړو چه کوم په مخ دزمکې دی. ② قرطبی یو توجیه داهم بیان کړې ده چه ړومبی حکم مکې والودپاره دې او دویم حکم نورو ښارونو والو دپاره دې او دریم مسافرو دپاره، ③بعضې وائی چه د دریواړو تعلق د مخکښې روستو عبارتونوسره دې. په ړومبی حکم کښې خو د نبی اکرم ﷺ د طلب او بیادهغې دقبولیت ذکر دې، او دویم حکم کښې ددې خبرې بیان دې چه د نبی اکرم ﷺ خوښه هم زمونږ دخوښې مطابق وه. اوحق امرهم داوو، اوپه دریم حکم کښې دیهودیانو د حجت جواب دې چه ددوی په کتابونوکښې مخکښې نه موجود وو چه د نبی اکرم ﷺ قبله به کعبه مبارکه وی، هغه پیشن ګوئی هم پوره شوه. اودې سره دمشرکانو حجت هم ختم شو چه هغوی کعبې لره متبرکه اومشرفه ګڼرله او اوس د نبی اکرم ﷺ توجه هم دې طرفته شوه. رازی رحمه الله وغیره دلته ددې حکم باره کښې د بیا بیا راوړلو د حکمتونوتفصیل بیان کړې دې. والله اعلم.

قوله تعالى:- لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۙ

د اهل کتابو حجت ختمول:- بیا فرمائی ددې دپاره چه داهل کتابو په تاسو باندې هیڅ حجت باقی پاتې نشی، هغوی ته پته وه چه ددې امت صفت کعبې طرفته مونځ کول دی. هرکله چه دا صفت اومومی نودوی ته دشك ګنجائش نشی کیدې. لیکن کله چه هغوی اوکتل چه نبی اکرم ﷺ دې قبلې طرفته اوګرزیدو نواوس دوی ته شك نه دی کول پکار. اودا خبره هم ده چه کله هغوی تاسودې قبلې طرفته په مونځ اوګوری نو دوی سره به یوبهانه پیدا شی. لیکن کله چه ابراهیمی قبلې طرفته متوجې شئ هغوی به تش لاس پاتې شی. حضرت ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه د یهودو دا حجت وو چه نن دې ځمونږ قبلې طرفته ته متوجې شو سبا ته به دې ځمونږ مذهب ته هم راواوړی. لیکن کله چه نبی اکرم ﷺ د الله ﷻ په حکم اصلې قبله اختیار کړه نو د دوی په خواهش باندې اوبه توې شوې.

قوله تعالى:- إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ۚ

ظالمان به اوس هم د اعتراض نه نهٔ منع کیږی:- بیائې اوفرمائیل مګر ځوك چه په دوی کښې ظالمان اوحجت باز دی اوپه مشرکانوباندې داعتراض په طوروائی چه دا سړې په ملت ابراهیمی باندې دکیدو دعوی کوی. لیکن چه ابراهیمی قبلې طرفته مونځ نه کوی نوګویا دوی ته جواب ملاؤ شو چه دا نبی ﷺ ځمونږ د احکامو متبع دې. ړومبې ورته مونږ په خپل کمال حکمت سره بیت المقدس طرفته د مخ کولو حکم ورکړو لکه ځنګه چه دوی پوره کړو، بیا مو ورته ابراهیمی قبلې طرفته د تاویدلو اووئیل او دا هم هغه پوره کړل. نو ته په هر حال کښې ځمونږ د احکامو پابندئې

قوله تعالى:- فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي ۚ

د استقامت حکم:- بیا ئې اوفرمائیل چه ددې ظالمانو دشك په وجه ته شك کښې مه پریوزه. ددې باغیانو په سرکشئ سره ته فکر مه کوه، د دوی د بې ځایه اعتراضونو ته بالکل پرواه مه کوه. اوصرف زما د ذات نه ویره کوه. صرف خمانه ویریږه. قبلې په بدلیدو کښې یومصلحت داووچه دخلقوزبې بندې شی. نوبل طرفته داهم وه چه څه خپل نعمت په تاسو باندې پوره کړم. او قبلې په شان ستا هر شریعت پوره کړم. اوستادین به هر شان سره مکمل کړم. او په دې کښې یورازی هم وو چه دکومې قبلې نه

مخکښې امتونه اوخوئيدل،تاسو ددې نه اونه خئ.مونږ دا قبله خصوصيت سره تاسو ته درکړه،او په ټولو امتونو باندې مو ستاسو فضيلت او شرف او بزرګي ثابته کړه.

كَمَآ	أَرْسَلْنَا
لکه څنګه چې	اوليږو مونږ
الکه څنګه چې مونږ په تاسو کښې	

فِيكُمْ	رَسُولًا	مِّنكُمْ	يَتْلُوا	عَلَيْكُمْ	ءَايَٰتِنَا	وَيُزَكِّيكُمْ
په تاسوکښې	يورسول	ستاسو نه	چې اوروي	تاسو ته	آيتونه زمونږ	او پاکوي تاسو
رسول اوليږلوچه ستاسودقوم نه دې			چې تاسو ته زمونږ آيتونه آوروي			او تاسودګناهونونه پاکوي

وَيُعَلِّمُكُمُ	ٱلْكِتَٰبَ	وَٱلْحِكْمَةَ	وَيُعَلِّمُكُم	مَّا	لَمْ تَكُونُوا
او تعليم درکوي تاسو ته د	کتاب	اودحکمت	اوښائي تاسو ته	هغه خبرې	چې نه وئ تاسو
اود کتاب اوحکمت خودنه درته کوي			او په هغه خبرومو پوهوي چې تاسوترې نه پخوا		

تَعْلَمُونَ ۝	فَٱذْكُرُونِىٓ	أَذْكُرْكُمْ	وَٱشْكُرُوا لِى	وَلَا تَكْفُرُونِ ۝
چې پرې پو هيدلئ	نو يادوئ ما	زۀ به يادوم تاسو	او شکراوباسئ زما	اومۀ کوئ ناشکري زما
خبرهم نه وئ	نو تاسو مايادوئ زۀ به تاسويادوم		اوزما شکراداکوئ اوناشکري مه کوئ	

قوله تعالى:- كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ

په امت محمدي باندې دبيش بها نعمت ذکر :دلته الله ﷻ د خپل ډير لوئې نعمت ذکر فرمائي چه هغه پاك ذات په مونږ کښې څمونږ د جنس نه يو نبي مبعوث کړو چه هغه(نبي ﷺ)څمونږ په وړاندې دالله ﷻ د نوراني اوروښانه کتاب تلاوت کوي.او مونږ د رذيلو عادتونو او د نفس د شرارتونونه او دجاهليت د کارونونه منع کوي.اومونږ د ظلم اوکفر نه راوباسي اودايمان رڼراته مو راولي.اود کتاب اوحکمت يعني دقران پاك او دحديث مونږ ته تعليم راکوي.او مونږ ته هغه رازونه ښائي چه ترننه پورې مونږ نه پټ وو.نوددوي په وجه هغه خلق چه هغوي د کلونو راسې په جهالت کښې وو،او هغوي دکلونو راسې په تيارو کښې وو،او په هغوي باندې کلونو راسې دښيګړې نمر هم نه وو لګيدلې،هم دغه خلق ددنيا زبردست علامه ګان جوړ شو.هغوي په علم کښې ژور،په تکلف کښې کم،د زړونوپاك،اود ژبېرېښتونې جوړشول.د دنيا دحالت دا انقلاب پخپله د نبي کريم ﷺ د رسالت دتصديق يو شاهد عدل دې.او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾يعني دداسې اولوالعزم پيغمبر په پيدائش په مومنانو باندې دالله ﷻ يو زبردست نعمت دې.ددې نعمت قدر نه کوونکو ته قران پاك وائي چه: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ﴾ يعنى آيا تاسو دوی ته اونه کتل چه دوی دالله ﷻ دنعمت په بدله کښې کفر اوکړو او خپل قوم ئې د هلاکت په کنده کښې واچولو.

قوله تعالى:- فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ

د شکر ادا کولو حکم:- دلته د الله ﷻ د نعمت نه مراد حضرت محمد ﷺ دې (١).ددې وجې په دې آيت کښې هم دخپل نعمت ذکر کوي،او خلقو ته دخپل ياد او د خپل شکر ادا کولو حکم کوي چه څنګه چه ماداحسان په تاسو باندې اوکړو نو تاسو هم زمادشکرکولونه غفلت کښې مه پريوزئ.حضرت موسى

(١) صحيح بخاري: کتاب المغازي باب قتل ابي جهل : ٣٩٧٧،)-

ﷺ خپل رب العزت ته عرض کوی چه یاالله ﷻ ستا شکرخنگه ادا کړم ؟.ارشاد کیږی چه مایادوه اوما مه هیروه.یادول شکر دي او هیرول کفردي.
د حضرت حسن بصری رحمه الله وغیره قول دې چه کوم سړی الله ﷻ یاد کړی،الله ﷻ هم هغه یادوی.او چه څوك د هغه شکر اداکړی نوهغه ته زیات ورکوی.او ناشکره ته عذاب ورکوی.دبزرګانو سلف نه مروی دی چه الله ﷻ نه پوره ویریدل دا دی چه دهغه اطاعت اوکړې شي.اودهغه نافرمانی اونه کړې شي.دهغه ذکر اوکړې شی.غفلت ترې اونکړې شی.ناشکری دې اونه کړې شی.

الله ګناهګاران هم یادوی خو په بدئ سره:- حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه سوال کیږی چه آیا زانی، شرابی ،غل او قاتل هم الله ﷻ یادوی ؟ وې فرمائیل په بدئی سره ئې یادوی.حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه مایادکړئی یعنی زما ضرروی احکامو باندې عمل اوکړئی خه به تاسو یادکړم.یعنی خپل نعمتونه به درکړم.سعید بن جبیر رحمه الله فرمائی چه تابه اوبښم.او خپل رحمتونه به په تاباندې نازل کړم.

دالله ذکر د الله په نیز د بنده د یادولو سبب دې:- عبدالله بن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله ﷻ یادول ډیر غټ څیز دې.یو حدیث قدسی دې چه څوك ما په خپل زړه کښې یادوی،څه هم هغه په خپل زړه کښې یادوم.او چه څوك ما په یو ډله کښې یادوی څه هغه په بهترینه ډله کښې یادوم.([1])مسند احمد کښې دی چه هغه د فرښتو ډله ده. چه کوم سړې زما طرفته یو لیشت رازی نو څه هغه طرفته یولاس ورځم،او ائې بنی آدمه! که ته زما طرفته یو لاس راځې نو څه به ستا طرفته دوه لاسه درځم.که ته زما طرفته رازې نوځه ستاطرفته په منډه درځم.په صحیح بخاری کښې همداحدیث دې([2])حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دالله ﷻ رحمت ددې نه هم زیات نزدې دې.

قوله تعالی:- وَلَا تَكْفُرُوْنِ

د ناشکرئ نه منع کول:- بیا فرمائی چه زما شکر اداکړئی او زما ناشکری مه کوئی.او په بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ ﴾ یعنی ستاسو د رب د طرفنه دا اعلان کیږی که تاسو شکر کوئ نو زه په په هغې کښې نورزیادت اوکړم اوکه ناشکری کوئ نویادساتئ چه زما عذاب ډیرسخت دې. مسنداحمدکښې دی چه عمران بن حصین رضی الله عنه یو خل په ډیرقیمتی شکل صورت کښې راغلو اووې فرمائیل چه الله ﷻ چه په چاباندې احسان کړې وی نودهغې اثرپه هغه باندې ښکاره کیدل پکار دی ([3])

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
اے هغه کسانو| چې ایمان موراوړې دی| امداداوغواړئ| په صبرسره|اوپه مانځه سره|بیشکه چې الله
ائې مؤمنانو(په هره سخته کښې) په صبراومونځ سره (زما نه) مددحاصل کړئ بیشکه الله
مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ
دصبرکونکو سره دې | او مه وایئ تاسو| هغه چاته| چې قتل کړې شی| په لار دالله کښې| مړه
دصبروکونکو ملګرې دی|اوڅوک چې دهغه الله په لار کښې شهید کړې شو| نوهغوئ ته مړه مه وائې
بَلْ اَحْيَاۗءٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ۝
بلکه ژوندی دی| لیکن نهٔ پو هیږئ تاسو|
هغوئ (په حقیقت کښې) ژوندی دی| خوتاسو پرې نه پوهیږئ

[1]) صحیح بخاری : کتاب التوحید: باب ۱۵ ح:۷۴۰۵،صحیح مسلم: ۲۶۷۵)-
[2]) احمد: حضرت/۱۳۸،صحیح بخاری: کتاب التوحید: باب ذکر الشی......۷۵۳۶ مختصرا)-
[3]) احمد: ۴۳۸/۴،وسنده صحیح)-

قوله تعالى:- اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ

بهترينه وسيله صبر او مونځ دي :- شكرنه پس د صبر بيان كيږي او ورسره د مونځ ادا كولو ذكر كيږي او حكم كيږي چې دي لو يو لويو كارونو كنبې ځومره نجات دي ښكاره خبره د ه كه انسان په ښه حالت كنبې وي نودا د شكر موقع ده اوكه خراب حالت كنبې وي نو دا موقع د صبر ده. حديث شريف كنبې دي چه دمومن څه ښه حالت دي چه په هر كار كنبې دده دپاره سراسر نيكي ده،ده ته راحت ملاويږي،كه شكر كوي نو ده ته اجر ملاويږي (۱).تكلف ورته اورسي نو صبر كوي نوده ته اجر ملاويږي.

په آيت كنبې ددې هم بيان دي چه مصيبتونو باندې صبر اوكړې شي او ددې(مصيبتونو) د تيرولو يا د برداشت كولو ذريعه صبر اومونځ دي لكه څنګه چه مخكښې تيرشو ﴿وَاسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ؕ وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخٰشِعِيْنَ ۙ﴾ په صبر اومونځ سره مددطلب كړئ.دايو ګران كارخو په ويريدونكوباندې ډير آسان دي.

حديث شريف كنبې دي چه كله به ديو كار په وجه نبي كريم ﷺ پريشانه شو نو نبي كريم ﷺ به مونځ شروع كړو.

د صبر قسمونه:- د صبر درې قسمونه دي(۲)① د حرامو او دګناهونو پرخودلو باندې صبر② د اطاعت اودنيكئ په كارونوكولو باندې.داصبردرومبى صبر نه ډير لوئې دې.دريم په درداومصيبت باندې صبر كول دي،دا هم واجب دې لكه د ګناهونو نه استغفار كول واجب دي.حضرت عبدالرحمن ﷺ فرمائي چه داللهﷻ په فرمانبردارئ كنبې مشغول اوسيدل په استقلال سره اګرچه په نفس باندې ګران وي او د طبيعت خلاف وي،زړه نه غواړي،يو صبر خو دا دې،دويم صبر دالله ﷻ دناخوښه كارونو نه منع كيدل اګر چه طبيعت هغې طرفته ورزي او خواهش راپاريږي.

صابران به بې حسابه جنت ته ځي:- امام زين العابدين رحمه الله فرمائي چه د قيامت په ورځ به يو اواز كونكې آواز كوي چه صبر كونكي چرته دي؟ هغوى دې بغير د حساب كتاب نه جنت ته لاړشي.څه خلق به پاسي او جنت طرفته به روان شي نو فرشتې چه كله دوى اووينى نو تپوس به ترې اوكړي چه چرته روان يئ؟دوى به اووائى چه جنت ته.هغوى به اووائى چه اوس خو لا حساب كتاب هم نه دې شوې.اوبه وائى چه آو،دحساب نه مخكښې.دوى به تپوس اوكړي چه آخر تاسو خلق څوك يئ.جواب به وركړي چه صابران يو.دالله ﷻ په فرمانبردائى كنبې مشغول وواود هغه دنافرمانئى نه بچ كيدو.ترمرګه مو په دې باندې مونږ صبراوكړواوپه دې باندې ګلك ولاړ وو.فرښتې به اووائى چه بيا خوتاسو صحيح وايئ، بيشكه هم دا ستاسو بدله ده.اوتاسوهم ددې لائق يئ.ځئ ورشئ جنت ته اوهلته مزې كوئې.د نيكو كارونو والو نيكه بدله وي.هم دا دقران پاك فرمان دې﴿اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝﴾يعنى (صابرانو ته به دهغوى پوره پوره بدله بې حساب وركولې شي).مصداق دې

د صابر تعريف:- حضرت سعيد بن جبير ﷺ فرمائي چه د صبر دا معنى ده چه د الله ﷻ د نعمتونو اقرار اوكړي،اودمصيبتونو د بدلې هم د الله ﷻ نه د ثواب طمع ساتي،په هرې پريشانئ او د ويرې او مشكله موقع باندې استقلال كوي او دنيكئ اميد باندې هغوى خوشحاله په نظر رازى.

قوله تعالى:- وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ....

دشهيدانو ژوند :- بيا فرمائي چه شهيدانو ته مړه مه وائې بلكه هغوى خوداسې ژوند كنبې دي چه هغه ستاسوپه پوهه كنبې نه راځي.هغوى ته حيات برزخى حاصل دې او هغوى ته په هغه ځائې كنبې روزى ملاويږي.

---

(۱) صحيح مسلم كتاب الزهد باب المومن امره كله خير: ۲۹۹۹)-

(۲) ابوداود كتاب الصلاة باب وقت قيام النبى ﷺ من الليل : ۱۳۱۹)-

شهیدان به دنیا ته د واپس تلو تمنا کوي:- په صحیح مسلم کښې دي چه دشهیدانو روحونه د شین رنګ مارغانو په قالب کښې دي.او جنت کښې چه چرته خې نو تلې شي.بیا به هغه مشالونو ته راځي او کیني کوم چه دعرش لاندې زړوند دي.ددوی رب دوی ته یو ځل اوکتلو اوددوی نه ئې تپوس اوکړوچه تاسو څه غواړئ؟ هغوی جواب ورکړو چه اې الله ﷻ مونږته خو تا هغه څه راکړی دی چه هیڅا ته دې نه دی ورکړي.نو بیا مونږ ته دڅه څیز ضرورت دې؟ د دوی نه بیاد ا سوال اوشي،کله چه هغوی پوهه شي چه مونږ به اوس څه نه څه جواب ورکوؤ.نو اوبه وائي چه اې الله ﷻ مونږ غواړو چه ته مونږ دوباره دنیاته اولیږې،ستاپه لار کښې جهاد اوکړو او بیا شهیدان شو او بیا تاته راشو اود شهادت دوچنده درجه اومومو.رب ذوالجلال به اوفرمائي چه دا نشي کیدې.دا خو ما لیکلی دی چه هېڅوك به د مرګ نه پس دنیاته واپس نه ځي (١)مسند احمد کښې یو روایت کښې دی چه دمومن روح یو مارغه دې چه دجنت په ونو باندې اوسیږي .او دقیامت په ورځ به هغه خپل جسم ته واپس رازي(٢).ددې نه معلومیږي چه دهرمومن روح هلته ژوندې دې.لیکن دشهیدانو روح ته یو قسم شرافت،کرامت،عزت او عظمت حاصل دې.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ

او خامخا مونږ | آزمایو تاسو | په څه اندازه | ډیرې نه

| خو تاسو پرې نه پوهیږئ | او مونږ به په هرقسم ویرې سره

وَٱلۡجُوعِ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ

او دلوږې نه | او دکموالي | د مالونو نه | او دنفسونو نه | او دمیوونه | او زیرې ورکړه صبرکونکوته

اولوږې سره اومالي اوجاني نقصان سره اودمیوو په کمی سره ستاسو امتحان اخلو | او صبر کونکو ته زیرې ورکړه

ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةٞ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ

هغه صبر کونکي | چې کله | اورسیږي هغوئ ته مصیبت | نو وائي | اچې بیشکه مونږ | الله لره یو

داهغه کسان دی چې مصیبت پرې راشي نو (د ژړا فریاد په ځائي) وائي چې مونږ دالله ملکیت یو

وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن

او مونږ | هغه ته | واپس ورتلونکي یو | دا کسان چې دي | په دوئ باندې به | مهربانیان وی | دطرفه د

او مونږ به هغه ته واپس کیږو | په دغې کسان باندې (چه په دې صفت موصوف وی) د خپل رب د طرفه

رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ

رب ددوئ نه | او رحمت به وی | او هم دغسې خلق | دی په نیغه لار |

مهربانیانې اورحمت وریږی | اوهم داکسان دی چه سمه لار ئې بیاموندې ده |

قوله تعالی:- وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ

آزمیښت شرط دې:-الله ﷻ فرمائي چه هغه په خپلو بندګانو ضرور آزمیښت کوی.کله په پرمختګ سره اوکله په نیکئ اوکله په تنزل اوبرانی سره لکه فرمائي چه **﴿وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ حَتَّىٰ نَعۡلَمَ ٱلۡمُجَٰهِدِينَ مِنكُمۡ وَٱلصَّٰبِرِينَ﴾**

(١) صحیح مسلم،کتاب الامارة باب بیان ارواح الشهداء فی الجنة: ۱۸۸۷)-.

(٢) احمد : ۴۵۵/۳،ابن ماجة: کتاب الزهد باب ذکر القبر والبلی: ۴۲۷۱ ؛وهو صحیح بالشواهد عنداحمد: ۴۲۴/۶)-

يعنى مونږ به مجاهدين اوصبر كوونكي په ازميښت سره معلوم كړو.اوپه بل ځائې كښې فرمائي چه ﴿فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ﴾ مطلب دادې چه لږ شان ويره، څه اولږه او څه دمال كمې اوڅه د ځانونو يعنى دخپلواودغيرومرګ كله دميوؤ او پيداوار نقصان وغيره سره الله ﷻ خپلو بندګانو باندې امتحان كوي او صبر كوونكوته نيك اجر او ښه بدله وركوي.او بې صبره او جلد باز او نااميدئې كونكو باندې دده عذاب نازليږي بعضو سلفو نه منقول دي چه دلته د ويرې نه مراد دالله ﷻ ويره ده،اولږې نه مراد د روژو اولږه ده،دمال دكمې نه مراد زكوة وركول دي،دځان دكمې نه مراد بيمارئې اود ميوؤ د كمې نه مراد اولاد دي.ليكن دا تفسير لږ د غور طلب دې والله اعلم.

قوله تعالى:- ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾

صابران څوک دي ؟ اوس بيان كيږي چه دكومو صبر كوونكو د الله ﷻ په نيز قدر شته هغه كوم خلق دي؟نوفرمائي چه داهغه خلق دي چه د تنګئ اومصيبت په وخت كښې ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾وائي چه مونږدالله ﷻ ملكيت يو او دا چه كوم نقصان مونږ ته رسيدلې دې،هغه دالله ﷻ د طرفنه دې. او په دوى كښې هغه چه څنګه غواړي تصرف كوي.اوبيا الله ﷻ سره د دوى بدله شته او دوى به اخر هغه ته پيش كيږي.د دوى ددې قول په وجه د الله ﷻ بخششونه په دوى باندې نازليږي.او دعذاب نه ورته نجات ملاويږي.اوهدايت ورته نصيب كيږي.امير المومنين حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه فرمائي چه دوه برابر څيزونه يو مهربانئ او يو رحمت او يو مينځنې څيز دې يعنى هدايت،دا صبر كوونكوته ملاويږي.

د نعمت نعم البدل ملاويدو دعا:_ مسنداحمد كښې دي چه حضرت ام سلمه رضی الله عنها فرمائي چه يو ورځ زما خاوندحضرت ابو سلمه رضی الله عنه دحضرت محمد ﷺ د صحبت نه واپس راغلو اوپه خوشحالئ خوشحالئ ئې اوونيل چه نن خو مايو داسې حديث آوريدلې دې چه څه نن ډير زيات خوشحاله يم.هغه حديث دا دې چه كوم يو مسلمان ته څه تكليف اورسي اوهغه اووائي چه (اللهم اجرني في مصيبتي واخلف لي خيرا منها) يعنى ائې الله ﷻ ماته دې مصيبت كښې اجر راكړه او ماته ددې نه بهتر ه بدله راكړه نو الله ﷻ به ورته اجر اوبدله ضرور وركوي.حضرت ام سلمه رضى الله عنها فرمائي چه ما دا دعا ياده كړه.

د دې دعا په بركت نبى كريم ﷺ غوندې خاوند ملاويدل:- كله چه حضرت ابوسلمه رضی الله عنه وفات شو نو ما ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ اوونيل زما خيال وو چه دابو سلمه نه افضل ماته كوم سړې ملاويد يشي؟ كله چه زما عدت تير شو نو يو ورځ ما يو څرمن رنګك كوله چه په دې كښې نبى كريم ﷺ تشريف را وړو او د دننه راتلو اجازت ئې اوغوښتلو.ما خپل لاسونه وينځل او څرمن مې كيخوده.او نبى كريم ﷺ ته مې د دننه راتلو درخواست اوكړو.او نبى كريم ﷺ مې په يو ګدئې كينولو.نبى كريم ﷺ ماته د نكاح پيغام راكړو.ما اوونيل چه يارسول الله ﷺ دا خو زما دپاره د خوشحالئ خبره ده.ليكن اول خو څه يو غيرت منده ښځه يم.هسې نه ستاسو د طبيعت نه خلاف څه خبره اوكړم او الله ﷻ راته عذاب راكړي.دويم دا چه زما عمر زيات دې.دريم داچه زما بچي دي.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه واوره چه الله ﷻ به ستا بې ځايه غيرت لرې كړي او دعمر لحاظ سره څه هم كم نه يم او ستا بچي زما بچي دي.ماپه دې آوريدو سره اوونيل چه بيا خو يارسول الله ماته هيڅ عذر نشته دې.نو څمانكاح نبى كريم ﷺ سره اوشوه.او ماته الله ﷻ دهغه دعا په بركت سره زما د خاوند نه زيات بهتر خاوند راكړو يعنى نبى كريم ﷺ ئې راكړو[1].فالحمد لله،صحيح مسلم كښې هم دا حديث باختلاف الفاظ مروى دي.[2]

په كلمه د استرجاع اجر ملاويدل:- مسنداحمد كښې دحضرت علی رضی الله عنه نه مروى دى چه نبى كريم ﷺ

---

[1] احمد: ٢٧/٤،وسنده ضعيف وحديث ابي داود : ٣١١٩،ومسلم: ٩١٨،يغني عنه)-

[2] صحيح مسلم كتاب الجنائز باب مايقال عن المصية: ٩١٨)-

اوفرمائیل چه کوم یو مسلمان ته څه تکلیف اورسي اوپه دې باندې اګر چه زیات وخت تیر شي اوده ته یاد شي اودې ﴿ اِنَّا لِلّٰهِ ﴾ اووائی نو د مصیبت د صبر په وخت کښې چه کوم اجر ملاویدو،هم هغه به اوس هم ملاویږی.(۱)

په جنت کښې بیت الحمد جوړیدل:- ابن ماجه کښې دی چه حضرت ابوسنان ﷺ فرمائي چه ما خپل یو بچې دفن کړو.اودهغه د قبر ایله راوتلې اووم چه ابو طلحه خولانی ﷺ زما لاس اونیولواو څه نې راوستلم اوماته نې اووئیل چه واوره چه څه تاته یو زیرې درکوم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ملك الموت نه تپوس کوی چه تا کله زما دیو بنده د خیګر ټکړه او دسترګویخوالئ واخستو نودهغه څه رد عمل وو؟ملك الموت وائی چه انې الله ﷻ هغه ستا تعریف اوکړو او انا الله نې اووئیل.الله ﷻ فرمائي چه دده دپاره جنت کښې یو کور جوړ کړئ او دهغې نوم بیت الحمد اولیکئ.(۲)

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ						
بیشکه صفا	او مروه	د				
بیشکه صفا اومروه						
شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ	فَمَنْ	حَجَّ	الْبَيْتَ	اَوِاعْتَمَرَ	فَلَا جُنَاحَ	عَلَيْهِ
نښو د الله نه دی	نوڅوك چې	حج اوکړی	دبیت الله	یا عمره اوکړی	نونشته ګناه	په هغه باند
دالله(ددین) په نښو کښې شامل دی	نوڅوک چې دبیت الله(کعبې)حج یاعمره کوی	نوپه دې کښې هیڅ حرج نشته				
اَنْ يَّطَّوَّفَ	بِهِمَا ؕ	وَمَنْ تَطَوَّعَ	خَيْرًا ۙ	فَاِنَّ اللّٰهَ		
چې سعی اوکړی	په مینځ ددواړوکښې	اوهغه څوك چې په خپله رضا اوکړی	څه نیکی	نو بیشکه الله		
چې ددې دواړو خایونو مینځ کښې سعی (اوځغله تګ راتګ)	اوکړی اوهردفرضو نه زیاتی نیکی اوکړی	نوالله				
شَاكِرٌ	عَلِيْمٌ ﴿۱۵۸﴾					
قدردان دی	او ښهٔ پوهه دی					
دهغې قدرکوی (خامخا به د هغې ثواب ورکوی)						

قوله تعالٰی:- ﴿ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِاعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ؕ ﴾

دصفا مروه طواف او د هغې طریقه :حضرت عائشه رضی الله عنها نه حضرت عروه رحمه الله تپوس اوکړو چه ددې آیت نه خو داسې معلومیږی چه په طواف نه کولوکښې هم څه حرج نشته دې.حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه انې وراره تاته صحیح پته نشته دې.که دا بیان مدنظر وې (یعنی که د الله دا مقصود وې لکه څنګه چه ستا خیال دې) نو ﴿ ان لایطوف بهما ﴾ به وې.واوره د آیت مبارك شان نزول دادې چه مشلل (دادیو ځائې نوم دې) سره مناة بت وو،د اسلا م نه مخکښې انصاروبه هغې ته سجدې کولې.اوچه چا به دې بتانو ته لبیك اووئیل نو هغه به د صفا مروه طواف کښې حرج ګنړلو.او اسلام نه پس دې خلقو نبی کریم ﷺ نه دصفامروه دطواف دحرج باره کښې سوال اوکړو نو داآیت نازل شو چه په دې کښې هیڅ حرج نشته دې.بیا نبی کریم ﷺ د صفا مروه طواف اوکړواودې وجې مسنون شو او هیچا ته ددې خبرې

(۱) احمد: ۲۰۱/۱،ح/۱۸۳۶،ابن ماجة: ۱۶۰۰)۔

(۲) احمد: ۴۱۵/۴،ترمذی : کتاب الجنائز باب فضل المصیبة اذا احتسب : ۱۰۲۱)۔

همت اونشو چه دا پریږدي.(بخاري ومسلم) ([1])
ابوبکر بن عبدالرحمن چه کله دا آیت واوریدو نو وې فرمائیل چه بیشکه دا علمي خبره ده،ما خو ددې نه مخکښې دا هډو آوریدلې نه وه.بعضې اهل علم فرمائي چه انصارو ونیلي وو چه مونږ ته د بیت الله دطواف حکم دې.د صفا او د مروه د طواف حکم نه دې.په دې باندې دا آیت نازل شو.ممکن دی چه ددې شان نزول دا دواړه وي.([2]) حضرت انس ﷺ فرمائي چه مونږ د صفا مروه طواف لره دجاهلیت کارګنړلو او د اسلام حالت کښې به ددې نه بچ کیدو تر دې پورې چه دا آیت نازل شو.([3])
حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه ددې دواړو غرونو په مینځ کښې ډیر بتان وو او شیطانانو به ټوله شپه ددې په مینځ کښې طوافونه کول.اسلام نه پس خلقو نبی کریم ﷺ نه ددې د طواف باره کښې مسئله اوپوښتله نو په دې باندې دا آیت نازل شو.([4])
اساف نومې بت په صفا باندې وو.اونائله نومې بت په مروه باندې.مشرکانو به دا ښکلول او ګوتې به ئې وراوړې.اسلام نه پس خلق د دې نه منع شو لیکن دا آیت نازل شو او دهغې نه ددې ځائې طواف ثابت شو.سیرت محمد بن اسحاق کښې دی چه اساف اونائله دوه سړې او ښځه وو.دې بدکارو په کعبه کښې زنا کړې وه.الله ﷺ ددوی نه کانړی جوړ کړل.قریشو دا د عبرت دپاره د کعبې نه بهر کیخودل .لیکن څه زمانه پس خلقو ددې عبادت شروع کړو.او دائې راوړل او په صفا او مروه باندې ئې اودرول اوددې طواف ئې شروع کړو.
صحیح مسلم کښې یو اوږد حدیث کښې دي چه کله نبی کریم ﷺ دبیت الله طواف اوکړو نو رکن ته ئې ګوتې ورا وړې او باب الصفا نه اووتلو او دا آیت مبارك ئې تلاوت کولو.بیا ئې اوفرمائیل چه څه د هغه ځائې نه شروع کوم د کوم نه چې الله شروع کړې ده.یو روایت کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو شروع کړئی ددې نه چه د کومې نه الله ﷺ شروع کړه.یعنی د صفا نه اوخئ او مروه ته لاړشئ.([5])
حضرت حبیبه بنت تجراة رضي الله عنها فرمائي چه ما رسول الله ﷺ اولیدو چه د صفا مروه طواف ئې کولو.خلق ددوی نه مخکښې وو او نبی کریم ﷺ دوی پسې وو.نبی کریم ﷺ به لږ تیز تګ کولو.او ددې وجې به د دوی تهبند (لنګ) د نبی کریم ﷺ د پوندو مبارکو مینځ کښې یو خوا بل خوا کیدو.او په ژبه مبارکه ئې فرمائیل چه خلقو منډې وهئ الله ﷺ په تاسو سعی مقرر کړې ده (مسند احمد).([6]) هم په دې معنی کښې یو بل روایت هم دی.([7]) چه دا حدیث دلیل دې د هغه خلقو دپاره چه د صفا مروه سعی د حج رکن ګنړی.لکه څنګه چه د امام شافعی رحمه الله او د دوی موافقینو مذهب دې.امام احمد رحمه الله نه روایت هم دا شان دې.دامام مالك رحمه الله مشهور مذهب همدادې.بعضې دې ته واجب وائی دحج رکن ورته نه وائی،که په قصد سره یا په هیره سره څوك دا پریږدی نو یو ځناور به ذبح کوی.امام احمد رحمه الله نه روایت دا شان مروی دې اویو بل جماعت هم دا شان وائی.او یو قول کښې دا مستحب دې.امام ابوحنیفه رحمه الله،ثوری رحمه الله،شعبی رحمه الله او ابن سیرین رحمه الله هم دا وائی.

د صفا مروه حکم

---

[1]) صحیح بخاری : کتاب الحج باب وجوب الصفا والمروة: ۱٦٤۳،صحیح مسلم: ۱۲۷۷)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الحج،باب بیان ان السعی بین الصفا والمروة رکن: ۱۲۷۷)-
[3]) صحیح بخاری : کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی (ان الصفا والمروة ن شعائر الله) : ٤٤۹٦،مسلم: ۱۲۷۸)-
[4]) حاکم: ۲۷۱/۲)-
[5]) صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی : ۱۲۱۸)-
[6]) احمد: ۲/٦،البیهقی : ۹۷/۵،وسنده حسن)-
[7]) احمد: ۲/٦،البیهقی : ٤۳۷/٦،وصحیح ابن خزیمة: ۲۷٦۵،وهو حسن)-

مسلک حنفي:- فاضل مصنف رحمه الله اګرچه امام ابوحنیفه رحمه الله ته د سعی د استحباب د قول نسبت کړي دي خو زمونږ د احنافو په ټولو مشهورو متونو کښې دي ته واجب وئیلی شوی دی او هم په دې باندې داحنافو عمل او فتوی صاحب هدایه فرمائی ثُمَّ السَّعْيُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَاجِبٌ بیا سعی په مینځ دصفا اومروه کښې واجب ده. وَلَيْسَ بِرُكْنٍ اورکن نه دې.(تسهیل الهدایه شرح هدایه (۱۱ ۴۰۴)

حضرت انس رضی الله عنه، ابن عمر رضی الله عنه او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا روایت دې.امام مالك رحمه الله نه عتبه کښې هم دا روایت دې دهغوی دلیل دا دې چه (فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) لیکن ږومبې قول زیات راجح دې ځکه چه نبی کریم ﷺ په خپله د صفا مروه طواف اوکړو او وې فرمائیل چه د حج احکام زما نه زده کړئی.(۱) نو نبی کریم ﷺ چه په دې حج کښې ځه کړی دی هغه واجب شو اود دې کول ضروری دی.که یوکار د ځه خاص دلیل په وجه د وجوب نه بل طرف واوړی.نو دا بله خبره ده.والله اعلم.

ددې نه علاوه حدیث کښې راغلی دی چه الله ﷻ تاسو باندې سعی فرض کړه.غرض دلته بیانیږی چه د صفا مروه طواف هم د الله ﷻ شرعی احکاموځنی دې چه کوم حضرت ابراهیم علیه السلام ته د حج دپاره خودلې شوی وو.دا مخکښې بیان شو چه ددې اصل سبب دحضرت هاجره رضی الله عنها په مقام منډې وهل دی ځکه چه حضرت ابراهیم علیه السلام حضرت هاجره رضی الله عنها دلته ددې بچې سره پریښودې وه او دوی سره خوراك ختم شوې وو او بچی ته تکلیف وو.نو دې مور بی بی ډیر په بې قرارئی،بې بسئ،ویرې او پریشانئی سره ددې پاکو غرونو په مینځ کښې د الله ﷻ نه سوال اوکړو.تردې چه ددې غم او تکلیف او پریشانی ختمه شوه.

حاجی دپاره عاجزی پکار ده :- دلته طواف کوونکی حاجی ته هم پکار دی چه ډیر په عاجزئی او خشوع اوخضوع سره طواف اوکړی او خپله فقیری او عاجزی دالله ﷻ په مخکښې پیش کړی او دخپل زړه صلاحیت او دخپل حال هدایت اودخپلو ګناهونو بخشش اوغواړی.او نقائص او عیبونو نه دې پاکوالې اوغواړی اود نافرمانو نه د نفرت پیدا کولودپاره او دثابت قدمئی،نیکئ او فلاح و بهبود دپاره دې دعا اوکړی او الله ﷻ دې ته عرض اوکړی چه هغه پاك ذات ئې د ګناهونو او دخرابو نه او د تنګئ لار نه اوساتی اود کمال اوغفران او دنیکئ توفیق ورته ورکړی.لکه ځنګه چه الله ﷻ د حضرت هاجره رضی الله عنها نه تکلیف لرې کړو.

قوله تعالى:- وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا

نفلی عبادات کول:- بیا ارشاد کیږی چه کوم سړې په خپله خوښه په نیکئ کښې زیاتې اوکړی یعنی د اوږ چکرو په ځائې اته چکرې اووهی یا نهه چکرې اووهی یا نفلی حج اوعمره کښې هم د صفا مروه طواف اوکړی اوبعضو داعام کړی دی یعنی په هره نیکئ کښې دې زیاتې اوکړی.والله اعلم.

قوله تعالى:- فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

الله قدردان دې:- بیا فرمائی چه الله ﷻ قدردان او علم والا دې یعنی په لږ کار باندې ثواب زیات ورکوی او د جزا صحیح مقدار ورته معلوم دې،نه هغه پاك ذات دده ثواب کښې کمې راولی او نه هغه پاك ذات د ذرې برابر ظلم کوی،خو دنیکئ ثواب زیات ورکوی او دخپل در نه ورته اجر عظیم ورکوی.فالحمد والشکر لله.

أَنْزَلْنَا	مَآ	يَكْتُمُونَ	الَّذِيْنَ	إِنَّ
اچې نازل کړی دی مونږ	هغه	چې پټوی	هغه کسان	ابیشکه

هغه په هرڅۀ پوهه دې اڅوک چې زمونږ نازل کړی |

(۱) صحيح مسلم كتاب الحج باب استحباب رمى جمرة العقبة: ۱۲۹۷)-

مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالْهُدٰى مِنْۢ بَعْدِ مَا بَيَّنّٰهُ لِلنَّاسِ

دواضحه حكمونو| او هدايت نه| روستو | دهغې نه| چې بيان كړې دى مونږ| خلقو ته |

ښكاره آيتونه اودهدايت عمل پټوي| د دې نه پس چې مونږ دخلقو د(اخروي او دنيوي فائدې) دپاره

فِي الْكِتٰبِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ

په كتاب كښې| دغه كسان چې دى| لعنت وائى په هغوئ باند| الله |او لعنت وائى په هغوئ باند

پخپل كتاب كښې په ښه شان سره واضح كړې دې انو په هغوئ باندې دالله لعنت وريږى| اواولعنت ويونكى

اللّٰعِنُوْنَ ۙ﴿۱۵۹﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَبَيَّنُوْا

لعنت ويونكى| مگرهغه كسان| چې توبه ئې اوويستله|اودعمل اصلاح ئې اوكړه| اوبيان ئې كړو حق

پرې لعنت وائى| خوڅوك چې توبه اوباسى اوخپل عمل صحيح كړى اوكوم تعليم چې مونږ وركړې دې هغه بيان كړى

فَاُولٰٓئِكَ اَتُوْبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَاَنَا التَّوَّابُ

نو دغه كسان چې دى| زۀ به رجوع اوكرم په رحمت سره| په هغوئ باندې| او زۀ ډير معاف كونكې

نوزه به د دغه كسانو توبه قبوله كرم (خكه چه ټول زما بندگان دى زما چا سره ضد نشته) او زه توبه قبلونكې

الرَّحِيْمُ ﴿۱۶۰﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ

رحم كونكې يم| بيشكه| هغه كسان| چې د كفرعمل ئې اختيار كړو| اومړه شول| حال دا چې وو هغوئ

مهربان يم| (ولې) چاچې كفر او كړو اوهم د كفر په حالت كښې مړه شول......................

كُفَّارٌ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ۙ﴿۱۶۱﴾

كافران | دغه كسان چې دى| دې په هغوئ باند| لعنت دالله | اودفرښتو | او دخلقو ټولو

په هغوئ باندې دالله پاک اودفرښتواوټولو بنى آدم لعنتونه وئيلې شى (خكه چه دايمان ددولت نه محرومه شول)

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۱۶۲﴾

هميشه به وى|په دې لعنت كښې| سپك به نه كړې شى| دهغوئ نه| عذاب |اونۀ به هغوئ ته مهلت وركړې شى

هميشه به په لعنت كښې وى| نه به د دوئ په عذاب كښې څۀ سپكوالې كيږى اونه به ورته مهلت وركولې شى

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالْهُدٰى.....

حق خبره پټونكې ملعون دى :دې آيتونوكښې دهغه خلقو دپاره يو زبردسته تنبيه اودهمكى ده چه كوم د الله ﷻ خبرې او شرعى مسائل پټوي.اهل كتابو د نبى ﷺ صفتونه پټول نو په هغې باندې دا نازل شو چه حق پټونكى ملعون خلق دى.([1])خنگه چه د هغه عالم دپاره چه كوم د رب العزت خبرې خوروى هر څيز استغفاركوى ترديء چه داوبه مهيان اود هوا مارغان هم،داشان په هغه خلقو باندې هرڅيز لعنت وائى چه كومو ته دا معلوم دى چه دا حق خبره ده او بياهم گونگيان او كانړه جوړيږى.

[1]) ابوداود كتاب العلم باب فى فضل العلم: ۳٦٤۱،ترمذى: ۲۸۸۲،ابن ماجة: ۲۲۳)۔

دحق پټونکی ته د اور واګې اوچول:- صحیح حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دکوم یو سړی نه دیو شرعی خبرې باره کښې سوال اوکړې شواوهغه سړې دا خبره پټه کړه، د قیامت په ورځ به هغه ته د اورواګې اچولې شي.[۱] حضرت ابوهریره ﷺ فرمائی که دا آیت نه وې نازل شوې نو ما به یو حدیث هم نه وې بیان کړې.[۲]

حضرت براء بن عازب ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ سره مونږ په یو جنازه کښې وو، نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په قبر کښې کافر ستټك سره په تندی داسې وهلی کیږی چه ټول ځناور دا دهماکه آوری سوا د جن وانس نه، بیا هغوی ټول په ده باندې لعنت کوی. هم دا معنی ده چه په دوی باندې دالله ﷺ او ټولو لعنت کوونکولعنت دې یعنی دټولو ځناورو. حضرت عطار رحمه الله فرمائی چه د ﴿لاعنون﴾ نه مراد ټول ځناور او ټول جن وانس دی. حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه کله خشك سالی شی اوباران نه کیږی نو ځناور وائی چه دا دبنی آدم د ګناهونو په وجه سره دې. الله ﷺ دې دبنی آدم په ګناهګارو باندې لعنت اوکړی.[۳] بعض مفسرین وائی چه ددې نه مراد فرښتې اومومنان خلق دی. حدیث کښې دی چه عالم دپاره هر څیز استغفار کوی تردې پورې چه د سمندر مهیان هم.[۴] په دې آیت کښې دی چه علم پټوونکی باندې الله ﷺ لعنت وائی. او فرښتې او ټول خلق او ټول لعنت کونکی یعنی هر زبانداراوبې زبانه که په زبان سره اووائی او قرائنو سره اودقیامت په ورځ هم ټول څیزونه په ده باندې لعنت کوی. والله اعلم.

قوله تعالی:- إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

توبه ویستونکی د لعنت نه بچ دی:- بیا ئې په دوی کښې هغه دخلقو استثناء اوکړه چه کوم ددې فعل نه منع شي اودخپلو عملونو پوره اصلاح اوکړی او چه څه ئې پټ کړی وی هغه ښکاره کړی نو د هغه خلقو توبه الله رب العزت قبلوی. ددې نه معلومه شوه چه کوم سړې کفر اوبدعت طرفته خلقو لره رابلونکې وی، هغه هم که په اخلاص سره توبه اوباسی نو دهغه توبه قبلیږی.

قوله تعالی:- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

د کفرپه حالت کښې مړه به همیشه لعنتی وی:- بعضو روایتونونه معلومیږی چه مخکښې امتونوکښې د داسې زبردستو بدکارانو توبه نه وه قبوله شوې لیکن د نبی التوبة او نبی الرحمة نبی کریم ﷺ امت سره دامهربانی مخصوص ده. دې نه پس دهغه خلقو بیان کیږی چه کفر اوکړی، توبه ئې نصیب نه شی او د کفر په حالت کښې مړه شی نو په هغوی باندې دالله ﷺ او ټولو فرښتو او دټولو خلقو لعنت دې. دا لعنت هغوی پورې انخلی او تر قیامته پورې به ورسره وی. اودوی به د دوزخ اور ته بوځی. اوپه عذاب کښې به هم همیشه وی. اونه به ددوی په عذاب کښې څه کمې کیږی او نه به ترې موقوف کیږی بلکه همیشه به دوی په سخت نه سخت عذاب کښې وی. ﴿نعوذبالله من عذاب الله﴾

حضرت ابوالعالیه رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه دقیامت په ورځ به کافران منع کړې شی بیا به الله ﷺ په هغوی لعنت اوکړی اوبیابه فرښتې اوبیا ټول خلق. په کافرو باندې لعنت لیږلوکښې دهیچا اختلاف نشته دې، حضرت عمر بن خطاب ﷺ او ددوی نه پس ټول آئمه کرام ټول په ټولو به قنوت وغیره کښې په کافرو لعنت کولو، خو په یو معین کافر باندې په لعنت وئیلوکښې دعلماء کرامو یوه ډله وائی چه دا جائزنه دی ځکه چه دده دخاتمې هیچاته علم نشته دې، او د آیت دا قید چه تر مرګه به دوی کافر

---

[۱] ابوداود کتاب العلم باب کراهیة العلم منع العلم: ۳۶۸۵، وهو حسن ترمذی: ۲۶٤۹، ابن ماجة: ۲٦۱)-

[۲] صحیح بخاری کتاب العلم باب حفظ العلم : ۱۱۸، صحیح مسلم : ۲٤۹۲)-

[۳] بن ابی حاتم: ۱۷٥/۱)-

[۴] ابوداود کتاب العلم باب فضل العلم : ۳٦٤۱، ترمذی: ۲۸۸۲، ابن ماجة فی المقدمة : ۲۲۳)-

وی دلیل دې په یو معین کافر باندې دلعنت نه لیږلو. او دویمه ډله ددې د جواز هم قائله ده لکه فقیه ابوبکر عربی مالکی رحمه الله. لیکن ددوی دلیل یو ضعیف حدیث دې، بعضو ددې حدیث نه هم دلیل راویستې دې چه نبی کریم ﷺ له یو سړې بیابیا دنشې په حالت کښې راوستلې شو او په هغه باندې بیابیا حد جاری کړې شو نویو سړی اوونیل چه په ده باندې دې الله ﷻ لعنت وی بیا بیا شراب څښی په دې آوریدو سره نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په ده لعنت مه وایه. دې الله ﷻ او دهغه رسول ﷺ له دوستان شمیری. ([1]) ددې نه ثابته شوه چه کوم سړې الله ورسول ﷺ سره دوستی نه کوی نو په هغه لعنت لیږل جائز دی. والله اعلم.

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ۝

اومعبود ستاسو | بس) معبود | یو دې | نشته بل معبود | مگر هم هغه رحمن | او رحیم دې

(یادساتئ) چې ستاسو الله بس یو الله دې | دهغه نه سوا بل څوک دعبادت لائق نشته | هغه رحم کونکې اومهربان دې

قوله تعالی:- وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ

معبود برحق :-یعنی الوهیت کښې هغه خانله دې، دهغه هیڅوک شریك نشته دې اونه دهغه په شان څوک شته دې. هغه پاك ذات واحد اواحد دې. او یودې او صمد دې، دهغه نه سوا دعبادت لائق بل څوك نشته دې، هغه رحمن او رحیم دې. دسورة فاتحه په شروع کښې ددې دواړو نومونوتفسیر تیر شوې دې. نبی کریم ﷺ فرمائی چه اسم اعظم په دې دواړوکښې دې. یو دا آیت او بل آیت ﴿الٓمّٓ ۝ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۝﴾ ([2]) دې نه پس دهغه پاك ذات د توحید دلائل بیانیږی، هغه هم توجه سره واورئ، فرمائی:

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

بیشکه | په پیدا کولو | دآسمانونو او دزمکې کښې | او په اختلاف | دشپې | اودورځې کښې

(ددې خبرې دلیل دادې) چې دآسمانونواودزمکې په پیدا کولو کښې اودشپې اود ورځې په پرله پسې تګ راتګ کښې

وَالْفُلْكِ الَّتِيْ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

اوپه کشتئ کښې | هغه کشتئ | چې روانې وی | په دریاب کښې | سره دهغه څیز | چې فائده رسوی | خلقو ته

اوپه هغه بیړو (کشتو) کښې چې په دریابونو کښې دخلقودفائدې سامانونه اوړی راوړی

وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ

او په هغه څه کښې | چې نازلوی ئې الله | د اسمان نه | یعنی اوبه | نو ژوندئ کوی | په هغې اوبو سره | زمکه | روستو

اوپه هغې اوبو کښې چې الله پاک ئې دپورته نه راوروی | اومړه (اوچه) زمکه پرې ژوندئ (آباده) کوی

مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ ۠ وَّتَصْرِيْفِ الرِّيٰحِ

دمرګ دهغې نه | اوخوروی | په هغې کښې | هر قسم | دسا مخلوق | او په چلن | دهواګانو کښې |

او (ددې انتظام په وجه) دزمکې په مخ ټول زنده سر خوروی | او دسیلو (بادونو) په چلولو کښې اوپه هغه وریخو کښې

---

[1] صحیح بخاری : کتاب الحدود، باب مایکره من لعن شارب الخمر: ۶۷۸۰)-

[2] ابوداود کتاب الصلاة (اب، اب الوتر) باب الدعاء : ۱۴۹۶، وسنده حسن ترمذی : ۳۴۷۸، ابن ماجة: ۳۸۵۵)-

وَالسَّحَابِ	الْمُسَخَّرِ	بَيْنَ	السَّمَآءِ	وَالْأَرْضِ	لَاٰيٰتٍ
او په وريځ	فرمان منونكي كښې	په مينځ	دآسمان	و دزمكي كښې	خامخا نښې دي
چې دزمې اوآسمان په مينځ كښې زورندې ولاړې دی په دې ټولو كښې د هغه خلقو دپاره (د الله ﷻ د					
لِّقَوْمٍ	يَّعْقِلُوْنَ۝				
دپاره دهغه قوم	چې دعقل نه كار اخلی				
وحدانيت) نښې دی چه عقل لری	(					

قوله تعالى:- إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

د زمكې اواسمان په تخليق كښې دلائل وحدانيت:- مطلب دا دې چه دهغه لوئې رب په ربوبيت او توحيد باندې خو يو دليل خودا آسمان دې.چه دهغه (آسمان) اوچتوالي،لطافت او فراخوالي او په هغې كښې اوسيدونكي اوتلونكي او روښانه ستوری تاسو وينئ.بيا دزمكې پيدائش چه دا يوكثيف څيز دې چه ستاسو د قدمونولاندې خوره شوې ده په دې كښې اوچتواوچتو څوكو والا غرونه دی،اوپه دې كښې چپې وهونكې سمندرونه دی.په دې ډير قسمه ونې بوټې دی په دې كښې رنګ په رنګ پيداوار كيږی .چه په هغې باندې تاسواوسيږئ اودخپلې مرضئ مطابق په دې باندې آرام اومكان جوړوئ او اوسيږئ.او ددې نه ډيرې فائدې اوچتوئ.

قوله تعالى:- وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

د شپې او ورځې په اختلاف كښې عبرت:- بيا د ورځې شپې راتلل،شپه لاړه ورځ راغله،ورځ لاړه شپه راغله، نه هغه (ورځ) په دې (شپه)باندې سبقت كوی اونه دا (شپه) په (ورځ) باندې سبقت كوی.هر يو په خپله صحيح اندازې سره راځي او ځي.كله ورځې اوږدې او كله شپې اوږدې،كله د ورځې څه حصه شپه كښې لاړه شي اوكله دشپې څه حصه ورځ كښې راشي،

قوله تعالى:- وَالْفُلْكِ الَّتِيْ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

د كشتو فوائد:- اوبيا كشتئ اوګورئ چه پخپله تاسو او ستاسو مال هال او تجارتي څيزونو لره اوړی او په سمندركښې يو طرفنه بل طرفته ځي.چه ددې په ذريعه مختلفو ملكونو سره رابطه او لين دين كولې شي:دهغه ځائې څيزونه دې طرفته او ددې طرف څيزونه هغه طرفته رسيدې شي.

وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا.......

دالله د وحدانيت نور كنړ دلائل:- بيا دالله ﷻ په خپل رحمت كامله سره باران ورول اودې سره مړه زمكه ژوندئ كول،دې نه غله اوميوې پيداكول،روزی رسول،ددوی دپاره د څملاستلو،څريدلو ځايونه تيارول،هواګانو لره چلول،كله يخې اوكله ګرمې.كله كمې اوكله زياتې،وريځې دزمكې اوآسمان تر مينځه مسخر كول،هغه يو طرفنه بل طرفته بوتلل،د ضرروت په ځائې باران ورول وغيره دا ټول دالله ﷻ دقدرت نښې دی چه ددې نه عقل مند د خپل الله ﷻ وجود او د هغه وحدانيت معلوموی.

لكه څنګه چه بل ځائې كښې ارشاددې چه د زمكې اوآسمان پيدا كولواوشپې اوورځې په تلو راتلو كښې د عقلمندو دپاره نښې دی.چه هغه (خلق) په ناسته ولاړه يعنی هر وخت كښې د الله ﷻ نوم اخلی اود زمكې او آسمانونوپه پيدا كولوكښې غوروفكر كوی او وائي چه ائې زمونږ ربه تا دا بيكاره نه دی جوړ كړی،ستا ذات پاك دې ته مونږ د جنهم د اور نه اوساتې.

دايت شان نزول:- حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمائي چه قريش رسول الله ﷺ لره راغلل او وې وئيل چه تاسودالله ﷻ نه دعا اوكړئ چه هغه صفا غر د سرو كړی.مونږ دې سره آسونه او وسله وغيره اخلو او

ستاسره ملګرتیا اوکړو او ایمان هم راوړو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داپخه وعده کوئی ؟هغوی اووئیل چه آو پخه وعده ده.نبی کریم ﷺ دالله ﷻ نه دعا اوکړه،حضرت جبریل ؑ تشریف راوړو او وې فرمائیل چه ستادعا قبوله ده خوکه دې خلقو بیاهم ایمان راونړو نوپه دوی باندې به دالله ﷻ هغه عذاب راځی چه ددوی نه مخکښې په نورو خلقو باندې نه وو راغلې.نبی کریم ﷺ په رپیدو شو او عرض ئې اوکړو انې الله ﷻ ! ته دوی هم داسې پریږده څه به دوی ستا طرفته راوبلم.څه خبر نن نه سبا او سبا نه نوبله ورځ به دوی کښې څوك نه څوك ستا طرفته راشی.په دې باندې دا آیت نازل شو که دوی د قدرت نښې کتل غواړی نو آیا دا نښې کمې دی څه ؟

یو بل شان نزول هم مروی دې چه کله آیت ﴿ وَاِلٰهُكُمْ اِ.....الخ ﴾ نازل شو نومشرکانو اووئیل چه یو الله ﷻ به دټول جهان بندوبست څنګه کوی نو دا آیت نازل شو چه هغه پاك ذات دومره قدرتونو والا دې.
بعضو روایتونو کښې دی چه کله ئې دیو الله ﷻ واوریدل نو دلیل ئې اوغوښتلو نو په دې باندې دا آیت نازل شو او په دوی باندې د قدرت نښې ښکاره کړې شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

| دخلقو نه څینی | هغه دی| چې نیسی| په مقابله دالله کښې |
| (خوسره ددې) بعضې خلق دالله نه سوا..............................

اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيْنَ

شریکان | چې مینه کوی دهغوئ سره | لکه څنګه چې مینه پکارده | دالله سره |حالانکه هغه کسان
نورڅیزون هغه سره په برابرئ نیسی | او دومره مینه ورسره ساتی څنګه چې د الله سره پکار ده| اودچا په

اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ وَلَوْ يَرَى

چې ایمان ئې راوړې دې | زیات سخت دی | په مینه کولو کښې | دالله سرا اوچرته | اولیدلې
په زړونو کښې چې ایمان وی هغوئ ته الله پاک د هرچانه زیات خوښ دې |افسوس چه هغوی اوس لیدلې

الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ

هغه کسانو| چې ظلم ئې کړې دې| څه وخت | چې به وینی | عذاب |چې بیشکه|طاقت | الله لره دې
(کوم چې به دوئ په ښه شان وینی) څه وخت چې عذاب اووینی (نودا به اووائی) چې هر قسم ټول طاقت د الله

جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ۝ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ

ټول | اوبیشکه چې| الله |دیرسخت دې | په عذاب ورکولو کښې| کله چې|بیزارشی| هغه کسان|
دې| اوهغه په عذاب ورکولو کښې ډیر زیات سخت دې | څه وخت چې دوئ عذاب اووینی | نود چا

اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ

چې تابعداری ئې شوی ده| دهغه کسانونه |چې تابعداری ئې کړی ده| اووینی عذاب |او ختم به شی
تابعداری چه شوې وه |هغوئ به دخپلو تابعدارو (مریدانو) نه بیزاره شی| او ددوئ (ترمینځ) به د خپلولئ ټولې سلسلې

بِهِمُ الْاَسْبَابُ ۝ وَقَالَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً

دهغوئ اسباب | اواوبهٔ وائی هغه کسان|چې تابعداری ئې کړی ده| کاش چې وې مونږ لره|یو خل تلل بیادنیا ته
ختمې شی |او چا چې (په دنیا کښې) تابعداری کړې وه |هغوئ به وائی کاش که مونږ ته دواپس تلو یوه موقع راکړې شوې

فَنَتَبَرَّاَ	مِنْهُمْ	كَمَا	تَبَرَّءُوْا	مِنَّاؕ	كَذٰلِكَ	يُرِيْهِمُ
نو زمونږ به بیزاره شو	ددوئ نه	لکه څنګه چې	بیزاره شودوی	زمونږنه	هم دارنګې به	ښکاره کوی دوئ ته
نومونږ بهٔ هم ترینه بیزاره شو (نن) چې دوئ زمونږنه څنګه بیزاره شو	دغسې به الله ﷻ دوی ته د دوی					

اللّٰهُ	اَعْمَالَهُمْ	حَسَرٰتٍ	عَلَيْهِمْؕ	وَمَا هُمْ	بِخٰرِجِيْنَ	مِنَ النَّارِ۞
الله	عملونه ددوئ	سبب د افسوسونو	په هغوئ باندې	اونهٔ به وی دوئ	وتونکې	دااور نه
بد عملونه دحسرت اودپښیمانۍ سبب جوړ کړی ، اوپه هیڅ صورت کښې به داور نه وتلې نشی						

قوله تعالی:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِؕ

د الله ﷻ پشان محبت نورو سره ؟ :- په دې آیت کښې د مشرکانو د دنیاوی او اُخروی حال بیان دې.دوی الله ﷻ سره شریك جوړوی.او دهغه پاك ذات په شان نورګڼړی.او بیا د هغوی محبت په خپلو زړونو کښې داسې کینوی چه څنګه دالله ﷻ پکار دی.حالانکه هغه معبود برحق صرف یو دې،هغه دشریك او ملګری نه پاك دې.

بخاری اومسلم کښې دابن مسعود ﷺ نه روایت دې فرمائی چه ما تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ ! د تولو نه خرابه ګناه کومه یوه ده ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه د الله ﷻ سره شریك جوړول حالانکه هغه ذات دې پیدا کړې هم دې.([1])

قوله تعالی:- وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِؕ

مومنان د الله په محبت کښې زيات دی:- بیائې اوفرمائیل چه ایماندار د الله ﷻ په محبت کښې ډیر سخت وی،دهغوی زړونه دالله ﷻ دعظمت نه ډک وی،هغوی دالله ﷻ نه سوا نورو سره د الله په شان محبت نه کوی او نه بل چا طرفته د الله پشان التجا کوی اونه دې نورو طرفته مائل کیږی او نه هغه پاك ذات سره بل څوك شریك کوی.بیا هغه مشرکانو ته د عذاب خبر ورکوی چه په خپلو ځانونو باندې دشرك په وجه ظلم کوی،اودې خلقو ته دعذابونو خبر ورکوی اوکه چرې دوئ عذاب لیدلې وې نو دوئ به یقین‌کړې ووچه قدرتونو والاصرف الله دې،ټول څیزونه دهغه ماتحت اودهغه پاك ذات د حکم لاندې دی،اودهغه پاك ذات عذابونه هم ډیر لوئې لوئې دی.لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه په هغه ورځ به نه دهغه دعذاب په شان څوك عذاب ورکولې شی اونه د هغه د رانیولو په شان څوك رانیول کولې شی،دویم مطلب داهم دې که چرې دوئ ته ددې منظر علم وې نو دوی به په خپل شرك او کفر کلك نه وې ولاړ.

قوله تعالی:- اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ

د قیامت په ورځ د معبودانو د عابدانو نه بیزاری:- چه کوم کوم خلقو خپل خپل پیشوایان جوړکړی وو په هغه ورځ به هغوی ټول ددوی نه بیل بیل شی،فرښتې به اووائی چه ائې الله ﷻ ! مونږ ددوی نه بیزاریو دوی به زمونږ عبادت نه کولو.ائې الله ﷻ ! ته پاك ذات ئې،هم ته زمونږ ولی ئې،دې خلقو خو به دجناتو عبادت کولو،اوهم په هغوی به ئې ایمان لرلو.داشان به جنات هم دهغوی نه د بیزارنی اعلان کوی او صفا صفا به دهغوی دښمنانان شی.اودعبادت نه به ئې انکار اوکړی.بل ځائې کښې ارشاد دې ﴿ كَلَّاؕ سَيَكْفُرُوْنَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُوْنُوْنَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا۞ ﴾ چه کومو خلقو عبادت کولو،هغوی به ټول په ټوله دقیامت په ورځ ددوی د عبادت نه انکار کوی اودهغوی دښمانان به جوړ شی.دحضرت ابراهیم ﷺ فرمان دې چه ﴿ اِنَّمَا

[1]) صحیح بخاری : کتاب التوحید باب قول الله تعالی (فلا تجعلو لله اندادا) : ۷۵۲۰،صحیح : ۲۵۷)-

﴿اتخذتم من دون الله اوثانا﴾ تاسو دالله ﷺ نه سوا دبتانو محبت په زړه کښې اچولې دې او د هغې عبادت مو شروع کړې دې.دقيامت په ورځ به هغوی ټول ستاسودعبادت نه انکار کوی اوپه خپلو کښې به په يوبل لعنت وائی اوستاسو استوګنه به جهنم وی اوستاسوبه هيڅوک مددګار نه وی.داشان بل ځائې کښې فرمانی چه﴿وَلَوْ تَرٰی اِذِ الظّٰلِمُوْنَ﴾ يعنې داظالمان به دالله ﷺ مخکښې ولاړ وی او خپلو پيشوايانو ته به وائی که چرې تاسو نه وې نومونږ به ايماندار جوړشوی وو.هغوی به اووائی چه ستاسو د شرك تعليم مونږ راګير کړو.اوس به ټول په زړه کښې پښيمانه وی او د هغوی په څټونو کښې به دهغوی دعملونو طوقونه وی.اوپه بل ځائې کښې دی چه په هغه ورځ به شيطان هم وائی چه ﴿اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ﴾يعنې الله ﷺ تاسو سره حقه وعده کړې وه او ما چه تاسو ته کوم شنه باغونه خودلې وو هغه محض دهوکه وه.په تاسو باندې خو زما هيڅ زور نه وو.البته دومره وه چې ماتاسوته وئيل اوکړو اوتاسوقبول کړه اوس په ماباندې ملامتيا مه وايئ په خپلو ځانونو باندې لعنت او ملامته وايئ نه ځه ستاسو مدد کولې شم اونه تاسو زما مدد کولې شئ.ځه ستاسو د شوی شرك نه انکاری کوم.او په دې پوهه شئ چه د ظالمانو دپاره يو دردناك عذاب دې.

قوله تعالى:- وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ

بيابه هغوی عذاب اوګوری اوټول اسباب به منقطع شی،نه به څوك د تښتيدو په ځائې کښې وی اونه به څوك خلاصيدې شی،دوستئ به ختمې شی او رشتې به ماتې شی.

قوله تعالى:- وَقَالَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوْا مِنَّا

دنيا ته د دوباره تلو ارمان:- بلادليله خبرې منلو والا اوبې وجه اعتقاد لرلو والا او سجدې کولو والا او اطاعت کولو والا چه کله خپل پيشوايان داشان برى الذمه اووينی اواو ګوری نو ډير په حسرت سره به اووائی که اوس مونږته يو ځل دنيا ته دواپس کيدو موقع ملاؤ شی نومونږ به هم ددوی نه داشان بيزاره شو لکه څنګه چه دوی زمونږ نه شوی وو.نه به دوی طرفته توجه کوؤ اونه به ددوی خبره منو،اونه به دوی الله ﷺ سره شريك ګنړو،بلکه د يوالله ﷺ خالص عبادت به کوؤ.که دوی واپس هم شی نوهغه به کوی چه کوم نې ددې نه مخکښې کړی وو لکه فرمائی چه ﴿وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ﴾ ددې وجې دلته فرمائی چه ددوی کرتوت به الله ﷺ داشان ښائی چه په هغې به دوی حسرت او افسوس کوی يعنې نيك اعمال چه کوم وو هغه هم ضائع شو لکه بل ځائې کښې دی چه ﴿وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا﴾ او بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ﴾ او بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ﴾ يعنې د دوی عملونه برباد دی،ددوی دعملونو مثال دهغه ايرې په شان دې چه تيزې هواګانې هغې والوزوی،ددوی عملونه د شګې په شان دی چه دلرې نه اوبه ښکاری خو کله چه نزدې ورشی نو شګه وی .بيا فرمائی چه دا خلق داوور نه وتلووالا نه دی.

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ	كُلُوْا	مِمَّا	فِي الْاَرْضِ	حَلٰلًا	طَيِّبًا
اے خلقو!	خورئ	دهغه څيزونو نه	چې په زمکه کښې دی	حلال	پاك

انې خلقو! دزمکې په سر چې کوم حلال اوپاکيزه څيزونه موجود دی د هغې نه خوراك څکاك کوئ

وَلَا تَتَّبِعُوْا	خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ	اِنَّهٗ لَكُمْ	عَدُوٌّ	مُّبِيْنٌ
اوتابعداری مه کوئ يعنې مه ځئ په قدمونو	دشيطان پسې	بيشکه هغه ستاسو	دشمن	ښکاره دې

اودشيطان په جوړه کړې لارې پسې مه ځئ!..........هغه خوستاسوښکاره دشمن دې

اِنَّمَا	يَأْمُرُكُمْ	بِالسُّوْٓءِ	وَالْفَحْشَآءِ	وَاَنْ	تَقُوْلُوْا
بيشکه	هغه حکم کوی تاسو ته	په بدئ سره	او دبې حيايئ په کارونو سره	او دا چې	اووايئ تاسو
هغه خوبه تاسوته د بدو او قبيح کارونوحکم کوی او دابه درته وانی په الله ﷺ پورې داسې دروغ خبرې					
عَلَى اللّٰهِ	مَا	لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۶۹﴾			
د الله په باره کښې	هغه خبرې	چې نه دی معلومې تاسو ته			
اوترئ چې دهغې تاسو ته پخپله هم نشته					

قوله تعالى:- يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا

حلال رزق خورئى :مخکښې چونکه د توحيد بيان شوې وو ددې وجې دلته دابيان کيږی چه د ټول مخلوق رازق هم هغه پاك ذات دې.فرمائی چه زما دا احسان هم مه هيروئی چه تاسو دپاره مې حلال څيزونه پاك کړل او هغه تاسو ته خوښ او لذيذ دی.او هغه نه بدن ته تکليف رسوی او نه صحت ته او نه عقل ته.څه تاسو لره منع کوم چه تاسودشيطان په لار مه ځئ.لکه څنګه چه نور خلق په دې لار روان شو او حلال څيزونه ئې په خپل خان حرام کړل.

تحريم د حلالو د شيطان لمسه ده:- صحيح مسلم کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه پروردګار عالم فرمائی چه ماکوم مال خپلوبندګانوته ورکړې دې هغه مې دهغوی دپاره حلال کړی دی.ما خپلو بندګان موحدين پيدا کړل مګر شيطان هغوی د دين حنيف نه واړول او زما حلال څيزونه ئې په هغوی باندې حرام کړل.(۱)

د سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه دعا قبليدل:- د نبی کريم ﷺ په وړاندې چه کوم وخت ددې آيت تلاوت اوشو نو حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه اودريدو او وې فرمائيل چه يارسول الله ﷺ ما دپاره دعا اوکړئ چه الله ﷻ زما دعاګانې قبلوی.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ائې سعد رضی الله عنه !پاك څيزونه او حلاله لقمه خوره الله ﷻ به ستادعاګانې قبلوی،قسم دې په هغه پاك ذات چه دهغه په لاس کښې د محمدروح خان دې حرامه لقمه چه انسان په خپله خيټه کښې اچوی ددې په وجه دد ه څلويښت ورځې عبادت نه قبليږی .چه د چا پرورش په حرامو اوشو هغه جهنمی دې.(۲)

قوله تعالى:- وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ

شيطان د انسان دشمن دې:- بيائې اوفرمائيل چه شيطان ستاسو ښکاره دښمن دې لکه څنګه چه بل ځائې کښې فرمائی چه شيطان ستاسو دښمن دې،تاسو هغه خپل دښمن اوګڼړئی اودده د ډلې خو دا خواهش دې چه خلق عذاب طرفته راولی.يو ځائې کښې فرمائی چه ﴿ اَفَتَتَّخِذُوْنَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ اَوْلِيَآءَ ﴾ آيا تاسو شيطان او دهغه اولادخپل دوستان جوړوئی حالانکه حقيقت کښی هغه ستاسو دښمن دې ،د ظالمانو دپاره خرابه بدله ده.

دخطوات الشيطان نه مراد:- خطوات الشيطان نه څه مراددې؟د﴿خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ﴾نه مراددالله ﷻ هره نافرمانی ده (۳)چه په کوم کښې د شيطان غلول وی.امام شعبی رحمه الله فرمائی چه يو سړی د نذر منحته اوکړه چه هغه به خپل هلك ذبح کوی.

---

۱) صحيح مسلم،کتاب باب الصفا التي يعرف بها في الدنيا:....۲۸٦٥)-

۲) الطبراني في الاوسط : ٦٤٩١،وابن مردويه)-

۳) ابن ابي حاتم : ۱ /۲۲۱)-

د مسروق واقعه:-دحضرت مسروق رحمه الله په علم کښې چه کله دا واقعه راغله نو دوی فتوی ورکړه هغه سړې دې ګډ ذبح کړی دا نذر د هلك ذبح کول د خطوات الشیطان نه دی.

د حلال څیز حراموِل یوه بله واقعه:-ابن مسعود ﷺ یو ورځ د چیلیٔ په ښکر باندې مالګه اچولې وه او خوړلونې.یو سړې چه دوی سره ناست وو پاسیدو اولرې کیښناستو.دوی اوفرمائیل چه اوخوره هغه اووئیل چه نه څه نې نه خورم.دوی ترینه تپوس اوکړو چه ستاروژه ده څه.هغه اووئیل چه نه بلکه داما په ځان حرام کړی دی.دوی اوفرمائیل چه دا دشیطان په لار تګ دې.دخپل قسم کفاره ورکړه او دا اوخوره.

د طلاق یوه مسئله:- ابو رافع ﷺ فرمائی چه یو ورځ څه د خپلې ښځې نه خفه شوم نو هغې اووئیل څه یو ورځ یهودنړه یم او یو ورځ نصرانیه او زما ټول غلامان آزاد دی که ته خپلې ښځې ته طلاق ورنکړې.نو څه حضرت ابن عمر ﷺ ته ددې مسئلې د پوښتلو دپاره راغلم چه په دې صورت کښې څه اوکړم؟ نو هغوی اوفرمائیل چه دا د شیطان په قدمونو تګ دې،بیا څه زینب بنت سلمه رضي الله عنها لره ورغلم او په هغه وخت کښې په مدینه منوره کښې د هغې نه زیات څوك فقیه ښځه نه وه.مادهغې نه هم ددې مسئلې تپوس اوکړو.ددې ځائې نه هم دا جواب ملاؤ شو.عاصم ﷺ او ابن عمر ﷺ هم دا فتوی ورکړه.دحضرت ابن عباس ﷺ فتوی ده چه کوم قسم د غصې په حالت کښې اوخوړلې شی او چه کوم نذر په داسې حالت کښې اومنلې شې هغه دشیطان قدم تابعداری ده.ددې کفاره دې دقسم د کفارې برابر ورکړی.

قوله تعالی:-اِنَّمَا یَاْمُرُکُمْ بِالسُّوْٓءِ وَالْفَحْشَآءِ

شیطان د ګناه حکم کوی:- بیا فرمائی چه شیطان تاسو ته د خرابو کارونو اوددې نه هم زیاته زناکاری او ددې نه زیات په الله ﷻ باندې د هغه خبرو د جوړښت وائی چه د هغې علم تاسو ته نشته دې.هر کافر او بدعتی په دې کښې داخل دې چه هغه د بدئی حکم کوی او بدئی طرفته رابلل کوی.

لَهُمْ	قِیْلَ	وَاِذَا		
دوی ته	اوونیلې شی	او کله چې		
اوکله چې دوی ته اوونیلې شی				
بَلْ نَتَّبِعُ	قَالُوْا	اَنْزَلَ اللّٰهُ	مَآ	اتَّبِعُوْا
بلکه مونږ تابعداری کوؤ	نو وائی دوی	نازل کړی دی الله	دهغه حکمونو چې	تابعداری اوکړئ
چې کوم حکمونه الله پاک نازل کړی دی په هغې روان شئ نو وائی نه بلکه مونږ خو د هغه لارو (اوطریقو)				
اٰبَآؤُهُمْ	اَوَلَوْ كَانَ	اٰبَآءَنَا	عَلَیْهِ	اَلْفَیْنَا	مَآ
پلاران ددوی	اګر که وی	پلاران خپل	په هغې باندې	چې موندلی دی مونږ	دهغه طریقو
تابعداری کوی په کومو چه مونږ خپل پلرونه اونیکونه موندلی دی	اګر که ددوی پلار نیکه				
كَفَرُوْا	الَّذِیْنَ	وَمَثَلُ	وَّلَا یَهْتَدُوْنَ ۝	شَیْئًا	لَا یَعْقِلُوْنَ
کافران دی	چې	دهغه کسانو	او مثال	اونه ئې نیعه لاره موندلی وی	په هیڅ څیز	چې نه پو هیږی
په هیڅ څیز نه پوهیدل اوسمه لار ئې موندلې نه وی (خوبیابه هم د هغوی تابعداری کوی) ددې کافرانو مثال					

كَمَثَلِ	الَّذِيْ	يَنْعِقُ	بِمَا	لَا يَسْمَعُ	اِلَّا	دُعَآءً وَّنِدَآءً
پشان دمثال	دهغه سړی دی	چې اواز کوی	هغه څناورته	چې هیڅ نهٔ اوری	مګر	بلنه | اواواز
داسې دی لکه شپونکې چې څاوری ته اواز کوی | اوهغه سوا دبلنې اواواز نه بل هیڅ نهٔ اوری						
صُمٌّ	بُكْمٌ	عُمْيٌ	فَهُمْ	لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۱۷۱﴾		
کانړه دی	ګونګیان دی	ړانددی	نو دوی	نهٔ پو هیږی په خبره		
(دوی د حق نه) کانړه دی، او (دحق وینانه) ګونګیان دی (اودحق لیدلونه) ړانده دی نو دوی په هیڅ نه پو هیږی						

قوله تعالیٰ:- وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ.....

ګمراهي او جهالت: یعنی دې کافرانو او مشرکانو ته ونیلې کیږی چه کتاب الله اوسنت رسول ﷺ باندې تګ کوئی اوخپل ضلالت اوجهالت پریږدئی،نو وائی چه مونږ خو دخپل مشرانو په لارروان یوچه د کوموڅیزونو هغوی عبادت کولو مونږ کوو او بیابه نې هم کوو.نودې په جواب کښې قران پاك وائی چه هغوی خو دفهم اوهدایت نه غافل وو.دا آیت دیهودیانو باره کښې نازل شوې دې.

قوله تعالیٰ:- وَمَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ الَّذِيْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً.....

د مشرکانو مثال: بیا ددوی مثال ورکوی چه څنګه څریدونکی څناور د خپل شپونکی یو خبره باندې صحیح نشی پوهیدې،صرف د هغه آواز نې غوږونوته رسی او د خبرې د ښه والی او بدوالی نه بې خبره وی .داشان دا خلق هم دی دامطلب هم کیدیشی چه دوی د الله ﷻ نه سوا د چا چا عبادت کوی اود هغوی نه خپل حاجتونه او مرادونه غواړی،هغوی نه آوری او نه په دې پوهیږی اونه نې کتلی دی.نه په دوی کښې ژوند یعنی ساه شته دې اونه دوی ته څه احساس کیږی.دکافرو دا ډله دحق خبرې آوریدو نه کانړه دی،د حق وینا نه ګونګیان او په تیاره کښې دی،په حق نشی تلې ړانده دی.د عقل اوپوهې نه لرې دی لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿صُمٌّ وَّبُكْمٌ فِي الظُّلُمٰتِ﴾ یعنی څمونږ دخبروبه دروغه ګڼړلو والا کانړه اوګونګیان دی.چه الله څوك غواړی نو ګمراه کوی نې او چه څوك غواړی نو په نیغه لار نې راولی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا					
اے هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې					
انې ایماندارو!					
كُلُوْا	مِنْ طَيِّبٰتِ	مَا رَزَقْنٰكُمْ	وَاشْكُرُوْا	لِلّٰهِ	اِنْ كُنْتُمْ
خوری	پاك هغه څیزونه	چې درکړی دی مونږ تاسو ته	او شکر اوباسئ	د الله	که چرې یئ تاسو
زمونږ درکړې پاکیزه (حلاله) روزی خورئی او دالله شکر اوباسئ که تاسو په رښتیا صرف د الله ﷻ					
اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿۱۷۲﴾	اِنَّمَا	حَرَّمَ	عَلَيْكُمُ	الْمَيْتَةَ	وَالدَّمَ
چې خاص هغه لره عبادت کوئ	بیشکه	حرام کړل الله	په تاسو باندې	مرداره	او وینه
عبادت کوئ | بیشکه الله په تاسو باندې مرداره (چه په بغیر د ذبحې نه مره شوې وی) او (بهیدلې) وینه					
وَلَحْمَ	الْخِنْزِيْرِ	وَمَآ	اُهِلَّ	بِهٖ	لِغَيْرِ اللّٰهِ
او غوښه	د خنزیر	او هرهغه څیز	چې نوم اغستلې شوې وی	په هغې باندې	سوا د الله
دخنزیر غوښه اوداسې مذبوحه چې د الله نه بغیر د بل چانوم پرې (د ذبحې په وخت) ونیلې شوې وی حرام کړی دی					

وَّلَا عَادٍ	غَيْرَ بَاغٍ	اضْطُرَّ	فَمَنِ
او نۀ د حد نه اوړیدونکې وی	په دې حال کښې چې قانون ماتونکې نۀ وی	چې مجبوره کړې شو	نو څوک

نو څوک چې دې حرامو څیزونو ته محتاج شو | او په خوړلو کښې د خوند طلبګار نه وی | او د حد نه زیات خوراک کونکې نه وی

رَّحِيمٌ	غَفُورٌ	اِنَّ اللّٰهَ	عَلَيْهِ ط	فَلَآ اِثْمَ
مهربان دې	بښونکې	بیشکه چې الله	په هغه باندې	نو نشته ګناه

نو بیا (د دې په خوراک کولو کښې) څه ګناه نشته | بیشکه الله پاک بښونکې مهربان دې |

قوله تعالی:- يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ

حلال او حرام رزق څه څیز دې ؟:- په دې آیت کښې الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم ورکوی چه تاسو پاك او صفا او حلال او طیب څیزونه خورئی او زما شکر اداکوئی، حلاله نمړئی د عبادت د قبولیت سبب دې او حرامه نمړئی د عدم قبولیت سبب دې.

قوله تعالی:- وَاشْكُرُوْا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ

د حلال رزق خوړل او دهغې د شکر حکم:- مسند احمد کښې حدیث کښې دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه ائې خلقو! الله ﷻ پاك دې او پاك څیزونه قبلوی. هغه رسولانو او ایمان والو ته حکم کړې دې چه هغوی دې پاك څیزونه خوری او نیك عملونه دې کوی. فرمان دې چه ﴿ يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ ﴾ او فرمائی چه ﴿ يَآيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ ﴾ بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه یو سړې اوږد سفر کړې وی او دهغه ویښته ببر وی او په هغه ګردوغبار وی او خپل لاسونه ئې آسمان طرفته اوچت کړې وی او په ډیره زارئی سره الله ﷻ نه سوال کوی او دهغه لباس او خوراك ټول حرام وی، د دې وجې دهغه په داسې وخت کښې داسې دعا هم نه قبلیږی.([1])

قوله تعالی:- اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

د حرامو څیزونو بیان:- د حلالو څیزونو ذکر کولو نه پس بیا د حرامو څیزونو بیان کیږی چه تاسو باندې مردار ځناور چه په خپل مرګ مړه شوی وی او هغه شرعی طور سره نه وی ذبح کړې شوې حرام دې. که چا هغه په مرنی خفه کولو سره مړ کړې وی یا ئې لرګی وغیره سره وهلې وی او مړشوې وی یا یوځائې نه راغوزیدلې وی او مړ شوې وی یا نورو ځناورو دې په خپلو ښکرونو سره مړ کړې وی یا درنده دې مړ کړې وی، دا ټول په مرداره کښې داخل دی. او حرام دی.

دسمندری مرداری حکم: لیکن په دې کښې د اوبو ځناور مخصوص دی هغه اګر چه پخپله مړ شی خو بیا هم حلال دی. قران پاك فرمائی چه ﴿ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ ﴾ د دې پوره بیان به د دې آیت په تفسیر کښې انشاء الله راشی. دعنبر نومې ځناور مړ ملاویدل او دحضرات صحابه کرامو ﷺ د دې خوړل، بیا نبی کریم ﷺ ته د دې خبر کیدل او دنبی کریم ﷺ د دې جائز ګنړل دا ټول په حدیث کښې دی. یو حدیث کښې دی چه د سمندر اوبه پاکې دی او د دې مړه حلال دی.([2])

یو بل حدیث کښې دی چه حضرت رسول الله ﷺ فرمائی چه دوه مردارې او دوه وینې په مونږ حلالې دی ([3]) ① مهې ②مولخ ③ کلیجی ④توری.([4]) په سورة مائده کښې به د دې بیان تفصیل راشی انشاء الله.

---

[1] احمد: ۳۲۸/۲، صحیح مسلم: کتاب الزکاة باب قبول الصدقة من الکسب الطیب: ۲۳٤٦)-

[2] صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة سیف البحر : ٤٢٦٢، صحیح مسلم: ١٩٣٥)-

[3] ابو داود کتاب الطهارة باب الوضوء بماء البحر : ۸۳، صحیح ترمذی :٦٩، نسائی : ٣٣٦)-

[4] ابن ماجة کتاب الاطعمة باب الکبد والطحال : ٣٣١٤، وسنده ضعیف وروی البیهقی : ٤٨٠/١)-

د مردارې د پيو او اګئ حکم:- د مردار څناور پئ او دهغې اګئ چه په هغې کښې وی نجس دی.دحضرت امام شافعي رحمة الله عليه مذهب هم دادې،ددې وجې چه هغه هم د مردارې يو جزء دې.حضرت امام مالك رحمة الله عليه نه يو روايت دا دې چې هغه پاك دی ليکن دمردارې دملاويدو په وجه نجس دی،

د مردارې چرګې د اګئ حکم

مسلک حنفي:- امام ابوحنيفه رحمة الله عليه فرمائي دغه شان د دوی شاګردان ټول په دې متفق دی چه د مردارې چرګې اګئ پاکې دی هغه خوړې شی او په استعمال ئې راوستې شی.او د مردارې دپيو په باره کښې د امام ابوحنيفه رحمة الله عليه قول دې چه پاک دی او صاحبين فرمائي چه مکروه دی (احکام القرآن للجصاص (۱۲۸/۱) شاه فيصل غفرله).

د مردارې د وارګو حکم:- دا شان دمردارې هغه وارګه (هغه پئ چه کله يو څناور پيداشی او دريو ورځو پورې دهغه بچې پې څکی اوهغه ټينګ پئ وی) مشهورمذهب ددې بزرګانويه نيز دا دې چې دا ناپاك دی.اګر چه په دې کښې اختلاف هم دې.د صحابه کرامو رضي الله عنهم دمجوسيانو پنير خوړل اګر چه په هغوی باندې په طورد اعتراض وارد کيديشی مګر جواب امام قرطبی رحمة الله عليه دا ورکړې دې چه پئ ډير کم وی او يو بهيدونکې څيز چه کله داسې څيز زيات کښې پريوزی نو هيڅ حرج نشته دې.

قرانی حلال او حرام:- د نبی کريم ﷺ نه د غوړو،پنيرو او د ځنګلی خر متعلق تپوس کيږی نو نبی کريم ﷺ فرمائي چه حلال هغه دی چه کوم الله ﷻ په خپل کتاب کښې حلال کړی دی او حرام هغه دی چه کوم الله ﷻ په خپل کتاب کښې حرام کړی دی.او چه دکوم بيان نشته دې هغه ټول معاف دی.([1])

قوله تعالى:- وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

د خنزير د حرمت بيان :- بيا ئې اوفرمائيل چه د خنزير غوښه هم حرامه ده که هغه ذبح هم کړې شی او که پخپله مړشوې وی.د خنزير د وازګې هم دا حکم دې،ددې وجې چونکه هغه اکثر غوښه وی او وازګه غوښې سره وی،نو غوښه حرامه شوه او وازګه هم حرامه شوه.دويم د دې وجې هم چه په غوښه کښې چربی شوې وی اود قياس اقتضا هم دا ده.

قوله تعالى:- وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

د غير الله د تقرب دپاره ذبح شوې څناور حرام دې :- بيا فرمائي چه کوم څيز د الله ﷻ نه سوا د بل چا په نوم مشهورکړې شی هغه هم حرام دې.د جاهليت په زمانه کښې کافروخلقو به دخپلوباطلو معبودانو په نوم څناور ذبح کول چه کوم الله ﷻ حرام کړل.

يوځل يوې ښځې د يو ې ګوډنی په نکاح کولو باندې يو څناور ذبح کړو نو حضرت حسن بصری رحمة الله عليه فتوی ورکړه چه ددې خوراك کول نه دی پکار ځکه چه هغه ديو تصوير په نوم ذبح کړې شوې دې.

حضرت عائشه رضي الله عنها نه يوځل سوال کيږی چه عجم د خپلو تهوارونو او اخترونو په موقعو باندې چه څناور ذبح کوی او مسلمانانو ته هم ددې هديه ليږی دهغې غوښه خوړل پکار دی که نه.نو وې فرمائيل چه دهغه ورځې دعظمت دپاره چه کوم يوځناور ذبح شی هغه مه خورئی،خو دهغوئ د ونو ميوې خورئی.([2])

قوله تعالى:- فَمَنِ اضْطُرَّ

د مجبورئ په وخت کښې د حرامو خوړلو اجازت:- بيا الله ﷻ د ضرورت او حاجت په وخت کښې چه بل څه د خوراك دپاره نه ملاويږی حرام څيزونه خوړل مباح کړی دی.ارشاد فرمائي چه کوم سړې بې بسه شی او هغه باغی او سرکشه کيدو والا نه وی نو په هغه باندې د دې څيزونو په خوراك کښې هيڅ ګناه

---

[1] ترمذی : کتاب اللباس باب ماجاء ق لبس الفراء: ۱۷۲۶،ابن ماجة باب اکل الجبن والسمن : ۳۳۶۷،المستدرک : ۳۷۵/۲،وهو حديث حسن)-

[2] القرطبی : ۲۲٤/۲)-

نشته دې.الله ﷻ بخښونکې مهربان ذات دې.

قوله تعالى:- غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ إِثْمَ عَلَيْهِ

د باغ او عاد تفسير:-دباغ اوعادپه تفسير كښې حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه ډاكو يا لاره شوكونكي ،په مسلمان بادشاه حمله كوونكې،داسلام د سلطنت مخالف او د الله ﷻ نافرمانئ كښې سفر كونكي مراددې.د داسې خلقو دپاره دداسې اضطراب په وخت كښې حرام څيزونه هم حرام وی.د غير باغ تفسيرحضرت مقاتل بن حيان رحمه الله چې دا هم كوی هغه دا حلال نه ګنړی(۱)او ددې نه دمزې اولذت اخستلو والا نه وی،ددې وريتول اوددې لذيذه كيدل او پخول اوبيا ددې خوراك نه دې پكار بلكه څنګه چه وی صرف د ځان دبچ كيدو دپاره دې اوخوری او كه ځان سره اخستل غواړی نو صرف دومره دې واخلی چه دې پرې ژوندې پاتې شی.او د حلالو څيزونو ملاويدو پورې باقی پاتې نشی او كله چه حلال څيزونه ملاؤ شی نو بيا دې دا اوغورزوی.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چه دادې بنه په مړه خيټه نه خوری.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه كوم سړې ددې په خوراك مجبور كړې شی اوبې اختياره كړې شی نو دهغه هم دا حكم دې.

په اضطراری حالت كښې مرداره خوړل كه د بل چا څيز خوړل:- يو سړې ډير اوږې شو اوبې بسه شو اوده ته يو مردار ځناور په نظر راغلو او ورسره ئې يو بل حلال څيز هم اوليدو چه په هغې كښې نه درشتې ماتيدل وی او نه په دې كښې څه تكليف وی نو ده ته پكار دی چه دې دا بل څيز اوخوری مردار دې نه خوری،بيا آيا دهغه څيز قيمت يا هغه څيز به دده په ذمه وی يا نه.په دې كښې دوه اقوال دی،① يو دا چه وی به ② او دويم دا چه نه وی.داكوم قول كښې چې دا دی چې نه به وی يعنی اول قول نو ددې قول تائيد د ا بن ماجه په حديث پاک كښې شته دې.

د عهد نبوی يوه واقعه:- حضرت عباد بن شرحبيل غزنوی رضی الله عنه وائی چه يو كال قحط راغلو،څه مدينې ته لاړم،اويو پټی نه مې څه وږی راوشوكول او هغه مې خوړل،لږ وږی مې په څادر كښې واچول او روان شوم.دپټی مالك څه اوليدم او څه نې اونيولم او وې وهلم او زما نه ئې څادر واخستلو.څه نبی كريم ﷺ لره ورغلم او نبی كريم ﷺ ته مې ټوله واقعه بيان كړه.نو نبی كريم ﷺ هغه سړی ته اووئيل چه دې اوږې ته نه خو تا خوراك وركړې دې او نه دې ددې دپاره څه بل كوشش اوكړو اونه دې دې پوهه كړو.دا بيچاره نادان وو اوږې وو،لاړشه اودده څادر واپس كړه او يو وسق يا نيم وسق ده ته غله وركړه.(يو وسق د څلورو منو برابر وی).(۲)په يو بل حديث كښې دی چه په ونوكښې د زوړندو ميوو په نسبت كښې د نبی كريم ﷺ نه تپوس اوشو نو نبی كريم ﷺ اوفرمائيل چه كوم حاجتمند سړې دا اوخوری او ځان سره دا يونسي نو په ده باندې څه ګناه نشته دې.الخ.(۳)

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائي چه د آيت مطلب دادې چه د اضطرار او بې بسئ وخت كښې دومره خوړلو كښې هيڅ حرج نشته دې.دا هم مروی دی چه درې نمرو نه زياتې خوړل نه دی پكار.غرض داسې وخت كښې دالله ﷻ مهربانی اونوازش سره دا حرام دده دپاره حلال دی.

مسروق رحمه الله فرمائي چه د اضطرار په وخت كښې چه كوم سړې حرام څيز او نه خوری او مړشی هغه جهنمی دې.(۴) دې نه معلومه شوه چه داسې وخت كښې داسې څيز خوړل ضروری دی.په دې كښې نه صرف اجازت دې،هم دا خبره زياته صحيح ده لكه د بيمار روژه پريښودل وغيره.

---

(۱) ابن ابي حاتم: ۲۳٦/۱-

(۲) ابوداود كتاب الجهاد باب ابن السبيل ياكل من التمرة: ۲٦۲۰،وسنده صحيح: نسائی: ٥٤۱۱،ابن ماجة: ۲۲۹۸)-

(۳) ابوداود كتاب للقطة باب التعريف باللقطة : ۱۷۱۰.وهو حسن ترمذی: ۱۲۸۹،نسائی: ٤۹٦۱)،-

(۴) بيهقی ۵٦۳٤/۹،)-

إِنَّ الَّذِينَ

| بیشکه هغه کسان |

| څوک چې

يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

چې پټوی |هغه |چې نازل کړې دې الله |چه کتاب دې | او اخلی | په هغې باندې| پیسې لږې

دالله رالیږلې شوې کتاب پټوی (د دې مسائل)..............اوپدې باندې لږ قیمت (ددنیا) اخلی

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ

داکسان | نهٔ اچوی | په خیټو خپلو کښې| مګر| اور | او به نهٔ کړی خبری دهغوئ سره الله

نوهغوئ په حقیقت کښې نورڅه نه کوی خپلې خیټې په اورډکوی |اوالله به ورسره د قیامت په ورځ خبرې

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

په ورځ دقیامت| اونهٔ به پاك کړی هغوئ| اودهغوئ دپاره|عذاب | دردناك دې| دا |هغه کسان دی

نه کوی | اونه به دوی دګناه نه پاک کړی|او ودوئ ته به دردناک عذاب ورکولې شی | داهغه کسان دی

اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ

چې وانې اخستله| ګمراهی | په بدل دهدایت کښې| او وانې اخستلوعذاب| په بدله دبښانې کښې

چې دهدایت بدل کښې ئې ګمراهی اخستې ده | او دبښنې بدل کښې ئې عذاب په بیعه اخستې دې

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ

نو عجیبه ده چې څه څیز|صبرورکړوهغوئ له | په اور باندې | دا په دې وجه| چې بیشکه الله |

نودوی لره تعجب دې چه په اور باندې صبر کوی (ځکه چه د دوی دا عمل سبب د اور دې)| دا ځکه چې الله پاک

نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ

نازل کړو کتاب | په حق سره |او بیشکه هغه کسان | چې اختلاف ئې کړې دې| په کتاب کښې

خپل کتاب په حقه رالیږلې دې | اوچاچې د(الله پاک)دکتاب په مسئلو کښې | اختلاف اوکړو

لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

په مخالفت کښې لرې لاړل |

هغوئ په جګړو کښې ډیر لرې لاړل |

قوله تعالى:- إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بدترین علماء حق پټونکی :چه کوم یهود د نبی کریم ﷺ دصفاتو آیتونه پټوی کوم چې په تورات کښې دی اوددې په بدله کښې دعربوخوشامندې کوی او عوامو نه تحفې او هدیے اخلی او ددې فانی دنیا په بدله کښې خپل آخرت خرابوی،دوی ته ویره ده که د نبی کریم ﷺ نبوت رښتونې اودنبی کریم ﷺ د دعوې تصدیق آیتونه چه کوم په تورات کښې دې خلقو ته ښکاره شی نو خلق به د نبی کریم ﷺ ماتحت

شي او هغوی به پریږدی.ددې ویرې په وجه نې مغفرت او هدایت پریخودو اوضلالت او عذاب باندې خوشحاله شو.نو ددې وجې په هغوی باندې ددنیا او آخرت رسوائی نازله شوه.د آخرت رسوائی خو ښکاره ده اوپه دنیا کښې هم د هغه خلقو مکر ښکاره شو،وخت په وخت چه کوم څیزونه دې بدترینو عالمانو پټول هغه ښکاره شو.ددې نه علاوه د نبی کریم ﷺ معجزې او د حضرت پاك عادتونو خلق د نبی کریم ﷺ په تصدیق باندې آماده کړل اودهغوی هغه ډله دهغوی دلاس نه لاړه دکوم نه چه دوی دالله ﷻ کلام پټ کړې وو چه دهغوی نه لاس وینخی.دې خلقودنبی کریم ﷺ نه بیعت اوکړواو ایمان ئې راوړو او نبی کریم ﷺ سره یو ځائې شو او د هغوی حق پټول ورته معلوم شو او هغوی سره ئې باقاعده جهاد اوکړو.په قران پاك کښې دهغوې دداسې رازونو پټولو حرکتونو ځائې په ځائې بیان شوې دې.

قوله تعالى:- وَيَشْتَرُوْنَ بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۙ اُولٰٓئِكَ مَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ اِلَّا النَّارَ...

د کتمان حق په عوض کښې مال خوړل اور د جهنم دې:- او فرمائی چه دا کوم مال چه تاسو خورئی او تاسو دالله ﷻ خبرو لره پټوئی ادا په اصل کښې داور سکروټې دی اودا تاسو په خپلو خیټو کښې اچوئی

دیتیمانو مالو خوړونکی ::قران پاك د هغه خلقو باره کښې دا فرمائیلی دی چه کوم خلق د یتیمانو مالونه په ظلم سره خوری چه هغوی هم په خپلو خیټوکښې د جنهم اور اچوی.او د قیامت په ورځ به تیز اور ته داخلیږی.

دسرو سپینو په لوښو کښې خوراك كول:- صحیح حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه کوم سړې دسرو اوسپینو په لوښوکښې خوراك کوی هغه په خپله خیټه کښې د جهنم اور اچوی.([1])

قوله تعالى:- وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ۚ

د قیامت په ورځ د الله خبرې نه کول:-بیا الله ﷻ فرمائی چه الله ﷻ به دوی سره د قیامت په ورځ خبرې هم نه کوی،او نه به دوی پاك کړی بلکه دردناك عذابونو کښې به اخته وی.ځکه چه ددوی د کړو په وجه په دوی باندې دالله ﷻ عذاب نازل شو.او اوس دوی نه د رحمت نظر لرې کړې شو او دوی د ستائینې اوتعریف قابل نه دی.بلکه سزا به ورکولې شی او هلته به کړیږی.

دړې قسمه خلق بد نصیبه دی:- حدیث کښې دی چه دړې قسمه خلقو سره به الله ﷻ خبرې اترې نه کوی اونه به هغوی طرفته ګوری اونه به هغوی پاکوی او دهغوی دپاره به دردناك عذاب وی.بوډا زناکار ، دروغژن بادشاه،او متکبره فقیر.([2])

قوله تعالى:- اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دهدایت په مقابله کښې ګمراهی اخستل:-بیافرمایی چه دې خلقودهدایت په بدله کښې ګمراهی اخستې ده.دوی ته پکار ووچه په تورات کښې کوم صفات دحضور نبی کریم ﷺ متعلق وو هغه ئې بې خبرو خلقو ته رسولی وې.اود دې هدایت) په بدله کښې هغوی (د نبی کریم ﷺ د صفاتو) پټول کړی وو او پخپله ئې هم د نبی کریم ﷺ نه انکاری اوکړو.اودنبی کریم ﷺ تکذیب ئې اوکړو.نوپه اظهار کولو سره دوی ته چه کوم نعمتونه اورحمتونه ملاویدو والا وودهغې په بدله کښې دوی عذابونه اوزحمتونه واخستل.

قوله تعالى:- فَمَآ اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ

بیافرمائی چه دوی ته به دردناك او حیران کن عذاب ورکولې شی چه کتونکې به حیران پاتې شی او دامعنی هم ده چه دوی د اورپه عذاب باندې کوم یو څیز آماده کړل چه دوی دالله ﷻ په نافرمانئ کښې مشغول شو.

---

[1] صحيح بخاری كتاب الاشربة باب انية الفضة : ۵۶۳۴۵،صحيح مسلم: ۲۰۶۵)-

[2] صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان غلظ اسباب الازار: ۱۰۷)-

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ۗ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِي الْكِتٰبِ

د عذاب سبب:-بيا ارشاد فرمائي چه دوی د دې عذاب ځکه مستحق شو چه دې خلقو د الله ﷻ خبرې په خندا واورولې او هسې تورقې نې اوکنړلې. او دوئ ته چه دالله ﷻ کوم کتاب دحق او باطل واضح کولو دپاره نازل شوې دې ،هغوئ ددې مخالفت اوکړو..چه کومې خبرې ښکاره کول وو هغه دوئ پټې کړې، دائې دالله ﷻ نبي سره دښمنې اوکړه.د نبي کريم ﷺ صفتونه ئې ښکاره نه کړل او حقيقت دادې چه ددې کتاب باره کښې اختلاف کوونکې په لرې ګمراهۍ کښې پريوتل.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ

| نۀ ده| دا نيکي |چې اوګرځوئ تاسو| مخونه خپل |

| نيکې صرف دا نه ده چې تاسو(په مانځه کښې) خپل مخونه

قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

طرف دمشرق | او مغرب ته | ليکن | نيکي داده چې| څوک | ايمان راوړی| په الله

مشرق ته يا مغرب ته اوګرزول| بلکه نيکي کونکي هغه کس دې |چې په الله ﷻ

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ

|اوپه ورځ دآخرت | او په فرېښتو | او په کتابونو | اوپه پيغمبرانو | او ورکړی مال

او د آخرت په ورځ او په فرشتو (دالله) اوپه کتابونو اوپه پيغمبرانو باندې پوخ يقين اوساتي |او دالله په

عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۙ

په محبت دالله کښې | رشته دارانو ته | او يتيمانو ته | او مسکينانانو ته | اومسافرونه ته

محبت کښې خپل مالونه خپلوانو ته.........يتيمانو ته........مسکينانو..........اومسافرو ته

وَالسَّآئِلِيْنَ وَفِي الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ

او سوالګرو ته |اوخرچ کړی مال په آزادولو دغلامانو کښې | او قائم کړی مونځ | او ورکړی زکاة

اوسوالګرو ته اودغلامانو په آزادولو کښې خرچ کوی |او دمونځ پابندی کوی | اوزکاة ورکوی

وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ

او پوره کونکی وی| وعدې خپلې لره |کله چې او کړی وعده | او صبر کونکی وی | په سختو کښې

اوچې وعده اوکړی نو هغه په ښه شان سره پوره کوی | او په سختو او مرضونو او دجنګ په مشقتونو

وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَاُولٰٓئِكَ

اوپه تکليفونو کښې |اوپه وخت دجنګ کښې| داهغه کسان دی |چې رښتينې دی| اوهم دا کسان چې دی

باندې صبر کوی | هم دغه کسان (دايمان په دعوی کښې) رښتينی دی اوهم دغه خلق (په حقيقت کښې)

هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ۝

دوئ |پرهيزګاران دی|

پرهيزګار دی |

قوله تعالى:- لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نيکي څه څيز دې ؟:- دې آيت مبارک کښې د صحيح عقيدې او نيغې لارې تعليم ورکړې کيږي. حضرت ابو ذر ؓ چه کله حضور نبي کريم ﷺ نه د ايمان باره کښې سوال اوکړو چه ايمان څه څيز دې ؟ نو حضرت نبي کريم ﷺ دا آيت مبارک تلاوت اوفرمائيلو. هغه بيا عرض تپوس اوکړو نو حضرت نبي کريم ﷺ بيا دا آيت مبارک تلاو ت اوفرمائيلو. بيا ئې هم دا سوال اوکړو. حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل واوره ! نيکۍ سره محبت او بدنۍ سره دښمنې ايمان دې، (ابن ابي حاتم) خو ددې روايت منقطع دې. حضرت مجاهد ؒ حضرت ابو ذر ؓ نه دا حديث پاک روايت کوي خو ددوی حضرت ابوذر ؓ سره ملاقات نه دې شوې

دايمان نښه :- يو سړي حضرت ابوذر ؓ نه تپوس اوکړو چه ايمان څه څيز دې ؟ نودوی هم دا آيت مبارک تلاوت کړو. هغه اوونئيل چه صاحبه څه ستاسو نه د نيکۍ باره کښې سوال نه کوم. څما سوال دايمان باره کښې دې. نو دوی ؓ ا وفرمائيل چه واوره يو سړي حضرت نبي کريم ﷺ نه هم دا سوال کړې وو. او حضرت نبي کريم ﷺ هم دا آيت مبارک تلاوت کړې وو. هغه (سړې) هم ستا په شان راضي نه شو نو حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه کله يو مومن نيک کار کوي نو د دهٔ زړه خوشحاليږي اودهٔ ته دثواب اميد وي او کله چه ګناه کوي نو ددهٔ زړه غمګين کيږي او دعذاب نه ويريږي. (ابن مردويه). دا روايت هم منقطع دې.

قوله تعالى:- وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ

د آيت مفهوم:- اوس ددې آيت مبارک تفسير وا ورئي. اول مومنانو ته حکم وو چه بيت المقدس ته مخ کوئي اومونځ کوي اوبيا دوی کعبې طرفته راوګرزولې شو. اوپدې اهل کتاب او څينې مومنان سخت خفه شو. نو الله ﷻ ددې حکمت بيانوی چه ددې اصل مقصد دالله ﷻ د فرمان اطاعت دې. هغه پاک ذات چه کوم طرفته دمخ کولو اووائی نو هغه طرفته مخ کوئي. اصل تقوی، اصل نيکي ا و کامل ايمان دا دې چه د مالک حکم اومنې. که څوک مشرق طرفته مخ کوي يا مغرب طرفته مخ کوی ا و دا دالله ﷻ حکم نه وی نو دې سره به دې ايماندار نه وی، حقيقت کښې ايماندار هغه دې چه په هغه کښې دا اوصاف وي چه کوم دې آيت مبارک کښې بيان شو. قران پاک کښې يو ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا﴾ يعنې ستاسو دقربانۍ غوښې اووينې الله ﷻ ته نه رسی بلکه هغه ته تقوی رسی.

حضرت ابن عباس ؓ ددې آيت مبارک تفسير کښې فرمائي چه تاسو مونځونه کوئي اونور اعمال مه کوئي، دا څه نيکي نه ده، دا حکم په هغه وخت کښې وو چه کله مکې نه مدينې منورې ته تلي وو. خو بيا دې نه پس نور فرائض او نور احکام هم نازل شو او په هغې عمل کول ضروری اوګرزولې شو. مشرق او مغرب په دې وجه خاص کړې شو چه يهوديان مغرب طرفته اونصرانيان مشرق طرفته مخ کوی. نو غرض دادې چه دا صرف د ايمان کلام دې اوحقيقت د ايمان عمل دې. حضرت مجاهد ؒ فرمائي چه نيکي دا ده چه زړه کښې د اطاعت ماده وی، د فرض پابندئ سره ادا کول وی، دټولو نيکو عامل وی. حق دادې چه چا په دې آيت مبارک باندې عمل اوکړو نو هغه کامل اسلام واخستلو او د زړه دکومې ئې اسلام قبول کړو. ددهٔ ايمان په الله ﷻ باندې دې. دهٔ ته دا معلوم دی چه معبود برحق الله ﷻ دې. د فرښتو وجود اودا خبره چه هغوئ د الله ﷻ پيغام دالله ﷻ مخصوص بندګانو ته راوړی اودا منې چې ټول آسماني کتابونه حق دی. اودا هم منې چه قران پاک ټولو نه آخری کتاب دې او د مخکښنو کتابونو تصديق کوونکې دې د ټولو نيکو جامع دې. په دې کښې د دين او دنيا سعادت دې. اودا شان اول نه آخر پورې ټولو نبيانو باندې ايمان لري او خاص کر په حضرت نبي کريم ﷺ باندې هم. اګر چه ددهٔ مال سره محبت وی خو بيان هم دې مال دالله ﷻ لار کښې خرچ کوی.

قوله تعالى:- وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ

مال سره د محبت باوجود هغه صدقه کول:- صحیح حدیث پاک کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائي چه بهترینه صدقه داده چه ته د خپل صحت حالت کښې مال دالله ﷻ لار کښې خرچ کړې او ستا دې سره محبت هم وی.اوددې باوجود چه ستا سره د مال د کمی اندیښنه اود زیاتی رغبت وی.(۱)(بخاری ومسلم) مستدرک حاکم کښې دي چه حضرت نبی کریم ﷺ ﴿وَاٰتَی الْمَالَ عَلٰی حُبِّهٖ﴾ اولوستو او وې فرمائیل چه ددې مطلب دادې چه ته دې د خپل صحت په حالت کښې صدقه ورکړې اوستا مال هم خوښ وی اود فقیرئی نه ویریږې او د مالدارئی خواهش لرې.خو ددې روایت موقوف کیدل زیات صحیح دی.اصل کښې دا فرمان د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دي.

قران پاک کښې سورة دهر کښې دی چه ﴿وَيُطْعِمُوْنَ الطَّعَامَ عَلٰی حُبِّهٖ﴾ مسلمان د خوراک د خوښوالی باوجود مسکینانو،یتیمانو او قیدیانو ته خوراک ورکوی او وائی چه مونږ تاسو ته دالله ﷻ درضا دپاره خوراک درکوو.نه ستاسو نه ددې بدله غواړو اونه شکریه.او بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰی تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ﴾ترکومې چه تاسو خپل خوښ څیزونه دالله ﷻ په نوم ورنکړئی نو تاسو حقیقی نیکی نشئ موندلی .او یو ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَيُؤْثِرُوْنَ عَلٰی اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ د خپل ضرورت او حاجت باوجود دوی نورو ته په خپل نفس ترجیح ورکوی.ددې خلقو ډیره لویه مرتبه ده.څکه چه اول قسم خلق دخپلې خوښې باوجود دالله ﷻ محبت کښې نورو ته ورکړه کوی خودې بزرګانو د خپلې خوښې هغه څیزونه چه دکوم دوی محتاج وو نوروته ورکړل او دخپلو حاجتونو خیال ئې هم اونکړو.

قوله‌تعالی:-ذَوِی الْقُرْبٰی

د ذوی القربی مطلب :- ذوی القربی هغو ته وئیلې شی چه کوم رشته دار وی،د صدقې ورکولو په وخت کښې دوی نورو نه زیات مقدم دی.حدیث پاک کښې دی چه مسکین ته ورکول یو ثواب لری او رشته دار مسکین ته ورکول دوه ثوابونه لری یو ثواب د صدقې او بل ثواب د صله رحمئی.(۲)

قوله‌تعالی:-وَالْيَتٰمٰی

یتامی :یتامی نه مراد هغه واړه ماشومان دی چه د هغوی پلار مړ شوې وی.اود دوی څوک ګټې والانه وی او نه دوی پخپله روزی ګټلې شی.حدیث پاک کښې دی چه بلوغت نه پس یتیمی پاتې نشی.(۳)

قوله‌تعالی:-وَالْمَسٰكِيْنَ

مساکین:-مساکین هغه دی چه هغوئ سره دومره څه وی چه دهغوئ د خوراک څکاک او اغوستلو دپاره کافی وی.هغوئ سر ه دې هم حسن سلوک اوکړې شی چه په دې سره د هغوئ حاجت پورا شی اود فقر او فاقې اوذلت د عذاب نه بچ شی.

مسکین څوک دې؟:-بخاری اومسلم کښې د حضرت ابوهریره ﷺ نه مروی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه مسکینان هغه خلق نه دی چه هغوئ غوښتل کوی او یو یو دوه دوه کهجورې یا یو یو دوه دوه نمړئی د خوراک راوړی بلکه مسکینان هغه خلق دی چه هغوئ سره دومره مال نه وی چه دې سره دهغوئ ضرورتونه پورا شی.اونه هغوئ خپل حالت داسې جوړوی چه هغې سره خلقو ته د دوی د محتاجئ علم اوشی او خلق دوی ته څه ورکړی.(۴)

قوله‌تعالی:-وَابْنَ السَّبِيْلِ

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکوة باب فضل صدقة الشحیح الصحیح : ۱۴۱۹،صحیح مسلم: ۱۰۳۲)-

(۲) ترمذی : کتاب الزکاة باب ماجاء فی الصدقة علی ذوی القرابة : ۶۵۸،وهو صحیح،نسائی : ۲۵۸۳،ابن ماجة : ۱۸۴۴،)-

(۳) ابوداود: کتاب الوصایا باب ماجاء متی ینقطع الیتیم : ۲۸۷۳،)-

(۴) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب : ۵۳،ح: ۱۴۷۹،صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-

ابن السبيل:- ابن السبيل مسافر ته وائی.دلته ترې مراد هغه مسافردی چه هغوئ د سفر خرچ ختم شوې وی، هغوئ ته دې دومره ورکړی چه دې سره هغوئ خپل وطن ته واپس اورسی.او داشان هغه سړې هم دې چه دالله ﷻ داطاعت دپاره سفر کوی او هغه ته د تلو راتلو خرچ ورکړې شی.میلمه هم دې حکم کښې داخل دې.حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه میلمه ته هم ابن السبيل وائی.اونورسلف خلق هم.

قوله تعالى:-وَالسَّآبِلِيْنَ

سائلين:- سائلین هغه خلق دی چه هغوئ خپل حاجت ښکاره کوی اوخلقو نه څه غواړی.دوی ته هم صدقه اوزکوة ورکول پکاردی حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه دسائل حق دې اګر چه هغه په آس راشی.(ابو داود) ([1])

قوله تعالى:-وَفِي الرِّقَابِ

رقاب :-فی الرقاب نه مراد د غلامانو آزادی ده اګر چه دا هغه غلام وی چه هغوئ مالکانو سره د مقرر قیمت ورکولو لیکل کړی وی چه مونږ به تاسو ته دومره قیمت درکوؤ او مونږ به آزاد یو.خو اوس دوی سره د ورکولو دپاره هیڅ نه وی.نودوی سره مدد کول او دوی آزادول دی

دالرقاب اوددې په شان نورو مصارفو خلقو تفسیربه انشاء الله سورة براة کښې انما الصدقات لاندې راشی.

حضرت فاطمه بنت قیس رضی الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائیل چه مال کښې زکوة نه سوا نورهم حق هم شته.بیا حضرت نبی کریم ﷺ دا آیت مبارک اولوستلو.ددې حدیث پاک یو راوی ابوحمزه میمون اعور ضعیف دې.

قوله تعالى:-وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ

مونځ او زکوة ورکول :- بیا فرمائی چې مونځ په وخت ادا کوئ اود دې رکوع،سجدې ښه په اطمينان او خشوع اوخضوع سره کوئ.څنګه چه ددې د ادا کولو حکم شريعت ورکړې دې.او زکوة دې هم ورکوی یا دا معنی چه خپل نفس د خرابو او ذليل اخلاقو نه پاک کړئ.لکه فرمائی چه ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ یعنی خپل نفس لره پاکونکې کامیاب شو او او چا چې نفس ګنده او خرابو کارونو کښې مشغول کړونو هغه تباه شو.حضرت موسی علیه السلام فرعون ته هم دا فرمائیلی وو چه ﴿هَلْ لَّكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى﴾ آیا ته نصیحت قبلوې؟او بل ځائې کښې دالله ﷻ فرمان دې چه ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۙ الَّذِيْنَ لَا يُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ﴾ یعنی د هغه مشرکانو دپاره ویل دې چه دوی زکوة نه ورکوی یا دا چه دوی خپل ځان د شرک نه نه پاکوی.نو دې پورتنی آیت مبارک کښې د زکوة نه مراد نفس یعنی خپل ځان د خرابو خصلتونو،شرک او کفر نه پاکول دی.اوممکن ده چه ددې نه مراد د مال زکوة وی که داسې وی نو بیا باقی نور احکام نفلی د صدقې متعلق دې اوګڼړلې شی.لکه پورته حدیث بیان شو چه مال کښې د زکوة نه سوا نور حقونه دی.

قوله تعالى:-وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا

د وعدې پوره کول:- بیا فرمائی چه وعده پورا کولو والا لکه فرمائی چه ﴿يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ﴾ الخ،دا خلق دالله ﷻ وعدې پوره کوی اووعدې نه ماتوی.

دمنافق درې نښې : وعدې ماتول دنفاق علامت دې.لکه حدیث پاک کښې دی چه دمنافق درې نښې دی.خبرو کښې دروغ وئیل،وعده خلافی کول،امانت کښې خیانت کول،([2])یو بل حدیث پاک کښې دی چه د جنګ په وخت کښې کنځل کول.([1])

---

[1] ابوداود کتاب الزکوة باب حق السائل : ۱٦٦۵،وهو حدیث حسن)-

[2] صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق : ۳۳،صحیح مسلم: ۵۹)-

قوله تعالى:- وَالصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ

په دري حالتونو کښې صبر کول:- بیا فرمائي چه په فقراوفاقه کښې د مال دکمي په وخت کښې د بدن د بیمارئي په وخت کښې د دین دښمنانو سره دجهاد په وخت کښې صبر کولو والا او د فولاد پشان کلک ولاړ خلق د ﴿صَابِرِيْنَ﴾ نصب په طور د مدح دي. ددې مصیبتونو اوسختو په وخت کښې دصبر تعلیم ورکړې کیږي. الله ﷻ دې زمونږ مددګار شي زمونږ په هغه پاک ذات بهروسه ده.

قوله تعالى:- أُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ۖ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ

بیا فرمائي چه ددې صفتونو والا خلق د مضبوط ایمان خاوندان دي. د دوی ظاهر او باطن قول او فعل یو شان دي او هم دا متقیان دي ځکه چه دوی اطاعت کوي او نافرمانو نه بچ اوسي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ
اے هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې | فرض کړې شوې دې | په تاسو باندې
... انې مؤمنانو ...... په ستاسو د قتل شوو کسانو په باره
الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى ۖ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ۖ
برابري په مقدمه دقتل کښې | آزاد په آزاد قصاصیږي | او غلام په غلام قصاصیږي | او ښځه په ښځه قصاصیږي
کښې برابري فرض شوې ده | د آزاد په بدله کښې آزاد او د غلام په بدله کښې غلام او ښځې په بدل کښې ښځه وژلې شي
فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ ۢ بِالْمَعْرُوْفِ
نو هغه څوك | چې معافي اوشوه هغه ته | د طرفه د رورخپل نه | د څه څیز | نو مطالبه د دیت ده | په ښه طریقه
او که یو قاتل ته د خپل رور د طرفه څه قدر معافي وکړې شوه نود (خونبها) فیصله په مناسبه طریقه پکار ده
وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ۖ ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ
او ورکول د دیت دی | معاف کونکې ته | په ښه سلوك سره | دا آسانتیا ده | د طرفه د رب ستاسو نه
او په راستۍ باندې (رقم) ادا کول پکار دی (اولیاؤ د مقتول ته) | دا ستاسو د پروردګار د طرفه آسانتیا
وَرَحْمَةٌ ۖ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۸﴾
او رحمت دې | نو هرچا چې | زیاتي اوکړو | روستو ددې فیصلې نه | نو ددې هغه د پاره | عذاب | دردناك
او مهرباني ده | نو څوك چې ددې نه پس هم د خپل حد نه وړاندې تیر شي | نو هغه د پاره دردناك عذاب دې
وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يّٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾
او ستاسو د پاره | په قصاص کښې | ژوند دې | اے خاوندانو د عقلونو | امید دې چې تاسو | ځان اوساتئ
انې د عقل خاوندانو ستاسو د پاره قصاص اخستلو کښې ژوند دې | امید دې چې تاسو به (د قصاص په وجه) د قتل نه ځان ساتئ

د ایت شان نزول:- انې مسلمانانو ! د قصاص په وخت کښې د عدل نه کار اخلئ، د ازاد بدله کښې ازاد، د غلام بدله کښې غلام، د ښځې بدله کښې ښځه قصاص کوئ دې باره کښې د حد نه مخکښې مه ځئ لکه څنګه چه به مخکښې خلقو کول او د الله ﷻ حکم ئې بدل کړې وو. ددې آیت مبارک شان نزول دادې چه د جاهلت زمانه کښې بنو قریظه او بنو نضیرو کښې جنګ شوې وو. او په هغې کښې بنو نضیر غالب شوی

¹) صحیح بخاري كتاب الإيمان باب علامات المنافق: ۳٤، صحیح مسلم: ۵۸)-

وو.اوس دا قانون جوړ شوې وو چه کله به دبنو نضیر یو سړی د بنو قریظه سړې قتل کړو نو ددې بدله کښې به هغه نشو قتل کولې.بلکه سل وسق قجورې به په طور د دیت ورکړې کیدې او چه کله به د بنو قریظه یو سړې د بنو نضیر یو سړې قتل کړو نو ددې قصاص کښې به هغه قتل کولې شو.اوکه دیت به اخستلې شو نو دوچنده دیت به اخستې شو یعنی دوه وسق قجورې به اخستلې شوې.نوالله ﷻ د جاهلت د زمانې دا رسومات ختم کړل.اود عدل او انصاف حکم ئې ورکړو.

دویم شان نزول: - د ابو حاتم روایت کښې ددې آیت مبارک شان نزول داشان بیان شوې دې چه دعربو دوؤ قبیلو کښې به جنګونه کیدل،اسلام نه پس ئې د بدلې اخستلو دپاره تیارې شروع کړو او وې وئیل چه څمونږ دغلام بدله کښې دې دهغوئ آزاد قتل کړې شی او د ښځې بدله کښې دې سړې اووژلې شی نو ددې باره کښې دا آیت مبارک نازل شو.اودا طریقه منسوخ شوه.قران پاک فرمائی چه ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ هر قاتل دې د مقتول بدله کښې وژلې شی که آزاد یو غلام قتل کړې وې اوکه ددې برعکس وی.او که سړې ښځه وژلې وی یا ددې په عکس وی.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دې خلقو به دښځې بدله کښې سړې نه قتل کولو.نو په دې ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ﴾ نازل شو.

قوله تعالی: - ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ﴾

د ساه بدله کښې به ساه اخستلې شی: - نو آزاد خلق ټول برابر دی،د ساه بدله کښې به ساه اخستلې شی که قاتل سړې وی او که ښځه وی.داشان که مقتول سړې وی اوکه ښځه وی.که یو آزاد سړی آزاد سړې قتل کړې وې نو هغه به وژلې شی.داشان به داحکم د غلام او وینځې باره کښې هم جاری کیږی او چه څوک د وژلو په اراده بل لره قتل کړی نوهغه به قصاص کښې قتل کولې شی.او هم دا حکم د قتل نه سوا نورو زخمونو کښې او نورو اندامونوکښې هم دې.

د عالمانو مذاهب: - امام مالک رحمه الله فرمائی چې دا آیت په ﴿النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ سره منسوخ شوې دې س.د امام ابوحنیفه رحمه الله،امام ثوری رحمه الله،ابن ابی لیلی رحمه الله اود داود رحمه الله هم دا مذهب دې که آزاد یو غلام قتل کړو نو ددې بدله کښې به هم هغه قتل کیږی.دحضرت علی ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت سعید بن جبیر ﷺ،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله او حضرت حکم رحمه الله هم دا مذهب دې.دامام بخاری رحمه الله،علی مدینی رحمه الله،ابراهیم رحمه الله او د یو بل روایت مطابق دحضرت ثوری رحمه الله هم دا مذهب دې که یو مالک خپل یو غلام قتل کړی نو ددې بدله کښې به هغه قتل کیږی.[1] دلیل کښې داحدیث پاک بیانوی او فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې خپل غلام قتل کړی نو مونږ به هغه قتل کوؤ،څوک چه دخپل غلام پوزه پریکړی نو مونږ به دهغه پوزه پریکړو.او چه څوک هغه خصی کړی نو مونږ به هغه نه هم داشان بدله اخلو.

د ازاد قاتل د غلام مقابله کښې قصاص

مسلک حنفی: - دامام ابوحنیفه رحمه الله مسلک هم دغه دې کوم چه فاضل مفسر بیان کړې دې که قاتل آزاد وی نو دې به د غلام په قصاص کښې قتل کولې شی بیا فاضل مفسر رحمه الله اګرچه په امام ابوحنیفه رحمه الله باندې اعتراض کړې دې لیکن امام اعظم رحمه الله چه کوم مسلک اختیار کړې دې.چه مسلمان به د کافر په قصاص کښې قتل کولې شی.د هغې وضاحت دا دې.

① د قصاص د آیت په عموم استدلال: - امام اعظم رحمه الله د ټولو نه اول د قرآن په عموم باندې استدلال کوی ځکه چه قرآن کښې راغلی دی.﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ﴾ اوس،،قتلی،،عام دې که مسلمان وی که کافر هریو ته شامل دې نو مطلب د آیت دا شو چه کوم قاتل وی هغه به قتل کولې شی برابرده که

[1] ابوداود کتاب الدیات،باب من قتل عبده اومثل به : ٤٥١٥،وهوحدیث حسن،ترمذی : ١٤١٤،نسائی : ٤٧٤٠،ابن ماجة: ٢٦٦٣)-

مقتول نارينه وي که زنانه، مسلمان وي که کافر وي ازاد وي که غلام. دغه شان دويم عموم دا هم دې چه ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ﴾ په دې کښې د مطلق حر، عبد او انثى ذکر دې. د مومن او کافر قيد په کښې نشته نو د دې د عموم نه معلومه شوه چه قاتل به د مقتول په مقابله کښې قصاص کولې شى که قاتل مسلمان وي او که کافر وي

③ **د صحابوُ په عمل باندې استدلال:-** د دې نه علاوه حضرت عمر، حضرت علي او حضرت عبدالله رضى الله عنهم هم د ذمى په مقابله کښې مسلمان قتل کړې دې د دې تفصيل تاسو په احکام القرآن للجصاص کښې کتلې شئ نو که چرته د کافر په مقابله کښې مسلمان نشو قتل کولې نو دې حضراتو ولې د نبى کريم ﷺ د احاديثو نه خلاف کړې دې او ولې نورو صحابورضى الله عنهم په دوى باندې اعتراض نه دې کړې ځکه چه حضرات صحابو کرام کله هم دقرآن او حديث په مقابله چاته خاموش او چپ نه دى پاتې شوى. نو معلومه شوه چه امام اعظم عليه الرحمة د حديث د ظاهرنه اګرچه خلاف ښکاري خو په حقيقت کښې هم په حديث عامل وو. ځکه چه د نبى کريم په احاديثو چه څنګه حضرات صحابه کرام پوهيدل داسې روستو خلق نه پوهيدل. نو هرکله چه دغه درې جليل القدر صحابو د دې حديث د ظاهره خلاف کړي دې نو معلوميږي داسې چه د ذکرشوى حديث مطلب او مفهوم او مراد هغه نه دې کوم چه نورو فقهاؤ اخستې دې بلکه دهغې مطلب به هغه وي کوم چه روستو مونږ بيانوو.

د خصم د دليل نه جواب:- کوم حديث چه د احنافو د مسلک په مخالفت کښې پيش کولې شى چې ((لا يقتل مسلم بکافر)) نو د دې تاويل او مطلب ته غوږ شئ (؟) جاري

① اول خو دا چه کافر په دوه قسمه دې يو کافر حربى يعنى هغه کافر چه د مسلمانانو سره جنګ کوى او بل کافر ذمى يعنى هغه کافر چه په اسلامى مملکت کښې اوسيږى او دهغې مطابق قوانين منى او تسليموى. نو مونږ دا وايو چه په حديث کښې د کافر نه مراد حربى کافر دې ذمى کافر مراد نه دې او احناف هم د دې قائل دى چې مسلمان به د حربى کافر د قتل په قصاص کښې نشى قتلولې. او په دې دعوى باندې دليل دا دې چه د دې حديث په يو روايت کښې دا جمله هم ده ﴿لا يقتل مسلم بکافر ولا ذو عهد فى عهده﴾ نو ګوره نو دلته دويمه جمله په اوله جمله باندې عطف ده او په معطوف او معطوف عليه کښې مغايرت ضروري وي. نو په اوله جمله کښې د کافر نه حربى کافر مراد دې او په دويمه جمله کښې د ذوعهد نه ذمى کافر مراد دې نو دا حديث د احنافو د مسلک خلاف نشو. ځکه چه احناف خو هم دا وائى که مسلمان حربى کافر قتل کړو. نو مسلمان به د هغې په مقابله کښې نشى قتل کولې

② په حديث کښې چه دکوم کافر ذکر دې نو دهغې نه د جاهليت د زمانې کافر مقتول مراد دې يعنى کوم مسلمان چې په زمانه د جاهليت کښې څوک کافر قتل کړى وى نو د اسلام نه پس به مسلمان قاتل د جاهليت د دور کافر مقتول په مقابله کښې نشى قتلولولې. او د دې دعوى دليل دا دې چه نبى کريم دا حديث د حجة الوداع په خطبه کښې فرمائيلې وو. هغه داسې چه د خزاعه قبيلې يو کس د هذيل قبيلې يو کس په زمانه د جاهليت کښې قتل کړې وو. نو نبى کريم ﷺ او فرمائيل چې ((الا ان کل دم کان فى الجاهلية فهو موضوع تحت قدمى هاتين الا لا يقتل مسلم بکافر ولا ذو عهد فى عهده)) دا ټول تفصيل د احکام القرآن للجصاص نه په تسهيل او اختصار سره ماخوذ دې (احکام القرآن ۱ جلد ۲۰۱، ۲۰۰)

د جمهورو مسلک:- خو د جمهورو مذهب ددې بزرګانو خلاف دې. دوى وائى چه آزاد به د غلام بدله کښې نشى قتل کولې ځکه چه غلام مال دې که هغه په خطاء سره قتل کړې شى نو ديت نشته دې يعنى جرمانه به نه ورکوى صرف ددهٔ مالک ته به ددهٔ قيمت ورکوى. او داشان دده سره ددهٔ دپښو لاسونو وغيره دنقصان بدلې حکم نه دې راغلې.

ايا مسلمان به د كافر بدله كښې قتل كولې شي ؟ :- دې باره كښې دجهمور علماء كرامو مذهب دادې چه نه به شي قتل كولې او د تاويل دپاره د صحيح بخاري شريف دا حديث پاک دې چه (لا يقتل مسلم بكافر) مسلمان به د كافر بدله كښې نشي قتلولې (۱) د دې حديث نه يو حديث هم خلاف نه دې او نه څه دليل كيدې شي چه هغه ددې خلاف وي.خو بيا هم د امام ابوحنيفه رحمه الله مذهب دې چه دمسلمان بدله كښې دې كافر قتل كړې شي.

مسلمان به د كافرپ مقابله كښې قصاص كولې شي

مسلک حنفي:- فاضل مفسر رحمه الله اګرچه په امام ابوحنيفه رحمه الله باندې اعتراض كړې دې ليكن امام اعظم رحمه الله چه كوم مسلک اختيار كړې دې.چه مسلمان به د كافر په قصاص كښې قتل كولې شي.د هغې وضاحت دا دې.

① د قصاص د آيت په عموم استدلال:- امام اعظم رحمه الله د ټولو نه اول د قرآن په عموم باندې استدلال كوي ځكه چه قرآن كښې راغلى دى.﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَىٰ﴾ اوس، ،قتلى، ،عام دې كه مسلمان وي كه كافر هريو ته شامل دې نو مطلب د آيت دا شو چه كوم قاتل وي هغه به قتل كولې شي برابره كه مقتول نارينه وي كه زنانه،مسلمان وي كه كافر وي آزاد وي كه غلام.دغه شان دويم عموم دا هم دې چه ﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ﴾ په دې كښې د مطلق حر،عبد او انثى ذكر دې.د مومن او كافر قيد په كښې نشته نو د دې د عموم نه معلومه شوه چه قاتل به د مقتول په مقابله كښې قصاص كولې شي كه قاتل مسلمان وي اوكه كافر وي

② **د صحابوُ په عمل باندې استدلال**:- د دې نه علاوه حضرت عمر،حضرت علي اوحضرت عبدالله رضي الله عنهم هم د ذمي په مقابله كښې مسلمان قتل كړې دې د دې تفصيل تاسو په احكام القرآن للجصاص كښې كتلې شئ نوكه چرته د كافر په مقابله كښې مسلمان نشو قتل كولې نو دې حضراتو ولې د نبي كريم ﷺ د احاديثو نه خلاف كړې دې او ولې نورو صحابورضى الله عنهم په دوى باندې اعتراض نه دې كړې ځكه چه حضرات صحابو كرام كله هم دقرآن او حديث په مقابله چاته خاموش او چپ نه دى پاتې شوي.نو معلومه شوه چه امام اعظم رحمه الله د حديث د ظاهرنه اګرچه خلاف ښكاري خو په حقيقت كښې هم په حديث عامل وو.ځكه چه د نبي كريم په احاديثو چه څنګه حضرات صحابه كرام پوهيدل داسې روستو خلق نه پوهيدل نوهركله چه دغه درې جليل القدر صحابو د دې حديث د ظاهره خلاف كړې دې نو معلوميږي داسې چه د ذكرشوى حديث مطلب او مفهوم او مراد هغه نه دې كوم چه نورو فقهاؤ اخستې دې بلكه دهغې مطلب به هغه وي كوم چه روستو مونږ بيانوو.

د خصم د دليل نه جواب:كوم حديث چه داحنافو دمسلک په مخالفت كښې پيش كولې شي چې ﴿**لا يقتل مسلم بكافر**﴾ نو د دې تاويل او مطلب ته غور.شئ

① اول خودا چه كافر په دوه قسمه دې يو كافر حربى يعنى هغه كافر چه د مسلمانانو سره جنګ كوي او بل كافر ذمي يعنى هغه كافر چه په اسلامي مملكت كښې اوسيږى او د هغې مطابق قوانين منى او تسليموى.نو مونږ دا وايوچه په حديث كښې د كافر نه مراد حربى كافر دې ذمي كافر مراد نه دې او احناف هم د دې قائل دى چې مسلمان به د حربى كافر د قتل په قصاص كښې نشي قتلولې.اوپه دې دعوى باندې دليل دا دې چه د دې حديث په يو روايت كښې دا جمله هم ده ﴿لايقتل مسلم بكافرولاذوعهدفى عهده﴾ نوګوره نودلته دويمه جمله په اوله جمله باندې عطف ده او په معطوف او معطوف عليه كښې

---

۱) صحيح بخاري،كتاب العلم باب كتابة العلم : ۱۱۱)-

مغایرت ضروري وی.نوپه اوله جمله کښې د کافر نه حربي کافر مراد دې او په دويمه جمله کښې د ذوعهد نه ذمی کافر مراد دې نو دا حديث د احنافو د مسلک خلاف نشو.ځکه چه احناف خوهم دا وائی که مسلمان حربي کافر قتل کړو.نو مسلمان به د هغې په مقابله کښې نشی قتل کولې
⑩ په حديث کښې چه دکوم کافر ذکر دې نو دهغې نه د جاهليت د زمانې کافر مقتول مراد دې يعنی کوم مسلمان چې په زمانه د جاهليت کښې څوک کافر قتل کړی وی نو د اسلام نه پس به مسلمان قاتل د جاهليت د دور کافر مقتول په مقابله کښې نشی قتلولولې.اود دې دعوی دليل دا دې چه نبی کريم دا حديث د حجة الوداع په خطبه کښې فرمائيلی وو.هغه داسې چه د خزاعه قبيلې يو کس د هذيل قبيلې يو کس په زمانه د جاهليت کښې قتل کړې وو.نو نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چې ﴿الاان كل ذم كان فی الجاهلية فهوموضوع تحت قدمی هاتين! لايقتل مسلم بكافرولاذوعهد فی عهده﴾دا ټول تفصيل د احكام القرآن للجصاص نه په تسهيل او اختصار سره ماخوذ دې (احكام القرآن (۱جلد ۲۰۱، ۲۰۰)

سړې د ښځه په بدله کښې قصاص کول:- دحضرت حسن بصری رحمه الله او حضرت عطاء رحمه الله قول دادې چه سړې به د ښځې بدله کښې نشی قتلولې او د ليل پورتنې آيت مبارک پيش کوی خود جهمورو علماء كرامو دې کښې اختلاف دې.ځکه چه سورة مائده آيت مبارک عام دې.هغې کښې دی چه (النَّفْسَ بِالنَّفْسِ).او ددې نه علاوه حديث پاک هم دې چه (المسلمون تتكافادماءهم) [1] دمسلمانانو وينې خپلو کښې برابر دی.د حضرت ليث رحمه الله مذهب دې چه خاوند ښځه اووژنی نو خاص کر هغه دې د هغې بدله کښې نشی قصاص کولې

سړې د ښځې بدله کښې قصاص کول

مسلک حنفی:- مسلک حنفی:- د احنافو په نيز به د ښځې په مقابله کښې سړې قصاص کولې شی (التفسيرات الاحمدية (صفحه ۵۰)-

د يو مقتول په بدله کښې ټول قاتلان قصاص کول:-د څلورو وارو امامانو او جمهورو مذهب دادې که ډيرو خلقو يو مسلمان قتل کړو نو ټول به ددې يوکس بدله کښې قتلولې شی دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه دورخلافت کښې ډيرو کسانو يو سړې اووژلو نو حضرت عمرفاروق رضي الله عنه هغه ټول ددې يو سړی بدله کښې قتل کړل او وې فرمائيل که د صنعاء کلی خلق ټول دې قتل کښې شريک وې نو ما به ټول وژل [2]
ددوی ددې فرمان خلاف ددوی په دور کښې يو صحابی هم او نکړل.نو په دې خبره د ټولو اجماع شوه.خو د امام احمد رحمه الله نه مروی دی،دوی فرمائی چه ديو بدله کښې دې صرف يو قتل کړې شی زيات نه.حضرت معاذ رضي الله عنه،حضرت ابن زبير رضي الله عنه،حضر ت عبدالملک بن مروان رحمه الله،حضرت زهری رحمه الله،حضرت ابن سيرين رحمه الله،حبيب بن ابی ثابت رحمه الله نه هم دا مروی دی.ابن المنذری رضي الله عنه فرمائی چه صحيح قول هم دادې:د يو مقتول په بدله کښې ديو جماعت د قتل کولو دليل نشته دې اوحضرت ابن زبير رضي الله عنه نه داثابت دی چه هغوئ دامسئله نه منی.اوس چه کله صحابه کرامو کښې اختلاف شو نو مسئله زير غور شوه.

قوله تعالی:- فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

د معافئ په صورت کښې فديه په کومه طريقې سره ادا کول:- بيا فرمائی چه دا بله خبره ده چه يو قاتل ته د مقتول يو وارث څه حصه معاف کړی يعنی د قتل بدله کښې هغه ديت قبول کړی يا ديت هم د خپلې حصې پريږدی اوصفا صفا معافی اوکړی.که هغه په ديت بانديې راضی شی نو په قاتل دې مشکل نه راولی.بلکه په ښۀ طريقه دې وصول کړی او قاتل ته هم پکار دی چه په ښه طريقه دې ادا کړی حيلې

---

[1] ابوداود كتاب الجهاد باب فی السرية ترد علی اهل العسكر: ۲۷۵۱ وهو حديث حسن)-
[2] الموطا ۸۷۱/۲ ح/۱۶۸۸،وهو صحيح)-

اوبهاني دې نه کوي.

د دیت په صورت کښې د قاتل رضا مندي:- دامام مالک رحمه الله مشهور مذهب اود امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی د شاګردانو اوامام شافعي رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دیو روایت مطابق د دوی مذهب دا دې چه دمقتول اولیاء دیت پریږدي نوپه دیت راضي کیدل په هغه وخت کښې جائز دي چه کله قاتل پخپله هم په دې راضي وي.خو نور بزرګان فرمائي چه دې کښې دقاتل راضي کیدل شرط نه دي.

په دیت ورکولو کښې د قاتل رضا شرط دې

مسلک حنفي:- د احنافو مسلک دا دې دیت اخستل به هغه په هغه وخت کښې جائز وي چه قاتل په دیت ورکولو باندې هم راضي اوکه قاتل په دیت ورکولو راضي نه وي نو بیا د دیت اخستل جائز نه دي (احکام القرآن للجصاص (۱۰۱۱/۲)).

د ښځې په معافۍ سره د قصاص ساقطیدل:-دسلفو یوجماعت وائي که ښځې قصاص معاف کړي او په دیت باندې راضي شي نو ددې اعتبار نشته دې.د حسن رحمه الله ،قتاده رحمه الله ،ابن شبرمه رحمه الله او اوزاعي رحمه الله همدا مذهب دې.خو باقي علماء دین ددې خلاف دي.هغوئ فرمائي که یو ښځې په دیت باندې رضامندي ظاهره کړه نو قصاص به ختم شي.

د ښځې په معافۍ سره د قصاص ساقطیدل

مسلک حنفي:- په احکام القران کښې د عهد فاروقي یوه واقعه نقل شوې ده چه د عمر فاروق رضي الله عنه په دور خلافت کښې یو کس قتل اوکړو نو د مقتول اولیاؤ د قصاص مطالبه اوکړه په دې کښې د مقتول خور راغله او وې وئیل چه ما قاتل معاف کړې دې په حقیقت کښې قاتل د مقتول اوښې یعنې د خور خاوند وو نو عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائیل قاتل د قصاص نه بچ شو ددې نه معلومه شوه چه د ښځې په معافۍ باندې هم قصاص ساقطیږي (احکام القران للظفر احمد عثماني (۱۱۱)).

قوله تعالی:-ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

په قتل عمد کښې د دیت اخستلو جواز مهرباني ده:- بیا فرمائي چه قتل عمد کښې دیت اخستل دا دالله ﷻ د طرفنه تخفیف او مهرباني ده.مخکښې امتونو ته دا اختیار نه وو.حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه بني اسرائیلو باندې قصاص فرض وو خوهغوئ ته دقصاص معاف کولو او دیت اخستلو اجازت نه وو.خو په دې امت باندې دا مهرباني اوشوه چه دیت اخستل هم جائز شو نو دلته درې څیزونه شو،قصاص دیت او معافي.مخکښې امتونو کښې صرف قصاص او معافي وه دیت نه وو.څینې خلق وائي چه اهل تورات دپاره صرف قصاص او معافي وه او اهل انجیل دپاره صرف معافي وه.

فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

د دیت اخستلو نه پس بدله اخستلو سزا - بیا فرمائي چه کوم کس دیت یعنې جرمانې اخستلو نه پس یا دیت قبلولو نه پس زیاتي اوکړي نو هغه دپاره دردناک عذاب دې.لکه دیت هم واخلي او بیا د قتل کولو هم اراده اوکړي وغیره.

د مقتول ولي یا مجروح ته د درې خبرو اختیار:- حضرت نبي کریم ﷺ فرمائي چه دکوم کس مقتول یا مجروح وي نو هغه ته دریو خبرو کښې یو اختیارول پکاردي یا دې قصاص یعنې بدله واخلي یا دې معافي اوکړي یا دې دیت یعنې جرمانه واخلي اوکه بل څه کول غواړي نو هغه منع کړئی.دې کښې په یو

ځيزباندې د رضامندنې نه پس چه څوک زياتې اوکړي نوهغه دپاره هميشه جهنم عذاب دې.[1] بل روايت کښې دي چه چا ديت واخستلو اوبيا ئې قتل اوکړو نو هغه نه به ديت نه اخلم بلکه هغه به قتل کوم.[2]

قوله تعالى:- وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

په قصاص کښې ژوند دې: بيا فرمائي چه ائې عقلمندو ستاسو دپاره قصاص کښې انساني ژوند دې. دې کښې عظيم حکمت دې. اګر چه په ظاهره دامعلوميږي چه ديو بدله کښې يو قتل شي نو دوه مړۀ شول خو که تاسو په دې سوچ اوکړئ نو داد ژوند سبب دې. قاتل ته به پخپله خيال راشي که څه هغه قتل کړم نو بيا به زه هم قتلولې شم نو هغه به د دې فعل نه منع شي او دې سره به دوه سرې د قتل نه بچ شي. مخکښې کتابونو کښې هم دا خبره بيان شوې وه چه (القتل انفى للقتل) قتل قتل لره منع کوي. خو قران پاک کښې ډير صفا او فصاحت او بلاغت سره دا مضمون بيان شوې دې.

قصاص د ګناه نه د بچ کيدو سبب دې:- بيا فرمائي چه دا ستاسو د بچ کيدو يو سبب دې. يو خو به دالله ﷻ د نافرمانئ نه بچ پاتې شئ او بل به يو کس بل نه قتلوي. په مخ د زمکې به امن وامان وي. تقوى د ټولو نيکو کولو او ټولو بدو پريخودو نوم دې.

كُتِبَ | عَلَيْكُمْ | إِذَا حَضَرَ | أَحَدَكُمُ | الْمَوْتُ | إِنْ تَرَكَ خَيْرًا

فرض کړې شوې دې | په تاسو باندې | کله چې حاضر شي | يو لتا سونه | مرګ | که پريښودونې مال

په تاسو فرض شوې دی که په تاسو کښې چاته د مرګ وخت راشي نو که مال ترې پاتې کيږي

الْوَصِيَّةُ | لِلْوَالِدَيْنِ | وَالْأَقْرَبِينَ | بِالْمَعْرُوفِ | حَقًّا

وصيت کول | دپاره دمور پلار | او دپاره دنورو رشته دارانو | په ښۀ طريقې سره | داحق دې |

هغه دې د مورپلار اود (نورو) خپلوانو په حق کښې په مناسب طريقه وصيت کوي دا (حکم) ضروري دې

عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۱۸۰﴾ | فَمَنْ بَدَّلَهُ | بَعْدَ مَا | سَمِعَهُ | فَإِنَّمَا

په پرهيزګارانو باند | نوچاچې بدل کړو داوصيت | روستو دهغې نه | چې واني وريدو هغه | نوبيشکه چې

د پرهيزګارانو دپاره | بيا څوک چې داوصيت د اوريدونه پس بدل کړي او د خپل طرف نه په کمې زياتې اوکړي

إِثْمُهُ | عَلَى الَّذِينَ | يُبَدِّلُونَهُ | إِنَّ اللَّهَ | سَمِيعٌ | عَلِيمٌ ﴿۱۸۱﴾

ګناه دهغې | په هغه چاباندې ده | چې بدلوي هغه وصيت | بيشکه چې الله | دهرڅه اوريدونکي | او په څه پوهه دې

نو ګناه به ئې دبدلونکي په ذمه وي بيشکه الله هرڅه آوري (څوک ته وصيت پټولې نشي) او په هرڅۀ پوهه دې

فَمَنْ | خَافَ | مِنْ مُوصٍ | جَنَفًا | أَوْ إِثْمًا

البته هغه څوک | چې اويريدو | دوصيت کونکي نه | چې په خطاسره | يائې قصدا بې انصافي کړې وي

خوکه چا سره دا ويره وه چې وصيت کونکي (په قصد سره يا په غلطئ کښې) ظلم يا ګناه کړې وه

فَأَصْلَحَ | بَيْنَهُمْ | فَلَا إِثْمَ | عَلَيْهِ | إِنَّ اللَّهَ | غَفُورٌ

نوا صلاح ئې اوکړه | په منځ دهغوئ کښې | نو نشته | ګناه | په هغه باندې | بې شکه الله | ښښونکې |

او (دميراث خورو) ئې روغه راوسته نو په هغه هيڅ ګناه نشته | بيشکه الله ښښونکې (د ګناهونودې)

[1] ابوداود کتاب الديات باب الامام يامر بالعفو فى الدم : ٤٤٩٦، ابن ماجة، کتاب الديات باب من قتل له قتيل فهو ٢٦٢٣)-

[2] ابوداود کتاب الديات باب من قتل بعداخذ الدية: ٤٥٠٧)-

رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾
مهربان دي | اے |
مهربان دي |

دوصيت حكم اومنسوخيت :- دي آيت مبارک کښې مور پلار او رشته دارو دپاره د وصيت حکم بيانيږي د صحيح اقوالو مطابق دميراث حکم نه مخکښې دا واجب وو.خود ميراث احکامو د وصيت حکم منسوخ کړو.هروارث به د وصيت نه بغير خپله مقرره حصه اخلي.سنن وغيره کښې حضرت عمرو بن خارجه ﷺ نه روايت دي،فرمائي چه ما حضرت نبی کريم ﷺ نه خطبه کښې واوريدل چه الله ﷻ هر حقدار ته دهغه حق رسولې دې.اوس وارث دپاره وصيت نشته دې.[1]

حضرت ابن عباس ﷺ د سورة بقره تلاوت کوی او کله چه دې آيت مبارک ته رارسی نو فرمائی چه دا آيت مبارک منسوخ دې.(مسند احمد).[2]

د وصيت حكم منسوخ کيدل:- حضرت ابن عباس ﷺ نه داهم مروی دی چه اول مور پلار سره بل څوک رشته دار وارث نه وو.باقی رشته دارو دپاره صرف وصيت وو.بيا د ميراث آيت نازل شو.او يوه حصه مال کښې دوصيت اختيار باقی پاتې شو.ددې آيت مبارک حکم منسوخ کولو والاآيت ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ﴾ الخ دی.حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ابوموسی ﷺ،سعيد بن مسيب رحمه الله،حسن رحمه الله،مجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله،سعيدبن جبير رحمه الله،محمد بن سيرين رحمه الله عکرمه بن زيد رحمه الله،اسلم بن ربيع رحمه الله،انس رحمه الله،قتادد رحمه الله سدی رحمه الله،مقاتل بن حيان رحمه الله،طاؤس رحمه الله،ابراهيم نخعی رحمه الله،شريح رحمه الله،ضحاک رحمه الله اوزهری رحمه الله داټول حضرات وائی چه دا آيت مبارک منسوخ دې.خو ددې باوجود تعجب دې چه امام رازی رحمه الله خپل تفسير کبير کښې ابومسلم اصفهانی نه دا نقل کوی چه دا آيت مبارک نه دې منسوخ بلکه دا آيت مبارک د ميراث د آيت تفسير دې.

قوله تعالى:- كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

د وصيت د ايت مفهوم:- اود ايت مبارک مطلب دادې چه تاسو باندې وصيت فرض کړې شوې دې او ددې بيان ايت ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ کښې دې.اوهم دا قول د اکثرو مفسرينو او فقهاء کرامو دې ځينې وائی چه د وصيت حکم د وارثانو حق کښې منسوخ دې خو چه د چا حصه مقرر نه ده دهغوئ حق کښې ثابت ده.حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت حسن رحمه الله،مسروق رحمه الله،طاؤس رحمه الله،ضحاک رحمه الله،مسلم بن يسار رحمه الله اوعلاء بن زياد رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.څه وايم چه سعيد بن جبير،ربيع بن انس،قتاده او مقاتل بن حيان هم دا وائی خو ددې حضراتو دقول په بناء د روستو فقهاء کرامو اصلاح کښې دا آيت مبارک منسوخ نه دې ځکه چه د ميراث آيت سره هغه خلق خو دی حکم سره مخصوص شو چه دهغوئ حصه شريعت پخپله مقرر کړې ده.او چه کوم ددې آيت مبارک لحاظ سره وصيت کښې داخل وو ځکه چه رشته دار عام دی که دهغوئ حصه مقرر وه او که نه.نو ا وس وصيت هغه چا دپاره شو چه کوم وارثان نه دی.اوچه کوم وارثان دی نودهغوئ حق کښې پاتې نشو.داقول اود ځينې نورو حضراتو نه دا قول نقل دی چه د وصيت حکم داسلام شروع کښې وو اوهغه هم غير ضروری،د دواړو مطلب تقريباً يو دې.

خوکوم خلق چه دوصيت دې حکم ته واجب وائی کوم چې د عبارت د روانئ او سياق کلام نه معلوميږی، د هغوی په نزد خو دا آيت مبارک منسوخ شوې دې لکه څنګه چه دا اکثرو مفسرينو او فقهاء کرامو قول

---

[1] ترمذی كتاب الوصايا باب ماجاء لاوصية لوارث : ۲۱۲۱،وهو حسن،نسائی : ۳۶۷۱)-

[2] حاکم : ۲۷۳/۲،ح/۳۰۸۳،وسنن ابی داود: ۲۸۶۹ وسنده حسن)-

دي.مور پلار او وراثت والو رشته دارو دپاره وصيت كول بالاجماع منسوخ دي بلكه ممنوع دي.حديث پاك كښې راغلى دى چه الله ﷻ هر حقدار ته دهغه حق وركړې دې او اوس وراثت دپاره وصيت نشته دي.د ميراث د آيت مبارك حكم مستقل دي.او دالله ﷻ د طرفنه هغه واجب او فرض دي.د ذوى الفروض او عصبات حصه مقرر ده.او ددې نه ددې آيت مبارك حكم كلية ختم شو،

د غير ذوى الفروض دپاره د وصيت جواز:- باقى پاتې شوهغه رشته دار چه دهغوئ د وراثت حصه مقرر نه ده نو هغوئ دپاره دريمه حصه مال كښې وصيت كول مستحب دى.څه خو د دې حكم ددې آيت مبارك نه معلوميږى او څه حديث پاك كښې راغلى دى.

د وصيت ليكلو حكم:- بخارى شريف او مسلم شريف كښې حضرت ابن عمر ﷺ نه مروى دى چه حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه يو سړى مسلمان دپاره جائز نه دى چه هغه سره څه څيز وى اوهغه ددې وصيت كول غواړى نو دوه شپې دې هم بغير وصيت نه نه كوى.راوى دحديث دحضرت عمرفاروق ﷺ څوئ فرمائى چه ددې فرمان آوريدو نه پس خوما يو شپه هم بغير وصيت نه نه ده تيره كړې.(١)

رشته دارو او خپلوانو سره سلوك باره كښې ډير آيتونه او احاديث موجود دى.يو حديث پاك كښې دى چه الله ﷻ فرمائى چه ائې ابن آدم ته چه كوم مال خما لار كښې خرچ كوې نو څه به دهغې په وجه تا پاكوم او ستا د مرګ نه پس به هم تا دخپلو نيكوبندګانو د دعاګانو سبب جوړوم.(٢)

قوله تعالى:- اِنۡ تَرَكَ خَيۡرَا ۖۚ اۨلۡوَصِيَّةُ لِلۡوَالِدَيۡنِ وَالۡاَقۡرَبِيۡنَ بِالۡمَعۡرُوۡفِ

د ((خير)) نه مراد:-دلته د ((خَيۡرًا)) نه مراد مال دي.اكثر جليل القدر مفسرينو نه هم دا تفسير نقل دي.د خينو مفسرينو خو دا قول دې چه مال كه هغه ډير وى او كه لږ وى دهغې وصيت مشروع دې لكه څنګه چه ميراث په لږ مال كښې هم دې او په ډير مال كښې هم.څينې وائى چه د وصيت حكم په هغه وخت كښې دې چه كله مال زيات وى.حضرت على ﷺ ته ذكر كيږى چه يو قريشى مړ شوېدې اود هغه ميراث كښې درې څلور سوه ديناره دى.اوهغه څه وصيت نه دې كړې.دوى اوفرمائيل چه دا رقم د وصيت قابل نه دې.الله ﷻ ﴿اِنۡ تَرَكَ خَيۡرًا﴾ فرمائيلى دى.

يوبل روايت كښې دى چه حضرت على ﷺ ديو بيمار تپوس ته ورغلو.هغه ته چا اووئيل چه وصيت اوكړه وصيت كښې خير دې.او ته خو لږ مال پريږدې او خپل اولاد دپاره ئې پريږدې.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائى چه چا نه شپيته ديناره پاتې نشو نو هغه ﴿خَيۡرًا﴾پرې نه خودو.يعنى په هغه وصيت نشته دې.طاؤس اتيا ديناره وائى.قتاده يو زر ديناره ښائى.

د معروف نه مراد:- په ايت كښې د معروف نه مراد نرمى او احسان دې.حضرت حسن رحمه الله فرمائى چه وصيت كول په هر مسلمان ضرورى دي.كه وصيت جائز كو ى او كه ناجائز.او وارثانو ته دې نقصان نه رسوى.اسراف او فضول خرچى دې هم نه كوى.

د سعد بن ابى وقاص ﷺ اكثره حصه مال وصيت كولو درخواست:- بخارى او مسلم شريف كښې دى چه حضرت سعد ﷺ اووئيل يارسول الله ﷺ څه مالدار يم او خما وارثه صرف يو جينئ ده.نو تاسو اجازت راكړئى چه څه د خپل دريو حصو مال وصيت اوكړم.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه.وې وئيل چه د نيم مال د وصيت اجازت راكړئى.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه.وې وئيل چه ديو حصې مال وصيت كولو اجازت راكړئى.حضرت نبى كريم ﷺ ا وفرمائيل چه خيردې د يوې حصې مال وصيت اوكړه

---

(١) صحيح بخارى كتاب الوصايا باب الوصايا: ٢٨٣٨،صحيح مسلم: ١٦٢٧)-

(٢) عبد بن حميد فى مسنده : ٧٢٩،ابن ماجة: ٢٧١٠ ،وسنن الدار قطنى : ١٤٨/٤)-

اودا هم ډير دي.تاته پکار دی چه خپل ځان نه روستو خپل وارثان مالدار پريږدې دا بهتر ده ددې نه چه ته هغوئ فقيران پريږدې چه نورو ته لاس نيسی.(۱)

په وصيت کښې د ابن عباس ﷺ رائې:- صحيح بخاری کښې دی،حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه کاش خلق دريمې حصه پريږدی او څلورمې حصې ته راشی ځکه چه حضرت نبی کريم ﷺ د يوې حصې اجازت ورکړې دې او دائې فرمائيلی دی چه دريمه حصه زياته ده.(۲)

دعهد نبوی يوه واقعه:- مسند احمد کښې دی چه د حنظله بن حزيم بن خضيه نيکه خضيه ديو يتيم بچی دپاره چه هغه سره ئې پرورش شوې وو د سلو اوښانو وصيت اوکړو.ددوی په اولاد دا ښه او نه لګيدل.دا معامله حضرت نبی کريم ته راغله.حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه نه نه نه صدقه کښې پنځه ورکړه،لس ورکړه،پنځلس ورکړه،شل ورکړه،پنځويشت ورکړه،ديرش ورکړه،پنځه ديرش ورکړه اوکه په دې هم نه منی نو بيا زيات نه زيات څلويښت ورکړه.الخ.(۳)

قوله تعالی:- فَمَنْۢ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يُبَدِّلُوْنَهٗ

د وصيت بدلولو ګناه:- بيا فرمائی چه کوم سړې وصيت بدل کړی،هغه کمې زياتې اوکړی يا وصيت پټ کړی نو ددې ګناه بدلولو والا باندې ده.د مړده اجر به د الله ﷻ په ذمه ثابت وی،الله ﷻ ته دوصيت کولو والا دوصيت اصليت معلوم دې.اود بدلولو والا بدلون هم.نه خو هغه ذات نه څه آواز پټ دې او نه څه راز.دجنف معنی خطا يا غلطی ده.لکه يو وارث ته په څه طريقه زيات ورکول.لکه وې وئيل چه فلانې ځيز دې په فلانې په دومره دومره قيمت خرڅ کړې شی و غيره.اوس که په طور د غلطئ او خطا وی يا د محبت او شفقت په وجه بغير د څه ارادې نه داسې حرکت اوکړی يا دګناه په طور وی نو وصی ته دې بدلون کښې څه ګناه نشته دې.وصيت دې د شرعی احکامو مطابق جاری کړی چه مړده هم دالله ﷻ د عذاب نه بچ شی اوحقدار ته حق هم ملاؤ شی.او دې سره به شرعی وصيت هم پو راشی.نوداسې حالت کښې په بدلولو والا باندې څه ګناه نشته يا حرج نشته،والله اعلم.

دظالم صدقه نه قبليږی:- ابن ابی حاتم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی په ژوند کښې ظلم کولو نه پس دصدقې کولو والا صدقه به داشان واپس کيږی لکه څنګه چه د مرګ وخت کښې د مړده صدقه واپس کيږی،دا حديث پاک ابن مردويه کښې هم مروی دې.

د روايت تضعيف:- ابن ابی حاتم فرمائی چه وليد بن يزيد چه ددې حديث پاک راوی دې هغه دې کښې غلطی کړې ده.اصل کښې داکلام د حضرت عروه دې،وليد بن مسلم د اوزاعی نه روايت کړې دې.او عرونه ئې مخکښې سند نه دې بوتلې.ابن مردويه هم يو مرفوع حديث پاک کښې په روايت دابن عباس ﷺ بيان کوی چه دوصيت کمې زياتې لويه ګناه ده.(۴)خوددې حديث پاک مرفوع کيدوکښې کلام دې.

د ګناه د وصيت خرابی:- دې باره کښې د ټولو نه صحيح حديث هغه دې چه کوم مسند عبدالرزاق کښې په روايت د حضرت ابوهريره ﷺ مروی دی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه يو سړې اويا کالو پورې د نيکو خلقو په شان اعمال کوی خوپه وصيت کښې ظلم اوکړی اوپه بدود خاتمې په و جه جهنمی شی.او خينې خلق اويا کاله بدعملونه کوی خو وصيت کښې عدل اوانصاف کوی اودهغوئ آخری عمل نيک شی اودې جنتی شی.بيا حضرت ابوهريره ﷺ فرمائی که غواړئی نو د قران پاک دا آيت مبارک اولولئ

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب ان يترک ورثته اغنياء : ۲۷۴۲،صحيح مسلم: کتاب الوصايا: ۱۶۲۸)-

(۲) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب ان يترک ورثته اغنياء : ۲۷۷۳)-

(۳) احمد: ۶۷/۵،سنده حسن)-

(۴) النسائی فی الکبری : ۳۲۰/۶،بسند صحيح عن ابن عباس موقوفا والبيهقی : ۲۷۱/۶،وغيره مرفوعا)-

(تِلْكَ حُدُوْدُاللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا) یعنی دا د الله ﷻ مقرر شوی حدونه دی ددي نه مخکښي مه ځئ.[1]

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

اے هغه کسانو | چي ایمان مو راوړي دي | فرض کړي شوي | په تاسو باندي | روژې |

ائي مومنانو په تاسو روژه فرض کړي شوي ده (اود روزي فرضيت څه نوي خبره نه ده بلکه)

كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ

لکه څنګه چي | فرض کړي شوي وي | په هغه کسانو باندي | چي مخکښي ستاسونه ووا | امید دي چي تاسو

لکه چي ستاسونه مخکښي په نورو امتونو باندي فرض کړي شوي وه | امید دي چي (په روژه ساتلو به)

تَتَّقُوْنَ ﴿۱۸۳﴾ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ط فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ

تقوی دار شئ | یو څو ورځي | شمارلي شوی | پس هغه څوك | چي وی ستاسو نه | مریض | یا په سفر

تاسو پرهیزګار شئ | روژي دشمیر یو څو ورځي دی | نو که په تاسو کښي څوک ناجوړه وی یا په سفر کښي وی

فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ط وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ط

نو شمار | دورځو | نورو نه | او په هغه کسانو | چي طاقت لری دروژونيولو | فديه ده | خوراك ديو مسكين |

نوهغه دي په نورو ورځو کښي دغه شمیر پوره کړی | اوڅوک چي دروژي طاقت نه لری (اونه ئي نیسي) نوهغه دي فدیه ورکوی (دیوي روژي په بدل کښي) یومسکین ته (په مړه خیټه خوراک

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ ط وَاَنْ تَصُوْمُوْا

اوهغه څوك | چي په خپله خوښه اوکړی | څه نیکی | نو دغه | بهتره ده | دهغه دپاره | اوچي روژه اونیسئ

اوڅوک چي پخپله خیرات ورکوی | نو دا دهغه دپاهر ډیره ښه ده | اوکه تاسو (د فدیه په ځائي) روژه اونیسئ

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۴﴾

دابهتره ده | ستاسو دپاره | که چری تاسو | پوهيږئ |

دا ستاسو دپاره ډیره غوره ده | که تاسو (ددي په مصلحتونو) پوهيږئ |

قوله تعالى:- يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ

دروژي فرضيت او مقصد: الله ﷻ ددي امت ایماندار مخاطب کوی اودوی ته حکم کوی چه روژي نیسئ. دروژي معنی دالله ﷻ دفرمان منل خالص نیت سره اودخوراك څکاك اودجماع نه منع کیدل دی. پدي کښي دا فائده ده چه دانسان نفس پاك صفا شی. دخرابو کارونو او غلطو اخلاقو نه انسان بچ شی.

قوله تعالى:- كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ

روژه په پخوانو امتونو هم فرض وه:- دي حکم سره فرمائی چه دا حکم صرف په تاسو باندي نه دي بلکه ستاسونه مخکښي خلقو ته هم د روژو حکم وو. ددي بیان نه دا هم مقصد دي چه دا امت په دي فریضه کښي د مخکښي امتونو نه روستو پاتي نشی. لکه فرمائی چه ﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا ﴾ یعنی د

[1]) سنن ابي داود : ۲۸٦۷، وغیره. وسنده حسن، شهر بن حوشب حسن الحدیث)-

هريوامت دپاره مونځ يوه طريقه او لاره مقرر کړې ده.که الله ﷻ غوښتلې نو تاسو به ئې يوامت جوړ کړې وئ.ليکن هغه تاسو باندې آزميښت کوی اوتاسو ته پکار دی چه په نيکو کښې سبقت اوکړئ.دلته دا هم فرمائی چه په تاسو باندې روژې هغه شان فرض شوې دی چه څنګه ستاسونه مخکښې امتونو باندې وې.

روژې سره نفساني خواهشات کمزوری کيږی:- روژې سره بدن پاکيږی.اود شيطاني لارونه منع کيږی .بخاري او مسلم کښې دی چه نبی کريم ﷺ فرمائی چه ائې خوانانو ! په تاسو کښې چه دچا دنکاح کولو طاقت وی هغه دې نکاح اوکړی او چه دچا طاقت نه وی نو هغه دې روژې نيسی.ځکه چه جوش سړوی.([1])

قوله تعالى:-اَيَّامًا مَّعۡدُوۡدٰتٍ

د روژو شمير:- بيا د روژو مقدار بيانيږی چه دا څو ورځې وی چه هسې نه په دې سره تنګ شی او ددې د اداکولو نه عاجزه شی بلکه شوق سره دالله ﷻ دا فريضه اداکړی.مخکښې څو هره مياشت کښې د دريو روژو حکم اوشو،بيا هغه حکم منسوخ شو.ددې مفصل بيان رازی.انشاء الله.

په مخکنو امتونوباندې د فرض روژو شمير:- ① حضرت معاذ ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت عطاء رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله او دحضرت ضحاک رحمه الله فرمان دې چه د حضرت نوح عليه السلام دزمانې نه په هره مياشت کښې د دريو روژو حکم وو.بيا د نبی کريم ﷺ دامت دپاره دا بدل کړې شو او په دې باندې ددې مبارکې مياشتې رمضان روژې فرض شوې.② حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه په مخکښو امتونو باندې هم د يو مياشتې کاملې روژې فرض وې.يو مرفوع حديث کښې دی چه درمضان روژې تاسو نه مخکښې امتونو باندې فرض وې.حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی چه مخکښو امتونو نه مراد اهل کتاب دی.

قوله تعالى:-وَمَنۡ كَانَ مِنۡكُمۡ مَّرِيۡضًا اَوۡ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنۡ اَيَّامٍ اُخَرَ

د بيماراو مسافر دپاره د روژې رخصت:- بيا بيان کيږی چه کوم سړې په مياشت د رمضان کښې بيمار وی يا په سفر کښې وی نو هغه دې په دې حالت کښې روژې پريږدی (يعنی روژې دې نه نيسی) مشقت دې نه اوچتوی اودې نه پس دې په نورو ورځو کښې چه کله هغه عذر ختم شی قضا راوړی.او دا سلام په شروع کښې چه کوم يو کس تندرست وو اومسافر نه وو نو هغه ته هم اختيار وو که هغه روژې نيسی او که نه نيسی څو فديه کښې به يو مسکين ته خوراک ورکوی،که يو نه زياتو ته خوراک ورکړې نو روژه نيول د فديې ورکولو نه بهتررو.حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مقاتل رحمه الله وغيره هم دا فرمائی.

په مانځه کښې درې تبديلئ:- مسند احمد کښې دحضرت معاذ بن جبل ﷺ نه روايت دې چه دمونځ او دروژې درې حالتونه بدل شو.① چه شپاړس مياشتو پورې نبی کريم ﷺ مدينه منوره کښې بيت المقدس طرفته مونځ اوکړو.بيا د ﴿ قَدۡ نَرٰى ﴾ آيت نازل شو او مکې طرفته نبی کريم ﷺ مخ واړولو.② چه مونځ دپاره به يو سړی بل سړې رابللو او جمع کيدل به.ليکن آخر ددې نه عاجزه شو،بيا يو انصاری حضرت عبدالله بن زيد ﷺ د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ما خوب کښې اوليدل او داسې لګه چه هغه خوب د بيدارئی حالت کښې وو،چه يو سړی د شين رنګ جامه اغوستې ده او قبلې طرفته متوجه دې او وائی چه ﴿ الله اکبرالله اکبراشهدان لا اله الا الله ﴾،دوه ځل.غرض هم داشان اذان ئې پوره کړو،بيا لږ وخت پس هغه تکبير اووئيل چه په هغې کښې ﴿ قدقامت

---

[1] صحيح بخاری کتاب النکاح باب من لم يستطع الباء فليصم: ٥٠٦٦،صحيح مسلم: ١٤٠٠-

الصلوة ﴾ هم دوه خل اوونیلې شو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه بلال ته دا اوښائې هغه به اذان کوی.نو دټولو نه مخکښې حضرت بلال ﷺ اذان اوکړو.دویم روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ هم راغلو او خپل خوب ئې بیان کړې وو لیکن ددې نه مخکښې حضرت زید راغلې وو.

③ چه مخکښې دا دستور وو چه نبی کریم ﷺ به امامت کولو او یوسړې به راغلو او هغه به تپوس اوکړو چه څو رکعته شوی دی،نو هغه بل سړی به آواز ورکړو چه دومره رکعتونه شوی دی.نو هغه به (مخکښې شوی) رکعتونه ادا کړل اوبیا به د نبی کریم ﷺ سره شامل شو.حضرت معاذ ﷺ یو وار راغلو او وې وئیل چه څه نبی کریم ﷺ په کوم حالت کښې اووینم او کوم مونځ شوې وی نو هغه به د نبی کریم ﷺ دسلام نه روستو ادا کړم.نبی کریم ﷺ چه کله هغه اوکتلو نو وې فرمائیل چه معاذ ﷺ ستاسو دپاره دایو ښه طریقه راوښکله.تاسو هم اوس داسې کوئی.دادرې تبدیلۍ خو په مونځ کښې شوې اوس دروژو تبدیلۍ واورئی.

په روژو کښې درې تبدیلۍ :- ①چه نبی کریم ﷺ کله مدینې ته راغلو نو هره میاشت کښې به ئې درې روژې نیولې.او د عاشورې روژه به ئې نیوله.بیا الله ﷻ ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾ نازل کړو اود رمضان روژې فرض کړې شوې.② چه څوك غواړی نو روژې دې نیسی او که څوك غواړی نو نه دې نیسی او فدیه دې ورکړی.بیا دا آیت نازل شو چه ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ تاسوکښې چه کوم سړې د رمضان په میاشت کښې دقیام په حالت کښې وی (یعنی په خپل مقام کښې وی) نو هغه دې روژې نیسی.چه کوم سړې مقیم وی،مسافر نه وی،تندرست وی،بیمار نه وی،په هغه باندې روژې نیول ضروری شو.خو د بیمار اومسافر دپاره اجازت دې او داسې بوډا چه معذور وی او د روژونیولو طاقت ئې نه وی نو هغه ته هم اجازت دې.③(د روژه ماتی نه پس)په شروع کښې خوراك څکاك او ښځو له ورتلل او ورسره څملاستل جائز وو،که څملاستو او بیا به د شپې هم پاسیدو نو د ده دپاره به خوراك څکاك او جماع حرامه وه.

د ابوقیس ﷺ او حضرت عمر ﷺ واقعه:- بیاابو قیس صرمه نومې یو انصاری صحابی ﷺ ټوله ورځ کار اوکړو او ډیر ستړې کور ته راغلو.دماسخوتن مونځ ئې ادا کړو او خوب ورغلو،او په سبا ئې په نهره روژه اونیوله،اودده حالت ډیر خراب شو.نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ نو هغوی ورته ټوله واقعه بیان کړه.یو طرفته ده سره دا واقعه اوشوه او بل طرفته حضرت عمرفاروق ﷺ د اوده کیدو نه پس خپلې بی بی سره جماع اوکړه او د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرشواو دخپل حسرت او افسوس اودخپل قصور اقرار ئې اوکړو،نو په دې باندې دا آیت چه ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ﴾ نه تر﴿ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ﴾پورې نازل شو.او ماښام نه واخله تر دصبا صادق پورې د رمضان په شپه کښې د خوراك څکاك او ښځې سره د جماع کولو اجازت ملاوشو.

بخاری اومسلم کښې دحضرت عائشه ﷺ نه روایت دې چه مخکښې د عاشورې روژه به نیولې شوه ،چه کله د رمضان فرضیت راغلو نو اوس ضروری نه ده،که څوک دا نیسی او که نه نیسی.دا دحضرت ابن عمر ﷺ او حضرت ابن مسعود ﷺ نه هم روایت دې.([1])

د ډیربوډا او حامله او مرضعې دپاره د روژې حکم : ﴿ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ﴾ مطلب حضرت معاویه ﷺ دابیانوی چه د اسلام په شروع کښې چه به چا روژې نیول غوښتل روژه به ئې نیوله او چه چا به نه نیول غوښتل نو نه به ئې نیوله اودهرې ورځې په بدله کښې به ئې یو مسکین ته خوراك ورکولو.

د ایت منسوخیت:- حضرت سلمه بن اکوع ﷺ نه هم په صحیح بخاری کښې روایت راغلې دې چه ددې

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (یایهاالذین امنوا کتب علیکم الصیام........) : ٤٥٠١،صحیح مسلم: ١١٢٥)-

ایت دنازلیدو نه پس چه کوم سړي غواړي افطار دې کوي او فدیه دې ورکوي تر دې پورې چه دې نه پس آیت ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیٓ ﴾ نازل شو اود آیت ﴿ وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ ﴾ منسوخ شو.حضرت ابن عمر ﷺ هم دې آیت ته منسوخ وائي.(۱)

د ابن عباس ﷺ په نیز عدم منسوخیت:- حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا نه دې منسوخ،ددې نه مراد هغه بوډاسړې او ښځه ده چه دهغه د روژې طاقت نه وي..(۲) ابن ابي لیلی وائي چه څه په رمضان کښې عطاء رحمه الله لره ورغلم نو ما اوکتل چه هغه خوراك كوي،چه څه ئې اولیدم نو وې فرمائیل چه دحضرت ابن عباس ﷺ قول دې چه دې آیت رومبې آیت منسوخ کړو او اوس دا حکم صرف ډیرزیات کمزوری بوډا دپاره دې.

قوله تعالى:- وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ ۭ

د شیخ فاني د روژې حکم: حاصل دکلام دادې چه کوم سړې مقیم وي اوتندرست وي نو دهغه دپاره دا حکم نه دې بلکه هغه به روژې نیسي،خو که داسې بوډا،ډیر عمر والا کمزورئی وي چه دهغه د روژې نیولوطاقت نه وي نو هغه دې روژه نه نیسي اونه په هغه باندې قضا ضروري ده.لیکن که مالدار ه وي نو آیا هغه به کفاره ورکوي او که نه ؟ په دې کښې اختلاف دې.د حضرت امام شافعي رحمه الله قول دې چه چونکه په ده کښې د روژې نیولو طاقت نشته نوپه دې وجه دې د بچي په شان دې.اوپه ده باندې کفاره هم نشته دې ځکه چه الله ﷻ هیڅوا ته دهغه د طاقت نه زیات تکلیف نه ورکوي.دویم قول د حضرت امام شافعي رحمه الله دا دې چه دده په ذمه کفاره ده اوداکثر علماء کرامو هم دا فیصله ده.حضرت ابن عباس ﷺ وغیره تفسیرونو نه هم دا ثابتیږي.

په شیخ فاني چه مالدار وي کفاره شته

مسلک حنفي:- احناف کثرالله سوادهم فرمائي چه چې شیخ فاني د فدیه ورکولو وس هم نه لري نو دې دې د الله ﷻ نه مغفرت او ښنه غواړي (الفقه الاسلامي وادلته (۲۸۷۱۲) واحکام القران للعثماني رحمه الله (۱۱۱)-

دحضرت امام بخاري خوښه مسئله دا ده چه هغه فرمائي چه ډیر عمر والا بوډا چه په هغه کښې د روژې نیولو طاقت نه وي نو هغه دې فدیه ورکړي،لکه څنګه چه حضرت انس بن مالك ﷺ په خپل بوډاوالي په آخري وختونوکښې وو.که بوډا کال دوه کاله پورې روژې او نه نیسي نود هرې ورځې په بدله کښې دې يومسکين ته خوراك تيار کړي او ديرشو مسکينانو ته دې ورکړي..(۳)

د فدیه مقدار

مسلک حنفي:- د احنافو په نیز د يوې ورځې فدیه نیم صاع غنم یا د دې قیمت دې نیم صاع زمونږ د مروجه سیر اتیا تولو په حساب سره تقریبا پوکم دوه سیر جوړیږي د دې بازاري قیمت دې معلوم کړې شي او يو مسکين ته دې مالکانه حیثیت سره ورکړې شي یعنی چه هغه ئې مالک جوړ کړي (معارف القرآن تالیف مفتي محمد شفیع m (۴۴۷۱۱)-

د حاملې او مرضعې د روژې حکم:- هم دا شان حمل والا ښځه اوپۍ ورکوونکې ښځه چه کله ورته د خپل ځان یا د خپل بچي د ژوند ویره وي نودې باره کښې علماء کراموکښې اختلاف دې.(۱) بعضې وائي چه هغه دې روژه نه نیسي اوکله چه ویره ختمه شي نو دهغې قضا دې راوړي.(۲) بعضې وائي چه صرف فدیه کافي ده قضا دې نه راوړي.(۳) بعضې وائي چه قضا دې راوړي فدیه پرې نشته (۴) او

---

(۱) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة البقرة باب (فمن شهد منكم الشهر....) : ٤٥٠٧،صحيح مسلم: ١١٤٥)-

(۲) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة البقرة باب قوله تعالى (اياما معدودات) : ٤٥٠٥)، -

(۳) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة البقرة باب قوله تعالى (اياما معدودات) : ٤٥٠٥)، -

دبعضو قول دې چه نه دې روژه نیسی او نه دې فدیه ورکوی او نه دې قضا راوړي. (امام ابن کثیر رحمه الله)
دا مسئله په خپل کتاب الصیام کښې تفصیل سره واضحه کړې ده. فالحمدلله. (په ظاهره هم دا خبره
دلائل ته زیاته نزدې په نظر راځی چه دا دواړه دې داسې حالتونو کښې روژه نه نیسی او دې نه پس دې
قضا راوړي، فدیه دې نه ورکوی)

د حاملې او مرضعې د روژې او کفارې حکم

مسلک حنفی:- دابوحنیفه m مسلک دا دې چه مرضعه (تئ ورکونکې زنانه) اوحامله (حملداره زنانه) دې
روژه نه نیسی بلکه کله چه د رضاعت او حمل تکلیف ختم شی نو قضاء به راوړي او په دوی باندې
فدیه نشته.

① **په مریض باندې قیاس:**- حامله او مرضعه د مریض پشان ده لکه څنګه مریض د بیمارئ نه ټیک شی
نو هغه به قضاء راوړي او کفاره پرې نشته دغه شان به حامله او مرضعه هم. امام حسن فرمائی چې د
حمل نه زیات بل کوم مرض وی. نوهرکله چه په مریض باندې فدیه نشته نو دغه شان به په حامله او
مرضعه باندې هم نه وی.

② **عدم حواز د جمع بین البدلین:**- قضاء روژه د مریض دپاره د اداء نه بدل دې دغه شان فدیه د شیخ
فانی دپاره د روژې نه بدل دې. اوس که مونږ په حامله او مرضع باندې قضاء او فدیه دواړه واجب کړو
نودا د دوو بدلونو جمع شوه او جمع د بدلین جائز نه ده. کذا في روائع البیان للصابونی (۱/۲۱۰۱)

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیْٓ اُنْزِلَ
میاشت د رمضان | هغه ده | چې نازل کړې شو
رمضان هغه میاشت ده چې نازل شوې دې
فِیْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًی لِّلنَّاسِ وَبَیِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰی
په هغې کښې | قرآن | چې هدایت دې | دپاره دخلقو | او روښانه دلیلونه دی | دلارمونډلو
په دې کښې قران چې د خلقو دپاره سراسر هدایت دې | اود نیغې لارې واضح دلیلونه په کښې موجود دی
وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْیَصُمْهُ ؕ
اوحق لره دباطل نه جدا کولو | نوهغه چاچې | بیا مونده | ستاسونه | دامیاشت | نوخامخا دروژې اونیسي دهغې
اوحق اوباطل په ښه شان سره جدا کوی | نوڅوک چه په تاسو کښې دا میاشت بیا مومی | نوخواه مخواه روژې نیسی
وَمَنْ كَانَ مَرِیْضًا اَوْ عَلٰی سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَیَّامٍ اُخَرَ ؕ یُرِیْدُ اللّٰهُ
او هغه څوک چې وی | ناجوړه | یا | په سفر | نو شمار | دورځو | نورونه | غواړی الله
اوڅوک چې ناجوړه وی | یا په سفر کښې وی | نوهغه دې په نورو ورځو کښې (دروژو) شمیر پوره کړی الله غواړی
بِكُمُ الْیُسْرَ وَلَا یُرِیْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا
په تاسوباندې | آسانتیا | اونهٔ غواړی | په تاسو باندې | سختی | اودپاره ددې چې تاسو پوره کړئ
چې تاسوسره نرمی اوکړی اوپه تاسو سختی کول نه غواړی (اودا چل ورته ځکه ښائ) چې پوره کړئ تاسو

الْعِدَّةَ	وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ	عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ	وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ۝
شمار	او چې لوئي بيان کړئ د الله	په دې چې هدايت ئې کړې دې تاسو ته	او د پاره د دې چې تاسو شکر او باسئ
شمير د روژو	او چې په دې هدايت باندې د الله لوئي بيانوئ		او د دې د پاره چې د هغه شکر ادا کړئ

قوله تعالى:- شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیْٓ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ

د اسماني کتابونو نزول په رمضان کښې :- درمضان د مياشتې فضيلت او بزرګی بيانيږی چه هم په دې مبارکه مياشت کښې قران پاك نازل شوې وو. مسند احمد کښې حديث دې چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه د ابراهيمی صحيفې د رمضان په رومبئ شپه کښې نازله شوې وې او توراة په شپږم تاريخ، اوانجيل په ديارلسم تاريخ او قران پاك په څليريشتم تاريخ نازل شو.([1]) يو بل روايت کښې دی چه زبور په دولسم تاريخ اوانجيل په اتلسم تاريخ. مخکښې تولې صحيفې او توراة، انجيل، او زبور وغيره چه په کوم کوم پغمبر باندې نازل شوې وې په يو ځل نازل شوې وې ليکن قران کريم بيت العزة نه دنياوی اسمان ته خو په يو ځل نازل شوې دې او بيا وخت په وخت د ضرورت په وخت زمکې ته نازل شو. هم دا مطلب دې د ﴿ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِیْ لَیْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ ﴾ او ﴿ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِیْ لَیْلَةِ الْقَدْرِ۝ ﴾ او ﴿ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ ﴾. قرآن کريم په يو ځل اول آسمان نه د رمضان المبارك په مياشت کښې ليلة القدر کښې نازل شو. او هم دې (ليلة القدر) ته ليله مبارکه وائی.

د قران پاك دنياوی اسمان ته په يو ځل نازليدل:- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ نه هم دا روايت دې. هرکله چه دوی نه دا سوال اوشو چه قران پاك خو مختلفو مياشتو کښې، کالونوکښې، مکمل شو نو بيا په رمضان کښې او هغه هم ليلة القدر کښې د دې نه نزول څه مطلب دې؟ نو حضرت عبدالله بن عباس ﷺ هم دا مطلب بيان کړو، ابن مردويه وغيره. د دوی نه هم دا روايت کړې دې چه د رمضان په مينځ کښې قران پاك د آسمان نه دنياوی آسمان ته نازل شو. پدې کښې ډيرآيتونه د کفارو په جواب کښې نازل شو. د کفارو اعتراض هم دا وو چه دا قران پاك په يوځل ټول په ټوله ولې نازل نه شو. نو د دې په جواب کښې اووئيلې شو چه ﴿لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِیْلًا﴾ دا پدې وجه چه ستا زړه برقرار اومضبوط اوساتو، وغيره.

قوله تعالى:- هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَیِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ

قران هدايت دې:- بيا د قران پاك په تعريف کښې بيان کيږی چه دا د خلقو د زړونو د پاره هدايت دې. او په دې کښې واضح او روښانه دليلونه دی. څوك چې په دې تدبر او غوروفکر کوی نو هغه صحيح او نيغه لار مونديشی. دا (قرآن پاك) حق او باطل، حرام اوحلال کښې فرق کوونکې دې، هدايت اوګمراهئ اورشدوهدايت کښې فرق کوونکې دې.

صرف د رمضان وئيلو حکم:- د بعضو سلفو نه منقول دی چه صرف رمضان وئيل مکروه دی. شهررمضان يعنی درمضان مياشت وئيل پکار دی. حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه رمضان مه وائې، دا د الله ﷻ نوم دې. شهر رمضان يعنی د رمضان مياشت وائې. حضرت مجاهد رحمه الله او محمد بن کعب رحمه الله نه هم دا روايت دې. د حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت زيد بن ثابت ﷺ مذهب د دې خلاف دې. د رمضان نه وئيلو باره کښې يو مرفوع حديث هم دی. ليکن د سند لحاظ سره هغه صحيح نه دې. حضرت امام بخاری رحمه الله هم د دې په رد کښې باب قائم کړې دې او ډير احاديث ئې بيان فرمائيلی دی. يو حديث کښې دی چه کوم سړې درمضان المبارك روژې ايمان او صحيح نيت سره اونيسی نو د ده مخکښې او

[1] احمد: ٤/١٠٧۔

روستي ګناهونه بخښلي شي وغيره.([1])

قوله تعالى:- وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

بيمار او مسافر دپاره اجازت:- غرض ددې آيت نه دا ثابته شوه چه كله درمضان مياشت په نظر راشي نوكه يوسړې په خپل كوركښې وى،په سفر كښې نه وى،او تندرست هم وى،هغه باندې روژې نيول لازمې اوضرورى دى.مخكښې داسې قسمه خلقو ته د روژې نه نيلو اجازت وو خو هغه ختم شو.ددې بيان فرمانى اودبيماراومسافرداجازت بيان كوى چه دا خلق دې دروژې په ورځوكښې دې روژې نه نيسى.اوددې قضا دې روستو راوړى.يعنى چه دچا په بدن كښې څه تكليف وى چه د هغې په وجه په روژه كښې مشقت وى يا ورته تكليف وى يا په سفر كښې وى نو افطار دې كوى او چه څومره روژې اوخورى نو روستو دې ددې قضا راوړى.

قوله تعالى:- يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

الله د اسانتيا اراده لري:- بيا ارشاد كيږى چه په دې حالتونوكښې رخصت يا اجازت عطاء فرمانى چه تاسودمشقت نه بچ كړى اوداپول څمونږ د رحمت ظهور دې،او د اسلام په احكاموكښې آسانى ده. اوس دلته څو مسئلې واورئ.

اوله مسئله:: دسلفو ديوې ډلې خيال دې چه كوم سړې په خپل كور كښې مقيم وى يا درمضان المبارك مياشت راوخيژى،بيا دې په رمضان كښې په سفر باندې روان شى نو دې كه روژه نيسى نو دا جائز دى.ځكه چه داسې خلقو ته د روژې نيولو صفا حكم په قران پاك كښې موجود دې.اوكه داسې خلق (يعنى مسافر)د سفر په حالت كښې روژه نه نيسى نو دا هم جائز دى.اوددې خلقو دپاره په سفر كښې روژه نه نيول جائز دى خوچه درمضان مياشت راشى.خو دا غريب قول دې.ابومحمد بن حزم رحمه الله په خپل كتاب(المحلى)كښې دصحابه او تابعينويو ډلې نه هم دا مذهب نقل كوى.ليكن په دې كښې كلام دې والله اعلم.

نبى كريم ﷺ رمضان المبارك كښې د فتح مكه دپاره اووتل،دروژې مياشت وه،كديد ته په رسيدو ئې روژه افطار كړه،او نورو خلقو ته ئې هم دروژې ماتولو حكم اوفرمائيلو. (بخارى ومسلم).([2])

دوئمه مسئله

په سفر كښې روژه نه نيول واجب دى:- دصحابه كرامو ﷺ او تابعينو يوه ډله وائى چه په سفر كښې روژه ماتول واجب دى ځكه چه قران پاك كښې دى چه ﴿فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ليكن صحيح قول دجمهورو دې، هغه دا دې چه سړى ته اختيار دې كه روژه نيسى اوكه نه نيسى.ځكه چې كله به خلق په مياشت د رمضان كښې نبى كريم ﷺ سره په سفر وتل نو بعضو به روژې نيولې او بعضو به نه ساتلې.نو هغوى به په بل باندې څه قدغن نه لګولو.([3])كه افطار واجب وې نو په روژه ساتونكو به انكار وې بلكه پخپله نبى كريم ﷺ نه په حالت دسفر كښې روژه ساتل ثابت دى.بخارى اومسلم كښې دى چه حضرت ابودرداء فرمانى چه رمضان المبارك كښې سخته ګرمى وه مونږ حضرت نبى ﷺ سره په يو سفر كښې وو، د ګرمئ د زيات والى په وجه به مو په سرونولاسونه راښكل.مونږ كښې هيڅوك روژه دار نه وو سوا د نبى كريم ﷺ او دحضرت عبدالله بن رواحه ﷺ نه.([4])

دريمه مسئله

---

[1] صحيح بخارى كتاب الايمان باب صوم رمضان احتسابا من الايمان : ٣٨،صحيح مسلم: ٧٦٠)-

[2] صحيح بخارى كتاب الصوم باب من افطر فى السفر ليراه الناس: ١٩٤٨،صحيح مسلم: ١١٢٢)-

[3] صحيح بخارى كتاب الصوم باب لم يعب اصحاب النبى بعضهم بعضا فى الصوم والافطار صحيح مسلم: ١١١٦)-

[4] صحيح بخارى كتاب الصوم باب رقم : ٣٥،ح/١٩٤٥،صحيح مسلم: ١١٢٢)-

په سفر کښې روژه د عدم روژې نه غوره دی:- دعلماء کرامو دیو جماعت دا خیال دې (چه په دوی کښې حضرت امام شافعي رحمه الله هم شامل دې) چه په سفر کښې روژه ساتل،د نه ساتلونه افضل دی.ځکه چه نبی کریم ﷺ نه په حالت دسفر کښې روژه ساتل ثابت دی.دیو بل جماعت خیال دې چه روژه نه ساتل افضل دی.ځکه چه په دې کښې په اجازت باندې عمل دې.اویوبل حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه دسفری روژې په باره کښې تپوس اوشو نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه څوك روژه ماته کړی نوهغه ښه اوکړل او چه چا ماته نه کړه نو په هغه باندې هیڅ ګناه نشته دې.(۱)یو بل حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ د رخصتونه کوم چې هغه پاك ذات تاسو ته درکړی دی هغه قبول کړئ(۲)

سفر کښې روژې ساتل اونه ساتل برابردی:- د دریم جماعت قول دې چه ساتل نه ساتل دواړه برابر دی.ددوی دلیل دحضرت عائشه رضي الله عنها حدیث دې چه حضرت حمزه بن عمرو اسلمی رضي الله عنه اووئیل چه یارسول الله ﷺ څه اکثر روژې ساتم نو آیا اجازت شته دې چه په سفرکښې روژې اونیسم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه که غواړې نو ساته او که غواړې نو مه ساته.(بخاری ومسلم).(۳)

که مشقت وی نه افطار غوره دې:- د بعضو خلقو قول دې که روژې سره دتکلیف ویره وی نو افطار کول افضل دی.حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ یو سړې اولیدو چه په هغه باندې سیورئی کړې شوې وو.نبی کریم اوفرمائیل چه دا څه خبره ده.خلقو اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! دده خو روژه ده.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په سفر کښې روژه نیول نیکی نه ده.(بخاری ومسلم) (۴)

داخیال دې وی چه کوم سړې دستنو نه مخ واړوی او روژه پریښودل دسفر په حالت کښې هم مکروه ګڼړی نو په هغه باندې افطار کول ضروری دی.او روژه نیول حرام دی.

په سفرکښې د روژې افضیلت که تکلیف نه ورکوی

مسلک حنفی:- د احنافو مسلک دا دې که په سفر کښې ورته روژه تکلیف نه ورکوی نو روژه نیول افضل او غوره دی اوکه تکلیف او مشقت کښې اخته کیږی نو نه نیول ورله افضل دی (احکام القران للعثمانی (۱/۱۱۱ ۱۸۲)۔

مسند احمد وغیره کښې حضرت ابن عمر رضي الله عنه اودحضرت جابر رضي الله عنه وغیرنه روایت دې چه کوم سړې رخصت قبول نه کړی په هغه باندې دعرفات دغرونو برابر ګناه ده.(۵)

څلورمه مسئله:-په قضاءراوړلوکښې دتسلسل حکم:-څلورمه مسئله داده چه آیاد قضاروژودپاره متواترې روژې نیول ضروری دی او که جدا جدا هم اوساتلې شی نو په دې کښې په هیڅ باك نه وی

(۱)یومذهب دبعضو خلقو دادې چه قضاد ادا په مثل پورا کول پکار دی.جدا جدا نه بلکه متواتر روژې نیول پکاردی.(۲)دویم داچه قضاروژې متواترې ساتل ضروری نه دی.اوکه جدا ئې نیسی(۳)د جمهورو سلفواوخلفو همدا قول دې اودا دلائلو سره هم ثابت دې رمضان المبارك کښې متواتر روژې ساتل ددې وجې دی چه هغه میاشت د ادا کولو ده او د رمضان وتلونه پس څوصرف هغه شمیر پورا کول دی.که هره یوه ورځ وی.ددې وجې د قضا د حکم نه پس الله ﷻ د آسانتیا نعمت بیان کړې دې.

قوله تعالی:- يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

---

(۱) صحيح مسلم كتاب الصوم باب الصيام،باب التخير في الصوم والفطر في السفر: ۱۱۲۱)۔

(۲) صحيح مسلم كتاب الصوم باب الصيام،باب جواز الصوم والفطر في شهر رمضان: ۱۱۱۵)۔

(۳) صحيح بخاری كتاب الصوم في السفر والافطار : ۱۹۴۳،مسلم: ۱۱۲۱)۔

(۴) صحيح بخاری كتاب الصوم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم ((لم ظلل عليه.....)) صحيح مسلم: ۲۶۱۲)۔

(۵) احمد: ۲/۷۱)۔

په دين کښې اسانتيا ده:- مسند احمد کښې دي چه رسول الله ﷺ فرمانيلي دي چه بهترين دين هغه دې چه هغه آسانتيا والا وی.[۱] مسند احمد کښې يو حديث کښې دي چه ابوعروه ﷺ وائی چه مونږ د نبي کريم ﷺ يو خل انتظار کولو.هرکله چه نبي کريم ﷺ تشريف راوړونو د نبي کريم ﷺ د سرمبارك نه اوبه څڅيدلې.معلوميدله چه نبي کريم ﷺ غسل يا اودس کړې او راغلی دی.هرکله چه مونځ نه فارغ شو نو خلقو ددوی نه سوالونه شروع کړل چه يارسول الله ﷺ آيا په فلانی کار کښې څه باك شته دې ؟ فلانی کار کښې څه باك شته دې؟ نوآخرکښې نبي کريم ﷺ اوفرمانيل چه دالله ﷻ دين آسانتيا والا دې،درې خل نبي کريم ﷺ دا اوفرمائيل.[۲]

دمسند احمد په يو بل حديث کښې دی چه حضرت نبي کريم صلی ا لله عليه وسلم فرمانی چه په خلقو آسانئ راولئ سختئ نه،تسکين ورکړئی نفرت نه.[۳]دبخاری ومسلم کښې په حديث کښې هم دی چه نبي کريم ﷺ حضرت معاذ ﷺ او حضرت ابوموسی ﷺ يمن طرفته ليږل نو وې فرمانيل چه تاسو دواړه خوشحالئ ورکوئی،نفرتونه مه ورکوئی،آسانئ ورکوئی او سختئ مه کوئی،په خپلو کښې اتفاق سره اوسيږئی اختلاف مه کوئی.[٤]سنن او مسانيد کښې دی چه نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه زه يوطرفيزه د نرمئ او آسانئ په دين سره ليږلې شوې يم.[۵]

محجن بن ادرع ﷺ فرمائی چه نبي کريم ﷺ يو سړې اوليدو چه هغه مونځ کولو.نبي کريم ﷺ هغه ته غورسره کتل،بيا نې اوفرمائيل چه تاسو ده ته ګورئی چه په رښتيا سره مونځ ادا کوی.خلقواوونيل چه يارسول الله ﷺ دې په ټولو مدينې والوکښې د ټولو نه زيات مونځګذار دې.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ده ته دا مه وائې هسې نه چه دا د ده دهلاکت سبب جوړشی.واورئی دالله ﷻ اراده دې امت سره د آسانتيا ده.دسختئ نه ده.[۶] نو دآيت مبارك مطلب دا شو چه مريض اومسافر وغيره ته رخصت (اجازت) ورکول او هغه ته معذوره ونيل ددې په وجه دی چه دالله ﷻ اراده د آسانئ ده،دسختئ نه ده.او دقضا حکم د شمير پورا کولو دپاره دی.او په دې رحمت،نعمت،هدايت،اوعبادت باندې تاسو ته پکاردی چه دالله ﷻ ذکر او لوئی بيان کړئی.لکه څنګه چه يو بل ځائې کښې دحج په موقع باندې فرمانی چه﴿ فَإِذَآ أَفَضۡتُم مِّنۡ عَرَفَٰتٖ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ ﴾يعنی کله چه تاسو د حج احکام ادا کړئی نو دالله ﷻ ذکر کوئی.يوبل ځائې کښې د جمعې دادا کولو نه پس فرمائی چه کله مونځ پوره شی نو په زمکه کښې خواره شئ او رزق تلاش کړئی،او دالله ﷻ ذکر زيات کوئی چه تاسوته فلاح ملاؤ شی.او بل ځائې کښې فرمانی چه ﴿ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ ﴾يعنی دنمر راختلو نه مخکښې،دنمر ډوبيدو نه مخکښې ، د شپې، او د سجدونه پس دالله ﷻ تسبيح کوئی.هم دا مسنون طريقه ده چه دهر فرض مونځ نه پس دالله ﷻ حمد او تسبيح او تکبير اوونيلی شی

حضرت ابن عباس ﷺ نه روايت دې چه مونږ به د نبي کريم ﷺ د مونځ نه فارغيدل صرف د الله اکبر په آوازونو سره پيژندل.[۷] دا آيت دليل دې ددې امر چه عيدالفطر کښې تکبيرونه ونيل پکار دی.د داؤد بن علی اصبهانی ظاهری رحمه الله مذهب دې چه ددې آيت په رڼا کښې اختر کښې تکبيرونه ونيل واجب

---

[۱] احمد: ٤٧٩/٣،وهو حسن وله طريق اخر عند احمد: ٣٣٨/٤ وسنده حسن)-

[۲] احمد: ٦٩/٥،وسنده ضعيف)-

[۳] احمد: ١٣١/٣،صحيح بخاری: کتاب الادب باب قول النبی صلی ا لله عليه وسلم (يسرو ولا تعسروا) : ٦١٢٥،صحيح مسلم: ١٧٣٤)-

[٤] صحيح بخاری کتاب المغازی باب بعث ابی موسی ومعاذ.....٤٣٤٤،صحيح مسلم: ١٧٣٣)-

[۵] صحيح بخاری کتاب الايمان باب الدين يسر تحت رقم : ١٩،تعليقا ترمذی کتاب المناقب باب مناقب معاذ بن جبل : ٣٧٩٣)-

[۶] احمد : ٣٢/٥،)-

[۷] صحيح بخاری کتاب الاذان باب الذکر اجر الصلاة : ٨٤٢،صحيح مسلم: ٥٨٣)-

دی ځکه چه په دې ځائې کښې صیغه د امر ﴿وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ﴾ ده. او د احنافو مذهب ددې خلاف دې. هغوی وائی چه په اختر کښې تکبیرونه وئیل مسنون دی. باقی بزرګان ورته مستحب وائی. اګر چه بعضو تفصیلاتو کښې اختلاف دې.

د اختر په مونځ کښې د تکبیرونو حکم

مسلک حنفی:- په عامو مونځونو کښې تکبیرونه وئیل سنت دی خو په اخترونو کښې د زوائدو تکبیرونو وئیل واجب دی لکه صاحب د هدایه چه واجبات د مانځه شمیری نو په هغې کښې دا هم فرمائی وَتَكْبِيرَاتُ الْعِيدَيْنِ او په عیدینو کښې تکبیرونه. (تسهیل الهدایه (۳۰۵/۱)-

د شکر حکم:- بیا فرمائی چه تاسو شکر کوئی. یعنی د الله ﷻ احکام پوره کولو باندې، او د هغه فرائضو پوره کولو باندې، او د هغه حرام شوی کارونو نه بچ کیدو باندې، د هغه د حدودو حفاظت والا جوړ شې.

وَإِذَا	سَأَلَكَ	عِبَادِي	عَنِّي	فَإِنِّي	قَرِيبٌ ط	أُجِيبُ	
او کله چې	تپوس او کړی ستانه	بندګان زما	په باره زما کښې	نو بیشکه زه	نزدې یم	قبلوم زه	
(اې پیغمبره) هر کله چې زما بندګان زما باره کښې ستانه تپوس او کړی (ور ته او وایه) چې زه (هغوی) ته ډیر نزدې یم کله چه							
دَعْوَةَ	الدَّاعِ	إِذَا	دَعَانِ لا	فَلْيَسْتَجِيبُوا	لِي		
دعا	دغوښتونکی	کله چې	او غواړی زمانه	نو پکار دی چې هغوی قبوله کړی بلنه	زما		
زمانه څوک دعا او غواړی نو د هغه دعا قبلوم نو پکار ده چې دوی زما حکمونه اومنی (او په هغې عمل او کړی							
وَلْيُؤْمِنُوا بِي	لَعَلَّهُمْ	يَرْشُدُونَ ﴿۱۸۶﴾					
او ایمان راوړی په ما	شاید چې هغوی	نیغه لار بیامومی					
او په ما باندې یقین او کړی (د دې دپاره چه دوی په سمه لار روان شی							

د ایت شان نزول:- یو اعرابی تپوس کړې ووچه یارسول الله ﷺ څمونږ رب نزدې دې ؟ که نزدې وی چه مونږ هغه سره خبرې او کړو، یا که لرې وی نو چه مونږ هغه په زوره زوره آوازونو سره راوبلو. نبی کریم ﷺ خاموش شو. په دې باندې دا آیت نازل شو. (ابن ابی حاتم).

قوله تعالی:- وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ط

یو روایت کښې دی چه د صحابه ګرامو ﷺ په دې سوال باندې چه څمونږ رب چرته دې ؟ دا آیت نازل شو. (ابن جریر). حضرت عطاء فرمائی چه کله آیت ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ط﴾ نازل شو یعنی ما بلئ څه به ستاسو دعاګانې قبلوم. نو خلقو تپوس او کړو چه دعا په کوم وخت کښې کول پکار دی. نو په دې باندې دا آیت نازل شو. (ابن جریج).

په ذکر او دعا کښې اخفاء کول:- د حضرت ابو موسی اشعری ﷺ بیان دې چه مونږ نبی کریم ﷺ سره یو غزوه کښې وو، په هره اوچته باندې د ختلو په وخت، هر خوږ ته ته د کوزید په وخت کښې به مونږ تکبیر وئیلو. نبی کریم ﷺ مونږ ته تشریف راوړو او وې فرمائیل چه اې خلقو په خپلو ځانونو باندې رحم او کړئی، تاسو څه کم آوریدونکی یا لرې ذات نه رابلئ بلکه چه تاسو کوم ذات رابلئ هغه پاک ذات ستاسو د سورلو څخونو نه هم تاسو ته زیات نزدې دې. اې عبدالله بن قیس واورئی د جنت خزانه ﴿ لا حول ولا قوة الا بالله ﴾ ده (مسند احمد). ([1])

الله د بنده سره وی:- حضرت انس ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ فرمائی چه زما بنده ما

---

[1] احمد : ۴۰۲/۴، صحیح بخاری کتاب الدعوات باب اذا علاعقبة : ۶۳۸۴، صحیح مسلم: ۲۷۰۴)-

سره څنګه عقیده ساتي، څه هم هغه سره هغه شان کوم، هرکله چه هغه زما نه دعا غواړي نو څه هغه سره یم (مسند احمد).[۱]

حضرت ابو هریره ﷜ فرمائي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه زما بنده چه کله ما یادوي او دده شونډې زما په یادکښې خوزي نو زه ده سره یم (رواه الامام احمد).[۲] ددې مضمون آیت قرآن پاك کښې هم دې، فرمان دې چه ﴿ إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَّالَّذِينَ هُمْ مُّحْسِنُونَ ﴾ چه کوم تقوی او احسان او خلوص والا خلق دی هغوی سره الله ﷻ دې. حضرت موسی ﵇ اوحضرت هارون ﵇ ته ئې اوفرمائیل چه ﴿ قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴾ څه تاسو دواړو سره یم، ستاسو آورم او تاسو وینم

قوله تعالى:- أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

الله دعا قبلوي:- مقصد دا دې چه الله ﷻ ددعا کونکو دعا نه رد کوي او نه داسې کیږي چه هغه پاك ذات ددې دعا نه غافله پاتې شي، اودا واونرې. دې کښې دعا کولو طرفته رغبت ورکړې شوې دې اوددې نه ضائع کیدو وعده کړې شوې ده. حضرت سلمان فارسي ﷜ فرمائي چه نبي کریم ﷺ فرمائي چه بنده کله دالله ﷻ مخکښې لاس پورته کړي او دعا غواړي نو هغه پاك ذات ارحم الراحمین ددې نه شرمیږي چه دده لاسونه خالي اوبې کاره راواپس کړي (مسنداحمد).[۳]

دعا عبث نه ځي:- حضرت ابو سعید خدري ﷜ فرمائي چه نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي چه کوم یو بنده دالله ﷻ نه څه دعا کوي چه په هغې کښې نه څه ګناه وي، نه دې سره څه رشتې وغیره ماتیږي، نوده ته دالله ﷻ په دریوخبرو کښې یو ضرور ورکوي. ❶ دده دعا په هغه وخت کښې قبوله کړي او هم په هغه وخت کښې د هغه مراد پوره کوي. ❷ دا(دعا)دده دپاه ذخیره کړي او ده دپاره ئې ساتي او په آخرت کښې ورته د هغې ثواب ورکوي. ❸ ددې (دعا) په وجه څه راتلونکې مصیبت او بلا ترې لرې کړي. خلقو چه دا واوریدل نو وې وئیل چه مونږ به ډیرې دعاګانې کوؤ، نبي کریم ﷺ اوفرمائیل، چه بیا الله ﷻ سره د څه کمې دي. (مسند احمد).[۴]

ناجائزه دعا نه قبلیږي:- حضرت عباده بن صامت ﷜ فرمائي چه نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي چه په مخ د زمکې کوم مسلمان دالله ﷻ نه دعا اوغواړي نو الله ﷻ هغه قبلوي یا دده چه څه مراد وي نو هغه ده ته ملاویږي یا دده نه هغه شان څه مصیبت لرې شي خو په دې شرط چه ده د رشته دارئي د پریښودو دپاره دعا نه وي کړې (مسند احمد).[۵]

په دعا کښې تلوار نه دې کول پکار:- حضرت ابو هریره ﷜ نه روایت دې چه نبي کریم ﷺ فرمائیلي دي چه ترڅو پورې څوك په دعا کښې تیزي اونه کړي نودده دعا ضرور قبلیږي. تیزي کول دادي چه اووائي چه ما خو ډیرې دعاګانې اوغوښتلې خو قبولې نشوې (موطا امام مالك).[۶] په بخاري شریف کښې روایت دې چه په ثواب کښې جنت ورکړې کیږي. صحیح مسلم کښې دا هم دي چه هغه دې دنه قبلیدو خیال د زړه نه اوباسي او دعا دې اوغواړي، دا تیزي کول دي.[۷] د ابوجعفر طبري ﷫ په تفسیر کښې دي چه دا قول د حضرت عائشه ﵂ بیان کړې شوې دې.

---

[۱] احمد : ۲۱۰/۳، وسنده صحیح)-
[۲] احمد : ۵٤٠/۲، ابن ماجة کتاب الادب باب فضل الذکر: ۳۷۹۰، وهو حدیث صحیح)-
[۳] احمد : ٤۳۸/۵، ابوداود کتاب الصلاة (الوتر) باب الدعاء : ۱٤۸۸، ترمذی: ۳۵۵٦، ابن ماجة: ۳۸٦۵)-
[۴] احمد : ۱۸/۳، ح/۱۱۱۳۳، وسنده حسن،)-
[۵] احمد : ۳۲۹/۵، کتاب الدعوات باب فی انتظار الفرج : ۳۵۷۳، وهو حدیث حسن)-
[۶] صحیح بخاری کتاب الدعوات باب یستجاب للعبد ما لم یعجل : ٦۳٤٠)-
[۷] صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب بیان انه یستجاب للداعی ما لم یعجل: ٦۳٤٠)-

د غافله دعا نه قبليږي:-حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ فرمائي چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ فرمائيلي دي چه زړونه په مثال دلوښو دي،بعضې بعضو نه زيات نګراني کولو والا وي.اې خلقو ! تاسو چه کله دالله ﷻ نه دعا غواړئ نو دقبليدو يقين ترې ساتئ؛واورئ د غافله زړه خاوند دعا الله ﷻ نه قبلوي.(مسند احمد).([1])

حضرت عائشه صديقه ﷺ يو ځل رسو ل اکرم ﷺ نه ددې آيت باره کښې تپوس اوکړو،نو حضرت رسول اکرم ﷺ دعا اوکړه چه اې الله ﷻ ! دحضرت عائشه ﷺ ددې سوال څه جواب دې.حضرت جبريل ﷺ تشريف راوړو او وې فرمائيل چه الله ﷻ تاسو ته سلام کوي.اوفرمائي چه مراد ددې نه هغه سړې دې چه نيك عملونو کولو والا وي او رښتونی نيت سره ما راوبلي نو څه لبيك ورته وايم او دهغه حاجت ضرور پوره کوم.(ابن مردويه).دا حديث د اسنا په لحاظ سره غريب دې.

يوه جامع دعا:- يوبل حديث کښې دی چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو ،بيا ئې اوفرمائيل چه اې الله ﷻ تا ددعا حکم کړې دې او د اجابت وعده دې فرمائيلې ده،څه حاضر يم،يا الهی څه حاضر يم،حاضر يم،اې لا شريك الله ﷻ څه حاضريم.تعريفونه نعمتونه او بادشاهی ستا دپاره ده،تا سره هيڅوك شريك نشته دې،څه ګواهی ورکوم چه ته احد ئې،او بې مثل ئې،او يو ئې،ته پاك ذات ئې،د اهل وعيال نه لرې ئې،نه ستا څوك همسر شته دې او نه ستا ذات سره څوك برابر شته دې اونه ستاپه شان څوك شته،څه ګواهی ورکوم چه ستا وعده رښتونې ده،ستا ملاقات حق،جنت او دوزخ حق،او دوباره ژوند دا ټول برحق کارونه دی.(ابن مردويه).

په يو څيز کښې د الله او د بنده شراکت:- حضرت انس ﷺ نه روايت دې چه حضرت رسو ل اکرم ﷺ فرمائيلی دی چه د الله ﷻ ارشاد دې چه اې ابن آدم يو څيز خوستا دی،يو زما دی،او يو زما اوستا په مينځ کښې تقسيم دې.خالص زما حق دادې چه هم يو زما عبادت اوکړې،او زما سره څوك شريك نه جوړوې.څما سره مخصوص دا دې چه ستا دهر هرعمل پورا پورا بدله به څه تاته ضرور درکوم او ستا هيڅ نيکی به نه ضائع کوم.په مينځ کښې چه کوم يو څيز دې هغه دا دې چه ته دعا کوه او څه به ئې قبلوم.دعا کول ستا کار دې او دعا قبلول زما کار دی.([2])(بزار)

دعا حکم د روژو د احکامو په مينځ کښې:- ددعا ددې آيت د روژو د احکامو په مينځ کښې دراوړو حکمت دادې چه د روژو ختميدو نه پس خلقو ته د دعا کولو ترغيب وی بلکه هره ورځ د افطار په وخت کښې هغوی ډيرې دعاګانې کوی.حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائيلی دی چه روژه دار د افطار په وخت کښې کومه دعا کوی الله ﷻ هغه قبلوی.

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ به د افطار په وخت کښې خپل کور والا او بچی راغوښتل او دعا به ئې کوله (ابو داؤد طيالسی).([3])ابن ماجه کښې هم دا روايت دې او په هغې کښې دصحابه کرامو ﷺ دا دعا منقول ده.(اللهم انی اسئلك برحمتك التی وسعت كل شئ ان تغفرلی) ([4])يعنی اې الله ﷻ څه تاته ستا رحمت يادوم،چه هغه ټولو څيزونه راګير کړی دی،او ستا نه سوال کوم چه زما ګناهونه معاف کړه).

د درې کسانو دعا نه رد کيدل:- اويو بل حديث کښې دی چه د درې قسمه خلقو دعا نه رد کيږی.① د عادل بادشاه ②دروژه داردعا③ او د مظلوم هغه به د قيامت په ورځ الله ﷻ اوچت کړی.دمظلوم بددعا

---

[1] احمد : ۱۷۷/۲ ،)-

[2] البزار ۱۸/۱ ،)-

[3] ابو داود الطيالسی: ۲۲۲۲ ،)-

[4] ابن ماجة كتاب الصيام باب فی الصائم لا تردعوته : ۱۷۵۳ ،وهو حديث حسن)-

دپاره د اسمان دروازې پرانیستې شي.او الله ﷻ فرمائي چه خمادې په خپل عزت قسم وی چه خه به ستا مدد ضرور کوم،اګر چه زر نه وی.(مسند ،ترمذی،نسائي او ابن ماجه).[1]

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ

| حلال کړې شوې دې|ستاسودپاره| په شپه | دروژوکښې

|تاسو دپاره د روژو په شپه کښې

الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمْ ؕ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ

کوروالي| دښځو خپلو سره |هغوئ |جامې دی |ستاسودپاره| اوتاسو |جامې يئ دهغوئ دپاره |معلوم دی الله ته

خپلوښځوته نزدیکت مباح شوې دې|هغوئ ستاسو جامې دی اوتاسو دهغوئ جامې يئ|الله ته معلومه ده چې

اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا

چې بیشکه| تاسو |خیانت اوکړو | دخانونو خپلو سره| نو رجوع درحمت ئې اوکړه|په تاسو باندې|اومعافی ئې اوکړه

تاسودخپلو خانونو سره(پټ پټ) خیانت کړې دې| نوهغه ستاسوتوبه قبوله کړه| اوتاسو ئې معاف کړئ

عَنْكُمْ ۚ فَالْئٰنَ بَاشِرُوْهُنَّ وَابْتَغُوْا مَا كَتَبَ اللّٰهُ

تاسو ته | نواوس |دشپې جماع کوئ دهغوئ سره| اوغواړئ کړئ|هغه اولاد| چې لیکلی دې الله

نواوس ورسره (دشپې)کوروالي کوئ|اوکوم(خونداواولاد)چې الله ستاسودپاره مقرر کړې دې هغه حاصلوئ شئ

لَكُمْ ص وَكُلُوْا وَاشْرَبُوْا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ

ستاسو دپاره| او خورئ | او څکئ |تر هغې پورې |چې ښکاره شي| تاسو ته | تار

..............(ددې نه سوا) دشپې خوراک اوڅکاک هم کوئ|تردې چې راښکاره شي سپین تار

الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ص ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ ۚ

سپین | د تار | تورنه | یعنی صبا | بیا |پوره کړئ| روژه |دشپې پورې

(د صبا رنړا)درته دشپې د تور تار(د شپې تیارې) نه اوصبا راوخیژي|نو بیا ترماښام پورې روژه پوره کوئ

وَلَا تُبَاشِرُوْهُنَّ وَاَنْتُمْ عٰكِفُوْنَ ۙ فِى الْمَسٰجِدِ ؕ تِلْكَ

او کوروالي مه کوئ دښځوسره |کله چې تاسو| اعتکاف کونکی يئ| په جو ماتو نو کښې| دا

او(بله داچې) ښځو ته مه ورنزدې کیږئ کله چې تاسو په جماتونو کښې اعتکاف کښې ئی | دا

حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَا ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ

حدودنه دالله دی | نو مه نزدې کیږئ هغې ته| هم دارنګې| بیانوی | الله | آیتونه خپل| دپاره دخلقو

دالله (مقرر کړې) حدونه دی |نودې ته نزدې نزدې مه ګرځئ الله خلقو ته خپل حکمونه وضاحت سره بیانوی

[1] احمد:۲/۴۴۵،کتاب الدعوات،باب سبق المفردون : ۳۵۹۸،ابن ماجة : ۱۷۵۲،وسنده حسن)-

لَعَلَّهُمْ	يَتَّقُوْنَ﴿۱۸۷﴾
امید دې چې هغوئ	ځان اوساتي دغلطو طریقو نه
چې هغوئ دغلط کارونونه بچ شي	

قوله تعالی:-أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ
په رمضان کښې خوراک څکاک او جماع :د اسلام په شروع کښې دا حکم وو چه دافطارنه پس خوراك څکاك اوجماع کول د ماسخوتن مونځ پورې جائز وو.اوکه څوك به ددې نه مخکښې اوده شو اوهغه ته به خوب ورغلو نو هرڅه به پرې حرام شو.په دې کښې صحابه کرام ﷺ ته لږ شان مشقت وو.او په دې باندې د اجازت دا آیتونه نازل شو.او دآسانۍ حکم راغلو.

قوله تعالی:-الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ
د رفث نه مراد:- ﴿ الرَّفَثُ ﴾ نه مراد دلته جماع ده.حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ،مجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله، سعیدبن جبیر رحمه الله،طاؤس رحمه الله،سالم بن عبدالله رحمه الله،عمرو بن دینار رحمه الله،حسن رحمه الله،قتاده رحمه الله، زهری رحمه الله،ضحاك رحمه الله،ابراهیم نخعی رحمه الله،سدی رحمه الله،عطاء خراسانی رحمه الله،مقاتل بن حیان رحمه الله هم دا فرمائی.

قوله تعالی:-هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ
د لباس نه مراد:- دلباس نه مرادسکون دې،ربیع بن انس رحمه الله دلحاف معنی بیانوی چه ښځې خاوند خپلوکښې تعلقات داقسمه دی چه هغوی ته په شپوکښې هم دتعلق ساتلواجازت ورکولې شی. مخکښې حدیث تیر شوې دې چه ددې آیت شان نزول څه دې ؟.هغې دا بیان شوی دی چې کله دا حکم ووکه دافطار نه مخکښې به څوك څملاستل اوبیا به د شپې پاسیدل نو هغه دپاره خوراك څکاك کول جائز نه وو.بلکه ده به دا شپه او سبا ورځ تیره کړه او د ماښام نه پس به ددهٔ دپاره خوراك څکاك کول حلال وو.

د قیس بن صرمه ﷺ واقعه:- حضرت ابوقیس بن صرمه انصاری ﷺ ټوله ورځ په پټو کښې کار اوکړو او کورته واپس راغلو،ښځې ته ئې اووئیل چه دخوراك څه شته دې ؟جواب ملاؤ شو چه هیڅ نشته دې،څه ئم اوڅه راوړم،نو هغه لاړه او دده سترګې ورغلې،هرکله چه راغله او وې کتل نوډیر افسوس ورته اوشو چه اوس به دې دا شپه او سبا ورځ اوږې وی اودا به څنګه تیروی.نوکله چه نیمه ورځ تیره شوه نو حضرت قیس بن صرمه ﷺ د لوږې د وجې بې هوشه شو حضرت رسول اکرم ﷺ سره دده ذکر اوکړې شو نو په هغه وخت کښې دا آیت نازل شو او مسلمانان ډیر خوشحاله شو.([1])

د بعضې صحابوٌ نه کوتاهي کیدل:- یوروایت کښې دی چه صحابه کرام ﷺ به ټول رمضان کښې ښځو ته نه ورتلل،لیکن بعضو خلقو نه داسې څه خطاګانې کیدلې نو په دې باندې دا آیت نازل شو.([2]) یوبل روایت کښې دی چه دا قصور د ډیروحضراتو نه شوې وو.چه هغوی کښې حضرت عمرفاروق ﷺ هم وو.نوپه دې باندې دآیت نازل شو.یو روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ چه هغوی د ماسخوتن مونځ نه پس خپلې بی بی سره مباشرت کړې وو.بیائې دربارنبوت کښې شکایت اوکړو او درحمت دا آیت نازل شو.یوروایت کښې دی چه کله حضرت عمر فاروق رضی الله عنه راغلو او دا واقعه ئې واوروله نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه ائې عمر ﷺ ! ستاسو نه خو دا امید نه وو.هم په هغه وخت کښې دا آیت نازل شو.

---

[1] صحیح بخاری کتاب الصوم باب قول الله تعالی : (احل لکم لیلة الصیام....) ۱۹۱۵،ابوداود : ۲۳۱۴،ترمذی: ۲۹۶۸،نسائی: ۲۱۷۰-
[2] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (احل لکم لیلة الصیام......) ۴۵۰۸-

يو روايت كښې دي چه حضرت قيس ﷺ د ماسخوتن مونځ نه پس رابيدار شوې وو او خوراك څكاك نې كړې وو.او سحر د حضرت رسول اكرم ﷺ په خدمت كښې حاضر شوې وو او خپل قصور نې ورته بيان كړې وو.يو روايت كښې دي چه كله حضرت عمرفاروق ﷺ د مباشرت كولواراده اوكړه نو بى بى ورته اووئيل چه ماله خوب راغلې دې خو هغوى ﷺ گمان اوكړو چه گنې دا بهانه كوى.په دې شپه حضرت عمر فاروق ﷺ تر ډيره پورې مجلس نبوى ﷺ كښې ناست وو او ډير ناوخته كورته واپس شو.اويو روايت كښې دي چه حضرت كعب بن مالك نه هم دا قصور شوې وو.[1]

قوله تعالى:-وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

د كتب نه مراد:- ﴿ مَا كَتَبَ اللَّهُ ﴾ نه مراد اولاد دې.[2] بعضو وئيلى دى چه ليلة القدر ترې مراد دې.قتاده ﷺ وائى چه ددې نه مراد رخصت دې.تطبيق په دې ټولو اقوالوكښې داشان كيدې شى چه د عموم په طورهم ټول مراد دى.دجماع رخصت نه پس د خوراك څكاك اجازت ملاويږى چه تر صباصادق پورې د دې اجازت دې.

دپشنمى او افطارى متعلق مسائل :- : صحيح بخارى كښې دى چه حضرت سهل بن سعد ﷺ فرمائى چه مخكښې د ﴿ مِنَ الْفَجْرِ ﴾ لفظ نه وو نازل شوې نو څه خلقو به خپلو پښو سپين او تور تارونه اوتړل و تركومې پورې چه به په سپينوالى او توروالى كښې نې فرق نه وو كړې نو ترهغه به نې خورك څكاك كولو.دې نه پس معلوم شو چه ددې نه مراد شپه او ورځ دى.[3]

دعدى بن حاتم ﷺ واقعه:- مسند احمد كښې دى چه حضرت عدى بن حاتم ﷺ فرمائى چه ما هم دوه تارونه سپين او تور دخپلې تكيه لاندې كيخودل او تركومې چه به مې ددې په رنگ كښې تميز اونه كړې شو نو ترهغه وخته پورې به مې خوراك څكاك كولو.سحر مې حضرت رسول اكرم ﷺ ته دا ذكر اوكړو.نو حضرت رسول اكرم ﷺ اوفرمائيل چه ستا تكيه خو ډيره اوږده راووتله.ددې نه مراد خو د سبا سپين والې،دشپې توروالئ دې.دا حديث په مسلم او بخارى كښې هم دې.[4]د حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم ددې قول مطلب دادې چه په آيت كښې خو د تارونو نه مراد د ورځې سپين والې او دشپې توروالې دې.نو كه ستا د تكيه لاندې دا دواړه (توروالې او سپين والې) راځى نو گويا چه ددې اوږدوالې مشرق او مغرب پورې دې .صحيح بخارى كښې دا تفسير هم روايتاً موجود دې.[5]

بعضو روايتونوكښې دا لفظ هم دې چه بيا خو ته ډير اوږد څټ والا نې.[6] بعضو خلقو ددې معنى بيان كړې ده چه كند ذهن يې،ليكن دا معنى غلطه ده،بلكه مطلب د دواړو جملو هم دا يو دې څكه چه تكيه دومره لويه ده نو څټ به هم دومره لوئې وى.والله اعلم.بخارى شريف كښې د حضرت عدى ﷺ هم دا شان سوال او د حضرت رسول اكرم ﷺ هم داشان جواب تفصيل سره راغلې دې.د آيت د دې الفاظو نه د پشنمى خوړلو استحباب هم ثابت دې.څكه چه د الله ﷺ په اجازتونو باندې عمل كول هغه ته خوښ دى.

قوله تعالى:-وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

د پيشمنى حكم:- دحضرت رسول اكرم ﷺ فرمان دې چه پشنمې كوئ څكه چه په دې كښې ډيربركت دې.

---

[1] احمد: ۴۲۰/۳،ددې سند حسن دې.-

[2] ابن ابى حاتم: ۳۷۷/۱)-

[3] صحيح بخارى كتاب التفسر سورة البقرة باب (كلو واشربوا،....) : ٤٥١١،صحيح مسلم: ۱۰۹۱)-

[4] احمد: ۳۷۷/۳،صحيح بخارى كتاب التفسر سورة البقرة باب (كلو واشربوا،....) : ٤٥۰۹،صحيح مسلم: ۱۰۹۰)-

[5] صحيح بخارى كتاب التفسر سورة البقرة باب (كلو واشربوا،....) : ٤٥۱۰)-

[6] صحيح بخارى كتاب التفسر سورة البقرة باب (كلو واشربوا،....) : ٤٥۱۰)-

(بخاري ومسلم).(۱)زمونږ اواهل کتابو په روژو نیولو کښې هم دادپشمنی خوړلو فرق دې.(مسلم).(۲)
پشمنې خوړل برکت دې.دامه پرېږدئ اګر چه څه ملاؤ نشي اګر چه د اوبو یو ګوټ ولې نه وی.الله ﷻ او
د هغه فرښتې په پشمنی کونکو باندې رحمت لیږی.(مسند احمد).(۳) داشان نور ډیر احادیث هم دی.
پشمنې ناوخته خوړل پکار دی په داسې وخت کښې چه د فارغیدو نه پس صبا صادق شی.حضرت
انس ﷺ فرمائی چه مونږ به پشمنی خوړلو نه پس مونځ دپاره اودریدو،د اذان او پشمنی په مینځ کښې
به دومره فرق وو چه پنځوس آیتونه به لوستلې شو.(بخاری ومسلم).(۴)حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائی
چه ترکومې پورې زما امت په افطارکښې تیزی کوی او په سحری خوړلوکښې تاخیر کوی نو هغه پورې
به په ښیګړه کښې وی.(مسند احمد).(۵)دا هم حدیث مبارک نه ثابت دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ
ددې نوم غداء مبارکه ایښودې دې.(۶)

د صبا راختو نه وړاندې پورې پیشمنې کول:- مسنداحمد وغیره کښې حدیث دې چه حضرت حذیفه ﷺ
فرمائی چه مونږ حضرت رسول اکرم ﷺ سره پیشمنې اوکړو په داسې وخت کښې چه ګویانمر راختلو
والا وو.(۷) لیکن په دې کښې یو راوی عاصم بن ابونجود منفردې او ددې نه مراد نیزدیکت دې لکه د
الله ﷻ فرمان دې چه ﴿فَإِذَابَلَغۡنَ أَجَلَهُنَّ﴾ یعنی کله چه هغه ښځې خپل نیتې ته اورسی،مراد دا دې چه کله
دعدت موده نزدې شی.هم دا مراد د دې حدیث هم دې چه هغوی پیشمنې اوکړو اود صبا صادق یقین
نه وو.لیکن داسې وخت وو چه چا به وئیل چه صبا شو،چا به وئیل چه صبا شوې نه دې د اکثرو صحابه
کرامو ﷺپیشمنې روستو کول اوترآخره پورې خوراك کول ثابت دی لکه حضرت ابوبکرصدیق ﷺ،
حضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علی ﷺ،حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ،حضرت حذیفه ﷺ،حضرت
ابوهریره ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله بن عباس ﷺ،حضرت زید بن ثابت ﷺ.او د تابعینو د
یولونې ډلې نه هم صبا صادق ته نزدې د پیشمنې خوراك مروی دې.لکه محمد بن علی بن حسین
رحمه الله،ابومجلز رحمه الله،ابراهیم نخعی رحمه الله،ابوالضحی رحمه الله او ابو وائل رحمه الله وغیره شاګردان د ابن مسعود
ﷺ،او عطاء رحمه الله او حسن رحمه الله او حاکم بن عینیه رحمه الله او مجاهد رحمه الله او عروه بن زبیر او ابوالسعاء
جابر بن زید رحمه الله او د اعمش رحمه الله او جابر بن راشد رحمه الله.هم دا مذهب دې دې په دې ټولوباندې د الله
رحمتونه نازل کړی.مونږ ددوی ټولو اسنادو یومستقل کتاب د کتاب الصیام په نوم باندې بیان کړې
دې.والله اعلم.

یو ضعیف قول:- ابن جریر رحمه الله په خپل تفسیر کښې دبعضې خلقو نه هم دا نقل کړی دی چه نمر ختلو
پورې خوراك څکاك جائز دی لکه څنګه چه ډوبیدو سره افطار کول.لیکن داقول یو علم والا نشی
قبلولې.ځکه چه د نص قران پاك خلاف دې.قران پاك کښې د(خیط) لفظ موجود دې.د بخاری اومسلم
حدیث کښې دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه د (حضرت) بلال ﷺ په اذان آوریدو سره تاسو
خوراك څکاك مه بندونی،هغه په هغه وخت کښې اذان کوی چه لا شپه باقی وی.تاسو خوراك څکاك
کوئی.ترکومې چه (حضرت) عبدالله بن ام مکتوم ﷺ اذان اونکړی هغه اذان نه کوی تر څو چه سحر نه

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الصوم باب برکة السحور من غیر ایجاب: ۱۹۲۳،صحیح مسلم: ۱۰۹۵)-
(۲) صحیح مسلم کتاب الصیام باب فضل السحور وتاکید استحبابه: ۱۰۹٦)-
(۳) احمد: ٤٤/۳)-
(۴) صحیح مسلم کتاب الصوم باب قدر کم بین السحور وصلاة الفجر: ۱۹۲۱،صحیح مسلم: ۱۰۹۷)-
(۵) احمد: ٤٤/۳)-
(۶) ابوداود کتاب الصیام باب من سمی السحور الغداء : ۲۳٤٤،وسنده حسن : نسائی: ۲۱٦۵)-
(۷) احمد ۳۹٦/۵،نسائی: کتاب الصیام باب تاخیر السحور: ۲۱۵٤،ابن ماجة: ۱٦۹۵،وهو حدیث حسن)-

وی راختلي.([1])
مسند احمد کښې حديث دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه سحرهغه نه دې چه د آسمان په لمنو کښې ښه خور شي.بلکه دا (سحر) خو هغه سرخی د ه چخه دآسمان په (کناور) غاړو کښې ښکاره شي ([2])ترمذی کښې حديث کښې دی چه په هغې کښې دی چه دا ړومبي صبا کوم چې راخيژی،ددې په ليدو سره خوراك څكاك مه بندوئی،تردې پورې چه (دآسمان په) لمنو کښې سورالي راوخيژی.([3])
يو بل حديث کښې ئې د صباکاذب اود حضرت بلال ؓ د اذان ذکر يو ځائې بيان فرمائيلی دې.([4])يو بل روايت کښې دی چه د صبا کاذب سپين والی ته ئې د ستنوپشان ونيلی دی.([5]) دويم روايت کښې ئې ددې ړومبی اذان چه ددې موذن حضرت بلال ووداوجه بيان کړې ده چه هغه داوده خلقو د رابيدارولو او او تهجدو د مونځ دپاره کيږی.دې سره صبا نه رازی.ترکومې پورې چه داشان نه وی ؟ يعنی دا نه چه په آسمان کښې اوچت راوخيژی بلکه په کنارو کښې ظاهرشي.([6])يو مرسل حديث کښې دی چه صبا دوه دی،يو د شرمخ د لکئ په شان،په دې سره په روژه دار باندې
هيڅ څيز نه حراميږی.اودويم هغه صبا چه دآسمان په کنارو کښې ظاهر شي،هغه د سحر دمونځ وخت دې.اود روژه دار د خوراك څكاك موقوف کولو وخت دې.([7])حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائي چه کوم سپين والې د آسمان د لاندې نه راپورته کيږی د هغې مونځ حلت اودروژې حرمت سره هيڅ کار نشته دې.بلکه کوم صبا چې د غرونو په څوکونوباندې پرقيږی هغې سره خوراك څكاك حراميږی حضرت عطاء نه مروی دی چه آسمان کښې اوږدې اوږدې راختلو والا رنړاګانې دی نه خو په روژه دار باندې خوراك څكاك حراميږی،او نه دې سره دمونځ وخت معلوميدې شي،نه حج فوت کيږی.ليکن کوم سبا چه د غرونو په څوکو باندې خوريږی هغه سحر دې چه په روژدارو باندې ټول څيزونه حراموی.او د مونځګذار دپاره مونځ حلالوی.او حج فوت کيږی.د دې دواړو روايتونو سندصحيح دې او ډيروسلفو نه دا منقول دی،الله ﷻ دې په هغوی باندې خپل رحمتونه نازل کړی.

د جنابت په حالت کښې صبا کولو حکم:- چونکه د جماع او خوراك څكاك آخری وخت الله ﷻ د روژې دار دپاره صبا صادق مقرر کړې دې.ددې نه په دې مسئله باندې استدلال کيږی چه د صبا په وخت کښې کوم سړې جنبی پاسی هغه دې غسل اوکړی اوخپله روژه دې پوره کړی.د څلور واړو ائمه کرامو او د سلفو او خلفو جمهور علماء کرامو هم دا مذهب دې.بخاری اومسلم کښې د حضرت عائشه ؓ او حضرت ام سلمه ؓ نه روايت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ د شپې په وخت کښې جماع کوله.د صبا صادق په وخت کښې به جنب پاسيدل،بيابه ئې غسل اوکړو او روژدار به وو.د دوی د جنب کيدل داحتلام په سبب نه وو.حضرت أم سلمه ؓ والا روايت کښې دی چه بيا به نه حضرت رسول اکرم ﷺ افطار کولو اونه به ئې قضا راوړه.([8])
صحيح مسلم کښې دی چه حضرت عائشه ؓ نه روايت دې چه يو سړی اووئيل چه يارسول الله ﷺ خه

---

[1]) صحيح بخاری کتاب الاذان باب الاذان قبل الفجر : ٦٢٢،صحيح مسلم: ٢٥٣٦)-
[2]) احمد: ٢٣/٤)-
[3]) ابوداود کتاب الصيام باب بيان ان الدخول فی الصوم........: ٧٠٥،و سنده حسن)-
[4]) صحيح مسلم کتاب الصيام باب فی بيان ان الدخول فی الصوم: ١٠٩٤)-
[5]) صحيح مسلم کتاب الصيام باب فی بيان ان الدخول فی الصوم: ١٠٩٤)-
[6]) صحيح مسلم کتاب الاذان باب الاذان قبل الفجر : ٦٢١،صحيح مسلم : ١٠٩٣)-
[7]) الطبری فی تفسيره: ٣٠٣،وهو حسن بالشاهد الذی فی المستدرک : ١٩١/١.وسنده حسن)-
[8]) صحيح بخاری کتاب الصوم باب الصائم يصبح جنبا : ١٩٢٥،صحيح مسلم: ١١٠٩)-

مونږ ته راتلو پورې جنب يم نو ايا څه روژه اوساتم ؟ حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه هم دا خبره ماسره هم کيږي او څه روژه ساتم.ده اووئيل چه يارسول الله ﷺ مونږ خو ستاسو په شان نه يو.الله ﷻ خوستاسو ټول مخکښنی روستنی ګناهونه معاف کړی دی.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه والله ماته خواميد دې چه څه ستاسو نه زيات دالله ﷻ نه ويريږم او ستاسو نه زيات د تقوی نه خبر يم.[1]

مسند احمد کښې يو حديث دې چه کله د صبا صادق اذان اوشی او تاسو کښې څوك جنب وی نوهغه دې په هغه ورځ روژه نيسی.ددې اسناد ډير ښه دی.او داحديث د شيخينو په شرط باندې دې لکه چه ظاهر دی.داحديث بخاری او مسلم کښې هم دحضرت ابوهريره ﷺ نه مروی دې.هغه فضل بن عباس ﷺ نه روايت کوی،هغه د حضرت رسول اکرم ﷺ نه.[2] سنن نسائی کښې داحديث په روايت دحضرت ابوهريره دې،هغه د اسامه بن زيد ﷺ او فضل بن عباس ﷺ نه روايت کوی او مرفوع کوی.د بعض علماء قول دې چه په دې حديث کښې د اعلت دې چه دا مرفوع نه دې اود ځينې نورو علماء کرامو هم دامذهب دې.ابوهريره ﷺ،سالم رحمه الله،عطاء رحمه الله،هشام بن عروه رحمه الله او حسن بصری رحمه الله هم دا فرمائی.

بعضې خلق وائی که جنب څملاستو او سبا صادق راختلو باندې ئې سترګې اوغړيدې نو دې روژه کښې هيڅ نقصان نشته دې.دحضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت ام سلمه رضی الله عنها والا حديث همدا مطلب دی.

اوکه ده په ښه طريقې سره غسل اونکړو او هم په دې حالت کښې صبا شو نو دده روژه اونشوه.حضرت عروه رحمه الله،طاؤس رحمه الله او حسن رحمه الله هم دا فرمائی.

بعضې وائی چه فرض روژه وی نو پوره،دې کړی ليکن قضا ئې لازم ده.او که نفلی روژه وی نو هيڅ حرج نشته دې.ابراهيم نخعی رحمه الله هم دا وائی.خواجه حسن بصری رحمه الله نه هم دا يو روايت دې،بعضې وائی چه حضرت د ابوهريره ﷺ حديث حضرت عائشه رضی الله عنها په حديث سره منسوخ دې،ليکن حقيقت کښې دتاريخ پته نه لګی چه هغې سره دا منسوخ ثابت شی.ابن حزم رحمه الله فرمائی چه ددې ناسخ د قران پاك دا آيت دې.ليکن دا هم لرې خبره ده ځکه چه دې آيت نه پس نازليدل ثابت نه دی بلکه ظاهرخو دا ده چې دا حديث هم ددې نه پس دې.

بعضې خلق وائی چه د حضرت ابوهريره ﷺ حديث کښې لا نفی دکمال ده.يعنی ددې سړی روژه کامله نه ده.ځکه چه د حضرت عائشه رضی الله عنها او دحضرت ام سلمه رضی الله عنها والا حديث نه جواز ښکاره ثابتيږی.هم دامسلك صحيح دې اود نورو ټولو اقوالو نه دا قول بهتر دې او داسې وئيلو سره په دواړو روايتونو کښې د تطبيق صورت هم راوزی.والله اعلم.

دجنابت روژې سره منافات نشته

مسلک حنفی:داحنافو په نيز که جنب په حالت دجنابت کښې صبا کړی نو دده روژې ته هيڅ نقصان نه رسی.برابره ده که د نا راستيا د وجې ئې د جنابت په حالت کښې صبا کړی وی او که دغه شان اودهٔ پاتې شوې وی (مسائل روزه صفحه ۷۰ بحواله فتاوی دارالعلوم ديوبند (۴۱۴۱۲).

قوله تعالى:-ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

د روژې د افطار وخت:- بيا فرمائی چه روژه تر شپې پورې پورا کړئی.د دې نه دا ثابته شوه چه نمر پريوتلو سره روژه افطار کول پکار دی.بخاری اومسلم کښې دامير المومنين حضرت عمر بن خطاب ﷺ نه مروی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه د يو طرفنه شپه راشی اود بل طرفنه نه ورځ ختمه شی نو روژې افطار کوئی.[3] بخاری اومسلم کښې حضرت سهل بن سعد ساعدی ﷺ نه روايت دې چه حضرت

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الصيام باب صحة صوم من طلع عليه الفجر وهو جنب: ۲۵۹۳)-

[2]) احمد: ۳۱٤/۲،صحيح بخاری كتاب الصوم باب الصائم يصبح جنبا: ۱۹۲۵،صحيح مسلم: ۱۱۰۹)-

[3]) صحيح بخاری كتاب الصوم باب متى يحل فطر الصائم : ۱۹۰٤،صحيح مسلم: ۱۱۰۰)-

رسول اکرم ﷺ فرمائیلي دي چه خوپورې خلق په افطار کولو کښې تیزي کوي نو په خیر به وي.[۱]
مسنداحمد کښې دحضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه دالله ﷻ ارشاد دې چه ماته ډیر خوښ هغه خلق دي چه په روژه افطار کولوکښې تیزي کوي.امام ترمذي ﷫ دې حدیث ته حسن غریب ونیلي دی.[۲]

د صوم الوصال ممانعت:- د مسند یو حدیث کښې دي چه د بشیر بن خصاصیه ﷺ بي بي حضرت لیلي ﷺ فرمائي چه ما دوه روژې بغیر د افطار نه یو کول غوښتل نو زما خاوند څه منع کړم اووې ونیل چه حضرت رسول اکرم ﷺ ددې نه منع فرمائیلې ده او فرمائیلي ئې دي چه داکار د نصرانیانو دې.تاسو خو روژې داشان ساتئ؛ چه څنګه دالله ﷻ ارشاد دې چه دشپې روژه افطار کوئی.[۳]او نورهم ډیرو احادیثو کښې د روژې یو ځائې کولو نه منع فرمائیلې شوې ده.
دمسند یو حدیث کښې دي چه حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائي چه روژې مه یوځائې کوئی.نوخلقو اوونیل چه یارسول الله ﷺ ! چه تاسو خو په خپله یو ځائې کوئی.نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه زه ستاسو په شان نه یم څه شپه تیروم او زما رب ماته خوراك څکاك راکوی.خو خلق بیا هم ددې نه منع نشو.نو حضرت رسول اکرم ﷺ د دوه ورځو اودوه شپو برابر روژه اونیوله،بیا میاشت په نظر راغله نو حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل که چرې میاشت نه وې ښکاره شوې نو ما خو داشان روژې یو ځائې کولې.نوحضرت رسول اکرم ﷺ خپله عاجزي ظاهرول غوښتل.بخاري اومسلم کښې هم یو حدیث داشان دې.[۴]
اودا شان روژه بغیر د افطار کولو نه چې د شپې د خوراك څکاك نه بغیر بله روژه اونیسی د دې نه د نبي کریم ﷺ ممانعت په بخاري اومسلم کښې دحضرت انس ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،او حضرت عائشه ﷺ نه هم مرفوع احادیثو مروی دی.[۵]نو ثابت شو چه امت منع کړې شوې دې او د حضرت رسول اکرم ﷺ ذات مبارك سره دا روژه نیول مخصوص وه.د حضرت رسول اکرم ﷺ ذات مبارك کښې ددې طاقت وو.او دالله ﷻ د طرفنه په دې باندې د حضرت رسول اکرم ﷺ سره مدد کیدو.
دادې هم خیال وی چه حضرت رسول اکرم ﷺ چې دا اوفرمائیل چه زما رب ماته خوراك څکاك راکوی، ددې نه مراد په حقیقت کښې خوراك څکاك نه دې ځکه چه بیا خو یوه روژه بلې روژې سره یو ځائې نشوه.بلکه دا صرف روحاني طور مدد وو لکه د عربو یو شاعریو شعر کښې وائی چه :

لها احادیث من ذکراك تشغلها
عن الشراب تلهیها عن الزاد

(ترجمه) هغه ته ستاپه ذکر او خبروکښې هغه دلچسپي ده چه د خوراك څکاك نه بې پرواه کیږی.

د یو پیشمنی نه بل پیشمنی پورې روژه نیول:- خوکه څوك دویم پیشمنی پورې خوراك څکاك بندول غواړی نو دا جائز دی.د حضرت ابوسعید خدري ﷺ والا حدیث کښې دي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه وصال مه کوئی،چه څوك کول غواړی نو پیشمنی پورې دې کوی.خلقواووئیل چه تاسو خو وصال کوئی.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه څه ستاسو په شان نه یم.ماته خو د شپې خورونکې خوراک

---

[۱] صحیح بخاری کتاب الصوم باب تعجیل الافطار : ۱۹۵۷،صحیح مسلم: ۱۰۹۸)-
[۲] مسند احمد: ۲۳۷/۲،ترمذی کتاب الصوم باب ما جاء فی تعجیل الافطار : ۷۰۰)-
[۳] احمد : ۲۲۵/۵،وسنده صحیح مجمع الز وائد : ۱۵۸/۳)-
[۴] احمد : ۲۸۱/۵،صحیح بخاری کتاب الصوم باب التنکیل لمن اکثر الوصایا: ۱۹۶۵،صحیح مسلم: ۱۱۰۳)-
[۵] صحیح بخاری : ۱۹۶۱،صحیح مسلم : ۱۱۰۲)-

راکوي او څکونکي را باندې څکاک کوي (بخاري ومسلم) (۱) يوبل روايت کښې دي چه يو صحابيه ښځه حضرت نبي کريم ﷺ ته راغله او حضرت رسول اکرم ﷺ پيشنمې کولو. حضرت رسول اکرم ﷺ ورته اوفرمائيل چه رازه ته هم اوخوره. هغې اووئيل چه زما روژه ده. حضرت رسول اکرم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ته روژه څنګه نيسې ؟ هغې بيان اوکړو نو نبي کريم (ص) اوفرمائيل د ال محمد پشان د يو پيشمنې د وخت نه واخله تر بل پيشمنې وخته پورې مسلسل روژه ولې نه نيسې (۲) (ابن جرير) حضرت رسول اکرم ﷺ به ديو پيشمنې نه تر بل پشنمې پورې روژه نيوه.

د نفس د رياضت په طور د صوم الوصال حکم:- ابن جرير کښې حضرت عبدالله بن زبير ﷺ وغيره سلف صالحين نه مروي دی چه هغوی به څو څو ورځو پورې پرله پسې روژه نيوله بغير د څه خوراك څکاك نه. بعضې خلق وائي چه دعبادت په طور نه وو بلکه د نفس د مړ کولو د رياضت په طور وو، والله اعلم.

او دا هم ممکن دی چه هغوی داګنړلې وی چه دحضرت رسول اکرم ﷺ ددې نه منع کول صرف د شفقت او مهربانۍ په طور وو دې ته د ناجائز وئيلو په طورنه وو، لکه څنګه چه حضرت عائشه ﷺ فرمائي چه په تاسو خلقو ئې د رحم کولو په طور فرمائيلي وو.

د صوم الوصال نه منع د شفقت په وجه:- نو ابن زبير ﷺ او ددوی خوئې عامر ﷺ او ددوی په لار تلونکو به په خپل نفس کښې قوت لرلو، او روژې به ئې ډيرې نيولې. دا هم مروي دی چه کله به هغه افطار اوکړو دوی به مخکښې غوړي او تريخ ګوند خوړلو چه هسې نه غذا رسيدو سره کولمې او شليږي. مروي دی چه حضرت عبدالله بن زبير ﷺ اووه اووه ورځو پورې پرله پسې روژې نيولې او په دې دوران کښې به ئې څه خوراك نه کولو. او بيا به په اوومه ورځ ښه تندرست او صحت مند او ډيټولو نه به زيات قوی ليدې شو. ابوالعاليه ﷺ فرمائي چه الله ﷺ د ورځې روژه فرض کړه، په هغه شپه که څوك خوراك کوی او که نه کوی.

قوله تعالی:- وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

په اعتکاف کښې د جماع ممانعت:- بيا فرمائي چه د اعتکاف په حالت کښې ښځو سره مباشرت مه کوئی. دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ قول دې چه کوم سړې په جمات کښې اعتکاف ته ناست وی که په رمضان کښې وی او که نورو مياشتوکښې وی، په ده باندې د ورځې او د شپې په وخت کښې خپلې ښځې سره جماع کول حرام دی، ترکومې چه دې اعتکاف پوره کړې نه وی حضرت ضحاك ﷺ فرمائي چه مخکښې به خلقو د اعتکاف په حالت کښې هم جماع کوله، نوپه دې باندې دا آيت نازل شو. او په جمات کښې اعتکاف والا باندې دا کار حرام کړې شو. مجاهد ﷺ او قتاده ﷺ هم دا فرمائي. (۳)

د اعتکاف څو مسائل:- د علماء کرامو متفقه فيصله ده چه اعتکاف کونکې که څه د ضروري حاجت دپاره کور ته لاړشي، لکه وړوکی اودس ماتی اويا غټ اودس ماتی يا خوراك دپاره نوددې کار نه د فارغيدو نه پس دې جمات ته لاړشي. اوکور کښې ايساريدل جائز نه دی او نه خپلې بی بی سره بوس وکنار وغيره جائزدی. او نه داعتکاف نه علاوه په څه بل کار کښې مشغوليدل دده دپاره جائز دی. بلکه دبيماردتپوس دپاره هم تګ جائزنه دې. اودابله خبره ده چه په تلوتلوکښې ئې تپوس اوکړی. د اعتکاف نور هم ډير احکام دی. بعضو کښې اختلاف هم دې. دا ټول مونږ په خپل مستقل کتاب (کتاب الصيام) آخر کښې بيان کړی دی. (ولله الحمد والمنة).

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الصوم باب الوصايا: الی السحر: ۱۹۶۷، ابوداود: ۲۳۲۱-

۲

(۳) الطبری: ۵۴۱/۳-

د اعتکاف اهمیت:- چونکه قران پاك کښې د روژو نه پس داعتکاف ذکر دې،هم ددې وجې مصنفینوهم په خپلو خپلو کتابونوکښې دروژې نه پس داعتکاف احکام بیان کړی دی.په دې کښې دې خبرې طرفته اشاره ده چه اعتکاف دروژې په حالت کښې کول پکار دی یا درمضان په آخرکښې.حضرت رسول اکرم ﷺ به درمضان په آخرکښې اعتکاف کولو.تردې پورې چه حضرت رسول اکرم ﷺ وفات شو.حضرت رسول اکرم ﷺ نه پس به امهات المومنین رضی الله عنهن به اعتکاف کولو (بخاری ومسلم).[1]

د اعتکاف حالت کښې خپلې بی بی سره هسې ملاقات کول:- صحیحینو کښې دی چه حضرت صفیه بنت حیی رضی الله عنها دحضرت رسول اکرم ﷺ په خدمت کښې د نبی کریم ﷺ د اعتکاف په حالت کښې حاضریده اوکه څه د ضرورت خبره به وه نو دهغې تپوس به ئې کولو اوواپس به شوه.یو ځل چه کله د شپې لاړه نو چونکه دکور نه مسجد نبوی ﷺ پورې فاصله وه،ددې وجې حضرت رسول اکرم ﷺ د هغې کور ته د رسولو دپاره هغې سره تشریف یوړو.په لار کښې ورسره دوه صحابه کرام ملاؤ شو.او چه د حضرت رسول اکرم ﷺ سره ئې بی بی اولیده نود شرم د وجې ئې قدمونه اودرول اوواپس تلل چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل اودریږئی واورئی دا زما بی بی صفیه رضی الله عنها ده.هغوی اوونیل چه سبحان الله (آیا مونږ ته څه بل خیال هم کیدیشی).حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل چه شیطان دانسان په رګ رګ کښې ګرزی،ماته خیال اوشو چه هسې نه هغه ستاسو په زړه کښې څه بدګمانی پیدا کړی.[2]

د تهمت نه ځان ساتل:- حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ په دې واقعه خپل امت ته سبق ورکوی چه هغوی دې د تهمت لګیدو نه ځان لرې ساتی.ګنی دا خو ناممکن دی چه صحابه کرام رضی الله عنهم به دحضور ﷺ باره کښې څه بد خیال په زړه کښې راولی.اوداهم ناممکن دی چه حضرت رسول اکرم ﷺ د هغوی متعلق دا خیال په زړه کښې راولی.والله اعلم.

په اعتکاف کښې د جماع د اسبابو نه ځان ساتل:- په آیت کښې د مباشرت نه مراد جماع او ددې اسباب دی.لکه کوکې اخستل وغیره،ګنی یو بل ته دیو څیز اخستل اوورکول ټولې خبرې جائز دی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ به د اعتکاف په حالت کښې زما په مخکښې سر ټیټولو او مابه د حضرت رسول اکرم ﷺ سر مبارك کښې ږمنځ وهله حالانکه څه به په حیض کښې ووم.حضرت رسول اکرم ﷺ به د اعتکاف په حالت کښې کور ته دڅه ضرورت نه علاوه تشریف نه راوړو.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه داعتکاف په حالت کښې به ما په تلو تلوکښې دکور دبیمار تپوس کولو.[3]

قوله تعالی:- تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا

بیاالله ﷻ فرمائی چه دا څمونږ بیان شوې خبرې دی او فرض کړې شوی احکام دی اومقرر شوی حدونه دی.روژې اود روژو احکام اوددې مسائل،په دې کښې چه کوم کارونه جائز او کوم ناجائز دی، هغه ټول څمونږ حدبندئی دی،خبردار دې ته نزدې مه ورځئ او مه ددې نه تجاوز کونی او مه ددې نه مخکښې تګ کونی. بعضې وائی چه داحد داعتکاف په حالت کښې دمباشرت نه لرې اوسیدل دی.بعضې وائی چه ددې آیتونو نه څلور احکام مراد دی.

قوله تعالی:- ذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

بیا فرمائی چه څنګه روژې ددې احکام،مسائل او ددې تفصیل مونږ بیان کړو،داشان نور احکام هم مونږ دخپل بنده اورسول ﷺ دمعرفت ټول جهان دپاره بیانوؤ چه (داجهان والا) دامعلومه کړې شی چه هدایت څه دې او اطاعت څه ته وائی.اوپه دې بناء هغوی متقیان جوړ شی.لکه بل ځائې کښې فرمائی

[1] صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب الاعتکاف فی العشر الاواخر: ۲۰۲۶،صحیح مسلم: ۱۱۷۲)-

[2] صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب زیارة المرأة زوجها فی اعتکافه : ۲۰۳٤،صحیح مسلم: ۲۱۷٤)-

[3] صحیح بخاری کتاب الاعتکاف باب لا یدخل البیت الا لحاجة: ۲۰۲۹،صحیح مسلم: ۲۹۷،ابوداود: ۲٤٦۸،ابن ماجة: ۱۷۷٦)-

چه ﴿هُوَ الَّذِیْ یُصَلِّیْ عَلَیْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِیُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَی النُّوْرِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِیْنَ رَحِیْمًا﴾ یعنی هغه الله ﷻ چه په خپل بنده باندې روښانه آیتونه نازل فرمائی چه تاسو د د تیارونه راوباسی او رڼاګانو ته مو راولی، الله ﷻ په تاسو باندې رحمت او نعمت نازل کړی.

وَلَا تَاْكُلُوْٓا	اَمْوَالَكُمْ	بَیْنَكُمْ	
او مهٔ خورئ تاسو	مالونه خپل	په خپلو کښې	
او تاسو په خپل مینځ کښې د یو بل مالونه په ناحقه طریقه مه خورئ			
بِالْبَاطِلِ	وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَی الْحُكَّامِ	لِتَاْكُلُوْا فَرِیْقًا مِّنْ	اَمْوَالِ النَّاسِ
په ناروا طریقه | اومهٔ وړئ | هغه | حاکمانو ته	دپاره ددې چې تاسو اوخورئ څه حصه	دمالونو دخلقو نه	
او حاکمانو ته ئې هم مه اوړئ (مثلاً چه هغوی ته رشوت ورکړئ) چې (پدې چل) دخلقو د مالونو نه			
بِالْاِثْمِ	وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۸﴾		
په ګناه او په زیاتی سره | او تاسو | پو هیږئ			
څه حصه سره د پوهې نه په ناجائزه طریقه رالاندې کړئ			

قوله تعالی:- وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَیْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

دیوبل په مال باندې ناجائزه قبضه کول حرام دی: حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا آیت دهغه سړی باره کښې دې چه دبل سړی مال باندې په ناحقه قبضه اوکړی. اوچه کوم اصل حقدار وی هغه سره د شهادت یا دلیل څه نه وی چه دا مال زما دې او په ناحقه قبضه کوونکې د دې انکار اوکړی اوحاکم ته ورشی اوبری شی. حالانکه هغه (ناحقه قبضه کوونکی) ته معلوم وی چه په دې باندې ددې د اصل مالك حق دې. اودې مال خوری او حرام خوری او خپل ځان په ګنګاروکښې شاملوی.[1] مجاهد رحمه الله، سعید بن جبیر رحمه الله، عکرمه رحمه الله، حسن رحمه الله، قتاده رحمه الله، سدی رحمه الله، مقاتل بن حیان رحمه الله، عبدالرحمن بن زید بن اسلم رحمه الله هم دا فرمائی د دې باوجود چه ته ظالم ئې جګړه مه کوه.[2]

قوله تعالی:- وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَی الْحُكَّامِ

دقاضی فیصله ناحق نشی حق کولې:- بخاری اومسلم کښې دحضرت ام سلمه نه مروی دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه څه انسان یم، انسانان ما ته راځی اوڅه جګړه وغیره راوړی شاید یوسړې دبل نه زیات حجت باز وی، څه چه دهغه د چالاکۍ خبرې واورم نو دهغه په حق کښې فیصله کوم. (حالانکه په حقیقت کښې زمافیصله د واقعې خلاف وی) نوپوهه شئ چه دچاپه حق کښې داسې فیصلې څه یومسلمان ته حق ورکړم، هغه داور یو ټکړه ده که هغه قبلوی اوکه نه ئې قبلوی.[3]

د ابن کثیر تبصره:- څه وایم چه دا آیت اوداحدیث په دې امر باندې دلیل دې چه دحاکم حکم په څه معامله کښې دشرعیت حقیقی حیثیت نشی بدلولې. فی الواقع هغه د قاضی فیصلې سره حلالیدې او حرامیدې نشی. دقاضی فیصله صرف ظاهری وی، باطن کښې نه شی نافذکیدې. اوکه هغه فی الواقع هم د نفس الامر مطابق وی نو خیر، ګنی حاکم ته به هم اجرملاویږی. لیکن ددې فیصلې په بناء حق لره ناحق اوناحق لره حق جوړولو والا به د رب مجرم شی.

---

[1] الطبری: ۳/۵۵۰-

[2] ابن ابی حاتم: ۱/۳۹۳-

[3] صحیح بخاری کتاب المظالم باب اثم من خاصم فی باطل وهو یعلم: ۲٤۵۸، صحیح مسلم: ۱۸۱۳-

اودي به ګناهګار وی او په دې باندې پورته ايت مبارک ګواه دې چه تاسو چه تاسو ته ددې خبرې علم وی چې خما وعده باطله او غلطه ده او دخلقو مال خوړلودپاره (داسې مه کوئ چې) په دروغه مقدمې جوړې کړئ، ددروغو ګواه راولئ، په ناجائزه طريقوسره حاکمانو ته دهوکې ورکوئ نو دسره تاسو خپلې دعوې مه ثابتوئ.

حضرت قتاده رحمه الله فرمائی چه انې خلقواپوهه شئ چه قاضی تاسو دپاره حرام حلالولې نشی.او نه باطل حق کولې شی.قاضی خو د خپل عقل اوپوهې اودګواهانو د ګواهئ مطابق،د ظاهری حالاتو مطابق فيصله کوی.او هغه هم انسان دې، ممکن دی چه خطا اوکړی اوممکن دی چه خطانه بچ شی.نو پوهه شئ که فيصله د قاضی د واقعې نه خلاف اوشی نو تاسو صرف هغه فيصله اوګنړئی نور پوهه شئ چه هغه جائزمال مه ګنړئی داجګړه باقی ده.تردې چه دقيامت په ورځ به دواړه جمع کړی اوباطل والوباندې به د حق صاحب ته غلبه ورکړی اوهغوی ته د هغوی حق ورکړی او په دنيا کښې چه کومه فيصله شوې وه هغه به ظاهره کړی او هغه ته به نيکو کښې دهغه بدله ورکړی.(۱)

يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ الۡأَهِلَّةِ ۖ قُلۡ هِيَ

| تپوس کوی ستانه | په باره | دسپوږمو کښې اورته اووايه چې دا

| خلق ستانه دسپوږمئ باره کښې تپوس کوی ورته اووايه چې دا

مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالۡحَجِّ ۗ وَلَيۡسَ الۡبِرُّ بِأَنۡ تَأۡتُوا الۡبُيُوتَ

نښې دی دوختونومقررولو|دپاره دخلقو| اودحج | اونۀ ده دانيکی | اچې ورځئ تاسو| کورونوته

د خلقو دپاره دتاريخ پيژندلواودحج دوخت معلومولو نښې ده | داهيڅ نيکی نه ده چې خپلوکورونوته

مِنۡ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الۡبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأۡتُوا الۡبُيُوتَ

دشاګانو دهغې نه | ليکن | نيکی داده اچې څوك خان اوساتی دناراضګئ دالله نه| او ر ځئ کورونو ته

دشاګانو د طرفه ورځئ | بلکه صاحب د نيکئ هغه دې چې خان دحرامونه بچ کړی| نو کورونو ته ورځئ

مِنۡ أَبۡوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾

په دروازه دهغې نه |اويريږئ | دالله نه| شايد چې | تاسو ته کاميابی نصيب شی|

نيغ په دروازو باندې | او(په ټولو حکمونو کښې) دالله نه ويره کوئ چې کامياب شئ|

قوله تعالی:- يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ الۡأَهِلَّةِ ۖ قُلۡ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالۡحَجِّ

سپوږمئ دمياشې او کال د تعين دپاره دی :حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت رسول اکرم ﷺ نه خلقو دمياشتې باره کښې تپوس اوکړو.نو په دې باندې دا آيت نازل شو چه دې سره د قرض وغيره او وعدوميعاد معلوميږی.دښځودعدت وخت معلوميږی،د حج وخت معلوميږی.(۲) د مسلمانانو د روژې دافطار تعلق هم دې سره دې.

مسند عبدالرزاق کښې حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه روايت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ مياشت د خلقود وخت معلومولو دپاره جوړه کړې ده.دې ته ګورئی اوروژه نيسئ،دې ته

---

(۱) الطبری: ۳/۵۵۰)-
(۲) الطبری: ۳/۵۵٤)-

ګورئي او اخترکوئي، که د بادوباران په وجه میاشت او نه ګورئي نو دیرش ورځې پوره کړئي.(١)

قوله تعالى:- وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوْتَ مِنْ ظُهُوْرِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَأْتُوا الْبُيُوْتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۖ

کورونو ته په دروازو راتلل:- دې روایت ته حضرت امام حاکم رحمه الله صحیح وئیلی دی.(٢) دا حدیث نورو سندونوسره هم مروی دې.علی رضی الله عنه نه یو موقوف روایت کښې هم دامضمون راغلې دې. مخکښې ارشاد دې چه نیکی کور ته د شا طرفنه په راتلوکښې نه ده بلکه نیکی په تقوی کښې ده، کورونو ته په دروازو سره راځئ؛صحیح بخاری کښې دی چه دجاهلیت په زمانه کښې دا دستور وو چه څوک به په احرام کښې په وونو کورته به د شا دطرف نه راتلل نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.(٣)ابوداود طیالسی کښې هم داروایت دې.(٤)

د ایت شان نزول:- دانصارو عام دستور وو چه د سفر نه به واپس راتلل نو کور ته به د کور په دروازه نه راتلل.دراصل دا هم دجاهلیت زمانه کښې د قریشو خپل خان دپاره یو امتیاز وو چه خپل نوم هغوی حمس ایښودې وو.داحرام په حالت کښې خودوی براه راست کورونوته راتلې شو لیکن باقی ټول خلق داسې نه وو.حضرت رسول اکرم ﷺ یوباغ کښې وو،هلته نه دوی دهغې دروازې نه راوتل،د حضرت رسول اکرم یو صحابی حضرت قطبه بن عامر رضی الله عنه هم دوی سره دروازې نه راووتلو.په دې باندې خلقو نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه یارسول الله ﷺ دا خو یو تجارت پیشه سړې دې،دې تاسو سره ستاسو په شان د دروازې نه ولې راووتلو ؟ هغوی جواب ورکړو چه نبی کریم ﷺ په کوم عمل اولیدو نو ما هم هغه شان ا وکړل.اومادا اوګنړل چه د حضرت رسول اکرم ﷺ تعلق،،حمس،،سره دې لیکن څه خو هم د حضرت رسول اکرم ﷺ په دین باندې یم،نو په دې باندې داآیت نازل شو.(ابن ابی حاتم).حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه وغیره نه هم دا روایت مروی دې

حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې د ډیروقومونو دا رواج وو چه کله به هغوی دسفر په اراده اووتل نو بیا به ئې سفر نیمګړې پریښودو اګر چه په څه وجه به واپس شو نو دکور دروازې سره به نه راتلل.بلکه د روستو نه به راتلل.نوپه دې آیت سره هغوی منع کړې شو.(٥)

د اعتکاف په حالت کښې د غلط رواج تردید:- محمدبن کعب رضی الله عنه فرمائی چه د اعتکاف په حالت کښې هم دادستور وو اسلام دا ختم کړو.عطاء رحمه الله فرمائی چه د مدینې د خلقو په اخترونوکښې هم دا د ستور وو خو اسلام دا ختم کړو

بیافرمائی چه دالله ﷻ حکمونه پوره کول،چه کومو کارونونه الله ﷻ منع کړې ده دهغې نه منع کیدل، د هغه پاک ذات ویره په زړه کښې ساتل،دا څیزونه دی چه په اصل کښې به په هغه ورځ په کار راځی چه په کومه ورځ به هر سړې دالله ﷻ په مخکښې پیش کیږی او پوره پوره اجر به ورته ملاویږی.

وَقَاتِلُوْا	فِيْ سَبِيْلِ اللهِ	الَّذِيْنَ	يُقَاتِلُوْ	نَكُمْ	وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ	اِنَّ اللهَ
اوجنګ کوئ	په لاردالله کښې	دهغه کسانوسره	چې جنګ کوی	تاسوسره	اومهٔ کوئ زیاتي	بیشکه الله
اوجنګ کوئی دالله په لار کښې هغه کسانو سره څوک چې تاسوسره جنګ کوی خوزیاتي مه کوئی بیشکه الله						

---

(١) منصف عبدالرزاق : ٤/١٥٦،ح/٨٣٠٦،صحیح ابن خزیمة: ١٩٠٦،وسنده حسن،بیهقی: ٤/٢٠٥)-

(٢) المستدرک للحاکم: ١/٤٢٣،ح/١٥٣٩)-

(٣) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (ولیس البر بان تاتوا.....) : ٤٥١٢،صحیح مسلم: ٣٠٢٦)-

(٤) مسند الطیالسی : ٧١٧،وسنده صحیح)-

(٥) ابن ابی حاتم: ١/٤٠١)-

لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ۝ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ

نهٔ خوښوي | زياتي کونکي | اوجنګيږئ دهغوئ سره | هرځائې کښې چې | تاسويبامومئ هغوئ لره

زياتي کونکي کسان نه خوښوي | اوهغوئ (مشرکان) وژنئ کوم ځائې کښې چې ئې بيامومئ

وَاَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ وَالْفِتْنَةُ

اواوباسئ هغوئ | دهغه ځائې نه | دکوم ځائې نه چې ايستلي يئ هغوئ تاسو | او فتنه (کفر)

اوبهر ئې راؤباسئ دکوموځايونونه چې ئې تاسو ويستلي يئ | او(دکفر) فتنه

اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى

زيات بدکاردې | دقتل نه | اوجنګ مهٔ کوئ دهغوئ سره | په خوا کښې دمسجدحرام | ترهغې

دقتل نه زياته سخته (ګناه) ده | اودمسجدحرام (کعبې) په خوا کښې ورسره جنګ مه کوئ ترڅو

يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ ۚ فَاِنْ قٰتَلُوْكُمْ فَاقْتُلُوْهُمْ ؕ

چې اوجنګيږي هغوئ تاسوسره | په هغې کښې | نوکه چرې جنګ وکړوهغوئ ستاسوسره | نو تاسو هم وژنئ هغوئ

چې تاسو سره جنګ نه کوي | اوکه چرې هغوئ هغه ځائې (حرم) کښې هم تاسو سره جنګيږي | نو تاسو هم هغوی قتلوئ

كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ۝ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

هم دا | سزا دا کافرانوده | اوکه چرې منع شو هغوئ | نو بيشکه چې الله | معاف کونکې

داسې کافرولره هم دغسې سزا پکار ده | بيا که هغوئ (دجنګ نه) منع شي نو الله پاک ښښونکې

رَّحِيْمٌ۝ وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ

رحم کونکې دې | او جنګ کوئ دهغوئ سره | تر هغې پورې | چې پاتې نشی | فتنه | اوشی

مهربان دې | اوتاسو ورسره ترهغې وخته پورې جنګيږئ چې فتنه (کفر اوشرک) پاتې نشي او شي

الدِّيْنُ لِلّٰهِ ؕ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظّٰلِمِيْنَ۝

دين خالص الله لره | نوکه چرې منع شول هغوئ | نو بيا نهٔ دې جائز زياتې | مګر جائز دې په ظالمانو باندې

دين صرف د يو الله | نوکه هغوئ منع شو | نو دظالمانونه بغير په بل چا لاس اوچتول پکار نه دی

قوله تعالى:- وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ

د جهاد حکم: حضرت ابوالعاليه رحمه الله فرمائي چه مدينه منوره کښې دجهاد ړومبې حکم هم دې ځائې کښې نازل شوې دې. حضرت رسول اکرم ﷺ ددې آيت د حکم په رڼا کښې صرف هغه خلقو سره جهاد کولو چه کومو به حضرت رسول اکرم ﷺ سره. د جنګ کولو او چه کومو به د حضرت رسول اکرم ﷺ سره جنګ نه کولو نو حضرت رسول کريم ﷺ به پخپله هغوئ سره جنګ نه کولو. تر دې چه سورة برات نازل شو[1] بلکه عبدالرحمن بن زيد بن اسلم رحمه الله خو تردې فرمائي چه دا آيت منسوخ شوې دې. او ناسخ آيت ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ﴾ دې. يعنى کوم ځائې کښې چه تاسومشرکان وينئ هغوی قتل

[1] الطبری: ۵۶۱/۳-

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ دي. يعنى كوم خائي كښې چه تاسو مشركان وينئ هغوى قتل كړئ. ليكن په دې باره كښې اختلاف دې، ځكه چه په دې كښې خوصرف مسلمانانو ته رغبت وركول او هغوى آماده كول دى چه دې دښمنانو سره ولې جهاد نه كوئى چه كوم ستاسو او ستاسو د دين ښكاره دښمنان دى. چه څنګه هغوى تاسو سره جنګ كوى تاسو هم ورسره جنګ كوئى، بل ځائې كښې فرمائى چه ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾ يعنى يوموټئ شئ او مشركانو سره جهاد كوئى چه څنګه هغوى يو موټئ دى او تاسو سره جنګ كوى. نو په دې آيت كښې هم فرمائى چه هغوى قتل كړئى (۱) چه كوم ځائې كښې هم تاسو هغوى وينئ او هغوى د هغه ځائې نه اوباسئ چه كوم ځائې نه ئې تاسو ويستلى وئ. مطلب دادې چه څنګه د هغوى اراده تاسو د قتل كولو ده او ستاسو د جلاوطنئ ده، ستاسو هم د هغوى باره كښې هم دا اراده پكار ده.

قوله تعالى: - وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

په جهاد كښې د ممنوع څيزونو فهرس: - بيا فرمائى چه تجاوز كونكى الله ﷻ نه خوښوى. يعنى د الله ﷻ نافرمانى مه كوئى. پوزه، غوږ وغيره مه پريكوئى. خيانت او غلا مه كوئى، ښځې او بچى مه قتل كوئى، دا بوډاګان، كمزورى او بې وسه خلق مه وهئ ځكه چه دوى نه جنګ كولې شى او نه په جنګ كښې شركت كولې شى. درويشان او تارك الدنيا خلق هم مه قتل كوئى. بلكه بغير د څه مصلحت نه مه جنګ كوئى او مه ونې وهئ او مه حيوانان ضائع كوئى. حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه، حضرت مقاتل بن حيان رحمه الله، حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله وغيره د دې آيت مبارك هم دا تفسير كړې دې.

صحيح مسلم كښې دې چه نبى كريم ﷺ به مجاهدينو ته فرمائيل چه د الله ﷻ په لار كښې جهاد كوئى خيانت مه كوئى، وعده خلافئ نه ځان ساتئى، پوزه، غوږ اندامونه وغيره مه پريكوئى، ماشومان او زاهدان خلق چه په عبادت كښې مشغول وى مه قتل كوئى. (۲) مسند احمد كښې يو روايت كښې دى چه نبى كريم ﷺ به فرمائيل چه د الله ﷻ نوم واخلئ او اوځئ، د الله ﷻ په لار كښې جهاد كوئى، كافرو سره جنګ كوئى، ظلم او زياتې مه كوئى، چالته دهوكه مه وركوئى، د دښمن د بدن اندامونه مه پريكوئى، درويشان مه قتل كوئى. (۳)

بخارى شريف او مسلم شريف كښې دى چه يو ځل يو غزوه كښې يو ښځه قتل كړې شوې او موندې شوه، حضرت رسول اكرم ﷺ دا ډير بد اوګنړل او د ښځو او ماشومان قتل كولو نه ئې منع اوفرمائيله. (۴)

ظلم د الله د خفګان سبب دې: - مسند احمد كښې دى چه حضرت رسول اكرم ﷺ يو، درې، پنځه، اووه، نهه، اويولس مثالونه وركړل او يو ئې ښكاره كړو او باقى ئې پريښودل. وې فرمائيل چه څه خلق كمزورى او مسكينان وو، په هغوى باندې زورور او مالدار دښمن حمله اوكړه. الله ﷻ د هغه ضعيفانو مدد اوكړو او په دې زورور ئې دوى ته برې وركړو. نو بيا خلقو په هغوى ظلم او زياتې كول شروع كړو. چه د دې په وجه الله ﷻ د دوى نه تر قيامته پورې خفه شو. (۵) د دې حديث سند صحيح دې. مطلب دادې چه كله دا كمزورې قوم غالب شو نو دوى ظلم او زياتې شروع كړو. او د الله ﷻ د حكم ئې هډو هيڅ پروا انكړه. په دې وجه الله ﷻ د دوى نه خفه شو په دې باره كښې ډير احاديث او آثار موجود دى. چه د هغې نه صفا ظاهريږى چه ظلم او زياتې الله ﷻ نه خوښوى. او د داسې خلقو نه الله ﷻ خفه وى. د جهاد په احكامو كښې

---

(۱) الطبرى: ۳/۵٦۲)-

(۲) صحيح مسلم كتاب الجهاد باب تامير الامام الامراء على البعوث: ۱۷۳۱، بدون (ولا اصحاب... الصوامع)-

(۳) احمد: ۱/۳۰۰، وسنده ضعيف والحديث السابق يغنى عنه)-

(۴) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب قتل الصبيان فى الحرب: ۳۰۱٤، صحيح مسلم: ۱۷٤٤، ابوداود: ۲٦٦۸، ترمذى: ۱۵٦۹)-

(۵) احمد: ۵/٤۰۷)-

په ظاهره قتل و قتال دي.ددې وجې نې اوفرمائيل که يو طرفته خوقتل وقتال دې نو بل طرفته دالله ﷻ سره کفراوشرك دې،اودمالک د لارې نه مخلوق منع کول دی.اودافتنه او فسادد قتل نه ډيرزيات سخت دې.ابومالك رحمه الله فرمائی چه ستاسو دخطاګانو او بدکارونو نه داقتل زيات نقصان ورکونکې دې.

قوله تعالى:- وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ

حرم کښې د قتال ممانعت:: بیا فرمائی چه په بیت الله شریف کښې دوی سره جنګ مه کوئی.لکه څنګه چه بخاری اومسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه دا ښارحرمت والا دې،د زمکې او آسمان د پیدائش نه واخله ترقیامته پورې به حرمت والا وی.صرف دلږ وخت دپاره الله ﷻ دا زما دپاره حلال کړې وو.لیکن دانن په دې وخت کښې هم حرمت والا دې.او تر قیامته به ددې دا احترام او بزرګی باقی وی. ددې ونې مه پریکوئی.ددې ازغزی هم مه شوکوئی.که څوك په دې کښې جنګ جائز ګڼړی اوزما جنګ دلیل جوړوی نو تاسو ورته اووائې چه الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته اجازت ورکړې وو.لیکن تاسو ته ددې اجازت نشته دې.([1])

فتح مکه:- دحضرت رسول اکرم ﷺ د فرمان نه مراد د فتح مکه ورځ ده.چه په کومه ورځ حضرت رسول اکرم ﷺ مکې والوسره جهاد کړې وو.او مکه ئې فتح کړې وه.څو مشرکان وژولی شوی وو.بعضې علماء کرام داهم وائی چه مکه صلح سره فتح شوې وه.حضرت رسول اکرم ﷺ صفا ارشاد فرمائيلې دې چه کوم يوسړې خپله دروازه بنده کړی هغه په امن کښې دې.او چه څوك جمات ته لاړشی هغه په امن کښې دې.او چه څوك دابوسفيان کور ته داخل شی هغه په امن کښې دې.([2]) او بیائې اوفرمائيل که هغوی تاسوسره په دې ځائې هم جنګ کول غواړی نو تاسوهغوی سره جنګ اوکړئ چه ظلم ختم شی.

صلح حدیبیه:-حضرت رسول اکرم ﷺ دحدیبیه په ورځ دجنګ کولودپاره د خپلو صحابه کرامو ﷺ نه بیعت واخستلو.قریش اوددوی ملګری يو شوی وو او حمله ئې کړې وه.او نبی کریم ﷺ د ونې لاندې د خپلو صحابه کرامو ﷺ نه بیعت واخستلو.بیا الله ﷻ دا جنګ دفع کړو.ددې نعمت بیان په آیت ﴿ وَهُوَ الَّذِيْ كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ﴾ کښې دې.

قوله تعالى:- فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

د کفر نه توبه ويستل د ګناهونو معاف کيدل دی:- بیا ارشاد فرمائی که دا کفار په حرم کښې جنګ کول بندکړی اوددې نه منع شی اواسلام طرفته راوګرزی نو الله ﷻ به ددوی ګناهونه معاف کړی.اګر چه دوی په حرم کښې مسلمانان قتل کړی وی.خوبیا به هم الله ﷻ ددوی داسې لوئې ګناهونه معاف کړی.

قوله تعالى:- وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ

ترڅوپورې جهاد کوئ؟:- بیا حکم فرمائی چه دې مشرکانو سره جهاد جاری ساتئ تردې چې د شرك دا فتنه ختمه شی.او دالله ﷻ دین په نورو ټولو دینونوباندې غالب او اوچت شی.لکه څنګه چه بخاری شریف اومسلم شریف کښې دحضرت ابوموسی ﷺ نه روایت دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ نه تپوس اوشو چه يو سړې د خپلې بهادرئی دپاره جنګیږی یو سړې غیرت وغیره دپاره جنګ کوی او يو سړې د خودنې دپاره جنګ کوی نو اووائې چه په دوی کښې کوم يو سړې دالله ﷻ په لار کښې جهاد کولو والا دې ؟.حضرت رسول اکرم ﷺ اوفرمائيل چه د الله ﷻ په لار کښې جهاد کولو والا هغه کس دې چه دې دپاره جنګ کوی چه دالله ﷻ خبره اوچته شی او دهغه دین سربالاشی.([3])بخاری او مسلم کښې یوروایت

---

[1] صحیح بخاری کتاب جزاء الصید باب لایعضد شجر الحرم: ۱۸۳۲،صحیح مسلم: ۱۳۵۳)-

[2] صحیح مسلم: کتاب الجهاد باب فتح مکه : ۱۷۸۰،مختصرا بغیر ذکر المسجد ابوداود: ۳۰۲۲،)-

[3] صحیح بخاری کتاب التوحید باب قوله تعالی (ولقد سبقت کلمتنا....) ۷۴۵۸،صحیح مسلم: ۷۴۵۸،ابوداود: ۲۵۱۷،ترمـذی: ۱٦٤٦، نسائی : ۳۱۳۸،ابن ماجة: ۲۷۸۳)-

دي چه ماته حکم شوې دې چه څه دې خلقو سره جهاد جاري اوساتم تر دې چه هغوی (لا اله الا الله) اووائی.هرکله چه هغوی دا اووائی نود هغوی د جان اومال حفاظت به څما په ذمه وی خو په اسلامی حدودو کښې (لکه که قتل اوکړی نو قصاص کولې به شی که غلا اوکړی نو لاس به ئې کټ کولې شی) اود هغوی باطنی حساب د الله ﷻ په ذمه دی.([1])

قوله تعالی:-فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظّٰلِمِیْنَ

څوک چې جنګ نه کوی تاسو ورسره جنګ مه کوئ:- بیانې فرمائی که دا کفارد شرك اوکفر اوتاسو سره د جنګ کولو نه منع شی نو تاسو هم جنګ مه کونې،دې نه پس چه څوك قتال کوی،هغه به ظالم وی او ظالمانوته سزا ورکول ضروری دی.یعنی د مجاهد رحمه الله ددې قول معنی دا شوه چه څوك جنګ کوی هم هغوی سره جنګ کوئی.یا مطلب دادې که دوی ددې حرکتونونه منع شی نو هغوی د ظلم یعنی شرك نه منع شو،بیا هیڅ وجه نشته دې چه تاسو دوی سره جنګ اوکړئی.

دعدوان مهفوم:-دلته لفظد(عُدْوَانَ) دې اودا د زیاتئ په په مقابله کښې دزیاتئ کولو بدل دپاره دې.په حقیقت کښې زیاتې نه ده.لکه فرمائی چه ﴿ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَیْكُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَیْكُمْ ﴾ یعنی تاسو باندې چه څوك زیاتې کوی تاسو هم هغه سره هغه شان زیاتې کوئی.اوبل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿وَجَزٰٓؤُا سَیِّئَةٍ سَیِّئَةٌ مِّثْلُهَا ﴾یعنی دبدئ بدله ددې پشان بدی ده.اوبل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ ﴾ یعنی.که تاسو دوی ته عذاب او سزا ورکوئی نو دومره ورکوئی چه څومره ئې تاسو ته دړکړې ده.نو په دې درې واړو ځایونوکښې زیاتې،بدی او سزا په طور د بدله وئیلې شوی دی. ګنی په حقیقت کښې هغه زیاتې،بدې اوسزانه ده.عکرمه رحمه الله او قتاده رحمه الله بیان فرمائی چه اصل ظالم هغه دې چه د ﴿ لا اله الا الله ﴾ نه انکاری وی.([2])

د عبدالله بن عمر رضی الله عنه د فتنې په زمانه کښې د جنګ کولو نه انکار:- صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته دوه سړی راغلل او په عبدالله بن زبیر رضی الله عنه باندې خلقو حمله کړې وه.او راغلل او وې وئیل چه خلق قتل کیږی،تاسو خو دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه ځونې یئ،دحضرت رسول اکرم ﷺ صحابی یئ،تاسو ولې په دې جنګ کښې حصه نه اخلئ؟ دوی اوفرمائیل چه واورئی ! الله ﷻ په مسلمان باندې دمسلمان وینه حرامه کړې ده.هغوی اوفرمائیل چه آیا دا دالله ﷻ فرمان نه دې چه تاسو هغوی سره جنګ کوئی تر دې چه فتنه اوفساد باقی پاتې نشی ؟.دوی اوفرمائیل چه مونږ خو جنګیدو تردې پورې چه فتنه ختمه شوه او دالله ﷻ خوښ دین غالب شو.لیکن تاسو اوس غواړئی چه جنګ اوکړئی او فتنه پیدا شی اونور مذهبونه غالب شی.

یو بل روایت کښې دی چه چا دوی ته اووئیل چه انې ابوعبدالرحمن تاسو دالله ﷻ په لار کښې جهاد ولې پریښودې دې.او څه مو اختیار کړی دی چه حج پسې حج کوئی.په هر دویم کال حج ته ځئی.اوتاسو د جهاد فضائل پټ کړی دی.دوی اوفرمائیل چه وراره واوره ! د اسلام پنځه بناء ګانې دی ① په الله ﷻ اودهغه په رسول ﷺ باندې ایمان راوړل.② پنځه وخته مونځ اداکول ③درمضان روژې ساتل ④زکوة ورکول ⑤ دبیت الله حج کول.دوی اوفرمائیل چه آیا تاسو د قران پاك دا حکم نه دې آوریدلې که د ایماندارو دوه ډلې په خپلو کښې جنګ کوی نو تاسو ددوی په مینځ کښې صلح کوئی.که یوه ډله په بل باندې غالبه شی نوباغی ډلې سره جنګ کوئی.تردې پورې چه دالله ﷻ فرنانبرداره جوړه شی.او په بل

[1] صحیح بخاری کتاب الایمان باب (فان تابوا واقاموا الصلاة......) ٢٥،صحیح مسلم: ٢٢)-

[2] الطبری: ٨٧٣/٣)-

خائي کښي ارشاد دې چه تاسو دوی سره جنګ کوئي تر دې چه فتنه ختمه شي.دوی اوفرمائيل چه مونږ د حضرت رسول اکرم ﷺ په زمانه کښې ددې حکم تعميل اوکړو او په هغه وخت کښې اسلام کمزورې وو.اومسلمانان لږ وو.چه چا به اسلام قبلولوپه هغه به فتنه راتله.يا خويه قتل کولې شو يا به په سخت عذاب کښې اخته شو.تردې پورې چه دا پاك دين خورشو.اوددې ملګرې ډير زيات شو اوفتنه ختمه شوه.دوی اوونيل چه اوس اوفرمائې چه دحضرت علی ؓ او دحضرت عثمان ؓ باره کښې ستاسو څه خيال دې ؟ وې فرمائيل چه حضرت عثمان ؓ الله ﷻ معاف کړې دې اګر چه ته به دا معافي بده ګنړې او حضرت علی ؓ دنبی کريم ﷺ د تره څوئې اوزوم وو،او دا اوګوره دهغه مکان دا شو چه ستا د ستر ګو وړاندې دې.(۱)

اَلشَّهۡرُ الۡحَرَامُ | بِالشَّهۡرِ الۡحَرَامِ | وَالۡحُرُمٰتُ | قِصَاصٌ ؕ فَمَنِ
میاشته حرامه | په بدله دمیاشتې دحرامې کښې ده| اوټول عزتونه | په برابرئ دی | نو چاچې
معززه میاشت د معززې میاشت په بدله کښې ده| اودټولو محترموڅیزونو خیال برابر ساتل دی | نو که چا

اعۡتَدٰی عَلَیۡکُمۡ | فَاعۡتَدُوۡا | عَلَیۡهِ | بِمِثۡلِ | مَا | اعۡتَدٰی
زیاتې اوکړو په تاسو | نو زیاتې اوکړئ تاسو | په هغه باندې| پشان | دهغې | چې زیاتې ئې کړې وو
په تاسو ظلم اوکړو| نوتاسوهم په هغه باندې هومره قدرې زیاتې اوکړئې | څومره زیاتې چې هغه په تاسو

عَلَیۡکُمۡ ۪ | وَاتَّقُوا اللّٰهَ | وَاعۡلَمُوۡۤا | اَنَّ اللّٰهَ | مَعَ | الۡمُتَّقِیۡنَ ۝
په تاسو باندې | اواویریږئ دالله نه| اوپوهه شئ | بیشکه چې الله | ملګرې دې| دپرهیزګارانو
باندې کړې وی |اوداالله نه ویره کوئ |اوبه دې پوهه شئ چې الله د(هغې) پرهیزګارو ملګرې دې| (چې تجاوز نه کوی)

قوله تعالی:- اَلشَّهۡرُ الۡحَرَامُ بِالشَّهۡرِ الۡحَرَامِ وَالۡحُرُمٰتُ قِصَاصٌ ؕ

دحرمت مياشتې: ذی القعده شپږمه هجرئي کښې حضرت رسول اکرم ﷺ عمرې دپاره خپلوصحابه کرامو ؓ سره مکې طرفته راون شو.خومشرکانو حضرت رسول اکرم ﷺ دحديبيه په ميدان کښې ايسار کړو. او آخرپه دې خبره باندې صلح اوشوه چه راتلونکی کال دې حضرت رسول اکرم ﷺ سره عمره اوکړي اوپدې کال دې واپس لاړشي.دذی القعدی مياشت هم دحرمت والامياشت ده،ددې وجې داآيت نازل شو.

دصلح حديبيه واقعه:- مسند احمدکښې حديث دې چه حضرت رسول اکرم ﷺ به حرمت والا مياشتو کښې جهادنه کولو.خو که چابه دوی سره جنګ کولو نو دا بله خبره وه.بلکه که دجنګ دوران کښې به حرمت والامياشت راغله نو حضرت رسول اکرم ﷺ په جنګ اودرولو.(۲) دحديبيه په ميدان کښې هم کله چه حضرت رسول اکرم ﷺ ته دا خبر راورسيدو چه حضرت عثمان غنی ؓ مشرکانو شهيد کړواو دوی دنبی کريم ﷺ پيغام هلته اوړلې وو،نو حضرت رسول اکرم ﷺ دخپلوڅوارلسوسوؤ صحابه کرامو ؓ نه ديوونې لاندې دمشرکانوخلاف دجهادکولوبيعت واخستلو.بيامعلومه شوه چه داخبرغلط دې. نوحضرت رسول اکرم خپله اراده ملتوی کړه اوصلح طرفته مائل شو.بيا چه کومه واقعه وه هغه اوشوه .(يعنی د صلح حديبيه واقعه اوشوه)

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير باب قوله تعالى : (وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة....): ۴۵۱۳)-
(۲) احمد : ۳۴۵/۳،وسنده صحيح على شرط مسلم مجمع الزوائد : ٦٦/٦)-

د هوازن واقعه:- داشان هرکله چه حضرت رسول اکرم ﷺ د هوازن جنګ نه دحنین په ورځ فارغ شو او مشرکان طائف ته لاړل او په قلعه کښې بند شو نو حضرت رسول اکرم ﷺ دهغوی محاصره اوکړه. څلویښتو ورځو پورې دامحاصره وه.اوبالآخر دځو صحابه کرامو ﷺ د شهادت نه پس دا محاصره حضرت رسول اکرم ﷺ ختمه کړه او مکې طرفته واپس شو.او مقام جعرانه نه حضرت رسول اکرم ﷺ د عمرې احرام اوتړلو.همدلته دحنین غنیمتونه تقسیم شو.اودا عمره حضرت رسول اکرم ﷺ په ذی القعده اتمې هجرئی کښې اوکړه.په حضرت رسول اکرم ﷺ باندې دې د الله ﷺ درودو سلام وی.[1]

قوله تعالی:- فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ

څوک چه په تاسو زیاتې کوی نوتاسو هم بدله اخلئ:- بیا فرمائی چه څوک تاسوباندې زیاتې اوکړی نو تاسوهم په هغوی زیاتې کوئی.یعنی مشرکانوسره هم دعدل خیال ساتئی.دلته هم دزیاتئ بدلې اخستلو نه په زیاتئی سره تعبیر داسې دې لکه څنګه چه په یو مقام باندې د عذاب او سزا په بدله کښې د سزا لفظ بیان شوې دې.اود بدئی په بدله کښې دبدئی لفظ بیان شوې دې.

د ایت په نسخ کښې دوه اقوال:- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چه دا آیت مکه کښې نازل شویدې دې اوپه مکه کښې دمسلمانانو څه شان شوکت نه وو.اونه دجهاد حکم وو.بیا دا آیت مدینه منوره کښې دجهاد حکم سره منسوخ شو.لیکن ابن جریر رحمه الله ددې خبرې تردید کوی او فرمائی چه دا آیت مدنی دې.د عمره قضا نه پس نازل شوې دې.دحضرت مجاهد رحمه الله هم دا قول دې.

قوله تعالی:- وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِيْنَ:: بیا فرمائی چه دالله ﷺ اطاعت او پرهیزګاری اختیار کړئی او په دې پوهه شئ چه داسې خلقو سره دین اودنیا کښې الله ﷺ نصرت کوی.

وَاَنْفِقُوْا	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	وَلَا تُلْقُوْا بِاَيْدِيْكُمْ	اِلَى التَّهْلُكَةِ	وَاَحْسِنُوْا
او خرچ کوئ	په لاردالله کښې	اومه غورزوئ (خانونونه) په لاسونوخپلو	هلاکت ته	اواحسان کوئ
اودالله په لار کښې (مال) خرچ کوئ		اوپخپلو لاسونوخان هلاکت ته مه غورزوئ		اواعمال کوئ

اِنَّ اللّٰهَ	يُحِبُّ	الْمُحْسِنِيْنَ
بیشکه الله	خوښوی	احسان کونکی
بیشکه الله نیکان خلق خوښوی		

قوله تعالی:- وَاَنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

د الله ﷺ په لارکښې خرچ کول:- حذیفه ﷺ فرمائی چه داآیت دالله ﷺ په لارکښې دخرچ کولوپه باره کښې نازل شوېدې (بخاری شریف)[2] اونوروبزرګانوددې آیت په تفسیر کښې هم دابیان فرمائیلی دی.

قوله تعالی:- وَلَا تُلْقُوْا بِاَيْدِيْكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ

په ایت کښې دهلاکت نه مراد:- حضرت ابوعمران رحمه الله فرمائی چه مهاجرینو کښې یو سړی د قسطنطنیه په جنګ کښې دکفارو په لښکر باندې دلیرانه حمله اوکړه.اودهغوی صفونه ئې څیرې کړل او په هغوی کښې داخل شو.نوبعضو خلقو اووئیل چه اوګوره کنه دې دخپله لاسه خپل خان په هلاکت کښې اچوی.حضرت ابوایوب ﷺ چه کله دا واوریدل نو وې فرمائیل چه ددې آیت صحیح مطلب مونږ ته ښه معلوم دې،واورئی ادا آیت هم زمونږ باره کښې نازل شوې دې.مونږ حضرت رسول اکرم ﷺ سره په صحبت کښې پاتې شو،او دحضرت رسول اکرم ﷺ سره په جنګ او جهاد کښې شریک شو،د حضرت

[1] فتح الباری: ۳/۷۰۱-

[2] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی: (وانفقوا فی سبیل الله....) ۴۵۱۶-

رسول اکرم ﷺ دمدد لاندې مونږ پاتې شو،تردې پورې چه اسلام ظاهر شو او مسلمانان غالب شو.نویوځل مونږ انصاریه خپلوکښې جمع شو اومشوره مو اوکړه مونږ الله ﷻ د حضرت رسول اکرم ﷺ په صحبت مشرف کړو.مونږ دحضرت رسول اکرم ﷺ په خدمت کښې حاضرپاتې شو.د حضرت رسول اکرم ﷺ په نګرانئ کښې مو جهاد اوکړو.اوس الحمد لله اسلام خور شو اومسلمانان غالب شو،جنګ ختم شو،په دې (تیرې)ورخوکښې نه مونږ د خپل اولاد خبر واخستلو اونه مو د مال څه خیال اوساتلو،او نه مو د پټو او باغونو څه خیال اوساتلو.نو اوس مونږ ته پکار دی چه خپل کورنی معاملاتو طرفته توجه ورکړو.په دې باندې دا آیت نازل شو،نو جهاد پریښودل اوپه خپل بچو او تجارت کښې اخته کیدل دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې اچول دی.(ابو داود ،ترمذی،نسائی،وغیره).([1])

د قسطنطنیه د جنګ یوه واقعه:- یوبل روایت کښې دی چه د قسطنطنیه په جنګ کښې دمصریانو سردار حضرت عقبه بن عامر ؓ وو،او دشامیانو سردار یزید بن فضاله بن عبید رحمه الله وو.([2])حضرت براء بن عازب ؓ نه یو سړی تپوس اوکړو که څه یوازې د دښمن صفونوباندې حمله اوکړم،او هغوی ما ګیر کړی اوماقتل کړی نوآیا ددې آیت مطابق څه خپل ځان په هلاکت کښې اچولو والا یم ؟ دوی جواب ورکړو چه نه،الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه ﴿ فَقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ ﴾ اې نبی ﷺ د الله ﷻپه لار کښې جنګ کوه،ته د خپل ځان مالك ئې،هم دې ته تکلیف وانی.دا آیت دالله ﷻ په لار کښې دخرچ کولو نه منع کیدونکو باره کښې دې.(ابن مردویه وغیره)

د هلاکت دویم تفسیر:- د ترمذی په یو روایت کښې دومره زیاتوالې هم دې چه د سړی په ګناه باندې ګناه کول او توبه کول،دا د خپله لاسه خپل ځان په هلاك کښې اچول دی.ابن ابی حاتم کښې دی چه مسلمانانو د دمشق محاصره اوکړه او د ازرشنوه د قبیلې یو سړی جرآت اوکړو او دښمانانوباندې ئې حمله اوکړه.اودهغوی صفونه ئې مات کړل اوهغې کښې داخل شو.خلقوداً بد اوګنړل او حضرت عمروبن عاص ؓ ته ئې ددې شکایت اوکړو نو حضرت عمرو بن عاص ؓ دوی راوبللې او وې فرمائیل چه په قران پاك کښې دی چه خپل ځانونه په هلاکت کښې مه اچوئی.حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائی چه په جنګ کښې داشان بهادری خودل دا خپل ځان په بربادئی کښې نه دی اچول،بلکه دالله ﷻ په لارکښې مال نه خرچ کول هلاکت کښې اچول دی.حضرت ضحاك بن ابوجبیره فرمائی چه انصارو به دالله ﷻ په لار کښې خپل مالونه زړه نه خرچ کول.خو یو کال قحط راغلو اوپه دې موقع هغوی دغه خرچونه اونه کړل،نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.

حضرت امام حسن بصری رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد بخل کول دی.حضرت نعمان بن بشیر فرمائی چه ګناهګار دالله ﷻ درحمت نه ناامیده کیدل داهلاکت دی.اوبعضو مفسرینو دا هم فرمائیلی دی چه ګناه اوشی اوبیا دبخښنې نه نا امیده کیدل او په ګناهونو کښې اخته کیدل،دا دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې اچول دی.د ﴿ تهلكة ﴾ نه مراد دالله ﷻ عذاب هم بیان شوې دې.

د قرطبی رحمه الله وغیره نه روایت دې چه خلق به حضرت رسول اکرم ﷺ سره په جهاد کښې شریکیدل او خپل ځان سره به ئې څه خرچ نه اخستلو،چه یا خو دوی د اولږې مړه شی یا ددوی بوج په نورووی،نو دوی ته په دې آیت کښې فرمائیلې کیږی چه الله ﷻ تاسو ته څه درکړی دی دهغه ذات په لار کښې خرچ کوئی او دخپله لاسه خپل ځان په هلاکت کښې مه اچوئی چه اولږې،تندې یا پیدل تلوسره مړهٔ شئ.

په دې دې سره هغه خلقوته حکم کیږی چه تاسو احسان کوئی چه الله ﷻ تاسو دوستان جوړ کړی.دنیکئ په هرکارکښې خرچ کوئی اوخاص کر د جهاد په معامله کښې دالله ﷻ په لار کښې خرچ کولو نه روستو

[1]) ابو داود کتاب الجهاد باب فی قوله تعالی (ولا تلقوا بایدیکم.....) ۲۵۱۲ ،وسنده صحیح ترمذی : ۲۹۷۲)—

[2]) ترمذی کتاب التفسیر باب ومن سورة البقرة : ۲۹۷۲ ،وسنده صحیح)—

کیږئي مه، داپه حقیقت کښې ستاسو هلاکت دي. نو احسان د اعلی درجې اطاعت دي. چه دهغې حکم
کیږي او ورسره دا هم بیانیږي چه احسان کوونکي د الله ﷻ دوستان دي.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ

| اوپوره کړئ | حج | اوعمره | دپاره درضاالله

| اوچې دالله درضادپاره دحج اوعمرې نیت اوکړئ نوهغه پوره کوئ

فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۖ وَلَا تَحْلِقُوا

اوکه چرې| بند کړې شوئ تاسو| نوهغه چې| آسانه وي | دقربانئ نه |او مه خرائئ

اوکه چرې (په لاره کښې) ایسارکړې شئ | نو هرڅه قربانی چې موندې شئ هغه ورکړئی |اومه خرئی

رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ ۚ فَمَنْ

سرونه خپل | ترهغه پورې| چې اورسیږي| اخاروې قربانی | ځائې دحلالې خپلې ته|خوهغه څوک

خپل سرونه تردې چې قربانی خپل ځائې ته اورسي | په تاسو کښې

كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ

چې وي| ستاسو نه | مریض |یاوي په هغه|څه تکلیف| دطرفه دسردهغه نه| نوفدیه ده| دروژونه | یا

چې ناروغه وي یاپه سر کښې ئې څه تکلیف وي(اوسرنشي خرئیلی) | نو دفدې په طور دې روژې اونیسی یا دې

صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ

دصدقې نه |یادقربانئ نه | نوهرکله چې|په امن شئ تاسو |نو هغه چا|چې فائده واغستله| په عمرې سره| دحج دورځو

صدقه ورکړي یا قربانی | بیا هرکله چې په امن کښې شئ نو څوک چې دحج دوخت نه مخکښې دعمرې نه فائده اوچته کړي

فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

نوهغه| چې آسانه وي| د قربانئ نه | نوهغه چاچه| اونه مونده قربانی| نوروژې دی| دري ورځې

نودخپل وس مطابق دې قربانی اوکړي |اوکه د چا وس نه کیږي |نو دري روژې دې اونیسی

فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ

په ورځودحج کښې|اواوه روژې دي|کله چې|اواپس راشئ کورته| د ا | لس | پوره| دادپاره دهغه چادي|چې نه وي

دحج په وخت کښې|اواوه دې اونیسی چې(کورونوته) واپس شي|دا پوره لس روژې شوې داحکم هغو دپاره دې

أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

عیال دهغه | اوسیدونکی | دمسجد حرام| اواویریږئ دالله نه | او پوهه شئ | چې الله |

چې دهغوئ کورنئ مسجدحرام سره خواوشا کښې وي| اودالله نه ویره کوئ |او پوهه شئ چې الله

شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

سخت عذاب ورکونکي دې |

په عذاب ورکولو کښې ډیر سخت دې |

قوله تعالی:-وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

حج اوعمره پوره کول څه دي ؟:-پورته د روژو د بیان ذکر وو،بیا د جهاد بیان اوشو،اوس د حج بیان کیږي اوحکم فرمائي چه حج او عمره پوره کوئي.دظاهري الفاظونه معلومیږي چه حج اوعمره شروع کولو نه پس پوره کول پکار دي.ټول علماء په دې خبره متفق دي چه حج او عمره شروع کولو نه پس ددې پوره کول لازم دي.اګر چه د عمرې په وجوب او مستحب کیدو کښې دعلماء کرامو دوه اقوال دي.اوهغه مونږ پوره تفصیل سره په کتاب الاحکام کښې بیان کړې دي **(فلله الحمد والمنة)**.

په پوره کولو کښې اقوال:- ① حضرت علي ﷺ فرمائي چه پوره کول دا دې چه تاسو دخپل کور نه احرام اوتړئ.② حضرت سفیان ثوري رحمه الله فرمائي چه ددې پوره کول دا دي چه تاسو دخپل کور نه احرام اوتړئ.ستاسو دا سفر دحج اوعمرې په غرض وي.میقات ته په رسیدو سره لبیك وئیل شروع کړئ.او د تجارت یا څه دبل دنیاوي غرض په ارادې سره نه ئې وتلې چې د خپل کار دپاره اوځئ او مکې ته نږدې رسیدو سره خیال کښې راولئ چه راځه حج اوعمره به هم اوکړو چه دا شان حج او عمره به هم اوشي.لیکن دا پوره کول نه دي،پوره کول دا دي چه صرف په دې ارادې سره دکور نه اوځئ.③ حضرت مکحول رحمه الله فرمائي چه ددې پوره کول دادي چه دا دمیقات نه شروع کړئ.④ حضرت عمر ﷺ فرمائي چه پوره کول دادي چه ددې دواړو اراده جدا جدا اوکړي.او عمره د حج په ورځو کښې ادا نه کړئ،ځکه چه په قران پاك کښې دي چه **(الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ)** دحج میاشتې مقرر دي[1] ⑤ قاسم بن محمد رحمه الله فرمائي چه د حج په میاشتو کښې عمره کول پوره کیدل نه دي.دوی نه تپوس اوشو چه محرم کښې عمره کول څنګه دي؟دوی اوفرمائیل چه خلق خودې ته پوره وائي لیکن پدې قول کښې نظر دې

د نبی کریم ﷺ څلور عمرې:-ځکه چه دا ثابت شوې خبره ده چه نبی کریم ﷺ څلور عمرې کړې وې اوڅلور واړه ئې په ذي القعده کښې کړې وې.یو په شپږمه هجرئ کښې دذي القعدی په میاشت کښې،دویمه اوومه هجرئ کښې دذي القعده په میاشت کښې عمرة القضاء،دریمه ذوالقعدی اتمې هجرئ کښې عمرة الجعرانه،څلورمه لسمه هجرئ کښې ذوالقعده کښې حج سره.[2] ددې څلورو عمرو نه سوا د هجرت نه پس نبی کریم ﷺ بله عمره نه ده کړې.

په رمضان کښې د عمرې فضیلت:-نبی کریم ﷺ ام هاني ته فرمائیلي وو چه په رمضان کښې عمره کول ماسره دحج کولو برابر دي[3] دا نبی کریم ﷺ په دې وجه فرمائیلي ووچه دې مور بي بي نبی کریم ﷺ سره دحج کولو اراده کړې وه.لیکن د سورلۍ په وجه ئې اونکړې شو.لکه څنګه چه په بخاري شریف کښې دا پوره واقعه موجوده ده.حضرت سعید بن جبیر رحمه الله خو صفا فرمائي چه دا ددې مور بي بي دپاره خاص حکم وو،والله اعلم.

دحج اوعمرې احرام نه پس د دې پوره کول :- حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائي چه دحج او عمرې احرام تړلو نه پس ددې د پورا کیدو نه بغیر پریخودل جائز نه دي.حج په هغه وخت کښې پورا کیږي چه کله دقربانۍ په ورځ دجمره عقبه کانړي اوولي او دبیت الله شریف طواف اوکړي او دصفا اومروه په مینځ کښې سعي اوکړي نوهله حج پورا شي.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه حج دعرفات نوم دې.او عمره طواف دې.دحضرت عبدالله ﷺ قرآت دا دې **(وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ الى البيت)** عمره بيت الله شريف ته په

---

[1] ابن ابی حاتم:۱/٤٣٧)-

[2] صحیح بخاری کتاب العمرة باب کم اعتمر النبی صلی الله علیه وسلم: ۱۷۷۸،صحیح مسلم: ۱۲۵۳،ابوداود: ۹۹۳،ترمذی: ۸۱٦،ابن ماجة: ۳۰۰۳)-

[3] صحیح بخاری کتاب العمرة باب عمرة فی رمضان: ۱۷۸۲،صحیح مسلم: ۱۲۵٦،عن ابن عباس)-

تلو سره پوره شوه.([1])

حضرت سعيد بن جبير ﷛ ته چه کله دا ذکر اوشو نو هغوئ اوفرمائيل چه د حضرت ابن عباس ﷛ قرآت هم دا وو.حضرت علقمه ﷫ هم دا فرمائي.حضرت ابراهيم ﷫ نه هم مروی دی.﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ الى البيت ﴾دشعبی ﷫ په قرآت کښې والعمرة دې،هغوئ فرمائی چه عمره واجب نه ده او ددې خلاف هم دهغوئ نه مروی دی.

د نبی کريم حج حج تمتع وو:- ډيرو احاديثو کښې ډيرو سندو سره حضرت انس ﷛ او دصحابه کرامو ﷛ يو جماعت نه روايت دې چه رسول الله ﷺ حج او عمره دواړه يو ځائې ادا اوفرمائيل.او په صحيح حديث کښې دی چه نبکريم ﷺ خپلو صحابه کرامو ﷛ ته اوفرمائيل چه چا سره د قربانئ ښناور شته دې هغوئ دې د حج او عمرې په يو ځائې احرام اوتړی.([2])يو بل حديث شريف کښې دی چه عمره په حج کښې تر قيامته پورې داخله شوه.([3])ابن ابی حاتم ﷫ په خپل کتاب کښې يو روايت نقل کړې دې چه يو سړې نبی کريم ﷺ ته راغلو او دهغه نه دزعفرانو خوشبو راتله.هغه تپوس اوکړو چه يارسول الله ﷺ زما د احرام باره کښې مو څه حکم دې.په دې باندې دا آيت نازل شو.نبی کريم ﷺ تپوس اوکړو چه هغه سائل چرته دې ؟ هغه اووئيل چه يارسول الله ﷺ څه موجود يم.وې فرمائيل چه خپلې زعفرانی کپړې اوباسه اوښه طريقې سره غسل اوکړه او څه چه پخپل حج کښې کوې هغه په عمره کښې هم اوکړه.دا حديث غريب دې اوداعجيبه سياق دې.بعضو کښې دغسل اوددې آيت د نزول ذکر نشته دې.يو روايت کښې دده نوم يعلی بن اميه ﷛ راغلې دې،دويم روايت کښې صفوان بن اميه ﷛ دې.والله اعلم.([4])

قوله تعالى:- فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

دمحصر حکم :- بيا فرمائی که تاسو ګير شئ نو چه کومه قربانی درسره وی نو هغه اوکړئ.مفسرينو ذکر کړې دی چه دا آيت په شپږمه هجرئ کښې د حديبيه په ميدان کښې نازل شو او مشرکانو نبی کريم ﷺ مکې معظمې ته دتلو نه منع کړې وو.او هم په دې باره کښې پوره سورة فتح نازل شو.اود نبی کريم ﷺ صحابه کرامو ﷛ ته رخصت ملاؤ شو چه هغوئ دې خپلې قربانئ په هغه ځايونو کښې ذبح کړی.نواويا اوښان ذبح کړې شو.سرونه اوخرئيلې شو. اواحرامونه پرانيستې شو.په رومبی ځل د نبی کريم ﷺ فرمان خلقو واوريدو اوخلق لږ شان ايسار شو اوهغوئ ته دبل حکم انتظار وو چه شايد څه ناسخ حکم راشی تردې چه پخپله حضرت رسول اکرم ﷺ بهرتشريف راوړو اوخپل سرمبارك نې اوخرئيلو.بياټول خلق راضی شو.بعضو سرونه اوخرئيل او بعضو نوکونه پريکړل،په دې باندې نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه الله ﷻ دې په سر خرئيلو والوباندې رحم اوکړی.خلقو عرض اوکړو چه يارسوالله ﷺ سر کمونکودپاره هم دعا اوفرمائې.([5])نبی کريم ﷺ هم دسر خرئيلو والودپاره دعا اوکړه.په دريم ځل نې دسرکمونکو دپاره دعا اوفرمائيله.اووه اووه کسان په يو اوښ کښې شريك وو.ټول صحابه کرام ﷛ اووه کسان په يو اوښ کښې شريك وو.([6])دحد يبيه ميدان کښې ايسار شوی وو.دادحرم دحد نه بهر وو.اودا هم مروی دی چه دحرم په کناره باندې وو،والله اعلم.

---

[1] الطبری: ۷/٤-

[2] صحيح بخاری کتاب الحج باب کيف تهل الحائض والنفساء : ۱۵۵٦،صحيح مسلم: ۱۲۱۱)-

[3] احمد: ۱۷۵/٤،صحيح مسلم: کتاب الحج باب حجة النبی صلی الله عليه وسلم: ۱۲۱۸،عن جابر)-

[4] صحيح بخاری کتاب العمرة باب يفعل بالعمرة مايفعل بالحج: ۱۷۸۹،صحيح مسلم: ۱۱۸۰)-

[5] صحيح بخاری کتاب الحج باب الحلق والتقصير عند الاحلال: ۱۷۲۷،صحيح مسلم: ۱۳۰۱)-

[6] صحيح بخاری کتاب المغازی باب عزوة حديبية: ٤۱۵۱)-

محصر صرف د دشمن د ويرې نه حصار ته وائی دې کښې اختلاف؟:-دعلماء کرام په دې کښې اختلاف دې چه داحکم صرف د هغه خلقودپاره دې چه کوم دښمن راګير کړی يا دبيمارئی وغيره نه څوك مجبورشی نو دهغه دپاره هم رخصت دې چه هغه به هم دهغه ځائې نه احرام پرانيزي او سر اوخرئی او قربانی اوکړی.ابن عباس ﷺ خوصرف دروميی قسم خلقو دپاره دا حکم ښائی.حضرت ابن عمر ﷺ، طاوس رحمه الله،زهری رحمه الله او زيدبن اسلم رحمه الله هم دافرمائی.

ليکن مسند احمد کښې يو مرفوع حديث کښی دی چه دکوم سړی لاس مات شی يا بيمار شی يا ګوډ شی نوهغه به حلال وی.هغه دې راتلونکی کال ته حج اوکړی.ددې حديث راوی وائی چه ما ابن عباس ﷺ اوابوهريره ﷺ ته ذکر کړې دې نو هغوئ هم اوفرمائيل چه دا رښتيا دی.په سنن اربعه کښې هم دا حديث دې.([1])

د دشمن ويره او بيماری وغيره عذرونه د احصار په حکم کښې برابر دی

مسلك حنفی:- داحنافو په نيز ددشمن ويره اود دغه شان بيماری وغيره په حکم کښې برابر دی نولکه څنګه چه د دشمن په وجه څوك د حج يا عمرې کولو نه ايسار شی هغه به قربانی حرم ته اوليږی او چه کله هغه په حرم کښې ذبح کړې شی نو دې به آزاد شی دغه شان د بيمارئ په وجه چه څوك ايسار شی نوهغه به هم دغه شان کوی (احکام القرآن للجصاص ۳٢٨/۱) شاه فيصل غفرله).

حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت ابن زبير ﷺ،علقمه ﷺ،سعيد بن مسيب ﷺ،عروه بن مجاهد رحمه الله، نخعی عطاء رحمه الله،مقاتل بن حيان رحمه الله نه هم دا روايت دې چه بيماريدل او ګوډيدل عذر دې.

سفيان ثوری رحمه الله هر مصيبت او تکليف کښې هم داسې وائی.بخاری اومسلم کښې يو حديث دې چه دحضرت زبير بن عبدالمطلب رحمه الله لور ضباعه رضي الله عنها رسول الله ﷺ نه تپوس کوی چه زما اراده د حج ده. خوځه بيماره يمه،حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه حج ته لاړه شه او شرط اوکړه چه زما د احرام نه دفارغيدو به هم هغه ځائې وی چه په کوم ځائې کښې ځه د بيمارئی نه روغه شوم.([2])

ددې حديث په بناء باندې بعضې علماء کرامو فتوی ورکوی چه په حج کښې شرط لګول جائز دی.امام شافعی رحمه الله هم فرمائی که دا حديث صحيح وی نو زما قول هم دا دې،امام بيهقی رحمه الله فرمائی چه داحديث بالکل صحيح دې،نو د امام صاحب مذهب هم دا دې،فالحمدلله.

بيا ارشادفرمائی چه کومه قربانئ تاسو سره وی هغه قربانی اوکړئی.حضرت علی ﷺ فرمائی چه يو چيلئ دې ذبح کړی.([3]) حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه اوښ،غوا،چيلئ،ګډه يا ددې نران که وی،په دې اتو قسمونوکښې چه کوم يو غواړی ذبح دې کړی.([4])حضرت ابن عباس ﷺ نه صرف چيلئ مروی ده.او نورو ډيرومفسرينو هم دا فرمائيلی دی.اود څلورو واړو امامانو هم دا مذهب دې.

په اوښ غوا ميخه او ګډ چيلئ باندې د قربانئ جواز

مسلك حنفی:- په څلوروامامانو کښې يو حضرت امام اعظم رحمه الله دې د هغوی هم دا مذهب دې لکه څنګه چې فاضل مفسر رحمه الله فرمائيلی دی يعنی اوښ غوا ميخه او ګډيا چيلئ به قربانی کوی اودا په هدی کښې شامل دی (احکام القرآن للجصاص ۳٧٢/۱) شاه فيصل غفرله).

---

[1]) احمد: ۴۵۰/۳،ابوداود: کتاب المناسک باب الاحصار: ۱٨٦٢،ترمذی: ۹۴،نسائی: ٦٨٦۳،ابن ماجة: ۳۰٧٧،وهو حديث صحيح)-

[2]) صحيح بخاری کتاب النکاح باب الاکفاء فی الدين: ۵۰٨۹،صحيح مسلم: ۱۲۰٧)-

[3]) موطا امام مالک کتاب الحج باب مااستيسر من الهدی: ۳۹۵/۱،ح/٨٨٦)-

[4]) موطا امام مالک کتاب الحج باب مااستيسر من الهدی: ۳۹۵/۱،ح/٨٨٦)-

حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت ابن عمر رضي الله عنه وغيره فرمائي چه ددې نه مراد صرف اوښ او غوا ده.غالبا ددوی دليل د حديبيه واقعه ده.په دې کښې صحابی نه د چيلۍ ذبح کول منقول نه دی.غوا او اوښان دې بزرګانو قربانی کړې دی.بخاری اومسلم کښې حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې چه مونږ ته دالله ﷺ نبی حکم اوکړو چه اووه اووه کسان دې په اوښ او غوا کښې شريك شی.([1])حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم دا منقول دی چه دکوم يو څناور د ذبح کولو طاقت ئې وی هغه دې ذبح کړی.که مالدار وی نو اوښ اوکه ددې نه ئې حيثيت کم وی نو غوا ګنی بيا چيلۍ.([2])
حضرت عروه رحمه الله فرمائي چه په ګران او ارزان نرخونوباندې موقوف دی.دجمهورو ددې قول چه چيلۍ کافی ده دا دليل دې چه قرآن پاك دآسانۍ ذکر کړې دې يعنی کم نه کم هغه څيز چه کوم باندې قربانی اوکړې شی.او دقربانۍ څناور اوښ،غوا،چيلۍ او ګډې دی لکه څنګه چه ترجمان قرآن د رسول الله ﷺ دتره ځوئې دحضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه فرمان دې.بخاری او مسلم کښې يو حديث کښې دی چه نبی کريم ﷺ يو ځل دچيلۍ قربانی اوکړه،([3])بيا ئې اوفرمائيل چه ترکومې پورې قربانی خپل ځائې ته اونه رسی تاسو سرونه مه خرئې.
ددې عطف ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ﴾ باندې دې په ﴿فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ﴾ باندې نه دې.دلته دابن جرير نه سهوه شوې ده،وجه داده چه نبی کريم ﷺ دحديبيې په کال چه مشرکان ورته رکاوټ جوړ شو او نبی کريم ﷺ ئې حرم شريف ته نه پريخودونو دحرم نه بهر ټولو سرونه هم اوخرئيل او قربانۍ ئې هم اوکړې.([4]) ليکن دامن په حالت کښې چه حرم ته رسيدلې شی نو دا جائزنه دی ترکومې پورې چه قربانی خپل ځائې ته اونه رسی.او حاجی د حج او عمرې دخپلو ټولو کارونو اواحکامونه فارغ نشی.که هغه دحج او عمرې په يو ځائې احرام تړلې وی نو يا په دې کښې يو کولو والا وی يا ده صرف د حج اراده کړې وی اواحرام ئې تړلې وی،يا ئې خامخا د تمتع نيت کړې وی.
بخاری اومسلم کښې دی چه ام المومنين حفصه رضي الله عنها رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه ټولو احرامونه پرانيستل اوتاسو لاپه احرام کښې يئې.نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ماخپل سرخرئيلې دې او دقربانۍ دځاروی په غاړه کښې مې نښه اچولې ده ترکومې چه دا ذبح نه شی نو څه احرام نه شم پرانيستې.([5])
قوله تعالی:-فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ
دبيمار سرې حکم:- بيا حکم کيږی چه بيمار اود سر تکليف والا دې فديه ورکړی.صحيح بخاری کښې دی چه عبدالله بن مغفل رضي الله عنه وائی چه څه دکوفې په جمات کښې کعب بن عجره رضي الله عنه سره ناست ووم.ما دهغوی نه ددې آيت باره کښې تپوس اوکړو نو هغوئ ماته اوفرمائيل چه څه خلقو اوچت کړم او نبی کريم ﷺ ته ئې بوتلم او زما په خوله باندې سپږې روانې وې.نبی کريم ﷺ چه ماته اوکتل نو وې فرمائيل چه زما دا خيال نه وو چه ته به دې حالت ته رارسې.آيا ستادومره وس نشته دې چه ته يو چيلۍ ذبح کړې،ما اووئيل چه يارسول الله ﷺ ! څه خو غريب سړې يم،نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه ښه لاړ شه خپل سر اوخريه اودرې روژې اونيسه يا شپږو مسکينانو ته نيم نيم صاع (تقريبا پاؤ باندې يوسير او پاؤ باندې يو چټاکئ) غله ورکړه.نودا آيت زما باره کښې نازل شوې دې اود حکم اعتبار سره هر يو داسې معذوره سړی دپاره دې.([1])

---

[1] صحيح بخاری کتاب الحج باب جواز الاشتراک فی الهدی: ۱۳۱۸)-
[2] الطبری: ۳۰/۴)-
[3] صحيح بخاری کتاب الحج باب جواز الاشتراک فی الهدی: ۱۷۰۱)-
[4] صحيح بخاری کتاب المحصر باب اذا المعتمرة: ۱۸۰۷،مسلم: ۱۲۳۱)-
[5] صحيح بخاری کتاب الحج باب التمتع والقران : ۱۵۶۶،صحيح مسلم: ۱۲۲۹)-

یو بل روایت کښې دی چه کټونی پسې مې اور بلولو چه نبی کریم ﷺ زما دا حالت اوکتلو اوماته ئې دامسئله بیان کړه.(۱)یو بل روایت کښې دي چه دا واقعه دحدیبیه ده.ا وزما په سر باندې لوني لوني وینښته وو په هغې کښې ډیرې سپږې وې.(۳)د ابن مردویه په روایت کښې دی چه بیا ما سر اوخرئیلواو یو چیلۍ مې ذبح کړه.یو بل حدیث کښې دی چه ﴿نسك﴾ یعنی قربانی یو چیلۍ ده او روژې که ئې اوساتلې نو درې دی.او که صدقه ورکړې نو یو فرق (پیمانه) شپږو مسکینانو باندې تقسیمول دی.حضرت علي ﷺ،محمد بن کعب ﷺ،علقمه ﷺ،ابراهیم رحمه الله ، ﷺمجاهد رحمه الله،عطاء رحمه الله،سدی رحمه الله اوربیع بن انس رحمه الله نه هم دافتوی نقل ده.د ابن ابی حاتم په حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ حضرت کعب ابن عجره ﷺ ته درې واړه مسئلې خودلې وې او فرمائیلي ئې وو چه په دې کښې ته په کوم باندې غواړې عمل پرې اوکړې نو کافی دی.(۴)

حضر ت ابن عباس ﷺ فرمائی چه کوم ځائې کښې دوه درې طریقې په لفظ د " او " سره بیان شوی وی نو په هغه ځائې کښې اختیار وی چه کوم یو غواړې نو وېکړه.حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت طاوس رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حمید رحمه الله،حضرت اعرج رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله او حضرت ضحاك رحمه الله نه هم دا مروی دی.د آئمه اربعه او داکثرو عالمانو هم دا مذهب دې که غواړې نو روژې دې نیسی او که غواړې نو صدقه دې ورکړې او که غواړې نو قربانی دې اوکړې.روژې درې دی.صدقه یو فرق یعنی درې صاع (یعنی اته سیرو نه نمیه چټاکۍ کمه) ده،په شپږو مسکیانو دې تقسیم کړې.او قربانی یو چیلۍ ده.په دې دریو واړو صورتونو کښې چه کوم یو غواړې نو اودې کړې.الله رب العزت ته دې ځائې کښې رخصت ورکول وو ددې وجې نې رومبې درژې بیان اوکړو چه دا دټولو نه آسانه ده.بیائې دصدقې بیان اوکړو،بیائې د قربانۍ بیان اوکړو.او نبی کریم ﷺ ته په افضل باندې عمل کول وو،نو ددې وجې نې رومبې د چیلۍ د قربانۍ ذکر اوکړو.بیا ئې شپږو مسکینانو باندې دخوراك کولو،بیا ئې د دریو روژو ساتلو.سبحان الله د دواړو ځایونو اعتبار سره دواړه ترکیبونه،څومره درست او برمحل دی.فالحمدلله.

حضرت سعید بن جبیر ﷺ نه ددې آیت د مطلب باره کښې تپوس اوشو نو وې فرمائل چه دغلې حکم به کولې شی.که ده سره وی نو یو چیلۍ دې واخلی،ګنې دچیلۍ قیمت به د درهمونو سره اولګولې شی او ددې غله واخلی او صدقه دې ورکړې،ګنې دهر نیم صاع په بدله کښې دې یو روژه اونیسی.

حضرت حسن رحمه الله فرمائی چه کله دیو محرم په سر کښې تکلیف وی نو وینښته دې اوخرئی او په دې دریو واړوکښې دې یو فدیه ورکړې.لس روژې نیول دی لسومسکینانو ته صدقه ورکول دی.هر یو مسکین ته یونیم صاع کهجورې (چې موجوده وخت کښې ترې تقریبا دوه کلو جوړیږی)او یویوصاع غنم او په قربانۍ کښې چیلئی.حسن رحمه الله او عکرمه رحمه الله هم لسو مسکینانوته خوراك ورکول بیانوی

د قولونو تضعیف:-خودا اقوال صحیح نه دی.ځکه چه په مرفوع حدیث کښې راغلی دی چه روژې درې دی اوخوراك دشپږو مسکینانو دې او پدې دریو واړو صورتونوکښې اختیار دې چه چیلۍ قربانی کوی که روژې نیسی اوکه شپږو مسکینانو ته خوراك ورکوی.اودا ترکیب په احرام کښې ښکار کوونکی دپاره هم دې.دا قربانی او صدقه دې په مکه کښې اوکړې او روژې چه چرته نیسی نو اودې نیسی لکه څنګه چه قران پاك الفاظ دی او د فقهاء کرامو اجماع ده.لیکن دلته ترتیب ضرروی نه دې،اختیار

---

[۱] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله تعالی (فمن کان منکم مریضا.....) ۴۵۱۷)-

[۲] صحیح بخاری کتاب المرضی باب ما رخص للمریض:۵۶۶۵،صحیح مسلم: ۱۲۰۱)-

[۳] صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة حدیبیة: ۴۱۹۱)-

[۴] ابو داود کتاب المناسک باب فی الفدیة: ۱۸۶۱،نسائی: ۲۸۵۴،وهو صحیح)-

دي.طاؤس رحمه الله فرمائي چه دا قرباني اودا صدقه دې په مکه کښې اوکړي او روژې چه چرته نيسي نو اودې نيسي.
يو روايت کښې دي چه ابو اسماء چه دابن جعفر مولي دې فرمائي چه حضرت عثمان بن غفان ﷺ حج ته لاړو.دوي سره حضرت علي ﷺ او حضرت حسين ﷺ هم وو.څه ابن جعفر سره اووم.مونږ اوکتل چه يوسړې ملاست دې او دده اوښه دده سر ته تړلې شوې ده.ما هغه راپاسولو نو هغه حضرت حسين ﷺ وو.ابن جعفر چه هغه اوليدو نو لاړو تر دې چه مونږ سقيا ته اورسيدو ،هلته مونږ شلو ورځو پورې د هغوي په تيمار دارنې کښې وو.يو ځل حضرت علي ﷺ تپوس اوکړو چه څه حال دې ؟.نو حضرت حسين ﷺ خپل سر طرفته اشاره اوکړه.حضرت علي ﷺ ورته اوفرمائيل چه سر اوخرئيه او بيا اوښ راوغواړه اوهغه ذبح کړه.نو که د اوښ د احرام نه د حلاليدو دپاره وو نو خير او که دا د فديه دپاره وو نو ظاهره شوه چه دا قرباني د مکې نه بهر شوې وه.

قوله تعالى:- فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ

تمتع حج کوونکو دپاره احکام:: بيا ارشاد فرمائي چه تمتع حج کولو والا سړې دې هم قرباني اوکړي.که دحج او عمرې احرام په يو ځائې تړلې وي يا ئې دعمرې احرام تړلې وي او ددې نه فارغ شي او د حج احرام ئې تړلې وي.اصل تمتع هم داده.اود فقهاء کرامو په کلام کښې مشهور هم دا دې.او عام تمتع په دې دواړو قسمونوکښې شامل دې.لکه څنګه چه صحيح حديث په دې باندې دلالت کوي.(بعض راويان وائي چه نبي کريم ﷺ په خپله تمتع کړې وو.بعضې وائي چه نبي کريم ﷺ قارن وو.او دا خبره هم ټول راويان وائي چه نبي کريم ﷺ سره دقربانۍ څناور وو.نو په دې آيت کښې دا حکم دې چه تمتع کولو والا چه په کومه قربانۍ باندې قادر وي هغه دې اوکړي.ددې ادنی درجه يو چيلۍ قرباني کول دي.يعنی دغوا قرباني هم کولې شي.نبي کريم ﷺ دخپلو بيبيانو د طرفنه د غوا قرباني کړې وه چه ټولې تمتع والا وې.([1]) (ابن مردويه).ددې نه ثابته شوه چه تمتع هم مشروع دې.

حضرت عمران بن حصين ﷺ فرمائي چه د تمتع آيت هم په قران کښې نازل شويدې او مونږ نبي کريم ﷺ سره تمتع کړې وو.بيا خو نه په قران پاک کښې ددې ممانعت راغلو او نه نبي کريم ﷺ ددې نه منع اوفرمائيله.خو خلقوپه خپله رائې سره دا ممنوع اوګرځولو.

حضرت امام بخاري رحمه الله فرمائي چه ددې نه مراد غالبا حضرت عمر فاروق ﷺ دې.([2])دحضرت امام المحدثين دا خبره بالکل صحيح ده.حضرت عمر فاروق ﷺ نه منقول دي چه هغوئ به ددې نه خلق منع کول او فرمائيل به ئې که مونږ کتاب الله اوګورونو په دې کښې هم دحج او عمرې پوره کولو حکم موجوددې(أَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) خو ياد ساتئ چه دا ممانعت دحضرت عمر فاروق ﷺ په نيز حرام نه وو بلکه ددې وجې وو چه خلق په کثرت سره دبيت الله شريف د حج او دعمرې کولو قصداوکړي لکه څنګه چه حضرت عمر ﷺ نه ښکاره مروي دي.

قوله تعالى:- فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ فِى ٱلْحَجِّ

دقربانۍ په بدله کښې روژې نيول:- بيا فرمائي چه کوم سړې قرباني اونه کړې شي نو هغه دې درې روژې اونيسي په حج کښې او اووه روژې په هغه وخت کښې چه کله دې د حج نه واپس شي.دا پوره لس روژې شوې.يعنی د قربانۍ طاقت د چا نه وي نو هغه دې روژې اونيسي،درې خو په ايام حج کښې او باقي اووه دې نه پس،خو په دې کښې

---

[1]) ابو داود کتاب المناسک باب في هدى البقرة: ۱۷۵۱،ابن ماجة: ۳۱۳۳)۔

[2])صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب (فمن تمتع بالعمرة الى الحج) :۴۵۱۸،صحيح مسلم: ۱۲۲۶)۔

روژې د عرفې نه وړاندې نیول:- د علماء کرامو فرمان دې چه اولی دا دی چه دا روژې د عرفې نه مخکښې مخکښې د ذی الحجه په ورځو کښې اونیسی.دحضرت عطاء رحمه الله قول هم دا دې.یا د احرام تړلو سره دې اوساتی.د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وغیره هم دا قول دې ځکه چه د ((فِي الْحَجِّ)) لفظ دې.

په شوال کښې د روژو نیولو حکم:- حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله وغیره هم دا فرمائی چه شوال کښې هم دا روژې جائزدی.حضرت شعبی رحمه الله وغیره فرمائی که دې روژو سره د عرفې د ورځې روژه هم شامله کړې شی نو دا هم ورته اختیار دې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه دا هم منقول دی که دعرفې نه مخکښې دوه روژې اونیسی اودریمه دعرفې په ورځ وی نو دا هم جائز دی.حضرت ابن عمر رضی الله عنه هم فرمائی چه یو روژه دیوم الترویه نه مخکښې،یود یوم الترویه او یو دعرفې.

په ایام التشریق کښې روژې نیول:- د حضرت علی رضی الله عنه فرمان هم دا دې.[1] که دیو سړی نه دا درې واړه روژې یا دوه پاتې شی او هغه په ایام التشریق یعنی د لوئې اختر نه پس چه درې ورځې راشی.حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمائی چه هغه په دې ورځو کښې هم دا روژې نیولې شی.(بخاری).د امام شافعی رحمه الله قول هم دا دې.حضرت علی رضی الله عنه،حضرت عکرمه رضی الله عنه،حسن بصری رحمه الله،او عروه بن زبیر رحمه الله نه هم دا مروی دی.[2] اوددې دلیل دادې چه فی الحج عام دې.او دا ورځې هم په کښې شاملې دی.د حضرت امام شافعی رحمه الله جدید قول دا دې چه په دې ورځو کښې دا روژې نیول ناجائز دی.ځکه چه په صحیح مسلم کښې حدیث دې چه ایام تشریق د نه خوراك څکاك او دالله ﷻ دذکر کولو ورځې دی.[3]

په ایام التشریق کښې د روژو نیولو حکم

مسلک حنفی:- په ایام التشریق کښې روژه نیول حرام دی ځکه چې دا د الله ﷻ د میلمستیا ورځې دی لکه حدیث مبارك کښې چې دی ((أَلَا لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَبِعَالٍ)) (تسهیل الهدایه ۲/ ۳۳۵)

قوله تعالی:- وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ

د اووه روژو وخت:- بیا اووه روژې وخت د واپس کیدو،ددې نه مراد دا دې چه کله واپس شی او خپل خانې ته اورسی،او کله چه واپس کیږی نو په لاره کښې هم دا روژې نیولې شی.مجاهد رحمه الله،او عطاء رحمه الله هم دا فرمائی.یا مراد ترې وطن ته تګ دې.دا ابن عمر رضی الله عنه فرمائی.او نور هم ډیرو تابعینو نه هم دا مذهب روایت دې بلکه ابن جریر رحمه الله خو په دې قول اجماع ښائی.

صحیح بخاری یو طویل حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې دعمرې حج سره تمتع اوکړه او قربانی ئې اوکړه.ذوالحلیفه نه نبی کریم ﷺ ځان سره قربانی اخستې وه.عمره ئې اوکړه او بیا ئې دحج تهلیل اوکړو.خلقو هم دوی سره تمتع اوکړو.بعضوخلقو خو ځان سره قربانی اخستې وه،بعضو سره دقربانی ځناور نه وو.مکې ته په رسیدو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه چا سره دقربانی ځناور شته هغوئ دې حج ختمیدو پورې په احرام کښې اوسی او چه چا سره قربانی نشته هغوئ دې دبیت الله شریف طواف اوکړی او د صفا مروه سعی دې اوکړی او احرام دې پرانیزی،سرونه دې اوخرئی یا دې ویښته واړه کړی،بیا دې د حج احرام اوتړی.که د قربانئ طاقت ئې نه وی نو درې روژې دې اونیسی په حج کښې او اووه روژې چه کله خپل وطن ته واپس اورسی نو بیا دې اونیسی.(بخاری ومسلم).[4]ددې

---

[1] الطبری: ۴/۹۴-

[2] الطبری: ۴/۹۴-

[3] صحیح بخاری کتاب الصیام باب تحریم صوم ایام التشریق:.....۱۱۴۱،ابوداود: ۲۸۱۳-

[4] صحیح بخاری کتاب الحج باب من ساق البدن معه: ۱۶۹۱،صحیح مسلم: ۱۲۲۷-

نه دا خبره ثابتیږی چه دا اووه روژې وطن ته واپس کیدو نه پس دی.

قوله تعالی:- تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ

لس ورځې روژې برابرول:- بیا فرمائی چه دا پوره لس دی.دا فرمان تاکید دپاره دې لکه څنګه چه عربو کښې وئیلې کیږی،ما خپلو سترګو سره اوکتل،په غوږونومې واوریدل،په لاسونو مې اولیکل او قران پاك کښې هم دا دی چه ﴿وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيْرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ نه یو مارغه چه خپلو دواړو وزروسره الوزی.بل ځائې کښې فرمائی چه(ولاتخطه بیمینك)ته پخپل ښی لاس سره نه لیکې.او بل ځائې کښې دی چه مونږ حضرت موسی ﷺ نه د دیرشوشپو وعده اخستې وه او په نورو لسو ورځو سره مو پوره کړل او د رب ﷻ مقرر څلویښت ورځې مو پوره کړې.نو په دې ټولو ځایونو کښې تاکید دې هم داشان دا جمله هم د تاکید په طوراستعمال شوې ده.او داهم وئیلې شوی دی چه دا حکم دې د تمام اوکمال.د ﴿كَامِلَةٌ﴾ مطلب داهم بیان شوې دې چه دا د قربانی بدله کښې کافی ده.

د تمتع حج حکم د چا د پاره دې :- دې نه پس فرمائی چه دا حکم دهغه خلقو دپاره دې چه دمسجد حرام اوسیدونکی نه وی.په دې باندې اجماع ده چه حرم والا تمتع نشی کولې.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی بلکه ددوی نه مروی دی چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ائې د مکې خلقو تاسو تمتع نه شئ کولې،تمتع بهر والو دپاره دې.دې دپاره به تاسو لږ شان لرې ځئ.لږه شان مزل اوکړئ او بیا د عمرې احرام اوتړئ.د طاؤس په تفسیر کښې هم دا دی.([1])

خوعطاء فرمائی چه میقات یعنی چه کوم خلق د احرام تړلو ځائې ته نزدې وی هغوئ هم په دې حکم کښې دی چه دهغوئ دپاره هم تمتع کول جائز نه دی.مکحول ﷫ هم دا فرمائی.نو دعرفات والو،مزدلفه والو،عرفه والو،اود رجیع اوسیدونکو دپاره هم دا حکم دې.

زهری ﷫ فرمائی چه دمکې نه دیو ورځې مسافت فاصله هومره وی،یا دې ته نزدې وی نو هغه تمتع کولې شی.اونور خلق نشی کولې.حضرت عطاء ﷫ فرمائی چه دا مزل دوه ورځې دې.د حضرت امام شافعی ﷫ مذهب هم دادې چه اهل حرم او چه کوم خلق په دومره فاصله کښې وی چه هلته مکې والو دپاره مونځ قصر کول جائز نه وی.ددوی ټولو دپاره هم دا حکم دې،ځکه چه ټول به حاضر ګڼرلې شی.ددې نه علاوه ټول مسافر،او ددوی ټولو دپاره حج کښې تمتع کول جائز دی.والله اعلم.

د حاضر المسجدالحرام نه څوک مراد دي؟

مسلك حنفی: چه کوم خلق د حرم اواحرام دمیقاتو ترمینځه وی هغوی حاضر المسجد الحرام کښې داخل دی دغه دمیقات اوسیدونکی هم په حاضرالمسجد الحرام کښې داخل دی ([2])

د تقوی حکم:- بیا فرمائی چه الله ﷻ نه ویریږئ چه دهغه پاك ذات چې کوم احکام دی هغه پوره کړئ چه دکومو کارونونه هغه ذات منع کړی یئ نود هغې نه منع شئ او یقین اوکړئ چه هغه ذات نافرمانو ته سخته سزا ورکوی.

اَلْحَجُّ	اَشْهُرٌ	مَّعْلُوْمٰتٌ	فَمَنْ	فَرَضَ
حج	خو میاشتې	معلومې دی	نوهغه چا	چه فرض کړو
دحج میاشتې(ټولوته)معلومې دی نوڅوک چې فرض کړی				

---

[1] الطبری: ۱۱۱/٤)-

[2] احکام القران للعثمانی (۱۱۱، ۳۳۰)-

فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

په دې مياشتو كښې | حج | نو نه دي كوي جماع | او نه ګناهونه | او نه جګړې | په دوران د حج كښې |

په دغه ورځو كښې په ځان حج | نو (هغه دې خبر شي) چې په حج كښې كوروالي ګناهونه او جګړې (خاص طور سره) منع دي

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ

او هغه | چې كوئ تاسو | څه نيك كار | پوهيږي په هغې الله | او توښه د ځان سره واخلئ | او بيشكه | بهتره توښه

او هر څه نيک كار چې تاسو كوئ هغه الله په هغې پوهه دې | او ځان سره توښه اخلئ بيشكه | چې د ټولونه ښه توښه

التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

پرهيزګاري ده | او ځان اوساتئ د نافرمانئ زما نه | اے عقلمندو |

د سوال نه ځان ساتل دي | او انې هوښيار انو زما د (عذاب) نه ځان بچ كړئ |

قوله تعالى: -اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ

د حج دپاره د احرام مياشتې: عربى دان وائي چه د دې جملې مطلب دادې چه حج، حج دې، دا مياشتې چه معلومي او مقرر دی. نو د حج په ورځو كښې احرام تړل، د نورو مياشتو د احرام تړلو نه زيات كامل دی. اګر چه د نورو مياشتو احرام تړل هم صحيح دی. حضرت امام مالك رحمه الله، حضرت ابوحنيفه رحمه الله، حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، حضرت اسحاق رحمه الله، حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله، حضرت ثوری رحمه الله، حضرت ليث رحمه الله، فرمائی چه په ټول كال كښې چه په كومه مياشت كښې غواړی نو د حج احرام تړلې شی. د دې بزرګانو دليل دادې چه ﴿يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ﴾ الخ. دويم دليل دادې چه حج او عمره دواړو ته نسك ونيلې شوې دې او د عمرې احرام په هره مياشت كښې تړلې شی نو د حج احرام هم چه كله اوتړی نو صحيح به وی.

حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د حج ا حرام د حج په مياشتو كښې تړل صحيح دی. آو كه په نورو مياشتو ئې د حج احرام اوتړلو نو دا به صحيح نه وی ليكن د دې سره عمره هم كولې شی يا نه ؟ په دې كښې د امام صاحب رحمه الله دوه اقوال دی. حضرت ابن عباس ؓ، حضرت جابر ؓ، حضرت عطاء رحمه الله، او حضرت مجاهد رحمه الله نه هم دا مذهب مروی دې چه د حج احرام د حج مياشتو نه سوا نورو مياشتو كښې تړل غير صحيح دی او په دې باندې دليل ﴿اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ﴾ دې.(1)

او د عربی دان حضراتو يو جماعت وائی چه د آيت د دې الفاظو مطلب دا دې چه حج د پآره خاص دوه مياشتې مقرر دی. نو ثابته شوه چه د دې مياشتو نه مخكښې چه څوك احرام اوتړی نو هغه به صحيح نه وی. چه څنګه د مونځ د وخت نه مخكې څوك مونځ اوكړی. حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه مونږ ته مسلم بن خالد خبر راكړې دې چه هغوئ ابن جريج نه واوريدل، هغوئ ته عمرو بن عطاء رحمه الله اووئيل، هغوئ ته عكرمه ؓ ذكر اوكړو چه حضرت عبدالله بن عباس ؓ فرمائی چه يو سړی د پاره لائق نه دی چه د حج مياشتو نه سوا د حج احرام اوتړی ځكه چه الله ﷻ فرمائی چه ﴿اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ﴾ د دې روايت نور هم سندونه شته دې. يو سند كښې دی چه سنت هم دا دی. صحيح ابن خزيمه كښې هم دا روايت منقول دې. اصل كتابونو كښې دا مسئله شوې ده چه د صحابی فرمان چه په حكم كښې د مرفوع حديث په شان دی.

---

(1) الطبری: ۱۱۵/٤)

د حج د میاشتو نه وړاندې د حج دپاره د احرام تړل

مسلک حنفی:- د حج د میاشتو نه وړاندې که څوک د حج دپاره احرام اوتړي نو په دغه احرام باندې حج کیږي خو داسې کول مکروه تحریمی دی (کذافي معلم الحجاج للسعید احمد صفحه ۹۲، شاه فیصل غفرله)-

نودا حکم به درسول ﷺ وی او صحابی هم دلته هغه صحابی دې چه کوم مفسر قران او ترجمان القران دې.ددې نه علاوه د ابن مردویه یو مرفوع حدیث کښې دی.نبی کریم ﷺ فرمائی چه د حج احرام تړل دحج دمیاشتونه سوا تړل هیچا لره لائق نه دی،ددې اسنادهم ښه دی.لیکن حضرت امام شافعی رحمه الله او امام بیهقی رحمه الله نه روایت دې چه ددې حدیث راوی حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه نه تپوس اوکړې شو که د حج دمیاشتو نه مخکښې د حج احرام اوتړلې شی،نو دوی اوفرمائیل چه نه.([1])دا موقوف حدیث زیات ثابت او زیات صحیح دې.او د صحابی ددې فتوې تقویت دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ددې قول نه هم کیږي چه سنت داشان دی.والله اعلم.

﴿اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ﴾ نه مراد حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمائی چه دشوال،ذی القعده او د ذی الحجه لس ورځې دی.(بخاری).([2]) دا روایت ابن جریر او مستدرك حاکم کښې هم دې.او امام حاکم رحمه الله دې ته صحیح واني.([3])حضرت عمر رضی الله عنه،حضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه،حضرت ابن عباس رضی الله عنه،نه هم دا مروی دی.حضرت عطاء رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت ابن سیرین رحمه الله،حضرت مکحول رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله،حضرت ضحاك بن مزاحم رحمه الله،حضرت ربیع بن انس رحمه الله،حضرت مقاتل رحمه الله هم دا فرمائی.([4])او حضرت امام شافعی رحمه الله،حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله،حضرت امام ابویوسف رحمه الله،او ابوثور رحمه الله نه هم دا مذهب مروی دې.امام ابن جریر رحمه الله هم دا خوښوی.

د حج میاشتې

مسلک حنفی:- ځنګه چه فاضل مصنف فرمائیلی دی نو هم دغه شان ده یعنی داحنافو په نیز هم د حج د میاشتو نه د شوال او ذو القعدې پوره میاشت اود ذو الحجې اولنۍ لس ورځې مراد دی لکه ځنګه چې صاحب دقدروی شیخ ابوالحسن رحمه الله فرمائی.چه دحج میاشتې شوال ذوالقعده اولس ورځې د ذوالحجه دی (تسهیل الهدایه ۲۱۳/۴۸)-

د ﴿اَشْهُرٌ﴾ لفظ جمع دې.نوددې اطلاق دوه پوره میاشتو او د دریمې په بعضې حصه باندې هم کیدې شی.لکه ځنګه چه عربۍ کښې وئیلې شی ماهغه په دې کال یا په دې نن ورځ کښې لیدلې دې.نوپه حقیقت کښې خونې ټول کال یا ټوله ورځ نه وی لیدلې بلکه دکتلو وخت خولږ شان وی.مګر تقریبا داسې وئیلې کیږي.داشان دلته هم تقریبادریمې میاشتې ذکر دې.په قران پاك کښې هم دی چه ﴿فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ﴾ حالانکه دا زردیونیمې ورځې وی.مګر په شمیر کښې دوه ورځې اووئیلې شوې.د حضرت امام مالك،حضرت امام شافعی رحمه الله رومبی قول دادې چه شوال،ذوالقعده او د ذوالحجه پوره میاشت ده.حضرت ابن عمر رضی الله عنه،ابن شهاب رحمه الله،عطاء رحمه الله،جابر بن عبدالله رحمه الله،طاؤس رحمه الله،مجاهد

---

[1] کتاب الام : ۱۳۲/۲،بیهقی ۳۴۳/٤)-

[2] صحیح بخاری کتاب الحج باب قوله تعالی (الحج اشهر معلومات) تعلیقا قبل حدیث: ۱۵۶۰،وصحیح ابن خزیمة: ۲۵۹۶)-

[3] حاکم : ۲۷٦/۲،وسنده صحیح)-

[4] ابن ابی حاتم: ٤٨٦/٢)-

رحمه الله اوعروه بن الزبير.ربيع رحمه الله او حضرت قتاده رحمه الله نه هم دا مروى دى.يو مرفوع حديث كښې دا هم راغلى دى ليكن هغه موضوع دې ځكه چه ددې راوى حصين بن مخارق دې.او په هغه باندې د احاديثو د وضع كولو تهمت دې بلكه ددې مرفوع كيدل ثابت نه دى،والله اعلم.
دامام مالك رحمه الله ددې قول منلو نه پس داثابتيږى چه د ذوالحجه په مياشت كښې به عمره كول صحيح وى،دامطلب نه دې چه دلسمې ذى الحجې نه پس هم حج كيدېشى.نو حضرت عبدالله رضي الله عنه نه روايت دې چه د حج په مياشتو كښې عمره درست نه ده.امام ابن جرير رحمه الله د دې قول هم دا مطلب اخلى چه د حج زمانه خو د منى د ورځې تيريدو نه پس تيره شوه.د محمد بن سيرين بيان دې چه زما په علم كښې خو څوك داسې اهل علم نشته دې چه د حج د مياشتو نه علاوه،عمره كولولره دې مياشتو كښې دننه عمره كولو نه افضل منلو كښې شك كوى.حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت عثمان رضي الله عنه هم د حج د مياشتو نه علاوه په نورو مياشتو كښې عمره كول خوښ منقول دى بلكه په دې مياشتو كښې عمره كولو نه منع كول.والله اعلم.(ددې نه دمخكې آيت په تفسير كښې تير شوى دى چه نبى كريم ﷺ ذوالقعده كښې څلور عمرې ادا اوفرمائيلې اوذوالعقده هم د حج مياشت ده.نو دحج په مياشتو كښې عمره كول جائز شو والله اعلم).

قوله تعالى:- فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ

د فرض نه مراد:- بيا ارشاد فرمائى چه كوم سړې په دې مياشتو كښې حج مقرر كړى يعنى د حج احرام اوتړى نو دا پوره كول لازم دى.فرض نه دلته مراد واجب اولازم دى.(۱) حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې (فرض) نه د حج او عمرې احرام تړلووالا مراد دې.عطاء رحمه الله فرمائى چه د فرض نه مراد احرام دې.ابراهيم رحمه الله اود ضحاك رحمه الله هم دا قول دې.(۲) حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه احرام تړلو او لبيك وئيلو نه پس يوځائې كښې پاتې كيدل صحيح نه دى.اود بزرګانو هم دا قول دې.بعضې بزرګانو دا وئيلى دى چه د فرضو نه مراد لبيك وئيل دى.

قوله تعالى:- فَلَا رَفَثَ

د رفث نه مراد: د ﴿ رَفَثَ ﴾ نه مراد جماع ده لكه څنګه چه بل ځائې كښې قران پاك كښې فرمائى چه ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ﴾ يعنى روژې په شپوكښې ستاسو دپاره ستاسو خپلو بيبيانوسره جماع كول موحلال كړى دى.د احرام په حالت كښې جماع او ددې ټول كارونه حرام دى.لكه مباشرت كول، ښكلول، د ښځو په موجودګئ كښې ددې خبرې كول اګر چه بعضو د سړو په ډله كښې داسې خبرې په ﴿رَفَثَ﴾ كښې داخلې كړى دى.خو دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددې خلاف مروى دى. هغوئ يوځل څه داسې شعر اووئيلو اوددوى نه په تپوس كولودوى اوفرمائيل چه دښځو په مخكې داسې خبرې كول ﴿رَفَثَ﴾.دې د ﴿رَفَثَ﴾ ادنى درجه داده چه د جماع وغيره ذكر اوكړې شى.فحش خبرې كول،په خبرو كښې داسې اشارې كول،په اشارو كنايوكښې دجماع ذكر كول،خپلو بيبيانو ته وئيل چه احرام لرې شى نوجماع به كوى،چيړچاړ،مساس،وغيره دا ټول په ﴿ رَفَثَ ﴾ كښې داخل دى.اوداحرام په حالت كښې دا ټولې خبرې حرامې دى.

قوله تعالى:- وَلَا فُسُوقَ

دفسوق مفهوم:- د مختلفومفسرينو دمختلفواقوالومجموعه داده چه دفسوق معنى عصيان او نافرمانى ،ښكار، كنځل،وغيره بدزبانى ده.لكه حديث كښې دى چه مسلمان ته كنځل كول فسق دې.او دده قتل

---
(۱) الطبرى: ۱۲۱/۴)-
(۲) ايضا: ۱۲۳/۴)-

کول کفر دي.(١)الله ﷻ نه سوا د نورو د تقرب دپاره څناور ذبح کول هم فسق دي لکه قران پاك کښې دی چه ﴿ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ﴾ خلق په بدو القابو سره یادول هم فسق دي.قران پاك فرمائي چه ﴿وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ﴾مختصر داچه دالله ﷻ هره نافرماني په فسق کښې داخله ده اګر چه فسق هروخت حرام دي لیکن احرمت والا میاشتو کښې ددې حرمت نور هم زیاتیږي.الله ﷻ فرمائي چه ﴿فَلَا تَظْلِمُوْا فِيْهِنَّ اَنْفُسَكُمْ﴾ دې حرمت والامیاشتو کښې په خپلو ځانونوباندې ظلم مه کوئي.داشان حرم کښې هم ددې حرمت زیاتیږي.ارشاد دې چه ﴿ وَمَنْ يُّرِدْ فِيْهِ بِاِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴾ یعنې حرم کښې چه د څوك د الحاد او بې دینۍ اراده اوکړی دې نو مونږ به ورته درد ناك عذاب ورکوو.امام ابن جریر ﷫ فرمائي چه دلته مراد د فسق نه هغه کارونه دی چه داحرام په حالت کښې منع دی لکه ښکار کول،ویښته خرئیل یا واړه کول،نوکونه پریکول وغیره.حضرت ابن عمر ﷛ نه دا هم مروي دی لیکن بهترین تفسیر هم هغه دې چه کوم مونږ بیان کړو یعنې هرې ګناه نه منع کیدل.والله اعلم.(٢)بخاري او مسلم کښې دی چه کوم سړې ددې بیت الله حج کوی،او هغه دې کښې نه رفث اوکړی،اونه فسق اوکړی،نو هغه د ګناهونو نه داسې پاك راوزی لکه څنګه چه د خپل پیدائش په ورځ وو.(٣)

قوله تعالیٰ:- وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

د جګړو ممانعت: بیا ارشاددې چه په حج کښې جنګ مه کوئي یعنې دحج په وخت کښې دحج په ارکانو کښې جنګ مه کوئي.ددې پوره پوره بیان الله ﷻ بیان اوفرمائیلو.دحج میاشتې مقرر شوی دی .په دې کښې کمې زیاتې مه کوئي.د حج موسم مخکښې روستو مه کوئي لکه څنګه چه دمشرکانو طریقه وه.او ددې مذمت قران پاك په بل مقام کښې کړې دې.دا شان قریش به مشعر الحرام سره مزدلفه کښې پاتې کیدل او باقي عرب به عرفات کښې پاتې کیدل.بیا به ئې خپلو کښې جګړې کولې.او یوبل ته به ئې ونیل چه مونږ په صیحح لار یو او طریق ابراهیمي باندې یو.نوددې نه په دې مقام کښې ممانعت اوشو چه الله ﷻ دخپل نبی ﷺ په لاس د حج وخت،د حج ارکان او د حج ځایونه مقرر کړی دی.اوس تاسوپه یوبل باندې فخر مه کوئ.او نه د حج ورځې وړاندې روستو کوئ،او اوس دا جنګ ختم کړئي. والله اعلم.

دا مطلب هم بیان شوې دې چه د حج په سفر کښې په خپلو کښې جګړې مه کوئي.اومه یو بل ته غصې کوئي.اومه یو بل ته کنځل کوئي.د ډیرو مفسرینو دا قول هم دې او د ډیرو مفسرینو رومبې قول هم دې.حضرت عکرمه ﷛ فرمائي چه دچا خپل غلام ته غصه کول په دې کښې داخل نه دی.خو وهی دې نه.لیکن خه وایم که غلام اووهی هم نو هیڅ ویره نشته دې.

مسند احمد کښې حدیث دې چه مونږ نبی کریم ﷺ سره په سفرحج کښې وو.او عرج کښې پاتې شوی وو.حضرت عائشه ﵂ نبی کریم ﷺ سره ناسته وه.او حضرت اسماء ﵂ خپل والد حضرت ابو صدیق ﷛ سره ناسته وه.د حضرت ابوبکر صدیق ﷛ او د نبی کریم ﷺ د اوښانو سامان د حضرت ابوبکر صدیق ﷛ خادم سره وو.حضرت ابوبکرصدیق ﷛ دده انتظار کولو.لږ وخت پس هغه راغلو.او دده نه ئې تپوس اوکړو چه اوښ چرته دې ؟.هغه اووئیل چه پرون شپې راسې غیب دې.دوی خفه شو او وې فرمائیل چه یو اوښ دې هم سنبال نه کړو.په دې وینا سره دوی هغه (غلام) اووهلو.نبی کریم ﷺ خندل او فرمائیل ئې چه اوګورئی د احرام په حالت کښې دې څه کوی ؟.دا حدیث ابوداود او ابن ماجه کښې هم

---

(١) صحیح بخاری کتاب الایمان باب خوف المومن من ان یحبط عمله.....٤٨،صحیح مسلم: ٦٤)-

(٢) درفث متعلق د مفسرینو اقوال اوګورئی: طبری: ١٢٦/۴)-

(٣) صحیح بخاری کتاب الحج المبرور: ١٥٢١،صحیح مسلم: ١٣٥٠)-

دي.(۱)
بعضو سلفو نه هم دا مروی دی چه د حج پوره کیدو کښې (څوک نه وهل، دا هم دی.لیکن داخیال ساتل پکار دی چه د نبی کریم ﷺ دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دې کار باندې دا فرمائیل.په دې کښې ډیر لطافت سره یو قسم انکار دې.نو مسئله دا شوه چه دا پرینبودل اولی دی.والله اعلم.
مسند عبد بن حمید کښې دی چه کوم سړې خپل حج پوره کړی او دده دلاسه مسلمان په تکلیف کښې نه شی نو دده ټول مخکښنې روستی ګناهونه معاف کیږی.(۲)

قوله تعالی:-وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ

الله په هره نیکئ عالم دې:- بیا فرمائی چه تاسو څه نیکی کوئی نودهغې علم الله ﷻ ته دې.چونکه پورته ئې دهرې بدئی نه منع فرمائیلې وه چه نه دې څوك بدکار کوی او نه دې بده خبره کوی نودلته د نیکئ رغبت ورکولې شی چه دهرې نیکئ به د قیامت په ورځ پوره پوره بدله ورکولې شی.

قوله تعالی:-وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

ځان سره توښه اخستل:- بیا ارشاد فرمائی چه ځان سره توښه او د سفر خرچ اوړئی.حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه خلق به بغیرد توښې نه حج ته تلل.بیا به ئې خلقو نه سوال کولونو په دې باندې دا حکم نازل شو.(۳) حضرت عکرمه رضی الله عنه،حضرت ابن عینیه رحمة الله علیه هم دا فرمائی.بخاری او نسائی وغیره کښې دا روایتونه مروی دی،یو روایت کښې دا هم دی چه دیمن خلقو به داسې کول.او خپل ځان ته به ئې متوکلین وئیل.(۴)دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه هم دا روایت دې چه کله به ئې احرام تړلو نو څه توښه چه به ورسره وه ټوله به ئې غورزولې وه او نوې نوې سامان به ئې اخستلو.نو په دې باندې دا حکم نازل شو چې داسې مه کوئی.اوړه او ستوان وغیره ځان سره په توښه کښې اخلئ.(۵) نورو ډیرو معتبرو مفسرینو هم داشان وئیلی دی.بلکه ابن عمر رضی الله عنه دا هم فرمائی چه د انسان عزت په دې کښې دې چه ځان سره دې ښه سامان واخلی.نبی ﷺ به خپلو ملګرو سره د زړه نه دخرچ اخستلو شرط لګولو.(یعنی چه تاسو د زړه نه خرچ کوئی)

قوله تعالی:-فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

چونکه ددنیاوی توښې حکم ئې اوفرمائیل نودې سره فرمائی چه د آخرت د توښې هم تیارې کوئی یعنی قبر ته ځان سره دالله ﷻ ویره هم یوسئ.لکه بل ځائې کښې د لباس ذکر فرمائی او ارشاد فرمائی چه ﴿ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ﴾ د پرهیزګارئی لباس بهتر دې.یعنی دخشوع،خضوع،طاعت او تقوی باطنی لباس نه دې هم خالی نه وی.بلکه دا لباس د ظاهری لباس نه زیات بهتر او نفع ورکونکې دې.یو حدیث کښې دا هم دی چه دنیا کښې که خرچ کوئی نو په آخرت کښې به هغه مومئ.ددې ځائې توښه به هغه ځائې کښې فائده درکوی.(طبرانی).(۶)ددې حکم په آوریدو یو مسکین صحابی رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه یارسول الله ﷺ مونږ سره خو هیڅ نشته دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دومره خو پکار ده چه د چا نه سوال اونه کړې شی.او بهترینه توښه دالله ویره ده (ابن ابی حاتم).

قوله تعالی:-وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

---

(۱) احمد : ۳٤٤/٦،ابوداود المناسک الحج المبرور یودب غلامة : ۱۸۱۸،ابن ماجة: ۲۹۳۳)،-
(۲) مسند عبد بن حمید: ۱۱۵۰)،-
(۳) صحیح بخاری کتاب الحج باب قوله تعالی :(وتزودوا فان خیر الزاد التقوی) ۱۵۲۳)-
(۴) صحیح بخاری کتاب الحج باب قول الله تعالی :(وتزودوا فان خیر الزاد التقوی) ۱۵۲۳ ابوداود: ۱۷۳۰)-
(۵) الطبری: ۱۵٦/٤)-
(۶) الطبرانی فی الکبیر: ۲۲۷۱)،-

بیا ارشاد فرمائی چه ائې عقل مندوا زما نه ویرېږئ،یعنی زما د عذاب نه او زما د رانیولو نه،زما د گرفت نه،زما د سزاگانو نه اوویرېږئ.او زما احکام منئ،زما د حکم خلاف مه کوئ چه تاسو ته نجات ملاوشی.هم دا عقلی امتیاز دې.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ

نشته | په تاسو باندې | څه گناه

اوهیڅ گناه نشته په تاسوباندې

اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ فَاِذَآ اَفَضْتُمْ مِّنْ عَرَفٰتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ

چې تلاش کړئ | څه رزق | ادرب خپل | ابیاچې کله | روان شئ تاسو | د عرفات نه | نو یاد کړئ الله

‹دحج په سفر کښې›دخپل پروردگار فضل اوغواړئ | نوهرکله چې دعرفات نه راواپس شئ | نوالله یادوئ

عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۠ وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدٰىكُمْ ۚ وَاِنْ

د مشعر حرام سره | اویاد کړئ هغه | لکه څنګه چې نې | هدایت کړې دې تاسوته | او بیشکه

مشعرحرام ‹مزدلفې› سره اوپه هغه شان دالله ذکر کوئ لکه چې هغه درته طریقه خودلې ده | اگر که

كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّاۗلِّيْنَ ١٩٨

چې وئ تاسو | مخکښې ددې نه | دګمراهانو نه |

ددینه وړاندې تاسو دګمراهانو په ډله کښې شمیروئ |

قوله تعالی:-لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ۭ

په حج کښې تجارت کول:-صحیح بخاری کښې ددې آیت تفسیر حضرت عبدالله بن عباس ؓ نه مروی دی چه د جاهلیت په زمانه کښې د عکاظ،مجنه او ذوالمجاز نومې بازارونه وو.داسلام نه پس صحابه کرامو ؓ دحج په ورځو کښې تجارت گناه گڼړله او ویریدل.نو په دې ایت سره دوی ته اجازت ملاؤ شو چه ایام حج کښې تجارت کول څه د گناه کار نه دې.[1]یو روایت کښې داهم دی چه دا مسئله د نبی کریم ﷺ نه اوپښتلې شوه.نو په دې باندې د آیت نازل شو چه دحج په ورځوکښې احرام نه مخکښې یا احرام نه پس حاجی لره اخستل خرڅول حلال دی.د حضرت ابن عباس ؓ قرات کښې د ﴿مِّنْ رَّبِّكُمْ﴾ نه پس د ﴿فی مواسم الحج﴾ لفظ راغلې دې.دابن زبیر نه هم دا مروی دی.اوبعضو نورو مفسرینو ددې تفسیر هم داشان کړې دې.

دابن عمر ؓ فتوی:- دحضرت ابن عمر ؓ نه تپوس کیږی چه یو سړې حج ته ځی او دې تجارت هم کوی نو دده باره کښې څه حکم دې نو دوی دا آیت تلاوت اوفرمائیلو.(ابن جریر).[2] دمسند احمد په روایت کښې دی چه ابوامامه تیمی رحمه الله حضرت ابن عمر ؓ ته اوفرمائیل چه مونږ په حج کښې ځناور په کرایه باندې ورکوو نو آیا خمونږ هم حج کیږی ؟ نو دوی اوفرمائیل چه آیا تاسو دبیت الله شریف طواف نه کوئ ؟آیا تاسو عرفات کښې نه پاتې کیږئ ؟ آیا تاسو شیطانان په کاڼړو نه اولئ ؟ آیا تاسو سرونه نه خرئ؟ نو دې سړی اووئیل چه مونږ خودا ټول کارونه کوو.نو دوی اوفرمائیل چه واورئ ! یو

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة: باب (لیس علیکم جناح ان تبتغوا...) ۴۵۱۹)-
[2] الطبری: ۱۶۵/۴)-

سړي داسوال د نبی کریم ﷺ نه کړې وواو ددې په جواب کښې حضرت جبریل ﷺ دا ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ﴾ آیت مبارك راوړې وو.اونبی کریم ﷺ هغه سړې راوغوښتلو او ورته ئې اوفرمائیل چه ته حاجی ئې ستا حج اوشو.[1] مسند عبدالرزاق او تفسیر عبدبن حمید وغیره کښې هم دا روایت دې،بعضو روایتونو کښې دالفاظو څه کمې زیاتې سره هم دی.یو روایت کښې دا هم دی چه آیا تاسو احرام نه تړئی ؟

د عمر ﷺ قول:- د امیر المومنین حضرت عمر فاروق ﷺ نه سوال کیږی چه آیا تاسو به د حج په ورځو کښې تجارت هم کولو؟ نو دوی اوفرمائیل چه او هغه خو لا دتجارت موسم هم نه وو.[2]

قوله‌تعالی:- فَإِذَآ أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَٰتٍ

د عرفات غیرمنصرف دې:- ﴿ عرفات﴾ لره منصرف وئیلې شوې دې.اود غیر منصرف کیدو دوه وجې په دې کښې موجوددی.یعنی اسم علم او اوتانیث ځکه چه داپه اصل کښې جمع ده.لکه مسلمات او مومنات،دیو خاص ځائې نوم مقرر کړې شوې دې ددې وجې د اصلیت رعایت کړې شوې دې او منصرف وئیلې شوې دې.[3]

عرفه څه ته وائی:- عرفه هغه ځائې دې چه په هغې ایساریدل د حج بهترین کار دې.مسند احمد وغیره کښې حدیث دې چه حج عرفات دې.دریځ ځل نبی کریم ﷺ هم دا اوفرمائیل.چه څوك دنمر ختلو نه مخکې عرفات ته اورسیدو نو ده حج اوکړو.په منی کښې په دوو ورځو کښې تیزی کونکې یا دریمې ورځې ته ایساریدونکی باندې څه ګناه نشته دې.[4]

د وقوف عرفات وخت:-د ایساریدو وخت د عرفې د ورځې د نمر ختلو نه پس نه واخله تر د اختر د صبا صادق راختلو پورې دې.نبی کریم ﷺ حجة الوداع کښې د ماسپخین دمونځ نه پس نمر پریوتلو پورې دلته ایسار وو.او فرمائیلی ئې وو چه زما نه د حج طریقې زده کړئی.[5] دامام مالك رحمه الله ،حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله هم دا مذهب دې چه د لسم تاریخ د صبا صادق ختلو نه مخکې چه کوم سړې عرفات ته اورسی نو دهغه حج اوشو.

د اختر د ورځې د صبا نه لږ غوندې رواندې په عرفه کښې قیام هم معتبر دې

مسلک حنفی:- داحنافو مسلک هم دغه شان دې څنګه چه فاضل مفسر فرمائیلی دی یعنی که یوکس د ذو الحجې د لسم تاریخ صبا راختو نه وړاندې عرفات کښې لږ ساعت هم ایسارشو نو دده وقوف عرفات اوشو.او چې وقوف عرفات اوشو نو حج هم اوشو(معلم الحجاج صفحه ۱۲۲)۔

یوه واقعه:-امام احمد رحمه الله فرمائی چه د ایساریدو وخت دعرفې دورځې دشروع نه دې،ددوی دلیل هغه حدیث دې چه په هغې کښې دی چه نبی کریم ﷺ مزدلفه کښې مونځ دپاره اووتل،نو یو سړې حاضر شو اوهغه تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه د طی غرونه نه راغلې یم،ما خپله سورلی ډیره ستړې کړه.او په خپل نفس مې ډیر زیات مشقت اوکړو.والله په هر هر غر باندې ایساریدو سره راغلې یم،آیا زما حج اوشو ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې مونږ سره په دې مونځ کښې حاضر شی او مونږ سره دتلو وخت پورې ایسار وی او ددې نه مخکې هغه عرفات کښې ایسار شوې وی که د ورځې وی اوکه دشپې وی نو دهغه حج پوره شو اوهغه دفریضې نه فارغ شو(مسند احمد وسنن)امام ترمذی دې ته صحیح

---

[1]) احمد: ابوداود کتاب المناسک باب الکری: ۱۷۳۳،وسنده صحیح)۔

[2]) الطبری: ۱٦۸/٤)۔

[3]) الطبری: ۱۷۱/٤)۔

[4]) حمد: ۳۰۹/٤،ابوداود کتاب المناسک باب من لم یدرک عرفة : ۱۹٤۹،وسنده صحیح ترمذی : ۸۸۹،نسائی: ۳۰٤۷،ابن ماجة: ۳۰۱۵)۔

[5]) صحیح مسلم: کتاب الحج باب استحباب رمی جمرة العقبة: ۱۲۹۷)۔

وائی.([1])

اميرالمومنين حضرت علی ؓ نه مروی دی چه حضرت ابراهيم ؑ ته الله ﷻ حضرت جبريل ؑ اوليږلو.او هغوئ په دوی ؑ باندې حج اوکړو.هرکله چه عرفات ته اورسيدو نوتپوس ئې اوکړو چه ﴿ عرفت﴾ آيا تا اوپيژندو.حضرت خليل الله ؑ جواب ورکړو﴿عرفت﴾ما اوپيژندو.ځکه چه دې نه وړاندې دې ځائې ته راغلې وو.ځکه ددې ځائې نوم عرفه شو([2])حضرت عطاء ؒ،حضرت ابن عباس ؓ، حضرت ابن عمر ؓ اوحضرت ابومجلز ؒ نه هم دا مروی دی.([3])والله اعلم.

د ميدان عرفات نور نومونه:دعرفات نوم مشعر الحرام،مشعرالاقصی،او الال هم دې.اودې غر ته عرفات وائی.اوددې په مينځ کښې جبل الرحمة دې.دابوطالب يو مشهوره قصيده کښې هم يو شعر په دې معنو کښې دې اهل جاهليت به هم عرفات کښې پاتې کيدل.او کله چه به ګرمی په غرونو باندې داشان باقی پاتې شوه لکه څنګه چه د سړی په سرباندې پټکې وی نو هغوئ به دهغه ځائې نه وتل.خو نبی کريم ﷺ ددې ځائې نه په هغه وخت کښې تشريف يوړو چه کله نمر بالکل پريوتلو.مزدلفې ته په رسيدو ئې هلته قيام اوکړو اوسحر سبائې بالکل په اول وخت کښې دشپې په تياره کښې او دسحر په سپوږمئ کښې (يعنی ډير وختی وو) په دې ځائې د سحر مونځ ادا کړو او کله چه رڼړا صفا شوه نو د سحر مونځ ئې آخری وخت کښې ادا کولو نه پس د دې ځائې نه کوچ اوکړو.

حضرت مسور بن مخرمه ؓ فرمائی چه نبی کريم ﷺ مونږ ته په عرفات کښې خطبه راکړه او حسب عادت ئې دحمدو ثناء نه پس **امابعد** اوفرمائيل او وې فرمائيل چه حج اکبر هم نن ورځ دې،اوګورئې بت پرست او مشرکان به ددې ځائې نه هله تلل چه کله به ګرمی د غرونو په سرونو باندې داسې شوه چه څنګه دخلقو په سرونو باندې پټکې وی نو واپس کيدل به.دنمر پريوتلو نه مخکې ليکن مونږ به د نمر پريوتلو نه روستو ددې ځائې نه خو.اودمشعر الحرام نه به هغوئ نمر راختلو نه پس ددې ځائې نه تلل .ليکن مونږ به دهغه ځائې نه د نمر راوتلو نه مخکې مخکې خو.خمونږ طريقه د مشرکانو د طريقې خلاف ده.(ابن مردويه ومستدرك حاکم).امام حاکم ؒ دې ته په شرط شيخينو او بالکل صحيح وئيلی دی.

د مسور ؓ د نبی کريم نه د روايت کولوثبوت:- ددې نه هم ثابته شوه چه حضرت مسور ؓ د نبی کريم ﷺ نه آوريدلی دی.ددې خلقو قول صحيح نه دې چه وائی چه حضرت مسور ؓ حضرت نبی کريم ﷺ ليدلې دې ليکن د نبی کريم ﷺ نه ئې آوريدلی نه وو.

دحضرت معروربن سويد ؒ بيان دې چه ما حضرت عمر ؓ د عرفات نه په واپس کيدوباندې اوليدو داسې ده لکه چه هغه منظر اوس هم زما په وړاندې دې.ددوی د سر په مخکې حصه باندې ويښته نه وو،په خپل اوښ باندې وو ،اوفرمائيل ئې چه مونږ صفارڼرا کښې واپس شو.

د عرفات نه روانيدل:- صحيح مسلم کښې يو روايت د حضرت جابر ؓ نه دې او دا ډير اوږد حديث دې په هغې کښې دحجة الوداع پورا بيان دې،په هغې کښې هم دی چه رسول الله ﷺ نمر پريوتلو پورې عرفات کښې وو.هرکله چه نمر پريوتلو او لږ شان زيړوالئ پکښې راغلو نو د نبی کريم ﷺ په سورلئ باندې خپل ځان پسې حضرت اسامه ؓ سور کړو اود اوښ واګې ئې راښکلې تر دې پورې چه ددوی

[1] احمد: ۳۰۹/٤،ابوداود کتاب المناسک باب من لم يدرک عرفة : ۱۹٤۹،وسنده صحيح ترمذی : ۸۸۹،نسائی: ۳۰٤۷،ابن ماجة: ۳۰۱۵)-

[2] مصنف عبدالرزاق: ۹٦/۵)-

[3] ابن ابی حاتم: ۵۱۹/۲،الطبری: ۱۸۳/٤)-

سر مبارك پالان ته نزدې شو.او په ښي لاس سره ئې خلقو ته اشاره فرمائيله چه ائې خلقو ! په مزه مزه،اطمينان سره،سکون،نرمئ او د دل جمعئ سره ځئ.هرکله چه به يو غر راغلو نو واګې به ئې لږې شان سستې کړې چه ښناور په آسانئ سره اوخيژي.مزدلفې ته په راتلو نبی کريم ﷺ د ماښام او ماسختن مونځ (يو ځائې) ادا کړو.او د دواړو مونځونو تکبيرونه (اقامت) ئې بيل بيل اوکړل.د ماښام دفرضو اودماسوختن دفرضو په مينځ کښې ئې سنت او نوافل اونه کړل.بيا اوده شول.صبا صادق راختلو نه پس د سحر مونځ ئې اداکړو چه په هغې کښې اذان او اقامت اوشو.بيا په قصواء نومې اوښه باندې سور شو او مشعرالحرام ته ئې تشريف راوړو.قبلې طرفته متوجه شول اودعا کښې مشغول شول.او دالله اکبر او دلااله اله الاالله توحيد بيانولو کښې مشغول شو تردې پورې چه ښه رڼا شوه.او د نمر مخکښې نبی کريم ﷺ ددې ځائې نه روان شول.(۱)

حضرت اسامه ﷺ نه سوال کيږي چه نبی کريم ﷺ کله ددې ځائې نه روان شول په کوم چال کښې تلل ؟ وې فرمائيل چه په درميانه او رو چال سره سورلئ باندې تلو اوکله چه به ئې په لارکښې فراخوالئ اوليدو نو تيز به تللو.(بخاری ومسلم).(۲)

قوله‌تعالى:- فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

د عرفات نه روانيدل او دالله ذکرکول:- بيائې فرمائی چه عرفات نه په واپس کيدو مشعر الحرام کښې دالله ﷻ ذکر کوئی.يعنی دلته دواړه مونځونه جمع کوئی.عمرو بن ميمون،حضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه دمشعر الحرام باره کښې تپوس اوشو نو دوی خاموش شول.هرکله چه قافله مزدلفې ته اورسيدله نو وې فرمائيل چه سائل چرته دې،دا دې مشعرالحرام.ددوی نه داهم مروی دی چه دمزدلفه ټوله علاقه، غرونه اوددې چاپير چل مشعرالحرام دې.(۳) دوی اوکتل چه خلقو په قزح باندې بيړه جوړه کړې ده.نو دوی اوفرمائيل چه دې خلقو دلته ولې بيړه جوړه کړې ده.ددې ځائې دا ټول ځايونه مشعرالحرام دې.او نوروډيرو مفسرينو نه دا مروی دی چه د دواړو غرونو مينځ کښې ټول ځائې مشعرالحرام دې.(۴)

حضرت عطاء ﷫ نه سوال کيږی چه مزدلفه چرته ده ؟ دوی اوفرمائيل چه هرکله د عرفات نه روان شو او دميدان عرفات دواړه غاړې ئې پريښودې بيا مزدلفه شروع شوه،وادی محسر پورې چه کوم ځائې کښې غواړئ ايسار شئ.ليکن څه د قزح نه اخوا اوسيدل خوښوم چه دلاری نه يو خواته يم.مشاعروائی ظاهری نښو ته وائی.مزدلفه ته مشعر الحرام په دې وجه وائی چه دا په حرم کښې داخل دی.

د سلف صالحين يو ډله او بعض شافعی اصحاب لکه دقفال،او ابن حزيمه خيال دې چه دلته پړاؤ کول دحج رکن دې.دلته نه ايساريدو سره حج نه کيږی.ځکه چه يوحديث کښې دی چه حضرت عروه بن مضرس ﷺ نه ددې معنی مروی ده.بعضې وائی چه دلته پړاؤ کول واجب دی.دحضرت امام شافعی ﷺ قول دا هم دې که چا په دې ځائې کښې پړاؤ اونکړو نو قربانئ به کوی.د امام صاحب دويم قول دادې چه مستجب دی.که پړاؤ اونکړی نو هيڅ حرج نشته دې.نودا درې اقوال دی.مونږ دلته دې بحث ته زيات طول ورکول نه غواړو.والله اعلم.

په مشعر حرام کښې د ايساريدو حکم

مسلک حنفی:- صاحب د هدايه فرمائی اوچا چه پريخودو وقوف د مزدلفې نوبه ده دم دې ځکه چه دا د واجباتو څنی دې.ددې عبارت نه معلومه شوه چه په مزدلفه کښې شپه تيرول واجب دې (تسهيل الهدايه ۲۴۳۱۲)-

---

(۱) صحيح مسلم كتاب الحج باب حجة النبي : ۱۲۱۸)-

(۲) صحيح بخاری كتاب الحج باب السير اذا دفع من عرفة: ۱۶۶۶،۳صحيح مسلم: ۱۲۸۶)-

(۳) الطبری: ۱۸۶/٤)-

(٤) ابن ابي حاتم ۵۲۱/۲)-

په وادی محسر کښې د ایساریدو حکم:- یو مرسل حدیث کښې دی چه دعرفات ټول میدان د پړاو کولو ځائي دي.دعرفات نه هم پورته شه او ټوله مزدلفه د پړاو کولو ځائي دي.خو وادئ محسر نه ده. دمسند احمد یوحدیث کښې ددې نه پس دی چه دمکې ټولې کوڅې دقربانۍ ځایونه دی.اوایام تشریق ټول په ټوله دقربانۍ ورځې دی.(۱)خودا حدیث هم منقطع دی.ځکه چه سلیمان بن موسی اشدق جبیر بن مطعم نه وو لیدلې.خوددې نور سندونه هم شته دی.والله اعلم.

قوله تعالی:- وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ

دسنت طریقې مطابق ذکر کول:- بیا ارشاد فرمائي چه دالله ﷻ ذکر کوئ لکه څنګه چه هغه پاک ذات تاسوته هدایت کړې دې چه دحج احکام ئې په وضاحت سره بیان اوفرمائیل.اودخلیل الله ﷺ هغه سنت ئې واضح کړه حالانکه ددې نه مخکښې تاسو ته ددې خبر نه وویعنی ددې هدایت نه مخکښې یا ددې قرآن نه مخکښې یا ددې رسول ﷺ نه مخکښې،فی الواقع ددې دریو واړو خبرو نه مخکښې دنیا ګمراهۍ کښې وه.فالحمد لله.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ	حَيْثُ أَفَاضَ	النَّاسُ	وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ
بیا واپس شئ دهغه ځائي نه	دکوم ځائي نه چې واپس کیږي	نور خلق	اومعافي غواړئ دالله نه
بیا تاسود هغه ځائي نه واپس شئ چې دکوم ځائي نه نور خلق واپس کیږي اوالله نه ببښنه غواړئ			
إِنَّ اللَّهَ	غَفُورٌ	رَّحِيمٌ	
بیشکه الله	معاف کونکې	رحم کونکې دې	
بیشکه الله بخښونکې مهربان دې			

قوله تعالی:- ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

عرفات نه واپس شئ:- ﴿ثم﴾ دلته د خبریه خبر باندې د عطف اچولو دپاره دې چه ترتیب برابر شی.لکه چه عرفات کښې پړاو کولو دپاره حکم ملاؤ شو چه دلته نه مزدلفې ته لاړشئ چه مشعرالحرام سره دالله ﷻ ذکر اوکړې شی او دا ئې هم اوفرمائیل چې په عرفات کښې پړاو اوکړ.لکه څنګه چه عامو خلقو به دلته پړاو کولو.البته قریشو دفخر اوتکبر او امتیازی نښې په طور دا طریقه اختیار کړې وه هغوئ به حرم نه بهر نه تلل.اود حرم په آخری حد کښې به ئې پړاو کولو او وئیل به ئې چه مونږ الله ﷻ والا یو.د هغه د ښار مشران یو.اود هغه د کور منجوران یو.صحیح بخاری کښې دی چه قریش او ددوی هم خیال خلق به په مزدلفه کښې ایساریدل.او خپل نوم به ئې حمس اینښودو.باقی ټول عرب به عرفات ته تلل.اودهغه ځائي نه به واپس کیدل.ددې وجې اسلام حکم ورکړو چه دکوم ځائي عام خلق راګرزی تاسو هم دهغه ځائي نه راګرزئ.(۲)

حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت عطاء ﷺ،حضرت مجاهد ﷺ،حضرت قتاده ﷺ او حضرت سدی ﷺ وغیره فرمائی.(۳)امام ابن جریر هم دا تفسیر خوښوی او په دې اجماع نقل کوی.مسند احمد کښې دی چه حضرت جبیر بن مطعم فرمائی چه زما اوښ عرفات کښې ورك شوې وو.څه دهغې تلاش کښې اووتلم.نو ماهغه ځائي کښې نبی کریم ﷺ اولیدو.ما ترې تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ څه خبره ده چه

---

[۱] احمد: ۸۲/۴،)-

[۲] صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (ثم افیضوا من حیث افاض الناس) ۴۵۲۰،صحیح مسلم: ۱۲۱۹)-

[۳] الطبری: ۱۸۶/٤)-

تاسو، حمس، کښې يئ او بيا دلته حرم نه بهر ايسار شوئي.(۱)

د افاضه نه مراد:- حضرت ابن عباس ﷛ فرمائي چه دافاضه نه دلته مراد د رمي جمار دپاره منی ته تلل دي.(۲) (والله اعلم).

د «الناس» نه مراد:- او د الناس نه مراد حضرت ابراهيم خليل الله ﷵ دي.بعضې وائي چه مراد ترې امام دې.ابن جرير ﷬ فرمائي که ددې خلاف د اجماع حجت نه وې نو هم دا قول راجح وو.

قوله تعالي:- وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ۝

د استغفار حکم:- بيا داستغفار ارشاد فرمائي چه عموما دعبادات نه پس فرمائي.نبي کريم ﷺ چه به د فرض نه فارغ شو نو درې ځل به ئې استغفار کولو.(۳)(مسلم).نبي کريم ﷺ به خلقو ته د سبحان الله، الحمدلله، الله اکبر درې ديرشو خلو ونيلو حکم فرمائيلو(۴) (بخاري ومسلم).داهم مروي دي چه دعرفې په ماښام نبي کريم ﷺ دخپل امت دپاره استغفار اوکړو.(ابن جرير).د نبي کريم ﷺ دا هم ارشاد مروي دې چه ټولو استغفارو سردار دا استغفار دې.

سيدالاستغفار:- ﴿اللهم انت ربی لا اله الا انت خلقتنی وانا عبدك وانا علی عهدك ووعدك ما استطعت اعوذبك من شرما صنعت ابوء لك بنعمتك علی وابوء بذنبی فاغفرلی فانه لا يغفر الذنوب الا انت﴾.نبي کريم ﷺ فرمائي چه کوم سړې دا د شپې په وخت کښې اووائي اوپه شپه کښې مړ شي نو بالکل جنتي دې.او کوم سړې چه دا د ورځې اووائي او په دغه ورځ کښې مړ شي نو جنتي دې.(۵) (بخاري).

حضرت ابوبکرصديق ﷛ يو ځل اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ ماته څه دعا اوښائي چه څه ئې دهر مونځ نه پس وايم، حضرت نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه دا وايه.﴿اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثيرا ولا يغفر الذنوب الا انت فاغفرلی مغفرة من عندك وارحمنی انك انت الغفور الرحيم﴾.(۶) (بخاري ومسلم).داستغفار باره کښې نور احاديث هم شته .

فَاِذَا	قَضَيْتُمْ						
بيا چې كله	ادا كړئ تاسو						
بياچې پوره كړئ							
مَّنَاسِكَكُمْ	فَاذْكُرُوا اللّٰهَ	كَذِكْرِكُمْ	اٰبَآءَكُمْ	اَوْ اَشَدَّ			
اركان دحج خپل	نو ياد كړئ الله	پشان دياد ولو ستاسو	پلرونو خپلو لره	بلكه ډيرزيات ددې نه			
دحج كارونه	نو الله يادوئ	لكه وړاندې چې به مو پلار نيكه نومونه يادول	داشان اوس دالله نوم يادوئ بلكه زيات				
ذِكْرًا ؕ	فَمِنَ	النَّاسِ	مَنْ	يَّقُوْلُ	رَبَّنَآ	اٰتِنَا	فِى الدُّنْيَا
په يادولو سره	خو بعضې	دخلقونه	هغه څوك دى	چې وائي	اے ربه زمونږ	راكړې مونږ ته	په دنيا كښې
دهغې نه	(خو په الله يادونكو هم ډيرفرق دې)	خينې خلق وائي چې ائي زمونږ ربه مونږ ته په دنيا كښې (هرڅه) راكړې					

(۱) احمد: ۴/۸۰، صحيح بخاری: كتاب الحج باب الوقوف بعرفة : ۱۶۶۴، صحيح مسلم: ۱۲۲۰)-

(۲) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة البقرة: باب (ثم افيضوا من حيث افاض الناس) ۴۵۲۱،)-

(۳) صحيح مسلم كتاب المساجد باب استحباب الذكر بعد الصلاة: ۵۱۹)-

(۴) صحيح بخاری كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة: ۸۴۳، صحيح مسلم: ۵۹۵)-

(۵) صحيح بخاری كتاب الدعوات باب افضل الاستغفار : ۸۴۳، ترمذی: ۳۳۹۳)-

(۶) صحيح بخاری كتاب الاذان باب الدعاء قبل السلام : ۸۴۳، صحيح مسلم: ۲۷۰۵، ترمذی: ۳۵۳۱، ابن ماجة: ۳۸۳۵)-

وَمَا لَهٗ	فِي الْاٰخِرَةِ	مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾	وَمِنْهُمْ	مَّنْ	يَّقُوْلُ
او نشته هغه لره	په آخرت كښې	څه حصه	او ځينې دخلقو نه	هغه څوك دى	چې وائى
اوداسي خلق دى چې په آخرت كښې ددوئ هيڅ حصه نشته او بعضې وائي چې					
رَبَّنَآ	اٰتِنَا	فِي الدُّنْيَا	حَسَنَةً	وَّفِي الْاٰخِرَةِ	حَسَنَةً
اے ربه زمونږ	راكړې مونږته	په دنيا كښې	توفيق د نيكئ	او په آخرت كښې هم	توفيق د نيكئ
ائې زمونږه ربه مونږ ته په دنيا كښې هم نيكى (پاكيزه نعمتونه) راكړه او په آخرت هم نيكى (لوئي لوئي نعمتونه) راكړه					
وَّقِنَا	عَذَابَ	النَّارِ ﴿۲۰۱﴾	اُولٰٓئِكَ	لَهُمْ	نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ط
او اوساتي مونږ	د عذاب	د اور نه	دا كسان چې دى	وى به ددوئ	دپاره حصه دهغې نه چې گټلې دى دوئ
اومونږ داور دعذاب نه بچ كړه دغه خلق دخپلو عملونو په وجه (په دنيا او آخرت كښې) برخه واخلى					
وَاللّٰهُ	سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾				
اوالله	زراغستونكې دى دحساب				
اوالله ډيرزر حساب كونكې دې					

قوله تعالى: فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ط

د حج نه پس دالله ﷻ د ذكرحكم:-دلته الله ﷻ د ذكر حكم فرمائى او ورسره د ذكر كولو طريقه فرمائى چه داشان دالله ﷻ ذكركوئى لكه څنگه چه خپل مورپلار يادوئى.بله معنى داده چه اهل جاهليت به د حج په موقع باندې راجمع كيدل.چا به وئيل چه زما پلار ډير لوئې ميلمه دوست وو،چا به وئيل چه هغه دخلقو دحج كارونه كول،سخاوت او بهادرئى كښې بې مثاله وو،وغيره وغيره.نو الله ﷻ فرمائى چه دا فضول خبرې پريږدئى.او دالله ﷻ ذكر او لوئى او عظمتونه او عزتونه بيانوئى.اكثرو مفسرينو هم دابيان كړې دې.غرض دا چه دالله ﷻ ذكر كثرت سره كوئى،څكه په ﴿اشد﴾ باندې زبر دتميز په بناء باندې راورې شوې دې.يعنى داشان الله ﷻ يادوئى لكه څنگه چه په خپلو مشرانو باندې فخر كوئى.

د﴿او﴾ تحقيق:- ﴿او﴾ نه دلته دخبردمثليت تحقيق ثابتول دى.لكه ﴿ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ﴾ او ﴿اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ او ﴿او يزيدون﴾ كښې ﴿اَوْ اَدْنٰى ﴾ په دې ټولو مقاماتو كښې لفظ د ﴿او﴾ بالكل شك دپاره نه دې.بلكه د مخبر عنه (دكوم څيز باره كښې چې خبرور كوى) تحقيق دپاره دې.يعنى د هغه ذكر دې دومره وى بلكه ددې نه دې هم زيات وى.

قوله تعالى:- فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

دا دين او دنيادپاره دعاء:- بيا ارشاد فرمائى چه دالله ﷻ ذكر كثرت سره كوئى اودهغه نه دعاگانې غواړئى .څكه چه داموقع د قبوليت ده،ورسره د هغه خلقو بدئى هم بيانيږى چه دالله ﷻ نه سوال كوى او صرف دنيا غواړى.او آخرت طرفته نظر نه كوى.فرمائى چه ددې (خلقو) په آخرت كښې هيڅ حصه نشته دې.حضرت ابن عباس ﷺ بيان فرمائى چه بعض اعرابى دلته راتلې اوصرف هم دادعا كوى چه ائې الله ﷻ په دې كال كښې باران اوكړه چه ښه غلې پيداشى.او اولاد كثرت سره وى وغيره .خو د مومنانودعاگانې د دواړو جهانونو د ښيگړې دپاره وې نوددې وجې دهغوى تعريف اوكړې شو.په دې دعا كښې د دنيا اوآخرت ټولې ښيگړې جمع كړى دى اود ټولو بدو نه ئې بچ كيدل خودلى دى.څكه چه ددنيا په ښيگړه كښې عافيت،راحت،آسانى،تندرستى،كور،ښځه،بچى،روزى،علم،عمل،ښه سورلى،

نوکران، وینځې غلامان، عزت اوابرو وغیره ټول څیزونه راغلل. اود اخرت په ښیګړه کښې دحساب آسانیدل، د ویرې نه نجات موندل اود عمل نامې په ښی لاس ملاویدل او کامیابی، اوعزت سره جنت ته داخلیدل، ټول په دې کښې راځی.
بیادې نه پس د جهنم دعذاب نه نجات غواړی. دې نه مطلب دادې چه داسې اسباب الله ﷻ مهیا کړی. لکه حرامو نه اجتناب، دګناهونو اوبدو نه منع کیدل وغیره. قاسم رحمه الله فرمائی چه چاته شکر ګزار زړونه او ذکر کولو والا ژبې او صبر کولو والا بدنونه ملاؤ شو نو هغه ته ددنیا او آخرت کامیابی ملاؤ شوه. او دعذاب نه ورته نجات ملاؤ شو. ([1])

د نبی کریم ﷺ زیاته دعا: بخاری شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ به اکثر دا دعا ونیله. په دې حدیث کښې ﴿ ربنا ﴾ نه مخکښې ﴿ اللهم ﴾ هم دې ([2]). حضرت قتاده رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه تپوس اوکړو چه نبی کریم ﷺ به زیاته کومه یوه دعا غوښتله. نو دوی جواب کښې هم دا دعا اوخودله. (احمد). ([3])

حضرت انس ﷺ به پخپله هم چه کله دعاغوښتله نو دا دعا به ئې نه پریښودله. حضرت ثابت ﷺ یو ځل اووئیل چه حضرت ستاسودا رونړه غواړی چه تاسو د دوی دپاره دعا اوکړئی. نو دوی هم دا دعا اوفرمائیل چه ﴿ اللهم رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا ﴾ الخ. بیا څه وخت ناستې او خبرواترو نه پس چه کله هغه تلو نو بیائې ورته ددعادرخواست اوکړو. دوی اوفرمائیل چه آیاجدا کول غواړې. پدې دعاکښې خو ټولې ښیګړې راغلې. (ابن ابی حاتم).

بیمار ته د دې دعا تلقین کول:- نبی کریم ﷺ دمسلمان د عیادت دپاره تشریف یوړو. وې کتل چه هغه بالکل مانده او کمزورې وو صرف د هډوکو ډهانچه پاتې شوې ده. دوی تپوس اوکړو چه آیا څه دعا هم دالله ﷻ نه غوښتله. هغوئ اوفرمائیل چه آو. دا دعا وه چه ائې الله ﷻ ته کوم یو عذاب ماته په آخرت کښې راکول غواړې هغه په دنیا کښې راکړه. دوی اوفرمائیل چه سبحان الله ! په چا کښې دهغې د برداشت کولو طاقت هم شته دې. آیاتا دا دعا ﴿ ربنا اتنا ﴾ تر آخره پورې نه ده ونیله؟ نو بیمار هم دا دعا ونیل شروع کړه او الله ﷻ هغه ته شفا ورکړه. (احمد) ([4]).

د رکن بنی جمح او رکن اسودمینځ کښې به نبی کریم ﷺ دا دعا ونیله. (ابن ماجه وغیره). خو ددې په سندکښې ضعف دې. والله اعلم.

نبی کریم به فرمائل چه کله په دوی رکن سره تیریږم نو ګورم چه هلته فرښته ده او هغه آمین وائی. تاسو چه کله دلته نه تیریږئی نو ﴿ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا ﴾ الخ وائی (ابن مردویه) ([5])

دا ابن عباس ﷺ نه تپوس:- حضرت ابن عباس ﷺ نه یو سړی تپوس اوکړو چه څه یوې قافلې سره نوکر شوم په دې اجرت باندې چه هغوئ به ما خپل ځان سره په سورلئ سور کړی. اود حج په موقع به ما ته رخصت راکړی چه حج ادا کړه او په نورو وختونوکښې دهغوئ خدمت اوکړم، نوتاسو اوفرمائی چه داشان به زما حج اوشی، نو دوی اوفرمائیل چه آو، بلکه ته خو دهغه خلقونه ئې چه د چا باره کښې فرمان دې چه ﴿ أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ (الخ) ﴾ (مستدرك حاكم). ([6])

---

[1]) ابن ابی حاتم: ۵۴۲/۲)-
[2]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (ومنهم من يقول ربنا)۴۵۲۲)-
[3]) احمد: ۱۰۱/۳، صحیح مسلم: کتاب الذکر والدعاء باب فضل الدعاء باللهم اتنا فی الدنیا حسنة: ۲۶۹۰، ابوداود: ۱۵۱۹)-
[4]) احمد: ۱۰۱/۳، صحیح مسلم: کتاب الذکر والدعاء باب کراهة الدعاء بتعجیل العقوبة فی الدنیا: ۲۶۸۸، ترمذی: ۳۴۸۷)-
[5]) ابوداود کتاب المناسک باب الدعاء فی الطواف : ۱۸۹۲، وسنده حسن ابن ماجة: ۲۹۵۷،)
[6]) حاکم: ۲۷۷/۲،)-

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ فَمَنْ
| او یادکړئ الله | په ورځو دشمار کښې | نو هغه چاچې
| اوو شمیر په دغه ورځو کښې (چه د حج ورځې دی) الله یادوئ نو څوک
تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ
تلواراوکړه | په دوؤ ورځو کښې | نو نشته گناه | په هغه باند | اوهغه څوک | چې روستو پاتې شو | نو نشته گناه | په هغه باند
چې په دوه ورځو کښې مخکښې واپس شی | نو هیڅ گناه پرې نشته | اوڅوک چې دوه ورځې روستو ایسار شی نو هم هیڅ حرج نشته
لِمَنِ اتَّقٰى ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
دابې گناهی هغه چالره ده | چې پرهیزگاری ئې کړی وی په دې ورځو کښې | اوخان ساتئ دنافرمانئ دالله نه
په دې شرط چې دغه ورځې ئې په پرهیزگارئ کښې تیرې کړې وی | اودالله دنافرمانئ نه خان اوساتئ
وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝
او پوهه شئ چې | بیشکه تاسو به | هغه ته | ورغونډیږئ |
اودا یاد لرئ چې یوه ورځ به تاسو دهغه په وړاندې راجمع کیږئی |

قوله تعالى:- وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

د ایام نه مراد:- ﴿اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ﴾ نه مرادایام تشریق اوایام معلومات نه مراددذی الحجه لس ورځې دی ([1]) د ذکرالله نه مراد دا دې چه ایام تشریق کښې دفرض مونځونونه پس ﴿ الله‌اکبرالله‌اکبر﴾ اووائی ([2])

دایام تشریق د ورځو حیثیت:- نبی کریم ﷺ فرمائی چه دعرفه ورځ دقربانئ ورځ ده.او ایام تشریق څمونږ یعنی داهل اسلام د اختر ورځ ده.او دا ورځې د خوراك څکاك دی.(احمد).او یو حدیث کښې دی چه ایام تشریق دخوراك څکاك او دذکرالله کولو ورځې دی.(احمد) ([3]).مخکښې داحدیث هم بیان شوې دې چه عرفات ټول دایساریدو ځائې دې.او ایام تشریق ټولې دقربانئ ورځې دی او دا حدیث هم مخکښې تیر شوې دې چه دمنی ورځې درې دی.د دوؤ ورځو تیزئ کولو باندې هیڅ گناه نشته دې.

ابن جریر کښې یو حدیث دې چه ایام تشریق دخوراك او دالله ﷻ د ذکر ورځې دی([4]).نبی کریم ﷺ حضرت عبدالله بن خذافه اولیږلو چه هغه په منی کښې گیرچاپیره دا آوازاوکړی چه په دې ورځو کښې دې روژه نه نیسی.داورځې د خوراك څکاك او دالله ﷻ د ذکر کولو ورځې دی.یو بل مرسل روایت کښې دومره زیاتوالئ دې خو چه په چاباندې د قربانئ په بدله کښې روژې وی نو دهغه دپاره دازیاته نیکی ده.یو بل روایت کښې دی چه دا آواز کونکې بشیر بن سحیم ﷺ وو([5]).حضرت علی ﷺ د نبی کریم ﷺ په سپینه خچره باندې سور شو اوشعب انصار کښې اودریدل او دا حکم ئې اوفرمائیلو چه ائې خلقو دا ورځې د روژو نه دی بلکه دخوراك څکاك او ذکر الله دی.([6])

---

[1]) قرطبی: ۳/۳)-.

[2]) ابن ابی حاتم: ۵۴۵/۲)-

[3]) ابوداود کتاب الصیام باب صیام ایام تشریق : ۲۴۱۹ ،وسنده حسن،ترمذی: ۷۷۳،نسائی: ۳۰۰۷)-.

[4]) ابن جریر:)-

[5]) داحدیث پاک مرسل دې)-

[6]) الطبری: ۳۹۱۹،)-

حضرت ابن عباس ﷛ فرمائی چه ایام معدوات ایام تشریق دی اودا څلور دی.لسمه ذی الحجه او درې ورځې ددې نه پس یعنی لسمې نه دیارلسمې پورې ([1])حضرت ابن عمر ﷛،حضرت ابن زبیر ﷛، حضرت ابوموسی ﷛،حضرت مجاهد ﷛،حضرت سعید بن جبیر ﷛،حضرت ابومالك ﷛،حضرت ابراهیم ﷫،حضرت نخعی ﷫،حضرت یحیی بن ابی کثیر ﷫،حضرت حسن ﷫،حضرت قتاده ﷫،حضرت سدی ﷫،حضرت زهری ﷫،حضرت ربیع بن انس ﷫،حضرت ضحاك ﷫،حضرت مقاتل بن حیان ﷫،حضرت عطاء خرسانی ﷫،حضرت امام مالك ﷫ وغیره هم دا فرمائی ([2]).

د قربانۍ ورځې:- حضرت علی ﷛ فرمائی چه دا درې ورځې دی،لسمه،یولسمه،او دولسمه.په دې کښې چه کله غواړې نو قربانی کوئی.خو افضل ړومبۍ ورځ ده.خومشهور قول ړومبې دې.اوقرآن کریم د الفاظ ظاهری دلالت په دې باندې دې،خکه چه د دوؤ ورځو تیزی او روستوالۍ معاف دې.نو ثابت شو چه داختر نه پس درې ورځې پکار دی.او په دې ورځوکښې دالله ﷻ ذکر کول د قربانی د ذبح کولو وخت دې.اوهم دا بیان مخکښې تیر شوې دې چه راجح مذهب په دېکښې د حضرت امام شافعی ﷫ دې چه دقربانۍ وخت د اختر د ورځې نه دایام تشریق د ختمیدو پورې دې.اوددې نه مراد د مونځونو نه پس مقرر ذکر هم دې.او هسې هم عام طور دالله ﷻ ذکر مراد دې.اوددې په مقر وخت کښې د علماء کرام اختلاف دې.لیکن زیات مشهور قول چه په هغې باندې عمل هم دې دادې چه عرفه دسحر نه واخله دایام تشریق د آخری ورځې د مازیګر مونځ پورې ده.په دې باره کښې یو مرفوع حدیث هم دارقطنی کښې دې،لیکن دهغې مرفوع کیدل ثابت نه دی،والله اعلم.

ذکر نه مراد :- حضرت عمر فاروق ﷛ به په خپله خیمه کښې تکبیروئیلو او ددوی په تکبیر باندې به د بازار والوتکبیر وئیلو،تردې پورې چه دمنی میدان کښې به راوتمبیدو ([3]).داشان دامطلب هم دې چه شیطان په کاڼړو دویشتلویه وخت کښې دې تکبیر او ذکرالله اوکړې شی او دابه د ایام تشریق په هره ورځ وی.ابوداود وغیره کښې حدیث دې چه د بیت الله شریف طواف،صفا مروه سعی،شیطان ویشتل، دا ټول دالله ﷻ ذکر قائمولو دپاره دی ([4])ددې وجې نې ارشاد اوفرمائیلو چه الله ﷻ نه ویریږئی اویقین ساتئ چه ستاسو پیشی به دهغه پاك ذات مخکښې کیږی.هغه ذات تاسو زمکه کښې خواره کړئی او هم هغه ذات به مو راغونډوی.بیا هم هغه ذات طرفته به راجمع کیدل وی.چه چرته هم یئ نو دهغه ذات نه ویریږئی.

وَمِنَ النَّاسِ	مَنْ
اوبعضې دخلقو نه	هغه څوك دی

اوبعضې خلق داسې دی

يُّعْجِبُكَ	قَوْلُهٗ	فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا	وَيُشْهِدُ اللّٰهَ	عَلٰى
چې په تعجب کښې اچوی تا	خبری دهغه	په ژوندد دنیا کښې	اوګواه کوی الله	په هغه نیت باند

چې د دنیا په حقله به دهغه خبرې تاسو حیرانوی | او ستا د باور پیدا کولو دپاره هغه الله ګواه نیسی

---

[1]) الطبری: ۲۱۳/٤)-.
[2]) ابن ابی حاتم: ۵٤۷/۲)-
[3]) صحیح بخاری کتاب العیدین باب التکبیر ایام منی : تعلیقا قبل حدیث : ۸۷۰)-
[4]) ابوداود کتاب المناسک باب فی الرمل : ۱۸۸۸،وسنده حسن ترمذی: ۹۰۲)-

مَا فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۝ وَاِذَا

چې په زړه د هغه کښې دي | او په حقیقت کښې هغه | سخت | دشمن وی د حق | او کله چې

پخپلې نیک نیتۍ باندې | خو په حقیقت کښې هغه په دشمنا نو کښې غټ دشمن دې | او هر کله

تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ

ورته واپس شی (ستا نه) | نو کوشش کوی | په زمکه کښې | دپاره ددې چې فساد اوکړی | په هغې کښې | او تباه کوی

چې ستا د مجلس نه واپس شی | په معاشره کښې د فساد خورولو کوشش کوی | او پائمال کوی

الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۭ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ

فصل | او نسل | او الله | نه خوښوی فساد | او کله چې | او وئیلې شی هغه ته | چې اووېرېږه د الله نه

فصلونه او د نبی آدم نسل هلاکوی | او حال دا دې چې الله فساد نه خوښوی | او چې ورته او وئیلې شی چې د الله وېرېږه

اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ۭ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝

نیسی هغه لره | غرور د عزت | په ګناه باند | نو کافی دې هغه لره | دوزخ | او ډیر خراب | ځائې دې د آرام

نو د خپلې پښتو خیال ئې په ګناه کلک ټینګ کړی نو داسې سړی لره دوزه بس دې او هغه ډیر خراب ځائې دې

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَاۗءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۭ

او ځینې | د خلقونه | هغه څوک دی | چې خرڅوی | ځان خپل | دپاره د طلب | د رضا د الله |

او (بل طرفته) ځینې خلق داسې نیکان دی | چې خپل سرونه د الله د رضا دپاره ورکوی

وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ۝

او الله ډیر مهربان دې | په داسې بندګانو باندې |

او الله پاک پخپلو نیکو بندګانو ډیر مهربان دې |

قوله تعالی:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

د ایت شان نزول:- سدی رحمه الله فرمائی چه دا آیت د اخنس بن شریق ثقفی باره کښې نازل شوې دې. دا یو منافق سړې وو. په ظاهر کښې مسلمان وو. لیکن باطن کښې مخالف وو([1]) حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا ایت د منافقانو باره کښې نازل شوې دې. چه هغوئ دحضرت خبیب او دهغوئ د ملګرو بدئ بیان کړې وې چه په رجیع کښې شهیدان شوی وو نو ددې شهداء په تعریف کښې ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ ﴾ الخ والا آیت نازل شو او دمنافقانو مذمت باره کښې ﴿ مَنْ يُّعْجِبُكَ ﴾ والا آیت نازل شو. بعض وائی چه دا آیت عام دې. د ټولو منافقانو باره کښې او ړومبې او دویم آیت دې. او د ټولو مومنانو تعریف باره کښې دریم آیت دې.([2]) د حضرت قتاده رحمه الله وغیره قول هم دا دې او هم دا صحیح دې.

د نوف بکالی بیان:- حضرت نوف بکالی رحمه الله چه د تورات او انجیل هم عالم وو فرمائی چه څه ددې امت

[1]) الطبری: ۲۲۹/٤)-.

[2]) الطبری: ۲۳۰/٤)-.

دبعضو خلقو بدئی دالله ﷻ نازل شوی کتاب کښې ګورم،مرقوم دی چه بعضې خلق ددین په حیلې سره دنیا ګټی.ددوی ژبې خو په شهدو سره خوږې دی لیکن د مصبرنه هم زیاتې ترخې دی.خلقو دپاره د چیلو څرمنې اغوندی لیکن ددوی زړونه د درندګانو په شان دی.الله ﷻ فرمائی چه آیا دوی په ماباندې جرات کوی او ماسره دهوکه کوی.زما دې په خپل ذات قسم وی چه څه به دوی باندې داسې فتنې نازل کړم بردبار خلق به هم حیران شی.قرطبی رحمه الله لیکی چه ما غور سره اوکتل نو معلومه شوه چه دا دمنافقانو وصف دې او قران پاك کښې هم دی.اووانې آیت ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ ﴾ الخ (۱).حضرت سعید رحمه الله هم چه کله دا خبره د نورو کتابونو حوالې سره بیان کړه نو حضرت محمد بن کعب رحمه الله هم دا فرمائیلی وو چه دا په قرآن پاك کښې هم دی او ددې آیت تلاوت ئې کړې وو.سعید اووئیل چه ماته معلوم دی چه دا آیت دچا باره کښې نازل شوې دې.لیکن د حکم اعتبار سره عام دې.

قوله تعالی:- وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ

د الله ګواه کول:- دابن محیصن رحمه الله قرات کښې ﴿ وَيُشْهِدُ اللَّهَ ﴾دې معنی به دا وی چه هغوئ په خپلوژبو سره څه وائی.خوددوی د زړونوحال الله ﷻ ته معلوم دې.بل ځائې کښې ارشادفرمائی چه﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ الخ.یعنی کله چې تا ته منافقان راشی اوستا دنبوت ګواهی ورکوی.الله ﷻ ته معلومه ده چه ته د هغه رسول یې لیکن د رب ګواهی ده چه دا منافقان یقینی طور دروغژن دی.خود جمهورو قرات ﴿ وَيُشْهِدُ اللَّهَ ﴾ دې نو معنی دا شوه چه د خلقو مخکښې خودوی خپل خباثت پټوی لیکن دالله ﷻ مخکښې د دوی د زړونو کفراونفاق ظاهر دې.لکه څنګه چه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ ﴾ الخ.یعنی دخلقو نه پټوی لیکن د الله ﷻ نه نې نشی پټولې.حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا معنی بیان کړې ده چه دخلقو مخکښې اسلام ظاهروی او ددوی مخکښې قسمونه خوری او دوی ته باور ورکوی چه څه ددوی په ژبوباندې دی هغه ددوی په زړونوکښې هم دی.صحیح معنی د آیت دا ده. عبدالرحمان بن زید رحمه الله او مجاهد رحمه الله نه هم دا مروی دی.(۲)ابن جریر رحمه الله هم دا خوښ کړی دی.

قوله تعالی:-وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ

د«الد» معنی:- د﴿أَلَدُّ﴾معنی لغت کښې ده،سخت کوږلکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴾ یعنی چې ته په دې قران باندې سرکشه قوم اویروې هم دا حالت دمنافقانو دې چه په خپل حجت کښې دروغ وائی اودحق نه روستوکیږی.نیغه خبره پریږدی او افتراء او بهتان لګوی او کنځل کوی .صحیح حدیث کښې دی چه دمنافق درې نښې دی(۱)کله چه خبرې کوی نو دروغ وائی(۲)کله چه وعده اوکړی نوماتوی ئې(۳)کله چه جګړې کوی نو کنځل کوی (۳).یو بل حدیث کښې دی چه دټولو نه زیات بد سړې د الله ﷻ په نیز هغه دې چه ډیرې جګړې کوی (۴)،ددې ډیر سندونه دی.

قوله تعالی:- وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا

په زمکه کښې د فساد کوشش:- بیا ارشاد فرمائی چه څنګه چه دوی خراب اقوال والا دی داشان ددوی افعال هم بدترین دی.قول خودادې لیکن فعل سراسر ددې خلاف دې.عقیده بالکل فاسده ده.

د سعی نه مراد:- دسعی نه مراد دلته قصد دې لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه ﴿ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ﴾الخ.اوفرمان دې چه ﴿فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ﴾یعنی دجمعې دمونځ قصد او اراده کونی،دلته سعی د

---

[1] الطبری: ۲۲۹/٤)-.
[2] الطبری: ۲۳۳/٤)-
[3] صحیح بخاری کتاب الایمان باب علامات المنافق: ۳۳،صحیح مسلم: ۵۹)-
[4] صحیح بخاری کتاب المظالم باب قوله تعالی(وهوالدالخصام) صحیح مسلم: ۲۶۶۸)-

منډې په معنی کښې نه ده ځکه چه مونځ دپاره منډه وهل ممنوع دي.حديث کښې دی چه کله تاسو مونځ دپاره راځئ نو په منډه مه راځئ بلکه سکون او وقار سره راځئ.(۱)

قوله تعالی:- وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ

د فصلو اوځارو تباه کول:-غرض دادې چه ددې منافقانو قصد په زمکه کښې فساد خورول دی، کرکرونده دزمکې پيداوار او دحيوانو نسل بربادول وی.د حضرت مجاهد ﷫ نه دا معنی هم مروی ده چه ددې خلقو د نفاق او دبدکرداريه وجه الله ﷻ باران نه وروی،چه دې سره پټيو ته او ځناورو ته نقصان رسی.الله ﷻ داسې خلق چه د فساد مشران وی ناخوښوی.

قوله تعالی:- وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ ۚ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ

د نصيحت قبلولو نه تکبر کول:- دا بدکردار چه کله د وعظ په ذريعې پوهولې شی نو دوی باندې نور هم اور لګی او دمخالفت په اور کښې په ګناهونو کولوباندې راضی کيږی لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ﴾ الخ.يعنی دالله ﷻ کلام چه کله ددوی مخکې تلاوت کيږی نو داکافران غصه کيږی او په ويونکی باندې حمله کوی.واورئی او ښه واورئی ! دکفارو دپاره ځمونږ فرمان جهنم دې اودا بدترين ځائې دې.دلته هم دا فرمائی چه ددوی دپاره جهنم کافی دې يعنی سزا کښې او دا بدترين ځائې دې.

قوله تعالی:- وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ

د صهيب روم خريداری:-دمنافقانو مذموم خصلتونه بيانولو نه پس اوس دمومنانو تعريفونه کوی.دا آيت دحضرت صهيب بن ستان رومی ﷜ حق کښې نازل شو دې په مکه کښې مسلمان شوې وو.هر کله چه ده مدينې ته هجرت کول اوغوښتل نو کافرانو ده ته اووئيل چه مونږ تاته مال نه درکوو.که ته مال پريښودل غواړې نو تاته اختيار دې.ده ټول مال پريښودلواوکافرانو په دې قبضه اوکړه.ده هجرت اوکړو نوپه دې باندې دا آيت نازل شو.حضرت عمر بن خطاب ﷜ او د صحابه کرامو ﷡ يو جماعت د دوی د استقبال دپاره حره پورې راغلل اومبارکی ئې ورکړه چه تا خو ډيره ښه خريداری اوکړه.ډير دنفع تجارت دې اوکړو.ددې په آوريدو دوی اووئيل چه الله ﷻ دې ستاسو مالونه هم نقصان نه بچ اوساتی.هرکله چه نبی کريم ﷺ لره راغلو نو نبی کريم ﷺ ورته هم مبارکی ورکړه.

قريشودوی ته ووئيلی وو چه کله ته مکې ته راغلې نو تا سره مال نه وو،دا ټول مال دې هم دلته اوګټلو .اوس دې مونږ دې مال سره نه پريږدو.نو دوی مال پريښودلو او دين ئې واخستو او د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.يوروايت کښې دا هم دی چه هرکله دوی د هجرت ارادې سره اووتل او کافرانوته معلومه شوه نو ټولو دې راګير کړو.دوی دخپل ترکش نه غشی راوخکل او وې فرمائيل چه ائې د مکې والوا تاسوته ښه معلومه ده چه څه ځنګه تيرانداز يم.زما يو نښه هم خطا نه ځی.ترکومې چه دا غشې ختم نه شی نو څه به تاسو کښې سوری اوکړم.او ددې نه پس به څه تاسوسره په توره جنګ کوم.او په دې کښې هم تاسو کښې څه د چا نه کم نه يم.کله چه توره هم ماته شی نو بيا تاسو ماته راتلئ شئ او څه چه کوئ نو اوکړئی.که دا تاسو ته منظور وی نو بسم الله ګنی واورئی څه تاسو ته خپل مال درکوم.دا ټول واخلئ او ما پريږدئی.نوهغوئ مال اخستلو باندې راضی شو.او دا شان دوی هجرت اوکړو.نبی کريم ﷺ ته د رسيدو نه مخکې هلته دوحی په ذريعه دا خبر رسيدلې وو،نو نبی کريم ﷺ دوی سره دملاقات کولو په وخت کښی دوی ته مبارکی ورکړه.

د ايت د عموميت قائلين:- داکثرو مفسرينوهم دا قول دې چه دا آيت عام دې.دهرمجاهد في سبيل الله په شان کښې دې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ﴾

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الاذان باب لا يسعى الى الصلاة:...۶۳۶،صحيح مسلم: ۶۰۲،ابوداود: ۵۷۲،ترمذی: ۳۲۷،نسائی: ۸۶۲)-

الخ.یعنی الله ﷻ دمومنانو خانونه او مالونه اخستی دی.او ددې بدله کښې نې دوی ته جنت ورکړې دې.دوی دالله ﷻ په لار کښې جهاد کوی او وهل کوی او شهیدان کیږی الله ﷻ نه زیات ریښتونې وعدې والا به بل څوك وی.نو ائې ایمان والو تاسودې اخستو خرڅولو او بدلو باندې خوشحاله شئ.هم دا لویه کامیابی ده.حضرت هشام بن عامر ؓ چه کله دکافرو په صفونو باندې یکې تنها حمله کړې وه نو بعضو خلقو دا خلاف شرع ګنړلی وو.لیکن حضرت عمر ؓ او حضرت ابوهریره ؓ وغیره ددې تردید اوکړو او ددې آیت ﴿ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ ﴾ تلاوت نې اوکړو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	ادْخُلُوا			
اے هغه کسانو	اچې ایمان مو راوړې دې	اداخل شئ			
اائې مؤمنانو په دین اسلام کښې پوره پوره داخل					
فِي السِّلْمِ	كَافَّةً	وَلَا تَتَّبِعُوا	خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ	إِنَّهُ	لَكُمْ عَدُوٌّ
په اسلام کښې	اپوره	او تابعداری مه کوئ	دقدمونو دشیطان	بیشکه هغه	ستاسودپاره ادشمن
شئ ا.............اود شیطان په جوړه کړې لار مه ورځئ	هغه ستاسو ښکاهر دشمن دې				
مُّبِينٌ	فَإِن	زَلَلْتُم	مِّن بَعْدِ	مَا	جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ
ښکاره دې	نوکه چرې	اوخوئیدئ تاسو	روستو	دهغې نه	اچې راغلی دی تاسو ته ا ښکاره دلائل
...........کچرې ددې واضحو دلیلونو دراتلو نه پس هم تاسواوخونیدئ (یعنی ګمراه شوئ)					
فَاعْلَمُوا	أَنَّ اللَّهَ	عَزِيزٌ	حَكِيمٌ		
نو ښهٔ پوهه شئ	اچی الله	اغالب دې	اوحکمت خاوند دې ا		
یادلرئ چې الله پاك په هر چا باندې غالب اوډیر دانا دې ا					

قوله تعالی:- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً

د ایت شان نزول:- الله ﷻ په خپل ذات باندې ایمان راوړلو والو او د خپل نبی ﷺ تصدیق کولو ته ارشاد فرمائی چه هغوئ دې ټول احکام پوره کړی.او دټولو ممنوعاتو نه دې ځان بچ اوساتی.او په کامل شریعت باندې دې عمل اوکړی.﴿سلم﴾ نه مراد اسلام دې،اطاعت او صلح هم مراد ده.د ﴿کافة﴾ معنی د ټولونه پوره.دحضرت عکرمه ؓ قول دې چه حضرت عبدالله بن سلام،حضرت اسدبن عبید ؓ،ثعلبه ؓ وغیره چه دیهودو نه مسلمانان شوی وو،هغوئ نبی کریم ﷺ ته درخواست اوکړو چه مونږ ته د خالی د ورځې د عزت او د شپې د وختونو په تورات باندې دعمل کولو اجازت راکړئی.نو په دې باندې دا آیت نازل شوچه اسلامی احکامو باندې پوره عمل کوئی.لیکن پدې کښې په دې کښې دحضرت عبدالله نوم څه صحیح نه معلومیږی،هغه د اعلی درجې عالم وو او پوره مسلمان وو.هغه ته کامل طور سره معلوم وه چه د خالی د ورځې عزت منسوخ شوې دې.ددې په ځائې اسلامی اختر د جمعې په ورځ مقرر شوې دې.بیاناممکن دی چه هغه داسې خواهشونوکښې نورو سره مدد اوکړی.

بعضو مفسرینو﴿کافة﴾ ته حال وئیلې دې.یعنی تاسو ټول په ټوله اسلام کښې داخل شئ.خو رومبئ خبره زیاته صحیح ده.یعنی دخپل وس مطابق داسلام ټول احکام اومنئ.د نبی کریم ﷺ بیان دې چه بعضې اهل کتاب د اسلام قبلولو باوجود د تورات بعضو احکام باندې عمل پیرا وو.دوی ته وئیلې کیږی چه محمدی دین کښې پوره داخل شئ،ددې هېڅ یو عمل مه پریږدنی،تورات باندې صرف ایمان لرئی.

قوله تعالى:- وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّیْطٰنِ ؕ
دشیطان د تابعدارئ ممانعت:- بیا فرمان دې چه دالله ﷻ اطاعت کوئی، دشیطان مه منئ. هغه تاسو ته د بدئی، بدکارئی اورب باندې د بهتان لګولو وائی. دده اودده د ډلې خواهش دې چه تاسو دوزخیان شئ. هغه ستاسو ښکاره دښمن دې.
قوله تعالى:- فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْکُمُ الْبَیِّنٰتُ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَکِیْمٌ
دعلم نه پس ګمراه کیدل:- که تاسود دلائلو معلومیدو نه پس بیا هم دحق نه مخ اړوئی نو په دې پوهه شئ چه رب هم په بدله اخستلو کښې غالب دې. نه څوك دهغه نه تښتيدې شي، نه په هغه باندې څوك غالب کیدیشي، هغه په خپل کار جاری کولوکښې د حکمتونو خاوند دې. هغه غالب دې په خپلو نیولو کښې. هغه حکیم دې په خپل امر کښې. هغه په کافرو باندې غلبه موندونکې دې. او عذر او حجت پریکولو کښې حکمت لري.([1])

هَلْ یَنْظُرُوْنَ	اِلَّآ اَنْ
آیادوئ انتظارکوي ابس دې خیری ته	
او اوس هم دوی نه مني او په دې انتظار کښې ناست دي	

یَّاْتِیَهُمُ	اللّٰهُ	فِیْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ	وَالْمَلٰٓئِکَةُ	وَقُضِیَ الْاَمْرُ ؕ
چې راشي دوئ ته	الله	په سورو د وریځو کښې	او فرښتې هم	اوفیصله شي دکار
چې الله پاك ورته دوریځې د چت لاندې دفرښتو په مینځ کښې راشي اوټوله خبره خلاصه شي				

وَاِلَی اللّٰهِ	تُرْجَعُ	الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾
او الله ته به هسې هم	واپس کیږي	ټول معاملات
اوآخربه هسې هم ټولې معاملې هغه ته پیش کیږي		

قوله تعالى:- هَلْ یَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ یَّاْتِیَهُمُ اللّٰهُ فِیْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِکَةُ
دالله د عذاب انتظار:- په دې آیت کښې الله ﷻ کافروته زورنه تنبیه ورکوی چه آیادوی دقیامت انتظار کوی چه په کومه ورځ به حق سره فیصلې کیږي او هر سړی ته به دخپلوکړومطابق بدله ملاویږي لکه بل ځائې کښې ارشاددې چه﴿ کلا اذا دکت الارض ﴾ الخ. هرکله چه زمکه ریزې ریزې والوزی او ستا رب پخپله راشي او فرښتې په صفونو کښې اودریږي اوجهنم هم راوستلې شي، په دغه ورځ به داخلق عبرت او نصیحت حاصل کړي. خود هغې نه بیا څه فائده ؟ بل ځائې کښې ارشاد فرمائی چه ﴿هَلْ یَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِیَهُمُ الْمَلٰٓئِکَةُ﴾ الخ. یعنی آیادوی ددې خبرې په انتظار کښې دی چه دوی ته به فرښتې راځي یا پخپله الله ﷻ به دوی ته راشي، یا د هغه بعضې نښې به راشي، که دا اوشو نو بیا نه د ایمان څه فائده شته دې او نه داعمالو وخت دې.
د نبی کریم شفاعت کول:- امام جریر رحمه الله دلته یو اوږد حدیث لیکلې دې چه په هغې کښې د صور وغیره تفصیلی بیان دې. اودهغې راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. مسند وغیره کښې دا حدیث دې، په هغې کښې دی چه کله خلق اوویریږي اوپاسې نونبیانو علیهم السلام نه دبه شفاعت طلب اوکړي. حضرت آدم علیه السلام نه واخله ته یو یو پیغمبر علیه السلام ته به ورځی او دهغه ځائې نه ورته صفا جواب ملاویږي

[1] ابن ابی حاتم: ۲/۵۹۱-

.تردې پورې چه نبی کریم ﷺ ته به راشي.نبی کریم ﷺ به جواب ورکړي چه ځه تیار یم،هم خه ددې اهل یم، بیا به نبی کریم ﷺ لاړ شي او دعرش لاندې به سجده اوکړي او الله ﷻ ته به سفارش اوکړي چه هغه د بندګانو په مینځ کښې فیصله کولو دپاره تشریف راوړي.

میدان حشر لګیدل:- الله ﷻ به ددوی شفاعت قبول کړي او هلته به د وریځو سیورنی جوړ شي.د دنیا آسمان به مات شي.اودهغې ټولې فرښتې به راشي.بیا به دویم هم مات شي اودهغې فرښتې به هم راشي.داشان اووه واړه آسمانونه به مات شي او دهغې فرښتې به راشي.بیا به الله ﷻ دعرش نه راکوز شي او بزرګې فرښتې به نازلې شي.او پخپله هغه جبار الله ﷻ به تشریف راوړي.

د قیامت په ورځ دفرشتو تسبیح:- ټولې فرښتې به په تسبیح کښې مشغولې شي.هغه وخت کښې به دهغوئ تسبیح دا وی چه ﴿ سبحان ذي الملك والملكوت سبحان ذي العزة والجبروت سبحان الحي الذي لا يموت سبحان الذي يميت الخلائق ولا يموت سبوح قدوس رب الملائكة والروح سبوح قدوس سبحان ربنا الاعلى سبحان ذي السلطان والعظمة سبحانه سبحانه ابدا ابدا ﴾ (۱)حافظ ابوبکر ابن مردویه رحمه الله هم ددې آیت په تفسیر کښې ډیر احادیث راوړي دی خو په هغې کښې غرابت دې،والله اعلم.

د الله ﷻ دفیصلې دپاره راتلل:په هغې کښې یو دادې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ به ټول مخکې روستي راجمع کړي.چه دهغې وخت مقرردې،هغوئ به ټول په ټوله اودریږي.سترګې به نې فیصلې ته نیولې وی.هر یو به د فیصلې په انتظار کښې وی.الله ﷻ به د وریځې په سیوری کښې د عرش نه کرسئ ته نزول اوفرمائی.(۲)

الله او فرشتې به د وریځې په سیوری کښې نازلیږي:- ابن ابی حاتم کښې دی عبدالله بن عمرو رضی الله عنه فرمائی کوم وخت کښې چې الله ﷻ نزول اوفرمائی نود مخلوق اودهغه په مینځ کښې به د نور اویازره پردې وی اوداوبو پردې به وی اود اوبو نه داسې آوازونه راځي چه هغې سره به زړونه ویریږي.

زهیر بن محمد رحمه الله فرمائی چه هغه د وریځو سیورې به د یاقوتو جړه وی او دجوهرو او زبرجدو پشان آوازونه به ترې رازي.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا وریځې به عامې وریځې نه وی بلکه دا به هغه وریځې وی چه کومې دبنی اسرائیلو په سرونو باندې په وادی تیه کښې وې.ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه فرښتې به هم د وریځو په سیوروکښې راځي.او الله ﷻ چه څوک غواړي نو هغه به راولي.په بعضو قراتونوکښې داسې هم دی چه ﴿ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ ﴾ لکه بل ځائې کښې فرمائی چه﴿ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنزِيلًا ﴾ یعنی په هغه ورځ به آسمان د په وریځو سره اوشلیږی او فرښتې به نازلې شي.

سَلْ	بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ	كَمْ
تپوس اوکړه	دبنی اسرائیلونه	چې څومره
دبنی اسرائیلونه تپوس اوکړه چې څومره		

اٰتَيْنٰهُمْ	مِّنْ اٰيَةٍۭ	بَيِّنَةٍ	وَمَنْ	يُّبَدِّلْ	نِعْمَةَ اللّٰهِ	مِنْۢ بَعْدِ
ورکړې دی مونږ هغوئ ته	نښې	ښکاره	او هغه څوک	چې بدلوی	نعمت دالله	روستو دهغې نه
سرګندې نښې مونږ هغوئ ته رالیږلی دی او (داتپوس ترې هم اوکړه) چې څوک دالله ورکړی نعمتونه بدل کړي						

---

(۱) ابن جریر : ۴۰۴۲)-

(۲) الحاکم: ۳۸/۲ وسنده حسن)-

مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ۝ زُيِّنَ
چی راغلي وی هغه ته|نو بیشکه چی الله | سخت|عذاب ورکونکي دی| ښائسته کړې شوې دې
نوبیشکه الله ﷻ په عذاب ورکولو کښې ډیر سخت دې | ....ښائسته شوې دې
لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ
هغه کسانو ته |چی کفر ئې کړې دې | ژوند | ددنیا | اوتوقي کوی |په هغه کسانو پورې
کافرانو ته ژوند د دنیا.......................| او نن ورخ هغوئ توقي کوی په
اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
چی ایمان ئې راوړې دې | خو هغه خلق| چی خان ئې اوساته دکفرنه دپاسه به وی| په هغوئ | په ورخ
مؤمنانو پورې | او دغه پرهیزګاران به دهغوئ نه د قیامت په ورخ (په درجو کښې) پورته وی
الْقِيٰمَةِ ط وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ۝
دقیامت | اوالله | رزق ورکوی | هغه چاته | چی خوښه ئې شی | بې حسابه |
(اوپه دنیاخو) الله پاک چې چاته غواړی نوبې حسابه رزق ورکوی (دمومن اوکافر فرق نه کوی)

قوله تعالى:- سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍۢ بَيِّنَةٍ ط

د بنی اسرائیلو احسان هیرول او د صدقه کولو بدله: الله ﷻ بیان فرمانی چه اوګورئی بنی اسرائیلو ته ما ډیرې معجزې اوخودلې، دحضرت موسی ﷺ دلاس همسا ، دهغه دلاس رڼرا ، دهغوئ دپاره د دریاب شلیدل، په هغوئی باندې په سخته ګرمئ کښې باران ورول او من وسلوی نازلول وغیره وغیره، ددې نه ښکاره معلومیده چه زه مختار فاعل کل یم، او زما د نبی حضرت موسی ﷺ نبوت ښکاره تصدیق وو.

قوله تعالى:- وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

د بنی اسرائیلو ناشکری:- خودې خلقو زما د نعمتونو کفر ناشکری اوکړه او د ایمان راوړلو په ځائې دوې کفر اوکړو نو دوی به زما د عذابونو نه څنګه بچ کیږی ؟ هم دا خبر د قریشو دکافرو باره کښې هم بیان شوې دې. ارشاد کیږی چه ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا﴾ الخ. آیاتاسو هغه خلق اونه کتل چه هغوئ دالله ﷻ نعمت په کفر سره بدل کړو او خپل قوم ئې د هلاکت کور یعنی دجهنم پشان بدترین ځائې ته اورسول.

قوله تعالى:- زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

دنیا سره د محبت مذمت:- بیان فرمانی چه داکفار صرف په دنیاوی ژوند پسې لیونی دی. مال جمع کول اوداللہ ﷻ په لارکښې خرچ کولو نه بخل کول هم ددوی رنګ دې. بلکه کوم ایماندار چه ددې دنیا نه ماړه دی اودالله ﷻ درضا دپاره خپل مالونه خرچ کوی، نو دا (کافران) دهغوئ پورې خنداګانې کوی. خوحقیقی نصیب والا هم دا خلق دی. دقیامت په ورځ چه به ددې خلقو مرتبې اوګوری نو د کافرانو سترګې به اوغړیږی، په هغه وخت کښې به په خپلې خرابئ او بدنصیبئ باندې پوهه شی. روزی ورکول چه الله ﷻ څومره اوغواړی نو ورکوی، چه چاته اوغواړی بې حسابه ورکوی بلکه چه چاته اوغواړی نو دلته هم ورکوی او بیا هلته هم.

دالله په لار کښې د خرچ فضیلت:- حدیث شریف کښې دی چه انې بنی ادم ! ته زما په لار کښې خرچ کړه، څه به تاته درکوم.(۱) نبی کریم ﷺ حضرت بلال ﷜ ته اوفرمائیل چه دالله ﷻ په لار کښې خرچ کوه او دعرش والا نه دتنګئ ویره مه کوه.(۲) قران پاك کښې دی چه ﴿ وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَهُوَ يُخۡلِفُهُۥ ﴾ تاسو چه څه خرچ کړې د هغې بدله به الله ﷻ تاسو ته درکوی.

هرصبا د فرښتې راکوزیدل:- صحیح حدیث کښې دی چه هر سحر دوه فرښتې راکوزیږي، یو دعا کوی انې الله ﷻ ستا په لار کښې خرچ کولو والو ته برکت ورکړه، دویمه وائی چه انې الله ﷻ دبخیل مال لره برباد کړې (۳).

د انسان د نظر دهوکه:- اوحدیث کښې دی چه انسان وائی چه زما مال زما مال زما مال، حالانکه ستا مال هغه دې چه کوم تا اوخوړو، هغه خو فنا شو، او چه کوم تاواغوستلو هغه زوړشو، خو چه کوم دې صدقه کړو هغه تا باقی اوساتلو. دهغه سوا چه څه دی هغه به ته دنورو دپاره روستو پریږدې او لاړبه شې.(۴) مسند احمد کښې حدیث دې چه دنیا دده کور دې، چه دچا کور نه وی دنیا دهغه کور دې. چه د چا مال نه وی ددنیا دپاره مال جمع کوی چه دچا عقل نه وی.(۵)

كَانَ النَّاسُ
| په اول کښې وو ټول خلق
، اول اول خلق

أُمَّةً وَّاحِدَةً ۟ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيۡنَ وَمُنۡذِرِيۡنَ ۠ وَاَنۡزَلَ مَعَهُمُ الۡكِتٰبَ
تولي يو | نو رااوليږل الله | پيغمبران زيرې ورکونکی | اويرونکی | او نازل ئې کړو | دهغوئ سره | کتاب
په يولاررروان وو | اوالله پيغبران راوليږل چې زيرې ورکونکی اوويرونکی وو اوهغوئ سره ئې کتاب نازل کړې وو

بِالۡحَقِّ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَ النَّاسِ فِيۡمَا اخۡتَلَفُوۡا فِيۡهِ ؕ
په حق سره | دپاره ددې چې فيصله اوکړئ | په منځ دخلقو کښې | په هغه کار کښې | چې اختلاف کړې دې هغوی | په هغې کښې
په حق سره | چې د خلقو د اختلافاتو په باره د هغوی په مينځ کښې (په انصاف سره) فيصلې اوکړی

وَمَا اخۡتَلَفَ فِيۡهِ اِلَّا الَّذِيۡنَ اُوۡتُوۡهُ مِنۡۢ بَعۡدِ
اواونه کړواختلاف | په هغې کښې | مګر | هغه کسانو | چې ورکړې شوې وو هغوئ ته دغه | دحق علم | روستو
او په دې کښې (عاميانونه) بلکه هغه چااختلاف شروع کړې وو چې کتاب ورته ورکړې شوې وو د

مَا جَآءَتۡهُمُ الۡبَيِّنٰتُ بَغۡيًاۢ بَيۡنَهُمۡ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ
دهغې نه چې راغلې وو هغوئ ته | روښانه هدايت | صرف د زياتی کولو په وجه | په خپل منځ کښې | نواوښودله الله
سرګنده دليلونود راتلو نه پس | په خپل مينځ کښې د حسد په وجه | نو الله لار اوخودله

(۱) صحیح بخاری کتاب النفقات باب فضل النفقه علی لاهل : ۵۳۵۲، صحیح مسلم: ۹۹۳)-
(۲) الطبرانی : ۱۰۲۰، وسنده للحدیث شواهد ضعیفه فی الصحیحة للالبانی: ۲۶۶۱)-
(۳) صیحح بخاری کتاب الزکوة قول الله تعالی (فامامن اعطی واتقی): ۱۴۴۲، صحیح مسلم: ۱۰۱۰)-
(۴) صیحح مسلم: کتاب الزهد بآب الدنیا سجن المومن: ۲۹۵۸)-
(۵) احمد: ۷۱/۶،)-

اَلَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	لِمَا	اخْتَلَفُوْا	فِيْهِ	مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ
هغه کسانو ته	چې ايمان ئې راوړو	هغه لار	چې اختلاف کړې وو خلقو	په هغې کښې	چه حقه لار ده حکم خپل سره

په خپل حکم سره په اختلافي خبرو کښې هغه چاته چې ايمان ئې راوړې وو۔

وَاللّٰهُ	يَهْدِيْ	مَنْ	يَّشَآءُ	اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۲۱۳﴾
او الله	ښائي	هغه چاته	چې غواړي	نيغه لار

او چاته چه الله اوغواړي نو هغوئ په سمه لار روان کړي۔

قوله تعالىٰ:- كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً

ټول خلق يو امت وو:- دحضرت ابن عباس ﷛ بيان دې چه دحضرت نوح ؈ او حضرت آدم ؈ په مينځ کښې لس زمانې وې. ددې زمانو خلق دحق او دشريعت پابند وو. بيا اختلاف شروع شو. نو الله ﷻ نبيان عليهم السلام راليږل شروع کړل. بلکه ددې قرات داشان هم دې چه ﴿ كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ بَعَثَ﴾ الخ [1] دحضرت ابى بن کعب ﷛ قرات هم دادې [2] حضرت قتاده ﷫ ددې تفسير داشان کړې دې چه کله په دوى کښې اختلاف پيدا شو نو الله ﷻ خپل رومبې پيغمبر اوليږلو يعنى حضرت نوح ؈. حضرت مجاهد هم دا فرمائى. [3]

حضرت ابن عباس ﷛ نه يو روايت مروى دې چه مخکښې ټول په ټوله کافروو. ليکن اول قول د معنى او سند اعتبار سره زيات صحيح دې. نو دې پيغمبرانو ايمان والو ته زيرى ورکړل. او کومو چه ايمان نه وو راوړې هغوئ ئې ويرول. هغوئ سره دالله ﷻ کتاب هم وو چه د خلقو د هر اختلاف فيصله قانون الهى سره اوکړې. خوددې دلائلو نه پس هم صرف پخپلو کښې حسداوبغض، تعصب اوضداو نفسانيت په وجه بيا په کښې اتفاق رانغلو. خوايماندار پوهه شو اوددې اختلاف دچکرنه اووتل او په نيغه لار روان شو.

امت محمدى به د اخرى باوجود اول جنت ته ځى:- حضرت رسول الله ﷺ فرمائى چه مونږ دنيا ته دراتلو اعتبار سره خو دټولو نه روستو يو خو دقيامت په ورځ به جنت ته دتلو اعتبار سره د ټولو نه مخکښې يو. اهل کتابو ته الله ﷻ کتاب الله خمونږ نه مخکښې ورکړې وو. مونږ ته دې نه پس راکړې شو. خو هغوئ په دې کښې اختلاف اوکړو او الله ﷻ خمونږ رهنمائى اوکړه.

د امت محمدى د هدايت کارونه:- ① د جمعې دې ورځې په باره کښې هم په دوى کښې اختلاف وو ليکن مونږته داهدايت نصيب شو. ټول اهل کتاب پدې لحاظ سره خمونږ نه روستو دى، جمعه خمونږ ده، هفته ديهودو ده، او اتوارا دنصرانيانو [4]. ② زيد بن اسلم ﷫ فرمائى چه دجمعې نه علاوه دقبلې باره کښې هم دا اوشو. نصرانيانو مشرق لره قبله جوړه کړې وه. يهودو بيت المقدس لره. او امت محمديه کعبه قبله مقرر کړه. ③ داشان په مونځ کښې هم، په هغوئ کښې د بعضوکتابونو کښې رکوع شته دې او سجده نشته دې، بعضو کښې سجده شته دې رکوع نشته دى. بعضې په مونځ کښې خبرې کوى، بعضې ګرزى. خود امت محمديه مونځ سکون او وقار والا دې. نه په کښې خبرې کوى او نه په کښې ګرزى. داشان په روژو کښې هم اختلاف اوشو او په هغې کښې هم امت محمديه ته هدايت نصيب شو.

---

[1] حاکم ۵۴٦/۲)۔

[2] الطبرى: ۷۸/٤)۔

[3] عبدالرزاق: ۷۲/۱)۔

[4] صحيح بخارى کتاب الجمعة: باب فرض الجمعة : ۱۸۷٦، صحيح مسلم: ۸۵۵)۔

په هغوئ کښې خو بعضې د ورځې څه حصه کښې روژه ساتي او بعضې ډلې څه قسمه خوراکونه پریږدي،خو ځمونږ روژه هرقسمه کامله ده.او په دې کښې حق لاره خودلې شوې ده.④دا شان دحضرت ابراهیم ﷺباره کښې یهودواوونیل چه هغه یهودي وو،نصرانیانو اوونیل چه هغه نصراني وو لیکن دراصل هغه مسلمان وو.نو په دې باره کښې هم ځمونږ رهبري اوشوه.او دخلیل الله ﷺ متعلق مونږ ته صحیح خیال راورسیدلو.⑤حضرت عیسی ﷺ لره هم یهودو په دروغه اوګڼړلو.اوددوی دمور بي بي متعلق ئې بدکلامي اوکړه.نصرانیانو دوی ته دالله ﷻ ځوئي اوونیلو،لیکن مسلمانان ددې کمې زیاتې نه بچ کړې شو.او دوی ئې روح الله او کلمة الله او نبي برحق اومنلو.([1])

ربیع بن انس رحمه الله فرمائي چه مطلب دا دې چه څنګه په شروع کښې خلق ټول په ټوله د رب واحد دعبادت کولو او دنیکو عاملان او د هرې بدئي نه پرهیزګاران وو،په مینځ کښې په کښې اختلاف راپیداشو.نودا آخري امت ئې د اول امت په شان داختلاف نه یو طرفته کړواو په صحیح لارئې روان کړو دا امت به په نورو امتونوباندې ګواه وي.تر دې پورې چه دحضرت نوح ﷺ په امت به هم دوی ګواهي ورکوي.دقوم هود ،قوم صالح،قوم شعیب،اود آل فرعون حساب کتاب به هم ددوی په ګواهئ باندې کیږي.هغوئ به اووائي چه دې پیغمبرانو تبلیغ اوکړو اودې امتونو تکذیب اوکړو.حضرت ابي بن کعب ﷺ قرات دې چه ﴿ولیکونوشهداءعلی الناس یوم القیامة﴾الخ.مخکې دالفظ هم دې چه ﴿والله یهدی﴾.ابوالعالیه رحمه الله فرمائي چه په دې آیت کښې ګویا حکم دې چه شك نه،ګمراهئ نه او فتنونه بچ کیدل پکار دي.داهدایت درب علم او رهبرئي سره اوشو.چه چاته اوغواړي نو استقامت ورته ورکړي.

د هدایت سوال:- بخاري او مسلم کښې دي چه حضرت نبي ﷺ چه به کله دشپې تهجدو دپاره پاسیدلو نودادعابه ئې کوله چه :﴿اللهم رب جبریل ومیکائیل واسرافیل فاطر السموات والارض عالم الغیب والشهادة انت تحکم بین عبادك فیما کانوفیه یختلفون اهدني لما اختلف فیه من الحق باذنك انك تهدي من تشاء الی صراط مستقیم﴾ ([2])یعني اې الله ﷻ ! دجبرئیل،مکائیل او اسرافیل ربه،اې دآسمانونو او زمکې پیدا کوونکیه،اې دپټو او ښکاره (رازونو) پیژندو والا الله!هم ته دخپلو بندګانو په خپلو کښې داختلاف فیصله کوې،زما دعا ده چه په کوم څیز کښې دوی اختلاف اوکړي نو ماته په هغې حقه خبره رااوښایه،ته چه چاته اوغواړې نو نیغه لار ورته ښائې.

د هدایت دویمه دعا:- د نبي کریم ﷺ نه یو دعا دا هم منقول ده چه :﴿اللهم ارنا الحق حقاوارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه ولا تجعله ملتبسا علینا واجعلنا للمتقین اماما﴾.یعني اې الله ! مونږ ته حق حق اوښایه،او ددې تابعداري راته نصیب کړه،او باطل راته باطل اوښایه،او ددې نه مو بچ کړې هسې نه چه مونږ حق او باطل کښې ګډوډ شواومونږاوخوئیږو.اې الله ﷻ ازمونږ دپاره نیکان،پرهیزګارخلق پیشوایان جوړ کړې

اَمۡ حَسِبۡتُمۡ اَنۡ تَدۡخُلُوا الۡجَنَّةَ
آیا ګمان کوئ تاسوچې تاسوبه ننوځئ جنت ته
استاسو دا خیال دې چې جنت ته به داخل شئ

وَلَمَّا	يَاۡتِكُمۡ	مَّثَلُ	الَّذِيۡنَ	خَلَوۡا	مِنۡ قَبۡلِكُمۡ ط
اوحال دا چې نه	دې راغلې په تاسوباند	سختیاني په شان	دهغه کسانو	چې تیرشوي دي	مخکښې ستاسونه
اوتراوسه پورې درباندې	هغه شان سختئ نه دي تیرې شوې	څنګه په پخوانو	خلقو تیرې شوې وې		

[1] الطبری: ٤/٢٨٤)-

[2] صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب الدعاء فی صلاة اللیل: ٧٧٠.ابوداود: ٧٦٧،ترمذی: ٣٤٢٠،نسائی: ١٦٢٦،ابن ماجة: ١٣٥٧)

وَالَّذِينَ	يَقُولَ الرَّسُولُ	وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ	وَالضَّرَّاءُ	الْبَأْسَاءُ	مَّسَّتْهُمُ
اوهغه كسانو	اونيل رسول	اوجړقولي شوتردې چې	اومصيبتونه	سختي	چې رسيدلې وې هغوئ ته

په هغوئ دومره سختي اوداسې مصيبتونه راغلي وو او جړقولي شوې ووا چې (دهغه وخت) پيغمبر

قَرِيبٌ ۝	أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ	مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ	مَعَهُ	آمَنُوا
نزدې دې	واورئ چې مدد دالله	كله به وى مدددالله	دهغه سره	چې ايمان ئې راوړې ووا

اودهغه ايماندارو ملګر به چغې كړې چې دالله مدد به كله راځي خبر شئ چه دالله پاك مدد ډيرنزدې دې

قوله تعالى:- أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم

په ايماندارو امتحانونه:- مطلب دادې چه د آزمښيت او امتحان نه مخكې دجنت خواهش صحيح نه دې. دمخكو ټولوامتونو امتحان هم واخستلې شو.په هغوئ هم بيمارنى اومصيبتونه راغلل.د ﴿بَأْسَاءِ﴾ معنى ده فقيرى[1] او د ﴿ ضَرَّاءِ ﴾ معنى ده بيمارى.﴿زُلْزِلُوا ﴾ د دښمنانو ويره دومره شوه چه غريبانانو رپيدل.په دې ټولو سختو امتحانونو كښې هغوئ كامياب شو او د جنت وارثان شو.

د اسلام د غلبې پيشګوئى:- صحيح حديث كښې دى چه يو ځل حضرت خباب بن ارت ﷺ اوفرمائيل چه يارسول الله ﷺ تاسو څمونږ د امداد دعا نه كوئى ؟ نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه بس اوس نه ويريدلې يې.واوره،ستاسو نه مخكې موحدين نيولې شوى وو او د هغوئ په سرونوباندې آرې راښكلې شوى دى.او ځيرې كړې شوى وو او دوه ټكړې شوى وو.خو بيا هم هغوئ د توحيد نه واونړيدل.د اوسپنې په ږمنځو سره د هغوئ نه ځرمنې اوښكلې شوې خو بيا ئې هم دالله ﷻ دين پرې نښودو.په الله ﷻ مې دې قسم وى چه هغه پاك ذات به زما دا دين دومره پورته كړى چه د صنعاء نه واخله تر حضرموت پورې سفر به هر سړې بغير ويرې كوى.او ده ته به سوا دالله ﷻ نه د بل چا ويره نه وى.البته زړه كښې داخيال كيدل خو بله خبره ده چه هسې نه زما چيلو باندې شرمخ راشى،ليكن افسوس چه تاسو تيزى كوئى.[2] قران پاك كښې صحيح هم دا مضمون په بل ځائې كښې بيان شوې دې چه ﴿أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوا﴾ الخ. آيا خلقو داګڼړلې ده چه هغوئ صرف دايمان په اقرار كولو سره پريښودې شى او په دوى باندې به آزمښيت نه وى،مونږ په مخكو (خلقو) باندې هم آزمښيت اوكړو.ريښتونى او دروغژن به حقيقت كښې بيل بيل كړو.نوداشان د صحابه كرام ﷺ پوره آزمښيت يوم الاحزاب كښې يعنى جنګ خندق كښې اوشو.لكه څنګه چه قران پاك پخپله ددې نقشه راښكلې ده،فرمان دې چه ﴿إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ﴾ الخ.يعنى كافرو چه تاسو لره د پورته نه او روستو نه ګير كړنى،او سترګې مو اوبريښيدلې ،زړونه مو ويريدل اوالله ﷻ سره موګمان اوكړو.په دې ځائې كښې دمومنانوپوره آزمښيت اوشواوښه پوره نچونړ كړې شو.اومنافق و كمزورى ايمان والواوونيل چه انې دالله اود رسول ﷺ وعدې خوصرف غرور وې.

د هرقل قول:- هرقل چه كله د ابوسفيان نه دهغه د كفر په حالت كښې تپوس كړې وو چه ستاسو څه جنګ هم دې دنبوت دعويدار سره شوې دې.ابوسفيان اوونيل چه آو.تپوس ئې ترې اوكړو چه څه رنګ وو.وې وئيل چه كله مونږ غالب وو او كله هغه.نو هرقل اوونيل چه دنبيانو عليهم السلام هم داشان آزمښيت كيږى.خوآخرى غلبه هم دهغه خلقو وى.[3]

---

[1] ابن ابى حاتم: ۲/۲۱۶)-

[2] صحيح بخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام: ۳۶۱۲)-

[3] صحيح بخارى كتاب الجهاد باب قول الله (قل هل تربصون بنا...) ۲۸۰۴،صحيح مسلم: ۱۷۷۳)-

د مثل معنی دطریقې ده.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ فَاَهْلَكْنَآ اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَّمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِيْنَ ﴾ مخکې مومنانو سره دخپلو نبیانو په داسې وخت کښې د الله ﷻ نه مدداوغوښتلو اودسختئ اوتنګئ نه نجات اوغوښتلو.نو هغوئ ته جواب ملاؤ شو چه امداد ډیر نزدې دې.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ یقینی طور سختئ سره آسانی ده.بدنی سره بدی ده.یو حدیث کښې دی چه بنده کله نااميده شی نو الله ﷻ تعجب کوی چه زما مدد راورسیدو والا دې او دې نااميده کیږی.نو الله ﷻ ددوی جلدبازی او دخپل رحمت په نزدې والی باندې خاندی.

يَسْـَٔلُوْنَكَ	مَاذَا	يُنْفِقُوْنَ ۥ	قُلْ	مَآ اَنْفَقْتُمْ
دا خلق تپوس کوی ستانه	چی څه څیز	خرچ کړی هغوئ	اورته اوویه	څه چی خرچ کوئ تاسو
(انې زما محبوبه!) ستانه خلق تپوس کوی چې څه خیرات کړو			ورته اووایه چې هرڅه دخپل وس مطابق په	

مِّنْ خَيْرٍ	فَلِلْوَالِدَيْنِ	وَالْاَقْرَبِيْنَ	وَالْيَتٰمٰى	وَالْمَسٰكِيْنِ
دمال نه	نوخرچ کړئ دپاره دمور پلار	اودپاره درشته دارانو	اودپاره دیتیمانو	اودپاره دمسکینانو
خیرات کښې ورکوئ	نو مورپلار،..........	خپلوخپلوانو،.......	یتمیانو..........	مسکینانو

وَابْنِ السَّبِيْلِ ط	وَمَا تَفْعَلُوْا	مِنْ خَيْرٍ	فَاِنَّ اللّٰهَ	بِهٖ عَلِيْمٌ
او دپاره دمسافرانو	اوهغه چی کوئ تاسو	د نیکئ نه	نوبیشکه الله	په هغې خبردې
اومسافروته ئې ورکوئی	اوتاسو چې دنیکئ په غرض څۀ ورکوئی نوهغه الله ته معلوم وی			

قوله تعالى:- يَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۥ قُلْ مَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ

دخیرات حقدار: حضرت مقاتل رحمه الله فرمائی چه داآیت دنفلی خیرات باره کښې دې.[1] حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه داآیت د زکوة آیت منسوخ کړو.خودا قول لږدغور طلب دې.مطلب د آیت دا دې چه انې نبیﷺ!خلق تاسو نه تپوس کوی چه هغوئ څنګه خرچ کړی.تاسو دوی ته اووائې چه تاسو هغه خلقو سره ښه سلوك اوکړئ چه دکوم بیان اوشو.حدیث شریف کښې دی چه خپلې مور سره ښه سلوك اوکړه ، اوخپل پلار سره او خپلې خور سره او خپل رور سره،بیا درجه په درجه نزدې خلقوسره.[2]

حضرت میمون بن مهران ؒ چه کله دا حدیث بیان کړو نو دا آیت ئې تلاوت اوفرمائیلو.او وې فرمائیل چه هم دا خلق دی چه دوی سره مالی سلوك کول پکار دی او په دوی باندې خرچ کول پکاردی.او په ډولکو،باجو،تصویرونووالو،او په دیوالونو باندې کپړې آویزانده کولو والو باندې (مه خرچ کوئی).[3]

قوله تعالى:- وَمَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ

بیا ارشاد فرمائی چه تاسو کوم یو نیک کار کوئی دهغې علم الله ﷻ ته دې اوپه دې باندې بهترینه بدله به هغه پاک ذات درکوی.هغه ظلم نه کوی.

كُتِبَ	عَلَيْكُمُ	الْقِتَالُ	وَهُوَ	كُرْهٌ	لَّكُمْ	وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا
فرض کړې شوې دې	په تاسو باند	جهاد	او داحکم	ناخوښه دې	تاسو ته	اوکیدې شی چې تاسو نه خوښوئ
تاسوته دجهاد حکم درکړې شوې دې			حال دا چه دا ستاسوناخوښه دې			اوتاسوبه یو څیزبد ګڼړئ

[1] ابن ابی حاتم: ۶۱۹/۲)-
[2] حاکم : ۶۱۱/۳)-
[3] ابن ابی حاتم: ۶۲۰/۲)-

شَيْـًٔا	وَّهُوَ	خَيْرٌ	لَّكُمْ	وَعَسٰٓى	اَنْ تُحِبُّوْا شَيْـًٔا	وَّهُوَ	شَرٌّ
يو څيز	حالانكه هغه	بهتروى	ستاسو دپاره	اوكيدې شي	چې تاسو خوښوئ يو څيز	حالانكه هغه	شروى

.....خو هغه به ستاسو دپاره بهتر وى | اوتاسو به يوڅيز خوښ گنړئ خو هغه به ستاسو دپاهر بد وى

لَّكُمْ	وَاللّٰهُ	يَعْلَمُ	وَاَنْتُمْ	لَا تَعْلَمُوْنَ
ستاسو دپاره	او الله	پوهيږى	او تاسو	نهٔ پوهيږئ

.....او الله پاک ښه پوهيږى | اوتاسونه پوهيږئى |

قوله تعالى:- كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

د جهاد فرضيت:-داسلام دښمنانو نه دين اسلام بچ كولو دپاره دجهاد فرضيت په دې آيت كښې فرض كيږى.حضرت زهرى رحمه الله فرمائى چه جهاد په هر سړى باندې فرض دې.كه جنګ ته اوځى اوكه اونه ځى يانااست وى.په ناستى والو باندې لازم دى چه كله ددوى نه مدد اوغوښتلې شى نودوى مددكوى. هركله چه دوى ته فريادواوكړې شى نو دوى فرياد آورى.هركله چه دوى لره ميدان ته راوبللې شى نو دوى راوځى.صحيح حديث كښې دى چه كوم سړې مړشى او ده جهاد نه وى كړې او نه ئې په خپل زړه كښې دجهاد اراده كړې وى نودې به د جاهليت په مرګ باندې مرى.(۱) اوحديث كښې دى چه د فتح مكه نه پس هجرت پاتې نشو،خو د جهاد نيت موجود دې،اوكله چه تاسو ته جهاد ته دوتلو دپاره اووئيلې شى نو د جهاد دپاره اوځئ.دا حكم نبى كريم ﷺ د فتح مكه په ورځ فرمائيلې وو.(۲)

قوله تعالى:- وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوْا شَيْـًٔا وَّهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

په جهاد كښې ستاسو كاميابى ده:- بيا فرمائى چه تاسو باندې به دجهاد حكم ګران وى او په دې كښې به تاسوته مشقت او تكليف وى،ځكه چه ممكن ده چې تاسو قتل هم كړئې شئ.ممكن دى چه زخمى شئ.بيا د سفر تكليف اود دښمنانو ويره وغيره.ليكن په دې پوهه شئ چه ممكن دى چه تاسو به يو څيز بداوګنړئى اوستاسودپاره په هغې كښې خير وى.ځكه چه هم پدې به ستاسوغلبه وى اوددښمن شكست وى.ددوى مالونه،ددوى ملك،بلكه ددوى بچې به ستاسو قدمونوته راشى.او دا هم كيديشى چه تاسو ځان دپاره يو څيز ښه اوګنړئى او هغه ستاسو دپاره ښه نه وى.عام طور داسې كيږى انسان يو څيز لره خوښوى ليكن فى الواقع نه په هغې كښې مصلحت وى او نه په كښې خيروبركت وى.دا شان تاسو جهاد ښه نه ګرځئ ليكن په اصل كښې هغه ستاسو دپاره زبردسته كاميابى ده.ځكه چه په دې سره به په دښمن غالب راشئ.او دنيا كښې به تاسو ته د قدم كيخودو ځائې هم ملاويږى.دټولو كارونود انجام علم صرف الله ﷻ ته دې.هغه ته پته ده چه كوم يو كار ستاسو دپاره د انجام لحاظ سره ښه دې.او كوم يو خراب دې.هغه د هغه كار تاسوته حكم كوى چه كوم كښې ستاسو د دوارو جهانونو بهترى وى .تاسو د هغه ذات احكام زړه سره قبول كړئى.او د هغه ذات هر حكم په خوشحالئ سره اومنئ.او هم په دې كښې ستاسو بهترى ده.

يَسْـَٔلُوْنَكَ	عَنِ	الشَّهْرِ الْحَرَامِ
دا خلق تپوس كوى ستانه	په باره	دمياشتې معززې كښې

| استانه خلق تپوس كوى چې د په معززو مياشتو كښې

۱) صحيح مسلم كتاب الامارة ذم من مات ولم يغزو: ۱۹۱۰،بلفظ ((مات على شعبة من نفاق)) ابوداود: ۲۵۰۲،نسائى: ۳۰۹۹)-

۲) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب فضل الجهاد والسير: ۲۷۸۳،صحيح مسلم: ۱۸۶۴،ابوداود: ۲۴۸۰،ترمذى: ۱۵۹۰،نسائى: ۴۱۷۴)-

قِتَالٍ فِيۡهِ ؕ قُلۡ قِتَالٌ فِيۡهِ كَبِيۡرٌ ؕ وَصَدٌّ عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ

دجنګ کولو| په دې کښې |ورته اووايه| چې جنګ کول| په دې کښې| لويه ګناه ده|خو منع کول | دلارې دالله نه

جنګ کول څنګه دی| ورته اووايه چې پدې مياشتو کښې جنګ کول ډير سخت جرم دې |خودالله دلارې نه خلق منع کول

وَكُفۡرٌۢ بِهٖ وَالۡمَسۡجِدِ الۡحَرَامِ ۚ وَاِخۡرَاجُ اَهۡلِهٖ مِنۡهُ اَكۡبَرُ

اوکفر کول دالله سره| او منع کول خلقو لره دمسجد حرام نه| اوويستل د وسيدونکو دحرم|دحرم نه زياته لويه ګناه

اودالله نه انکار کول اودمسجد حرام (کعبې) لاربندول اودهغه ځاني خلق(دملک نه)شړل ډيرلوئې جرم دې

عِنۡدَ اللّٰهِ ۚ وَالۡفِتۡنَةُ اَكۡبَرُ مِنَ الۡقَتۡلِ ؕ وَلَا يَزَالُوۡنَ يُقَاتِلُوۡنَكُمۡ

ده په نزدالله | او فتنه(شرک) |زياته سخته ګناه ده |دجنګ نه|او هميشه به هغوئ |چه جنګيږي به تاسو سره

دالله په نزد(دجنګ نه) | اودا فتنه د قتل نه ډيره لويه ده| اودوی خوبه درسره برابر ترهغه وخت جنګيږي

حَتّٰى يَرُدُّوۡكُمۡ عَنۡ دِيۡنِكُمۡ اِنِ اسۡتَطَاعُوۡا ؕ وَمَنۡ

تردې پورې| چې واپس کړي تاسو|د دين ستاسو نه| که وس اورسی دهغوئ| او هغه څوک

.که وس ئې اوشي نو چې ددين (اسلام)نه مو واړوئ| اويادساتئ څوک

يَّرۡتَدِدۡ مِنۡكُمۡ عَنۡ دِيۡنِهٖ فَيَمُتۡ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓئِكَ

چې واپس شو| ستاسو نه | ددين خپل نه|او هغه مړ شو | او حال دا چې هغه کافر وؤ|نو دغسې کسان چې دی

چه په تاسو کښې دخپل دين نه اوګرځيدو | اوبيا په حالت د کفر کښې مړشي| نو دهغوئ

حَبِطَتۡ اَعۡمَالُهُمۡ فِى الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصۡحٰبُ النَّارِ ۚ

ضائع شول | عملونه دهغوئ| په دنيا | او په آخرت کښې| او دغه کسان| خاوندان | داور دی

عملونه په دنيااوآخرت کښې ضائع شول|..........دغه خلق دوزخيان دی

هُمۡ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ ﴿۲۱۷﴾ اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِيۡنَ

هغوئ به | په هغې کښې| هميشه وی|بيشکه چې کومو خلقو| ايمان راوړې دې| او چې کومو خلقو

اوتول عمر به دوزخ کښې پراته وی|..........بيشکه چاچې ايمان راوړې دې|..........اوچاچې

هَاجَرُوۡا وَجٰهَدُوۡا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ يَرۡجُوۡنَ

هجرت کړې دې |او جهاد ئې کړې دې | په لار دالله کښې| دغه کسان | اميد لری|

دالله په لار کښې وطن پريخودې دې اوجهادئې کړې دې |..........هغوئ..........برابر اميد لری

رَحۡمَتَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۲۱۸﴾

درحمت دالله | اوالله معاف کونکې دې|رحم کونکې دې|

دالله پاک دمهربانئ|اوالله پاک ښښونکې اومهربان دې(په هغوئ به رحمتونه وروی) |

قوله تعالى:- يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ

د ایت شان نزول:- نبی کریم ﷺ یو جماعت اولیږلو اوودې امیر ئې حضرت ابوعبیده بن جراح ؓ مقرر کړو.هرکله چه روانیدلو نو دنبی کریم ﷺ په جدائی ئې اوژړل.نبی کریم ﷺ دې ایسار کړو او دده په ځائې ئې حضرت عبدالله بن جحش ؓ دلښکر سردار مقرر کړو.او هغوئ ته ئې یو لیکلې خط ورکړو اووې فرمائیل چه تر کومې پورې بطن نخله ته اونه رسې نو دا خط مه وایه،او هلته رسیدو سره دا مضمون اووایه او خپلو ملګرو کښې هیڅوک ځان سره په تلو مه مجبوروه.حضرت عبدالله بن جحش ؓ دایومختصر شان جماعت واخستلو او روان شو او هغه مقام ته اورسیدو او فرمان نبوی ﷺ ئې اووئیلو او ((انا لله)) ئې اووئیل او وې وئیل چه ما د نبی کریم ﷺ فرمان لره اووئیلو.او څه فرمانبرداری دپاره تیار یم.اوبیائې خپلو ملګرو ته بیان کړواو واقعه ئې ورته بیان کړه.دوه سړی خو واپس لاړل.لیکن باقی ټول ورسره په تګ راضی شو.مخکې چه لاړل نو ابن الحضرمی دوی اولیدو.او دوی ته علم نه وو چه دا د جمادی الاخری آخری ورځ ده،یا درجب رومبئ ورځ ده نو دوی په هغه باندې حمله اوکړه.په دې حمله کښې ابن الحضرمی اووژلې شو.اود صحابه کرامو ؓ یو جماعت هلته نه واپس شو.اوس مشرکانو په مسلمانانو اعتراض کول شروع کړو چه اوګورئی مسلمانانو د حرمت په میاشتو کښې جنګ او قتل هم اوکړو.نو دې باره کښې دا آیت نازل شو.(ابن ابی حاتم) (۱)

د دې ډلې شرکاء:- یو بل روایت کښې دی چه پدې جماعت کښې حضرت عماربن یاسر ؓ،حضرت حذیفه بن عتبه بن ربیعه ؓ،حضرت سعد بن ابی وقاص ؓ،حضرت عتبه بن عزوان سلمی ؓ او حضرت سهیل بن بیضاء ؓ او حضرت عامر بن فهیر ؓ اوحضرت واقدبن عبدالله یربوعی ؓ وو.

د عبدالله بن جحش ؓ اعلان:- بطن نخله ته په رسیدو حضرت عبدالله بن جحش ؓ صفا فرمائیلی وو چه کوم سړې دشهادت خواهش مند وی نوهغه دې رامخکښې شی.دلته نه واپس تلونکو کښې حضرت سعدبن ابی وقاص ؓ او عتبه ؓ وو.دوی سره د نه تلو وجه داوه چه ددوی اوښ ورك شوې وو اوددې په لټون کښې پاتې شو.مشرکانو کښې حکم بن کیسان،عثمان،عبدالله وغیره وو.دحضرت واقد دلاسه عمروقتل شو او دې جماعت مال غنیمت واخستلواو واپس شو.دا رومبې غنیمت ووچه مسلمان صحابه کرامو ؓ ته ملاؤشو.اودا بهادر جماعت دوه قیدیان او مال غنیمت سره واپس شو.مشرکانو د مکې د قیدیانو فدیه ورکول اوغوښتل او هغوئ دا اعتراض ئې اوکړو چه اوګورئی که نه د حضرت نبی ﷺ دعوی خو دا ده چه هغه د رب العالمین اطاعت ګزار دې.لېکن د حرمت دمیاشتو هیڅ حرمت نه ساتی.اود رجب په میاشت کښې جنګ جګړې کوی.مسلمانانووئیل چه مونږ رجب کښې قتل نه دې کړې.بلکه جمادی الاخری کښې مو جنګ کړې دې.حقیقت دا دې چه هغه د رجب رومبئ شپه او د جمادی الاخری آخری شپه وه.رجب شروع کیدوسره توری په خپلو میانونو کښې وې.د مشرکانو ددې اعتراض جواب په دې آیت کښې ورکولې شی چه دا رښتیا دی چه په دې میاشتو کښې جنګ حرام دې لیکن ائې مشرکانوستاسو بدئ خو په دې کښې نورې هم زیاتې دی.تاسودالله ﷻ نه انکار کوئی او زما نبی او د هغه ملګری د مسجد نه منع کوئی.او تاسو هغوئ د هغه ځائې نه اوویستل نو په خپلو بدو باندې نظر واچوئی چه دا څومره بدترین کارونه دی.هم په دې حرمت والامیاشتو کښې مشرکانو مسلمانان د بیت الله شریف نه منع کړی وو.او نبی کریم ﷺ مجبورا واپس شوې وو.راتلونکې کال کښې هم په دې حرمت والا میاشتو کښې الله ﷻ دخپل نبی ﷺ په لاس مکه فتح کړه.اودمسلمانانو پوره قبضه هلته راغله.اوس اعتراض کوی او دوی ته په دې باندې جواب ورکړې شو.عمروبن الحضرمی چه

---

(۱) ابن ابی حاتم: ۶۲۸/۲،ح/۲۰۲۲)-.

قتل شوي وو دې دطائف نه مکې ته راتلو.اګر چه درجب میاشت راختلې وه خو صحابه کرامو ﷺ ته معلوم نه وو.او دوی دا ګڼړل چه دا جمادی الاخری آخری شپه ده.

یویل روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن جحش ﷺ سره اته کسان وو.اووه خو هغه چه دکومو نومونه پورته بیان شو.اتم حضرت رباب اسدی ﷺ وو.دوی د بدراولی نه په واپسئ نبی کریم ﷺ لیږلی وو.داټول مهاجر وو.په دوی کښې یو هم انصاری نه وو.د دوؤ ورځو سفر نه پس د نبی کریم ﷺ خط مبارك ئې لوستلې وو.چه په هغې کښې تحریر وو چه څمادا خط اولوله او مکې او طائف مینځ ته ورشه اوهلته ایسار شه اودقریشود قافلې انتظار اوکړه او دهغوئ خبرونه معلوم کړه او ماته ئې راورسوه. هر کله چه دا بزرګان ددې ځائې نه روان شو نو ټول په ټوله روان شوی وو.دوه صحابه کرام ﷺ چه داوښ لټولودپاره ایسار شوی وو،هغوئ هم دلته نه ورسره روان شو.خودفرغ دپاسه معدن علاقې ته اورسیدل او نجران کښې دوی داوښانو تلاش کولوپه وجه هغوی ایسار شو.دقریشو دې قافلې سره دزیتون وغیره تجارتی سامان وو.دمشرکانو نه علاوه چه دکومو نومونه پورته بیان شو،نوفل بن عبدالله وغیره هم وو.مسلمانان مخکښې خو ددوی په کتلو سره ویریدل خو بیائې دا مشوره اوکړه که دوی پریښودې شی نو دې شپې نه پس به دحرمت والا میاشت راشی نو مونږبه بیا هیڅ اونکړې شو .دوی شجاعت او خوانمردئی سره حمله اوکړه.

د عمروبن حضرمی قتل:- حضرت واقد بن عبدالله ﷺ خو عمرو حضرمی په داسې غشی اوویشتلو چه هغه بالکل ددې دنیا نه لاړو.عثمان او حکم ئې قید کړو.اومال وغیره ئې راوړل او دحضرت نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.په لار کښې ورته دلښکر سردار وئیلی وو چه په دې مال کښې خو پنځمه حصه د الله ﷺ درسول ﷺ ده.او داحصه بیله کیخودې شوه.او باقی صحابه کرامو ﷺ باندې تقسیم کړې شو.ترهغه وخته پورې داحکم نه وو نازل شوي چه غنیمت مال نه به پنځمه حصه ویستل پکار دی. هرکله چه دالښکر دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ ددوی په واقعه آوریدو سره خفه شو.او وې فرمائیل چه ما تاسو ته دحرمت په میاشتو کښې د جنګ کولو کله وئیلی وو ؟ نو تاسو خو نه د قافلې څه مال واخستواونه مویو قیدی اونیولو.د حضرت نبی ﷺ په دې قول او فعل سره مسلمان ډیرپښیمانه شول.او دخپلو ګناهونو یقین ورته اوشو.

د قریشو پیغور ورکول:-بیاورته قریشو پیغوررکول شروع کړل چه ائې محمد ﷺ تاسواو ستاسو ملګری دحرمت په میاشتو کښې هم د جنګ جګړو نه نه منع کیږی.بل طرفته یهود یو بد فال ویستلو،چونکه عمرو قتل کړې شوې وو نو هغوئ اوئیل چه ﴿ عمرت الحرب﴾ جنګ به تر ډیرې مودې پورې وی.دده دپلار نوم حضرمی وو.ددې نه دوی فال ویستلو چه ﴿ حضرت الحرب ﴾ د جنګ وخت راغلو.د قاتل نوم واقد ﷺ ور.دوی اووئیل چه ﴿ اوقدالحرب ﴾ دجنګ اور اولږیدو.لیکن قدرت ددې خلاف اوکړل.او نتیجه دټولو مشرکانو خلاف شوه.او د دوی د اعتراض په جواب کښې دا آیت نازل شو.فرض که جنګ د حرمت په میاشتو کښې هم شوې وی نو ددې نه ستاسو بدکارنی ډیرې زیاتې دی.ستاسو دا فتنه چه تاسو دالله ﷺ ددین نه دمسلمانان دمرتد کولو ډیرې هلې ځلې کونی،دا ددې قتل نه هم زیات دی.حالانکه تاسو نه ددې کارونو نه منع کیږی،او نه توبه اوباسئ او نه په دې باندې شرمیږئی.

د ایاتونو د نزول نه پس عمل:- ددې آیتونو دنازلیدو نه پس مسلمانان د غم نه آزاد شول.او نبی کریم ﷺ قافله اوقیدیان په خپله قبضه کښې واخستله.قریشوبیا نبی کریم ﷺ ته قاصداولیږلو ددې دواړو قیدیانو فدیه واخلئ:خو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه زما دواړه صحابه کرام حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ او حضرت عتبه بن غزوان ﷺ چه کله راشی نو بیا راشئ،ماته ویره ده چه هسې نه تاسو هغوئ ته تکلیف اوررسوئی.هرکله چه هغوئ راغلل نو نبی کریم ﷺ فدیه واخستله او دواړه قیدیان ئې

پرېښودل.حکم بن کیسان ﷺ خو مسلمان شو او د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې پاتې شو.او د بئر معونه په جنګ کښې شهید شو.او عثمان بن عبدالله واپس شو او هم هلته د کفر په حالت کښې مړ شو.دې غازیانو چه دا آیت مبارك واوریدو نو ډېر خوشحاله شو او ددوی غم لرې شو کوم چه د نبی کریم ﷺ د خفګان په وجه ووچه دوی دحرمت په میاشت کښې بې ادبی کړې وه،اودنورو صحابه کرام ﷺ په سترګوکښې هم ددوی عزت جوړ شواودکفارو دپیغور نه هم خلاص شو.اوس دوی سره داغم شو چه مونږته به اُخروی اجرملاویږی که نه.مونږ په غازیانوکښې شمیرلې شو که نه.هرکله چه دنبی کریم ﷺ نه داسوالونه اوشو نوددې په جواب کښې دا آیت ﴿ إِنَّ الَّذِينَ ﴾ الخ نازل شو (۱)او ددوی امیدونه زیات شو.

داسلام او کفر مقابله کښې دټولو نه مخکښې هم دا حضرمی وژلې شوې وو.دکافرانو وفد د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او سوال ئې اوکړو چه دحرمت په میاشتو کښې قتل کول جائز دی که نه.په دې باندې دا آیت ﴿يَسْئَلُونَكَ﴾ الخ نازل شو.هم دا د غنیمت مال وو.چه دټولو نه مخکې دمسلمانانو په لاس راغلو او دټولو نه مخکې پنځه حصه حضرت عبدالله بن جحش ﷺ اوویستله اودابه اسلام کښې باقی وه او دالله ﷻ هم داسې حکم نازل شو.او همدا دوه قیدیان چه د ټولو نه مخکې مسلمانانو قید کړل.دا واقعه په یو نظم کښې هم ادا کړې شوې ده.بعضې وائی چه دا اشعار دحضرت اُبوبکر صدیق ﷺ دی،لیکن دا هم وئیلې شوی دی چه دا اشعار پخپله حضرت عبدالله بن جحش ﷺ وئیلی دی چه ددې مختصر لښکر سردار وو،الله ﷻ دې د نه راضی شی.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ

|دا خلق تپوس کوی ستانه| په باره دشرابو

دوئ ستاسونه تپوس کوی د شرابو

وَالْمَيْسِرِ ط قُلْ فِيْهِمَآ اِثْمٌ كَبِيْرٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ز

اودجوارئ کښې| ورته اووایه|چی په دې دواړوکښې| ګناه ده| لویه |اوفائدې هم دې | دپاره دخلقو

اود جوارئ په باره کښې| ورته اووایه چې په دې دواړو کښې ډیرغټ نقصان دې |اود خلقودپاره فائدې هم دی

وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا ط وَيَسْـَٔلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ۵ قُلِ

خو ګناه ددې دواړو| ډېره زیاته ده |دفائدې ددې دواړو نه | او تپوس کوی ستانه| چی څه خرچ کړی | ورته اووایه

خوددې دواړو نقصان دفائدونه ډېرزیات دې |اودوئ ستاسونه تپوس کوی چی د الله په لار کښې ، څه خرچ کړی ورته اووایه

الْعَفْوَ ط كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ۝ لا

چی څه زیات وی | دارنګې |بیانوی الله | ستاسو دپاره | حکمونه دې دپاره چی تاسو| فکراوکړئ |

هرڅومره چې په آسانتیاکولې شئ؛ ادغه شان الله پاک تاسوښکاره ښکاره حکمونه بیانوی اچې تاسو دغوراوفکرنه کاروا خلئ؛

فِی الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ط وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ط قُلْ اِصْلَاحٌ

په دنیا |او په آخرت کښې| اوتپوس کوی ستانه| په باره دیتیمانوکښې|ورته اووایه|چی دخیر ښیګړی کار

ددنیااودآخرت دواړوپه معامله کښې |اوستانه دیتیمانو په باره کښې تپوس کوی |ورته اووایه چې څه کښې د هغوئ خیروی

(۱) ابن هشام: ۲/۲۵۲–

لَهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ
دهغوئ دپاره | بهتر دي | او که چرې | تاسو شريک شئ سره | نو رونړه دي ستاسو | او الله | پيژني | فسادکونکي
هغه کار ښه دي | اوکه تاسوخرڅ کښې شريک شئ (نوخيردي) هغوئ هم ستاسورونړه دی | اوالله بدخواه د نيک خواه
مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
داصلاح کونکی نه | او که غوښتلې الله | نوسختی به ئې کړې وې په تاسو باند | بيشکه الله | غالب دي
نه پيژنی | | اوکه الله پاک غوښتلې نوتاسوته به ئې دا خبره سخته کړې وې | بيشکه الله پاک داختيار
حَكِيمٌ ﴿۲۲۰﴾
اوحکمت والا دي | |
اوحکمت خاونددي |

قوله تعالىٰ:- يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

د شرابو حرمت:- هرکله چه د شرابو حرمت والا آيت نازل شو نو حضرت عمر ﷛ اووئيل چه اے الله ﷻ د دې واضح بيان اوفرمايا.په دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ ﴾ الخ.حضرت عمر ﷛ لره راوبللې شو او هغوئ ته دا آيت مبارك واورولې شو.حضرت عمر ﷛ بيا هم دا دعا اوکړه چه اے الله ﷻ خمونږ دپاره نور زيات صفا بيان اوکړه.په دې باندې دا آيت نازل شو چه ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ ﴾ الخ.اود هر مونځ په وخت کښې به آواز کيدو چه نشې والا خلق دې مونځ ته نزدې نه راځی.حضرت عمر ﷛ لره راوبللې شو او هغوئ ته دا آيت مبارك واورولې شو.دوی بيا هم دا دعا اوفرمائيله چه اے الله ﷻ خمونږ دپاره واضح بيان اوفرمايا.په دې باندې د سورة مائده آيت ﴿ إِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ نازل شو.هرکله چه فاروق اعظم ﷛ راوبللې شو او ورته دا آيت مبارك واورولې شو او هرکله چه دهغوئ غوږونو ته دا آخری الفاظ ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴾ اورسيدل نودوی اوفرمائيل چه﴿انتهينا انتهينا ﴾مونږ منع شو مونږ منع شو(۱)اوګورئی مسند احمد ،ابوداود ،ترمذی اونسائی وغيره.په ابن ابی حاتم او مردويه کښې هم داروايت دې،ليکن دهغې راوی ابوميسره دې چه دهغه نوم عمرو بن شرحبيل همدانی کوفی دې.ابوزرعه ﷫ فرمائی چه دهغه سماع دحضرت عمر فاروق ﷛ نه ثابته نه ده.والله اعلم.

امام علی بن مدينی ﷫فرمائی چه ددې اسناد صالح او صحيح دی.امام ترمذی ﷫ هم دې ته صحيح وائی.ابن ابی حاتم د حضرت عمر فاروق ﷛ نه د ﴿انتهينا انتهينا ﴾ قول نه پس دا هم نقل کوی چه شراب مال لره بربادونکی اوعقل لره خبط کوونکې څيز دې.دا روايت او دې سره د مسند روايت دحضرت ابوهريره ﷛ والا به په تفصيل سره دسورة مائده آيت ﴿ إِنَّمَا الْخَمْرُ ﴾ الخ په تفسير کښې راځی ،انشاء الله تعالی.اميرالمومنين حضرت عمر فاروق ﷛ فرمائی چه خمرهرهغه څيز دې چه عقل لره بدل کړی (۲).ددې پورا بيان به هم په سورة مائده کښې انشاء الله راشی.

د جوارئ حرمت:- ﴿ ميسر﴾ وائی جوارئی ته،ددې ګناه اُخروی وبال دې.اوددې فائده صرف دنياوی ده چه بدن ته څه فائده نفع اورسوی.يا غذا پرې هضم شی يا فضله راشی يا بعضې ذهن تيز شی يا يو شان

---

(۱) احمد: ۵۳/۱،ابو داود: کتاب الاشربة باب تحريم الخمر: ۳۶۷۰،وسنده ضعيف،ابو اسحاق مدلس راوی اوسماع کښې صراحت نشته دې،ترمذی: ۳۰۴۹ ،نسائی: ۵۵۴۲)-.

(۲) صحيح بخاری کتاب التفسير باب قوله (انما الخمر والميسر والانصاب) ۴۶۱۹)-

سرور حاصل شي لکه څنګه چه د حسان بن ثابت دجاهلیت د زمانې اشعار دی چه شراب څکلو سره مونږ بادشاهان اودلیرجوړیږو.اودا شان ددې په اخستلو خرڅولوکښې هم نفع اود دې په تجارت کښې هم نفع ده.اودا شان ممکن چه په جوارنی کښې ګټه اوشي خو ددې د فوائدو په مقابله کښې د دې نقصانات ډیر دی.څکه چه دې سره دعقل تلل،هوش وحواس بې کاره کیدل ضروری دی.اودې سره د دین بربادیدل هم دی.

دا آیت اګر چه د شرابو دحرمت پیش خیمه وو خوبیا هم په دې کښې صفا صفا حرمت نه دې بیان شوې .ددې وجې حضرت عمر فاروق ﷺ غوښتل چه ښکاره لفظونو کښې دشرابو حرمت نازل شي.او آخر د سورة مائده آیت مبارك کښې صفا نازل شوچه شراب او جواری او بتان او غشي سره فال اخستل ټول حرام اوشیطانی کارونه دی.ائې مسلمانانو که تاسو د نجات غوښتونکې یئ نو ددې نه منع شئ.د شیطان تمنا ده چه د شراب او جوارئ په ذریعه تاسو کښې دشمني او بغض راولي.او تاسو د ذکر الله اومونځ نه منع کړي.اوس به هم تاسو دشیطانی کارونو نه منع شئ ؟ ددې پوره بیان به انشاء الله په سورة مائده کښې راشي.تابعین مفسرین فرمائي چه دشرابو باره کښې ړومبې دا آیت نازل شو،بیا دسورة نساء آیت نازل شو.بیا دسورة مائده آیت نازل شو او شراب مکمل طور حرام شو.([1])

قوله‌تعالی:- وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

دعفو معنی:- د ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ یو قرات داهم دې او دواړه قراتونه صحیح دی.معنی ئې نزدې نزدې او یو کیدې شي.حضرت معاذبن جبل ﷺ او حضرت ثعلبه ﷺ رسول الله ﷺ لره راغلل او تپوس ئې اوکړو چه یارسول الله څمونږ غلامان هم دی او بچي هم دی،او مونږ مالدار هم یو،نو څه دالله ﷺ لار کښې خرچ کړو؟نوددې په جواب کښې ﴿قُلِ الْعَفْوَ﴾ اووئیلې شو.یعنی څه چه دبچو دخرچ نه پس پاتې شي،ډیر صحابه کرامو ﷺ اوتابعینو نه د دې هم داتفسیر مروی دې.حضرت طاؤس ﷺ فرمائي چه په هر څیز کښې لږ لږ دالله ﷺ په لار کښې خرچ کوئي.ربیع ﷺ فرمائي چه افضل او بهتر مال دالله ﷺ په لار کښې خرچ کوئي.دټولو اقوالو خلاصه داده چه دضرورت نه زیات څیز دالله په لار کښې خرچ کوئي.

په انفاق فی سبیل الله کښې میانه روی:- حضرت حسن ﷺ فرمائي چه داسې مه کوئي چه هر څه خرچ کړئي.بیا پخپله سوال کوئي.صحیح مسلم کښې دی چه یو سړی نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه یارسول الله ﷺ ! ماسره یو دینار دې،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په خپل کار کښې ئې راوله.هغه سړی اووئیل چه ماسره یو بل هم دې.نبی کریم ﷺ اووئیل چه په خپله ښځئ ئې خرچ کړه.هغه اووئیل چه یو بل دې،نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په خپلو بچو ئې خرچ کړه.هغه اووئیل چه یوبل هم دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس ته خپله خصمانه کولې شي.([2])

دخرچ کولو طریقه:- مسلم شریف کښې یو بل حدیث دې چه نبی کریم ﷺ یو سړی ته اوفرمائیل چه دخپل نفس نه شروع کړه.ړومبې په هغه باندې خرچ کړه.بیا که پاتې شي نو په بچو باندې،بیا که پاتې شي نوپخپلو رشته دارو باندې،بیاکه هم پاتې شي نو په نورو حاجتمندو باندې.([3])په دې کتاب کښې یو بل حدیث دې چه دټولو نه افضل خیرات هغه دې چه هغه انسان دخپل خرچ مطابق کوی او باقی پاتې څیز دالله ﷺ لار کښې خرچ کړي.او پورتنې لاس دلاندې لاس نه افضل دې.مخکې هغوئ ته ورکړه چه دکوم خرچ ستا په ذمه دې.([4])

---

[1] الطبری: ٣٣١/٣)-

[2] ابوداود کتاب الزکاة باب فی صلة الرحم: ١٦٩١،وهو حسن مسلم: ٩٩٥نحوالمعنی)-

[3] ابوداود کتاب الزکاة باب الابتداء فی النفقة بالنفس : ٩٩٧،نسائی: ٤٦٥٦)-

[4] صحیح بخاری کتاب النفقات باب وجوب النفقة علی الاهل....٥٣٥٥،من حدیث ابی هریرة صحیح مسلم: ١٠٣٤،عن حکیم بن حزام

بنیادم ته خطاب:- یو بل حدیث کښې دی چه انې ابن ادم ! چه څه تاسره دخپل ضرورت نه زیات دی هغه دالله ﷻ په لار کښې خرچ کړه دا ستا دپاره بهتر ده.او ددې ایسارول ستا دپاره نقصان دې.او د خپل ضرورت مطابق خرچ کولو کښې په تاسو باندې هیڅ ملامتیا نشته دې.[1] د حضرت ابن عباس ﷺ یو قول هم مروی دې چه دا حکم دزکوة حکم سره منسوخ شو.حضرت مجاهد ﷺ فرمائی چه د زکوة آیت ګویا ددې آیت تفسیر او ددې واضح بیان دې،صحیح قول هم دا دې.

قوله تعالی:- كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ

دنیا او اخرت کښې فکر کول:- بیا ارشاد فرمائی چه څنګه دا احکام واضح شو،او ښکاره ښکاره مونږ بیان اوفرمائیل،داشان مونږ باقی احکام هم وضاحت او تشریح سره بیانوو.وعده باندې او وعید هم صفاطور ښکاره بیان شی.چه تاسو دفانی دنیا نه بې رغبته شئ او آخرت طرفته متوجه شئ چه همیشه باقی پاتې کیدونکې دې.حضرت حسن ﷺ ددې آیت تلاوت اوکړواو وې فرمائیل چه والله چه څوك غور اوتدبر کوی چه دنیا د مصیبتونو کور دې او د دې انجام فنا ده او آخرت د جزا کور او بقا کور دې.حضرت قتاده ﷺ فرمائی چه غور او فکر کولو سره ښکاره معلومیږی چه دنیا ته په آخرت باندې څومره فضیلت حاصل دې.نو عقل مندو ته پکار دی چه د آخرت دښیګړې جمع کولو کوشش کښې مشغول اوسی.

قوله تعالی:- وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ۭ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۭ

دیتیم د مال حفاظت او حکم:- بیادیتیم باره کښې احکام نازلیږی،حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه دا حکم شوې وو چه ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ﴾ یعنی دیتیم مال ته نزدې مه ورځئ مګر په دې طریقه چه بهترینه وی او فرمائیلې شوی وو ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ۭ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا﴾ یعنی چه کوم خلق ظلم سره دیتیم مال خوری.هغوئ په خپلو خیټو کښې اور اچوی.او نزدې ده چه په لمبه شوی اور کښې به واچولې شی.ددې په آوریدو سره هغه خلقو دیتیمانو دیتیمانو خوراك کول اودهغې څکل اود خپل کور خوراك څکاك او اوبه جدا کړې.اوس که به د هغوئ دکور خوراك پاتې شو نو هغه خو به ئې یا هلته پریښودو او یا به خراب شو او داشان به یتیمانوته نقصان اوشو.بل طرفته د یتیمانو والیان هم تنګ شو چه ترکومې به داشان په کورکښې کیخودل راکیخودل کوی.نودې خلقو نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو نوپه دې باندې دا آیت نازل شو چه ﴿قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ﴾ الخ.او نیك نیتئ او دیانتدارئی سره دهغوئ مال خپلو مالونو سره یو ځائې کولو دپاره اجازت دې.ابوداود اونسائی وغیره کښې دا موجود دی ([2])او دسلفو یو لوئې جماعت ددې شان نزول هم دا فرمائی.

حضرت صدیقه ﷺ فرمائی چه د یتیم دمال د ذرې ذرې مال پرورش کول سخته خبره ده چه دهغه خوراك بیل کړې شی،دهغه څکاك بیل کړې شی.د ﴿اِصْلَاحٌ لَّهُمْ﴾ نه هم دا جداوالې مراد دې.لیکن بیا ﴿وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ﴾ فرمائی او دخوراك څکاك د یو ځائې کیدو اجازت ورکړې شو.ځکه چه هغوئ هم دینی رونړه دی.خو نیت نیك پکار دې.قصد او اراده که یتیم ته نقصان رسول وی نو هغه هم دالله ﷻ نه پټ نه دی.اوکه مقصد ئې دیتیم سره ښیګړه وی او دهغه دمال نګرانی وی نو داهم الله ﷻ ته ښه پته ده.

قوله تعالی:- وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿﴾

الله خپل مخلوق مشقت کښې نه اچوی:- بیا فرمائی چه الله ﷻ تاسو لره په مشقت او تکلیف کښې نه

......نسائی: ۲۵۴۴)-

[1]) ابوداود کتاب الزکاة باب بیان ان الید العلیاء خیر من الید السفلی : ۱۰۳۶،ترمذی: ۲۳۴۴)-

[2]) ابو داود کتاب الوصایا باب مخالطة الیتیم فی الطعام: ۲۸۷۱،،نسائی: ۳۶۹۹)-

اچوي .چه کومه تنګي اومشکل تاسو باندې ديتيم د مال په جدا اېښودلو کښې وو هغه الله ﷻ لرې کړه اوتاسو باندې ئې آسانتيا راوسته.او يوه کټوئ ساتل او يو ځائې کار کول ستاسو دپاره مباح اوګرزولې شو.بلکه ديتيم سرپرستي که فقير اومسکين محتاج وي نوددستور مطابق پخپل خرچ کښې راوستلې شي.او که يو مالدار دضرورت په وخت کښې دهغه څيز استعمال کړو نو بيا دې ادا کړي. دا مسائل به انشاء الله وضاحت سره دسورة نساء په تفسير کښې راشي.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ط وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ

اومهٔ اخلئ په نکاح| مشرکی ښځې | تر هغې پورې | چې ايمان راوړي| اووينځه مومنه |

| اومشرکو ښځو سره ترهغې وخته نکاح مه کوئ ترڅوچې ايمان رانه وړي| اومؤمنه وينځه

خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ج وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ

بهتره ده| دمشرکی ښځې نه| اګرکه هغه ډيره خوښه وي ستاسو| اومهٔ ورکوئ په نکاح| مشرکانو سړو له

ښه ده دمشرکې نه| اګرکه هغه (دمال او ښائست په وجه) ستاسوخوښه وي| اوخپلې جيونکۍ مشرکانو ته نکاح کوئ

حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ط وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ط

تردې پورې| چې ايمان راوړي|او يو غلام مومن | بهتردې| دمشرك سړي نه| اګرکه هغه ډيرخوښ وي ستاسو

ترڅوچې ايمان رانه وړي | اومؤمن دمشرک (سيال) نه ښه دې اګر که په څه وجه ستاسوخوښ وي

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ج وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ج وَيُبَيِّنُ

داکسان| رابلي خلق| اور ته | او الله| رابلي خلق جنت ته| اومغفرت ته| په حکم خپل سره | اوبيانوي

دغه مشرکان (ددوزخ) اور ته بلنه ورکوي |اوالله پخپل حکم سره جنت اواسبابو د مغفرت ته بلنه ورکوي

اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾

حکمونه خپل| خلقو ته | دپاره ددې چې هغوئ | نصيحت قبول کړي

اوهغه خلقوته حکمونه بيانوي چې هغوئ ترې نه سبق واخلي|

قوله تعالى:- وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ط

مشرکو ښځو سره د نکاح حرمت:- بت پرستې، مشرکو ښځو سره نکاح کول، ددې حرمت بيانيږي. يعنې د آيت عموم يو خومشرکو ښځوسره دنکاح کولوممانعت باندې دلالت کوي خوبل ځائې کښې فرمان دې چه ﴿وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ الخ. يعنې ستاسو نه مخکې چه کوم کتابونه ورکړې شوي وو، دهغوئ پاکو ښځو سره چه نکاح کول جائز دي خو په دې شرط چې د زنا کارئې نه بچ کيدونکې وي دهغوئ مهر ادا کولو نه پس هغوئ سره نکاح کول ستاسو دپاره حلال دي.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه قول هم دا دې چه دې مشرکو ښځو نه اهل کتابو مخصوص دي [1] حضرت مجاهد رحمه الله، حضرت عکرمه رحمه الله، حضرت سعيد بن جبير رحمه الله، حضرت مکحول رحمه الله، حضرت حسن رحمه الله، حضرت ضحام رحمه الله، حضرت قتاده رحمه الله، زيد بن اسلم رحمه الله او ربيع بن انس رحمه الله نه هم دافرمان نقل شوې دې. [2] بعضې وائي چه دا آيت صرف د بت پرستو مشرکوښځو دپاره نازل شوې دې. دا شان وائي

[1] الطبري: ۴/۳۵۰-.

[2] ابن ابي حاتم: ۲/۶۶۹-

که هغه شان مطلب ئې هم يو دې. والله اعلم.
ابن جرير کښې دي چه نبي کريم ﷺ څو قسمه ښځو سره نکاح کول ناجائز کړې دی سوا د ايماندارو هجرت کوونکو نه. اول خاص کر هغه ښځو سره چه دبل مذهب پابندې وی، هغوئ سره نکاح کول حرام دی.[1] قران پاك کښې دی چه ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ﴾ يعنی د کافرانو اعمال برباد دی.
يو روايت کښې دی چه حضرت طلحه بن عبيدالله رحمه الله يو يهودی ښځې سره نکاح کړې وه او حضرت حذيفه بن يمان يو نصرانيه ښځې سره نکاح کړې وه. او په دې باندې حضرت عمر فاروق ﷺ ډير خفه شو تر دې چه نزدې وو چه هغوئ ته کوړې ورکړی. دې دواړو اووئيل چه انې امير المومنين تاسو مه خفه کيږی مونږ به هغوئ ته طلاق ورکړو. دوی اوفرمائيل که طلاق ورکول حلال وې نو بيا خو نکاح هم حلال کيدل پکار دی. څه به هغوئ ستاسو نه په زور واخلم او ستاسو نه به ئې بيلې کړم. خو دا حديث غريب دې. اود حضرت عمر فاروق ﷺ نه خو بيخې غريب دې.
د اهل کتابو ښځو سره د نکاح جواز:- امام بن جرير رحمه الله داهل کتابو ښځې سره نکاح کولو باندې اجماع نقل کړې ده. اودحضرت عمر فاروق ﷺ ددې اثر باره کښې ئې تحرير کړې دی چه دا صرف دسياسی مصلحت لاندې وو چه خلق د مسلمانانو ښځونه بې رغبتی اونکړی اويه دې عمل کښې څه بله حکمت عملی وه. يو روايت کښې دا هم دی چه کله حضرت حذيفه ﷺ ته دا فرمان ملاؤ شو نو جواب کښې ئې اوليکل چه آيا تاسو دا حرام ګڼرئی، خليفة المسلمين جواب ورکړو چه حرام خو ورته نه وايم مګر ماته ويره ده چه هسې نه تاسو مومنو ښځو سره نکاح کول پريږدئی، ددې روايت اسناد صحيح دی.[2]
مسلمان کتابيه سره نکاح کولې شی نه د دې په عکس:- يوبل روايت کښې دی چه حضرت عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل چه مسلمان سړې نصرانی ښځې سره نکاح کولې شی. ليکن نصرانی سړې مسلمانې ښځې سره نکاح نه شی کولې. ددې روايت اسناد نه زيات دمخکې روايت نه زيات صحيح دی. ابن جرير کښې دا مرفوع حديث هم په سند سره مروی دې وائی چه مونږ اهل کتابو ښځو سره نکاح کوو، ليکن اهل کتاب سړی مسلمانو ښځو سره نکاح نه شی کولې.[3] ددې سند څه کمزورې دې. خودامت په دې باندې اجماع ده. ابن ابی حاتم کښې روايت دې چه حضرت عمر فاروق ﷺ داهل کتابو نکاح نه خوښوله او ددې آيت تلاوت به ئې فرمائيلو. حضرت امام بخاری رحمة الله عليه دحضرت عمر فاروق ﷺ دا قول نقل کوی اوفرمائی چه څه ددې شرك نه زيات غټ شرك نه ګورم چه هغه ښځه وائی چه عيسی ددې الله دې.[4] حضرت امام احمد رحمه الله نه ددې آيت مطلب اوپوښتلې شو نو دوی اوفرمائيل چه ددې نه مراد دعربو هغه مشرکې ښځې دی چه بت پرستې وې.
قوله تعالی:- ﴿ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ﴾
د مشرک اصيل نه مسلمان غلام ښه دې:- بيا ارشاد فرمائی چه ايماندارې وينځې سره نکاح د مشرکو آزادو ښځو نه زياتې ښه ده. دا فرمان حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ باره کښې نازل شوې دې. دده يو تور رنګې وينځې سره واده شوې وو. يو ځل ده په غصه کښې هغه په څپيړه اووهله. بيا دې ويريدو او د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې ئې ټوله واقعه بيان کړه. نبی کريم ﷺ ورته اووئيل چه دهغې څه حال دې وې وئيل چه يارسول الله ﷺ! هغه روژه نيسی، مونځ کوی، ښه طريقې سره اودس کوی، دالله ﷺ دوحدانيت او ستاسو درسالت ګواهی ورکوی. نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه انې ابوعبدالله بيا خو هغه ايمانداره

---

[1] ترمذی: کتاب التفسير القران باب ومن سورة الاحزاب: ٣٢١٥، وسنده حسن)-
[2] ابن جرير: ٢/٢٢٢)-
[3] الطبری: ٣٦٦/٤،)-
[4] صحيح بخاری کتاب الطلاق باب قول الله تعالی (ولا تنكحوا المشركات.....) ٥٢٥٠)-

ده.ده اوونيل چه ائې دالله ﷻ رسوله ﷺ،قسم په هغه الله چه ته ئې حق سره رسول ليږلې ئې.خه به هغه آزاده کړم او صرف دومره نه بلکه هغې سره به نکاح هم کوم.نو هم داشان اوشو.په دې باندې بعضو مسلمانانو دوی ته پيغور ورکړو.هغوئ غوښتل چه ددې نکاح مشرکانو سره اوکړي او دوی ته خپلې لونړه هم ورکړي چه د نسب شرافت قائم پاتې شي.په دې باندې دا فرمان نازل شو چه مشرکې آزادې ښځې نه خومسلمانه وينځه بدرجها بهتر ده.اوداشان مشرك آزاد سړی نه خو مسلم غلام ډير زيات بهتر دې.

په نکاح کښې ديندارئ ته کتل پکاري دي:- مسند عبدبن عبيد کښې دي چه نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه صرف دښځو په حسن باندې مه ليونی کيږئ او هغوئ سره ددې په وجه نکاح مه کوئی،ممکن دی چه ددوی حسن دوی لره مغروره کړي.د ښځو د مالدارئ په وجه هغوئ سره نکاح مه کړئی ممکن دی چه د هغوئ مالداري دوی لره سرکشه کړي.کله چه نکاح کوئی نو دينداري ګورئی.بدصورته توررنګې وينځه هم که دينداره وي نو ډيره بهتر.ده.خو ددې حديث په راويانو کښې افريقي ضعيف دې.

په نکاح کښې څلور خصلتونو ته کتل:- بخاري او مسلم کښې دحضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دې چه نبي کريمﷺاوفرمائيل چه يوښځه کښې څلورخبرې ګورئی بياهغې سره نکاح کوئی.يومال،دويم حسب ،دريم جمال او ښائست،څلورم دين.تاسو ديندارئی ته ترجيح ورکوئی.مسلم شريف کښې دی چه دنيا ټول په ټوله يو متاع ده او د دنيامتاع کښې دټولو نه افضل څيز نيك بختـه ښځه ده.

قوله تعالى:- وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ؕ

خلقو ته احکام بيانول:- بيا فرمان دې چه مشرکانو سړو ته مسلمانې ښځې په نکاح مه ورکوئی.لکه څنګه چه بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّوْنَ لَهُنَّ ؕ ﴾ نه کافرې ښځې مسلمان سړو دپاره دی او نه مسلمان سړي دکافرو ښځو دپاره دی.

قوله تعالى:- وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

مومن غلام دمشرک نه افضل دې:- بيا فرمان دې چه مومن سړی اګر چه غلام وي خوبيا هم هغه د رئيس اوسردار آزادکافرنه بهتر دې.ددې خلقوسره ميل جول،ددوی صحبت،ددنيامحبت،ددنيا حفاظت،او ددنياغوښتنه او دنياته په آخرت باندې ترجيح ورکول ښائی.اوددې انجام جهنم دې.اودالله ﷻ د فرمان پابندی دهغه داحکام منل دجنت رهبري کوي.دګناهونو دمغفرت ذريعه جوړيږي.الله ﷻ دخلقود وعظ او نصيحت او پندوعبرت دپاره خپل آيتونه واضح طور سره بيان فرمائيلي دي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ؕ

| او تپوس کوی ستانه | داحکامودحيض

| دوی ستانه دحيض په باره کښې دحکم تپوس کوی

قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ

ورته اووايه| چې دا حالت دګندګئ دې| نوجداوسی| دښځو نه | په وخت دحيض کښې| اومهٔ نزدې کيږئ هغوئ ته

ته ورته اووايه چې دا ګنده څيزدې | نوحيض په وخت کښې دښځونه په اړخ اوسيږئ |اونزدې کيږئی ورته مه

حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ؕ

ترديه پورې چې پاکې شي هغوئ | نوکله چې پاکې شي هغوئ | نو ورځئ هغوئ ته | څنګه چې احکم کړې دې تاسو ته الله

تردې چه پاکې شي| نوهرکله چې ښې پاکې شي| نو بيا ورته د هغه ځائې نه ورځئ د کوم نه چې درته الله حکم کړې دې

إِنَّ اللّٰهَ	يُحِبُّ	التَّوَّابِيْنَ	وَيُحِبُّ	الْمُتَطَهِّرِيْنَ ﴿۲۲۲﴾	نِسَآؤُكُمْ	حَرْثٌ
بېشکه الله	خوښوي	توبه وېستونکي	او خوښوي	خان پاك ساتونکي	ښځې ستاسو	خاني دکرونديي دي
بېشکه الله پاک (دګناهونونه) توبه وېستونکي کسان خوښوي اوجه پاک اوسېږي | ستاسوښځې ستاسوپټې دي						

لَّكُمْ	فَأْتُوْا	حَرْثَكُمْ	أَنّٰى شِئْتُمْ	وَقَدِّمُوْا	لِأَنْفُسِكُمْ
ستاسو دپاره	نو ورځئ	اخاني دکر خپل ته	څه رنګې چې خوښه وي ستاسو	او وړاند فکر کوئ	دپاره دخانونو خپلو
نوخپل پټې ته څنګه چې غواړئ هغه شان ورتلې شئ | اوخپل خانونو د پاره توښه مخکښې اولېږئ					

وَاتَّقُوا اللّٰهَ	وَاعْلَمُوْٓا	أَنَّكُمْ	مُّلٰقُوْهُ	وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۲۳﴾
اوخان ساتئ دنافرمانۍ دالله نه	او پوهه شئ	چې تاسو	ملاقات کونکي يئ دهغه سره	او زيرې ورکړه حکم منونکو ته
اودالله نه ويره کوئ | او پوهه شئ چې تاسو به هغه ته پېښې کيږئ | اوداې پيغمبره!) مومنانوته(دنجات)زيرې ورکړه				

قوله تعالى:- وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيْضِ ۭ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ

د ايت شان نزول:- حضرت انس ﷺ فرمائي چه يهوديانو به نه حائضه ښځه خان سره خوراك ته پرېښوده اونه به ئې خپل خان سره پرېښوده.حضرات صحابه کرامو ﷺ دې باره کښې دحضرت نبی ﷺ نه تپوس اوکړو،نو ددې په جواب کښې دا آيت نازل شو او حضرت نبی ﷺ اوفرمائيل چه سوا دجماع نه نور هر څه حلال دی.يهودو چه دا واوريدل نو وې وئيل چه د نبی کريم ﷺ غرض خو صرف خمونږ مخالفت دې. حضرت اسيد بن حضير ﷺ اوحضرت عباد بن بشر ﷺ د يهودو دا کلام نقل کړواو وې وئيل چه ائې نبی کريم ﷺ بيا خو مونږ ته د جماع اجازت هم راکړئی.ددې په آوريدو سره ددوی مخ مبارك متغير شو .تردې پورې چه نورو صحابه کرامو ﷺ داخيال اوکړو چه ګني نبی کريم ﷺ ددوی نه خفه شو.هرکله چه دا بزرګان روان شو نو نبی کريم ﷺ ته چا په تحفه کښې پئ راوړل.نبی کريم ﷺ هغوئ پسې سړې اوليږلو چه هغوئ راوبله او هغه پئ په هغوئ باندې اوڅکوه.معلومه شوه چه هغه غصه ختمه شوه (مسلم)([1]) نو ددې فرمان چه تاسو د ښځو نه بيل اوسئ دحيض په حالت کښې دامطلب شو چه جماع ورسره مه کوئی،ځکه چه نورهرڅه حلال دی.داکثرعلماءکرام مذهب دې چه سوا دجماع نه مباشرت جائز دې.

د جماع نه سوا نور هرڅۀ کولې شي: احاديثو کښې دی چه نبی کريم ﷺ به هم په داسې حالتونوکښې ازواج مطهرات سره ملاويدلو ليکن هغوئ به لنګ تړلې وو.(ابوداود) ([2])دعماره ﷺ ترور د حضرت عائشه ﷺ نه سوال کوی که ښځه دحيض په حالت کښې وی او کورکښې د ښځې خاوند يو بستره وی نوڅه به کوی ؟يعنی داسې حالت کښې هغې سره خاوندڅملاستلې شی که نه ؟دوی اوفرمائيل چه واوره!يوځل نبی کريم ﷺ کور ته تشريف راوړو،راتلو سره دځپل مونځ په ځائې اودريدلو او په مونځ کښې مشغول شول.ډير وخت تير شو او په دې دوران کښې ماته خوب راغلو،د نبی کريم ﷺ يخنی اوشوه نو نبی کريم ﷺ ماته اوفرمائيل چه دلته راشه،ماورته اووئيل چه ائې حضور ﷺ څه خو حيض کښې يم.نو نبی کريم ﷺ ما ته حکم اوکړم چه په خپلو ځنګونو باندې کپړه واچوه او بيا زما په پتون باندې ئې خپل رخسار اوسينه مبارکه کيخودله او څملاستو.څه هم په دوی باندې راتيټه شوم.نو يخنی

---

[1] صحيح مسلم كتاب الحيض باب جواز غسل الحائض راس زوجها: ۳۰۲)-

[2] ابوداود كتاب الطهارة باب فى الرجل يصيب منها مادون الجماع: ۲۷۲،وسنده حسن)-

څه کمه شوه.او په دې ګرمئي کښې نبي کريم ﷺ ته خوب راغلو.([1])صلى الله عليه وازواجه واصحابه وسلم.
د مسروق تپوس:- حضرت مسروق رحمه الله يو ځل حضرت عائشه رضي الله عنها ته ورغلو او وئې وئيل چه ﴿السلام عليكم على النبي وعلى اهله﴾،حضرت عائشه رضي الله عنها جواب کښې اووئيل چه ﴿ مرحباً مرحباً ﴾ او دننه دراتلو ئې اجازت ئې ورکړو.دوى اوفرمائيل چه ائې مور بى بى ديوې مسئلې تپوس کوم خو ماته شرم راځي.دوى ورته اوفرمائيل چه واوره څه ستا مور يم او ته زما د ځوئې په ځائې ئې،چه څه تپوس کوې نو تپوس اوکړه،وې وئيل چه سړى لره دخپلې حائضې بى بى سره څه حلال دى ؟ دوى اوفرمائيل چه سوا د شرمګاه نه هر څه جائز دى (ابن جرير).اونورسندونوکښې هم مختلف الفاظو سره دحضرت ام المومنين رضي الله عنها دا قول مروى دې.د حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله اوحضرت عکرمه رحمه الله فتوى هم دا ده.مقصد دادې چه حائضه ښځې سره ناسته پاسته،ملاسته،خوراك څكاك وغيره امور بالاتفاق جائز دى.
د عائشې رضي الله عنها حكايت:- حضرت عائشه رضي الله عنها نه منقول دى چه ماد نبي کريم ﷺ سر مبارك وينځلو،نبي کريم ﷺ زما په غيږې کښې وو او دقران پاك تلاوت ئې کولو.حالانکه څه په حيض کښې اووم.([2])ما هډوکئ چوپلو او حضرت نبي ﷺ هم هغه هډوکئ چوپولو.چه ما به اوبه اوڅکلې نو پياله به مې حضرت نبي ﷺ ته ورکړه اوهغوئ به هم په دې پياله سره اوبه اوڅکلې او څه به په هغه وخت کښې حائضه اووم.([3]) ابوداود کښې روايت دى چه زما دحيض دشروع په ورځوکښې حضرت نبي ﷺ ماسره به په يو څادر کښې اوده کيدل.که چرته به د نبي کريم ﷺ کپړه خرابه شوه نو نبي کريم ﷺ به هم هغه هومره ځائې وينځلو.که په بدن مبارك به ئې څه لګيدل نو هغه به ئې هم وينځل.اوبيا به ئې هم په هغه کپړو کښې مونځ کولو.([4])
د يو روايت توجيح:- او دابوداود په يو روايت کښې هم دادى چه حضرت صديقه رضي الله عنها فرمائيل چه کله به څه په حيض کښې اوم نو بسترې نه به اخوا شوم او بورئې ته به راغلم.نبي کريم ﷺ به ما ته نزدې هم نه راتلو ترکومې چه به څه پاکه شوې نه اوم.([5])نودا روايت محمول دې چه دوى به پرهيز او احتياط کولو،نه داچه محمول وى،حرمت او ممانعت باندې.
د لنګ دپاسه فائده اخستل:- بعضې حضرات دا هم فرمائي چه لنګ سره دې فائده اوچتوى.حضرت ميمونه بنت حارث هلاليه رضي الله عنها فرمائي چه نبي کريم ﷺ چه کله خپلې بى بى سره دحيض په حالت کښې ملاويدو نو هغوى ته به ئې حکم کولو چه لنګ اوتړنى.(بخارى).([6]) داشان بخارى اومسلم کښې هم دا حديث حضرت عائشه رضي الله عنها نه مروى دې.نبي کريم ﷺ نه يو سړې سوال کوى چه زما ښځې سره ماله دحيض په حالت کښې څه حلال دى ؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چه ته لنګ دپاسه هر څه (ابو داود وغيره) ([7])يو روايت کښې دى چه ددې هم بچ کيدل بهتر دى.([8]) د حضرت عائشه رضي الله عنها،حضرت ابن عباس ﷺ،

---

[1]) ابوداود كتاب الطهارة باب فى الرجل يصيب منها مادون الجماع: ٢٧٠)-
[2]) صحيح بخارى كتاب الحيض باب قراة الرجل فى حجر امراته : ٢٩٧،صحيح مسلم: ٣٠١)-
[3]) صحيح مسلم كتاب الحيض باب جواز غسل الحائض راس زوجها : ٣٠١،ابوداود: ٢٦٠،نسائى: ٢٧٤،ابن ماجة: ٦٣٤)-
[4]) ابو د اود كتاب الطهارة باب فى الرجل يصيب منها دون الجماع: ٢٦٩،وسنده حسن لسانى: ٢٨٥)-
[5]) ابو د اود كتاب الطهارة باب فى الرجل يصيب منها دون الجماع: ٢٧١)-
[6]) صحيح بخارى كتاب الحيض باب مباشرة الحائض : ٣٠٢،صحيح مسلم: ٢٩٤)-
[7]) ابو داود كتاب الطهارة باب فى المذى: ٢١٢،وسنده حسن)-
[8]) (ابو داود : ٢١٣)-

حضرت سعید بن مسیب رحمه الله،او حضرت شریح رحمه الله مذهب هم دادي.حضرت امام شافعي رحمه الله نه دې باره کښې دوه اقوال دی،چه په کښې یو دا هم دی.داکثرو عراقیانو وغیره هم دا قول دې.دا حضرات فرمائي چه دا خو متفقه فیصله ده چه جماع حرام ده،ځکه چه ددې د نزدې والی نه هم بچ کیدل پکار دی چه په حرمت کښې د واقع کیدو نه بچ شي.

د لنګ دپاسه د فائدې اخستلو حکم

مسلک حنفي:- په تسهیل الهدایه کښې شرح هدایه کښې دی باقي پاتې شوه دا خبره چه دجماع نه سوا دې دښځې نه مزه اخستې شی که نه؟① نوپه دې باره کښې د امام ابوحنیفه،امام ابویوسف،امام شافعي اوامام مالك رحمهم الله مذهب دا دې.چه د نوم نه لاندې تر پنډو پورې نفع اخستل حرام دی.② او امام محمد اوامام احمد رحمهما الله فرمائي.چه د فرج نه علاوه د بدن هیڅ یوه حصه هم حرامه نه ده.(تسهیل الهدایه (١١ / ١٩١)-

په حیض کښې جماع کولو سره د کفارې حکم:- دحیض په حالت کښې دجماع حرمت او ددې کار کولو والا امر خو یقیني امر دې.لکه څنګه چه توبه او استغفار کول لازمي دی.لیکن دې سره به کفاره هم ورکوی که نه ؟په دې کښې دعلماء کرام دوه اقوال دی.یو خو دا چه کفاره هم شته دې.مسنداحمد اوسنن کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم سړې خپلې حائضې ښځې سره نکاح اوکړی نو هغه دې یو دینار یا نیم دینار صدقه ورکړی.ترمذي کښې دی که وینه سره وی نو یو دینار او زیړه وی نو نیم دینار[1] مسند احمد کښې دی که وینه روستو شوې وی او اوسه پورې لا ښځې غسل نه وی کړې او په دې حالت کښې ددې خاوند دې سره یو ځائې شی نو نیم دینار ګنی پوره دینار.([2])

دویم قول دادې چه کفاره هم نشته دې،صرف د الله ﷻ نه دې استغفار غواړی.د حضرت امام شافعي رحمه الله آخری قول زیات صحیح دې.او صحیح مذهب هم دادې.او جمهور علماء کرام هم ددې قائل دی.چه کوم احادیث پورته بیان شو دهغې نسبت دا حضرات فرمائي چه ددې مرفوع کیدل صحیح نه دی بلکه صحیح هم دادی چه دا موقوف دی.نودا حدیث روایتًا مرفوع او موقوف دواړولحاظ سره مروي دې.لیکن داکثرو علماء کرامو تحقیق دې چه صحیح خبره داده چه دا موقوف دې دا فرمان چه تر پورې ښځې پاکې نشي هغوئ لره نزدې مه ورځئ.دا تفسیر د دې فرمان نه چه ښځو سره د هغوئ دحیض په حالت کښې بیل اوسئ.ددې نه معلوم شو چه کوم وخت کښې حیض ختم شي بیا نزدیکت حلال دې.حضرت امام ابوعبدالله احمد بن محمد بن حنبل رحمه الله فرمائي چه طهر یعني پاکي دلالت کوی چه اوس دوی سره نزدیکت جائز دې.د حضرت میمونه رضي الله عنها او حضرت عائشه رضي الله عنها دا فرمائیل چه په مونږکښې به کومه یوه هم په حیض کښې وه نو تهبند به ئې تړلو.او حضرت نبی ﷺ سره به په څادر کښې اوده کیدله،دا خبره ثابتوی چې دکوم نزدیکت نه منع کړې شوې هغه جماع ده.هسې اوده کیدل،کښناستل وغیره ټول جائز دی.

په حیض کښې جماع کولو باندې د کفارې حکم

مسلک حنفي:- اوکه په حالت دحیض کښې ئې وطی اوکړله.① نوتوبه پرې واجب ده.او یودینار یا نیم دینار به صدقه کوی.② اوبعضو فرمائیلی دی.که د حیض په اول کښې ئې وطی اوکړله.نو یو دینار به ورکوی.اوکه په آخر دحیض کښې ئې وطی کړې وی.نونیم دینار به ورکوی.(تسهیل الهدایه (١١ / ١٩١)-

---

[1]) احمد: ١/٣٦٣،ابوداود کتاب الطهارة: باب فی اتیان الحائض : ٢٦٤،وهو حصیح ترمذي: ٢٩٠،ابن ماجة: ٦٥٠)-.

[2]) احمد: ١/٣٦٧)-

قوله تعالى:- ﴿ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ﴾

د حیض نه پس د جماع حکم:- دې نه پس دا فرمانی چه د دوی د پاکیدو نه پس دوی ته ورځئ،په دې کښې ارشاد دې چه ددوی د غسل کولو نه پس دوی سره جماع کوئی.امام ابن حزم رحمه الله فرمائی دهر حیض د پاکوالی نه پس جماع کول واجب دی.ددې دلیل دا لفظ ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ دې.چه په دې کښې حکم دې لیکن دا دلیل څه پوخ نه دې.دا امر صرف دحرمت لرې کیدو اعلان دې.او ددې نه سوا هیڅ دلیل دوی سره نشته دې.

دلته امر د جوب دپاره نه دې:- علماء اصول کښې بعضې وائی چه امر یعنی حکم د مطلق وجوب دپاره دې.ددې خلقو دپاره دامام ابن حزم جواب ډیر مشکل دې.بعضې وائی چه دا امر صرف د اباحت دپاره دې.اوددې نه مخکښې ممانعت وارد شوې دې.دا قرینه ده چه امر د وجوب نه واروی.لیکن دا خبره د غور طلب ده،دلیل نه چه کومه خبره ثابت ده هغه داده چه داسې موقع باندې یعنی مخکې منع وه بیا حکم دې نو رومبې حکم به په خپل اصلی حالت باندې وی.یعنی کومه خبره چه منع کیدونه مخکې پشان وه هم هغه شان به اوس هم وی.لکه قران پاك کښې دی چه ﴿ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ ﴾ یعنی کله چه حرمت والا میاشتې تیرې شی نو مشرکانو سره جهاد کوئی.او که هغه کار د ممانعت نه مخکې مباح وو نو اوس به هم هغه مباح وی.لکه ﴿ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ﴾ کله چه تاسو احرام پرانیزئی نو ښکار کوئی او بل ځائې کښې دی چه ﴿ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ ﴾ یعنی کله چه تاسو مونځ پورا کړئی نو په زمکه کښې خواره شئ.

تطبیق:- ددې علماء کرامو دا فیصله ددوی دا مختلف اقوال هم جمع کوی چه امر دوجوب وغیره باره کښې دی.امام غزالی وغیره هم دا بیان کړی دی.اوبعضو آئمه متاخرین هم دا خوښ کړی دی او هم دا صحیح دی.

دامسئله هم یاد ساتل پکار دی چه دټول امت دعالمانو اتفاق دې چه کله د حیض وینه راتلل بندشی موده تیره شی،بیا هم ددې د خاوند دې سره جماع کول حلال نه دی تر څو پورې چه هغه غسل اونکړی خو که معذور وی او د غسل په بدله کښې تیمم کول دې لره جائز وی نو تیمم دې اوکړی.دې نه پس ددې خاوند دې ته ورتلې شی.البته امام ابوحنیفه رحمه الله ددې ټولو عالمانو خلاف دې.هغوئ فرمائی چه کله حیض دزیاتو نه زیاتو ورځو میعاد یعنی لس ورځو باندې بند اوشی او بند شی نو ددې دخاوند دې سره صحبت کول حلال دې اگر چه دې غسل نه وی کړې،والله اعلم.

په اکثره موده د حیض بندیدو نه پس د غسل نه وړاندې د جماع جواز

مسلک حنفی:-فاضل مفسر رحمه الله چه امام ابوحنیفه ته د کوم قول نسبت کړې دې نو دا صحیح دې البته امام ابوحنیفه ولې دا قول اختیار کړې دې نو د دې دپاره زه د خپل تالیف تسهیل الهدایه عبارت نقل کوم دا په غور سره اوگورئ

اوکه په لسمه ورځ وینه اودریدله.نو دې سره د غسل نه وړاندې وطی کول جائزدی.ځکه چه د حیض وینه د لسو ورځو نه زیاته نه وی.نو معلومه شوه.چه حیض ختم شوې دې.البته دومره ده.چه دغسل نه وړاندې وطی کول مستحب نه دی.دهغه ممانعت دوجې کوم چه په قراءت د تشدید کښې راغلې دې.په قراءت د تشدید کښې یعنی ﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطَّهَّرْنَ ﴾ (دطاء او هاء په شد سره) په دې قراءت کښې مبالغه مطلوب ده.(چه دوی ښه پاکې شی.) او مبالغه (یعنی ښه پاکې) به هله راشی.چه د وینې بندیدونه پس غسل هم اوکړی.دا قراءت اگرچه دواړو صورتونو ته شامل دې.که لس ورځې وی اوکه د لسو نه کمې وی.لیکن فرق به دا وی.که د لسو نه کمه موده باندې وینه اودریدله.غسل به ضروری

وی.دغسل نه وړاندې ورسره وطی کول جائز نه ده.اوکه په لسمه ورځ اودریدله.نو دغسل نه وړاندې هم وطی جائزده.لیکن مستحب دا ده.چه غسل اوکړی.(کذا في تسهیل الهدایه شرح هدایه (۱۹۳/۱)-

حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه یو ځل خو لفظ دې (یطهرن) ددې نه مراد دحیض وینه بندیدل دی.او (تطهرن) نه مراد غسل دې.مجاهد،حسن،مقاتل،لیث بن سعد رحمهم الله وغیره هم دا فرمائی.([1])

په مخکښې طرف کښې جماع کول:- بیا ارشاد دې چه دهغه ځائې نه رازئی چه کوم ځائې درته الله ﷻ حکم کړې دې.ددې نه مراد مخکښې والا ځائې (فرج) دې.([2]) حضرت ابن عباس ﷺ،حضرت مجاهد رحمه الله وغیره ډیرو مفسرینو ددې هم د امعنی کړې ده چه ددې نه مراد دبچو دپیدائش ځائې دی.ددې نه علاوه بل ځائې یعنی د پاخانې ځائې حرام دې.داسې کولو والا حد نه تیریدونکی دی.صحابه کرام او تابعینو نه هم دا مروی د ی چه ددې مطلب د ادې چه کوم ځائې نه تاسو دحیض حالت کښې منع کړې شوی وې اوس هغه ځائې تاسولره حلال دې.ددې نه صفا ظاهر دی چه د پاخانې ځائې کښې وطی کول حرام دی.ددې مفصل بیان هم رازی انشاء الله.

دا معنی هم شوې ده چه دپاکوالی حالت کښې رازئی کله چه هغوئ حیض نه پاکې شی.په دې وجه دې نه پس جمله کښې دی چه ګناهونو نه توبه کونکی دې حالت کښې جماع نه د بچ کیدونکی الله ﷻ خوښوی او ګندونو او ناپاکو نه بچ کیدونکی د حیض حالت کښې خپلو ښیبیانوسره نه ملاویدونکی دا شان بل ځائې نه بچ کیدونکی دوی سره خپل پروردګاسره محبت ساتی.

قوله تعالی:- نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ

په مخکښې طرف کښې جماع کول:- بیا فرمائی چه ستاسو ښځې ستاسو پټی دی یعنی د اولاد ځائې دی.تاسو خپلو پټو کښې څنګه چه هم غواړئی رازئی یعنی ځائې به هم دا وی که څوک روستو نه کوی یا ددې خلاف.

د یهودیانو غلطه عقیده:- صحیح بخاری کښې دی چه یهودو به وئیل چه کله ښځې سره مجامت مخامخ په مخامخ اونکړې اوددې حمل شی نوهغه بچې کانړې وی.([3])ددې په تردید کښې داجمله نازله شوه چه سړی ته اختیار دی.ابن ابی حاتم کښې دی چه یهودیانو دا خبره مسلمانانوته هم کړې وه.ابن جریج رحمه الله فرمائی چه د دې آیت د نازلیدو نه پس نبی کریم ﷺ اختیار ورکړو که څوک دمخې نه جماع کوی اوکه د روستو نه لیکن ځائې به یو وی.([4])

حدیث کښې دی چه نبی کریم ﷺ نه یوسړی تپوس اوکړو مونږ خپلو ښځو ته څنګه ورشو او څنګه ئې پریږدو؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه ستاپټې دې،چه څنګه غواړې ورځه،خوهغه په خوله مه وهه،زیاتې خبرې ورته مه کوه.اوددې نه مه مروریږه او بیلیږه مه.یو کور کښې ورسره اوسه.الخ (احمد و سنن).([5])

ابن ابی حاتم کښې دی چه د حمیر قبیلې یو سړی حضرت نبی ﷺ نه سوال اوکړو زما خپلې ښځې سره ډیر زیات محبت دې.نوماته ددې باره کښې احکام اوښائې.په دې باندې دا حکم نازل شو.مسند احمد کښې دی چه څو نصرانیانو نبی کریم ﷺ نه تپوس کړې وو([6]) د طحاوی کتاب مشکل الحدیث

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۲۸۲/۲)-

[2]) ایضا : ۲۸٤/۲)-

[3]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (نساء کم حرث لکم) : ٤٥٢٨،صحیح مسلم: ۱٤۳٥)-

[4]) ابن ابی حاتم (۲۹۳/۲)-

[5]) احمد: ۳/٥،ابوداود : کتاب النکاح باب فی حق المراة علی زوجها: ۲۱٤۳،وسنده حسن)-

[6]) احمد : ۳۲۸/۱)-

کښې دی چه یو سړی خپلې ښځې سره الټه مباشرت کړې وو.خلقو ده ته بدرداووئیل.نو دا آیت نازل شو.

د یوې انصارېې واقعه:-ابن جریر کښې دی چه حضرت عبدالله بن سابط،حضرت حفصه بنت عبدالرحمن بن ابی بکر رحمها الله ته راغلو او وې وئیل چه دیو مسئلې تپوس کوم.خو ځه شرمیږم.وې فرمائیل چه ورا ره ته مه شرمیږه او چه ځه تپوس کول غواړې نو اووایه.وې وئیل چه ښځو سره دروستو طرفنه جماع کول جائز دی ؟ وې فرمائیل چه واوره ماته حضرت ام سلمه رضي الله عنها فرمائیلې دی چه انصارو به ښخولړه الټه څملولې او یهودو به وئیل چه ذاشان کولو سره بچې کاڼړې پیداکیږی.کله چه مهاجرینو مدینې ته تشریف راوړ او دلته ډِدوی.ددې خانې ښځو سره نکاح اوشوه اوهغوئ هم دا کول غوښتل نو یوې ښځې د خپل خاوند دا خبره اونه منله او وې وئیل چه ترکومې پورې داواقعه نبی کریم ﷺ ته بیان نه کړم نوستا خبره به اونه منم.نوهغه دحضرت نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.ام سلمه رضي الله عنها هغه کینوله اوورته ئې اووئیل چه اوس به حضرت نبی ﷺ راشی.هرکله چه حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو نو دې انصاریه ښځه خو د شرم دلاسه تپوس کولو ته نه جوړیده او واپس شوه.خو موربی بی د نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو.حضرت نبی ﷺ اوفرمائیل چه دا انصاریه ښځه راوبله.بیا دا آیت ئې ورته تلاوت کړو او وې فرمائیل چه ځانې چه خانې به هم یو وی.([1])

مسند احمد کښې دی چه یو ځل حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه اې دالله رسوله ﷺ ځه خو هلاك شوم.نبی کریم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه ځه خبره ده.وې فرمائیل چه ما دشپې خپله سورلئ الټه کړه.نبی کریم ﷺ ورته ځه جواب ورنکړو.هم په دې وخت کښې دا آیت نازل شو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه دمخې طرف نه ورځه اود روستو نه هم،تاته ا ختیار دې.خود حیض په حالت کښې مه ورځه او پاخانې د ځائې نه هم مه ورځه.([2])

په روستو طرف کښې د جماع ممانعت:- د انصاری والا واقعه لړه شان تفصیل سره ده.او په هغې کښې داهم دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه دې الله اوبخښی هغه ته ځه وهم شو،خبره دا ده چه د انصاریانو جماعت مخکې بت پرست وو اویهودیان اهل کتاب وو.بت پرست خلق ددوی د علمیت او فضیلت قائل وو.اواکثرو افعالو کښې به ئې دهغوئ خبره منله.یهودیان به هم په یوطریقه ښځو سره ملاویدل.هم دا عادت دانصارو هم وو.ددې خلاف مکې والا د ځه خاص طریقې پابند نه وو.هغوئ چه به څنګه غوښتل نو ملاویدل به.داسلا م نه پس کله چه مهاجرین مدینې ته راغلل او دلته آبادشو نو یومکی مهاجر سړی یو مدنی انصاریه ښځې سره نکاح اوکړه او خپله طریقه ئې کول غوښتل.ښځې ترې انکار اوکړو اوورته ئې صفا اووئیل چه هم د دې یو مقررې طریقې نه علاوه د بلې طریقې اجازت نه درکوم.او دا خبره نبی کریم ﷺ ته راورسیدله.او دا فرمان نازل شو.نو د مخې روستو طرفنه تاسو ته اختیار دې چه څنګه غواړنې کوئی خو ځائې به یو وی.([3])

حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه ما د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه قران پاك زده کړو.اول نه تر آخره پورې مې واوریدلو.د یویو آیت تفسیر او مطلب مې تپوس اوکړو.دې آیت ته چه راورسیدم نو ددې د مطلب تپوس مې اوکړو نو هغوئ هم دا آیت تلاوت اوفرمائیلو.(چه کوم پورته تیرشو).د حضرت ابن عمر رضي الله عنه دا ګمان وو چه بعضوروایتونو کښې دی چه دوی به کله دقران پاك تلاوت کولونو هیڅا سره به ئې خبرې نه کولې.او یو ورځ چه دوی تلاوت کولو او دې آیت ته راورسیدل نو خپل شاګرد حضرت نافع رضي الله عنه

---

[1] احمد: ٣٠٥/٦،ترمذی: کتاب التفسیرالقران باب ومن سورة البقرة : ٢٦،وهو صحیح)-

[2] احمد: ٣٠٥/٦،ترمذی: کتاب التفسیرالقران باب ومن سورة البقرة : ٢٩٨٠،وهو حسن)-

[3] ابو داود کتاب النکاح ٢١٦٤)-

ته ئې اوفرمائيل چه تاته پته ده چه دا ايت څه باره کښې نازل شوې دې ؟ هغوئ اونيل چه نه.وې فرمائيل چه دا د ښځو سره بل ځائې کښې وطی کولو باره کښې نازل شوې دې.يو روايت کښې دی چه دوی اوفرمائيل چه يو سړی خپلې بی بی سره دروستو طرفنه وطی کړې وه نوپه دې باندې دا آيت نازل شو او دې رخصت ورکړې شو.([1])

ليکن يو خو په دې کښې محدثينو څه علت بيان کړې دې.دويم ددې معنی داهم کيديشی چه دروستو طرفنه ئې مخکې ځائې کښې کړی وو.او دا پورته حديث چه دې هغه هم دسند لحاظ سره صحيح نه دې.بلکه هم ددې حضرت نافع ﷺ نه مرو ی دې چه دوی ته اوونيلې شو چه تاسو دا وائې چه حضرت ابن عمر ﷺ وطی دبر جائز کړې ده.نو وې فرمائيل چه خلق دروغ وائی.بياهم هغه د انصاريه او مهاجر سړی والا واقعه ئې بيان کړه او وې فرمائيل چه حضرت عبدالله ﷺ خو به ددې آيت هم دا مطلب بيانولو.ددې روايت سندهم صحيح دې.او ددې خلاف والاسندصحيح نه دې.معنی مطلب ئې داهم کيديشی او حضرت ابن عمر ﷺ نه ددې خلاف هم مروی دی.هغه به نزدې بيانيږی،انشاء الله،په هغې کښې دی چه حضرت ابن عمر ﷺ فرمائی چه دا (په شا طرف کښې جماع کول) نه مباح ده او نه حلال بلکه حرام ده.

دا قول يعنې د جوازقول د مدينې بعضې فقهاو وغيره طرف ته هم منسوب دې.او بعضې خلقو خو دا امام مالك رحمه الله طرفته منسوب کړی ده.ليکن اکثر خلق ددې نه انکار کوی.او فرمائی چه دا د امام صاحب رحمه الله قول بالکل نه دې.صحيح روايات په کثرت سره ددې فعل حرمت باندې وارد شوی دی.يو روايت کښې دی چه ائې خلقو ! شرم اوکړئې،حيا اوکړئی،الله ﷻ دحق خبرې کولو نه شرميږی.ښځو سره دپاخانه په ځائې کښې وطی مه کوئی.([2])دويم روايت کښې دی چه دوی خلق ددې حرکت نه منع اوفرمائيل (مسند احمد) ([3]).روايت کښې دی چه کوم سړې يو ښځې يا سړی سره داکار اوکړی نو د الله ﷻ د رحمت په نظر دې سړی ته نه گوری (ترمذی).([4]) حضرت ابن عباس ﷺ نه يو سړی ددې مسئلې باره کښې تپو س اوکړو نو دو ی اوفرمائيل چه آيا ته دکفر باره کښې تپوس کوې ؟ ([5]) يو سړې راغلو او دوی ته ئې اوونيل چه ماد﴿ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ﴾ دا مطلب اخستې دې.او ما په دې باندې عمل اوکړو نو دوی ډير خفه شو او هغه ته ئې بدرد اوونيل او وې فرمائيل چه ددې مطلب دادې که په ولاړه وی اوکه په ناسته وی او که په اړخ وی اوکه دروستونه وی.(مسند احمد) ([6]) حضرت ابودرداء فرمائی چه داکار دکافرو دې.دحضرت عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ هم دا قول دې.او هم دا زيات صحيح دې. والله اعلم.

اووه قسمه خلقو ته د رحمت په نظر نه کتل:- نبی کريم ﷺ فرمائی چه اووهٔ قسمه خلق دی چه دقيامت په ورځ به الله ﷻ هغوئ ته درحمت په نظر نه گوری.اونه به هغوی پاکوی هغوی ته به اوفرمائی چه جهنميانوسره جهنم ته لاړشئ:① يوخو اغلام بازی کولو والا که هغه پورته کولو والا (فاعلی) وی او که لاندې کولو والا(مفعول) وی ②او خپل لاس سره حاجت پورا کولو والا (موټی وهلووالا)③ او ځناور سره دا کار کولو والا ④اودښځې دبر کښې وطی کولو والا⑤او د ښځې د لور سره نکاح کولو والا

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب (نساء کم حرث لکم.....) ٤٥٢٦)-
[2]) الحسن عزله)-
[3]) احمد: ٢١٥/٥ ،ابن ماجة: کتاب النکاح باب النهی عن اتيان النساء فی ادبارهن : ١٩٢٤)-
[4]) ترمذی : کتاب الرضاعة باب ماجاء فی کراهية اتيان النساء فی ادبارهن: ١١٦٥ ،وهو حسن)-
[5]) عبد بن حميد وسنده صحيح)-
[6]) احمد: ٢١٠/٢ ،وسنده صحيح)-.

⑥او د خپل ګواندي ښځې سره زنا کولو والا ⑦او هغه کس چه خپل اوګواندي تنګوی اوهغه په دې لعنت اووائی (۱) لیکن ددې په سند کښې ابن لهیعه او دده استاد دواړه ضعیف دی.دمسند په یو بل حدیث کښې دی چه کوم سړې خپلې بی بی سره بله لاره کښې وطی کوی نو الله ﷻ ده ته د رحمت په نظر نه ګوری.(مسند).(۲)

مسند احمد او سنن کښې دی چه کوم سړې حائضه ښځې سره جماع اوکړی یا په غیر خانې (دبر) کښې جماع اوکړی یا کاهن ته ورشی او هغه رښتیا اوګڼړی نو ده په هغه څیز باندې کفر اوکړو کوم چه حضرت محمد ﷺ باندې نازل شویدې.(۳) امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دې حدیث ته ضعیف وائی.ترمذی کښې روایت دې چه ابو سلمه رضی الله عنه هم د دبر وطی ته حرام وائی.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه دخلقو خپلو بیبیانو سره دا کار کول کفر دې (نسائی).یو مرفوع حدیث کښې هم د دې دا معنی مروی ده.لیکن زیات صحیح ددې موقوف کیدل دی.روایت کښې دی چه دا خانې (روستو طرف) حرام دې.حضرت ابن مسعود رضی الله عنه هم دا فرمائی.حضرت علی رضی الله عنه نه چه کله تپوس اوشو نو دوی اوفرمائیل چه هغه سړې ډیر کمینه دې. قرآن پاك کښې دی چه د لوط علیه السلام قوم ته اووئیلې شو چه تاسو هغه بدکار کوئ چه ستاسو نه مخکښې دې کار طرفته دچا هډو سوچ هم نه وو.نو د صحیح آحادیثو نه او د صحابه کرامو رضی الله عنهم نه په ډیرو سندونو سره ددې فعل حرمت مروی دې.

ابن عمر رضی الله عنه ته غلط نسبت:- دا دې هم یاد وی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه هم دې ته حرام وائی.په دارمی کښې دی چه یو ځل دوی نه دا سوال اوشو نو دوی اوفرمائیل چه آیا مسلمان هم داسې کولې شی؟(۴)ددې اسناد صحیح دی او د حرمت حکم هم ښکاره دې.نو غیر صحیح او مختلفو معنووالا روایتونه ونیل او دومره لوئې جلیل القدر صحابی طرفته داسې ګنده مسئله منسوب کول صحیح نه دی.اګر چه داسې قسم روایتونه هم ملاویږی.

امام مالك رحمه الله ته غلط نسبت:- پاتې شو حضرت امام مالك رحمه الله نو هغوئ طرفته ددې مسئلې منسوب کول صحیح نه دی بلکه معمر بن عیسی فرمائی چه امام صاحب دې ته حرام وائی.اسرائیل بن روح د امام مالك رحمه الله نه یو ځل تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه ته ناپوهه نې.کر په پټی کښې کولې شی،خبردار دشرمګاه نه سوا بل خانې نه ځان ساتل پکار دی.سائل اووئیل چه حضرت خلق خو وائی چه تاسو دا فعل جائزګڼړنی.دوی اوفرمائیل چه دروغژن دی،ماباندې تهمت لګوی.امام مالك رحمه الله نه ددې حرمت ثابت دې.

روستو طرف کښې وطی کول د فقهاؤ په نظر کښې:- حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،امام احمد رحمه الله،او ددوی شاګردان،سعید بن مسیب رحمه الله،ابوسلمه رحمه الله عکرمه رحمه الله طاوس رحمه الله عطاء رحمه الله سعیدبن جبیر رحمه الله،عروه بن زبیر رحمه الله،مجاهد رحمه الله حسن رحمه الله وغیره سلف صالحین ټول دې ته حرام وائی او دې باره کښې ډیر تشدد کوی.بلکه بعضې خو دې ته کفر وائی.د جمهورعلماء کرامو هم په دې باندې د حرمت اجماع ده.اګر چه د بعضې فقهاء مدینه او امام مالك رحمه الله نه ددې حلت هم نقل دې.خو دا صحیح نه دی.دعبدالرحمان بن قاسم رحمه الله قول هم دادې چه ما هیڅ یو داسې دیندار کس اونه لیدو چه ددې په حرمت کښې شك کوی.اوبیا نې ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ﴾ اووئیل.پخپله دا لفظ هم حرث دې.او ددې دحرمت ظاهرولو دپاره کافی دې.ځکه چه هغه بل خانې د پټی نه دې،پټی ته دتلو

---

(۱) جعفر القريابي)–

(۲) احمد: ۲۷۲/۲،كتاب النكاح باب النهى عن اتيان النساء فى ادبارهن : ۱۹۲۳،ابوداود :۲۱۶۲،وهو حسن)–

(۳) احمد: ۴۰۸/۲،ابوداود: كتاب الطب باب فى الكهان : ۳۹۰۴،ترمذى: ۱۳۵،ابن ماجة: ۶۳۹،وهو حسن)–

(۴) الدارمي: ۱۱۴۷ وسنده حسن صحيح)–

طريقه كښې اختيار دې د ځائې د بدلون اختيار نه وي.اګر چه دامام مالك رحمه الله نه ددې مباح كيدل هم منقول دي.خو د هغې په اسنادوكښې سخت ضعف دې.والله اعلم.
هم داشان يوروايت خلقو حضرت امام شافعي رحمه الله ته منسوب كړې دې.حالانكه هغوئ په خپلو شپږو كتابونوكښې په ښكاره لفظونوسره دې ته حرام وئيلى دى.

ښځې سره په دبر كښې د جماع حرمت

مسلك حنفي:- فاضل مفسر چه امام ابوحنيفه رحمه الله ته د شا طرف نه د بى بى سره د حرمت كوم قول منسوب كړې دې دا بالكل صحيح دې د هغوى په نيز هم په دبر كښې جماع كول حرام ده (احكام القران للعثمانى (۴۲۰/۱۱۱)-

قوله تعالى:- ﴿وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ مُّلٰقُوْهُ ۚ﴾ بيا فرمائى چه ځان سره څه مخكې هم اوليږئې.يعنى د ممنوعاتو نه ځان اوساتئې.نيكئ كوئې چه ثواب مو مخكې لاړشى.دالله ﷻ نه ويريږئې،هغه سره به مو ملاقات كيږئې.هغه به درسره حساب كتاب كوى.ايماندار دې په هر حال كښې خوشحالى كوى.

د بچى د شيطان نه د بچ كيدو دعا:- حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ددې دا مطلب هم دې چه كله د جماع اراده اوكړئې نو دا دعا وائى چه ﴿بسم الله اللهم جنبنا الشيطن وجنب الشيطن ما رزقتنا﴾ يعنى اې الله ﷻ ته مونږ او خمونږ اولاد لره د شيطان نه بچ اوساتې [1].نبى كريم ﷺ فرمائى كه ددې نطفې نه بچې جوړ شو نو دا بچې به شيطان نه محفوظ وى اوده ته به بالكل ضرر نه رسوى.

وَلَا تَجْعَلُوا	اللّٰهَ	عُرْضَةً	لِّاَيْمَانِكُمْ	اَنْ تَبَرُّوْا	وَتَتَّقُوْا
او مه ګرځوئ	نوم دالله	نشانه	دپاره دقسمونو خپلو	چې نه به نيكى كوئ	او نه به پرهيزګارى كوئ
اودالله نوم دخپلو قسمونودپاره نښه مه ګرځوئ (چه په هره خبره قسم خورئ مثلاً) چې تاسو به نيكى اوپرهيزګارى					

وَتُصْلِحُوْا	بَيْنَ النَّاسِ ۭ	وَاللّٰهُ	سَمِيْعٌ	عَلِيْمٌ ۝	لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ
او نه به روغه كوئ	په منځ دخلقو كښې	او الله	هر څه اوريدونكې	او په هرڅه پوهه دې	نه نيسى تاسو الله
اود خلقو په مينځ كښې روغه نه كوئ		الله پاك هرڅه آورى او په هرڅه پوهه دې			..........الله پاك تاسو په لغو

بِاللَّغْوِ	فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ	وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ	بِمَا كَسَبَتْ	قُلُوْبُكُمْ ۭ	وَاللّٰهُ
په بې مطلبه	قسمونو ستاسو	ليكن نيسى تاسو	په هغه قسم چې قصد كړې وى	دهغې زړونو ستاسو	او الله
(بې ارادې) قسمونونه نيسى		بلكه صرف په هغه (قسمونو) مونيسى دكومو چه ستاسو زړونو قصد كړې وى			اوالله پاك

غَفُوْرٌ	حَلِيْمٌ ۝
معاف كونكې	صبر ناك دې
معاف كونكې اوصبرناك دې	

قوله تعالى:- ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِّاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْا وَتَتَّقُوْا وَتُصْلِحُوْا بَيْنَ النَّاسِ ۭ﴾

د ناجائزه قسم د ماتولو حكم :- الله ﷻ فرمائى چه نيكى او صله رحمى پريښودلو دپاره دالله ﷻ قسمونه نښه مه جوړوئى.لكه بل ځائې كښې فرمائى چه ﴿ وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ ﴾ الخ.هغه خلق چه

[1] صحيح بخارى كتاب الوضوء باب تسمية على كل حال وعند الوقاع : ۱۴۱،صحيح مسلم: ۱۴۳۴)-

امیراومالدار دی، هغوئ دې رشته دارو ته اومسکینانو ته اودالله ﷻ په لارکښې هجرت کوونکوته په نه ورکړه باندې قسمونه نه خورئی، هغوئ ته پکار دی چه د معاف کولو عادت خپل کړی. آیا ستاسو خپل خواهش نه دې چه الله ﷻ تاسو ته معافی آوکړی که څوك دا سې قسم اوخوری نو هغه ته پکار دی چه هغه مات کړی اوکفاره ورکړی. د صحیح بخاری حدیث کښې دی چه مونږ روستو راتلونکی امت یو. لیکن دقیامت په ورځ د ټولو نه مخکې (جنت ته) تلونکی یو. فرمائی که په تاسو کښې څوك داسې قسم اوخوری اوکفاره ورنکړی او په دې باندې کلك ولاړ وی نو هغه ډیر لوئې ګناهګار دې.(۱) دا حدیث په نورو ډیرو سندونو سره په ډیرو کتابونو کښې مروی دې. حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه هم ددې په تفسیر کښې هم دا فرمائی. حضرت مسروق رحمه الله وغیره او ډیر نور مفسرینونه هم دا مروی دی. د جمهورو د دې قول تائید ددې حدیث نه هم کیږی چه نبی کریم ﷺ فرمائی چه په الله قسم! که څه یو قسم اوخورم او ماته دهغې په ماتولو کښې ښیګړه په نظر راځی نو څه بالکل هغه قسم ماتوم او ددې قسم کفاره به ادا کوم.(۲) نبی کریم ﷺ یو ځل حضرت عبدالرحمن سمره رضی الله عنه ته اوفرمائیل چه ائې عبدالرحمان! دسردارئی، امامت او امارت غوښتنه مه کوه، که ستا دغوښتنې نه بغیر درکړې شی نو دا به دالله ﷻ دطرفنه وی او په دې کښې به ستا مدد کولې شی. اوکه تا پخپله اوغوښته نو دا به تاته حواله کیږی. که څوك قسم اوخوری او ددې خلاف کښې څه ښیګړه اوګوری نو خپل قسم دې مات کړی او ددې کفاره دې ورکړی او هغه نیك کار دې اوکړی.(۳)

صحیح مسلم کښې دی چه کوم سړې قسم اوخوری اوبیا ورته ددې نه سوا په بله خبره کښې خیرپه نظر راشی نوده ته پکاردی چه هغه خیر والا کار اوکړی اوخپل قسم دې مات کړی اوددې کفاره دې ورکړی (۴) مسنداحمد کښې یوحدیث دی چه ددې پریښودل کفاره دی.(۵) ابوداود کښې دی چه نذر او قسم په هغه څیز کښې نشته دې چه دانسان په ملکیت کښې نه وی اونه دالله ﷻ نافرمانۍ کښې وی اونه درشتو ماتولوکښې وی. چه کوم سړې قسم اوخوری او نیکی ددې په کولو کښې نه وی نو هغه دې قسم پریږدی او دنیکۍ کار دې اوکړی. ددې قسم پریښودل ددې کفاره ده.

امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه ټولو صحیح احادیثو کښې دا لفظ دې چه دخپل داسې قسم کفاره دې ورکړی.(۶) یو ضعیف حدیث کښې دی چه دخپل داسې قسم پورا کول هم دا دی چه هغه مات کړی او ددې نه رجوع اوکړی. حضرت ابن عباس رضی الله عنه، حضرت سعید بن مسیب رحمه الله، حضرت مسروق رحمه الله او حضرت شعبی رحمه الله هم ددې قائل دی چه دداسې سړی په ذمه کفاره نشته دې.

د ناجائزه قسم ماتولو د کفارې حکم

مسلک حنفی:- که سړې په مستقبل کښې د یو کار په کولو یا نه کولو باندې قسم اوخوری او بیا دې دغه قسم مات کړی نو په ده باندې د حنفیانو په نیز کفاره واجب ده (احکام القران للعثمانی

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان والنذور بأب قول الله تعالى (لایواخذکم الله با للغو...) : ٦٦٢٤)-

(۲) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب ومن الدلیل علی ان الخمس للنواب المسلمین: ۳۱۳۳، صحیح مسلم: ١٦٤٩، نسائی: ۳۸۱۱، ابن ماجة: ۲۱۰۷)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الکفارات الایمان باب الکفارة قبل الحنث وبعده : ٦٧٢٢، صحیح مسلم: ٦٧٢٢، ترمذی: ۱۵۲۹، ابوداود: ۳۲۷۷، نسائی: ۳۷۱۳)-

(٤) صحیح مسلم کتاب الایمان باب من حلف یمینا: ١٦٥١، ترمذی: ۱۵۳۰)-

(٥) احمد: ۱۸۵/۲، مسند الطیالسی: ۳۲۷٤، ابوداود: ۳۲۷٤، وهو حسن)-

(٦) ابوداود کتاب الایمان النذور باب الیمین فی قطیعة الرحم : ۳۲۷٤، باب لایحلف باللات والعزی: ٦٦٥٠، صحیح مسلم: ١٦٤٧، ابوداود: ۳۲٤۷ ترمذی: ١٥٤٥)-

(۴۲۹/۱۱۱)-

قوله تعالی:- لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْ أَيْمَانِكُمْ

د لغو قسم حکم:- بیا فرمائی چه کوم یو قسم ستاسو دخولې نه بغیر ستاسو د ارادې اوقصد نه اوځی دعادت په طور نو په هغې باندې نیول نشته دې.بخاری او مسلم کښې حدیث دې چه کوم سړې دلات او عزی قسم اوخوری هغه دې ﴿لااله الاالله﴾ اووائی.دا ارشاد نبی کریم ﷺ هغه خلقوته کړې وو کوم چې نوی مسلمانان شوی وو اود جاهلیت قسمونه دهغوئ په خوله باندې وو،نو هغوئ ته ئې اوفرمائیل که چرې د عادت په مو داسې الفاظ د خولو نه اوځی نو زر کلمه توحید وائې چه بدل راشی.

قوله تعالی:-وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ

په کوم قسم نیول شته :- بیا فرمائی چه کوم قسمونه د زړه پخې ارادې او قصد سره اوشی نو په هغې باندې نیول شته دې.دویم آیت کښې د﴿بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ﴾الفاظ دی.ابو داود کښې حضرت عائشه صدیقه ﷺ نه مرفوع حدیث مروی دې چه دا په نورو روایتونو باندې موقوف وارد شوې دې چه دا لغوقسمونه دی چه دا انسان خپل کور کښې بچو ته وائ؛چه آؤ په الله قسم اونه په الله قسم (۱) غرض دا په طور دتکیه کلام اوزی او په زړه کښې د دې پوخوالئ او خیال نه وی.حضرت عائشه ﷺ نه داهم مروی دی چه دا هغه قسمونه دی چه په خندا خندا کښې د انسان د خولې نه اوځی،په هغې باندې کفاره نشته دې.خو چه کوم ارادې سره قسم وی،او بیا ددې خلاف اوکړی نو کفاره به ورکوی.د (عائشه رضی الل عنها) نه علاوه نورو ډیرو صحابه کرامو ﷺ او تابیعنو هم دا تفسیر ددې آیت مبارک کړې دې.او دا هم مروی دی چه یوسړې په خپل تحقیق باندې بهروسه اوکړی او دیو معاملې نسبت کښې قسم اوخوری اوحقیقت کښې هغه معامله داسې نه وی نو دا قسمونه لغوه دی.دامعنی هم دنورو حضراتو نه مروی ده.

یو حسن حدیث کښې دی چه مرسل دې چه یو ځل حضرت نبی ﷺ د تیراندازو یو جماعت لره ورغلو او اودریدلو،هغوئ تیراندازی کوله.او سړی به کله وئیل چه په الله قسم دده غشئ دې په نښه باندې اولګی.کله به وئیل چه په الله ﷻ قسم دادې خطا شی.د نبی کریم ﷺ یو صحابی ﷺ اووئیل چه یارسول الله ﷺ اوګورئی دده دقسم خلاف اوشو.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دده قسمونه لغو دی او په ده باندې څه کفاره نشته دې.او نه ده دپاره څه عذاب دې.(۲)

بعضې بزرګان وائی چه دا داسې قسمونه دی چه انسان ئې خوری اوبیا ورته ددې خیال نه وی.یا یوسړې خپل خان دپاره د یو کار په نه کیدو د بددعائی کلمه دخپلې ژبې نه اوباسی هغه هم لغو کښې داخل دی.یا د غصې او غضب په حالت کښې بې ساخته د ژبې نه اوباسې یا حلال لره حرام یا حرام لره حلال کړی نو ده ته پکاری دی چه ددې قسمونو پرواه نه کوی.او دالله ﷻ داحکامو خلاف دې نه کوی.حضرت سعید بن مسیب ﷺ نه مروی دی چه د انصارو دوه کسان خپلوکښې رونړه وو.ددوی په مینځ کښې دمیراث څه مال وو.نویو بل ته اووئیل چه اوس دا مال تقسیم کړه.بل اووئیل که اوس تا د مال د تقسیم اووئیل نو زما ټول مال د کعبې خزانه ده (یعنی دکعبې فنډ کښې به جمع کیږی).حضرت عمر ﷺ دا واقعه واوریده او وې فرمائیل چه کعبه دداسې مال نه غنی ده.دخپل قسم کفاره ورکړه او خپل ورور سره خبرې اترې کوه.ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه دالله ﷻ نافرمانی د رشتو په

---

(۱) ابوداود کتاب الایمان والنذور باب لغو الیمین : ۳۲۵٤،عن عائشه مرفوعا.صحیح بخاری : ٦٦٦٣،عن عائشه صدیقه موقوفا وهو الصواب .)-

(۲) الطبری: ۴۴۲۱.دا روایت مرسل دې)-

ماتولو کښې ده.او چه په کوم څیز کښې ملکیت نه وی نو په هغې کښې قسم نشته دې او نه پکښې نذر شته دې.([1])

قوله تعالى:- وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ

د زړه په قصد باندې نیول:- بیافرمائی چه ستاسو زړه څه اوکړی نو په هغې باندې نیول شته دې.یعنې د خپل دروغو ورته علم وی او بیا هم درغ اووائی.بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ﴾ یعنې تاسو چه کوم مضبوط تائید او تاکیدوالا قسمونه اوخورئی،په هغې باندې الله ﷻ تاسو نیسی الله ﷻ خپلو بندګانو لره بخښونکې دې او په دوی باندې رحم کونکې دې.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ
دې دپاره دهغه کسانو| چې قسم خوری دتعلق نه ساتلو| دښځو خپلو سره| انتظار
| څوک چې دخپلوښځو(د نزیکت) نه قسم اوخوری هغوئ ته مهلت دې
اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ وَاِنْ
دڅلورو میاشتو |نوکه چری| واپس شول هغوئ| نو بیشکه الله | معاف کونکې| رحم کونکښې دې | او که چری
څلورومیاشتوپورې |که واپس نشو(خپلو بیبیانو ته) نو الله معا ف کونکې مهربان دې | ......او که د
عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ
هغوئ قصد کړې وی | دطلاق |نو بیشکه الله|هرڅه اوری|په هرڅه پوهیږی|
ښځې پریخودلو کلک نیت لری|(نو پوهه دې شی)چې الله هرڅه آوری اوپه هرڅهٔ پوهه دې |

قوله تعالى:- لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ

د ایلاء تعریف او قسمونه:- ایلاء وائی قسم ته.که سړې خپلې ښځې سره د یو مودې دپاره د مجامعت کولونه قسم اوخوری نو ددې دوه صورتونه دی.①یا به هغه صورت د څلورو میاشتو نه کم وی یا به زیات وی.که کم وی نو هغه موده دې پورا کړی.او دې دوران کښې دی ښځه هم صبر اوکړی.اودده نه مطالبه اوسوال نه شی کولې.بیا دې ښځه خاوند خپلو کښې یو ځائې شی لکه څنګه چه صحیح مسلم کښې حدیث دې چه نبی کریم ﷺ یو میاشتې دپاره قسم خوړلې وو.او پورا یو کم دیرش ورځې بیل وو،او وې فرمائیل چه میاشت د یو کم دیرشو ورځو هم وی.([2]) ②او که د څلورو میاشتو نه زیات قسم اوخوری نو څلور میاشتې پس ښځې ته حق حاصل دې چه هغه تقاضه او مطالبه اوکړی چه یا ورسره خاوند یوځائې شی اویا ورته طلاق ورکړی.او حاکم به په دې دوؤ خبرو کښې په یو باندې دې مجبوروی چه ښځې ته ضرر اونه رسی.

ایلاء د ښځو نه کیږی نه چې د وینځو نه:- همدا بیا دلته کیږی چه کوم خلق خپلو بیبیانو سره ایلاء اوکړی یعنی هغوئ سره د مجامعت نه کولو قسم اوخوری،ددې نه معلوم شو چه دا ایلاء خاص ده د بیبیانودپاره دوینځو دپاره نه.همدا مذهب دجمهور علماء کرام دی.داخلق خو څلورو میاشتو پورې آزاد دی او دې نه پس به دوی لره مجبورولې شی چه هغوئ خو یا خپلو بیبیانو سره میل ملاپ اوکړی او یا ورته طلاق ورکړی.دا نه چه اوس دې هم دا بیبیانې هم دغه شان پریږدی.

---

[1]) ابوداود کتاب الایمان والنذور باب الیمین فی قطعیة الرحم : ۳۲۷۲،وسنده حسن)-

[2]) صحیح مسلم کتاب الطلاق باب فی الایلاء : ١٤٧٥،صحیح بخاری عن ام سلمة: ١٩١٠)-

قوله تعالى:- فَإِنْ فَاءُوْ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
په موده د ايلاء كښې رجوع كول:- بيا كه هغوئ راواپس شي نو دا كنايه ده د جماع كولونه،نو الله ﷻ به اوبخښي او چه كوم تقصير ددوى نه د ښځو په حق كښې شوې دې هغه به خپلې مهربانئ سره معاف كړى.(۱) په دې كښې دليل دې دهغه علماء، كرامو چه وائى چه په دې صورت كښې دخاوند په ذمه هيڅ نشته دې.د حضرت امام شافعى رحمه الله هم اول قول (قديم قول) دا وو.ددې تائيد ددې حديث نه هم كيږي چه كوم ددې نه مخكښې آيت په تفسير كښې تير شوچه قسم خوړلو والا كه خپل قسم ماتولو كښې نيكي وينى نو هغه دې قسم مات كړى او ددې هم دا كفاره ده.او دعلماء كرام د يو بل جماعت دا مذهب دې چه ددې قسم كفاره به وركوى.

په ايلاء كونكى باندې د كفارې حكم

مسلك حنفى:- كله مولى په موده د ايلاء كښې رجوع اوكړى نو په ده باندې د جمهورو په نيز باندې كفاره شته په جمهورو كښې حنفيان هم راغلل (تفسير مظهرى ۳۲۵\۱)-

قوله تعالى:- وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ
بيا فرمان دې كه څلور مياشتې تيريدو نه پس دې طلاق وركولو قصد اوكړى.نوددې نه ثابتيږى چه څلورمياشتو تيريدوسره به طلاق واقع نه وى.دجمهور متاخرين هم دا مذهب دې.اګر چه يو بل جماعت دا هم وائى كه جماع كولو نه بغير څلور مياشتې تيرې شى نو طلاق به واقع شى.دحضرت عمر فاروق ؓ،حضرت عثمان غنى ؓ،حضرت على ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت عبدالله ابن عباس رضى الله عنه،ابن عمر ؓ،حضرت زيد بن ثابت او بعضو تابعينو نه هم دا مروى دى.

د ايلاء مودې تيريدو سره د طلاق د واقع كيدو حكم

مسلك حنفى:- كه خاوند په موده د ايلاء كښې ښځې سره وطى اونكړې شوه.تردې چه موده د ايلاء يعنى څلورمياشتې تيرې شوې.نوداحنافوعالمانو رحمهم الله په نيزدا ښځه په يوطلاق سره بائنه شوه.(تسهيل الهدايه ۴۰۳\۳)-

بيا بعضې وائى چه طلاق رجعى به واقع وى.بعضې وائى چه بائن به واقع وى.چه كوم خلق د طلاق واقع كيدو قائل دى هغوئ فرمائى چه دې نه پس به دا عدت هم تيروى.خو حضرت عبدالله ابن عباس رضى الله عنه او حضرت ابوالشعثاء رحمه الله فرمائى كه دې مياشتو كښې ددې ښځې درې حيضه راغلل نو په دې باندې عدت نشته دې.د حضرت امام شافعى رحمه الله هم دا قول دې.ليكن د جمهور متاخرين فرمان هم دادې چه ددې مودې تيريدو نه پس به طلاق واقع نه وى.بلكه اوس به ايلاء كولو والا تنګولې شى چه يا خو هغه خپلې بى بى ته طلاق وركړى او يا خپل قسم مات كړى.موطا امام مالك رحمه الله كښې حضرت عبدالله ابن عمر ؓ نه هم دا مروى دى.(۲)صحيح بخارى كښې هم دا روايت موجود دې.(۳) حضرت امام شافعى رحمه الله خپل سند سره حضرت سليمان بن يسار رحمه الله نه روايت كوى چه ما د لسو صحابه كرامو ؓ نه آوريدلى دى چه هغوئ به وئيل چه د څلور مياشتو نه پس ايلاء كولو والا به اودرولې شى.نو كم نه كم دا ديارلس صحابه كرام ؓ دى.حضرت على ؓ نه هم دا منقول دى.حضرت امام شافعى رحمه الله فرمائى چه څمونږ مذهب هم دا دې.او حضرت عمر فاروق ؓ،حضرت ابن عمر ؓ،حضرت عائشه ؓ،حضرت عثمان ؓ،حضرت زيد بن ثابت او د لسو نه زيات نور صحابه كرامو ؓ نه هم دا مروى دى.دار قطنى كښې دى چه حضرت ابوصالح فرمائى چه ما ددولسو صحابه كرامو

---

(۱) الطبرى : ۴۶۶/۴)-
(۲) موطا امام مالک کتاب الطلاق باب الايلاء :۱۸،وسنده حسن)-
(۳) صحيح بخارى كتاب الطلاق باب قول الله تعالى (للذين يؤلون من نسائهم...) : ۵۲۹۰)-

ﷺ نه ددې مسئلې تپوس اوکړو نو ټولو هم داجواب راکړو، حضرت عمر ﷺ، حضرت عثمان ﷺ، حضرت علي ﷺ، حضرت ابوالدرداء، حضرت ام المومنین عائشه صدیقه ﷺ، حضرت ابن عمر ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمائي. حضرت سعید بن مسیب ﷺ، حضرت عمر بن عبدالعزیز ﷺ، حضرت مجاهد ﷺ، حضرت طاؤس ﷺ، حضرت محمد بن کعب ﷺ او حضرت قاسم ﷺ نه هم دا قول منقول دې. او حضرت امام مالك ﷺ، حضرت امام شافعي ﷺ، حضرت امام احمد بن حنبل ﷺ اوددوی دملګروهم دامذهب دې. امام ابن جریر ﷺ هم دا قول خوښ کړې دې. حضرت لیث ﷺ، حضرت اسحاق ﷺ، حضرت ابن راهویه ﷺ، حضرت ابوعبیده ﷺ او حضرت ابوثور، حضرت امام ابوداود ﷺ هم دا فرمائي. دا ول حضرات فرمائي که څلورمیاشتې پس هم دې رجوع اونکړي نو دې به په رجوع کولو مجبوروليې شي. که طلاق ورنکړي نو حاکم به پخپله دده طرفنه طلاق ورکوي. او دا به طلاق رجعي وي. عدت کښې دننه د رجعت حق خاوند ته حاصل دې. خو صرف حضرت امام مالك ﷺ فرمائي چه ده لره رجعت جائز نه دې، تر دې پورې چه عدت کښې جماع اوکړي. لیکن داقول ډیر غریب دې.

ایلاء چې طلاق رجعي شي په دې کښې د عدت حکم

مسلك حنفي:- احقر شاه فیصل د هدایه په شرح تسهیل الهدایه کښې په دې مسئله کښې وائي البته په دې ښځه باندې عدت په اتفاق سره واجب دې. دلیل وړاندې تیرشوې دې. چه درحم د مشغولیت ګمان وي. ددې وجې استحساناً د احتیاط دپاره عدت واجب کړې شو. (تسهیل الهدایه ۴۹۱۱۳).

د څلور میاشتو حکمت:- دلته چه د څلورو میاشتو د تاخیر اجازت ورکړې شوې دې، دهغې مناسبت کښې موطا امام مالك کښې د حضرت عبدالله بن دینار ﷺ په روایت سره دحضرت عمر ﷺ یوواقعه عموما علماء کرام ذکرکوي چه حضرت عمرفاروق ﷺ به عام طور دمدینې منورې په کوڅو کښې د شپې ګشت کولو. یو شپه اووتل نو دوی واوریدل چه یو ښځه دخپل خاوند په یاد کښې څه اشعار وائي او هغه په سفر تلې وو. چه دهغې ترجمه داده :

(افسوس چه دې تورو تورو اوږدو شپو کښې زما خاوند نشته دې چه هغه سره اوخاندم او خبرې اوکړم، قسم په الله که دالله ﷻ ویره نه وې نو دې وخت کښې به دپالنګ پښې حرکت کښې وې).

دوی خپلې لور بي بي حضرت حفصه ﷺ لره راغلل او وې فرمائیل چه زیات نه زیات ښځه د خپل په جدائي کښې څومره صبر کولې شي ؟ وې فرمائیل چه شپږ میاشتې یا څلور میاشتې. دوی اوفرمائیل چه اوس به څه حکم کوم چه مسلمان مجاهدین دې سفر کښې ددې نه زیات نه اوسي. بعضو کښې څه زیاتې دې. او ددې ډیر سندونه دي اودا واقعه مشهوره ده.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ								
او طلا قي شوي ښځې دې انتظار کوي								
اوطلاقي شوې ښځې دې انتظار کوي								
بِأَنْفُسِهِنَّ	ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ	وَلَا يَحِلُّ	لَهُنَّ	اَنْ يَّكْتُمْنَ	مَا خَلَقَ اللّٰهُ	فِيْٓ		
په خانونو خپلو	درې حیضه	او نه دی جائز	دهغوي دپاره	چې پټ کړي	هغه چې پیدا کړي دی الله	په		
تردریو حیضوپورې | اوطلاقو شوو ښځو دپاره جائزنه دی چې پټ کړی هغه چې الله د هغوی په بچه دانئ								

أَرْحَامِهِنَّ	إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ	بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَبُعُولَتُهُنَّ	أَحَقُّ
رحمونو دهغوئ كښې | كه وى هغوئ ايمان لرونكى | په الله او په ورځ دآخرت| اوخاوندان دهغوئ | حق داردى				
كښې څه پيدا كړې دى | كه هغوئ په رښتيا په الله او په ورځ دآخرت ايمان لرى | او په عدت كښې دهغوئ خاوندان				
بِرَدِّهِنَّ	فِي ذَٰلِكَ	إِنْ أَرَادُوا	إِصْلَاحًا	وَلَهُنَّ
په واپس ښځوكولودهغوئ | په دې عدت كښې | كه اراده ئې لرله | دصحيح تعلقاتو ساتلو | او شته ښځو لره حقونه				
زيات حقدار دى چه هغوى ته واپس شى | كه دوئ خپل كور جوړ ساتل غواړى | او دښځو هم				
مِثْلُ الَّذِي	عَلَيْهِنَّ	بِالْمَعْرُوفِ	وَلِلرِّجَالِ	عَلَيْهِنَّ
په شان دهغې حقونو| لكه چې دسړوحقونه دى په ښځوباند | دمعلومې طريقې مطابق | البته نارينولره | په ښځو باند				
ددستور مطابق هغه شان حقونه دى لكه چې د (سړو) په هغوئ باندې دى | اود سړو درجه په ښځو باندې اوچته ده				
دَرَجَةٌ	وَاللَّهُ عَزِيزٌ	حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾		
يوه درجه زياته حاصله ده | او الله غالب دې | اوحكمت والادې |				
...........اوالله غالب دې په هركار كښې حكمت لرى |				

قوله تعالى:- وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

د طلاق عدت:- هغه ښځې چه خاوند سره يو ځائې شوى وى او بالغې وى حكم كيږى چه د طلاق نه پس درې حيضو پورې ايسارې شى.بيا كه غواړى نو بله نكاح كولې شى.

د وينځې تخصيص:- خو څلورو واړه امامانو په دې كښې وينځه مخصوص كړې ده،هغه به دوه حيضه تيروى.ځكه چه وينځه په دې معاملاتو كښې د آزادې ښځې نه نيمه ده.ليكن دحيض موده په دوه نشى تقسيميدې،ددې وجې دا به دوه حيضه تير كړى.يو حديث كښې دى چه وينځې دپاره طلاقونه هم دوه دى.او ددې عدت هم دوه حيضه دې.(ابن جرير).خو ددې راوى مظاهر ضعيف دې.داحديث ابوترمذى او ابن ماجه كښې هم دې.([1]) امام حافظ دارقطنى رحمه الله فرمائى چه صحيح خبره دا ده چه دا د حضرت قاسم بن محمد رحمه الله خپل قول دې.ليكن حضرت ابن عمر رضى الله عنه نه دا روايت مرفوع دې.اګر چه ددې نسبت هم امام دارقطنى رحمه الله ته دې،هغوئ هم دا فرمائى چه دا دحضرت عبدالله خپل قول دې.هم داشان خليفة المسلمين حضرت عمرفاروق رضى الله عنه نه هم مروى دى.بلكه صحابه كرامو رضى الله عنهم كښې هم په دې مسئله كښې اختلاف وو.خو بعضې سلفو نه دا مروى دى چه دعدت باره كښې آزاده او وينځه برابر دى.ځكه چه آيت دخپل عموميت لحاظ سره دواړوته شامل دې.او ددې وجې چه دا فطرى امر دې.نو وينځه او آزاده ښځه په دې كښې برابر دى.د حضرت محمد بن سيرين رحمه الله،اودبعضې اهل ظاهرهم دا قول دى.ليكن دا ضعيف دې.غريب سند والا حديث كښې دى چه حضرت اسماء بنت زيد بن سكن انصاريه رضى الله عنها باره كښې دا آيت نازل شوې دې.ددې نه مخكښې د طلاق عدت نه وو.د ټولو نه مخكې د عدت حكم ددې د طلاق نه پس نازل شو.([2])

د وينځې عدت څومره دې؟

---

[1]) ابوداود كتب الطلاق باب فى طلاقه الامة عدمًا: ۲۰۷۹)؛-

[2]) ابوداود كتاب الطلاق باب عدة المطلقة : ۲۲۸۱،وسنده حسن)-

مسلک حنفی:- په تسهیل الهدایه کښې ضمنا دا مسئله ماته ملاو شوه چه د وینزې عدت دوه حیضه دې ځکه د ا ادې ښځې عدت درې حیضه دې اوچونکه حیض نیم کیدې نشی د دې وجې به د وینځې عدت دوه حیضه وی د تسهیل عبارت اوګورئ دریم دلیل دنبیﷺ ارشاد دې.دویﷺ فرمائیلی دی.﴿طلاق الأمة تطليقان وعدتها حيضتان﴾ نوداحدیث ددې آیت بیان واقع شوې دې.(تسهیل الهدایه ۱۳/ ۴۹۸)-

د قروء نه مراد طهرونه دی:- دقروء معنی کښې د سلفو اوخلفو برابر اختلاف دې.یو قول دادې چه ددې نه مراد طهر یعنی پاکی ده.د حضرت عائشه رضی الله عنها هم دا فرمان دې.نو هغوئ دخپل رور حضرت عبدالرحمان دلورحضرت حفصه لره چه کله هغې درې طهره تیر کړل او دریم حیض شروع شو نو حکم ئې ورته اوکړو چه هغه دې مکان بدل کړی.حضرت عروه رحمه الله چه کله دا روایت بیان کړونو د صدیقه رضی الله عنها دویمه وریره ده عمره هم ددې واقعې تصدیق اوکړو او وې فرمائیل چه خلقو په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې اعتراض هم اوکړو نودوی اوفرمائیل چه مراد طهر دې.(موطا امام مالك).[۱] بلکه موطا کښې د حضرت ابوبکر ابن عبدالرحمان داقول هم مروی دې چه ما د پوهه عالمانو نه دا قول هم آوریدلې دې چه د قروء تفسیر طهر دې.(موطا امام مالك).[۲]حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه هم دا فرمائی چه کله دریم حیض شروع شو نو دخپل خاوند نه بری شوه.او ددې نه خاوند بیل شو.(موطا امام مالك).[۳] حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه څموږ په نیز متحقق امر هم دا دې.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،زید بن ثابت رحمه الله،ثابت بن سالم رحمه الله،عروه رحمه الله،سلیمان بن یسار رحمه الله،ابوبکر بن عبدالرحمان رحمه الله،ابان بن عثمان رحمه الله،عطاء بن ابی رباح قتاده رحمه الله،زهری رحمه الله،اوباقی د اووه وارو فقهاء کرامو هم دا قول دې.د حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله هم دامذهب دې.داود رحمه الله او ابوثور رحمه الله هم دا فرمائی.حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه هم یو روایت داشان مروی دې.

ددې دلیل هغه بزرګانو د قران پاك دا آیت هم بیان کړې دې چه ﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ﴾ یعنی دوی ته په عدت کښې طلاق ورکړئ،یعنی طهر کښې د پاکوالی په حالت کښې،چونکه طلاق په طهرکښې ورکړې کیږی نو هغه هم په شمیر کښې راځی.ددې نه معلوم شو چه پورته آیت کښې د قروء نه مراد حیض نه سوا یعنی د پاکئ حالت دې.ددې وجې دا حضرات فرمائی چه کله دریم حیض شروع شی نو ښځه د خپل خاوند د عدت نه بهر شوه.او ددې دکم نه کم عدت دوه دیرش ورځې دی اودوه لحظې دی.دعربو شاعرانو په شعرونو کښې هم دا لفظ د طهر دپاره استعمال شوې دې.

د قروء نه مراد حیضونه دی:- دویم قول دادې چه ددې نه مراد درې حیضه دی.او ترکومې چه هغه د دریم حیض نه پاکه نه شی نو دا په عدت کښې ده.اوبعضو ترغسل پورې ونیلی دی.اوددې دکم نه کم عدت درې دیرش ورځې او یو لحظه ده.ددې دلیل کښې یو خودحضرت عمرفاروق رضی الله عنه دا فیصله ده چه څرته نه ماته یو مطلقه ښځه راغله او وې ونیل چه زما خاوند ماته یو یا دوه طلاقه راکړې وو،بیا هغه ماله په هغه وخت کښې راغلو چه کپړې ویستلې وې او دروازه مې بنده کړې وه (یعنی دریم حیض نه مې لامبل).نو اوفرمائې چه څه حکم دې یعنی رجوع به اوشی اوکه نه ؟ دوی اوفرمائیل چه زما خیال دې چه رجوع به اوشی.حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ددې تائید اوکړو.حضرت ابو بکرصدیق رضی الله عنه،حضرت عمرفاروق رضی الله عنه،حضرت عثمان ذی النورین رضی الله عنه،حضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابوداود رحمه الله،حضرت عباده ابن صامت رحمه الله،حضرت انس بن مالك رحمه الله،حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه،حضرت معاذ رحمه الله،حضرت

---

[۱] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء فی الاقراء.....۵۴)-

[۲] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء فی الاقراء.....۵۵)-

[۳] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء فی الاقراء.....۵۸)-

ابی بن کعب ﷺ، حضرت ابوموسی رحمه الله، حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه، نه هم دا قول مروی دی. سعید بن مسیب رحمه الله، علقمه رحمه الله، اسود رحمه الله، ابراهیم رحمه الله، مجاهد رحمه الله، عطاء رحمه الله، طاؤس رحمه الله، سعید بن جبر رحمه الله، حضرت عکرمه رحمه الله، محمد بن سیرین رحمه الله، حسن رحمه الله، قتاده رحمه الله، شعبی رحمه الله، ربیع رحمه الله، مقاتل بن حیان رحمه الله، سدی رحمه الله، مکحول رحمه الله، ضحاك رحمه الله، عطاء خراسانی رحمه الله، هم دافرمانی. حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی اصحاب نه هم دا مذهب منقول دی.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه زیات صحیح روایت هم دا مروی دې. دوی فرمانی چه د حضرت نبی کریم ﷺ لوئې لوئې صحابه کرامو ﷺ نه هم دا مروی دی. ابو ثور رحمه الله، اوزاعی رحمه الله، ابن ابی لیلی رحمه الله، ابن شرمه رحمه الله، حسن بن صالح رحمه الله، ابوعبدالله رحمه الله او اسحاق بن راهویه رحمه الله نه هم داقول نقل دی. یو حدیث کښې دا هم دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه بنت ابی جحش فرمانیلی وو چه مونځ لره دخپلو اقراء په ورځو کښې پریږدئی.[1] نو معلوم شو چه د قروء نه مراد حیض دې. خو ددې حدیث یو راوي منذر مجهول دې او مشهور نه دې. خو ابن حبان رحمه الله ده ته ثقه وائی. امام ابن جریر فرمانی چه لغتًا (قروء) وائی دهرهغه څیز تلو راتلو وخت ته چه دهغې تلو راتلو وخت مقرر وی. ددې نه معلومه شوه چه ددې لفظ دوه معنې دې. دحیض هم او د طهر هم، اوبعضې اصولی حضراتو نه هم دامسلك نقل دې. والله اعلم.

اصمعی رحمه الله فرمانی چه قرء وائی وخت ته، ابوعمرو بن علاء وائی چه عربو کښې حیض او طهر دواړو دپاره قرء استعمالیده. دابو عمر ابن عبدالبر قول دې چه د اهل عرب او د فقهاء په دې کښې اختلاف نه دې چه طهر او حیض دواړو ته قرء وائی. خود آیت معنی مقرر کولو کښې یو جماعت دې طرفته مائل دې او بل دې بل طرفته.

د قروء نه مراد حیض دې

مسلک حنفی:- صاحب دهدایه رحمه الله د «قروء» په لفظ باندې بحث کوی. اوفرمانی چه دا قروء لفظ د حیض اوطهردواړو په معنی کښې حقیقت دې. ځکه چه دا لفظ د اضدادوځنی دې. دلغت دامام ابن السکیت رائې هم دا ده. چونکه دا لفظ په دوو متضاد معانیوکښې مشترك دې. ځکه په یو وخت کښې دواړه معانی مراد نشی اخستلې. نودقروء دلفظ نه زمونږ په نیزحیض مراد دې (تسهیل الهدایه ۴۹۷/۳)-

قوله تعالی:- وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

د رحمونو حالت پټولو ممانعت:- بیا فرمانی چه ددوی په رحم کښې چه څه دی دهغې پټول حلال نه دی یعنی حمل نو هم او حیض راشی نو هم. چه که دوی په الله ﷻ او دقیامت په ورځ باندې ایمان ساتی. دې کښې دوی ته زورنه ده چه دحق خلاف مه کوئی. او ددې نه معلومیږی چه په دې خبره کښې به ددوی د خبرې اعتبار کولې شی. ځکه چه په دې باندې څه بیرونی شهادت نشی قائمیدلې. ددې وجې دوی خبرداری کړې شوې چه د عدت نه د زر وتلو دپاره حیض نه وی راغلې. او دوی اونه وائی چه د دوی حیض راغلې دې یا د عدت د زیاتوالی دپاره راغلې وی اوداپټ نه کړی، داشان دحمل هم خبر ورکړې شو.

قوله تعالی:- وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

په عدت کښې دننه خاوندانو ته د رجوع اجازت:- بیا فرمانی چه ددې ښځې خاوند ته چه کوم دې ته طلاق ورکړې وو، د واپس کیدو پورا حق حاصل دې. ترکومې پورې چه طلاق رجعی وی یعنی یو طلاق نه پس هم او دوه طلاقو نه پس هم. باقی پاتې شو طلاق بائن یعنی درې طلاقه چه کله اوشی نو یادساتل پکار

---

[1] ابو داود کتاب الطهارة باب فی المراة تستحاض.... ۲۸۰، نسائی: ۳۵۸، ابن ماجة: ۶۲۰)-

دی چه کله دا آیت نازل شوې دې نو هغه وخت پورې طلاق بائن نه وو بلکه هغه وخت کښې که سل طلاقه به ورکړې شو نو تول به رجعي وو. طلاق بائن خو روستو د اسلام په احکامو کښې راغلو که درې طلاقه اوشي نو د واپس کیدو حق ورته نشته دې.هرکله چه دا خبره په خیال کښې وي نو د دې نه د اصولو د عالمانو د دې قاعدې ضعف هم معلومیږي چې د ضمیر په واپس کولو سره د مخکښې عام لفظ تخصیص کیږي که نه ددې وجې ددې آیت په وخت کښې دویم شکل نه وو. دطلاق هم یو صورت وو ،والله اعلم.

قوله تعالی:- وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

د ښځې خاوند خپلو کښې یوبل باندې حقوق: بیا فرمائی چه لکه څنګه په دې ښځو باندې د سړو حقوق دی هم دغه شان ددې ښځو په سړو باندې حقوق دی.هریو ته پکار دی چه د بل لحاظ او خیال ساتی.
صحیح مسلم کښې دی چه حضرت جابر ﷺ نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ د حجة الوداع په موقع باندې خپله خطبه کښې اوفرمائیل چه ائی خلقوا دښځو باره کښې دالله ﷻ نه ویریږئی،تاسو د الله ﷻ امانت سره دوی اخستی دی،ا و د الله ﷻ کلمې سره مو د دوی شرمګاهونه حلال کړی دی.ښځو باندې ستاسو حق دې چه هغوئ دې ستاسو کور ته داسې څوك نه راولی چه هغې سره تاسو خفه شئ؛ که هغوئ داسې اوکړی نو تاسو هغوئ اووهئ چه (خلقو ته) ښکاره شی.دهغوئ په تاسو باندې حق دې نو هغوئ ته د خپل بساط مطابق خوراك ورکړئی،هغوئ باندې اوڅکاك کوی هغوئ ته اغوستلو دپاره جامې ورکړئی.([1])

یو سړی د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه څمونږ د ښځو په مونږ څه حق دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله تاسو خوری نو هغوئ ته هم ورکړئی،کله چه تاسو اغوندئی نو هغوئ ته هم ورکړئی،هغوئ په مخ مه وهئ،هغوئ ته کنځل مه کوئی،د هغوئ نه مه خفه کیږئ او هغوئ چرته مه لیږئی،او په کور کښې ئې ساتئ.([2]) ددې آیت په تلاوت کولو به حضرت ابن عباس ﷺ فرمائیل چه څه خوښوم چه دخپلې بی بی دخوشحالولو دپاره خپل ځان ښائسته کړم لکه څنګه چه هغوئ خپل ځان ښائسته کوی.([3])

قوله تعالی:- وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

بیافرمائی چه سړی ته په هغوئ باندې فضیلت حاصل دې،بدنی حیثیت سره هم،اخلاقی حیثیت سره هم،دمرتبې حیثیت سره هم،دحکمرانئ حیثیت سره هم،دخرچ او اخراجات حیثیت سره هم،پرورش او نګرانئ حیثیت سره هم.غرض دنیاوی اودینی فضیلت هراعتبارسره،لکه څنګه چه فرمائی چه﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ الخ.یعنی سړی دښځو سرداران دی.الله ﷻ یو یو ته فضیلت ورکړې دې.او ددې وجې هم دوی مال خرچ کوی.

قوله تعالی:- وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بیا فرمائی چه الله ﷻ دخپلو نافرمانو نه بدله اخستلو کښې غالب دې او خپلو احکامو کښې حکمت والا دې.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوْفٍ
ا طلاق | دوه خله دی | نو یا ساتنه ده | په صحیح طریقې سره
اطلاق دوه خله دې بیا خو یا په روغ زړه ساتل دی

[1] صحیح مسلم کتاب الحج باب حجة النبی ﷺ : ۱۲۸۰)-

[2] ابوداود کتاب النکاح بآب فی حق المراة علی زوجها : ۲۱۴۲ ،ابن ماجة: ۱۸۵۰ ،وسنده صحیح)-

[3] الطبری: ۵۳۲/۴ ،ابن ابی حاتم: ۷۵۰/۲)-

أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا

یا پرېښودل دي | په ښهٔ طریقې سره | او جائز نهٔ دي | ستاسو دپاره | چې واخلئ تاسو | دهغه مال نه کوم چې

او یا په ښه طریقه رخصتول دي | او تاسو دپاره جائز نه دي چې څه (مهروغیره) موهغوئ ته ورکړې وي

آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۖ فَإِنْ

تاسو ورکړې هغوئ له | هیڅ څیز | مګر | که یریدل دواړه ښځه خاوند | چې او به نشي ساتلې | حدونه دالله | نو که چرې

دهغې نه څه حصه واپس اخلئ | (البته یو صورت دي) که دواړه په دې ویریږي چې دالله په مقرر کړو حدونو به قائم پاتې نشي، نو که

خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

داسې وه چې یریدئ تاسو | چې قائم به پاتې نشي هغوئ دواړه | په حدونو دالله | نو نشته هیڅ ګناه | په ښځه خاوند دواړو باند

تاسو سره داویره وي چې هغوئ دواړه (ښځه خاوند) به دالله په حدودو قائم پاتې نشي | نو هیڅ ګناه

فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ

په ورکولو یا اغستلو دهغه مال کښې | چې په فدیه کښې ورکړې ښځه هغه | داحدونه دالله دي | نو مهٔ اوړئ دهغې نه

نشته په دې کښې که ښځه څه عوض ورکړي (او خان خلاص کړي) | دغه دالله پاک مقرر کړي حدونه دي نو دهغې نه وړاندې مهٔ

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ فَإِنْ طَلَّقَهَا

او څوک چې واوړیدل | دحدونو دالله | نو هم هغوئ | ظالمان دي | بیا که چرې | سړي طلاق ورکړو ښځې ته

تیرېږئ | او څوک چې دالله پاک حدود مات کړي | نو هم دغه کسان ظالمان دي | نو که چرې خاوند ښځې له دریم طلاق هم ورکړو

فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ

نو نهٔ حلالیږي دا ښځه | هغهٔ لره | روستو ددې نه تردې پورې | چې په نکاح واخلي دغه ښځه | خاوند | بل | بیا که چرې

نو بیا دغه ښځه هغه دپاره نه حلالیږي اتر څو چې دبل خاوند سره نکاح اونه کړي |............ بیا که

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا

دې دویم خاوند طلاقه کړه ښځه | نو نشته ګناه | په دواړو باند | چې یو بل ته رجوع وکړي دواړه | هله چې پوخ خیال وي ددواړو

هغه (دویم) خاوند ورته طلاق ورکړي | نو هیڅ حرج نشته که دواړه (رونبی ښځه خاوند) بیا یو ځائې شي | هله که دواړه داګمان کوي

أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝

چې ټینګ به وسیږي دواړه | په حدونو دالله | او دغه حدونه دالله دي | چې بیانوي ئې الله | دپاره دهغه خلقو | چې پوهیږي

چې دالله پاک په مقررو حدودو به (اوس) قائم پاتې شي | او دا دالله پاک مقرر کړي حدونه دي | چې د پوهانو دپاره ئې واضحه

قوله تعالى:- اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۖ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ ۗ

د رجوع قابل دوه طلاقه دي :داسلام نه مخکښې دادستور ووچه خاوند څومره غواړې طلاقونه ورکوی او عدت کښې رجوع کوی.دې سره ښځې د سرو په ګرفت کښې وې چه طلاق به ئې ورکړو او عدت ته به نزدې شوې نو رجوع به ئې اوکړه،بیا به ئې طلاق ورکړو،دا شان به ئې ښځې تنګولې.نو اسلام حدبندی اوکړه چه داشان طلاقونه صرف دوه کیدیشی،دریم طلاق نه پس د واپس کیدلو حق پاتې نه وی.

د ایت شان نزول:- سنن ابوداود کښې باب دې چه درې طلاقونونه پس مراجعت منسوخ دې.بیا دا روایت راوړی چه حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمائی.[1]ابن ابی حاتم کښې دی چه یو سړی خپلې ښځې ته اووئیل چه نه به خه تا اوسوم اونه به دې پریږدم.دې اووئیل چه دا ځنګه ؟ وې وئیل چه طلاق به درکړم او کله چه دعدت ختمیدو وخت راشی نو رجوع به اوکړم،او هم دا شان به کوم.هغه ښځه حضرت نبی کریم ﷺ ته راغله خپل دا تکلیف ئې ورته بیان کړو او په ژړا شوه،دې باندې دا آیت مبارك نازل شو.

یو بل روایت کښې دی چه ددې آیت نازلیدو نه پس اوس خلقو په نوې طریقې سره دطلاق خیال کول شروع کړل او پوهه شو.[2]او دریم طلاق نه پس خاوند ته د واپس کیدو حق پاتې نشو.او وې فرمائیل چه تاسوته خوددوؤ طلاقو اختیار دې چه داصلاح نیت سره خپلې بی بی ته ورکړئ او بیا واپس شئ که هغه په عدت کښې دننه وی.اودا هم اختیار دې چه واپس نه شئ،او عدت تیر کړئ چه بلې نکاح سره واپس شئ،اوکه دریم طلاق ورکول غواړئ نو هغه هم احسان او ښه سلوك سره ورکړئ،نه دهغې څه حق وهئ او نه په هغې باندې ظلم کوئی،او نه هغې ته څه ضرر رسوئی.

د خلعې جواز:-یو سړی حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو چه دوه طلاقونه خو په دې آیت مبارك کښې بیان شو،د دریم طلاق ذکر چرته دې ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ﴿أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ﴾ کښې.کله چه ددریم ظلاق اراده اوکړئی نو ښځه تنګول،په هغې باندې سختی کول چه هغه خپل حق پریږدی او په طلاق باندې راضی شی،دا په سړو باندې حرام دی.لکه بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ﴾ یعنی ښځو لره مه تنګوئی چه تاسو هغوئ ته څه ورکړی دی هغې نه څه واخلئ،اودا بله خبره ده چه ښځه خپلې خوشحالئ سره څه درکړی او طلاق طلب کړی.لکه فرمائی چه ﴿ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا﴾ یعنی که ښځې په خپلې خوشحالئ سره تاسو ته څه پریږدی نو بیشکه هغه ستاسو دپاره حلال او طیب دی.او کله چه ښځې اوخاوند کښې بې اتفاقی زیاته شی او ښځه دهغه نه خوشحاله نه وی او دخاند حقوق نه پوره کوی نو داسې صورت کښې هغه دې څه واخلی اودخپل خاوند نه دې طلاق حاصل کړی.نودخاوندپه ورکړه او د ښځې په اخستو کښې هیڅ ګناه نشته دې.

قوله تعالی:- وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَن يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ

بغیر د څه وجې خلع کول:- دا هم یادساتئ که ښځه بغیر د څه وجې نه دخپل خاوند نه خلع طلب کړی نو هغه سخته ګناهګاره ده.په ترمذی وغیره کښې حدیث دې چه کومه ښځه خپل خاوندنه بغیر د څه وجې نه طلاق طلب کړی نو په هغې باندې د جنت بوی حرام دې [3] او بل روایت کښې دی چه دجنت خوشبو د څلویښتو کالو په مسافت سره هم وی [4]،او یو روایت کښې دی چه دا ښځه منافقه ده.[5]

د خلعې په حکم کښې مذاهب:- ①د سلفو امامانو د یوې لوئې ډلې دا فرمان دې چه خلع صرف په هغه صورت کښې ده چه نافرمانی او سرکشی صرف د ښځې طرفنه وی.په هغه وخت کښې سړې فدیه واخلی او دا ښځه آزاده کړی.لکه ځنګه چه دقران پاك دې آیت کښې دی چه ددې نه سوا هیڅ یو

---

[1]) ابوداود کتاب الطلاق باب نسخ المراجعة بعد التطليقات الثلاث : ۲۱۹۵،نسائی: ۳۵۷٤،وسنده حسن)-

[2]) ترمذی : کتاب الطلاق باب رقم: ١٦ح/۱۱۹۲ وهو حسن)-

[3]) ابوداود کتاب الطلاق باب فی خلع : ۲۲۲٦،ترمذی کتاب الطلاق باب ماجاء فی المختلعات : ۱۱۷۸،ابن ماجة: کتاب الطلاق باب كراهية الخلع للمرأة: ۲۰۵۵،وهو صحيح)-

[4]) ابن ماجة: کتاب الطلاق باب كراهية الخلع للمرأة: ۲۰۵۵،وهو صحيح)-

[5]) ترمذی کتاب الطلاق باب ماجاء فی المختلعات :۱۱۷٦)-

صورت کښې دا جائز نه دی ②بلکه حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که ښځې ته تکليف رسوی او ددې په حق کښې کمې کوی چه دا مجبوره کړې شی او مال واپس راکړی نو ددې واپس کيدل واجب دی.③ حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی چه په حالت داختلاف کښې جائز ده نو په حالت د اتفاق کښې به په طريقه اولی سره جائزوی.④بکر بن عبدالله وائی چه خلع بالکل منسوخ ده.خکه قران پاك کښې دی چه ﴿وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ يعنی که تاسو خپلو ښيبيانوته يوخزانه هم ورکړنی نوبياهم دهغې نه څه مه اخلئ.ليکن دا قول ضعيف او مردود دې.

دحبيبه بن سهل واقعه:- اوس دآيت شان نزول واورئی.موطا امام مالك کښې دی چه حبيبه بنت سهل انصاريه دحضرت ثابت بن قيس بن شماس ﷺ ښځه وه.يو ورځ حضرت نبی کريم ﷺ په تياره کښې د سحر مونځ دپاره اووتلو نووې کتل چه په دروازه کښې حبيبه ولاړه ده.حضرت نبی کريم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه څوك ئې ؟ نو وې ونيل چه څه حبيبه بنت سهل يم.حضرت نبی کريم ﷺ ترې تپوس اوکړو چه څه خبره ده ؟ وې وئيل ائې دالله رسوله ﷺ څه د ثابت په کور کښې نشم اوسيدلې.يا به هغه نه وی يا به څه نه يم.حضرت نبی کريم ﷺ چه دا واوريدل نو خاموش شو.هرکله چه حضرت ثابت ﷺ راغلو نو حضرت نبی کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه ستابی بی څه وائی.حضرت حبيبه اووئيل چه اې دالله رسوله ﷺ ! زما خاوند چه ماته څه راکړی دی هغه ټول ماسره دی.او څه ده ته واپس کول غوارم.حضرت نبی کريم ﷺ،ثابت ﷺ ته اووئيل چه هر څه واخله،نو هغه واخستل او حضرت حبيبه رضي الله عنها آزاده شوه.[1]

يو روايت کښې دی چه حضرت ثابت ﷺ هغه وهلې وه او دې وهلو سره دهغې هډوکې مات شوې وو.حضرت نبی کريم ﷺ چه کله هغه ته دا اوفرمائيل نو په هغه وخت کښې هغه تپوس اوکړو چه آيا څه دا مال اخستې شم.حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه آو.وې فرمائيل يارسول الله دې ته دوه باغونه ورکړې وو.دا ترې ماته واپس کړه.نو دمهرهغه دواړه باغونه واپس کړې شو او بيلتون راغلو.[2]

يو روايت کښې دی چه حضرت حبيبه رضي الله عنها دا هم فرمائيلی وو چه څه دهغه په دينداری او اخلاقو کښې عيب نه لټيوم.ليکن په اسلام کښې کفرکول نه خوښوم.نو حضرت ثابت ﷺ مال واخستلو او طلاق ئې ورکړو.[3]

بعضو روايتونو کښې دهغې نوم جميله هم راغلې دې.[4]بعضو روايتونوکښې داهم راغلی دی چه څه غصه او غضب نشم برداشت کولې.يو روايت کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه واخله خو زيات مه اخله.[5]يو روايت کښې دی چه حضرت حبيبه رضي الله عنها فرمائيلی وو چه هغه په صورت کښې هم څه ښه نه دې.[6]اوبل روايت کښې دی چه دا دعبدالله بن ابی خور وه.او دا په اسلام کښې د ټولو نه رومبئ خلع ده.

يو روايت داهم بيان شوې دې چه يارسول الله ﷺ ! مايو ځل دخيمې پرده اوچته کړه نو اومې کتل چه زما خاوند څو کسانو سره راروان دې او په هغه ټولو کښې دې تور او لنډی قدوالا بدصورته وو.د حضرت نبی کريم ﷺ په دې فرمان چه دده باغ واپس کړه،حضرت حبيبه رضي الله عنها فرمائيلی وو چه يارسول الله ﷺ که تاسو وائې نو څه نور څه ورکولو ته هم تياره يم.او يو روايت کښې دی چه حضرت حبيبه رضي الله عنها

---

[1]) موطا امام مالک کتاب الطلاق باب ماجاء فی الخلع : ۳۱ ابوداود: ۲۲۲۷،وسنده صحيح نسائی: ۳۴۹۲،)-

[2]) ابوداود کتاب اطلاق باب فی الخلع : ۲۲۲۸،وسنده حسن)-

[3]) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکيف الطلاق فيه: ۵۲۷۳)-

[4]) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکيف الطلاق فيه: ۵۲۷۷)-

[5]) ابن ماجة کتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۶،وهون صحيح)-

[6]) ابن ماجة کتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۶،وهون صحيح)-

دا هم ونیلی وو چه یارسول الله ﷺ ! که دالله ﷺ ویره نه وې نو مابه دده په مخ توکلې وې.(۱)

په خلع کښې د مهر نه زیات اخستلو د جواز قول حکم:- ①دجمهورو مذهب خودادې که په خلع دښځې نه دهغه مال نه زیات هم واخلي چه کوم ئې ورکړې وی نو دا جائز دی.ځکه چه قران پاک ﴿فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ فرمائیلی دی.حضرت عمر فاروق ﷺ ته یوه ښځه راغله چه دخپل خاوندنه خفه وه. عمر فاروق ﷺ اوفرمائیل چه دا ښځه په داسې کور کښې قید کړه چې په هغې ګندګي وی.بیا ئې دا دقید خانې نه راوبلله او ورته ئې اوئیل چه څه حال دې ؟ هغې اووئیل چه په ماباندې دآرام شپې په ژوند کښې هم دا تیرې شوې.دوی دهغې خاوندته اووئیل چه دې ته خلع ورکړه اګر چه د غوږ د والئ بدله کښې وی.

یو روایت کښې دی چه هغه ئې درې ورځې هغه ځائې کښې قید کړې وه.یو بل روایت کښې دی که دا تاته خپل معمولی سامان هم درکړی نو دا پریږده.

د خلافت عثماني واقعه:- حضرت عثمان ﷺ فرمائی چه ددې ټولو نه سوا هم خلع کیدیشی.ربیع بنت معوذ بن عفراء فرمائی چه زما خاوند به کله موجود وو نو بیا به ئې هم ماسره سلوك کښې کمې کولو اوکه چرته به لاړو نو بالکل به ئې محرومه کولم.یو ځل ورته ما په جنګ کښې اووئیل څه چه زما په ملکیت کښې دی هغه ټول واخله او ماته خلع راکړه.هغه اووئیل چه آو او بیا دا فیصله اوشوه.خو زما تره حضرت معاذ بن عفراء دا واقعه حضرت عثمان ﷺ ته اوکړه.حضرت عثمان ﷺ هم دا فیصله برقرار اوساتله او وې فرمائیل چه ددې د امعمولی سامان پریږده اونور هر څه واخله.نوددې (۲) واقعاتو دا مطلب دې چه دا دلیل دی په دې خبره باندې چه ښځې سره څه وی هغه هر څه ورکولې شی او خلع اخستې شی.او خاوند دخپل ورکړی شوی مال نه زیات اخستې شی او خلع ورکولې شی.حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت قبیصه بن ذویب رحمه الله،حضرت حسن بن صالح رحمه الله،اوحضرت عثمان ﷺ هم دا قول فرمائیلې دې.دحضرت امام مالك رحمه الله،حضرت لیث رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،او ابوثور رحمه الله هم دا مذهب دې.ابن جریر رحمه الله هم داسند خوښوی.

② اود اصحاب حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله هم دا مذهب دې که ضرر او قصور د ښځې طرفنه وی نو خاوندلره جائز دی چه ده څه ورکړی وی هغه واپس واخلی او ددې نه زیات اخستل جائز نه دی.خو که زیات واخلی نو بیا هم د قضا په وخت کښې جائز دی.اوکه دخاوند دخپل طرفنه زیاتې وی نو بیا هېڅ هم اخستل جائز نه دی.د سعید بن مسیب رحمه الله،عطاء عمرو بن شعیب رحمه الله،زهری رحمه الله،طاوس رحمه الله،حسن رحمه الله،شعبی رحمه الله،حمادبن ابوسلیمان رحمه الله او ربیع بن انس رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.معمر رحمه الله او حاکم رحمه الله وائی چه دحضرت علی ﷺ هم دا فیصله ده.د اوزاعی رحمه الله بیان دې چه د قاضیانو هم دا فیصله ده چه هغوئ د ورکړی شوی مال نه زیات اخستل ښه نه ګنړی.ددوی دمذهب دلیل هغه حدیث هم دې چه کوم پورته بیان شو.اوپه هغې کښې دی چه خپل باغ واخله او ددې نه زیات مه اخله.مسند عبد بن حمید کښې هم یو مرفوع حدیث دې چه حضرت نبی کریم ﷺ خلع اخستونکی ښځې نه دخپل (مال نه) زیات اخستلو لره مکروه کړی دی.(۳)

او په دې صورت کښې چه څه فدیه هغه ورکړی،دا لفظ په قران پاك کښې هم دې نو ددې معنی به دا وی چه د ورکړې شوی (مال) نه څه ورکړی ځکه چه ددې نه مخکې دا فرمان موجود دې چه تاسو دوی

---

(۱) ابن ماجة کتاب الطلاق باب المختلعة تاخذمااخذاعطاها: ۲۰۵۷)-

(۲) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب الخلع وکیف الطلاق قبل حدیث: ۵۲۷۳)-

(۳) عبد بن حمید وسنده)-

ته څه ورکړي دي هغې نه څه مه اخلئ.الخ.دربيع په قرات کښې د (به) نه پس د (منه) لفظ هم دې.

په خلع کښې د مهر نه زيات څه اخستلو حکم

مسلک حنفي:- د احنافو يعنې امام ابوحنيفه ابويوسف محمد او زفر رحمهم الله په نيز که زياتې د ښځې وی نو د خاوند دپاره د هغې دمهر نه زيات واپس اخستل جائز دي خو که زياتې د سړي د طرفه وی نو بيا دده دپاره د مهر نه زيات څيز واپس اخستل جائز نه دي خو که وائې اخستل نو قضاء بيا هم جائز دې (احکام القرآن للجصاص (۵۳۵/۱) شاه فيصل غفرله)-

قوله تعالى:- تِلْكَ حُدُوْدُ اللهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ:: بيافرمائي چه دادالله ﷻ حدود دي،ددې نه تجاوز مه کوئی اوچه څوك تجاوز کوی نوهغه به ګناهګار وی

خلع طلاق فسخ ده:- خلع بعضې حضرات په طلاق کښې نه شميري.هغوئ فرمائي که يو سړي خپلې ښځې ته دوه طلاقه ورکړي وی،بيا ئې دې ښځې سره خلع کړې وه نو که خاوند غواړي نو دې سره بيا نکاح کولې شي،او ددې باندې دليل دا آيت دې.دا قول د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دې. عکرمه رحمه الله هم فرمائي چه دا طلاق نه دې.اوګورئی اول آخر د طلاق ذکر دې،اول د دوؤ طلاقو او بيا په آخر کښې د دريم طلاق او په مينځ کښې د خلع ذکر دې.

نومعلوم شو چه خلع طلاق نه دې بلکه فسخ ده.دحضرت عثمان ؓ،حضرت ابن عمر ؓ،حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت امام احمدبن حنبل رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهويه رحمه الله، حضرت ابوثور رحمه الله،حضرت داود ظاهری رحمه الله هم دا مذهب دې.د حضرت امام شافعی رحمه الله هم زوړ مذهب دادې.او د آيت ظاهری الفاظ هم دادی.

خلع طلاق بائن دي:- بعضې نور بزرګان فرمائي چه خلع طلاق بائن دې.او که ديو نه زياتو نيت وی نو هغه هم معتبر دې.يو روايت کښې دی چه ام بکر اسلميه خپل خاوند عبدالله بن خالد نه خلع واخستله ،او حضرت عثمان ؓ ده ته ديو طلاق فتوی ورکړې وه،او ورسره ئې فرمائيلی وو که څه سامان دې اخستې وی نو هغه به هم وی ليکن دا ضعيف اثر دې،والله اعلم.

دحضرت عمرفاروق ؓ،حضرت علي ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ،حضرت ابن عمر ؓ،حضرت سعيدبن مسيب رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت شريح رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله، حضرت ابراهيم رحمه الله،حضرت جابر بن زيد رحمه الله،حضرت مالك رحمه الله،حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله،او ددوی ملګری حضرت ثوری رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،او ابوعثمان بتی رحمه الله هم دا قول دې چه خلع طلاق دې.د حضرت امام شافعی رحمه الله نوې قول هم دادې.خو حنفيه وائي که ددوؤ طلاقونو نيت خلع کولو والا دې.نو دوه به وی.اګر چه څه لفظ اونه وائي.او که مطلق خلع وی نو يو طلاق بائن به وی.که ددرېو نيت وی نو درې به وی،د حضرت امام شافعی رحمه الله يو بل قول هم دې چه که د طلاق لفظ نه وی او نه بل څه دليل يا شهادت نو بالکل هيڅ نشته دې.

خلع طلاق دي

مسلک حنفي:- دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز باندې خلع طلاق دې لکه څنګه چه فاضل مفسر رحمه الله فرمائيلی دی (تفسير مظهری (۳۴۲/۱))۔

د خلع عدت درې حيضه دی:- ①دحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهويه رحمه الله مسلك دادې چه دخلع عدت د طلاق عدت دې.د حضرت عمر فاروق ؓ،حضرت علي ؓ،حضرت ابن مسعود ؓ او حضرت سعيد بن مسيب رحمه الله،حضرت سليمان بن يسار رحمه الله،حضرت عروه رحمه الله،حضرت سالم رحمه الله،حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله،ابن شهاب رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت شعبی رحمه الله،حضرت ابراهيم رحمه الله،حضرت نخعی

رحمه الله،حضرت ابوعیاض رحمه الله،حضرت فلاس بن عمرو رحمه الله،حضرت سفیان ثوری رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت لیث بن سعد رحمه الله او ابوعبیده رحمه الله هم دا فرمان دې.امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه اکثر اهل علم دې طرفته تلی دی.هغوئ وائی چه چونکه طلاق دې نو ددې عدت هم د طلاق پشان دې.

د خلع عدت حیض دې:- ② دویم قول دا دې چه صرف دیو حیض غدث به ددې وی.حضرت عثمان رضي الله عنه هم دا فیصله کړې وه.اګر چه حضرت ابن عمر رضي الله عنه د دریو حیضونو فتوی ورکوله.لیکن ورسره ئې فرمائیلی وو چه حضرت عثمان رضي الله عنه مونږ نه بهتر دې اوځمونږ نه زیات لوئې عالم دې.او ابن عمر رضي الله عنه نه دیو حیض عدت هم مروی دې.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت ابان بن عثمان رحمه الله،او ټول هغه خلق چه دکومو نومونه پورته ذکر شوی دی چه خلع ته فسخ وائی ضروری دی چه ددې ټولو قول هم داوی.د ابوداود او ترمذی په حدیث کښې دی چه ربیع بنت معوذ ته هم د خلع نه پس دیو حیض تیرولو فرمان حضرت نبی کریم ﷺ ورکړې وو.[1] حضرت عثمان رضي الله عنه خلع والا ښځې ته فرمائیلی وو چه تاباندې هډو عدت نشته دې.خو که نزدې زمانه کښې خاوند سره یو ځائې شوې ئې نو یو حیض راتلو پورې هغه سره اوسه.مریم مغالبه باره کښې حضرت نبی کریم ﷺ چه کومه فیصله کړې وه د هغې تابعداری حضرت امیر المومنین اوکړه.[2]

مسلک حنفی:- د مختلعه عدت د هغه مطلقې پشان دې د چا عدت چې درې حیضه وی که دا ښځه د ذوات الحیض نه وی (احکام القران للعثمانی ۱۱۲/ ۴۹۹)۔

مخلوعه ښځې ته د رجوع کولو حکم :- ①دجمهور علماء کرامو او د څلورو وارو امامانو په نیز خلع والا ښځې ته درجوع حق خاوند ته نه دې حاصل،ځکه چه دې خاوند ته مال ورکړې وو او خپل ځان ئې آزاد کړې وو.②د عبدالله ابن ابی اوفی رحمه الله،ماهان حنفی رحمه الله،سعید رحمه الله او زهری رحمه الله قول دې که هغه د مهر مال واپس اخستې وی او واپس ئې کړی،نو د رجوع حق حاصل دې.بغیر د ښځې د رضا نه هم رجوع کولې شی.③ سفیان ثوری رحمه الله فرمائی که خلع کښې دطلاق لفظ نه وو،نو صرف جدائی ده او د رجوع کولو حق نشته دې.او که د طلاق نوم ئې اخستې وی نو بې شکه هغه د رجوع پوره پوره حقدار دې.داود ظاهری رحمه الله هم دا فرمائی.خو په دې خبره باندې دټولو اتفاق دې که دواړه رضامند وی نونوې نکاح عدت کښې دننه دننه کولې ④ ابن عبدالبر رحمه الله دیو فرقې یو قول دا هم روایت کوی چه د عدت دوران کښې چه څنګه دې سره بل څوك نکاح نشی کولې هم داشان خلع ورکوونکې خاوند هم نشی کولې.لیکن دا قول شاذ اومردود دې.

په عدت کښې د دویم طلاق واقع کیدو حکم:- په دې ښځه باندې عدت کښې دننه دننه دویم طلاق هم واقع کیدیشی یا نه.په دې کښې دعلماء کرام درې اقوال دی.① یو دا چه نه ځکه چه هغه ښځه دخپل نفس مالکه ده.او دې خاوند نه بیله شوې ده.د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت ابن زبیر رضي الله عنه،حضرت عکرمه رحمه الله،حضرت جابر بن زید رحمه الله،حضرت حسن بصری رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله،حضرت احمد رحمه الله،حضرت اسحاق رحمه الله،حضرت ابوثور رحمه الله هم دا قول دې.② دویم قول د حضرت امام مالك رحمه الله دې که خلعې ورکولو سره چپ پاتې نشو نو بلکه طلاق ئې هم ورکړو نو دا به واقع شی.ګنی نه.ددې تائید د هغې قول نه کیږی کوم چې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه مروی دې.③ دریم قول دا دې چه عدت کښې به طلاق واقع کیږی.د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اصحاب حضرت ثوری رحمه الله،حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت سعید بن مسیب رحمه الله،حضرت شریح رحمه الله،حضرت طاؤس

---

[1] ابوداود كتاب الطلاق باب ق الخلع : ۲۲۲۹،وسنده حسن ترمذی: ۱۱۸۵)۔
[2] نسائی كتاب الطلاق باب عدة المختلعة : ۳۵۲۸،ابن ماجة: ۲۰۵۸،وسنده حسن)۔

رحمه الله ،حضرت ابراهیم او زهری رحمه الله ،حضرت حاکم رحمه الله ،حضرت حکم رحمه الله ،حضرت حماد رحمه الله نه هم دا قول منقول دې.حضرت ابن مسعود ﷺ او ابوالدرداء ﷺ نه هم دا مروی دی لیکن ثابت نه دی،
بیا فرمائی چه دا د الله ﷻ حدونه دی.الخ.صحیح حدیث کښې دی چه د الله ﷻ حدونو نه مخکې مه ځئ، فرائض مه ضائع کوئی،دمحارمو بې حرمتي مه کوئی،چه دکوم څیزونو شریعت کښې ذکر نشته دې تاسو هم په هغې باندې خاموش شئ ځکه چه الله ﷻ دهیرې نه پاك دې.(۱) دې آیت نه د هغه خلقو استدلال دې چه وائی چه درې طلاق په یو ځائې ورکول حرام دی.د مالکیه او ددوی دموافقینو هم دا مذهب دې.ددوی په نیز سنت طریقه هم داده چه طلاق دې یو یو ورکړې شی.ځکه چه ﴿اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ~﴾ ونیلې شوی دی.

قوله‌تعالی:- تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا

دالله د حدود نه د تجاوز کولو حرمت:- بیا فرمائی چه داحدونه دی دالله ﷻ ددې حدونو نه تجاوز مه کوئی.ددې تقویت ددې حدیث نه هم شوې دې چه کوم په سنن نسائی کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ ته یو ځل دا معلومه شوه چه یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاق په یو ځائې ورکړې دی.حضرت نبی کریم ﷺ ډیر په غصه شو او اودریدلو او وې فرمائیل چه زما په موجودګئ کښې به د الله ﷻ کتاب سره توقې کولې شی.تر دې چه یو سړې اودریدواو وې ونیل که حضرت نبی کریم ﷺ اجازت اوکړی نو ځه به هغه سړې قتل کړم،(۲)خو ددې روایت سند انقطاع دې.

قوله‌تعالی:- فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ

دطلاق مغلظ :- بیا ارشاد دې چه کله یو سړې خپلې ښځې ته د دوه طلاقو ورکولو نه پس دریم طلاق هم ورکړی.نو هغه به په ده باندې حرامه شی.تر دې چه بل خاوند سره باقاعده نکاح اوکړی،هم بستری اوکړی،بیا هغه مړشی یا طلاق ورکړی.نو که بغیر د نکاح نه لکه وینځه ئې جوړه کړی او وطی ورسره اوکړی نو دابه هم د مخکې خاوند دپاره حلاله نه وی.دا شان اګر که باقاعده نکاح شوې وی اودې دویم خاوند ورسره مجامعت نه وی کړې نو بیا هم ړومبی خاوند دپاره حلاله نه ده.

سعید بن مسیب ته د یوقول نسبت:- اکثرو فقهاء کښې مشهور دی چه حضرت سعید بن مسیب رحمه الله ، مجرد عقد ته حلال وانی اګر چه یوځائې شوی نه وی.خو دا خبره د هغوئ نه ثابته نه ده.یو حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوشو چه یو سړې یو ښځې سره نکاح کوی او د دخول نه مخکې طلاق بته ورته ورکوی،او هغه بله نکاح کوی او هغه ورته هم د دخول نه مخکې طلاق ورکوی،نو آیا دا په ړومبې خاوند باندې حلاله ده.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه بلکه تر څو چه هغه ددې نه او دې دهغې خوند وانخلی.(مسنداحمد ،ابن ماجه وغیره).(۳) ددې روایت راوی حضرت ابن عمر ﷺ نه پخپله حضرت امام سعید بن مسیب رحمه الله دې.نودا څنګه ممکن ده چه هغه دې روایت هم کوی او بیا دې مخالفت هم کوی.او بیا بلادلیل هم.
یو روایت کښې دی ښځه رخصت شی لاړه شی او یو مکان کښې ښځه خاوندیوځائې شی،پرده واچوی لیکن صحبت اونه کړی نوبیا هم دا حکم دې.(۴) پخپله ددوی په زمانه کښې هم دا شان واقعه شوې وه.ددوی نه تپوس اوشو خو دوی ورته د ړومبی خاوند اجازت ورنکړو.(بخاری و مسلم).(۵)

---

(۱) الحاکم فی المستدرک: ٤/١١٥)-
(۲) نسائی کتاب الطلاق بآب الثلاث الجمعوعة وما فیه من التعلیظ : ٣٤٣،وسنده حسن)-
(۳) احمد : ٢/٨٥،کتاب الطلاق باب احلال المطلقة ثلاثا: ٣٤٤٣،ابن ماجة : ١٩٣٣،وهو صحیح)-
(٤) احمد : ٢/٨٥،کتاب الطلاق باب احلال المطلقة ثلاثا: ٣٤٤٣،ابن ماجة : ١٩٣٣،وهو صحیح)-
(٥) صحیح بخاری کتاب الطلاق باب من جوز الطلاق الثلاث : ٥٦٠،صحیح مسلم: ١٤٣٣)-

یو روایت کښې دی چه د حضرت رفاعه قرظی رحمه الله بی بی صاحبه تمیمه بنت وهب ته چه دریم او اخری طلاق ورکړو نو ددوې نکاح حضرت عبدالرحمان بن زبیر رضی الله عنه سره اوشوه لیکن دا دوباره شکایت سره دحضرت نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه او وې وئیل چه هغه دښځې په معیار پوره نه دې ماته اجازت راکړئ چه څه خپل ړومبی خاوند کره لاړه شم.حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه دانشی کیدلې تر څو چه ستا نکاح بل خاوند سره اونشی.اوهغه سره مجامعت اونشی.([1]) ددې احادیثو ډیر سندونه دی او مختلفو الفاظو سره مروی دی.

فصل:

د دویم خاوند سره د نکاح شرعی طریقه:- دا یادساتل پکار دی.چه د دویم خاوندنه مقصد دادې چه پخپله هغه سره رغبت وی او هغه همیشه دښځې ساتلو خواهش مند وی.څکه چه دنکاح مقصد هم دادې.دانه چه مخکې خاوند دپاره صرف حلاله شی او بس.

دتحلیل جماع به شرعی طریقې سره وی:- بلکه حضرت امام مالک رحمه الله فرمائی چه دا شرط دې چه دا مجامعت هم مباح او جائز طریقې سره وی لکه ښځه روژه داره نه وی،د احرام حالت کښې نه وی ،د اعتکاف حالت کښې نه وی،دحیض یا نفاس حالت کښې نه وی.دا شان خاوند هم روژه دار نه وی، محرم یا معتکف نه وی،که په طرفینو کښې یوکښې هم دې حالت کښې وی اوبیاوطی هم اوشی،بیا هم ړومبی خاوند باندې حلاله به نه وی.داشان که دویم خاوند ذمی وی نو بیا به هم ړومبی خاوند دپاره حلاله نه وی.څکه چه د امام مالک صاحب رحمه الله په نزد دکافرو په خپلو کښې نکاح باطل ده.

د تحلیل په جماع کښې د انزال شرط:- امام بصری رحمه الله خو دا شرط هم لګوی چه انزال هم وی څکه چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم الفاظو نه په ظاهره کښې دا معلومیږی چه ترڅومې پورې هغه ستا نه اوته دهغې نه مزه وانخلې او که هم دا حدیث ددې پیش نظر وی نو پکار دی چه دښځې طرفنه هم دا شرط معتبر وی لیکن دحدیث لفظ ﴿عسیلة﴾ نه منی مراد نه ده دا یاد ساتئ څکه چه مسند احمد او نسائی کښې حدیث دې چه عیسله نه مراد جماع ده.([2])که د دویم خاوند اراده ددې نکاح نه دا وی چه دا ښځه دړومبی خاوند دپاره حلاله شی نو دداسې خلقومذمت بلکه ددې د ملعون کیدو تصریح په حدیثو کښې راغلې ده.

په حلاله کونکی باندې لعنت:- مسند احمد کښې دی چه بدن کښې ستنې سره رانجه لګول،اونورو لره داسې کولو والا ښځې او ویښته یو ځائې کولو والا ښځو باندې لعنت وئیلې شوی دې.حلاله کولو والا اوچه دچا دپاره چه حلاله کوی،په هغوئ هم دالله جل جلاله غصه.سودخور او سود ورکولو والا هم لعنتی دی.([3])امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دصحابه کرامو رضی الله عنهم هم دا عمل دې.حضرت عمر فاروق رضی الله عنه،حضرت عثمان رضی الله عنه،حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه هم دا مذهب مروی دې.تابعین فقهاء هم دا وائی.علی ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم دا فرمان کوی.

لعنتی خلق:- او یو روایت کښې دی چه د سودګواهی ورکولو والو او ددې دلیکلو والو باندې هم لعنت دې.زکوة نه ورکونکی او په اخستو کښې زیاتی کولو واله باندې دالله جل جلاله لعنت دې.هجرت نه پس

---

[1] ، داروایت چه دې کښې د رفاعه د بی بی صراحت دې،دا امام مالک موطا کتاب النکاح،باب النکاح المحلل وما اشبهه : ۱۷ کښې ذکر کړې دې وهو صحیح،یاد ساتئ رو وایت کښې دی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم حاضریدو والا حضرت رفاعه پخپله دې ددهٔ بی بی نه لکه څنګه چه صحیح مسلم کښې دی : ۱۴۳۳)۔

[2] ، احمد: ۶۲/۶)۔

[3] ، احمد : ۴۴۸/۱ کتاب النکاح باب ماجاء فی المحلل والمحلل له: ۱۱۱۹ ،نسائی: ۳۴۴۵)۔

واپس کیدو والو دپاره هم غضب دې.نوحه کول هم ممنوع دی.([۱])یو حدیث کښې دی چه خه تاسو ته اووایم چه قرض اخستونکې سنډا څنګه دې.خلقواووئیل چه آو.وې فرمائیل چه څوك حلاله کوی یعنی طلاق والا ښځې سره ددې وجې نکاح اوکړی چه هغه د مخکې خاوند دپاره حلاله شی نو په ده باندې دالله ﷺ لعنت دې.او چه څوك دخپل ځان دپاره داسې اوکړی هغه هم ملعون دې.(ابن ماجه).([۲]) یو روایت کښې دی چه دداسې نکاح په حقله د حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا خو هډو نکاح نه ده چه په دې کښې مقصود یو وی او ظاهر بل څه وی.چه په هغې کښې دالله ﷻ کتاب سره ټوقې شوې وی.نکاح صرف هغه ده چه رغبت سره وی.([۳]) مستدرک حاکم کښې دی چې یو سړی عبدالله بن عمر ﷺ ته سوال اوکړو چې یو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل.دې نه ددهٔ رور دې ښځې سره په دې نیت نکاح اوکړه چې دا څما رور دپاره حلاله شی نو آیا دا نکاح ده دوئ اوفرمائیل چې بالکل نه.مونږ خو به دې ته د نبی کریم ﷺ زمانه زنا وئیله.نکاح هغه ده چې په هغې کښې رغبت وی.د دې حدیث دې روستنئ جملې دا موقوف کړې دې اګرچې په حکم کښې مرفوع کړې دې.بلکه یو روایت کښې دی چه امیر المومنین حضرت عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل که څوك داسې کوی یا بل چاباندې ئې کوی نو څه دواړو باندې د زنا حد لګوم.یعنی هغوئ به رجم کوم.([۴]) خلیفه حضرت عثمان ﷺ هم داسې نکاح کښې تفریق اوکړو.داشان حضرت علی ﷺ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغیره ډیرو صحابه کرام ﷺ نه هم دا مروی دی.

قوله تعالی:- فَاِنۡ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَاۤ اَنۡ يَّتَرَاجَعَاۤ اِنۡ ظَنَّاۤ اَنۡ يُّقِيۡمَا حُدُوۡدَ اللّٰهِ ؕ

بیا فرمان دې که دویم خاوند دنکاح او وطی کولو نه پس طلاق ورکړی نو ړومبی خاوند سره ددې ښځې په نکاح کولو کښې هیڅ ګناه نشته دې.خو چه دا ښه طریقې سره وخت تیروی.او دا دې وی چه هغه دویمه نکاح صرف نکاح دهوکه اومکروفریب نه وو.بلکه حقیقت وو.دا دی د الله ﷻ شرعی احکام چه د عالمانو دپاره الله ﷻ واضح کړی دی.

د یو طلاق نه پس عدت ختمیدل او بل سره نکاح کول:- امامان په دې کښې اختلاف لری چه یو سړی خپلې ښځې ته دوه یا یوطلاق ورکړو اوبیا ئې هم پریږدی،تردې چه هغې باندې عدت تیرشو.بیا دې بل سره نکاح اوکړه.او هغه سره ئې هم بستری اوکړه،اوبیا ورته هغه هم ورته هم طلاق ورکړو اود دې عدت ختم شو،بیا ئې هغه ړومبی خاوندسره نکاح اوکړه نو آیاهغه ته به دریو کښې چه کوم طلاقونه یعنی یو یادوه باقی وو صرف د هغې اختیار به وی او که ړومبی درې طلاقونه به د شمیر نه ساقط شی.او ده ته به دوباره د دریو طلاقو حق حاصل وی.ړومبې مذهب دحضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او د صحابه کرامو ﷺ یو جماعت دې او دویم مذهب دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله،اوددوی دملګرو دې.اوددوی دلیل دادې چه کله دریم طلاق په شمیر کښې رانغلو نو ړومبې او دویم به څنګه راشی.والله أعلم.

په طلاق رجعی کښې زوج ثانی سره د نکاح نه پس زوج اول د څو طلاقو مالك دې؟

مسلك حنفی:- په ذیر بحث مسئله کښې د امام ابوحنیفه او ابویوسف رحمهما الله په نیز زوج اول چه دوباره نکاح اوکړی نو دې د درې طلاقو مالك شو او امام محمد رحمه الله فرمائی چه په اوله چې ورسره د څو طلاقو اختیار باقی پاتې شوې وو صرف هغه به باقی وی مثلاً که په اوله نکاح کښې ئې

---

[۱]) نسائی کتاب الزینة: باب الموتشمات......:۵۱۰۵)-

[۲]) ابن ماجة کتاب النکاح باب المحلل والمحلل له : ۱۹۳٦،وهو حسن)-

[۳]) الحاکم : ۱۹۹/۲ وسنده صحیح)-

[۴]) الطبری: ۵۹۸/٤)-

دوه طلاقه ورکړې وو نو اوس به ورسره صرف یو طلاق وی اوکه په اوله نکاح کښې ئې یو طلاق ورکړې وو نو اوس به ورسره دوه طلاقه وی (التفسير المظهری ۱۱ / ۳۴۷)۔

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ

او کله چې | طلاق ورکړئ تاسو | ښځوته | او نزدې شوې هغوئ | نیتې دعدت خپل ته | نو یا اوساتئ هغوئ | په ښه طریقې سره

بیانوی | او هرکله چې تاسو ښځوته طلاق ورکړئ | او هغوئ خپلې نیتې ته نزدې شی | نو یا خونې په روغ نیت ایسارې کړئ

اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۠ وَّلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ وَمَنْ

یا پریږدئ هغوئ | په ښه طریقې سره | او مه ساتئ هغوئ | دپاره دضرررسولو | چې زیاتې اوکړئ | او هغه څوک

اویانې په ښه طریقه رخصت کړئ | دتنګولو دپاره ئې مه ایساروئ | دا ظلم دې | او څوک چې

يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ

چې کوی | داسې کار | په حقیقت کښې | هغه ظلم اوکړو | په خپل ځان | او مه نیسئ | آیتونه دالله | په ټوقو سره

داسې کار اوکړی | هغه پخپل ځان ظلم اوکړل | ....او دالله پاک دآیتونونه لوبې مه جوړوئ

وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ

او یاد کړئ | نعمت دالله | چې کړې ئې دې په تاسو باند | او هغه | چې نازل کړې دې الله | په تاسو باند

او په تاسو چه دالله پاک کوم نعمتونه دی هغه یادساتئ | او څه چه ئې په تاسو د کتاب او حکمت نه نازل

مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا

چه کتاب | او حکمت دې | نصیحت کوی هغه تاسو ته | په هغې سره | او اوویریږئ دالله نه | او پوهه شئ

کړی دی په هغې سره تاسو ته نصیحت کوی | ....او الله پاک نه ویره کوئ او خبر شئ چې

اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۳۱﴾

چې بیشکه الله | په هر څیز | خبر دې

الله پاک په هر څۀ پوهه دې |

قوله تعالی:- وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۠

په طلاق ورکولو کښې ښه طریقه اختیار کړئ:- سړو ته حکم دې چه کله هغوئ خپلو بیبیانوته طلاق ورکوی نو چه په کومو طلاقونو کښې هغوئ ته دواپس کیدو حق حاصل وی او عدت نزدې وی نو یا خودې ښه طریقې سره واپس کړی یعنی رجعت باندې دې ګواه مقرر کړی او ښه طریقې سره دې د اوسولونیت اوکړی او یا دې هغوئ ښه طریقې سره پریږدی. او عدت ختمیدو نه پس دې دخپل ځانې نه بغیرد دښمنئ او جنګ نه اوباسی. د جاهلیت دا دستور اسلام ختم کړوچه کوم په هغوئ کښې وو چه طلاق به ئې ورکړو او عدت ختمیدو ته نزدې به ئې بیا رجوع اوکړه، بیابه ئې طلاق ورکړو او بیا به ئې رجوع اوکړه. او داشان به ئې ښځه همیشه دپاره تکلیف کښې ساتله چه نه په نکاح کښې پاتې وه او نه او کونډه وه. نو الله ﷻ ددې نه ئې منع اوفرمائیل او وې فرمائیل چه داسې کولووالا ظالم دې.

قوله تعالی:- وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا

دالله ﷻ په ایاتونو پورې د ټوقو ممانعت:- بیا ئې فرمائی چه د الله ﷻ آیتونه مذاق مه جوړوئ. یوځل حضرت نبی کریم ﷺ داشعر قبیلې نه خفه شو نو حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه راغلو او د خفګان تپوس

ئې اوکړو.حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه داخلق ولې دا وائی چه ما طلاق ورکړواوما رجوع اوکړه. یاد ساته د مسلمانانو دا طلاقونه نه دی،ښځو ته د عدت مطابق طلاقونه ورکونی.(۱) اودا مطلب هم اخستې شوې دې چه دا هغه سړې دې چه ښځې ته د ضرر رسولو دپاره طلاق ورکړی اودهغې عدت اوږدولو دپاره رجوع کوی.(۲) دا هم ونیلې شوی دی چه دا هغه سړې دې چه هغه طلاق ورکړی او بیا ئې آزاده کړی یا نکاح اوکړی.بیا اووائی چه ما خودا په ټوقو ټوقو کښې اوکړل.نوداسې صورت کښې به په حقیقت کښې دا واقع کیږی.

حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه یو سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو بیائې اووئیل چه ما خو ټوقې کولې.نو په دې باندې دا آیت نازل شو او حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا طلاق اوشو.(ابن مردویه).حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه خلقو به طلاق ورکولو او ښځې به ئې آزادولې او نکاح بهٔ ئې کوله او بیا ئې وئیل چې دا مونږ هسې زړه خوشحالولو دپاره اوکړل نو په دې دا آیت مبارک نازل شو او نبی ﷺ اوفرمائیل چه څوک طلاق ورکړی یا غلان آزاد کړی یا نکاح اوکړی یا بل چالره نکاح اوکړی که پخه نکاح وی اوکه هسې په ټوقول ټوقو کښې وی نو داټول اوشو (ابن ابی حاتم).دا حدیث مرسل اوموقوف ډیرو سندونوسره مروی دې.

د درې څیزونو ټوقې هم حقیقت دې:- ابوداود،ترمذی،ابن ماجه کښې داحدیث دې چه درې څیزونه داسې دی که هغه پخې ارادې سره وی یا ټوقو ټوقو کښې وی نودرې واړه به ثابت وی،① نکاح ② طلاق ③ رجعت.ترمذی رحمه الله دې ته غریب حسن وائی.

قوله تعالی:- وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ط

دالله د نعمت یادولو حکم:- بیافرمائی چې دالله ﷻ نعمت یادکړئی چه هغه رسول اولیږلو،هدایت او دلیلونه ئې نازل کړل اوکتاب اوسنت ئې اوخودلو،حکم ئې هم اوکړو اومنع ئې هم اوکړه.وغیره وغیره .چه څه کارونه کوئی او د څه نه منع شئ هریو کښې د الله ﷻ نه ویریږئی او پوهه شئ چه الله ﷻ هر پټ او هر ښکاره ښه پیژنی.

وَإِذَا	طَلَّقْتُمُ	النِّسَآءَ	فَبَلَغْنَ	
او کله چې	طلاق ورکړو تاسو	ښځوله	اواورسیږی هغوئ	
اوهر کله چې تاسو ښځوته طلاق ورکړئ	اوهغوئ خپله نیټه (عدت پوره کړی			
أَجَلَهُنَّ	فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ	أَنْ يَنْكِحْنَ	أَزْوَاجَهُنَّ	إِذَا
مودې خپلې ته	نو مهٔ منع کوئ هغوئ	چې نکاح اوکړی	خاوندانوخپلو سره	کله چې
نودخپلو (اولنو) خاوندانوسره دنکاح کولو نه ئې مه منع کوئی				کله چې
تَرَاضَوْا	بَيْنَهُمْ	بِالْمَعْرُوفِ ط	ذٰلِكَ	يُوعَظُ	بِهٖ	مَنْ
هغوئ خوښ وی	په خپل منځ کښې	په ښکلې طریقه	دا حکم	نصیحت کیدې شی	په دې سره	هغه چاته
هغوئ د رواج مطابق خپلو کښې راضی وی	په دې خبروستاسونه هغه چاته نصیحت کولی شی چې هغه					

(۱) الطبری: ٥/١٤-
(۲) الطبری: ٥/١٨-

كَانَ	مِنْكُمْ	يُؤْمِنُ	بِاللّٰهِ	وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ط	ذٰلِكُمْ
چي وي	ستاسونه	چي ايمان راوړي	په الله باند	او په ورځ دآخرت باند	دې داحکم تاسو ته

په الله پاک اوپه ورځ د آخرت ايمان ساتي ا..........او داستاسو دپاره

اَزْكٰى	لَكُمْ	وَاَطْهَرُ ط	وَاللّٰهُ	يَعْلَمُ	وَاَنْتُمْ	لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾
چه زيات غوره دي	ستاسو دپاره	او زيات پاک	اوالله	پو هيږي	او تاسو	نه پو هيږئ

ډيره غوره اوپاکيزه طريقه ده| اوالله پاک په هرڅهٔ ښه پوهيږي اوتاسونه پوهيږئ |

قوله تعالى: - وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ط

د ولی نه بغير د نكاح كولو حكم: -په دې آيت كښې دښځو د ولی او وارثانود دې خبرې نه ممانعت دې چه كله يوه ښځه طلاقه شي اوعدت ئې هم تير شي او بيا ښځه خاوند خپلو كښې رضامند وی او نكاح كول غواړي نوهغوئ مه منع كوئي.په دې آيت كښې دليل دې ددې امر چه ښځه خپله نكاح پخپله نشی كولې اونكاح بغيرد ولی نه نشی كيدلې.ابن جرير او ترمذی ددې آيت تفسير كښې داحديث وارد كړې دې چه ښځه د ښځې نكاح نشی كولې.او ښځه خپله نكاح په خپله نشی كولې.او نكاح بغير د ولی نه نشی كيدې.هغه ښځې زناكارې دی چه خپله نكاح په خپله كوی.([1]) دويم حديث كښې دی چه نكاح بغيرد دوه رهبرانو نه او دوه عادلانونه نشته دې.([2])اګر چه په دې مسئله كښې اختلاف دې. ليكن دا د دې دبيان ځائې نه دې.مونږ په كتاب الاحكام كښې ددې بيان كړې دې. ﴿فالحمدلله﴾

ښځه بغير د ولی نه نكاح كولی شي

مسلک حنفی: - حنفيان وائی چه بغير د ولی نه نكاح جائز ده ځكه چرته د ولی نه بغير جائز نه وه هو الله تعالى به د نكاح كولو نسبت ولې كړې وې زوجينو به ئې نه كولو هركله چه الله ﴿حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ﴾ اوفرمائيل نو معلومه شوه چه په خپل اختيار سره سرې (احكام القران للعثمانی ۱/۱۲ ۵۰۹)-

د ايت شان نزول: -دا آيت دحضرت معقل بن يسار ﷺ،او ددوی د خور ﷺ باره كښې نازل شوې دې.صحيح بخاری كښې ددې تفسيرپه بيان كښې دې چه حضرت معقل بن يسار ﷺ فرمائی چه زما خور لره به رشتې راتلې.ما ددې نكاح اوكړه.هغه ورته څو ورځې پس طلا ق وركړو.بيا عدت تيريدو نه پس ئې دنكاح درخواست اوكړو،ما انكاراوكړو،نو په دې باندې دا آيت نازل شو.چه ددې په آوريدو سره حضرت معقل ﷺ د قسم خوړلو نه باوجود چه څه به ئې ستا په نكاح درنكړم اونه به راضی شم،دې راضی شو او وې وئيل چه ما دالله ﷻ فرمان واوريدو او مااومنلو.او خپل اوخوئی مې راوبللو او دوباره ورسره نكاح اوشوه او دقسم كفاره مې وركړه.([3]) دهغې نوم جمل بنت يسار وو.ددې دخاوند نوم ابوالبداح وو،بعضو ددې نوم فاطمه بنت يسار خودلې ده.سدی رحمه الله فرمائی چه دا آيت دحضرت جابربن عبدالله ﷺ او دده د تره لور باره كښې نازل شوې دې.خو ړومبئ خبره صحيح ده.

قوله تعالى: - ذٰلِكَ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ط

په شرعی احكامو كښې دمخلوق ښيګړه ده: - بيافرمائی چه د دهغه چا دپاره نصيحت او وعظ چه څوک په شريعت ايمان راوړی،دالله ﷻ نه ويريږی،د قيامت ويره وی ورسره،هغوئ ته پكار دی چه دهغوئ په

---

[1]) ابن ماجة كتاب النكاح باب لانكاح الا بولی : ۱۸۸۲)-

[2]) الاوسط للطبرانی نحو المعنى : ۵۲۵)-

[3]) صحيح بخاری كتاب النكاح باب من قال لا نكاح الا بولی : ۵۱۳۰،ابوداود : ۲۰۸۷،ترمذی: ۲۹۸۱)-

ولایت کښې کومې ښځې دی هغوئ په داسې حالت کښې منع نه کړی دنکاح کولو نه.دشریعت اتباع دې کوی،او داسې ښځې ددوی د خاوندانو په نکاح کښې ورکوی او خپل غیرت او پښتو چه دشریعت ماتحت کول ستاسو دپاره بهتره ده اود پاکوالي سبب دي.ددې مصلحتونو علم الله ﷻ ته دی.تاسوته ددې علم نشته دې چه په کوم یو کار کښې ښیګړه ده او د کوم یو کار په پرېښودلو کښې ښیګړه ده.د علم حقیقت الله ﷻ ته دي.

وَالْوَالِدٰتُ

او میندي

اوطلاقي شوې میندي

يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

به پې ورکوی | اولاد خپل ته | دوه کاله | پوره | دپاره دهغه پلار | چې غواړي | چې پوره کړي | دتی ورکولو موده

دې خپل اولاد ته پوره دوه کاله تئ ورکوی اکوم (پلاران) چې د (اولاد) د تی موده پوره کول غواړي

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ لَا

او دی په پلار دبچی باند | خوراك ورکول میندوته | اوجامې ورکول میندوته | په معلومې طریقې سره | نه دی پکار

اودماشوم په پلار باندې ددغې ښځې نان نفقه اوجامې د رواج مطابق مقرر دی | هیڅا ته د هغه د وس

تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا

بوج اچول په هیچاباند | مګر مطابق | د طاقت دهغهٔ | تکلیف دې نشي ورکولي | مورته | په سبب دبچی دهغې | اونهٔ

نه زیات تکلیف نشی ورکولي | نه دې مور ته د هغې په بچی باندې ضرر رسولي شی (چې دا ستاخوني دې وته نې ساته) اونه

مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۗ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا

پلاردهغه ته | په سبب دبچی دهغه | اوپه وارث باند | په شان ددغې | خوکه چرې | اوغواړي دواړه پریکول دبچی د تی نه

دې پلار ته د هغه په بچی باندې | اودغسې حق دماشوم په وارث باندې هم شته | خوکه پریکول غواړي دتی

عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ؕ وَاِنْ اَرَدْتُّمْ اَنْ

په رضا د دواړو سره | او په مشورې خپلې سره | نو نشته ګناه | په دواړو باند | او که چرې غواړئ تاسو | چې

دواړه په خپلې رضا او صلاح مشورې سره | نوهیڅ ګناه نشته په دواړوباندې | اوکه تاسو ښیول غواړئ

تَسْتَرْضِعُوْٓا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ

دتی ورکولو په غرض اونیسئ بله ښځه | د اولاد خپل دپاره | نو نشته ګناه | په تاسو باند | کله چې ورکړئ تاسو هغه مزدوری

خپل اولاد دپاره بله دائی (موضعه) | نوهیڅ ګناه نشته خو چه ادا کوئ هغه (وظیفه)

مَّآ اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا

چې مقرر کړې وی تاسو | په معلو مه طریقه | اواوپرېږئ دالله نه | اوپوهه شئ | چې الله | په هغه کارونو

چې تاسومقرر کړې وی په ښه طریقه |..............اوالله پاک نه ویره کوئ | اوخبر شئ چې الله پاک

تَعۡمَلُوۡنَ	بَصِيۡرٌ
چې کوئ ئې تاسو | نظر لرونکی دې	
ستاسو کارونه وینی |	

قوله تعالی:- وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

بچی ته د پئیو ورکولو موده:- دلته الله ﷻ دبچو والو ښځو باره کښې ارشاد فرمائی چه دپئیو ورکولو موده دوه کاله ده.دوه کالونه پس دپئیو ورکولو هیڅ اعتبار نشته دې.دې نه پس پئ ورکول ثابت نه دی .او نه پرې حرمت رضاعت ثابتیږی.د اکثرو ائمه کرام هم دا مذهب دې.

د رضاعت موده:- په ترمذی کښې باب دې،،چه د رضاعت حرمت هغه رضاعت ثابتوی چه د دوه کالو نه مخکې وی([1]) بیا حدیث راوړی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه هغه رضاعت حراموی چه کومې کولمې ډکې کړی او د پئیو خلاصولو نه مخکې وی.داحدیث حسن صحیح دې.او اکثر اهل علم صحابه کرام ﷺ وغیره هم په دې باندې عمل کوی چه ددوؤ کالونه مخکې رضاعت معتبر دې.دې نه پس رضاعت معتبر نه دې.ددې حدیث راوی په شرط د صحیحینو دې.حدیث کښې د ﴿فی الثدي﴾ لفظ راغلې دې.ددې معنی هم دمحل رضاعت یعنی ددوؤ کالونه مخکې دې.هم دا لفظ حضرت نبی کریم ﷺ په هغه وخت کښې فرمائیلی وو چه کله ددوی د خوئې حضرت ابراهیم وفات شوې ووچه د پئیو څکلو په موده کښې وفات شوې وو او هغه ته پئیو څکلو والا جنت کښې مقرروه.([2])دحضرت ابراهیم ﷺ عمر په هغه وخت کښې یو کال اولس میاشتې وو.دارقطنی کښې یو حدیث کښې دې چې د دوؤ کالومودې نه پس رضاعت معتبر نه دې.([3]) حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه هم فرمائی چه دې نه پس هیڅ څیز نشته دې.د ابوداود طیالسی روایت کښې دی چه د پیئو پریښودلونه پس رضاعت نشته دې.د بلوغت نه پس د یتیمئ حکم نشته دې.([4])

پخپله قران پاك بل ځائې کښې فرمائی چه ﴿ فصاله فی عامین ﴾ الخ.د پئیو پریښودلوموده دوه کاله ده.بل ځائې کښې دی چه ﴿وَحَمْلُهٗ وَفِصٰلُهٗ﴾ یعنی حمل او پئ د دواړو موده دیرش میاشتې ده.اودا قول چه ددوؤ کالونه پس پئ ورکول او څکلو سره درضاعت حرمت نه دې ثابت،ددې ټولو حضرات (هم دا قول) دې.حضرت علی ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت جابر ﷺ،حضرت ابوهریره ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ام سلمه رضی الله عنها،حضرت سعید بن المسیب رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله او دجمهورو هم دامذهب دې.امام محمد رحمه الله او امام مالك رحمه الله نه هم دا مذهب منقول دې.یو حدیث کښې دی چه د حضرت امام مالك رحمه الله نه دوه کاله او دوه میاشتې هم مروی دی.اویو روایت کښې دوه کاله او درې میاشتې هم مروی دی.حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله دوه نیم کاله ښائی.زفر اوزاعی رحمه الله نه هم دا روایت دې.امام اوزاعی رحمه الله نه یو روایت کښې دی که دیو بچی دو کالو نه مخکې موده کښې پئ بند کړې شی،بیا دې نه پس دیو ښځې پئ اوڅکی نو بیا هم حرمت نه ثابتیږی.ځکه چه اوس دا دخوراك قائمقام شو.امام اوزاعی رحمه الله نه دا روایت دا دې چه حضرت

---

[1] ترمذی کتاب الرضاع باب ماجاء ان الرضاعة لا تحرم الا : ۱۱۵۲،وهو صحیح)۔

[2] صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قیل فی اولاد المسلمین : ۱۳۸۲،صحیح مسلم: ۲۳۱٦)۔

[3] دارقطنی : ۱۷٤/٤،موطا امام مالک کتاب الرضاع باب رضاعة الصغیر ح/٤،بیهقی : ۷ /٤٧٢،داروایت ابن عباس رضی الله عنه پورې موقوفا صحیح دې)۔

[4] الطبرانی فی الکبیر: ١٤/٤،ح/۳۵۰۲،وسنده حسن)۔

عمرفاروق ﷺ او حضرت علی ﷺ نه مروی دي چه د پنیو بندولو نه پس رضاعت نشته دې.ددې قول دوه مطلبه کیدیشی یعنی یا خو دا چه د دوو کالو نه پس یا دا چه کله هم دې نه مخکې پې بندکړې شی.دې نه پس ځنګه چه دامام مالك رحمة الله علیه فرمان دې.والله اعلم.

د رضاعت د مودې بیان

مسلک حنفی:-دامام ابوحنیفه رحمة الله علیه په نیز باندې د رضاعت موده دوه نیم کاله دی او د امام ابویوسف رحمة الله علیه او امام محمد رحمة الله علیه په نیز دوه کاله ده لکه ځنګه چه د جمهورو قول دې او فتوی هم د صاحبینو په قول ده یعنی د رضاعت موده دوه کاله ده که د دوو کالو نه پس ئې چا ته تې ورکړو په هغې باندې د رضاعت احکام نه مرتب کیږی (احکام القران للعثمانی ۵۵۵/۱۱۲)-

د دوو کالو نه پس د رضاعت ثبوت:- خو صحیح بخاری او صحیح مسلم کښې عائشه رضی الله عنها نه مروی دی چه هغه ددې (دوو کالو) نه پس بلکه د لوئې سړی رضاعت په حرمت کښې موثر ګڼړی [1] عطاء رحمة الله علیه او لیث رحمة الله علیه نه هم داقول منقول دې.حضرت عائشه رضی الله عنها چه به د کوم سړی یو ځائې ته تګ راتګ ضروری ګڼړل نوپه داسې صورت کښې به ئې حکم ورکولو چه ښځې دې هغه ته خپل پې ورکړی.او ددې حدیث نه به ئې دلیل اخستلو چه حضرت سالم ﷺ چه دحضرت حذیفه مولی وو،حضرت نبی ﷺ ورته حکم کړې وو چه هغه دې دده د ښځې پې اوڅکی.حالانکه د ډیرې مودې وو.او په دې وجه بیا تلو راتلو.لیکن دحضرت نبی کریم ﷺ نورې بیبیانې ددې نه انکار کولو او وئیل به ئې چه دا واقعه د هغه دپاره وه،دهر سړی دپاره دا حکم نه وو.[2] یعنی د جمهورو مذهب دې یعنی دځلورو وارو امامانو،او فقهاء،دټولو صحابه کرامو او د ټولو امهات المومنین سوا د حضرت عائشه رضی الله عنها نه دا دې چه د دوو کالو نه پس رضاعت نه ثابتیږی او ددوی دلیل هغه حدیث دې چه کوم بخاری او مسلم کښې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ستا رور څوك دې،رضاعت په هغه وخت کښې دې چه کله پې اولږه ختموی[3] باقی د رضاعت پوره پوره مسئله د ﴿وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ﴾ تفسیر کښې به انشاء الله راشی.والله اعلم.

قوله تعالی:- وَعَلَى ٱلۡمَوۡلُودِ لَهُۥ رِزۡقُهُنَّ وَكِسۡوَتُهُنَّ بِٱلۡمَعۡرُوفِۚ لَا تُكَلَّفُ نَفۡسٌ إِلَّا وُسۡعَهَاۚ

د رضاعت د اجرت بیان:-بیا فرمان دې چه د بچو د مور نان نفقه دبچو په پلار باندې ده.د خپلو خپلو ښارونواؤدستور مطابق دې ادا کړی او نه دې زیاتې کوی او نه دې کمې کوی بلکه د وس مطابق دې درمیانه خرچ ورکړی.لکه فرمائی چه﴿ لِيُنفِقۡ ذُو سَعَةٖ﴾یعنی فراخئ والا دې دخپلې فراخئ مطابق او غریب دې دخپلې غریبئ مطابق ورکړی،الله ﷻ دطاقت نه زیات تکلیف نه ورکوی.نزدې ده چه الله ﷻ به د سختئ نه پس آسانی راولی.حضرت ضحاك رحمة الله علیه فرمائی چه یو سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړی او دې سره بچې هم وی،نو ددې بچې دپیئو ورکولو پورې خرچ په دې سړی باندې واجب دې.

قوله تعالی:- لَا تُضَآرَّ وَٰلِدَةُۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوۡلُودٞ لَّهُۥ بِوَلَدِهِۦۚ

ښځې او خاوند ته د ښه سلوك حکم:-بیاارشاد فرمائی چه ښځه دې بچی ته دپیئو ورکولونه انکار نه کوی اودې سره دې دبچی پلارته تکلیف نه ورکوی بلکه بچی ته دې پې ورکوی.ځکه چه همدادې د ژوندتیریدوذریعه ده.هرکله چه بچې پنیو نه بې نیازه شی نوبیشکه بچې دې ورکړی.خوبیادې هم د نقصان رسولواراد نه کوی.داشان خاوند دې ددې نه بچې نه بیلوی چه دې سره هغې غریبې ته تکلیف

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب رضاعة الکبیر: ۱۴۵۳)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الرضاع باب رضاعة الکبیر: ۱۴۵۳،ابو داود: ۲۰۶۱،نسائی: ۳۳۲۱،ابن ماجة: ۱۹۴۳)-
[3]) صحیح بخاری کتاب النکاح باب من قال لا رضاع بعد حولین: ۵۱۰۲،صحیح مسلم: ۱۴۵۵،ابوداود: ۲۰۵۸،نسائی: ۳۳۱۴)-

اورسي.

قوله تعالى:- وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

په وارث باندې د رضاعت خرچه:- وارث ته هم داپکاردی چه دبچی مورته خرچ ورکولو کښې دا نه تنګوی.ددې حقوق خیال دې ساتی.او دې ښځې ته دې ضرر نه وروکوی.حنفیه او حنابله کښې چه کوم خلق ددې قائل دی چه رشته دارانو کښې دبعضو نان نفقه بعضو باندې واجب ده.هغوئ هم ددې آیت نه استدلال کړې دې،حضرت عمربن خطاب ﷺ او جهمور سلف صالحین نه هم دا مروی دی.حضرت سمره والا مرفوع حدیث نه هم دا واضح دی په هغې کښې دی چه کوم سړې دخپل یو رشته دار محرم شی نو هغه به آزاد وې.([1])

دا هم یاد ساتل پکار دی چه دوؤ کالو نه پس پئ څکول عام طور بچی ته نقصان رسوی.یا جسمانی یا دماغی.حضرت علقمه ﷺ یوه ښځه اولیده چه د دوؤ کالونه ئې زیات بچی ته پئ ورکول نو دوی هغه منع کړه.

قوله تعالى:- فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

په رضامندئ سره د تی پرې کولوجواز:- بیافرمانی چه دارضامندئ او مشورې سره دوه کالو کښې دننه دننه چه کله هم پئ بندول غواړی نو په هغه باندې هیڅ حرج نشته دې.خو دیو خوښې نه بغیر به د بل رضامندی ناکافی وی.دا دبچی دنګرانئ ترکیب دې.اوګورئ چه الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې څومره زیات مهربان او رحیم دې چه د وړوکی بچی مور پلار ئې د هغه کارونو نه منع کړل چه په هغې کښې د بچی د بربادئ ویره وه اوهغه حکم ئې ورکړو چه په هغې یو طرفته دبچی حفاظت دې او بل طرفته دمور پلارهم اصلاح ده.

قوله تعالى:- وَاِنْ اَرَدْتُّمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُوْٓا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَّآ اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوْفِ

د دائنړې نیولو اجازت:- سوره طلاق کښې فرمانی چه ﴿فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ﴾ که ښځې بچو ته پئ ورکوی نوتاسودهغوئ اجرت ادا کوئ.او خپلوکښې ښه معامله ساتئ؛ دا بله خبره ده چه دتنګئ په وخت کښې ورته دبل چا پئ ورکړی.نو دلته هم فرمانی که مور او پلار متفق وی اودڅه عذر په وجه دبل چا پئ ورکول شروع کړی.او مخکې دې پلار ددې ماشوم مور ته اجرت ورکړی.نو بیا هم په دواړو باندې څه ګناه نشته دې.او اوس دې د بلې نوکرې پئ ورکړی.

قوله تعالى:- وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ

د الله نه د ویرې حکم:- اے خلقو ! الله ﷻ نه هرامرکښې اوویریږئ اوپوهه شئ چه ستاسوټولو افعالو اواقوالو نه هغه ښه واقف دې.

وَيَذَرُوْنَ	مِنْكُمْ	يُتَوَفَّوْنَ	وَالَّذِيْنَ	
اوپریږدی هغوئ	ستاسو نه	چی مړه شی	اوهغه کسان	
اوهغوی بیبیانې		اوچې په تاسو کښې څوک مړ شی		
فَاِذَا	وَّعَشْرًا	اَشْهُرٍ	اَرْبَعَةَ	بِاَنْفُسِهِنَّ	يَتَرَبَّصْنَ	اَزْوَاجًا
بیا چی کله	اولس ورځې	میاشتې	څلور	خانونه خپل	هغوئ دې په انتظارکښې اوساتی	ښځې
بیا هرکله چې		پریږدی نوهغوئ دې څلور میاشتې او لس ورځې انتظار کوی(مثلا بله نکاح دې نه کوی)				

---

[1] ابو د اود کتاب العتق باب فیمن ملک ذارحم محرم : ۳۹٤۹،وسنده حسن : ترمذی: ۱۳٦٥،ابن ماجة: ۲۵۲٤)-

بَلَغْنَ	اَجَلَهُنَّ	فَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ	فِيْمَا	فَعَلْنَ
اورسیږی هغوئ	نیتې خپلې ته	نو نشته گناه	په تاسو باند	په هغه کار کښې	چې اوکړی هغوئ
نیته (څلورمیاشتې) پوره کړی خپله		نو په تاسو هیڅ ذمه داری نشته		په هغه کار کښې چې اوکړی هغوئ	
فِيْٓ اَنْفُسِهِنَّ	بِالْمَعْرُوْفِ ؕ	وَاللّٰهُ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	
په باره دخانونو خپلو کښې	په معلومې طریقې سره	او الله	په هغه کارونو باند	چې کوئ نې تاسو	
په مناسب شرعی طریقه د خپلوځانونو پحقله	....	والله ستاسو دهر کارنه			
خَبِيْرٌ ﴿۲۳۴﴾					
خبرداری					
خبر دی					

قوله تعالی:- وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا يَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا ۚ

دخاوند دوفات نه پس د عدت موده:- په دې آیت کښې حکم کیږی چه ښځې دې دخپلو خاوندانو د وفات نه پس څلورمیاشتې لس ورځې تیرې کړی. که دوی سره مجامعت کړی وی اوکه نه.په دې خبره باندې اجماع ده.دلیل ددې خو یو ددې آیت عموم او دویم هغه حدیث چه کوم په مسنداحمدکښې اوسنن کښې دې.لکه چه امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه سوال اوشوچه یوسړې یو ښځې سره نکاح اوکړه اوهغې سره ئې مجامعت نه وی کړې اونه مهر مقرر شوې وو چه دده انتقال اوشو.اوفرمائې چه دده باره کښې څه فتوی ده.هرکله چه هغه څوځل لاړو راغلو نو دوی اوفرمائیل چه خپلې رائې سره فتوې ورکوم که صحیح وی نو الله ﷻ د طرفنه نه ئې اوګڼره اوکه غلطه وی نو زما خطا به وی او دا زما اود شیطان د طرفنه اوګڼره.الله او رسول ﷺ د دې نه بری دی.زما فتوی دا ده چه دې ښځې ته به پوره مهر ملاویږی چه څه ددې دخاوند دستور وی اودې کښې به کمې زیاتې نه وی.اودا ښځه به پورا عدت تیروی او دې ته به وراثت هم ملاویږی.دې آوریدو سره حضرت معقل بن یسار اشجعی رضی الله عنه اودریدو او وې فرمائیل چه د بروع بنت واشق رضی الله عنها باره کښې دالله ﷺ رسول هم دا فیصله ورکړې وه.حضرت ابن مسعود رضی الله عنه چه دا واوریدل نو ډیر خوشحاله شو.بعضو روایتونوکښې دې چه د اشجع دا واقعه ډیرو خلقو روایت کړې دې.(۱)

د غیر مدخول بها متوفی عنها زوجها عدت

مسلک حنفی:- مسئله داده چه متوفی عنها زوجها عدت څلور میاشتې اولس ورځې دی.برابرده که دا ښځه د ذوات الحیض ځنی وی اوکه دغیر ذوات الحیض،که مسلمانه وی اوکه کتابیه وی.که بالغه وی اوکه نابالغه وی.که مدخول بها وی اوکه غیر مدخول بها وی.که آئیسه وی اوکه غیر آئیسه وی که ددې خاوند آزاد وی اوکه غیر آزاد وی.(تسهیل الهدایه ۲/۱۳۰۰ ۵)-

د حملدار عدت وضع د حمل ده:- خوکه یو ښځه د خپل خاوند د وفات په وخت کښې حمل کښې وی نو دهغې دپاره داحکم نه دې.دهغې عدت وضع د حمل ده.اګرچه د انتقال نه یوساعت پس اوشی.قران پاک کښې دی چه﴿ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ ﴾ دحمل والو (ښځو) عدت وضع د حمل ده خو حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه وضع حمل او څلور میاشتو لسو ورځوکښې چه کوم روستو عدت دې

(۱) ابو داود کتاب النکاح باب فیمن تزوج ولم یسم لها صداقا حتی مات: ۲۱۱۴،وهو صحیح،ترمذی: ۱۱۴۵،نسائی: ۳۳۵۶،ابن ماجة: ۱۸۹۱)

هغه د حاملې عدت دی.دا قول ډیر ښه دې او د دواړو ایتونو په مینځ کښې د تطبیق دپاره ډیر ښه دې.

د عهد نبوی واقعه:- لیکن ددې خلاف بخاری او مسلم کښې یو صفا اوصریح حدیث موجود دې چه په هغې کښې دی چه د حضرت سبیعه اسلمیه رضي الله عنها خاوند مړ شو او په هغه کښې دا حملداره وه.او څو شپې تیرې شوې وې چه بچې پیدا شو.هرکله چه ئې غسل اوکړو او جامې ئې واغوستلې نو حضرت ابوالسنان ابن بعکك چه دا اوکتله نو وې فرمائیل آیا ته نکاح کول غواړې،په الله قسم ترڅو چه څلور میاشتې لس ورځې نه وی تیرې شوی نو ته نکاح نه شوې کولې.حضرت سبیعه رضي الله عنها چه دا واوریدل نو خاموشه شوه.او مابنام د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او ددې مسئلې تپوس ئې ترې اوکړو.حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل لکه ستا بچې پیدا شو نو ته هم په هغه وخت کښې د عدت نه اووتلې.اوکه ته غواړې نو بیشکه نکاح کولې شې.[1]دا هم مروی دی چه حضرت عبدالله ته کله ددې حدیث علم اوشو نو دوی هم دخپل قول نه رجوع اوکړه.ددې تائید ددې نه هم کیږی چه دحضرت عبدالله شاګردانو او ملګرو به هم ددې حدیث مطابق فتوې ورکولې.

د ام ولد متوفی عنها عدت: د وینځې عدت دومره نه دې بلکه ددې نه نیم دې.یعنی دوه میاشتې او پنځه ورځې.د جمهورو مذهب هم دادې چه څنګه د وینځې حد زنا د آزادې ښځې نسبت سره نیم دې داشان عدت هم دې.ابن سیرین رحمه الله اوبعضې نور علماء ظاهریه د وینځې او آزادې ښځې په عدت کښې دبرابرئ قائل دی.دهغوئ دلیل خود آیت عموم دې او بل داچه عدت یو جبلی امر دې چه په دې کښې ټولې ښځې برابرې دی.سعید بن مسیب رحمه الله،ابوالعالیه رحمه الله،وغیره فرمائی،دې عدت کښې حکمت دادې که ښځې ته حمل وی نو دې موده کښې به بالکل ظاهر شی.

دعدت په موده کښې حکمت:- د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه صحیحین والا مرفوع حدیث کښې دی چه د انسان دپیدائش دا حال دې چه څلویښت ورځې خو دمور په رحم کښې نطفه شکل کښې وی،بیا د وینې یو ټوټه غوندې شی تر څلویښتو ورځو پورې،بیا تر څلویښتو ورځو پورې د غوښې یو ټکړه وی .بیا الله ﷻ فرښته راولیږی او ده کښې روح واچوی.[2]نو دا شپږ شلې ورځې شوې یعنی څلور میاشتې .لس ورځې احتیاط ئې نور اوساتلو څکه چه بعضې میاشتې د یوکم دیرشو ورځو وی.او هرکله چه په کښې روح واچولې شونواوس دبچی حرکت محسوسیږی.اوحمل بالکل ظاهرشی.ددې وجې دومره عدت مقرر شو.والله اعلم.سعیدبن مسیب رحمه الله فرمائی چه لس ورځې ددې دپاره دی چه روح هم په دې ورځوکښې اچولې شی.ربیع بن انس رحمه الله هم دا فرمائی.

د متوفی عنها زوجها وینځې په عدت کښې اقوال:- ① حضرت امام احمد رحمه الله نه یو روایت کښې دا هم مروی دی چه دکومې وینځې بچې پیدا شی نود هغې عدت هم د آزادې ښځې برابر دې.څکه چه دا د دوی(فراش یعنی) دکور ښځې شوې او ددې وجې هم چه مسنداحمد کښې حدیث دې چه حضرت عمروبن العاص رضي الله عنه اوفرمائیل چه مونږ باندې سنت نبوی ﷺ مه ګډو وډ کوئ د اولاد والا وینځې عدت چه کله ددې سردار مړ شی څلورمیاشتې اولس ورځې دې.[3] داحدیث یو بل طریق سره هم ابوداود کښې مروی دې.[4]امام احمد رحمه الله دې حدیث ته منکر وائی او فرمائی چه ددې یو راوی قبیصه د خپل استاد نه دا روایت نه وو آوریدلې.حضرت سعید بن مسیب رحمه الله،حضرت مجاهد رحمه الله،حضرت سعید بن جبیر رحمه الله،حضرت حسن رحمه الله،حضرت ابن سیرین رحمه الله،حضرت ابوعیاض رحمه الله،حضرت زهری

---

[1] صحیح بخاری کتاب المغازی باب رقم: ۱۰: ح/۳۹۹۱،صحیح مسلم: ۱۴۸۴)-

[2] صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکة صلوات الله علیهم : ۳۲۰۸،صحیح مسلم: ۲۶۴۳،نسائی: ۳۵۴۹،ابن ماجة: ۲۰۲۸)-

[3] احمد: ۲۰۳/۴،ابوداود: ۲۳۰۸،وابن ماجة: ۲۰۷۳)-

[4] ابوداود کتاب الطلاق باب فی عدة ام الولد : ۲۳۰۸،ابن ماجة: ۲۰۷۳)-

رحمه الله،او حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله نه هم دامنقول دی.يزيد بن عبدالملك مروان چه اميرالمومنين وو هم دا حکم کړې وو.حضرت اوزاعی رحمه الله،حضرت اسحاق بن راهويه رحمه الله،حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه همدا روايت منقول دی.② خو طاوس رحمه الله،حضرت قتاده رحمه الله ددې عدت نيم ښاني.يعني دوه مياشتې او پنځه ورځې.③ حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله اوددوی ملګری حسن بن صالح بن حيی رحمه الله فرمائی چه درې حيضه عدت دې تير کړی.دحضرت علی رضی الله عنه،حضرت ابن مسعود رضی الله عنه،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت ابراهيم نخعی رحمه الله قول همدا دی.④ د حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله مشهور روايت کښې دی چه ددې عدت يو حيض دی.حضرت ابن عمر رضی الله عنه،شعبی رحمه الله،مکحول رحمه الله،حضرت ليث رحمه الله،حضرت ابوعبيده رحمه الله،ابوثور رحمه الله او دجمهورو مذهب هم دا دی.⑤حضرت ليث رحمه الله فرمائی چه يو مياشت او درې ورځې ماته زياتې خوښې دی،والله اعلم.

په ښځه د خاوند د غمرازۍ اهميت:-دې نه پس چه کوم ارشاد فرمائی دهغې نه معلوميږی چه دا غمرازی واجب ده.بخاری او مسلم کښې حديث دی چه کومه ښځه په الله ﷻ باندې او د قيامت په ورځ باندې ايمان لری نو هغې ته پکار دی چه د دريو ورځونه زيات دې په يو مړی باندې غم نه کوی.ځکه چه دا حرام دی.خوپه خاوند باندې څلورمياشتې لس ورځې غمرازی ده.([1])

يوې ښځې حضرت نبی کريم ﷺ نه تپوس اوکړو چه زما دلور خاوند مړ شوی دی اوددې سترګه کښې مرض دی،څه دهغې سترګه کښې رانجه اولګوم.نو حضرت نبی کريم ﷺ جواب ورکړو چه نه.هغې دوه درې ځل دا سوال اوکړو او حضرت نبی کريم ﷺ هم دا جواب ورکړو.آخر ئې اوفرمائيل چه دا خو څلور مياشتې اولس ورځوکښې (يعنی عدت کښې) ده،جاهليت کښې به تاسو کال کال عدت تيرولو.([2])

حضرت زينب بنت ام سلمه رضی الله عنها فرمائی چه مخکې به کله ديو ښځې خاوند مړ شو نو هغه به ئې يو جونګړه کښې واچوله.هغې به ډيرې خرابې کپړې اغوستې.خوشبو وغيره به ئې نه لګوله.او ټول کال به داشان خرابه او خچنه وه او د پوره کال نه پس به راووتله اود اوښ خاشتره به ئې واخستل او هغه به ئې اوويشتل،اويو څناور لکه خر يا چيلۍ يا يو مارغه جسم سره به ئې خپل بدن مخلو،او اکثر به مړه هم شوه.([3])دادجاهليت د زمانې رسومات وو.دا آيت ددې نه روستو چې کوم آيت راځی د هغې دپاره ناسخ دی،چه په هغې کښې دی چه داسې ښځې دې ټول کال ايسارې وی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغيره همدا فرمائی خو په دې کښې نظر دې او ددې تفصيل به انشاء الله نزدې راشی.

د غمرازۍ د حکم عموميت:- مطلب دا دی چه دې زمانې کښې کونډې ښځې لره زيب زينت اوخوشبو لګول او پرق پروق والا جامې اچول او کالی وغيره استعمالول منع دی،او دا غمرازی واجب ده.يو قول کښې دا هم دی چه دطلاق رجعی عدت کښې دا واجب نه دی.او کله چه طلاق بائن اوشی نود وجوب اوعدم وجوب دواړه اقوال دی.د فوت شوې خاوند په بيبيانو باندې خو دا ټوله غمرازی واجب ده.که هغه بالغه وی اوکه هغه ښځه وی چه دحيض وغيره نه پاتې شوې وی،او که آزاده ښځه وی،او که وينځه وی،که مسلمانه ښځه وی اوکه کافره وی.ځکه چه دا آيت عام دی.

په کافره او نابالغه ښځې غمرازی نشته:- خو ثوری رحمه الله،او حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله دکافرې ښځې د غمرازۍ قائل نه دې.اشهب رحمه الله او ابن نافع رحمه الله نه هم دا قول منقول دی.ددوی دليل هغه حديث دی چه په هغې کښې دی چه کومه ښځه په الله ﷻ او دقيامت په ورځ باندې ايمان لری (الخ).نومعلوم شو

([1]) ؟؟صحيح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳۶،صحيح مسلم:۱۴۸۶،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۶۳-

([2])صحيح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳۶،صحيح مسلم:۱۴۸۶،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۶۳-

([3])صحيح بخاری کتاب الطلاق باب تحد المتوفی عنها اربعة اشهر وعشرا:۵۳۳۶،صحيح مسلم:۱۴۸۶،ابوداود:۲۲۹۹،ترمذی:۱۱۹۵،نسائی:۳۵۶۳-

چه دا حکم تعبدی دې.حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او ثوری رحمه الله کم عمره نابالغه ښځې دپاره هم دا فرمائي.ځکه چه هغه غیر مکلفه ده.حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اوددوی ملګری په دې کښې مسلمانه ښځه شاملوی.لیکن ددې مسائلو دتصفیه کولو دا موقع نه ده.والله الموافق بالصواب﴾.

په کافره اونابالغې متوفی عنها زوجها د غمرازئ عدم وجوب

مسلک حنفي:- د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز په کافره او نابالغه باندې د خاوند د وفات عدت نشته (احکام القران للعثماني رحمه الله (۵۸۱/۱۱۲).

قوله تعالى:- فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

دعدت تیرویدو نه پس ازادي:- بیا فرمائي چه کله ددوی عدت تیرشی نو ددوی په اولیاء باندې هیڅ ګناه نشته دې چه هغه ښځې ډول سنګار کوی یا نکاح کوی،دا ټول دوی دپاره حلال اوطیب دی.حسن رحمه الله ،زهری رحمه الله او سدی رحمه الله نه هم دا شان مروی دی.

وَلَا جُنَاحَ	عَلَيْكُمْ	فِيمَا	عَرَّضْتُم	بِهِ
او نشته ګناه	په تاسو باند	په هغه کار کښې	چې اشاره کوئ تاسو	په هغې سره

او هیڅ حرج نشته که تاسو (په پټه دننه) خبره په اشاره کنایه کښې څرګنده کړئ

مِنْ خِطْبَةِ	النِّسَاءِ	أَوْ أَكْنَنتُمْ	فِي أَنفُسِكُمْ ۚ	عَلِمَ اللَّهُ	أَنَّكُمْ
یعني دغوښتلو اراده	ددغه ښځو	یا پټ ساتئ تاسو هغه	په زړونو خپلو کښې	معلوم دی الله ته	چې تاسو به خامخا

هغوئ ته د کویژدنې اویاداخواهش په خپلوزړونو کښې پټ اوساتئ الله ته معلوم دی چې تاسو به

سَتَذْكُرُونَهُنَّ	وَلَٰكِن	لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ	سِرًّا	إِلَّا
یادوئ دغه کوندې ښځې ته	لیکن	چې اونهٔ کړئ وعدې دهغوئ سره	پټې پټې	ماسوا ددې نه

ددغه (کونډو) ښځوذکر کوئې خو پټې وعدې اولوظونه ورسره مه کوئ مګر

أَن تَقُولُوا	قَوْلًا	مَّعْرُوفًا ۚ	وَلَا تَعْزِمُوا	عُقْدَةَ النِّكَاحِ	حَتَّىٰ
چې خبرې اوکړئ ورسره	خبرې	د رواج طریقې	اومهٔ کوئ اراده	دتړلو دنکاح	تر دې پورې

که خبره ورسره کوئ نوپه سمه طریقې سره کولې شئ اوترهغې دنکاح کولو قصد مه کوئې

يَبْلُغَ	الْكِتَابُ	أَجَلَهُ ۚ	وَاعْلَمُوا	أَنَّ اللَّهَ	يَعْلَمُ	مَا	فِي أَنفُسِكُمْ
چې اورسیږی	مقررروخت	نیتې خپلې ته	او پوهه شئ	چې الله	پو هیږی	په هغه څه	چې په زړونو ستاسو کښې دی

چې نیټه (عدت) پوره نشی اوپوهه شئ چې الله پاک ستاسو د زړونو په رازونو ښه خبر دی

فَاحْذَرُوهُ ۚ	وَاعْلَمُوا	أَنَّ اللَّهَ	غَفُورٌ	حَلِيمٌ
نو اویریږئ دهغه نه	او پوهه شئ	چې الله	معاف کونکې	ډیر صبرناک دی

اودهغه نه ویره کوئې | وخبرشئ چې هغه ښنونکې صبرناک دی |

قوله تعالى:- وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ

دنكاح دپيغام طريقه::مطلب دادې چه صراحت نه بغير دنكاح دغوښتنې داظهار ښه طريقې سره عدت كښې دننه كولوكښې څه ګناه نشته دې.لكه داسې ونيل چه نكاح كول غواړم[1]څه داسې ښځه خوښوم.څه غواړم چه الله ﷻ زما جوړه هم جوړه كړى.انشاء الله څه به ستا نه بغير بلې ښځې سره دنكاح كولو اراده نه لرم.څه يو ديندارې ښځې سره نكاح كول غواړم.داشان هغه ښځې لره چه هغې ته طلاق بائن وركړې شوې وى عدت كښې دننه داسې الفاظ ونيل جائز دى.لكه څنګه چه حضرت نبى كريم ﷺ فاطمه بنت قيس رضي الله عنها ته فرمائيلى وو.(حالانكه ددې خاوند ابو عمرو بن حفص دې ته آخرى طلاق وركړې وو).كله چه ستا عدت ختم شي نو ماته خبر اوكړه.دعدت موده حضرت عبدالله ابن ام مكتوم رضي الله عنه سره تيره كړه.هر كله چه دفاطمه رضي الله عنها عدت ختم شو نو دعدت ختميدو نه پس ئې حضرت نبى كريم ﷺ ته اطلاع وركړه.نودې دحضرت نبى ﷺ نه د اسامه بن زيد رضي الله عنه سره نكاح غوښتلى وه هغه سره ئې نكاح اوكړه.[2] خو درجعى طلاق په موده كښې هيچا ته دا حق نه دې حاصل سوا ددې دخاوند نه چه هغه كنايه يا اشاره كښې رغبت ظاهر كړى.والله اعلم.

دافرمان چه تاسو خپلو نفسونوكښې پټوئى يعنى دكوېژدنې خواهش،او بل ځائې كښې دى چه ستا رب ته ددوى د سينو او ښكاره كارونو پته ده.او بل ځائې كښې دى چه څه ستاسو پټو اوښكاره كارونو نه خبر يم.نو الله ﷻ ته ښه پته ده تاسويه خپلو زړونوكښې ضرور ذكر كوئى.نودې وجې الله ﷻ تنګى لرې كړه خو دې ښځو سره پټې وعدې مه كوئى يعنى زناكارئ نه خان اوساتئ.دوى ته دا مه وائې چه څه په تا عاشق يم،اوته هم وعده اوكړه چه ځمانه سوابه بل چاسره نكاح نه كوې وغيره.[3]عدت كښې داسې الفاظ ونيل حلال نه دى.نه دا جائز دى چه پټ په پټه عدت كښې اوكړى او عدت تيريدو نه پس ددې نكاح اظهار اوكړى.نو داټول اقوال ددې آيت په عموم كښې راتلې شى.نو ددې وجې فرمان اوشو مګر دا چه تاسو دوى ته ښه خبره اوكړئى لكه ولى ته ونيل چه تيزى نه كوى،ماته دعدت د تيريدو خبر راكړه.وغيره.تركومې چه عدت ختم نشى تر هغه پورې نكاح مه كوئى.[4]

دعلماء كرام اجماع ده چه عدت كښې دننه نكاح كول صحيح نه دى.كه چا اوكړه اودخول هم اوشو نو بيابه هم په دوى كښې بيلتون كولې شى.آيا دا ښځه به ده باندې هميشه دپاره حرامه شى يا بيا دعدت تيريدو نه پس هغې سره نكاح كولې شى.په دې كښې اختلاف دې.جمهور وائى چه كولې شى ليكن حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه هغه ده باندې هميشه دپاره حرامه شوه.ددوى دليل دادې چه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه فرمائى چه د كومې ښځې نكاح عدت كښې دننه اوشى،كه ددې خاوند دې سر د نه وې ملاو شوې نو دواړه به جدا كولې شى.او كله چه ددې د ړومبى خاوند عدت تير شى نو دا سړې د نورو سړوښان دې ته دنكاح پيغام وركولې شى.

اوكه دواړو كښې ملاپ هم شويدې نو بيا به هم جدائى راوستلې شى او دړومبى خاوند عدت به تيركړى او بيا به ددويم خاوند عدت ټيروى.اوبيا به دې سړى سره نكاح هرګز نه كوى.[5]ددې فيصلې ماخذنه دامعلوميږى چه هركله دې سړى تيزى اوكړه او دالله ﷻ دمقرر شوؤ حدونو لحاظ ئې اونه ساتلو نو ده ته ددې خلاف ورزنى سزا وركړې شوه چه هغه ښځه ده باندې هميشه دپاره حرامه كړې شوه .لكه قاتل چه دخپل مقتول وارثانو نه محروموليې شى.حضرت امام شافعى رحمه الله د حضرت امام

---

[1] صحيح بخارى كتاب النكاح باب قول الله تعالى (ولا جناح عليكم فيما تراضتم....) ٥١٢٤)-
[2] صحيح مسلم كتاب الطلاق بآب المطلقة البآئن لا نفقة لها: ١٤٨٠)-
[3] الطبرى : ١٠٧/٥)-
[4] ابن ابى حاتم: ٨٣١/٢)-
[5] الموطأ: ٥٣٦/٢،ح/١١٦٢،وهو صحيح)-

مالك رحمه الله نه دا اثر روایت کړې دې.
امام بیهقي رحمه الله فرمائی چه ړومبی قول خو د امام صاحب رحمه الله هم دا وو لیکن ددوی جدید قول دادې چه ده ته هم نکاح کول حلال دی.ځکه چه د حضرت علی رضي الله عنه هم دا فتوی ده.حضرت عمر فاروق رضي الله عنه والا دا اثر منقطع دې بلکه حضرت مسروق رحمه الله فرمائی چه حضرت عمرفاروق رضي الله عنه ددې نه رجوع کړې ده.او فرمائیلی ئې دی چه مهر دې ورکړې او د عدت نه پس که دا دواړه غواړی نو نکاح کولې شی.

قوله تعالی:- أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ

الله د زړونو په پټو رازونو خبر دې:- بیا فرمائی چه پوهه شئ چه الله ﷻ ستاسو د زړونو په پټو خبرو باندې خبر دې.دهغه پاك ذات لحاظ او ویره کوئی،خپلو زړونوکښې د ښځو متعلق دالله ﷻ فرمان خلاف خیال هم په زړه کښې مه راولئ،همیشه زړونه صفا ساتئی.خراب خیالات نه دا پاك ساتئی.د ویرې او خوف حکم سره ئې دخپل رحمت د طمع او لالچ هم ورکړې دې او فرمائی چه رب عالمین ﷻ د خطاګانو معاف کولووالا او حلم او کرم والا دې.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ	إِن طَلَّقْتُمُ	النِّسَاءَ	مَا	لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
نشته ګناه په تاسو باند	که تاسو طلاق ورکړئ	ښځو له	تر څو	چې تاسو ګوتې نۀ وی وروړې هغوئ ته
په دې کښې په تاسو هیڅ ګناه ګناه نشته	چې هغه ښځو ته طلاق ورکړئ چې نه مو لاس وراوړې وی			
أَوْ تَفْرِضُوا	لَهُنَّ	فَرِيضَةً ۚ	وَمَتِّعُوهُنَّ ۚ	
او که نۀ وی مقرر کړې تاسو	دهغوئ دپاره	مهر	اودخرچ څه سامان ورکړئ هغوئ له	
او نه مو د هغوی دپاره مهرمقرر کړې وی	.... (پداسې صورت کښې) څه نه څه مال متاع ورته وکړئ			
عَلَى الْمُوسِعِ	قَدَرُهُ	وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ ۚ		
واجب ده ورکړه په مالداراباند	په اندازه دمالدارئ دهغۀ	اوپه غریب باندپه اندازه دغریبئ دهغۀ		
په مالدار باندې د هغه د حیثیت مطابق ورکړه ده	...........اوپه غریب باندې د هغه حیثیت مطابق			
مَتَاعًا	بِالْمَعْرُوفِ ۚ	حَقًّا	عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾	
څه سامان	مطابق د معلومې طریقې	داحق دې	په نیکانو خلقو باند	
په مناسب طریقې سره مال متاع ورکړئ	اوداپه نیکانو باندې یومقرر حق دې			

قوله تعالی:- لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ

د دخول نه وړاندې د طلاق واقع کیدل: دعقد نکاح نه پس ددخول نه مخکې هم طلاق ورکول مباح کیږی.
مفسرین فرمائی چه دلته مراد د ﴿مس﴾ نه نکاح دې.[1] ددخول نه مخکښې طلاق ورکول چه لا مهر نه وی مقرر شوې نوطلاق ورکول هم جائز دی اګر چه په دې کښې دې ښځې ته ډیر تکلیف رسی.ددې وجې حکم کیږی چه د خپل وس مطابق سړی ته پکار دی چه ښځې سره سړې ښه سلوك اوکړی.

قوله تعالی:- وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۚ

د متعې په تعین کښې اقوال: ① حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ددې اعلی حصه

---
[1] ابن ابی حاتم ۲/۲۰۰۳ (...)

خادم دي.او ددې نه کمه حصه سپين زر دی اوددې نه کمه حصه جامې دی.يعنی که مالدار وی نو غلام وغيره او که مفلس وی نو کم نه کم درې جوړې کپړې دې ورکړی.۲امام شعبی رحمة الله فرمائی چه درميانه درجه دفائده رسولو داده چه قميص،لوپټه او لحاف او څادر دې ورکړی.۳ شريح رحمة الله فرمائی پنځه سوه درهم دی.حسن بن علی رضی الله عنه لس زره ورکړې وې خو هغه بی بی بيا هم وئيل چه ددې د مقبول محبوب د جدائی په مقابله کښې داحقيرڅيز هيڅ نه دې.۴حضرت امام ابوحنيفه رحمة الله فرمائی که دواړه ددې فائدې په مقدار کښې په جنګ شی نو ددې دخاوند دمهر نه دې نيم رقم ورکړې شی.۵ حضرت امام شافعی رحمة الله فرمائی چه په يو خاص څيز باندې خاوند لره نه شی مجبوروليې.بلکه کم نه کم څيزچه هغې ته متعه يعنی فائده او اسباب وئيلې شی هغه به کافی وی.زما په نيز دومره کپړه متعه ده چه په څومره باندې مونځ کول جائز دی.اګر چه ړومبې قول د حضرت الامام دا وو چه ماته ددې صحيح اندازه معلوم نه ده ليکن زما په نيز دا بهتر دی چه کم نه کم ديرش درهمه پکار دی.لکه څنګه چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه مروی دی.

هرې مطلقې ته څه ورکول پکار دی:- دې باره کښې هم ډير اقوال دی چه هرې طلاق والا ښځې ته څه نه څه ورکول پکار دی.يا صرف هم دې ښځې ته چه هغې سره ميل ملاپ نه وی شوې.بعضې خو دټولو دپاره وائی ځکه چه قران پاك کښې دی چه ﴿وَلِلْمُطَلَّقٰتِ﴾ الخ.نوددې آيت دعموم د ټولو دپاره ثابتوی.
داشان دهغوئ دليل دا آيت هم دې چه ﴿فَتَعَالَيْنَ﴾ يعنې ائې نبی ﷺ! خپلو بيبيانو ته اووايه که ستاسو غوښتنه د دنيا ژوند او ددې زيب وزينت دې نو راشئ چه څه تاسو ته څه اسباب هم درکړم اوتاسو په ښه طريقې سره پريږدم.الخ.نو دا ټولې ازواج مطهرات هغه وې چه دهغوئ مهر مقرر وو او د حضرت نبی کريم ﷺ په نکاح کښې راغلې وې.د سعيد بن جبير رحمة الله،ابوالعاليه رحمة الله،حسن بصری رحمة الله هم دا قول دې.د حضرت امام شافعی رحمة الله هم يو قول دادې اوبعضې خو وائی چه ددوی نوې او صحيح قول هم دادې،والله اعلم.
بعضې وائی چه داسبابو ورکول دهغه طلاق والا دپاره ضروری دی چه هغې سره خلوت نه وی شوې اګر چه مهر نه وی ورکړې شوې.ځکه چه قران پاك کښې دی چه ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ﴾ يعنی ائې ا يمان والو ! تاسو چه کله ايماندارو ښځو سره نکاح اوکړئی اوبيا هغوئ ته دلاس لګولو نه مخکې طلاق ورکړئ نوپه هغوئ باندې ستاسو د طرفنه هيڅ عدت نشته دې.چه کوم عدت تيروی هغه دې تير کړی،تاسو هغوئ ته څه مال اسباب ورکړئی او ښه طريقې سره ئې پريږدئی.د سعيد بن مسيب رحمة الله قول دې چه د سورة احزاب دا آيت دسورة بقره آيت سره منسوخ شوې دې.سهيل بن سعيد رضی الله عنه او ابواسيد رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کريم ﷺ حضرت اميمه بنت شرحبيل رضی الله عنها سره نکاح اوکړه.هرکله چه رخصت شوه او راغله نو حضرت نبی کريم ﷺ ورته لاس مبارك وړاندې کړو خوهغې بد اومنلو.حضرت نبی کريم ﷺ اسيد رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه دې ته دوه رنګينې کپړې ورکړه او دا رخصت کړه.(۱)
دريم قول دادې چه صرف هم په دې صورت کښې په طور د فائدې اسباب ومتاع ورکول ضروری وی چه د ښځې رخصت نه وی شوې،اومهر هم نه وی مقرر شوې.اوکه دخول شوې وی نو مهرمثل يعنی د خاندان د دستور مطابق ورکول ضروری دی.که مقرر نه وی،اوکه مقرر وی او د رخصتئ نه مخکې طلاق ورکړې نو بيا به نيم مهر ورکوی.او که رخصتی شوې وی نو پوره مهر به ورکوی.او هم دا د متعه عوض دې.او ددې مصيبت والو ښځو دپاره متعه ده.چه هغوئ سره نه ملاپ شوې وی او نه مهر مقرر

(۱) صحيح بخاری کتاب الطلاق باب من طلق وهل يواجه الرجل امرانه باالطلاق : (۵۲۵۶)-

شوي وي او طلاق ورته ملاؤ شي. ابن عمر ﷺ او مجاهد رحمه الله نه هم داقول منقول دي.

د مطلقې قبل الدخول دپاره د متعې حکم

مسلک حنفي:- کومې ښځې چې د دخول نه وړاندې طلاق ورکړې شي او دې سره صحبت هم نه وي شوي نو د دې دپاره متعه د حنفیانو په نیز باندې متعه واجب ده (احکام القران ۲۰۱/۱۱۲).

اګرچه بعضې علماء کرام دا مستحب ګڼړي چه هرې طلاقې شوې ښځې ته څه نه څه ورکول پکار دي د هغې مهر نه علاوه چه کوم مقر شوې نه وي او د ښځې خاوند میل ملاپ شوې وي. هم دا مطلب دسورة احزاب دآیت تخیر دې چه ددې نه مخکې هم ددې آیت په تفسیر کښې بیان شوې دې. او ددې وجې چه دلته دهغه خاص صورت دپاره فرمائیلې شوې دې چه مالدار دې دخپل وس مطابق ورکړي اوکه غریب دې دخپل وس مطابق الخ. حضرت شعبي رحمه الله نه سوال کیږي چه د اسباب نه ورکولو والا به ګرفتارولې شي. نو دوی اوفرمائیل چه دخپل وس مطابق دې ورکړي. په الله ﷻ قسم چه په دې باره کښې به هیڅ خوک نشي ګرفتارولې، او که دا واجب وې نو قاضیانو به ضرور داسې سړې قید کولې.

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ						
او که چرې طلاق ورکړئ تاسو هغوئ له						
اوکه طلاق مو ورکړو						
مِنْ قَبْلِ	اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ	وَقَدْ فَرَضْتُمْ	لَهُنَّ	فَرِيْضَةً	فَنِصْفُ	
مخکښې ددې نه	چې تاسو مسه کړئ هغوئ	او مقرر کړې وۀ تاسو	دهغوئ دپاره	مهر	نو ور کړئ نیم	
لاس وراوړلو نه مخکښې او حق مهرمو ورته مقرر کړې وی					نوکوم مهر چه تاسو مقرر کړی وی	
مَا	فَرَضْتُمْ	اِلَّآ	اَنْ يَّعْفُوْنَ	اَوْيَعْفُوَا الَّذِىْ		
دهغه مهر	چې مقرر کړې وۀ تاسو	ماسوا ددې نه	چې معاف کړی ښځه مهر خپل	یا نرمی اوکړی هغه سړې		
د هغې نه نیم مهر ورکړئ		البته که ښځه ښننه اوکړی (اومهرنه اخلی نو دا بیله خبره ده)		یا د کوم سړی		
بِيَدِهٖ	عُقْدَةُ النِّكَاحِ ؕ	وَاَنْ تَعْفُوْٓا	اَقْرَبُ	لِلتَّقْوٰى ؕ		
چې په لاس دهغه کښې	اختیاردې دنکاح (اوتول مهر ورکړی)	او چې معافي اوکړئ تاسو	داډیره نزدې ده	تقوی نه		
لاس کښې چې دنکاح غوټه وی هغه بخښنه اوکړی		اوکه تاسو زیات مال ورکړئ نوداخبره تقوی سره ډیره مناسبه ده				
وَلَا تَنْسَوُا	الْفَضْلَ	بَيْنَكُمْ ؕ	اِنَّ اللّٰهَ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	بَصِيْرٌ ۝
اومۀ هیروئ	فضل (احسان)	په منځ کښې	بیشکه الله	هغه کارونو لره	چې کوئ ئې تاسو	لیدونکې دې
اوپه خپل مینځ کښې احسان کول مه هیروئ ..... الله پاک ستاسوهر کار وینی ګوری						

قوله تعالی:- وَاِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيْضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ

دطلاق قبل الدخول نه پس نیم مهر: آیت په دې خبره ښکاره دلالت کوی چه ړومبی آیت کښې دکومو ښځودپاره متعه مقرر شوې وه، هغه صرف هغه ښځې دی چه دهغوئ ذکر په دې آیت کښې شوې دې. ځکه چه په دې آیت کښې بیان شوی دی چه دخول نه مخکې چه کله طلاق ورکړې شوې وی او مهر مقرر شوې وو نو نیم مهر به ورکولې شی. که دلته هم ددې نه سوا څه نوره متعه واجب وې نو ضررو به ذکر کولې شو، ځکه دا دواړه صورتونه پرله پسې بیانیږی. نیم مهر باندې دعلماء کرامو اجماع

ده.لیکن د دریو په نیز پوره مهر به په هغه وخت کښې واجب وی چه کله خلوت شوې وی.یعنی د ښځې خاوند د تنهائی حالت کښې یو مکان کښې جمع شوې وی.اګر چه هم بستری نې نه وی کړې.د حضرت امام شافعی رحمه الله قول هم دادې او دخلفاء راشدینو هم دا فیصله ده.([1])خو امام شافعی رحمه الله فرمائی چه څه هم دا وایم. اودکتاب الله ظاهری الفاظ هم دا دی.امام بیهقی فرمائی چه ددې روایت یو راوی لیث بن ابی سلیم اګرچه د سند نیولو قابل نه دې.خو بیاهم ابن ابی طلحه نه د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه دا روایت مروی دې چه ددې نه معلومیږی چه ددوی فرمان همدا دې. ([2])

قوله تعالی:-إِلَّآ أَن يَعْفُونَ

د مهر معاف کولو حکم:- بیا فرمائی که ښځې پخپله داسې حال کښې خپل نیم مهرهم خاوندته معاف کړی نودا بله خبره ده.په دې صورت کښې به خاوند ته ټول معاف شی.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه ثیبه ښځه که خپل حق پریږدی نو ورته اختیار دې.([3]) دډیرو مفسرینو تابعینو همدا قول دې.محمد بن کعب قرظی رحمه الله فرمائی چه ددې نه مراد دښځو معاف کول نه دی بلکه دسړو معاف کول دی.یعنی سړې دې خپله نیمه حصه پریږدی.او پوراه مهر دې ورکړی. لیکن دا قول شاذ دې.څکه چه څه بل قول ددې تائید نه کوی.

قوله تعالی:-أَوْ يَعْفُوَا الَّذِى بِيَدِهِۦ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ

د معاف کونکی نه څوک مراد دې؟:- ① بیا فرمائی چه یا دې هغه (ښځه) مهر معاف کړی یا چه دچا په اختیار کښې نکاح وی.① یو حدیث کښې دی چه ددې نه مراد خاوند دې.([4])حضرت علی رضی الله عنه نه سوال اوشو چه ایا ددې نه مراد آیا د ښځې اولیاء دی ؟ نو وې فرمائیل چه نه بلکه ددې نه مراد خاوند دې.او نورو مفسرینو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام شافعی رحمه الله قول جدید هم دادې.د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله وغیره هم دا مذهب دې.ددې وجې حقیقت کښې نکاح باقی ساتل او ماتول وغیره ټول د خاوند په اختیار کښې دی.اوڅنګه چه ولی ته ددې (ښځې) د طرفنه ددې د مال ورکول جائز نه دی نو داشان ورته د ددې دمهر معاف کولو اختیارهم نشته دې.② دویم قول په دې باره کښې دادې چه دې نه مراد دښځې پلار،رور او هغه خلق دی چه دهغوئ د اجازت نه بغیر ښځه نکاح نشی کولې.حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه،حضرت علقمه رحمه الله،حضرت عطاء رحمه الله،حضرت طاؤس رحمه الله،حضرت زهری رحمه الله،حضرت ربیعه بن اسلم رحمه الله،حضرت امام مالك رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله،حضرت عکرمه رحمه الله او محمد بن سیرین رحمه الله نه هم دا مروی دی.ددې دواړو بزرګانو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله قدیم قول هم دا دې.ددوی دلیل دا دې چه هم ولی ددې حق حقدارجوړ کړې شوې وو نو په دې کښې د تصرف کولو اختیار هم ورته شته دې.اګر چه په نور مال کښې ورته د تصرف کولو اختیار نشته دې.

حضرت عکرمه رحمه الله فرمائی چه الله ﷻ دمعاف کولو اجازت ښځې ته ورکړې دې.او که هغه بخیله وروکې زړه والا وی نو ددې ولی نې هم معاف کولې شی اګر چه ښځه پوهه وی.حضرت شریح رحمه الله هم دا فرمائی.لیکن چه کله شعبی رحمه الله انکار اوکړو نو دوی دې نه رجوع اوکړه او وې فرمائیل چه ددې نه مراد هم خاوند دې.بلکه هغه په دې خبره مباهلې ته تیار وو.

قوله تعالی:-وَأَن تَعْفُوٓا۟ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ

---

[1]) الشافعی،)-

[2]) د ابن ابی طلحه رضی الله روایت منقطع کیدو په وجه ضعیف دې)-

[3]) ابن ابی حاتم : ۸۳۹/۲)-

[4])ابن ابی حاتم : ۸۴۲/۲،)-

معاف کول تقوی ته نزدې دی:- بیا فرمائي چه ستاسو معاف کول تقوی ته زیات نزدې دی.ددې نه مراد ښځې اوسړی دواړه دی.یعنې دوارو کښې ښه هغه دې چه کوم یو خپل حق پریږدی یعنی ښځه خو یا خپله نیمه حصه خپل خاوندته معاف کړی.یا خاوندهغې ته دنیم مهر ورکولوپه ځائې پوره مهر ورکړی.

قوله تعالی:- وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

یوبل سره احسان مه هیروئ:- خپلو کښې فضیلت یعنی احسان لره مه هیروئي اودوی لره مه بیکاره کوئي،بلکه هغه کار کښې راولئ.

دابن مردویه یو روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خلقو باندې به یو سخت وخت رازی.مومن به د خپل لاسونو څیزونه په خوله کښې نیسي.او فضیلت او بزرګی به هیره کړی.حالانکه دالله ﷻ فرمان دې چه خپلو کښې فضل لره مه هیروئي.خراب دی هغه خلق چه دیو مسلمان بې بسئ او تنګدستئ په وخت کښې دې نه د آرزان څیزونه اخلي.(۱) حالانکه حضرت نبی کریم ﷺ ددې بیع نه منع فرمائیلې ده.اګر چه تا ته په کښې نفع وی نو خپل رور ته هم ښیګړه ورکړه.دده په هلاکت کښې حصه مه اخله.یو مسلمان د بل مسلمان روردې.نه دې هغه ته تکلیف ورکوی او نه دې ورته غم رسوی او نه دې هغه د ښیګړو نه محرومه کوی.

عون ﷫ احادیث بیانول ژړل ئې او دومره ئې اوژړل چه اوښکې ئې په ږیره مبارکه راروانې شوې او وې فرمائیل چه څه دمالدارو په صحبت کښې کښناستم او ما اوکتل هر وخت به ملامته اوم،ځکه چه کوم طرفته به مې نظر کولو نو هر یو به مې د ځان نه په ښه کپړو کښې اوښه خوشبو کښې او ښه سورلئ باندې کتلو.خو مادمسکینانو په محفل کښې ډیر راحت اوموندلو.الله ﷻ فرمائي چه دیو بل فضیلت مه هیروئي.چالره هم چه یوسائل راشي او هغه سره څه نه وی نو دده دپاره دالله ﷻ نه دخیر دعا کوئي. الله ﷻ ستاسو داعمالو نه خبر دې.په هغه ذات باندې ستاسو کاراوستاسو حال بیخی ښکاره دې. او نزدې ده چه هغه هر یو عامل ته دهغه بدله ورکوی.

حَٰفِظُوا	عَلَى الصَّلَوَاتِ	وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ	وَقُومُوا	لِلَّهِ	قَانِتِينَ
ساتنه اوکړئ	په مونځونو باند	او خصوصا په مانځه منځنی	اوودریږئ	الله ته	فرمان منونکی
دټولو مونځونوډیرخیال ساتئ او خاص کرد مینځنی مونځ اوالله پاک ته ډیرپه ادب اودریږئ					

فَإِنْ خِفْتُمْ	فَرِجَالًا	أَوْ رُكْبَانًا	فَإِذَا	أَمِنتُمْ	فَاذْكُرُوا اللَّهَ
نو که پریدئ تاسو	نو مونځ کوئ پیاده	یا په سورلئ باند	نو کله چی	په امن شئ تاسو	نو یادوئ الله
نوکه چرې د(دښمن)ویره وی نوپیاده یا په سورلئ څنګه چې کیدیشی مونځ کوئ هرکله چې په امن کښې شئ نو بیا الله یادوئ					

كَمَا	عَلَّمَكُم	مَّا	لَمْ تَكُونُوا	تَعْلَمُونَ
لکه څنګه چې	هغه ښودلې ده تاسو ته	هغه طریقه	چې نۀ وئ تاسو	خبرد هغې نه اول
لکه څنګه چې ئې تاسوته هغه څه خودلی دی چه تاسوپرې نه پوهیدئ				

حَٰفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ

د مونځ د حفاظت حکم:- دالله ﷻ حکم کیږی چه دمونځونو په وخت کښې دوختونوحفاظت کوئي.د دې د حدودو نګرانی کوئي.او اول وخت کښې ئې اداکوئي.حضرت نبی کریم ﷺ نه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ سوال کوی چه کوم یو عمل افضل دې ؟حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مونځ په وخت

(۱) ابن مردویه،)-

کول.بیانې تپوس اوکړو چه بیا کوم یو ؟ حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دالله ﷻ لار کښې جهاد کول.بیانې تپوس اوکړو چه بیا کوم ؟نوحضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه مور پلار سره نیکی کول.حضرت عبدالله ؓ فرمائی که ما دنور څه تپوس کړې وې نو حضرت نبی کریم ﷺ به ماته نور جوابونه هم راکړې وې.(بخاری ومسلم).(۱) حضرت ام فروه ؓ چه بیعت کوونکو ښځو کښې ده،فرمائی چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه واوریدل چه،حضرت نبی کریم ﷺ د اعمالو ذکر کولو،په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه الله ﷻ ته دټولو نه زیات خوښ عمل په اول وخت کښې دمونځ داداکولوکوشش کول دي. (مسنداحمد)(۲) امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث راوی عمر لره غیر قوی ګنړې،

د صلاة وسطی نه مراد:- بیا د صلوة وسطی نور تاکید کیږی.د سلفو اوخلفو په دې کښې اختلاف دې چه صلوة وسطی دکوم یو مونځ نوم دې.① دحضرت علی ؓ او حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وغیره قول دې چه ددې نه مراد د سحر مونځ دې.(۳) حضرت ابن عباس رضی الله عنه یو ځل مونځ کولو، او په هغې کښې لاس اوچتوی او قنوت کوی.بیا ئې اوفرمائیل چه هم دا د وسطی مونځ دې چه په دې کښې د قنوت حکم شوې دې.دویم روایت کښې دی چه دا واقعه د بصرې دجماعت ده.اوقنوت دوی د رکوع نه مخکښې اداکړې وو.ابوالعالیه رحمه الله فرمائی چه مابصره کښې حضرت عبدالله بن قیس پسې دسحر مونځ کولو،بیامایو صحابی نه تپوس اوکړو چه صلوة وسطی کوم یو دې ؟ وې فرمائیل چه هم دا د صبا مونځ دې.او یوروایت کښې دی چه په دې مجمع کښې ډیر صحابه کرام ؓ وو او ټولو هم دا جواب ورکړې وو.جابر بن عبدالله نه هم دا روایت دې او د ډیرو صحابه کرامو ؓ او تابعینو هم دا مسلك دې.حضرت امام شافعی رحمه الله هم دا فرمائی.ځکه چه دهغوئ په نزد سحر مونځ کښې قنوت دې.②بعضې وائی چه ددې نه مراد د ماښام مونځ دې ځکه چه ددې نه مخکښې هم څلور کعته مونځ دې اودې نه پس هم څلور رکعتو والا مونځونه دی اوسفرکښې ددواړو قصر دې.لیکن مغرب پورا کیږی،دا وجه هم کیدیشی چه دې نه پس دوه مونځونه د شپې یعنی دماسختن او دسحر دی.چه په هغې کښې اوچت آواز سره قرات وئیلې کیږی.او دوه مونځونه ددې نه مخکښې د ورځې هغه دی چه په هغې کښې قرات په پټه وئیلې کیږی.یعنی دماسپخین اومازیګر مونځونه.③ځینې وائی چه دا د ماسپخین مونځ دې.یو ځل څو کسان دحضرت زید بن ثابت ؓ په مجلس کښې ناست وو،هلته هم دامسئله اوچیړلې شوه،خلقو یو سړې اولیږلو چه دحضرت اسامه ؓ نه تپوس اوکړی.هغوئ اوفرمائیل چه دا دماسپخین مونځ دې او دا به حضرت نبی کریم ﷺ په اول وخت کښې کولو.(طیالسی).زید بن ثابت ؓ فرمائی چه ددې (ماسپخین مونځ) نه زیات ګران مونځ صحابه کرام ؓ باندې بل نه وو،ځکه دا آیت نازل شو او ددې نه مخکښې هم دوه مونځونه دی او دې نه روستو کښې هم دوه مونځونه رازی.(۴)

هم ددوی نه مروی دی چه قریشو یوه ډله لیږلې وه چه هغوئ د زید بن ثابت نه هم دا سوال اوکړې نو ددې په جواب کښې دوی اوفرمائیل چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه هغه دمازیګر مونځ دې.بیا دوه نورو سړو تپوس اوکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه دماسپخین مونځ دې.بیا دوی دواړو حضرت اسامه ؓ نه تپوس اوکړو نو دوی اوفرمائیل چه دادماسپخین مونځ دی.دوی د نمر دزوال نه پس کولو.او په مشکله یو یا دوه صفه خلق راتلل.څوك به اوده وو او څوك به کاروبار کښې

---

(۱) صحیح بخاری الادب باب البر والصلة : ۵۹۷۰،صحیح مسلم: ۸۶)-

(۲) احمد: ۳۷۵/۶،ابوداود کتاب الصلاة باب المحافظ علی الصلوات : ۴۲۶،ترمذی: ۱۷۰،وهو صحیح)-

(۳) موطا امام مالک کتاب الصلاة الجماعة باب الصلاة الوسطی : ۲۸،بلاغا وهو صحیح عن ابن عباس (ابن ابی شیبة ۱۵۰۶/۲) وسنده صحیح)-

(۴) احمد : ۱۸۳/۲،ابوداود : ٤١١ وسنده صحیح)-

وو.نو په دې باندې دا ايت نازل شو.او حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل که دا خلق ددې نه منع نشو نو خه به ددوی کورونه اوسيزم.(۱) خو ددې راوی زبرقان دصحابه کرامو ﷺ سره ملاقات نه وو شوې.ليکن حضرت زيد ﷺ نه يو بل روايت کښې هم ثابت دی چه ددې نه مراد دماسپخين مونځ دې.يو بل مرفوع روايت کښې داهم دی.(۲)حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت ابوسعيد ﷺ،حضرت عائشه ﷺ وغيره نه هم دامروی دی.د حضرت امام ابوحنيفه ﷺ نه هم يو روايت د دې دې.

② بعضې وائی چه ددې نه مراد د مازيګر مونځ دې.اکثر علماء کرام وغيره نه همدا قول منقول دې.اوجمهورو تابعينو هم دا قول دې اواکثر اهل اثر بلکه جمهوروخلقونه هم،حضرت حافظ ابومحمد عبدالمومن دمياطی په دې باره کښې يومستقله رساله تصنيف کړې ده چه دهغې نوم ﴿کشف الغطافی تبيين الصلوة الوسطی﴾دې.په هغې کښې يو فيصله داهم ده چه صلوة وسطی دمازيګر مونځ دې.حضرت عمر فاروق ﷺ،حضرت علی ﷺ،حضرت ابن مسعود ﷺ،حضرت ابوايوب ﷺ،حضرت عبدالله بن عمرو ﷺ،حضرت سمره بن جندب ﷺ،حضرت ابوهريره ﷺ،حضرت ابو سعيد ﷺ،حضرت حفصه ﷺ،ام سلمه ﷺ،حضرت ابن عمر ﷺ،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او حضرت عائشه ﷺ نه هم دا فرمان نقل دې.او ددې حضراتو نه هم دا مروی دی او ډيرو تابعينو نه هم دا مروی دی.د حضرت امام احمد بن حنبل ﷺ او حضرت امام شافعی ﷺ هم دا مذهب دې.د حضرت امام ابوحنيفه ﷺ صحيح مذهب هم دا دې.دامام محمد ﷺ او امام ابويوسف ﷺ نه هم دا مروی دی.ابن حبيب مالکی ﷺ هم دا فرمائی.ددې قول دليل واورئی.حضرت نبی کريم ﷺ په جنګ احزاب کښې اوفرمائيل چه الله ﷺ دې ددې مشرکانو زړونه او کورونه د اور نه ډک کړی چه هغوئ دمازيګر مونځ نه منع کړو.(مسند احمد).(۳)

حضرت علی ﷺ فرمائی چه مونږ ددې نه مراد دسحر يا د مازيګر مونځ اخستلو. تر دې چه جنګ احزاب کښې مو د حضرت نبی کريم ﷺ نه دا واوريدل.الله دې د دوی کښې قبرونه د اور نه ډک کړی (او دا دمازيګر مونځ وو)مسند احمد کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ دا آيت مبارك تلاوت کړو او وې فرمائيل چه دا د مازيګر مونځ دې.(۴) ددې حديث ډير طرق دی.او ډيرو کتابونوکښې مروی دی.حضرت ابوهريره ﷺ نه يو ځل دې باره کښې سوال اوشو نو حضرت ابوهريره ﷺ اوفرمائيل چه مونږ هم يو ځل په دې کښې اختلاف کړې وو نوابو هاشم بن عتبه ﷺ د حضرت نبی کريم ﷺ د صحبت نه پاسيدو او د حضرت نبی کريم ﷺ کورته راغلو.اجازت ئې اوغوښتلو او دننه داخل شو.او د حضرت نبی کريم ﷺ نه ئې معلوم کړل او بهر راووتلو او مونږ ته ئې اوئيل چه دا دمازيګر مونځ دې.(ابن جرير).
دعبدالعزيز بن مروان ﷺ په مجلس کښې يو ځل هم دا مسئله اوچيړلې شوه.نو دوی اوفرمائيل چه لاړشئ اود فلانی صحابی نه تپوس اوکړئی.نو يو سړی اووئيل چه زما نه تپوس اوکړئی خه حضرت ابوبکر صديق ﷺ او حضرت عمرفاروق ﷺ په وړوکوالی ددې مسئلې دتپوس کولو دپاره حضرت نبی ﷺ ته ليږلې اوم.دوی زما وړې ګوتې اونيولې او وې فرمائيل چه دا خو دسحر مونځ دې.بيائې دې سره نزدې ګوته اونيوله او وې فرمائيل چه دا د ماسپخين مونځ دې بيا ئې غټه اونيوله او وې فرمائيل چه دا خود مابنام مونځ دې.بيا ئې خماد شهادت ګوته اونيوله او وې فرمائيل چه دا د ماسخوتن مونځ دې.بيا ئې زما نه تپوس اوکړو چه کومه ګوته پاتې شوه نوما ورته اووئيل چه دمينځ والا.حضرت نبی

---

(۱) احمد : ۲/۲۰۶)۔
(۲) موطأ امام مالک کتاب الصلاة الجماعة باب الصلاة الوسطی : ۲۷،ابواود : کتاب الصلاة باب وقت العصر: ۴۱۱،وهو صحيح)۔
(۳) صحيح بخاری کتاب الدعوات باب الدعاء علی المشرکين : ۶۳۹۶،صبح مسلم: ۶۲۷)۔
(۴) احمد : ۸/۵،صحيح مسلم: المساجد باب الدليل لمن قال الصلاة الوسطی هی صلاة العصر : ۶۲۸،ترمذی: ۱۸۲،مختصرا)۔

کریم ﷺ اوفرمائیل چه کوم یومونځ باقی پاتې دې.نو مااووئیل چه دمازیګر نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هم دا صلوة وسطی دې.(ابن جریر).لیکن دا روایت ډیر غریب دې.غرض د صلوة وسطی نه دمازیګر مونځ مراد کیدل د ډیرو احادیثو نه ثابت دی.چه په هغې کښې څه حسن دی او څه صحیح اوڅه ضعیف او ترمذی،مسلم ([1]) وغیره کښې هم دا موجود دی.

د مازیګر مونځ باره کښې تاکید:- بیا ددې مونځ باره کښې دحضور نبی ﷺ تاکید اوسختی ثابت ده.یو حدیث کښې دی چه چا نه دمازیګر مونځ قضا شی نو دا داسې دی لکه چه دده کورنۍ تباه شوه او دده کور تباه شو.([2])یو حدیث کښې دی چه د وریځې په ورځ مونځ په اول وخت کښې کوئې.واورئی چه کوم یوسړی د مازیګر مونځ پریښودو نو دده اعمال خراب شو ([3]).یو خل حضرت نبی کریم ﷺ د مازیګر مونځ دبنی غفار په یو وادئی کښې ادا کړو او ددې وادئی نوم حمص وو.بیا ئې اوفرمائیل چه همدا مونځ ستاسونه مخکې خلقو باندې پیش کړې شوې وو.خو هغوئ ضائع کړو.واورئی ددې کوونکی ته دوچنداجر ملاویږی.ددې نه پس هیڅ مونځ نشته دې تر څوچې تاسو ستوری اونه وینې:(مسند احمد).([4]) حضرت عائشه رضی الله عنها خپل یو آزاد شوی غلام ابویونس ﷺ ته فرمائی چه زما دپاره قران پاک اولیکه.اوچه کله دې آیت ﴿حٰفِظُوْا عَلَى الصَّلَوٰتِ﴾ ته راورسې نو ماته اطلاع اوکړه.نو کله چه دوی ته اطلاع ورکړې شوه نو دوی اوفرمائیل چه ﴿وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ نه پس ﴿صلوة العصر﴾ اولیکه.او وې فرمائیل چه ما پخپله دحضرت نبی کریم ﷺ نه هم دا آوریدلی دی.(مسند احمد).یو روایت کښې دی چه ﴿ هی صلوة العصر﴾ لفظ هم دې (ابن جریر).د حضرت نبی کریم ﷺ بی بی حضرت حفصه رضی الله عنها عمربن رافع باندې دا آیت هم داشان لیکلې وو او (عمرابن رافع) کاتب قران وو.(موطا امام مالك).([5]) ددې حدیث هم ډیرې طریقې دی او په ډیرو کتابونو کښې مروی هم دی چه ام المومنین اوفرمائیل چه ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه هم دا الفاظ آوریدلی دی.

د،،واو،،قراءت:-حضرت نافع رحمه الله فرمائی چه ما دا قران پاك په خپلو سترګو لیدلې دې هم دا عبارت ،،واو،، سره وو،حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنه او عبیدبن عسیر هم دا قرات دې.دا آیتونه مدنظر ایږدی او ځینې حضرات وائی چه چونکه واو عطف دپاره وی او معطوف معطوف علیه کښې مغایرت وی نو ثابته شوه چه ﴿ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ بل دی او ﴿صلوة العصر ﴾ بل دې. لیکن ددې جواب دا دې که هغه بطور حدیث اومنلې شی نو حضرت علی والاحدیث ډیر زیات صحیح دې او په هغې کښې صراحت سره موجود دی.پاتې شو واو نو ممکن دی چه زائدوی عاطفه نه وی.لکه ﴿ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ وَلِتَسْتَبِيْنَ سَبِيْلُ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ او ﴿ وَكَذٰلِكَ نُرِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ کښې یا واو عطف صفت دپاره وی او ذات دپاره نه وی لکه ﴿ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ﴾ کښې اولکه﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى ۙ الَّذِيْ خَلَقَ فَسَوّٰى ۙ وَالَّذِيْ قَدَّرَ فَهَدٰى ﴾ کښې ددې مثالونه او نورو ډیرو شعرونو کښې هم دا خبره موندې شی.سیبویه چه د نحویانو امام دې فرمائی چه﴿ مررت باخيك وصاحبك﴾ وئیل درست دی حالانکه صاحب او اخ نه مراد یو سړې دې والله اعلم.

او که ددې قرات دا قران الفاظ په طور دقران اومنلې شی نو ظاهر دادی چه دې خبر واحد سره قرات قرانی نه ثابتیږی ترکومې پورې چه تواتر ثابت نه وی.ځکه حضرت عثمان ﷺ په خپل قران کښې دا

---

[1]) صحیح مسلم : ۶۲۸،ترمذی: ۱۸۱)-

[2]) صحیح بخاری کتاب مواقیت باب اثم من فاته الصلاة : ۵۵۲،صحیح مسلم: ۶۲۶)-

[3]) صحیح بخاری کتاب مواقیت باب من ترک العصر:: ۵۵۳)،-

[4])احمد:۶/۳۹۷،صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب الاوقات التی نهی عن صلاة فیها:۸۳۰)-

[5])احمد:۶/۳۹۷،صحیح مسلم کتاب المساجد باب الدلیل لمن قال:الصلاة الوسطی هی صلاة العصر:۶۲۹.ابوداود:۴۱۰،ترمذی:۲۹۸۲)-

قرات نه دې اخستې.اونه د اووه واړه قراء په قرات کښې دا لفاظ شته بلکه نه خو دا د څه معتبر قاري قرات کښې موندې شوی دی.ددې نه علاوه يو حديث کښې دی چه دهغې نه معلوميږی چه ددې قرات منسوخ کيدل ثابت دی.صحيح مسلم کښې دی چه دا آيت نازل شو ﴿وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وصلوة العصر﴾ نو مونږ يو مودې پورې دا آيت مبارك د حضرت نبی کريم ﷺ مخکې لوستلو.بيا دا تلاوت منسوخ شو.او آيت داسې پاتې شو چه ﴿حٰفِظُوْا عَلَى الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى﴾ يو سړی دراوی حديث حضرت شقيق ﷺ ته اووئيل چه بيا آيامونځ د عصر دې څه.وې فرمائيل چه ماخو درته اووئيل چه څنګه دا آيت نازل شو او څنګه منسوخ شو.(۱)نو په دې بناء داقرات دحضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت حفصه رضي الله عنها روايت والا يا خو لفظی منسوخ وی اوکه مغايرت دپاره اومنلې شی نودلفظ اود معنی دواړه اعتبار سره به منسوخ وی.

④ بعضې وائی چه ددې نه مراد دماښام مونځ دې.د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ عنه نه هم دا مروی دی ليکن د هغې سند کښې کلام دې.دبعضې نورو حضراتو هم دا قول دې.ددې وجه دا بيان شوې ده چه نور فرض مونځونه يا څلور رکعته دی يا د دوو رکعتونو دې او ددې درې رکعته دی.نو مينځنې مونځ شو اودويمه وجه دا هم کيديشی چه د فرض مونځونو دا وتر دی.او ددې وجې هم چه ددې فضيلت ډير زياتو احاديثو کښې هم وارد شوی دی.⑤ بعضې خلق ددې نه مراد د ماسخوتن مونځ هم اخلی.⑥ بعضې وائی چه په پنځه وختونو کښې يو وخت مونځ دې.ليکن مونږ نشو معين کولې.ځکه چه داشان مبهم دې.لکه څنګه چه ﴿لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ پورا کال يا پورا مياشت کښې يا روستو ورځو کښې مبهم ده.⑦ بعضې حضرات وائی چه ددې نه د پنځو مونځونو مجموعه مراد ده.⑧ اوبعضې وائی چه د ماسختن مونځ او سحر مونځ ترې مراد دې.⑨ او دبعضو قول دې چه دا د جمعې مونځ دې.⑩ څوك وائی چه داختر مونځ مراد دې.(۱۱) څوك وائی چه صلوة الضحی مراد دې.(۱۲) اوبعضې وائی چه مونږ توقف کوو او د هيڅ يو قول هم قائل نه جوړيږو.ځکه چه دليلونه مختلف دی.وجه د ترجيح معلومه نه ده.په هيڅ يو قول باندې اجماع نشته دې.بلکه د صحابه کرامو ﷺ زمانې نه واخله نن پورې اختلاف دې.لکه څنګه چه حضرت سعيد ابن مسيب رحمه الله فرمائی چه د صحابه کرامو ﷺ دې باره کښې اختلاف وو.بيا نې ګوتو کښې ګوتې ورکړې.ليکن دا ياد ساتل پکار دی چه دامخکې ټول په ټوله اقوال ضعيف دی.اختلاف صرف د سحر او مازيګر مونځ کښې دې او دصحيح احاديثو نه دمازيګر مونځ صلوة وسطی ثابتيږی.نو لازم شو چه مونږ ټول اقوال پريږدو او دا عقيده اولرو چه د صلوة وسطی نه مراد دمازيګر مونځ دې.

امام ابومحمد عبدالرحمان بن ابوحاتم رازی رحمه الله نه په خپل کتاب فضائل شافعی رحمه الله کښې روايت دې چه حضرت امام صاحب رحمه الله به فرمائيل چه ﴿كل ماقلت فكان عن النبی ﷺ بخلاف قولی مما يصح فحديث النبی ﷺ اولی ولا تقلدونی﴾ يعنی زما يوقول که د يو حديث خلاف وی نو حديث اولی دې،خبردار زما تقليد مه کوئ.د حضرت امام شافعی رحمه الله دا فرمان امام ربيع رحمه الله،امام زعفرانی رحمه الله،او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله هم روايت کوی.او موسی ابوالوليد بن جارود رحمه الله،حضرت امام شافعی رحمه الله نه نقل کوی چه دوی اوفرمائيل چه ﴿اذا صح الحديث وقلت قولا فانا راجع عن قولی وقائل بذالك﴾ يعنی زما يو خبره چه دحديث خلاف وی نو څه دهغې خپلې خبرې نه رجوع کوم،او صفا وايم چه زما مذهب هم هغه دې چه حديث کښې دې.

دا دامام صاحب امانتداری او سرداری ده اوددوی پشان آئمه کرامو کښې هم هر يو هم دا فرمائيلی دی چه دهغوئ اقوال دې دين اونه ګنړلې شی.ددې وجې قاضی ماوردی رحمه الله فرمائی چه د امام صاحب

(۱)صحيح مسلم کتاب المساجد باب الدليل لمن قال الصلاة الوسطى هی صلاة العصر:۶۳۰)-

رحمه الله د صلوة وسطی باره کښې هم مذهب ګڼل پکار دی چه هغه دمازیګر مونځ دې.اګر چه د امام صاحب رحمه الله خپل نوې قول دادې چه هغه عصرنه دې.مګر ددوی د فرمان مطابق دحدیث خلاف دا قول مونږ پرېښودو.امام شافعي رحمه الله اومذهب ډیر نورمحدثین هم دا فرمائی.﴿فالحمدلله﴾.بعضې فقهاء شافعي وائی چه د امام صاحب صرف هم دا یو قول دې چه هغه د سحر مونځ دې.لیکن د دې ټولو خبرو کولو دپاره دا تفسیر مناسب نه دې،د دې بیان ما کړې دې ﴿ فالحمدلله ﴾.

قوله تعالی:-وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

په مانځه کښې د عاجزئ حکم:- بیا فرمائی چه دالله ﷻ مخکښې خشوع وخضوع،ذلت اومسکینتوب سره اودریږئ،اود دې دپاره دا لازم ده چه انسانی خبرې دې نه وی.هم ددې وجې د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دسلام جواب حضرت نبی کریم ﷺ په مونځ کښې ورنکړو.او دې نه پس ئې جواب ورکړو.او وې فرمائیل چه مونځ د مشغولیت ځیز دې ([1])

اوحضرت معاویه بن حکم مونځ کولو او دوئ سره خبرې اوشوې نو وې فرمائیل چه مونځ کښې انسانی خبرې نه دی کول پکار دا صرف تسبیح او تکبیر او د الله ذکر دی.(مسلم) ([2])

مسند احمدوغیره کښې دی چه ددې آیت دنازلیدو نه مخکښې خلقو به ضروری خبرې هم په مونځ کښې کولې.هرکله چه دا آیت نازل شو نو دچپ اوسیدو حکم اوشو.([3])لیکن په دې حدیث کښې یو اشکال دا دې چه دعلماء کرامو دیوې ډلې په نیز مونځ کښې د خبرې کولو حرمت د حبشې د هجرت نه روستو او دمدینې منورې د هجرت نه مخکښې مکه معظمه کښې نازل شوې وو.

صحیح بخاری کښې دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دحبشې دهجرت نه مخکښې مونږ به حضرت نبی کریم ﷺ ته سلام کولو او که حضرت نبی کریم ﷺ به په مونځ کښې وو نو بیا به ئې هم خمونږ دسلام جواب راکولو.هرکله چه مونږ د حبشې د هجرت نه واپس شو نو حضور ﷺ ته ماپه مونځ کښې سلام اوکړو نو حضور ﷺ جواب رانکړو.په هغه وخت کښې زما ځه حال وو تپوس نې مه کوه.مونځ نه چه حضرت نبی کریم ﷺ فارغ شو نو وې فرمائیل چه عبدالله نوره هیڅ خبره نه وه ځه په مونځ کښې اووم.په دې وجه مې جواب درنکړو. الله ﷻ چه ځه غواړی نو نوې حکم نازل کړی.هغه دا نوې حکم نازل فرمائیلې دې.چه مونځ کښې خبرې مه کوئی نو دا واقعه دهجرت نه مخکښې شوې ده.([4])

او دا آیت مبارك مدینه منوره کښې نازل شوې دې.او بعضې وائی چه د زید ابن ارقم رضی الله عنه د قول مطلب جنس کلام دې او د دې حرمت باندې دا آیت مبارك استدلال هم پخپله دده فهم دې.والله اعلم.بعضې وائی چه ممکن دی چه دوه ځل حلال وی او دو ځل ممانعت شوې وی.لیکن دا رومبئ واقعه زیاته ظاهره ده.

حضرت ابن مسعود رضی الله عنه والا حدیث چه مسندابی یعلی کښې دې په هغې کښې دی چه د حضرت نبی کریم ﷺ جواب نه راکولو ځه په ویره کښې واچولم چه شائد زما باره کښې ځه حکم نازل شوې دې. حضرت نبی کریم ﷺ چه کله د مونځ نه فارغ شو نو وې فرمائیل ﴿ علیك السلام ایها المسلم ورحمة الله ﴾ کله چه ته په مونځ کښې ئې نو خاموشه اوسه.اود مونځونو دپوره حفاظت کولو حکم نازل شوې وو.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلاة بابماینهی من الکلام فی الصلاة: ۱۱۹۹،صحیح مسلم: ۵۳۸)-

[2]) صحیح مسلم: کتاب المساجد باب تحریم الکلام فی الصلاة : ۵۳۷)-

[3]) احمد : ۳٦۸/٤،صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلوة باب ماینهی من الکلام فی الصلاة : ۱۲۰۰،صحیح مسلم: ۵۳۹)-

[4]) ابوداود کتاب الصلاة،باب ردالسلام فی الصلاة وسنده حسن نسائی: ۱۲۲۲)-

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ	اٰمِنْتُمْ	فَاِذَآ	اَوْ رُكْبَانًا ۚ	فَرِجَالًا	فَاِنْ خِفْتُمْ
نو یادوئ الله	په امن شئ تاسو	نو کله چې	یا په سورلئ باند	نو مونځ کوئ پیاده	نو که پریدئ تاسو

نوکه چرې د (دښمن) ویره وی نوپیاده یا په سورلئ ځنګه چې کیدېشي مونځ کوئ اوهرکله چې په امن کښې شئ نو بیا الله یادوئ

تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٩﴾	لَمْ تَكُوْنُوْا	مَّا	عَلَّمَكُمْ	كَمَا
خبرد هغې نه اول	چې نۀ وئ تاسو	هغه طريقه	هغه ښودلې ده تاسو ته	لکه ځنګه چې

لکه ځنګه چې ئې تاسو ته هغه څه خودلی دی چه تاسو پرې نه پوهیدئ

قوله تعالى:- فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا ۚ

د ویرې په وخت کښې د صلاة الخوف حکم:- ددې وجې اوس هغه حالت بیانیږی چه په هغې کښې د ټولو آدابو او رعایتونو خیال عام طور نه ساتلې کیږی یعنی میدان جنګ کښې چه کله دښمن مو په سر وی نو فرمائی چه تاسو ته ځنګه ممکن وی، سواره، پیدل قبلې طرفته مخ کوئی او مونځ ادا کوئی.
حضرت ابن عمر ﷺ ددې آیت مطلب بیانوی، بلکه نافع فرمائی چه ماته پته ده چه دا مرفوع دې. (یعنی ابن عمر دا خبره د نبی کریم ﷺ نه اوریدلې ده) ([1]) مسلم شریف کښې دی چه د سختې ویرې په وخت کښې اشارې سره مونځ کوئی اګر چه تاسو سورلئ باندې سواره یئ. ([2]) عبدالله بن انیس ﷺ چه کله حضرت نبی کریم ﷺ دخالد بن سفیان د قتل دپاره اولیږلو نو دوی هم داشان دمازیګر مونځ کړې وو. الخ (ابوداود). نو په دې کښې ئې په خپلو بندګانو باندې آسانی کړې ده او د دوی بوج ئې سپک کړې دې.
دصلوة خوف بیان:- صلوة خوف یو رکعت هم راغلې دې. حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه الله ﷺ ستاسو دنبی ﷺ په خوله دحضر په حالت کښې څلور رکعته فرض کړی دی او دسفر په حالت کښې دوه او د ویرې په حالت کښې یو (مسلم) ([3])
امام احمد رحمه الله فرمائی چه دا دهغه وخت خبره ده چه کله زیاتی ویره وی. حضرت جابر بن عبدالله ﷺ او ډیر نور بزرګان صلوة خوف یو رکعت ښائی. امام بخاری رحمه الله په صحیح بخاری کښې یو باب ذکر کړې دې چه دقلعه ګانو دفتح کولو په موقع باندې او دښمن سره دجنګ په موقع باندې مونځ ادا کول. ([4])
اوزاعی رحمه الله فرمائی که فتح نزدې وی او مونځ کولو باندې قدرت نه وی نو هر سړې دې خانله په اشاره مونځ اوکړی. که دومره وخت هم ملاو نشی نو تاخیر دې اوکړی. تر دې پورې چه جنګ ختم شی او آرام نصیب شی نو دوه رکعته دې ادا کړی ګني یو رکعت کافی دې. لیکن صرف تکبیر ویل کافی نه دی بلکه تاخیر دې اوکړی تر دې پورې چه امن شی.

د سختې ویرې په وخت په یو رکعت اکتفاء جائز نه ده

مسلک حنفی:- د سختې ویرې په وخت کښې په یو رکعت یا صرف په تکبیر تحریمه اکتفاء جائز نه ده بلکه پوره مونځ به کوی البته که مسافر وی نو سفرانه مونځ به کوی (تفسیرمظهری (۴۳۸/۲)-
حضرت مکحول رحمه الله هم دا فرمائی. حضرت انس بن مالك رحمه الله فرمائی چه د تستر قلعې په جنګ کښې څۀ هم فوج کښې شامل ووم. د صبا صادق په وخت کښې جنګ ډیر شدید شو، مونږ ته وخت ملاؤ نشو

---

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر: سورة البقرة باب قوله: (فان خفتم فرجالا او رکبانا: ۴۵۳۵)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الصلوة صلاة المسافرین باب صلاة الخوف : ۸۳۹)-
[3]) ابوداود کتاب التطوع باب صلاة الطالب : ۱۲۴۹: وهو حسن -
[4]) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین وقصرها: ۶۷۸)-

چه مونږ مونځ کړي وي.ښه نمر راوختلو اوبیا مونږ دهغې ورځې مونځ اداکړو.که دمونځ بدله کښې ماته دنیا او څه چه په دې کښې دی ماته ملاؤ شی نوخه پرې خوشحاله نه یم.[۱] دې نه پس حضرت امام المحدثین رحمه الله ددې حدیث نه استدلال کړې دې.په هغې کښې دی چه جنګ خندق کښې نمر پریوتو پورې حضرت نبی کریم ﷺ دمازیګر مونځ اونکړو.[۲]

بیادویم حدیث کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کله خپل صحابه کرام رضی الله عنهم بنی قریظه ته دجنګ دپاره اولیږل نودوی ته ئې فرمائیلی وو چه تاسو کښې هېڅوك د بنوقریظه نه د رسیدو نه وړاندې د مازیګر مونځ نه کوی.اوس کله چه د مازیګر د مونځ وخت راغلو نو بعضو خو هم هلته په لار کښې مونځ ادا کړو او وې وئیل چه د حضرت نبی کریم ﷺ مطلب دا وو چه مونږ دې ډیر زر لاړشو چه د مازیګر مونځ د مازیګر په وخت کښې اداکړو اوبعضو خلقو اونه کړو تردې پورې چه نمر پریوتلو.او بنو قریظه ته په رسیدلو ئې مونځ اداکړو.[۳]

حضرت نبی کریم ﷺ ته چه کله ددې علم اوشو نو حضرت نبی کریم ﷺ دصحابه کرامو رضی الله عنهم دوارو ډلو کښې یو ته هم څه اونه وئیل.نوددې نه حضرت امام بخاری رحمه الله دا مسئله ثابتوی اګرچه جمهور ددې خلاف دی.هغویٰ وائی چه سورة نساء کښې چه د ویرې دمونځ کوم حکم دې او چه دکوم مونځ د مشروعیت اوطریقه احادیثوکښې وارد شوې ده هغه دجنګ خندق نه پس ده،لکه څنګه چه ابوسعید رحمه الله وغیره روایت کښې صراحت سره بیانوی.

لیکن دامام بخاری رحمه الله ،امام مکحول رحمه الله ،او امام اوزاعی رحمه الله جواب دادې چه ددې مشروعیت نه پس کیدل ددې د جواز خلاف کیدلې نشی ځکه چه دا دې هم جائز وی او هغه طریقه دې هم وی.ځکه چه داسې حالت کښې شاذ اونادر کله کله هم کیږی او پخپله صحابه کرامو رضی الله عنهم د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په زمانه کښې د فتح تستر په موقع په دې عمل باندې عمل کړې وو او هیچا انکار اونکړو،والله اعلم.

قوله تعالی:- فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمۡ تَكُونُواْ تَعۡلَمُونَ

بیا فرمان دې چه دامن په حالت کښې د حکم پوره کولو خیال ساتئی،څنګه چه تاسو ته ما دایمان لار اوخودله او د جهل نه پس مو علم درکړو نو تاسو ته پکار دی چه ددې په شکریه کښې دالله ﷻ ذکر په اطمینان سره کوئی لکه څنګه چه ئې صلاة خوف بیان کولو نه پس او فرمائیل چه کله اطمینان شی نو مونځونه په ښه طریقه کوئی ځکه چه مونځ مومنانو باندې په وخت باندې مقرر شوې دې.دصلوة خوف پوره بیان به انشاء الله په سورة نساء کښې په آیت ﴿کنت فیهم﴾کښې راشی.

وَالَّذِيْنَ					
او هغه کسان					
اوڅوك چې					
يُتَوَفَّوْنَ	مِنۡكُمۡ	وَيَذَرُوۡنَ	اَزۡوَاجًا ۖ	وَّصِيَّةً	لِّاَزۡوَاجِهِمۡ	مَّتَاعًا
چې وفات کیږی	ستاسونه	او پریږدی	ښځې پکار	دی وصیت کول هغویٰ له	دپاره دښځو خپلو	دخرڅې ورکولو
درنه مړۀ کیږی اوښځې (کونډې) پریږدی			انو دخپلو ښځودپاره دې وصیت اوکړی			چې ورته تر یو کاله پورې خرڅه

[۱] صحیح بخاری قبل حدیث رقم: ۹٤٥)-

[۲] صحیح بخاری کتاب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة.....تعلیقا قبل حدیث : ۹٤٥)-

[۳] صحیح بخاری کتاب صلاة الخوف باب الصلاة عند مناهضة.....تعلیقا قبل حدیث : ۹٤٥)-

اِلَى الۡحَوۡلِ غَيۡرَ اِخۡرَاجٍ ۚ فَاِنۡ خَرَجۡنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ

دیو کال پورې | بې د ویستلو (دکورونو نه) | بیا که چرې | وځي هغوئ پخپله | نو نشته گناه | په تاسو باند

ورکولې شی او دکوره دې بهر نشي ویستلې | اوکه بخپله بهر اوزې نو دهغې ذمه داری په تاسو نشته چې

فِيۡ مَا فَعَلۡنَ فِيۡۤ اَنۡفُسِهِنَّ مِنۡ مَّعۡرُوۡفٍ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيۡزٌ

په هغه کار کښې | چې کوی نې هغوئ | په باره دخانونو خپلو کښې | دمعلومې طريقې نه | او الله | غالب دې

په خپل خان باندې چې هغوئ په سمه شرعي طريقه هرڅه کوی |..................او الله دا ختيار خاوند دې

حَكِيۡمٌ ۝ وَلِلۡمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌ ۢ بِالۡمَعۡرُوۡفِ ؕ حَقًّا

حکمت والا دې | او دطلاقو کړې شوؤ ښځو دپاره | څه خرچه ورکول دی | په مناسب طريقې سره | دا حق دې

اوپه هرحکم کښې حکمت لرې | او د ټولو طلاقو شوؤ ښځودپاره په مناسب طريقه څه نه څه ورکول دی | دا حق په

عَلَى الۡمُتَّقِيۡنَ ۝ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمۡ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمۡ

په پرهيز گارانو باندې | دارنګې | بيانوی | الله | تاسو ته | ايتونه خپل | دپاره ددې |

پرهيز گارانو باندې حق دې | داشان الله پاک تاسو خپل حکمونه ښکاره ښکاره بيانوی | امید چې تاسو به

تَعۡقِلُوۡنَ ۝

چې دعقل نه کار واخلئ |

دعقل نه کار واخلئ |

قوله تعالى:- وَالَّذِيۡنَ يُتَوَفَّوۡنَ مِنۡكُمۡ وَيَذَرُوۡنَ اَزۡوَاجًا ۖۚ وَّصِيَّةً لِّاَزۡوَاجِهِمۡ مَّتَاعًا اِلَى الۡحَوۡلِ غَيۡرَ اِخۡرَاجٍ ۚ

دکونډو دپاره د يو کال عدت حکم :- داکثرو مفسرينو دا قول دې چه دا آيت ددې نه مخکښې آيت يعنى دڅلورومياشتو اولسوورځو عدت والا آيت سره منسوخ شوې دې.صحيح بخاری کښې دی چه حضرت ابن زبير رضی الله عنه حضرت عثمان رضی الله عنه ته اووئيل چه هرکله دا آيت منسوخ شو نوبيا تاسو دا په قران پاک کښې ولې ليکئ؟دوی اوفرمائيل چه څنګه مخکښې په قران پاک کښې موجود دې دلته به هم موجود وی. مونږ په دې کښې هيڅ کمې زياتې نشو کولې.(۱)

د يو کال د عدت منسوخيت:- حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه مخکښې خودا حکم وو چه ټول کال پورې به نان نفقه به کونډې ښځې ته دسرې دمال نه ورکولې شوه،او هم په دې کور کښې به هغه اوسيدله.بيا د ميراث والا آيت دا آيت منسوخ کړو او دخاوند نه د مال په صورت کښې دمال متروکه اتمه حصه او که اولاد ئې نه وی نو بيا څلورمه حصه مال به په وراثت کښې ورکولې شی.او عدت پوره څلور مياشتې اولس ورځې مقرر شوې دې.(۲)داکثرو صحابه کرامو رضی الله عنهم او تابعينو نه مروی دی چه دا آيت منسوخ شوې دې.سعيد بن مسيب وائي چه د سورة الاحزاب دا آيت ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِذَا نَكَحۡتُمُ الۡمُؤۡمِنٰتِ﴾ سره منسوخ شوې دی.حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی چه اووه مياشتې شل ورځې چه دی نو دا د اصلی عدت څلور مياشتو لسو ورځو نه سوا دی.په دې آيت کښې دهغه مودې حکم بيانيږی،عدت خوواجب دې.خودا زياتی موده ښځې ته اختيار دې.که کښيني او دا موده تيروی او که ځي.دميراث آيت د کورو

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب (والذين يتوفون منكم.....) : ۴۵۳۵-

(۲) ابن ابى حاتم : ۸۷۱/۲-

اوسیدول هم منسوخ کوی. هغه چه چرته غواړی نو عدت دې تیر کړی، د کورخرچ دخاوند په ذمه نه دې [1] نوددې اقوالو نه معلومه شوه چه دې آیت دټول کال عدت واجب نه کړو. بیا د منسوخ کیدو څه معنی ده ؟ دا خو د خاوندوصیت دې او که دا هم ښځه پوره کول غواړی نوپوره دې کړی ګنی په دې باندې څه جبر نشته دې.
(وصية) نه مراد دا دې چه الله ﷻ تاسو ته وصیت کوی لکه څنګه چه ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ﴾ ددې نصب (فتوصوهن) لره محذوف منل دی. نو که ښځې ټول کال د خپل فوت شوی خاوند په کور کښې اوسیږی نو دوی به نه شی ویستلې. اوکه هغوئ عدت تیرول غواړی نو په هغوئ باندې هیڅ جبر نشته دې. امام ابن تیمیه رحمه الله هم دا قول اختیاروی. او نور ډیر خلق هم دا قول اختیاروی اوباقی جماعت دا منسوخ ګنړی. نو که دهغوئ اراده داصلی عدت نه پس زمانه منسوخ کیدل دی نو خیر دې ګنی په دې باره کښې د آئمه اختلاف دې. هغوئ وائی چه دخاوند په کور کښې عدت تیرول ضروری دی. او ددوی دلیل د موطا امام مالك دا حدیث دې چه د حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه خور فریعه بنت مالك رضی الله عنها رسول الله ﷺ ته راغله او وې وئیل چه څمونږ غلامان تښتیدلی وو اودهغوئ د تلاش کولودپاره زما خاوند لاړو. قدوم کښې ئې دې غلامانوسره ملاقات اوشو خو هغوئ دې قتل کړو. دهغه څه مکان نشته دې چه څه په هغې کښې عدت تیر کړم. او نه راسره د خوراك څکاك څه شته دې. که تاسو اجازت راکونی نو څه به خپلې خخرګنئ کره لاړه شم او هلته به عدت پوره کړم. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اجازت دې، څه واپس شوم، څه لا په حجره کښې اووم چې نبی کریم ﷺ څه راوغوښتلم او وې فرمائیل چه تا څه اووئیل، ما ورته بیا خپله ټوله قصه بیان کړه. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په خپل کور کښې اوسیږه تر دې چه ستا عدت پوره شی. نوما هم هلته د عدت زمانه تیره کړه یعنی څلور میاشتې لس ورځې. حضرت عثمان رضی الله عنه څه په خپل دورحکومت کښې راوبللم او مانه ئې دامسئله اوپوښتله. ما ورته خپله ټوله واقعه اود نبی کریم ﷺ فیصله واوروله. حضرت عثمان رضی الله عنه هم ددې پیروی اوکړه او هم دا فیصله ئې اوکړه. [2] دې حدیث ته امام ترمذی رحمه الله حسن وائی.

قوله تعالى:- وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

طلاقو شوو ښځو ته د متاع ورکولو حکم:- طلاقه شوې ښځې ته د متاع ورکولو باره کښې به خلقو وئیل که مونږ غواړو نووربه کړو اوکه مونږ نه غواړو نو نه به ورکوو. نو په دې باندې دا آیت نازل شو. [3]
هم ددې آیت نه بعضو خلقو هرې طلاقې شوې ښځې ته څه نه څه ورکول واجب ګرزولی دی. او بعضې نورو بزرګانو دا هغه ښځو سره مخصوص کړی دی چه دکومو مخکې بیان اوشو. یعنی چه کومو ښځو سره صحبت نه وی شوې او مهر هم نه وی مقرر شوې او طلاق ورکړې شی، لیکن د ړومبی جماعت جواب دادې چه په عام کښې دخاص صورت ذکر کول هم دې سورت سره دا حکم نه مخصوص کوی لکه مشهور او منصوب مذهب دې. والله اعلم.

قوله تعالى:- كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

بیافرمائی چه الله ﷻ داشان خپل حلال اوحرام اوفرائض وحدود او امراونهی باره کښې واضح او مفسر بیان کوی چه تاسو ته دهیڅ قسمه ابهام او اجمال پاتې نشی چه دضرورت په وخت کښې تذبذب کښې اخته نه شئ بلکه دومره قدرې صفا بیان کیږی چه هرسړې پرې پوهیږی.

[1] صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (والذين يتوفون منكم...) : ٤٥٣١-
[2] موطا امام مالک کتاب الطلاق باب مقام المتوفى عنها زوجها : ٨٧، ابوداود: ٢٣٠٠، ترمذی: ١٢٠٤، نسائی : ٣٥٥٨، ابن ماجة: ٢٠٣١، وهو صحیح)-
[3] الطبری: ٥/٢٦٤)-

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ

| آیا تانه لیدلي حال دهغه | کسانو اچي وتلي وو | دکورونو خپلو نه | او هغوئ

| «ائي پیغمره!» تادهغه کسانو په حال غوروفکر کړي دي اچي دخپلو کورونونه اووتل

اُلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ

په زرګونو وو | ادیري دمرګ نه | نو اووئیل | هغوئ ته الله | چي مره شئ | بیائي (دوباره) ژوندي کړل هغوئ

اود زرګونو په تعداد کښې وو | خکه چې دمرګ نه ویریدل | نو الله پاک اووئیل مړهٔ شئ نو پیا ئي ژوندي کړل

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا

بیشکه الله | خامخا خاوند دفضل دي | په خلقو باندي | ولیکن | زیات خلق | نهٔ

بیشکه الله ﷻ جل شانه په خلقو ډیر مهربان دي | ....خو زیات خلق د الله شکر نه

يَشْكُرُوْنَ ﴿۲۴۳﴾ وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۴۴﴾

اوباسي شکر | او جنګ کوئ | په لار دالله کښې | او پوهه شئ | چې الله | اوریدونکي | او پوهه دي

......ادا کوي | او (مسلمانانو) تاسو دالله په لار کښې جهاد کوئ | اودایادلرئي چې الله هرڅهٔ اوري | اوبه هرڅهٔ پوهه دي

مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ اَضْعَافًا

څوک دي هغه کس | چې قرض ورکړي الله ته | قرض ښکلي | نو زیات به ئي کړي | هغه لره | په زیاتوالی

څوک چې الله پاک ته قرض حسنه ورکړي | الله پاک به ورته څوڅوچنده دهغې بدله واپس و رکوي

كَثِيْرَةً وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۴۵﴾

ډیر سره | او الله | تنګوی (رزق) | او فراخه کوی (رزق) | او خاص هغه ته به | واپس کیږئ تاسو |

او الله دچاروزی زیاتوی اودچاکموی | اوهغه ته به تاسو خواه مخواه واپس کولې شئ |

قوله تعالى:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا ثُمَّ اَحْيَاهُمْ الخ

ژوند او مرګ دالله ﷻ په لاس کښې دي:- د وبادخائې ته مه خائې.او هلته نه مه اوځئ.حضرت ابن عباس ﷺ فرمائي چه داخلق څلور زره وو.او یو روایت کښې دی چه اته زره وو.بعضو کښې نهه زره وئیلې شوی دی.بعضې څلویښت زره ښائی.بعضې د دیرشو زرو نه زیات ښائی.دا خلق د ذاوردان یا زرو روان والا کلی وو.او دا د واسط طرفته دې.

دیو کلی د هلاکت واقعه:- بعضې وائی چه ددې کلی نوم اذرعات وو.داخلق د طاعون په وجه دخپل ښار نه تبنتیدلی وو.یو کلی ته چه اورسیدل نو هلته دالله ﷻ حکم سره ټول مړه شول.اتفاق سره هلته یونبی تیریدو.دهغه دعاسره الله ﷻ هغوئ بیاژوندی کړل.بعضې وائی چه یوخوشی اوصفامیدان کښې استوګن شوی وو.او د دوو فرښتو په چغو سره هلاک شوی وو.هرکله چه یو ډیره موده تیره شوه نو د دوی هډوکی هم ایره شو.او په دې ځائې یو کلې جوړ شو.بیا حزقیل نومې یو سړې هغه ځائې کښې تیر شو اوهغه دعا ئې اوکړه اوالله ﷻ قبوله کړه.او حکم ئې اوکړوچه ته اووایه چه ائې رستو هډوکو تاسو ته الله ﷻ حکم کوی چه تاسو ټول جمع شئ.نود هر هر بدن ډهانچه اودریدله.بیا ورته الله ﷻ اوفرمائیل چه ته اووایه چه ائې هډوکوتاسوته الله ﷻ حکم کوی چه تاسو غوښه،رګونه اوپټې اونیسئ.نودالله ﷻ دنبی په کتو سره دا هرڅه اوشو.اوهغوئ چه څنګه یو ځائې مړه شوی وو داشان په یو ځائې راژوندی شول.او

دهغوئ د ژبونه بې اختیاره اووتل چه ﴿سبحانك لااله الاانت﴾ ائې الله ﷻ ! ته پاك يې،ستا نه سوا بل څوك معبودنشته دې.دا دليل دې دقيامت دورځې،هم دې بدن سره دوباره د راپاسيدلو.

قوله تعالى:- اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْفَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَالنَّاسِ لَايَشْكُرُوْنَ

دخلقو ناشكري:- بيافرمائي چه دالله ﷻ په دې خلقو باندې ډير احسان او فضل دې چه هغه دخپل قدرت پوره نښې اودخپل قدرت نښې ښائي.خو ددې باوجودخلق بې قدره اوناشكره دې.(١)

ددې نه معلومه شوه چه دالله ﷻ نه سوا بل ځائې دپناه نشته دې.دا خلق دوباء نه تښتيدلى وو او دژوند حريص وو اوددې خلاف عذاب كښې راګير شو او زر هلاك شو.

د مسند يو حديث كښې دى چه كله حضرت عمر بن خطاب ﷺ شام طرفته اووتلواو سرغ (ديوځائې نوم دې) ته اورسيدلو نو حضرت ابوعبيده بن جراح ﷺ وغيره د لښكر سردارانوسره ملاوشو او ورته ئې اووئيل چه په شام كښې نن سبا وباء ده.نو په دې كښې اختلاف پيدا شو چه آيا هلته لاړشو اوكه نه. بالاخرحضرت عبدالرحمان بن عوف ﷺ راغلو او وې فرمائيل چه مادرسول الله ﷺ نه آوريدلى دى چه كله يوځائې كښې وباء راشى اوتاسوته دهغه ځائې پته اولګى نو تاسوپداسې حالت كښې هلته مه ځائې.حضرت عمرفاروق ﷺ چه واوريدل نودالله حمدوثنائې بيان كړه اوبيادهغه ځائې نه ئې تشريف يورو.(بخارى ومسلم).(٢) يو بل روايت كښې دى چه دا دالله ﷻ عذاب دې چه په مخكو امتونو باندې راغلې وو.الخ.(٣)

قوله تعالى:- وَقَاتِلُوْافِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوْٓااَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ

مرګ په نيټه دې:- بيا فرمائي چه څنګه دهغه خلقو تښتيدو هغوئ د مرګ نه بچ نه كړې شول.داشان دجهاد نه مخ اړول هم بيكاره دى.اجل اورزق دواړه په قسمت كښې مقرر شوى دى.رزق نه زياتيږى او نه كميږى او مرګ نه مخكښې كيږى اونه روستو كيږى.اوبل ځائې كښې ارشاد دې چه كوم خلق دالله ﷻ د لارې نه پاتې شواوكښيناستل او خپلوملګرو ته هم وائى كه د جهاد شهيدان هم خمونږ په شان پاتې شوى وې نونه به مړه كيدل.دوى ته اووايه چه لږ خودې خپلوځانونونه هم مرګ نه لرې كړى كه تاسو رښتونى يئ.بل ځائې كښې وائى چه ائې الله ﷻ په مونږدې جنګ ولې فرض كړلواومونږ ته دې ولې يو وخته پورې فرصت رانكړو.نوددې په جواب كښې فرمائى چه مضبوط برج هم دمرګ په مخكې هيڅ نه دې.

په جهاد كښې مرګ ضرورى نه دې:- په دې موقع داسلامى لښكر نډر سردار او دبهادرانو مشر دالله ﷻ توره او داسلام پشت پناه دابوسليمان بن خالد بن وليد فرمان نقل كول بالكل مناسب وخت باندې به وى چه كوم دوى د انتقال نه مخكښې فرمائيلې وو.چه د مرګ نه ويريدونكى،اود جنګ نه مخ اړونكى نامرد،هغوئ دې اوګورى چه زما جوړ جوړ د الله ﷻ په لار كښې زخمى شوې دې.په ټول بدن كښې مې داسې ځائې پاتې نه دې چه هغه ځائې په توره يا نيزه باندې نه وى لګيدلې.اوګوره چه ځه نن په خپله بستره باندې مركيږم په ميدان جنګ كښې نه.

قوله تعالى:- مَنْ ذَاالَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا

دالله په لار كښې د خرچ كولو حكم:- بيا پروردګار عالم خپلو بندګانو ته په خپله لار كښې دخرچ كولو ترغيب وركوى او دا ځائې په ځائې وركوى.حديث نزول كښې هم دى چه څوك دى چه داسې الله ﷻ ته

---

(١) الطبرى: ٦/٢٦٦)-

(٢) حمد:١/١٩٤،صحيح بخارى كتاب الطب باب مايذكر فى الطاعون:٥٩٢٩،صحيح مسلم:٢٢١٩)-

(٣) احمد:١/١٩٣(وه صحيح بالشواهد)-

قرض ورکړي چه نه مفلس دې او نه ظالم دې (۱).

د ابو الدحداح ﷺ مال صدقه کول:- د دې آيت په باره کښې حضرت ابوالدحداح انصاري ﷺ وئيلي وو چه يارسول الله ﷺ چه آيا الله ﷻ خمونږ نه قرض غواړي.نبي کريم ﷺاوفرمائيل چه آو.وې وئيل چه ته خپل لاس راکړه.بيا ئې لاس کښې لاس واخستلو او عرض ئې اوکړو چه يارسول الله ﷺ ما خپل باغ الله ﷻ ته قرض ورکړو او په دې کښې شپږ سوه د کهجورو ونې دي.او دهغه خائې نه نيغ خپل باغ ته راغلل.او بهر اودريدو او خپلې ښځې ته ئې آواز ورکړو بچي راوخله او بهر راوخه،ما دا باغ دالله ﷻ په لار کښې ورکړو.(ابن ابي حاتم).

د قرض حسنه نه مراد:- قرض حسنه نه مراد دالله ﷻ په لارکښې خرچ کول دی.او په بچو باندې خرچ کول دی.او تسبيح او تقديس هم دی.

قوله‌تعالى:-فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗۤ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً

دثواب دوچنده کول:-بيا فرمائي چه الله ﷻ به دا دوچنده اوڅلور چنده زيات کړي.لکه بل ځائې کښې فرمائي چه﴿ مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ ﴾ الخ يعنی دالله ﷻ لار کښې دخرچ کولو مثال دهغه دانې په شان دې چه هغې کښې اووه وږی راوخي او په هر وږی کښې اووه دانې وی او الله ﷻ چه چا دپاره غواړي زياتوی الخ.ددې آيت تفسير به هم عنقريب راځی انشاء الله.

يوپه دوه لاکهه اجر ملاويدل:-ابوهريره ﷺ نه ابوعثمان نهدي تپوس اوکړو چه ما آوريدلی دی چه ديو نيکئ بدله د دوه لاکهو برابرده.دوی ورته اوفرمائيل پدې کښې څه تعجب دې مادنبی کريم ﷺ نه اوريدلی دی چه د يوې نيکئ بدله يوپه دوه لاکهه باندې ملاويږی (مسند احمد) خو داحديث غريب دې ابن ابی حاتم کښې دی چه حضرت ابوعثمان دی ﷫ فرمائي چه زما نه زيات به دحضرت ابوهريره په خدمت کښې هيڅوك نه وی پاتې شوی.دوی حج ته لاړل.بيا وريسې څه هم لاړم.بصرې ته چه اورسيدو نو ما واوريدل چه هغه خلقو دحضرت ابوهريره ﷺ روايت نه پورتنې حديث بيانوی.ما هغوئ ته اووئيل چه په الله قسم ستاسو تولو نه څه دحضرت ابوهريره ﷺ په صحبت کښې زيات پاتې شوې يم.ما خو هيڅکله د هغوئ نه دا حديث نه دې آوريدلې.بيا زما زړه کښې راغلل چه څه دحضرت ابوهريره ﷺ نه ددې پوښتنه اوکړم.نو څه صرف ددې يو حديث په خاطر مکې ته لاړم،هلته مې دوی سره ملاقات اوکړو،ما اوونيل چه دا بصرې والا ستاسو نه څنګه روايت کوی.دوی اوفرمائيل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده،بيا ئې هم دا آيت اولوستلو او وې فرمائيل چه دا دالله ﷻ قول اولوله.﴿ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيْلٌ ﴾ يعنی د تولې دنيا اسباب دآخرت مقابله کښې حقير اوګڼرئ .په الله قسم ما درسول الله ﷺ نه آوريدلی دی چه ديو نيکئ بدله کښې الله ﷻ دوه لاکهه نيکئ ورکوی.(۲)هم ددې مضمون په ترمذی کښې دا حديث هم دې چه کوم سړې بازار ته لاړ شی ﴿لا اله الا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير﴾ اووائی نو الله ﷻ د هغه دپاره يو لاکهه نيکئ نيکی.اويولاکهه ګناهونه ئې معاف کوی.(۳)الخ.ابن ابی حاتم کښې دی چه﴿ مَثَلُ الَّذِيْنَ ﴾ الخ،والا آيت نازل شو نو نبی کريم ﷺ دعا اوکړه چه اې الله ﷻ ! زما امت لره نور زيات ورکړه.نو د﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ﴾ والا آيت نازل شو. نبی کريم ﷺ هم دادعا اوکړه نو﴿ اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ آيت نازل شو.(۴)

---

(۱) صحيح مسلم، كتاب الصلاة المسافرين باب الترغيب في الدعاء:۷۵۸)-

(۲) ابن ابي حاتم:)-

(۳) ترمذي كتاب الدعوات باب ما يقول اذا دخل السوق : ٣٤٢٨،ابن ماجة: ٢٢٣٣،)-

(٤) ابن ابي حاتم :)-

د سورة اخلاص ثواب:- حضرت کعب احبار نه یوسړی تپوس اوکړو چه ما یو سړی نه دا اوریدلی دی چه وم سړې سورة ﴿قُلْ هُوَاللّٰهُ اَحَدٌ﴾ یو خل اووائی نو دده دپاره د غمو او یاقوتو لس لاکهه محلات دجنت جوړیږی آیا څه دا ربښتیا اوګڼړم ؟ دوی اوفرمائیل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده بلکه شل لاکهه دجنت محلونه جوړیږی.آیا څه دا ربښتیااومنم.دوی اوفرمائیل چه په دې کښې د تعجب څه خبره ده بلکه شل لاکهو محلونه په جنت کښې جوړیږی بلکه شل لاکهه نور هم اودیرش لاکهه نور هم اودومره چه دهغې شمیر دالله ﷻ نه سوا هیچا ته معلوم نه وی،بیا دوی دا آیت تلاوت اوفرمائیلو.او وې فرمائیل چه کله الله ﷻ ﴿اَضْعَافًا كَثِيْرَةً﴾ فرمائی نو بیادامخلوق دهغې دشمیرطاقت څنګه اولری ؟

قوله تعالی:- وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُۜطُ ۠ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ

رزق کمول او زیاتی کول:- بیافرمائی چه درزق کمې بیشې دالله ﷻ د طرفنه ده،د الله ﷻ لار کښې خرچ کولو سره بخیلی مه کوئی،چه څه درکړی په هغې کښې حکمت دې،او چه چاته ورنکړی نو په هغې کښې هم مصلحت وی،تاسو ټول به دقیامت په ورځ هغه طرفته واپس کیږئی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى ۘ اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ

آیا تا نه دي لیدلي حال دهغه سردارانو| دبنی اسراءیلو | روستو د موسی نه|کله چی اوونیل هغوی| یو نبی خپل ته|

اوتاپه هغې واقعې هم غور کړې دې چې موسی ﷺ نه پس دبنی اسرائیلو یوډلې ته پیښه شوې وه|چې هغوی خپل پیغمبر ته اوونیل

لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ

چی مقررکړه مونږله| یوباچا | چی جهاد اوکړو| په لاردالله کښې |اوونیل نبی|آیا داسې خوبه نهٔ وی|

مونږ دپاره یو بادشاه مقرر کړه|چې دالله پاک لار کښې جهاداوکړو| پیغمبر ورته اوونیل چې آیاداسې خوبه نه وی

اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ۭ قَالُوْا وَمَا لَنَآ

که چری فرض کړې شی|په تاسو باندې | جهاد | اوبیا جهاد اونکړئ |اوونیل هغوی|اوڅه شوی دی په مونږ

چې جهاد درباندې فرض شی|اوبیا ئې تاسو اونکړې شی|هغوی اوونیل چې واه داڅنګه کیدیشی

اَلَّا نُقَاتِلَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا

چی اوبهٔ نه کړو جهاد|په لار دالله کښې |اوحال داچی ویستلې شوی یو مونږ| دکورونو خپلو نه

چې مونږ دالله په لار دجهاد اونه کړو|د دې باوجود چې مونږ ایستلې شوی یو دخپل وطن

وَاَبْنَاۗىِٕنَا ۭ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا

اودخامنو خپلو نه|خو چی کله|فرض کړې شو|په هغوئ باندې|جنګ انو پشا شول (ټول)| سوا |

اوبال بچ نه|خوچې جهاد پرې فرض کړې شو نوروټولو ورته شاکړه|بغیرد

قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ ۝

دلږو کسانو |دهغوئ نه|او الله | پیژنی| داسې ظالمان| اواوو

یوڅوکسانونه|اوالله پاک هغه کسان ډیرښه پیژنی چې په خان ظلم کوی|

قوله تعالی:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰى ۘ اِذْ قَالُوْا لِنَبِيٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ

د يو پيغمبر واقعه:- چه دکوم نبي ﷺ دلته ذکر دې دهغه نوم حضرت قتاده رحمه الله يوشع بن نون بن افرائم بن يوسف بن يعقوب عليهم السلام خودلې شوې دې.ليکن داقول صحيح نه معلومېږي.ځکه چه دا واقعه دحضرت موسى ﷺ نه پس دحضرت داود ﷺ د زمانې ده.لکه څنګه چه صراحت سره منقول دی اودحضرت داود ﷺ اوحضرت موسى ﷺ په مينځ کښې زروګالونه زياته فاصله ده.والله اعلم.د سدي قول دې چه دا پيغمبر حضرت شمعون ﷺ دې.(١) مجاهد رحمه الله وائي چه دا شمويل بن يايالي بن علقمه بن صفيه بن علقمه بن ابو هاشف بن قارون بن يصهر بن فاحث بن لاوى بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم خليل الله دې.

د بنى اسرائيلو ګمراه کيدل او مغلوبه کيدل:- قصه څه دا رنګ ده چه دحضرت موسى ﷺ نه پس بني اسرائيل څه وخته پورې په حق لار روان وو.بيا په شرك او بدعت کښې اخته شو.مګر بيا هم دوى ته پرله پسې نبيان عليهم السلام راتلل تر دې پورې چه دبنى اسرائيل بې باکۍ د حده زياتې شوې.اوس الله ﷻ ددوى دښمنان په دوى باندې غالب کړل.ډير وهل ئې اوخوړل او در په دېکې شو.اول د تورات موجودګى او د تابوت د سکينه موجودګى چه کوم دحضرت موسى ﷺ نه دوى ته وراثت کښې ملاؤ شوې وو،ددوى دپاره دغلبې باعث جوړشوې وو،خو ددوى دسرکشۍ او د بدترين ګناهونوپه وجه الله ﷻ ددوى نه دانعمت واخستلو اوددوى د کورنۍ نه نبوت هم ختم کړې شو.

د شمعون ﷺ پيدائش:- دلاوى کوم اولادکښې چه نبوت راروان وو،هغه ټول په ټوله په جنګونوکښې ختم شو.په دوى کښې صرف يو حامله ښځه پاتې شوې وه.ددې خاوند هم قتل شوې وو.اوس د بنى اسرائيلو نظرونه په دې ښځه باندې وو.ددوى خواهش وو چه الله ﷻ دې ته هلك ورکړي اوهغه هلك نبى جوړ شي.پخپله به دې ښځې هم شپه ورځ دا دعا کوله اوالله ﷻ هغه دعا قبوله کړه او دې ته ئې هلك ورکړو او دده نوم شمويل يا شمعون وو.ددې معنى ده چه الله ﷻ زما دعا قبوله کړه.دنبوت عمر ته په رسيدو الله ﷻ ده ته نبوت ورکړو.

د بادشاه مقرر کولو مطالبه:- هرکله چه دوى دنبوت اعلان اوکړو نو قوم دده نه مطالبه اوکړه چه تاسو مونږ لره يو بادشاه مقرر کړئ چه دهغه په نګرانۍ کښې جهاد اوکړو.بادشاه خو ښکاره شوې وو ليکن پيغمبر ورته خپل تريخ بيان اوکړو چه هسې نه تاسو د جهاد نه انکارى شئ.قوم ورته جواب ورکړو چه زمونږ نه زمونږ ملك اخستې شوې دې،زمونږ بچي ګرفتار کړې شوى دى.اوبيا به هم مونږ داسې بې غيرتى کوؤ او د مرګ نه به ويريږو.نو جهاد فرض شو او حکم اوشو چه ددې بادشاه په نګرانۍ کښې (جهاد ته تيار شئ) په دې آوريدو سره دوى حق دق شو او سوا د څه خلقو نه باقى ټولو مخ واړولو او دا څه نوې خبره نه وه چه ددې الله ﷻ ته علم نه وو.

وَقَالَ	لَهُمْ	نَبِيُّهُمْ
اواووئيل	هغوئ ته	پيغمبردهغوئ

اودهغوئ خپل پيغبرورته اوونيل

إِنَّ اللَّهَ	قَدْ بَعَثَ	لَكُمْ	طَالُوتَ	مَلِكًا	قَالُوا	أَنَّى يَكُونُ
بيشکه چې الله	مقرر کړې دې	استاسو دپاره	طالوت لره	باچا	اووئيل هغوئ	څه رنګ به وى

چې الله پاک طالوت ستاسوبادشاه مقرر کړې دې دوئ اوونيل چې(هائې داڅه وائې)هغه کله

(١) الطبري: ٢٨٣/٢-

لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ

ده لره| باچاهي |په مونږ باندي| حال دا چي مونږ |زيات حقدار يو | په باچاهئ سره | دهغه نه|

په مونږ بادشاهي كولي شي |............دهغه نه خومونږزيات دبادشاهئ حقدار يو

وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ؕ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىهُ عَلَيْكُمْ

او نه ده وركړې شوى هغه ته|فراخي | د مال نه| اوونيل پيغمبر |بيشكه الله| غوره كړي دي هغه |په تاسو باندي

اوهغه خويومالدار سړي هم نه دي | پيغمبر ورته اوونيل چي الله پاک ستاسويه مقابله هغه مقرر كړي دي

وَزَادَهٗ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ؕ وَاللّٰهُ يُؤْتِيْ مُلْكَهٗ

او زيات كړي ئي دي هغه لره|په فراخئ سره|په علم كښي |او په بدن كښي | او الله| وركوي |باچاهي خپله

اوپه علم اوجسم دواړو كښي ئي بركړي دي |اوداالله پاک اختياردي چي خپل حكومت

مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۴۷﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ

هغه چاته چي خوښ ئي شي| او الله |فراخه دي (فضل دهغه) |پو هه دي| او اوونيل|هغوئ ته | نبي دهغوئ چي نښه

چاته غواړي هغه ته ئي سپاري |هغه دوسعتونو مالک دي |اوپه هرڅۀ ښۀ پوهيږي |دهغوئ پيغمبرورته اوونيل چي نښه

مُلْكِهٖ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ التَّابُوْتُ فِيْهِ سَكِيْنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

دباچاكيدودهغه|(داده) چي رابه شي تاسو ته| هغه صندوق |چي په هغي كښي|د زړۀ اطمينان دي| دطرفه درب ستاسو

د(طالوت د)حكومت داده| چي هغه صندوق به ورته واپس راشي چي په هغي كښي دالله پاک دطرفه د اطمينان سامان پروت دي

وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوْسٰى وَاٰلُ هٰرُوْنَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ ؕ اِنَّ

او باقي پاتي|هغه څيزونه|چي پريښودي وو| آل موسى | او آل دهارون |اراوړي به هغه | فرښتي | بيشكه چي

اوپه كښي دموسى اودهارون عليهما السلام داولاد پاتي شوى تبركات پراته دي |اوهغه دفرښتو په حفاظت كښي دي

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۴۸﴾ ع

په دي كښي|نښه ده| ستاسو دپاره|كه يئ تاسو مومنان| |

داستاسودپاره(دطالوت دبادشاهئ)يوڅرګنده نښه ده كه تاسو په رښتيا مومنان يئ |

قوله تعالى:- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوْتَ مَلِكًا ؕ

دبادشاه تقرري :-مطلب دادي چه كله دبادشاه جوړيدو خواهش ئي اوكړواودا ئي خپل پيغمبرته اوونيل ،نوپيغمبردالله ﷺ په حكم سره طالوت پيش كړو چه دده تعلق شاهي خاندان سره نه وو بلكه يو لښكرى وو.شاهي خاندان د يهودا وو.او دده تعلق دهغي نه نه وو.نوقوم پرې اعتراض اوكړو چه دده نه مونږ زيات د بادشاهت حقدار يو.بيا بله خبره داده چه ده سره مال هم نشته دې او يو غريب دې.بعضې وائي چه دې اوبه څكونكئ وو،چا وئيلى دى چه ده به باغ ښكلې كولو يعنى مالي وو.نو د نبي د حكم نه ددوى ړومبئ سركشي داعتراض په صورت كښې وه.پيغمبر دوى ته جواب وركړو چه دا مقررتيا زما د طرف نه نه ده چه په دې كښې به دوباره غور اوكړم،دا خو د الله ﷻ حكم دې.اوددې پوره كول ضروري دى.بيا ظاهره كښې خوهغه تاسو كښې لوئې عالم اوطاقتورانسان دې.او ښكلې او شجاع دې.او جنګى

طريقو نه هم واقف دي.دلته هم دا ثابته شوه چه د بادشاهۍ دپاره د قوت او طاقتور او لوئې زړه او دماغو والا پکار دي.

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ يُؤْتِيْ مُلْكَهٗ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ

د بادشاهۍ ورکړه د الله ده :- بيا فرمائی چه اصلی او حقيقی مالک الله ﷻ دې.د ملك حقيقی مالك هم هغه پاك ذات دې.چه چا ته اوغواړی نو ملك ورکوی او چه چاته اوغواړی نو حکمت ورکوی او هغه رحمت والا دې.دچا مجال دې چه هغه لوئې ذات نه تپوس اوکړی،چه څه غواړی کوی،دټولو نه تپوس کونکې څوك نه څوك شته دې.خو پروردګار ددې نه مستثنی دې.هغه ذات د لوئې فضل مالک دې او د خپلو نعمتونه چه چاته ورکوی نوهغه ددې دپاره مخصوص کوی،هغه ذات علم والا دې ښه په هر څه پوهه ذات دی چه څوك دکوم يوڅيز مستحق دې او څوك مستحق نه دې.

قوله تعالى:- وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَّاْتِيَكُمُ التَّابُوْتُ فِيْهِ سَكِيْنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

دسکينه نه مراد :- نبی (شمويل يا شمعون) ؑ فرمائی چه د طالوت د بادشاهت ړومبی د برکت ښه دا ده چه تاسو ته به ورك شوې تابوت سکينه ملاؤ شی چه په هغې کښې به وقار او عزت اوجلالت او رحمت وی.په هغې کښې دالله ﷻ نښې دی اوتاسو دا ښه پيژنئی.① دبعضو قول دې چه سکينه د سرو يو رکيبۍ وه.چه په هغې کښې به دنبيانو عليهم السلام زړونه مبارك وينځلې شو اودا حضرت موسی ؑ ته ملاؤ شوې وو.او په دې کښې دتورات تختې وې.② چا ونيلی دی چه ددې خله هم وه لکه څنګه چه دانسان خوله وی.او روح هم وو.اوهواهم وه.دوه وزرې ئې وې.اولکۍ هم وه.③ وهب وائی چه د مړې پشو سر وو پکښې.هرکله چه به هغې د تابوت نه خبرې اوکړې نو دوی ته به د نصرت يقين اوشو او جنګ کښې به ورته فتح نصيب شوه.④ دا قول هم دې چه يو روح وو چه دالله ﷻ طرفنه،کله چه به بنی اسرائيلو کښې اختلاف پيدا شو په څه خبره باندې او دوی ته به اطلاع نه وه نو دې به خبرې کولې.دحضرت موسی ؑ اوحضرت هارون ؑ دباقی وراثت نه مراد لرګې او دتورات تختې او مالوچ او څه کپړې او پيزار وو.

د تابوت تفصيل:- حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ فرمائی چه فرښتو د زمکې او آسمان په مينځ کښې دا تابوت نيولې وو اوطالوت بادشاه ته ئې مخکښې کړو،ددې تابوت په کتلو سره هغوی ته د نبی د نبوت او دطالوت د بادشاهت يقين اوشو.دا هم وئيلې شی چه دا د غوا دپاسه راوړلې شو.بعضې وائی چه کفارو کله يهوديانو باندې غلبه اوکړه نو دوی نه تابوت سکينه واخستلې شو.او اريحان ته يوړو.او دخپل لوئې بت شاته ئې کيخودو.هرکله چه الله ﷻ دا بنی اسرائيلو ته واپس کول غوښتل نو بيا کفار ئې دسحرپه وخت کښې بت خانې ته بوتلل نو وې کتل چه بت لاندې پروت دې او تابوت پرې دپاسه دې.هغوی بيا بت دپاسه کړو ليکن په بل سحر ئې اوکتل چه بيا هم هغه معامله ده،دوی بيا بت پاس کړو.سحر چه کله لاړل نو وې کتل چه بت يو طرفته مات پروت دې.نو يقين ورته اوشو چه دا دالله ﷻ کرشمې دی.نو دوی داتابوت اوچت کړو او يو بل کلی ته ئې يوړو او هلته ئې کيخودو.هغه خانې کښې يو وبائی مرض خور شو،د بنی اسرائيلو يو ښځه هغه خانې کښې قيد وه،هغې دوی ته اووئيل چه دا واپس هغه خانې ته يوسئ.نو تاسو ته به ددې خبرې نه نجات ملاؤ شی.دې خلقو په دوو غواګانو باندې تابوت کيخودو او واپس ئې بنی اسرائيلو ته اوليږلو،ښار ته نزدې په رسيدو غواګانو رسئی اوشلولې اواوتښتيدې.او تابوت هم هغه خانې کښې پاتې شو چه کوم بنی اسرائيلو راوړو.بعضې وائی چه دا دوو خوانانو اورسولو.والله اعلم.(ليکن دقران پاك په الفاظو کښې دا موجود دی چه دا فرښتو راوړې وو.مترجم) دا هم وئيلې شوی دی چه دا د فلسطين يو کلی کښې وو او دهغې نوم ازدوه وو.

قوله تعالى:- اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ

دنبوت او بادشاهت دليل:- بيا فرمائي چه زما دنبوت دليل او دطالوت بادشاه دليل هم دي چه تابوت به فرښتي راوړي، كه تاسو په الله ﷻ او دقيامت په ورځ يقين لرئي.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ

بيا چې كله | روان شو طالوت |

بيا هر كله چې طالوت روان شو

بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ

دلښكر سره | انو وي وئيل | چې الله | امتحان كونكي دي ستاسو | په يو درياب سره | نو هغه چاچې | اوڅكلي اوبهٔ | دهغې نه

دلښكرو سره | نو اعلان ئي اوكړو چې الله پاک ديونهر په ذريعه ستاسو امتحان اخلي | نو چا چې دهغه درياب نه اوبه اوڅكلې

فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ

نو نهٔ دي ملګري زما | او هغه چاچې اونهٔ څكلې اوبهٔ | نو هغه ملګري دي زما | مګر | هغه څوک چې وي څكلې

نو هغه زما ملګري نه دي | او چا چې دغه اوبه اونه څكلې نو هغه زما ملګري دي | مګر هغه څوک چې يو چونګ

غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ

يو لپه | په لاس خپل سره (هغه زما د ملګرتيا نه اوځي) | خو اوڅكلې هغوئ ټولو په مړه خيټه | دهغې درياب نه

په خپل لاس سره اوبه اوڅكي | .... نو ديو څو كسانو نه علاوه باقي نورو ټولو د هغې

إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا

ما سوا دلږو كسانو | دهغوئ نه | نو كله چې اپورې وتو دهغه درياب نه | هغه | او هغه كسان | چې ايمان ئي راوړي وو

نه اوبه اوڅكلې | .... كله چې هغه او دهغه ايماندار ملګرى د درياب نه تير شول

مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ

دهغه سره | او وئيل هغوئ | نشته طاقت | زمونږ | نن ورځ | د (مقابلې) جالوت او دلښكر دهغه سره | او وئيل

..........نو هغوئ او وئيل نن خو مونږ كښې دجالوت او دهغه لښكر سره دمقابلې طاقت نشته | او هغه

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ

هغه كسانو | چې يقين ئي وو (په دې) | چې هغوئ | مخامخ كيدونكي دي دالله سره | ډير خله ډله

كسانو چې په دې خبره پوهه وو چې دالله سره به مخامخ كيږو او وئيل | .... چې ډير كم كرته

قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

لږه | غالب شوې ده | په ډله لويه باندې | په حكم دالله سره | او الله | ملګرې دې | دصبرناكو خلقو

وړه ډله د الله په حكم سره په لويه ډله باندې غالبه شوې ده | .... او الله پاک دصبر كونكو ملګرې دي

قوله تعالى:- فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي

دنهر نه د اوبو نه څكلو امتحان:- اوس واقعه بيانيږي چه كله دې خلقو دطالوت بادشاهت قبول كړو او هغوی دوی جهاد ته بوتلل. دحضرت سعدی رحمه الله دقول مطابق ددوی تعداد اتيا زره وو.(١) په لار كښې

(١) الطبری: ٥/٣٤٠-

طالوت اوونیل چه الله ﷻ ستاسو ازمیښت په یو نهر سره کوی. دحضرت عبدالله ابن عباس ؓ دقول مطابق دانهردااردن اوفلسطین په مینځ کښې وو. ([1]) ددې نهر نوم الشریعه وو. طالوت دوی هوښیار کړل چه ددې نهراوبه مه څکئ: او که چا اوڅکلې نو ماسره دې نه ځی. که چا یو ګوټ نیم اوڅکلی نو هیڅ باك نشته دې. خوهرکله چه هلته اورسیدل نوډیرتړی وو، په نهر ورپریوتل او ښه ډیرې اوبه ئې اوڅکلې. خوډیرلږ خلق داسې پوخ ایمان والا وو چه هغوی اوبه اونه څکلې خو یو یو لپه. د حضرت عبدالله ابن عباس ؓ دقول مطابق دیو لپې څکلو والو تنده ماته شوه اوهغوی په جهاد کښې شریك شو. او چه کومو ښه ډېرې اوبه څکلې وې دهغوی تنده نه ماتیده او نه هغوی په جهاد کښې شریك شو. حضرت سدی رحمه الله فرمائی چه په اتیاؤ زرو کښې شپږ اویا زرو اوبه اوڅکلې او صرف څلورو زرو سړو اوبه اونه څکلې او فرمانبردار جوړ شو.

قوله تعالٰی: - قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

د عالمانو نصیحت: - حضرت براء بن عازب ؓ فرمائی چه د حضرت نبی کریم ﷺ اصحابو ؓ به اکثر فرمائیل چه دبدر په ورځ زمونږ شمیر هغه هومره وو چه څومره شمیر د حضرت طالوت بادشاه اودهغه دفرمانبردارو وو چه هغوی سره نهر نه پورې وتلی وو([2]) یعنی درې سوه دیارلس (۳۱۳). ددې ځائې نه پورې وتل دې نافرمانو ډیر زیاتې اوکړو او دوی ډیر په بزدلانه فعل سره د جهاد نه انکار اوکړو. او د دښمن زیات شمیر ددوی حوصلې ماتې کړې اوصفا جواب ئې ورکړو چه نن خوپه مونږ کښې دجالوت لښکر سره د جنګ کولو طاقت نشته دې. اګر چه دوی ته علماء ډیرې د همت وعظ او حوصلې خبرې ورکړې او ورته ئې اوفرمائیل چه په قلت او کثرت باندې فتح موقوف نه ده، په صبر اونیك نیتئ باندې ضرور دالله ﷻ مدد ملاویږی. ډیر ځل داسې شوی دی چه یو موټئ خلقو لویولویو جماعتونه (ډلې) راپرزولې دی. تاسوصبر اوکړئی اوپه طبیعت کښې استقلال راولئ او عزم اوساتئ دالله ﷻ په وعدو باندې، ددې صبر په بدله کښې به الله ﷻ تاسو سره مدد اوکړی، خو دهغوی کلك زړونه نرم نشو او دهغوی بزدلی لرې نشوه.

وَلَمَّا | بَرَزُوا | لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ | قَالُوا | رَبَّنَا | أَفْرِغْ

او کله چې | اووتل مقابلې ته | دجالوت او دلښکر دهغه سره | نو وې وئیل | اے ربه زمونږ | راواوروې |

اوهرکله چې هغوئ دجالوت اودهغه دلښکرمقابلې ته راووتل | نو دعائې اوکړه چې ائې زمونږه ربه!

عَلَيْنَا | صَبْرًا | وَثَبِّتْ | أَقْدَامَنَا | وَانصُرْنَا | عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

په مونږ باند | صبر | او کلك کړه | قدمونه زمونږ | او مدد اوکړه زمونږ سره | خلاف د کافر قوم |

مونږ له ډیر صبر راکړه | اوزمونږ قدمونه مضبوط کړه | اود کافروپه مقابله کښې زمونږ مدد اوکړې

فَهَزَمُوهُم | بِإِذْنِ اللَّهِ | وَقَتَلَ | دَاوُودُ | جَالُوتَ | وَآتَاهُ اللَّهُ

نو مسلمانانوماتې ورکړه هغوئ ته | په حکم دالله | او قتل کړوا | داؤد | جالوت لره | او ورکړه هغه ته الله

نود الله په حکم ئې هغوئ اوتښتول | اوداود ؑ جالوت لره مړ کړوا............ اوالله پاک حضرت

---

[1] صحیح بخاری، کتاب المغازی باب عدة اصحاب بدر: (۳۹۵۷)-

[2] ابن جریر وسنده جدا)-

الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَآءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ

باچاهي| او حکمت | اووې ښودل هغه ته|هغه څه چې غوښتل الله|او که چرې نۀ وې ختمول دالله

داؤد ؑ ته بادشاهي او حکمت اوچې څه ئې مناسب ګنړل هغه ورکړل | اوکه الله بعضې خلق د بعضې

النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ

خلقو لره|بعضې دهغوئ نه |په بعضې نور سره |نو خامخا خراب شوې وۀ| نظام دزمکې|ليکن | الله

نوروخلقو په لاس نه دفع کول |.....................نو دزمکې انتظام به خراب شوې وو|خو الله پاک

ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۵۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ

خاوند دفضل دې| په خلقو باندې | داآيتونو دالله دی| چې مونږ ئې اور ووٚ | تاته | په حقه سره

په خپل مخلوق ډيرزيات مهربان دې(چې دامن انتظام ورله کوی)|دادالله آيتونه دی چې مونږئې تاسوته په حقه بيانوو

وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

اوبيشکه ته |د رسولا نوځنې ئې |

اوبيشکه ته دپيغمبرانو نه (يولوئې)پيغمبر ئې

وَلَمَّا بَرَزُوْا لِجَالُوْتَ وَجُنُوْدِهٖ قَالُوْا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّثَبِّتْ اَقْدَامَنَا

د حضرت داود ؑ د لاسه د جالوت مرګ :- يعنې چه کوم وخت کښې دمسلمانانو دې مختصر جماعت دکفارو غټ لښکر اوکتلو نو دالله ﷻ په دربار کښې ئې عرض اوکړو چه ائې الله ﷻ مونږته صبر نصيب کړه او مونږ ثابت قدم کړه.اود جنګ په وخت کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړې.دمخ اړولو او تيښتې نه مونږ اوساتې،او په دې دښمنانو باندې مونږ غالب کړې.ددوی دا عاجزانه اومخلصانه دعاګانې قبليږی او دالله ﷻ مدد نازليږی او دمسلمانانو دا يوموټې جماعت هغه لوئې لښکر تهس نهس کوی.او دحضرت داود ؑ دلاسه د مخالفو سردار جالوت اووژلې شی.اسرائيلې روايتونو کښې دا هم روايت دی چه حضرت طالوت ؑ دوی سره وعده کړې وه که تاسو جالوت لره قتل کړئې نو ځه به تاسو ته خپله لور په نکاح کړم.او خپل نيم مال به تاسو ته درکړم.او په حکومت کښې به مو هم شريك کړم.نو حضرت داود ؑ کاڼړئې په مچونړه کښې کيخودو او جالوت طرفته ئې اوويشتلو او هم په دې هغه مړ شو.حضرت طالوت ؑ خپله وعده پورا کړه اوبالآخر د سلطنت مستقل بادشاه هم دوی شو.او دالله ﷻ دطرفنه هم ورته نبوت غوندې لوئې نعمت ملاؤ شو.اودحضرت شموئيل ؑ نه پس دوی پيغمبر اوبادشاه جوړشو.دحکمت نه مراد نبوت دې.اوډير خاص علوم هم چه کوم الله ﷻ غوښتل او خپل نبی ته ئې اوخودل.

قوله تعالیٰ:- وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ

د جهاد د فرضيت حکمت:- بيا ارشاد فرمائی که الله ﷻ داشان د لاندې خلقو حالت نه بدلولې لکه څنګه چه د بنی اسرائيلو طالوت غوندې جابر او مدبر بادشاه او د حضرت داود ؑ پشان دلير سپه سالار ورکړل او بدلون ئې راوستلو او که داسې ئې نه کولې نو خلق به هلاك شوی وو.بل ځائې کښې ارشاد دې چه ﴿ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ۭ ﴾ يعنی که داسې دبل لرې کول نه وې نوعبادت خانې او هغه مسجدونه چه په هغې کښې د الله ﷻ نوم په کثرت سره اخستې شی مات کړی شوی وې).

د نیک انسان برکت:- حضرت رسول اکرم ﷺ فرمائی چه دیونیك بخت ایماندار په وجه دده چاپیر چل کښې الله ﷻ دسلو سلو کورونو نه مصیبتونه لرې کوی.بیا راوی حضرت عبدالله بن عمر ﷜ هم ددې آیت مبارك تلاوت اوکړو.(ابن ماجه) لیکن ددې حدیث سند ضعیف دې.دابن جریر یو بل غریب روایت کښې دی چه الله ﷻ دیو رښتونی مسلمان په وجه ده او د اولاد،اولاد او د ده کور واله اود ده چاپیر چل کورونه ښانسته کوی او دده تر موجودګۍ پورې هغوی دالله ﷻ په حفاظت کښې وی.

د ابن مردویه یو روایت کښې دی چه قیامته پورې به تاسو کښې اووۀ کسان ضرور داسې وی چه دهغوی په وجه به تاسو سره مددکیږی اوپه تاسوبه باران کیږی او تاسو ته به روزی ملاویږی.د ابن مردویه په یوبل روایت کښې دی چه زما په امت کښې به دیرش ابدال وی چه دهغوی په وجه به تاسو ته روزئی ملاویږی،تاسو باندې به بارانونه ورولې شی او ستاسو مدد به کولې شی.داحدیث قتاده ﷫ بیان کړې دې او فرمائی چه زما خیال دې چه حضرت حسن ﷜ هم ددغې ابدالو نه وو.

قوله تعالی:- تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ

د نبی د رسالت حقانیت:- بیافرمائی چه ائې الله ﷻ دا نعمت او ستا احسان دې چه هغه یو په بل سره دفع کوی.هم هغه ذات رښتونې دې او دهغه پاك ذات ټول کارونه د حکمت دی.هغه خپل دلیلونه په خپلو بندګانو باندې واضح کوی.هغه پاك ذات په ټول مخلوق باندې فضل او رحم کوی.دا ټول واقعات او دا ټولې حق خبرې ائې نبی صرف زمونږ د وحی په ذریعه تاته معلومې شوې.ته زما رښتونې رسول ئې،زما ددې خبرو او پخپله ستا دنبوت رښتینوالی علم هغه خلقوته هم دې چه د چا په لاس کښې کتاب دې.دلته الله ﷻ ډیر په تاکیدسره قسم خوری او دخپل نبی د نبوت تصدیق کوی.

الحمدلله د دویمې پارې تفسیر ختم شو

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ

دغه رسولان | فضیلت ورکړې وو مونږ | بعضودهغوی نه | په بعضو باندې | دهغوی | هغه خوك دی

داپیغمبران داسې دی چې مونږ دوئ له دیوبل نه اوچتې مرتبې ورکړی دی |اوپه دوئ کښې

كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ وَاٰتَيْنَا

چې خبری کړی دی الله دهغوئ سره | اوپورته ئې کړل | بعضې دهغوئ | په درجوسره | اوورکړې مونږه

الله پاک چاسره خبرې کړی دی | اوچاله ئې (په بل شان) اوچتې مرتبې ورکړی دی | اوورکړی دی مونږ

عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ

عیسی | خوئ | دمریم ته | ښکاره نښې | اوقوی کړومونږه هغه | په پاك روح | او که چری | غوښتلې الله

دبی بی مریم خوئې عیسی ﷺ ته ښکاره نښې | اوپه پاک روح سره موهغه مضبوط کړې وو | اوکه الله ته منظور وې

مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ

نۀ به وۀ کړې جنګ | هغه کسانو | چې روستو | ددې نه وۀ | پس دهغې نه | چې راغلې وې هغوئ ته

نودهغوئ نه پس خلقو به دداسې څرګندونښو داراتلونه پس په کور جنګونه کولې ....

الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ

روښانه نښې | لیکن | هغوئ اختلاف اوکړو | انو بعضې دهغوئ نه | هغه څوك دی | چې ایمان ئې راوړو

........خوالله پاک په چا جبرنه کوی | نودوئ جدا جدا شوا | چاپه کښې ....

وَمِنْهُمْ	مَّنْ	كَفَرَ	وَلَوْشَآءَ اللّٰهُ	مَا اقْتَتَلُوا
او بعضې دهغوئ نه	هغه څوك دى	چې دكفر لارئې اختيار كړه	او كه غوښتلې الله	نو هيچرې به نۀ جنګيدلي
كښې ايمان راوړ او چا په كښې كفر خوښ كړو			اوكه الله پاك ته دا منظور	نودوئ به جنګونه نه كول

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ	يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ
ليكن الله	كوى هغه كار چې غواړي
خو الله تعالى چې څه غواړي هغه كوى	

قوله تعالى:- فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ

د نبيانو عليهم السلام درجات :-دلته دا بيان كيږي چې رسولانوكښې هم د مرتبو په لحاظ فرق وو.لكه بل ځائې كښې فرمائي چې ﴿وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا﴾ مونږ بعضو نبيانو ته په بعضو نوروباندې فضيلت وركړو.او داود ﷺ ته مونږ زبور وركړو.دلته هم ددې بيان دې.په دوى كښې بعضې داسې هم دى چې هغوئ سره مونږ خبرې هم كړې دى.لكه موسى ﷺ او محمد ﷺ او آدم ﷺ.

صحيح ابن حبان يو حديث مبارك كښې نقل كړې دې چې په هغې كښې د معراج بيان سره دا هم وارد شوى دى چې دكوم يو نبى سره د نبى كريم ﷺ په كوم آسمان كښې ملاقات اوشو.او دا د هغوئ د مرتبو د كم و بيش دليل دې.

اويو حديث كښې دى چې د يومسلمان او يو يهودى څه خبرې اترې اوشوې.نو هغه يهودى اووئيل چې قسم په هغه الله ﷻ چې هغه پاك ذات موسى ﷺ ته په ټول جهان فضيلت وركړو.مسلمان دا برداشت نۀ كړې شو اوهغۀ ئې يو څپيړه اووهلو او وې وئيل چې انې خبيثه،آيا زمونږ نبى محمد ﷺ نه هم هغه افضل دې؟.هغه يهودى نبى كريم ﷺ ته ددې شكايت اوكړو.نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چې ماته په نبيانو باندې فضيلت مۀ راكوئ د قيامت په ورځ به ټول بې هوشه شى.د ټولو نه مخكښې به زۀ هوش كښې راشم.نو زۀ به ګورم چې موسى ﷺ به د الله ﷻ دعرش پښه نيولې وى.ماته معلوم نۀ دى چې هغه زما نه مخكښې هوش كښې راغلو.يا هډو بې هوشه شوې نۀ وو.او د كوه طور د بې هوشئ بدله كښې ددې ځائې د بې هوشئ نه بچ كړې شو.نوماته په نبيانو عليهم السلام باندې فضيلت مۀ راكوئ.[1]

د تعارض شبه:- يو بل روايت كښې دى چې د پيغمبرانو مينځ كښې ماته فضيلت مۀ راكوئ.[2] نو دا حديث په ظاهره د قرآن پاك د دې آيت خلاف معلوميږى،

دلائل د پاره د دفع د تعارض:-①ليكن دراصل څه تعارض نشته.ممكن دى چې د نبى كريم ﷺ دا فرمان ددې نه مخكښې وو چې كله نبى كريم ﷺ ته د فضيلت علم شوې وو.خو دا قول لږ د فكر قابل دى.

❷دويم جواب دادې چې نبى كريم ﷺ دا صرف د تواضع اوعاجزئ په وجه وئيلي وو د حقيقت په طور نه

❸دريم جواب دادې چې داسې جګړې،اختلافات او يو ته په بل باندې فضيلت وركول د بل شان كمول دى.ددې وجې نبى كريم ﷺ منع فرمائيلې وو.

❹څلورم جواب دادې چې تاسو ورته فضيلت مۀ وركوئ يعنى خپلې رائې،خپل خيال اوخپل ذهنى تعصب سره خپل نبى ﷺ ته په بل نبى فضيلت مۀ وركوئ.

❺پنځم جواب دادې چې دفضيلت اوتكريم فيصله ستاسو بس كښې نۀ ده.بلكه داد الله ﷻ د طرفنه ده.چې هغه پاك ذات چاته فضيلت وركوى نوتاسو هغۀ اومنئ ،ستاسو كار منل او ايمان راوړل دى.

---

[1] صحيح بخارى كتاب احاديث انبياء باب قول الله تعالى (وان يونس لمن المرسلين) : ۳۴۱۴، صحيح مسلم: ۲۳۷۳)–

[2] ايضا)–

قوله‌تعالی :- وَاٰتَيۡنَا عِيۡسَى

ذکر د خاص پس د عام نه :- بیا فرمائ چې مونږ عیسی ﷺ ته واضح دلیلونه او داسې حجتونه ورکړې وو چې د هغې په ذریعه بنی اسرائیلو ته دا خبره ښهٔ صفا واضحه شوه چې د نبی کریم ﷺ رسالت بالکل ربښتونې دې. او دا حقیقت هم په بنی اسرائیلو باندې ښهٔ واضحه شو چې عیسی ﷺ هم نورو بندګانو پشان د الله ﷻ یو عاجزه بنده او بې وسه غلام دی. او د روح القدس یعنی جبرائیل ﷺ په ذریعه مونږ د دوی امداد اوکړو بیافرمائی چې د روستو خلقو اختلافات هم زمونږ د ﷻ فیصلې او د تقدیر یوه نمونه ده او زمونږ شان دادې چې څه غواړو کوؤ، زمونږ د څه ارادې نه جدا مراد نه دی.

د مشرکانو د شفاعت د تصور تردید

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡٓا
ای هغه کسانو | چې ایمان مو راوړې دې |
.... ائې مسلمانانو ....
اَنۡفِقُوۡا مِمَّا رَزَقۡنٰكُمۡ مِّنۡ قَبۡلِ اَنۡ يَّاۡتِىَ يَوۡمٌ لَّا
خرچ کړئ | د هغه مال نه | چې درکړې دې مونږ تاسو ته | مخکښې | ددې نه | چې راشی | هغه ورځ | چې نهٔ به وی
مونږ چې کوم مال متاع درکړې ده | دهغې نه خیراتونه ورکړئ | مخکښې ددینه چې هغه ورځ راشی
بَيۡعٌ فِيۡهِ وَلَا خُلَّةٌ وَّلَا شَفَاعَةٌ ؕ وَالۡكٰفِرُوۡنَ
اغستل خرڅول | په هغې کښې | او نهٔ به دوستی پکار راځی | او نهٔ به سفارش چلیږی | او کافران خلق
چې نه په کښې د مال اخستل خرڅول وی | او نه به دوستی وی | او نه بهٔ سفارش چلیږی | او چې کفر ئې غوره کړې دې
هُمُ الظّٰلِمُوۡنَ ۝ اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلۡحَىُّ
هغوئ په اصل کښې ظالمان دی | الله | نشته لائق د عبادت | مګر هغه دې | همیشه ژوندې دې |
هم هغوئ ظالمان دی | الله چې لائق د عبادت هیڅوک نشته یواځې هغه دې | تل ژوندې دې

الله ﷻ خپلو بندګانو ته حکم کوی چې دوی دې نیکو لارو کښې خپل مالونه خرچ کړی چې الله ﷻ سره د دوی ثواب جمع وی. او فرمائی چې په خپل ژوند کښې خیراتونه او صدقې کوئ، د قیامت په ورځ خو به نهٔ اخستل خرڅول وی او نهٔ به په دې خلاصیدل وی چې ډیر سرهٔ زر ورکړی. او نهٔ به د چا نسب او دوستی په کار راځی. لکه بل ځائې کښې فرمائی چې ﴿فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّوۡرِ فَلَاۤ اَنۡسَابَ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَئِذٍ وَّلَا يَتَسَآءَلُوۡنَ ۝﴾ یعنی کله چې شپیلئ اووهلې شی نو په هغه ورځ به نهٔ نسب وی او نهٔ به چا سره څه سامان وی. او په هغه ورځ به د سفارشیانو سفارش په کار نهٔ راځی.

قوله‌تعالی :- وَالۡكٰفِرُوۡنَ هُمُ الظّٰلِمُوۡنَ ۝

بیا فرمائی چې کافران ظالمان دی. یعنی پوره او پاخهٔ ظالمان هغه دی. چې هم د کفر په حالت کښې الله ﷻ سره ملاقی شی. عطاء ابن دینار رحمة الله علیه فرمائی چې شکر دې چې الله ﷻ کافرانو ته ظالمان اووئیل خو ولې ظالمانو ته ئې کافران او نهٔ وئیل.[1]

[1] ابن ابی حاتم : ۳/۹٦٦)

اَللّٰهُ	لَآ اِلٰهَ	اِلَّا هُوَ	اَلْحَيُّ
	الله	نشته لائق دعبادت	مگرهغه دې	همیشه ژوندي دې

الله چې لائق دعبادت هیڅوک نشته یواځې هغه دې	تل ژوندي دې

اَلْقَيُّوْمُ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ لَهٗ مَا

ټول کائنات دهغه په اختیار کښې دې | نۀ نیسی هغه باندې | پرکالې | اونۀ خوب | دهغه دی | هغه څه

اودټول مخلوق انتظام کوی | ....نه پرې پرکالی راځی | اونه خوب | دهغه ملکیت ، دې څه چې

فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ

چې په آسمانونو کښې دی | اوهغه څه چې په زمکه کښې دی | څوك دې | هغه کس | چې سفارش به اوکړي

په آسمانونو کښې او څه چې په زمکه کښې دی | ....څوک دی چې دچا سفارش اوکړي

عِنْدَهٗ اِلَّا بِاِذْنِهٖ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ

هغه سره | مګر په اجازت دهغه سره | معلوم دی هغه ته | هر هغه څه | چې دخلقو په وړاند دی

دهغه په دربار کښې دهغه داجازت نه بغیر | پوهه دې په هغه خبروچې خلقو ته ښکاره دی |

وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖ اِلَّا

اوهغه څه | چې پناه دی دخلقو نه | او نشی احاطه کولې داخلق | په هیڅ ځیز | دعلم دهغه نه | مګر

اوپه هغه خبروچې دخلقونه پټې دی | اودوئ دهغه معلوماتونه په هیڅ باندې احاطه نشی کولې | مګر

بِمَا شَآءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَئُوْدُهٗ

په هغه چې اوغواړي هغه | اوخوردې | حکومت دهغه | په آسمانونو او په زمکه کښې | اونۀ ستړې کوی هغه لره

په هغې چې الله پاک ئې اوغواړي | دهغه حکومت په زمکه اوآسمانونو باندې خور دې | اونه ستړې کیږی ددې

حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ

حفاظت ددې دواړو | اوهغه اوچت دې | او لوئ دې |

دواړو په ساتنه | اوهغه اوچت او لوئې ذات دې |

د آیت الکرسی فضیلت: دا آیت آیت الکرسی دې.او دا ډیر عظمت والا دې.ابی بن کعب نه نبی کریم ﷺ تپوس اوکړوچې کتاب الله کښې دټولونه زیات عظمت والا آیت کوم یو دې؟هغوئ جواب ورکوی چې الله ﷻ او د هغۀ رسول ﷺ ته د دې زیات علم دې.نبی کریم ﷺ همدا سوال بیا کوی.د څو واري پښتنې نه پس بیا نبی کریم ﷺ په خپله جواب ورکوی چې آیت الکرسی.نبی کریم ﷺ فرمائی چې ائې ابو المنذر الله ﷻ دې تا ته ستا علم مبارك کړی.په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې د هغه په قدرت کښې زما سا ده،د دې به ژبه وی او شونډې به ئې وی او دا به د حقیقی بادشاه پاکی بیانوی او د عرش پښې سره به لګیدلې وی.(مسند احمد).([1])

---

[1]) احمد: ١٤١/٥، صحیح مسلم: کتاب صلاة المسافرین باب فضل سورة الکهف وایة الکرسی : ٨١٠، ابوداود: ١٤٦٠، دحدیث پاک آخری حصه،(والذی نفسی بیده ان له لسانا) منکر دې)–

صحیح مسلم کښې هم داحدیث دې.لیکن د دې دا روستئ قسمه جمله په هغې کښې نشته.ابی ابن کعب ﷺ فرمائی چې ماسره دکهجورو یو بورئ وه،ما کتل چې ورځ په ورځ دهغې نه کهجورې کمیدلې.یو شپه زهٔ ټوله شپه ویښ ووم او د دې نګرانی مې کوله.ما اوکتل چې یو ځناور د یو ځوان هلك په مثال راغلو،ما هغهٔ ته سلام اوکړو،هغه زما د سلام جواب راکړو.ما ورته اووئیل چې تهٔ انسان ئې که جن؟هغه اووئیل چې زهٔ جن یم،ماورته اووئیل چې لږخپل لاس خوماته راکړه.هغه لاس را اوږد کړو.ما چې د هغه لاس واخستلو نو د هغهٔ لاس د سپی پشان وو.او د دهٔ په لاس کښې دسپی پشان ویښته وو.ما ورته اووئیل چې آیا جنات پیدانشی داسې وی؟ هغهٔ اووئیل چې په ټولو جناتو کښې د ټولونه زیات طاقت والا هم زهٔ یم.ما ورته اووئیل چې بیا تهٔ په څیزونو پټولو باندې څنګه قادر شوې؟ هغه اووئیل چې ما ته پته ده چې تهٔ صدقه کول خوښوې،مونږ اووئیل چې مونږ ولې دې نه محروم یو؟ ماورته اووئیل چې ستاسودشر نه بچ کیدو والا کوم یو څیز دې؟هغه اووئیل چې آیت الکرسی.سحر چې کله زهٔ د نبی کریم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم او نبی کریم ﷺ ته مې ټوله واقعه اووئیله نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې هغه خبیث خو داخبره رښتیا کړې ده.(ابویعلی) ([1])

ایت الکرسی د قران څلورمه حصه ده .

هرکله چې نبی کریم ﷺ مهاجرینو ته تشریف یوړو نو هغوئ تپوس اوکړو چې په قرآنِ پاك کښې کوم یو آیت لوئې دې؟نو نبی کریم ﷺ ورته آیت الکرسی واوروله (طبرانی).نبی کریم ﷺ یو خل صحابه کرام ؓ کښې یو نه تپوس اوکړو چې تا نکاح کړې ده که نه ؟ هغه اووئیل یارسول الله ﷺ ما سره مال نشته نو نکاح به څنګه اوکړم.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې تا ته﴿قُلْ هُوَ﴾یاد نهٔ دې؟هغه اووئیل چې دا خو راته یاد دې.نو نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه برخه قرآنِ پاك خو شو.آیا تاته ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا الْكَٰفِرُونَ﴾یاد نهٔ دې؟هغه اووئیل چې ولې نه دا راته یاد دې.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك دا شو.بیا ئې ورته اوفرمائیل چې تاته ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ﴾ یاد نهٔ دې؟هغه اووئیل چې یاد دې راته.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك خو دا شو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې ﴿إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللَّهِ﴾ درته یاد دې؟هغه اووئیل چې یا دې راته.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك داشو.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې آیت الکرسی درته یاده ده ؟ هغه اووئیل چې یاده ده.نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې څلورمه حصه قرآنِ پاك داشو.(مسند احمد)([2])

په نورو ایتونو د ایت الکرسئ بزرګی

ابوذر ؓ فرمائی چې زهٔ یو ځل دنبی اکرم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم.نبی کریم ﷺ په جمات کښې ناست وو.زهٔ راغلم کښیناستم.نبی کریم ﷺ راته اوفرمائیل چې تا مونځ کړیدې.ما اووئیل یارسول الله نهٔ مې دې کړې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې پاسه مونځ اوکړه.ما مونځ اوکړو او بیا راغلم کښیناستم.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې د انسانانو اوپیریانو د شیطان نه پناه غواړه.ما اووئیل چې یارسول الله ﷺ چې آیا انسانی شیطان هم وی؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې هو.ما اووئیل چې د مونځ متعلق څه ارشاد دې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې مونځ سراسر خیر دې.که د چا خوښه وې نو لږه حصه دې ترې واخلی او چې د چا خوښه وی نو زیاته حصه دې ترې واخلی.ما اووئیل چې یارسول الله ﷺ د روژې په حقله وایئ؟نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې کفایت کولو والا باندې فرض ده او د الله ﷻ په نیز زیاتی ده.ما اووئیل چې یارسول لله صدقه‌انبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې ډیره او څو چنده زیاته بدله

---

[1]) حاکم : ٥٦٢/١، عمل الیوم واللیلة للنسائی: ٩٦٠، وهوحدیث حسن وصحیح ابن حبان الاحسان : ٧٨١)-.

[2]) احمد : ٢٢١/٣، ترمذی: کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی اذا زلزلت : ٢٨٩٥،)-.

ورکولو والاعمل دي.ما اوونيل چې يارسول الله د ټولو نه افضله صدقه کومه يوه ده؟نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې د لږ مال لرونکي زرهٔ کول په صدقه يا په پټه صدقه ورکول محتاج ته.ما سوال اوکړو چې ړومبي نبي څوك دي؟ نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې آدم ؑ ما اوونيل چې هغه نبي وو؟نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې نبي او الله ﷻ سره خبرې کونکي وو.ما تپوس اوکړو چې درسولانو شمير څهٔ دې؟نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې سل او څه دپاسه لس ډيره غټه ډله.يو روايت کښې د دريو سوؤ پنځلسو لفظ دي.ما تپوس اوکړو چې يارسول الله ﷺ د ټولو نه زياتې بزرګئ والا کوم يو آيت دې؟نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې آيت الکرسي ﴿اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلۡحَیُّ الۡقَیُّوۡمُ﴾.(مسند احمد) ([1]).

ايت الکرسي د مال د حفاظت ذريعه ده،

ابوايوب انصاري ﷺ فرمائي چې زما د خزانو نه به جناتو غلا کوله.ما نبي کريم ﷺ ته د دې شکايت اوکړو.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې تهٔ کله هغه اووينې نو اووايه چې ﴿ بسم الله اجيبي رسول الله﴾.هرکله چې هغه راغلو نوما هم دا اوونيل او هغه مې اونيولو.هغه اوونيل چې بيا به زهٔ نهٔ راځم.ما هغه پرېښودو.زهٔ د نبي اکرم ﷺ خدمت کښې حاضر شوم.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې ستا قيدي څه اوکړل؟ ما اوونيل چې ماهغه اونيولواوبيامې پرېښودو څکه چې هغه اقراراوکړو چې بيابه نهٔ راځم.نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې هغه به بيا هم راځي.ما هغه دوه درې ځل اونيولو او د اقرار کولو نه پس به مې هغه بيا پرېښودو.ما بار بار نبي کريم ﷺ ته د دې ذکر اوکړو او نبي کريم ﷺ به بار بار دا فرمائيل چې هغه به بيا راځي.آخرې ځل چې ما هغه اونيولو نو ما نهٔ پرېښودو نو هغه اوونيل چې ما پرېږده زهٔ تا ته يو داسې څيز ښايم چې تا لره به د هغې په وجه هيڅ يو شيطان او جن نهٔ راځي.ما اوونيل چې ښه اووايه هغه څه څيز دې ؟ هغه اوونيل چې آيت الکرسي.ما نبي کريم ﷺ ته ددې ذکر اوکړو نو نبي کريم ﷺ اوفرمائيل چې هغه دا رښتيا وئيلي دي او هغه دروغژن دې.(مسند احمد) ([2])

صحيح بخاري کښې کتاب فضائل القرآن کښې او کتاب الوکالة او صفة ابليس په بيان کښې هم داحديث د ابوهريره ﷺ نه مروي دې.په هغې کښې دي چې ما د رمضان د زکوة څوکيداري کوله چې شيطان راغلو او مال نه ئې خپل څادر ډکولو.دريم ځل دهٔ اوونيل که تهٔ د شپې دځملاستو په وخت کښې دا آيت وائې نو د الله ﷻ د طرفنه به په تاباندې محافظان مقرر وي.او تر سحر پورې به شيطان تالره نزدې نه راځي.(بخاري شريف)([3])دويم روايت کښې دي چې داکهجورې وې او هغه يو موټئ اوړې وې.او رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې که تهٔ نيول غواړې نوچې کله هغه دروازه بيرته کوي نو په هغه وخت کښې تهٔ دا اووايه چې ﴿سبحان من سخرك محمد﴾.شيطان عذردا ښودلې وو چې ماديو غريب پيرې دبچو دپاره ما دا اوړل.(ابن مردويه).نوداواقعه ددريو صحابه کرامو ﷺ شوه.دابي ابن کعب ﷺ ،دابوايوب انصاري ﷺ اود ابوهريره ﷺ.

دآيت الکرسئ برکتونه

ايت الکرسي دکوردحفاظت ذريعه:- حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي چې ديو انسان اوجن ملاقات اوشو،جن ورته اوونيل چې ما سره به پرځول اوکړې.که تا زهٔ راغوزار کړم نو تا ته به زهٔ يو داسې آيت اوښايم چې کله تهٔ کور ته لاړ شې او دا اووائې نو شيطان به دې کورته نهٔ راځي.پرځول اوشو او دې سړي هغه جن راوپرځولو.دې سړي اوونيل چې تهٔ نحيف او ويريدونکې ئې اوستا لاسونه د سپي په

---

[1] (احمد : ۵/۹ ،۵۵۰نسائي مختصرا)-

[2] احمد: ۵/۴۲۳، ترمذي : کتاب فضائل القرآن باب رقم : ۳، حديث ابي ايوب فى الغول : ۲۸۸۰. وهو حسن)-

[3] صحيح بخاري کتاب الوکالة باب اذا وکل رجلا فترک الوکيل .... ۲۳۱۱)-.

شان دی.ایا جنات داسې وی،یا صرف ته داسې ښې؟هغه اووئیل چې زهٔ په ټولو کښې قوی یم.بیا دوباره کشتی اوشوه او په دویم خل هم هغه سړی دې راوپرځولو.جن اووئیل چې هغه آیت الکرسی ده.کله چې یو سړې کور ته ځی او دا اووائی نو شیطان د هغه کور نه داسې په چغو اوځی لکه څنګه چې خر چغې وهی.دا سړې عمرفاروق ﷺ وو.(کتاب الغریب).

ایت الکرسی د نورو ایتونو سردار دې:- نبی کریم ﷺ فرمائی چې په سورت بقرة کښې یو آیت دې چې هغه د قرآنِ پاك د ټولو آیتونو سردار دې.چې دا په کوم کور کښې اووئیلې شی نوشیطان د هغه کور نه تښتی.هغه آیت الکرسی دې.(مستدرك حاکم).([1])

ترمذی شریف کښې دی چې د هر څیز د پاره یو اوچتوالې او لوړوالې وی اودقرآن پاك اوچتوالې سورة بقره دې.او په دې کښې آیت الکرسی د ټولو آیتونو سردار دې.([2]) د عمر فاروق ﷺ په سوال باندې چې په قرآنِ پاک کښې د ټولونه زیات بزرګئ والا آیت کوم یو دې؟نو عبدالله بن مسعود ﷺ اوفرمائیل چې ما ته معلوم دی.ما د نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چې هغه آیت آیت الکرسی دې.(ابن مردویه).

د اسم اعظم په ایت الکرسئ کښې کیدل:- نبی کریم ﷺ فرمائی چې په دې دواړو آیتونوکښې د الله ﷻ اسم اعظم دې.یو خو آیت الکرسې دې او بل ﴿اَللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ﴾ ([3])(مسند احمد).

اوحدیث شریف کښې دی چې داسم اعظم په برکت سره چې کومه دعا اوغوښتلې شی هغه قبلیږی،هغهٔ اسم په دې دریو سورتونو کښې دې.❶ سورة بقره ❷ سورة آل عمران ❸ سورة طه.(ابن مردویه).هشام بن عمار خطیب د دمشق فرمائی چې اسم اعظم په سورت البقرة کښې په آیت الکرسئ کښې دې.او په آل عمران کښې په رومبې آیت کښې‌او په سورت طه کښې په آیت ﴿وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَیِّ الْقَیُّوْمِ﴾ کښې دې.اوحدیث کښې دی چې کوم سړې د هر فرض مونځ نه پس آیت الکرسی لولی نو هیڅ څیز دې جنت ته د تلو نه نهٔ شی منع کولې سوا د مرګ نه.([4])(ابن مردویه).دا حدیث امام نسائی هم په خپل کتاب ﴿عمل الیوم واللیلة﴾کښې نقل کړې دې.او ابن حبان هم په خپل کتاب کښې نقل کړې دې.([5])د دې حدیث سند په شرط د بخاری باندې دې.خو ابوالفراج ابن جوزی دې ته موضوع وائی.والله اعلم.په تفسیر ابن مردویه کښې هم دا حدیث شته دې.خو د هغې اسناد ضعیف دی.د ابنِ مردویه یو بل حدیث کښې دی چې الله تعالی موسی ﷺ طرفته وحی اولیږله چې د هر مونځ نه پس آیت الکرسی وایه.چې کوم سړې دا وائی نو زهٔ به هغهٔ ته شکر ګزاره زړهٔ او ذکر کولو والا ژبه ورکړم.او هغهٔ ته به د انبیاءِ ثواب او د صدیقانو عمل ورکړم.په دې باندې صرف نبیان همیشه پاتې کیږی یا صدیقین یا هغه سړې چې د هغه زړهٔ ما ایمان سره آزماؤ کړې وی یا هغه په خپل لار کښې شهید کول غواړم.خو دا حدیث ډیر منکر دې.دترمذی په حدیث کښې دی چې کوم سړې سورة ﴿حم المومن﴾لره ﴿الیه المصیر﴾ پورې او آیت الکرسی د سحر په وخت کښې اووائی نو هغه تر ماښامه پورې د الله ﷻ په حفاظت کښې وی.او چې څوك ئې ماښام اووائی نوترسحره پورې د الله ﷻ په حفاظت کښې وی.خو دا حدیث هم غریب دې.([6])ددې آیت په فضیلت کښې نور هم ډیر حدیثونه دی،لیکن یو خو دا چې د هغې سندونه ضعیف دی او بل دا چې مونږ د اختصار نه کار اخلو.مونږ هغه دلته راونړل.

---

[1]) المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۸۲/۹، ح/۸۸۲٤،)-

[2]) حاکم : ۵٦۰/۱،)-

[3]) ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی سورة البقرة واية الکرسی : ۲۸۷۸،)-

[4]) عمل الیوم واللیلة للنسائی: ۱۰۰ وهوحسن)-

[5]) ابن حبان فی الصلاة کما قال الحافظ فی اتحاف المهر: ۲۵۹/٦ برقم: ٦٤٨۰)-

[6]) ترمذی کتاب فضائل القرآن: ۲۸۷۹،)-

تقسیم د ایت الکرسئ په اعتبار د جملو سره:- په دې ایت مبارك کښې لس مستقل جملې دي.په رومبئ جمله کښې دالله ﷻ د وحدانیت بیان دې چې دټول مخلوق صرف هم هغه یوالله ﷻ دې.دوئمه جمله کښې دی چې هغه ژوندې دې اوهغه پاك ذات ته هیڅکله مرګ نهٔ راځي او نورو لره قائم ساتلو والا دې.د﴿قیوم﴾ بل قرات ﴿ قیام﴾ هم دې.نو ټول موجودات د هغه پاك ذات محتاج دي.او دټولو نه بې نیاز دې.هیڅوك هم د هغه د اجازت نه بغیر د هیڅ څیز سنبالښت والا نشته بل ځائې کښې فرمائي چې﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ تَقُوْمَ السَّمَآءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ﴾ یعنی د هغه د نښو نه یو نښه دا ده چې آسمان او زمکه د هغه په حکم سره قائم دي.

بیا فرمائي چې نهٔ په هغه باندې څه نقصان راځي او نهٔ هغه د خپل مخلوق نه غافله کیږي او نهٔ ترې بې خبره دې بلکه د هر سړي په أعمالو باندې هغه حاضر او د هرسړي په احوالو باندې هغه ناظر،د زړهٔ د هرې خطرې نه هغه واقف دې،د مخلوق یوه ذره هم د هغه پاك ذات د حفاظت او علم نه بهر نهٔ ده.هم دادې پوره قیومیت.پرکالی،او غفلت نه،خوب او بې خبرئ نه د هغه ذات پاك دې.صحیح حدیث کښې دي چې یوځل نبی کریم ﷺ خپلو صحابه کرام ﷺ ته څلور خبرې اوښودلې.نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې الله ﷻ نهٔ اوده کیږي، نهٔ هغه ذات د خوب لائق دې.هغه د میزان محافظ دې.چې د چا دپاره غواړي نو درنه ئې کړي اوچا دپاره چې اوغواړي نو سپکه ئې کړي.د ورځې اعمال د شپې نه او د شپې اعمال د ورځې نه مخکښې پورته اوچتولې شي.د هغه مخکښې د نور یا د اور پردې دي.که هغه لرې شي نو د هغه د مخ د تجلئ په وجه به هغه ټول او، وزوی چې ترکومې پورې د هغه نظر رسي.(۱۷)

موسیٰ ﷺ او د بنی اسرائیلو څه غریب او ضعیف احادیث:- مسند عبدالرزاق کښې عکرمه ﷺ نه روایت دې چې موسی ﷺ د فرښتو نه تپوس اوکړو چې آیا الله ﷻ اودهٔ کیږي هم.نو الله ﷻ فرښتو ته وحی اولیږله چې موسی ﷺ لره درې ورځې بیدار اوساتئ.هغوئ هم دا اوکړل او هغوئ ئې اودهٔ کیدو ته پرې نښودل.او بیا ئې هغوئ له لاس کښې دوه بوتلې ورکړې او ورته ئې اووئیل چې دا خپلو لاسونو کښې اونیسه.خبردار چې دا ستاسو نه غوزار نشي او نهٔ مات شي.موسی ﷺ هغه اونیول،خو هغوئ شوګیره کړې وه،خوبولې شو او پرکالی پرې راغله او سترګې ئې ورغلې او دې کښې بیا بیدار شو خو ترکومې به داسې کیدل؟یو ځل دوی ﷺ له خوب راغلو او هغه بوتل د دوی ﷺ د لاس نه پریوتلو.نو موسی ﷺ ته اووئیلې شو چې هرکله ستاسو نه د پرکالئ په وجه دوه بوتلې سنبالې نهٔ شوې نو که الله ﷻ اودهٔ شي یا پرې پرکالی راشي نو د آسمان او زمکې حفاظت به څنګه کوي.(۱) خودا د بنی اسرائیلو خبره ده او زړهٔ ئې نهٔ مني.ددې وجې دا ممکن نهٔ دی چې د موسی ﷺ پشان جلیل القدر او عارف بالله د الله ﷻ د صفت نه واقف نهٔ وي.او هغهٔ ته په دې کښې شك وي چې الله ویښ وي که اودهٔ کیږي.او د دې نه زیات غریب هغه حدیث دې چې ابن جریر کښې دې چې نبی کریم ﷺ دا واقعه په منبر باندې بیان کړه.دا حدیث ډیر زیات غریب دې او په ظاهره معلومیږي چې ددې فرمان پیغمبر نه ثابتیدل صحیح نهٔ دی بلکه د بنی اسرائیلو خبره ده.عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا شان مروی دی چې بنی اسرائیلو د موسی نه سوال کړې وو او بیا ئې دوی ته بوتلې ورکړې وې او د خوب په وجه دوی ﷺ هغه سنبال نهٔ کړې شو.او نبی کریم ﷺ باندې دا آیت نازل شو.(۲) او د آسمان او زمکې ټول څیزونه د هغهٔ په غلامئ کښې اود هغهٔ ماتحت دي او د هغهٔ په سلطنت کښې دی .لکه فرمائي چې ﴿اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ الخ.یعنی د زمکې او آسمان ټول څیزونه د الله ﷻ په غلامئ کښې حاضریدو والا دي.دا ټول الله ﷻ یو

---

(۱) تفسیر عبدالرزاق : ۳۲۱، وسنده حسن الی عکرمة لکنه من الاسرائیلیات)–

(۲) ابن جریر)–

یو شمیرلی دی.او د هغهٔ په قبضه کښې دی.ټول مخلوق به بیل بیل هغهٔ ته حاضریږی.هیڅوك نشته دې چې دهغهٔ د اجازت نه بغیر د هغهٔ په مخکښې د چا سفارش اوکړی یا شفاعت اوکړی لکه ارشاد دې چې ﴿وَكَمْ مِّنْ مَّلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ﴾

شفاعت به د الله ﷻ حکم سره وی:- یعنی آسمان کښې ډیرې فرښتې دی لیکن د هغوی د شفاعت کولو هیڅ فائده نشته.او دا بله خبره ده چې د الله ﷻ خوښه او رضا په کښې شامله شی.بل ځائې کښې دی چې ﴿وَلَا يَشْفَعُوْنَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى﴾ هغوی یعنی فرښتې د هیچا شفاعت نهٔ کوی مګر د هغه چا شفاعت کوی چې د هغهٔ نه الله ﷻ خوشحاله وی.نو دلته هم د الله ﷻ عظمت او د هغهٔ جلال او د هغهٔ د لوئی بیان دې چې بغیردهغهٔ د اجازت اورضا نه د هیچا همت نشته چې دهغهٔ په مخکښې د چا سفارش اوکړی.

حدیث مبارك کښې هم دی نبی کریمﷺ فرمائی چې زهٔ به د الله ﷻ د عرش لاندې لاړ شم او سجده به کوم،الله ﷻ به ما هم په سجده کښې پریږدی.ترکومې چې هغه پاك ذات غواړی.بیا به اووئیلې شی چې خپل سر اوچت کړه.وایه شفاعت کوه ستا شفاعت به قبلولې شی.نبی کریم ﷺ فرمائی چې بیا به زما دپاره حد مقرر کړې شی او زهٔ به هغه جنت ته بوځم.(١) هغهٔ پاك ذات چې هغه د تیر شوی او راتلونکو حالاتو نه خبر دې.د هغه علم ټول مخلوقاتو باندې دې.لکه بل ځائې کښې د فرښتو قول دې چې ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ الخ.مونږ ستا د رب د حکم نه بغیر نهٔ شو کوزیدې،زمونږ مخکښې روستو ټول خیزونه د هغهٔ په ملکیت کښې دی او ستا رب د هیرې وغیره نه پاك دې.

د کرسئ باره کښې د مفسرینو موقف:- د عبدالله بن عباس ﷺ د قول مطابق د کرسئ نه مراد علم دې،د نورو بزرګانو نه دواړه پښې ایښودل منقول دی.

دالله ﷻ په صفتونو بغیر د تاویلونو او کیفیتونو پیژندلو نه ایمان ساتل ضروری دی

د کرسئ په حقله مختلف اقوال:- یو مرفوع حدیث کښې هم دا دی چې د دې اندازه د الله ﷻ د ذات نه بغیر بل چا ته نهٔ ده معلومه،پخپله عبدالله ابن عباس ﷺ نه هم دا مرفوعاً مروی دی لیکن رفع ثابت نهٔ ده.(٢)ابومالك رحمة الله علیه فرمائی چې کرسئ د عرش لاندې ده.سدی رحمه الله فرمائی چې آسمان او زمکه د کرسئ په مینځ کښې دی.او کرسئ عرش ته مخامخ ده.ابن عباس ﷺ فرمائی چې اووهٔ زمکې او اووهٔ آسمانونه که خوارهٔ کړې شی او ټول یو ځائې کړې شی نو دا به د کرسئ مقابله کښې داسې وی لکه یوحلقه په یو خوشې میدان کښې.ابن جریر نه یو مرفوع حدیث کښې منقول دی چې اووهٔ آسمانونه او کرسئ داسې دی لکه اووهٔ درهمه په ډهال کښې.اوحدیث کښې دی چې کرسئ د عرش مقابله کښې داسې ده لکه د اوسپنې کړه په یو خوشې میدان کښې.(٣)ابو ذر غفاری ﷺ یو ځل د کرسئ باره کښې تپوس اوکړو نو نبی اکرم ﷺ قسم اوخوړ او هم دا ئې اوفرمائیل.او وې فرمائیل چې دعرش فضیلت په کرسئ باندې هم داسې دې.(٤)یو ښځې نبی اکرم ﷺ ته درخواست اوکړو چې زما د پاره درخواست اوکړه الله تعالی ماجنت ته داخله کړی.نبی اکرم ﷺ د الله ﷻ عظمت بیان کړو او وې فرمائیل چې د هغهٔ کرسئ د زمکې او آسمانونواحاطه کړې ده خو لکه څنګه چې نوې پالان چینګار کوی نو دا شان هغه کرسئ د الله ﷻ د لوئې او عظمت د وجې نه چینګیږی.(٥) داحدیث په ډیرو کتابونو کښې په ډیرو

---

(١) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (وجوه یومئذ ناظرة...) ٧٤٤، صحیح مسلم: ١٩٣)-

(٢) داروایت مرفوعا اوموقوفا دواړو طریقو سره ضعیف دې،سفیان ثوری مدلس دې-

(٣) موضوع روایت دې،عبدالرحمان بن زید بن اسلم خپل پلار نه موضوع روایتونه بیانوی اوسند ئې هم منقطع دې-

(٤) داروایت د قاسم بن محمد الثقفی په وجه ضعیف دې)-

(٥) السنة لابن ابی عاصم : ٥٧٤)-

سندونو سره روایت کړې شوې دې خو ولې چې اوکتلې شي نو د بعضې حدیث په سند کښې بعضې راوی غیر مشهوردې بل خوا چې اوکتلې شي نو په بعضو کښې ارسال دې یا بعضې موقوف دی او بعضې غریب دی او په بعضو کښې حذف دې.او د دې ټولو نه زیات غریب د جبیر ﷺ حدیث دې چې په ابوداود کښې روایت کړې شوې دې.(۱) او هغه روایتونه هم دی چې په هغې کښې د قیامت په ورځ د کرسۍ د فیصلو د پاره ایښودل مروی دی.ښکاره خبره داده چې په دې آیت کښې دا ذکر نشته.والله اعلم.

د کرسۍ په حقله د علم هیئت د علماء خیالات او اقوال:- مسلمانانو کښې هیت دان متکلمین وائی چې کرسۍ اتم آسمان دې.او هغې ته فلك ثوابت وائی.چې په هغې باندې نهم آسمان بل دې اوهغې ته فلك ایثر وائی او اطلس هم.

د متکلمینو د قول تردي:- لیکن نورو خلقو د دې تردید کړې دې.حسن بصری رحمة الله علیه فرمائی چې کرسۍ هم عرش دې.لیکن صحیح خبره داده چې کرسۍ بیل مخلوق دې اوعرش بیل .او هغه(عرش) د دې(کرسۍ) نه ډیر غټ دې.لکه څنګه چې په احادیثو کښې راغلې دی.علامه ابن جریر رحمه الله خو دې باره کښې د عمر فاروق ﷺ نه نقل کړې شوی روایت باندې منګولې لګولې دی،خو ولې زما په خیال ددې په صحت کښې کلام شته دې.والله اعلم.

د زمکې او اسمانونو حفاظت کونکې الله تعالی دې:-بیافرمائی چې الله ﷻ باندې ددې حفاظت بوج اوګران نۀ دې بلکه آسان دې.هغه د ټولو مخلوقاتو په اعمالو باندې خبر دی،په ټولوڅیزونوباندې نظر ساتونکې دې،هیڅ یو څیز د هغۀ نه پټ نۀ دې،ټول مخلوقات د هغۀ مخکښې سپک، ذلیل، پست، محتاج او فقیر دی.هغه غنی او حمید دې.چې څه کول غواړی نو هغه کوی هیڅوك په هغۀ پاك ذات باندې حاکم نشته دې.د هغه پاك ذات نه تپوس کونکې هیڅوك نشته.په هر څیز باندې هغه غالب دې.د هر څیز حافظ او مالك دې او هغه پاك ذات اوچت او لوئې دې.د هغۀ نه سوا د عبادت لائق بل څوك نشته .اونۀ دهغه نه سواڅوك زیات خبرلرونکې شته اونۀ د هغۀ نه علاوه څوك پالونکې شته.هغۀ د فخراودلوئې خاوند دې.هم دا شان فرمائی چې﴿ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ هغۀ ډیر اوچت دې اودلوئې اود عظمت خاوند دې،دا آیتونه او ددې پشان نور آیتونه او صحیح احادیث دالله ﷻ باره کښې چې نازل شوی دی،په هغې ټولوایمان راوړل بغیر د څه کیفیت معلوملو نه او بغیر د مشابه کولو نه.چې په کومو الفاظو سره هغه تشبیه وارد شوې وی په هغې ضروری دی.او هم دا طریقه زمونږ د سلفو ﷺ وه.

لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ
نشته دې زور|په دین کښې|په تحقیق سره ښکاره شوی ده
|په دین کښې هیڅ قسم زورزیاتې نشته| ښکاره شوی دی
الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ
نیغه لار |دګمراهۍ نه| پس هغه چاچې| انکار اوکړو| د طالوت نه | اوایمان ئې راوړو| په الله | نو وې نیوله
سمې خبرې د غلطونه | نوڅوک چې دطاغوت نه منکر شي | اوپه الله ایمان راوړی |هغه لاسونه واچول
بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
کړۍ مضبوطه |چې نشته ماتیدل هغې لره | اوالله |اوریدونکې |اوپوهه دې
مضبوطې کړۍ نه |چې هیڅ کله دهغې پرېکیدل نشته |اوالله پاک هرڅۀ آوری او په هر څه پوهه دې

---

(۱) ابوداود کتاب السنة باب في الجهمیة : ۴۷۲۶)-

اسلام قبلولو د پاره چا باندې جبر مه کوئ:- دلته دا بیان کیږي چې هیڅوك اسلام کښې جبر سره مهٔ داخلوئ.د اسلام حقانیت واضح او روښانه شوې دې.د دې دلیلونه او براهین بیان شوی دی.بیا چا باندې د ظلم اوجبرکولو څه ضرورت دې؟چې چاته الله ﷻ هدایت ورکوی،چې د چا سینه فراخه او روښانه اوسترګې بینا وی نو هغه به پخپله د دې شیدا او مجنون شی.ړوند زړهٔ لرونکی،د کنړو غوږونو خاوند،او د پټو سترګو خاوند به ددې نه لرې وی.بیا که دوی په زوره په اسلام کښې داخل هم کړې شی نو ددې څه فائده؟په هیچا باندې په دې سلسله کښې ظلم مهٔ کوئ چې هغه دې اسلام قبول کړی.

د دې ایت شان نزول:- ددې آیت شان نزول دادې چې د مکې د مشرکو ښځو به کله اولاد نهٔ کیدل نو هغوئ به نذر منلو که زمونږ اولاد اوشی نو مونږ به هغه یهودی کوو او یهودیانو ته به نې ورکوو.دا شان د هغوئ ډیر بچی یهودیانو سره وو.کله چې دا خلق مسلمانان شو او د الله ﷻ د دین مددګار جوړ شو نو دیهودیانو سره د دوی جنګ راغلو.او آخر دړ هغوئ د داخلی سازشونو او دهوکو نه د خلاصی موندلودپاره نبی اکرم ﷺ داحکم جاری کړو چې ددې بنی نضیر یهود دملك نه اوشړئ.په هغه وخت کښې د انصارو بچی هغوئ سره وو هغه بچی نې د هغوئ نه اوغوښتل چې د خپل اثر لاندې نې راولی اومسلمان نې کړی،نو په دې باندې دا آیت نازل شو چې په چا باندې په اسلام کښې د داخلولو د پاره زور زیاتي مهٔ کوئ.([1])

د شان نزول باره کښې دویم روایت:- یوروایت کښې دا هم دی چې د انصارو قبیله بنو سالم بن عوف یو حصینی رضی الله عنه نومې سړې وو.او د هغه دوه ځامن وو چې نصرانیان وو.او دا سړې په خپله مسلمان وو.دهٔ یوخل د نبی اکرم ﷺ خدمت کښې عرض اوکړو ماته اجازت راکړئ چې زهٔ دا دواړه ځامن مسلمانان کړم ځکه چې هغوئ خو د عیسائیت نه نهٔ اوړی.نو په دې باندې دا آیت نازل شو.او منع اوکړې شوه،او روایت کښې دومره زیاتوالې هم دې چې دنصرانیانو یو قافلې دشام ملك نه دتجارت دپاره اوسکې (کشمش) راوړی وو او د هغوئ په لاس دا دوه هلکان نصرانیان شوی وو.د دوی پلار نبی اکرم ﷺ ته د دې ذکر اوکړو او وې ونیل که تاسو اجازت راکوئ چې زهٔ هغوئ ته څه تکلیف ورکړم چې اسلام قبول کړی.او په زوره سره نې مسلمانان کړم.ګنی نو بیا به تاسو له هغوئ پسې خپل سړی لیږل پکار وی.نوپه دې باندې دا آیت نازل شو.

د عمر رضی الله عنه خپل غلام سره عمل:- دعمرفاروق رضی الله عنه غلام اسبق نصرانی وو،دوی چې به کله دهٔ ته د اسلام قبلولو اوونیل نو هغهٔ به انکار کولو.نو دوی به ورته اوونیل چې څه خیر دې ستا خوښه چې اسلام نهٔ راوړې ځکه چې اسلام د ددین په معامله کښې د زور زیاتئ نه منع کړې ده.

د عامو علماؤ خیال:- دعلماء کرامو د یو لونې ډلې دا خیال دې چې دا آیت د هغه اهل کتابو حق کښې نازل شوې وو چې کوم د انجیل او تورات منسوخ کیدو نه مخکښې عیسایان وو او په جزیه ورکولو رضامند شوې وو.

دا ایت منسوخ دې:- بعضې نور وانی چې دا آیت د قتال آیت منسوخ کړې دې.ټولو انسانانو ته ددې پاك دین دعوت ورکول ضروری دی.که څوك انکار اوکړی اودمسلمانانو ماتحتی نهٔ اختیاروی اونهٔ جزیه ورکول قبلوی نوبیشکه مسلمانان به هغوئ سره جهادکوی.لکه بل ځائې ارشاد دې چې ﴿سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ﴾ نزدې ده چې تاسو به دې قوم طرفته راوبللې شئ چې کوم ډیر جنګیالیان دی یا تاسو به هغوئ سره جنګ کوئ یا به هغوئ اسلام قبلوی.او بل مقام باندې دی چې انې نبی ﷺ! دې کافرانو او منافقانو سره جهاد اوکړه اوپه دوی سختی اوکړه.یو بل ځائې کښې ارشاد دې چې انې ایماندارواخپل چاپیر چل

---

[1] الطبری : ٥٨١٣، ابوداود : کتاب الجهاد باب فی الاسیر یکره علی الاسلام : ٢٦٨٢، وسنده صحیح)۔

کښې کفارو سره جهاداوکړئ چې تاسو کښې هغوئ سختي بیاموهی اویقین ساتئ چې الله ﷻ متقیانو سره دې.
صحیح حدیث کښې دی چې ستا رب ته په هغه خلقو باندې تعجب دې چې هغوئ په زنځیرونو کښې تړلی جنت طرفته راوستلې شی(۱)یعنی هغه کفار چې د میدان جنګ نه ګرفتارکړې شی او قیدیان جوړکړې شی اوپه زولنو او زنځیرونو کښې دخوا ته راوستلې شی،بیا هغوئ اسلام قبول کړې او د هغوئ ظاهر اوباطن ښه شی.او جنت ته د تلو لائق شی.مسنداحمد کښې حدیث دې چې یو سړی ته نبی اکرم ﷺ اووئیل چې مسلمان شه،هغه اووئیل چې حضرت!زما زړهٔ نهٔ غواړی چې مسلمان شم.نبی اکرم ﷺ ورته اوفرمائیل اګر چې ستا زړهٔ نهٔ غواړی.(۲)دا حدیث ثلاثی دې.یعنی نبی اکرم ﷺ پورې دې کښې درې راویان دی.لیکن د دې نه دا نهٔ دی ګڼړل پکارچې نبی اکرم ﷺ هغه مجبور کړو،مطلب دا چې تهٔ کلمه اووایه،بیا یو ورځ به راشی چې الله ﷻ به ستا زړهٔ روښانه کړی او تهٔ به د اسلام عاشق شې.اوتاته به حسن نیت او اخلاص عمل نصیب شی.چې کوم سړې بتان،اوثان اوباطل معبودان پریږدی اوشیطان کلام قبلول پریږدی،د الله ﷻ د توحید اقرار اوکړی اوعامل جوړ شی،نو هغه په نیغه او صحیح لار باندې شو.

قوله تعالٰی:- فَمَنۡ يَّكۡفُرۡ بِالطَّاغُوۡتِ

د طاغوت مفهوم:- عمرفاروق رضی الله عنه فرمائی چې دجبت نه مراد جادو دې او د ﴿طَاغُوۡتِ﴾ نه مراد شیطان دې.د ځوان مردئ او بزدلئ مثال د اوښ د کجاوې د دوو اندو دې،هغه ځوان مردی او بزدلی کومه چې په خلقو کښې موندلې شی،یو غیرتی او بهادر سړې د یو ناپیژندګلو سړی دپاره خپل خان وژنی.خو یو بزدل او ویریدونکې سړې دخپلې موریه خاطر هم یو قدم مخکښې نهٔ ځی.د انسان حقیقی عزت د دهٔ دین دې.د انسان ربښتونې نسب د دهٔ ښهٔ اخلاق دی.که هغه فارسیبان وی اوکه نبطی.

د حضرت عمر رضی الله عنه د طاغوت د معنې فائدې:- عمرفاروق رضی الله عنه د طاغوت نه د شیطان مراد اخستل ډیر بهتر دی.ځکه چې داپه هر هغه غلط او بدکار لره ورشاملیږی چې د جاهلیت په زمانه کښې وو.د بت عبادت کول،هغوئ نه حاجتونه غوښتل،او دسختئ په وخت کښې د هغوی نه امداد طلب کول وغیره.

قوله تعالٰی:- بِالۡعُرۡوَةِ الۡوُثۡقٰی

دعروه وثقی،نه څه مراد دی؟:- بیا فرمائی چې هغه سړی مضبوطه کړئ اونیوله یعنی هغه ددین اعلی اوقوی سبب اونیولو چې نهٔ خو دا ماتیږی او نهٔ شلیږی او ډیره مضبوطه او مستحکم او قوی وی.عروه وثقی نه مراد ایمان،اسلام،توحید د الله ﷻ،قرآن پاك اود الله ﷻ د لارې محبت دې.او د هغه پاك ذات دپاره دښمنی کول دی.دا کړئ به هیڅکله نهٔ ماتیږی یعنی ددهٔ جنت ته رسیدلو پورې.اوبل ځائې کښې فرمائی چې ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوۡا مَا بِاَنۡفُسِهِمۡ﴾ الله ﷻ د یو قوم حالت نهٔ بدلوی تر څو چې هغه قوم خپل حالت په پخپله بدل نهٔ کړی.

د عروة الوثقی د مفهوم په باره کښې یو حدیث مبارک:- د مسند احمد یو حدیث کښې دی چې قیس بن عباده رضی الله عنه فرمائی چې زهٔ په مسجد نبوی کښې ووم یو سړې راغلو او چې هغه ډیر زړهٔ سواندې وو.دوه واړهٔ رکعته مونځ نې اداکړو،خلقو د ده په کتلو اووئیل دې جنتی دې.هرکله چې بهر راووتلو نو زهٔ هم هغه پسې شوم او خبرې مې ورسره کولې.هر کله چې هغه متوجه شو نو ما ورته اووئیل چې کله تاسو تشریف راوړو نو خلقو ستاسو متعلق داسې وئیلی وو.وې وئیل سبحان الله! هیچا ته هغه ویناکول نهٔ دی پکار چې د هغې علم هغهٔ ته نه وی.البته داسې خبره شته دې چې ماد نبی اکرم ﷺ په ژوند کښې

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الاسازی فی السلاسل: ۳۰۱۰)-
(۲) احمد: ۱۰۹/۳)-

يو خوب ليدلې وو چې په يو شين باغ كښې يم،د دې په مينځ كښې د اوسپنې ستن ده.چې زمكې نه آسمان پورې ختلې ده.ددې په سر باندې يو كړه ده.ماته اووئيلې شو چې دې باندې اوخيژه.ما ورته اووئيل چې زهٔ خو دې باندې نهٔ شم ختلې.نو يو سړى زهٔ اونيولم او زهٔ په آسانئ سره اوختلم.او هغه كړه مې اونيوله.هغه اووئيل چې گورې دامضبوطه اونيسه.بس هم په دې حالت كښې زما سترگې اوغړيدې چې هغه كړه زما لاس كښې وه.ما نبى اكرم ﷺ ته دا خوب بيان كړو نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل باغ اسلام دې.او ستن د دين ستن ده.او كړه عروه الوثقى ده،نو تهٔ به ترمرگه پورې په اسلام قائم نې.دا سړې عبدالله بن سلام ﷺ دې.([1])دا حديث بخارى اومسلم دواړوكښې موجود دې.دمسند په دې حديث كښې دى چې په دغه وخت كښې دوى بوډا شوى وو.اوپه همسا مسجد نبوى ته راغلى وو.او يو ستنې سره ئې مونځ كړې وو.او د سوال په جواب كښې ئې فرمائيلى وو چې جنت د الله ﷻ څيز دې چې چا لره اوغواړى نو هغه دې ته داخلوى.د خوب ذكر كښې فرمائى چې يو سړې راغلو او زهٔ ئې روان كړم اويو اوږد اوصفا ميدان ته ئې اورسولم.ما اوغوښتل چې ددې كس طرفته لاړم شم.خو هغهٔ راته اووئيل چې داسې نه.زهٔ ښى طرفته روان شوم.نو په دې كښې يو خويندار غر مې اوليدو،هغه زما لاس اونيولو او پورته ئې اوخيژولم.او زهٔ د هغې سر ته اوختلم.هلته ما يو اوچته ستن اوكتله چې د اوسپنې وه او د هغې يو طرف ته د سرو زرو كړه وه.زهٔ هغه دې ستنې ته اوخيژولم تر دې چې ما هغه كړه لاس كښې اونيوله.هغه راته اووئيل چې ښهٔ مضبوطه دې اونيوله؟ما اووئيل چې آو.هغه زور سره ستن په خپله پښه اووهله او هغه اووتله او كړه زما لاس كښې پاتې شوه.هركله چې ما دا نبى اكرم ﷺ ته بيان كړل نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل چې تا ښهٔ بهتر خوب ليدلې دې.هغه ميدان دحشر ميدان دې.گس طرفته لارد جهنم لار ده.تهٔ د هغه خلقو نه نهٔ ئې.د ښى طرفته لار د جنتيانو لار ده.خوئيدونكې غر د شهيدانو منزل وو.كړه د اسلام كړه ده.تر مرگه پورې په دې باندې مضبوط اوسه.دې نه پس عبدالله ﷺ اوفرمائيل چې زما دا طمع ده چې الله ﷻ به ما جنت ته داخل كړى.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ

| الله دوست دې | دهغه كسانو

|الله ملگرې دې

اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

چې ايمان ئې راوړې دې| هغه رااوباسى هغوئ| دتيرونه | رڼاته | اوهغه كسان |چې دكفر په لار راوان شوى دى

دمؤمنانوچې د(كفرد) توروتيرو نه ئې (دايمان) رڼا طرفته راوباسى | اودكافرو

اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ

دوستان دهغوئ|طاغوتيان دى | چې رااوباسى هغوئ| درڼا نه | تياروته | داكسان|

دوستان هغه شيطانان دى چې د(ايمان) رڼا نه ئې د(كفر)تيرو ته راوباسى|.................. هم دغه

اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝

صاحبان د اور دى | هغوئ به په هغې كښې | هميشه وى |

دوزخيان دى| اوټول عمر به په دوزخ كښې پراته وى

[1] حمد: ٤٥٢/٥، صحيح بخارى كتاب مناقب الانصار باب مناقب عبدالله بن سلام : ٣٨١٣، صحيح مسلم: ٢٤٨٤)-

قوله تعالی:- ﴿اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾

دمومنانو ولی الله ﷻ او د کفارو ولی شیطان دی:- الله ﷻ خبر ورکوی چې څوك د هغهٔ پاك ذات د رضا طلبګار وی نو الله ﷻ هغهٔ ته لار ښائی.او هغه د کفر او شرك د شك او شبهې دتیارو نه راوباسی او هغه ته دحق رڼا نصیب کوی.د کفارو ولی شیطان دی.اوهغوئ د جهالت او ضلالت تیارو ته راکاږی او د ایمان او توحید نه ئې منع کوی.او داشان ئې د حق د رڼا نه لرې کړې وی د ناحق په تیارو کښې ئې داخلوی.هم دا کافران دی او همیشه به دوی په جهنم کښې پراتهٔ وی.(۱)

قوله تعالی:- ﴿يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ﴾

حق یو دې او د باطلو ایر قسمونه دی:- لفظ نور لره واحد راوړل او د ظلمات جمع راوړل د دې وجې دی چې د حق او ایمان او رښتونې لاره یو ده.او د کفر ډیر قسمونه دی.د کفر ډیر شاخونه دی،او هغه ټول په ټوله باطل او ناحق دی.لکه بل ځائې کښې دی چې﴿وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۭ قَدْ فَصَّلْنَا﴾ زما نیغه لار هم دا ده تاسو د دې تابعداری اوکړئ او نورو لارو باندې مهٔ ځئ ګنې ورك به شئ،دا وصیت ستاسو د بچ کیدو دپاره اوکړې شو او بل ځائې کښې دی چې ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ﴾ نورهم دا قسمه ډیر آیتونه دی چې هغې نه ثابتیږی چې حق یو دې او باطل ډیر دی.ایوب بن خالد رحمه الله فرمائی چې خواهش پرست یا د فتنې خاوندان به راوچت کړې شی چې څوك ایمان غواړی نو د هغهٔ مخ به روښانه اوصفا او نورانی وی او چې څوك کفر غواړی نو هغهٔ به تور او تیارو والا وی.بیادوی د مذکور آیت تلاوت اوکړو.

اَلَمْ تَرَ	اِلَى الَّذِيْ					
آیا نهٔ دې کړې غورتا	په حال دهغه سړی					
(ائې پیغمبره!)ته دهغې سړی په قیصه غور نه کوې						
حَاۗجَّ	اِبْرٰهٖمَ	فِيْ رَبِّهٖٓ	اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ	الْمُلْكَ		
چې جګړه ئې کړې وه	دابراهیم سره	په باره درب دهغه کښې	په دې وجه چې ورکړې وو الله هغه ته	حکومت		
چې ابراهیم ﷺ سره ئې دالله پحقله بحث کړې وو ا ځکه چه الله ﷻ هغه سړی ته بادشاهی ورکړې وه						
اِذْ قَالَ	اِبْرٰهٖمُ	رَبِّيَ الَّذِيْ	يُحْيٖ	وَيُمِيْتُ	قَالَ	اَنَا
کله چې اوونیل	ابراهیم ﷺ	چې رب زما هغه دې	چې ژوندی کول کوی	او مړه کول کوی	اوونیل هغه	زهٔ
هرکله چې ابراهیم ﷺ ورته اوونیل اچې زما رب ژوندی کول او مړهٔ کول کوی انوهغه اوونیل چې زه هم						
اُحْيٖ	وَاُمِيْتُ	قَالَ اِبْرٰهٖمُ	فَاِنَّ	اللّٰهَ	يَاْتِيْ	بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ
ژوندی کول کوم	او مړه کول کوم	اوونیل ابراهیم ﷺ	چې بیشکه	الله	راخیژوی	نمر / دمشرق نه
ژوندی کول او مړهٔ کول کوم	نوابراهیم ﷺ ورته اوونیل چې الله داسې دې چې نمردمشرق نه راخیژوی					
فَاْتِ	بِهَا	مِنَ الْمَغْرِبِ	فَبُهِتَ	الَّذِيْ	كَفَرَ	
نو رااوخیژوه تهٔ هغه	د مغرب نه	نو حیران پاتې شو	هغه کس	اچې دحق نه ئې انکارکړې وؤ		
نو(ښه ده) ته ئې دمغرب نه راوخیژوه	.........نو(په دې خبره)هغه کافر حیران پاتې شو					

(۱) احمد: ۳/۵، صحیح مسلم: کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل عبدالله بن سلام : ۲۴۸۴)-

وَاللّٰهُ	لَا يَهْدِي	الْقَوْمَ	الظّٰلِمِيْنَ
او الله	نهٔ ښائی لارښوونه	قوم	ظالم ته

الله پاک د ظالمانو ډله په سمه لار نه بوزي۔

قوله تعالى:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِىْ

د ابراهيم ﷺ او نمرود ترمينځه مناظره:- دهغه بادشاه نوم نمرود بن كنعان بن كوس بن سام بن نوح وو. ددهٔ بادشاهت بابل كښې وو. ددهٔ په نسب نامه كښې څه اختلاف هم دي. مجاهد رحمة الله عليه فرمائي چې هغه خلق څلور دي چې كومو مغرب نه تر مشرقه پورې حكومت كړې وو. چې په هغوئ كښې دوه مسلمانان او دوه كافر وو. دوه مسلمانانو كښې يو سليمان ﷺ بن داود ﷺ او بل ذوالقرنين او دوو كافرو كښې يو نمرود او دويم بخت نصر وو.(١) د ﷻ د طرفه فرمان دي چې ائې نبي ﷺ اتا د زړهٔ نه هغه كس ته اونهٔ كتل چا چې د ابراهيم ﷺ سره د الله تعالى د وجود په حقله بحث و مباحثه اوكړه. دې سړي پخپله د الله كيدو دعوى كوله لكه څنګه چې دهٔ نه پس فرعون هم په خپل قوم كښې د خدائي دعوى كړې وه چې زهٔ څان نه سوا هيڅوك ستاسو الله نهٔ منم. د يو لوئي مودې نه د دې سړي دا بادشاهت راروان وو. د دې وجې د دهٔ په مازغو كښې كبر او انا وه. سركشئ او كبر او فخر او غرور دده په طبيعت كښې اثر كړې وو. بعضې خلق وائي چې دهٔ څلور سوه كاله حكومت كړې وو.

قوله تعالى:- اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِىْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ

د ابراهيم ﷺ نه د الله تعالى په وجود د دليل غوښتنه:- ابراهيم ﷺ نه چې كله دهٔ د الله ﷻ د وجود دليل اوغوښتلونو ابراهيم ﷺ ورته د نيش نه د شته كيدو اودشته نه د نيشت كيدو دليل وركړو. او دا يو ښكلې اودنمر پشان روښانه دليل وو دا موجودات مخكښې نهٔ وو بيا پيدا شو او بيا به ختميږي او بيا به پيداكيږي دا ټول دليلونه دي د الله ﷻ د موجود كيدو.

قوله تعالى:- قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَاُمِيْتُ

نمرود جواب كښې اووئيل چې دا خو زهٔ هم كوم. دې وينا سره دهٔ دوه سړي راوغوښتل چې واجب القتل وو يو ئې قتل كړو او بل ئې پريښودو.(٢) اصل كښې دا جواب او دا دعوى څومره سپكه ډته او خرابه ده، ددې د بيان ضرورت نشته.

د نمردو د جواب وضاحت:- ابراهيم ﷺ صفاتو د الله كښې يو صفت، پيدا كول او بيا نيش كيدل بيان كړې وو. او دا خو نهٔ ده(نمرود) پيدا كړې دى اونهٔ پخپل مرګ اوحيات باندې قدرت لرى. ليكن د جاهلانو د راپارولو د پاره، اوپه هغوى باندې خپل علميت ثابتولو د پاره باوجود د خپلې غلطئ نه او سره د علم ددهٔ نه په دې خبره باندې چې دا د بحث او مباحثې د اصولو نه تيښته ده دهٔ بس صرف يوه خبره جوړه كړه.

قوله تعالى:- قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ،

د ابراهيم ﷺ يو بل دليل او د نمرود عاجزى:- ابراهيم ﷺ هم په هغهٔ پوهه شو. او ابراهيم ﷺ هغه كم عقل په مخكښې يو داسې دليل پيش كړو چې دصورت لحاظ سره هغه ددې مشابهت اونكړې شى. نو وې فرمائيل چې هركله چې ته دپيدائش او مرګ اختيار لرې نو په مخلوق باندې ستا تصرف پكار دې. زما الله ﷻ خو داتصرف لرى چې نمر ته ئې حكم كړې دې چې هغه دمشرق طرفنه راوباسى نوهغه راوځى. اوس تهٔ حكم وركړه چې د مغرب نه راوځى.

---

(١) لطبرى: ٤٣٣/٥)-

(٢) الطبرى:٤٣٣)-

قوله‌تعالى:- فَبُهِتَ الَّذِیْ كَفَرَ
هغه ددې څه مات ګوډ جواب هم ورنکړو.او عاجزه شو او دخپلې عاجزئ اظهار ئې اوکړو.او د الله ﷻ حجت په دې باندې پوره شو.ليکن هدايت ورته نصيب شوې نهٔ وو نو د دين په لار رانغلو،داسې خراب خلق الله ﷻ په څه دليل باندې نهٔ پوهوی او هغوئ هروخت دحق په مقابله کښې ولاړوی.په هغوئ باندې دالله ﷻ غضب او غصه او ناراضګی وی.اودهغوئ دپاره پدې جهخان کښې هم سخت عذاب وی.

د بعضې حکماؤ خيال:- بعضو منطقيانو ونيلی دی چې خليل الله ﷺ دلته د يو واضح دليل نه پس بل دليل ددې نه هم زيات واضح پيش کړو.ليکن حقيقت کښې داسې نهٔ ده بلکه روميی دليل د دونم مقدمه وه اودې دواړو سره د نمرود د دعوې باطليدل واضح شو.اصل دليل هم پيدائش اومرګ دې.اګر چې د دې دعوی دې ناپوهه هم اوکړه نو لازم وو چې څوك په جوړولو او ورانولو باندې قادر وی هغه دې د جوړولو او ورانولو خالق هم وی دا نه چې صرف په جوړولو او ورانولو دې قادر وی،او دا چې د هغهٔ ملکيت ټول په ټوله په ښهٔ طريقې سره د هغهٔ په قبضه کښې وی.او څنګه چې د مرګ او ژوند احکام جاری کوی داشان نور احکام دې هم جاری کوی.نو بيا به څه وجه وی چې نمر ددهٔ تابعداری اونکړی خکه چې هغه هم يومخلوق دې او د دهٔ په وينا دې د مشرق په ځانې د مغرب نه راونهٔ څی؟.نو ابراهيم ﷺ په دې باندې ښکاره غلبه حاصله کړه او هغه ئې بالکل لاجواب کړو .فالحمدلله.

دا مناظره کله شوې وه؟:- سدی رحمه الله فرمائی چې دا مناظره د ابراهيم ﷺ د اور د راوتلو نه پس وه.د دې نه مخکې د ابراهيم ﷺ دې ظالم بادشاه سره ملاقات نهٔ ووشوې.

دابراهيم ﷺ معجزه:- د زيدبن اسلم رحمه الله قول دې چې قحط وو،خلق به نمرود له تلل او غله به ئې ترې نه راوړه.خليل الله ﷺ هم لاړو او هلته دا مناظره اوشوه.هغه بدبخت ابراهيم ﷺ ته غله هم ورنکړه.او ابراهيم ﷺ خالی لاسونه واپس راغلو.کور ته چې نزدې شو نو ابراهيم ﷺ دواړه بورئ د شګې نه ډکې کړې چې کور والو ته پته اولګی چې کور ته ئې څه راوړې دی.راتلو سره ئې بورئ کيخودې.د دوی بی بی ساره پاسيده او بورئ ئې پرانيستې نو په هغې کښې ډيره ښکلې غله وه.روټئ ئې پخه کړه او د ابراهيم ﷺ هم سترګې اوغړيدلې نو وې ونيل چې روټئ تياره ده.تپوس ئې اوکړو چې غله د چرته نه راغله؟ورته اوونيلې شوچې دهغه بورو نه چې کومې تاسو راوړې وې دهغې نه موغله راوويستله. ابراهيم ﷺ پوهه شو چې دا د الله ﷻ د طرفنه د هغهٔ لوئې برکت او رحمت دی.

نمرود باندې د الله ﷻ عذاب:- الله ﷻ دې نافرمان بادشاه ته يو فرښته اوليږله او هغه فرښتې ورته د توحيد دعوت ورکړو ليکن دهٔ قبول نهٔ کړو.دوباره ئې دعوت ورکړو ليکن انکار ئې اوکړو.په دريم ځل ئې الله ﷻ طرفته راوبللو نو بيا هم دهٔ انکار اوکړو.د څو څو وارې انکار کولو نه پس فرښتې دهٔ ته اوونيل چې ښه ده خپل لښکرتيار کړه زهٔ هم خپل لښکر راولم.نمرود يو لوئې لښکر تيار کړو او يو زبردست فوج سره دنمر ختلو نه مخکښې مخکښې ميدان ته راووتلو،بل طرفته الله ﷻ د ماشو دروازه بيرته کړه، غټ غټ ماشی دومره زيات راغلل چې خلقو ته نمر هم نهٔ ښکاريدو.دا ربانی فوج د نمرود فوج باندې حمله آور شو.اولې وخت کښې د هغوئ وينه څه چې د هغوئ غوښه ئې هم ټوله اوخوړله.او ټول په ټوله هلته هلاك شو.د هډوکو ډهانچې باقی پاتې شوې.په ماشو کښې يو دنمرود پوزه کښې ننوتو او څلورسوه کاله پورې ئې ددهٔ دماغ خوړلو.هغهٔ په داسې عذاب کښې اخته وو چې د هغې نه مرګ په سل درجې بهتر وو.خپل سر به ئې ديوالونو او کانړو سره وهلو،څټګونو سره به ئې ټکولو.او هم دې عذاب کښې هلاك شو.(اعاذناالله).

اَوْ كَالَّذِیْ	مَرَّ	عَلٰی قَرْيَةٍ
يا اوګوره مثال دهغه سړی ته	چې تيرشوا	په يو کلی
(يادمثال په طور)دهغه چاقصه واوره	چې په يو ښارباندې تير شو	

وَّهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَاۚ قَالَ اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ

او هغه | راپریوتي ووَ | په چتونو خپلو باند | هغه اوونیل | څنګه به | ژوندي کوی | داکلي | الله | روستو

چې چتونه ئې پرمخې راپریوتی وو | نوې وې ونیل چې دا ښار به الله پاک څنګه ژوندي کوی | د داسې

مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ قَالَ

دمرګ دهغې نه | نو مړ کړو هغه لره | الله | سل کاله | بیا نی اژوندي کړو هغه | ورته اوونیل الله

هلاکت نه پس | نو الله پاک هغه سل کاله مړ کړو | او بیائې راژوندي کړوا ....ورته ئې اوونیل

كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالَ

څومره وخت تیر کړو تا | اوونیل هغه | ماوخت تیر کړو | یوه ورځ | یا څه حصه دورځې | اوونیل الله

چې څومره موده دې تیره کړه | هغه اوونیل چې یوه ورځ یا د دې نه وخت به مې تیر کړی وی | الله ورته

بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ

بلکه تا وخت تیر کړو | سل کاله | نراوګوره | خوراك خپل ته | اوڅکاك خپل ته | چې نۀ دی خراب شوی

اوفرمائیل نه بلکه سل کاله دې تیر کړل | اوس د خپل خوراک څکاک سامان ته اوګوره | چې سخا شوی نه دی

وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ

اواوګوره | خر خپل ته | اودپاره چې جوړ کړو تالره | یوه نمونه | دپاره دخلقو | اواوګوره | هډوکو ته |

اوخپل خرته اوګوره (چې څنګه ښاروي شوې دې) | او چې مونږ تا دخلقو دپاره نمونه اوګرځو | اود خر هډوکو ته اوګوره

كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ؕ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ

چې څرنګه راا وچتوؤ مونږ هغه | بیا | اغوندوؤ هغې ته | غوښه | نو هر کله چې | ښکاره شو | هغه ته | نو اوونیل هغه

چې څنګه ئې یوځائې کوؤ | او بیا څنګه ورته غوښه اغوندؤو | او چې ټول حقیقت ورته ښکاره شو | نووې ونیل

اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

پوهیږم زۀ | چې الله | په هر څیز باندې | قادر دې

څۀ اوس ډیر ښه پوهه شوم چې الله په هر څه قدرت لری

د قدرت لویه نښه دسلو کالو نه پس دوباره ژوندی کیدل: پورته چې کومه واقعه دابراهیم ﷺ دبحث تیره شوه ، په هغې باندې ددې عطف دې.

دا تیریدونکې څوک وو: - دا تیریدونکې خو یا عزیر ﷺ وو[1] لکه څنګه چې مشهور دی او یا ارمیا بن حلقیا وو. او دا نوم د خضر ﷺ دې یا خزقیل بن بورا وو یا بنی اسرائیلو کښې یو سړې وو ، دا کلي بیت المقدس وو. او هم دا مشهور قول دې. بخت نصر چې کله دا کلې وران ویجاړ کړو او ددې خائې اوسیدونکی

---

[1] بن ابی حاتم: ۱۰۰۹/۳ ، الطبری: ٤۳۹/٥)-

نې قتل کړل او کورونه ئې ورله شاړ کړل.او دا اباد کلې بالکل خوشې شو.نو دې نه پس دابزرګ دې خانې باندې تیر شو،هغوئ اوکتل چې ټول کلې تباه شوې دې نۀ په کښې کورونه شته دې او نۀ په کښې اوسیدونکې شته،

قوله تعالى:- قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ

نو هغه خانې کښې ایسار شو او سوچ کښې پریوتلو چې دا ښکلې ښار به بیا څنګه آباد شي؟

قوله تعالى:- فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ

الله ﷻ په هغه باندې مرګ راوستلو دلته دې په دې حالت کښې وو،او بل خوا اویا کاله پس بیا بیت المقدس آباد شو.تښتیدلی بنی اسرائیل هم بیا راغلل او دا ښار ښۀ آباد شو.او په دې کښې بیا هغه د مخکښې په شان خوشحالی او ګڼړه شوه.په دې کښې سل کاله پورا شو،دې نه پس الله ﷻ هغه ژوندې کړو.اودټولو نه مخکښې دده په سترګو کښې روح راغلو.چې پخپله خپل راژوندی کیدل اوګوری. هر کله چې ټول بدن کښې روح واچولې شو

قوله تعالى:- قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ

نوالله ﷻ د فرښتې په ذریعه ترې تپوس اوکړو ته څومره موده مړ وې ؟ددې په جواب کښې هغه اوونیل چې لا خو یوه ورځ هم نۀ وه پورا شوې.

دا جواب ولې ورکړې شو:-ددې وجه دا وه چې د سحر په وخت کښې دده نه روح وتلې وواو سل کاله پس چې کله ژوندې شو نو دماښام وخت وو.دده خیال راغلو چې دا هم هغه ورځ ده.

قوله تعالى:- قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ

نو الله ﷻ اوفرمائیل چې تۀ سل کاله مړ وې.اوس زمونږ قدرت اوګوره ستاتوښه چې کومه تاسره وه هغه شان ده،نۀ خوسخا شوې ده او نه خرابه شوې ده.

دا توښه څه څیز وو؟:- داتوښه انګور،انځران او شیره وه.نۀ خوشیرا خرابه شوې وه او نۀ انځران سخا شوی وو اونۀ انګوران سخا شوی وو.بلکه صحیح او خپل اصلی حالت کښې وو.

قوله تعالى:- وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ ۖ

اوس نې اوفرمائیل چې داستا د خر سخا او ایره شوی هډوکی ستا مخې ته پراتۀ دی.دې ته ګوره مونږ ستاوراندې داژوندی کوو.مونږ ستا ذات لره نورو خلقو دپاره یو دلیل جوړوو چې ترقیامته پورې د دوی په زړۀ کښې دایقین وی چې دوباره به ژوندی کیږو.نودده وړاندې هغه هډوکی یوبل سره یو ځائې شواوراپاسیدل.مستدرك حاکم کښې دی چې د نبی اکرم ﷺ قرات﴿ نُنشِزُهَا﴾ زاء سره دې(¹)او دا ﴿نُنشِرُهَا﴾ راء سره هم لوستلې شوې دې یعنی ژوندی به نې کړو.د مجاهد رحمه الله قرات هم دا دې.(²) سدی رحمه الله وائی چې داهډوکی ددوی ګیرچاپیره پراتۀ وو او د ورستیدو په وجه د دې سپین والې پرقیدو،هوا کښې یو ځائې شو او بیا هر یو هډوکې خپل خپل ځائې ته اورسیدواو ددې نه پورا ډهانچه جوړه شوه او په دې باندې غوښه نۀ وه.بیا الله ﷻ دې(ډهانچې)ته غوښه،رګونه،او پټې ورکړې.بیا فرښته نې اولیږله او هغه فرښتې د دې په پوزه کښې پوك وهل.نودالله ﷻ حکم سره هم هغه وخت کښې هغه ژوندې شو.او آواز نې اوکړو.(³)

قوله تعالى:- فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

داټولې خبرې عزیر عليه السلام کتلې.او د قدرت ټوله کاریګری د هغۀ د سترګو وړاندې اوشوه.هرکله چې دا

(¹) حاکم: ۲۳۴/۲، اسماعیل حاکم دا صحیح ګرزولې دې خو ذهبی اسماعیل بن قیس لره ضعیف ګرزولې دې.-

(²) الطبری: ۴۷۶/۵)-

(³) الطبری: ۴۶۸/۵)-

تول هر څه نې اوکتل نو وې وئيل چې ددې خبرې علم خو ما ته وو چې الله ﷻ په هر څيز باندې قادر دې.خو ولې اوس ما په خپلو سترګو سره اوکتل،نو زۀ په خپله زمانه کښې دټولو نه زيات علم و يقين لرونکی يم.بعضو خلقو﴿ اعلم ﴾(صيغه د متکلم)لره﴿ اعلم ﴾(يعنی صيغه د امر) هم لوستلې دې يعنی الله ﷻ اوفرمائيل چې پوهه شه چې الله ﷻ په هر څيزقادر دې.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ

او هر کله چې| اووئيل ابراهيم ؈ | اې ربه زما| اوښايه ماته |

|او هغه واقعه ياده کړه چې ابراهيم اووئيل انې خماربه ماته اوښايه |

كَيْفَ تُحْىِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ

چې څنګه | ته ژوندی کوې مړی | اووئيل الله | آيا ته ايمان نۀ لرې | اووئيل (ابراهيم | ولې نه| ليکن

چې ته مړی څنګه ژوندی کوې| الله پاک ورته اوفرمائيل چې ولې ته يقين نه کوې |هغه ابراهيم اووئيل يقين لرم خو

لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِىْ ؕ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ

دپاره ددې چې مطمئن شي|زړۀ زما | اووئيل الله| نواونيسه| څلور | دمرغانو نه | اونزدې کړه هغه|خان ته

دزړه اطمينان غواړم| الله ورته اووئيل(ښه ده)نوڅلورمارغان راونيسه | اوخان سره ئې اموخته کړه

ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَاْتِيْنَكَ

بيا کيږده |په هر يو غر باند |دهغوئ نه |يوه يوه حصه | بيا| آواز اوکړه هغوئ ته|رابه شي تاته

بيادهغوئ نه يوه يوه ټوټه په يويوغرباندې کيږده | بيا ئې خان ته راوبله | نو رابه شي تاته

سَعْيًا ؕ وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۶۰﴾

په منډه| او پوهه شه | چې الله |غالب او حکمت والادې |

په منډه | اوپوهه شه چې الله داختيار اوحکمت خاوند دې |

قوله تعالى:- وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِىْ كَيْفَ تُحْىِ الْمَوْتٰى ؕ

ابراهيم ؈ او دحصې حصې شوو څلورو مارغانو ژوندی کيدل:- دابراهيم ؈ ددې سوال ډيرې وجې وې.❶يوداچې دا هم دليل ابراهيم ؈ د نمرود مردود مخکښې پيش کړې وو نو ابراهيم؈ اوغوښتل چې د علم اليقين سره عين اليقين هم حاصل کړی.هسې خو زۀ په دې پوهيږم خو چې په سترګو ئې هم اوګورم.صحيح بخاری کښې د دې آيت په موقع باندې يو بل حديث دې چې په هغې کښې دی چې مونږ د ابراهيم ؈ په نسبت زيات د شک حقدار يو ،هرکله چې هغوئ اووئيل چې﴿رَبِّ اَرِنِىْ﴾[1] نو دې نه دې يو جاهل دا نۀ ګنړی چې ابراهيم خليل الله ؈ ته د الله ﷻ په دې صفت کښې شك وو.ددې ذکر شوی حديث ډير جوابونه دی.چې په هغې کښې يو دادې.(کيدې شی چې دا وی چې باوجود د دې چې مونږ د ابراهيم خليل الله ؈ نه په ايمان کښې کمزوری يو او مونږ د الله تعالی په دې صفت کښې شک نۀ کوو نو خليل الله ؈ به ولې شك کوی(مترجم).

قوله تعالى:- قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ

رب العالمين خالق کل فرمائی چې څلور مارغان واخله.مفسرينو نه دې باره کښې ډير اقوال منقول دی

---

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة البقرة باب (واذا قال ابراهيم رب....) : ۴۵۳۷، صحيح مسلم: ۱۵۱)-

چي كوم مارغان ابراهيم عليه السلام اخستي وو.ليكن ظاهر دادي چي ددي علم مونږ ته څه فائده نه شي راكولي او د دي نه پيژندل مونږ ته څه نقصان نه رسوي.څوك وائي چي هغه طاوس او كونتره وه.څوك وائي چي هغه بطخه اودسيمرغ بچي اوچرگ او تاوس وو.څوك وائي چي كونتره چرگ اوكارغه وو. بيا(دغه)مارغان ټكړي ټكړي كړه.

د الله تعالى په قدرت سره د مارغانو راژوندي كيدل:- ابن عباس رضي الله عنه هم دا فرمائي او يوروايت كښي دي چي دا خان سره كيده.هركله چي تاسره اموخته شي نو بيا ئي حلال كړه،بيا دا ټكړي ټكړي بيلي بيلي كړه.نو ابراهيم عليه السلام څلور مارغان واخستل او دا ئي ټكړي ټكړي كړل.او بيا ئي مختلفي ټكړي خپلو كښي يوځائي كړي.

قوله تعالى:-ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا

بيائي په څلوريااووه غرونو باندي دا مارغان كيخودل.او د ټولو مارغانو سرونه ئي په خپل لاس كښي كيخودل.

قوله تعالى:-ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا

بيا ابراهيم عليه السلام د الله جل جلاله په حكم هغه راوبلل.چي كوم مارغه ته به ئي آواز كولو نو د هغه مارغه خوري شوي وزري به يو ځائي نه بل ځائي ته را الوتلي او خپلو كښي به يوځائي كيدلي،دا شان وينه به ويني سره يو ځائي كيدله او نور اجزاء هم چي په كوم غر وو خپلو كښي به يو ځائي كيدل او هغه مارغه به را الوتلو او ابراهيم له به راتلو.كه ابراهيم عليه السلام به دبل مارغه سر وركول نوهغي به نه قبولو.كه پخپله به ئي د هغي سر وركولونو قبلولو به ئي.[1] تر دي چي يو يو دا ټول مارغان ژوندي شو او والوتل.او د الله جل جلاله د قدرت او د مړو د ژوندي كيدو نظاره خليل الله پخپله اوكتله.

قوله تعالى:-وَاعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بيا فرمائي چي پوهه شه الله جل جلاله غالب دي،هيڅ يو څيز هغه عاجز كولي نشي.چي كوم يو كار هغه پاك ذات كول غواړي نو هغه بغير دڅه بنديز نه كيږي.هر څيز د هغه په قبضه كښي دي.هغه په خپلو اقوالو او احكامو كښي حكيم دي،او دا شان په خپل انتظام او شريعت مقرر كولو كښي.

د اميد او طمع زياتونكي ايت:- عبدالله بن عباس رضي الله عنه به فرمائيل چي د ابراهيم خليل الله عليه السلام نه د الله جل جلاله دا سوال كول چي آيا تا ايمان نه دي راوړي؟او دابراهيم عليه السلام دا جواب وركول چي وليږ نه ايمان خو مي راوړي دي ليكن د زړه د اطمينان د پاره داسي كول غواړم،دا آيت ما له د نورو آيتونو په نسبت اميد اوطمع نوره هم زياتوى،مطلب دادي كه د يو ايماندار په زړه كښي څه وسوسه پيدا شي نو په هغي باندي څه نيول نشته دي.يوځل دعبدالله بن عباس رضي الله عنه او عبدالله بن عمرو ابن العاص رضي الله عنه ملاقات كيږي نوتپوس كوى چي په قرآن پاك كښي د ټولو نه زيات اميد زياتولو والا كوم يو آيت دي.عبدالله بن عمر بن عاص رضي الله عنه فرمائي چي(لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ) والا آيت چي په هغي كښي ارشاد دي چي اني زما ګناهګار بندګانوازما د رحمت نه مه نااميده كيږئ.زه ټول ګناهونو لره ببښونكي يم.ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چي زماپه نيز خو ددي امت دپاره دټولونه زيات اميد اوسهاره جوړولو والا آيت د حضر ابراهيم عليه السلام دا قول او بيا د رب العزت دا سوال او د دوى جواب دي،(عبدالرزاق ابن ابى حاتم وغيره).[2]

مَثَلُ	الَّذِينَ	يُنفِقُونَ
مثال	دهغه كسانو	چي خرچ كوى
دهغه كسانومثال چي خيرات كوى		

[1] القرطبي: ۳/۳۰۰)-

[2] ابن ابي حاتم: ۱۰۳۲/۳،ذهبي تلخيص المستدرك:۶۰/۱ كښي فرمائي چه پدي كښي انقطاع ده نو دا سندضعيف دي)

اَمْوَالَهُمْ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	كَمَثَلِ حَبَّةٍ		اَنْۢبَتَتْ	سَبْعَ	سَنَابِلَ
مالونه خپل	په لار دالله كښې	په شان ديوې دانې دې		چې زرغون کړی	اوه	وږی
مالونه خپل دالله پاک په لار كښې	....	د هغې دانې پشان دې چې اوه وږی زرغون کړی				او په هر
فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ	مِّائَةُ حَبَّةٍ	وَاللّٰهُ	يُضٰعِفُ	لِمَنْ	يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ
چې په هروږی كښې	سل دانې وی	او الله	زياتوی	اوپاره دهغه چا	چې اوغواړی	او الله
وږی كښې سل دانې وی	داشان الله پاک چاته چې اوغواړی نولږعمل په څوڅونده زياتوی					اوالله پاک
وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ					
فراخه دې	او پوهه دې					
د فراخو مالک دې						

قوله تعالى:- مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

د صدقاتو اجروثواب:- په دې آيت كښې بيان كيږی چې كوم سړې د الله ﷻ د رضامندئ طلبگار وی او خپل مال خرچ كوی نوهغه ته ډير بركتونه او ډير ثوابونه ملاويږی.او نيكئ ورته اووه سوه چنده كيږی.

فی سبيل الله نه مراد:- نوفرمائی چې كوم خلق د الله ﷻ لار كښې يعنی دالله ﷻ فرمانبردارئ كښې،جهاد كښې،د اسونوپه ساتلوكښې،د وسلې اخستلو اوخرڅولو كښې،حج كولوكښې وغيره كښې خرچ كوی. دالله ﷻ په نوم چې كوم يو څيز وركړې شی دهغې مثال په داسې صفائئ سره بيانيږی چې سترگې يحونكې اوزړه ته كوزيدونكې دې.يودم داسې فرمائی چې ديو بدله كښې به درته اووه سوه ملاويږی. ددې نه ډير زيات لطافت په دې مثال او په دې كلام كښې دې.

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ

اوبيا ارشاد فرمائی چې نيكو اعمالو كښې د الله ﷻ په دربار كښې زيادت راځی.لكه څنگه چې ستاسوكرلې شوې تخم پټی كښې پروت وی او زياتيږی.د مسنداحمد په حديث كښې دې چې نبی اكرم ﷺ فرمائی چې كوم سړې خپل خان نه بچ شوې څيز دالله ﷻ په لار كښې خرچ كوی نو هغه ته اووه سوه چنده ثواب ملاويږی.او چې كوم سړې ئې په خپل خان او په خپل اهل وعيال باندې خرچ کړی نو هغه ته لس چنده ثواب ملاويږی.او د بيمار د تپوس كولو هم لس چنده ثواب ملاويږی.روژه ډهال دې تركومې چې دا خرابه نۀ كړې شی.چې په كوم سړی باندې څه بدنی بيماری او مصيبت او غم درد راشی نو هغه دده گناهونه رژوی.([1])دا حديث ابو عبيده ؓ په هغه وخت كښې فرمائيلې وو چې كوم وخت كښې دوی سخت بيمار وو او خلق د دوی د تپوس كولو د پاره راتلل.د دوی بی بی صاحبه د دوی سر ته ناسته وه.د هغې نه ئې تپوس اوكړو چې شپه څنگه تيره شوه ؟ هغې اووئيل چې ډيره سخته.د دوی مخ په دغه وخت كښې ديوال طرفته وو.په دې آوريدو سره ئې مخ خلقو طرفته راواړلو او وې فرمائيل چې په ما دا شپه سخته تيره نشوه ځكه چې ما د نبی اكرم ﷺ نه دا آوريدلې دی.د مسنداحمد يو بل حديث كښې دی چې يو سړی نكيل والا اوښه خيرات كړه نو نبی اكرم ﷺ اوفرمائيل چې ده ته به د قيامت په ورځ اووه سوه نكيل والا اوښې ملاويږی.([2])د مسند احمد په يو بل حديث كښې دی چې الله ﷻ د ابن آدم يوه نيكی د لسو نيكو برابره كړې ده.او بيا هغه زياتيږی تر اووه سوؤ پورې.

---

[1]) احمد: ۱/۱۹۵، وسنده حسن النسائي: مختصر: ۲۲۳٥)-

[2]) احمد: ٤/۱۲۱، صحيح مسلم: كتاب الامارة باب فضل الصدقة في سبيل الله تعالى: ۱۸۹۲، نسائـي: ٤۹۱٦)-

روژه زما د پاره ده:- خو د روژې باره کښې الله ﷻ فرمائي چې دا زما دپاره او زۀ به د دې اجر ورکوم.د رژوه دار د پاره دوه خوشحالئ دی يو د افطار په وخت کښې او بله د قيامت په ورځ.د روژدار د خولې بوئ الله ﷻ ته د مشکو د بوئی نه زيات خوښ دې.بل حديث کښې دومره زياتوالې دې چې روژه دار خپل خوراك څښاك زما دپاره پريږدی،آخر کښې دی چې روژه ډهال ده.(۱)مسند احمد يو بل حديث کښې دی چې مونځ،روژه،ذکرالله،د الله ﷻ په لار کښې خرچ کولو باندې اووه سوه چنده کيږی

د الله په لار کښې د خرچ کولو فضيلت:- (۲)د ابن ابی حاتم يو حديث کښې دی چې کوم يو کس جهاد کښې مالی مدد اوکړی او پخپله جهاد کښې شامل نشی نو د يو بدله کښې ورته اووه سوه چند ثواب ملاويږی.اوکه پخپله هم شريك وی نو د يو درهم بدله کښې ورته د اووه لاکهه درهمو خرچ کولو ثواب ملاويږی.بيانبی اکرم ﷺ ددې آيت مبارك تلاوت اوفرمائيلو﴿وَاللهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾دا حديث غريب دې (۳)

د دې امت خاص فضيلت:-د ابوهريره ﷺ والا حديث ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللهَ﴾تفسير مخکښې تير شوې دې،په هغې کښې دی چې د يو بدله کښې دوه کروړه دوچند ثواب ملاويږی.(۴)ابن مردويه کښې دی چې کله دا آيت نازل شو نو نبی اکرم ﷺ هم دا دعا اوکړه چې ائې الله!زما امت لږ.نور زيات ورکړه.نو ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللهَ﴾ والا آيت نازل شو.(۵)نبی اکرم ﷺ بيا هم دا دعااوکړه.نو دا آيت﴿اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ نازل شو نوثابت شو چې څومره په عمل کښې اخلاص زيات وی نو هومره به ثواب زيات وی.الله ﷻ وسيع فضل و کرم والا دې.هغه ته هم پته ده څوك څومره مستحق دې اوڅوک مستحق نۀ دی.﴿فسبحان الله والحمدلله﴾.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللهِ ثُمَّ لَا
اهغه کسان | چی خرچ کوی | مالونه خپل | په لار دالله کښې | بيا نۀ
اوپه هرڅه پوهه دې | څوک چې خپل مالونه دالله په لار کښې خيرات کوی | بيا
يُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى لا لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ج
وروسې کوی | په هغه څيز پسې | چې خرچ کړې ئې وی | احسان | اونۀ ضرر | ده دهغوئ دپاره | بدله دهغوئ | په نزد درب دهغوئ
پخپل خيرات پسې زباتل اوآزار نه رسوی | ....نو دهغوئ اجرخپل الله سره مقرر دې
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ
اونۀ به وی يره | په هغوئ باند | اونۀ به هغوئ | غمژن کيږی | يوه خبره نيکه | او عفوه | بهتره ده
اونه هغوئ دپاره څه خطره شته | اونه به هغوئ غمژن وی (فقيرته) | اخوږې خبرې کول او (په نامناسبه خبره) سترګې پټول ښه دی
مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ اَذًى ط وَاللهُ غَنِيٌّ حَلِيْمٌ ۝ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
دهغه خيرات نه | چې په هغې وروسې وی | تکليف | او الله | بې پرواه دې | صبرناك دې | اې هغه کسانو
دهغې صدقې نه چې وروسې د (زباتنې) آزار وی | والله پاک بې پرواه اوصابردې | ائې مسلمانانو

[1]) احمد: ۴۴۶/۱، صحيح مسلم کتاب الصيام باب فضل الصيام : ۱۱۵۱)-
[2]) احمد : ۴۳۸/۳، مختصرا ابوداود کتاب الجهاد باب فی تضعيف الذکر فی سبيل الله عزوجل : ۲۴۹۸، وسنده ضعيف)-
[3]) بن ابی حاتم)-
[4]) احمد : ۲۹۶/۲،)-
[5]) ابن مردويه و ابن حبان الاحسان : ۴۶۲۹،)-

اٰمَنُوْا	لَا تُبْطِلُوْا	صَدَقٰتِكُمْ	بِالْمَنِّ	وَالْاَذٰى ۙ
چې ایمان مو راوړی دی	مه باطلوئ	صدقې خپلې	په احسان زیاتولو	او په تکلیف ورکولو سره
تاسو خپلې صدقې په زباتلو او تکلیف رسولو باندې مه خرابوئ:				

كَالَّذِیْ	یُنْفِقُ	مَالَهٗ	رِئَآءَ النَّاسِ	وَلَا یُؤْمِنُ	بِاللّٰهِ
پشان دهغه سړی	چې خرج کوی	مال خپل	دپاره دښودنې خلقو ته	اونه ایمان راوړی	په الله
لکه دهغه چاپشان چې خپل مالونه دنوم دپاره لګوی .... اونه په الله ایمان لری					

وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ	فَمَثَلُهٗ	كَمَثَلِ	صَفْوَانٍ	عَلَیْهِ	تُرَابٌ
دآخرت باندې	نومثال دخرچ دهغه	پشان دمثال	د هموارې ګټې دی	چې په هغې باندې	خاوره وی
اونه په ورځ دآخرت	دهغه (دخیرات) مثال دهغې هموار ګټ دی	چې دپاسه پرې خاوره پرته وی			

فَاَصَابَهٗ	وَابِلٌ	فَتَرَكَهٗ	صَلْدًا ؕ	لَا یَقْدِرُوْنَ	عَلٰى شَیْءٍ
نواورسی هغې ته	تیز باران	نو پریږدی هغه	صفا	نهٔ به قادرېږی داسې خلق	په هیڅ څیز باندې
تیزباران شیبه پرې راشی اوهوارصفا ئې پریږدی	اوهیڅ لاس نه توریږی				

مِمَّا	كَسَبُوْا ؕ	وَاللّٰهُ	لَا یَهْدِی الْقَوْمَ	الْكٰفِرِیْنَ ۝
دهغه نیکئ نه	چې هغوئ کسب کړی ده	اوالله	نهٔ ښائی نیغه لار قوم	کافر ته
ددغه خلقو پخپله ګټه باندې	او الله پاک دکافرو ډلې ته هدایت نه کوی			

قوله تعالى:- اَلَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا یُتْبِعُوْنَ مَآ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَآ اَذًى ۙ

دهغه صدقې فضیلت چې په هغې کښې احسان او ریاء نه وی:- الله ﷻ د خپلو هغه بندګانو مدح او تعریف کوی چې کوم خیرات اوصدقې کوی او بیاپه دې باندې په چا باندې احسان نه کوی.او نه خپلې ژبې سره او نه خپل یو فعل سره اونه هغه سړی ته څه نقصان رسوی.بیا هغوئ ته د خیر د جزاء وعده کوی چې ددوی اجر و ثواب د الله ﷻ په ذمه دې.

قوله تعالى:- وَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ۝

په دوی باندې به د قیامت په ورځ هیڅ ویره او خفګان نه وی.او نه به د دنیا او نه د بچو د نقصان خطره وی،دوی ته به هیڅ غم نه وی،ددې وجې چې هلته په رسیدو سره به دوی ته ددې نه بهترڅیزونه ملاویږی.

قوله تعالى:- قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَیْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ یَّتْبَعُهَآ اَذًى ؕ

د ښهٔ خبرې فضیلت:- بیا فرمائی چې کلمه دخیر د ژبې نه اوښکل د یومسلمان رور دپاره دعاکول،او معافی کول اودهغه خطا معاف کول د هغه صدقې نه زیات بهتر دی چې په هغې کښې تکلیف وی.ابن ابی حاتم کښې دی چې نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چې هیڅ یو صدقه د نیک کار نه افضل نه ده.آیا تاسو دالله ﷻ فرمان ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ﴾ نه دې آوریدلې؟[1] الله ﷻ د خپلو مخلوقاتونه بې نیاز دې.اوټول مخلوق دهغه ذات محتاج دې.هغه حلیم اوبردبارذدې.ګناهونو ته ګوری اوهغه شان حلم اوکرم کوی.

---

[1] دامرسل روایت دې.-

بلکه معاف کوی او بخشش کوی.

درې قسمه خلقو سره به الله ﷻ خبرې نۀ کوی:- صحیح مسلم کښې دی چې درې قسمه خلقو سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبرې نه کوی اونه به هغوئ طرفته کوری د رحمت په نظر،اونه به هغوئ لره پاکوی بلکه د هغوئ دپاره دردناك عذاب دې،یو خو د احسان زباتنه کوونکې او دویم د پوندو نه لاندې پرتوګ اود تهبندلره زورندونکې،او دریم خپلې سودا لره دخرڅولو دپاره قسمونه خوړونکې[1]ابن ماجه وغیره کښې په حدیث کښې دی چې دمورپلارنافرمان،صدقې سره چاپاندې احسان کونکې، شرابی او په تقدیر ایمان نه لرونکې به جنت ته نه داخلیږی.[2]نسائی کښې دی چې درې کسانو ته به الله ﷻ دقیامت په ورځ نه ګوری،د مور پلار نافرمانه،شرابی،اوپس د احسان کولو نه د هغې زباتونکې.[3]

دنسائی یو بل حدیث کښې دی چې دا درې واړه سړی به جنت ته نه داخلیږی.[4]د دې وجې نه په دې آیت مبارك کښې هم ارشاد دې چې پس د احسان کولو نه په زباتولو او چې چا سره مو احسان کړې وی هغه ته په تکلیف رسولو سره خپلې صدقې او خیراتونه مه بربادوئ ځکه چې د احسان زباتولو سره او د احسان نه پس تکلیف ورکولو سره د هغه احسان او صدقې ثواب باقی نۀ پاتې کیږی.

قوله تعالی:- يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُبْطِلُواْ صَدَقَٰتِكُم بِٱلْمَنِّ وَٱلْأَذَىٰ

بیا مثال ورکوی چې احسان او تکلیف ورکولو سره د صدقې خرابیدلو مثال د هغې صدقې پشان دې چې کوم د خودنې په طور خلقو ته ورکړې شی،دخپل سخاوت او فیاضئ او دنیکئ د شهرت دپاره ورکړې شی چې خلق دده تعریف اوکړی اوخلق دې خوښ کړی.صرف دالله ﷻ د رضامندئ دپاره نه وی،اونه د هغه پاك ذات نه د ثواب حاصلولو په نیت وی،ددې وجې دې جملې نه پس الله ﷻ فرمائی

قوله تعالی:- وَلَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ

چې د قیامت په ورځ او په الله تعالی د چا ایمان نه وی نو د دې ریاکارئ نه ډکې،د احسان د زباتنې او د تکلیف رسونکې د صدقې مثال داسې دې،

قوله تعالی:- فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُۥ وَابِلٌ فَتَرَكَهُۥ صَلْدًا

لکه چې خوشې میدان او دکانړو غر وی،چې په هغې باندې خاوره وی،بیا سخت باران اوشی او څنګه چې ددې کانړی نه ټوله خاوره لاړه شی او په دې باندې هیڅ باقی پاتې نشی نو دا شان ددې دوارو خلقودخرچ کیفیت دې اګرچې خلق ګنړی چې ددې صدقې به نیکی وی چې څنګه په ظاهره په دې کانړی باندې خاوره په نظر راځی.لیکن کله چې باران اوشی نو د دې نه خاوره لاړه شی،دا شان د دې احسان او تکلیف رسولویاخودنې کولو والا ثواب هم لاړشی.او کله چې دا الله ﷻ ته اورسی نو د دې به ورته هیڅ بدله نۀ ملاویږی.

قوله تعالی:- لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُواْ::

اوپخپلواعمالو کښې به ورته هیڅ څیز نه ملاویږی اوالله ﷻ دکافرانوخلقو نیغې لارې طرفته رهنمائی نه کوی.

---

[1]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان غلظ تحریم اسبال الازار: ۱۰۶ ،ابوداود : ۴۰۸۷، ترمذی: ۱۲۱۱، نسائی: ۴۴۶۳)-

[2]) حمد: ۴۴۱/۶، ابن ماجة کتاب الاشربة باب من شرب الخمر فی الدنیا : ۳۳۷۶، وسنده حسن)-

[3]) نسائی کتاب الزکاة باب المنان بماعطی : ۲۵۶۳، وسنده حسن)-

[4]) نسائی فی الکبری : ۴۹۲۱، ؟؟وسنده ضعیف)-

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ	يُنْفِقُوْنَ	اَمْوَالَهُمُ	ابْتِغَآءَ	مَرْضَاتِ اللهِ
او مثال دهغه کسانو	چې خرچ کوي	مالو نه خپل	دپاره دتلاش	درضا د الله
اودهغې کسانو مثال چې خپل مالونه دالله درضادپاره خرچ کوي				

وَتَثْبِيْتًا	مِّنْ اَنْفُسِهِمْ	كَمَثَلِ جَنَّةٍ	بِرَبْوَةٍ	اَصَابَهَا
او په ثبات او مضبوتيا سره	دطرفه دنفسونو خپلونه	په مثال ديو باغ دې	چې په اوچت خائې وی	چې اورسيږی هغې ته
اوپه مضبوط زړه ئې لګوی | دهغه باغ پشان دې چې ايوه لوړه زمکه کښې لګيدلې وی | چې راشی پرې				

وَابِلٌ	فَاٰتَتْ	اُكُلَهَا	ضِعْفَيْنِ	فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ	فَطَلٌّ
تيز باران	نو ورکړی	ميوه خپله	دوه چنده	اوکه اونهٔ رسيږی هغې ته تيز باران	نو نرې پشم ورله هم کافی وی
دشيبوباران نوميوه دوچنده اوکړی | اوکه چرې باران پرې اونه وريږی | نوکم نه کم پرښه خو پرې وريږی					

وَاللهُ	بِمَا	تَعْمَلُوْنَ	بَصِيْرٌ
او الله	په هغه کارونو	چې کوئ ئې تاسو	نظر ساتونکې دې
اوالله پاک ستاسوکارونه وينې ګوری			

قوله تعالى:- وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

کومه صدقه چې دالله ﷻ دپاره ورکړې شی :- دا مثال دمومنانو د صدقې ورکولو دې چې د کومو نيتونه الله ﷻ لره خوشحالول وی.او دوی ته دهغې دبدلې ملاويدو پوره پوره يقين وی.لکه حديث مبارک کښې دی چې کوم سړی درمضان روژې ايماندار سره اوساتلې او د دې د ثواب ملاويدو يقين ئې وی.(١)ربوه وائی اوچتې زمکې ته چرته چې نهرونه بهيږی،دا لفظ﴿بُرْوَةٍ﴾ او ﴿بِرِبْوَةٍ﴾ هم لوستلې شوې دې.

قوله تعالى:- اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ

د﴿وَابِلٌ﴾ معنى دسخت باران ده.هغه دوچنده ميوه راوباسی يعنی د نورو باغونو په نسبت ددې باغ ميوه ښه وی.

قوله تعالى:- فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ

داباغ داسې دې اوداسې خائې کښې دې که باران اونشی نوبياهم صرف پرخې سره هم ددې پالنه کيږی دا ناممکن دی چې موسم خالی لاړشی.دا شان د ايماندار داعمالو هم هيڅ کله بې ثوابه نه پاتې کيږی اودهغې بدله ورته ضرور ملاويږی.خو صرف د دې په جزاء کښې فرق وی اودا دايماندار په خلوص او نيت او د نيك كار اهميت اعتبار سره زياتيږی.

قوله تعالى:- وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ

الله ﷻ نه د خپلوبندګانو هيڅ يو عمل پټ نه دې.

اَيَوَدُّ	اَحَدُكُمْ	اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ
آيا خوښوی	يوله تاسونه	چې وی | هغه لره
آيا په تاسو کښې به د چا دا خوښه شی چې دهغه		

(١) صحيح بخاری كتاب الايمان باب صوم رمضان ايمانا واحتسابا..... ٣٨، صحيح مسلم: ٧٦٠)-

فِيهَا	لَهُ	الْأَنْهٰرُ	مِنْ تَحْتِهَا	تَجْرِي	وَّأَعْنَابٍ	مِّنْ نَّخِيلٍ	جَنَّةٌ
په دغه باغ کښې	وی هغه لره	نهرونه	د ونو هغې نه	چې بهیږی لاندې	او دانګورو	دقجورو	یو باغ

یو باغ وی دکهجورو او دانګورو چې دهغې لاندې ولې بهیږی د هغه دپاره په هغې کښې

فَأَصَابَهَآ	ضُعَفَآءُ	ذُرِّيَّةٌ	وَلَهُ	الْكِبَرُ	وَأَصَابَهُ	مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ
او اورسیږی هغه باغ ته	کمزوری	بچی	او وی هغه لره	بوډاوالي	او رسیدلي وی هغه ته	هر قسم میوې

هر قسم میوې نیولې وی او دې پخپله بوډا وی او واړه واړه ماشومان خامن ئې وی او وراشی په هغه باغ

الْأٰيٰتِ	لَكُمُ	يُبَيِّنُ اللهُ	كَذٰلِكَ	فَاحْتَرَقَتْ	فِيهِ نَارٌ	إِعْصَارٌ
آیتونه	تاسو ته	بیانوی الله	دارنګې	او هغه اوسوزوی	چې په هغې کښې اور وی	بربوقی دسخت باد

داور پشان یو ګرمه بربوقی او هغه دمیوؤ نه ډک باغ اوسوزوی داشان الله پاک تاسو ته خپل قدرتونه ښائی

لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۶۶﴾
دپاره ددې چې تاسو فکر اوکړئ

چې تاسو فکر اوکړئ

حسن عاقبت او خاتمه بالخیر:- صحیح بخاری کښې دی چې امیر المومنین عمر بن خطاب ﷺ یوورځ د صحابه کرامو ﷺ نه تپوس اوکړو چې تاسوته پته ده چې دا آیت د چا باره کښې نازل شویدې دې؟ هغوئ اوفرمائیل چې الله ﷻ ته زیاته پته ده.عمرفاروق ﷺ خفه شو او وې فرمائیل چې تاسو ته پته شته اوکه نشته ما له صفا او جواب راکړئ.ابن عباس ﷺ اوفرمائیل چې ائې امیر المومنین ﷺ زما زړه کښې یو خبره ده،عمرفاروق ﷺ ورته اوفرمائیل چې وایه ورارهٔ او خپل نفس لره دومره مه سپکوه.وې فرمائیل چې د یو عمل مثال ورکړې شویدې.تپوس ئې اوکړو چې هغه کوم یو دې؟وې فرمائیل چې یو مالدار سړې چې د الله ﷻ د فرمانبردارئ دپاره کار کوی،بیا شیطان ده لره غلوی،او هغه ګناه کښې مشغول شی او خپل نیك اعمال ترې لاړشی([1])نو دا روایت د دې آیت پوراتفسیر دې.په دې بیانیږی چې یوسړی د شروع نه ښه اعمال اوکړل،بیا دې نه پس دده حالت خراب شو اوپه ګناهونو کښې اخته شو،اوهغه نیکئ ئې تباه کړې چې کومې ده کړې وې.او آخری وخت کښې چې کله ده ته دنیکو ډیر زیات ضرورت وو نو دې خالی لاسونه پاتې شو.

قوله تعالی:- أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَّأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ

لکه څنګه چې یو سړې یو باغ اولګوی او د هغې نه میوې اخلی،

قوله تعالی:- وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ

خوهرکله چې بوډا توب ته اورسیدو او دده واړه بچی هم د ده څه پکاررانغلل.اوس دده دارومدار صرف په دې باغ باندې دې

قوله تعالی:- فَأَصَابَهَآ إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ

چې په دې یو طوفان راغلو او په هغې کښې اور هم وو،او هغه شین باغ ایره ایره شو.

داشان داسړې دې چې مخکښې ئې نیکئ اوکړې لیکن بیاچې کله ئې بدئ شروع کړې او خاتمه دده ښه نه وی نو کله چې دده دنیکو د بدلئ وخت راغلو نو دې خالی لاس پاتې شو.کافرسړې هم چې کله

[1]) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب قوله (ایود احدکم ....) : (۴۵۳۸)-

الله ﷻ لره ورشی نو هلته هیڅ طاقت نه چلیږی لکه څنګه چې دې بوډها چې څه جمع کړی وو.هغه لره د کفر والا اور هلاك کړو.او اوس د روستو نه دهٔ ته فاندې ورکولو والا هیڅوك نشته.لکه څنګه چې ددې بوډا ماشومان اولاد دهٔ ته هیڅ فائده نه رسوی.مستدرك حاكم کښې دی چې نبی اکرم ﷺ يو دعا کړې وه ﴿اللهاجعل اوسع رزقك على دكبرسنيانقضاء عمرى﴾ ([1])یعنی اني الله ﷻ ! خپله روزئ ماته په هغه وخت کښې راکړه چې کله زما عمر زيات شی او ختمیدو ته نزدې شی.

قوله تعالى:-كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ

الله ﷻ ستاسو مخکښې دا مثالونه بيان کړل چې تاسو هم غور و فکر اوکړئ او سوچ اوکړئ او پوهه شئ او نصیحت حاصل کړئ.لکه څنګه چې فرمانی﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعْقِلُهَآ اِلَّا الْعٰلِمُوْنَ۝﴾ یعنی دا مثالونه مونږ خلقو دپاره بيان کړل اوبه دې باندې علماء کرام ښه پوهیږی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا

| اې هغه کسانو | چی ایمان مو راوړې دې | خرچ اوکړئ | دپاك مال نه | هغه

| انئ مومنانو(دالله په لار کښې) پاک (حلال) څیز خیرات کوئ | دهغې

كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ ۠ وَلَا تَيَمَّمُوا

چی ګټلي دې تاسو|اودهغې نه|چی راایستلی دی مونږ|ستاسو دپاره| دزمکې نه | اومهٔ کوئ قصد

مال نه چې تاسوګټلې وی|او دهغې پیداوارنه چه مونږ ستاسودپاره دزمکې نه راویستی دی|اودردی مال قصد

الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيْهِ

دخراب څیز |دهغې نه | چی خرچ کوئ ئې تاسو | او حال دا چی نهٔ یئ تاسو | اغستونکی دهغې

مه کوئ|چې تاسود هغې نه خیراتی برخه اوباسئ|داسې چې تاسوپخپله دهغې اخستوته تیارنه یئ

اِلَّآ اَنْ تُغْمِضُوْا فِيْهِ ؕ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ

امګر|چی سترګې پټې کړئ|په اغوستو دهغې کښې | او پوهه شئ | چی الله | محتاجه نهٔ دې

مګردا چې سترګې پټې کړئ|اوپوهه شئ چې الله پاک (د خلقو د خیراتونونه) بې پرواه دې

حَمِيْدٌ۝ اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ

ستايلې شوې دې په ښوصفتونو| شيطان | يروی تاسو | دغريبئ نه|اوحکم کوی تاسو ته|

اوپه هرصفت ستائیلې شوې دې|شیطان تاسود غریبئ نه یروی |اوتاسوته حکم کوی

بِالْفَحْشَآءِ ۚ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ؕ وَاللّٰهُ

په شر مناکو کارونو سره| اوالله |وعده کوی ستاسو سره| دبښنې |دخپل طرفنه|او دفضل |اوالله

دبې حیائې د کارونو|اوالله پاک درسره د خپلې بښنې اومهربانئ وعده کوی | ....اوالله پاک

---

[1] حاكم ۱/۵٤۲، ؟؟وسنده ضعيف جدا)–

وَاسِعٌ	عَلِيمٌ	يُؤْتِي	الْحِكْمَةَ	مَنْ يَّشَآءُ	وَمَنْ	يُّؤْتَ
فراخ دسته	اوپوهه دې	هغه ورکوي	حکمت	هغه چاته چې اوغواړي	اوهغه چاته	چې ورکړې شو
دفراخئ مالک اوپه هرڅه پوهه دې | چې چاته اوغواړي نوهغه ته حکمت اوښائي | او چاته چې						
الْحِكْمَةَ	فَقَدْ	أُوتِيَ خَيْرًا	كَثِيرًا	وَمَا يَذَّكَّرُ	إِلَّآ	أُولُوا الْأَلْبَابِ
حکمت	نو په حقيقت کښې	ورکړې شو خير	ډير	اونه قبلوي نصيحت	مګر	اخاوندان دعقل
حکمت اوخودلې شو نوهغه ته ډيرلوئې خيرورکړې شو اوصرف دعقل خاوندان ددې خبرونه سبق اخلي						

قوله تعالى:- يَآاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوْٓا اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ

صدقه کښې پاک او طيب څيزورکوئ:- الله ﷻ خپلو بندګانو ته د صدقې کولو حکم کوي چې تاسو ته الله ﷻ کوم مال درکړې دې يعنې د تجارت مال، سرۀ زر سپين زر او ميوې او غلې وغيره چې هغه پاک ذات تاسو لره د زمکې نه راويستی دی نو په هغې کښې بهترين او ښه او خوښ څيزونه د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړئ.

قوله تعالى:- وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيْهِ اِلَّآ اَنْ تُغْمِضُوْا فِيْهِ

ردي، خراب، سخاشوي، بيکاره څيزونه او فضول څيزونه د الله ﷻ په لار کښې مه خرچ کوئ. الله ﷻ خپله پاک دې او خبيث لره نه قبلوي. اوتاسو د هغه پاک ذات په نوم خراب څيزونه ورکوئ.
که داسې څيزونه تاسو ته درکولې شو نوتاسو به نه قبلول. بيا الله ﷻ به ئې څنګه قبول کړي. دابيله خبره ده چې تاسو اووينئ چې دا مال خو درنه روان دې نو تاسو د خپل حق په بدله کښې بيا هغه بې کاره څيز هم قبول کړئ خو د مجبورئ نه.

قوله تعالى:- وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ

خوالله ﷻ داسې مجبور هم نه دې، هغه پاک ذات په هيڅ حالت کښې داسې خراب څيز نه قبلوي. د دې نه دا هم مطلب دې چې داسې مه کوئ چې تاسو حلال څيزونه پريږدئ او د حرام مال نه او حرامو څيزونو نه خيرات اوکړئ.

الله ﷻ د روزئ سره سره اخلاق هم تقسيم کړې دی:- مسند احمد کښې دی چې نبی اکرم ﷺ فرمائی چې چې څنګه الله ﷻ تاسو کښې ستاسو روزئی تقسيم کړی دی، ستاسو اخلاق هم ئې تاسو کښې تقسيم کړی دی. دنياخو الله ﷻ خپلو دوستانو ته هم ورکوي او د ښمنانو ته هم. دين صرف خپلو دوستانو ته ورکوي. چې چا ته کامل دين ملاؤ شي نو هغه د الله ﷻ محبوب دې. په الله ﷻ مې دې قسم وی د چا په قدرت کښې چې زما سا ده چې هيڅ يو بنده تر هغه وخته پورې مسلمان نۀ شی کيدې تر کومې پورې چې دده زړه او د ده ژبه مسلمانه نشی، او هيڅ يو بنده مومن نه شی کيدې ترکومې چې د ده ګوانډيان د ده د تکليف نه خلاص نه وی،

د تکليف نه مراد څه دی؟:- د خلقو په سوال باندې نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چې د تکليف نه مراد دهوکه ورکول او ظلم دې. چې کوم سړې حرامې طريقې سره مال حاصل کړی، په هغې کښې الله ﷻ برکت نه اچوی. اودده صدقې اوخيرات نه قبلوی. بلکه بدئ لره نيکئ سره رفع کوی. خباثت سره خباثت نه ختميږی. نودوه اقواله شو يو ردی څيز دويم حرام مال، آيت کښې رومبې قول مراد اخستل ښه دی اوښه معلوميږی. (۱)

د دې ايت شان نزول:- براء بن عازب فرمائی چې دکهجورو موسم کښې انصارودخپل توفيق مطابق

---

(۱) احمد:۱/۳۸۷، وسنده؟؟ ضيعف)-

دکهجورو غنچې راوړې او د دوؤ ستونو په مینځ کښې دوه رسۍ زوړندې وې په هغې کښې به نې زوړندولې او هغه به اصحاب صفه او مسکین مهاجرینو د اولږې په وخت کښې خوړلې.یو کس کښې د صدقې رغبت کم وو نو هغه د کهجورو یو خرابه خوشه راوړه او دې کښې نې زوړنده کړه نو په دې باندې دا آیت نازل شو.که تاسو ته داسې څیز په صدقه کښې درکړې شی نو تاسو به نې بالکل قبول نه کړئی.خوکه د شرمه نې واخلئ نو دا بله خبره ده.ددې آیت نازلیدو نه پس به مونږ د ښه نه ښه څیزونه د الله ﷻ لار کښې خرچ کول.(ابن جریر).(۱)

ابن ابی حاتم کښې دی چې خلقو به خرابې کهجورې او سخا کهجورې راوړې نو په دې باندې دا آیت نازل شو او نبی اکرم ﷺ د داسې څیزونو صدقه ورکول منع کړل.(۲) عبدالله بن مغفل ﷺ فرمائی چې دمومن ګټه هیڅ کله خبیثه نه وی.مراد دادې چې بیکاره څیز صدقه کښې مه ورکوئ.مسند احمد کښې حدیث دې چې نبی اکرم ﷺ لره د ګوه غوښه راوړې شوه.نبی اکرم ﷺ هغه اونه خوړه او نه نې څوك د خوراك نه منع کړل.نو عائشه ﷺ ورته اوفرمائیل چې دا چا مسکین ته ورکړئ؟ نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې ستا څه خوښ نه وی او هغه ته نه خوښوې نو بل چاته به نې څنګه ورکړې؟ (۳)

د الا ان تغمضو فیه مطلب:- براء ﷺ فرمائی چې کله ستاپه چا باندې څه حق وی او هغه تا ته هغه څیز درکړی چې د هغې هیڅ قدروقیمت نه وی نوته به وانخلې.مګر په هغه وخت کښې چې کله تاته خپله بربادی ښکاری نو ته به په څیز سترګې پټې کړې او هغه به واخلې.ابن عباس ﷺ فرمائی چې ددې مطلب دادې چې تا چا ته ښه مال ورکړو او د ادا کولو په وخت کښې هغه سړی تالره ناقص مال راوړې نو ته به نې بالکل وانخلې.او که هغه اخلې نو د هغې قیمت به کموې.نو تاسو چې کوم څیز د ځان د پاره نه خوښ نو هغه د الله ﷻ لار کښې څنګه ورکوې؟نو بهترین اومرغوب مال د هغه پاك ذات په لار کښې خرچ کړئ او هم دا معنې ده د آیت ﴿لَن تَنَالُوا الْبِرَّ﴾ هم ده.

قوله تعالی:-﴿اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ﴾

د صدقې په وخت کښې دشیطان وسوسه اچول:- بیا الله ﷻ تاسو ته په خپله لار کښې د خرچ کولو او د ښه څیز د ورکولو حکم کوی،هسې نه ددې نه دا اوګڼرئ چې ګنی الله ﷻ محتاج دې.نه نه هغه پاك ذات خو بې نیازه دې او تاسو ټول د هغه پاك ذات محتاج یئ.دا حکم صرف د دې دپاره دې چې غریبانان هم د دنیا د نعمتونو نه محروم پاتې نشی.لکه بل ځائې کښې د قربانۍ د حکم نه پس فرمائی چې﴿لَن يَنَالَ اللَّهَ﴾الله ﷻ نه ددې وینه اخلی او نه غوښه،هغه ستاسود تقوی آزمیښت کوی.هغه دفراخه فضل خاوند دې.دهغه پاك ذات په خزانه کښې هیڅ کمې نشته دې.صدقه د خپل ښکلی مال نه ورکوئ اودالله ﷻ په فضل،بخشش،کرم اود هغه په سخاوت باندې نظر ساتئ.او هغه پاك ذات به تاسو ته ددې نه زیاته بدله درکړی.هغه مفلس نه دی،هغه ظالم نه دې،ټول اقوال او افعال د تقدیر شریعت ټول د هغه تعریف کښې دی.د هغه نه سوا د عبادت لائق نشته دې،هغه د ټولو جهانونو پالونکې دې،د هغه پاك ذات نه سوا هیڅوك پرورش نه کوی.حدیث مبارك کښې دی چې یو کس لره شیطان دهوکه کوی او یو لره توفیق او رهبری یو فرښته ورکوی،شیطان خو په ورانۍ باندې او حق لره په دروغه ګڼرلو باندې سړې راړوی او فرښته نیکۍ باندې او دحق په تصدیق باندې سړې راړوی او چې د چا په زړه کښې دا خیال راشی هغه دې دالله ﷻ شکر اداکړی او په دې دې پوهه شی چې داد الله ﷻ د طرفنه

---

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورة البقرة: ۸۷، ابن ماجة: ۱۸۲۲، وسنده حسن)-

(۲) ابواود کتاب الزکاة باب ما لا یجوز من الثمرة فی الصدقة :۱۶۰۷، مختصرا وسنده ضعیف نسائی: ۲۴۹۴، وسنده حسن وهو یغنی عنه)-

(۳) احمد: ۱۰۵/۶، ؟؟وسنده ضعیف حماد بن ابی سلیمان وابراهیم النخعی عنعنا)-

دي.او چې دچا په زړه کښې هغه وسوسه پیدا شي نو هغه دې (اعوذبالله) اووائي،بیا نبی اکرم ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو ﴿اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ﴾.(ترمذی).(۱)

يو د الله حكم دې او يو د شيطان حكم دي:- داحدیث د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه موقوف هم مروی دې.د آیت مطلب دادې چې شیطان دالله ﷻ په لارکښې دخرچ کولونه منع کوی اودسړی په زړه کښې وسوسې اچوی چې دې سره به ته فقیر شې.ددې نیکو کارونو نه ئې منع کوی او ده لره بدوکارونو طرفته رغبت ورکوی.ګناهونو باندې، نافرمانو باندې،حرامو کارونو باندې او مخالفت باندې ده لره راپاروی.

قوله‌تعالی:-وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ

الله ﷻ تاسو ته د دې خلاف حکم کوی چې د الله ﷻ په لار کښې د خرچ کولو نه مه روستوکیږئ او د شیطان د دهمکئ نه خلاف فرمائی چې ددې صدقې په بدله کښې به ستاسو خطاګانې معاف کړم.او داچې تاسو دفقیرئ نه ویروی نوددې مقابله کښې به تاسو ته خپل فضل درکړم.زما نه زیات رحم کولو والا اووسیع فضل والا او دیوکار د انجام علم لرلووالا بل څوك نشته دې او نه چا ته دا حاصلیدې شی.

قوله‌تعالی:-يُّؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ

د حكمت مفهوم:- د حکمت نه مراد دلته د قرآن پاك او د حدیث مبارکه پورا مهارت دې چې دې سره دناسخ او منسوخ،متشابه،مقدم او موخر حلال او حرام د مثالونو معرفت حاصل شی.(۲)

قوله‌تعالی:-وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا

دا خو هرڅوك وائی لیکن د دې تفسیر او د دې پوهه هغه حکمت دې چې کوم الله ﷻ چاته غواړی نو ورکوئ.(۳)هغه اصل مطلب باندې پوهه شی او د خبرې بیخ ته اورسی.او ژبې سره ددې صحیح مطلب ادا شی.رینښتونې علم او رینښتونې پوهه عطا شې،د الله ﷻ ویره د ده زړه کښې وی.یومرفوع حدیث کښې دی چې د حکمت سر د الله تعالی ویره ده.(۴)

اصلي مهارت:- داسې خلق هم دی چې د دنیا د علم ډیر ماهران هر دنیوی امر ښه عقل مندنی نه پیژنی.خو دین کښې بالکل ناپوهه دی.اوداسې خلق هم دی چې دنیوی علم کښې کمزوری دی لیکن علوم شرعی کښې ډیر ماهران دی.نو دا هغه حکمت دې چې الله ﷻ دوی ته ورکړې دې او د دې نه ئې محروم اوساتل.

دلته د حكمت نه مراد نبوت دي:- سدی رحمة الله علیه وائی چې دلته د حکمت نه مراد نبوت دې.لیکن صحیح دادی چې د حکمت لفظ دې ټولو څیزونو لره شامل دې او نبوت هم ددې اعلی او بهترینه حصه ده.او دا د دې نه بالکل يو خاص څیز دې او دا د نبیانو نه سوا بل چاته حاصل نه دې.د دی تابع خلقو ته د الله ﷻ طرفنه محرومی نشته.دوی هم د ښه او بهتر دولت نه ډك وی.بعضو احادیثو کښې دی چې چا قرآن پاك حفظ کړو نو د ده د دواړو لاسونو مینځ کښې نبوت راوختو.خو هغه صاحب وحی نه دې.(۵)لیکن بلې طریقې سره هغه ضعیف منقول دې چې دا د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه خپل قول دې.د مسنداحمد حدیث کښې دی چې قابل رشك صرف دوه سړی دی چې چاته الله ﷻ مال ورکړې وی او خپل لار کښې ئې دخرچ کولو توفیق ئې ورکړې وی.او چاته چې الله ﷻ حکمت ورکړی او دې سره ئې

---

(۱) ترمذی كتاب التفسير باب ومن سورة البقرة : ۲۹۸۸، ؟؟وسنده ضعيف عطاء بن السائب مختلط راوی دې-

(۲) الطبری: ۵/۵۷۶-

(۳) دې سند کښې جویبر متروک دې (الميزان : ۱/۴۲۷، دضحاک بن مزاحم د ابن عباس رضی الله عنه سره ملاقات ثابت نه دې)-

(۴) ابن مردويه وسنده ضعيف)-

(۵) الحاكم :۱/۵۵۲، وسنده حسن،وله شاهد موقوف حسن عند ابی عبيدفی فضائل القرآن : ص/۵۳)-

ده ته د فیصلې کولو او د تعلیم ورکولو توفیق ورکړو.(۱)پندونصیحت هغه چاته رسولې شي چې کوم د عقل نه کار اخلي.پوهه لري.خبره یاده ساتي،او مطلب باندې نظر لري.

وَمَآ اَنۡفَقۡتُمۡ	مِّنۡ نَّفَقَةٍ	اَوۡنَذَرۡتُمۡ	مِّنۡ نَّذۡرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ	يَعۡلَمُهٗ ؕ
اوهغه چې خرچ کړئ تاسو	دنفقې نه	یااومنئ په خان	یو نذر	نو بیشکه الله ته معلوم دې هغه
اوهرڅه خیرات چې تاسو کوئ	یاهرڅه منخته چې تاسو کوئ	..............نوهغه الله ته معلومه ده		
وَمَا لِلظّٰلِمِيۡنَ	مِنۡ اَنۡصَارٍ ۞ اِنۡ تُبۡدُوا	الصَّدَقٰتِ	فَنِعِمَّا هِيَ ۚ	وَاِنۡ تُخۡفُوۡهَا
اونشته دپاره دظالمانو	څوك مدد گار	که تاسو ښکاره ورکوئ	صدقې	نو ښه کار دې دا	او که پټ ساتئ هغه
اوظالمانو هیڅوك مددگار نشته	که تاسوخپلې صدقې ښکاره ورکوئ نوداهم ښه خبره ده	اوکه پټ په پرده کښې		
وَتُؤۡتُوۡهَا	الۡفُقَرَآءَ	فَهُوَ خَيۡرٌ لَّكُمۡ ؕ	وَيُكَفِّرُ عَنۡكُمۡ	
او ورکوئ هغه	فقیرانو ته	نو دا بهتره ده ستاسو دپاره	او لرې کوي ستاسونه	
ئې فقیرانو ته ورکوئ نو دا ستاسودپاره ډیره بهتره ده	اوالله پاك به معاف کړي			
مِّنۡ سَيِّاٰتِكُمۡ ؕ	وَاللّٰهُ	بِمَا	تَعۡمَلُوۡنَ	خَبِيۡرٌ ۞
گناهونه ستاسو	اوالله	په هغه کارونو	چې کوئ ئې تاسو	خبردار دې	نشته
گناهونه ستاسو	اوالله پاك ستاسوپه عملونوښهٔ خبر دې			

قوله تعالی:- وَمَآ اَنۡفَقۡتُمۡ مِّنۡ نَّفَقَةٍ اَوۡنَذَرۡتُمۡ مِّنۡ نَّذۡرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُهٗ ؕ

ستاسو نذرونه او صدقې د الله ﷻ علم کښې دی:- الله تعالی خبر ورکوی چې هر یو خرج او نذر او هر نیك عمل لره الله ﷻ ښه پیژنی.او هغه خپل نیك بندگان چې د هغه پاك ذات حکم پوره کوی او د هغه نه د ثواب طمع ساتی،دهغه وعدې ریښتیا گنړی،د هغه فرمان باندې یقین ساتی نو الله ﷻ به ده ته بهترینه بدله ورکوی.

قوله تعالی:- وَمَا لِلظّٰلِمِيۡنَ مِنۡ اَنۡصَارٍ ۞

اوچې کوم خلق د الله ﷻ د حکم خلاف کوی او د گناهونو کارونه کوی او د الله ﷻ احکامو لره په دروغه گنړی او د الله ﷻ سره عبادت کښې نورو لره شریکوی نو داخلق ظالمان دی،د قیامت په ورځ به دوی ته رنگ په رنگ او بدترین عذابونه ورکولې شی او هیڅوك به د دوی لره خلاصونکې نه وی او نه به د دوی څوك امداد کونکې وی.

قوله تعالی:- اِنۡ تُبۡدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنۡ تُخۡفُوۡهَا وَتُؤۡتُوۡهَا الۡفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيۡرٌ لَّكُمۡ ؕ

په پټه صدقه ورکول افضل دی خو نورو ته د ترغیب دپاره وی نو بیا بله خبره ده:- بیا فرمائی چې په ښکاره صدقه ورکول هم ښه دی او په پټه فقیرانو او مسکینانو ته ورکول هم ښه دی.ددې وجې دوی د ریاکارئی نه په میلونو لرې وو،دا بله خبره ده چې ښکاره کولو کښې څه دینی مصلحت یا دینی فائده وی لکه دې دپاره چې نور خلق هم ورکړی وغیره.حدیث مبارك کښې دی چې په ښکاره صدقه ورکول داسې دی لکه چې یوکس په اوچت آواز سره د قرآن پاك تلاوت کوی او د صدقې په پټه ورکول داسې دی لکه چې یو سړی په رو آواز سره قرآن پاك لولی.(۲)

---

۱) احمد: ۴۳۲/۱، صحیح بخاری کتاب العلم باب الاغتباط فی العلم والحکمة : ۷۳، صحیح مسلم: ۸۱۶)-

۲) ابوداود کتاب الصلاة باب رفع الصوت بالقراءة صلاة اللیل: ۱۳۳۳، وهو حسن،ترمذی: ۲۹۱۹، نسائی : ۲۵۶۲،)-

اووهٔ خوش بخته کسان:- نو ددې ایت نه د پټې صدقې ورکول ثابت شو.بخاري شریف او مسلم شریف کښې د ابوهریر ﷺ روایت دې چې نبی اکرم ﷺ فرمائیلی دی چې اووه کسانوته به الله ﷻ دقیامت په ورځ د خپل رحمت سیوری لاندې ځائې ورکوی.او په هغه ورځ به ددې سیوری نه سوا بل سیورې نه وی.❶ عادل بادشاه ❷ هغه ځوان چې ځوانی د الله ﷻ عبادت او د شریعت مطابق تیره کړی❸ هغه دوه سړی چې د الله ﷻ دپاره خپلوکښې محبت کوی او په دې جمع کیږی او هم په دې جدا کیږی❹ هغه سړې چې د هغه زړه په مسجدکښې لګیدلې وی د داخلیدو د وخت نه تر د وتلو وخت پورې❺ هغه سړې چې په خلوت کښې د الله ﷻ ذکرکوی او ژاړی❻ هغه سړې چې هغه ته یو ښکلې ښځه د بدکارئ دعوت ورکړی او دې اووائی چې زهٔ د الله ﷻ نه ویریږم❼ او هغه سړې چې صدقه په پټه ورکوی چې دده کس لاس هم دده نه خبر نه شی.(¹)

انسان د غرونو،اور،او اوبو نه هم زیات سخت دې:- مسند احمد کښې حدیث دې چې کله الله ﷻ زمکه پیداکړه نو زمکه په خوزیدو شوه.الله ﷻ په دې باندې غرونه پیدا کړل او دې کښې ئې ښخ کړل چې دې سره د زمکې خوزیدل بند شو.فرښتو ته دغرونو په داسې سنګین پیدائش باندې تعجب اوشو نو دالله رب العزت نه ئې تپوس اوکړو چې ستا په مخلوق کښې د غرونو نه هم زیات سخت څوك شته دې؟ نو الله ﷻ ورته اوفرمائیل چې او ددې نه سخت اور دې او ددې(اور نه)سختې اوبه دی او ددې(اوبو نه)سخته هوا ده.بیا ئې تپوس اوکړو چې ددې نه زیات سخت څوك دی نو رب ذوالجلال اوفرمائیل چې ابن آدم،هغه داسې صدقه ورکوی چې دده کس لاس هم د ښی لاس نه نهٔ خبریږی (²)د آیت الکرسی په تفسیر کښې هغه حدیث تیر شوې دې چې په هغې کښې دی چې بهترینه صدقه هغه ده چې په پټه ورکړې شی یو حاجتمند ته.او ددې باوجود چې د مال قلت هم وی او بیا هم د الله ﷻ په لارکښې خرچ کوی.بیائې د دې آیت تلاوت اوفرمائیلو.(ابن ابی حاتم).(³)

د الله تعالی د غصې د ختمیدو سبب:- یوحدیث شریف کښې دی چې پټه صدقه ورکول د الله ﷻ غضب لره ختموی.(⁴)

د دې ایت شان نزول:- شعبی رحمة الله علیه فرمانی چې دا آیت د ابوبکرصدیق ﷺ او د حضرت عمرفاروق ﷺ باره کښې نازل شوې دې.عمر ﷺ خو خپل نیم مال د نبی اکرم ﷺ خدمت کښې حاضر کړو او ابوبکرصدیق ﷺ خپل ټول مال راوړو.نبی اکرم ﷺ ترې تپوس اوکړو چې د خپل کور والو دپاره دې څه پریښودې دی؟عمرفاروق ﷺ جواب ورکړو چې هم دومره مې هغوی ته پریښودې دې.ابوبکرصدیق ﷺښکاره کول نه غوښتل.او پټ په پټه ئې هر څه نبی اکرم ﷺ ته حواله کړل.خو کله چې د ابوبکرصدیق ﷺ نه تپوس اوشو نو ابوبکرصدیق ﷺ جواب کښې اوفرمائیل چې د الله ﷻ وعده او د رسول الله ﷺوعده کافی ده.عمر فاروق ﷺ چې کله دا واوریدل نو په ژړا شو او وې فرمائیل چې په الله تعالی مې دې قسم وی چې د نیکئ کوم یوکار ته مونږ وراندې شوی یو نو ائې ابوبکرصدیق ﷺ تهٔ مونږ په هغې کښې د ټولو نه مخکښې موندلې ئې(⁵)

د نفلی او فرضی صدقې په ورکړه کښې فرق:- د آیت الفاظ عام دی چې صدقه که فرض وی او که نفلی

---

¹) صحیح بخاری کتاب الاذان باب من جلس فی المسجد ینتظر الصلاة: ٦٦٠، صحیح مسلم: ١٠٣١)-

²) احمد: ١٢٤/٣، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب حکمة خلق الجبال فی الارض ... ٣٣٦٩، وسنده حسن)- .

³) احمد: ١٧٨/٥، مختصرا وسنده ضعیف جدا)-

⁴) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء فی فضل الصدقة : ٦٦٤،؟؟ وسنده ضعیف عبدالله بن عیسی الخزاز ضعیف راوې دې)-

⁵) ترمذی کتاب المناقب : ٣٦٧٥، وسنده حسن)-.

زکوة یا خیرات په پټه ورکول د ښکاره ورکړې نه افضل ده. لیکن ابن عباس ﷜ نه مروی دی چې نفلي صدقه په پټه ورکولوکښې اویا چنده فضیلت دې. لیکن فرض زکوة په ښکاره ورکول پنځویشت چنده فضیلت لري.

قوله تعالی:- وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ؕ

بیا فرمائی چې د صدقې بدله کښې به الله ﷻ ستاسو گناهونه معاف کړي او خاص کر په هغه وخت کښې کله چې دا په پټه ورکړیشي. تاسوته به ډیرې نیکئ ملاویږي، ستاسودرجې به اوچتیږي او ستاسو د گناهونو کفاره به جوړیږي. ﴿يُكَفِّرُ﴾ (په ضمې د را سره) لره ﴿يُكَفِّرْ﴾ په سکون د را سره) هم لوستلې شوې دې. په دې صورت کښې به دا د جواب شرط په محل باندې عطف وی چې ﴿فَنِعِمَّا هِيَ ۚ﴾ دې لکه ﴿فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝﴾ کښې ﴿وَاَكُنْ﴾.

قوله تعالی:- وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ۝

الله ﷻ باندې ستاسو هیڅ یو نیکی اوبدی، سخاوت او بخیل توب، پټوالی او اظهار، نیک نیت او د دنیا طلب کول پټ نه دی هغه به درله پوره پوره بدله درکوی.

لَيْسَ عَلَيْكَ
نشته | په تاباند ذمه واری |
اوپه تاهیڅ ذمه واری نشته خلقو ته

هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ
دهدایت کولو هغوئ ته | لیکن الله | هدایت کوی | هغه چاته | چې اوغواړی | اوهغه چې تاسو ئې خرج کوئ | دمال نه
دهدایت ورکولو | بلکه الله چې چاته اوغواړی نو هغه ته هدایت اوکړی | اوتاسوچې هرڅه خیرات کوئ

خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا
نو بهتر دې | دپاره دنفسونو ستاسو | اونه خرچ کوئ تاسو | مګردپاره دحاصلولو | درضا دالله | اوهغه چې خرج کړئ تاسو
نودخپلې ښیګړې دپاره ئې کوئ | اوداخیراتونه خوتاسوځکه کوئ چې الله درنه رضا شی | اوهغه چې تاسوخرج کوئ

مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ۝ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا
دمال نه | پوره به درکړې شی تاسو ته | اوستاسونه به کمې نشی کولې | امداددې دپاره دفقیرانو | هغوچې بند کړې شوی دی
دمال خپل نه هغه به درته پوره پوره واپس درکړې شی | اوپه تاسوبه ظلم نه کیږی دا (خیراتونه) دهغه فقیرانو حق دې چې بندی

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ ۫ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ
په لار دالله کښې | چې طاقت نه لری | دګرزیدلو | په زمکه کښې | ګمان کوی په هغوئ | ناخبره خلق | دمالدارانو
شوی وی دالله په لار کښې (دکاروبار دپاره) چرته تلې راتلې نشی | ناخبره سړې پرې دمالدارو ګمان کوی

مِنَ التَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ ۚ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا ؕ
دوجې دنه سوال کولو نه | ته به پیژنې هغوئ | په نښنودهغوئ سره | نه کوی سوال دخلقونه | په سختئ سره
دسوال نه کولوپه وجه | ته ددوئ دمخونو نه اصلی حال معلومولې شې | دخلقو نه په سخته سوالونه نه کوی

وَمَا تُنۡفِقُوۡا مِنۡ خَيۡرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيۡمٌ۝ اَلَّذِيۡنَ يُنۡفِقُوۡنَ اَمۡوَالَهُمۡ

اوهغه چی خرج کړئ تاسو| دمال نه انو بیشکه الله |په هغې باند خبر دې| هغه کسان|چی خرج کوی | مالونه خپل

اوتاسوچې هرڅه مال خيرات کوئ انو الله پاک په هغې باندې ښه خبردې | څوک چې خپل مالونه خرچ کوی

بِالَّيۡلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمۡ اَجۡرُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ

دشپې| اودورځې | په پټه | اوپه ښکاره | نودې دهغوئ دپاره|اجر دهغوئ | په نزددرب دهغوئ |

دشپې اود ورځې په پټه اوپه څرګنده نو د هغوئ اجر خپل رب سره مقرر دې

وَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُوۡنَ۝

اونۀ به وی یره |په هغوئ باندې| اونۀ به هغوئ | غمژن کيږی|

اونه به پرې چرې ويره راځی | اونه به غمژن کيږی

قوله تعالی:-لَيۡسَ عَلَيۡكَ هُدٰىهُمۡ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهۡدِىۡ مَنۡ يَّشَآءُ

غیر مبسلمه رشته دارو سره صله رحمی:-

د دې ایت شان نزول:-حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چې مسلمانانو به خپلومشرکانو رشته داروسره ښه سلوك كول نه خوښول.بيا حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال اوشو او دا آيت نازل شو او هغوئ ته اجازت ورکړې شو.([1])

د نبی کریمﷺ د ایت نه وړاندې او وروستو عمل مبارک:- فرمائی چې نبی اکرم ﷺ به فرمائيل چې صدقه دې صرف مسلمانانو ته ورکړې شی،هرکله چې دا آيت نازل شو نو حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائيل چې سائل ته ورکوئ اګرچې هغه د هر مذهب وی.(ابن ابی حاتم)([2]) اسماء ﷺ والا روايت به د آيت «لَا يَنۡهٰكُمُ اللّٰهُ» تفسير کښې راشي انشاء الله.

قوله تعالی:-وَمَا تُنۡفِقُوۡا مِنۡ خَيۡرٍ فَلِاَنۡفُسِكُمۡ

ستاسو نیکی ستاسو د خپل ځان د پاره ده:- دلته فرمائی چې تاسو کومه نيکی کوئ خپل ځان دپاره به ئې کوئ.لکه چې فرمائی چې«مَنۡ عَمِلَ صٰلِحًا فَلِنَفۡسِهٖ»او ددې پشان نور آيتونه هم ډير دی.حسن بصری رحمة الله عليه فرمائی چې د ايماندارو هر خرچ د الله ﷻ دپاره وی.اګر چې هغه پخپله خوری.

قوله تعالی:-وَمَا تُنۡفِقُوۡا مِنۡ خَيۡرٍ يُّوَفَّ اِلَيۡكُمۡ وَاَنۡتُمۡ لَا تُظۡلَمُوۡنَ۝

د نیت ښه والې:- عطاء خراسانی دا مطلب بیانوی چې کله تاسو د الله ﷻ د رضا دپاره ورکړه اوکړه نو بیابرابره خبره ده چې اخستونکې ئې که هرڅوك وی اوڅنګه هم وی او څنګه اعمالووالاوی نووی دې.دا مطلب هم ډير ښه دې،حاصل دادې چې د ښه.نيت سره ورکولو والا اجر خو دالله ﷻ په ذمه ثابت شو،اوس که هغه مال نيك ته په لاس ورشی اوکه بد ته،مستحق ته يا غير مستحق ته د خپل قصد او خپل نيك نيت ثواب ملاؤ شو.حال دا چې ده د خپل مال خيال اوساته او بيا ده غلطی اوکړه نو دې سره د دۀ ثواب نه ضائع کيږی،ددې وجې د آيت آخر کښې د بدلې ملاويدو بشارت دې.

په ښۀ نيت سره د صدقې ورکولو فائده:- د بخاری شريف او مسلم شريف يو حديث کښې راغلی دی چې يو سړی قصد اوکړو چې نن شپه کښې به زۀ صدقه ورکوم.اودا ئې واخستله او پټه ئې يو ښځې ته ورکړه او واپس راغلو.سحر دا خبره مشهوره شوه چې بيګاه يو سړی بدکارې ښځې ته خيرات ورکړې

---

[1]) النسائی ف التفسير: ۷۲، وسنده ضعيف الثوری ولاعمش مدلسان وعنعنا)-

[2]) ابن ابی حاتم: وسنده حسن)-.

دي،ده هم واوریدل او د الله ﷻ شکر ئې اداکړو.او بیا ئې خپل زړه کښې اوونیل چې بیګاه ته به بیا
صدقه ورکوم.او صدقه ئې واخستله او اووتلو او یو سړی ته هغه صدقه لاس کښې کیخودله او واپس
شو.سحر مشهوره شوه چې بیګاه چا یو مالدار سړی ته صدقه ورکړې ده.ده بیا الحمد الله اوونیل او
اراده ئې اوکړه چې بیګاه له به په دریم خل صدقه ورکوم.بیا ئې د شپې صدقه ورکړه او ده ته معلومه
شوه چې هغه غل وو.نو وې وئیل چې اې الله ﷻ زۀ ستا شکر ادا کوم زانیه ښځې ته په ورکړه،مالدار
سړی ته په ورکړه،او دې غل ته په ورکولو.څه ګوری چې یو فرښته راغله او ده ته وانی چې ستا درې
واړه صدقې قبولې شوې.شاید چې بدکاره ښځه مال اخستلو سره د بدکارئ نه منع شي،او شاید چې
مالدار ته عبرت حاصل شي او هغه کښې هم د صدقې ورکولو عادت راشي او شاید چې غل د غلا نه
منع شي.(۱)

قوله تعالی:- لِلْفُقَرَآءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

سپین ایرئی ضرورت مند د صدقیګ زیات مستحق دي:- بیا فرمائی چې صدقه دهغه مهاجرینوحق دې
چې دنیاوی تعلقات ئې ختم کړې دی او وطن ئې پرېښودې دې او د خپلې قبیلې او خاندانونو نه ئې
مخ اړولې دې او د الله ﷻ د رضا د پاره د پیغمبر ﷺ د خدمت دپاره راغلی دی او د دوی د معاش څه
ذریعه نشته دې.

قوله تعالی:- لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ

او نه دوی سفر کولې شي چې لاړشي او خپل ځان دپاره روزی اوګټي.د«ضرب في الارض»معنی سفر ده
لکه چې څنګه په «وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ»او په«يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ» کښې ده.

قوله تعالی:- يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

د دوی د حالاتو نه چې څوك واقف نه دی،هغوئ د دوی د لباس او ظاهری حال او خبرو اترو نه دوی
مالدار ګنړي.

د مسکین پیژندګلنه:- یو صحیح حدیث کښې دی چې مسکین صرف هغه نه دې چې در په در ګرځی او
چرته نه ورته یو دوه کهجورې ملاوٴ شی او یو نمړئ نیمه ورته ملاوٴ شی او چرته نه ورته د یو وخت نیم
روتئ ملاوٴ شی بلکه مسکین هغه هم دې چې هغه سره دومره نه وی چې هغې سره دې بې پرواه شي او
دۀ خپل حالت هم داسې نه وی جوړکړې چې دې سره هر سړې د ده دضرورت احساس اوکړی اوڅه
احسان ورسره اوکړی اونه سوال کولو د هغوی عادت دې.(۲)نو دوی به د دوی د حالت نه پیژنی.دا په
صاحب بصیرت باندې پټه نه ده.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې«سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم»د دوی نخښې د
دوی په مخونوباندې دی او فرمائی چې «وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ»تاسو به دوی ددوی دلب لهجې نه
اوپیژنئ:

مومن د خدائې په نور سره کتل کوی:- سنن کښې یو حدیث کښې دی چې د مومن د دانائی نه بچ اوسئ
هغه د الله ﷻ د نورسره ګوری.(۳) واورئ دقرآن پاك فرمان دې چې «إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ»یقین سره
دې کښې د بصیرت والو دپاره نخښې دی،دا خلق په هیچا باندې بوج نه دی.
[لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ]او چانه په زړورتیا سره سوال نه کوی.او بیا هم چانه نه غواړی چې کله دوی سره څه
وی.او چې چاسره څه وی او بیا هم هغه سوال کوی نو هغه ته خلقو پسې انختید ونکې وئیلې شی.

---

۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب اذا تصدق علی غنی وهو لا یعلم : ۱۴۲۱، صحیح مسلم: ۱۰۲۲)-
۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (لا یسئلون الناس الحافا......) ۱۴۷۶، صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-
۳)ترمذی کتاب تفسیر باب ومن سورة الحجر ۳۱۲۷، وهو ضعیف عطیه عوفی راضی ضعیف دې)-

قوله تعالى:- ﴿لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾

اصل مسکین څوک دي:- نبی اکرم ﷺ فرمائی چې یو دوه کهجورې او یو دوه نمړئ اخستلو والا مسکین نه دې بلکه حقیقت کښې مسکین هغه دې چې باوجود حاجت نه خود داره دې او سوال نه بچ اوسی.ګورئ قرآن پاك وائی چې﴿لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾دا حدیث ډیرو کتابونوکښې ډیرو سندونو سره مروی دې.([1])

د سوال نه کولو فضیلت:- د قبیله مزینه یو سړی ته د هغه مور فرمائی چې ته هم لاړشه او د نبی اکرم ﷺ نه څه اوغواړه لکه څنګه چې نور خلق غواړی.هغه فرمائی چې کله زهٔ لاړم نو نبی اکرم ﷺ خطبه ورکوله او فرمائیل ئې چې کوم سړې د سوال نه ځان بچ کړی نو الله ﷻ به هم هغه د سوال نه بچ کړی.او چې کوم سړې بې پرواهی اختیاروی نو الله ﷻ به هم دې بې نیازه کړی.چې کوم سړی سره د پنځو اوقیو برابر مال وی او بیا هم هغه سوال کوی نو دا خلقو پورې انختو والا سوالګرې دې.ما زړه کښې اووئیل چې مونږ سره خو یو اوښه شته دې او د پنځو اوقیو نه ډیره زیاته بهتره ده.یو اوښه غلام سره ده او هغه هم دپنځواوقیو نه زیاته ده.نو زهٔ د سوال کولو نه بغیر واپس شوم.([2])او یو روایت کښې دی چې دا واقعه دابوسعید ﷛ ده،په هغې کښې دی چې نبی اکرم ﷺ ماته اوفرمائیل چې څوك دخلقو نه ډډه کوی (یعنی سوال ترې نه نه کوی) نو الله ﷻ به ده لره کافی شی.اوچې چاسره یو اوقیه وی او هغه سوال کوی نو هغه خلقو پورې انختو والا سوالګرې دې.د هغه د اوښې نوم یاقوته وو.([3])

یو اوقیه څومره وی:- یو اوقیه د څلویښتو درهموبرابر وی.اوڅلویښت درهمه تقریبًا د یوکم سلو روپو.یو حدیث کښې دی چې څوك د بې پرواهئ لائق وی او هغه بیا هم سوال کوی نو د قیامت په ورځ به دده په مخ د دهٔ دا سوال زخم(په شکل کښې موجود)وی.او د ده خوله به لاندې وی.خلقو اووئیل چې څومره ورسره وی نو؟ نو وې فرمائیل چې پنځوس درهمه یاددې قیمت سرهٔ زر([4])داحدیث ضعیف دې.

د ابوذر ﷛ عمل:- شام کښې یو قریشی وو چې کله هغه ته معلومه شوهٔ چې ابوذر ضرورت مند دې نو درې سوه اشرفئ ئې دوی ته اولیږلې.دوی خفه شو او وې فرمائیل چې هغه د الله ﷻ بنده ته بل څوك مسکین ملاو نشو چې دا ئې ماته راولیږلې.ما خو د نبی اکرم ﷺ نه آوریدلی دی چې چا سره څلویښت درهمه وی او هغه بیا هم سوا ل کوی نو دې خلقو پورې انختو والا سوال ګرې دې.او د ابوذر ﷛ کور والو سره خوڅلویښت درهمه شته دې.څلویښت چیلئ هم ورسره شته دې او دوه غلامان هم ورسره شته دې.([5])یو روایت کښې دی چې نبی اکرم ﷺ دا الفاظ هم فرمائیلی دی چې چا سره څلویښت درهمه وی او هغه سوال کوی نو دې الحاف کولو والا او د شګې پشان دی ([6])،

قوله تعالى:- ﴿وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ﴾

﴿بیا فرمائی چې ستاسو صدقات د الله ﷻ علم کښې دی او کله چې تاسو پورا محتاج شئ،الله ﷻ به هغه وخت کښې تاسو ته بدله درکوی او د هغه پاك ذات نه هیڅ څیز پټ نه دې.

---

[1]) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله تعالی (لا یسئلو الناس الحافا..) : ۱۴۷۶، صحیح مسلم: ۱۰۳۹)-

[2]) احمد : ۱۳۸/٤، وسنده حسن)-

[3])ابوداود کتاب الزکاة باب ومن یعطی صدقة .. ۱۶۲۸، وسنده حسن نسائی:کتاب الزکاة باب ومن المحلف:۲۵۹۶،وسنده حسن)-

[4]) ابوداود کتاب الزکاة باب من یعطی من الصدقة وحدالغنی : ۱۶۲۶، وسنده حسن حکیم بن جبیر ضعیف راوی دې ،ترمذی : ۶۵۰، نسائی: ۲۵۹۳، ابن ماجة: ۱۸۴۰)-

[5]) الطبرانی فی الکبیر : ۱۶۳۰،؟؟ سنده ضعیف لا نقطاع)-

[6]) نسائی کتاب الزکاة باب من الحلف : ۲۵۹، وهوحسن او نسائی کښې (الحاف کولو والا په مثل دشګې دې ،والا الفاظ نشته)-

قوله تعالى:- الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
شپه ورځ په پټه او ښکاره د الله ﷻ لار کښې خرچ کوی:- بيا د هغه خلقو تعريفونه بيانيږی چې هغوئ هر وخت د الله ﷻ لار کښې د الله ﷻ د فرمان مطابق خرچ کوی نو هغوئ ته به اجر ملاويږی

قوله تعالى:- وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
او دوی به د هرې ويرې نه امن کښې وی.د بچو په پرورش به هم دوی ته ثواب ملاويږی.لکه څنګه چې د بخاری شريف او مسلم شريف روايت کښې دی.

د خرچ کولو ثواب:- د مکې د فتح په کال چې کله نبی اکرم ﷺ دسعد بن ابی وقاص ؓ پوښتنې لره ورغلو نو دا ئې اوفرمائيل،يو روايت کښې دی چې دا ئې د حجة الوداع په کال فرمائيلی وو.چې ته څه د الله ﷻ د رضا د پاره خرچ کوې نو د هغې بدله کښې به الله ﷻ ستاسو درجې اوچتې کړی تر دې چې ته خپلې بی بی ته د خوراك دپاره څه ورکړې د هغې بدله هم.(۱) مسند احمد کښې دی چې مسلمان څه د ثواب په نيت خپلو بچو باندې خرچ کوی نو هغه صدقه ده.(۲)

د دې ايت شان نزول:- نبی اکرم ﷺ فرمائی چېددې آيت شان نزول د مسلمان مجاهدينو هغه خرچ دې چې په خپلوآسونو باندې خرچ کوی.(۳)ابن عباس ؓ نه هم دا مروی دی.

د شان نزول په حقله دويم روايت:- جبير رحمة الله عليه فرمائی چې علی ؓ سره څلور درهمه وو.چې په هغې کښې ئې يو د الله ﷻ په لار کښې ورکړو.يو ئې د ورځې ورکړو يو ئې د شپې ورکړو يو ئې په ښکاره ورکړو او يو ئې په پټه ورکړو دا آيت نازل شو.دا روايت ضعيف دې(۴)دويم سند سره هم مروی دې.د الله ﷻ اطاعت کښې چې دې خلقو کوم مال خرچ کړو د هغې بدله به د قيامت په ورځ د خپل پرودګار د طرفنه ورته ملاويږی.بې ويرې او بې غمه دا خلق دی.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا
هغه کسان | چې خوری | سود |
څوک چې سودخوری
لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ
نه ودريږی هغوئ | مګر | لکه څنګه چې | ودريږی | هغه کس | چې پاګل کړې وی هغه لره | شيطان | په لاس وروړلو سره
هغوئ به نه پاسی خودهغه چاپه شان چې شيطان په لاس لګولو سره خبطی کړې وی
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ
دا په دې وجه | چې هغوئ | وائی | چې تجارت | په شان | دسود دې | او حلال دا چې حلال کړې دې الله
دا ځکه چې دوئ وائی چې سوداګری (خوهم) دسود په شان ده | اودا عجيبه ده چې الله سوداګری حلاله

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب ان يترک ورثته اغنياء خير: ۲۷٤۲، صحيح مسلم: ۱٦۲۸)-
(۲) احمد: ٤/۱۲۰، صحيح بخاری کتاب النفقات باب فضل النفقة على الاهل: ۵۳۳۱، صحيح مسلم: ۱۰۰۲)-
(۳) ابن ابی احاتم :؟؟ وسنده ضعيف جدا)-
(۴) ددې سند کښې ارسال دې اوددې سند کښې ابن مجاهد عبدالوهاب راوی دې او ده ته امام احمد ضعيف وئيلی دی،امام بخاری او وکيع وائی چه دده خپل پلار نه سماع نشته دې (الميزان : ۲/۶۸۲)، نو دا سخت ضعيف دې)-،

الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۭ فَمَنْ جَاۗءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ

سوداگری| اوحرام کړې ئی دی| سود | نو هغه څوک|چې راشي هغه ته| نصيحت | دطرفه درب هغه نه

کړې ده | اوسود ئي حرام کړې دی | ....نوچاته چې دخپل رب دطرفه نصيحت راغلو ....

فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۭ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ

نو منع شوا| نو دي هغه لره|هغه|چې مخکښې ئې اغستې دي| او معامله دهغه| حواله ده الله ته

اوهغه(دسوداخستونه) منع شوا| نو(پخواني سود)ورته معاف شوا| اودهغه معامله الله پاک ته اوسپارلي شوه

وَمَنْ عَادَ فَاُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا

اوهغه څوک |چې بيا ئې اوکړوسود| نوهغوئ | خاوندان |د اوردی| هغوئ به| په هغې کښې

اوچاچې سودی کاروبار ته بيا واپس اوکړه |نو هم هغوی دوزخيان دی| هميشه به په کښې پراته وی

خٰلِدُوْنَ ۝

هميشه وی |

قوله تعالى:-اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا

د سود خورو عبرتناک انجام:- مخکښې د هغه خلقو بيان وو چې نيکان دی او صدقه ورکوی او زکوة ورکوی او دحاجت مندو اود رشته داروخبر اخلی،هرحال کښې او هروخت کښې د نورو په کار راځی.نو اوس دهغه خلقو بيان دې چې دنيا لره يو طرفته او غصب کونکی او ظلم سره او په ناحقه د خپلو او پردو نه په زور اخستونکی او د خلقو مال لره په ناجائزه اخستونکی دی.

قوله تعالى:-لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۭ

فرمائی چې کله داسود خواره خلق د قبرونو نه راپورته کيږی نو د ليونو او پاګلانو او بې هوشو خلقو په رنګ به راپورته کيږی.ليونی او ديوانه به وی او دوی به اودريدلې هم نه شی.﴿مِنَ الْمَسِّ ۭ﴾نه پس د ﴿يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾لفظ هم يو قرات کښې راغلې دې.

الله سره جنګ ته تيار شئ:- او دوی ته به اووئيلې شی چې اوس وسله واخلئ او خپل رب سره د جنګ دپاره تيار شئ.

د سود خورو حال احوال په حواله د شب معراج:-شب معراج کښې نبی اکرم ﷺ څه خلق اوکتل چې د هغوئ خيټې د چاتو په شان غټې وې نو تپوس ئې اوکړو چې دا کوم خلق دی؟ورته اووئيلې شو چې داسود خواره دی[1]او يو روايت کښې دی چې د دوی په خيټو کښې ماران وو چې د بهر نه په نظر راتلل.[2]او يو طويل حديث کښې دی چې کله مونږ يوسور رنګه نهر ته اورسيدو اود هغې اوبه د وينې پشان سرې وې نو ما اوليدل چې په هغې کښې څه هغه خلق دی چې په مشکله به غاړې ته راتلل ا و فرښتو په کانړو ويشتل او واپس کول به ئې.هغوئ به د دوی خولې وازولې او په دې کښې به ئې يو کانړې کيخودلو،بيا به هغوئ اوتښتيدل او بيا به داشان کيدل.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې دا کوم خلق دی نو ورته اووئيلې شو چې دا د سودخورو ډله ده.[3]

---

[1] البيهقي وسنده ضعيف جدا مردود)-.

[2] ابن ماجة كتاب التجارات باب التغليظ في الربا: ۲۲۸۳،وسنده ضعيف ابو الصلت مجهول اوعلى بن زيد ضعيف راوی دې-

[3] صحيح بخاری كتاب التعبير باب تعبير الرؤيا بعد صلاة الصبح : ۷۰۴۷)-

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا
دا وبال په دوی باندې په دې وجه دې چې دوی به وئیل چې تجارت هم د سودپشان دې، دا اعتراض ددوی په شریعت باندې او احکام الهی باندې وو. او دوی به دې سود ته بیع حلال ونیله. یاد ساتئ چې دوی به د سود قیاس په بیع باندې نه کولو ځکه چې مشرکانو هم دې بلې طریقې سره د بیع کولو د مشروعیت قائل نه وو. اوددې وجې هم که دوی قیاس کولې نوداسې به ئې وئیل سودپه مثال دبیع دې. ددوی مطلب دا ووچې دواړه یو شان څیزونه دی، بیا څه وجه ده چې یودې حلال اوبل دې حرام وی.
قوله تعالى:- وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا
نو دوی ته جواب ورکولې شی دا حلت او حرمت صرف دالله په حکم کیږی او دا هم ممکن دی چې دا جمله هم د کافرو دقول دې نو دوی ته لطافت سره یو بل جواب ورکولې شی چې د دې خبرې د علم لرلو نه باوجود چې دا الله ﷻ حرام کړې دې نوبیا څنګه اعتراض کوئ؟ علیم او حکیم دالله ﷻ احکامو باندې اعتراض کولو والا تاسو څوك یئ؟ د هغه پاك ذات نه د تپوس کولو والا څوك دې،
د ټولو کارونو اصلیت الله ﷻ معلوم دې:- دټولو کارونو اصلیت او د دې عالم اصل خو هغه پاك ذات دې. هغه پاك ذات ته ښه معلوم دی چې د بندګانوحقیقی نفع په څه کښې ده او نقصان په کوم څیزکښې دې، نوهغه پاك ذات نفع والا څیز حلالوی او نقصان والا ټول څیزونه حراموی. هیڅ یو مور به په خپل پئ رودونکی بچی دومره مهربانه نه وی چې څومره الله ﷻ په خپلو بندګانو مهربان دی. که هغه پاك ذات منع کول کوی (د یو څیز نه) نو په هغې کښې مصلحت وی اوکه حکم کوی نو په هغې کښې هم مصلحت وی. چې څوك د الله ﷻ احکام واوری نو د هغه مخکښې روستی ټول ګناهونه معاف کیږی لکه فرمائی چې ﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ او څنګه چې رسول الله ﷺ د فتح مکه[1] په موقع فرمائیلی وو چې د جاهلیت ټول سودونه زمادپښولاندې برباد شو، ړومبې سود چې زۀ ئې ختمول غواړم هغه د عباس سود دې ([2]) نو په جاهلیت کښې چې کوم سودونه اخستې شوی دی د هغې دواپس کولو حکم نشته دې.
قوله تعالى:- فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ
یو روایت کښې دی چې د زیدبن ارقم ﷛ ام ولده ام بحنه عائشه ﷞ لره راغله او وې وئیل چې ما زید باندې یوغلام په اته سوه درهمه خرڅ کړې وو اوما ورته ونیلی وو چې کله هغه سره رقم راشی نوماته دې را کړی. دې نه پس هغه ته د نقدو ضرورت شو نو هغه د وخت نه مخکښې بیا ماباندې په شپږ سوه خرڅ کړو. عائشه صدیقه ﷞ ورته اوفرمائیل چې تا او هغه دواړو ډیر بد اوکړل. او دا بالکل د شرع خلاف دی. ورشه او زید ته اووایه که هغه توبه نه کوی نو د هغه جهاد به هم خراب شی (یعنی د جهاد ثواب به ورته هم نه ملاویږی) چې کوم (جهاد) هغه رسول الله ﷺ سره کړې وو. نو ما اوونیل که زۀ هغه ته هغه دوه سوه پریږدم چې کومې به هغه ماته راکوی. او صرف شپږ سوه ترې واخلم چې ماته زما پوره اته سوه درهم ملاؤ شی. نو عائشه ﷞ اوفرمائیل چې بیا په کښې څه خبره نشته. بیا عائشه ﷞ ﴿فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ﴾ آیت اولوستلو. (ابن ابی حاتم)([3]) دا اثر مشهور دې او د لیل دې د هغه خلقو چې د عینة مسئلې

---

[1]) اصل نسخه کښې داسې دې خو صحیح دادی چه حضرت نبی کریم ﷺ دحجة الوداع په موقع دا ارشاد فرمائیلې وو لکه څنګه چه مخکښې سورة بقره کښې ایت نمبر ۲۷۸ کښې دابن الاحوص روایت کښې ددې صراحت موجود دې)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الحج حجة النبی ﷺ : ۱۲۱۸ ابوداود کتاب البیوع باب فی وضع الربا: ۳۳۳٤ ترمذی: ۳۰۸۷، ابن ماجة: ۳۰۵۵، ابن حبان: ۹٤٤۹)-.
[3]) ابن سعد : ٤٦۸۷، دارقطنی : ۵۲/۳، ح/۲۱۱، او وې فرمائیل چه ام محبة او عالیه مجهول او ناقابل احتجاج دی داروایت صحیح سند سره بیهقی : ۳۲۳/۵ کښې موجود دې)-.

ته حرام وائي.په دې باره کښې نور هم احادیث دي او هغه په کتاب الاحکام کښې دي.والحمدلله.

قوله تعالى: -وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

دسود حرمت او قسمونه:- بیا فرمائي چې چا د سود مسئله واوریده اوبیا هم هغوئ سود اخلی نو هغوئ د سزا مستحق دي.هغه به همیشه جهنم کښې وي،

سودخور سره د الله د رسول ﷺ دجنګ کولو اعلان:- هرکله چې داآیت نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې څوک اوس هم مخابره نه پریږدي نو هغه دې د الله رسول ﷺ سره جنګ د پاره تیار شي.(ابوداود) (۱)

مخابره:- مخابره دې ته وائي چې یو کس دبل کس زمکه اوکري او دا شرط په کښې کیږدي چې د زمکې ددې حصې نه څومره (فصل) اوشو هغه زما او باقي به ستاوي.

مزابنه:- مزابنه دې ته وائي چې په اونه کښې څومره کهجورې دی هغه زما به ددې بدله کښې تاته دخپل طرفنه نورې تیارې کهجورې درکړم.

محاقله:- او محاقله دې ته وائي چې په پټی کښې په وږوکښې څومره غله ده د هغې بدله کښې د خپل طرفنه څه غله ورکول او هغه اخستل،دا ټول صورتونه شریعت حرام کړی دی چې سود بالکل د مونږه اوباسي.ځکه په دې صورتونو کښې صیح طور سره نشي معلومیدې.بعضې علماء کرامو ددې څه علتونه راویستی دی او بعضو څه.یو جماعت خپل علت باندې قیاس اوکړو او دهغه ټول کاروبار نه نې منع اوکړه چې په کوموکښې داعلت موندې شو.اوبل جماعت دبل علت په وجه.حقیقت دادې چې مسئله لږه مشکل ده او تر دې عمر بن خطاب ﷺ فرمائي چې افسوس دریومسئلو باندې زۀ پورا اونه رسیدم.د نیکه دمیراث د کلاله مسئله او د سود صورتونو باندې.(۲)

چې په کومو څیزونوکښې د سود یا د حرامو شک وي نو د هغې بچ کیدل:- یعنی بعضې کاروبارونه په دې صورتونوکښې چې په هغې کښې د سود شك وي،بیا چې کوم وسائل هغې ته د رسیدو دپاره دی، هر کله چې دا حرام دی نو هغه وسائل به هم حرام وي لکه څنګه چې هغه څیز واجب کیږي چې د هغې نه بغیرڅه واجب پورا کیدو والا نه وي.د بخاري شریف او مسلم شریف حدیث کښې دی چې حلال ښکاره دی اوحرام هم ښکاره دی.لیکن څه کارونه مینځنی د شک دی،دې شك والا څیزونو نه بچ کیدو والا خپل دین او خپل عزت بچ کړو.او دې شکی څیزونو کښې پریوتونکې حرامو کښې پریوتونکې دې.لکه څنګه چې یو شپونکې په یو صحرا کښې خپل څناور څروی،ممکن دی چې یو څناور دې صحرا ته هم ورشی.(۳)سنن کښې حدیث دې چې کوم څیز تا په شك کښې اچوی نو هغه پریږده او هغه څیز اختیار کړه چې دشك نه پاك وي.(۴) اوبل حدیث کښې دی چې ګناه هغه ده چې زړه ئې اونه منی اوپه طبیعت کښې شك پیدا کړي.او خلق ددې په خبریدو ښه نه ګڼړی (۵)، یو روایت کښې دی چې د خپل زړه نه د فتوئ تپوس اوکړه اګر چې خلق هم فتوئ ورکوی.(۶)

ابن عباس ﷺ فرمائي چې د سود حرمت د ټولو نه آخر کښې نازل شو.(بخاری) (۷)

د سود باره کښې د عمر ﷺ قول:- عمر فاروق ﷺ به دا فرمائیل چې ماته ددې پورا تفسیر راونه رسیدو او

---

(۱) ابو داود کتاب البیوع باب فی المخابرة:۳٤۰٦، وسنده ضعیف،ابو الزبیر مدلس راوی دې او تصریح بالسماع ثابت نه دی،-

(۲) صحیح بخاری کتاب الاشربة باب ماجاء فی ان الخمر ما خامر العقل من شراب : ۵۵۸۸، صحیح مسلم: ۳۰۳۲)-

(۳) صحیح بخاری کتاب الایمان باب فضل من استبرالدینة : ۱۵۲، صحیح مسلم: ۱۵۹۹، ابوداود: ۳۳۲۹)-

(۴) ترمذی کتاب صفة القیامة باب حدیث اعقلها وتوکل .... : ۲۵۱۸، وسنده صحیح،نسائی: ۵۷۱٤)-

(۵) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب تفسیر البر والاثم : ۲۵۵۳، ترمذی: ۲۳۸۹)-

(٦) احمد: ۲۲۸ ؟؟وسنده ضعیف)-

(۷) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقرة باب (واتقوا یوما ترجعون فیه الی الله) : ٤٥٤٤)-

رسول الله ﷺ وفات شو.انې خلقو اسود هم پرېږدئ او هغه څيز هم پرېږدئ چې په هغې کښې شك وي.(مسند احمد) ([1]).عمرفاروق ﷺ يو خطبه کښې اوفرمائيل چې شايد زۀ تاسو د هغه څيزونو نه منع کړم چې ستاسو دپاره نفع بخش وي.او ممکن دي چې تاسو ته داسې احکام درکړم چې ستاسو د مصلحت خلاف وي.واورئ! قرآن پاك کښې د ټولو نه آخرى حرمت د سود نازل شو او دې نه پس د نبى كريم ﷺ وفات اوشو،افسوس چې دا ئې مونږ ته وضاحت سره بيان نه کړل.نو تاسو هر هغه څيز پرېږدئ چې په کومې کښې شك وي.(ابن ماجه).([2])

د سود ګناه،د سود اسباب،او د سودى کاروبار سره پيوسته خلق:- يو حديث کښې دى چې د سود درې اويا (۷۳) ګناهونه دى چې په هغې کښې د ټولو نه وړه ګناه داده چې انسان خپلې مور سره زنا اوکړى.د ټولو نه لوئې سود د مسلمان بې عزتى كول دى.(مستدرك حاكم) ([3]) فرمائى چې داسې زمانه به راشى چې خلق به سود خورى،صحابه كرامو ﷺ تپوس اوکړو چې ټول به ټوله.وې فرمائيل چې څوك ئې نه خوری هغه ته به هم ددې ګردوغبار خو اورسى.(مسنداحمد) ([4])نوګردوغبار نه د بچ كيدو دپاره هغه اسبابو ته نزدې ورتلل نه دى پکار چې کوم دې حرامو كاروبارونو طرفته د تلو دپاره لار صفا كوى.

عائشه ﷺ نه مروى دى چې كله دسورة بقره آخرى آيت د سود باره کښې نازل شو نو نبى كريم ﷺ جمات کښې دا تلاوت کړو او د شرابو كاروبار او د شرابو تجارت ئې حرام اوګرځولو.([5])بعض ائمه وائى چې دا شان شراب او د دې دكاروبار هر رنګ اخستل خرڅول وغيره هغه ټول وسائل ئې ختم کړل چې کوم دې ته رسى هغه رسول اكرم ﷺ حرام کړل.

حرامو لره د حلالولو د حيلې او كوشش نه منع:- صحيح حديث کښې دى چې الله ﷺ يهوديانو باندې لعنت اوکړو ځکه چې كله هغوئ باندې چربى حرامه شوه نو هغوئ حيلې جوړې کړې او چربى به ئې ويلې كوله او خرڅوله به ئې او د دې قيمت به ئې خوړلو ([6]).غرض دا چې دهوكې او حيلې سره حرام لره حلالولو كوشش هم حرام دې او موجب لعنت دې.داشان مخكښې حديث هم تير شوې دې چې په هغې کښې دى چې کوم يو سړې يو دريو طلاقووالا ښځې سره نكاح په دې غرض اوكړى چې د رومبى خاوند د پاره حلاله شى نو په ده باندې او په هغه خاوند دواړو باندې د الله ﷺ لعنت او غضب دې.د آيت﴿تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾تفسير اوګورئ.

د سود سره متعلق په هر يو څيز باندې د الله ﷺ لعنت:- حديث شريف کښې دى چې سود خور باندې او په نورو خورونكى باندې او په دې باندې شهادت وركونكى باندې او په دې باندې ګواهى كوونكى باندې او ددې ليكونكى باندې د الله ﷺ لعنت دې ([7])، نو ظاهردى چې كاتب او شاهد ته څه ضرورت وو چې خامخا د الله ﷺ لعنت کښې ځان راولى.مراد دادې چې په ظاهره د يو شرعى عقد په صورت

---

[1]) احمد: ۳٦/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب التغليظ فى الربا: ۲۲۸٦،؟؟ وسنده ضعيف قتاده مدلس اووده دسماع تصريح نشته دې)-

[2]) ددې سند کښې هياج بن بسطام دې اوده ته امام احمد صاحب متروك وئيلى دى (الميزان: ۳۱۸/۴ رقم ۹۲۸۷)- ابن ماجة كتاب التجارات باب التغليظ فى الربا : ۲۲۷۵، مختصرا وهو حسن حاكم : ۳۷/۲)-

[3]) احمد: ٤۹٤/۲، ابو داود كتاب البيوع باب فى اجتناب الشبهات : ۳۳۳۱، نسائى: ٤٤٦۰، ابن ماجة: ۲۲۷۸، ؟؟وسنده ضعيف حسن بصرى مدلس دې او ددوى دابوهريره رضى الله عنه نه سماع ثاب نه ده)-

[4]) احمد: ٤٦/٦، صحيح بخارى كتاب الصلاة باب تحريم تجارات الخمر فى المسجد: ٤٥۹، صحيح مسلم: ۱۵۸۰، ابوداود: ۳٤۹۰، ابن ماجة: ۲۳۸۲)-

[5])

[6]) صحيح بخارى كتاب احاديث انبياء باب ماذكر عن بنى اسرائيل : ۲٤٦۰، صحيح مسلم: ۱۵۸۲)-

[7]) صحيح مسلم كتاب المساقاة باب لعن اكل الربا وموكله: ۱۵۹۷)-

راوړلو سره حیله اوکړي او سود لیکي او لولي خو ولې بیا هم ملعون دي.علامه امام ابن تیمیه رحمة الله علیه ددې حیلو حوالو رد کښې یو مستقل کتاب د ابطال التحلیل په نوم لیکلې دې.اودا په دې موضوع باندې یو بهترین کتاب دې.الله ﷻ دې په هغوئ رحمتونه نازل کړي او هغوئ نه دې راضي شي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ	الرِّبٰوا	وَيُرْبِي	الصَّدَقٰتِ ؕ	وَاللّٰهُ	لَا يُحِبُّ	كُلَّ
ختموي الله	سود	او زیاتوي	صدقې	او الله	نه خوښوي	هر انسان
الله تعالی سود کموي		او صدقې زیاتوي		او دالله پاک	هیڅ	ناشکره بدعمله
كَفَّارٍ	اَثِيْمٍ ۝	اِنَّ الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ	وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ	
ناشکره	بدعمله	بیشکه هغه کسان	چي ایمان راوړي	او اوکړي عمل نیک	او قائم کړي مونځ	
سړي نه خوښوي		اوځوک چې ایمان را وړي		او نیک کارونه کوي	او دمونځ پابندي کوي	
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ	لَهُمْ	اَجْرُهُمْ	عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ	وَلَا خَوْفٌ	عَلَيْهِمْ	وَلَا
اوورکړي زکاة	ده دهغوئ دپاره	بدله دهغوئ	په نزد درب دهغوئ	اونه به وي یره	په هغوئ	اونه به هغوئ
اوزرکاة ورکوي	نودهغوئ اجر بیشکه خپل الله تعالی سره دې			نه به په هغوئ څه قسم ویره راشي		اونه
هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝						
غمژن شي						
به هغوئ غمژن شي						

قوله تعالی:- يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ؕ

سودي کاروبار د خیر وبرکت نه خالي وي:- الله ﷻ فرمائي چې هغه سود لره بربادوي یعني یا خو هغه بالکل تباه کوي یاددې خیر و برکت ختموي،دنیا کښې هم هغه د تباهئ باعث جوړیږي او آخرت کښې هم د عذاب سبب جوړیږي.لکه بل ځائې کښې فرمائي چې ﴿ قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ ﴾ یعني ناپاك او پاك برابر نه دي اګر چې تاسو لره ناپاك زیاتئ کښې واچوي. او بل ځائې کښې فرمائي چې ﴿وَيَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهٗ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهٗ جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهٗ فِيْ جَهَنَّمَ﴾ یعني خباثت والا څیزونو لره ګډوډ کولو والا به جهنم ته داخلولې شي. اوبل ځائې کښې دي چې ﴿وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا﴾ یعني ستاسو ورکړې شوي سود سره چې تاسو کوم مال زیاتول غواړئ هغه دراصل نه زیاتیږي.همداشان عبدالله بن مسعود ﷺ والا روایت کښې دي اګر چې سود کښې زیاتې اوشي نو د دې انجام کمې وي.(مسند احمد).([1])

د ذخیره اندوزئ ممانعت:- دمسند یو بل حدیث کښې دي چې امیرالمومنین عمرفاروق ﷺ دمسجد نه راوتلو نو غله نې اوکتله چې خوره وره پرته ده،تپوس نې اوکړو چې دا غله چرته نه راغله ؟ نو خلقو ورته اووئیل چې د خرڅ دپاره راغلې ده.عمرفاروق ﷺ دعا اوکړه چې اې الله ﷻ ! په دې کښې برکت واچوې،خلقو اووئیل چې دا غله په ګران نرخ خرڅولو دپاره جمع کړې شوې وه،تپوس نې اوکړو چې چا جمع کړې وه؟خلقو اووئیل چې یو خو فروخ چې د عثمان ﷺ مولی دې او بل ستاسو آزاد شوې

---

[1]) احمد: ٣٩٥/١، ابن ماجة کتاب التجارات باب التغلیظ فی الربا: ٢٢٧٩، وسنده صحیح)-

غلام.عمرفاروق ﷺ دواړه راوغوښتل او ورته ئې اوفرمائيل چې تاسو داسې ولې اوکړل؟هغوئ جواب کښې اووئيل چې مونږ ئې په خپلو مالونو اخلو چې کله غواړو نو اخلو به ئې او چې کله غواړو نو خرڅوؤ به ئې،مونږ ته اختيار دې.عمر فاروق ﷺ اوفرمائيل واورئ!اما د رسول الله ﷺ نه آوريدلي دي چې کوم کس مسلمانانو باندې په زيات نرخ خرڅولو د پاره غله کيږدي(جمع کړي)نو الله ﷺ به هغه مفلس کړي يا به ئې جذامي کړي.په دې آوريدو سره فروخ خو اوفرمائيل چې زما توبه ده،زۀ الله ﷺ سره وعده کوم چې بيا به داکار نه کوم.ليکن د عمرفاروق ﷺ غلام هم دا اووئيل چې مونږ خو ئې په خپل مال اخلو او ددې نه نفع اوچتوؤ او خرڅوؤ ئې.په دې کښې څه حرج دې.د حديث راوی يحيی رحمة الله عليه فرمائي چې ما اوکتل چې هغه غلام په جذام مرض پريوتو.او د جذام مرض کښې به گرزيدو.(۱)ابن ماجه کښې دی چې کوم سړې دمسلمانانو غله په گران نرخ خرڅولوده‌پاره جمع کړي نوالله ﷺ به هغه مفلس او جذامي کړي (۲)

قوله‌تعالی:-وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ

بيا فرمائي چې هغه صدقه زياتوی.﴿ يربی﴾(بغير د تشديد د با) کښې دويم قرات ﴿ يربی ﴾(په تشديد د با) هم دی.

د پاکې گټې صدقه الله ﷺ په خپل ښي لاس کښې اخلي:- صحيح بخاری کښې حديث دې چې کوم سړې د خپلې پاکې گټې نه يو کهجوره هم خيرات کړي نو هغه الله ﷺ په خپل ښي لاس کښې اخلي،بيا پالي لکه څنگه چې تاسو خلق بچي پالئ او د دې ثواب د غر برابر جوړوی.(۳)او پاکو څيزونو نه سوا ناپاک څيزونه قبول نه فرمائي.

د يوې کهجورې د صدقې کولو ثواب د احد د غر برابر:- يو بل روايت کښې دی چې د احد د غر برابر ورته ديوې کهجورې ثواب ملاويږي.(۴)اويو بل روايت کښې دی چې يولقمه ورته داحد دغربرابر ملاويږي.(۵) نو تاسو خيرات او صدقات ورکوئ.

بيا فرمائي چې کافران،نافرمان،زبان درازه،اوبدوکارونو کوونکو لره الله ﷺ نه خوښوی.مطلب دادې چې کوم خلق صدقې او خيرات نه ورکوی او الله ﷺ چې کومه وعده کړې ده په هغې صبر او شکر نه کوی او مال جمع کوی او بدو او خلاف شرع طريقو سره گټه کوی او د خلقو مالونه باطلو او ناحقو طريقو سره خوري،دا د الله ﷺ دښمنان دي او دې ناشکرو او نافرمانو سره الله ﷺ محبت نه کوی.

قوله‌تعالی:-اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ

بيا د هغه بندگانوتعريف کوی چې د خپل رب احکام مني.مخلوق سره نيکي او احسان کوی.مونځونه کوی اوزکوة ورکوی او د قيامت په ورځ به دهغوی تکليفونو او غمونو نه په امن کښې وی،هيڅ ويره به د دوی په زړه کښې نه وی بلکه دوی ته به الله ﷺ ډير انعامات ورکوی.

مَا بَقِيَ	وَذَرُوْا	اتَّقُوا اللهَ	اٰمَنُوْا	يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ
هغه چې باقي پاتي دي	او پريږدئ	دالله نه اوويريږئ	چې ايمان مو راوړې دي	اې هغه کسانو
باقي سودونه پريږدئ	....	دالله تعالی نه ويريږئ		اې مؤمنانو

(۱) احمد : ۲۱/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب الحكرة والجلب: ۲۱۵۵، مختصرا وسنده حسن خو د ذخيره کولو حرمت ددې سياق نه علاوه نورو رواياتو نه هم ثابت دی ا وگورئی :صحيح مسلم: ۱۲۰۵، ابوداود: ۳۴۴۷)-

(۲) احمد : ۲۱/۱، ابن ماجة كتاب التجارات باب الحكرة والجلب: ۲۱۵۵، مختصرا وسنده حسن)-

(۳) صحيح بخاری كتاب الزكاة باب الصدقة من كسب طيب : ۱۴۱۰، صحيح مسلم: ۱۰۱۴)-

(۴)صحيح مسلم كتاب الزكاة باب قبول الصدقة من الكسب الطيب وتربيتها:۱۰۱۴، ترمذی: ۶۶۱،نسائی: ۲۵۲۶،ابن ماجة: ۱۸۴۲)

(۵) ترمذی كتاب الزكاة باب ماجاء في فضل الصدقة: ۶۶۲)-

مِنَ الرِّبٰوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ۝ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ اللّٰهِ

دسو د نه | كه يئ تاسو | مومنان | خو كه اونهٔ كړو تاسو | نوخبر شئ | په جنګ سره | دطرفه دالله نه

.... | كه تاسوپه دربښتیامومنان يئ | اوكه داسې موّاونه كړل نود الله تعالى او د هغه د رسول دطرفه جنګ ته

وَرَسُوْلِهٖ ۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِكُمْ ۚ لَا تَظْلِمُوْنَ وَلَا

او درسول دهغه نه | او كه تاسو توبه كړه | نو شته تاسو لره | اصل | دمالونو ستاسو | مهٔ تاسو ظلم كوئ | اونهٔ دې

جنګ ته تيار شئ | اوكه تاسو(منع شئ)اوتوبه اوباسئ | نوخپل اصلى رقم ستاسو حق دې | مه ظلم كوئ اومه

تُظْلَمُوْنَ۝ وَاِنْ كَانَ ذُوْعُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ ۭ وَاَنْ تَصَدَّقُوْا

په تاسو ظلم اوشي | اوكه وو قرض اغستونكې | خاوندان دناداري | نو انتظار | دفراخئ پورې | اوكه صدقه ئې كړئ تاسو

ظلم زغمئ | اوكه د قرض دار لاس تنګ وى نو دلاس آزاديدو پورې ورته اوګورئ | اوصدقه وركول

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ۝ وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ

نودا بهتره ده | ستاسو دپاره | كه تاسو | پوهيږئ | او اويريږئ | دهغه ورځې نه | چې واپس كيږئ به تاسو په هغې كښې

ستاسودپاره ډيربهتر دى | كه تاسوپوهيږئ | اودهغې ورځې نه اويريږئ چه په هغې كښې به الله تعالى ته

اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ۝

الله ته | بيا به پوره وركړې شي | هر نفس ته | بدله دهغه عمل چې كړې ئې وي | او په هغوئ به | هيڅ ظلم نهٔ كيږى

مخامخ كيږئ | بيا به هرچاته د خپل كار(بدله) پوره پوره وركولې شي | اوهيڅ زياتې به ورسره نشي كولې

د الله ﷻ د اصل مال د اخستلو او د سود د پريخودلو حكم:- الله ﷻ ايماندارو ته د تقوى حكم كوى او د هغه كارونو نه ئې منع كوى چې په هغې سره هغه ناراضه شى او رضامندى ئې لرې شى.

قوله تعالى:- يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوٓا

نو فرمائى چې د الله ﷻ لحاظ اوساتئ اوتولوكارونوكښې د الله ﷻ نه ويريږئ كوم سود چې ستاسو په خلقوباندې باقى دې نوخبردار كه تاسومسلمانان يئ نو اوس هغه مه اخلئ،هغه حرام شو.

د ايت شان نزول:- دا آيت نازل شو.د ثقيف قبيلې عمروبن عمير او د بنو مخزوم قبيلې بنو مغيره باره كښې د جاهليت په زمانه كښې د دوى د سود كاروبار وو.د اسلام نه پس بنو عمرو د بنو مغيره نه خپل سود اوغوښتلو او هغوئ اووئيل چې دا خو اوس موئږ د اسلام راوړلو نه پس نهٔ ادا كوو.په دې خبره جنګ زيات شو.د مكې مكرمې نائب عتاب بن اسيد ﷺ رسول الله ﷺ ته دا خبره اوليكله نو په دې باندې دا آيت نازل شو او رسول الله ﷺ ورته دا آيت اوليكلو او هغوئ ته ئې اوليږلو.او هغوئ د پاره ئې زيات شوې سود اخستل حرام اوګرځولو ، نو هغوئ توبه ګار شو او خپل سود ئې بالكل پريښودو.

([1]) په دې آيت كښې زبردست وعيد دې په هغه خلقو باندې چې د سود د حراميدو علم لرى او ددې باوجود بيا هم د دې نه نهٔ منع كيږى.

قوله تعالى:- فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ

سودخورى الله ﷻ او رسول ﷺ سره جنګ دې:- ابن عباس ﷺ فرمائى چې سود خور ته به د قيامت په ورځ اووئيلې شى چې خپله وسله واخله او د الله ﷻ او رسول ﷺ سره د جنګ دپاره تيار شه.

د سود خور نه دې څټ پريكړې شى:- عبد الله بن عباس ﷺ فرمائى چې امام وخت باندې فرض دى كه

([1]) ابن ابى حاتم : ۳/۱۱۴۰)-

سود خواره سود لره نه پریږدی نو په هغوئ دې توبه اوباسی.اوکه توبه نه کوی نو د دوی څټونه دې اووهی.[1]د حسن رحمة الله علیه او ابن سیرین رحمة الله علیه فرمان هم دا دې.
قتاده ﷺ فرمائی چې اوګورئ الله ﷻ هغوئ ته د هلاکیدو دهمکی ورکړه.او د ذلیله کیدو نې قابل کړل.خبردار سود نه او د سود لین دین نه بچ اوسئ.حلال څیزونه او حلال خریدوفروخت ډیر څه دی. لوګې تندې تیرې کړئ خو د الله ﷻ د معصیت نه لرې اوسئ.هغه روایت به درته هم یاد وی چې کوم مخکښې تیرشو چې عائشه ﷵ په یو معامله کښې د زید بن ارقم ﷺ باره کښې فرمائیلی وو چې دده جهاد برباد شو ځکه چې د هغه په معامله کښې د سود نسبت وو.او دا ځکه چې د الله ﷻ دښمنانو سره د مقابلې کولو نوم جهاد دې.اوسودخوری الله ﷻ سره مقابله کول دی،خو د دې اسناد کمزورې دی.
قوله تعالی:-وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ
صرف مال اخلئ:- بیا ارشاد کیږی که توبه مو اوویسته نوخپل اصل مال ترې بې شکه واخلئ چې کوم مو په چا قرض وی مه په زیات اخستلو سره په هغه باندې ظلم کوئ او نهٔ دې هغه تاسو باندې په نهٔ درکولویا په کمو درکولو ظلم کوی،رسول الله ﷺ د حجة الوداع په موقع باندې فرمائیلی وو زهٔ د جاهلت د زمانې ټول سود ختموم.اصل رقم واخلئ.او سود مه اخلئ.او مه په چا باندې ظلم کوئ چې کم ورکړئ او زیات ترې اخلئ.د عباس بن عبدالمطلب ټول سود زهٔ بربادوم.[2]
قوله تعالی:-وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ
غریب مفلس قرضداری ته وخت ورکول او د قرض دمعاف کولو اجر و ثواب:- بیا ارشاد فرمائی که یو مفلس سړې وی اوهغه سره دومره مال نه وی چې هغه ستاسوقرض ادا کړی نو هغه ته مهلت ورکړئ او چې خیر دې څه موده پس نې راکړه.داسې مه کوئ چې هغې پسې سود جمع کوئ او څه موده تیره شي اوبیاورته اووائې چې دومره دومره سودراکړه بلکه بهتردادی چې غریبانانوته خپل سود معاف کړئ.[3]
قرض داری ته د وخت ورکولو فضیلت:- د طبرانی حدیث کښې دی چې څوك د قیامت په ورځ د الله ﷻ د عرش لاندې سیورې غواړی نو هغه ته پکار دی چې داسې سړی ته دې مهلت ورکړی یا دې معاف کړی.دمسند احمدیو حدیث کښې دی چې یو سړې یو مفلس کس سره خپل قرض وصلولو کښې نرمی اوکړی او هغه ته مهلت ورکړی نو څو ورځو پورې چې هغه رقم ادا نکړی ده ته د هغه رقم برابر هره ورځ د خیرات کولو ثواب ملاویږی.او یو روایت کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې هره ورځ د خیرات کولو دوچنده ثواب ملاویږی.په دې آوریدو سره بریده ﷺ اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ چې تاسو خو مخکښې یو چنده ثواب وئیلې وو اوس دوچنده څنګه شو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې آو کله میعاد ختم شوې نه وی نو یو چنده ثواب او کله چې میعادختم شی نو دوچنده ثواب ملاویږی.[4]
د قتاده ﷺ عمل:- د قتاده ﷺ یو سړی باندې قرض وو،دوی به هره ورځ هغه سړی ته د قرض تقاضا کوله.خو هغه سړې به پټیدو او دهٔ سره به اکثر نه ملاویدو.یوه ورځ یو ماشوم راووتلو نو د هغه نه نې تپوس اوکړو،هغه ورته اووئیل چې په کور کښې دې او روټئ خوری.نو قتاده ﷺ هغه ته اوچت آواز اوکړو او ورته نې اووئیل چې ماته معلوم شو چې ته کور کښې موجود نې.بهر راوزه او ماسره سوال جواب اوکړه.هغه غریب بهر راووتلو،دوی ورته اووئیل چې چرته پټ شوې نې؟هغه سړی ورته اووئیل

---

[1] الطبری : ۶/۲۵)-
[2] ابوداود کتاب البیوع باب فی وضع الربا : ۳۳۳٤، وسنده حسن ترمذی: ۳۰۸۷، ابن ماجة: ۳۰۵۵، ددې شواهد د پاره اوګورئ: صحیح مسلم: ۱۲۱۸، ابوداود: ۱۹۰۵، ابن حبان: ۹۴۴)-
[3] الطبری: ۸۹۹،)-
[4] احمد: ۳٦۰/۵، ابن ماجة: کتاب الصدقات باب انظار المعسر: ۲٤۱۸، وهو صحیح)-

چې خبره داده چې زهٔ غریب یم او ماسره په دې وخت کښې رقم نشته دې او د شرم د لاسه نه راوزم او تاسو سره نه ملاویږم.دوی ورته اووئیل چې قسم اوخوره،هغه قسم اوخوړو.دوی په ژړا شو او وې وئیل چې ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چې کوم څوك یو غریب قرضداری ته مهلت ورکړی او یا ورته خپل قرض معاف کړی نو هغه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ د عرش د سیورې لاندې وی.(صحیح مسلم)([1])

غریب قرض داری ته وخت ورکول جنت ته د تلو سبب دې:- ابویعلی یو حدیث روایت کړې دې چې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې د قیامت په ورځ به یو بنده الله ﷻ ته حاضر کړې شی،الله ﷻ به د هغه نه سوال اوکړی اووایه تا زما دپاره څه نیکی کړې ده.دې به اووانی چې اې الله ﷻ! ما د یو ذرې برابر داسې څه نیکی نه ده کړې چې زهٔ نن د هغې بدله اوغواړم.الله ﷻ به ترې نه بیا تپوس اوکړی نو دې به همدا جواب ورکړی چې اې الله ﷻ ماته یو وړه شان خبره یاده ده چې تا د خپل فضل نه ما ته څه مال راکړې وو او ما به تجارت کولو.او خلقو به زما نه قرض اخستلو.کله چې به ما اوکتل چې دا سړې غریب دې او قرض په وعده نشی رسولې نو ما به هغه ته څه نور مهلت ورکړو او په مالدارو به مې سختی نه کوله.اوکه څوك به مې اولیدو چې ډیر زیات غریب دې نو هغه ته به مې قرض معاف کړو.بیا به الله ﷻ اوفرمائی چې بیا دې ولې زهٔ په تا باندې آسانی اونکړم او زهٔ خو د ټولو نه زیات لوئې اسانی کونکې یم.ما تهٔ اوبښلې او جنت ته داخل شه ([2])

د عرش د سیورې د لاندې کیدو سبب او ذریعه:- مستدرك حاکم کښې دی چې کوم سړې دالله ﷻ لار کښې د جهاد کونکی غازی مدد اوکړی یا د هغه سړی مدد اوکړی چې مال ورسره نه وی او قرضدار وی یا د هغه غلام مدد اوکړی چې د هغه آقا وئیلی وی چې دومره رقم راکړه نو تا به آزاد کړم،نو الله ﷻ به دهٔ ته په هغه ورځ سیورې ورکړی چې په کومه ورځ بل سیورې نهٔ وی([3])

د دعا د قبلیدو او د تکلیف د لرې کیدو سبب او ذریعه:- مسنداحمد کښې دی چې کوم سړې غواړی چې د هغه دعا دې قبوله شی او دده نه تکلیف اومصیبت لرې شی نوهغه ته پکار دی چې دهغه خلقو سره مدد اوکړی چې کوم په تنګئ کښې اخته وی.([4])

د عرش د سیورې لاندې کیدو په حقله یو بل حکایت:- عباد بن ولید رحمة الله علیه فرمائی چې زهٔ او زما پلاردعلم حاصلولو دپاره اووتلو.او مونږ اووئیل چې انصارو نه به احادیث لولو.دټولو نه مخکښې زمونږ ملاقات ابوالیسر ؓ سره اوشو او هغوئ سره د هغوئ غلام وو.او د هغه په لاس کښې یو رجسټر وو.او د غلام او آقا یو شان لباس وو.زما پلار اووئیل چې ترهٔ ته خو غصه کښې ښکارې.نوهغه اووئیل چې آؤ واوره فلانی سړی باندې زما قرض وو او د قرض موده پوره شوې وه.زهٔ هغه ته ورغلم چې خپل قرض ترې وصول کړم سلام مې اوکړو او تپوس مې اوکړو چې هغه کور کښې شته دې.د کور نه جواب ملاؤ شو چې نه،اتفاق سره د هغه یو بچې د کور نه راووتلو،ما د هغه نه تپوس اوکړو چې ستا پلار چرته دې؟هغه اووئیل چې ستاسو آواز آوریدو سره دکټ لاندې شو.ما ورته بیا آواز اوکړو او ورته مې اووئیل چې ماته معلوم شو چې پټ شوې نې.پتیږه مه راشه جواب راکړه،هغه راغلو نوما ورته اووئیل چې ولې پټ شوې نې؟هغه اووئیل چې صرف ددې وجې چې ماسره په دې وختد کښې پیسې نشته دې،ما وې که تاسره ملاؤ شم نو یا خو به څه د دروغو بهانه کوم یا به غلطه وعده کوم نو ددې وجې تا

---

[1]) صحیح مسلم: ١٥٦٣)-.
[2]) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب ماذکر عن بنی اسرائیل:٣٤٥١، صحیح مسلم: ١٥٦٠، ابن ماجة: ٢٤٢٠، بالفاظ مقاربة)
[3]) حاکم: ٢١٧/٢، احمد: ٤٨٧/٣،)-.
[4]) احمد : ٢٣/٣، زیدعمی ضعف (المیزان: ١٠٢/٢، رقم: ٣٠٠٢) اودسند دانقطاع په وجه دا روایت ضعیف دې،

ته د مخامخ کیدو نه ویریدم.تاسو د رسول الله ﷺ صحابی یئ تاسو ته به څه دروغ اووایم.ما ورته اوونیل چې ته ربښتیا وائې او ستا دې په خدائې قسم وی چې تاسره رقم نشته دې نو هغه اوونیل چې په الله قسم ماسره رقم نشته دې.ما ورته درې ځل قسم ورکړو او د رجسټر نه مې د هغه نوم کټ کړو.او رقم مې جمع کړو او هغه ته مې اوونیل چې زۀ ستا نوم کټ کوم.اوس که تاسره راشی نو رابه ئې کړې او که نه وی معاف دی درته.واوره‌ازما دې دواړو سترګو کتلی دی او زما دې دواړو غوږونو اوریدلی دی او زما دې زړه ښه یاد کړی دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې څوك په سخته کښې چا ته مهلت ورکړی یا ئې معاف کړی نو الله ﷻ به هغه ته په خپل سیوری کښې ځائې ورکړی.(۱)

غریب قرض داری سره نرمی کوونکې به د دوزخ د ګرمئ نه اوساتلې شی:- مسند احمد کښې یو روایت کښې دی چې رسول الله ﷺ مسجد ته راغلو او زمکې طرفته ئې اشاره اوکړه او وې فرمائیل چې څوك یو نادار سړې سره آسانی اوکړی یا هغه معاف کړی نوالله ﷻ به هغه دجهنم دګرمئ نه اوساتی.واورئ ! دجنت کارونه مشقت والا دی او د خواهش خلاف دی او د جهنم کارونه آسانئ والا دی او د نفس د خواهش مطابق دې،نیك بخت هغه خلق دی چې د فتنو نه بچ شی.هغه ګوټ چې انسان په غصه کښې اوڅکی د هغې نه زیات الله ﷻ ته خوښ ګوټ بل نشته.د داسې کوونکو زړه الله ﷻ دایمان نه ډکوی.(۲)

په مفلس رحم کول د ګناهونو د ښښنې سبب:-طبرانی کښې دی چې کوم سړې یومفلس باندې رحم اوکړی دخپل قرض په وصولولوکښې او په هغه باندې سختی اونه کړی نوالله ﷻ هم دې په ګناهونو باندې نه نیسی تردې پورې چې هغه توبه اوکړی (۳)

قوله‌تعالی:- وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ اِلَى اللّٰهِ

دې نه پس الله ﷻ خپلو بندګانو ته نصیحت کوی او دوی ته د دنیا د زوال او د مال د فنا کیدو او د آخرت راتلل او د الله ﷻ طرفته واپس تلل.

قوله‌تعالی:- ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ

اودخپلو اعمالو حساب ورکول اوېدې ټولو اعمالو جزااوسزا ملاویدل یادوی.او هغوئ د خپلو عذابونو نه ویروی.

د قران کریم د ټولو نه وروستونی ایت:- دا هم مروی دی چې د قرآن پاك د ټولو نه آخری آیت هم دادې.د دې آیت نازلیدو نه پس رسول الله ﷺ صرف نهه شپې ژوندې وو.او د ربیع الاول په دویم تاریخ د پیر په ورځ د رسول الله ﷺ وفات اوشو(۴) ﴿اللهم صل وسلم علیه﴾.ابن عباس ﷺ نه یو روایت کښې دی چې دې نه پس رسول الله ﷺ یودیرش ورځې ژوندې وو.ابن جریج رحمة الله علیه فرمائی چې د سلفو قول دادې چې دې نه پس رسول الله ﷺ نهه ورځې ژوندې وو او د هفتې ورځې نه شروع اوشوه او د پیر په ورځ وفات شو (۵) الغرض قرآن پاك کښې د ټولو نه آخری آیت هم دا نازل شوې دې.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْۤا	اِذَا تَدَايَنْتُمْ	بِدَيْنٍ اِلٰۤى اَجَلٍ	مُّسَمًّى
آ هغه کسانو	اچې ایمان مو راوړې دې	کله چې تاسو دیو بل سره معامله کوئ	په قرض سره دنیټې	مقررې پورې

ائې مومنانو! هرکله چې تاسوتریومقررې نیټې پورې دقرض لین دین کوئ!..................

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب حدیث جابر الطویل : ۳۰۰۶)-

(۲) احمد: ۳۲۷/۱ وسنده موضوع نوح بن ابی مریم مجروح)-

(۳) المعجم الکبیر : ۱۱۳۰. المعجم الاوسط: ۲۲۲۸)-.

(۴) سنده ضعیف ددې سند کښې ابن لهیعه مختلط دې (التقریب ۱۴۴/۱ ، رقم: ۵۷۴) اود سعید بن جبیر د ابن دینار نه سماع ثابت نه ده،ددې روایت اولنئ حصه صحیح بخاری ۴۵۴۴ کښې ثابت ده.-

(۵) الطبری: ۲۳۱۲ ، داروایت ضعیف او معضل دې)-.

فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُب بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ

نواولیکئ هغه | او اودې لیکي ستاسو ترمنځه | یو لیکونکي| په انصاف سره| اونۀ دې کوي انکار| لیکونکي

نو هغه لیکئ| اوستاسو ترمینځه دې یو لیکوال په انصاف سره لیکل اوکړي |او لیکوال دې انکار نه کوي

أَن يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ

دلیکلونه | لکه څنګه چې| ښودنه کړې هغه ته| الله |نو یکاردې چې اولیکي|او بیان دې اوکړي|هغه سړې چې په هغه باندې

دلیکلونه |لکه څنګه چې الله ورته خودنه کړې ده دغه شان دې اولیکي| اوعبارت دې ورته هغه (قرض دار) واني

الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِن كَانَ الَّذِي

حق دې| اواودې یریږي |دالله نه|چې رب دهغه دې|او نۀ دې کموي |دحق نه |هیڅ څیز|نو که چرې وي | هغه څوک

چه په چاحق وي| اوهغه دې دخپل رب نه ویره اوکړي| اوپه معامله کښې دې هیڅ کمې نه کوي |نوکه چرې هغه څوک

عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ

چې په هغه باندې وي حق| ناپوهه | یا کمزورې | یا نۀ لري طاقت |چې بیان اوکړي هغه| نو بیان دې اوکړي

چې په هغه باندې حق وي کم عقل یا کمزورې وي |یا لیکلوال ته په خپله سم عبارت نشي وئیلې |نوخودنه دې اوکړي

وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ

ولي دهغه | په انصاف سره|او ګواهان کړئ تاسو | دوه ګواهان | دسړو خپلو نه (یعنی مسلمانان) |

واکدار دهغه په انصاف سره |اوپه خپلو سړو کښې پرې دوه کسان (عادلان) ګواهان جوړ کړئ

فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ

نوکه چرې نۀ وو| دوه سړي |نو یو سړې | او دوه ښځې دوی | دهغه کسانو نه | چې تاسو پرراضي یئ

اوکه دوه کسان نه وی |نویو سړې اودوه ښځې دې شي | ....څوک چې ستاسو خوښ وی

مِنَ الشُّهَدَاءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ

د ګواهانو نه | که هیر شي |یوې ښځې نه به دې دواړو کښې|نو ورپاد به کړي|هغه یوه ددې دواړونه| بلې ته

دګواهانو نه | ځکه که یوې ښځې نه (ګواهي) خطاشي | ....نو یوه بۀ ئې بلې ته یاده کړي

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْأَمُوا أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا

اونۀ دې کوي انکار| ګواهان کله چې اوبللې شي| او مۀ کوئ سستي| له دې چې اولیکئ| که لږ وي|

اوچې ګواهان (دګواهي دپاره) راوبللې شي نوانکار دې نه کوي| اوپدې کښې سستیا مه کوئ چې وړه

أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ

اوکه ډیر وي|ادنیتې دهغې پورې|داالیکل ستاسو |ډیره دانصاف طریقه ده | په نیز د الله |او زیاته صحیح ده

یالویه معامله ده دنیتې سره اولیکئ| داطریقه دالله پاک په نیزد ښه انصاف طریقه ده| او دمضبوطیا ذریعه ده

لِلشَّهَادَةِ	وَاَدْنٰٓى	اَلَّا تَرْتَابُوْٓا	اِلَّآ	اَنْ تَكُوْنَ	تِجَارَةً
دپاره دګواهئ	او زياته نزدې ده	چې تاسو په شك كښې پرينوځئ	مګر	كه وى	تجارت
دګواهئ پحقله	اودشک شبهې نه بچ کيدوته زياته نزدې ده		مګر دا كه	خرخول اخستل	

حَاضِرَةً	تُدِيْرُوْنَهَا	بَيْنَكُمْ	فَلَيْسَ	عَلَيْكُمْ	جُنَاحٌ
لاس په لاس	چې چلوئ ئې تاسو	په خپل منځ كښې	او نشته	په تاسو باندې	څه ګناه
لاس په لاس په خپل مينځ كښې كوئ			نو په تاسو باندې هيڅ ګناه نشته	چې (په داسې صورت كښې)	

اَلَّا تَكْتُبُوْهَا ؕ	وَاَشْهِدُوْٓا	اِذَا تَبَايَعْتُمْ ص	وَلَا
كه اونۀ ليكئ هغه	اوونيسئ ګواهان	كله چې تاسو ديوبل سره تجارت كوئ	اونۀ دې
كه هغه اونه ليكئ	اخو د خرولو اخستلو په وخت كښې څوک نه څوک ګواهان جوړوئ		اونه دې

يُضَآرَّ	كَاتِبٌ	وَّلَا شَهِيْدٌ ؕ	وَاِنْ تَفْعَلُوْا	فَاِنَّهٗ	فُسُوْقٌ بِكُمْ ؕ
وركړې كيږى تكليف	ليكونكى ته	اونۀ ګواه ته	اوكه اوكړو تاسو	نوبيشكه داګناه ده	ستاسو دپاره
ليكوال ته اونه ګواه ته تكليف وركولې شى			اكه داسې كوئ نودابه ستاسونافرمانى ګڼرلې شى		

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ	وَيُعَلِّمُكُمُ	اللّٰهُ ؕ	وَاللّٰهُ	بِكُلِّ شَيْءٍ	عَلِيْمٌ ۝
او ځان ساتئ دغضب دالله نه	اوتعليم دركوى تاسوته	الله	اوالله	په هر څيز باندې	خبر دې
اوالله نه ويره كوئ	او الله پاک تاسوته خپل (حكمونه) ښائى		اوالله په هرڅه باندې پوهه دې		

د آدم ؑ او داود ؑ خونده وره واقعه:- دا آيت د قرآن پاك د ټولوآيتونو نه لوئې آيت دې.سعيد بن مسيب فرمائى چې ماته دا خبره رارسيدلې ده چې دقرآن پاك دټولو نه لوئې آيت عرش سره هم آيت ﴿الدين﴾ دې.([1])دا آيت چې كله نازل شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د ټولو نه انكاركولو والا آدم ؑ دې.الله ﷻ چې كله آدم ؑ پيدا كړو نو دهغه په شا ئې لاس راښكلو او د ده په شاه كښې ئې تر قيامته پورې اولاد واچولو.

حضرت آدم ؑ خپل اولاد اوليدو،يو سړې ئې اوكتلو چې د هغه څهره ښه نورانى او ترو تازه ده.تپوس ئې اوكړو چې انې الله ﷻ ! دده څه نوم دې؟نو الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې دا ستا ځوئې داود ؑ دې.تپوس ئې اوكړو چې انې الله ﷻ دده څومره عمر دې.الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې دده عمر شپيته كاله دې.آدم ؑ ورته اوفرمائيل چې د ده عمرلږ زيات كړه.الله ﷻ ورته اوفرمائيل نه،كه ته ورته د خپل عمر نه څه وركول غواړې نو وركړه،آدم ؑ اوفرمائيل چې انې الله ﷻ زما د عمر نه دۀ ته څلويښت كاله وركړه.نو دا وركړې شو.د آدم ؑ اصل عمر زر كاله وو،او دا لېن دين اوليكلې شو او فرښتې په دې باندې ګواه كړې شوې.هركله چې آدم ؑ ته مرګ راغلو نو وې فرمائيل چې انې الله ﷻ زما عمر كښې خو لا اوس هم څلويښت كاله باقى دى.

الله ﷻ ورته اوفرمائيل چې هغه تا خپل ځوئې داود ؑ ته وركړې وو.نو آدم ؑ انكار اوكړو.نودوى ته هغه ليكل اوخودلې شو او فرښتو پرې ګواهى اوكړه.او په بل روايت كښې دې چې الله ﷻ د آدم

[1] الطبرى: ۳۲۵/۶)-

ﷺعمر بیا زر کاله کړو.او د داود ﷺ ئې سل کاله.(مسند احمد) (۱)لیکن داروایت ډیر ضعیف او غریب دی.ددې دراوی علی بن جدعان احادیث منکر دی.مستدرك حاکم کښې هم دا روایت شته دی.

قوله تعالی:- يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيۡنٍ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗى فَٱكۡتُبُوهُۚ

د قرض او تجارت احکام:- په دې آیت کښې الله ﷻ خپلو ایماندارو بندګانوته ارشاد فرمائی چې هغوئ دې د قرض معاملات لیکی.چې دې سره رقم او موده ښه یاده وی.او ګواه هم غلط نشی.او د دې نه په یو وخت باندې د قرض واپس کول هم ثابت شی.ابن عباس ﷺ به فرمائیل چې د قرض موده مقرر وی نو دې سره دقرض لین دین کښې آسانی وی.صحیح بخاری کښې دی چې د مدینې د خلقو د قرض لین دین کتلو باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ناپ تول یا وزن کوئ نو په دې کښې موده مقرر کوئ.(۲)

په کتاب او سنت کښې تعارض او تطبیق:- قرآن پاك حکم کوی چې دا لیکئ او حدیث مبارك کښې دی چې مونږ لیك لوست والا نه یو اونه حساب کتاب کولې شو (۳)په دې دواړو تطبیق دا شان دې چې دینی مسائل او شرعی امورو خو بالکل ضرورت نشته دې،دا د الله ﷻ د طرفنه ډیرآسان او واضح شوی دی.د قرآن پاك حفظ او د احادیثو حفظ خلقو ته قدرتی طور آسان دی لیکن د دنیاوی وړوکو لویو لین دین او معاملات چې کوم د قرضونو صورت کښې وی،د هغې د لیکلو بیشکه حکم اوشو.او دا دې هم یاد وی چې دا حکم وجوبا نه دې،نو نه لیکل د دینی امورو دی.او لیکل د دنیاوی امورو دی.بعضې خلق دې وجوب طرفته هم تلی دی.ابن جریج رحمة الله علیه فرمائی چې کوم قرض دوی ورکوی هغه دې اولیکی او کوم څه چې دوی خرڅ کړی نو د دې دې ګواه وی.

د مظلومیت باوجود د سوال نۀ قبلیدل:- ابوسلیمان مرعشی رحمة الله علیه د کعب په صحبت کښې ډیر پاتې شوې وو،هغوئ یو ورځ خپلو نزدې خلقو ته اووئیل چې تاسو ته هغه مظلوم معلوم دې چې د الله ﷻ نه سوال کوی او د ده دعا نه قبلیږی،خلقو اووئیل چې دا څنګه ؟وې فرمائیل چې هغه سړې دې چې یو مودې دپاره قرض ورکړی او نه ګواه لری او نه ئې لیکلی وی،او کله چې موده تیره شی نو خپل قرض غواړی خوهغه سړې ترې انکار کوی.اوس دې دالله ﷻ نه دعاکوی لیکن الله ﷻ دده دعا نه قبلوی.ځکه چې دا کار ده د هغه د فرمان خلاف کړې دې.او د خپل رب نافرمان شو.

دابوسعید شعبی،ربیع بن انس او د حسن بن جریج او ابن زید وغیره ﷺ قول دې چې مخکښې خو دا واجب وو،بیا ددې وجوب منسوخ شو.او وې فرمائیل که یو ته په بل اطمینان وی نو چې چا له امانت ورکړې شوې دې هغه له پکار دی چې ادا ئې کړی او د دې دلیل داحدیث دې.اګرچه دا واقعه د مخکښې امت ده.لیکن بیاهم د هغوئ شریعت زمونږ شریعت دې.تر کومې چې زمونږ شریعت د هغې نه منع نه وی کړې.په دې واقعه کښې چې کومه مونږ اوس بیانوؤ دلیکلو او لوستلو د نۀ کیدو او د ګواه په نۀ مقررولو باندې شارعﷺ انکار نۀ دې کړې

د قرض اخستلو او د ادا کولو عجیبه واقعه:-مسند کښې دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې بنی اسرائیلو کښې یو سړی دبل سړی نه زر دیناره قرض اوغوښتل،هغه اووئیل چې ګواه راوله.جواب ئې ورکړو چې ګواهی د الله ﷻ کافی ده.وې وئیل چې ضمانت راوړه نو وې وئیل چې دالله ﷻ ضمانت کافی دې.وې وئیل تاربښتیا اووئیل او د واپس کولو موده ئې مقرر کړه او ورته ئې زر دیناره ورکړل.دې

---

(۱) احمد: ۲۵/۱ ،وسنده ضعیف او شواهد دپاره اوګورئی حدیث دابوهریره رضی الله عنه،ترمذی: ۳۰۷۲، حاکم ۳۲۵/۲،

(۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب السلم فی وزن معلوم : ۲۲٤۰، صحیح مسلم: ۱٦۰٤، ابوداود: ۳٤٦۳، ترمذی: ۱۳۱۱، نسائی: ٤٦۲۰)-

(۳) صحیح بخاری کتاب کتاب الصوم بآب قول النبی لا نکتب ولا نحسب : ۱۹۱٤، صحیح مسلم: ۱۰۸۰)- .

د سمندر په سفر روان شو او خپل کار ئې اوکړو.هرکله چې موده پورا شوه نو دې د سمندر غاړې ته لاړو چې کشتئ ملاؤ شی او په هغې کښې سور شی او لاړ شی رقم اداکړی.خو هیڅ یو جهاز ملاؤ نشو.هرکله چې ده اوکتل چې په وخت نشی رسیدې نو ده یو لرګې واخستو چې هغه په مینځ کښې دړ وو او په هغې کښې ئې زر دیناره کیخودل او یو کاغذ ئې اولیکلو او بیا ئې د هغې خوله بنده کړه او د الله ﷻ نه ئې دعا اوکړه چې ائې الله ﷻاتاته ښه معلوم دی چې ما د فلانی سړی نه زر دیناره قرض اخستی وو او هغه زما نه ضمانت غوښتلې وو او ما ورته تهٔ ضمانت کښې ورکړې وې او هغه په دې باندې خوشحاله شوې وو.او ګواه ئې اوغوښتلو نوما ورته ته په ګواهئ کښې ورکړې.اوپه دې باندې هغه خوشحاله شو.اوس وخت مقرر پورا کیدونکې دې نو ما خو ډیر کوشش اوکړو چې کشتئ اوګورم او لاړم شم او هغه ته د هغه قرض ورکړم لیکن کشتئ ملاؤ نشوه.اوس زه دا رقم تاته سپارم او سمندر کښې ئې اچوم او دعا کوم چې دا رقم هغه ته اورسی.بیا ئې دا لرګې سمندر کښې واچولو او لاړو. لیکن بیا هم د کشتئ تلاش کښې وو چې ملاؤ شی نو چې لاړم شم.بل طرفته هغه سړی چې اوکتل چې د قرض واپس کولو وخت پورا شوې دې او نن هغه ته راتلل پکار دی نو هغه هم د سمندر غاړې ته راغلو چې نن به هغه راځی او زما رقم به واپس کوی یا به ئې د چا په لاس رالیږی.خو هرکله چې مابنام شو او هیڅ کشتئ رانغله د هغه طرفنه نو دې واپس شو،د سمندر په غاړه ئې یو لرګې اولیدو،ده اوونیل چې هسې هم خالی روان یم راشه دا لرګې هم ځان سره واخله،دا اوچ کړه،د بلولو د پاره خو به پکار راشی.هرکله چې کور ته اورسیدو نو دا لرګې ئې اوځیرولو نو ددې نه اشرفئ راوتلې،هرکله چې ده اوشمیرلې نو پورا زر دیناره وو.په پرچه باندې ئې نظر پریوتلو او هغه ئې هم اوکتله.بیا یو ورځ هغه سړې راغلو او ده ته ئې زر دیناره پیش کړل او ورته ئې اووئیل چې دا واخله ستا رقم،معاف کړه ما ډیر کوشش اوکړو چې وعده خلافی اونشی خوکشتئ ملاؤ نشوه اوپدې کښې وخت تیر شو.نن راته کشتئ ملاؤ شوه او ستا رقم حاضر دی.هغه تپوس اوکړو چې ولې تا زما رقم لیږلې نه دې څه،ده اووئیل چې ماخو درته اووئیل که نه چې کشتئ ملاؤ نشوه.هغه ورته اووئیل چې خپل رقم واپس واخله او په خوشحالئ واپس شه،تا چې کوم لرګی کښې رقم رالیږلې وو اوهغه دې ﴿ توکل علی الله ﴾ سره سمندر کښې اچولې وو الله ﷻ هغه ماته رارسولې دې.اوما خپل رقم وصول کړې دې.ددې حدیث سند صحیح دی،صحیح بخاری کښې اووه ځایه داحدیث راغلې دې ([1]).

قوله تعالى:-وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

لیک لوست والا سوَیګ دې د لیکلو نه انکار نه کوی:- بیا فرمائی چې لیکلو والا دې عدل او حق لیکلو سره په کتابت کښې په چا باندې ظلم نه کوی.

قوله تعالى:-وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا

اونه دې څه کمې بیشې کوی.بلکه لین دین والا دواړه فریق چې څه لیکی نوهغه دې اولیکی.لیک لوست والا سړې دی دمعاملې لیکلو نه انکار نه کوی هرکله چې ده ته د لیکلو اووئیلې شی.لکه څنګه چې دالله ﷻ په ده باندې احسان دې چې ده ته ئې لیکل اوخودل نو دغه رنګې دې دې په هغه خلقو احسان اوکړی چې کوم لیکل نشی کولې.او د هغوئ معامله دې اولیکی.

د چا سره مدد کول هم صدقه ده:-حدیث مبارك کښې دی چې دا هم صدقه ده چې چا سره مدد اوکړې شی.او د چا محتاجه سړی کار دې اوکړې شی.([2])

---

[1]) صحیح بخاری : ۱٤۹۸)-

[2]) صحیح بخاری کتاب العتق باب ای الرقاب افضل : ۲۵۱۸، صحیح مسلم: ۸۳)-

د علم په پټولو وعید:- اوحدیث مبارك کښې دي چې چاسره علم وي او دې بیا هغه پټ کړي، د قیامت په ورځ به ده ته د اور واړې اچولې شي.[۱] مجاهد رحمه الله او عطاء رحمه الله فرمائي چې په کاتب باندې لیکل ددې آیت لحاظ سره واجب دي. چې دچا په ذمه حق وي نو هغه دې اولیکي. او د الله ﷻ نه دې اوویرېږي اوکمي بیشي دې نه کوي او نه دې خیانت کوي.

قوله تعالی:- فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا

اوکه داسړي ناپوهه وي داسراف وغیره په وجه منع شوې دې یاکمزورې دې یا ماشوم دې یا دده حواس صحیح نه دي یا د جهالت او ناپوهئ په وجه لیکل هم نهٔ پیژني نو کوم چې دده ولي او مشر وي هغه دې اولیکي.

قوله تعالی:- فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا

بیافرمائي چې کتاب سره شهادت هم پکار دې چې معامله ښه او مضبوطه اوبالکل صفا وي. دوه سړي دې په دې گواه کړی

قوله تعالی:- فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ

اوکه دوه سړي ملاو نشي نو خیر دې یو سړې او دوه ښځې دې گواه کړي. دا حکم د مال او مقصود مال باره کښې دی.

قوله تعالی:- أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى

د دوو ښځو گواهی د یو سړي برابر ده:- دوه ښځې د یو سړي برابر په دې وجه دي چې د ښځو عقل پورا نه وي. لکه مسلم شریف کښې حدیث مبارك دې چې رسول الله ﷺ فرمائیلي دي چې انې ښځو! صدقه ورکوئ او استغفار ډیر وائې، ما لیدلې دي چې تاسو به جهنم ته زیاتې ځئ؛ یو ښځې تپوس اوکړو چې یارسول الله ﷺ! دا ولې؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې تاسو لعنت زیات کوئ او د خپل خاوند ناشکری کوئ. ما نه دي لیدلي چې تاسو د عقل او پوهې لرلو نه باوجود دسړو دعقل نه زیات یئ؛ هغې تپوس اوکړو چې یارسول الله ﷺ امونږ کښې د دین او عقل څنګه کمی ده؟ وې فرمائیل چې دعقل کمی خو ظاهر ده چې د دوو ښځو گواهی د یو سړي برابر ده او د دین کمی دادې چې په ایام حیض کښې مو نهٔ مونځ وي او نه روژه.[۲]

د گواهئ د پاره عدالت شرط دې:- د گواهانو باره کښې فرمائي چې دا شرط دې چې هغه عدالت والا وي، د امام شافعي رحمة الله علیه مذهب دې چې قرآن پاك کښې چرته هم د گواهانو ذکر دې نو هلته دعدالت شرط ضروري دي. اگر چې هلته لفظونوکښې نه وي. او چې کومو خلقو د دوی گواهی رد کړې ده چې د کومو عادله کیدل معلوم نه وي د هغوئ دلیل هم داآیت دې. وائي چې گواه دې عادل او خوښ سړې وي. د دوو ښځو مقرر کولو حکمت نې هم بیان کړو که یو نه گواهی هیره شي نو چې بله ورته یادوي. ﴿فَتُذَكِّرَ﴾ (په فتحې د را سره) بل قرات ﴿فَتُذْكِرَ﴾ (په ضمې د راسره) هم دې، چې کوم خلق وائي چې ددې شهادت دې سر ه یو ځاني شي نو د سړي د شهادت پشان به شي نو هغوئ تکلف اوکړو، صحیح خبره هم ړومبې ده. والله اعلم.

قوله تعالی:- وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا

گواهانو ته پکار دي چې کله هغوئ راوبلې نو دوی دې انکار نه کوي. یعنی کله چې دوی ته اووئیلې شي چې راشئ معامله کښې گواه جوړ شئ نودوی ته انکار نه دې پکار. لکه څنګه چې دکاتب باره

---

[۱] ابوداود کتاب العلم باب کراهیة منع العلم : ۳۶۵۸، وسنده حسن ترمذی: ۲۶٤۹، ابن ماجة: ۲٦١)-

[۲] صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان نقصان الایمان بنقص الطاعات : ۷۹، عن ابن عمر رضی الله عنه ح/۸۰، عن ابن سعید رضی الله عنه، امام مسلم دعلامه ابن کثیر والا روایت بغیر متن نه ذکر کړې دې اوفرمائي چه : بمعنی حدیث ابن عمر ......)-

کښې هم فرمائیلې شوی دی.دلته هم دا فائده حاصله شوه چې گواهي ورکول هم فرض کفایه دی.دا هم ونیلې شوی دی چې د جمهورو مذهب هم دا دې.او دا معنی هم بیان شوې ده چې کله گواه د گواهۍ ورکولو دپاره راوغوښتلې شي یعنی کله چې دده نه د واقعې تپوس اوشي نو نه دې منع کیږي،

د یو ځل ګواه جوړیدو نه پس ګواهي لازمي ده:- ابومجلز رحمه الله او مجاهد رحمه الله وغیره فرمائي چې کله تاسو د گواه جوړیدو د پاره راوبللې شئ نو تاسو ته اختیار دې که ځئ او که نه ځئ لیکن کله چې گواه جوړ شئ او بیامو د گواهۍ دپاره راوبلي نو ضرور به ځئ (۱).

ښهٔ او بد ګواه:- صحیح مسلم او سنن کښې حدیث دې چې ښه گواهان هغه دی چې د تپوس نه بغیر گواهي ورکړي(۲)د بخاري او مسلم بل حدیث کښې راغلی دی چې بدترین گواه هغه دې چې هغوئ نه گواهي اوغوښتلې شي او هغوئ گواهي ورنکړي.

خراب خلق:- او هغه حدیث چې په هغې کښې دی چې بیا به داسې خلق راشي چې د هغوئ قسمونه به په گواهۍ باندې او گواهۍ به ئې په قسمونو باندې مخکښې مخکښې وی (۳)او روایت کښې دی چې د هغوئ گواهي به نه شي قبلولې.خو بیا به هم هغوئ گواهي ورکوی.(۴)نو یاد ساتئ چې دا سپکاوې د دروغو د گواهۍ ورکونکو دې اوهغه تعریف د رښتیا گواهۍ والو دې.او هم دا تطبیق دې او په دې مختلفو احادیثوکښې ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چې دا آیت دواړو حالتونو لره شامل دې یعنی گواهي ورکولو دپاره هم او گواه جوړیدو د پاره دې هم انکار نه کوی.

قوله تعالی:- وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ

بیا فرمائي معامله وړه وی او که لویه د لیکلو نه مه روستوکیږئ او موده وغیره لیکئ،

قوله تعالی:- ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ دا زمونږ حکم دې او دا عدل او انصاف والا اوگواهۍ لره ښه ثابتولووالا دې ځکه چې خپل لیکل څوك اوگوری نو هغه ته هیره خبره هم یادیږی،که لیکلې شوی نه وی نو ممکن دی چې هیر شی لکه څنگه چې اکثر کیږی.

قوله تعالی:- وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟

اویه دې کښې د شك نه کیدو زیاته موقع په لاس رازی.ځکه چې د اختلاف په وخت کښې تحریر کتلې شی او بغیر د شك نه فیصله کیدې شی.

قوله تعالی:- إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً

بیا فرمائي چې کله نقداخستل خرڅول وی نو که دا اونه لیکلې شی نو په دې کښې د څه جگړې احتمال نه وی.نو کتابت خو ئې لرې شو اوس پاتې شو شهادت نو سعید بن مسیب رحمه الله فرمائي چې قرض وی یا نه وی هرحال کښې خپل حق باندې گواه ساتئ؛ د نورو بزرگانو نه دا مروی دی چې ﴿فَإِنْ أَمِنَ﴾ الخ،فرمائیلو سره ئې دا حکم هم لرې کړو.

د معاملې لیکلو حکم استحبابی دې وجوبی نهٔ دې:- دا هم یادساتل پکار دی چې د جمهورو په نیز دا حکم واجب نه دې بلکه د استحباب په طور د ښیگړې دپاره دې.او ددې دلیل هغه حدیث دې چې په هغې کښې صفا ثابت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم خریدوفروخت اوکړل او ددې څه گواه نه وو.نومسنداحمد کښې دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یو اعرابی نه یو اس واخستلو او هغه اعرابی رسول الله صلی الله علیه وسلم پسې روستو روستو راغلو.رسول الله صلی الله علیه وسلم خو زر راووتلو او په مزه مزه راتلو،خلقو ته معلوم نه وو چې دا اس خرڅ شوې

---

(۱) ابن ابی حاتم : ۳/۱۸۱، الطبری: ۶/۷۱)-

(۲) صحیح مسلم : کتاب الاقضیة باب بیان خیر الشهود : ۱۷۱۹ ابوداود : ۳۵۶۹، ترمذی : ۲۲۹۶)-.

(۳) صحیح بخاری کتاب الشهادات باب لایشهد علی شهاة جور اذا اشهد: ۲۶۵۲، صحیح مسلم: ۲۵۳۳)-

(۴) صحیح بخاری کتاب کتاب الرقاق باب ما یحذر من زهرة الدنیا والتنافس فیها: ۶۴۲۸، صحیح مسلم: ۲۵۳۴)-

دي.هغوئ ددي قيمت لګول شروع کړل نر دي چې په څه قيمت ده د رسول الله ﷺ نه دا اخستې وو د هغې نه زيات قيمت باندې خرڅيدو.د اعرابی نيت خراب شو او هغه رسول الله ﷺ ته آواز اوکړو چې يارسول الله ﷺ يا خو دا واخلئ يا ئې زۀ خرڅوم.رسول الله ﷺ چې کله دا واوريدل نو وې فرمائيل چې تا په ماباندې خرڅ کړې دې،دا ته څه وائې،هغه اووئيل چې نه په الله قسم ما تا باندې دا نه دې خرڅ کړې.رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې ته غلط وائې زما او ستا ترمينځه بيعه شوې ده.اوس خلقو يو خوا بل خوا نه شور شروع کړو نو دې سړي اووئيل چې ښه ده ګواه راوله چې ما تا باندې دا خرڅ کړې دې.مسلمانانو ورته ډير اووئيل چې اې بدبخته دا خو پيغمبر دې د دوی د زبان مبارك نه دروغ نه اوځي بلکه حق ترې اوځي.خو هغه هم دا وئيل چې ګواه راوله اوګواه پيش کړه.په دې کښې خزيمه ﷛ راغلو اود اعرابی قول اوريدو سره ئې اوفرمائيل چې زۀ ګواهي ورکوم چې تا دا خرڅ کړې دې او رسول الله ﷺ دا اخستې دې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې ته څنګه ګواهي ورکوې؟خزيمه ﷛ اوفرمائيل چې درسول الله ﷺ د تصديق اودرښتينوالی په وجه.نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې نن دخزيمه ﷛ ګواهي د دوؤ ګواهانو برابر ده.([1])نو ددې حديث نه په خريدو فروخت باندې ګواهي ضروري پاتې نشوه.

احتياط په ګواه قائمولو کښې دې:- ليکن احتياط په دې کښې دې چې تجارت باندې دې هم ګواه اولرې.ځکه چې ابن مردويه او حاکم کښې دی چې درې سړی دی چې د الله ﷻ نه دعا کوی او الله ﷻ دده دعا نه قبلوی.يو خو هغه کس دې چې د هغه په کور کښې بداخلاقه ښځه وی او دې ته طلاق ورنکړی.دويم هغه سړې چې ديويتيم مال د هغه د بلوغت نه مخکښې هغه ته اوسپاری.دريم هغه سړې چې چاته مال ورکړی او په هغې ګواه اونه لری.([2])امام حاکم دې ته په شرط د بخاری او مسلم باندې صحيح وائی.بخاری او مسلم د دې د پاره راونړو چې د شعبه شاګرد دا روايت د ابوموسی اشعری ﷛ باندې موقوف ښائی.

قوله تعالی:- وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ۚ

بيا فرمائی چې کاتب ته پکار دی چې د ليکلو خلاف اونه ليکي اوګواه ته پکار دی چې دا واقعې خلاف ګواهي ورنکړی.او نه دې ګواهي پټوی.حسن ﷫ او قتاده ﷫ وغيره هم دا قول دې.ابن عباس ﷛ دامطلب بيانوی چې دې دواړو ته دې ضرر او نه رسولې شی.لکه دهغه د راوستلو دپاره څوک لاړشي او هغه خپل کار کښې مصروف وی نو دې ورته اووائی چې تا باندې دا فرض دی چې تۀ خپل کار پريږده او راځه نو دوی ته دا حق نشته،او ډيرو نورو بزرګانو نه دا مروی دی.

قوله تعالی:- وَاِنْ تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ؕ

بيا ارشاد دې چې دا بدکاری ده چې د کومو نه مو منع کړم هغه کوئ او چې د کومو درته حکم اوکړم هغه نه کوئ.او ددې سزا به ستاسو نه نۀ ختميږی.

قوله تعالی:- وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ؕ

بيا فرمائی چې دالله تعالی نه ويريږئ او د هغه فرمانبرداری اوکړئ او د هغه کارونو نه منع شئ چې د کومو نه ئې منع کړی يئ.الله ﷻ تاسو پوهوی لکه بل ځائې کښې ارشاد دې چې ﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقَانًا﴾ يعنی اې ايمان والو که تاسو دالله ﷻ نه ويريږئ نو هغه به تاسو ته دليل درکړی.

بل ځائې کښې دی چې اې ايمان والو دالله تعالی نه ويريږئ او دهغه په رسول ﷺ باندې ايمان راوړئ.هغه ذات به تاسو ته دوچند رحمتونه درکړی او تاسوته به هغه نور درکړی چې دهغې په رڼړا کښې به تاسو روان يئ.

---

[1] احمد: ۲۱۶/۵، ابوداود كتاب القضاء باب اذا علم الحاكم صدق شهادة الواحد: ۳۶۰۷، وهو صحيح نسائی: ۴۶۵۱)-
[2] حاكم: ۳۰۲/۲، وسنده صحيح)-

قوله تعالى:-وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ

بیا فرمائی چې د ټولو کارونو د انجام او د حقیقت د مصلحتونو نه الله ﷻ خبر دې.د هغه پاك ذات نه هیڅ یو څیز پټ نه دې،د هغه پاك ذات علم کائنات باندې خور دې او دهر څیز د حقیقت علم هغه ذات ته دې.

وَإِنْ كُنْتُمْ
او كه يئ تاسو |
او كه تاسو |
عَلٰى سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ۭ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ
په سفر باندې | او بيا نۀ موندلو تاسو | ليكونكې | نو ګانړه قبض كړې شوې | نو كه امانتګراوګڼړو | بعضو ستاسو
په سفر كښې يئ | اوليكوال موندئ نشئ | نود قبضې سره په ګانړه (معامله) كوئ | نوهر كله چې اعتبار اوكړي يو تن
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهٗ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ
بعضو لره | نو ادا دې كړي | هغه كس | چې امانتګر ګڼړلې شوې دې | امانت دهغه | او اودې يريږي | د الله نه
په بل تن باندې | چې په چا اعتبار شوې وي هغه دې خپل امانت پوره پوره اداكوي | او د الله نه دې ويره كوي
رَبَّهٗ ۭ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۭ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَإِنَّهٗ اٰثِمٌ
چې رب دهغه دې | اومۀ پټوئ | ګواهي | اوهغه چاچې پټه كړه ګواهي | نو بيشكه ګنهګار دې |
چې پالونكې ئې دې | اوګواهي هيڅرې مه پټوئ | اوچاچې ګواهي پټه كړه نو (پوهه شه چې) ګناهنګار دې
قَلْبُهٗ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۳﴾
زړۀ دهغۀ | او الله | په هغه كارونو | چې كوئ ئې تاسو | خبردار دې |
زړه دهغه | اوالله پاك ستاسو په كارونو ښۀ پوهيږي |

قوله تعالى:-وَإِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَّلَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ۭ

يو څيز ګانړه ايخودل او قرض اخستل:- يعنى د سفر په حالت كښې كه د قرض اخستلو لين دين راشى او څوك ليكلو والا نه وى يا ملاؤ شى خو قلم دوات يا كاغذ نه وى نو رهن كوئ او چې كوم څيز تاسو رهن كښې ايږدئ هغه د حقدارقبضه كښى وركوئ د ﴿مَّقْبُوْضَةٌ﴾ دلفظ نه استدلال كړې دې.رهن چې كله پورې قبضه كښې رانشى نو دا نه لازميږى لكه د امام شافعى رحمة الله عليه او جمهورو مذهب دې مګرنوروواستدلال كړې دې چې درهن دمرتهن لاس كښې وركول ضرورى دى،امام احمداويوبل جماعت نه همدا منقول دى.د يو بل جماعت قول دې چې رهن صرف په سفر كښې مشروع دې.لكه مجاهد رحمة الله عليه وغيره،ليكن صحيح بخارى اوصحيح مسلم اومسندشافعى كښې دى چې رسول الله ﷺ كله فوت شو نو په هغه وخت كښې رسول الله ﷺ زغره د مدينې يو يهودى ابوالشحم سره د ديرشو وسقو اوربشو په بدله كښې ايخودې وه او هغه (وسقونه) رسول الله ﷺ د خپل كور والو د خوراك دپاره اخستى وو.[1] د دې مسئلو د زيات وضاحت ځائې تفسير نه دې بلكه ددې احكامو لوئې

[1]) صحيح بخارى كتاب البيوع باب شراء النبى عليه السلام بالنسية : ۲۰۶۹، عن انس رضى الله عنه صحيح مسلم: ۱۶۰۳ عن عائشة رضى الله عنها ترمذى: ۱۲۱۵، نسائى: ٤۲۹٦، ابن ماجة: ۲٤۳۷، مسند شافعى : ٦۱۹، او د مسند شافعى روايت مرسل دې)-

لوني كتابونه دی.﴿ولله الحمد والمنة وبه المستعان ﴾ دې نه پس جملې ﴿ فان امن ﴾ الخ كښې ابوسعيد خدری ﷺ فرمائی چې ددې نه مخكښې حكم منسوخ شو (۱)، شعبي رحمه الله فرمائی چې هركله دا ويره نه وی چې دا به رانكړی نو ليكلو او گواه جوړولوكښې هيڅ باك نشته.(۲)چې چاته أمانت وركړې شی هغه ته پكار دی چې داالله تعالى ويره لرى.رسول الله ﷺ فرمائی چې د نهٔ ادا كولو ذمه وارى په لاس باندې ده كوم چې دهٔ واخستل تر څو پورې ئې چې ادا نهٔ كړی گواهی مهٔ پټوئ مه په دې كښې خيانت كوئ او مه څوك د دې د ښكاره كولو نه منع كوئ. (۳)

قوله تعالى:-وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ

شهادت پټولو والا گناهگار دې:- ابن عباس ﷺ وغيره فرمائی چې د دروغو شهادت يا د شهادت پټول گناه كبيره ده (۴)دلته هم اوفرمائيلې شو چې ددې پټولو والا گناهگار دې. لكه بل مقام باندې دی چې ﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ﴾يعنى مونږ د الله ﷻ شهادت نه پټوو،كه مونږ داسې اوكړو نو يقيناً مونږ به گناهگار يو.

بل ځائې كښې ارشاد دې چې ائې ايمان والو عدل او انصاف او ربانی گواهو باندې ثابت قدم اوسئ اگر چې تاسو ته ددې بدی اورسی،يا ستاسو مور پلار يا رشته دارو خاندان والو ته كه هغوی مالداره وی نو هم او كه غريبانان وی نو هم،الله ﷻ ددې دواړو نه اولی دې،خواهشاتو پسې عدل مه پريږدئ،كه تاسو حق نه وائې يا ترې ډډه كوئ نو پوهه شئ چې الله ﷻ ستاسو د اعمالو نه خبر دې.

﴿فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ﴾ داشان دلته هم فرمائی چې گواهی مه پټوئ،ددې پټولو والا گناهگار دې اوالله ﷻ ستاسو اعمالو باندې ښه خبر دې.

ع	لِلّٰهِ	مَا	
	الله لره دی	هغه څه چې	
	دالله پاک ملكيت دې	هغه څه چې	
فِي السَّمٰوٰتِ	وَمَا فِي الْاَرْضِ	وَاِنْ تُبْدُوْا	مَا
په آسمانونو كښې دی	او هغه څه چې په زمكه كښې دی	او كه ښكاره كړئ تاسو	هغه
په آسمانونو كښې دی	اوڅه چې په زمكه كښې دی	اوكه تاسو ښكاره كړئ	
فِيْ اَنْفُسِكُمْ	اَوْ تُخْفُوْهُ	يُحَاسِبْكُمْ	بِهِ اللّٰهُ
چې په زړونو ستاسو كښې دی	يا پټ اوساتئ هغه	حساب به كوی تاسوسره	دهغې الله
نيتونه خپل يائې پټ اوساتئ	نو الله پاك به درسره (خواه مخواه)	د هغې حساب كوی	

فَيَغْفِرُ	لِمَنْ	يَّشَاءُ	وَيُعَذِّبُ	مَنْ	يَّشَاءُ	وَاللّٰهُ
نومعاف به كړی	هغه څوك	چې خوښه ئې شی	اوعذاب به وركړی	هغه چاته	چې اوغواړی	او الله
نوچې دچادپاره نې خوښهٔ شی هغه به اوبښی			او چې دچادپاره چه اوغواړی نو عذاب به وركړی			اوالله

---
(۱) ابن ابى حاتم : ۱۲۰۲/۳)-
(۲) ابن ابى حاتم : ۱۲۰۳/۳)-
(۳) ابو داود كتاب البيوع باب فى تضمين العارية : ۳۵۶۱، ترمذى: ۱۲۶۶، ابن ماجة: ۲۴۰۰)-
(۴) الطبرى: ۱۰۰/۶)-

عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۝ اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ

په هر څيز باندي| قادر دي| ايمان راوړي دي| رسول |په هغه حکمونوچي نازل کړې شوي دي| هغه ته

په هر څيز باندي قدرت لري| پيغمبرپه هغه کتاب ايمان راوړی دي چي هغه ته د خپل رب د طرفه

مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ

درب دهغه نه | او مومنان هم| دوئ ټولو| ايمان راوړي دي| په الله | او په فرښتو دهغه| او په کتابونو دهغه

راغلي دي| اومومنانو هم|...... ټولو ايمان راوړی دي په الله پاک دهغه په فرشتودهغه په کتابونو

وَرُسُلِهٖ ۟ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟ وَقَالُوْا سَمِعْنَا

او په رسولانو دهغه| چي نه کوؤ فرق مونږه|په منځ ديو رسول |درسولانو دالله کښي| اووائي |واوريدو مونږه حکم

او په پيغبرانو، |دوی وائی چي مونږ دهغه په پيغمبرانو کښي هيڅ قسمه فرق نه کوؤ اووائي چي مونږ دالله حکمونه

وَاَطَعْنَا ۗ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَیْكَ الْمَصِیْرُ ۝ لَا یُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا

او قبول مو کړو|غواړو ببښنه ستانه|اې ربه زمونږه|اوخاص تاته دی| درتلل | نه ورکوی تکليف الله | هيچاته

واوريدل اوقبول موکړل |انې زمونږ ربه مونږ ستا نه ببښنه غواړو|اوتاته به آخر درځو| الله هيچاته تکليف نه ورکوی

اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَیْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ

مګر|دهغه دوس مطابق|هغه لره دي ثواب|دهغه عمل|چي وي ئي کړو|اوسزا ده په هغه باندي| دهغه عمل| چي وي ئي کړو

دهغه طاقت نه زيات |چي چاڅه نيکی اوکړه دهغي ثواب به واخلی| اوچاچي ګناه اوکړه دهغي سزا به اوڅکی

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِیْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا

اې ربه مونږه | مه نيسه مونږه | که هير شی زمونږنه | يا په خطا سره اوشی ګناه زمونږ نه | اې ربه زمونږه

(نوداسې دعاکوی) انې زمونږ ربه که زمونږ نه هير شی |يامونږ خطاشونوپدې مومه نيسه |انې زمونږه ربه

وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ

اومه بارکوه |په مونږ باندې | درون بار| لکه چی بارکړې وؤ تاهغه| په هغه کسانو | چی مخکښې زمونږنه وؤ

په مونږدومره درونډبوج مه اچوه| لکه زمونږنه مخکښې په نوروخلقوچې دي اچولي وو

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۫

اې ربه زمونږه | او مه بارکوه په مونږ | هغه بوج | چی نه وی طاقت | زمونږ | په هغې | او معاف کړه مونږه

انې زمونږه ربه داسې درونډبار راته مه په سر کوه| چې مونږئي داوچتولو طاقت نه لرو| اوزمونږ ګناهونه معاف کړه

وَاغْفِرْ لَنَا ۫ وَارْحَمْنَا ۫ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا

او ببښنه اوکړه مونږته | او رحم اوکړه په مونږه |ته مولا ئې زمونږه | نو امداد اوکړه مونږ سره

اومونږ اوبښه |اوپه مونږ رحم اوکړه | ته زمونږ کارسازئې | او مونږ ته غلبه راکړه

عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ۝ ع

خلاف دقوم کافر

دکافرانو په مقابله کښې

قوله تعالى:- ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾

دزړه د وسوسو په محاسبې باندې د صحابه کرامو ﷺ پریشا نی ختمول:- یعني د زمکې او آسمان مالك الله ﷻ دی،د غټو او وړو هغه عالم دی.د هر پټ او ښکاره به هغه حساب اخلی.او لکه څنګه چې بل ځاۍ کښې دی چې ﴿قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ﴾ الخ.یعني اووایه چې ستاسو سینو کښې څه دی که هغه تاسو پټ هم کړئ یا ئې ښکاره کړئ الله ﷻ ته د هغې علم شته دی،هغه د زمکو او آسمانونو د هر څیز مالك او علم لرونکې دی او په هر څیز قادر دی.

اوبل ځاۍ کښې فرمائی چې هغه پاك ذات پټ او ښکاره ټولو لره ښه پیژنی.په دې معنی نور هم آیتونه دی،دلته ئې دې سره دا اوفرمائیل چې هغه به حساب اخلی.

ددې نه د وروستنی ایت شان نزول:-هرکله چې داآیت نازل شو نوصحابه کرامو ﷺ ته ډیرسخت محسوس شو چې دوړولویو ټولو څیزونو حساب به وی اودخپل ایمان دزیاتوالی اودیقین د مضبوط والی په وجه دوی اویریدل.نو رسول الله ﷺ ته راغلل او ورته ئې ددې باره کښې اووئیل او وې وئیل چې یارسول الله مونږ ته د مونځ،روژې،جهاد او صدقې باره کښې حکم اوشو اوهغه زمونږ په طاقت کښې وو،خو اوس چې کوم یو آیت نازل شوې دې دهغې مونږ کښې طاقت نشته.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې آیا بیا تاسو د یهودیانو اونصرانیانو په شان وائې چې مونږ واوریدل او دا مونږ نه منو،تاسوته پکار دی چې اووائې چې مونږ واوریدل او مونږ منو،اے الله ﷻ ! مونږ ستا بخښش غواړو او اے زمونږه ربه مونږ به ستاطرفته واپس کیږو.نوصحابه کرامو ﷺ دا تسلیم کړه او په ژبو ئې دا کلمات جاری شول نو﴿آمَنَ الرَّسُولُ﴾ نازل شو او الله ﷻ دا تکلیف لرې کړو.او آیت ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ﴾ نازل شو (مسند احمد) ([1]) صحیح مسلم کښې دا حدیث دې په هغې کښې دی چې الله ﷻ دا تکلیف اوچت کړو او آیت ﴿ لا یکلف الله ﴾ نازل شو ([2])او هرکله چې مسلمانانواووئیل چې اے الله ﷻ مونږ زمونږ په هیرو او په خطاګانو باندې مه نیسه.نوالله ﷻ اوفرمائیل چې﴿ نعم ﴾یعنی هم دا به کوم،هغوئ اووئیل چې ﴿وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا﴾الخ اے الله ﷻ مونږ باندې هغه بوج مه اچوه چې کوم دې زمونږ نه مخکښې خلقو باندې اچولې وو نوالله ﷻ اوفرمائیل چې داهم قبول دی ،بیا ئې اووئیل چې﴿ وَلَا تُحَمِّلْنَا﴾ اے الله ﷻ مونږ باندې زمونږ د طاقت نه زیات بوج مه اچوه.نو الله ﷻ اوفرمائیل چې دا هم قبول دې.بیا ئې دعااوغوښتله چې اے الله ﷻ مونږ معاف کړه او زمونږ ګناهونه اوبخښه او په کافرو باندې مونږ سره مدد اوکړه،الله ﷻ دا هم قبول کړل،داحدیث نورو طریقو سره هم مروی دې.

دنفس په وسوسو او د زړهٔ په خیالاتو باندې نیول نشته:- یو روایت کښې دا هم دی چې مجاهد رحمه الله وائی چې زهٔ ابن عباس ﷺ لره ورغلم او هغوئ ته مې دا واقعه بیان کړه چې عبدالله بن عمر ددې آیت﴿وَإِنْ تُبْدُوا الخ﴾تلاوت اوفرمائیلو او ډیر ئې اوژړل،هغوئ اوفرمائیل چې هم دا حال د صحابه کرام ﷺ د دې آیت د نازلیدو په وخت کښې شوې وو او ډیر سخت غمګین شوې وو او دا ئې هم اوئیل چې اے د زړونو مالکه که زمونږ د زړونو په خیالاتو هم مونږ اونیسې نو دا به ډیر مشکل وی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾اووائی.نوصحابه کرامو ﷺ اووئیل.اوبیا دې نه پس والا آیتونه نازل شو.اوپه عمل باندې نیول شته دې لیکن د زړه په خیالاتو او د نفس په وسوسو باندې نیول نشته دې.

([3]) بل طریق سره دا روایت د ابن مرجانه نه هم دا شان مروی دې.او په هغې کښې دی چې قرآن پاك فیصله اوکړه چې تاسو به ستاسو په نیکو او بدو عملونو باندې نیولې کیږئ.که هغه زبانی وی او که د

[1]) احمد: ٤١٢/٢ ،وسنده صحیح ورواه مسلم:)-.

[2]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان تجاوز الله تعالی من حدیث النفس:١٢٥ ،مسند ابی عوانه ٧٦/١، ابن حبان : ١٣٢٩)-

[3]) صحیح بخاری کتاب العتق باب الخطاء والنسیان فی العتاقة: ٢٥٢٨، صحیح مسلم: ١٢٧)-

اندامونو نه وي.ليکن د زړه وسوسې معاف دي.او د نورو ډيرو صحابه کرام ﷺ نه او تابعينو نه د دې منسوخ کيدل مروي دي،صحيح حديث کښې دي چې الله ﷻ زما د امت په غلطو خيالاتو معافي کړې ده او نيول په هغې دي چې کوم دوی اوکړي يا اووائي.([1])

د نيکئ په ارادې کولو سره ثواب ليکلې کيږي او په ګناه کښې داسې نۀ کيږي:- بخاري اومسلم کښې دي چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې الله ﷻ فرمائي چې کله زما بنده د بدئ اراده اوکړي نو هغه مه ليکئ تر کومې چې هغه اونکړي اوکه وې کړي نو يو بدی ئې ليکئ او کله چې د نيکئ اراده اوکړي نو صرف ارادې سره ئې يو نيکي ليکئ اګر چې نيکي ئې نه وي کړې.او د يو نيکئ په بدله کښې ورته لس نيکئ ليکئ.(مسلم) ([2])او يو روايت کښې دي چې ديو نيکئ بدله کښې د دوی دپاره اووه سوه نيکئ ليکلې کيږي.([3])او يو روايت کښې دي چې کله يو بنده د بدئ اراده کوی نو فرښتې د الله ﷻ دربار کښې عرض کوی چې اې الله ﷻ ستا بنده د بدئ اراده کوی نو الله ﷻ فرمائ چې صبر اوکړئ ترکوې چې دې دا اونکړي،دا د ده په نامه اعمال کښې مۀ ليکئ.که وې کړي نو يو بدی ئې اوليکئ.او که دا پريږدی نو يو نيکی ئې ځکه چې دا ده زما د ويرې پريښودې ده.

د يوې نيکئ ثواب د لسو نه تر اووه سوو پورې:- رسول الله ﷺ فرمائي چې څوك پوخ او پورا ايمان والا مسلمان جوړ شي نو د هغه د يو يو نيکئ ثواب د لسو نه واخله تر اووه سوؤ نيکو پورې زياتيږي.او بدی نه زياتيږي ([4])اويو روايت کښې دي چې داووه سوو نيکونه هم نيکی زياتيږي.([5])يو بل روايت کښې دی چې ډير بربادونکی هغه دې په ده باندې د رحم وکرم کولو نه باوجود هم دې برباد شي.([6])

د صريح ايمان علامه:- يو ځل حضرات صحابه کرام ﷺ راغلل او وې فرمائيل چې يارسول الله ﷺ! کله کله زمونږ په زړونوکښې داسې وسوسې راپورته شي چې په ژبې سره د هغې بيانول هم مشکل دی نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې داسې کيدل شروع شو؟.هغوئ اوفرمائيل چې آو،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دا صريح ايمان دې.(مسلم وغيره)([7])

د زړه د وسوسو په محاسبه باندې عذاب لازم نه دې:- ابن عباس ﷺ نه مروی دی چې دا آيت منسوخ شوې نه دې بلکه ددې مطلب دادې چې د قيامت په ورځ چې کله ټول مخلوق الله ﷻ مخکښې جمع شي نو فرمائي چې زه به تاسو ته ستاسو د زړونو رازونه ښايم او په هغې به زما فرښتې هم خبر نه وي.مومنان به په دې باندې خبر کړې شي او هغوئ به معاف کړې شي او منافقان او شك شبه کونکی خلقو لره به د دوی د تکذيب اطلاع ورکړې شي او دوی ته به سزا ورکړې شي.لکه بل ځائې کښې فرمائي چې ﴿وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ يعني الله ﷻ به تاسو لره ستاسو د زړونو په کړو باندې نيسی يعنی د زړه په شك او نفاق باندې.

حسن بصري رحمة الله عليه هم دې ته منسوخ نه وائي.امام ابن جرير رحمة الله عليه هم دا قول خوښ کړې دې او فرمائي چې حساب بل څيز دې او عذاب بل څيز.حساب اخستلو نه پس دا نه لازميږي چې حساب نه پس ممکن دی چې معاف به شي اوممکن دی چې عذاب ورکړي او سزا ورکړي.

[1] صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالی (يريدون ان يبدلوا کلام الله ...) ۷۵۰۱، صحيح مسلم: ۱۲۸، ترمذی: ۱۱۸۳، نسائی: ۳۴۶۳، ابن ماجة: ۲۰۴۴)-

[2] صحيح بخاری کتاب التوحيد باب قول الله تعالی (يريدون ان يبدلوا کلام الله ...) ۷۵۰۱، صحيح مسلم: ۱۲۸)-

[3] صحيح مسلم کتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸)-

[4] صحيح مسلم کتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ۴۲ قوله (اذا احسن احدکم سلامه......)

[5] صحيح مسلم کتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ۴۲ قوله (اذا احسن احدکم سلامه......)

[6] صحيح مسلم کتاب الايمان باب اذا هم العبد بحسنة: ۱۲۸، صحيح بخاری : ۴۲ قوله (اذا احسن احدکم سلامه......)

[7] صحيح مسلم کتاب الايمان باب بيان الوسوسة فی الايمان : ۱۳۲)-

د الله تعالى د خپل بنده پرده پوشي:- نو په يو حديث مبارك كښې دى چې مونږ طواف كولو چې يو سړى د عبدالله بن عمر ﷛ نه تپوس اوكړو چې تاسو رسول الله ﷺ نه د پټې خبرې متعلق څه آوريدلى دى. نو هغوئ اوفرمائيل چې الله ﷻ به ايماندار راوبلى اوتردې چې په هغوئ به خپل لاس كيږدى او بيابه اوفرمائى چې اووايه تافلانئ فلانئ ګناه په فلانئ فلانئ ورځ كړې وه؟هغه غريب به اقرار كوى.هركله چې ګناهونه ډير زيات شى نوالله ﷻ به اوفرمائى چې واوره!په دنيا كښې هم ما ستا په عيبونو باندې پرده پوشى كړې وه او نن هم ستا ټول ګناهونه معاف كوم.او بيا به هغه ته د هغه د نيكواعمال نامه د هغه په ښى لاس كښې وركړې شى،البته كافرانواومنافقانو لره به جمع كړې اودهغوئ مخكښې به كيږدى او هغوئ به رسوا كړى اودهغوئ ګناهونه به ښكاره كړى.او ورته به اووئيلې شى چې داهغه خلق دى چې دوى په الله ﷻ باندې دروغ اوتړل او په دې ظالمانو باندې د الله ﷻ غضب دې.[1]

په دنياوى وړوكى نه وړوكى تكليف باندې د ګناه معاف كيدل:- حضرت زيد﷛ يو ځل دې آيت باره كښې عائشه ﵂ نه سوال اوكړو نو هغوئ اوفرمائيل چې كله ما ددې آيت باره كښې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوكړو نو د هغه وخت نه واخله تر دې وخت پورې زما نه هيچا تپوس نه دې كړې،نن تاسو تپوس اوكړو واوره! ددې نه مراد د بنده دنياوى تكليفونه لكه تبه وغيره چې كوم بنده ته رسى.تر دې چې ده يو جيب كښې رقم اېښودې دې اوخيال ئې راغلو چې دده په بل جيب كښې دې نو ده بل جيب ته لاس دننه كړو او هغه جيب كښې نه وو اوپه دې باندې دده زړه پريوتو،بيا ئې بل جيب ته لاس دننه كړو او هلته ملاؤ شو نو په دې باندې هم دده ګناهونه معاف ګيږى.تر دې چې د مرګ په وخت كښې هغه ګناهونه دا شان پاكيږى لكه خالصه تك سرۀ،سرۀ زر(ترمذى وغيره) دا حديث غريب دې.[2]

د سورة بقره د آخرى دوو آيتونو فضيلت:- ددې دواړو آيتونو فضيلت بيانيږى.صحيح بخارى كښې دى چې كوم سړې دا دواړه آيتونه د شپې هغه دپاره دا دواړه كافى دى.[3]

د عرش د لاندې د خزانې نه د دې ايتونو وركړه:- مسند احمد كښې دى چې رسول الله ﷺ فرمائيلى دى چې ماته دسورة بقره آخرى دوه آيتونه د عرش لاندې خزانې نه راكړې شوى دى او زما نه مخكښې هيڅ يو نبى ته دا نه وو وركړې شو[4]

دا دوه ايتونه په شپ معراج كښې ملاو شوې دى:- صحيح مسلم شريف كښې دى چې كله رسول الله ﷺ معراج ته تشريف يوړو او رسول الله ﷺ سدرة المنتهى ته اورسيدلو،سدرة المنتهى په اووم آسمان كښې ده،چې كوم يو څيز آسمان طرفته خيژى هغه هم دلته رسى او دلته نه واخستې شى او چې كوم څيز پورته نه راكوزيږى هغه هم ددې ځائې نه راكوزيږى،بيا د دې ځائې نه رازى.په دې باندې د سرو زرو مولخان وو.بيا نبى ﷺ ته درې څيزونه وركړې شو.❶پنځه وخته مونځ❷د سورة بقرې آخرى آيتونه❸او د توحيد والو دپاره د ټولو ګناهونو بخښش([5])

مسندكښې دى چې عقبه بن عامر ﷛ ته رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د سورة بقره آخرى دوه آيتونه وايه چې د عرش د لاندې خزانې نه راكړې شوى دى ([6])

مونږ ته په خلقو باندې درې فضيلتونه راكړې شوې دى:- ابن مردويه كښې دى چې مونږ ته خلقو باندې

---

[1]) صحيح بخارى كتاب المظالم باب قول الله تعالى (الا لعنة الله على الظالمين)٢٤٤١، صحيح مسلم: ٢٧٦٨)-

[2]) ترمذى : كتاب التفسيرالقرآن : باب ومن سورة البقرة: ٢٩٩١)،-

[3]) صحيح بخارى كتاب فضائل القرآن باب فضل سورة البقرة : ٥٠٠٩، صحيح مسلم : ٨٠٦، ابوداود: ١٣٩٧، ترمذى: ٢٨٨١، ابن ما جة: ١٣٦٩)-

[4]) احمد: ١٥١/٥، وسنده «ضعيف)-.

[5]) صحيح مسلم كتاب الايمان باب فى ذكر سدرة المنتهى : ١٧٣، السنن الكبرى للنسائى: ٣١٥)- .

[6]) احمد: ١٤٧/٤)،-.

درې فضیلتونه راکړې شوی دی.د سورة بقرة دا اخری ایتونه،او دا د عرش د لاندې خزانې نه راکړې شوی دی،او دا زما نه مخکښې بل چاته نه وو ورکړې شوی او نه به ورکړې شي.[1]

زما یقین نه دې چې څوک په د دې وئیلو نه بغیر اوده شي:- ابن مردویه کښې دي چې علي ﷺ فرمائي چې زما یقین نه دې چې یو اسلام والا سړې به د آیت الکرسي او سورة البقره دآخری آیتونو وئیلونه بغیر اوده شي.دا هغه خزانه ده چې ستاسونبي ﷺ ته د عرش د لاندې نه ورکړې شوې ده.[2]

دا دوه ایتونه د زمکې او اسمان نه دوه زره کاله مخکښې لیکلې شوې دی:- او د ترمذی حدیث کښې دی چې الله ﷻ د زمکې او آسمان پیدا کیدونه دوه زره کاله مخکښې یو کتاب اولیکلو چې د هغې نه دا دوه آیتونه ئې رانازل کړل.چې په کوم کور کښې د شپې دا دوه آیتونه اولوستلې شي،هغه کور ته شیطان هم نزدې نه رازي.[3] امام ترمذی رحمة الله علیه دې ته غریب واني.لیکن حاکم مستدرك حاکم کښې دې ته صحیح وئیلې شوی دی.

نبي کریمﷺ به د دې د تلاوت په وخت مسکي کیدو:- ابن مردویه کښې دی چې کله به رسول الله ﷺ د سورة بقرة آخری آیتونه او آیت الکرسي وئیله نو خندل به ئې او فرمائیل به ئې چې دا دواړه د رحمان د عرش د لاندې خزانې نه دی.اوکله چې به ئې آیت﴿مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ﴾او آیت﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ۝ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ﴾لوستلو نو د ژبې مبارکې نه به ئې﴿ انا لله ﴾ وتل.اویه مزه به شو.[4] ابن مردویه کښې دی چې ماته سورة فاتحه او دسورة بقرې آیتونه دعرش دلاندې نه راکړې شوی دی.او د مفصل سورتونه نور زیات دی.[5]

تاسو ته دوه نورونه درکړې شو:- اوحدیث شریف کښې دی چې مونږ رسول الله ﷺ سره ناست وو ،جبریل ﷺ هم وو.اچانك د آسمان نه د یو دهشت ناکې دهماکې آواز راغلو.جبریل ﷺ پورته سترګې اوچتې کړې او وې فرمائیل چې د آسمان دا دروازه بیرته شوه او ننه پورې دا هیڅکله نه وه خلاصه شوې،ددې نه یو فرښته نازله شوه،هغې نبي کریم ﷺ ته اووئیل چې تاسوته دوه نورونه درکړې کیږی.او ستاسونه مخکښې هیچا ته نه وو ورکړې شوي.❶سورة فاتحه❷او د سورة بقرة آخری آیتونه،په دې کښې به په یو یو حرف باندې تاسوته نور درکولې شي.(مسلم)[6].نو دا لس احادیث د دې مبارکو آیتونو فضیلت دی.

قوله تعالی:-﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلْمُؤْمِنُونَ﴾

آسماني کتابونه چې څومره نازل شوی دی په هغې ایمان ساتل:-دآیت مطلب دادې چې رسول یعنی محمد ﷺ په هغه (څیزونو)باندې ایمان راوړو چې کوم هغوئ طرفته دالله ﷻ دطرفنه نازل شوی دی،ددې په آوریدو سره رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې هغه د ایمان راوړو پورا مستحق وو[7]اونورو ایماندارو هم ایمان راوړو.دې ټولو اومنلو چې الله ﷻ یو دې،هغه واحد لاشریك دې،هغه بې نیاز دې.د هغه نه سوا د عبادت لائق بل څوك نشته،نه د هغه نه سوا څوك پاللو والا شته دې.دوی ټول نبیان ﷺ مني.په ټولو رسولانو باندې ایمان لری.دوی په نبیانو ﷺ کښې فرق نه کوی چې یو مني اوبل نه مني

---

[1] احمد: ٣٨٣/٥، وسنده صحیح)-.

[2] داروایت موقوف دې او دوادړو سندونو سره ضعیف دې)-.

[3] ترمذی کتاب فضائل القرآن باب ماجاء فی اخر سورة البقرة : ٢٨٨٢، وسنده حسن)-

[4] دې الفاظو سره داروایت ډیرضعیف دې،ددې سند کښې ابوبکربن ابی؛مریم ضعیف راوی دې (المیزان٤/٤٩٨، رقم: ١٠٠٦)-

[5] المعجم الکبیر للطبرانی : ٢٢٥/٢٠، مطولا بهذا اللفظ حاکم : ٥٥٩/١، وسنده ضعیف)-

[6] صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرین باب فضل الفاتحة وخواتیم سورة البقرة : ٨٠٧)-

[7] داروایت مرسل دې امام ذهبی دا منقطع ګروزلې دې).

بلکه ټولو لره رښتيامنی.او ايمان لری چې هغه ټول پاك باز او رشد و هدايت والا او د خلقو د خيرخواهۍ د پاره دی.بعضې احکام د هر نبی په زمانه کښې بدليدل رابدليدل.تر دې چې د رسول الله ﷺ شريعت ټولو لره منسوخ کړل.دوی ختم الانبياء والمرسلين دی.تر قيامته به د رسول الله ﷺ شريعت باقی وی او يو جماعت به د دې اتباع کوی.هغوئ هم اقرار اوکړو چې مونږ کلام الله واوريدو او د الله ﷻ احکام مو اومنل.دوی اووئيل چې ائې الله ﷻ مونږ ته مغفرت،رحمت او لطف عطا کړه وې فرمائيل چې هم ستا طرفته به مونږ واپس کيږو يعنی د حساب کتاب په ورځ،جبريل ﷺ اوفرمائيل چې ائې د الله رسوله‌ادلته ستا او ستا د امت فضيلت بيانيږی،تاسو به دې موقع دعا اوکړئ هغه به قبليږی.اوغواړئ چې الله تعالی هغوئ ته تکليف ورنکړی.(۱)

قوله تعالى:- لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا

بيا فرمائی چې هيچا ته د هغه د طاقت نه زيات تکليف الله ﷻ نه ورکوی.دا د هغه پاك ذات احسان او انعام دې.صحابه کرام ﷺ چې ويريدلی وو او په هغوئ باندې چې کوم حکم مشکل لګيدلې وو چې د زړه خيالاتو باندې به حساب اخستې شی.هغه تکليف دې آيت سره ختم شو.مطلب دادې چې حساب وکتاب به وی ليکن چې کوم څيز د طاقت نه بهر دې په هغې باندې عذاب نشته دې څکه چې په زړه کښې اچانك د يو خيال راتلل نشی بنديدې.بلکه حديث مبارك نه دا هم معلوم شو چې داسې وسوسې نه نه کنټرل د ايمان دليل دې.بلکه چې څه کړې هغه به ريبې.چې نيك اعمال کوئ نو ښه جزاء به نې مومئ:که غلط اعمال کوئ نوسزا به مومئ:

قوله تعالى:- رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا

بيا ئې د دعا تعليم او د دې د قبوليت وعده اوفرمائيله چې ائې الله زمونږ نه چې په هيره اوشی او کوم احکام رانه پاتې شی يا چې کوم کارونه شوی دی يا شرعی احکاموکښې څه غلطی شوې ده يا چې کوم مونږ د شريعت خلاف کړی دی هغه معاف کړه.د صحيح مسلم حوالې سره حديث تيرشوې دې چې ددې دعا جواب کښې الله ﷻ فرمائی چې ما قبوله کړه او ما هم دا اوکړل (۲)

زما د امت هيره معاف ده:- او حديث کښې راغلی دی چې زما د امت هيره معاف ده.او چې کوم احکام زبردستئ سره پرې اوکړې شی هغه هم معاف دی.(ابن ماجه) (۳)

قوله تعالى:- رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا

ائې الله ﷻ ! مونږ باندې د مشکل اوسخت اعمال مشقت مه اچوه.لکه څنګه چې مخکښې دين والو باندې سخت احکام وو.او کله چې رسول الله ﷺ د رحمت والا نبی راوليږلې شو نو هغه ختم شو.او رسول الله ﷺ ته يو آسان دين ورکړې شو.دا هم الله ﷻ قبول اوفرمائيل.حديث مبارك کښې هم دی چې زۀ يکسوئی والا اوآسان دين والا راليږلې شوې يم (۴).

قوله تعالى:- رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ

ائې الله ﷻ امونږ باندې هغه تکليفونه اومشکلات مه راوله چې دهغې برداشت مونږ کښې نه وی. (۵) مکحول ﷺ فرمائی چې ددې نه مراد فريب او غلبه دشهوت ده.ددې جواب کښې هم د قبوليت اعلان د الله ﷻ د طرفنه اوشو او زمونږ خطاګانې معاف کړه چې کومې ستاسو لار کښې شوی دی،او زمونږ ګناهونه اوبخښه ,ږ په بدعملونو او غلطو باندې پرده واچوه،مونږ باندې رحم وکرم اوکړه چې بيا زمونږ

(۱) الطبری:۲۴۹۸، عن حکيم عن جابر، داروايت مرسل ضعيف دې)-
(۲) صحيح مسلم کتاب الايمان باب بيان تجاوز الله تعالی ،،،،،، ۱۲۵،)-،
(۳) ابن ماجة کتاب الطلاق باب الطلاق المکره والناسی: ۲۰۴۳، عن ابی ذر رضی الله عنه وهوصحيح بالشواهد)-
(۴) احمد: ۵/۲۶۶،)-
(۵) ابن ابی حاتم: ۳/۱۲۳۵)-

نه ستا د مرضۍ خلاف او نشي.

ګناه ګار ته د درې خبرو ضرورت دې ددې وجې د بزرګانو قول دې چې ګناهګار ته د دریو خبرو ضرورت دې①یود الله ﷻ د معافۍ چې د عذاب نه ورته نجات ملاؤ شي② دویم پرده پوشي چې د رسوائۍ نه بچ شي.③دریم عصمت چې هغه دوباره ګناه کښې مبتلاء نشي.نو په دې باندې هم الله تعالی د قبولیت اعلان اوکړو.

قوله تعالی:- أَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ۝

ته زمونږ ولی او ناصر ئې او هم ستاپه پاك ذات باندې زمونږ بهروسه ده.او هم ستا نه مونږ مدد غواړو،هم ته زمونږ سهارا ئې،ستا نه سوا بغیر بل څوك زمونږ مدد نشي کولې،او نه مو څوك د بدنې نه بچ کولې شي،ته زمونږ خلقو سره مدد اوکړه د هغه خلقو مقابله کښې چې کوم ستا د دین نه منکر دی او ستا وحدانیت نه منی.او ستا د نبی ﷺ نبوت نه منی،ستاسره د نورو عبادت کوی او مشرکان دی.ائې الله ﷻ !ته مونږ غالب کړه په هغوئ باندې په دین او دنیا کښې،الله ﷻ د دې جواب کښې فرمائی چې آو ما دا هم اوکړل،حضرت معاذ ﷛ چې به کله دا آیت ختمولو نو آمین به ئې ونیلو.(ابن جریر)[1].

د سورة آل عمران تفسیر (؟)جاري

دا سورت مدنی دې،د دې د شروع درې اتیا آیتونه د عیسایانو د وفد باره کښې نازل شوی دی چې کوم په نهمه(٩)هجرۍ کښې د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شوی وو.او د هغې مفصل بیان د مباهلې آیت﴿قُلْ تَعَالَوْا﴾په تفسیر کښې به نزدې راشي.انشاء الله د هغې فضیلت او احادیث چې کوم وارد شوی دی هغه د سورت بقره تفسیر کښې په شروع کښې بیان شوی دی.

<table>
<tr><td>ایاتونه</td><td>سورة ال عمران مدنی دې</td><td>رکوع ګانې</td></tr>
<tr><td></td><td>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ</td><td></td></tr>
<tr><td>٢٠٠</td><td>شروع کوم په نوم د الله چه ډیرمهربان زیات رحم کونکې دې</td><td>٢٠</td></tr>
<tr><td colspan="3">الٓمّٓ ۝١ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۝٢</td></tr>
<tr><td colspan="3">ال م | الله | نشته دې لائق دعبادت | مګرهم هغه دې | همیشه ژوندې دې | دټول کائنات اختیارمنددې</td></tr>
<tr><td colspan="3">الم::: ::::: الله پاك چې بې دهغه نه بل معبود نشته | ....ژوندې دې ټول مخلوق سنبال ساتی</td></tr>
<tr><td colspan="3">نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ</td></tr>
<tr><td colspan="3">هغه نازل کړو په تاباندې | دا کتاب | دحق سره | تصدیق کونکې دې | دهغه کتابونوا | چې مخکښې ددۀ نه دی</td></tr>
<tr><td colspan="3">هغه په تادا کتاب په حقه نازل کړې دې | چې دهغې کتابونوتصدیق کوی کوم دې نه وړاندې راغلی وو</td></tr>
<tr><td colspan="3">وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝٣ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَاَنْزَلَ</td></tr>
<tr><td colspan="3">او نازل ئې کړو تورات | او انجیل | مخکښې ددې نه | هدایت کونکی | خلقو ته | اونازل ئې کړو</td></tr>
<tr><td colspan="3">اودینه وړاندې ئې تورات اوانجیل دخلقو دهدایت دپاره نازل کړی | ....او رالیږلې ئې دې</td></tr>
</table>

[1] الطبری:٦/١٤٦،وسنده ضعیف،ابو اسحاق مدلس راوی دې،اودسماع صراحت نشته دې اوسند کښې رجل مجهول دې،

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	كَفَرُوْا	اِنَّ الَّذِيْنَ	الْفُرْقَانَ ؕ
دآيتونو دالله نه	انکار ئې اوکړوا	بيشکه هغه کسان اچې	فرق کونکي په حق او باطل کښې ا
دحق اوباطل فرق کونکي ا .... نو څوک چې (اوس هم) دالله پاک دحکمونومنلونه انکار کوي			

لَهُمْ	عَذَابٌ	شَدِيْدٌ ؕ	وَاللّٰهُ	عَزِيْزٌ	ذُوانْتِقَامٍ ۝
دې هغوئ لره ا	عذاب ا	سخت ا	اوالله ا	غالب دې ا	بدله اغستونکې دې ا
نوهغوئ دپاره سخت عذاب مقرر دې ا .... اوالله داختيارخاونددې ا اودبدوکارونو سزا ورکوي ا					

دريو آيتونوکښې اسم اعظم:- د ايت الكرسئ دتفسير په بيان كښې مخكښې داحديث تير شوې دې چې اسم اعظم دې آيت او آيت الكرسي كښې دې.او د﴿الٓمّٓ ﴾تفسير د سورة بقره په شروع كښې بيان شوې دې د دوباره ليكلو دلته ضرورت نشته دې.﴿ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ؕ ﴾تفسير هم د آيت الكرسئ تفسير كښې مونږ ليكلي دې.

قوله تعالى:- نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

بيا فرمائي چې ائې محمد ﷺ تاسوباندې قرآن كريم حق سره نازل كړې دې.اوپه دې كښې هيڅ شك نشته.بلكه يقيناً دا دالله ﷻ دطرفنه دې.او دا ئې خپل علم سره نازل كړې دې.او فرښتې په دې باندې گواه دې.او د الله تعالى شهادت كافى دې.داقرآن پاك دمخكښې كتابونو تصديق كوونكئ دې.اوهغه كتابونه ددې قرآن د رښتينوالى دليل دى.ځكه چې په هغې كښې د دې نبى ﷺ او د قرآن پاك د راتلو خبر وو،هغه رښتيا ثابت شو.

قوله تعالى:- وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

هم هغه ذات موسى بن عمران ؑ باندې توراة نازل كړو،عيسى بن مريم ؑ باندې ئې انجيل نازل كړو.هغه دواړه(كتابونه)د هغه زمانې د خلقو دپاره هدايت وو.

قوله تعالى:- وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ؕ

هغه پاك ذات فرقان نازل كړو چې دا حق و باطل او ضلالت او گمراهئ او په نيغه لار كښې فرق كوونكې دې،د دې واضح او ورښانه دليلونه او زبردست برهان هر يو لره كافى كيدونكې دى.

د فرقان نه مراد څه دى؟:-د قتاده ؒ او ربيع بن انس بيان دې چې د فرقان نه مراد دلته قرآن پاك دې.اگر چې دا مصدر دې.خو ولې د قرآن پاك ذكر د دې نه مخكښې تير شوې دې،د دې وجې دلته ئې فرقان اوفرمائيل.ابوصالح نه دا هم مروى دى چې د دې نه مرادتورات دې مگر دا ضعيف دې.ددې وجې نه چې د تورات ذكر ددې نه مخكښې تير شوې دې.والله اعلم.

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ ۝

دقيامت په ورځ به په منكرانو او باطل پرستوباندې سخت عذاب وى.الله ﷻ غالب دې،لوئې شان والا دې،اعلى وسعت والا دې.انبياء ؑ او رسولان ؑ د مخالفانو او د الله ﷻ د آيتونو تكذيب والو نه به الله ﷻ سخت انتقام اخلى.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى	عَلَيْهِ	شَيْءٌ	فِى الْاَرْضِ	وَلَا فِى السَّمَآءِ ۝	هُوَالَّذِىْ
بيشكه الله چې دې نۀ دې پټ ا	په هغه ا	هيڅ څيز ا	په زمكه كښې ا	او نۀ په آسمان كښې ا	هغه هم هغه دې
دالله پاك نه دزمكې او آسمانونو هيڅ څيزهم پټ نه دې ا .... الله پاك هغه ذات دې					

يُصَوِّرُكُمْ	فِي الْأَرْحَامِ	كَيْفَ يَشَآءُ ۭ	لَآ إِلٰهَ	إِلَّا هُوَ
چې جوړوي صورتونه ستاسو	په رحمونو کښې	څنګه چې غواړي هغه	نشته لائق دعبادت	مګرهم هغه
چې ستاسوصورتونه دميندوپه رحمونو کښې هغې جوړوي څنګه چې ئې خوښه وي			دهغه نه سوا بل څوک دعبادت لائق نشته	
الْعَزِيْزُ	الْحَكِيْمُ ۝			
غالب	اوحكيم دې			
په هرڅاغالب او دحكمت خاونددې				

قوله تعالى:- إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ ۝

دمور په خيټه کښې تصوير جوړولو والا الله ﷻ دې:- الله ﷻ فرمائي چې هغه د آسمان او زمکې عيبونو لره ښه پيژني.د هغه پاك ذات نه هيڅ څيز پټ نه دې،

قوله تعالى:- هُوَ الَّذِيْ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ ۭ

تاسو ته ستاسو د مور په خيټه کښې ستاسو صورتونه جوړونکې دې څنګه چې هغه پاك ذات غواړي ښه يا خراب نيک يا بد.

قوله تعالى:- لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝

د هغه پاك ذات نه سوا هيڅوك د عبادت لائق نشته دې.هغه لوئې ذات غالب او حكمت والا دې.او هم هغه يو ذات تاسو جوړ کړئ او تاسوئې پيداکړئ،بيا تاسو د نورو عبادت ولې کوئ؟هغه لوئې ذات لازوال عزتونو والا،غيرفاني حكمتونو والا،محكم حكمونو والا دې،په دې کښې اشاره بلکه وضاحت دې چې عيسى ؑ لره هم الله ﷻ پيدا کړې وو او عيسى ؑ د هغه پاك ذات عبادت كوونكې وو لكه څنګه چې ټولو انسانان دی او په دوی کښې يو حضرت عيسى ؑ هم دو.هغه هم د مور په رحم كښې جوړ كړې شو او زما د پيدا كولو حكم سره پيدا شو.بيا الله ﷻ څنګه شو.لكه څنګه چې دې لعنتي جماعت ګنړلې دی.حالانكه هغه پاك ذات خوديوحالت نه بل حالت ته انسان په رګونو كښې اړوی راړوی،.لكه بل ځائې كښې ارشاد دې چې﴿يَخْلُقُكُمْ فِيْ بُطُوْنِ أُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِيْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ۭ﴾ يعنى الله ﷻ تاسو د ستاسو دمور په خيټو كښې پيدا كوي،د يو د پيدائش نه پس په بل انداز كښې جوړول په دريو تيارو كښې كيږي.

هُوَ الَّذِيْٓ	أَنْزَلَ	عَلَيْكَ	الْكِتٰبَ	مِنْهُ	اٰيٰتٌ
هم دغه الله دې	چې نازل ئې کړو	په تا باندې	دا کتاب	بعضې له دې نه	آيتونه
هغه الله دې چې په تائې كتاب نازل كړې دې			په دې کښې دوه قسمه آيتونه		

مُّحْكَمٰتٌ	هُنَّ أُمُّ الْكِتٰبِ	وَأُخَرُ	مُتَشٰبِهٰتٌ ۭ	فَأَمَّا الَّذِيْنَ	فِيْ قُلُوْبِهِمْ
محكمات دي	دا اصل دكتاب دې	او بعضې نور	متشابهات دي	نو هر هغه كسان	چې په زړونو دهغوئ كښې
دي، بعضې محكمات چې هغه دكتاب بنيادي آيتونه دي		اونورمشتبهات دي		نودچاپه زړونو كښې	

زَيْغٌ	فَيَتَّبِعُوْنَ	مَا	تَشٰبَهَ	مِنْهُ	ابْتِغَآءَ	الْفِتْنَةِ
كوږوالي دې	نو هغوئ تابعداري كوي	دهغه آيتونو	چې متشابه وي	دهغې نه	دپاره دطلب	دفتنې
چې كوږوالي وي	نوهغوئ د فتنې جوړولو په كوشش كښې په متشابه آيتونو لټون كوي					

وَابۡتِغَآءَ تَاۡوِيۡلِهٖ ۚ وَمَا يَعۡلَمُ تَاۡوِيۡلَهٗۤ اِلَّا اللّٰهُ ۘؔ

او دپاره دطلب | دبدلې معنی دهغې | او حال دا چې نۀ پوهيږی|په حقيقت مطلب دهغې | ماسوا | دالله نه

اودهغې دمعنومعلومولوکوشش کوی | ....اودهغې په سم مطلب خو صرف الله پاک پوهيږی

وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ كُلٌّ

او هغه کسان | چې پاخه دی په علم کښې اوايئ هغوئ | ايمان راوړې دې مونږه| په دې | دا ټول

اوځوک چې د مضبوط علم خاوندان دی | نوهغوئ وائی چې مونږ ايمان راوړې دې |دا ټول

مِّنۡ عِنۡدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ۞ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ

دطرفه د رب زمونږ نه دی |او نۀ قبلوی نصيحت | مګر|خاوندان دعقلونو | اې ربه زمونږه | مۀ کږوه |

زمونږ درب دطرفه دی |او(دنيغې لارې نه خو)بس هوښيار خلق سبق اخلی| (اووائی چې)اې زمونږه ربه!

قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِنۡ لَّدُنۡكَ رَحۡمَةً ۚ

زړونه زمونږه | روستوددې نه |چې تاهدايت کړې دې مونږته|اوبښنه اوکړه مونږته|دطرفه خپل نه رحمت

زمونږه زړونه د هدايت نه پس په کاږه نکړې | ....اومونږته دخپل طرفه رحمتونه راکړه

اِنَّكَ اَنۡتَ الۡوَهَّابُ ۞ رَبَّنَاۤ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ

بيشکه ته|خاص هم ته|ډير ښښونکې ئې |اې ربه زمونږه|بيشکه ته| راجمع کونکې دخلقو ئې| په داسې ورځ

ځکه چې هم ستاذات ښښونکې دې | اې زمونږ ربه بيشکه ته په هغه ورځ ټولوخلقو لره راجمع کونکې ئې

لَا رَيۡبَ فِيۡهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخۡلِفُ الۡمِيۡعَادَ ۞ ع

چې نشته شك |په هغې کښې| بيشکه چې الله | نۀ کوی خلاف| دوعدې نه |

چې دهغې په راتلو کښې هيڅ شک نشته| اوالله پاک هيڅکله هم دخپلې وعدې نه خلاف نه کوی |

قوله تعالى:- هُوَالَّذِیۡۤ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ

دلته بيان کيږی چې قرآن پاك کښې داسې آيتونه هم دی چې د هغې بيان بالکل واضح،صفا او ښکاره دې.هر سړې د هغې مطلب ته رسيدې شی.او بعضې آيتونه داسې دی چې د هغې مطلب ته عام ذهنونه نه شی رسيدې.اوس چې کوم خلق د دويم قسم آيتونه ږومبی قسمه آيتونو باندې قياس کوی يعنی د کومې مسئلې وضاحت چې په کوم آيت کښې اومومی هغه وضاحت واخلی نو دا خلق په صحيح لار دی او چې ځوک ښۀ صفا او ښکاره آيتونه پريږدی او داسې آيتونه د ځان د پاره دليل جوړ کړی چې د هغوی د پوهې نه پورته وی او په هغې کښې اونخلی نو دا خلق پرمخې پريوتل.ام الکتاب يعنی اصل اصول دکتاب دالله صفااوواضحه آيتونه دی.شکوکو شبهاتو کښې مه پريوزی اوپه ښکاره احکامو عمل اوکړئ اوهم دا فيصله کوونکی اومنئ او چې کوم پوهه کښې رانشی نو هغه هم ددې نه اوکنړئ. او داسې آيتونه هم شته دې چې د هغې معنی يوشان وی چې ظاهری د آيتونو سره موافق وی او ممکن دی چې ددې نه سوا معنې هم راوزی اګر چې هغه لفظ د ترکيب اعتبار سره نه وی او نه واقعی طور،نو په دې غير ظاهر معنوکښې مه اخته کيږی.

قوله تعالى:- مِنۡهُ اٰيٰتٌ مُّحۡكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الۡكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ؕ

دمحکمات او متشابهاتو وضاحت:- د سلفونه د محکم او متشابه ډيرې معنې منقول دی.ابن عباس ﷜ فرمائی چې محکمات هغه دی چې ناسخ دی چې په هغې کښې د هغې د حلالو، حرامو، احکامو، حکم، ممنوعات،حدونو او د اعمالو بيان وی او دا شان د دوی نه دا مروی دی چې ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ او دې نه پس احکامو والا آيتونه محکمات دی.او ﴿وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا﴾او دې نه پس درې آيتونه دی.فاطمه ﷞ فرمائی چې دا د سورتونو په شروع کښې دی.يحيى بن يعمر ﷫ فرمائی چې دا فرائض او احکام او ممنوعات او حلال وحرام والا آيتونه دی سعيد بن جبير ﷫ وائی چې دې ته اصل کتاب په دې وجه وائی چې دا په ټولو کتابونوکښې دی.مقاتل ﷫ فرمائی چې دا په دې وجه دی چې ټولومذهبونو والا دا منی.متشابهات هغه آيتونو ته وائی چې منسوخ دی.او چې کوم مخکښې دی او چې کوم روستو دی.او په هغې کښې مثالونه ورکړې شوی دی او قسمونه په کښې خوړلې شوی وی.اوپه هغې باندې صرف ايمان راوړلې شی د عمل دپاره نه وی.

ابن عباس ﷜ نه همدا فرمان نقل دې.مقاتل﷫ چې د دې نه مراد د سورتونو شروع کښې حروف مقطعات دی.د مجاهد ﷫ قول دې چې دا د يوبل تصديق کوونکی دی (۱)لکه بل ځائې کښې فرمائی﴿كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ اودا هم مذکور دی چې دا هغه کلام دې چې ديو طرز ماتحت وی اومثانی هغه دی چې په هغې کښې د دوؤ مقابلو څيزونو ذکر وی.لکه د جنت صفت او د دوزخ حال او د نيکوا و بدو حال وغيره وغيره.په دې آيت کښې متشابه د محکم په مقابله کښې دی،ددې وجې صحيح مطلب هم هغه دې چې کوم مونږمخکښې بيان کړو.همدا فرمان دې دمحمدبن اسحاق بن يسار ﷫، دوی فرمائی چې دا د رب حجت دې او په دې کښې د بندګانو بچ کيدل دی.د جګړو فيصله ده د باطل مذمت دې او هغه هيڅوك د صحيح او اصل مقصد نه نه شی بدلولې.اونه د هغې معنوکښې څوك ردوبدل کولې شی.د متشابهاتو په په رښتنولۍکښې هيڅ کلام نشته دې.او نه په کښې څه تصريف او تاويل کول پکار دی.دې سره الله ﷻ د خپلو بندګانو دايمان آزمينبت اخلی.لکه خلقو لره حلال او حرام سره آزمائی او دوی ته پکار دی چې باطل طرفته لاړنشی.

قوله تعالى:- ﴿فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾

اهل بدعت هم د متشابهاتو نه استدلال کوی:- بيافرمائی چې په کومو زړونوکښې کوږوالې او ګمراهی او د حق نه باطل طرفته تلل دی هغوئ متشابهات آيتونه واخلی او دې سره خپل بدترين مقاصد پورا کول غواړی.او د لفظی اختلافاتو نه ناجائز فائده اوچتوی او خپل طرفته ئې راړوی.او چې کوم محکم آيتونه دی په هغې کښې د دوی مقصدونه نه پورا کيږی.ځکه چې د هغې الفاظ بالکل صفا او واضح دی.نه خو دوی دا اخوا کولې شی او نه په دې کښې خپل ځان دپاره څه دليل مومی،د دې وجې فرمان دې چې ددې نه د دوی مقصد فساد وی چې کوم خلق د دوی منی چې هغوئ هم ګمراه کړی.او د خپل بدعتونو دليل دقرآن پاك نه راوړی حالانکه قرآن پاك خو د بدعتونو ترديد کوی.لکه څنګه چې عيسايانو دليل نيولې دې.عيسى ﷺ د الله ﷻ خوئې دې،په دې باندې دقرآن پاك الفاظ روح الله اوکلمة الله نه دوی متشابه آيتونو لره اخلی اوداصفا آيت چې په هغې کښې دی چې﴿اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ﴾ يعنی عيسى ﷺ د الله ﷻ غلام دې او په ده باندې د الله ﷻ انعام دې،بل ځائې کښې دی چې ﴿اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ﴾ الخ: يعنی د عيسى ﷺ مثال د الله ﷻ په نيز دآدم ﷺ پشان دې چې هغه الله ﷻ د خاورې نه پيدا کړو اوبيائې اوونيل چې شه نو هغه شو.هم داشان نور هم صريح آيتونه دی،هغه ټول ئې پريښودل او متشابه آيتونه ئې دعيسى ﷺ د الله ﷻ د خوئې باندې دليل او نيول حالانکه عيسى ﷺ

---

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير،تعليقا قبل رقم: ٤٥٤٧)-

د الله ﷻ مخلوق دي اود هغه بنده دي او د هغه پاك ذات رسول دي.

قوله تعالى:- ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِ

دغلط تاويل او تحريف غندنه:- بيا فرمائي چې د دوى بل غرض د آيت تحريف وي چې دا د خپل خاني نه لرې كړى.رسول الله ﷺ دا آيت اولوستلو او وې فرمائيل چې كله تاسو دا خلق اوګورئ چې په متشابه آيتونو كښې په جنګ دى نو دوى لره پريږدئ،هم دا خلق په دې آيت كښې مراد اخستې شوى دى([1])دا حديث مختلفو طريقو سره په ډيرو كتابونو كښې مروى دې.صحيح بخارى كښې هم دا حديث د دې آيت په تفسير كښې مروى دې.اوګورئ كتاب القدر([2])

په متشابه كښې جګړه كوونكى خوارج دى:- يو بل حديث كښې دى چې دا خلق خوارج دى.(مسند احمد)([3])كه دا حديث زيات نه زيات موقوف اوګڼړلې شى خو د دې مضمون صحيح دې څكه چې ړومبې بدعت خوارجو كړې وو.

دا دنيا پرسته فرقه ده:-دا فرقه صرف د د دنياوى غم په وجه د مسلمانانو نه بيله شوه.كله چې رسول الله ﷺ د حنين په موقع د غنيمت مال تقسيم كړو نو دې خلقو اووئيل چې دا خلاف عدل دى او په هغوئ كښې ذوالخويصره نومې سړې راغلو اورسول الله ﷺ ته ئې په مخامخ اووئيل چې ائې حضرت اعدل اوكړه ،تاسو په دې تقسيم كښې انصاف اونكړو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې زهٔ خو الله ﷻ امين جوړكړې يم،كه زهٔ عدل اونكړم نو بيا خو هر څه برباد شو او نقصانى شول.هركله چې هغه واپس شو نو عمر فاروق ﷺ عرض اوكړو چې يارسول الله ماته حكم اوكړئ دې اوژنم.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دې پريږده،د ده دجنس نه به داسې خلق پيدا شى چې تاسو خلق به خپل مونځونه د دوى د مونځونو مقابله كښې او خپل قرآن خوانى به ددوى د قرآن خوانئ باره كښې حقير اوګڼړئ.اصل كښې دوى به د دين نه داسې اوزى لكه څنګه چې نيزه د ښكار نه اوزى.تاسو چې چرته هم دوى وينئ نو قتل كوئ ئې.د دوى قتل كونكى ته به زيات ثواب ملاويږى ([4]).د حضرت على ﷺ د خلافت په زمانه كښې دا خلق پيدا شول.او دوى په نهروان كښې هغوئ قتل كړل.بيا په هغوئ كښې نااتفاقى راغله او په هغوئ كښې مختلف الخيال خلق پيدا شو.او نوى نوى بدعتونه دين كښې پيدا شول او د الله ﷻ د نيغې لارې نه اووتل.

د نبي ﷺ د وينا رښتيا كيدل:- دې نه پس د قدريه فرقې ظهور اوشو.بيا معتزله راوتل او بيا جهميه وغيره پيدا شول.او د رسول الله ﷺ دا پيشنګوئى پوره شوه چې په امت كښې به نزدې درې اويا فرقې پيدا شى.ټولې به جهنمى وى سوا ديو ډلې نه.صحابه كرامو ﷺ تپوس اوكړو چې يارسول الله ﷺ هغه به كوم خلق وى؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې هغوئ به په هغه څيز وى چې په كومې زهٔ يم او زما اصحاب(مستدرك حاكم) ([5]).د ابويعلى حديث كښې دى چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې زما په امت كښې به يو قوم وى چې قرآن پاك به وائى خو دا شان به ئې غورزوى لكه څنګه چې د كهجورو ګټكى غورزوى.ددې به غلط مطلبونه بيانوى.([6])

قوله تعالى:- وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

---

[1]) احمد: ٦/٤٨، ابن ماجة: ٤٧، الترمذى: ٢٩٩٣ وهو صحيح)—

[2]) صحيح بخارى كتاب التفسير سورة ال عمران باب منه ايات محكمات : ٤٥٤٧، صحيح مسلم: ٢٦٦٥، ابوداود ٤٥٩٨، ترمذى: ٢٩٩٣)—.

[3]) احمد: ٥/٢٦٢، وسنده حسن لذاته)—.

[4]) صحيح بخارى كتابى المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام: ٣٦١٠، صحيح مسلم: ١٠٦٤)—

[5]) حاكم : ١/١٢٩، وسنده ضعيف)—

[6]) اتحاف الخيرة المهر للبوى صيرى : ٨٠٣٠، وسنده ضعيف)—

بيا ئې اوفرمائيل چې ددې حقيقي تاويل او واقعي مطلب الله ﷻ ته معلوم دې،

په کلمې د الله باندې وقف شته که نه: په کلمې د الله ﷻ باندې وقف دې که نه؟ په دې کښې اختلاف دې.

وقف کوونکې جماعت،

تفسير په څلور قسمه دې:- ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چې تفسير په څلور قسمه دې❶يو هغه چې د هغې په پوهيدوکښې څوک معذوره نه وي هر يو سړې پرې پوهيږي. ❷ يو هغه تفسير چې هغه عرب د خپل لغت په وجه پيژني❸يو هغه تفسير چې په هغې باندې لوئې علماء او د پوره علم خاوندان پوهيږي❹او يو هغه چې د هغې معلومات د الله ﷻ نه سوا بل چا ته نه وي.([1])دا روايت مخکښې هم تير شوې دې.

زۀ په خپل امت د دريو خبرو نه ويريږم:- د عائشه رضی الله عنها وغيره نه هم دا منقول دي.په معجم کبير کښې حديث دې چې ماته د خپل امت په دريو خبرو باندې ويره ده.❶د مال دکثرت،چې ددې په وجه به حسد او بغض پيد اشي او خپلو کښې به يو بل له سر ماتوي❷ دويم دا چې د کتاب الله تاويل پسې به شي.حالانکه دهغې اصلي مطلب الله ﷻ ته معلوم دې.او ژور علم والاوائي چې زمونږ پدې باندې ايمان دې.الخ ❸دريم دا چې علم به حاصل کړې اوهغه به بې پرواهئ سره ضائع کړي.داحديث غريب دې. ([2])

د قران يو ايت د بل ايت نه مخالف نه دې:- يو بل حديث کښې دي چې قرآن پاک ددې دپاره نه دې نازل شوې چې يو آيت دې د بل آيت خلاف وي.چې تاسوته دکوم علم وي هغې باندې عمل اوکړئ او چې کوم متشابه وي په هغې ايمان راوړئ.(ابن مردويه)([3])

په متشابه د ژور علم خاوند هم نه شي پوهيدې:- ابن عباس رضی الله عنه،عمر بن عبدالعزيز رحمه الله او مالك بن انس رحمه الله نه هم دا مروي دي چې ژورعلم والا هم ددې دحقيقت نه نه شي خبريدې.خوپه دې ايمان راوړي.

د متشابه د تاويل علم الله ته دې:- ابن مسعود رضی الله عنه فرمائي چې ددې د تاويل علم الله ﷻ ته دې پوخ علم والا وائي چې زمونږ په دې باندې ايمان دې.ابي ابن کعب رضی الله عنه هم دا فرمائي.امام ابن جرير رحمة الله عليه هم دا خوښ کړې دي.دا خو هغه جماعت دې چې په ﴿إِلَّا اللَّهُ﴾باندې وقف کوي.اوددې نه پس جمله د دې نه بيلوي.

وقف نه کوونکې جماعت(يعنی وصل کوونکی):- اوځه خلق په دې ځائې باندې وقف نه کوي،بلکه ﴿فِي الْعِلْمِ﴾ باندې وقف کوي.او اکثر مفسرين او اهل اصول هم دا وائي،د هغوئ دليل دادې چې څه په پوهه کښې رانشي نو داسې خبره نه دې کول پکار.

ابن عباس رضی الله عنه به فرمائيل چې زۀ په هغه راسخ علماء کښې يم چې په تاويل باندې پوهيږي.مجاهد رحمه الله فرمائي چې راسخ علم والا تفسيرباندې پوهيږي.محمد بن جعفر بن زبير رحمه الله فرمائي چې اصل تفسير او مراد باندې الله ﷻ پوهيږي.اومضبوط علم والا وائي چې زمونږ پدې باندې ايمان دې.بيا د متشابهاتو آيتونو تفسير محکماتو سره کوي.چې په هغې کښې د چا څه کار نشته.مضامينوکښې قرآن بالکل صحيح شي.عذر ظاهر شي،باطل ختم شي،او کفر لرې شي.

د نبی ﷺ د عبدالله بن عباس رضی الله عنه د پاره دعا:-حديث مبارك کښې دي چې رسول الله ﷺ ابن عباس رضی الله عنه د پاره دعا اوکړه چې ائې الله ﷻ اده ته ددين پوهه ورکړه او دتفسير علم ورته ورکړه([4])بعضې علماء کرامو نه هم دا تفصيل شوې دې.

د تاويل په قران پاک کښې په دوو معنو کښې راغلې دې:او فرمائي چې تاويل دوؤ معنوکښې قرآن پاک

---

[1] الطبری: ۵۷/۱)-

[2] طبرانی : ۳٤٤۲)-

[3] ابن مردويه وابن سعد : ۱۹۲/٤، وسنده حسن)-

[4] احمد: ۲٦٦/۱ وسنده حسن)-

کښې راغلې دې،
اوله معنی:-يو معنی خو داده چې د هغې نه د لفظ اصلي حقيقت او درست حقيقت معلوميږي.لکه قرآن پاك کښې دی چې﴿وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ﴾ ائې زما پلاره زما د خوب تاويل هم دا دې او بل ځائې کښې فرمائی چې﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُۥ﴾کافرو ته صرف ددې د ظاهريدو انتظار دې چې په کومه ورځ د دې مصداق راشی.نو په دې دواړو ځايونوکښې مراد تاويل نه حقيقت دې،که دې آيت کښې د تاويل نه مراد هم دا تاويل واخستې شی نو﴿ الاالله ﴾باندې وقف ضروری دې،ځکه چې دټولو کارونو حقيقت او اصليت سوا د الله ﷻ نه بل چاته نه دی معلوم.نو﴿وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ﴾به مبتداء وی او ﴿يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ﴾به خبر وی او دا جمله بالکل بيله ده.
دويمه معنی د تاويل:- دويمه معنی د تاويل،هغه تفسير او بيان او د يو څيز تعبير په بل څيز سره کول دی،لکه قرآن پاك کښې دی چې﴿نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ﴾مونږ ته ددې تاويل يعنی تفسير اوښايه.که مذکوره آيت کښې تاويل مرادواخستې شی نو﴿فِى ٱلْعِلْمِ﴾ باندې وقف کول پکار دی،ددې وجې پوخ علم والا عالمانو ته پته ده او پوهيږی ځکه چې خطاب هم دوی ته دې.اګر چې د حقائقو علم دوی ته هم نشته،نو په دې بنا،﴿ءَامَنَّا بِهِۦ﴾ به حال وی او دا هم کيديشی چې معطوف وی بغير د معطوف عليه نه لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَٰجِرِينَ﴾نه﴿رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا﴾پورې او بل ځائې کښې دی چې﴿وَجَآءَ رَبُّكَ وَٱلْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾يعنی﴿ وَجَآءَ الملائكة صفوفا صفوفا﴾ او د دوی د طرفنه دا خبر دې چې مونږ په دې باندې ايمان راوړو او د دې معنی ده چې مونږ په متشابه باندې ايمان راوړو.
بيا اقرار کوی چې دا ټول يعنی محکم او متشابه حق او صدق دی او په دې کښې هر يو د بل تصديق کوی.او ګواهی ورکوی دا ټول د الله ﷻ د طرفنه دی.په دې کښې هيڅ اختلاف نشته دې او تضاد نشته دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا﴾ :يعنی آيا داخلق قرآن پاك کښې غورو فکر نه کوی،که دا د الله تعالی نه سوا د بل چا د طرفنه وې نو په دې کښې به ډير اختلاف وې.
قوله تعالى:-وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ۝
د دې وجې فرمائی چې په دې باندې عقل مند خلق پوهيږی چې څوك په دې باندې غور کوی.چې کوم صحيح سالم عقل والا دی.او چې د کومو دماغ درست دې.
دپوخ علم خاوندان څوك دی:-رسول الله ﷺ نه سوال کيږی چې پوخ علم والا څوك دې؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې:
①د چا قسم رينښتونې وی.② او چې د چا ژبه صحيح چليږی.③او چې دچا زړه سلامت وی.④ او چې د چا خيټه د حرامو نه بچ شوې وی.⑤ اوچې د چا شرمګاه د زنا کارئ نه بچ شوې وی.⑥ هغه مضبوط علم والا دی (ابن ابی حاتم).([1])
د قران کريم په ايتونو کښې جګړه د هلاکت سبب دې:- او يوحديث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ څه خلق اوکتل هغوئ دقرآن پاك باره کښې په جګړه وو،رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې واورئ! ستاسو نه مخکښې خلق هم دا شان هلاك شوی وو چې هغوئ دکتاب الله آيتونولره ديو بل خلاف ګڼړه او په

[1]) الطبری: ٦٦٣٥، طبرانی : ٧٦٥٨، ددې سند کښې عبدالله بن يزيد ابن آدم القرشی دې او دا سخت ضعيف راوی دې،امام احمد صاحب وائی چه ددوی روايت موضوعه دې اوګورئی مجمع الزوائد : ٣٢٤/٢ ، الميزان: ٥٢٢/٢، رقم: ٤٢٩٨-

دې کښې ئې جګړې کولې. حالانکه الله ﷻ فرمائي چې د کتاب الله ﷻ هر يو ايت د بل ايت تصديق کوی. تاسو په دې کښې اختلاف مه راوباسئ او د يو بل متضاد کوئ ئې مه. اوپه څه چې پوهيږئ نوهغه وائې او چې په څه نه پوهيږئ نو هغه پوهيدونکو خلقو ته اوسپارئ. (مسند احمد) ([1])

قران کريم کښې جګړې کول کفر دې:- بل حديث مبارك کښې دی چې قرآن پاك په اوو (۷) حرفونو باندې نازل شو، قرآن پاك کښې جګړې کول کفر دې. قرآن پاك کښې اختلاف او تضاد پيدا کول کفر دې، چې په څه پوهيږئ نو په هغې عمل کوئ، او چې په څه نه پوهيږئ نو هغه پوهه خلقو ته اوسپارئ، يعنى الله جل جلاله طرفته (ابو يعلى). ([2])

د راسخ فى العلم نه څوک مراد دی؟:- رافع بن يزيد وائی چې راسخ فى العلم هغه خلق دی چې هغوی متواضع او عاجزی کوونکی وی اوداالله ﷻ درضا غوښتونکی وی، د خپل ځان نه د لويو نه ويريدونکی نه وی او د خپل ځان نه کمزوری خلق سپک نه ګڼړی.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ .... اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ۞ بيا فرمائی چې دا خلق دعا کوی چې ائې الله ﷻ هرکله چې تا زمونږ زړونو ته هدايت راکړې دې نو دا د نورو زړونو په شان مه کوه چې متشابه پسې انخښتی وی او خرابيږی بلکه مونږ په صراط مستقيم باندې قائم اوساته. او خپل مضبوط دين باندې مونږ قائم دائم اوساته او مونږ باندې خپل رحمت نازل کړه او زمونږ زړونو لره ثابت قدمی ورکړه او ګندګی ترې لرې کړې، زمونږ ايمان او يقين زيات کړې بيشکه ته زياتونکې ئې. رسول الله ﷺ به دا دعا غوښتله چې ﴿يامقلب القلوب ثبت قلبى على دينك﴾ يعنى ائې د زړونو اړونکيه زما زړه په خپل دين باندې قائم اوساته. بيا به ئې دا دعا ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا﴾ وئيله. ([3])

د هر انسان زړهٔ د الله تعالى د دوو ګوتو نه په دوو ګوتو کښې دې:- حديث مبارك کښې دی چې رسول الله ﷺ به دا دعا ډيره وئيله. ﴿اللهم مقلب القلوب ثبت قلبى على دينك﴾. حضرت اسماء رضی الله عنها يو ورځ تپوس اوکړو چې زړه هم اوړی راوړی کيږی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د هر انسان زړه د الله ﷻ د ګوتو نه د دوؤ ګوتو ترمينځه دې، که غواړی نو دا قائم ساتی او که غواړی نو دا اړوی. ([4]) زمونږ دعا ده چې الله ﷻ دې زمونږ زړونه د هدايت نه پس کاږه نه کړی او مونږ ته دې د خپل طرفنه رحمتونه راکړی هغه ډيرې ورکړې والادې. يوروايت کښې دی چې ما اووئيل چې يارسول الله ﷺ ماته څه داسې دعا اوښائې هغه دعا زهٔ د خپل ځان د پاره وايم، رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې دا دعا غواړه ﴿اللهم رب محمدن النبى اغفرلى ذنبى واذهب غيظ قلبى واجرنى من مضلات الفتن﴾: يعنى ائې الله ﷻ! ائې د محمد ﷺ ربه! زما ګناهونه معاف کړه. زماد زړه غصه اوغم اوسختی لرې کړې اوماد ګمراه کونکو د فتنې نه اوساتې. ([5]) حضرت عائشه رضی الله عنها هم چې دا دعا ﴿يامقلب القلوب﴾ واوريدله نو د اسماء رضی الله عنها په شان ئې سوال اوکړو او رسول الله ﷺ ورته هم دا دعا اوخودله. اوبيا ئې ورته دقرآن پاك دا دعا اوخودله. ([6]) دا حديث غريب دې ليکن د آيت قرآنى نه بغير بخاری او مسلم شريف کښې هم مروی دې. ([7])

---

[1]) احمد: ۱۸٥/۲، منصف عبدالرزاق: ۲۰۳٦۷، ابن ماجه: کتاب السنة باب فى القدر: ۸٥، شعب الايمان: ۲۲٥۸، وسنده حسن الموساعات الحديثية: ۳٥٤/۱۱)-.

[2]) احمد: ۳۰۰/۲، مسند ابى يعلى: ٦۰۱٦، وهو صحيح)-

[3]) ترمذى کتاب الدعوات باب دعاء يامقلب القلوب: ۳٥۲۲، باختلاف يسير وسنده حسن)-

[4]) احمد: ۳۰۲/٦ وسنده حسن)-

[5]) الطبرى: ٦٦٤۹، ددې سند کښې مثنى بن صباح ضعيف راوی دې)-

[6]) ابن مردويه)-

[7]) صحيح مسلم کتاب القدر باب تصريف الله تعالى القلوب کيف شاء: ۲٦٥٤)-

د نبی کریم ﷺ د شپې د اوده کیدو په وخت کښې دعا نسائی وغیره کښې دی چې رسول الله ﷺ به کله د شپې اوده کیدو نو دا دعا به ئې وئیله.

﴿لا اله الا انت سبحانك استغفرك لذنبي واسئلك رحمة اللهم زدني علما ولا تزغ قلبي بعد اذ هديتني وهب لي من لدنك رحمة انك انت الوهاب﴾ : ([1]) یعنی ائې الله ﷻ ا ستا نه سوا بل څوك د عبادت لائق نشته دی، زهٔ ستانه د خپلو ګناهونو پناه غوارم، او ستا نه ستا د رحمت سوال کوم، ائې الله ﷻ ازما علم کښې زیاتې اوکړه او هرکله چې تا زما زړه ته هدایت کړې دې نوبیا ئې مه ګمراه کوه او ماته د خپل طرف نه رحمت راکړې ته ډیر ورکړې والا ئې.

ابوبکر صدیق ﷺ د ماښام مونځ اوکړو، په رومبنی دوؤ رکعتو کښې ئې الحمد شریف نه پس ئې د مفصل واړه دوه سورتونه اووئیل او دریم رکعت کښې ئې الحمد شریف نه پس هم دا آیت اولوستلو. ابوعبدالله صنابحی رحمه الله فرمائی چې زهٔ په هغه وخت کښې هغوئ ته نزدې شوې ووم، تردې چې زما کپړې د هغوئ کپړو سره لګیدلې وې. او ما پخپله په خپلو غوږونو د ابوبکر ﷺ نه دا واوریدل. (عبدالرزاق). عمر بن عبدالعزیز رحمه الله چې ترکومې دا حدیث نه وو آوریدلې نو هغوئ به په دې رکعت کښې سورة اخلاص وئیلو لیکن د دې حدیث آوریدو نه پس ا میر المومنین هم دا وئیل شروع کړل. او هیڅکله ئې نه وو پریښودې.

قوله تعالی:- رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيۡهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخۡلِفُ الۡمِيۡعَادَ

بیا ئې اوفرمائیل چې هغوئ دا هم وائی چې ائې الله ﷻ ته د قیامت په ورځ ټول خپل مخلوق لره جمع کوونکې ئې او په هغوئ کښې حکم او فیصله کولو والا ئې. او د دوی اختلاف ختمولو والا ئې، او د هر چا په نیك او بد عمل بدله ورکونکې ئې، د هغه ورځې په راتلو او ستا په وعدو کښې هیڅ کلام نشته دی.

اِنَّ الَّذِيۡنَ

| بیشکه هغه کسان

|بیشکه کوم خلقو

كَفَرُوۡا لَنۡ تُغۡنِىَ عَنۡهُمۡ اَمۡوَالُهُمۡ وَلَاۤ اَوۡلَادُهُمۡ

چې دکفر لارئې اختیارکړې ده |هرګز به لرې نه کړې|دهغوئ نه|مالونه دهغوئ|او نه اولاد دهغوئ

چې کفر کړې دې | ....هغوئ ته دهغوئ مال او اولاد هیڅ فائده نشی رسولې

مِّنَ اللّٰهِ شَيۡـئًا ؕ وَاُولٰٓـئِكَ هُمۡ وَقُوۡدُ النَّارِ ۙ كَدَاۡبِ اٰلِ

دالله نه | هیڅ څیز| اودا کسان چې دی| دوئ| خشاك د اور دې| حال ددوئ پشان دحال| دملګرو

په مقابله دالله پاك کښې | اوهم دا خلق ددوزخ خشاک دی | .... (دهغوئ انجام به

فِرۡعَوۡنَ ۙ وَالَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ؕ كَذَّبُوۡا بِاٰيٰتِنَا ۚ

دفرعون | اودهغه کسانو دې | چې وړاندې دهغوئ نه ووؤ | هغوئ دروغ اوګنړل|ایتونه زمونږه

دفرعون د پیروکارو اودهغوئ نه هم دمخکښونافرمانو خلقو پشان شی| چې زمونږ ایتونه ئې دروغ ګنړل

فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوۡبِهِمۡ ؕ وَاللّٰهُ شَدِيۡدُ الۡعِقَابِ

نو اونیول هغوئ لره | الله | په سبب دګناهونو دهغوئ | او الله | سخت عذاب ورکونکې دې

نوالله پاك هغوئ د هغوی دګناهونو په سبب راونیول| اوالله پاك په عذاب ورکولو کښې ډیرسخت دې

[1]) ابوداود کتاب الادب باب مایقول الرجل اذاتعار من اللیل : ٥٠٦١، وسنده حسن السنن الکبری للنسائی : ١٠٧٠١)-

قوله تعالى:- إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

دكافرو مال او اولاد به هيڅ پكار نه راځي: فرمائي چې كافر د جهنم خشاك اوددې لرګي دي.د دې ظالمانو به په هغه ورځ هيڅ عذر نه قبليږي.نو په دوی باندې لعنت دی،او د دوی دپاره خراب كور دې.د دوی مال،د دوی اولاد به هم د دوی هيڅ پكار نه رازي.او نه به هغوئ د الله ﷻ دعذابونو نه بچ كړي.لكه بل ځائې كښې فرمائي چې ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ﴾ نو د دوی په مال او اولاد باندې تعجب مه كوئ.د الله ﷻ اراده په دوی باندې د دې په ذريعه د عذاب وركولو ده او دوی نه به ساه په كفر كښې اوزي.دا شان ارشاد فرمائي چې داكافران په ښارونو كښې ګرزي راګرزي نو تاسو دې دا په تعجب كښې نه اچوي،دا خو هسې يو فائده شان ده،بيا د دوی ځائې خو جهنم دې او څه بد ځائې دې.داشان دلته هم فرمان دې چې دالله ﷻ كلام لره په دروغه ګنړلو والا،د الله ﷻ رسولانو نه منكر،د هغه پاك ذات د كتاب خلاف،د هغه لوئې ذات د وحي نافرمانه،هغوئ دې د خپل مال او اولاد نه هيڅ د ښيګړې توقع نه ساتي.

قوله تعالى:- وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

دوی د جهنم لرګي دي.او دی سره به جهنم بلولې شي لكه بل ځائې كښې ارشاد دې چې ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ تاسو او ستاسو معبودان د جهنم لرګي دي.

د جهنم خشاك:- ابن ابی حاتم كښې دی چې د عبدالله بن عباس ؓ مور بی بی ام فضل ؓ بيان كوی چې مكه معظمه كښې يو شپه رسول الله ﷺ اودريدلو او اوچت آواز سره ئې اوفرمائيل چې اې خلقو! آيا ما د الله ﷻ خبرې تاسو ته اورسولې؟ اې خلقو!آيا ما تبليغ اوكړو؟اې خلقو آيا وحدانيت او رسالت مې اورسولو؟ عمر فاروق ؓ اوفرمائيل چې آو يارسول الله ﷺ ! بيشكه تاسو د الله تعالى دين مونږ ته راورسولو.بيا چې كله صبا شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې واورئ په الله ﷻ قسم چې اسلام به غالب وی او ښه به خور شي تر دې پورې چې كفر به په خپل ځائې پټ شي،مسلمانان به اسلام خورولو دپاره سمندرونو نه هم تير شي او د اسلام اشاعت به كوی.ياد ساتئ هغه زمانه هم راتلونكې ده چې خلق به قرآن پاك زده كوی او لولی به ئې(بيا به د تكبر او لوئې په طور)وائی چې مونږ قاريان يو،عالمان يو،زمونږ نه څوك لوئې شته دې؟خلقو تپوس اوكړو چې په هغه خلقو كښې به لره هم ښيګړه وی؟ او يا رسول الله ﷺ هغه به كوم خلق وی؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې هغه به تاسو مسلمانانو نه شميرلی شي.ليكن ياد ساتئ هغوئ به د جهنم خشاك وی.([1])

ابن مردويه كښې هم داحديث دې،په هغې كښې دی چې عمر فاروق ؓ اوفرمائيل چې آو يارسول الله تاسو خو ډير په اخلاص او حرص سره تبليغ اوكړو.او تاسو خو ډيرې هلې ځلې اوكړې او مونږ سره مو ډيره ښيګړه اوكړه.([2])

قوله تعالى:- كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

بيا فرمائي چې څنګه حال د فرعونيانو وو او څنګه كړه چې د هغوئ وو.لفظ (داب)د همزه جزم سره هم رازی.او د همزه زير سره هم رازی.لكه ﴿نَهْرٌ﴾ او ﴿نَهَرٌ﴾،ددې معنی شان، عادت،حال،طريقې،دی او د امراؤالقيس په اشعارو كښې هم دا شان لفظ هم په دې معنی كښې راغلې دې.د آيت كريمه مطلب دا دې چې كفارو لره به د دوی اولاد او مال هيڅ په كار نه رازي.لكه چې د فرعونيانو او د دې نه مخكښې لره چې هيڅ پكار رانغلو.

قوله تعالى:- فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

---

[1] ابن مردويه)-

[2] طبرانی : ٢٧/٢٥)-

د الله ﷻ نیول سخت دی،د هغه پاک ذات عذاب دردناک دې.هیڅ یو کس په هیڅ طاقت سره د دې نه نشی بچ کیدلې.او نه هغه بندولې شی.چې څه غواړی کوی او هر څیز د هغه پاک ذات په وړاندې دې او د هغه نه بغیر بل څوک معبود نشته دې او نه رب.

قُلْ	لِلَّذِيْنَ	كَفَرُوْا	سَتُغْلَبُوْنَ	وَتُحْشَرُوْنَ	اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ
اووایه اې محمده	هغه کسانو ته	چی انکار ئې کړې دې	زر به په تاسو غلبه اوکړې شی	او جمع به کړې شی	دوزخ ته
ته هغه کسانو ته اووایه چې ستانه ئې انکار کړې دې	چې تاسو به ډیر زر مغلوبه شئ	او دوزخ ته به راجمع کړې شئ			
وَبِئْسَ	الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾	قَدْ كَانَ لَكُمْ	اٰيَةٌ	فِيْ فِئَتَيْنِ	الْتَقَتَا ؕ
او ډیر بد ځائې دې	داستوګنې	بیشکه وه ستاسو دپاره	نښه دعبرت	په هغه دوو ډلو کښې	چی مخامخ شوې دیو بل سره
اوهغه داستوګنې دپاره ډیرخراب ځائې دې	ستاسو دپاره په هغه دوه ډلو کښې عبرت وو	چې په بدر کښې یوبل سره جنګیدلې			
فِئَةٌ	تُقَاتِلُ	فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ	وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ	يَّرَوْنَهُمْ	مِّثْلَيْهِمْ
یوه ډله	جنګیدله	په لار د الله کښې	اوبله ډله	کافره وه	لیدل به دوئ هغوئ لره	دو چند دخان نه
وې	یوې ډلې دالله په لار کښې جهاد کولو	او بله ډله دکافرو وه	او دوئ به هغوئ لره دخپل ځان نه دوچنده لیدل		
رَاْيَ الْعَيْنِ ؕ	وَاللّٰهُ	يُؤَيِّدُ	بِنَصْرِهٖ	مَنْ يَّشَآءُ ؕ	اِنَّ فِيْ
په لیدلو دسترګو سره	او الله	قوت ورکوی	په امداد خپل سره	هغه چاته چې اوغواړی	بیشکه په دې کښې
اودا لیدل په خپلوسترګو وو	خوددې نتیجه دا ثابته شوه،چې الله دچا دپاره غواړی نوپخپل مدد سره هغه مضبوطوی				
ذٰلِكَ لَعِبْرَةً	لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾				
خامخا عبرت دې	دپاره دخاوندانو دسترګو				
په دې واقعه کښې دعقلمند دپاره ډیر عبرت دې					

قوله تعالی:- قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

جنګ بدر کښې د الله ﷻ قدرت او نصرت:- الله ﷻ فرمائی چې انې محمد ﷺ!کافرانو ته اووایه تاسو به دنیا کښې هم پست او مغلوب شئ او بیلات والا اوماتحت به جوړېږئ او دقیامت په ورځ به هم په چغو چغو جهنم کښې جمع کیږئ.اوهغه ډیر بد ځائې دې.

ددې ایت شان نزول:- سیرت ابن اسحاق کښې دی چې کله رسول الله ﷺ د بدر جنګ نه کامران و کامیاب واپس شو نودبنو قینقاع بازارکښې ئې یهود جمع کړل اوورته ئې اوفرمائیل چې انې یهودیانو ددې نه مخکښې تاسو اسلام قبول کړئ چې تاسوذلت اورسوائئ ته اورسئ چې کوم ته قریش اورسیدل.نودې سرکشه جماعت اوونیل چې قریش خوڅو کسان وو اودجنګ کولو نه ناآشنا وو،او هغوئ ته تاسو شکست ورکړو او دې سره تاسو کښې کبر راغلو؟که مونږ سره مو جنګ اوشو نو درته به اووایوچې جنګ دا شان وی.ستاسو مونږ سره اوسه پورې واسطه نه ده راغلې.په دې باندې دا آیت نازل شو (۱)

قوله تعالی:- قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ؕ

(۱) السیرة لابن هشام:۲/۲۷، دلائل النبوة للبیهقی ۳/۱۷۴)–

او وې فرمائیل چې د بدر فتحې ظاهر کړل چې الله ﷻ د خپل رینښتونی او ښه او خوښ دین لره او د دې منلو والوته عزت ورکولو والا دی،هغه پاك ذات ستاسود رسول او ستاسو د تابعدار امت مددګار دې.هغه خپلو خبرولره ظاهرولو والا او غالب کولو والا دی.

قوله تعالی:-فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دوه ډلې جنګ کښې مخامخ شوې وې،یوصحابه کرام ﷺ او بل مشرکین د قریش.دا واقعه د جنګ بدر ده.په هغه ورځ مشرکانو باندې رعب غالب وو.

قوله تعالی:-وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ ۚ

او الله ﷻ دخپلوبندګانو داشان مدد اوکړو او اګر چې مسلمانان د شمير يو څو کسان وو او مشرکان ډير زيات وو.خومشرکانوته مسلمانان د خپل ځان نه ډيرزيات په نظر راغلل.مشرکانو د جنګ شروع کيدو نه وړاندې عمير بن سعد ليږلې وو.او چې راغلو نو دوی ته ئې اووئيل چې درې سوه دی څه کم يا زيات.او واقعه هم داشان وه چې صرف درې سوه لس يا څه کم وو.ليکن د جنګ شروع کيدو سره الله ﷻ خپلې زر فرښتې راوليږلې.يو معنی خو داده،دويم مطلب دا هم بيان شوې دې چې مسلمانانو ليدل چې مونږ دکفارو نه دوچند يو،بيا الله ﷻ د دوی مدد اوکړو.

حضرت ابن عباس ﷺفرمائی چې بدری صحابه کرام درې سوا ديارلس وو.اومشرکان شپږ سوه شپاړس وو.ليکن د تاريخ کتابونو کښې د مشرکانو تعداد نهه سوۀ نه زرو پورې بيان شوې دې.نو شايد چې د عبدالله دقرآن دالفاظو نه هم دا استدلال وی.د بنو الحجاج قبيلې کوم تور غلام چې نيولې شوې وو هغه نه رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې اووايه د کفاور تعداد څومره دې؟نو هغه اووئيل چې ډير دی.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې اووايه روزانه څومره اوښان ذبح کيږی؟نو هغه اووئيل چې يو ورځ نهه او په دويمه لس،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې بس هغوئ خو نهه سوه يا زر دی.پس مشرکان مسلمانانو نه درې چنده وو [1]والله اعلم.

ليکن ياد ساتئ چې عربو داسې وائی چې ماسره خو زر دی ليکن ماته ضرورت دې د داسې دوه چندو دې او مراد ددې نه درې زره وی.نو څه مشکل باقی پاتې نشو.خويو سوال بل دې چې دا قرآن پاك کښې دی چې﴿وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾ يعنی يعنی هر کله چې تاسو يو بل ته مخامخ راغلئ نو الله هغوی تاسو ته کم ښکاره کړل او تاسو ئې د هغوی په سترګو کښې کم ښکاره کړئ دې د پاره چې الله کومه فيصله کړې ده هغه اوشی،پس د دې آيت نه دا معلومه شوه چې د خپل اصل تعداد نه هم کم ښکاره شول او د پورتنی آيت نه معلوميږی چې زيات بلکه دوچنده ښکاره شول نو په دې دواړو آيتونو کښې به تطبيق څه وی؟

ددې جواب دا دې چې د دې وخت بل وو،ابن مسعود ﷺ فرمائی چې د بدر په ورځ مونږ ته مشرکان زيات نه ښکاريدل،مونږ غور سره اوکتل نوهم دا معلوم شو چې هغوئ زمونږ نه زيات نه دی په شمير کښې.بل روايت کښې دی چې د مشرکانو تعداد مونږ ته دومره کم معلوم شو ما ځان پورې يو سړی ته اووئيل چې دا خلق خو به اويا کسان وی،هغه اووئيل چې نه سل به وی.هرکله چې هغوئ کښې يو کس اونيولې شو نو د هغه نه د مشرکانو د شمير باره کښې تپوس اوشو نو هغه اووئيل چې زر دی،[2] اوس کله چې دواړه فريق د يو بل مخامخ اودريدل نو مسلمانانو ته معلوم شو چې مشرکان زمونږ نه دوچند دی،ددې وجې چې هغوئ ته د خپلې کمزورئ يقين اوشی.او دوی په الله ﷻ باندې بهروسه اوکړی.او دخپل رب نه د مدد غوښتلو د پاره د هغه نه دعا اوکړی.همداشان مشرکانوته د مسلمانانو تعداد

---

[1] السيرة لابن هشام:۲/۲۷،)-،
[2] الطبری: ۶/۲۳۶)-

دوچند معلوم شی چې په هغوئ باندې رعب او ویره راشی.او د هغوئ پریشانی او ویره زیاته شی .بیا چې کله دواړه ډلې وړاندې شو او جنګ اوشو نو هر فریق ته بل په خپل نسبت سره کم په نظر راتلو چې هر یو د زړه ښکاره حوصلې راوباسی.او الله ﷻ د حق او باطل فیصله صفا کړی.ایمان کفر باندې غالب راشی،مومنانو ته عزت او کفارو ته ذلت ملاو شی.لکه بل خائې کښې دی چې ﴿وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدۡرٍ وَّاَنۡتُمۡ اَذِلَّةٌ﴾یعنی البته الله ﷻ د بدر په ورځ ستاسو مدد اوکړو حالانکه تاسو په هغه وخت کښې کمزوری وئ.چې ددې دلته هم اوفرمائیل الله ﷻ چې چالره غواړی خپل مدد سره ئې قوی کړی.

قوله تعالى:-اِنَّ فِيۡ ذٰلِكَ لَعِبۡرَةً لِّاُولِى الۡاَبۡصَارِ

بیا فرمائی چې په دې کښې عبرت دې او نصیحت دې د هغه سړی دپاره چې کوم سترګو والا وی او د هغه دماغ صحیح سالم وی،هغه دالله ﷻ احکام پورا کوی اوپوهه به شی چې الله ﷻ دخپلو خوښو بندګانو په دې جهان کښې هم مدد کوی او د قیامت په ورځ به هم دوی لره بچ کړی.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ

| ښائیسته جوړ کړې شوې دې | خلقوته

| ....خلقو ته ښائسته کړې شوی دی

حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالۡبَنِيۡنَ وَالۡقَنَاطِيۡرِ الۡمُقَنۡطَرَةِ

محبت دزړهٔ غوښتنکوځیزونو| لکه ښځی | او ځامن | او خزانې | جمع شوی |

نفسانی خواهشات لکه ښځې او ځامن (شو) او کومې خزانې چې جمع شوی وی

مِنَ الذَّهَبِ وَالۡفِضَّةِ وَالۡخَيۡلِ الۡمُسَوَّمَةِ وَالۡاَنۡعَامِ وَالۡحَرۡثِ ؕ

دسرو زرو | او دسپینو زرو | او اسونه | نښه دار | او څاروی | او دفصل زمکې |

د سرواوسپینو زرو (کالی شول) او آسونه (شول) څاروی او زمکې (پټی)

ذٰلِكَ مَتَاعُ الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنۡدَهٗ حُسۡنُ الۡمَاٰبِ ۝ قُلۡ

دا | سامان دې | دژوند د دنیا | او الله چی دې | دې دهغه سره| ښهٔ ځائې | د ورتلو | ورته اوویه

دا د دنیادژوندسامان دې |اوښه ځائې اوښهٔ سامان خوالله سره دې| ....(ائې پیغمبره)! دوی ته اوویه

اَؤُنَبِّئُكُمۡ بِخَيۡرٍ مِّنۡ ذٰلِكُمۡ ؕ لِلَّذِيۡنَ اتَّقَوۡا

آیا زهٔ خبردرکړم تاسو ته| د بهتر ځیز | د دغونه | دی دپاره دهغه کسانو | چی د تقوی لار ئې اختیار کړه

چې آیا خه تاسو ته ددې(مال واسباب)نه ښهٔ ځیزاو ښایم |څوک چې پرهیزګار دی

عِنۡدَ رَبِّهِمۡ جَنّٰتٌ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا

په نیز | درب خپل | باغونه | چی بهیږی به| لاندې دهغې نه | نهرونه | چی همیشه به وی| په هغې کښې

هغوئ دپاره دخپل رب سره داسې باغونه دی|چی دهغې د(ونو)لاندې نهرونه بهیږی|هغه ځائې کښې به همیشه اوسیږی

وَاَزۡوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَّرِضۡوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيۡرٌۢ بِالۡعِبَادِ ۚ۝

اووی به بیبیانې| پاکې | او رضا | دطرفه دالله نه | او الله | نظر لرونکې دې | په بند ګانو

اوپاکې بیبیانې به ئې وی |او الله پاک به ترې راضی وی| اوالله پاک دخپلو بندګانو عملونه وینی ګوری

قوله تعالى:- زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَالْبَنِيْنَ

د دنيا مال واسباب عارضي او فاني دي:- الله ﷻ بيان فرمائي چې ددنيا ژوند كښې رنګ په رنګ زينتونه وركړې شوي دي.

د ښځو فتنه:- په دې ټولو څيزونوكښې ئې د ټولو نه مخكښې دښځو بيان اوكړو،ځكه چې ددې فتنه ډيره زبردسته ده،صحيح بخاري كښې حديث دې چې رسول الله ﷺ فرمائي چې ما د ځان نه پس په سړو باندې د ښځو نه زياته ضررناكه فتنه بله نه ده پريښې.(١)

د دې دنيا بهترينه فائده ښځه ده:- خو كه يو سړې نكاح اوكړي او د ده نيت د زنا نه بچ كيدل وي او د اولاد كثرت وي نو بيشكه دا نيك كار دې.ددې رغبت شريعت وركړې دې.او ددې حكم ئې كړې دې او ډيرو احاديثو كښې دنكاح كولو فضيلت راغلې دې او په دې په امت كښې دټولو نه زيات بهتر سړې هغه دې چې دچا ښځې زياتې وي.(٢)رسول الله ﷺ فرمائي چې دنيا يو فائده ده او د دې بهترينه فائده نيكه ښځه ده (٣)چې كله خاوند دې طرفته اوګوري نو هغه خوشحاله كړي او كله چې دې ته حكم اوكړي نودائې پورا كوي او چې چرته لاړشي نو دځپل نفس او د خاوند دمال حفاظت كوي.(٤)بل حديث كښې دي چې ما ته ښځې او خوشبو ډير خوښ دي او زماد سترګو يخوالئ په مونځ كښې دې.(٥)

رسول الله ﷺ ته د ټولو نه زياتې خوښې ښځې وې:- حضرت عائشه ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ ته دټولو نه زياتې خوښې ښځې وې.او اسونه ئې ددې نه هم زيات خوښ وو.او روايت كښې دي چې د آسونونه رسول الله ﷺ ته زيات خوښ څيز بل څه نه وو او صرف ښځې وې.(٦) نو د ښځو محبت ښه هم دې او خراب هم.دا شان د هلكانو كه هغوئ د دوی كثرت غواړي چې پرې فخر او غرور اوكړي نودا خراب څيز دې اوكه ددې وجې د هغوئ زياتې غواړي چې نسل زيات شي او د موحد مسلمانانو شمير په امت محمد ﷺ كښې زيات شي نو بيشكه دا ښه څيز دې.

محبت كوونكې او د زيات اولاد زيږونكو ښځو فضيلت:- حديث مبارك كښې دي چې محبت والا او زيات اولاد والا ښځو سره نكاح اوكړئ.دقيامت په ورځ به زۀ ستاسو په زيات شمير فخر كوم.(٧)همداشان مال هم دې كه ددې محبت پيدا شي اوددې په وجه خلقوته سپك ګوري او په غريبانانو اومسكينانو فخر اوكړي نو دا ډير خراب څيز دې.او كه دمال محبت خپلو او پردو سره د ښه سلوك كولو،نيكئ كولو اوپه ښه لاروكښې د خرچ كولو دپاره وي نو همدا شان دا ښه او ډير ښه څيز دې.

قوله تعالى:- وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ

قنطار څومره مقدار ته وئيلې شي:- د﴿ قِنْطَارٍ ﴾مقدار كښې د مفسرينو اختلاف دې.خو حاصل د كلام دادې چې ډيرزيات مال ته قنطار وئيلې شي.لكه د ضحاك رحمه الله قول دې او نور اقوال هم اوګورئ، زر ديناره،سل ديناره،دولس سوه ديناره،دولس زره ديناره،څلويښت زره ديناره،شپيته زره ديناره،اتيا زره دينار وغيره وغيره.د مسند احمد يو مرفوع حديث كښې دي چې يو قنطار د دولسو سوؤ اوقيو

---

(١) صحيح بخاري كتاب النكاح باب ما يتقى من شوم المراة : ٥٠٩٦، صحيح مسلم: ٢٧٤٠، ترمذي: ٢٧٨٠، ابن ماجة: ٣٩٩٨)-

(٢) صحيح بخاري كتاب النكاح باب كثرة النساء:٥٠٦٩، موقوفا على ابن عباس رضى الله عنه)-

(٣) صحيح مسلم كتاب الرضاع باب خير متاع الدنيا المراة الصالحة: ١٤٦٩)-

(٤) ابن ماجة كتاب النكاح باب فضل النساء : ١٨٥٧، وسنده ضعيف جدا)-

(٥) نسائي كتاب عشرة النساء باب حب النساء : ٣٣٩٢، وسنده حسن)-

(٦) نسائي : كتاب عشرة النساء باب حب النساء: ٣٣٩٣، عن انس رضى الله عنه وسنده ضعيف ، قتاده مدلس دې او د سماع صراحت نشته)-

(٧) احمد: ١٥٨/٣، وسنده حسن ابن حبان : ٤٠٢٨، بيهقي: ٣٦٦٠/٧)-

وی او هره اوقیه بهتر ده د زمکې او اسمان نه.(۱) (غالبا دلته مقدار د ثواب بیان شوې دې چې یو قنطار به ملاویږی والله اعلم).
حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه همدا شان یو موقوف حدیث مروی دې او هم دا زیات صحیح دې،همدا شان ابن جریر کښې د معاذ بن جبل او ابن عمر رضی الله عنه نه مروی حدیث کښې دولس سوه اوقیه راغلی دی.(۲)لیکن هغه حدیث هم منکر دې،ممکن دی چې هغه د ابی ابن کعب رضی الله عنه قول وی.لکه څنګه چې د نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم هم دا فرمان دې.ابن مردویه کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې کوم سړی سل آیتونه اووائی نو هغه به غافلانو نه نهٔ وی او چې څا د سلو نه تر زرو پورې اوونیل،هغه ته به الله ﷻ یو قنطار اجر ورکړی او قنطار د لوئې غر برابر دې.(۳) مستدرك حاکم کښې دی چې د دې آیت د دې لفظ مطلب د رسول الله ﷺ نه تپوس اوشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې دوه زره اوقیه.(۴)امام حاکم دې ته صحیح او د شیخینو په شرط ښائی.بخاری او مسلم دا نه دې راوړې.طبرانی وغیره کښې دی چې زر دیناره (۵)حسن بصری رحمه الله نه موقوفا یا مرفوعا مروی دی چې دولس سوه دیناره.ابن عباس رضی الله عنه نه هم دا مروی دی.ضحاك رحمه الله فرمائی چې بعضې خلق قنطار د دولسو سوؤ دینارو ښائی.لیکن صحیح دادی چې ابو سعید خدری رضی الله عنه فرمائی چې د غوئی څرمن چې د سرو زرونه ډکه شی نو دې ته قنطار وائی.دا مرفوعا هم دې لیکن زیات صحیح موقوفا دې.

د اسونو مینه لرل:-د اسونو محبت په درې قسمه دې.یو خوهغه خلق دی چې اسونه ساتی او د الله تعالی په لار کښې اوځی او په هغې جهاد کوی نو د داسې خلقو د پاره دا اسونه د اجر او ثواب ذریعه او سبب ګرځی،دویم هغه خلق چې د فخر او غرور د پاره ئې ساتی دا هغوی دپاره وبال دې.دریم قسم هغه خلق دی چې دسوال نه د بچ کیدو دپاره او ددې د نسل دحفاظت دپاره ئې پالی او د الله ﷻ حق نه هیروی،دا نه اجردې اونه عذاب.هم ددې مضمون حدیث په آیت ﴿وَأَعِدُّوا لَهُم﴾ تفسیر کښې به راشی (انشاءالله تعالی).

د ﴿وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ﴾ معنی څریدو والا وغیره ده.رسول الله ﷺ فرمائی چې هر عربی اس سحر د مونځ په وخت کښې د الله ﷻ اجازت سره دوه دعاګانې کوی.وائی چې ائې الله ﷻ ! تا چې زهٔ د چا په لاس کښې ورکړې یم د هغه په زړه کښې د هغه د اهل وعیال نه زما محبت زیات کړی.(۶)

قوله تعالی:- وَالْأَنْعَامِ نه مراد اوښ،چیلئ او غواګانې دی.

قوله تعالی:- وَالْحَرْثِ نه مراد هغه زمکه ده چې دکردپاره یا د باغ لګولو دپاره تیاره کړې شی.د مسنداحمد حدیث کښې دی چې د انسان بهترین مال زیات نسل والا آسونه دی او زیاتې میوه دارې د کهجورو ونې دی.(۷)

قوله تعالی:- ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ

بیا فرمائی چې داټول د دنیاوی فائدې څیزونه دی،د دې ځائې زینت ،ددې محبت هغه څیزونه دی چې فانی او زوال والا دی.د بنه واپس کیدو ځائې او دبهترین ثواب ځائې الله ﷻ سره دې مسند احمد کښې دی چې کله دا آیت نازل شو نو عمربن خطاب رضی الله عنه اوفرمائیل چې ائې الله ﷻ ! هرکله چې تا دې ته زینت ورکړو نو اوس د دې نه پس به څه وی؟نو دې نه پس په دې باندې راتلونکې آیت نازل شو

---

(۱) احمد: ۳۶۳/۲، ابن ماجة کتاب الادب باب برالوالدین: ۳۶۶۰، وسنده حسن)-
(۲) ابن جریر)-
(۳) ابن مردویه)-.
(۴) حاکم : ۱۷۸/۲،)-
(۵) اوګوری حدیث سابق)-
(۶) نسائی : کتاب الخیل باب دعوة الخیل : ۳۶۰۹، وسنده صحیح)-
(۷) احمد: ۴۶۸/۳،)-

قوله تعالى:- قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ط

چې ائې پيغمبر ﷺ اووايه دوی ته چې زۀ تاسوته ددې نه بهترين څيز اوښايم دا خو يو نه يو ورځ فاني كيدونكې دې او زۀ تاسو لره چې كوم طرفته بلم هغه نه صرف هميشګير دې بلكه ټول عمر به باقي وی.واورئې دالله ﷻ نه ويريدنكو دپاره جنت دې،چې د هغې د ونو مينځ كښې به قسم قسم نهرونه بهيږی،د شهدو اوڼيو اوشرابو اودپاكو اوبو،او هغه نعمتونه چې نه يوغوږ اوريدلي وی او نه يو سترګې ليدلي وی اونه په يو زړه كښې دهغې خيال راغلې وی.په دې جنتونوكښې به دا خلق هميشه هميشه وی.نه خو دوی د دې نه ويستلې شي او نه به ددوی نعمتونه كم كړې شي.دوی ته به ښيياني ملاويږی چې دخباثت او ګندګئ نه به بالكل پاكې وی او نه هغوئ ته حيض رازی او نه نفاس بالكل پاكې به وی.او د دې ټولو نه زيات دا چې دوی ته به دالله ﷻ رضا حاصله شي.او داسې چې ددې نه پس به د دوی نه نه خفه كيږی،ددې وجې سورت توبه كښې يو آيت كښې فرمائ چې﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ط﴾ د الله ﷻ د لرې رضامندئ حاصليدل هم دټولو نه لوئې څيز دې.يعنى د ټولو نعمتونو نه اعلى او د رب د مرضئ مطابق نعمتونه.ټول په ټوله بندګان دالله ﷻ په نظر كښې دی او هغه پاك ذات ته ښه معلوم دی چې څوك د مهربانئ مستحق دې.

اَلَّذِيْنَ	يَقُوْلُوْنَ	رَبَّنَآ	اِنَّنَآ	اٰمَنَّا	فَاغْفِرْلَنَا
داكسان دی	چې وائي	اې ربه زموږه	بيشكه موږه	ايمان راوړو	نوبښنه اوكړه موږته
دا هغه خلق دی چې وائي ائې زموږه ربه موږ په تاايمان راوړې دې انوموږ ته اوبښه					
ذُنُوْبَنَا	وَقِنَا	عَذَابَ النَّارِ	اَلصّٰبِرِيْنَ	وَالصّٰدِقِيْنَ	
دګناهونو زموږه	او بچ كړه موږه	دعذاب د اور نه	دا خلق صبر كونكي دی	صادقان دی	
ګناهونه زموږ	اودعذاب نه موږه امان كښې اوساته	........دوئ صبر كونكي دی	رښتوني دی		
وَالْقٰنِتِيْنَ	وَالْمُنْفِقِيْنَ	وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ	بِالْاَسْحَارِ		
او فرمان منونكي دی	او خرچ كونكي دی	او ښښنه غوښتونكي دی	په اخر دشپو كښې		
تابعدار دی	خيراتونه وركوی	اود شپې په اخرى حصه كښې دبښنې دعاګانې غواړی			

قوله تعالى:- اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْلَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

دسحر وخت كښې د استغفاروئيلو فضيلت:- الله ﷻ د خپلو بندګانو اوصاف بيان فرمائي چې هغوئ وائي چې ائې الله ﷻ موږ ستا په ذات باندې اوستا په كتاب اوستا رسول ﷺ باندې ايمان راوړې دې.ائې الله ﷻ ته زموږ ګناهونه معاف كړه ستا په ذات باندې ددې ا يمان او ددې شريعت په بدله كښې او موږ د جهنم اور نه اوساتې،دا متقيان خلق د الله ﷻ اطاعت كوی او د حرامو څيزونو نه ځان ساتی.د صبر نه كار اخلي.او د خپل ايمان په دعوی كښې هم رېښتوني دی.ټول اعمال د خير كوی اګر چې د دوی په نفس دا كول ګران وی.دوی اطاعت او خضوع او خشوع والا دی.خپل مال دالله ﷻ لار كښې خرچ كوی چې كوم ځائې كښې دوی ته حكم كيږی.صله رحمئ كښې،رشته دارئ لره باقي ساتلو كښې،د بدو نه منع كولوكښې،همدردی كولو كښې،اونيكئ كولو كښې،دحاجتمندو،مسكينانو اوفقيرانو سره احسان كولو كښې سخاوت كوی.اوسحر وخت كښې په روستئ شپه كښې پاسی او استغفار كوی.ددې نه معلوم شو چې په دې وخت كښې استغفار ډير فضيلت والا دې.دا هم اووئيلې شو چې د قرآن پاك په هغه آيت كښې چې يعقوب ؑ خپلو بچو ته فرمائيلي وو چې﴿قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيْ ط﴾ يعنى اوس لږ وخت پس به زۀ تاسولره د خپل رب نه بخښنه غواړم).

دې نه مراد هم د پیشمنی وخت دې خپل اولاد ته فرمائی چې زهٔ به د پیشمنی په وخت کښې ستاسو د پاره استغفار کوم،

په اخر د شپه کښې د الله ﷻ اسمان د دنیا ته راتګ:- بخاری اومسلم کښې یو حدیث کښې دی او دا حدیث د ډیرو صحابه کرامو ﷡ نه نقل دې چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل الله ﷻ هره شپه په آخر شپه کښې آسمان د دنیا ته راشي او فرمائي چې څوک سائل شته چې زهٔ ورته ورکړم؟ څوک دعا غوښتلووالا شته دې چې زهٔ ئې دعا قبوله کړم.څوک استغفار والا شته دې چې زهٔ ئې اوبخښم.([1])

د رسول الله ﷺ وترو له اخري حصې د شپې کښې کول:- حافظ ابوالحسن دارقطني ﷫ په دې مسئله باندې یو مستقل کتاب لیکلې دې او په هغې کښې ئې دیو حدیث ټول سندونه اوټول الفاظ واردکړي دي.بخاری اومسلم کښې عائشه ﷞ نه مروی دی چې رسول الله ﷺ اوله شپه اومینځنۍ شپه او آخری شپه کښې وتر کړی وو.د ټولونه آخری وخت د د رسول الله ﷺ د وترو کولو هغه د پیشمنی وخت وو.([2])

په اخر د شپه کښې د بعضې صحابه کرامو ﷡ د استغفار معمول:- عبدالله بن عمر ﷠ به د شپې تهجد کول او د خپل غلام نافع ﷫ نه به ئې تپوس کولو چې سحر شو؟هرکله چې هغه اووئیل چې آو نو بیا به دوی تر صبا صادق پورې په دعاواستغفار کښې مشغول وو([3])حاطب ﷫ فرمائی چې د سحر په وخت کښې ما واوریدل چې یو سړې د مسجد په یوګوټ کښې وائی چې اې الله ﷻ ! تا ماته حکم اوکړو او ما اومنلو.دا د سحر وخت دې ما اوبخښه،ما اوکتل نو هغه عبدالله بن مسعود ﷠ وو.انس بن مالك ﷠ فرمائی چې مونږ ته به حکم کیدو چې مونږ د تهجد مونځ ادا کړو نو د سحر آخری وخت کښې اویا ځل استغفار کوؤ.او د الله ﷻ نه دعا اوغواړو.

شَهِدَ اللّٰهُ | اَنَّهٗ | لَآ اِلٰهَ | اِلَّا | هُوَ | وَالْمَلٰٓئِكَةُ

گواهي کړې ده الله | په دې شان | چې نشته لائق دعبادت | مگر | هم هغه دې | او(دگواهي) فرېښتو هم کړې ده

الله پاک په دې خبره گواه دې | چې بغیر دهغه نه بل څوک د عبادت لائق نشته | ....اوفرښتې

وَاُولُوا الْعِلْمِ | قَآئِمًا | بِالْقِسْطِ | لَآ اِلٰهَ | اِلَّا | هُوَ الْعَزِيْزُ

او خاوندان دعلم | مضبوط ولاړ دی | په انصاف | چې نشته دې هیڅوک لائق دعبادت | مگر | هم دغه غالب

اوعالمان په دې خبره گواه دی | اوپه انصاف محکم ولاړ دی | بې دالله نه بل څوک معبود نشته | هغه

الْحَكِيْمُ | اِنَّ | الدِّيْنَ | عِنْدَ اللّٰهِ | الْاِسْلَامُ | وَمَا | اخْتَلَفَ | الَّذِيْنَ

اوحکیم دې | بیشکه | دین | په نیز دالله | صرف اسلام دې | اونهٔ وو کړې | اختلاف | هغه کسانو

غالب او صاحب د حکمت دې | دالله پاک په نیز (مقبول)ترین دین صرف اسلام دې | اواهل کتابو چې کوم

اُوْتُوا | الْكِتٰبَ | اِلَّا | مِنْۢ بَعْدِ مَا | جَآءَهُمُ | الْعِلْمُ | بَغْيًا

چې ورکړې شوې وو | ورته کتاب | مگر | روستو دهغې نه | چې راغې هغوئ ته | علم | په وجه دزیاتی کولو

اختلف کړې دې هغه د علم راتلونه پس دې | دهغې وجه صرف داده چې پخپل مینځ کښې ئې ضد کولو

[1]) صحیح بخاری کتاب التهجد باب الدعاء والصلاة من اخر اللیل : ۱۱٤٥، صحیح مسلم: ۷٥۷، ابوداود: ۱۳۱٥)-

[2])صحیح بخاری کتاب الوترساعات الوتر:۹۹٦، صحیح مسلم:۱۷۳٦، ابوداود: ۱٤۳٥، نسائی: ٦۸۲، ترمذی: ٤٥٦،ابن ماجة: ۱۱۸٥)

[3]) ابن ابی حاتم : ۱٤٥/۲)-

بَيْنَهُمْ ؕ	وَمَنْ يَّكْفُرْ	بِاٰيٰتِ اللّٰهِ	فَاِنَّ اللّٰهَ	سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝
په خپل منځ کښې	او څوک چې انکار کوي	د آيتونو د الله نه	نو بيشکه الله	زر حساب اغستونکې دې
او څوک چې د الله پاک د آيتونو نه انکاري وي نو بيشکه الله پاک حساب اخستلو کښې ډير تيز دې				

فَاِنْ	حَآجُّوْكَ	فَقُلْ	اَسْلَمْتُ	وَجْهِيَ	لِلّٰهِ
نو که چرې	جګړه کوي تا سره دا خلق	نو ورته اوويه چې	تابع کړې دې	ځان خپل	الله ته
او که هم دوي تاسره جنګ کوي نو ته ورته اووايه چې ما خپل ځان د الله پاک د حکم تابع کړې دې					

وَمَنِ اتَّبَعَنِ ؕ	وَقُلْ	لِّلَّذِيْنَ	اُوْتُوا الْكِتٰبَ	وَالْاُمِّيّٖنَ
او هغه څوک چې تابعداري کوي زما	او اوويه	هغه کسانو ته	چې ورکړې شوې دې کتاب	او اميانو ته
او هغه چا هم چې زما تابعدار دی او د اهل کتاب او اميانو نه (مشرکانو) نه تپوس اوکړه				

ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ	فَاِنْ اَسْلَمُوْا	فَقَدِ
آيا تاسو هم ځان تابع کړې دې هغه ته	نو که هغوئ هم ځان تابع کړو د الله	نو بيشکه
چې آيا تاسو هم د هغه حکمونه منئ	..................نو که دوی تابعدار وی	نو يقينا

اهْتَدَوْا ۚ	وَاِنْ	تَوَلَّوْا	فَاِنَّمَا	عَلَيْكَ	الْبَلٰغُ ؕ	وَاللّٰهُ
چې وې موندله نيغه لار	او که	مخ ئې واړوؤ	نو بيشکه چې	په تا باندې	رسونه ده د پيغام	او الله
سمه لار ئې بيامونده	او که د دې نه ئې مخ اوګرزولو	نو ستا کار خو صرف (د حق آواز) رسول دی				او الله

بَصِيْرٌۢ	بِالْعِبَادِ ۝
کتونکې دې	د معاملاتو د بندګانو
د بندګانو کارونه ويني ګوري	

قوله تعالى:- شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

الله ﷻ ته صرف دين اسلام مقبول دې:- الله ﷻ پخپله شهادت ورکوی نو د هغه پاك ذات شهادت کافی دې.هغه د ټولونه زيات ريښتونې اوشاهد دې.د ټولو نه زياته رېښتونې خبره د هغه پاك ذات ده.هغه پاك ذات فرمائی چې ټول مخلوق د هغه پاك ذات غلام دې.او هغه ذات ټول پيدا کړی دی.او هم د هغه پاك ذات ټول محتاج دی.هغه د ټولو نه بې نياز دې.الوهيت کښې هغه يودې او لاشريك دې.د هغه لوئې ذات نه بل څوك د سجدې لائق نشته دې،لکه فرمان دې چې ﴿لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ﴾ يعنی ليکن الله ﷻ د دې کتاب په ذريعه چې تا ته کوم علم د خپل طرفنه نازلوی(هغه د دې) ګواهي ورکوی او فرښتې هم ګواهي ورکوی او د الله ﷻ شهادت کافی دې.

قوله تعالى:- وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ ؕ

د علماء کرامو فضيلت:- بيا خپل شهادت سره د فرښتو او علماء کرامو شهادت يو ځائې کوی.دې ځائې کښې د علماء کرامو هر لوئې فضيلت هم ثابتيږی.بلکه خصوصيت﴿قَآئِمًا﴾د نصب د حال کيدو په وجه سره دې.هغه پاك ذات په هر حال او هر حالت کښې همداشان دی،بيا د تاکيد په طور دوباره اشاره کوی چې معبود حقيقی صرف هغه پاك ذات دې او هغه غالب او عظمت او لوئې والا دې او هغه لوئې ذات په خپلو اقوالو او افعالو قدرت او تقدير کښې حکمتونو والا دې.

د دې ايت په حقله د رسول الله ﷺ عمل مبارک:- مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ د عرفات په ورځ د دې آيت تلاوت اوفرمائيلو او﴿ الحکيم ﴾ پورې ئې اولوستلو او وې فرمائيل چې﴿ وانا علی ذالك من الشاهدين يارب ﴾([1]) ابن ابی حاتم رحمه الله کښې دی چې رسول الله ﷺ دا شان اوفرمائيل چې﴿ وانا اشهد ای رب ﴾ ([2]).طبرانی کښې دی چې حضرت غالب قطان رحمه الله فرمائی چې زهٔ کوفې ته د تجارت په غرض لاړم حضرت اعمش ته نزدې پاتې شوم،د شپې حضرت اعمش تهجدو د پاره پاسيدو او تهجد کولو کولو کښې چې کله ئې دا آيت﴿اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾اولوستلو نو وې فرمائيل﴿وانا اشهد بما شهد الله به واستودع الله هذه الشهادة وهی لی عند الله وديعة﴾ يعنی زهٔ ګواهی ورکوم د هغه ذات چې د هغه شهادت الله ﷻ ورکړې دې او زهٔ دا شهادت الله ﷻ ته سپارم،دا زما امانت الله تعالی سره دې.

بيا ئې څو خل﴿اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ﴾اوونيلو،ما زړه کښې خيال اوکړو چې شايد دې باره کښې دوی څه حديث مبارک اوريدلې وی.سحر سحر حاضر شوم او عرض مې اوکړو چې انې ابومحمد اخه خبره وه چې تاسو دا آيت باربار لوستلو.وې فرمائيل چې تاته ددې فضيلت نه دې معلوم؟ما اوونيل زهٔ خو توله مياشت ستاسو په خدمت کښې حاضر اووم ليکن تاسو څه حديث نه دې بيان کړې.وې فرمائيل چې د الله ﷻ قسم چې زهٔ به ئې تول کال بيان نه کړم.ما د دې حديث آوريدو دپاره يو کال انتظار اوکړو او د هغوئ دروازه باندې پروت ووم.هرکله چې هغه کال مکمل شو نو ما اوونيل چې انې ابو محمد کال خو تير شو.نو هغوئ اوونيل چې بنه ده واوره.ابو وائل حديث بيان کړېدې او هغه د عبدالله نه اوريدلې دې هغه فرمائی چې رسول الله ﷺ فرمائيلی دی چې د دې ويوونکې به د قيامت په ورځ راوستلې شی اوالله ﷻ به اوفرمائی چې زما دې بنده زما نه وعده اخستې ده اوما وعده پورا کړه.زهٔ په وعده پوره کولو کښې د ټولو نه زيات يم زما دابنده جنت ته داخل کړئ.([3])

قوله تعالی:- اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ

بيا الله ﷻ فرمائی چې هغه صرف اسلام لره قبلوی،اسلام په هره زمانه کښې د پيغمبر د وحی منلو نوم دې.د ټولو نه آخری او د ټولو رسولانو خاتم زمونږ پيغمبر محمد ﷺ دې،د رسول الله ﷺ نبوت نه پس ټولې لارې بندې شوې،اوس چې کوم سړې د رسول الله ﷺ د شريعت نه سوا په بل څيز باندې عمل کوی نود الله ﷻ په نيز هغه ديندار نه دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ﴾چې کوم سړې د اسلام نه سوا بل دين لره خپل کړی نو هغه به نشی قبلولې.همداشان په دې آيت کښې د دين انحصار صرف په اسلام باندې دې.

دان د همزې کسره او فتحه کښې اختلاف دې:- د ابن عباس رضی الله عنه قرات کښې﴿شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ﴾د ان د همزې په کسرې سره،دې او﴿ ان الاسلام ﴾په ځائې د ان الدين) دې.نومعنی به دا وی چې پخپله الله ﷻ ګواهی ورکړې ده او هغه فرښتو او ذی علم انسانانو چې الله ﷻ ته مقبول دين صرف اوصرف اسلام دې.د جمهورو قرات کښې دا زير سره دې.او د معنی لحاظ سره دواړه صحيح دی ليکن د جمورو قول زيات ظاهر دې.والله اعلم.

---

[1] احمد: ۱۶۶/۱،طبرانی : ۲۵۰، مجمع الزوائد: ۳۲۸/۶، علم اليوم والليلة لابن السنی: ۴۳۵، ابن ابی حاتم : ۲۴۶، ددې سند کښې جبير بن عمرو القرشی ابوسعد الانصاری او ابو يحيی مولی آل زبير مجهول راوی دې اوګورئ الموسوعة الحديثية: ۳۷/۳ نو دا حديث پاک ضعيف دې)۔

[2] طبرانی: ۲۵۰، ددې سند کښې ابو سعيد عمر بن حفص بن ثابت مجهول راوی دې نو دا حديث پاک ضعيف دې)۔

[3] طبرانی : ۱۰۴۵۳، وسنده ضعيف علامه هيثمی رحمه الله مجمع الزوائد : ۳۲۶/۲، کښې فرمائی چه ددې سند کښې عمر بن مختار ضعيف راوی دې)۔

قوله تعالی:- ﴿وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ﴾
بیاارشاد فرمائی چې مخکښینو اهل کتابو د خپلو پیغمبرانو په راتلواو او دالله ﷻ د کتاب نازلیدو نه پس اختلاف اوکړو.او د دې وجه صرف په خپل مینځ کښې بغض او کینه وه.چې څوك دا وائی نو زۀ د هغه خلاف یم اگر چې هغه حق وائی.

قوله تعالی:- ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾
بیا ارشاد دې چې هرکله دالله ﷻ آیتونه نازل شو او څوك ددې انکار کوی او دا او نه منی نو الله ﷻ به هم هغه ته ددې تکذیب ډیره زرسزا ورکړی.او دوی ته به د کتاب الله په مخالفت عذاب ورکوی.او ده ته به ددې شرارت سزا ورکوی.

قوله تعالی:- ﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ﴾
بیا فرمائی که چرې دا خلق تاسره د خدائي د توحید په حقله جنګ کوی نو ته اووایه چې زۀ به خالص د الله ﷻ عبادت کوم او هغه لوئې ذات سره څوك شریك نشته دې اونه دهغه په شان څوك شته دې او نه د هغه اولاد شته دې او نه د هغه ښځه اوچې څوك هم زما امتی دې زما په دین دې،د دې ټولو قول هم دا دې لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي﴾یعنی همدا زما لار ده تاسو لره ښه په طریقه رابلم الله ﷻ طرفته زۀ هم او زما تابعدار هم.

قوله تعالی:- ﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ﴾..........
بیا حکم کیږی چې ائې نبی ﷺ ! دې نصرانیانو او یهودو ته اووایه،چې د کومو په لاس کښې د الله ﷻ کتاب دې او دې مشرکانو ته اووایه چې ستاسو د ټولو هدایت اسلام کښې دې او که دوی ئې اونه منی نو هیڅ خبره نه ده،تاسو خپل فرض د تبلیغ پورا کړو،الله ﷻ په ټولو ښه پوهیږی،ددې ټولو واپسی هغه لوئې ذات طرفته ده.چالره چې اوغواړی نو سمه لار ورته اوښائی او چالره چې اوغواړی نو گمراه ئې کړی.هغه پاك ذات ته خپل حکمت ښه معلوم دې.دهغه حجت خو پورا کیږی،ټول بندګان دهغه په نظر کښې دی،هغه ته ټول ښه معلوم دی،د هدایت مستحق څوك دې،دگمراهئ مستحق څوک دې،د هغه پاك ذات نه هیڅوك تپوس کولو والا نشته دې.
دا آیت او ددې په شان نورو آیتونو نه دا خبره ښکاره ده چې رسول الله ﷺ ټول مخلوق ته الله تعالی خپل رسول جوړ کړې او رالیګلې دې.اوپخپله د دوی ددین احکام په دې باندې دلالت کوی.او په کتاب وسنت کښې ډیر آیتونه او احادیث په دې مضون راغلې دی.قرآن پاك کښې دی چې﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾یعنی ائې خلقو ازۀ ستاسو ټولو طرفته د الله رسول یم.او یو بل آیت کښې دی چې ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ یعنی بابرکت دې هغه الله ﷻ چې هغه په خپل بنده باندې قرآن پاك نازل کړو،چې دا د دنیا والو د پاره تنبیه کولووالا جوړ شی.
بخاری او مسلم وغیره کښې ډیر واقعات تواتر سره ثابت دی چې رسول الله ﷺ د چاپیر چل ټولو بادشاهانو ته او نورو خلقو ته خطونه اولیکل او وې لیږل او په هغې کښې رسول الله ﷺ هغوئ ته دعوت ورکړې وو که هغه عرب وو او که عجم،اهل کتاب وو اوکه بل مذهب والا وو،دا شان رسول الله ﷺ د تبلیغ فرض کمال ته اورسولو.([1])

څوک چې د بې ایمانئ په حالت کښې مړ شو هغه جهنمی دې:- مسند عبدالرزاق کښې ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې د هغه په قبضه کښې زما سا ده،چې د دې امت کوم یو سړی ته زما د نبوت آواز اورسیدو او هغه په راوړې شوی څیز باندې ایمان راونړو که هغه یهودی وی اوکه نصرانی او دې د دې بې ایمانئ حالت کښې مړ شو نو دې بالکل

[1] صحیح بخاری کتاب العلم باب مایذکر فی المناولة وکتاب اهل العلم: ٦٥)-

جهنمي دي.(۱) مسلم شريف کښې هم يو حديث دې زۀ هر تور سپين طرفته د الله تعالى نبى جوړکړې شوې راليږلې شوې يم.(۲)

نبي ﷺ د ټولو انسانانو د پاره رسول دې:- او يو حديث پاک کښې دا هم دي چې هر نبى صرف خپل قوم ته راليږلې کيږي مګر زۀ ټولو انسانانو د پاره نبى جوړې کړې شوې او ليږلې شوې يم.(۳)

کلمه د شهادت د جهنم نه د خلاصي ذريعه ده:- مسند احمد کښې انس ؓ نه روايت دې چې يو يهودي هلك بيمار شو او دې هلك به دنبي ﷺ دپاره اوبه ايښودې او د دوی پيزار به ئې راوړو.رسول الله ﷺ د هغه د بيمار پرسئ دپاره تشريف راوړو،په دغه وخت کښې د هغه پلار هم د هغه سر ته ناست وو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې اني فلانيه﴿ لا اله الا الله ﴾اووايه.هغه خپل پلار طرفته اوکتل.پلار ورته اوکتل او ورته ئې اووئيل چې د ابوالقاسم ﷺ خبره اومنه.نو هغه هلك اووئيل چې﴿ اشهد ان لا اله الا الله وانك رسول الله ﴾.رسول الله ﷺ د هغه ځائې نه تشريف يوړو او دا ئې اوفرمائيل چې د الله ﷻ شکر دې چې هغه لوئې ذات دا هلك زما په وجه د جهنم د اور نه بچ کړو.دا صحيح بخارى کښې امام بخارى رحمة الله عليه راوړې دې.(۴)د دوی نه سوا نور هم ډير صحيح احاديث او دقرآن پاك آيتونه دی.

<table>
<tr><td colspan="4">اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ</td></tr>
<tr><td>بيشکه هغه کسان</td><td>چې انکار کوی</td><td>د ايتونو دالله نه</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="4">بيشکه کوم خلق چه د الله تعالى د آياتونو نه انکارکوی...............</td></tr>
<tr><td colspan="4">وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ</td></tr>
<tr><td colspan="4">او وژني | پيغمبران | په ناحقه | او قتل کوی | هغه کسان | چې حکم کوی | په انصاف کولوسره</td></tr>
<tr><td colspan="4">اوپه ناحقه پيغمبران قتلوی | اوهرهغه څوک قتلوی چې د(خلقو ترمينځ) دعدل اوانصاف کولو حکم کوی</td></tr>
<tr><td colspan="4">مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٢١﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ حَبِطَتْ</td></tr>
<tr><td colspan="4">دخلقو نه | انوزيرې ورکړه | هغوئ ته | د عذاب | دردناك | هم دا | هغه کسان دی | چې ضائع شو</td></tr>
<tr><td colspan="4">نوداسې کسانوته د دردناک عذاب زيرې ورکړه | داهغه بدبخته خلق دی | چې عملونه ئې ضائع شول</td></tr>
<tr><td colspan="4">اَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۡ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٢﴾</td></tr>
<tr><td colspan="4">عملونه دهغوئ | په دنيا او په | آخرت کښې | او نشته | دپاره دهغوئ | هيڅ مددګاران</td></tr>
<tr><td colspan="4">په دنيا اوآخرت دواړو کښې | اودوئ سره مدد کونکې څوک نشته.........................</td></tr>
</table>

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

د يهوديانو د کفر او خپلو پيغمبرانو لره د قتل کولو په وجه مذمت:- دلته د هغه اهل کتابو مذمت بيانيږي چې کومو به د ګناه او حرمت کارونه کول.د الله ﷻ هغه خبرې ئې دروغ ګڼړلې چې کومې هغه د مخکښې وروستو د خپلو رسولانو په ذريعه ليږلې وې،.دومره نه بلکه پيغمبران به ئې قتل کول.او دومره سرکش وو چې کومو خلقو به دوی ته د عدل و انصاف خبرې کولې هغوئ به ئې ختمول.حديث

(۱) صحيح مسلم کتاب الايمان باب وجوب الايمان برسالة نبينا محمد: ۱۵۳)-

(۲) مسلم کتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة: ۵۲۱)-

(۳) صحيح بخارى کتاب التيمم باب رقم: ۱ ح/۳۳۵، صحيح مسلم: ۵۲۱، نسائى: ۴۳۲)-

(۴) احمد: ۱۷۵/۳، صحيح بخارى کتاب الجنائز باب اذا سلم الصبى فمات: ۱۳۵۶، ابوداود: ۳۰۹۵)-

کښې دی چې کبر و غرور هم دا دې چې حق نه منل او حق منونکو لره ذلیل کول.[۱] مسند ابن ابی حاتم کښې دی چې ابوعبیده بن جراح ﷺ رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چې د ټولو نه زیات سخت عذاب به په چا وی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې په هغه چا چې چا نبی قتل کړو یا نې یو داسې سړې قتل کړو چې هغه د نیکئ لار خودلو والا او د بدئی نه منع کولو والا وی.

قوله‌تعالی:- وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ

بیا رسول الله ﷺ دا آیت مبارك تلاوت کړو او وې فرمائیل چې ائې ابوعبیده ﷺ ! بنی اسرائیلو درې ځلویښت نبیان د ورځې په اوله حصه کښې یو ساعت کښې قتل کړل، بیا نې یو سل اویا بنی اسرائیل ایماندار قتل کړل دا هغه ایمانداره وو چې دوی ئې د دې انبیاء د قتل نه منع کړې وو. او دوی ته به نې نیغه لار خودله او د بدئ نه به نې منع کول.او هغه ټول ئې د دې ورځې په آخری حصه کښې قتل کړل په دې آیت کښې الله ﷻ دهغوئ ذکر کوی.[۲]

ابن جریر کښې دی چې عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چې بنی اسرائیلو درې سوه نبیان علیهم السلام د ورځې په شروع کښې قتل کړی وواوماښام سبزئ خرڅولو ته کښیناستل[۳] نو ددې خلقو ددې سرکشئ په وجه الله ﷻ دوی په دنیا کښې خوار او ذلیل کړل.او آخرت کښې هم د دوی دپاره د رسوائ بدترین عذاب تیار دې.

قوله‌تعالی:- فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ::ددې وجې فرمائی چې دوی ته د دردناك او ذلت والا عذاب خبر ورکړه.

قوله‌تعالی:- أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ......

ددوی اعمال په دنیاکښې هم خراب اوپه آخرت کښې هم برباد اوددوی به هیڅوك مددګاراوسفارشی نه وی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ

آیاتااونه‌لیدل| هغه کسان | چی ورکړې شوې وه| حصه | د کتاب نه |هغوئ چی اوبللې شی

آیا ته نه ګورې چې کوموخلقوته دالله د کتاب نه څه حصه ورکړې شوې ده | دهغوئ داحال دې چې د الله

إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ

کتاب دالله ته | چی فیصله اوکړی هغه | په منځ دهغوئ کښې |بیا |مخ اړوی | یوه ډله

کتاب ورته ورکړې شوې دې| په دې غرض چې ددوئ ترمینځه فیصله اوکړی|.......... نوددوئ یوه ډله

مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا

دهغوئ نه | او هغوئ | تل ډډه کونکی دحق نه | دا کار ځکه کوی چی بیشکه هغوئ| وائی | هرګز به اونه رسیږی مونږته

ددې نه ډډه کوی | اوددوئ همیشه د حق نه مخ ګرزولې دې | دا ځکه چې ددوئ داخیال دې چې

النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا

اور | مګر | یوڅو ورځې| شمارلې شوی | او دهوکه کړی دی هغوئ|په دین خپل کښې| هغه څیز

د شمیردیوڅوورځونه بغیر مونږ ته به هیڅکله ددوزخ اور نه اونه رسی| اوددین په باره کښې

[۱] صحیح مسلم کتاب الایمان باب تحریم الکبر وبیانه: ۹۱)-

[۲] ابن ابی حاتم : ۲/۱۶۲،۶)-

[۳] الطبری: ۲۷۷۷،)-

كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ

چې جوړول به ئې دخان نه | نو څه حال به وي|کله چې |راجمع کړومونږه هغوئ | دپاره دهغه ورځ|

دوئ خپلودروغژنو خيالونوغولولې دی |نوځنګه عجيبه به وی چې مونږ دوئ ټول په هغه ورځ راجمع کړو

لَا رَيْبَ فِيْهِ ۫ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

چې نشته شك |په هغې کښې|اوپوره بدله به ورکړې شي | هرنفس ته | د هغه عمل چې کړې ئې وی|

چې دهغې په راجمع کولو کښې هيڅ شک نشته|اوهريو کس ته دخپل عمل پوره پوره بدله ورکړې کيږی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾

او په هغوئ به | نۀ کيږی هيڅ ظلم |

اوپه دوئ به ظلم نه کيږی|

قوله تعالى:- اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ......

د يهوديانواو نصرا نيانو دعوې باطلې دی:- دلته الله ﷻ فرمائی چې دا يهود و نصاری پخپله دعوی کښې هم دروغژن دی.چې د دوی په تورات او انجيل باندې ايمان دې ځکه کله چې دوی ته د دوی د کتابونو د هدايت مطابق په نبی آخرالزمان باندې د ايمان راوړو اودرسول الله ﷺ تابعدارئ طرفته راوبللې شی نو دوی مخ واړوی او تېښتی.ددې نه د دوی سرکشی او تکبر او دښمنی او مخالفت ظاهريږی.

قوله تعالى:- ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ

ددې حق په مخالفت او په دې بې ځايه سرکشئ دوی دې څيز(تکبر وغيره) زړور کړی دی چې دوی د الله ﷻ په کتاب کښې داسې خبرې جوړوی چې هغه د الله تعالى کتاب کښې نشته دې او دوی دخپل طرفنه بيانوی چې مونږ خو به لږې ورځې په اورکښې يو.يعنی صرف اووۀ ورځې د دنيا حساب سره.د هر زر کاله پس يو ورځ،د دې پورا تفسير په سورة بقره کښې تير شوې دې.په باطل او د ځان جوړ شوې دين باندې دوی ولاړ وو.حالانکه دا د دوی خپل خيال دې،الله ﷻ نه داسې خبره کړې ده او نه د دوی څه کتابی دليل دوی سره شته دې.

قوله تعالى:- فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ

بيا الله ﷻ دوی رټی اودوی ته دهمکی ورکوی او فرمائی چې د دوی به دقيامت په ورځ څه حال وی؟ دوی په الله ﷻ باندې دروغ اوتړل او د رسولانو تکذيب ئې اوکړو او حق علماء ئې قتل کړل.يو يو به الله ﷻ ته جواب ورکوی اود يويو ګناه سزا به مومی.دهغه ورځې په راتلو کښې هيڅ شك نشته دې.

قوله تعالى:- وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ

په هغه ورځ به هر سړی ته پورا پورا بدله ملاويږی.او په هيچا به هيڅ ظلم نه کيږی.

قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ

| اووايه | اې الله | مالکه دباشاهئ | ته ورکوې| بادشاهی

| (اې پيغمبره)ته ورته اووايه چې اې الله دبادشاهئ واکداره ورکوې بادشاهی

مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ ۫ وَتُعِزُّ مَنْ

هغه چاته چې تۀ اوغواړې| اواخلې | بادشاهی|دهغه چانه|چې تۀ اوغواړې| اوعزت ورکوې هغه چاته

چاته چې اوغواړې | اودچانه چې اوغواړې نو حکومت اخلې |..........................او عزت ورکوې

تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ؕ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ؕ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ

چی تهٔ اوغواړې|او ذليله کوې|هغه څوك |چی اوغواړې تهٔ| په لاس ستا کښې خير دې|بیشکه تهٔ|په هرڅيز باند

چاته چې دې خوښه شي| اوچاته چه اوغواړې نو ذليل ئې کړې | ټول خير ستاپه لاس کښې دې | بيشکه ته په هرڅيز

قَدِيْرٌ ۞ تُوْلِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ ؗ وَتُخْرِجُ الْحَىَّ

قادر ئې | تهٔ ننباسې| شپه| په ورځ کښې| اوتهٔ ننباسې| ورځ | په شپه کښې| او تهٔ راوباسې| ژوندي

قدرت لرې | ته شپه په ورځ کښې داخلوې | او ورځ په شپه کښې داخلوې | اومړی نه

مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ ؗ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ

د مړی نه | او تهٔ را اوباسې | مړې | دژوندی نه | او تهٔ رزق ورکوې|هغه چاته| چی اوغواړې تهٔ | بې

ژوندې راوٗباسې| اود ژوندی نه مړیٔ راوٗباسې | ....اوچاته چې اوغواړې نوبې حسابه روزی

حِسَابٍ ۞

حساب |

ورکوې |

قوله تعالى:- قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ

د عزت،ذلت او د کائنات ټول نظم د الله تعالى په اختيار کښې دې:- الله ﷻ فرمائی چې ائې محمد ﷺ! تاسودخپل رب دتعظيم په توګه اودهغه لوئې ذات دشکر ادا کولواوهغه عظيم ذات ته دکارونو سپارلو دپاره او په هغه پاك ذات باندې د پورا بهروسې په توګه په دې الفاظو د هغهٔ لوئی بيان کړه چې کوم پورته بيان شول

قوله تعالى:- تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ

يعنى ائې الله ﷻ مالك الملك هم ستا ذات دې چې ستا ملکيت کښې ټول جهان دې.چې چاته ته اوغواړې بادشاهی ورکوې او چې چاته ته اوغواړې نو اخلې ترې او هم ته ورکولو والا او اخستلو والا ئې.ته چې څه غواړې نو هغه کوې او څه چې نه غواړې نو هغه نشی کيدې.

په دې آيت کښې ددې خبرې هم تنبيه او د هغه نعمت د شکر ادا کولو هم حکم دې چې کوم رسول الله ﷺ ته او د رسول الله ﷺ امت ته ورکړې شو.او نبوت ئې دبنی اسرائيلو نه واخستو او محمد ﷺ ته ئې ورکړو.او رسول الله ﷺ على الاطلاق د نبيانو عليهم السلام خاتم او دټول جن و انس طرفته رسول جوړ شوې ليږلې شوې وو.د رسول الله ﷺ ذات مبارك کښې ټولې مخکې خوبئ جمع دی.او رسول الله ﷺ ته هغه فضيلتونه ورکړې شو چې دکومو نه ټول نبيان عليهم السلام محروم وو،که هغه د الله ﷻ د طرفنه وو او که پخپله د دوی دشريعت معامله کښې وو اوکه راتلونکو خبرو متعلق وو.رسول الله ﷺ باندې ئې د آخرت ټول حقائق ښکاره کړل.د رسول الله ﷺ امت ئې د مشرق نه تر مغربه پورې خور کړو او د رسول الله ﷺ دين او مذهب ئې په ټولو مذهبونو باندې غالب کړو.د الله ﷻ درود و سلام دې وی په رسول الله ﷺ باندې او اوس نه واخله تر قيامته پورې ترکومې چې دشپې اوورځې تلل راتلل باقی وی.الله ﷻ دې په رسول الله ﷺ باندې رحمتونه نازل کړی هميشه هميشه دپاره.آمين.

قوله تعالى:- وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ؕ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ؕ

بيا فرمائی چې اووايه ائې الله ﷻ! هم ته په خپل مخلوق کښې ادلی بدلی کولې شې او چې څه غواړې نو هغه کوې.چې کوم خلق دا خبره کوی چې الله ﷻ په دې دواړو قبيلو کښې ولې په يو لوئې سړی

باندې خپل کلام نازل نه کړو؟ الله ﷻ د دې رد کښې فرمائی چې ﴿اَهُمْ يَقْسِمُوْنَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ :یعنی آیا ستا د رب د رحمت تقسیمونکی دوی دی.او د دوی د روزئ مالکان هم مونږ یو.چې چالره اوغواړونو کمه ورکړو او چا لره اوغواړو نو زیاته.نو بیا مونږ باندې حکومت کولو والا دا څوك دې؟چې فلانې سړې نې ولې نبی جوړنکړو یا نبوت زمونږ د ملکیت څیز دې.مونږ ته پته ده چې دهغه د ورکړې قابل څوك دې.لکه بل ځائې کښې ارشاددې چې﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ﴾یعنی چې چرته هم الله ﷻ خپل رحمت نازلوی نوهغه لونې ذات ته ښه معلوم وی.اوبل ځائې کښې فرمائی چې ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ یعنی اوګوره چې مونږ څنګه دوی ته په یوبل باندې برتری ورکړه.

قوله تعالی:- تُوْلِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ

بیافرمائی چې هم ستا ذات دې چې د شپې اوږدوالې کموی او شپه ورخ برابروی.او د یو حصه بل ته ورکړې او کموی او اوږدوی ئې.بیا ئې برابروی.زمکه اوآسمان باندې،او نمر او سپوږمۍ باندې ستا تول قبضه ده.دا شان ګرمۍ نه پس یخنی اویخنۍ نه پس ګرمی راوستل ستاپه قدرت کښې دی.په بهار اوخزان باندې هم ته قادر ئې.

قوله تعالی:- وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

او هم ستا ذات دې چې دژوندی نه مړ او مړی نه ژوندی پیدا کوی.مومن دکافر نه او کافر نه مومن پیداکوې.چرګه د اګۍ نه او اګۍ نه چرګه پیدا کوې.اوداشان ټول څیزونه ستاپه قبضه کښې دی.

قوله تعالی:- وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

چا لره چې اوغواړې نو دومره مال ورکړې چې دشمیر نه هم زیات وی.او چالره چې اوغواړې نو د لوږې ختمولو د پاره ورته روټۍ هم نه ورکوې.مونږ ته پته ده چې دا ټول کارونه دحکمت دی.او ستا ارادې او ستاخوښې سره کیږی.د طبرانی حدیث کښې دی چې د الله ﷻ اسم اعظم په دې آیت﴿قل اللهم﴾کښې دې ،هرکله چې دهغه پاك پروردګاربه نوم دهغه نه دعااوغوښتلې شی نوهغه قبلونکۍ ذات ئې قبلوی.[1]

لَا يَتَّخِذِ	الْمُؤْمِنُوْنَ	الْكٰفِرِيْنَ	اَوْلِيَآءَ	مِنْ دُوْنِ
نه دنیسي	مؤمنان	کافرانولره	په دوستۍ سره	ماسوا
.... مؤمنان دې کافران د مؤمنانو سوا په دوستۍ سره نه نیسي				

الْمُؤْمِنِيْنَ	وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ	فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ	فِيْ شَيْءٍ	اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا
دمومنانو	او هغه چا چې اوکړو داکار	نو نشته دالله سره	په هیڅ څیز کښې	مګر اګه خان ساتې تاسو
.........اوڅوك چې داسې اوکړی نو دهغه الله سره هیڅ تعلق پاتې نشوا مګر که تاسو دهغوی نه خان بچ کولو دپاره				

مِنْهُمْ	تُقٰىةً	وَيُحَذِّرُكُمُ	اللّٰهُ	نَفْسَهٗ	وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ
دهغوی	په خان ساتنه سره	او یروی تاسو	الله	دخپل خان نه	او خاص الله ته دی تلل ستاسو
دوستی کوی ......او الله تاسو دخپل خان نه ویروی | اوآخر به الله ته ورځئ					

قوله تعالی:- لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ

کفارو سره دوستی نه کول:-په دې آیت کښې الله ﷻ د ترك موالات حکم فرمائی چې مسلمانانو دپاره جائز نه دی چې کافرو سره دوستانې اومحبتونه اوکړی،دوی ته پکار دی چې خپلوکښې ایماندارو سره محبتونه او ګډون اوساتی.

[1] طبرانی : ۱۲۷۹۲ ، ددې سند کښې محمد بن زکریا الفلاح په وجه موضوع دې؟-

قوله تعالى: - ﴿وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾

بیاحکم فرمائی چې څوك داسې كوی نودهغوی نه الله ﷻ بالكل ويزاره دې لكه بل ځائې كښې فرمائی چې﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّيْ وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ﴾يعنى انې ايمان والوازما اوخپلو دښمنانو سره دوستانه مه كوئ.اوبل ځائې كښې فرمائی چې انې مومنانوادا يهود ونصارى خپلوكښې دوستان دى،تاسو كښې چې څوك دوى سره دوستانه كوى نو هغه به د هغوئ نه وى.او يو بل ځائې كښې الله ﷻ د مهاجرينو او د انصارو خپلو كښې ددوستانې ذكر فرمائی چې كافرخپلو كښې ديوبل محب او محبوب دى ،كه تاسو داسې نه كوئ نو زمكه كښې به فتنه او فساد راشى.او يو زبردست فساد به خور شى.خو هغه خلقو ته اجازت وركړې شو چې په يوښار كښې د دوى د بدئ او د دوى د خرابوالى نه ويرېږى او وختى طور په ظاهره څه ميل ملاپ ظاهر كړى.خوپه زړه كښې ددوى رغبت او دوى سره حقيقى محبت نه وى لكه صحيح بخارى كښې دابو درداء ﷺ نه مروى دې چې مونږ بعضو قومونو سره په پراخه تندى ملاويږو ليكن زمونږ په زړه كښې ددوى دپاره لعنت وى.(۱)حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چې صرف په ژبه دې اظهار اوكړى ليكن په عمل كښې ددوى ملګرتيا داسې وخت كښې هم بالكل دې نه وى .هم دا خبره نور مفسرينو نه هم مروى ده او د دې تائيد د الله ﷻ دا فرمان دې.﴿اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ﴾: يعنى چې څوك دخپل ايمان نه پس الله باندې كفر اوكړى سوا د هغو نه چې په هغوئ باندې زبردستى اوكړې شى او دهغه زړه ايمان سره مطمئن وى،بخارى شريف كښې دى چې حسن رحمة الله عليه فرمائی چې دا حكم قيامته پورې دې.(۲)

قوله تعالى: - ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ﴾

بیافرمائی چې الله ﷻ تاسو لره د خپل ذات بارى نه ويروى يعنى د خپلې دبدبې او خپلوعذابونو نه هغه سرې خبروى چې څوك د هغه د فرمان مخالفت كوى او د هغه دښمنانو سره دوستانه ساتى او دهغه دوستانو سره دښمنى كوى،

قوله تعالى: - ﴿وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ﴾

بیافرمائی چې هم الله ﷻ طرفته تګ دې.هر عامل ته به د هغه دعمل بدله ملاوېږى.معاذ ﷺ اودريدو او وې فرمائيل چې انې بنى اودازۀ تاسو ته د الله درسول ﷺ قاصد جوړ شوې اوتاسوطرفته راغلې يم، دا واورئ چې ټول به الله ﷻ طرفته واپس كيږئ،بيا خو به يا جنت يا جهنم ځائې وى.(۳)

قُلْ اِنْ تُخْفُوْا	مَا	فِيْ صُدُوْرِكُمْ	اَوْ تُبْدُوْهُ	يَعْلَمْهُ	اللّٰهُ	وَيَعْلَمُ
او ته اووايه كه تاسو پټ كړئ	هغه	چه سينوستاسو كښې دى	يابشكاره كړئ	هغه معلوم دى	هغه الله ته	اوخبرېږى هغه
(انې پيغمبره)،ته ورته اووايه كه تاسودخپل زړه خبره پټه اوساتئ			اوكه څرګنده ئې كړئ	خو الله پاك ته معلومه ده		او په
مَا	فِي السَّمٰوٰتِ	وَمَا	فِي الْاَرْضِ	وَاللّٰهُ		
دهرهغه څيزونونه	چه دى په آسمانونو كښې	اودهغې نه	چې په زمكه كښې دى	اوالله		
آسمانونو او زمكو كښې هر څه باندې هغه پوهه دې			....	اوالله پاك		

(۱) صحيح بخارى كتاب الادب باب المدارة مع الناس تعليقا بصيغة تمريض قبل حديث : ۶۱۳۱،السلسلة الضعيفة: ۲۱۶)-
(۲) صحيح بخارى كتاب الاكراه قبل حديث : ۶۹۴۰)-
(۳) ابن ابى حاتم)-

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ	يَوْمَ تَجِدُ	كُلُّ نَفْسٍ	مَّا	عَمِلَتْ	
په هر څيز	قادر دې	په کومه ورځ چه اوبه مومي	هرنفس	هغه څه	چه کړي ني وي	
په هرڅه پوره پوره قدرت لري .... هغه ورځ راتلونکې ده چه هرنفس به خپل						
مِنْ خَيْرٍ	مُّحْضَرًا	وَّمَا عَمِلَتْ	مِنْ سُوْءٍ	تَوَدُّ	لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا	
دنيکئی نه	حاضر	اوهغه چې کړې ني وي	دبدئ نه	آرزوبه اوکړي	چه کاش که په مينځ دده کښې	
نيک عملونه او بد عملونه خپلې مخې بيامومي | داخواهش به کوي چې کاش زما او ددې ورځې						
وَبَيْنَهٗٓ	اَمَدًا بَعِيْدًا	وَيُحَذِّرُكُمُ	اللّٰهُ	نَفْسَهٗ	وَاللّٰهُ	
او په مينځ دعمل دده کښې	فاصله وې لرې	اويروي تاسو	الله	دخان خپل نه	او الله	
ترمينځه يو لوئې اورډميدان وې | .... اوالله پاک تاسو خپل ځان نه ويروي | اوالله پاک						
رَءُوْفٌ	بِالْعِبَادِ					
ډير مهروبانه دې	په بندګانو					
دخپلوبندګانوډيرزيات خيرخواه دې						

قوله تعالى:- قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ

الله ﷻ ته د ټولو پټو او ښکاره څيزونو پته ده.- الله ﷻ فرمائي چې هغه پاك ذات ته ټول پټ او ښکاره څيزونه معلوم دی.د هغه لوئې ذات نه هيڅ وړوکی نه وړوکې څيز هم پټ نه دې.

قوله تعالى:- وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

د هغه علم ټولوڅيزونو لره په هر وخت کښې اوهره لحظه کښې ګيره کښې اخستې دی.دزمکې هر ګوټ کښې،سمندرونوکښې،آسمانونو کښې، هواګانو کښې، سورو کښې،غرض چې څه چرته دی ټول د هغه په علم کښې دی،

قوله تعالى:- وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

بيا په هغه ټولو باندې دهغه لوئې ذات قدرت دې.چې څنګه ئې غواړي نو هغه ساتې او سزا و جزا ورکوی،نو د دومره لوئې علم والا،دومره زبردست قدرت والا نه هر سړی لره ويريدل پکار دی.د هغه عظيم ذات په فرمانبردارئې کښې مشغوليدل پکاردی.اودهغه دنافرمانونه يو خواته کيدل پکار دی. هغه عالم هم دې او قادر هم دې.ممکن دی چې چاته ډيل ورکړی ليکن کله رانيول شروع کړی نو بيا سم نيول وی.بيا به نه مهلت وی او نه اجازت.

قوله تعالى:- يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْءٍ

يو ورځ راتلو والا ده چې په هغه ورځ د ټول عمر ښه او بد کارونه به مخامخ کيخودې شی.چې نيکو ته څوك اوګوری نو خوشحاليږی به

قوله تعالى:- تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهٗٓ اَمَدًا بَعِيْدًا

او چې بدو ته اوګوری نو غابنونه به چيچی اوحسرت او افسوس به کوی.او غواړی چې ددې نه لرې وې.قرآن پاك کښې بل ځائې کښې فرمان دې چې ﴿يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍۭ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ﴾ : يعنی خبر به کړې شی انسان په هغه چې مخکښې ئې کړی وی او روستو ئې کړی وی.

شیطان چې دوی سره وو په دنیا کښې او دوی به نې بدو طرفته راپاړول، د هغه نه به هم دوی په هغه ورخ ویزاره شی او وائی چې ﴿قَالَ يٰلَيْتَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِيْنُ﴾ :یعنی څه ښه به وې ائې شیطانه چې زما اوستا ترمینځه د مشرق او مغرب هومره فاصله وې.او هغه خو ډیر بد ملګرې دې.

قوله تعالى:- وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۚ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ

تاسو لره د خپلو عذابونو نه ویروی، بیا الله ﷻ خپلو نیکانو بندګانو ته زیری ورکوی چې هغوئ د دې لطف او کرم نه هیڅ کله نه مایوسه کیږی، هغه پاك ذات خو ډیر مهربان او رحم والا او محبت کولو والا دې.امام حسن بصری رحمة الله علیه فرمائی چې دا هم د هغه مهربانه ذات سراسرمهربانی او لطف اومحبت دې چې هغه د خپل ذات نه بندګان اوویرول.([1]) او دا مطلب هم دې چې الله ﷻ پخپلو بندګانو رحیم دې، بندګانو ته هم پکار دی چې صراط مستقیم نه اخوا نشی، پاك دین نه پریږدی، د رسول الله ﷺ تابعداری اوکړی او ددې نه مخ نه اړوی.

قُلْ	اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ	اللّٰهَ
اې نبی اووایه	که یئ تاسو چې محبت کوئ	د الله سره
(دوئ ته) اووایه که تاسو په رښتیا د الله سره مینه کوئ		

فَاتَّبِعُوْنِيْ	يُحْبِبْكُمُ	اللّٰهُ	وَيَغْفِرْ لَكُمْ	ذُنُوْبَكُمْ ؕ
نو تابعداری اوکړئ زما	محبت به اوکړی تاسو سره	الله	او معاف به کړی تاسو ته	ګناهونه ستاسو
نو زما تابعدار شئ	الله پاک به تاسو سره مینه اوکړی	او ستاسو ګناهونه به معاف کړی		

وَاللّٰهُ	غَفُوْرٌ	رَّحِيْمٌ ۝	قُلْ	اَطِيْعُوا اللّٰهَ	وَالرَّسُوْلَ ۚ	فَاِنْ تَوَلَّوْا
او الله	معاف کونکې	او رحم کونکې دې	اووایه	چې اطاعت کوئ د الله	او د رسول	نو که هغوئ مخ واړوی
او الله بښونکې مهربان دې	(دوئ ته) اووایه چې د الله او د رسول حکم منئ	نو که دوئ ترینه په څنګ شو				

فَاِنَّ اللّٰهَ	لَا يُحِبُّ	الْكٰفِرِيْنَ ۝
نو بیشکه الله	نه خوښوی	انکاریان د تابعداری د الله نه
نو الله پاک نافرمان خلق هیڅکله نه خوښوی		

قوله تعالى:- قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ

که الله ﷻ سره محبت کوئ نو د رسول ﷺ تابعداری اوکوئ:- دې آیت فیصله اوکړه چې کوم سړې د الله ﷻ د محبت دعوی کوی او د هغه عقائد او افعال د فرمان نبوی ﷺ مطابق نه وی، او دې په طریقه محمدی ﷺ باندې نه وی نو دې په دې خپله دعوی کښې دروغژن دې.صحیح حدیث کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې کوم یو سړې داسې عمل اوکړی چې د هغې مونږ حکم نه وی کړې نو هغه مردود دې.([2]) ددې وجې دلته هم ارشاد دې که تاسو الله تعالی سره د محبت ساتلو دعوه کوئ او په دې دعو کښې رینښتونی یئ نوزما په سنتو عمل اوکړئ، بیابه الله ﷻ تاسو ته ستاسو د غوښتلو نه زیات درکړی.یعنی هغه به پخپله ستاسو سره محبت کوونکې جوړ شی.لکه چې بعضو حکیمانو علماء ونیلی دی چې ستا مینه کول څه څیز نه دې، خوند خو په هغه وخت کښې دې چې الله ﷻ تا سره محبت اوکړی.غرض د الله

[1] الطبری : ٦/٢٠٢)-

[2] صحیح بخاری کتاب الصلح باب اذا اصطلحوا علی صلح جور فالصلح مردود: ۲٦۹۷، صحیح مسلم: ۱۷۱۸)-

ﷺ د محبت ننبه داده چې په هر کار کښې اتباع سنت وي.ابن ابی حاتم کښې دي چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل دین صرف د الله ﷻ دپاره محبت او هم د هغه دپاره د دښمنئ نوم دې.بیا رسول الله ﷺ ددې آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو.[1]لیکن دا حدیث د سند لحاظ سره منکر دې.

قوله تعالی:- وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ

بیا فرمائي چې په حدیث باندې د تلو په وجه به الله ﷻ ستاسو ټول ګناهونه معاف کړي.

قوله تعالی:- قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ

بیا هر خاص و عام ته حکم کوی چې ټول د الله او د رسول ﷺ منئ.

قوله تعالی:- فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

چې څوك د الله ﷻ او د رسول د اطاعت نه مخ واړي یعنی دالله ﷻ اورسول ﷺ د اطاعت نه روستو شي نو هغه کافر دي او الله ﷻ هغوئ سره محبت نه ساتي.

د سنتو مخالف کافر دي:- ددې نه ښهٔ واضح شو چې د رسول الله ﷺ د طریقې مخالفت کفر دې.داسې خلق د الله ﷻ دوستان نشي کیدې.اګر چې د دوی دعوی وی لیکن کله پورې چې د الله ﷻ او د رسول ﷺ د سنتوتابعداری اونکړی نو هغه په دې خپله دعوی کښې دروغژن دې خکه رسول الله ﷺ خو د جن او انس دپاره نبی دې.محمد ﷺ خوهغه ذات دې که نن انبیاء علیهم السلام او رسولان وې او اوالعزم پیغمبران هم ژوندی وې نو محمد ﷺ باندې به ئې خامخا ایمان راوړو.ددې بیان به ښه وضاحت سره او تفصیل سره د آیت﴿ واذ اخذالله میثاق النبیین ﴾ په تفسیر کښې انشاء الله راشي.

		آدَمَ	اصْطَفَىٰ	إِنَّ اللَّهَ
		آدم علیه السلام	غوره کړی وو	بیشکه الله
		الله تعالی غوره کړی دې آدم علیه السلام		

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا	عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾	عِمْرَانَ	وَآلَ	إِبْرَاهِيمَ	وَآلَ	وَنُوحًا
اواولاد وودا ټول خنی	په ټولو خلقو باندې	دعمران	او اولاد	ابراهیم علیه السلام	او اولاددا	او نوح علیه السلام
نوح علیه السلام اودال دابراهیم علیه السلام اوال دعمران په نور ټول مخلوق باندې دایوې سلسلې خلق دی						

عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾	سَمِيعٌ	وَاللَّهُ	مِنْ بَعْضٍ
او په هرڅه پوهه دې	اوریدونکې	اوالله هرڅه	دخینونه
الله پاك هرڅهٔ آوری اوبه هرڅهٔ پوهه دې			اودیوبل دکورنئ نه دی

قوله تعالی:- إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ

دڅو لویو لویو نبیانو علیهم السلام ذکر:- یعنی الله ﷻ دې لویو لویو حضراتو ته په ټول جهان بزرګی ورکړه.حضرت آدم علیه السلام ئې پخپل لاس پیداکړو.هغه کښې ئې خپل روح واچولو.هغه ته ئې د هر څیز نومونه اوخودل.جنت ته ئې استوګن کړو او بیا دخپل حکمت د اظهار دپاره ئې زمکې ته راولیږلو.هر کله چې په زمکه باندې بت پرستی قائمه شوه نو حضرت نوح علیه السلام رومبې رسول راولیږلې شو بیا چې دهغه قوم سرکشی اوکړه او د پیغمبر په هدایت ئې عمل او نکړو،حضرت نوح علیه السلام هغوی شپه ورځ په پټه او ښکاره الله ﷻ طرفته راوبلل خو هغوی د دوی خبرې ته غوږ نه ایخودو سوا د څو خلقو نه دا ټول باقی خلق ئې د اوبو په عذاب یعنی طوفان نوح سره تباه کړل.د حضرت ابراهیم علیه السلام خاندان ته الله تعالی لوئی اوچت والې ورکړو او هم دې خاندان کښې سیدالبشر خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ هم دې.د عمران خاندان هم الله ﷻ منتخب

[1]) الضعفاء للعقیلي : ۱۰۲٤، حاکم: ۲۹۱/۲۔

کړو عمران د حضرت مریم د پلار نوم دې او دا د حضرت عیسی ﷺ مور بی بی ده.د دوی نسب نامه د محمد بن اسحاق په قول عمران بن هاشم بن میشا بن خرقیان بن ابراهیم بن غرایا بن ناوش بن اجرا بن بهوا بن نازم بن مقاسط بن ایشا بن ایاذ بن رخیعم بن سلیمان بن داود ،نو حضرت عیسی ﷺ هم د حضرت ابراهیم ﷺ د نسل نه دې.ددې مفصل بیان به انشاء الله د سورة انعام تفسیر کښې راشي.

إِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ

|کله چی| اوونیل | ښځې دعمران |

| (هغه اوريدل)څه وخت چې دعمران ښځې اوونیل

رَبِّ إِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ

چی اې ربه زما | بیشکه ما | نذر کړې دې ستادپاره|هغه بچې اچی په ګیډه زما کښې دې

انې زما ربه ! زه(دهغې ماشوم) ستاپه نوم منخته کوم چې زما په خیټه کښې دې

مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝ فَلَمَّا

تاته وقف دهرڅه نه آزاد|نوقبول کړه|دا نذر زمانه| بیشکه هم ته | اوریدونکې |اوپوهه نې | نوهرکله چې

هغه به ستادپاره آزاد وی | نوزمامنخته قبوله کړه| ته هرڅۀ آورې او(خما په نیت) ښه پوهه یې|اوهرکله چې

وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثٰى ۭ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ

اوزیږوله هغې جینۍ | وې ونیل| اې ربه زمابیشکه|بیشکه ما | اوزیږوله دا |جینۍ | اوالله ته ښه معلوم وۀ

دهغې جینۍ اوزیږوله | نو وې ونیل چې انې زما پروردګاره دا خومې لور اوشوه| | والله ته ښه معلومه ده

بِمَا وَضَعَتْ ۭ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثٰى ۚ وَإِنِّيْ سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ

هغه چی زیږولې وو | هغې | او نۀ وی |ناربنه پشان دزنانه|اوبیشکه ما| نوم کیښودو دهغې| مریم

چې هغې څه زیږولې وو| (هلک که جینۍ)اوناربنه دزنانه پشان نه وی|اوماپه دې باندې مریم نوم کیخودو

وَإِنِّيْ أُعِيْذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ۝

او بیشکه زۀ| پناه غواړم د دې |په تا سره |او اولاد ددې | د شیطان | رټلی شوی نه |

.......اوزه داجینۍ اوددې اولاد د لعنتی شیطان نه ستا په پناه کښې درکوم |

قوله تعالی: -إِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ

منخته صرف دالله ﷻ د نوم ده :- دعمران د بی بی نوم حنه بنت فاقوذ وو او دا د مریم علیها السلام مور وه.محمد بن اسحاق رحمه الله فرمائی چې د دې اولاد نه کیدو.یو ورځ نې یو مرغۍ اوکتله چې هغې خپلو بچو ته د الوتلو چل خودلو.نو ددې زړه کښې جوش او ولوله پیدا شوه او هم په هغه وخت نې دالله ﷻ نه سوال اوکړو او خلوص سره نې د الله ﷻ نه غوښتنه اوکړه.الله ﷻ هم ددې دعاقبوله کړه او هم په دې شپه ددې حمل شو.

قوله تعالی: -إِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ

هرکله چې ورته د حمل یقین اوشو نو دې نذر اومنلو چې الله ﷻ ماته کوم اولاد راکړي نو هغه به د بیت المقدس د خدمت دپاره آزادوم.بیا ئې دالله ﷻ نه دعا اوکړه ائې الله تعالی ته زما داخلاص دا نذر قبول کړې او ته زما دعا قبوله کړې.او تاته زما نیت هم ښه معلوم دې.

قوله تعالی:- فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ

اوس دې ته خو دانه وو معلوم چې هلك به کیږي اوکه جینئ.هرکله چې پیدائش اوشو او وې کتل نو هغه جینئ وه.اوجینئ ددې قابله نه ده چې هغه دبیت المقدس خدمت اوکړي.ددې دپاره خو هلك پکاردې.نود عاجزئ په طور ئې خپله مجبوري الله ﷻ ته پیش کړه چې ائې الله ﷻ ماخو دا حمل ستا په نوم وقف کړې وو.لیکن زما خو جینئ پیدا شوه.

قوله تعالی:- وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ

قوله تعالی:- ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ﴾(په وضعت کښې د تا په ضمې سره) هم لوستلې شویدې.یعنی دا قول هم د حنه وو چې الله ﷻ ته ښه پته ده چې زما جینئ پیداشوه او د تا جزم سره هم راغلې ده.یعنی د الله ﷻ دا فرمان دې چې الله ﷻ ته ښه معلوم دی څه اولاد شوې دې

قوله تعالی:- وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ

او فرمائی چې ښځه د سړي برابر نه ده،

قوله تعالی:- وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ زهٔ ددې نوم مریم ایږدم.

دبچې په پیدائش نوم ایخودل او عقیقه کول:- ددې نه ثابتیږي چې په کومه ورځ بچې پیدا شي هم په هغه ورځ ددې نوم ایښودل جائز دی.ځکه چې زمونږ نه د مخکښې خلقو شریعت زمونږ شریعت دې.او دا دلته بیان شو او تردید اونه کړې شو بلکه دا ثابت اومقرر کړې شو.

د پیدائش سره نوم ایخودلو په حقله د رسول الله ﷺ عمل:- دا شان حدیث شریف کښې هم دی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې نن شپه زما هلك پیدا شو اومادهغه نوم دابراهیم ﷺ په نوم کیخودلو. اوګورئ مسلم وبخاری.([1])

دانس بن مالك ﷺ رور چې کله پیدا شو نو هغه ئې راوستو او محمد ﷺ خدمت کښې ئې حاضر کړواو رسول الله ﷺ هغه ته په خپل لاس ګوتې ورکړه او د هغه نوم ئې عبدالله کیخودلو.دا حدیث هم بخاری اومسلم کښې موجود دې.([2])یو بل حدیث کښې دی چې یو سړې راغلو او رسول الله ﷺ ته ئې اووئیل چې یارسول الله زما هلك پیداشوې دې دهغه څه نوم کیږدم؟.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې عبدالرحمان (بخاری) ([3]).یو بل حدیث کښې دی چې د ابو اسید بچې پیدا شو او ده دا د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر کړو چې رسول الله ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو ده ته ګوتې ورکړه.رسول الله ﷺ بل طرفته متوجې شو او د بچې ورته خیال رانغلو.ابواسید ماشوم کورته واپس اولیږلو.هرکله چې رسول الله ﷺ فارغ شونو بچې طرفته ئې نظر اوکړو خو هغه نه وو.نو تپوس ئې اوکړو او وې فرمائیل چې دهغه نوم منذر(یعنی ویرولو والا)کیږده.([4]) مسنداحمد او سنن کښې یو حدیث کښې مروی دی چې امام ترمذی ﷫ صحیح وائی چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې هر بچې په خپله عقیقه باندې ګانړه دې،یعنی په اوومه ورځ دې عقیقه اوکړی څاروې دې ذبح کړی او دده نوم دې کیږدی اودبچې سردې اوخروی ([5]).یو

---

[1] صحیح مسلم کتاب فضائل باب رحمة الصبیان والعیال : ۲۳۱۵، صحیح بخاری : ۱۳۰۳)–

[2] صحیح بخاری کتاب العقیقة تسمیة المولود غدا یولد:.... ۵۴۷۰، صحیح مسلم: ۵۶۱۲)–

[3] صحیح بخاری کتاب الادب باب قول النبی صلی الله علیه وسلم سموابا سمی: ۶۱۷۹، صحیح مسلم: ۲۱٤٤)–

[4] صحیح بخاری کتاب الادب باب تحویل الاسم الی اسم احسن منه: ۶۱۹۱، صحیح مسلم: ۲۱٤۹)–

[5] احمد:۱۷/۵، ابوداود:کتاب الضحایا فی العقیقة: ۲۸۳۷، ۲۸۳۸،وهو صحیح،ترمذی:۱۵۲۲، نسائی: ٤۲۲۵، ابن ماجة: ۳۱۲۵)

روایت کښې دی چې وینه دې توې کړی (۱)اودازیات ثبوت والا اوزیات حفظ والاروایت دې، والله اعلم. لیکن د زبیر بن بکار روایت کښې دی چې رسول الله ﷺ د خپل خوئې ابراهیم عقیقه اوکړه او د هغه نوم ئې ابراهیم کیخودلو.دا حدیث سند لحاظ سره ثابت نه دې.او صحیح حدیث ددې خلاف موجود دې.لیکن تطبیق هم کیدیشی چې ددې نوم شهرت په هغه ورځ شوې وی.والله اعلم.

قوله تعالی:- وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ

دمریم علیهاالسلام مور بی بی بیا خپل بچې او ددې کیدو والا اولاد دشیطان دشرنه دالله ﷻ پناه کښې ورکوی.الله ﷻ د موربی بی دا دعا قبوله کړه.

شیطان د پیدائش په وخت کښې ماشوم سکونډی:- نو مسندعبدالرزاق کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې هر بچی ته شیطان د پیدائش په وخت کښې دګوتې یو اشاره ورکوی،هم هغه وخت کښې هغه په ژړا شی.لیکن مریم علیها السلام اوعیسی ﷺ ددې نه بچ شو،دا حدیث ابوهریره ﷺاوفرمائیلو او وې فرمائیل که تاسو غواړئ نو دا آیت وائئ چې﴿ وَإِنِّيٓ أُعِيذُهَا بِكَ﴾دا حدیث بخاری او مسلم کښې هم موجود دې.دا حدیث نورو هم ډیرو کتابونوکښې مختلفو الفاظو سره مروی دې.(۲) په بعضو روایاتو کښې دی چې یو یا د دوه سکونډارې لګوی.(۳)یو حدیث کښې صرف د عیسی ﷺ ذکر هم دې.شیطان په دوی هم سکونډئ لګول غوښتل لیکن وې نه لګولې شوه.(۴)

فَتَقَبَّلَهَا	رَبُّهَا	بِقَبُولٍ	حَسَنٍ	وَّأَنۢبَتَهَا	نَبَاتًا حَسَنًا	وَّكَفَّلَهَا
نو قبوله کړه هغه	رب دهغې	په قبولو	ښو سره	اولویه ئې کړه هغه	په لویولوښو سره	او سرپرستی اوکړه دهغې
نوالله پاک هغه جینئ په ښه شان سره قبوله کړه				او ډیره نیکه ئې لویه کړه	....	اودهغې کفالت

زَكَرِيَّا	كُلَّمَا	دَخَلَ عَلَيۡهَا	زَكَرِيَّا	ٱلۡمِحۡرَابَ	وَجَدَ	عِندَهَا
زکریا	هر کله چې به	داخل شو په هغې	زکریا	محراب ته	نو موندو به ئې	هغې سره
زکریا ﷺ اوکړو	هر کله چې به زکریا دهغې کوټې ته داخل شو				نو هغه خائې کښې به ئې دخوراک څه څیزونه اوموندل	

رِزۡقًا	قَالَ	يَٰمَرۡيَمُ أَنَّىٰ لَكِ	هَٰذَا	قَالَتۡ	هُوَ	مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ
خوراك	اوبه وئیل هغه	اې مریم دکوم خائې نه دي تاله	دا	او به وئیل هغې	دا	دطرفه دالله نه
دهغې نه به ئې تپوس اوکړو		چې اې مریم دا درته دکوم خائې راغلی دی		هغې به اووئیل چې دا دالله دطرفه راغلی دی		

إِنَّ ٱللَّهَ	يَرۡزُقُ	مَن يَشَآءُ	بِغَيۡرِ حِسَابٍ
بیشکه الله	روزی ورکوی	هغه چاته چې اوغواړی	بې حسابه دغلته
بیشکه الله پاک چې چاته اوغواړی نوبې حسابه رزق ورکوی			

قوله تعالی:- فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا

---

(۱) ابوداود وسنده ضعیف: قتاده مدلس راوی دې اوتصریح بالسماع ثابت نه ده دا دروایت آخر کښې دی خو امام ابوداود (یدمی) لره همام رحمه الله مغالطه ګرزولې ده ځکه چه سلام بن ابی مطیع عن قتاده نه (ویسمی) بیانوی اوداشان ایاس بن دغفل او اشعث حسن نه (ویسمی) بیان کړی دی.السنن الکبری: ۴۵۴۲، دې کښې ویسمی ذکر کړې شوې دې نو علامه ابن کثیر رحمه الله دا (یدمی) لره اثبت او احفظ ګرزول محل نظر دی.

(۲) عبدالرزاق فی التفسیر: ۳۹۱، صحیح بخاری کتاب التفسیر: سورة ال عمران باب (وانی اعیذها بک....) : ٤٥٤٧، صحیح مسلم: ۲۳٦۵)۔

(۳) الطبری: ٦۸۸۷، ددې سند کښې الحمانی ضعیف راوی دې (المیزان: ۵۴۲/۲)۔

(۴) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة ابلیس وجنوده: ۳۲۸٦)۔

د مريم عليها السلام پرورش او دا چې ترور د مور په ځائې ده:- الله ﷻ خبر ورکوی چې د حنه نذر الله ﷻ قبول کړو.او د هغې نشوونما ئې ښه طريقې سره اوکړه.ظاهری خوبی ئې ورته هم ورکړه او باطنی خوبی ئې هم.اوخپلو نيکو بندګانو کښې ئې دهغې پرورش اوکړو چې د خير علم او دين زده کړی.

قوله تعالى:- وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

زکريا ﷺ ئې د هغې کفيل جوړ کړو.

زکريا ﷺ ته د سپارلو وجه:- ابن اسحاق فرمائی چې دا د دې وجې چې مريم يتيمه شوې وه.ليکن نور بزرګان فرمائی چې د قحط په وجه ددې کفالت زکريا ﷺ ته حواله شوې وو.او کيديشی چې دواړه وجې وی.والله اعلم.

د زکريا ﷺ او د مريم عليها السلام رشته:- د ابن اسحاق وغيره روايت نه معلوميږی چې زکريا ﷺ ددې د ترورخاوند وو.اوبعضې وائی چې اوخې ئې وو.لکه چې د معراج والا صحيح حديث کښې دی چې رسول الله ﷺ يحيى ﷺ او عيسى ﷺ سره ملاقات اوکړو او هغوئ دواړه خپلوکښې د ترور خامن وو.(¹)د ابن اسحاق په قول دا حديث صحيح دې.ځکه چې دعربو په اصطلاح کښې د ترور خونې ته هم رور ونيلې شی.نو ثابت شو چې مريم د خپلې ترور پرورش کښې وه.صحيح حديث کښې دی چې رسول الله ﷺ د حمزه ﷺ لور عمره د هغې ترور د جعفر بن ابی طالب ښځې ته سپارلې وه.او دا ئې فرمائيلی وو چې ترور د مور په ځائې وی.(²)

قوله تعالى:- كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

دحضرت مريم او نورو اولياء کرامو کرامات:- اوس الله ﷻ د مريم بزرګی او د هغې کرامات بيانوی چې زکريا ﷺ کله هم دهغې حجرې ته ورتلو نو غير موسمی ميوې به ئې هغې سره ليدلې.لکه په يخنئ کښې د ګرمئ ميوې او په ګرمئ کښې د يخنئ ميوې.مجاهد،عکرمه،سعيد بن جبير ،ابی الشعثاء، ابراهيم نخعی،ضحاك،قتاده،ربيع بن انس،عطيه عوفی اوسدی ﷺ د دې آيت مبارك په تفسير کښې هم دا فرمائی (³).مجاهد ﷺ نه دا هم مروی دی دلته د رزق نه مراد علم او هغه صحيفې دی چې په هغې کښې به علمی خبرې وې.ليکن اول قول زيات صحيح دې.په دې آيت کښې د اولياء الله د کرامتو دليل دې.او د دې ثبوت کښې ډير احاديث هم راغلی دی.

قوله تعالى:- قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا

زکريا ﷺ يو ورځ ترې تپوس اوکړو چې تالره دا روزی دکوم ځايه رازی.

قوله تعالى:- قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

مريم جواب ورکړو چې د الله تعالى د طرفنه،

قوله تعالى:- إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

هغه رازق ذات چې چاته اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.

د رسول الله ﷺ معجزه او د فاطمې ﷺ د بنی اسرائيلو د ښځو سرداره ګرځيدل:- مسند حافظ ابويعلی کښې حديث دی چې رسول الله ﷺ باندې ډيرې ورځې بغير د خوراك نه تيرې شوې.د اولږې نه رسول الله ﷺ ته تکليف شروع شو.د خپلو ټولو بيبيانو کور ته راغلو خو چرته هم ورته څه ملاؤ نشو.فاطمه ﷺ کره راغلو او تپوس ئې اوکړو چې بچې تا کره څه شته دې چې زۀ ئې اوخورم؟ځکه ډير اوږې شوې يم.هلته نه ورته هم دا جواب ملاويږی چې يارسول الله ﷺ دلته هم څه نشته دې؟رسول الله ﷺ دهغه ځائې نه راوتلو نو د فاطمه ﷺ نوکرې دوه روټئ او څه لږه غوښه فاطمې ﷺ ته راوليږله.فاطمې ﷺ

---

¹) صحيح بخاری کتاب مناقب الانصار باب المعراج: ٣٨٨٧)-

²) صحيح بخاری کتاب المغازی باب عمرة القضاء : ٤٢٥١)-

³) ابن ابی حاتم : ٢/٢٢٧)-

دا په یو لګن کښې واچوله او دا نې کیخوده او وې فرمائیل چې زما خاوند او بچې هم اوږی دی،موږ تول به فاقه تیره کړو او نن به دا د الله ﷻ رسول ﷺ ته ورکوم.بیا حسن ؓ او حسین ؓ نې د رسول الله ﷺ خدمت کښې اولیږل چې رسول الله ﷺ راوبلی.رسول الله ﷺ لا په لار کښې وو چې راواپس شو.فاطمه ؓ ورته اوفرمائیل چې د الله ﷻ د طرفنه څه راغلی دی او تاسو دپاره مې پټ کړی دی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې راوړه لوري څه دی؟فاطمه ؓ چې اوکتل نو پورا لګن د ترکارئی نه ډک دې،فاطمه ؓ حیرانه شوه خو زر پوهه شوه چې الله ﷻ په دې کښې برکت اچولې دې.د الله ﷻ شکر نې ادا کړو او په نبی ﷺ باندې نې درود اولیږلو.او رسول الله ﷺ ته نې خوراک کیخودو.رسول الله ﷺ هم هغه خوراک اوکړو او د الله ﷻ شکر نې ادا کړو.بیا رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې بچې د چرته نه راغلې وو؟نو فاطمه ؓ جواب ورکړو چې د الله ﷻ د طرفنه،بیشکه الله ﷻ چې اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې د الله ﷻ شکردې،ائې لورې الله ﷻ تا لره د بنی اسرائیلو د ټولو ښځو سرداره جوړه کړې ده.هغوئ ته چې به کله اووئیلې شو او هغوئ ته به څه څیز ورکړې شو او هغوئ نه به تپوس اوشو نو هغوئ به هم دا جواب ورکولو چې د الله ﷻ طرفنه دې.الله ﷻ چې چاته اوغواړی نو بې حسابه رزق ورکوی.بیا رسول الله ﷺ علی ؓ راوبللو او رسول الله ﷺ او علی ؓ او فاطمه ؓ او حسین ؓ او حسن ؓ او د رسول الله ﷺ ازواج مطهرات او اهل بیت ښه په مړه خیټه خوراک اوکړو،بیا هم دومره باقی پاتې شوه چې څومره وه.او چاپیرچل کښې ګوانډیانو ته اولیږلې شوه.دا وو خیر کثیر او برکت د الله ﷻ د طرفنه.(۱)

هُنَالِكَ	دَعَا
دغلته	دعا اوغوښتله
نو په دغه وخت کښې	

زَكَرِيَّا	رَبَّهُ	قَالَ	رَبِّ	هَبْ لِي	مِن لَّدُنكَ	ذُرِّيَّةً	طَيِّبَةً
زکریا	درب خپل نه	وې وئیل	اې ربه	راکړه ماته	دخپل قدرت نه	اولاد	پاك (نیك)

زکریا ؑ د خپل رب نه دعا اوکړه | وې وئیل چې ائې زما ربه ماته دخپل در نه پاك اولاد راکړه

إِنَّكَ	سَمِيعُ الدُّعَاءِ	فَنَادَتْهُ	الْمَلَائِكَةُ	وَهُوَ	قَائِمٌ
بیشکه ته	اوریدونکې ددعا ئې	نو آواز اوکړو ده ته	فریشتو	او هغه	ولاړ وو

(ته دهرچا)دعاګانې آورې | ....ددې په جواب کښې ورته فرښتواووئیل اوهغه ولاړ وو

يُصَلِّي	فِي الْمِحْرَابِ	أَنَّ اللَّهَ	يُبَشِّرُكَ	بِيَحْيَىٰ	مُصَدِّقًا
چې مونځ ئې کوؤ	په عبادتخانه کښې	بیشکه الله	زیرې درکوی تاته	دیحیی	چې تصدیق کونکې به وی

په کوټه کښې نې مونځ کولو| چې الله تاته دیحیی(دپیداکیدو) زیرې درکوی| چې هغه به د

بِكَلِمَةٍ	مِّنَ اللَّهِ	وَسَيِّدًا	وَحَصُورًا	وَنَبِيًّا	مِّنَ الصَّالِحِينَ
دیو فرمان	دطرفه دالله نه	او سردار به وی	او بزرګ به وی	او نبی به وی	دصالحانو نه

دالله دیو کلمې(عیسی)تصدیق کوی|اوسردار به وی|اوپه خپل نفس به نې قابو وی |پیغمبر به وی|اودنیکانونه به وی

(۱) المطالب العالیة لمسندة : ۳۸۵۸،اتحاف الخیرة: ۹۶۷۰)۔

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِىْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِىَ

اووئيل زكريا | اې ربه زما | دكوم ځاني نه به اوشي | زما | هلك | او په تحقيق سره | رارسيدلې دې ماته

زكريا ﷺ په تعجب سره اووئيل اچې زما په څنګه ځوئې اوشي| .... زۀ خوبوډا شوې يم

الْكِبَرُ وَامْرَاَتِىْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۝

بوډا والې| او ښځه زما | شنډه ده | اووئيل فرشتې| دارنګې | الله | كوي | هغه اچې اوغواړي

او ښځه مې هم شنډه ده|(فرشتې ورته)اووئيل چې هم داشان به كيږي | الله پاک چې څه غواړي نوهغه كيږي

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْٓ اٰيَةً ؕ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ

اووئيل زكريا | اې ربه| مقرر كړه | ما لره|يوه نښنه|اووئيل فرشتې|نښنه ستا دا ده|چې نۀ به شي كولې خبرې ته

زكريا ﷺ اووئيل چې اې زما ربه ماته يوه نښنه مقرراوښايه| (فرښتې) اووئيل ستادپاره دانښنه شوه چې

النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِىِّ

دخلقو سره | درې ورځې | مګر په اشاره| اويا دوه | رب خپل | ډير | او تسبيح وايه | ماښام

درې ورځې داشارې نه بغيربه چاسره خبرې نشې كولې| اوالله ډيريادوه اوسحرماښام د هغه تسبيح وايه

وَالْاِبْكَارِ ۝ ع

او سحر

قوله تعالى:- هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ

دحضرت زكريا ﷺ دعا: زكريا ﷺ اوكتل چې الله ﷻ مريم عليها السلام ته بې موسمه ميوه وركوي.په ګرمئ كښې د يخنئ اوپه يخنئ كښې دګرمئ ميوې دې سره وي،نودبوډا والى نه باوجود اود خپلې بى بى دشنډتوب نه باوجودزكريا ﷺ هم د بې موسمه ميوې يعنى د اولاد طلب اوكړو او په ظاهره دا طلب يو ناممكن څيز وو،ددې وجې ډيره پټه ئې دا دعا اوغوښتله.لكه بل ځائې كښې دى چې﴿ نِدَآءً خَفِيًّا ۝﴾

قوله تعالى:- فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّىْ فِى الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى

دوى خپل عبادت خانه كښې وو چې فرښتو ورته آواز اوكړو چې ستاسو هلك پيدا شوې دې او د هغه نوم يحيى كيږده.او ورسره ئې داهم اوفرمائيل چې دا بشارت زمونږ دطرفنه نه دې بلكه د الله ﷻ د طرفنه دې.

قوله تعالى:- مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

څه خبرې د يحيى ﷺ په حقله:- د يحيى نوم وجه داده چې د دوى حيات به ايمان سره وى.هغه به د الله ﷻ دكلمې يعنى دعيسى ﷺ تصديق كوى.ربيع بن انس رحمه الله فرمائى چې د ټولو نه مخكښې دعيسى ﷺ نبوت منلووالا يحيى ﷺ دې.د قتاده رحمه الله قول دې چې يحيى ﷺ بالكل د عيسى ﷺ په طريقه باندې وو.ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چې دا دواړه د ترور ځامن وو.د يحيى ﷺ مور به اكثر مريم سره ذكر كولو زما د ځيټې هر څېز ستا د ځيټې هر څيز ته سجده كوى.دا وو د يحيى ﷺ تصديق دنيا ته راتلو نه مخكښې،د ټولو نه مخكښې د عيسى ﷺ دنبوت ګواهى يحيى ﷺ وركړې وه.دوى د عيسى ﷺ نه په عمر كښې زيات وو.

قوله تعالى:- وَسَيِّدًا:دسيد معنى حليم او برداشت كولو والا او په علم وعبادت كښې زيات،متقي پرهيزگار فقيه عالم په سيرت او دين كښې دټولو نه بهتر،چې هغه لره غصه او غضب مغلوبه كولې نشي.د شريف اوكريم په معنى دې.

قوله تعالى:- وَحَصُورًا....دحصور معنى ده چې ښځو لره نه شي راتلې،چې د چا اولاد نه كيږي او نه په كښې د شهوت اوبه وي،.

د يحيى ﷺ په حقله د رسول الله ﷺ څو احاديث:- ددې يو معنى يومرفوع حديث كښې په ابن ابى حاتم كښې ده چې هركله رسول الله ﷺ دا لفظ ذكر كړو نو د زمكې نه ئې څه راوچت كړل او وې فرمائيل چې د هغه اندام ددې په شان وو.(۱) عبدالله بن عمرو بن عاص ﷺ فرمائي چې په ټول مخلوق كښې به صرف يحيى ﷺ الله تعالى سره بې گناه ملاويږي.بيا رسول الله ﷺ دا الفاظ تلاوت اوفرمائيل او زمكې نه ئې څه راوچت كړل او وې فرمائيل چې حصور هغې ته وائي چې د هغې يو اندام ددې پشان وي.او يحيى بن سعيد قطان دخپلې مسواكې گوتې سره اشاره اوكړه (۲) دا روايت چې مرفوع بيان شوې دې.ددې سند د هغه موقوف سند نه زيات صحيح دې او مرفوع حديث كښې دى چې رسول الله ﷺ يو كپړې طرفته اشاره اوكړه اووې فرمائيل چې داسې وو،او يو روايت كښې داهم دى چې رسول الله ﷺدزمكې نه يومړاوې ډكې راوچت كړو اودهغې اړخ ته ئې اشاره اوكړه اودغه ئې اوفرمائيل،.(۳)

قوله تعالى:- وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّٰلِحِينَ۝ دې نه پس زكريا ﷺ ته بل بشارت وركولې شي چې ستا ځوئې به نبي وي.دا بشارت د ړومبنى بشارت نه هم زيات وو.

قوله تعالى:- قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِي عَاقِرٌ

هركله چې بشارت راغلو نو زكريا ﷺ ته خيال راغلو چې په ظاهره اسباب خو ددې محال كيدل دى نو وې فرمائيل چې ائې الله ﷻ زما به بچې څنگه پيدا كيږي.زۀ بوډا يم اوزما بى بى هم شنډه ده.

قوله تعالى:- قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ

فرښتې ورته په هغه وخت جواب وركړو چې دالله ﷻ امر دټولو نه لوئې دې.د هغه په كارخانه د قدرت كښې هيڅ څيز ناممكن نه دې.او نه هغه لوئې ذات ته څه كار گران دې.او نه هغه څه كار نه عاجز دې.كله چې دهغه اراده اوشي نو هغه كار اوشي.

قوله تعالى:- قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّيٓ ءَايَةً

اوس زكريا ﷺ ددې علامت اوغوښتلو.

قوله تعالى:- قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا

نو دالله ﷻ طرفنه ورته اشاره اوشوه چې دا نښه ده چې ته به درې ورځو پورې خلقو سره خبرې نشى كولې.اګر چې ته به تندرست او سالم ئې خو په ژبې به خلقو سره خبرې نشى كولې.صرف اشارو نه به كار اخلې.لكه بل ځائې كښې فرمائي چې﴿ ثَلَٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا﴾يعنى درې شپې د تندرستۍ په حالت كښې

قوله تعالى:- وَٱذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِيِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ

بيا حكم وركړې شو چې تاته پكار دى چې ذكر او تكبير او تسبيح كښې زيات مشغول اوسې،سحر ماښام پدې كښې اخته يې.ددې دويمه حصه او پورا تفصيل سره بيان به دسورت مريم په شروع كښې

---

(۱) ابن ابى حاتم ددې سند كښې سيد سليمان النشيطى په وجه ضعيف دې۔

(۲) وسنده ضعيف)۔

(۳) ابن ابى حاتم)۔

راشي انشاء الله.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰكِ
او كله چې اوونيل | فرښتو | اې مريم | بېشكه الله | غوره كړې ته
بيا (يو وخت راغلو) چې فرښتو اوونيل اې مريم ته الله پاک غوره كړې يې؛ |
وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٢﴾ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ
او پاكه ئې اوساتلې ته | او غوره ئې كړې ته | په ښځو | د ټولې دنيا باندې | اې مريم | فرمان منونكې وسه
او پاكه ئې ساتلې يې | او د ټول جهان په ښځو كښې ئې ته (د خپل عبادت د پاره) غوره كړې ئې | اې مريم
لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ
د رب خپل | او سجده كوه | او ركوع كوه | د ركوع كونكو سره | دا | د خبرونو د غيبونه دى،
د خپل رب تابعدارى كوه | هغه ته سجده كوه | او عاجزى كونكو سره عاجزى كوه | (اې پيغمبره) دا د غيبو خبرې دى
نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۭ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ
چې مونږه ئې د وحې په ذريعه ښايو تاته | او نه وې ته | موجود هغوئ سره | كله چې | غورزول هغوئ | قلمونه خپل
چې مونږ ئې تاته وحې كوؤ | او ته هغه وخت حاضر نه وې چې (د هيكل) هغه (خادمانو) خپل خپل قلمونه په دې غرض اوغورزول
اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۠ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٤﴾
چې كوم يو د هغوئ | به سرپرستى كوى | د مريم | او نه | وې ته | موجود د هغوئ سره | كله چې هغوئ جګړه كوله
چې څوك به د مريم سرپرستى كوى | او نه ورسره په هغه وخت كښې حاضر وې چې هغوئ خپل مينځ كښې جګړه كوله

قوله تعالى:- وَإِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰكِ وَطَهَّرَكِ......

د حضرت مريم رضي الله عنها، خديجه رضي الله عنها، عائشه رضي الله عنها او د اسيه رضي الله عنها د فرعون د ښځې فضيلت:- دلته بيان كيږي چې د الله ﷻ حكم سره مريم ته فرښتو خبر وركړو چې د دې د زيات عبادت، د دنيا نه د بې رغبتۍ، د دې د شرافت او شيطاني وسوسو نه د لرې والي په وجه د خپل قرب خاص درجه وركړه. او د ټول جهان په ښځو ئې دې ته فضيلت وركړو.

جنتي ښځې:- صحيح مسلم شريف وغيره كښې د ابوهرير رضي الله عنه نه روايت دې، فرمائي چې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې جنتي ښځې په اوښ باندې سورې ښځې دى. په دې كښې بهترې ښځې د قريشو دى چې په خپلو بچو ډېر شفقت كوى او دوى سره محبت كوى او د خپل خاوند د څيزونو پوراحفاظت كوونكې دى. مريم بنت عمران كله هم په اوښ نه وه سوره شوې.([1])

د دنيا په ښځو كښې د ټولو نه غوره ښځې:- بخارى او مسلم كښې يو حديث دې چې په ښځو كښې د ټولونه بهتره ښځه مريم بنت عمران ده. او په ښځو كښې د ټولو نه بهتره ښځه خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ده.([2]) د ترمذى صحيح حديث كښې دى چې د ټولې دنيا ښځو كښې د ټولو نه بهترې ښځې مريم بنت عمران، خديجه بنت خويلد او فاطمه بنت محمد ﷺ او آسيه زوجه فرعون ده.([3]) او په يو حديث كښې دى

---

[1]) صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قول تعالى : (اذا قالت الملائكة يامريم......) : ۳٤۳٤، صحيح مسلم: ۲۵۲۷، آخرى جمله (الم تركب مريم...... دابوهريره رضى الله عنه كلام دې)

[2]) صحيح بخارى كتاب احاديث انبياء باب قول ا لله تعالى (قالت الملائكة يا مريم ...): ۳٤۳۳)-

[3]) ترمذى كتاب المناقب باب فضل خديجة رضى الله عنها : ۳۸۷۸، وهو صحيح)-

چې دا څلور واړه ښځې د ټولې دنیا په ښځو کښې افضل او بهتر دی.او حدیث مبارک کښې دی چې په سړو کښې کامل سړی ډیر دی.لیکن په ښځو کښې کمال والا ښځې صرف درې دی.مریم بنت عمران،آسیه زوجه فرعون او خدیجه بنت خویلد رضی الله عنها.

په نورو ښځو د عائشې رضی الله عنها فضیلت:- او د عائشه فضیلت په ښځو باندې داسې دې لکه ثرید یعنی په غوښه کښې وړه شوې روټۍ چې په ټولو خوراکونو بهتر ده.(۱) داحدیث سوا د ابو داود نه باقی ټولو کتابونوکښې دې.صحیح بخاری کښې دې حدیث مبارک کښې د خدیجه رضی الله عنها ذکر نشته،ما ددې حدیث ټول سندونه او د هر سند الفاظ په خپل کتاب البدایة والنهایة کښې دعیسی علیه السلام په ذکر کښې جمع کړې دی.﴿ ولله الحمد والمنة﴾.

قوله تعالى:- يٰمَرْيَمُ اقْنُتِىْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِىْ وَارْكَعِىْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ

د مریم عبادت او تابعداری:- بیا فرښتې فرمائی چې ائې مریم!ته په خشوع خضوع او سجده کښې اوسه،الله ﷻ تالره د خپل دقدرت یو عظیم نښه جوړونکې دې،ددې وجې تاته پکار دی چې دخپل رب په رغبت کښې اوسې.

د قنوت په معنی کښې بحث:- د قنوت معنی اطاعت ده چې عاجزئ او زړه حاضرئ سره وی.لکه ارشاد دې چې ﴿بَلْ لَّهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ﴾یعنی دهغه ذات په ماتحتئ او مملکت کښې د زمکې او آسمان ټول څیزونه دی.ټول دهغه محکوم او تابع دی.

ابن ابی حاتم یو مرفوع حدیث کښې دی چې قرآن پاک کښې چرته هم د قنوت لفظ راشی نو ددې نه مراد اطاعت دې.(۲)هم دا حدیث ابن جریر کښې هم دې.لیکن په سند کښې ئې نکارت دې.مجاهد رحمه الله فرمائی مریم به په مونځ کښې دومره لوئې قیام کولو چې دواړه ګیټئ به ئې اوپړسیدې.د قنوت نه مراد دلته مونځ کښې لوئې لوئې رکوعات دی.د حسن بصری رحمه الله قول دې چې ددې نه مراد د خپل رب عبادت کښې مشغوله اوسه او د رکوع او سجده کونکو نه شه.اوزاعی رحمه الله فرمائی چې مریم صدیقه به خپله عبادت خانه کښې دومره په کثرت او خشوع اوخضوع سره مونځ کولو چې دواړه پښې به ئې زیړې شوې.﴿ رضی الله عنها وارضاها ﴾.(۳)

قوله تعالى:- ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَاۗءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۭ

خسنړې د زکریا علیه السلام په نوم راووتلو:- دا اهم خبر بیانوی او الله ﷻ فرمائی چې ائې نبی!ددې خبرو علم تاته صرف زما د وحی په ذریعه اوشو ګنې تا ته څه خبر وو؟ته خو په هغه وخت کښې هغوئ سره موجود نه وې چې تاته ددې واقعاتو خبر دې؟لیکن د خپلې وحی په ذریعه مونږ تا ته دا ټول واقعات ښکاره کړل.دا داسې دی لکه چې تاسو په هغه وخت کښې موجود وې.

قوله تعالى:- وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ ......

د مریم د پرورش د پاره هر یو وړاندې وړاندې کیدو اوهر یو غوښتل چې د ثواب موقع حاصله کړی.او دا اجر ماته ملاؤ شی.د دوی مور بی بی دا واخستله او دبیت المقدس مسجد سلیمانی طرفته روانه شوه.د هغه ځائې خادمان د هارون علیه السلام دنسل نه وو.دې اووئیل چې ما دا نذر د الله تعالی په نوم آزاد کړې دې.تاسو ته ئې سپارم.ماته پته ده چې دا جینئ ده او دا هم ماته پته ده چې د دې به حیض هم رازی او دا به په مسجد کښې وی او د حیض والا ښځې مسجد ته نشی راتلې خو اوس تاسو پوهه شئ

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث انبیاء باب قول الله تعالی (وضرب الله مثلا للذین امنوا.....) : ۳٤۱۱، صحیح مسلم: ۲٤۳۱، نسائی: ۳٤۰۰، ابن ماجة: ۳۲۸۰)-

(۲) وسنده ضعیف)-

(۳) ددې سند کښې محمد بن یونس الکدیمی متهم بالکذب دې (المیزان: ۷٤/٤)،رقم: ۸۳۵۳، نو دا روایت موضوع دې)-

او ستاسو کار زۀ خو دا کورته نه بوځم ځکه چې دا ما د الله ﷻ په نوم نذر کړې ده.عمران ددې ځانې د مونځ امام وو.او د قربانو مهتمم وو.او دا د هغه لور وه.نو هر یو کس ددې غوښتنه کوله.بل طرفته زکریا ﷵ اووئیل چې زۀ د دې رشته داریم او د دې د ترور خاوند یم.دا جینۍ ماته د پرورش دپاره ملاویدل پکار دی.خو نور خلق راضی نشو.آخر قرعه اندازی اوشوه.اوپه قرعه اندازۍ دوی ټولو خپل هغه قلمونه واچول چې په کومو به ئې توراة لیکلو.نو قرعه اندازی د زکریا ﷵ په نوم راووتله.(¹)او هم دا دهغه سعادت شو.نورو مفصلو روایتونوکښې هم دا دی چې په نهر اردن کښې دا قلمونه واچولې شو.چې کوم قلمونه په اوبوکښې لاړل نو هغه نه دی.او چې د چا قلم اودریدو نو هغه به د مریم کفیل وی.نو د ټولو قلمونه اوبو کښې لاړل.صرف د زکریا ﷵ قلم اودریدو بلکه الټه پاس راوختلو نو یو خو په خسنړی کښې د دوی نوم راوختلو او بل طرفته د دوی رشته داری وه،بیا زکریا ﷵ پخپله د هغه ټولو سردار جوړ شو.صلوات الله وسلامه علیه.نو هم زکریا ﷵ ته مریم اوسپارلې شوه.

إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ۖ اسْمُهُ

کله چې اووئیل | فرشتو | اې مریم | بیشکه الله | زیرې درکوی تاله | په یوفرمان سره | د طرفه خپل نه | نوم دهغه به

څه وخت چې فرشتوورته اووئیل اچې ائې مریم الله پاک تاته دخپلې کلمې زیرې درکوی | دهغه نوم به

الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ

مسیح | عیسی ځوې دمریم وی | دعزت خاوند به وی | په دنیا | او په آخرت کښې | اووی به د

مسیح عیسی ابن مریم وی | په دنیا اوآخرت دواړوکښې به د عزت خاوند وی

الْمُقَرَّبِينَ ۙ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصّٰلِحِينَ

نزدیکانونه به وی | او خبرې به کوی | دخلقو سره | په زانګو کښې | اوپه زوړوالی کښې هم | اووی به دنیکانو نه

اوالله ته به په نیزدې خلقو کښې شمیروی | اوخلقوسره به په ځانګو کښې اوپه زوړوالی کښې خبر کوی اودنیکانونه به وی

قَالَتْ رَبِّ أَنّٰى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ قَالَ

اووئیل هغې | اې ربه زما | څنګه به شی | مالره | بچې | او حال دا چې | نۀ دې راوړې لاس ماته | هیڅ انسان | اووئیل فرښتې

مریم اووئیل چې ائې زما پروردګاره زمابه څنګه ځوئې کیږی | ماته چا نارینه لاس (قدرله) هم راوړلی نه دی | فرښتې اووئیل

كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ إِذَا قَضٰى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ

هم دارنګې | الله | پیدا کوی | هغه چې اوغواړی | کله چې | فیصله اوکړی | دیوکار | نوبیشکه | وائی | هغه کارته

هم دغه شان به کیږی | الله پاک چې څه اوغواړی هغه پیدا کوی | چې دیو کار فیصله اوکړی نوورته اووائی

كُنْ فَيَكُونُ

شه | نو هغه شی |

چې موجد شه |

قوله تعالی:- إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ

د عیسی ﷵ معجزانه پیدائش:- فرښتې دا زیرې مریم ﵂ ته آوروی چې د دې به یو هلك پیدا کیږی او یو لوئې شان والا به وی.اوصرف هغه ته به د الله ﷻ کلمه وئیلې کیږی.اوهم دا تفسیر دې د الله ﷻ د

(¹) الطبری: ۳۵۱/۶)-

فرمان ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ﴾ لكه چې جمهورو ذكركړو او ددې سلسله كښې بيان تير شويدې چې د هغه نوم به مسيح وى.عيسى خوئې د مريم.هر مومن به ده لره په دې نوم پيژنى.د مسيح نوم وجه داده چې دې به په زمكه كښې ډيرزيات سيل كوى.د مور طرفته د منسوب كيدو وجه داده چې دده پلار نه وو.د الله ﷻ په نيز هغه دواړه په دې جهان كښې اوچت شان خاوندان وو.او د خاص مقربينو نه وو،په هغه به د الله ﷻ كتاب او شريعت نا زليږى.او په هغه به په دنيا كښې لوئې لوئې مهربانئ كيږى اوپه آخرت كښې به هم.اود لويو لويو پيغمبرانو په شان د الله ﷻ حكم سره چې چا لره الله ﷻ اوغواړى نو شفاعت به كوى او هغه به قبليږى.﴿صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين﴾.

قوله تعالى:- وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ

هغه به په خپله ځانګو كښې اوپه كم عمركښې خلقو سره خبرې كوى يعنى دالله وحده لاشريك دعبادت به خلقوته دعوت وركوى او دا به دهغه معجزه وى.او په لوئې عمر كښې به هم كله چې الله ﷻ ده طرفته وحى اوليږى.او هغه به په خپل قول او فعل كښې صحيح علم لرلو والا او نيك عمل والا وى.يو حديث كښې دى چې په وړوكوالى كښې كلام صرف عيسى ﷺ كړې دې او د جريج ملګرى،يو بل حديث كښې د يو بل بچې نوم ذكركړې دې.نو دا درې شو.(١)

قوله تعالى:- اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ

مريم چې كله دا زيرې واوريدو نو په خپلو مناجاتو كښې اخته شوه او وې فرمائيل چې انې الله ﷻ زما به څنګه بچې اوشى؟ما خونكاح هم نه ده كړې.اونه زما د نكاح كولو اراده شته دې.او نه داسې بدكاره ښځه يم.حاشاالله.

قوله تعالى:- قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ

دالله ﷻ طرفنه فرښتې جواب وركړو چې د الله ﷻ امر ډير لوئې دې.هغه ذات لره هيڅ څيز نه شى عاجزه كولې.دا نكته خيال كښې ساتل پكار دى چې دزكريا ﷺ ددې سوال په جواب كښې هغه ځائې كښې لفظ﴿يفعل﴾وو اودلته لفظ﴿يخلق﴾دې يعنى پيدا كوى.ځكه چې باطلو ته څه موقع په لاس ورنشى او صفا لفظونوكښې مخلوق ته معلوم شى چې عيسى ﷺ د الله ﷻ مخلوق دې.

قوله تعالى:- اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ

او بيا ئې د دې نور تاكيد اوفرمائيلو او وې فرمائيل چې هغه لوئې ذات كله هم يو كار كول اوغواړى نوصرف دومره فرمانى چې شه نو بس هغه اوشى.د هغه حاكم ذات د حكم نه پس ډهيل او وروستوالى نشته دې.لكه بل ځائې كښې فرمانى چې﴿ وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِالْبَصَرِ﴾يعنى زمونږ صرف يو ځل حكم سره بغير د تاخير نه زر د سترګو په رپ كښې هغه كار اوشى،مونږ ورته دوباره نه وايو.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ	وَالْحِكْمَةَ	وَالتَّوْرٰىةَ	وَالْاِنْجِيْلَ ﴿٤٨﴾
او زده به كړى هغه ته كتاب	او حكمت	اوتوراة	او انجيل
نوهغه موجود شى	اوهغه ته به الله كتاب او حكمت اود تورات علم وركوى		

وَرَسُوْلًا	اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ	اَنِّيْ	قَدْ جِئْتُكُمْ	بِاٰيَةٍ	مِّنْ
او وى به رسول	بنى اسراءيلو ته	بيشكه زه	راغلې يم تاسوته	په نښې سره	د طرفه
اودبنى اسرائيلودپاره به نې رسول مقرر كړى	(چې ورته به وائى) ما دالله پاك دطرفه تاسو ته يوه لويه نښه راوړې وه				

(١) ابن ابي حاتم : ٢٧٢/٢، صحيح بخارى كتاب احاديث الانبياء باب قوله تعالى (واذكر فى الكتاب مريم......) : ٣٤٣٦، صحيح مسلم: ٢٥٥٠)-

رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّيْٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ

درب ستاسو نه| بيشكه زه| جوړوم | تاسو ته | دختي نه | پشان دشكل| دمارغه| او پوك كوم

چي زه ستاسو په مخكښې دختې نه د مرغۍ په شان يو شكل جوړوم| .... بيا په كښې پوك وهم

فِيْهِ فَيَكُوْنُ طَيْرًاۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ

په هغې كښې| نوشي به هغه| مارغه | په حكم دالله سره| اوروغوم زه | موړزاده ړوند|

نوهغه به د الله په حكم سره مرغۍ شي| .... او پيدائشي ړوند

وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا

او جذامي دبرگي مرض| او ژوندي كوم مړي| په حكم دالله | او خبر دركوم زه تاسو ته | دهغه څه

اوجذامي دواړو ته صحت وركوم| اودالله په حكم مړي ژوندي كوم| اودا درته خودلې شم چې

تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ۭ اِنَّ فِيْ

چې تاسو ئې خورئ | اودهغه څه|چې تاسو ئې ذخيره كوئ| په كورونو خپلو كښې| بيشكه

.... تاسوڅه خوړلې دي اوڅه مو په كورونو كښې ذخيره كړې دي .... په دې كښې

ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمُصَدِّقًا لِّمَا

په دې كښې|اخامخا نښنه ده| ستاسودپاره | كه يئ تاسو | مومنان | او تصديق كونكې يم | دهغه كتاب

ستاسو دپاره (زما په رسالت باندې) لوئې دليل دې |كه تاسو په دې يقين كوئې| .... اوتصديق كوم

بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ

چې زما په مخ كښې موجوددې| د توراة نه | اودپاره ددې چې زهٔ حلال كړم| ستاسو دپاره|

دتورات چې زما په وخت كښې موجود دې | اوربله داچې) تاسو دپاره بعضې هغه څيزونه

بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ

څيني هغه |چې حرام كړې شوي وو په تاسو باندې | او راوړې ده ما تاسو ته | يوه نښنه |

چې په تاسو حرام شوي وو هغه حلالوم | .... اوتاسو ته مې نښنهٔ راوړې ده

مِّنْ رَّبِّكُمْ ۣ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ۝ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ

دطرفه درب ستاسو نه | نو اويريږئ دالله نه| او تابعداري اوكړئ زما | بيشكه الله | رب زما دې |

چې هغه ستاسود رب د طرفنه ده | او الله پاك نه ويريږئ |او زماتابعداري اوكړئ |الله زما هم رب دې

وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۭ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ۝

او رب ستاسو دې | نو بندگي اوكړئ دهغه| دا | لاره ده | نيغه |

اوستاسو هم رب دې | نو(صرف) دهغه عبادت كوئې | اوهم دا نيغه لاره ده |

قوله تعالى:- وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ

د عیسی ﷺ لوئې لوئې معجزې:- فرښتې مریم ته وائی چې ستا د ې ځوئې ته به الله ﷻ لیکل اوښائي.او هغه ته به حکمت اوښائی.دلفظ حکمت تفسیرپه سورة بقره کښې تیر شوې دې.اوهغه ته به توراة اوښائی چې کوم په موسی ﷺ باندې نازل شوې وو.او انجیل به ورته اوښائی چې په عیسی باندې نازل شو.دوی ته دا دواړه کتابونه یاد وو.

قوله تعالی:- ﴿وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

اوهغوئ ئې بنی اسرائیلوطرفته خپل رسول اولیږلو.ددې خبرې دوینادپاره چې دازمامعجزه ده اوګورئ کنه خاوره مې واخسته او د هغې نه مارغه جوړ شو او بیا مو په دې کښې ساه واچوله او بیا هغه د ربښتیاؤ مارغه شو او د خلقو مخکښې والوته.دا د الله ﷻ حکم سره او د هغه فرمان سره اوشو.عیسی ﷺ خپل قدرت سره نه دی کړی.دا یو معجزه وه چې د عیسی ﷺ د نبوت نښه وه.

قوله تعالی:- ﴿وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ﴾

﴿ اکمه ﴾هغه ړوند ته وائی چې هغه ته د ورځې ښکاری او د شپې ورته نه ښکاری.بعضو وئیلی دی چې﴿اکمه ﴾هغه نابینا ته وائی چې هغه ته د ورځې ښکاری مګر د شپې ورته نه ښکاری.بعضې وائی چې کوړ سترګې،او کاڼې ترې مراد دی.د بعضو قول دا هم دې چې کوم مور د رحم نه بالکل ړوند پیدا شی.دلته هم دا ترجمه مناسبه ده.ځکه چې په دې کښې د معجزې کمال دې او مخالفینو لره د عاجزه کولو دپاره دا صورت د نورو صورتونو نه اعلی دې.

قوله تعالی:- ﴿وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ سپین داغ ته وائی،داسې بیمار به هم د الله ﷻ حکم سره عیسی ﷺ روغول.او مړی به ئې هم د الله حکم سره ژوندی کول.

مختلفو انبیاء او رسولانو ﷺ ته د مختلفو معجزو د ورکړې حکمت:- د اکثرو عالمانو قول دې چې هر نبی ته به د هغه د زمانې مناسبت سره معجزې ملاویدې د الله ﷻ د طرفنه.

د موسی ﷺ په زمانه کښې د جادو ډیر شهرت وو:- د موسی ﷺ په زمانه کښې د جادو ډیر لوئې اثر وو.او د جادوګرو به ډیر زیات قدر او تعظیم کیدو.نو الله ﷻ موسی ﷺ ته هغه معجزه ورکړه چې هغې سره د ټولو سترګې حق دق شوې.او هغوئ حیران شو.او هغوئ ته کامل یقین اوشو چې دا خو د الله ﷻ د طرفنه ورکړه ده.دا جادو بالکل نه دې.نو هغوئ سرونه ښکته کړل اوپه یو آواز اسلام کښې داخل شو.او د الله ﷻ مقرب بندګان جوړ شو.

د عیسی ﷺ زمانه د طب او د طبیبانو د رفعت زمانه وه:- دعیسی ﷺ په وخت کښې د طبیبانو او حکیمانو شهرت وو.کامل طبیبان اوماهر حکیمان او دعلم طبعیات پورا عالمان کامل الفن موجود وو.نو عیسی ﷺ ته هغه معجزې ورکړې شوې چې دهغې نه ټول عاجز وو.اودا د چا وس کښې دی چې د مور نه ړوند پیدا شوې دې بینا کړی،ابرص مرض والا روغ کړی اوهغوئ ته د دې مهلکې بیمارئ نه نجات ورکړی،او جمادات چې بې ساه څیزونه دی په هغې کښې ساه واچوی،او مړی د قبرونو نه راژوندی کړی.صرف د الله ﷻ د حکم په طور دعیسی ﷺ نه دا خبرې ظاهرې شوې وی.

د محمد رسول الله ﷺ زمانه د فصاحت او بلاغت په اعتبار ډیره پورته وه:- لکه څنګه کله چې زمونږ آقا محمد ﷺ تشریف راوړنو په هغه وخت کښې د فصاحت او بلاغت خبرې او اوچت خیالی او په خبروکښې د نزاکت اولطافت زمانه وه.په دې فن کښې اوچتو اوچتو شاعرانو داسې کمال حاصل کړې وو چې دنیا ورته ګوته په خوله وه.او نبی کریم ﷺ ته کتاب الله داسې ورکړې شو چې د هغه ټولو رڼړا ګانې ټپې شوې.او د کلام الله نور دوی لاندې راوغورزول.او هغوئ ته یقین اوشو چې دا انسانی کتاب نه دې.او ټولې دنیا ته په څو څو کرتې دا اووئیلې شو چې څوك شته دې داسې چې ددې په شان کلام جوړ کړی؟یواځې یواځې نه بلکه ټول دې یو ځائې شی او صرف انسانان نه بلکه جنات دې هم ځان سره شامل کړی،اوبیا د ټول قرآن برابر نه صرف د لسو سورتونو برابر او دا هم نه بلکه د یو سورت پښان

سورت دي راوړي.خو ټول ناکام شول همتونه ئي پست شول،مرئ ئي ختمي شوي،په ژبه ګونګيان شول،اوننه پوري ټولي دنیااونکړل او نه به کله اوکړي،چرته د الله ﷻ کلام اوچرته د مخلوق؟تود هغه زماني اعتبار سره دي معجزي خپل اثر اوخودلو او مخالفینو حوصلي بائيللي.او ډلي ډلي اسلام کښي داخل شو.

قوله‌تعالی:-وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ؕ

بیادعیسی ؑ بله معجزه بیانیږی دوی دا هم اوفرمانیل او وي خودل چي تاسوکښي نن څوك په خپل کورکښي خوراك اوکړی نو الله ﷻ په فضل سره هغه هم ښائیلي شم.او د سبا دپاره چي هغه کوم تیاري کړي دي هغه هم خودلي شم د الله ﷻ نه په معلومولوسره.

قوله‌تعالی:-اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ::په دي کښي زما د رښتنولئ دليل دي چي تاسو ته زهٔ کوم تعليم درکوم هغه حق دي.که تاسو کښي ايمان وی.

قوله‌تعالی:-وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ

زهٔ دخپل ړومبنی کتاب توراة لره هم منلووالا او د هغي د رښتينولئ په دنيا کښي اعلان کوونکي يم.

قوله‌تعالی:-وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

زهٔ په تاسوباندي بعضي څيزونو لره حلالولو دپاره راغلي يم چي هغه تاسوباندي مخکښي حرام کړي شوي وو.ددي نه ثابت شو چي عيسى ؑ دتوراة بعضي احکام منسوخ کړي وو.اګر چي ددي خلاف هم د مفسرينو خيال دي ليکن درست خبره هم داده.

بعضي حضرات فرمائي چي د تورات يو حکم هم نه وومنسوخ شوي.البته په بعضو څيزونوکښي چي اختلاف وواود دي اختلاف په زياتيدو زياتيدو چي د هغي په حرمت باندي اجماع شوي وه.عيسى ؑ دهغي په حقيقت کښي بيان اوکړو او د دي په حلاليدو ئي مهر اولګولو.لکه قران پاك بل ځائي کښي فرمائي چي ﴿وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ تَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ ۚ﴾يعنى زهٔ ستاسو دځه اختلافاتو باره کښي صفا فيصله کوم.والله اعلم.

قوله‌تعالی:-وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۫ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ

بيافرمائي ماسره دخپلي سچائي رباني دليلونه موجوددي.تاسو دالله ﷻ نه اوويريږئ او زما اومنئ.

قوله‌تعالی:-اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ

اوددي خلاصه داده چي دهغه پاك ذات عبادت اوکړئ چي ستاسواو زما پالونکي دي.او نيغه او رښتيا خو هم دا لار ده.

فَلَمَّآ | اَحَسَّ

نو هر کله چي | محسوس کړو |

| نوعيسى ؑ محسوسه کړه

عِيْسٰى | مِنْهُمُ | الْكُفْرَ | قَالَ | مَنْ اَنْصَارِيْٓ | اِلَى اللّٰهِ ؕ | قَالَ

عيسى | دهغوئ نه | کفر | اوونيل هغه | څوك دي مددګاران زما | په طرف دالله | اوونيل

چي بنى اسرائيلوزما نه انکار کوی | نوهغه اوونيل چي د الله پاك په لار کښي زما څوك مددګاردي

الْحَوَارِيُّوْنَ | نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ | اٰمَنَّا | بِاللّٰهِ ۚ | وَاشْهَدْ

حواريانو | مونږه مددګار يودالله | ايمان راوړي دي مونږه | په الله باندي | اوګواه شه ته |

حواريانواوونيل چي مونږد الله په لار کښي ستا مددکونکي يو | مونږ په الله ايمان راوړي دي | اوته په دي خبره ګواه شه

بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ۝ رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ

چې مونږه مسلمانان يو | اې ربه زمونږه | اومنو مونږه | هغه فرمان | چې نازل کړې دې تا |

چې مونږ دالله تابعداراين يو | (اودانې اووئيل) چې انې زمونږ ربه! تاچې کوم فرمان نازل کړې دې هغه مونږ منلې دې

وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ۝ وَمَكَرُوْا

او تابعداري اوکړه مونږه | د رسول | نواوليکه مونږه | د ګواهانو سره | او پټ تدبيرونه شروع کړل هغوئ

اوستاد پيغمبرتابعدار يو | نومونږ په ګواهانو کښې شمير کړه | (اوبنی اسرائيلو د عيسى خلاف) پټ تدبير اوکړو

وَمَكَرَ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ۝ ع

او پټ تدبير اوکړو الله | او الله | بهترين | تدبير کونکې دې |

اوالله پاک د هغې په جواب ورکړو | اوپه داسې کولو کښې الله تولو د پاسه دې |

قوله تعالى:- فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ؕ

دعيسى ؑ حواريان او د محمد ﷺ انصار:- يعنى کله چې عيسى ؑ اوکتل چې دوی دخپل ضداو کوږوالی نه آوړيدونکی نه دی نو وې فرمائيل چې داسې هم ذی چې څوك زما تابعداری اوکړی نو الله ﷻ طرفته به اورسی[1] او دا مطلب هم بيان کړې شوې دې چې څوك شته دې چې د الله ﷻ سره زما مددګار جوړ شی.ليکن دومبې قول زيات قريب دې.په ظاهره معلوميږی چې دوی اوفرمائيل چې الله ﷻ لره بللو کښې څوك زما مددکوونکې شته؟لکه څنګه چې د هجرت نه مخکښې د حج موسم کښې مکه مکرمه کښې رسول الله ﷺ فرمائيلی وو چې څوك شته دې چې ماته ځانې راکړی چې د الله ﷻ کلام اورسوم؟قريش خو ما د الله ﷻ د تبليغ نه منع کوی.([2])تردې چې د مدينې منورې اوسيدونکی انصارو هم ددې خدمت دپاره ملاوتړله.او رسول الله ﷺ ته ئې ځانې هم ورکړو.او د رسول الله ﷺ مدد ئې هم اوکړو.او کله چې رسول الله ﷺ هغوئ ته ورغلو نو پورا خيرخواهئ سره او پورا همدردئ سره ئې د رسول الله ﷺ ملګرتيا اوکړه.او د رسول الله ﷺ حفاظت او د رسول الله ﷺ د مقاصدو د کاميابئ د پاره مصروفه شول.(رضى الله عنهم وارضاهم).

قوله تعالى:- قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ

دا شان د عيسى ؑ په دې آواز باندې هم څو بنی اسرائيلو لبيك اووئيلو او په عيسى ؑ باندې ئې ايمان راوړو.د دوی تائيد اوتصديق ئې اوکړو اوپورا مدد ئې ورسره اوکړو او ددې نور(رڼا) په اطاعت کښې اولګيدل چې کوم الله ﷻ دوی ته نازل کړې وو.يعنی انجيل،

دا خلق څوک وو او دوی ته خواريان ولې اووئيلې شو؟:- داخلق دهوبيان وو او حواريان دوی ته د دوی د کپړو دسپين والی په وجه وئيلې شوی دی،بعضې وائی چې دا ښکاريان وو.صحيح دادی چې حواريان وائی مددګار ته.لکه بخاری او مسلم کښې حديث دې چې د جنګ خندق په موقع باندې رسول الله ﷺ فرمائيلی وو چې شته دې څوك چې تيارشی؟ددې آواز آوريدو سره زبير ؓ تيار شو او رسول الله ﷺ دوباره هم دا اوفرمائيل،بيا هم زبير ؓ تيار شو،نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې د هر نبی حواريان وو او زما حواری زبير ؓ دی.([3])

قوله تعالى:- رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ

---

[1]) ابن ابی حاتم : ۲۹۰/۳)-

[2]) احمد: ۳۳۹/۳، وسنده حسن)-

[3]) صحيح بخاری کتاب الجهاد باب هل يبعث الطليعة وحده : ۲۷٤۷، صحيح مسلم: ۲٤۱۵، ترمذی: ۳۷٤۵)-

بیا دا خلق خپله دعا کښې وائی چې مونږ په شاهدانو کښې اولیکه،ددې نه مراد د ابن عباس ﷛ په نیز امت محمدیه کښې لیکل دی،ددې تفسیر روایت سند ډیر بهتر دې.

قوله تعالی:-وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۖ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ

بیا د بنی اسرائیلو دهغه ناپاکې ډلې ذکر کیږی چې د عیسی ﷺ خانی دښمنان وو.او ددوی د مړکولو او په سولئ باندې د خیژولو قصد ئې لرلو.او چې هغوئ د هغه زمانې د بادشاه غوږونه د عیسی ﷺ خلاف ډك کړی وو چې داسړې خلقو لره لمسوئ چې په ملك کښې بغاوت پیدا شی.او عوامو کښې فسادپیداکوی.اوپلار خونې مینځ کښې فساد راولی.او دا خلق په خپل خباثت او خیانت کښې دومره لرې لاړل چې عیسی ﷺ ته ئې (نعوذبالله) د زانیه خونې اوونیلو.او په دوی باندې ئې لوئې لوئې الزامونه اولګول تر دې چې بادشاه هم د دوی خلاف شو.او خپل فوځ ئې اولیږلو چې ده لره ګرفتار کړی او ورته سخته سزا ورکړی او پهانسی ورته هم ورکړی.فوځ خی او چې کوم کور کښې عیسی ﷺ اوسیدو د هغې نه ګیرا اچوی او بیا کور ته داخلیږی.لیکن الله تعالی دوئ لره ددغه مکرونو نه امان ورکوی او د دوئ د کور په روشندان ئې دوی پورته آسمان طرفته اوچت کړل.او د دوی په شکل ئې یو بل سړې په دې خانې کښې واچولو او هغه هم په دې کور کښې وو.دې خلقو هغه د شپې په تیاره کښې عیسی ﷺ اوګڼړلو او ګرفتار ئې کړو.د هغه سخت توهین کوی او په سر ورته د ازغوتاج ایږدی او هغه په سولئ خیژوی.هم دا هغوئ سره د الله تعالی مکر وو چې هغوئ دا ګڼړل چې مونږ د الله تعالی نبی ته پهانسی ورکړې ده خوالله تعالی خپل نبی ته نجات ورکړو.او هغوئ ته ددې بدبختئ او بدنیتئ ثمره دا علاؤ شوه چې د هغوئ زړونه همیشه دپاره سخت شو.اوپه دنیاکښې هم ذلیل او خوار شو.او آخره پورې په دې ذلت کښې پراته وو.د دې بیان هم په دې آیت کښې دې.که هغوئ مکر کوی نو آیا مونږ ته پته نشته دې،مونږ خو د دوی نه بهتر مکر کوونکی یو.

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيسٰى

| کله چې | اووئیل | الله | ای عیسی

اکله چې الله اوفرمائیل ای عیسی

إِنِّيْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ

بیشکه څه | واپس اخستونکې یم تالره | پورته کونکې یم تالره خان خپل ته | او پاك کونکې یم تالره

زه تا واپس بوتلونکې یم | او خپل خان ته دې پورته کونکې یم | اوتا دهغه تهمت نه پاکونکې یم

مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ

دهغه کسانونه | چې انکار ئې کړې دې | او جوړونکې یم | هغه کسانولره | چې تابعداری ئې کړې ده ستا | دپاسه

کوم کافرو په تا لګولې دې | ....اوستا تابعدار خلق ترقیامته پورې دهغه خلقو دپاسه

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا إِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ

دهغه کسانو | چې انکار ئې کړې دې | دورځ دقیامته پورې | بیا | خاص ماته | واپس راتلل دی ستاسو |

کونکې یم چا چه کفر کړې دې |.........بیا ستاسو ټول خلقو ماته راتلل دی نوزه به پخپله

فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ۝

نوزه به فیصله کوم | په منځ ستاسو کښې | په هغه خبرو کښې | چې وئی تاسو | په هغې کښې | چې اختلاف به موکوئ

ستاسوپه مینځ کښې به هغه اختلافی مسئلو کښې فیصله اوکړم کوم کښې چه تاسو اختلاف کوئ |

فَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فِي الدُّنْيَا

نوهرچي دی هغه کسان|چي دانکار په لارروان دی| نوسزابه ورکوم هغوئ له| سزا | سخته | په دنیااو

نوکومو خلقو چي کفر کړي دي | ....هغوئ ته زه په دنیا او په آخرت کښې سزا

وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۵۶﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ

په آخرت کښې|اونۀ به وی دپاره دهغوئ | هيڅوک مددګار | او هر چی دی | هغه کسان |

ورکونکې يم | اودوئ دپاره به هيڅوک مددګار نه وی | .... او چا چې

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ

چی ايمان ئې راوړي دي|اوعملونه ئې کړی دی نيک|نو پوره به ورکړی الله هغوئ ته| بدلې دهغوئ

ايمان راوړې دي | اودنيکئ کارونه ئې کړی دی | نوهغوئ ته بۀ الله پوره پوره اجر ورکړی

وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۷﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿۵۸﴾

اوالله | نۀ خوښوی ظالمان | دا چی تيرشو|مونږه اولوستلو دا| تاته | دآيتونونه | اودقرآن حکمت والانه

اوالله پاک بې انصافه خلق نه خوښوی | داچې مونږ تاته آورو نو داټول آيتونه دحکمت او دذکر نه ډک دی

قوله تعالى:- اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰى اِنِّيْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ

عيسى ﷵ أسمانونو ته پورته کول

د انی متوفيک معنی کښې د مفسرينو ﷬ مختلف تفسيرونه:_ قتاده ﷫ وغيره مفسرين خو فرمائی چې مطلب دادې چې زۀ به تاخپل طرفته اوچت کړم.بيا دې نه پس به تالره وفات کړم.ابن عباس ﷁ فرمائی يعنی زۀ تالره وژلو والا يم.وهب بن منبه فرمائی چې الله ﷻ تاسو لره د اوچتولو په وخت کښې د ورځې په شروع کښې درې ساعته پورې فوت کړې وو.ابن اسحاق ﷫ فرمائی چې دنصرانيانو خيال دې چې الله ﷻ دوی لره تر اووه ساعته پورې وفات کړې وو او بيا ئې ژوندی کړو.وهب بن منبه ﷫ فرمائی چې تر دريو ورځو پورې مړ وو اوبيا ژوندې شو او اوچت ئې کړو.مطر وراق فرمائی يعنی زۀ تاته پورا پورا حق درکوونکې يم.دلته وفات مراد نه دې،داشان ابن جرير فرمائی چې﴿ توفی ﴾نه دلته مراد دده رفع ده،او د اکثرو مفسرينو قول دې چې د وفات نه مراد دلته خوب دې او بل ځائې کښې قرآن پاك کښې دی چې﴿وَهُوَ الَّذِيْ يَتَوَفّٰىكُمْ بِالَّيْلِ﴾او الله ﷻ چې تاسو لره فوت کوی يعنی سملوی مو او بل ځائې کښې دی چې﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا﴾يعنی الله ﷻ خلقو لره فوت کوی،د دوی د مرګ په وخت کښې او چې کوم نه مری نو هغوئ لره اوده کوی.

رسول الله ﷺ چې به کله بيدار شو نو فرمائيل به ئې﴿ الحمد لله الذي احيانا بعد ما اماتنا ﴾ : يعنی دالله تعالى شکر دې چې هغه مونږ لره د مړ کولو نه پس ژوندی کړو[۱]

بل ځائې کښې فرمائی چې﴿ وبكفرهم ﴾نه تر﴿ شهيدا ﴾ پورې اووايه.هلته فرمائيلې شوی دی چې د دوی د کفر په وجه او په مريم ﷺ باندې د بهتان عظيم ترلو په وجه او په دې وجه چې وائی چې مونږ مسيح عيسى بن مريم رسول الله لره قتل کړو.حالانکه نه قتل شويدې او نه صليب شويدې ليکن د دوی شك شو.د﴿موته ﴾ضمير مرجع عيسى ﷵ دې.يعنی ټول اهل کتاب به عيسى ﷵ باندې ايمان

[۱] صحيح بخاری کتاب الدعوات باب وضع اليد على الخد اليمنى : ۶۳۱۴، صحيح مسلم: ۲۷۱۱، ابوداود: ۵۰۴۹، ترمذی: ۳۴۱۷، عمل اليوم والليلة للنسائی: ۷۴۷، ابن ماجة: ۳۸۸۰۔

راوړي.او هغه به د قيامت نه مخکښې زمکې ته راکوزيږي.د دې تفصيل به انشاء الله نزدې راشي.نو په هغه وخت کښې به ټول اهل کتاب په عيسى ﷺ باندې ايمان راوړي.ځکه چې نه خو به هغوئ جزيه قبلوي او نه به د اسلام نه سوا بل دين قبلوي.ابن ابى حاتم کښې حسن رحمة الله عليه نه د ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾تفسير دا مروي دې چې په دوی خوب باندې د خوب غلبه راغله او د خوب حالت کښې الله تعالى دوی لره اوچت کړل.حسن ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ يهوديانو ته اوفرمائيل چې عيسى ﷺ نه دې مړ شوې،هغه به تاسو طرفته د قيامت نه مخکښې رازي.(۱)

قوله تعالى:- وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

بيا فرمائي چې زۀ تالره اوچتونکې او د کافرو نه پاکونکې يم.او ستا نه پس تابعدارو لره په کافرانو غالب کوونکې يم تر قيامته پورې.

د عيسايانو مختلفې فرقې:- نو دا شان اوشو چې کله الله ﷻ عيسى ﷺ آسمان ته پورته کړو نو دې نه پس د دوی ملګرې ډيرو فريقو کښې تقسيم شو.يو فرقه خو د دوی په نبوت باندې ايمان راوړونکې وه چې عيسى ﷺ دالله ﷻ بنده دې او دهغه رسول دې.اودهغه ذات د يو بنديګارې خوئې دې.بعضې هغه دی چې هغوئ دغلو نه کار واخستو اويدې کښې مخکښې لاړل اودوی ته ئې دالله ﷻ خوئې اوونيلو او نورو خو دوی ته خدائې اوونيلو(نعوذبالله)،بعضو په دريو کښې يو خدائې دوی ته اوونيل. الله ﷻ د دې عقائدو ذکر په قرآن پاک کښې کوی.بيا ددې ترديد هم کوی.

په عيسائيت کښې تحريف کوونکې:- درې سوه کاله خو دوی دا شان وو.بيا د يونان بادشاهانو کښې يو بادشاه چې ډير فلسفي وو او دهغه نوم قسطنطين وو،وئيلې شي چې صرف د دين د نړولو دپاره په منافقانه طريقو او حيلو بهانوسره دې دين ته داخل شو يا جهالت سره داخل شو.بهر حال هغه دين مسيح بالکل بدل کړو.او په دې کښې ئې ډيرتحريف او تغير اوکړو.اوپه دې کښې ئې کمې زياتې اوکړو.اوپه دې دين کښې ئې ډير قوانين ايجاد کړل.او امانت کبرى هم د ده ايجاد دې اودا په اصل کښې د رذيل توب خيانت دې.هم ده په خپله زمانه کښې خنزير حلا ل کړې وو.او هم دده په حکم عيسايانو مشرق طرفته مونځ شروع کړو.اوهم ده په ګرجو،کنيساګانو کښې،عبادت خانو کښې او خانقاهونوکښې تصويرونه جوړ کړل اودخپلې ګناه په وجه ئې لس روژې په روژو کښې زياتې کړې.

غرض داچې دهغه زمانې نه دين مسيح دمسيح دين پاتې نشوبلکه دين قسطنطين شو.ده ورته ظاهرى ښه رونق ورکړو،دولس زرو نه زيات عبادت خانې ئې جوړ کړې.او په خپل نوم ئې يو ښار جوړ کړو.ملکيه ډلې دده ټولې خبرې اومنلې.ليکن ددې ګناهونو باوجود يهوديان دده د لاس لاندې وو او په اصل کښې د نورو په نسبت حق ته زيات نزدې وو اګرچه ټول په ټوله کارفران وو په دوی باندې د الله ﷻ غضب وی.

د ټولو انبياء ﷺ حقيقى منونکې:- اوس کله چې زمونږ محمد مصطفى ﷺ لره الله ﷻ خپل برګزيده رسول جوړ کړو او د نياته ئې راوليږلو نو په دوی باندې چې کومو خلقو ايمان راوړو د هغوئ ايمان په الله ﷻ باندې وو.او د هغه په فرښتو باندې وو او د هغه په کتابونو باندې وو او د هغه په ټولو رسولانوباندې وو.نو د نبيانو حقيقى تابعدار هم دا خلق وو يعنى امت محمديه ﷺ.ځکه چې دا د نبى امى عربى خاتم الرسل سيداولاد آدم ﷺمنلو والا وو او د رسول الله ﷺ تعليم د ټول حقانيت منلووالا وو.نو اصل کښې دهرنبى منونکې اوپه رښتيا د هغوی تابعدار اوپه صحيح معنو کښې د هغوی د امتى کيدو حقداره هم دوی دی.ځکه چې هغه خلقو چې ځانونو ته په ئې عيسايان وئيل هغوی د عيسى ﷺ دين بالکل مسخ

(۱) الطبرى : ۷۱۲۹، دا روايت مرسل دې،اودې کښې عبدالله بن ابى جعفر ناقابل احتجاج اوددوی والد سئ الحفظ دې،الميزان : ۴۰۴، رقم : ۴۲۵۲، نودا روايت ضعيف دې.

اوفسخ کړې وو.

په کافرانو باندې د دې امت غلبه:- د دې نه علاوه د پيغمبر آخرالزمان دين هم نورو ټولو وړاندينو شريعتونو لره ناسخ وو.بيا محفوظ پاتې کيدونکې وو.چې ددې يوحصه به هم تر قيامته پورې بدله نه شي.نو ددې آيت د وعدې مطابق الله ﷻ کافرانو باندې ددې امت غلبه اوکړه.او دوی مشرق نه واخله تر مغربه پورې غالب شول.او ټول ملکونه ئې فتح کړل او لوټې لوټې او غټ غټ کافران ئې جهنم ته اوليږل.او دولتونه د دوی پښو ته راغلل.او فتح اوغنيمت د دوی جولئ ته راغلل.او دوی د پخوانو پخوانو حکتومنونو تختونه واړول.د کسرى عالى شان سلطنت،د هغه آتش کدې د دوی په لاس شاړې شوې.د قيصر تاج و تخت دوی ته ملاؤ شو او هغه ته د مسيح پرستئ ښه مزه ملاؤ شوه.او د هغه خزانې ئې د الله ﷻ د رضا دپاره او د هغه د ريښتونى رسول الله ﷺ (۱)د دين د اشاعت دپاره د زړه نه خرچ کړې.اود الله ﷻ وعدې او د رسول الله ﷺ وعدې د څوارلسمې سپوږمئ په شان ريښتيا شوې.دې خلقو اوکتل چې د مسيح نوم لره بدناموونکئ او د مسيح په نوم د شيطان عبادت کونکى د دې پاکو خلقو نه مجبور شول او د شام ښکلى باغونه او آباد ښارونه ئې دوی ته حواله کړل او لاړل غائب شول اوروم(ترکى)کښې استوګن شول.او بيا هم د هغه ځائې نه دا بې عزته ويستلې شو.او د خپل بادشاه خاص ښار قسطنطنيه ته اورسيدل ليکن بيا د هغه ځائې نه هم ذليل و خوار اوويستلې شو او انشاء الله اسلام او اهل اسلام به تر قيامته پورې د دوی د پاسه وی.

د رسول اللهﷺ زيرې:-د ټولو ريښتونو سردار يعنى محمد ﷺ خبر ورکړې دې اودا خبر اټل دې،دا نه ده چې ګنى پورا به نشى نه خو به دې خبر کښې څه کمې بيشې راشى او نه به په دې کښې څه بدلون راشى نو رسول الله ﷺ فرمائى چې د دوی د امت آخرى ډله به قسطنطنيه فتح کړى او د هغه ځائې ټولې خزانې به خپله قبضه کښې راولى.او د دوی به روميانو سره يو عظيم جنګ اوشى او ددې په وجه به دنيا د هغوئ نه خالى شى.(۲)زمونږ دعا ده چې په هره زمانه کښې الله ﷻ د دې امت حامى او ناصر شى او په مخ د زمکې دې دا امت په کفارو باندې غالب کړى او هغوئ ته دې پوهه ورکړى چې نه خو دوی د الله تعالى نه سوا د بل چا عبادت اوکړى او نه د حضرت محمدﷺ نه سوا د بل چا اطاعت اوکړى،هم دابنياد دې د اسلام او هم دا د دنيوى اوچتوالى او رفعت چل دې)،ما داټول په يو بيل کتاب کښې جمع کړې دی.

قوله تعالى:-فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا.....

مخکښې قول باندې نظر واچوئ چې مسيح عيسىؑ لره نه منونکو يهوديانو او د عيسىؑ په شان کښې د ځانه خبرو جوړونکو نصرانيانو ته د قتل او بندى کيدو او د مال او سلطنت د تباه کيدو سزا ورکړې شوه.او د آخرت عذاب ئې هم هلته اوګوره او هلته به هيڅوك د دوی بچ کولو والا نه وی او نه به ئې څوك مددګار وی.

قوله تعالى:-وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ

او د دې برعکس ايماندارو ته به الله ﷻ پورا اجر ورکړى په دنيا کښې هم فتح او نصرت او عزت به ورکړى او عقبا کښې به هم دوی ته خاص رحمتونه او نعمتونه ملاويږى.الله ﷻ ظالمان نه خوښوى.بيا فرمائى چې ائې نبى ادا هم حقيقت دې دعيسىؑ او دهغوئ د ابتداء او پيدائش اودهغه دامر چې الله ﷻ دوی ته دخپلې وحى په ذريعه نازل کړو.اوپه دې کښې شك او شبه نشته دې لکه سورة مريم کښې فرمائى چې عيسى ابن مريم همدا دې،هم دې ريښتيا حقيقت دې،چې تاسو په دې کښې شك

---

(۱) صحيح بخارى كتاب فرض الخمس باب قول النبى (احلت لكم الغنائم) ۳۱۲۰ ،صحيح مسلم: ۲۹۱۸)-

(۲) صحيح مسلم كتاب الفتن باب فى فتح قسطنطنيه ....: ۲۸۹۷)-

کتبې پریوتی یې، الله ﷻ لره لائق نه دی چې دهغه دې اولاد وی. هغه لوئې ذات ددې نه پاک دې. هغه چې څه کول غواړی نو چې اووائی نو هغه اوشی، اوس دلته هم ددې نه پس بیان کیږی.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ

بیشکه | مثال دعیسی | په نیزد الله | پشان دمثال | دآدم دې | چې پیدائې کړو هغه | دخاورې نه |

دعیسی (د پیدائش) مثال دالله په نیز د آدم ﷺ (د پیدائش) پشان دې (چې هغه ئې بناورې نه پیدا کړو

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

بیا ئې اونیل هغه ته | شه | نو هغه شو | دا حق دې | دطرفه درب ستا نه | نو مهٔ کیږه ته | دشك کونکو نه

بیائې ورته اونیل چې ژوندې شه | نو هغه ژوندې شو | دا حقیقت دې | چې ستا د رب دطرف دې | نو د شک کونکونه مه کیږه

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

نو هغه څوك | چې جګړه کوی تا سره | په باره دهغه کښې | روستو دهغې نه | چې راغې تاته | علم

نو څوک چې تاسره په دې مسئله کښې دځرګندعلم راتلونه پس هم جنګړه کوی ....

فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا

نو اووایه | راشئ | چې راوبلو | ځامن خپل | او ځامن ستاسو | او ښځې خپلې | او ښځې ستاسو | او خانونه خپل

نو ورته اووایه چې راځئ چې مونږ خپل ځامن او تاسو خپل ځامن مونږ خپلې زنانه او تاسو خپلې زنانه راوباسو | او مونږ

وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ

او خانونه ستاسو | بیا به | دعا اوغواړو په عاجزئ سره | او اوبه لیږو | لعنت دالله

او تاسو خپله هم راشو | بیا الله پاک ته په عاجزئ سره داسې سوال اوکړو | چې دالله لعنت

عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ

په درغژنو باندې | بیشکه دا | خامخا دا | قصه | حقه ده | او نشته لائق دعبادت

په دروغژنو خلقو شی | دا بالکل د صداقت نه ډکې قصې دی | ....او د الله تعالی نه سوا بل

إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ

مګر الله دې | او بیشکه الله | هم هغه | غالب دې | صاحب د حکمت دې | نو که مخ واړولو دوی | نو بیشکه الله

څوک د عبادت لائق نشته | او بیشکه الله په هرڅا غالب دې | او دحکمت خاوند دې | نو که دوئ مخ او ګرزوی | نو الله ته

عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

خبر دې په حال | دفساد کونکو |

فساد کوونکی خلق معلوم دی |

قوله تعالی:- إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ الله ﷻ د خپل کامل قدرت بیان کوی چې د عیسی ﷺ **عیسایانو ته دمباهلې دعوت او د هغوئ انکار:-** خوصرف پلارنه وو اوما هغه په خپله پیدا کړو پدې کښې څه عجب دی؟ ما آدم ﷺ خو ددې نه مخکښې پیدا کړې وو حالانکه د هغه هم پلار نه وو. بلکه مور ئې هم نه وه.

قوله تعالی:- خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
د خاورې نه مو بدن جوړ کړې وو او ورته ئې اووئیل چې آدم شه نو هم په هغه وخت اوشو.بیا ما د پاره صرف د مور نه پیدا کول څه مشکل دی ؟ ځکه چې ما بغیرد پلا راو مور نه پیدا کړی دی.نو هرکله چې عیسی ﷺ د دې مستحق دې چې ورته د الله ﷻ خوئې وائی نو آدم ﷺ خو په طریقه اولی دا حق لری.اوهغه تاسوپخپله هم نه منئی.بیاعیسی ﷺ په طریقه اولی ددې درجې نه اخوا کول پکار دی. ځکه چې د ابنیت د دعوې بطلان او فساد دلته ددې نه هم زیات ظاهر دې.دلته نه مور وه او نه پلار وو،دا ټول د الله ﷻ د کامل قدرت ظهور دې چې آدم ﷺ ئې بغیر د پلار نه پیدا کړو ﷺاو حوا ئې صرف دسړی نه،بغیر د ښځې نه پیدا کړه.او عیسی ﷺ ئې صرف د ښځې نه پیدا کړو او باقی مخلوق ئې دسړی او ښځې نه پیدا کړو.سورت مریم کښې فرمائی چې﴿ ولنجعله اية للناس ﴾ مونږ عیسی ﷺ لره خلقو د پاره د خپل قدرت نښه جوړ کړو.

قوله تعالی:- اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ
اودلته فرمائی چې د عیسی ﷺ باره کښې د الله ﷻ هم دا فیصله ریښتونې ده.ددې نه سوا د څه کمی او زیاتی ګنجائش نشته دې.ځکه چې د حق نه پس ګمراهی وی.نو ائې نبی!تاسوته پکار دی چې بالکل د دې شکیانو خلقو نه نشئ.

قوله تعالی:- فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ
الله ﷻ رب العالمین دې نه پس خپل نبی ته حکم کوی که دومره واضح او کامل بیان نه پس هم څوك سړې تاسره د امر عیسی باره کښې جنګ کوی نو هغوئ ته د مباهلې دعوت ورکړه چې مونږ فریقین سره د خپلو خامنو او ښځو دمباهلې د پاره اوزو او الله ﷻ ته به عاجزئ سره اووایو چې ائې الله ﷻ مونږ دواړو کښې چې څوك دروغژن وی نو په هغه لعنت نازل کړه.

شان نزول د دې ایتونو او د دې مباهلې د ایت:- ددې مباهلې د نازلیدو او د سورت د نازلیدو نه واخله تر دې خائې پورې د ټولو آیتونو د نازلیدو سبب د نجران د نصرانیانو وفد وو.دا خلق راغلل او رسول الله ﷺ سره ئې د حضرت عیسی ﷺ باره کښې خبرې اترې کولې چې عیسی ﷺ د الله ﷻ حصه دار او د الله ﷻ خوئې دې.د هغوئ تردید او د هغوئ جواب کښې دا آیتونه نازل شو.

د نجران د عیسائی وفد تفصیل:- ابن اسحاق خپل مشهور عام سیرت کښې لیکی او نوور مورخینو هم پخپلوکتابونو کښې لیکلی دی چې د نجران نصرانیانو د وفد په طور د نبی کریم ﷺ خدمت کښې د شپیتو کسانویو وفد لیږلې وو او په هغوئ کښې څوارلس کسان د هغوئ سرداران وو او د هغوئ نومونه دادی.① عاقب چې د ده نوم عبدالمسیح وو.②سید چې دده نوم ایهم وو.③ ابو حارثه ابن علقمه چې د بکر بن وائل رور وو.④ عبدالله ⑤ اویس بن حارث⑥زید او قیس⑦ یزید او دده (⑧ ⑨) دواړه خامن ⑩ خویلد (۱۱) عمر (۱۲) خالد (۱۳) محسن.دا ټول څوارلس سرداران وو لیکن بیا په دوی کښې لوئې سرداران درې سړی عاقب چې د قوم امیر وو او عقل مند ګڼړلې شو او صاحب د مشورې مشهور وو.او دا خلق به دده په رائې مطمئن کیدل.او سید چې د دوی مشر پادری وو او ابو حارثه چې مدرس اعلی وو او د بنو بکر بن وائل د عربو قبیلو نه وو خو نصرانی شوې وو.او رومیانو به دده ډیر زیات خاطر کولو.او دده به ئې ډیر زیات عزت او قدر کولو.(۱) دا سړې د رسول الله ﷺ د صفتونو نه واقف وو او په مخکښنو کتابونو کښې ئې د رسول الله ﷺ صفتونه لوستی وو،د زړه نه د رسول الله ﷺ دنبوت قائل وو.او نصرانیانوکښې چې دده عزت او قدر وو،او هلته چې دده کوم منصب او مقام ده ته حاصل وو،د هغې د تلو د ویرې دې د حق لارې نه یوطرفته وو.

---

(۱) السیرة لابن هشام دلائل النبوة للبیهقی : ۳۸۲/۵، داروایت مرسل او ضعیف دې)-

غرض دا چې دا وفد مدينه منوره کښې د نبی کريم ﷺ خدمت کښې حاضر شو او په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ مازيګر مونځ نه فارغ ناست وو.دې خلقو نفيس ښکلې سپين لباس اغوستې وو.او ښکلې نرم څادرونه ئې اچولې وو.داسې معلوميدل لکه چې د بنو حارث بن کعب خاندان خلق وی.صحابه کرام ﷺ فرمائی چې د دوی پشان شان شوکت والا وفد بل رانغلو.هرکله چې د هغوئ د مونځ وخت شو نو رسول الله ﷺ اجازت سره ئې مشرق طرفته مونځ اوکړو.او په مسجد نبوی ﷺ کښې ئې د خپلې طر يقې مطابق مونځ ادا کړو.د مونځ نه پس ئې نبی کريم ﷺ سره خبرې اترې اوشوې.د هغه طرفنه خبرې کولو والا درې کسان ابو حارثه بن علقمه،عاقب يعنی عبدالمسيح او سيد يعنی ايهم.اګر چې دوی په شاهی مذهب باندې وو ليکن څه کارونو کښې ئې اختلاف وو.مسيح نسبت درې واړه خيالات د دوی وو،يعنی هغه پخپله الله دې،او د الله ﷻ ځوئې دې او د دريو نه دريم دې (نعوذبالله). الله ﷻ د دوی ددې ناپاک قول نه مبرا دې.او ډېر اوچت شان والا دې،

د عيسايانو د عيسی ﷺ د خدايئ دليل:- تقريباً دټولو نصرانيانو هم دا عقيده ده چې د مسيح د الله کيدو دليل دا وو چې هغه مړی ژوندی کوی او ړانده به ئې بينا کول،اوبيمارانو ته به ئې شفا ورکوله.د غيبو خبرې به ئې کولې،او ختې نه به ئې مرغئ جوړه کړه او بيا به ئې په هغې دم واچولو او هغه به والوتله.

د دوی د دليل جواب:- د دې جواب دادې چې دا ټولې خبرې د الله ﷻ حکم سره کيدلې.څکه چې د الله ﷻ نښې د الله ﷻ په خبرو باندې د ريښتيا کيدو او د عيسی ﷺ په نبوت باندې قائمې شی(يعنی دليل جوړ شی).

کومو خلقو چې عيسی ﷺ ته د خدائ ځوئې وئيلو د هغوی دليل:- کوموخلقو چې عيسی ﷺ ته د الله تعالی ځوئې وئيلو د هغوئ حجت دې چې د هغه په ظاهره څوک پلار نه وو.او په څانګو کښې ئې خبرې کړې وې.دا خبرې داسې وې چې ددې نه مخکښې نه وې شوې.

د دويمې ډلې د دليل جواب:- ددې جواب دادې چې دا هم د الله ﷻ د قدرت نښې دی چې خلق الله ﷻ لره داسبابو محکوم او عادت محتاج اونه ګڼړی.وغيره (مترجم).

په دريو کښې د دريم ګڼړلو عقيدې دليل:- او دريو کښې دريم ګڼړئ به ئې ددې وجې وئيل چې هغوئ خپل کلام کښې فرمائيلی وو چې مونږ اوکړل او زمونږ امر او زمونږ مخلوق،مونږ فيصله اوکړه. وغيره. نوکه الله ﷻ يواځې وې نو داسې به نه وې.بلکه مااوکړل اوماخپل مخلوق کښې فيصله اوکړه. وغيره.نو ثابت شو چې الله درې دی،پخپله الله او عيسی او مريم.

د دريمې ډلې د عقيدې د دليل جواب:- ددې جواب دادې چې د زمونږ لفظ صرف د لوئې دپاره دې او عظمت د پاره دی(مترجم).الله ﷻ ددې ظالمانو او منکرو د قول نه پاك او اوچت دې.ددې د ټولو باطلو عقيدو بيان په قرآن پاك کښې اوشو.

هرکله چې دې درې واړو رسول الله ﷺ سره خبرې اترې اوکړې نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې تاسو مسلمانان شئ،هغوئ اوئيل چې مونږ خو منلو والا يو.نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې نه تاسوته پکار دی چې اسلام قبول کړئ.هغوئ اووئيل چې مونږ خو ستا نه مخکښې مسلمانان يو.نو رسول الله ﷺ ورته اوفرمائيل چې نه ستاسو اسلام الله ﷻ ته قبول نه دې څکه چې تاسو الله ﷻ لره اولاد منئ او صليب ته سجده کوئ،د خنزيرغوښه خورئ.

شان نزول:- هغوئ اووئيل چې ښه ده دا خو اووايه چې د عيسی ﷺ پلار څوك وو؟په دې رسول الله ﷺ خاموش شو.دې وخت کښې د سورة آل عمران د شروع نه تر دې څائې پورې آيتونه ددې جواب کښې نازل شو.ابن اسحاق ددې مختصر تفسير بيانوی او ليکی چې رسول الله ﷺ دا تلاوت کړل او

هغوئ ئې پوهه کړل.د مباهلې دا ايت مبارك ئې تلاوت کړو او وې فرمائيل که تاسونه منئ نو راځئ چې مباهله اوکړو.

د عیسائی وفد د مباهلې نه تیخته:- په دې آوریدو سره هغوئ ټولو اووئیل چې ائې ابوالقاسم مونږ ته مهلت راکړه چې مونږ خپلو کښې مشوره اوکړو.نو بیا به تاسو ته ددې جواب درکړو.نو بیا هغوئ خانله کښیناستل او عاقب سره ئې مشوره اوکړه هغه ډیر هوښیار او عقل مند وو.هغه حتمی فیصله په دې الفاظوسره اوکړه چې ائې د نصرانیانو ډلې تاسوته یقین سره معلوم شو چې محمدﷺ د الله ﷻ رینښتونې رسول دې.او تاسو ته دا هم معلوم دی چې دعیسی ؑ حقیقت هم هغه دې چې کوم تاسو د رسول الله ﷺ نه واوریدلو او تاسو ته ښه معلوم دی چې کوم یو قوم د نبی سره خلاف شی نو نه د هغوئ مشران باقی پاتې کیږی او نه کشران.بلکه ټول په ټوله ختم شی.یاد ساتئ که تاسو د مباهله کولود پاره مخکښې شوئ نو تاسو به تباه شئ.نو یاد ساتئ چې هم دا دین قبول کړئ او که نه ئې منئ او د خپل دین او عیسی ؑ متعلق خپل خیالاتو باندې قائم اوسئ نو رسول الله ﷺ سره صلح اوکړئ او خپل وطن ته واپس شئ.

نو دې خلقو صلاح اومشوره اوکړه او بیا د نبی ؑ دربار ته حاضر شو او وې وئیل چې ائې ابوالقاسم ﷺ امونږ تاسو سره د مباهلې کولو دپاره تیار نه یو.تاسو په خپل دین اوسئ او مونږ به په خپلو خیالاتو یو.خو تاسو مونږ سره یو داسې صحابی اولیږئ چې هغه نه تاسو خوشحاله یئ او هغه زمونږ په مینځ کښې د مالی جګړو فیصله اوکړی.تاسو خلق مونږته ډیر زیات ګران یئ.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ښه ده تاسو ماسپخین بیا راشئ زۀ به تاسو سره یو امانتدار اولیږم.عمر فاروق ؓ فرمائی چې ما هیڅکله د سردار جوړیدو خواهش نه وو کړې سوا د هغه ورځې نه چې په کومه ورځ رسول الله ﷺ کوم تعریف کړې وونوما اووئیل چې ددې مصداق زۀ جوړ شم.ددې وجې زۀ په هغه ورځ وختی د ماسپخین مونځ ته لاړم.رسول الله ﷺ تشریف راوړو او د ماسپخین مونځ ئې اوکړو،بیائې ښی طرفته نظر واچولو او بیا ئې ګس طرفته.زۀ به بار بار په خپل ځائې اوچت اوچت کیدم چې رسول الله ﷺ نظر په ما اولږی.رسول الله ﷺ ډیر غور سره کتل او ابوعبیده بن جراح ؓ باندې ئې نظر پریوتلو او هغه ئې طلب کړو او ورته ئې اوفرمائیل چې دوی سره لاړ شه او د دوی د اختلافاتو فیصله حق سره اوکړه.نو ابوعبیده بن جراح ؓ هغوئ سره تشریف یوړو.ابن مردویه کښې دا واقعه همداشان منقول ده لیکن په هغې کښې د سردارانو شمیر دولس دې.او په دې واقعه کښې هم لږ شان طول دې او زیاتې خبرې دی پکښې.

ابو عبیده بن جراح ؓ د دې امت امین:- صحیح بخاری کښې حذیفه ؓ نه روایت مروی دې چې نجرانی سردار عاقب او سید د مباهلې ارادې سره رسول الله ﷺ لره راغلل.یو بل ته ئې اووئیل چې دا مه کوه،په الله قسم که دا نبی وی او مونږ ده سره مباهله اوکړه نو مونږبه سره د خپل اولاده تباه شو.بیا دواړه متفق شو او وې وئیل چې اتاسو چې مونږ نه څه طلب ګوئ نو مونږ به هغه ادا کړو.(یعنی د جزیې ورکول مو قبول دی).تاسو مونږ سره یو امین کس اولیږئ او هم امین به راسره لیږئ.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ښه ده زۀ به تاسو سره پورا او کامل امین کس اولیږم.د رسول الله ﷺ صحابه کرام ؓ یو خوابل خوانه په کتلوسره شو څه ګوری چې رسول الله ﷺ خوك منتخب کوی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ائې ابوعبیده بن جراح ؓ ته اودریږه.هرکله چې هغه اودریدو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې

دادې د دې امت امین.(۱)د صحیح بخاری یو بل حدیث کښې دي چې د هر امت یو امین وی او د دې امت امین أبوعبیده بن جراح ﷺ دې.(۲)

د ابو جهل،د یهودیانو،او د عیسایانو د وفد د عمل رد عمل په څه وو:- مسند احمد کښې د ابن عباس ﷺ نه مروی دی چې ابوجهل ملعون اووئیل که ما محمد ﷺ په کعبه کښې په مونځ اولیدو نو زهٔ به ترې څټ اووهم.فرمائي چې رسول الله ﷺ اوفرمائیل که هغه داسې کړې وې نو تاسو ټولو به کتلی وې چې فرښتو به دهغه مرغټې خفه کړې وو.او یهودیانو چې کله قرآن پاك ونیلی وو چې راشئ چې د دروغژنو دپاره دعا اوکړو نو که هغوئ دعا غوښتلې وې نو ټول په ټوله به هلاك شوی وو او خپل ځایونه به ئې په جهنم کښې کتلی وو.اوکومو نصرانیانو ته چې د مباهلې دعوت ورکړې شوې وو که هغوئ رسول الله ﷺ سره مباهله کړې وې نو په واپسئ کښې به د خپلو مالونو او اولاد نه خلاص شوی وو.په صحیح بخاری او صحیح مسلم کښې هم دا حدیث شته دې.امام ترمذی دې ته حسن وائی (۳)امام بیهقی په خپل کتاب دلائل النبوت کښې د نجران د وفد قصه ډیر په تفصیل سره ذکر کړې ده.مونږ هغه دلته نقل کوؤ.ځکه چې په هغې کښې ډیر زیات فوائد دی.اګر چې په هغې کښې غرابت هم دې.او دې مقام سره هغه ډیرزیات مناسبت لری.سلمه بن عبدیسوع دخپل نیکه نه روایت کوی اودې مخکښې نصرانی وو،بیا مسلمان شو چې رسول الله ﷺ دسورة طس (طاسین)قرآن پاک کښې د نازلیدو نه مخکښې اهل نجران ته خط اولیکلو او د هغې عبارت دا وو چې:

﴿ بسم اله ابراهیم واسحاق ویعقوب من محمد ن النبی رسول الله الی اسقف نجران واهل نجران اسلم انتم فانی احمد الیکم اله ابراهیم واسحاق ویعقوب اما بعد فانی ادعوکم الی عبادة الله من عبادة العباد و ادعوکم الی ولایة الله من ولایة العباد فان ابیتم فالجزیة فان ابیتم فقد اذنتکم بحرب والسلام ﴾

ترجمه:-یعنی دا خط زهٔ شروع کوم د ابراهیم ﷺ او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ د رب د نوم نه،دا خط دې د محمد ﷺ د طرفنه چې د الله تعالی رسول دې او نبی دې،سردار د نجران او اهل نجران طرفته،زهٔ ستاسو مخکښې د الله تعالی ثناء وایم چې د ابراهیم ﷺ او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ معبود دې،بیا زهٔ تاسو ته دعوت درکوم چې د بنده ګانو عبادت پریږدئ او د الله ﷻ عبادت طرفته راشئ؛او د بندګانو ولایت پریږدئ او د الله ﷻ ولایت طرفته راشئ،که تاسو دا نه منئ نو جزیه ادا کړئ او ماتحتی قبوله کړئ او که د دې نه هم انکار کوئ نو تاسو ته اعلان جنګ دې،والسلام .

په دې خط د اسقف رد عمل:- هرکله چې دا خط اسقف ته اورسیدو نو هغه په دې ډیرزیات اوویریدو او په رپیدو شو او شرحبیل بن وراعه ئې راوغوښتو.او شرحبیل د قبیله همدان نه وو او د سلطنت مشیر وو.هر کله چې به څه مشکل کار پیښ شو نو دې به دټولو نه مخکښې یعنی ایهم او سید اوعاقب نه هم مخکښې راوغوښتلې شو او ده سره به مشوره کولې شوه.هرکله چې دې راغلو نو اسقف ورته د رسول الله ﷺ خط مبارك ورکړو،هرکله چې هغه اولوستو نو اسقف ترې تپوس اوکړو چې څه خیال دې دې؟شرحبیل اووئیل چې بادشاه ته ددې خبرې ښه علم دې چې د اسماعیل ﷺ اولاد کښې د الله تعالی دیو نبی د راتلو وعده کړې شوې ده.څه پته لری چې هغه هم دا نبی وی.د نبوت امر کښې زهٔ څه رائې ورکولې شم؟.که په امور سلطنت کښې څه خبره وې نو ما به په خپلو دماغو باندې زور اچولې وو اوڅه خبره به مې کړیوه.اسقف هغه بیل کښینولواو عبدالله بن شرحبیل ئې راوغوښتو.دې دسلطنت مشیرانوکښې وو.اودحمیر قبیلې نه وو.هغه ته ئې خط ورکړو اوهغه اولوستو.د رائې تپوس ترې نه

---

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قصة اهل نجران : ۴۲۲۰. صحیح مسلم : ۲۴۱۹)-
(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قصة اهل نجران : ۴۳۸۲، صحیح مسلم: ۲۴۱۹)-
(۳) احمد: ۲۴۸/۱، صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة اقرا باسم.....۴۹۵۸، ترمذی: ۳۳۴۵)-

اوشو نوهغه هم دا اوئیل چې کوم مخکښې مشیر وئیلي وو.هغه هم بادشاه لرې کښینولو.بیائې جبار بن فیض راوبللو.اوهغه دبنوحارث قبیلې نه وو.هغه هم دااووئیل چې څه هغه دواړو مشیرانو وئیلي وو
د بادشاه خپلو عوامو ته رجوع کول:- هرکله چې بادشاه اوکتل چې ددې درې واړو مشیرانو رائې یوشان ده نو حکم ئې اوکړو چې ناقوس دې اوغړولې شي،اور دې بل کړې شي،او ګرجو کښې دې بیرغونه اوچت کړې شي.د هغوی دا طریقه وه چې کله به د سلطنت څه اهم کار پیښ شو او د شپې جمع کیدل به پکار وو نو همدا به ئې کول.او که د ورځې وخت به وو نو په ګرجو کښې به اور بل کړې شو او ناقوس به په زوره زوره سره غړولې کیدو.دې حکم سره څلورو واړو طرفونو ته اور بل کړې شو.او د ناقوس آواز هر یو لره بیدار کړو.او کله چې ئې بیرغونه اوچت اولیدل نو ټول دې وادئ کښې راجمع شو او دا وادي دومره اوږده وه چې یو تیز رفتار سور به ددې دیو سر نه بل سر پورې د سحر نه ترمابنامه پورې رسیدو.په دې کښې درې اویا کلي وو.هرکله چې دا ټول خلق جمع شو نو اسقف ورته د رسول الله ﷺ خط مبارك واورولو او تپوس ئې ترې اوکړوچې ستاسو څه رائې ده نوټولو عقل مندواووئیل چې شرحبیل بن وداعه،همدانی بن شرحبیل،اصبحی اوجباربن فیض لره په طور د وفد اولیږئ چې پوره معلومات راوړی.
د دې وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدل او رسول الله ﷺ استغنا:- اود دې ځائې نه دا وفد د درې واړو سردارئ کښې روان شو او مدینې منورې ته اورسیدو.هغوئ یو اوږد سفر اوکړو او هغوئ نقش و نګار والا د ریښمو اوږدې اوږدې جامې واغوستې او دسرو زورو ګوتې ئې په ګوتو کړې.او د خپلو څادرونو پلوونه ئې اوتړل او رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو او سلام ئې اوکړو.خو رسول الله ﷺ ورته جواب ورنکړو،ډیر وخت پورې ئې انتظار اوکړو چې رسول الله ﷺ څه خبره اوکړی خو د دې سرو زرو ګوتو او ریښمو جامو په وجه رسول الله ﷺ هغوئ سره خبرې اونکړې.بیا دا خلق د عثمان بن عفان رضی الله عنه او عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه تلاش کښې اووتل.او دې بزرګانو سره د هغوئ دا ړومبې ملاقات وو.دوی ئې د مهاجرینواو انصارو یو ډله کښې اولیدل.هغوئ ته ئې واقعه بیان کړه چې رسول الله ﷺ مونږ ته خط لیکلې دې او مونږ د هغې جواب ورکولو د پاره پخپله حاضر شوی یو.رسول الله ﷺ ته مو سلام اوکړو خو رسول الله ﷺ جواب رانکړو او ډیر وخت پورې د رسول الله ﷺ خدمت کښې ناست وو خو هغوئ مونږ سره څه خبره اونکړه.او آخر مونږ ستړی واپس شو.تاسو اوفرمائې چې آیا مونږ همداسې واپس شو.دوی دواړو علي بن ابوطالب رضی الله عنه ته اووئیل چې تاسو هغوئ ته جواب ورکړئ.علي رضی الله عنه اوفرمائیل چې زما خیال دې چې دا خلق د سرو ګوتې او ریښمو جامې اوباسی او هم هغه سفر والا لباس واچوی او دوباره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشي،نو هغوئ هم داشان اوکړل او په دې معمولي لباس کښې د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو.سلام ئې اوکړو،رسول الله ﷺ ورته د سلام جواب ورکړو،بیا ئې اوفرمائیل په الله ﷻ مې دې قسم وی دوی مخکښې هم ماته راغلی وو خو دوی سره شیطان وو.
اوس د سوال اوجواب خبرې اترې شروع شوې.رسول الله ﷺ به هم تپوس کولو او جواب به ئې هم ورکولو.دا شان هغوئ هم سائل وو او هم مجیب.آخر کښې هغوئ تپوس اوکړو چې د عیسی علیه السلام باره کښې تاسو څه وائې؟چې هغه مونږ خپل قوم ته اووایو.مونږ په دې خوشحال یو تاسو نبي یئ.او تاسو نه دا ستاسو په خوله مبارکه واورو چې تاسو دعیسی علیه السلام باره کښې څه وائې.نورسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ماسره خو ددې جواب نن نشته دې تاسو پاتې شئ زما رب چې ماته دې باره کښې څه اوفرمائی هغه به تاسو ته اووایم.
په دویمه ورځ هغوئ بیاراغلل نو هم په هغه وخت کښې نازل شوې آیت ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ﴾ د ﴿الْكَاذِبِينَ﴾ پورې تلاوت اوفرمائیلو،خو هغوی ددې خبرې منلو نه انکار اوکړو.په دویمه ورځ سحر سحر رسول

الله ﷺ حسن ؓ او حسين ؓ سره تشريف راوړو.دوی پسې فاطمه ؓ راروانه وه.په هغه وخت کښې د رسول الله ﷺ ډيرې بېبيانې وې.شرحبيل اووئيل چې تاسو ته پته ده د نجران ټوله وادی زما منی او زما رائې صحيح منی.واورئ په الله قسم دا معامله ډيره لويه ده که دا سړی ﷺ مبعوث شوې وی نو دټولو نه مخکښې به دده په نظر کښې مونږ مطعون يو.او د ټولو نه مخکښې به مونږ دده ترديد کوونکی جوړ شو.دا خبره به د دوی او د دوی د ملګرو د زړۀ نه لاړه نشی او مونږ باندې به څه نه څه مصيبت راشی.عربو کښې د ټولو نه زيات دوی ته نزدې زۀ يم او واورئ که دا سړې مرسل دې نو د مباهلې کولو په صورت کښې به په مخ د زمکې به زمونږ يو ويښته او نوك هم پاتې نشی.دده دواړو ملګرو اووئيل چې ائې ابو عامر ستاسو څه رائې ده؟ده اووئيل چې زما رائې ده چې مونږ هم دې حاکم جوړ کړو او چې څه حکم دې راکړی مونږ هغه منظور کړو،او دې به هيڅ کله خلاف عدل حکم نه راکوی. دې دواړو د ده خبره اومنله.نو شرحبيل رسول الله ﷺ ته ئې اووئيل چې زۀ د مباهلې نه بهتر څيز ستاسو په خدمت کښې پيش کوم.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چې هغه څه څيز دې؟ د نن ورځې اوشپې او د صبا دپاره چې تاسو مونږ ته څه حکم راکوئ هغه مونږ ته منظور دې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې شايد دا فيصله ستاسو نور خلق اونه منی.شرحبيل اووئيل چې تاسو دې باره کښې زما ددې ملګرو نه تپوس اوکړئ.رسول الله ﷺ دهغه دواړو نه تپوس اوکړو نو هغوئ جواب ورکړو چې د ټولې وادئ خلق د دوی په رائې روان دی.هلته يو کس هم داسې نشته دې چې دده فيصله اوغورزوی. نو رسول الله ﷺ دا درخواست قبول کړو او ورسره ئې مباهله اونه کړه.او هغوئ واپس شو.په دويمه ورځ هغوئ دوباره د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضر شو نو رسول الله ﷺ هغوئ ته يو تحرير ورکړو چې په هغې کښې د بسم الله نه پس دا مضمون وو چې دا تحرير د الله ﷻ د نبی محمد رسول الله ﷺ د طرف نه د نجران اوسيدونکو دپاره دې.په دوی باندې د الله ﷻ د رسول ﷺ حکم جاری وو.هره لمحه کښې اوهر سپين او تور کښې او هر غلام کښې ليکن د الله رسول ﷺ دا ټول هغوئ ته ورکوی،دوی دې هر کال صرف دوه زره حلې ورکوی،يو زر رجب کښې او زر په صفر کښې وغيره وغيره (١)

د ټولو نه وړومبئ جزيه:- پورا عهد نامه ئې هغوئ ته ورکړه،د ې نه معلوميږی چې د دوی دا وفد په نهمه هجرئ کښې راغلې وو.ددې وجې زهری فرمائی د ټولو نه مخکښې جزيه نجران والو رسول الله ﷺ ته ورکړې وه.او جزيه آيت د فتح مکې نه پس نازل شو.او هغه دا دې چې﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ﴾.دې آيت کښې اهل کتابو نه د جزيې اخستلو حکم شوې دې.

د مباهلې په صورت کښې د عذاب نازليدل:- ابن مردويه کښې دی چې عاقب او طيب رسول الله ﷺ ته راغلل او رسول الله ﷺ هغوئ ته د مباهلې د پاره اووئيل.او په صبا حضرت نبی کريم ﷺ حضرت علی ؓ،فاطمه ؓ ،حسن ؓ اوحسين ؓ سره تشريف راوړو.او هغوی ته ئې خبر اوکړو خو هغوئ قبول نه کړو.او خراج ورکول ئې منظورکړل.رسول الله ﷺ اوفرمائيل چې په هغه ذات قسم چې هغه زۀ حق سره راليږلې يم،که دې دواړو نه وو وئيلې نو په دوی باندې به په دې وادئ کښې اور وريدلې وو.جابر ؓ اوفرمائيل چې نَدْعُ أَبْنَاءَنَا﴾والا آيت د دوی باره کښې نازل شوې دې.﴿وَأَنْفُسَنَا﴾ نه مراد پخپله رسول الله ﷺ اوعلی ؓ ﴿أَبْنَاءَنَا﴾ نه مراد حسين ؓ اوحسن ؓ،﴿وَنِسَاءَنَا﴾ نه مراد فاطمه ؓ ده (٢) مستدرك حاكم وغيره کښې هم د دې معنی يو حديث مروی دې.(٣)

(١) دلائل النبوة للبهقی : ۳۸۴/۵، وسنده ضعيف.محمد بن ابی محمدمجهول دې)-
(٢) دلائل لابی نعيم: ۲۴۴، ددې سند کښې بشر بن مهران او محمد بن دينار راوی ضعيف دې.(الميزان ۳۲۵/۱،رقم: ۱۲۲۴، رقم: ۷۵۰۴)-
(٣) حاکم : ۵۹۳/۲)-

قوله تعالى:- اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ
بیاد الله ﷻ ارشاد دې چې مونږ کوم د عيسى ؑ شان بيان کړو دا حق او رښتيا دى.په دې کښې لږ هم كمې زياتې نشته دې.
قوله تعالى:- وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ۝
الله ﷻ د عبادت لائق دې بل څوك نشته دې.هم هغه غلبه والا او حكمت والا دې.
قوله تعالى:- فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِالْمُفْسِدِيْنَ
اوس هم كه دوى مخ واړوى او په نورو خبرو پسې ځى نو الله ﷻ هم داسې مفسدان او باطلو لره ښه پيژنى.دوى ته به بدترينه سزا وركوى.هغه ذات پورا قوت والا دې د هغه نه هيڅوك نشى تښتيدې.او نه څوك د هغه مقابله كولې شى.او هغه لوئې ذات تعريفونو والا دې.مونږ دهغه دعذابونو نه نه شو بچ كيدې مونږ د هغه د عذابونو نه پناه غواړو.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ
| اووايه| چې اې اهل کتابوا راشئ | يوې داسې خبرې ته
| ته دوئ ته اووايه چې ائې دكتاب(تورات اوانجيل)خاوندانو راشئ دې خبرې ته
سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ
چې يو شان ده| په منځ زمونږ|او په منځ ستاسوكښې|هغه دا چې نۀ به كوو عبادت | بغير دالله نه دبل چا
چې كومه زمونږ اوستاسومينځ كښې برابره ده| چې مونږ به دالله پاک نه سوا دبل هيچا عبادت نه كوؤ
وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا
او نۀ به شريكوؤ| هغه سره | هيڅ څيز | او نۀ به نيسى | بعضې زمونږ | بعضو لره | خدايان |
اوهيڅ څيزبه هغه سره (په عبادت كښې) نه شريكووا.......اوپه خپل مينځ كښې به د الله نه سوا يو بل ته
مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ۝
بغير دالله نه| نوكه هغوئ مخ واړوؤ| نو ورته اووايئ|چې گواهان وسئ|په دې چې مونږه| مسلمانان يو
رب نه وايو|نوكه دوئ ترې نه مخ اوگرزولو | نوتاسو اووائې چې (ښۀ ده) په دې خبره گواهان شئ چې مونږ تابعدار يو

قوله تعالى:- قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ
عيسايانوته دتوحيد دعوت:- يهوديانواو نصرانيانو او ددوى په شان خلقو ته داخطاب كيږى.دكلمې اطلاق په مفيده جمله باندې كيږى.لكه دلته كلمه وائى اوبيا ﴿سَوَآءٍ﴾سره ددې صفت نې بيان كړې دې د﴿سَوَآءٍ﴾معنى عدل او انصاف والا چې په دې كښې مونږ تاسو برابر يو.بيا ددې د تفسير هغه خبره دا ده چې د يو الله ﷻ عبادت اوكړئ او د هغه پاك ذات سره هيڅ بت لره شريك مه جوړوئ.او مه د بتانو عبادت كوئ اومه د صليب او نه د تصوير او نه د الله ﷻ نه سوا د بل چا او نه د اور او نه دبل څيز بلكه صرف دالله ﷻ وحده لاشريك عبادت كوئ،همدا دعوت د ټولونبيانو ؊ وو.لكه فرمان دې چې﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ﴾يعنى ستاسونه مخكښې چې كوم كوم رسول مونږ اوليږودټولو طرفته مو هم دا وحى اوكړه چې زما نه سوا هيڅوك د عبادت لائق نشته دې نو تاسو ټول زماعبادت كوئ.بل ځائې كښې ارشاددې چې﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ يعنى مونږ هرامت ته رسول اوليږلو اودا اعلان مو اوكړو چې دالله ﷻ عبادت كوئ او دهغه نه سوا د بل چا د عبادت نه ځان بچ كړئ.

قوله تعالى:- وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ
بيا فرماني چې خپلوکښې دې هم مونږ دالله ﷻ نه سوا دبل څوک رب نه جوړوو ،ابن جريج رحمه الله فرماني يعني د الله ﷻ نافرمانۍ کښې د يو بل اطاعت مه کوئ.حضرت عکرمه رحمه الله فرماني چې د الله ﷻ نه سوابل چا ته سجده مه کوئ.بيا که دا خلق دا انصاف والادعوت قبول نکړي نودوی لره په خپل اطاعت گزارئ باندې گواه جوړکړئ.مونږ دبخاری شريف په شرح کښې ددې واقعې تفصيل سره ذکر کړې دې.په هغې کښې دی چې ابوسفيان کله د قيصر روم دربار ته راوبللې شو او شاه روم ترينه د رسول الله ﷺ د نسب تپوس اوکړو نو اګر چې هغه په هغه وخت کښې کافر او د رسول دښمن وو د رسول الله ﷺ د خانداني شرافت اقرار ئې اوکړو.او دا شان د هر هر سوال ئې صفا صفا جواب ورکړو.دا واقعه د صلح حديبيه نه پس اوفتح مکه نه مخکښې شوې وه.ددې وجې قيصرروم دې سوال جواب کښې اوونيل چې﴿ آيا هغه ر سول ﷺ وعده خلافي هم کوئ؟.ابوسفيان اوونيل چې نه کوی ليکن اوس زمونږ هغه سره يومعاهده شوې ده،پته نشته چې په دې کښې به څه کوئ؟دلته صرف مقصد دادې چې ددې تولو خبرونه پس د رسول الله ﷺ نا مه مبارك پيش کيږی.چې په هغې کښې﴿ بسم الله ﴾الخ نه پس دا ليکلې کيږی چې دا خط د محمد د طرفه دې چې د الله ﷻ رسول ﷺ دې د هغه چا طرفته چې د روم بادشاه دې.د الله ﷻ طرفنه دې سلام وی په هغه چا باندې چې د رسالت متبع دې،دې نه پس د دې نه اسلام قبول کړه نو سلامتيا کښې به پاتې شې،اسلام قبول کړه الله ﷻ به تاته دوچند اجر درکړی او که تا مخ واړولو نو د ټولو رئيسانو بوج به په تا باندې وی.بيا ئې دا آيت مبارك اوليکلو.([1])
امام محمد بن اسحاق وغيره ليکلی دی چې د دې سورت يعني آل عمران نه واخله تر د اتياؤ نه زيات آيتونه د نجران د وفد باره کښې نازل شوی دی.امام زهری رحمه الله فرماني چې د ټولو نه مخکښې جزيه هم دې خلقو اداکړې ده.او په دې کښې مطلقا خلاف نشته دې چې دا آيت د جزيې د فتح مکه نه پس نازل شوې دې،نودا اعتراض پيداکيږی چې هرکله دا آيت د فتح مکې نه پس نازل شوې دې،بيا د فتح نه مخکښې رسول الله ﷺ دا آيت مبارك هرقل ته څنګه اوليکلو.د دې جواب ډيرو طريقو سره ورکولې شی،يوداچې ممکن دی چې داآيت دوه ځل نازل شوې وی دحديبيه نه مخکښې اوفتح مکې نه وروستو.
دويم جواب دادې چې ممکن دی چې د نجران د وفد باره کښې دسورة د شروع نه واخله تردې آيت پورې نازل شوی وی اوداآيت ددې نه مخکښې نازل شوی وی.په دې صورت کښې ابن اسحاق دا اوفرمائيل چې د اتياؤ نه زيات آيتونه ددې وفد باره کښې نازل شوی دی دا محفوظ نه دی څکه چې د ابوسفيان والا واقعه بالکل ددې خلاف ده.دريم جواب دادې چې ممکن دی چې دنجران وفد د حديبيه نه مخکښې راغلې وی.اوهغوئ چې څه منظور کړی وو دا صرف د مباهلې نه د بچ کيدو دپاره په طورد مصالحت ورکړی وی اوجزيه ئې نه وی ادا کړې.اودا د اتفاق خبره وی چې د جزيې دا آيت د د دې واقعې نه پس نازل شوې وی.چې دکومې سره دا واقعه اتفاقا ملحقه شوه.لکه عبدالله بن جحش رضي الله عنه د بدرنه مخکښې غزوه کښې دغنيمت مال په پنځو حصوکښې تقسيم کړواوپنځمه حصه ئې باقی اوساتله او نورې حصې ئې لښکر کښې تقسيم کړې.بيادې نه پس د غنيمت والا آيت ددې مطابق نازل شو اوهم دا حکم اوشو.
څلورم جواب دادې چې کيديشی دا احتمال وی چې رسول الله ﷺ کوم خط هرقل ته ليکلې وو په هغه خط کښې ئې دا خبره پخپله ليکلې وی او بيا د رسول الله ﷺ الفاظ وحی کښې نازل شوی وی.لکه دعمرفاروق رضي الله عنه د پردې د حکم باره کښې هم دغه شان يو آيت نازل شوې وو او د بدر قيديانو باره

[1]) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة ال عمران باب (قل يا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة....) : (۴۵۵۳)-

کښې هم د هغوئ موافقت کښې د الله ﷻ فرمان نازل شو.او د منافقانو د جنازې نه کولو په حقله هم دا خبره قائمه شوه.او مقام ابراهیم لره د مصلې خائې جوړولو باره کښې هم وحی نازله شوه﴿عَسٰی رَبُّهٗۤ اِنۡ طَلَّقَكُنَّ﴾هم د دوی په موافقت کښې نازل شو،نو دا آیت هم دا شان د رسول الله ﷺ د فرمان موافقت کښې نازل شو.او دا ډیر ممکن هم دی.

يٰۤاَهۡلَ الۡكِتٰبِ　لِمَ تُحَآجُّوۡنَ　فِىۡۤ　اِبۡرٰهِيۡمَ　وَمَاۤ اُنۡزِلَتِ

اې اهل کتابو | ولې جګړه کوئ تاسو | په | باره دابراهیم کښې|اونۀ دې نازل کړې شوې

اې دکتاب خاوندانوتاسو ولې مونږ سره دابراهیم ؑ باره کښې جګړه کوئ | حال دا چه تورات او انجیل

التَّوۡرٰٮةُ　وَالۡاِنۡجِيۡلُ　اِلَّا　مِنۡۢ بَعۡدِهٖ ؕ　اَفَلَا　تَعۡقِلُوۡنَ ﴿٦٥﴾　هٰۤاَنۡتُمۡ　هٰٓؤُلَاۤءِ

تورات | او انجیل | مګر | روستو دهغه نه| آیا نۀ لرئ|عقل تاسو | خبردار تاسو خو|هغه کسان یئ

خودهغه نه(په زرګونو کلونو پس)نازل شوی دی | نوتاسوپه دومره ښکاره خبره هم نه پوهیږئ | تاسوخوهغه خلق یئ

حَاجَجۡتُمۡ　فِيۡمَا　لَـكُمۡ　بِهٖ　عِلۡمٌ　فَلِمَ

چې بحثونه مو اوکړل| په هغه څه کښې|چې وو تاسو لره| په هغې کښې|څه علم | نو ولې |

چې په هغه مسئلو کښې موهم ښه جګړې کړې دی دکوموچه تاسو ته لږ ډیر علم وو| نو اوس ولې

تُحَآجُّوۡنَ　فِيۡمَا　لَيۡسَ　لَـكُمۡ　بِهٖ　عِلۡمٌ ؕ　وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ

بحثونه کوئ | په هغې کښې| چې نشته | تاسو دپاره |په هغې باندې | هیڅ علم | او الله پوهیږی

په هغه مسئلو کښې بحثونه کوئ په هغه چې تاسو دهغې نه هډوخبر هم نه یئ | اوالله پاک ډیرښۀ پوهیږی

وَاَنۡتُمۡ　لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿٦٦﴾　مَا كَانَ　اِبۡرٰهِيۡمُ　يَهُوۡدِيًّا　وَّلَا نَصۡرَانِيًّا　وَّلٰـكِنۡ

اوتاسو| نۀ پوهیږئ | نۀ وو | ابراهیم ؑ| یهودی | اونۀ عیسائی | بلکه

او تاسونه پوهیږئ | ....نه ابراهیم ؑ یهودی ....وو ....اونه نصرانی وو هغه خو

كَانَ　حَنِيۡفًا مُّسۡلِمًا ؕ　وَمَا كَانَ　مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ﴿٦٧﴾　اِنَّ　اَوۡلَى　النَّاسِ

ووهغه | یو مخیزې مسلمان | او نۀ وو هغه | دمشرکانونه | بیشکه | زیات نزدې | دخلقو نه

یومخیزمسلمان وو| اودمشرکانو په ډله کښې هم شامل نه وو| بیشکه خلقو کښې د ټولونه زیات نیزدې

بِاِبۡرٰهِيۡمَ　لَـلَّذِيۡنَ　اتَّبَعُوۡهُ　وَهٰذَا النَّبِىُّ　وَالَّذِيۡنَ

ابراهیم ته | خامخا هغه کسان دی|چې تابعداری نې کړی ده دهغه | او دا نبی دې | او هغه کسان دی

ابراهیم ؑ ته هغه کسان دی چې دهغه تابعداری نې کړې وه| ....اوداپیغمبر او ټول

اٰمَنُوۡا ؕ　وَاللّٰهُ وَلِىُّ　الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿٦٨﴾

چې ایمان نې راوړې دې|او الله دوست او مددګار دې | صرف دمؤمنانو |

مؤمنان ورته نزدې دی | ....اوالله پاک دمومنانو ملګرې دې |

دیهودو او نصرانیانو د بې علمۍ په بنیاد جګړې:- یهود ابراهیم ﷺ لره خپل ځان او نصرانیان ابراهیم لره خپل ځان ګڼرې اوخپلو ګڼبې به ئې په دې باندې بحث کولو.الله ﷻ په دې آیت مبارك کښې ددواړو د دعوو ترديد کوي.

د ایت شان نزول:- ابن عباس ﷺ فرمائي چې دنجران علماء لره د یهود علماء راغلل او د رسول الله ﷺ مخکښې د دوی جګړه شروع شوه.هر یوفریق به دا دعوی کوله چې ابراهیم ﷺ زمونږ نه وو(۱)نو په دې باندې دا آیت نازل شو.

قوله تعالى:- يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تُحَآجُّونَ فِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَمَآ أُنزِلَتِ ٱلتَّوْرَىٰةُ وَٱلْإِنجِيلُ إِلَّا مِنۢ بَعْدِهِۦٓ
چې ائې یهودو اتاسو ابراهیم ﷺ لره خپل ځان نه ولې شمیرئ؟ حالاتکه هغه زمانه کښې نه خوحضرت موسی ﷺ وو اونه انجیل اونه تورات.موسی ﷺ او دتورات کتاب خو خلیل الله ﷺ نه پس راغلی وو.دا شان ائې نصرانیانو تاسو ابرا هیم ﷺ ته نصرانی څنګه ونیلې شئ ؟حالاتکه نصرانیت خو د هغوئ نه ډیره موده پس ظاهر شوې دې.آیا تاسو دومره غټه خبره باندې هم نه پوهیږئ او عقل نه لرئ.

قوله تعالى:- هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ
اوبیادادواړه فرقې الله ﷻ د دوی دجګړو په وجه ملامته کوي.که تاسو دخپل دین باره کښې چې تاسو سره دې بحث مباحثه کوله نو د خیرخبره وه.تاسو خو د هغه باره کښې خبره کوئ چې تاسو ته ئې هم علم نشته دې.

قوله تعالى:- وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
تاسوته پکاردی چې تاسو ته دکوم څیز علم نه وی هغه علیم ذات ته اوسپارئ څکه چې هغه علیم ذات دهرڅیز علم لری.نو ددې وجې الله ﷻ فرمائي چې الله ﷻ ته معلوم دی اوتاسو ته هیڅ خبر نشته .

قوله تعالى:- مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا
اصل کښې ابراهیم خلیل الله ﷺ خو نه یهودی وو اونه نصرانی،هغه خود شرك نه بیزاره او د مشرکو نه بیل او صحیح اوکامل ایمان والا وو.او هغه بالکل مشرك نه وو.دا آیت دسورة توبې آیت پشان دې چې کوم مخکښې تیر شوې دې﴿وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ تَهْتَدُوا﴾ یعنی دا خلق وائي چې یهودی یا نصرانی جوړیدو کښې هدایت دې.الخ.

قوله تعالى:- إِنَّ أَوْلَى ٱلنَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا ٱلنَّبِىُّ...
بیافرمائي چې دټولو نه زیات د ابراهیم خلیل الله ﷺ د دین حقدار دهغوئ د زمانې خلق وواو اوس دا نبی حضرت محمد رسول الله ﷺ دې اوتاسو سره چې د مهاجرینو او انصارو ایماندارو کوم جماعت دې او په دوی کښې چې څوك هم ستاسو حمایت کوی قیامت پورې.

زما د زړهٔ دوست:- اورسول الله ﷺ فرمائي چې د هر نبی د زړه دوستان د نبیانو نه وی زما د زړه دوستان نبیانوکښې زما پلار ابراهیم خلیل الله ﷺ دې.رسول الله ﷺ ددې آیت تلاوت اوفرمائیلو(ترمذی وغیره) (۲)

قوله تعالى:- وَٱللَّهُ وَلِىُّ ٱلْمُؤْمِنِينَ
بیا فرمائي چې څوك هم د الله ﷻ رسول باندې ایمان لری الله تعالی ولی د مومنانو دې.

طَآئِفَةٌ	وَدَّتْ	
یوه ډله	خوښوی	
یوه ډله............		

(۱) ددې سند کښې محمد بن ابی محمدمجهول راوی دې (الضعفاء والمتروکین : ۹۲/۳ ، رقم: ۳۱۷۹)-
(۲) ترمذی کتاب التفسیر: باب و من سورة آل عمران : ۲۹۹۵)-

مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ

د اهل کتابو نه | چې په څه طریقه بې لارې کړې تاسو | او نهٔ بې لارې کوی هغوئ | مګر

داهل کتابو داغواړې چې (په څه چل)تاسو ګمراه کړې| خودوی صرف خپل خانونه ګمراه کوی

اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ

خانونه خپل| خو هغوئ نهٔ پوهیږی | اې اهل کتابو | ولې | انکار کوئ تاسو | دآیتونو دالله نه

او په دې هم پوهه نه دی |............ اې اهل کتابوتاسوولې دالله دآیتونه نه انکار کوئ

وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ۝ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ

او حال دا چې تاسو | پخپله ګواهی کوئ | اې اهل کتابو | ولې | ګډوئ تاسو |

سره دد دې چې تاسو ئې پخپله وینئ ګورئ | ائې دکتاب خاوندانوولې تاسو حق د باطل سره ګډ وډ کوئ

الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ ع وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ

حق دباطل سره | او پټوئ تاسو | حق | او تاسو | پوهیږئ | او اوونیل ایوې ډلې | د

............او ولې سره دعلمه حق پټوئ | ....اویوې ډلې د

مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِیْٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ

اهل کتابو نه | چې ایمان راوړئ | په هغه | چې نازل کړې شوې دې| په هغه کسانو |

داهل کتابو نه دا صلاح اوکړه چې دد دې پیغمبرپه منونکو کوم کتاب نازل شوې دې ....

اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ

چې ایمان ئې راوړې دې|په اول دورخ کښې | او انکار ئې اوکړو | په آخر دورځ کښې| دپاره ددے چې هغوئ

په هغې باندې سحروخت کښې ایمان راوړئ او ماښام بیا ترې نه انکار اوکړئ | امید دې چې په دې به

يَرْجِعُوْنَ ۝ ج وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ؕ قُلْ

واپس شی دایمان نه|اومهٔ منئ خبره دهیچا |مګردهغه چا| چې تابعداری کوی| ددین ستاسو | اووایه اې نبی

نورخلق هم واپس شی | (اوپه خپلو کښې ئې اوونیل چې)دخپل مذهب دسړې نه بغیردچا خبره مه منئ ورته اووایه

اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ يُّؤْتٰٓى اَحَدٌ مِّثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ

بیشکه | اصل هدایت | هدایت دالله دې | چې ورکړې شی | یو کس ته |په مثال دهغې | چې ورکړې شوې وو تاسو

چې هدایت دالله هدایت دې |اودا د هغه ورکړه ده | چې چاته ورکړې شی | الکه چې مخکښې تاسو ته درکړې شوې وه

اَوْ يُحَآجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ج

یا قوی دلیل راوړی خلق ستاسو خلاف|په پیشئ | ادرب ستاسو کښې|اووایه | چې بیشکه فضل | په اختیار دالله کښې دې

یا داسې خودنه اوشوه چې دالله په دربارکښې به په تاسو باندې غالب راشی| ورته اووایه چې فضل خودالله په لاس کښې دې

يُؤْتِيهِ	مَنْ	يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ	وَاسِعٌ	عَلِيْمٌ	يَّخْتَصُّ	بِرَحْمَتِهٖ
ورکوی هغه	هغه چاته	چې اوغواړي	او الله	فراخه نظر والا	پوهه دې	هغه خاص کوی	په رحمت خپل سره
چې په چاباندې اوغواړي نو فضل پرې اوکړي			اودالله رحمت فراخه دې		هغه په هرڅه پوهه دې	اوبه خپل رحمت	

مَنْ	يَّشَآءُ	وَاللّٰهُ	ذُوالْفَضْلِ	الْعَظِيْمِ
هغه څوک	چې اوغواړي	او الله	خاوند دفضل	لوئې دې
سره هغه څوک خاص کوی چالره چه اوغواړي		اودالله پاک فضل ډيرلوئې دې		

قوله تعالى:- وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ......

د يهوديانو د خرابو عادتونو ذكر:-دلته د هغه يهوديانو بيان كيږي چې حسد كوی او دوی ته اوګوره چې مسلمانانو نه څنګه سوزي.د دوی د دهوكه كولو رنګ په رنګ پټ په پټه تركيبونه كوی اوڅنګه رنګ په رنګ دمكراوفريب جالونه خوروی.حالانكه اصل كښې ددې ټولو څيزونو وبال پخپله په دوی باندې دې ليكن دوی ته ددې شعور نشته دې،

قوله تعالى:- يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ......

بيادوی ته ددوی ذليل حركت يادوی چې ربښتيا ورته معلوم دی اوحق ورته معلوم دی اوبيا هم دوی دالله تعالى د آيتونو نه منكر دی.

قوله تعالى:- يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ

د علم نه باوجود په دوی كښې دا بد خصلت دې چې حق اوباطل لره خپلو كښې يوځائې كوی او د دوی په كتابونوكښې چې كوم خصلتونه دحضرت نبی كريم ﷺ دی هغه پټوی.

قوله تعالى:- وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ....

ددهوكې وركولو چې كوم صورتونه جوړوی په هغې كښې يو دا بيانيږي چې په خپلوكښې مشوره كوی چې صبا به ايمان راوړو او مسلمانانو سره به مونځونه كوو او ماښام به بيا مرتد جوړ شو چې د جاهلو خلقو زړه كښې خيال راشی چې آخردا خلق چې مرتدشوی دی نو ظاهر دی چې هغوئ په دې دين كښې نقصان يا بدی اوګوری نو څه عجيبه ده چې دوی كښې څوك زمونږ طرفته راشی.(۱)دا يو حيله وه چې شايداكمزوری ايمان والا واپس راشی چې داپوهه خلق چې كله دې دين ته راشی او مونځونه كوی،بيا چې كله دوی واپس دا دين پريږدی نو ضرور به ئې دلته څه خرابی او نقصان ليدلې وی.

قوله تعالى:- وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ......

دې خلقو به وئيل چې بهروسه خپلو باندې كوئ مسلمانانو باندې مه كوئ او نه خپل رازونه هغوئ ته ښكاره كوئ اونه دخپل كتاب خبرې هغوئ ته ښكاره كوئ چې دې سره دوی ايمان راوړی.او الله تعالى سره هم د دوی دپاره مونږ باندې څه حجت جوړ شی.

قوله تعالى:- قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ.....

نوالله ﷻ فرمائی چې ائې نبی ﷺ اووايه چې هدايت خودالله ﷻ لاس كښې دې اوهغه پاك ذات د مومنانوزړونو لره په دې څيزباندې دايمان راوړلودپاره راضی كوی چې كوم الله ﷻ نازل كړې دې هغوئ ته دې باندې كامل ايمان نصيب كيږی اګر چې تاسودنبی امی ﷺ صفتونولره پټوئ،بيا به خوش قسمته خلق د رسول الله ﷺ د نبوت نښې په يو نظر اوپيژنی.

---

(۱) الطبری: ۵۰۸/۶)-

قوله تعالى:- اَنْ يُّؤْتٰۤى اَحَدٌ مِّثْلَ مَاۤ اُوْتِيْتُمْ
داشان هغوئ به ونيل چې تاسو سره کوم علم دې هغه مسلمانانو ته مه ښکاره کوئ چې تاسو نه دا ازده کړې او ستاسو پشان شي. بلکه دخپل ايماني قوت په وجه ستاسونه مخکښې شي.

قوله تعالى:- اَوْ يُحَاۤجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ
ياد الله ﷻ مخکښې د دوی دليل اوحجت قائم شي. يعني پخپله ستاسو دکتابونو نه هغوئ تاسو باندې الزام اولګوي. او تاسوباندې ستاسو دليلونه او حجتونه قائم کړي.

قوله تعالى:- قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ: الله ﷻ فرمائي چې ته اووايه چې فضل خو دالله ﷻ لاس کښې دې او چا لره اوغواړي نو د حق لارې ته ئې واړوي. او اسلام کلمې نه ئې کونړ کړي. او د صحيح پوهې نه ئې محروم اوساتي. د هغه ټول کارونه د حکمت نه ډك وي هغه پاك ذات وسعت علم والا دې.

قوله تعالى:- يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ
چې چاته اوغواړي نو په هغه خپل رحمت خاص کړي اوهغه ډير لوئي فضل والادې، انې مسلمانانو! هغه پاك ذات تاسو باندې ډير زيات احسانات کړې دی، ستاسو نبی ﷺ ته ئې په ټولو نبيانو ؑ باندې فضيلت ورکړې دې او ډير کامل اوهر حيثيت سره پورا شريعت ئې تاسوته درکړو.

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ
او داهل کتابونه
| اوپه اهل کتابو کښې

مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُّؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ
ځينی هغه څوك دی که ته امين اوګرځوې هغه سره| ډيرمال |واپس به اداکوی هغه| تاته | اوځينی ددوئ نه| هغه څوك دی
داسې(امانت ګر)هم شته | که ته ورسره ډير مال امانت کيږدې | نوهغه به تاته پوره پوره درکړي| او څوک

اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِيْنَارٍ لَّا يُؤَدِّهٖۤ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَاۤئِمًا ؕ
که ته امين اوګرځوې هغه سره|يوه اشرفئ | نو نه به درکوی هغه| تاته |مګر اچې ئې هميشه ته|په سر دهغه ولاړ
په کښې داسې دی که ديو دينار اعتبار پرې اوکړې نوتردهغې به ئې درنکړي ترڅوچې ورته دسردپاسه ناست نه ئې

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبِيْلٌ ۚ
دا کار په سبب ددې دې چې بيشکه دوئ | وائی اچې نشته |په مونږ باندې|په حق داميانو کښې | څه لار دګرفت
داپه دې وجه چې ددوئ داخيال دې | چې داميانو(عربو مشرکانو)په باره کښې مونږ نه هيڅ تپوس نه کيږی

وَيَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى
اووائی دوئ | په الله باندې | دروغ |حال دا چې دوئ| پوهيږی | ولې به تپوس نه وی |هر چاچې پوره کړه
اودوئ په الله باندې دروغ وائی | او په دې پوهيږی |..................آخرولې به تپوس نه کيږی هرڅوک

بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ۝
وعده خپله | او بچ ئې کړو ځان دبدئ نه|نو بيشکه الله | خوښوی |پرهيزګار خلق|
چې خپله وعده پوره کوی|وځان دوعده خلافئ نه بچ ساتی، |نوپرهيزګار خلق دالله پاک خوښ دی |

کثرت د یهودیانو خیانت کړووخو ولې بعضې په کښې امانت داره هم وو:- الله ﷻ مومنان دیهودو په خیانت باندې متنبه کوی چې ددوی دهوکې پسې دې نه ځی،

قوله تعالی:- وَمِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُّؤَدِّهٖٓ إِلَيْكَ
په دوی کښې خوبعضې امانتدار دی اوبعضې ډیر لوئې خائن دی.بعضې خو داسې دی که دهغوئ په امانت کښې خزانې وی نوهغوئ به ئې واپس کړی،نودوی به په وړو وړو څیزونو کښې څنګه خیانت اوکړی؟

قوله تعالی:- وَمِنْهُمْ مَّنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِيْنَارٍ لَّا يُؤَدِّهٖٓ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا
اوبعضې داسې بددیانت دی چې یودینارهم نه واپس کوی اوکه دوی سره مو معامله راشی نو د برابرئ تقاضا کوئ او حق غواړئ نو شاید چې ستاسو امانت ترې راوزی ګنی دوی به ئې هضم کړی.هرکله چې دوی په یو دینارکښې بددیانتی کوی نوزیات رقم به څنګه پرېږدی.دلفظ قنطار پوراتفسیر د سورت په اول کښې تیر شوې دې او دینار خو مشهور څیز دې.

د دینار وجه د تسمیې:- ابن ابی حاتم کښې دمالك بن دینار رحمه الله قول مروی دې چې دینار ته په دې وجه دیناروائی چې هغه دین یعنی ایمان هم دې اونار یعنی اور هم.مطلب دا که حق سره ئې واخلې نو دین اوکه په ناحقه ئې واخلې نو نار یعنی اور دې.

په دې موقع باندې حدیث بیانول هم مناسب معلومیږی چې کوم په صحیح بخاری کښې ځائې په ځائې دی.او په کتاب الکفالة کښې پورا دی.رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې بنی اسرائیلو کښې یو سړی دبل سړی نه زر دیناره قرض اوغوښتل،هغه اووئیل چې ګواه راوله.جواب ئې ورکړو چې ګواهی د الله ﷻ کافی ده.وې وئیل چې ضمانت راوړه نو وې وئیل چې د الله ﷻ ضمانت کافی دې.وې وئیل تا رښتیا اووئیل اود واپس کولو موده ئې مقرر کړه او ورته ئې زر دیناره ورکړل.دې د سمندر په سفر روان شو او خپل کار ئې اوکړو.هرکله چې موده پوره شوه نو دې د سمندر غاړې ته لاړو چې کشتئ ملاؤ شی او په هغې کښې سور شی او لاړ شی رقم اداکړی.خو هیڅ یو جهاز ملاؤ نشو.هرکله چې ده اوکتل چې په وخت نشی رسیدې نو ده یو لرګې واخستو او هغه په مینځ کښې ډډ وو او په هغې کښې ئې زر دیناره کیخودل او یو پرچی ئې اولیکله او بیا ئې دهغې خوله بنده کړه او د الله ﷻ نه ئې دعا اوکړه چې ائې الله ﷻ اتاته ښه معلوم دی چې ما د فلانی سړی نه زر دیناره قرض اخستی وو او هغه زما نه ضمانت غوښتلې وو او ما ورته ته ضمانت کښې ورکړې وې او هغه په دې باندې خوشحاله شوې وو.او ګواه ئې اوغوښتلو نوما ورته ته په ګواهئ کښې ورکړې.او په دې باندې هغه خوشحاله شو.اوس وخت مقرر پورا کیدو والا دې نو ما خو ډیر کوشش اوکړو چې کشتئ تلاش کړم او لاړم شم او هغه ته د هغه قرض ورکړم لیکن کشتئ ملاؤ نشوه.اوس زه دا رقم تاته سپارم او سمندر کښې ئې اچوم او دعا کوم چې دا رقم هغه ته اورسی.بیا ئې دا لرګې سمندر کښې واچولو اولاړو.لیکن بیا هم دکشتئ تلاش کښې وو چې ملاؤ شی چې لاړ شم.بل طرفته هغه سړی چې اوکتل چې دقرض واپس کولو وخت پورا شوې دې او نن هغه ته راتلل پکار دی نو هغه هم د سمندر غاړې ته راغلو چې نن به هغه رازی او زما رقم به واپس کوی یابه ئې د چا په لاس رالیږی.خو هرکله چې مابښام شو او هیڅ کشتئ رانغله د هغه طرفنه نو دې واپس شو،د سمندر په غاړه ئې یو لرګې اولیدو،ده اووئیل چې هسې هم خالی روان یم راشه دا لرګې هم ځان سره واخله،دا به اوچ کړم،د بلولو دپاره خو به پکار راشی.هرکله چې کور ته اورسیدو نو دا لرګې ئې اوڅیرلو نو ددې نه اشرفئ راوتلې،هرکله چې ده اوشمیرلې نو پوره زر دیناره وو.چې پر چې ئې اوکتله او هغه ئې اولوسته.بیا یو ورځ هغه سړې راغلو او ده ته ئې زر د یناره پیش کړل او ورته ئې اووئیل چې داواخله ستا رقم،ماته معافی اوکړه،ما ډیر کوشش اوکړو چې وعده خلافی اونشی خو کشتئ ملاؤ نشوه اوپه دې کښې وخت تیر شو.نن راته کشتئ ملاؤ شوه او ستا رقم حاضر دې.هغه

تپوس اوکړو چې ولې تازما رقم ليږلی نه دی څه،ده اووئيل چې ما خو درته اووئيل چې کشتۍ ملاؤ نشوه.هغه ورته اووئيل چې خپل رقم واپس واخله اوپه خوشحالۍ خوشحالۍ واپس شه،تاچې کوم لرګی کښې رقم رالیږلی وو او هغه دې﴿ توکل علی الله ﴾سره سمندر کښې اچولی وو الله ﷻ ماته رارسولی دی.او ما خپل رقم وصول کړې دی.(۱)داحديث بخاری شريف کښې تعليق سره هم دی ليکن د جزم صيغې سره او بعضو ځايونو کښې نورو سندونو سره هم دی.او نورو کتابونو کښې هم روايت دی.

قوله تعالٰی: ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ

بیا فرمائی چې امانت کښې خيانت کول،د حقدار حق نه ادا کول،په دې باندې راضی کوونکې څيز د دوی غلط خيال دی چې د دې بد دينو او جاهلانو مال خوړولو کښې مونږ ته څه حرج نشته مونږ باندې دا مال حلال دی.

قوله تعالٰی:- وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

نو په دې باندې الله ﷻ فرمائی چې دا په الله ﷻ باندې دروغ دی.او ددې علم هغوی ته پخپله هم شته دی.ځکه چې د دوی په کتابونو کښې الله ﷻ ناحق حرام کړی وو.ليکن دا بيوقوفان د خپل زړهٔ منی او چې کومې خبرې د دوی زړه ته ښه لګی هغې ته د شريعت نوم ورکوی.

د عبدالله بن عباس ﷺ نه په دې حقله د مسلمانانو پوښتنه:- ابن عباس ﷺ نه خلق د مسئلې تپوس کوی که د ذمی کفارو چرګې چيلۍ وغيره مونږ ته کله په غزوه کښې ملاؤ شی نو مونږ خيال کوؤ چې د دې په اخستلوکښې څه حرج نشته دی.نو ابن عباس ﷺ اوفرمائيل چې هم دغه شان خيال د اهل کتابو هم وو چې د امیانو مال اخستلو کښې مونږ باندې هيڅ حرج نشته.واورئ!هر کله چې هغوئ جزيه اداکوی نو د هغوئ تاسو باندې هيڅ مال حلال نه دی اوکه هغوئ ئې خوشحالۍ سره درکوی نو خير دې دا بله خبره ده.(عبدالرزاق) (۲)سعيد بن جبير رحمه الله فرمائی چې کله اهل کتابو نه رسول الله ﷺ دا خبره واوريدله نو وې فرمائيل چې د الله ﷻ دښمنان دروغژن دی.دجاهليت ټولې خبرې زما د پښو لاندې ختمې شوې خو امانت به د هر فاسق فاجر هم ادا کول غواړی.(۳)

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ.....

بياارشاد فرمائی ليکن چې کوم سړې خپله وعده پورا کړی او ويريږی او اهل کتاب وی او بيا په رسول الله ﷺ باندې ايمان راوړی او دا وعده ټولو نبيانو ﷺ کړې ده او ددې وعدې پابندی په دې ټول امت باندې هم ده بيا الله ﷻ چې کوم څيزونه حرام کړی دی د هغې نه پرهيز اوکړی او د هغهٔ دشريعت اطاعت اوکړی او د رسولانو خاتم او د نبيانو د سردار د محمد ﷺ پورا تابعداری اوکړی نو هغه متقی دی اومتقيان د الله دوستان دی.

إِنَّ الَّذِينَ										
بيشکه هغه کسان										
بيشکه څوک چې										
يَشْتَرُونَ	بِعَهْدِ اللَّهِ	وَأَيْمَانِهِمْ	ثَمَنًا قَلِيلًا	أُولَٰئِكَ	لَا	خَلَاقَ	لَهُمْ			
چې اخلی	په وعده الله	او په قسمونو خپلو باندې	قيمت لږ	دا کسان چې دی	نشته	حصه	ددوئ دپاره			
دالله پاک سره کړې وعده اوخپل قسمونه په لږو روپو خرڅ کړی	نوهغوئ دپاره هيڅ حصه									

(۱) صحيح بخاری کتاب الکفالة باب الکفالة فی القرض : ۲۲۹۱، تعليقا)-

(۲) عبدالرزاق فی التفسير: ۴۱۹/۱)-

(۳) الطبری : ۷۲۶۶، عن سعيد بن جبير، دارو ايت مرسل يعنی ضعيف دی)-

فِي الْاٰخِرَةِ	وَلَا	يُكَلِّمُهُمُ	اللّٰهُ	وَلَا	يَنْظُرُ	اِلَيْهِمْ	يَوْمَ	الْقِيٰمَةِ
په آخرت کښې	او نۀ به	خبرې اوکړي ددوئ سره	الله	او نۀ به	اوګوري	دوئ ته	په ورځ	دقيامت
په آخرت کښې نشته | اوالله پاک په ورسره دقيامت په ورځ خبرې نه کوي | اونه بۀ ورته ګوري								
وَلَا	يُزَكِّيْهِمْ	وَلَهُمْ	عَذَابٌ	اَلِيْمٌ				
اونۀ به	پاک کړي دوئ	اومقرر دي دوئ لره	عذاب	دردناک				
اونه به ئې (دګناهونونه) پاک کړي | اودداسې خلقو دپاره دردناک عذاب دې |								

قوله تعالى:- اِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا......

درې خوش بخته او درې بد بخته سړي:- يعنى چې کوم اهل کتاب د الله ﷻ د وعدې خيال نه ساتی اونه د رسول الله ﷺ اتباع کوی اونه د رسول الله ﷺ صفتونه خلقو ته بيانوی او نه د رسول الله ﷺ متعلق بيان کوی.او دا شان په دروغه قسمونه خوری او دې بدکارونو سره هغوئ ددې ذليلې اوفانی دنيا نه فائده حاصلوی.نو ددې خلقو دپاره آخرت کښې هيڅ حصه نشته.او نه به الله ﷻ دوی سره څه د محبت او مينې خبره اوکړي او نه به دوی ته د رحمت په نظر ګوری او نه به دوی لره د دوی د ګناهونو نه پاک کړي بلکه د دوی جهنم ته د داخليدو حکم به کوی.او دوی لره به هلته دردناک عذاب وی.ددې آيت متعلق ډير احاديث هم دی.چې په هغې کښې ډير کم دلته بيانيږی.

① مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې درې قسمه خلق دی چې هغوئ سره به نه الله ﷻ کلام کوی اونه به د قيامت په ورځ ورته د رحمت په نظر ګوری او نه به هغوئ لره پاک کړي.ابوذر ﷛ چې داواوريدل نو وې وئيل چې دا کوم خلق دی،يارسول الله ﷺدوی خوډير نقصان کښې دی.رسول الله ﷺ درې ځل همدا اوفرمائيل اوبيا ئې جواب ورکړو چې دګيټو نه لاندې کپړا زوړندولووالا،په دروغه قسم خوړلو والا اوچا ته د ورکړې نه پس په هغه د احسان زباتنه.مسلم وغيره کښې هم دا حديث دې.(١)

② مسنداحمد کښې دی چې ابو احمس ﷬ فرمائی چې زۀ ابوذر ﷛ سره ملاؤ شوم او هغوئ ته مې ذکر اوکړو چې ما اوريدلی دی چې تاسود امام احمد بن حنبل ﷬ نه يوحديث بيانوئ،نو وې فرمائيل چې واوره زۀ خو رسول الله ﷺ باندې دروغ نشم وئيلې هر کله چې ما هغه د رسول اللهﷺ نه اوريدلې وی وايه هغه کوم حديث دې؟ما اووئيل چې درې قسم خلقو لره الله ﷻ دوستان کوی او درې قسمه خلقو سره دښمنی کوی.نووې فرمائيل چې آو ما دا حديث بيان کړې هم دې او ما دا د رسول الله ﷺ نه اوريدلې هم دې.ماتپوس اوکړو چې کوموکومو خلقو لره دوستان کوی.نو وې فرمائيل چې هغه دې چې دالله ﷻ دښمنانوسره مقابلې د پاره جهاد کوی او دې شهيد شی يا فتح اومومی او واپس شی.دويم هغه سړې چې يو قافلې سره مسافر وی،د شپې ناوخته پورې قافله روانه وی تر دې چې ټول سترې شی اويو ځائې پړاؤ واچوی اوټول دستړوالی له کبله اوده شی خودا سړې ويښ وی او په مونځ کښې مشغول وی تر دې چې د تلو وخت کښې ټولو لره راپاسوی.دريم هغه سړې دې چې څوك ده ته تکليف اورسوی او دې په هغې باندې صبر اوکړی تر دې پورې چې ده ته مرګ راشی.ما اووئيل چې هغه درې کسان کوم دی چې د هغوئ نه الله ﷻ خفه وی؟وې فرمائيل چې ډيرقسمونو خوړلووالا تاجر،او کبر کولو والا فقير اوهغه بخيل چې د هغه د لاسه کله احسان اوشی نوبيا دهغې زباتنې ته کښينی.داحديث دې سند سره غريب دې..(٢)

---

(١) احمد:١٤٨/٥، صحيح مسلم كتاب الايمان باب بيان غلط تحريم اسبال الازار :.....: ١٠٦)-

(٢) احمد:١٥١/٥،وسنده ضعيف)-

③ مسند احمد کښې دی چې د کنده قبلې یو سړی امروالقیس بن عامر د یو حضرموتی سړی سره جنګ اوشو او د دوی دا جنګ د زمکې باره کښې وو.او دوی د رسول الله ﷺ خدمت کښې حاضرشو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې حضرمی دې ثبوت پیش کړی.ده سره هیڅ ثبوت نه وو.نو بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې اوس دې کندی قسم اوخوری.نو حضرمی اوونیل چې یارسول الله ﷺ هر چې دده په قسم باندې فیصله کول دی نو په الله مې دې قسم وی چې بیا خو زما زمکه لاړه.نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې کوم کس د دروغو په قسم سره د بل مال خپل کړی نو دې چې کله د قیامت په ورځ الله ﷻ سره ملاؤ شی نو الله ﷻ به دده نه خفه وی.بیا رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړو نو امروالقیس اوونیل چې یارسول الله که څوك نې پریږدی نو هغه ته به څه اجر ملاویږی؟نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې جنت.نووې وئیل چې یارسول الله ﷺ تاسو ګواه اوسئ:ما هغه ټوله زمکه د ده په نوم کړه.دا حدیث نسائی کښې هم دې..(¹)

④ مسنداحمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې کوم سړی په دروغه قسم اوخوری چې په دې باندې دبل مال واخلی نو کله چې دې الله تعالی سره ملاویږی نو الله ﷻ به ده باندې غصه وی.اشعث ؓ فرمائی چې دا زما باره کښې دی.زما او د یو یهودی شریکه زمکه وه.هغه زما د زمکې نه انکار اوکړو.ما هغه رسول الله ﷺ لره راوستلو.رسول الله ﷺ ماته اوفرمائیل چې تاسره څه ثبوت شته دې.ما اوونیل چې نه.رسول الله ﷺ هغه یهودی ته اوونیل چې ته قسم اوخوره.ما اوونیل چې یارسول الله ﷺ دې به قسم اوخوری او زما مال به دې واخلی.نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو.دا حدیث بخاری او مسلم شریف کښې هم دې..(²)

⑤ مسند احمد کښې دی چې حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چې رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چې کوم سړې دیومسلم مال بغیر د حق نه واخلی نو هغه به الله ﷻ سره په دې حال کښې ملاویږی چې الله ﷻ به دده نه خفه وی.هلته اشعث بن قیس ؓ هم راغلواو وې فرمائیل ابوعبدالرحمان څه حدیث بیانوی؟مونږ ورته دوباره اوونیلو نو وې فرمائیل چې دا حدیث زما باره کښې رسول الله ﷺ فرمائیلی دې.زما د تره خونې سره زما په یو کوهی باندې جنګ وو او هغه کوهی د هغه په قبضه کښې وو.هرکله چې مونږ خپله مقدمه رسول الله ﷺ ته یوړه نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ته خپل دلیل پیش کړه چې دا کوهې ستا دې ګنی دده قسم باندې به فیصله کیږی.ما اوونیل چې یارسول الله ﷺ!ماسره خو څه دلیل نشته دې او که دده په قسم باندې معامله پاتې شوه نو دې به زما کوهې واخلی،زما مقابله کښې یو فاجر سړې دې.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ داحدیث اوفرمائیلو او ددې آیت تلاوت نې اوفرمائیلو.(³)

⑥ مسنداحمدکښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې د الله تعالی څه بندګان داسې دی چې هغوئ سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبرې نه کوی او نه به هغوئ طرفته ګوری.تپوس ترې اوشو چې یارسول الله ﷺ هغه کوم سړی دی؟وې فرمائیل چې د خپل مورپلار نه بیزاره شوې او د دوی نه بې رغبته جینئ او د خپل اولاد نه بیزاره او بیل شوې پلار،اوهغه سړې چې په هغه باندې دیو قوم احسان دې او هغه ددې نه انکاری دې او ددې نه سترګې اړوی او ددوی نه یو طرفته درومی..(⁴)

د ایت شان نزول:-

(¹) احمد:۱۹۲/۵، السنن الکبری للنسائی : ۵۹۹۶، وسنده صحیح)-

(²) احمد:۲۱۱/۵،صحیح بخاری کتاب الشهادات باب سوال الحاکم المدعی : .... ۲۶۶۶،صحیح مسلم: ۱۳۸)-

(³) احمد:۲۱۲/۵)،-

(⁴) احمد:۴۴۰/۵)-

⑦ ابن ابی حاتم کښې دی چې عبدالله بن ابی اوفی ﷺ فرمائی چې یوسړی خپله سودا بازار کښې د خرڅولو دپاره کیخودله اوقسم ئې اوخوړو چې ددې مانه دومره دومره قیمت راکولو(خو ما خرڅه نه کړه)او دا ددې دپاره وو چې څوك مسلمان دهوکه شی.نو دا آیت نازل شو.صحیح بخاری کښې هم دا حدیث شته دې.([1])

⑧مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائی چې دریو سړو سره به الله ﷻ دقیامت په ورځ خبرې نه کوی او نه به هغوئ طرفته ګوری او نه به هغوئ لره پاك کړی.او د هغوئ دپاره دردناك عذاب دې.یو هغه سړې چې ده سره بچ شوې اوبه شته او دې ئې یو مسافرته نه ورکوی.دویم هغه چې مازیګر نه پس په دروغه قسم اوخوری اوخپل مال خرڅوی،دریم هغه چې مسلمان بادشاه نه بیعت کوی،خوکله چې هغه ده ته مال ورکوی نودې بیعت پورا کوی اوکه نه ورکوی نو دې بیعت نه پورا کوی.دا حدیث ابوداود او ترمذی کښې هم دې.او امام ترمذی دې ته حسن ونیلی دی.

وَإِنَّ مِنْهُمْ
| او بیشکه | بعضې ددوئ نه |
| او په دوئ کښې
لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ
خامخا یوه داسې ډله ده| چې اړوی ژبې خپلې|په لوستلو دکتاب باندې|دپاره ددې چې ته اوګنړې هغه عبارت
یوه ډله داسې هم شته | چې د کتاب لوستلو په وخت کښې ژبه تاووهی| چې تاسوېړې د اصل کتاب ګمان
مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ
د کتاب نه |حال دا چې نه وی هغه عبارت| د کتاب | اووائی دوئ |چې دا عبارت
اوکړئ|............ اوهغه دکتاب خبره نه وی| .... اودوئ وائی چې(موږ څه وایو)
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَيَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ
دطرفه دالله نه دې|حال داچې نه وی هغه| دطرفه دالله نه | او وائی دوئ| په الله باندې| دروغ
هغه دالله دطرفنه راغلې خبره ده| اوهغه په حقیقت کښې دالله پاك دطرفنه نه وی راغلې | اودوئ په الله دروغ وائی
وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ﴿۷۸﴾
او دوئ | ښه پوهیږی|
اودوئ ښه پوهیږی |

قوله تعالی:- وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ

د یهودیانو کلام الله کښې تحریف -دلته هم د دغه ملعونانو یهودو ذکرکیږی چې د هغوئ یو ډله داسې هم کوی چې کلام کښې بدلون کوی یعنی دابدلوی،اصل مطلب اوصحیح معنی پټوی اوجاهلان په دې چکر کښې اچوی چې کتاب الله هم دغه (ددوی تحریف شوې)دې.اوبیا دوی خپلو ژبو سره هم دې ته کتاب الله وائی اودجاهلانو خیال لره مضبوطوی.او په زوره په الله ﷻ باندې افتراء کوی او دروغ وائی.د ژبې اړولو نه مطلب تحریف کول دی.ابن عباس ﷺ نه صحیح بخاری کښې مروی دی چې دې خلقو به

[1] صحیح بخاری کتاب الشهادات باب الیمین بعدالعصر: ۲۶۷۲،صحیح مسلم ۱۰۸، ابوداود: ۳۴۷۴. ترمذی: ۵۹۵، ابن ماجة: ۲۲۰۷)

تحریف کولو.اوازاله به ئې کوله.مخلوق کښې څه داسې څوك خو نشته چې دکتاب الله یو لفظ هم بدل کړي.خو دا خبره ده چې دې خلقو به تحریف او بې ځایه تاویلونه کول(۱)

وهب بن منبه رحمه الله فرمائی چې تورات اوانجیل کښې همداشان دی چې څنګه الله ﷻ نازل کړی دی،یوحرف هم په دې کښې بدل نه شو.خو دا خلق په تحریف او تاویل سره خلقو لره ګمراه کوی.

قوله تعالی:-وَيَقُوْلُوْنَ هُوَمِنْ عِنْدِاللّٰهِ وَمَاهُوَمِنْ عِنْدِاللّٰهِ

او چې کوم کتابونه دوی د خپل طرفنه اولیکل او دا د الله ﷻ طرفته منسوب کوی نو دې سره خلقو لره ګمراه کوی.حالانکه دا الله ﷻ دطرف نه نه دی.او د الله ﷻ اصل کتابونه خو محفوظ دی اوهغه نه دی بدل شوي.(ابن ابی حاتم).

وهب رحمه الله ددې فرمان دامطلب اخستې دې چې دوی سره کوم کتابونه دی نو مونږ په یقین سره وایو چې دا بدل شوی دی او تحریف په کښې شوې دې.او د زیاتوالی اونقصان نه بالکل نه دی پاك.او چې کوم په عربۍ ژبه کښې مونږ سره دی په هغې کښې ډیرې غلطۍ دی.او ډیرې زیاتۍ دی په کښې.اوپه دې کښې د اصل نه کمې هم زیات دې.او په دې کښې ښکاره ښکاره او صفاصفا غلطۍ دی.بلکه دې ته ترجمه شوی وئیل هم ښه نه دی.داخوتفسیر اوهغه هم بې اعتباره تفسیردې.او بیا ددې ناپوهانو لیکلي شوې تفسیر.اوپه دوی کښې خو اکثر بلکه ټول په ټوله ناپوهان دی.اوکه د وهب رحمه الله د فرمان دا مطلب وی چې د الله ﷻ ربانی کتاب دا په حقیقت کښې دې نو دا به بیشکه مصئون وی او په دې کمې زیاتې ناممکن دې.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتٰبَ
نه دې دا کار | دیو بشر | چې ورکړی هغه ته | الله | کتاب |
| ....دهیڅ انسان داکار نه دې چې الله خو ورته روغ کتاب
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُوْلَ لِلنَّاسِ كُوْنُوْا عِبَادًا لِّيْ
او حکم | اوپیغمبری | اوبیااووائی هغه | خلقو ته | چې شئ تاسو | عبادت کونکي شئ زما |
او خپل حکمونه اوپیغمبری ورکړی | اوبیا هغه خلقوته داوائی چې دالله په ځائي زما عبادتګذار شئ
مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُوْنُوْا رَبّٰنِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُوْنَ
په ځائي دالله | لیکن (وائی به) | چې شئ تاسو | ربانی خلق | په سبب دهغې | چې تاسو | زده کوئ |
خو هغه به داوائی چې ټول په ربنتیا بانی خلق شئ | که څنګه چې زده کوئ
الْكِتٰبَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُوْنَ ۝ وَلَا يَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا
کتاب | او په سبب دهغې | چې تاسو ئې | بل ته هم وایئ | اوحکم به کوی تاسو ته | چې اونیسئ تاسو
داکتاب | او نورو خلق ته ئې هم ښائې | .... اوهغه به هیچرې تاسو ته دا اونه وائی چې
الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا اَيَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ
فرشتې | اوپیغمبران | خدایان | آیاهغه به حکم کوی تاسوته | دکفر | روستو دهغې نه
فرشتې او پیغمبر په خدائې اونیسئ | داکله کیدیشی چې یوپیغمبر دې تاسو ته دکفر حکم

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (بل هو قرآن مجید) تعلیقا قبل حدیث : ۷۵۵۷)-.

إِذْ أَنْتُمْ	مُّسْلِمُونَ
چې یئ تاسو	مسلمانان
د اسلام راوړلو نه پس درکوی	

د ایت شان نزول

د الله تعالی هیڅ یو نبی او هیڅ یوه فرښته هم خلقو ته د خپلې بندګئ دعوت نه شی ورکولې:- هر کله چې نبی اکرم ﷺ سره دیهودو او د نجران نصرانیان علماء جمع شو او نبی اکرم ﷺ هغوئ ته د اسلام دعوت ورکړو نو ابو رافع قرظی اوونیل چې تاسو غواړئ چې څنګه نصرانیانو د عیسی بن مریم عبادت کړې وو مونږ هم ستا عبادت اوکړو؟د نجران یو نصرانی آئیس نومې کس اوونیل چې ستاسو هم دا خوښه ده؟او هم دا دعوت مودې؟نو نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل معاذالله،نه خو مونږ د الله ﷻ نه سوا د نورو عبادت کوؤ،نه نورو ته د الله ﷻ نه سوا د بل چا د عبادت کولو تعلیم ورکوؤ،نه زما د پیغمبرئ دا مقصد دې او نه ماته د الله ﷻ دا حکم دې.په دې باندې دا آیت نازل شو (۱)

قوله تعالی:-مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

چې هېڅ یو انسان لره دا لائق نه دی چې هغه د کتاب و حکمت اونبوت او رسالت ملاویدو نه پس خلق خپل عبادت طرفته راوبلی.هرکله چې نبیان ﷺ ددې لائق نه دی چې هغوئ خلقو ته اووائی چې د دوی عبادت اوکړی او خلقو ته د خپلې بندګئ تلقین اوکړی اګر چې د انبیاؤ ﷺ ډیرې غټې رتبې او فضیلت او منصب والا دی.امام حسن بصری رحمه الله فرمائی چې یو ادنی مسلمان هم دا نه شی کولې چې هغه خلقو ته د خپلې بندګئ دعوت ورکړی.دلته ئې دا په دې وجه اوفرمائیل څکه چې یهود اونصرانیان خپلو کښې دیو بل عبادت کوی.قرآن شاهد دې اوفرمائی چې﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ :یعنی دې خلقو الله ﷻ پریښودې دې او خپل علماء او درویشان ئې خپل رب جوړ کړی دی.

د مسند او ترمذی هغه حدیث هم رازی چې عدی بن حاتم ﷺ د نبی اکرم ﷺ خدمت کښې عرض اوکړو چې هغوی خو به د هغوئ(یعنی د خپلو علماؤ) عبادت نه کولو،نو نبی اکرم ﷺ ترې تپوس اوکړو چې ولې نه؟هغوی(علماؤ)په په هغوی باندې حلال حرامول او حرام به ئې پرې حلالول او دوی به د هغوی منل،هم دا دهغوئ عبادت وو.(۲)

نوجاهله درویشان او ناپوهه علماء او مشائخ په دې غندنه او غصه کښې داخل دی.د نبی اکرم ﷺ اتباع کوونکی علماء کرام ددې نه یو طرفته دی څکه چې هغوئ خو صرف د فرمان ربانبی اوکلام رسول ﷺ تبلیغ کوی او د هغه کارونو نه خلق منع کوی چې د کومو نه به حضرات نبیانو ﷺ منع کوله.د الله ﷻ لیږلې شوی حضرات نبیان ﷺ خو د مخلوق په مینځ کښې سفیران دی.د رسالت حق ادا کوی او امانت ربانی احتیاط سره د الله ﷻ بندګانو ته رسوی.ډیر کمال،هوښیارئ،ښه نګرانئ او پوره حفاظت سره د پوره دنیا خیرخواهان وی.هغوئ ﷺ د الله ﷻ احکام رسوی.د رسولانو هدایت خو د

---

(۱) الطبری : ۷۲۹٤، دلائل النبوة للبیهقی: ۳۸٤/۵، وسنده ضعیف)-
(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة التوبة: ۳۰۹۵)-

خلقو د ربانی کیدو د پاره وی.چې خلق دې حکمت او حلم والا جوړ شی او پوهه او عابدان او متقیان جوړشی.(۱) ضحاك ﷫ فرمائی چې قرآن زده کونکوباندې حق دې چې هغوئ دې پوهه وی.﴿تَعْلَمُونَ﴾ او ﴿تُعَلِّمُونَ﴾ دواړه قراتونه دی،د رومبې معنی ده پوهه او د دویم معنی ده تعلیم ورکولو والا د﴿تَدْرُسُونَ﴾معنی الفاظ یادول ده.

بیا ارشاد فرمائی چې دوی هغه حکم نه کوی چې د الله ﷻ نه سوا د بل چا عبادت اوکړئ اګر چې هغه نبی وی،لیږلې شوې فرښته وی،د الله ﷻ قرب والا،دا خو هغه څوك كیدیشی چې د الله تعالی نه سوا د بل چا د عبادت کولو دعوت ورکوی.او چې چا داسې اوکړل نو هغه کفر اوکړو ،اوکفر کول د نبیانو کار نه دې.د هغوئ کار خو ایمان دې او ایمان نوم دې د واحد الله ﷻ عبادت کول.او همدا د نبیانو ﷺ آواز دې.لکه څنګه چې پخپله د قرآن پاك ارشاد دې چې﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ﴾ :یعنی ستاسو نه مخکښې هم مونږ رسولان لیږلی دی ټولوباندې دا وحی نازله شوه چې هغوئ دې زما نه سوا د بل چا عبادت نه کوی،تاسو ټول زما عبادت کوئ.بل ځائې ارشاد دې چې﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ﴾ یعنی مونږ هر امت کښې رسول اولیږلو چې تاسو د الله ﷻ عبادت کوئ او د الله ﷻ نه سوا د بل چا دعبادت کولو نه بچ اوسئ.

او بل ځائې کښې ارشاد دې چې تاسو نه مخکښې د ټولو رسولانو نه تپوس اوکړئ چې آیا مونږ د خپل ذات رحمان نه سوا د بل چا د عبادت دپاره څوك مقرر کړې وو؟د فرښتو طرفنه خبر کیږی چې ﴿**من يقل منهم**﴾په دوی کښې که څوك اووائی چې زهٔ معبود یم الله تعالی په ځائې،نو هغوئ ته هم د جهنم سزا ورکړئ او داشان مونږ ظالمانو ته سزا ورکوو.

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّۦنَ لَمَآ

| او یاد کړئ کله چې|واخستله الله | پخه وعده | دپیغمبرانونه | چې کوم څیز

| اویاد کړه چې الله پاك دپیغمبرانونه وعده اخستې وه

ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ

ما درکړې دې تاسو ته| یعنی کتاب |او حکمت| بیا | راشی تاسو ته | بل رسول | تصدیق کونکې

چې ماتاسوته کتاب اوحکمت درکړې دې| نوبیاتاسوته بل یوپیغمبرددې تصدیق کولو د پاره راشی

لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ

دهغه تعلیم|چې ستاسو سره دې| نو خامخا به تاسو ایمان راوړئ|په هغې| اوخامخابه تاسوامدادکوئ دهغه

نوتاسو (خواه مخواه) په هغه ایمان راوړئ| او(خواه مخواه) هغه سره مدد کوئی

قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى قَالُوٓا۟

اوونیل| آیا تاسو اقرار وکړو | او واخسته تاسو په دې باندې| ټینګه وعده زما |اوونیل هغوئ|

(بیاترې)الله تپوس اوکړو چې ایا تاسوددې اقرار کوئ| اوپه دې خبره زمادوعدې ذمه واری اخلئ| نو دوئ اوونیل چې

---

(۱) ابن ابی حاتم: ۲/۶۶۵،۳)۔

أَقْرَرْنَا	قَالَ	فَاشْهَدُوْا	وَأَنَا مَعَكُمْ	مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ	فَمَنْ
اقرار اوکړو مونږ	اووئیل الله	نو ګواهان اوسئ	او زه ستاسو سره	دګواهانو نه یم	نو څوک چې
مونږ اقرار کوو	الله ورته اووئیل چې تاسو په دې لوظ ګواهان اوسئ		او زه به هم تاسوسره ګواه یم	....	څوک چې

تَوَلّٰى	بَعْدَ	ذٰلِكَ	فَأُولٰٓئِكَ	هُمُ	الْفٰسِقُوْنَ
واپس شو	روستو	ددې نه	نو دغه کسان چې دی	هم هغوئ	فاسقان دی
ددې نه پس دخپل لوظ نه اوګرځیدل			نو هم دغه خلق نافرمان دی		

قوله تعالى:- وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ

هر نبی ته د ځان نه پس په بل نبی باندې د ایمان راوړلو حکم:- دلته دا بیانړی چې آدم ﷺ نه واخله تر عیسی ﷺ پورې ټول انبیاؤ ﷺ نه الله ﷻ وعده واخستله چې کله هم الله تعالی دوی کښې چاته کتاب اوحکمت ورکړی او لوې مرتبې ته اورسی نو،بیا دې نه پس هم دده په زمانه کښې رسول راشی نو په هغه باندې ایمان راوړل او د هغه نصرت او امداد کول دده فرض دی.دا نه چې په خپل علم او نبوت باندې نظر واچوی او ددغه نبی د اتباع او مدد نه روستو شی.

قوله تعالى:- ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ إِصْرِيْ

دوی ته اووئیلې شو چې آیاتاسو اقرار کوئ؟اوزما عهدو اقرار قبلوئ؟ټولو اووئیل چې زمونږ اقرار دې.

قوله تعالى:- قَالُوْٓا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوْا وَأَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ

نووې فرمائیل چې ګواه اوسئ او زۀ هم ګواه یم.اوس چې ددې عهد ومیثاق نه څوک واوړی نوهغه قطعی فاسق دې،بې حکم او بدکار دې.

د الله ﷻ د هر نبی نه د رسول الله ﷺ په حقله وعده اخستل:- علی بن ابی طالب ﷺ او عبدالله بن عباس ﷺ فرمائی چې الله ﷻ د هرنبی نه وعده واخستله که چرته ددوی په ژوندکښې الله ﷻ خپل نبی محمد مصطفی ﷺ اولیږلو نو په دوی باندې فرض دی چې هغوئ په نبی اکرم ﷺ باندې ایمان راوړی او د نبی اکرم ﷺ مدد اوکړی (۱)او خپل امت ته هم هغوئ دا تلقین اوکړی چې هغوئ دې هم نبی اکرم ﷺ باندې ایمان راوړی او د نبی اکرم ﷺ تابعداری دې اوکړی.طاؤس،حسن بصری او قتاده ﷺ فرمائی چې نبیانو ﷺ نه الله ﷻ وعده واخستله چې دیو بل تصدیق اوکړی.څوک دې دا نه ګڼړی چې پورته تفسیر ددې تفسیر خلاف دې بلکه دا د هغې تائید دې.ځکه چې د طاؤس ﷫ نه د دوی د خوئی یو روایت د علی ﷺ او ابن عباس ﷺ د روایت په شان هم مروی دې.

زۀ ستاسو دحصې نبی یم:- مسند احمد کښې روایت دې چې عمر بن خطاب نبی اکرم ﷺ ته اوفرمائیل چې یارسول الله ﷺ ما یو قریظی یهودی دوست ته وئیلی وو چې ما ته د تورات څه جامع خبرې اولیکی نوکه تاسو فرمایئ چې هغه پیش کړم.د نبی اکرم ﷺ مخ مبارك متغیر شو.عبدالله بن ثابت ﷺ اوفرمائیل چې ته نه ګورې د نبی اکرم ﷺ د مخ مبارك څه حال دې؟نو عمرفاروق ﷺ اوفرمائیل چې زۀ په دې خبره خوشحاله یم چې الله ﷻ زما رب دې،محمد ﷺ زما رسول دې او اسلام زما دین دې.نو بیا دمحمد ﷺ غصه لرې شوه او نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې په هغه الله ﷻ مې دې قسم وی چې دهغه په قبضه کښې زماسا ده که موسی ﷺ تاسو کښې راشی اوتاسو دهغه تابعداری شروع کړئ اوما

---

(۱) الطبری: ۶/۵۵۵-

پریږدئ نوتاسو ټول به ګمراه شئ؛ په ټولو امتونو کښې زما د حصې امت تاسو يئ او په ټولو نبيانو ﷺ کښې زۀ ستاسو دحصې نبی يم.(۱)

که موسیؑ په تاسو کښې ژوندې وې نو زما تابعداری به ئې کوله:- مسند ابويعلی کښې دی چې اهل کتابو نه هيڅ تپوس مه کوئ،پخپله ګمراهان دی تاسو به هم د نيغې لارې نه بې لارې کړی.بلکه ممکن دی چې تاسو به ديو باطل تصديق اوکړئ او د څه حق تکذيب به اوکړئ.په الله تعالی مې دې قسم وی که موسی ؑ هم په تاسو کښې ژوندې وې نو د هغه دپاره هم سوا زما د تابعدارئ نه هيڅ حلال نه وو.(۱)بعضو احاديثو کښې دی که موسی ؑ اوعيسیؑ ژوندی وی نو هغوئ به هم سوازماداتباع کولو نه بل څه نه کول.(۲)

مقام محمود:- نو ثابت شو چې زمونږ رسول محمدﷺ خاتم الانبياء دې او امام اعظم دی.چې په کومه زمانه کښې هم د نبی اکرم ﷺ نبوت وې نو نبی اکرم ﷺ واجب الاطاعت وو.او دټولو نبيانو ﷺ تابعدارئ باندې د نبی اکرم ﷺ تابعداری به مقدم وی.هم دا وجه وه چې د معراج په شپه بيت المقدس کښې د ټولو نبيانو سردار نبی اکرم ﷺ لره جوړ کړې شو.هم داشان ميدان حشر کښې به هم نبی اکرم ﷺ شفيع وی ددې خبرې چې الله ﷻ لره د فيصلو کولو دپاره راولی.هم دا مقام محمود دې چې د نبی کريم ﷺ نه سوا بل چاته نه دې ورکړې شوې.ټول نبيان ﷺ او ټول رسولان ﷺ به په هغه ورځ ددې کار نه انکار اوکړی او بالآخر نبی کريم ﷺ به په دې مقام اودريږی.د الله ﷻ درود وسلام دې وی په نبی ﷺ هميشه هميشه اوترقيامته پورې،آمين.

أَفَغَيْرَ دِيْنِ اللهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
ددين دالله نه | دوی غواړی|حال داچې خاص دهغه |تابعدار دی |هغه چا| چې په آسمانونو کښې دی
ايا نو بغيردالله د دين نه علاوه دوئ بل دين لټوی| ......او حال دا دې چې دآسمانونو
وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّإِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ۝ قُلْ
او په زمکه کښې دی | په رضا | اوپه زور | او خاص هم هغه ته | به واپس کولې شی ټول| اووايه اې نبی
اوزمکې ټول مخلوق په خوښۀ ياپه زور هغه تابعدار دی | اوټول به آخر هغه ته واپس کيږی | ورته اووايه
اٰمَنَّا بِاللهِ وَمَآ أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ أُنْزِلَ
چې مونږه ايمان راوړې دې | په الله | او په هغه | چې نازل کړې شوې دې| په مونږ |او په هغه باند| چې نازل کړې شوی دی
مونږ ايمان راوړې دې په الله پاک باندې| اوپه هغه کتاب چې په مونږ نازل شوې دې |اوپه هغه تعليم
عَلٰٓى إِبْرٰهِيْمَ وَإِسْمٰعِيْلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوْتِيَ
په ابراهيم باند | او په اسماعيل || په اسحاق| او په يعقوب باندې| او په اولاد ديعقوب باند|اوپه هغه چې ورکړې شوی دې
چې ابراهيم،اسماعيل،اسحاق اويعقوب او دهغوئ اولادته ورکړې شوې دې| اوپه هغه کتابونو چې موسی او عيسی

(۱)احمد:۴/۲۶۵،ددې سندکښې جابر بن يزيدالجعفی ضعيف راوی دې (القريب۱/۱۲۳) اوپدې وجه د اروايت سخت ضعيف دې)
(۲) احمد: ۳/۳۳۸؛ امسندابويعلی: ۲۱۳۵)-
(۳) داروايت دسيدنا عيسی عليه‌السلام ذکر سره بې اصل اوباطل دې اود سيدنا موسی عليه‌السلام ذکر سره ضعيف ومردود دې)-

مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ

موسی ته |اوعیسی ته | او نورو پیغمبرانوته | دطرفه درب دهغوئ نه | نهٔ کوؤ مونږ فرق | په منځ

باندې د دوی د رب د طرف نازل شوی دی| مونږ ددې ټولو په مینځ کښې(په منلو اونه منلو) کښې هیڅ فرق نه کوؤ

اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ۝ وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ

دیو دهغوئ کښې|او مونږ | خاص دهغه | حکم منونکی یو | او هغه څوک | چې طلبوی | غیرد اسلام نه |

اومونږ دالله پاک حکم ته تابعدار یو| ....اوڅوک چې د اسلام نه بغیر بل دین اختیاروی

دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ۝

بل دین|نو هر گز به قبول نشی | دهغه نه | اووی به هغه په آخرت کښې | دنقصان موندنکونه |

نو هغه دین بهٔ ترې هیڅرې قبول نه شي| اوهغه بهٔ په آخرت کښې تاواني وی |

قوله تعالى:- اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗۤ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

د زمکې او اسمانونو هر څیز د الله ﷻ تسبیح کښې مشغول دې:- د الله ﷻ د ریښتونی دین نه بغیر چې کوم هغه پخپلوکتابونو کښې دخپلورسولانو ﷺ په ذریعه نازل کړې دې یعنی صرف د الله ﷻ وحده لاشریک عبادت کوئ او هېڅوک دې بل دین نه لټوی.او د هغې د منلو تردید دلته کیږی.

بیا فرمائی چې دآسمان او زمکې ټول څیزونه د هغه مطیع دی.که په خوشحالئ وی اوکه په خفگان.لکه الله ﷻ فرمائی چې﴿وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا﴾ الخ.یعنی د آسمان او زمکې ټول مخلوق د الله ﷻ سجده کوی په خپله خوښه یا جبر سره،بل ځائې کښې دی چې﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ آیا دوی نه گوری چې د ټول مخلوق سیوری ښی اوکس طرفته ټیټیږی او الله تعالی ته سجده کوی.او صرف اوصرف الله تعالی ته سجده کوی.د آسمانونو ټولې فرښتې او د زمکې ټول مخلوقات او د آسمانونو ټول څیزونه،هیڅ یو هم تکبر نه کوی ټول په ټوله د خپل پورته رب نه ویریږی او چې کوم حکم ورته ورکړې شی هغه پوره کوی.نو دمومنانو ظاهر اوباطن او قلب وقالب دالله ﷻ مطیع او فرمانبرداردې.اوکافر هم دالله ﷻ په قبضه کښې دی او جبری طور الله تعالی طرفته ټیټ دې.د هغه پاک ذات ټول احکام په ده باندې جاری دی.او هغوئ په هرشان دالله ﷻ دقدرت اودخوښې لاندې دی.هیڅ یو څیز هم د هغه دغلبې نه اوقدرت نه بهر نه دې.

ددې آیت په تفسیر کښې یو غریب حدیث دا هم وارد شویدې چې نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چې آسمان والاخوفرښتې دی چې په خوشحالئ فرمانبردارې دی.اوزمکې والا هغه دی چې اسلام باندې پیدا شوی دی،او دوی هم په شوق ټول په ټوله د الله ﷻ فرمانبردار دی.او خفگان سره ماتحت هغه دی چې کوم خلق دمسلمان مجاهدینو دلاسه میدان جنگ کښې قید کښې راشی اوطوق اوزنځیرونوکښې راوستلې کیږی.دا خلق چې جنت طرفته راخکلې شی خو دوی نه غواړی.(۱)

د الله تعالی تعجب:-یو صحیح حدیث کښې دی چې ستارب ته په دوی باندې تعجب دې چې دوی جنت طرفته راخکلې شی اوهغه هم په زنځیرونو کښې تړلې شی(۲)ددې حدیث نور سندونه هم شته دې. خو

---

(۱) طبراني: ۱۱۴۷۳، ددې سند کښې محمد بن محصن عکاش دې او دوی ته دارقطني متروک او واضع ونیلی دی اوگورئی المیزان (۲۵/۴، رقم: ۸۱۲۰)- نودا روایت موضوع دې اوموقوفا حضرت ابن عباس ؓ نه هم ثابت نه دې والله اعلم-

(۲) صحیح بخاري کتاب الجهاد باب الاساری فی السلاسل: ۳۰۱۰)-

ددې آيت معنى هم دا قوى ده چې کومه مخکښې بيان شوه.مجاهد رحمه الله فرمائي چې دا آيت ددې آيت په شان دې چې ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ که ته دوی نه تپوس اوکړې چې آسمانونه او زمکې چا پيدا کړې دی نو دوی به يقينًا هم دا جواب ورکوی چې الله ﷻ.عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چې ددې نه مراد هغه وخت دې چې په اول ورځ د ټولو نه ميثاق او وعده اخستې شوې وه.او ټول به هغه پاك ذات طرفته واپس کيږی يعنی د قيامت په ورځ.اوهر يو ته به د هغه د عمل بدله ملاويږی.

قوله تعالى:- قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ.....

بيافرمائي چې ته اووايه چې مونږ ايمان راوړې دې په الله ﷻ باندې اوپه قرآن پاك باندې اوحضرت ابراهيم عليه السلام باندې اوحضرت اسماعيل عليه السلام،حضرت اسحاق عليه السلام،حضرت يعقوب عليه السلام باندې.اوچې کومې صحيفې اووحی نازله شوې ده مونږ په هغې باندې هم ايمان راوړې دې او ددوی په اولادباندې چې څه نازل شو په هغې زمونږ ايمان دې.

قوله تعالى:- وَالْأَسْبَاطِ

﴿أَسْبَاطِ﴾ نه مراددبنی اسرائيلو قبائل دی چې ديعقوب عليه السلام نسل نه وو.دا ديعقوب عليه السلام د دولسو خامنو اولاد وو.

قوله تعالى:- وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ

موسى عليه السلام ته تورات ورکړې شوې وو اوعيسى عليه السلام ته انجيل او نورو نبيانو عليهم السلام ته دالله ﷻ د طرفنه چې څه ملاوشوی دی په هغې مونږ ايمان راوړې دې.مونږ په هغې کښې هيڅ تفريق اوجدائی نه کوؤ چې يومنو اوبل نه منو بلکه زمونږ په ټولو باندې ايمان دې.اومونږ د الله ﷻ فرمانبردار يو.نو ددې امت مومنان ټول نبيان او ټول الهی کتابونه منی،چا سره کفر نه کوی.هر نبی او هر کتاب ريښتونې ګڼړی.

قوله تعالى:- وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ

بيافرمائي چې دالله ﷻ ددين نه سواچې څوك په بل لار باندې روان شی نوهغه د قبوليت نه لرې دې.او هغه په آخرت کښې نقصانی شو.

زمونږ د امر نه خلاف عمل مردود دې:-لکه څنګه چې صحيح حديث کښې د نبی کريم ﷺ ارشاد دې چې کوم يو سړې داسې عمل اوکړی چې زمونږ امر په کښې نه وی نوهغه مردود دې.(۱)

د الله تعالى او د أعمالو مکالمه:- مسند احمد کښې دی چې رسول الله ﷺ فرمائي چې دقيامت په ورځ به اعمال راشی،مونځ به اووائی چې اې الله ﷻ زۀ مونځ يم.الله تعالى به ارشاد اوفرمائي چې ته ښه څيز ئې.صدقه به راشی او وائی به چې اې پروردګاره زۀ صدقه يم.جواب به ملاؤ شی چې ته هم د خير څيز ئې.روژه به اووائی چې زۀ روژه يم.الله ﷻ به ورته اوفرمائي چې ته هم بهتر ئې.بيا به دا شان نور اعمال هم راشی او ټولو ته به هم دا جواب ملاويږی.بيا به اسلام راشی او اوبه وائی چې اې الله ﷻ ته سلام ئې او زۀ اسلام.الله ﷻ به اوفرمائي چې ته د خير څيز ئې،نن ستا په وجه زۀ نيول کوم او ستا په وجه به انعام ورکوم.الله ﷻ خپل کتاب کښې فرمائي چې﴿وَمَن يَبْتَغِ﴾.دا حديث صرف مسند احمد کښې دې (۲)ددې د راوی حسن د ابوهريره نه آوريدل ثابت نه دی.

---

(۱) صحيح بخاری کتاب الصلح باب اذا اصطلحوا علی صلح جور ......: ۲۶۹۷ صحيح مسلم: ۱۷۱۸ واللفظ له)-

(۲) احمد: ۳۶۲/۲، وسنده ضعيف : مسندابی يعلی : ۶۲۳۱، المعجم الاوسط للطبرانی: ۸۲۰۷، ددې سند کښې عباد بن راشد دې.او دوی ته ابن معين او ابوداود وغيره ضعيف وئيلی دی (الميزان : ۳۶۵/۲ رقم ۴۱۱۳)، او حسن بصری ته د حضرت ابوهريره رضی الله عنه سماع ثابت نه ده اوپدې و جه داروايت

كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْٓا

څنګه به اوښائي لار | الله | هغه قوم ته | چې کفر ئې اوکړو | روستو | دايمان راوړلو دهغوئ نه | حالانکه ګواهي کړې ده هغوئ

داڅنګه کيديشي چې الله هغه خلقو ته هدايت اوکړي چاچې ايمان راوړلو نه پس بيا کفر اختيار کړو | حال داچې دوئ پخپله

اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى

چې دارسول | حق دې | او راغلی دې هغوئ ته | واضحه نښې هم | اوالله | نۀ کوی هدايت

ګواهي ورکړې ده چې داپيغمبر حق دې | اوڅګنده دليلونه ورته هم راغلل | اوالله پاک ظالمانو خلقو ته هدايت نه کوی

الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۶﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ

قوم ظالم ته | دا کسان چې دی | صحيح بدله ددوئ | داده چې | دې په دوئ باندې | لعنت د الله

.................ددې خلقو سزا داده چې په دوی باندې د الله پاک او د فرښتو او د ټولو خلقو

وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۷﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ

او د فرښتو | او دخلقو ټولو | هميشه به وی دوئ | په دې حالت کښې | نۀ به سپك کړې شی | ددوئ نه

لعنت وی | ....دوئ به هميشه په دې حال کښې پراته وی

الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۸۸﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ

عذاب | اونۀ به دوئ له | مهلت ورکړې شی | مګر | هغه کسان | چې توبه ئې اوښکله | روستو

نه بۀ ترينه عذاب سپکولې شی | اونه به ورته مهلت ورکولې شی | خوهغه خلق (به بچ شی) چې ددې نه پس توبه اوباسی

ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۟ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۸۹﴾

ددې نه | او اصلاح ئې اوکړه | نو بيشکه الله | بخښونکې | مهربان دې |

او دخپل خان اصلاح اوکړی | بيشکه الله پاک بښونکې مهربان دې |

شان نزول د ايت،

که مرتد رښتونې توبه اوباسی:- ابن عباس ﷛ فرمائی چې يو انصاری مرتد شو او مشرکانو سره يو ځائې شو.بيا پښيمانه شو اوخپل قوم ته ئې اووئيل چې درسول الله ﷺ نه تپوس اوکړئ آيازما توبه قبليدې شی؟د هغوئ په تپوس کولو دا آيت نازل شو.د هغه قوم هغه ته اووئيل او هغه دوباره مسلمان شو او حاضر شو.(ابن جرير).نسائی،حاکم اوابن حبان کښې هم داروايت موجود دې(۱) امام حاکم دې ته صحيح الاسناد وائی.

مسندعبدالرزاق کښې دی چې حارث بن سويد ﷛ اسلام قبول کړو،بياخپل قوم سره ملاؤ شو اواسلام ئې پريښودو..نودې باره کښې دا آيت نازل شو.دهغه قوم هغه ته دا آيت واورلو نو هغه اووئيل چې زما خيال دې چې د الله تعالی قسم ريښتونې دې او د الله تعالی نبی خو ستا نه زيات ريښتونې دې.او الله تعالی دټولو ريښتونو نه ريښتونې دې.بيا هغه رسول الله ﷺ طرفته راغلو اواسلام ئې قبول کړو.او

ضعيف دې اوګورئ (الموسوعة الحديثية : ۳۵۵/۱) او علامه هيثمی ﷫ ددې حديث متن غريب او بې خبره وائی)-

(۱) احمد: ۲٤۷/۱، ابن حبان : ٤٤٦٠، حاکم: ۱٤۲/۲، طبری: ۷۳۵۸، دې ته حاکم صحيح وئيلی دی اوددې موافقت ئې کړې دې النسائی: ۱۰۷/۷، ح/۴۰۷۳، وسنده ضعيف)-

ښه پوخ مسلمان شو.(۱)

قوله تعالى:-وَجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ

بَيِّنٰتُ نه مراد د رسول الله ﷺ تصديقونوباندې حجتونه او دليلونه بالكل واضح كيږي.نو چې كومو خلقو ايمان راوړو او د رسول الله ﷺ حقانيت ئې اومنلو او دليلونه ئې اوكتل او د شرك په تيارو كښې پټ شو دا خلق مستحق نه دی د هدايت ځكه چې د ددوی سترګې شته دې او بياهم دوی اسلام نه خوښوی.الله تعالى د ناانصافوخلقو رهبری نه كوی اودهغه مخلوق هم،چې كوم لعنت دائمی دې نو نه خو به د دوی په عذابونوكښې څه كمې وی او نه به موقوف كيږی.

قوله تعالى:-اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا....

بيا د خپل لطف او احسان ذكر كوی او فرمائی چې ددې بدترين جرم نه پس چې څوك زما طرفته راشی اودخپلو بدوعملونو اصلاح اوكړی نو زۀ هم هغه ته معافی كوم.

اِنَّ | الَّذِيْنَ
بيشكه | هغه كسان
بيشكه كومو.................. |

كَفَرُوْا | بَعْدَ | اِيْمَانِهِمْ | ثُمَّ ازْدَادُوْا | كُفْرًا | لَّنْ تُقْبَلَ
چې كفرئې اوكړو| روستو| دايمان راوړلو خپلونه| بيا زيات شول| په كفركښې| هر ګز به قبول نكړې شي
كسانو چه دايمان راوړو نه پس كفراوكړی | اوبياكفر كښې زيات شول | نودهغوئ توبه به هيڅ كله نه قبليږی نشی

تَوْبَتُهُمْ | وَاُولٰٓئِكَ | هُمُ | الضَّآلُّوْنَ ۝ | اِنَّ | الَّذِيْنَ | كَفَرُوْا
توبه دهغوئ | او داخلق چې دی| هم دوی دی| پاخه ګمراهان| بيشكه| هغه كسان | چې كفرئې اوكړو
اوهم دغه كسان ګمراه دی.............. چاچې كفر اختيار كړو

وَمَاتُوْا | وَهُمْ | كُفَّارٌ | فَلَنْ يُّقْبَلَ | مِنْ اَحَدِهِمْ | مِّلْءُ الْاَرْضِ | ذَهَبًا
اومړشو| په داسې حال كښې چې وۀ هغوئ | كافران | نوهرګز به قبول نشی| يو دهغوئ نه |ډكوالې دزمكې | د سرو زرو
اوپه دې حالت كښې ورته مرګ راغلو|نو كه په هغوئ كښې يويوكس ټوله زمكه دسرو زرونه ډكه كړی

وَلَوِ افْتَدٰى | بِهٖ ؕ | اُولٰٓئِكَ | لَهُمْ | عَذَابٌ | اَلِيْمٌ
او اګر كه فديه وركړی دې| دغه ټول سره زر|دا كسان چې دی |دې ددوئ دپاره | عذاب | دردناك |
او دفدئې په طور ئې پيش كړی نو قبوله به ترې نشی | اودوئ دپاره عذاب دردناک دې

وَمَا لَهُمْ | مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝
او نۀ به وی دوئ دپاره | هيڅوک مددګار
اودوئ سره هيڅ مدد نشی كولې

قوله تعالى:-اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ

دنزع په حالت كښې توبه قبوله نه ده:-كوم خلق چې ايمان نه پس كفر اوكړی او بيا هم په دې حالت كښې

(۱) تفسير: عبدالرزاق : ۱/۱۳۱-

مره شي نو پروردګار هغوئ لره ویروي چې دمرګ په وخت کښتې ستا توبه رب ته قبوله نه ده.لکه بل ځائې کښې فرمائی چې﴿ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ﴾ آخر دم پورې یعنی دمرګ په وخت کښې چې کوم خلق په ګناه کښې اخته وی او هغوئ توبه اوباسی نو دغه الله ﷻ ته قبوله نه ده.او همدا دلته دی چې د دوی توبه بالکل قبوله نه ده.او هم دا هغه خلق دی چې دحق لارې نه بل طرفته روان دی.

ددې ایت شان نزول:-ابن عباس ؓ فرمائی چې څه خلق مسلمانان شواوبیا مرتدشو،بیائې اسلام راوړو اوبیا مرتد شو.بیا ئې خپل قوم ته سرې اولیږلو چې آیا اوس به زمونږ توبه قبوله شی؟ هغوئ نبی اکرم ﷺ ته سوال اوکړو نو په دې باندې دا آیت نازل شو (بزار) ددې اسناد ډیر ښه دی.([1])

قوله‌تعالی:-اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ.....

بیافرمائی چې کوم خلق په کفرباندې مره شی دهغوئ هیڅ نیکی قبوله نه ده.اګر چې ده دزمکې هومره د الله ﷻ په لار کښې خرچ کړی وی.نبی اکرم ﷺ نه تپوس اوشوچې عبدالله بن جدعان ډیر زیات میلمه دوست،غلام آزادولو والا،او خوراك ورکولو والا سړې وو،د هغه دا نیکی به د هغه په ښه رازی که نه؟نو نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې ده ټول عمرکښې یو ځل هم﴿رب اغفرلی خطیئتی یوم‌الدین﴾ نه وو وئیلی.یعنی ائې الله ﷻ زما ګناهونه د قیامت په ورځ اوبخښه ([2]). چې څنګه د هغوئ خیرات قبول نه دې داشان د هغوئ فدیه اومعاوضه هم.لکه څنګه چې بل ځائې کښې فرمائی ﴿وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ﴾ چې‌نه د دوی نه بدله مقبول ده اونه دوی ته دسفارش څه نفع شته.اوفرمائی (لابیع.......خلال) چې په هغه ورځ نه اخستل خرڅول شته دې اونه دښمنی او نه محبت،بل ځائې ارشاد دې چې﴿اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾ یعنی که کافرو سره دومره هر څه وی چې څومره په دې زمکه کښې دی او دومره ورسره نورهم وی،اوبیا دوی دا ټول هر څه دقیامت په ورځ دالله ﷻ د عذابونو بدله کښې فدیه ورکړی نو هغه هم قبول نه دی.دوی به دا دردناك لو المناك عذابونه ضرور څکی.هم دامضمون دلته بیان شویدې دې،بعضو﴿افْتَدٰی﴾کښې واو لره زاندونیلی دی.او واولره عطف منل اوهغه تفسیرکول چې کوم مونږکړیدې ډیربهتر دې.والله اعلم.

نو ثابت شو چې د الله ﷻ د عذابونو نه هیڅ څیز نشی بچ کولې.اګر چې دوی ډیر ښه او خرچ کوونکی دی.اګرچې ټولې زمکې هومره سونا دالله ﷻ لارکښې ورکړی یا دغرونو او غونډو او شګو او نرمې زمکې او سختې زمکې او لمدې زمکې برابر وزن سونا د الله ﷻ د عذابونوبدله کښې ورکړی.

د الله تعالی جهنمی سره مکالمه:-مسنداحمد کښې دی چې نبی اکرم ﷺ فرمائی چې جهنمی ته به د قیامت په ورځ اوونیلې شی چې زمکه کښې څه دی که هغه ستا شی نوآیا ته به هغه ټول ددې سزا بدله کښې ورکړې،هغه به اووائی چې آو.الله ﷻ به ورته اوفرمائی چې ماستانه په نسبت ددې زیات غوښتل،ماستا نه هغه وخت کښې وعده اخستې وه چې کله ته د خپل پلار آدم ؑ په شا کښې وې چې زماسره هیڅوك شریك مه جوړوه.لیکن ته بغیر د شرك نه پاتې نشوې.داحدیث بخاری اومسلم شریف کښې نورو سندونوسره دې.([3])

د شهید جنتی په جنت کښې ارمان:- مسنداحمدکښې یوبل حدیث کښې دی چې انس بن مالك ؓ فرمائی چې نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چې یو جنتی به راوستلې شی او هغه ته به الله ﷻ اوفرمائی چې اووایه تا څنګه ځائې اوموندو؟ هغه به جواب ورکړی چې ائې الله ﷻ ډیر بهتر.الله ﷻ به اوفرمائی چې ښه ده چې ته څه غواړې نو هغه اوغواړه اوچې څه خواهش دې وی هغه اوکړه ،نو اوبه وائی چې ائې زماربه‌اصرف دا خواهش دې چې زمایو سوال دې ما بیا دنیا ته اولیږه چې زۀ ستا لار کښې جهاداوکړم

[1]) الدر المنثور : ۲/۲۵۸)-
[2]) صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدلیل علی ان من مات علی الکفر،،،،،: ۲۱٤)-
[3]) احمد: ۳/۲۱۸، صحیح بخاری کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار : ٦۵۵۷، صحیح مسلم: ۲۸۰۵)-

اوبيا شهيدشم او بياژوندې شم او بيا شهيد شم.لس خل داسې اوشي.ځکه چې هغه به د شهادت درجه او مرتبه کتلې وی.دا شان به يو جهنمی راوستلې شی او هغه ته به الله ﷻ اوفرمائی چې ائې ابن آدم! تا خپل ځائې څنګه اوموندو ؟هغه به اووائی چې ډير خراب.الله ﷻ به ورته اوفرمائی چې آيا ته دا خوښوې چې ددې عذابونو بدله کښې د زمکې هومره سونا ورکړې؟هغه به اووائی چې ياالله آو؟نو هغه به جهنم ته اوليږلې شی،([1])

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ

نو دلته فرمائی چې ددوی دپاره تکليف ورکونکی:هغه عذاب دې او هيڅوک داسې نشته دې چې دوی د دې عذابونونه خلاص کړی.

(الله تعالی دې مونږ ته د خپلو عذابونونه نجات راکړی •• آمين) .

(الحمدلله د تفسير ابن کثير پښتو ترجمه دريمه پاره ختمه شوه)

[1]) احمد: ۲۳۹/۳، وسنده صحيح : ابن حبان : ۷۳۵۰، حاکم: ۷۵/۲، امام حاکم دا دمسلم په شرط صحيح خودلې دې او امام ذهبی ددې موافقت کړې دې)-